225
M1vt
v.2

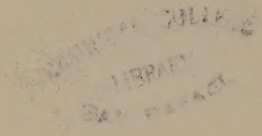

BS2649 .T56 1929
v.2
Thomas, Aquinas, Saint,
1225?-1274.
In omnes S. Pauli apostoli
epistolas commentaria ...

DOMINICAN COLLEGE
LIBRARY
SAN RAFAEL

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN OMNES

S. PAULI APOSTOLI EPISTOLAS

COMMENTARIA

Volumen Secundum.

Editio Septima Taurinensis.

DOMINICAN COLLEGE
LIBRARY
SAN RAFAEL

TAURINI (Italia)
Ex Officina Libraria MARIETTI anno 1820 condita
nunc MARII E. MARIETTI Sanctae Sedis Apostolicae, S. RR. Congr.
necnon Archiepiscopi Taurinensis Typographi

MCMXXIX

L
2 27
Mat
v. 2

V. Nihil obstat.

Taurini, 25 Martii 1922.

Can. CAROLUS FRANCO, *Censor Archiep.*

V. Imprimatur.

C. FRANCISCUS DUVINA, *Provic. Gen.*

(12-VI-17-5—23-II-29).

36958

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD EPHESIOS

EXPOSITIO

PROLOGUS

Ego confirmavi columnas ejus [1]. Sicut dicit sapiens: Non minor est virtus quam quærere parta tueri. Ideo non immerito commendatur Apostolus, quia etsi Ephesios in fide non fundavit, tamen fundatos in fide confirmavit, ut ipse loquens de Ecclesia Ephesiorum, vere possit dicere: Ego confirmavi columnas ejus; ego videlicet, Israelita natione, Christianus religione, Apostolus dignitate. Israelita dicor natione; nam et ego Israelita sum, ex semine Abrahæ de tribu Benjamin [2]. Item Christianus religione. *Ego enim per legem mortuus sum legi, ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci: vivo ergo jam non ego, vivit vero in me Christus: quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei* [3]. Item Apostolus dignitate. *Ego sum minimus Apostolorum* [4]. De his tribus II. Cor. XI: *Israelitæ sunt, et ego; semen Abrahæ sunt, et ego; ministri Christi sunt, et ego; ut minus sapiens dico, plus ego.* Talis debet esse prædicator sapientiæ salutis, sc. Israelita quo ad contemplationem Dei, Christianus quo ad religionem fidei, Apostolus quo ad auctoritatem officii. Ego ergo Judæus per originem, quærens Deum per fidem, Apostolus Dei per imitationem, confirmavi, etc. Confirmavi ne a fide vacillarent, sicut artifex confirmat ædificium, ne cadat. Unde dictum est Petro [5]: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*, quod fecit Paulus. Unde ei competit illud Job IV: *Vacillantes confirmaverunt sermones tui.* Confirmavit item ne pseudo timerent, sicut Episcopus confirmat puerum ad robur contra pusillanimitatem, unde dictum est de David in Psal. LXXXVIII: *Inveni David servum meum, oleo sancto meo unxi eum; manus enim mea auxiliabitur ei, et brachium meum confortabit eum, nihil proficiet inimicus in eo, etc.* — *Verbo Domini*, per Paulum scripto, *cœli*, id est, Ephesii, *firmati sunt, etc.* [6]; sc. ne præmium gloriæ amitterent, sicut prælatus vel princeps confirmat donum, ne postea auferatur. *Me autem propter innocentiam suscepisti, et confirmasti me in conspectu tuo in æternum* [7]. Has confirmationes petebat Ps. [8] dicens: *Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis, etc.* Has promittebat Apostolus [9]: *Fidelis autem Deus qui confirmabit vos, et custodiet a malo.* Ego ergo confirmavi columnas ejus, sc. fideles Ecclesiæ Ephesi. Fideles enim Ecclesiæ dicuntur columnæ, quia debent esse recti, erecti, et fortes. Recti per fidem, erecti per spem, fortes per charitatem. Recti dico per fidem, fides enim ostendit rectam viam veniendi ad patriam. Unde significatur per columnam nubis, de qua Exod. XIII: *Dominus autem præcedebat eos, ad ostendendam viam per diem in columna nubis.* Fides enim ad modum nubis habet obscuritatem, quia cum ænigmate; dissolutionem, quia evacuatur; humiditatem, quia excitat ad devotionem. Erecti per spem, spes

(1) Psal. LXXIV. (2) II. Cor. XI.
(3) Galat. II. (4) I. Cor. XV. (5) Luc. XXII.
(6) Psal. XXXII. (7) Psal. XL.
(8) Psal. XV. (9) II. Thess. ult.

enim dirigit ad superna; unde significatur per columnam fumi, de qua dicitur Jud. xx: *Viderunt quasi columnam fumi de civitate ascendentem.* Spes enim ad modum fumi ex igne, id est, ex charitate, provenit, in altum ascendit, in fine deficit, id est, in gloria. Fortes per charitatem, fortis enim est ut mors dilectio, ut dicitur Cant. viii; unde significatur per columnam ignis qui omnia consumit, de quo Sap. xviii: *Ignis ardentem columnam ducem habuerunt ignotæ viæ.* Sicut enim ignis illuminat diaphana, examinat metalla, exterminat cremabilia, sic charitas illuminat opera, examinat intentionem, et omnia vitia exterminat. Jam apparet quæ sit causa hujus epistolæ efficiens, quia Paulus, quod notatur ibi: Ego. Finalis, quia confirmatio, quod notatur ibi: Confirmavi. Materialis, quia Ephesii, quod notatur ibi: Columnas ejus. Formalis patet in divisione epistolæ, et modo agendi. Huic epistolæ præmittit glossator prologum sive argumentum, ubi principaliter duo facit. Primo describit eos, secundo, rationem et modum scribendi subdit, ibi: Hos collaudat Apostolus, etc. Ephesinos vero quibus scribit, describit a tribus. Primo, a regione, quia Ephesii sunt Asiani ab Asia minore; secundo, a religione, quia hi acceperunt verbum veritatis Christianæ; tertio a stabilitate, quia perstiterunt in fide. Primum respicit patriam; secundum, gratiam; tertium, perseverantiam. Hos collaudat Apostolus, etc. Hic subdit etiam rationem et modum scribendi, ubi implicat quatuor. Primo, scripturæ rationem; secundo actorem, qui est Apostolus scribens; tertio, locum a quo scribit, quia a Roma de carcere; quarto, nuntium, per quem scribit, quia per Tichicum diaconum; littera satis patet.

CAPUT I.

Paulus Ephesios salutans, suum ergo illos affectum demonstrat; narrationemque, eos in bonis habitis confirmando, ponit.

1. Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu.
2. Gratia vobis et pax a Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo.
3. Benedictus Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cælestibus in Christo,
4. Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate.
5. Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum, in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ,
6. In laudem gloriæ gratiæ suæ.

Hanc epistolam scribit Apostolus ad Ephesios. Ephesii sunt Asiani ab Asia minore, quæ est pars Græciæ: hi non fuerunt per Apostolum Paulum in fide fundati, sed confirmati. Jam enim antequam veniret ad eos, erant conversi, ut haberi potest Act. xix: *Factum est cum Apollo esset Corinthi, etc.* Post conversionem vero suam et Apostoli confirmationem, in fide perstiterunt, nec pseudo receperunt. Non ergo reprehensione, sed consolatione digni erant. Ideo Paulus eis non increpatoriam, sed consolatoriam scribit epistolam. Scribit autem eis ab urbe Roma per Tichicum diaconum. Intentio vero ejus est, eos in bonis habitis confirmare, et ad altiora provocare. Modus autem agendi patet in divisione epistolæ. Primo ergo ponit salutationem, in qua suum affectum ad eos demonstrat; secundo narrationem, in qua eos in bonis habitis confirmat, ibi: *Benedictus Deus, etc.*, usque ad iv; tertio, exhortationem, in qua eos ad ulteriora bona provocat, a cap. iv usque ad locum illum cap. vi: *De cætero, fratres, confortamini in Domino, etc.;* quarto epistolæ conclusionem, in qua eos ad certamen spirituale confortat a loco isto: *De cætero,* usque in finem. In salutatione primo ponitur persona salutans; secundo, personæ salutatæ, ibi: *Sanctis omnibus, etc.;* tertio forma salutationis, ibi: *Gratia vobis, etc.* In prima, primo nominat personam, ibi: *Paulus;* secundo personæ auctoritatem, ibi: *Apostolus Christi;* tertio auctoritatis datorem, ibi: *Per voluntatem Dei.* Dicit ergo: *Paulus Apostolus.* Paulus nomen est humilitatis, Apostolus vero nomen dignitatis, quia qui se humiliat, exaltabitur [1], Apostolus, inquam, *Jesu*, non satanæ, sicut pseudo. *Non est ergo magnum si ministri ejus* sc. satanæ, *transfigurentur velut ministri justitiæ, etc.* [2]. Apostolus, inquam, et hoc non meis meritis, sed *per voluntatem Dei.* Econtra est in multis. *Ipsi regna-*

(1) Luc. xiv et xviii. (2) II. Cor. xi.

verunt, et non ex me, etc. [1]. — *Sanctis omnibus.* sc. *qui sunt Ephesi, et fidelibus*, supple scribit. Vel ego Paulus scribo sanctis exercitio virtutum quo ad mores; fidelibus, rectitudine cognitionis quo ad finem; vel sanctis, id est, majoribus et perfectis; fidelibus, id est, minoribus et imperfectis. *Et fidelibus*, inquam, *in Christo*, non in factis suis. *Gratia vobis et pax, etc.* Hic subditur salutationis forma, in qua implicantur tria, donum quodlibet gratificantia: Doni sufficientia, ibi: *Gratia vobis et pax;* datoris potentia, ibi: *A Deo Patre;* mediatoris excellentia, ibi: *Et Domino Jesu Christo.* Tunc enim gratum est donum quando sufficiens est quod datur; quando a potente datur, ut quando a rege, vel principe datur; quando per solemnem nuntium datur, ut per filium. Dicit ergo: *Gratia*, sc. justificationis a culpa, *et pax*, id est, tranquillitas mentis, vel reconciliatio ad Deum, quoad liberationem a debita pœna pro offensa. *Vobis*, supple sit, ex hoc, scil. *et Deo patre nostro*, a quo bona cuncta procedunt. *Omne datum optimum, etc.* [2]. — *Et Domino Jesu Christo*, sine quo nulla bona dantur. Ideo fere omnes orationes finiuntur: Per Dominum nostrum Jesum Christum. Spiritum Sanctum non nominat, quia cum sit nexus Patris et Filii, intelligitur in extremis, vel intelligitur in donis sibi appropriatis, quæ sunt gratia et pax.

Deinde cum dicit: *Benedictus Deus, etc.*, hic gratias agendo, eos in bono confirmat, et hoc tribus modis. Primo, ratione sumpta ex parte Christi, a quo multa bona adepti sunt, capite isto; secundo, ratione sumpta ex parte ipsorum, qui de præterito statu malo, ad bonum præsens translati sunt, cap. II, ibi: *Et vos cum essetis mortui, etc.;* tertio, ratione sumpta ex parte Apostoli, cujus ministerio et diligentia in bono statu positi, confirmati sunt, cap. III, ibi: *Hujus rei gratia, etc.* Iterum prima in tres dividitur: quia primo gratias agendo, tangit beneficia generaliter; secundo, beneficia exhibita ipsis Apostolis specialiter, ibi: *Quæ superabundavit in vobis, etc.;* tertio, beneficia exhibita ipsis Ephesiis specialiter, ibi: *In quo et vos cum audivissetis, etc.* Beneficia vero exhibita generaliter humano generi tangit sex. Primum benedictionis, in certitudine futuræ beatitudinis, ibi: *Benedictus, etc.* Secundum electionis, in præordinata separatione a massa perditionis, ibi: *Sicut elegit nos in ipso, etc.* Tertium prædestinationis, in præordinata associatione cum bonis, scil. cum filiis adoptionis, ibi: *Qui prædestinavit nos, etc.* Quartum gratificationis, in collatione gratiæ, ibi: *In quo gratificavit nos, etc.* Quintum redemptionis, in liberatione a pœna, id est, a diaboli servitute, ibi: *In quo habemus redemptionem, etc.* Sextum remissionis in deletione culpæ, ibi: *Remissionem peccatorum, etc.* Circa beneficium benedictionis, tangit duo. Primo, præconium, quod debet impendi, ibi: *Benedictus Deus, etc.;* secundo, beneficium, propter quod debet impendi, ibi: *Qui benedixit nos, etc.* Dicit ergo: *Benedictus*, sc. a me, a vobis, et ab aliis, sc. corde, et ore, et opere, id est, laudatus, *Deus et Pater*, id est, ille, qui est Deus per essentiam divinitatis, et pater propter proprietatem generationis. Incidit autem copulatio, non ratione suppositionis, quia idem est suppositum, sed ratione significationis essentialiter et relative. Pater, inquam, *Domini nostri Jesu Christi*, id est, Filii, qui est Dominus noster secundum divinitatem, Jesus Christus secundum humanitatem. *Qui*, sc. Deus, *benedixit nos* in spe in præsenti, sed in futuro benedicet in re. Ponit autem præteritum pro futuro propter certitudinem. Benedixit, inquam, nos, licet nostris meritis maledictos, *in omni benedictione spirituali*, scil. quantum ad animam, et quantum ad corpus. Tunc enim erit corpus spirituale. *Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale* [3]. Benedictione, inquam, habita, *in cœlestibus*, id est, in cœlo; et hoc, *in Christo*, id est, per Christum, vel in Christo operante. Ipse enim est, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, etc. [4]. Valde appetenda est benedictio hæc. Et ratione efficientis, quia Deus est benedictio hæc; et ratione materiæ, quia nos benedixit; et ratione formæ, quia in omni benedictione spirituali benedicit; et ratione finis, quia in cœlestibus benedicit. *Ecce benedicetur homo, qui timet Dominum* [5].

(1) Osee VIII. (2) Jac. I. (3) I. Cor. XV. (4) Philipp. III. (5) Psal. CXXVII.

DOMINICAN COLL... LIBRARY

Deinde cum dicit: *Sicut elegit nos, etc.*, tangitur beneficium electionis, ubi commendatur electio ista, quia libera, ibi: *Sicut elegit nos in ipso;* quia æterna, ibi: *Ante mundi constitutionem;* quia fructuosa, ibi: *Ut essemus, etc.;* quia gratuita, ibi: *In charitate.* Dicit ergo: Ita benedicet nos, non nostris meritis, sed ex gratia Christi, sicut elegit nos, et gratis a massa perditionis separando, præordinavit nos in ipso, id est, per Christum. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, etc.* [1]. Et hoc *ante mundi constitutionem,* id est, ab æterno, antequam fieremus. *Cum nondum nati fuissent, etc.* [2]. — *Elegit,* inquam, non quia sancti essemus, *quia nec eramus,* sed ad hoc elegit nos, *ut essemus sancti,* virtutibus, *et immaculati,* a vitiis. Utrumque enim facit electio secundum duas partes justitiæ. *Declina a malo, et fac bonum* [3]. Sancti, inquam, *in conspectu ejus,* id est, interius in corde, ubi ipse solus conspicit. *Deus autem intuetur cor* [4]. Vel *in conspectu ejus,* id est, ut eum inspiciamus, quia visio est tota merces, secundum Augustinum. Et hoc fecit, non nostris meritis, sed in charitate sua, vel nostra, qua nos formaliter sanctificat.

Deinde cum dicit: *Qui prædestinavit, etc.,* subdit tertium beneficium, sc. prædestinationis, in præordinata associatione cum bonis. Ubi circa prædestinationem implicat sex. Primo actum æternum, ibi: *Prædestinavit;* secundo, temporale objectum, ibi: *Nos;* tertio, præsens commodum, ibi: *In adoptionem, etc.;* quarto, fructum futurum, ibi: *In idipsum;* quinto, modum gratuitum, ibi: *Secundum propositum;* sexto, effectum debitum, ibi: *In laudem gloriæ, etc.* Dicit ergo: *Qui,* scil. Deus, *prædestinavit nos,* id est, sola gratia præelegit, *in adoptionem filiorum,* id est, ut associaremur cum aliis filiis adoptionis in bonis, quæ habituri sunt; ideo dicit: *In adoptionem filiorum.* Ad Rom. [5]: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Et infra: *Adoptionem filiorum expectantes.* Quia vero illud quod fit ignitum, per ignem hoc oportet fieri, quia nihil consequitur participationem alicujus, nisi per id quod est per naturam suam tale: ideo adoptionem filiorum oportet fieri per filium naturalem. Et ideo addit Apostolus: *Per Jesum Christum.* Et hoc est tertium, quod tangitur in isto beneficio, sc. mediator alliciens. *Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret; ut adoptionem filiorum reciperemus* [6]. Et hoc, *in ipsum,* id est, inquantum ei conformamur, et in spiritu servimus. I. Joan. III: *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, ut filii Dei nominemur et simus.* Et sequitur ibidem: *Et scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.* Ubi notandum est, quod duplex est similitudo prædestinatorum ad Filium Dei, quædam imperfecta, quæ est per gratiam, et dicitur imperfecta, primo quidem, quia solum est secundum reformationem animæ, de qua Col. III: *Reformamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, etc.;* secundo, quia etiam secundum animam habet quamdam imperfectionem. Ex parte enim cognoscimus, ut dicitur I. Cor. XIII. Alia vero similitudo erit perfecta, quæ erit in gloria, et quantum ad corpus (*Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum, etc.* [7]), et secundum animam, quia cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est [8]. Quod ergo dicit Apostolus, quod prædestinavit nos in adoptionem filiorum, potest referri ad imperfectam assimilationem Filii Dei, quæ habetur in hac vita per gratiam; sed melius est, quod referatur ad perfectam Filii Dei assimilationem, quæ erit in patria, de qua adoptione dicitur Rom. VIII: *Ingemiscimus adoptionem filiorum Dei expectantes.* Causa prædestinationis divinæ non est necessitas ex parte Dei, nec debitum ex parte prædestinatorum; sed magis est secundum propositum voluntatis suæ. In quo quarto commendatur beneficium, quia ex amore puro proveniens, quia prædestinatio secundum rationem præsupponit electionem, et electio dilectionem.

Duplex tamen hic causa hujus beneficii immensi assignatur. Una est efficiens, quæ est simplex Dei voluntas, ibi: *Secundum propositum voluntatis suæ. — Cujus vult miseretur, et quem vult indurat* [9]. *Voluntarie enim nos genuit verbo veritatis suæ* [10]. — Alia vero causa est finalis, quæ est, ut laudemus et cogno-

(1) Joan. XV. (2) Rom. IX.
(3) Ps. XXXIII. (4) I. Reg. XVI. (5) Cap. VIII.
(6) Galat. IV. (7) Philipp. III.
(8) I. Cor. XIII. (9) Rom. IX. (10) Jac. I.

scamus bonitatem Dei, quæ notatur ibi: *In laudem gloriæ gratiæ suæ.* Et hoc iterum est, a quo commendatur istud excellens beneficium, sc. servitium sibi conveniens. Causa enim divinæ prædestinationis est voluntas mera Dei, finis vero cognitio ejus bonitatis. Unde notandum est, quod Dei voluntas nullo modo habet causam, sed est prima causa omnium. Nihilominus tamen potest ei aliqua ratio assignari dupliciter, sc. vel ex parte volentis, et sic quædam ratio divinæ voluntatis est ejus bonitas, quæ est objectum voluntatis divinæ, et movet eam. Unde ratio omnium eorum quæ Deus vult, est divina bonitas. *Universa propter semetipsum operatus est Deus* [1]. Ex parte autem voliti, ratio divinæ voluntatis potest esse aliquod esse creatum, sicut dum vult coronare Petrum, quia legitime certavit; sed hoc non est causa volendi, sed est causa, quod ita fiat.

Sciendum tamen est, quod effectus sunt ratio voluntatis divinæ ex parte voliti, ita scil. quod effectus prior sit ratio ulterioris; sed tamen cum venitur ad primum effectum, non potest ultra assignari aliqua ratio illius effectus, nisi voluntas divina, puta, Deus vult hominem habere manum, ut serviat rationi, et hominem habere rationem, quia voluit eum esse hominem, et hominem esse voluit propter perfectionem universi. Et quia hic est primus effectus in creatura, non potest assignari aliqua ratio universi ex parte creaturæ, sed ex parte creatoris, quæ est divina voluntas. Ergo secundum hunc modum, nec prædestinationis potest ex parte creaturæ ratio aliqua assignari, sed solum ex parte Dei. Nam effectus prædestinationis sunt duo, sc. gratia et gloria. Effectuum autem qui ad gloriam ordinantur, potest quidem ex parte voliti assignari ratio, sc. gratia, puta, Petrum coronavit, quia legitime certavit, et hoc quia fuit firmatus in gratia; sed gratiæ quæ est primus effectus, non potest aliqua ratio assignari ex parte hominis, quod sit ratio prædestinationis; quia hoc esset ponere, quod principium boni operis sit in homine ex seipso et non per gratiam, quod est hæresis Pelagiana, quæ dicit principium boni operis esse ex parte nostra. Sic ergo patet, quod ratio prædestinationis est simplex Dei voluntas; propter quod dicit Apostolus: *Secundum propositum voluntatis suæ.*

Qualiter autem intelligatur, quod Deus omnia facit et vult propter suam bonitatem, sciendum est, quod aliqua operari oportet propter finem, potest intelligi dupliciter. Vel propter finem adipiscendum, sicut infirmus accipit medicinam propter sanitatem, vel propter amorem finis diffundendi, sicut medicus operatur propter sanitatem alteri communicandam. Deus autem nullo exteriori a se bono indiget, secundum illud Ps. xv: *Bonorum meorum non eges.* Et ideo cum dicitur, quod Deus vult et facit omnia propter bonitatem suam, non intelligitur quod faciat aliquid propter bonitatem sibi communicandam, sed propter bonitatem in alios diffundendam. Communicatur autem divina bonitas creaturæ rationali proprie, ut ipsa rationalis creatura eam cognoscat. Et sic omnia quæ Deus in creaturis rationalibus facit, creat ad laudem et gloriam suam, secundum illud Is. xliii: *Omnem, qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum,* ut sc. cognoscat bonitatem, et cognoscendo laudet eam. Et ideo subdit Apostolus: *In laudem gloriæ gratiæ suæ*, id est, ut cognoscat quantum Deus sit laudandus et glorificandus. Non dicit autem in laudem justitiæ; nam justitia ibi locum habet, ubi invenitur debitum, vel etiam redditur; quod autem prædestinatur ad vitam æternam, non est debitum, ut dictum est, sed gratia pure gratis data. Nec solum dicit gloriæ, sed addit gratiæ, quasi gloriosæ gratiæ, quæ est gratia, in qua ostenditur magnitudo gratiæ, quæ consistit etiam in magnitudine gloriæ, et modo dandi, quia nullis meritis præcedentibus, sed adhuc immeritis existentibus eam dat. Unde Rom. cap. v: *Commendat autem Deus suam charitatem in nobis, quoniam si cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est, etc.* Et parum post: *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo.* Patet ergo quod prædestinationis divinæ nulla alia causa est, nec esse potest, quam simplex Dei voluntas. Unde patet etiam, quod divinæ voluntatis prædestinantis non est alia ratio, quam divina bonitas filiis communicanda.

(1) Prov. xvi.

LECTIO II.

Gratiam gratis nobis collatam a Deo ostendit in Christo, cujus sanguine redempti sumus.

In qua gratificavit nos in dilecto Filio suo, 7. In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus (remissionem peccatorum) secundum divitias gratiæ ejus.

Hic ponit Apostolus quartum beneficium, scil. gratificationis in collatione gratiæ. Circa quod duo facit. Primo tangit hujus beneficii collationem; secundo ostendit conferendi modum et conditionem, ibi: *In quo habemus redemptionem, etc.* Dicit ergo primo: Ego dico, quod prædestinati sumus in adoptionem filiorum, in laudem gloriæ gratiæ suæ, et dico gratiam, *in qua gratificavit nos, etc.* Circa quod sciendum est quod idem est aliquid esse gratum alicui et esse dilectum ei. Ille enim est mihi gratus quem diligo. Cum ergo Deus dilexerit nos ab æterno, nam elegit nos ante mundi constitutionem in charitate, sicut dictum est: quomodo ergo in tempore gratificavit? Et dicendum est quod illos quos ab æterno in seipso dilexit, in tempore prout sunt in naturis propriis gratificat, et illud quidem quod ab æterno est, factum non est; quod vero in tempore est, fieri dicitur. Unde hic Apostolus dicit: *Gratificavit*, id est, gratos fecit, quod simus digni dilectione sua. *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus pater, ut filii Dei nominemur, et simus* [1]. Consuevit autem distingui duplex gratia, sc. gratis data, quæ sine meritis datur (*Si autem gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia, jam non est gratia* [2]); et gratia gratum faciens, quæ nos facit Deo gratos et acceptos, de qua dicitur hic.

Notandum est autem, quod aliqui diliguntur propter alium, et aliqui propter seipsos. Cum enim aliquem multum diligo, diligo illum, et quidquid ad illum pertinet; nos autem a Deo diligimur, sed non propter nos ipsos, sed in eo, qui per seipsum dilectus est Patri. Et ideo Apostolus addit: *In dilecto Filio*, pro quo, sc. nos diligit, inquantum sumus ei similes. Dilectio enim fundatur super similitudine. Unde dicitur Eccli. c. XIII: *Omne animal diligit sibi simile.* Filius autem est per naturam suam similis patri. Et ideo principaliter et per se dilectus est, et ideo naturaliter et excellentissimo modo est patri dilectus. Nos autem sumus filii per adoptionem, inquantum sc. sumus conformes Filio ejus, et ideo quamdam participationem divini amoris habemus. *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus; qui credit in Filium, habet vitam æternam* [3]. *Transtulit nos in regnum Filii dilectionis suæ* [4].

Deinde cum dicit: *In quo habemus redemptionem, etc.*, ponit modum ipsius. Circa hoc autem duo facit. Quia primo proponit modum ex parte Christi; secundo ex parte Dei, ibi: *Secundum divitias gratiæ ejus, etc.* Ex parte Christi ponit duplicem modum, nam Christus per duo nos gratificavit. Sunt enim duo in nobis quæ repugnant gratificationi divinæ, scil. peccati macula, et pœnæ noxa. Et sicut mors repugnat vitæ, ita peccatum repugnat justitiæ, ita ut per hoc elongati a Dei similitudine, Deo grati non essemus. Sed per Christum nos gratificavit. Primo quidem ablata pœna, et quantum ad hoc dicit, quod in Christo habemus redemptionem, sc. a servitute peccati. *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine, etc.* [5]. *Redemisti nos Deo in sanguine tuo* [6]. Secundo dicimur redempti, quia a servitute, qua propter peccatum detinebamur, nec per nos plene satisfacere poteramus, per Christum liberati sumus; quia moriendo pro nobis satisfecit Deo Patri, et sic abolita est noxa culpæ. Unde dicit: *In remissionem peccatorum. — Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* [7]. *Oportebat Christum pati et resurgere a mortuis die tertia, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum* [8].

Modus autem ex parte Dei ponitur, cum dicit: *Secundum divitias, etc.*; quasi dicat, quod Deus gratificans nos, non solum culpam remisit nobis, sed Filium suum dedit, qui pro nobis satisfecit; et hoc fuit ex superabundanti gratia, qua voluit per hoc honorem humanæ naturæ conservare, dum quasi per justitiam ho-

(1) I. Joan. III. (2) Rom. XI.
(3) Joan. III. (4) Coloss. I.
(5) I. Pet. I. (6) Apoc. V.
(7) Joan. I. (8) Luc. ult.

minos a servitute peccati et mortis voluit liberare per mortem Filii sui. Et ideo dicit: *Secundum divitias gratiæ ejus;* quasi dicat: Hoc quod redempti sumus et gratificati sumus per satisfactionem Filii ejus, fuit ex abundanti gratia et misericordia, prout immeritis tribuitur misericordia et miseratio. Hæc autem, quæ dicta sunt, prosecuti sumus secundum expositionem Glossæ, quæ quidem expositio videtur extorta, quia idem continetur in uno, quod in alio. Nam idem est dictu, *elegit nos*, et *prædestinavit nos*. Et idem dicitur per hoc, quod dicit, *ut essemus sancti et immaculati*, et per hoc quod dicit, *in adoptionem filiorum*. Propter quod sciendum est, quod est consuetudo Apostoli, ut cum loquitur in aliqua difficili materia, quæ immediate sequuntur, sunt præmissorum expositio, nec est ibi inculcatio verborum, sed expositio, et hunc modum servat hic Apostolus. Unde servato eodem verborum pondere, aliter a principio dividamus, et dicamus, quod pars ista, *benedictus Deus, etc.*, dividitur primo in tres partes, quia Apostolus primo reddit gratiarum actionem, ibi: *Benedictus Deus, etc.;* secundo recitat omnium beneficiorum simul largitionem, ibi: *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, etc.;* tertio ponit divinorum beneficiorum in speciali apertam expressionem, ibi: *Sicut elegit, etc.* Hæc dividitur in duas partes, quia primo beneficia distincte exprimit; secundo ea exponit, ibi: *Qui prædestinavit nos, etc.* Explicat autem beneficia: Primo quantum ad electionem; secundo quantum ad ea quæ sequuntur, ibi: *Ut essemus sancti, etc.* Exponit autem primo de electione. Est enim duplex electio, sc. præsentis justitiæ, et prædestinationis æternæ. De prima Joan. vi: *Nonne duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est?* Et de hoc Apostolus non intendit hic, quia ista non fuit ante mundi constitutionem, et ideo statim manifestat de qua intelligit, quia de secunda, scil. de æterna prædestinatione; propter quod dicit: *Prædestinavit nos, etc.* Et quia dicit: *In Christo*, sc. ut Christo essemus similes et conformes, secundum quod adoptamur in filios; ideo subdit: *In adoptionem filiorum per Jesum Christum.* Hoc vero, quod dicit: *In charitate*, exponit, cum dicit: *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus;* quasi dicat: Nos habemus, etc. Quod vero dicit: *Et immaculati*, exponit, cum dicit: *In remissionem peccatorum.* Hoc vero quod dicit: *In conspectu ejus*, exponit, dicens: *In laudem gloriæ gratiæ suæ.*

LECTIO III.

Beneficia singularia Apostolis data ponuntur, quæ sunt sapientiæ excellentia, et sacramenti absconditi revelatio, quodque sit illud absconditum sacramentum exponit.

8. Quæ superabundavit in nobis in omni sapientia et prudentia.
9. Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, secundum beneplacitum ejus, quod proposuit in eo.
10. In dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, et quæ in cœlis, et quæ in terra sunt, in ipso.

Positis beneficiis communiter omnibus collatis, hic Apostolus ponit beneficia specialiter Apostolis collata Dividitur autem hæc pars in duas, quia primo proponit beneficia singulariter Apostolis collata; secundo ostendit causam eorum, ibi: *In quo et nos sorte vocati, etc.* Circa primum tria facit: quia primo proponit singularia Apostolorum beneficia quantum ad excellentiam sapientiæ; secundo quantum ad specialem revelationem sacramenti absconditi, ibi: *Ut notum faceret, etc.;* tertio exponit quod sit illud sacramentum, ibi: *Secundum beneplacitum, etc.* Dicit ergo primo: Dico quod secundum divitias gratiæ ejus omnes fideles communiter, tam vos quam nos habemus redemptionem et remissionem peccatorum per sanguinem Christi; quæ quidem gratia *superabundavit in nobis*, id est, abundantius fuit, quam in aliis. Ex quo apparet temeritas illorum (ut non dicam error), qui aliquos sanctos præsumunt comparare Apostolis in gratia et gloria. Manifeste enim patet ex verbis istis, quod Apostoli habent gratiam majorem quam aliqui alii sancti, post Christum et Virginem matrem. Si vero dicatur alios sanctos tantum mereri posse quantum et Apostoli meruerunt, et per consequens tantam gratiam habere; dicendum est, quod bene argueretur, si gratia pro meritis daretur; quod si ita esset, jam non esset gratia, ut dicitur Rom. xi.

Et ideo sicut Deus præordinavit aliquos sanctos ad majorem dignitatem, ita et abundantiorem gratiam eis infudit, sicut Christo homini, quem ad unitatem personæ assumpsit, contulit gratiam singularem. Et gloriosam Virginem Mariam quam in matrem elegit, et quantum ad animam, et quantum ad corpus gratia implevit; et sic Apostolos, sicut ad singularem dignitatem vocavit, ita et singularis gratiæ privilegio dotavit; propter quod dicit Apostolus [1]: *Nos ipsi primitias spiritus habentes.* Gloss.: tempore prius, et cæteris abundantius. Temerarium est ergo aliquem sanctum Apostolis comparare. Superabundavit ergo gratia Dei in Apostolis in omni sapientia. Nam Apostoli prælati sunt ecclesiæ sicut pastores. *Dabo vobis pastores secundum cor meum, et pascent vos scientia et doctrina* [2]. Duo autem spectant ad pastores, sc. ut sint sublimes in cognitione divinorum, et industrii in actione religionis. Nam subditi instruendi sunt in fide, et ad hoc necessaria est sapientia, quæ est cognitio divinorum, et quantum ad hoc dicit: *In omni sapientia* (*Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere nec contradicere omnes adversarii vestri* [3]). Item gubernandi sunt subditi in exterioribus, et ad hoc necessaria est prudentia. Dirigit enim in temporalibus; et quantum ad hoc dicit: *prudentia* (*Estote ergo prudentes, etc.* [4]). Sic ergo apparet beneficium Apostolorum quantum ad excellentiam sapientiæ. Sequitur eorum beneficium quantum ad excellentiam revelationis, ibi: *Ut notum faceret sacramentum, etc.*; quasi dicat: Sapientia nostra non est, ut sciamus naturas rerum, et siderum cursus, et hujusmodi, sed in solo Christo. *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Christum Jesum, etc.* [5]. Unde hic dicit: *Ut notum faceret sacramentum*, id est, sacrum secretum, sc. mysterium incarnationis, quod fuit ab initio absconditum.

Causam autem hujus sacramenti absconditi subdit, dicens: *Voluntatis.* Nam effectus futuri non cognoscuntur, nisi cognitis causis suis, sicut eclipsim futuram non cognoscimus, nisi cognoscendo causam ejus. Cum ergo causa mysterii incarnationis sit voluntas Dei: quia propter nimiam charitatem quam Deus habuit ad homines, voluit incarnari (*Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret* [6]); voluntas autem Dei occultissima est (*Quæ Dei sunt, nemo novit, nisi spiritus Dei* [7]); causa ergo incarnationis occulta fuit, nisi quibus Deus revelavit per Spiritum Sanctum, sicut Apostolus dicit [8]. Dicit ergo: *Ut notum faceret sacramentum*, id est, sacrum secretum, quod ideo est secretum, quia voluntatis suæ. *Confiteor tibi, Domine, pater cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* [9]. Item [10]: *Mysterium, quod absconditum fuit a sæculis et generationibus; nunc autem manifestatum est sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus.* Quid autem sit hoc sacramentum, exponit dicens: *Secundum beneplacitum, etc.* Quæ quidem sententia intricata est, et debet sic construi: *Ut notum faceret, etc.* Quod quidem sacramentum est *instaurare omnia in Christo*, id est per Christum. Omnia dico, *quæ in cœlis et in terra sunt.* Instaurare, inquam, in eo, sc. Christo, cum *dispensatione plenitudinis temporum*, et hoc *secundum beneplacitum ejus.* Ubi tria tangit, scil. sacramenti causam, temporis congruitatem, et sacramenti utilitatem.

Causam quodam modo tangit, cum dicit: *Secundum beneplacitum.* Licet autem quidquid Deo placet, bonum sit; hoc tamen beneplacitum Dei anthonomastice bonum dicitur, quia per ipsum ad perfectam fruitionem bonitatis perducimur. *Beneplacitum est Domino super timentes eum, etc.* [11]. *Ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta* [12]. Congruitas temporis fuit in dispensatione plenitudinis, de qua dicitur Gal. IV: *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere.* Unde Apostolus hic excludit quæstionem frivolam, quam Gentiles quærere consueverunt: ut enim dicitur Job XXIV, *Ab omnipotente non sunt abscondita tempora.* Unde sicut omnia ordinat et dispensat, ita et tempora, dispensando et accommodando ea effectibus quos producit secundum congruentiam

(1) Rom. VIII. (2) Jerem. III.
(3) Luc. XXI. (4) Matth. X.
(5) I. Cor. II. (6) Joan. III.
(7) I. Cor. II. (8) I. Cor. II.
(9) Matth. XI. (10) Coloss. I.
(11) Psal. CXLVI. (12) Rom. XII.

eorum. Sicut autem aliis effectibus ab eo productis tempora ordinata sunt: ita et certum tempus præordinavit ab æterno mysterio incarnationis; quod quidem tempus secundum Gloss. existens fuit, postquam homo convictus fuit de sua insipientia ante legem scriptam, dum sc. creaturas colebat ut creatorem, ut dicitur Rom. I: *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt:* et de impotentia per legem scriptam, quam implere non poterat: ut sic homines adventum Christi, de sua sapientia et virtute non præsumentes, non contemnerent; sed quasi infirmi et quodammodo ignari, Christum avidius affectarent. Et effectus hujus sacramenti est instaurare omnia. Nam inquantum facta sunt propter hominem, omnia instaurari dicuntur. *Suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum ejus, et ea quæ corruerant, instaurabo* [1]. Omnia, inquam, *quæ in cœlis*, id est, Angelos: non quod pro Angelis mortuus sit Christus, sed quia redimendo hominem, reintegratur ruina Angelorum. *Implevit ruinas, etc.* [2]. Ubi cavendus est error Origenis, ne per hoc credamus Angelos damnatos redimendos esse per Christum, ut ipse finxit. *Et quæ in terris*, inquantum cœlestia terrenis pacificat (*Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt* [3]); quod est intelligendum quantum ad sufficientiam, etsi omnia non restaurentur quantum ad efficaciam.

LECTIO IV.

Beneficiorum excellentiam, non meritis, sed Dei gratia se accepisse ostendit, proponensque vocationem gratuitam, ac prædestinationem voluntariam, dicit, quod tum illius, tum hujus finis est laus, et gloria Dei.

11. In quo etiam nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.
12. Ut simus in laudem gloriæ ejus, nos qui ante speravimus in Christo.

Supra posuit Apostolus abundantiam gratiæ, quam ipse et alii Apostoli a Christo receperunt: ne autem crederet aliquis eos propriis meritis eam recepisse, ideo consequenter ostendit, quod gratis eam receperunt, vocati a Deo non propriis meritis. Dividitur autem pars ista in tres: quia primo proponit gratuitam vocationem; secundo voluntariam Dei prædestinationem, ibi: *Prædestinati secundum propositum ejus, etc.;* tertio utriusque finem, ibi: *Ut simus in laudem gloriæ ejus, etc.* Dicit ergo: Dixi quod hujusmodi gratia superabundavit in nobis, et quod in Christo omnia restaurata sunt. *In quo etiam*, id est, per quem Christum, *nos sorte sumus vocati*, id est, non nostris meritis, sed divina electione. *Gratias agentes Deo et Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum, in lumine, etc.* [4]. *In manibus tuis sortes meæ* [5]. Ad hujus autem intellectum sciendum est, quod multa fiunt inter homines, quæ fortuita videntur et contingentia; quæ tamen sunt secundum divinam providentiam ordinata. Sors nihil aliud est, quam exquisitio providentiæ divinæ de aliquo contingenti et humano. Unde Augustinus super illud Ps. XXX: *In manibus tuis sortes meæ*, dicit quod sors non est aliquod malum, sed in rebus dubiis divinam exquirens voluntatem.

Est autem in sortibus triplex peccatum vitandum. Primo quidem superstitionis; nam omnis vana et illicita religio superstitio est. Unde ergo in sortibus incurritur peccatum illicitæ superstitionis, quando in eis initur aliquod pactum cum dæmonibus. Unde dicitur Ezech. XXI: *Stetit rex Babylonis in bivio in capite duarum viarum divinationem quærens, commiscens sagittas. Interrogavit idola, exta consuluit.* Commiscere enim sagittas, ad sortilegium pertinet: et interrogare idola, ad superstitionem. Et ibi sortilegium damnatur inter peccata ad superstitionem pertinentia. Secundo vitandum est peccatum tentationis Dei; nam quamdiu per se homo aliquid potest facere et scire quid debeat facere, si tunc a Deo sorte, vel aliquo alio loco tali exploret quid facere debeat, Deum tentat. Quando autem necessitas imminet, neque ipse per seipsum juvari potest, tunc licite a Deo inquirit quid facere debeat. *Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros diriga-*

(1) Amos IX. (2) Psal. CIX. (3) Coloss. I. (4 Coloss. I. (5) Psal. XXX.

mus ad te [1]. Tertio vitandum est peccatum vanitatis; quod fit, si de inutilibus et impertinentibus ad nos inquiramus, ut puta de futuris contingentibus. Unde dicitur Act. I: *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate.*

Potest ergo secundum hoc triplex sors accipi, scilicet quædam divisoria, quædam consultoria, et quædam divinatoria. Divisoria est cum aliqui dividentes hæreditatem, et concordare non valentes, mittunt sortes, puta annulum, vel chartam, vel aliquid tale ostendendo, dicentes: Ille cuicumque evenerit, habebit partem istam in hæreditate. Et hujusmodi sortes possunt mitti licite. *Contradictiones comprimit sors: et inter potentes quoque dijudicat* [2], id est, inter volentes dividere. Consultoria autem fit, quando quis dubitans quid facere debeat, consulit Deum, mittens sortes. Jonæ I dicitur, quod quando supervenit tempestas illa in mari, consuluerunt Deum, sortem mittentes, ut scirent cujus peccato tempestas illa venisset. Et hic modus licitus est, maxime in necessitatibus, et in electionibus potestatum sæcularium. Unde faciunt rotulos de cera, in quorum quibusdam ponunt aliquas chartas, et in quibusdam non, quos bussulos vocant, ut illi quibus veniunt bussuli cum chartis, habeant voces in electione. Sed hoc ante adventum Spiritus Sancti, Apostoli fecerunt etiam in electione spirituali [3], quando sors cecidit super Mathiam; sed hoc post adventum Spiritus Sancti amplius non licet in prædictis electionibus, quia hoc faciendo injuriaretur Spiritui Sancto. Credendum est enim, quod Spiritus Sanctus providet ecclesiæ suæ de bonis pastoribus. Unde post adventum Spiritus Sancti quando Apostoli elegerunt septem diaconos, non miserunt sortes; et ideo in nulla electione ecclesiastica hoc modo licet. Divinatoria autem sors est inquisitio de futuris soli divinæ cognitioni reservatis. Et hæc semper habet vanitatem admixtam, nec potest sine vitio curiositatis fieri. Quia ergo sors nihil aliud est quam inquisitio rerum quæ ex divina voluntate fiunt, gratia autem ejus ex sola divina voluntate dependet, inde est, quod gratia divinæ electionis dicitur sors, quia Deus per modum sortis secundum occultam providentiam, non ex alicujus meritis, per gratiam internam vocat.

Deinde cum dicit: *Prædestinati, etc.*, ponit voluntariam Dei prædestinationem, de qua dicitur Rom. VIII: *Quos prædestinavit, hos et vocavit.* Cujus quidem prædestinationis ratio non sunt merita nostra, sed mera Dei voluntas; propter quod subdit: *Secundum propositum ejus. — Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti* [4]. Quod autem secundum propositum prædestinaverit, probat, quia non solum hoc, sed etiam omnia alia, quæ Deus facit, *operatur secundum consilium voluntatis suæ. — Omnia quæcumque voluit Dominus fecit* [5]. *Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet* [6]. Non autem dicit secundum voluntatem, ne credas, quod sit irrationabilis, sed *secundum consilium voluntatis suæ*, id est secundum voluntatem suam, quæ est ex ratione, non secundum quod ratio importat discursum, sed secundum quod designat certam et deliberatam voluntatem. Ultimo autem tangit finem utriusque, sc. prædestinationis et vocationis, sc. laudem Dei. Unde dicit: *Ut simus in laudem gloriæ ejus nos, qui ante speravimus in Christo*, et per nos, qui credimus in Christo, laudetur gloria Dei. *Montes et colles cantabunt coram Deo laudem* [7]. Laus autem gloriæ Dei (ut dicit Ambrosius) est cum multi acquiruntur ad fidem: sicut gloria medici est cum multos acquirit et curat. *Qui timetis Dominum, sperate in illum, et in oblectatione veniet vobis misericordia* [8].

LECTIO V.

Enumerat beneficia peculiariter Ephesiis a Deo collata, quæ sunt Evangelii nunciatio, ad fidem conversio, et gratuita justificatio.

13. In quo et vos, cum audivissetis verbum veritatis (evangelium salutis vestræ) in quo et credentes signati estis spiritu promissionis sancto,
14. Qui est pignus hæreditatis nostræ in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.

Postquam enarravit Apostolus beneficia collata communiter omnibus fide-

(1) II. Paral. XX.
(2) Prov. XVIII.
(3) Act. I.
(4) Rom. VIII.
(5) Psal. CXXXIV.
(6) Isa. XLVI.
(7) Isa. LV.
(8) Eccli. II.

libus, exhibita specialiter Apostolis, hic consequenter enumerat beneficia ipsis Ephesiis collata. Dividitur autem pars ista in duas, quia primo proponit beneficia eis exhibita; secundo insinuat affectum suum ex ipsis beneficiis excitatum, ibi: *Propterea et ego audiens, etc.* Prima iterum in tres dividitur, secundum tria beneficia eis exhibita; quia primo proponit beneficium prædicationis; secundo beneficium conversionis ad fidem, ibi: *In quo et credentes signati estis;* tertio beneficium justificationis, ibi: *Signati estis, etc.* Dicit ergo quantum ad primum: *In quo,* sc. Christo, et vos *cum audivissetis*, id est, cujus beneficio et virtute audivistis, *verbum veritatis,* id est, verbum prædicationis, in quantum ipse Christus ad vos prædicatores misit. *Quomodo audient sine prædicante? quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur* [1]? Item [2]: *Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.* Ejus ergo beneficio audiunt, qui prædicatores eis mittit. *Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud* [3].

Hoc verbum prædicationis tripliciter commendat Apostolus. Primo a veritate cum dicit: *Verbum veritatis;* quippe quia accipit originem a Christo, de quo dicitur Joan. XVII: *Sermo tuus veritas est;* Jac. I: *Voluntarie genuit nos verbo veritatis suæ.* Secundo quia est annuntiatio bona. Unde dicit, *evangelium,* quod quidem annuntiat summum bonum et vitam æternam; et anthonomastice verbum fidei, evangelium dicitur, quasi annuntiatio summi boni. *Quam pulchri pedes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem* [4]. *Super montem excelsum ascende tu qui evangelizas Sion* [5]. Et hoc est quantum ad futura bona. Tertio describitur et commendatur quantum ad bona præsentia, quia salvat. Unde dicit: *Salutis vestræ*, id est, quod creditum dat salutem. *Non enim erubesco evangelium: virtus enim Dei est in salutem omni credenti* [6]. *Notum autem vobis facio, fratres, evangelium, quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini* [7].

Quantum autem ad beneficium conversionis ad fidem, dicit: *In quo,* sc. Christo, id est, in cujus operatione vos credentes, *signati estis.* Quod quidem beneficium ideo apponitur fidei, quia fides necessaria est auditoribus. Frustra enim quis audiret verbum veritatis, si non crederet, et ipsum credere est per Christum. Infra [8]: *Gratia enim estis salvati per fidem. Et hoc non ex vobis, donum enim Dei est.* Quantum vero ad beneficium justificationis dicit: *Signati estis.* Et hoc *per Spiritum Sanctum, qui datus est vobis,* de quo dicit tria, scil. quod est signum, et quod est spiritus promissionis, et quod est pignus hæreditatis. Signum quidem est inquantum per eum infunditur charitas in cordibus nostris, qua distinguimur ab his qui non sunt filii Dei; et quantum ad hoc dicit: *Signati estis,* sc. divisi a grege diaboli. *Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, in quo signati estis, etc.* [9]. Sicut enim homines gregibus suis apponunt signa, ut ab aliis distinguantur, ita Dominus gregem suum, id est, populum suum, spirituali signo voluit signari; Dominus autem populum peculiarem habuit, in veteri quidem testamento Judæos. *Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ homines estis* [10]. Unde Psal. [11]: *Nos autem populus ejus, et oves pascuæ ejus.* Sed quia hic grex in pascuis corporalibus pascebatur, scil. in doctrina corporali, et in bonis temporalibus (*Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis* [12]); ideo eum Dominus corporali signo, sc. circumcisionis, ab aliis separavit et distinxit. Gen. XVII: *Eritque pactum meum in carne vestra.* Prius autem dicitur: *Circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit signum fœderis inter me et vos.* In novo autem testamento gregem habuit populum Christianum. *Conversi estis nunc ad pastorem et episcopum animarum vestrarum* [13]. *Oves meæ vocem meam audient, etc.* [14]. Sed grex iste pascitur in pascuis doctrinæ spiritualis et spiritualibus bonis; ideo eum signo spirituali ab aliis Dominus distinxit: hoc autem est Spiritus Sanctus, per quem illi qui Christi sunt, distinguuntur ab aliis qui non sunt ejus; quia autem Spiritus Sanctus amor est, ergo tunc Spiritus San-

(1) Rom. X.
(2) Eodem infra.
(3) Luc. XI.
(4) Isa. LII.
(5) Eodem XLI.
(6) Rom. I.
(7) I. Cor. XV.
(8) Cap. II.
(9) Infra IV.
(10) Ezech. XXXIV.
(11) Psal. XCIV.
(12) Isa. I.
(13) I. Pet. II.
(14) Joan. X.

ctus datur alicui, quando efficitur amator Dei et proximi. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, etc.* [1].

Signum ergo distinctionis est charitas, quæ est a Spiritu Sancto. *In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem* [2]. Spiritus ergo Sanctus est quo signamur. Spiritus vero promissionis dicitur triplici ratione. Primo quia promissus est fidelibus. *Spiritum novum ponam in medio vestri* [3]. Et: *Dabo vobis spiritum novum* [4]. Secundo quia datur cum quadam promissione; ex hoc enim ipso, quod datur nobis, efficimur filii Dei. Nam per Spiritum Sanctum efficimur unum cum Christo (*Si quis autem spiritum Dei non habet, hic non est ejus* [5]), et per consequens efficimur filii Dei adoptivi, ex quo habemus promissionem hæreditatis æternæ, quia si filii, et hæredes [6]. Tertio dicitur pignus, inquantum facit certitudinem de promissa hæreditate. Nam Spiritus Sanctus inquantum adoptat in filios Dei, est spiritus promissionis, et ipsemet est signum promissionis adipiscendæ. Sed, ut dicitur in Glossa, alia littera habet: Qui est arra hæreditatis, et forte melius, quia pignus est aliud a re pro qua datur, et redditur postquam ille, qui pignus recipit, rem sibi debitam recipit. Arra autem non est aliud a re pro qua datur, nec redditur; quia datur de ipso pretio, quod non est auferendum, sed complendum. Deus autem dedit nobis charitatem tamquam pignus, per Spiritum Sanctum, qui est spiritus veritatis et dilectionis. Et ideo hujusmodi non est aliud, quam quædam particularis et imperfecta participatio divinæ charitatis et dilectionis, quæ quidem non est auferenda, sed perficienda, ideo magis proprie dicitur arra quam pignus. Tamen potest nihilominus et pignus dici. Nam per Spiritum Sanctum Deus nobis diversa dona largitur, quorum quædam manent in patria, ut charitas, quæ nunquam excidit [7]; quædam vero propter sui imperfectionem non manent, sicut fides et spes, quæ evacuabuntur [8]. Sic ergo Spiritus Sanctus dicitur arra per respectum ad ea quæ manent: pignus vero per respectum ad ea quæ evacuabuntur. Ad quid autem signati sumus, subdit, dicens: *In redemptionem.* Nam si aliquis de novo aliqua animalia acquireret, et adderet gregi suo, imponeret eis signa acquisitionis illius. Christus autem acquisivit populum ex Gentibus. *Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, etc.* [9]. Et ideo impressit eis signum acquisitionis. *Gens sancta, populus acquisitionis* [10]. *Quam acquisivit sanguine suo* [11]. Sed quia Christus acquisivit populum istum, non sic quod nunquam fuerit suus, sed quia aliquando fuerat suus, sed opprimebatur a servitute diaboli, in quam peccando se redegit, ideo non dicit simpliciter, acquisivit, sed addit: *In redemptionem;* quasi dicat: Non simpliciter de novo acquisiti, sed quasi a servitute diaboli per sanguinem ejus redempti. *Non corruptibilibus auro et argento redempti estis, etc.* [12]. Acquisivit ergo Christus nos redimendo, non quod accrescat inde aliquid Deo; quia bonorum nostrorum non indiget. *Si juste egeris, quid donabis ei? aut quid de manu tua recipiet* [13]? Ad quid autem acquisiverit nos Christus, subdit: *In laudem gloriæ ipsius,* id est, ut ipse Deus laudetur. *Qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum* [14].

(1) Rom. v. (2) Joan. xiii.
(3) Ezech. xxxvi. (4) Ezech. xxxvii.
(5) Rom. viii. (6) Rom. viii.
(7) I. Cor. xii. (8) Ut ibidem dicitur.
(9) Joan. x. (10) I. Pet. ii.
(11) Act. xx. (12) I. Pet. i.
(13) Job xxxv (14) Isa. xliii.

LECTIO VI.

Afficitur charitate Paulus pro beneficiis Ephesiis a Deo collatis, et agens gratias de præteritis, pro futuris orat.

15. Propterea et ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu, et dilectionem in omnes sanctos.

16. Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis.

17. Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ et revelationis, in agnitionem ejus:

18 Illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus, et quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis,

19. Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos, qui credimus.

Postquam enumeravit Apostolus beneficia Ephesiis collata per Christum, hic ostendit quomodo affectus suus cre-

vit ad eos. Dividitur autem hæc pars in tres partes, quia primo præmittitur bonorum, quæ audivit de eis, commemoratio; secundo de perceptis beneficiis gratiarum debita actio, ibi: *Non cesso gratias agens, etc.;* tertio subditur pro futuris beneficiis ejus oratio, ibi: *Memoriam vestri faciens, etc.* Bona autem quæ de eis audivit, sunt duo, unum quo ordinantur ad Deum, et hoc est fides; et quantum ad hoc dicit: *Propterea et ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Jesu;* quæ quidem facit habitare Deum in homine. *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris* [1]. Item corda purificat. *Fide purificans corda eorum* [2]. Item sine lege justificat. *Arbitramur justificari hominem per fidem sine operibus legis* [3]. Secundum quo ordinantur ad proximum, et hoc est dilectio, et quantum ad hoc dicit: *Et dilectionem,* id est opera charitatis, quæ quidem dilectio est spirituale signum, quod homo sit discipulus Christi. *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem, etc.* [4]. Et [5]: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, etc.* Dilectionem, dico, *in omnes sanctos.* Nam omnes quos ex charitate diligimus, debemus eos diligere, vel ideo quia sancti sunt, vel ut sancti sint. *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei, etc.* [6].

Deinde cum dicit: *Non cesso, etc.,* agit Apostolus gratias de bonis et beneficiis hujusmodi auditis, dicens: *Non cesso gratias agens, etc.* Contra, quia non semper poterat continue pro eis gratias agere. Respondeo: Apostolus dicit: *Non cesso,* id est horis debitis, vel non cesso, quia affectus gratias agendi pro vobis sine cessatione habitualiter est in me. *Non cessamus pro vobis orantes, et postulantes, etc.* [7]. *Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis* [8]. Consequenter orat Apostolus pro beneficiis eis in futurum concedendis, et quantum ad hoc dicit: *Memoriam vestri, etc.* Et hæc dividitur in tres, quia primo proponit quædam quæ eis petit; secundo exponit ea, ibi: *In agnitionem ejus, etc.;* tertio ostendit exemplar et formam illorum, ibi: *Secundum operationem potentiæ, etc.* Dicit ergo quantum ad primum: Non solum gratias ago quantum ad beneficia præterita, quæ recepistis, et quantum ad bona audita de vobis; sed etiam oro, ut omnino in futurum accrescant. *Memoriam vestri faciens in orationibus meis,* pro his sc., *ut Deus Domini nostri Jesu Christi, pater gloriæ, etc.* Ubi sciendum quod Dominus noster Jesus Christus et Deus et homo est. Et inquantum homo est, Deum habet, cum sit compositus ex anima et corpore, quorum utrique, cum sint creaturæ, competit Deum habere; secundum autem quod Deus est, patrem habet. *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum; Deum meum et Deum vestrum* [9]. Similiter etiam secundum quod est Deus, est gloria Patris. *Qui cum sit splendor gloriæ, etc.* [10]. Est etiam gloria nostra, quia ipse est vita æterna. *Simus in vero Filio ejus, hic est verus Deus, et vita æterna* [11]. Sic ergo dicit: *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi,* secundum quod est homo, et *pater* ejusdem, secundum quod est Deus, pater, inquam, *gloriæ,* sc. Christi, qui est gloria ejus (*Gloria patris filius sapiens, etc.* [12]); et gloriæ nostræ, inquantum dat omnibus gloriam.

Deinde cum dicit: *Det vobis, etc.,* ponit ea quæ petit, quæ sunt duo. Ubi sciendum est, quod quædam sunt dona communia omnibus sanctis, sc. illa quæ sunt necessaria ad salutem, ut fides, spes, charitas, et hæc habebant, ut jam patet. Alia autem sunt dona specialia, et quantum ad hoc pro eis orat; primo quidem pro dono sapientiæ, et quantum ad hoc dicit: *Ut det vobis spiritum sapientiæ,* quem nullus potest dare, nisi Deus. *Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum Sanctum tuum de altissimis* [13]? Secundo orat pro dono intellectus, et hoc consistit in revelatione spiritualium secretorum, propter quod dicit: *Et revelationis,* quæ etiam a solo Deo est. *Est Deus in cœlis revelans mysteria* [14]. Exponit autem quæ sint ista quæ petit; et primo quod pertinet ad donum sapientiæ, secundo quod pertinet ad donum intellectus, ibi: *Ut sciatis, quæ sit spes, etc.* Ad donum autem sapientiæ pertinet cognitio divino-

(1) Infra III.
(2) Act. XV.
(3) Rom. III.
(4) Joan. XIII.
(5) Ibidem.
(6) Galat. VI.
(7) Coloss. I.
(8) Rom. I.
(9) Joan. XX.
(10) Hebr. I.
(11) I. Joan. ult.
(12) Prov. XXIII.
(13) Sap. IX.
(14) Dan. II.

rum. Unde petere donum sapientiæ est petere quod habeant cognitionem Dei, et hoc petit ibi: *In agnitionem Dei, etc.;* quasi dicat: Hoc peto, ut per spiritum sapientiæ habeatis *illuminatos oculos cordis vestri in agnitionem,* scil. clariorem, *ejus,* sc. Dei. Ps. [1]: *Illumina oculos meos, etc.* Hoc est contra eos, qui habent oculos illuminatos tantum ad temporalia cognoscenda, cum magis tamen sit necessarium et etiam gloriosum cognoscere Deum. *Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire et nosse me* [2].

Ad donum autem intellectus tria pertinentia ponit. Unum quantum ad statum præsentem, et duo quantum ad futurum. Ad statum vero præsentem pertinet spes, quæ est necessaria ad salutem. *Spe enim salvi facti sumus, etc.* [3]. Et quantum ad hoc dicit: *Ut sciatis quæ,* id est, quanta, *sit spes vocationis ejus,* id est virtus spei, et de quanta re sit. Quæ quidem et maxima est, quia de maximis. *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, etc.* [4]. Et fortissima virtutum. *Fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem; quam sicut anchoram habemus animæ, etc.* [5]. Sed quia ea, quæ speramus, sunt de futura vita, ideo alia duo pertinent ad vitam futuram; unum quidem pertinet ad omnes justos communiter, quod est præmium essentiale; et quantum ad hoc dicit: *Et quæ divitiæ gloriæ, etc.* Ubi ponit quatuor ad illa dona pertinentia. Primum est, quod sunt copiosissima; et quantum ad hoc dicit: *Divitiæ. — Abundantia perfruetur, terrore malorum sublato* [6]. *Gloria et divitiæ in domo ejus, etc.* [7]. *Mecum sunt divitiæ et gloria, etc.* [8]. Secundo quod sunt clarissima; et quantum ad hoc dicit: *Gloriæ. — Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum, etc.* [9]. Tertio quod sunt stabilissima; et quantum ad hoc dicit: *Hæreditatis.* Ea enim quæ hæreditaria sunt, stabiliter possidentur. *Stabilita sunt bona illius in Domino* [10]. *Dominus pars hæreditatis meæ et calicis, etc.* [11]. Quarto quod erunt intima; et quantum ad hoc dicit: *In sanctis. — Non sunt condignæ passiones hujus temporis, etc.* [12]. *Supra modum in sublimitate gloriæ pondus operatur in nobis* [13]. Aliud quod ponit pertinens ad futuram gloriam, est quod specialiter pertinet ad Apostolos: unde dicit: *Et quæ sit* (supple sciatis) *supereminens magnitudo virtutis ejus in nos,* sc. Apostolos; quasi dicat: Licet omnibus sanctis abundanter divitias gloriæ tribuat, supereminentius tamen tribuet Apostolis. Magnitudo enim virtutis ostenditur in effectu. Unde quanto magis effectus virtutis divinæ in aliquo invenitur, tanto ibi virtus divina major ostenditur, licet in seipsa sit una et indivisa. Et ideo, quia major effectus virtutis divinæ est in Apostolis, ideo magnitudo virtutis erit in eis. Et quod major sit in eis effectus ostendit, dicens: *Qui credimus,* id est, qui sumus primitiæ credentium. *Nos credimus, propter quod et loquimur, scientes quod ille, qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit* [14]. Propter quod dicebat [15]: *Scio cui credidi, etc.* Ideo illi inter vos per quos alii instructi sunt et vocati ad fidem, sicut doctores præeminentius præmiabuntur; quia, ut dicitur in Glossa, quoddam incrementum gloriæ habebunt summi doctores ultra illud, quod communiter omnes habebunt propter quod Dan. XII docti assimilantur splendori firmamenti, sed doctores assimilantur stellis: *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*

(1) Psal. XII.
(2) Jerem. IX.
(3) Rom. VIII.
(4) I. Pet. I.
(5) Hebr. VI.
(6) Prov I.
(7) Psal. CXI.
(8) Prov. VIII.
(9) Rom. II.
(10) Eccli. XXXI.
(11) Psal. XV.
(12) Rom. VIII.
(13) II. Cor IV.
(14) II. Cor. IV.
(15) II. Tim. I.

LECTIO VII.

Exemplar exaltationis nostræ, Christi exaltationem constituit, cujus gloriam, virtutem, et potestatem immensam, miris verbis commendat.

Secundum operationem potentiæ virtutis ejus: 20. Quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in cœlestibus:

21. Supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro.

Enumeratis beneficiis, quæ Apostolus conferenda optat Ephesiis in futurum,

hic consequenter ponit formam et exemplar illorum beneficiorum. Sicut autem vita Christi est forma et exemplar justitiæ nostræ, ita et gloria et exaltatio Christi est forma et exemplar gloriæ et exaltationis nostræ. Ideo hic Apostolus duo facit; quia primo proponit formam exaltationis beneficiorum et donorum in generali; secundo manifestat eam in speciali, ibi: *Suscitans illum a mortuis, etc.* Forma autem et exemplar operationis divinæ in nos, est operatio divina in Christo. Et quantum ad hoc dicit: *Secundum operationem*, id est, ad similitudinem operationis, *potentiæ virtutis ejus*, id est virtuosæ potentiæ Dei, *quam operatus est in Christo*, exaltans caput illud, supple, ita virtuose operabitur in nobis. *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, etc.* [1]. Nos autem exaltari ad similitudinem exaltationis Christi frequenter legimus in scriptura. *Si compatimur, ut et glorificemur* [2]. Item [3]: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici et sedi cum Patre meo in throno ejus.*

Consequenter explicat formam et exemplar in speciali, manifestans ea quæ pertinent ad exaltationem Christi, loquendo de Christo inquantum est homo, dicens: *Suscitans illum, etc.* Circa quod tria beneficia ponit exaltationis Christi. Primum est transitus de morte ad vitam; et quantum ad hoc dicit: *Suscitans illum a mortuis.* Secundum est exaltatio ad gloriam altissimam; et quantum ad hoc dicit: *Constituens illum ad dexteram suam.* Tertium est sublimatio ad potentiam maximam; et quantum ad hoc dicit: *Et omnia subjecit sub pedibus ejus.* Dicit ergo quantum ad primum: Dico quod hoc erit secundum operationem qua operatus est in Christo, sc. Deus pater eadem virtute, quam habet cum Christo. Unde et ipse Christus seipsum resuscitavit, et Deus pater eum resuscitavit. *Si spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis habitat in vobis, qui suscitavit Jesum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra* [4].

Quantum vero ad secundum dicit: *Constituens illum, etc.* Quæ quidem celsitudo gloriæ potest tripliciter considerari, sc. per comparationem ad Deum, per comparationem ad corporales creaturas, et per comparationem ad creaturas spirituales. Si ergo consideretur per comparationem ad Deum, sic constitutus est ad dexteram suam, quæ quidem dextera non est intelligenda pars corporalis, quia, ut dicitur Joan. IV, *Spiritus est Deus;* sed metaphorice dicitur, ut sicut per dexteram intelligitur nobilior et virtuosior pars hominis, ita cum dicimus Christum Jesum constitutum ad dexteram Dei, intelligatur secundum humanitatem constitutus in potioribus bonis Patris, et secundum divinitatem intelligatur æqualis Patri. Unde Ps. CIX: *Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, etc.* Item Marc. ult.: *Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, et sedet ad dexteram Dei.* In comparatione vero ad corporales creaturas dicit, *in cœlestibus.* Nam corpora cælestia tenent supremum locum in comparatione ad alia corpora. *Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos* [5]. In comparatione vero ad spirituales creaturas, primo dicit Christum exaltatum super aliquas specialiter; secundo super omnes generaliter, ibi: *Et super omne nomen, etc.*

Ad horum autem intelligentiam sciendum est, quod novem sunt ordines Angelorum, quorum quatuor Apostolus tangit hic, qui quidem sunt medii. Nam supra eos sunt tres superiores, sc Throni, Cherubim et Seraphim. Sub eis autem sunt duo inferiores, sc. Archangeli et Angeli. Qui quidem novem ordines distinguuntur in tres hierarchias, id est, sacros principatus. In quarum qualibet assignantur tres ordines, sed in assignatione ordinum hierarchiæ primæ conveniunt omnes doctores, in hoc sc. quod supremus ordo ipsius sit Seraphim, secundus Cherubim, tertius Throni. In assignatione vero ordinum aliarum duarum hierarchiarum, sc. mediæ et infimæ, discordant Dionysius et Gregorius. Nam Dionysius in supremo ordine mediæ hierarchiæ ponit Dominationes, in secundo Virtutes, in tertio Potestates, descendendo. In supremo vero ordine infimæ hierarchiæ posuit Principatus, in secundo Archangelos, in ter-

(1) Philipp. III. (2) Rom. VIII. (3) Apoc. III. (4) Rom. VIII. (5) Infra IV.

tio Angelos. Et hæc assignatio ordinum concordat litteræ præsenti. Nam Apostolus ascendendo incipit a supremo infimæ hierarchiæ, qui est septimus. Gregorius autem aliter ordinat, quia ponit Principatus in medio Dominationum et Potestatum, quod pertinet ad secundum ordinem mediæ hierarchiæ; Virtutes vero ponit in medio Potestatum et Archangelorum, quod pertinet ad supremum ordinem infimæ hierarchiæ. Et hæc assignatio etiam fulcimentum habet ex verbis Apostoli, Col. III, ubi dicit: *Sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates*, ubi illos ordines enumerat descendendo. Sed reservata ordinatione Gregorii (usquequo legamus epistolam ad Coloss.), ad præsens viam Dionysii magis competentem præsenti litteræ prosequemur.

Ad cujus intellectum sciendum est, quod potest considerari tripliciter ordo rerum. Primo quidem secundum quod sunt in prima omnium causa, sc. in Deo; secundo vero secundum quod sunt in causis universalibus; tertio secundum determinationem ad speciales effectus. Et quia omnia quæ fiunt in creaturis ministrantur per Angelos, ideo secundum triplicem acceptionem ordinis rerum distinguuntur tres angelicæ hierarchiæ, ad quarum unam pertinet accipere rationes rerum in ipso rerum vertice, sc. Deo; ad aliam vero pertinet accipere rationes rerum in causis universalibus; ad aliam vero in propriis effectibus. Nam quanto mentes angelicæ sunt superiores, tanto divinam illuminationem in majori universalitate recipiunt. Et ideo ad supremam hierarchiam pertinet administratio rerum in comparatione ad Deum. Propter quod ordines hierarchiæ istius denominantur per comparationem ad Deum, quia Seraphim dicuntur ardentes, et uniti Deo per amorem. Cherubim vero quasi lucentes, in quantum supereminenter divina secreta cognoscunt. Throni vero dicuntur sic, in quantum in eis Deus sua judicia exercet. Et de istis tribus ordinibus nullam facit hic Apostolus mentionem. Ad mediam hierarchiam pertinet rerum administratio per comparationem ad causas universales. Unde denominantur ordines hierarchiæ illius nominibus ad potestatem pertinentibus, cum causæ universales sint virtute et potestate in inferioribus et particularibus. Ad Potestates autem, quæ habent universale regimen, tria pertinent. Primo quod sint aliqui per imperium dirigentes; secundo quod sint aliqui qui impedimenta executionis repellant; tertio quod sint aliqui qui ordinent qualiter alii imperium exequantur. Horum autem primum pertinet ad Dominationes, quæ, ut dicit Dionysius, sunt liberæ ab omni subjectione, nec ad exteriora mittuntur, sed eis, qui mittuntur, imperant. Secundum vero pertinet ad Virtutes, quæ præbent facilitatem ad imperium implendum. Tertium vero pertinet ad Potestates imperium exequentes. Ad infimam autem hierarchiam pertinet administratio rerum in comparatione ad speciales effectus, unde nominibus ad eos pertinentibus nuncupantur. Unde Angeli dicuntur illi, qui exequuntur ea quæ pertinent ad salutem singulorum; Archangeli vero qui exequuntur ea quæ pertinent ad salutem et utilitatem magnorum. Principatus vero dicuntur illi, qui præsunt singulis provinciis. His ergo expositis, Christus super omnes est. De his vero quatuor Apostolus specialem mentionem facit. Cujus ratio est, quia horum quatuor ordinum nomina a dignitate imponuntur; et quia agit de dignitate Christi, ideo hic specialiter eos nominat, ut ostendat Christum omnem dignitatem creatam excedere.

Consequenter cum dicit: *Et omne nomen quod nominatur, etc.*, ostendit Christum exaltatum esse communiter supra omnem creaturam spiritualem: dixerat enim supra Christum esse exaltatum super omnes creaturas spirituales, quæ a potestate denominantur. Sed quia præter illos Angelorum ordines, in sacra scriptura quidam alii ordines cœlestium spirituum inveniuntur, sc. Seraphim [1], et Cherubim [2], et Throni [3], et de istis non fecerat mentionem: ideo ostendit Christum, secundum quod homo, supra omnes hujusmodi ordines esse exaltatum: propter quod subjungit, dicens: *Et super omne nomen, etc.*, id est, non solum principatus, sed super

(1) Isa. VI. (2) Ezech. X et XI et XLI. (3) In Psal.

omne nominabile. Sciendum est enim, quod nomen imponitur ad cognoscendum rem, unde significat rei substantiam, cum significatum nominis sit diffinitiva ratio rei. Cum ergo dicit: *Et omne nomen quod nominatur*, dat intelligere, quod exaltatus est supra omnem substantiam, de qua potest haberi notitia, et quæ possit nomine comprehendi. Quod dico, ut excludatur substantia divinitatis, quæ incomprehensibilis est. Unde Glossa dicit: *Supra omne nomen*, id est nominabile. Et ne intelligatur, quod sit supra nomen Dei, ideo subdit: *quod nominatur*. Nam majestas divina nullo nomine concludi, vel nominari potest. Addit autem: *Non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro*, quia multa fiunt in hoc sæculo, quæ notitia comprehendimus et nominamus: quædam tamen sunt in futuro sæculo, quæ hic comprehendi non possunt, nec etiam nominari; quia, ut dicitur I. Cor. XIII, *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus*. Nominantur tamen hæc a beatis, qui sunt in futuro sæculo. Hujusmodi autem sunt de quibus dicit Apostolus [1] quod audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et tamen super hæc omnia exaltatus est Christus. *Dedit illi nomen, quod est super omne nomen* [2].

LECTIO VIII.

Maximam Christi potestatem ostendit, cum super omnem creaturam, tum super omnem ecclesiam.

22. Et omnia subjecit sub pedibus ejus: et ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam:
23. Quæ est corpus ipsius, et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.

Supra egit Apostolus de exaltatione Christi, et quantum ad ejus transitum de morte ad vitam in illa particula: *Suscitans illum, etc.;* et de ejus exaltatione ad gloriam altissimam, in illa particula: *Et constituens ad dexteram, etc.* Hic agit de ejus exaltatione quantum ad potestatem maximam. Circa quod duo facit, quia primo agit de Christi potestate respectu totius creaturæ; secundo de ejus potestate respectu ecclesiæ, ibi: *Et ipsum dedit, etc.* Dicit ergo, quod respectu totius creaturæ habet universalem potestatem, quia *omnia subjecit*, sc. Deus pater, *sub pedibus ejus*. Ubi sciendum est, quod hoc quod dicit: *Sub pedibus*, potest accipi dupliciter. Uno modo, ut sit locutio figurativa et similitudinaria, ut sc. per hoc detur intelligi, quod omnis creatura totaliter est subjecta potestati Christi. Illud enim est a nobis omnino subjectum, quod pedibus conculcamus. Et de ista potestate dicitur Matth. ult.: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra*. Hebr. II: *In eo enim, quod ei omnia subjiciuntur, nihil dimisit non subjectum ei*. Alio modo, ut sit locutio metaphorica. Nam per pedes intelligitur infima pars corporis, per caput vero suprema. Licet autem in Christo divinitas et humanitas non habeant rationem partis, tamen divinitas, quæ est supremum in Christo, intelligitur per caput (*Caput vero Christi Deus* [3]); humanitas vero, quæ infima est, intelligitur per pedes (*Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus* [4]). Est ergo sensus, quod omnia creata non solum subjecit Pater Christo inquantum est Deus, cui ab æterno omnia sunt subjecta, sed etiam humanitati ejus.

Advertendum est autem hic, quod Christo subjiciuntur aliqua dupliciter, quia quædam voluntarie, et quædam involuntarie. Hoc autem Origenes non intelligens, sumpsit ex hoc verbo Apostoli occasionem erroris, dicens, quod omnia quæ subjiciuntur Christo participant salutem, quia ipse est vera salus. Et ideo dixit, quod omnes dæmones et damnati aliquando salvabuntur, cum subjiciantur sub pedibus Christi; hoc autem est contra sententiam Domini [5]: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus;* et concludit [6]: *Ibunt hi in supplicium æternum*. Dicendum est ergo, quod omnia subjecit sub pedibus ejus, sed quædam voluntarie tamquam salvatori, puta justos, qui in vita præsenti implent voluntatem Dei, et isti subjiciuntur ei, ut impleat eorum desiderium et voluntatem, expectantes illud quod dicitur de bonis Prov. X: *Desiderium suum justis dabitur*. Quædam vero subjiciuntur ei invite tamquam

(1) II. Cor. XII. (2) Philipp. II.
(3) I. Cor. XI. (4) Psal. CXXXI. (5) Matth. XXV.
(6) In fine capituli.

judici, ut Christus de his suam voluntatem faciat. Et isti sunt mali, de quibus potest intelligi illud Luc. XIX: *Verumtamen inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc et interficite coram me.*

Deinde cum dicit: *Et ipsum dedit caput, etc.*, agit de potestate Christi respectu ecclesiæ. Circa quod tria facit; quia primo ponit habitudinem Christi ad ecclesiam; secundo habitudinem ecclesiæ ad Christum; tertio exponit illam habitudinem. Quantum ad primum dicit: *Et ipsum dedit,* Deus Pater, *caput super omnem ecclesiam*, sc. tam militantem, quæ est hominum in præsenti viventium, quam triumphantem, quæ est ex hominibus et angelis in patria. Christus enim secundum quasdam communes rationes caput est etiam angelorum (*Qui est caput omnis principatus et potestatis* [1]); sed secundum speciales rationes est Christus caput hominum spiritualiter. Nam caput triplicem habitudinem habet ad membra. Primo quidem quo ad præeminentiam in situ; secundo quo ad diffusionem virtutum, quia ab eo omnes sensus derivantur in membra; item quo ad conformitatem in natura. Sic ergo quantum ad præeminentiam et quantum ad diffusionem Christus est caput angelorum. Nam Christus præest angelis, etiam secundum humanitatem. *Tanto melior angelis effectus, quanto præ illis differentius nomen hæreditavit* [2]. Item Christus etiam secundum quod homo angelos illuminat et in eis influit, ut Dionysius probat ex verbis Is. [3], sc.: *Quis est iste, qui venit de Edom, etc.*, dicens hæc verba esse supremorum angelorum. Quod autem sequitur: *Ego qui loquor justitiam*, dicit esse verba Christi eis immediate respondentis. Ex quo datur intelligi quod non solum inferiores, sed etiam superiores angelos Christus illuminat. Quantum autem ad naturæ conformitatem, Christus non est caput angelorum, quia non angelos apprehendit, sed semen Abrahæ, ut dicitur Hebr. I. Sed est caput hominum tantum. *Vulnerasti cor meum, soror mea*, sc. per naturam: *et sponsa* per gratiam [4]. Quantum ad habitudinem ecclesiæ ad Christum, dicit: *Quæ est corpus ejus*, sc. inquantum est ei subjecta, et recipit ab eo influentiam, et habet naturam conformem cum Christo. *Sicut enim corpus unum est et habet multa membra, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum tamen corpus sunt, ita et Christus; etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus* [5].

Exponit autem quod dicit, *quæ est corpus ipsius*, subdens: *Et plenitudo ejus, etc.* Quærenti enim cur in corpore naturali sint tot membra, sc. manus, pedes, os et hujusmodi, respondetur hoc esse ideo, ut deserviant diversis operibus animæ, quorum ipsa potest esse causa, principium, et quæ sunt virtute in ipsa. Nam corpus est factum propter animam, et non e converso. Unde secundum hoc corpus naturale est quædam plenitudo animæ. Nisi enim essent membra cum corpore completa, non posset anima suas operationes plene exercere. Similiter itaque est hoc de Christo et de ecclesia. Et quia ecclesia est instituta propter Christum, dicitur quod ecclesia est plenitudo ejus, sc. Christi, id est, ut omnia, quæ virtute sunt in Christo, quasi quodam modo in membris ipsius ecclesiæ impleantur, dum sc. omnes sensus spirituales, et dona, et quidquid potest esse in ecclesia, quæ omnia superabundanter sunt in Christo, ab ipso deriventur in membra ecclesiæ et perficiantur in eis. Unde subdit: *Qui omnia in omnibus adimpletur*, sc. dum hunc quidem, qui est membrum ecclesiæ facit sapientem secundum perfectam sapientiam, quæ est in ipso: illum vero justum secundum perfectam justitiam, et sic de aliis.

(1) Coloss. II. 2. Hebr. I. (3) Cap. LXIII.

(4) Cant. IV. (5) I. Cor. XII.

CAPUT II.

Vitæ beneficium a Deo datum commemorat, Gentilium et Judæorum statum ponens, quo ad eorum culpam.

1. Et vos cum essetis mortui delictis et peccatis vestris,

2. In quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus: secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ:

3. In quibus et nos omnes aliquando conversati sumus, in desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis et cogitationum, et eramus natura filii iræ, sicut et cæteri.

Supra enumeravit Apostolus beneficia humano generi per Christum com-

muniter exhibita, hic Apostolus commemorat eadem per comparationem ad eorum statum præteritum. Status autem eorum præteritus dupliciter considerari potest. Primo quidem quantum ad statum culpæ; secundo quantum ad statum gentilitatis eorum. Apostolus ergo duo facit: quia primo commemorat beneficia quantum ad primum statum eis exhibita; secundo commemorat ea per comparationem ad statum secundum, ibi: *Propter quod memores estote, etc.* Prima iterum in duas: quia primo recitat Apostolus statum culpæ ipsorum; secundo beneficium gratiæ justificationis, ibi: *Deus autem, qui dives est, etc.* Prima iterum in duas: quia primo commemorat statum culpæ quantum ad gentiles; secundo quantum ad Judæos, ibi: *In quibus et nos, etc.* Prima iterum in duas: quia primo præmittit beneficii generalitatem; secundo subdit hujus necessitatem, ibi: *Cum essemus mortui, etc.* Dicit ergo: Dico quod Deus magnifice operatur in fidelibus secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, et hoc quia suscitavit illum a mortuis; secundum hanc ergo operationem ad hujus operationis exemplum convivificavit nos, vita sc. gratiæ de morte peccati. *Vivificavit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, etc.* [1]. *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, etc.* [2].

Necessitatem vero hujus beneficii ostendit, cum dicit: *Cum essetis mortui, etc.* Ubi optime describit eorum culpam. Primo quantum ad multitudinem: *quia cum essetis mortui*, sc. morte spirituali, quæ pessima est. *Mors peccatorum pessima* [3]. Peccatum enim mors dicitur, quia per ipsum homo a Domino, qui est vita, separatur. *Ego sum via, veritas, et vita* [4]. Mortui, inquam, *in delictis et peccatis vestris*, ecce multitudo. In delictis quidem quantum ad omissa (*Delicta quis intelligit, etc.* [5]), et peccatis quantum ad commissa, *in quibus aliquando ambulastis.* Quod ideo dicit, ut multitudinem peccatorum exaggeret. Nam aliqui si ad horam mortui sunt in peccatis, et in delictis, cessant tamen aliquando, et peccare desistunt; sed isti de malo in pejus procedentes et ambulantes, proficiebant. Simile habetur Philipp. III: *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem et flens dico, etc.* Jer. II: *Ambulaverunt post vanitatem suam, et vani facti sunt.* Secundo describit eorum culpam quantum ad causam quæ ponitur duplex. Una ex parte hujus mundi: quia alliciebantur a rebus mundi, et quantum ad hoc dicit: *Secundum sæculum mundi hujus*, id est, secundum sæcularem vitam rerum mundanarum, quæ vos alliciunt. *Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo* [6]. Propter quod præmittit: *Nolite diligere mundum.* Alia causa est ex parte dæmonum, quibus serviebant: de quibus dicitur Sap. XIV: *Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est et initium.* Et quantum ad hoc dicit: *Et secundum principem potestatis.* Quam quidem causam describit tripliciter. Primo quidem quantum ad potestatem, dicens: *Secundum principem potestatis*, id est, potestatem exercentem, non quod habeat eam naturaliter, cum nec Dominus, nec creator sit ex natura, sed inquantum dominatur hominibus qui se ei peccando subjiciunt. Joan. [7]: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* Et [8]: *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam.* Secundo quantum ad habitationem, quia *aeris hujus*, id est, qui habet potestatem in hoc aere caliginoso.

Ubi sciendum est quod de istis dæmonibus duplex est opinio apud doctores. Quidam enim dixerunt dæmones qui ceciderunt, non fuisse de supremis ordinibus, sed de inferioribus, qui præsunt corporibus inferioribus. Constat autem totam creaturam corporalem administrari a Deo ministerio angelorum. Et hæc est opinio Joannis Damasceni, sc. quod primus eorum qui ceciderunt, præerat ordini terrestrium, quod forte sumptum est ex dicto Platonis, qui ponebat quasdam substantias cælestes seu mundanas. Et secundum hoc exponitur hoc quod dicit, *aeris hujus*, id est, ad hoc creati, ut præsiderent aeri huic. Alii vero volunt, et melius, quod fuerint de supremis ordinibus, ita quod hoc quod dicit, *aeris hujus*, sit ad ostendendum ipsum aerem esse habitationem ipsorum in pœnam eorum. Unde

(1) Osee VI. (2) Coloss. III.
(3) Psal. XXXIII. (4) Joan. XIV.
(5) Psal. XVIII. (6) I. Joan. II.
(7) Cap. XII. (8) Cap. XIV.

Judas in sua canonica dicit: *Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium Dei magni, vinculis æternis sub caligine reservavit.* Ratio autem quare non statim post eorum casum retrusi sunt in infernum, sed dimittuntur in aere, est, quia Deus noluit quod ipsis peccantibus eorum creatio totaliter frustraretur, et ideo dedit eos hominibus in exercitium quo bonis præpararent coronam, malis autem æternam mortem; et quia usque ad diem judicii est nobis tempus belli et merendi, ideo usque tunc in aere permanebunt; post diem vero judicii retrudentur in infernum. Advertendum etiam quod una littera habet *spiritus*, et sic est genitivi casus, et ponitur singulare pro pluralibus, quasi dicat: spirituum. Alia littera habet *spiritum*, et tunc est accusativi casus, ut dicatur: Secundum principem spiritum, id est, qui princeps est spiritus.

Tertio quantum ad operationem, ibi, cum dicit: *Qui nunc operatur in filios diffidentiæ*, id est, in illos qui a se repellunt fructum passionis Christi, qui erant filii diffidentiæ. Vel quia de æternis non habent fidem, nec spem salutis per Christum. Et in talibus princeps potestatis aeris hujus libere operatur, ducens eos quo vult: de quibus infra [1] dicitur: *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ.* Vel *diffidentiæ*, id est, de quibus eis est diffidendum, id est, qui ex malitia peccant, in quibus princeps hujus mundi etiam operatur ad nutum. De his enim qui ex ignorantia et infirmitate peccant, non est diffidendum, nec in eis princeps iste operatur ad nutum.

Sed contra, de nemine est desperandum quamdiu vivit. Respondeo: Dicendum est quod de aliquo potest esse duplex spes. Una ex parte hominis, alia ex parte divinæ gratiæ: et sic de aliquo potest desperari ex parte sua, de quo tamen desperandum non est ex parte Dei: sicut desperandum erat de Lazaro jacente in sepulcro, quod resurgeret ex parte sua, de quo tamen desperandum non erat ex parte Dei, a quo resuscitatus est. De illis ergo, qui ex malitia sunt multum in peccatis demersi, si attendatur eorum virtus, desperari potest. Psal. [2]: *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia.* Non tamen si attendatur virtus divina. De istis autem filiis diffidentiæ dicitur infra [3]: *Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.*

Deinde cum dicit: *In quibus et nos omnes, etc.*, commemorat Apostolus statum culpæ quantum ad Judæos, ostendens eos omnes in peccato fuisse, secundum illud Rom. III: *Causati sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse.* Attendenda est tamen differentia circa hoc, quia Apostolus agens de culpa Gentilium, assignavit duas causas culpæ fuisse. Unam sc. ex parte mundi, aliam ex parte dæmonum, quos colebant. Quia ergo Judæi erant similes Gentilibus in statu culpæ, quantum ad primam causam, non autem quantum ad secundam, ideo Apostolus non facit mentionem de culpa eorum, nisi quantum ad causam quæ est ex parte mundi. Circa quod tria facit. Primo commemorat eorum culpam quantum ad peccatum cordis; secundo quantum ad peccatum operis; tertio quantum ad peccatum originis. Peccatum vero cordis insinuat per desideria carnis, et quantum ad hoc dicit: *In quibus*, sc. peccatis seu delictis, *nos omnes*, scil. Judæi, *aliquando conversati sumus*, agentes vitam nostram, *in desideriis carnis nostræ*, id est, carnalibus. *Eramus enim aliquando et nos insipientes et increduli, errantes et servientes desideriis et voluptatibus variis, etc.* [4]. *Carnis curam ne feceritis in desideriis* [5]. Peccatum vero operis nihil aliud est quam expressio interioris concupiscentiæ. Est autem quædam concupiscentia carnis, sicut sunt concupiscentiæ naturales, puta cibi, per quam conservatur individuum, et venereorum, per quam conservatur species; et quantum ad hoc dicit: *Facientes voluntatem, etc.*, id est, ea in quibus caro delectatur. *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt* [6]. Quædam vero est concupiscentia cognitionis, eorum sc. quæ non veniunt ex desideriis carnis, sed ex ipso appetitu animæ, ut honoris ambitio et propriæ excellentiæ, et hujusmodi; et quantum ad hoc dicit: *Et cogitationum*, id est, exequentes

(1) Cap. IV. (2) Psal. LXVIII.
(3) Cap. V.
(4) Tit. III. (5) Rom. XIII.
(6) Rom. VII.

illas concupiscentias, quæ causantur ex instinctu cogitationum nostrarum. Peccatum vero originis insinuat dicens: *Et eramus natura filii iræ.* Quod quidem peccatum ex primo parente non solum in Gentiles, sed etiam in Judæos transfunditur. *Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors; ita et in omnes homines mors pertransivit, in quo omnes peccaverunt* [1]. Et sicut homines per baptismum mundantur a peccato originali solum quantum ad personas proprias, unde generant filios baptizandos; ita circumcisio mundabat ab originali personas solum, sed generabant adhuc circumcidendos. Et hoc est quod dicit: *Eramus natura*, id est, per originem naturæ, non quidem naturæ ut natura est, quia sic bona est et a Deo, sed naturæ ut vitiata est, *filii iræ*, id est, vindictæ, pœnæ et gehennæ, et hoc *sicut et cæteri*, id est, Gentiles.

LECTIO II.

Justificantis gratiæ beneficium laudat, quod ex multiplici causa probat, et Dei charitate, quia collata a Christo, et ut nos vita donaret æterna.

4. Deus autem qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos,
5. Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo (cujus gratia estis salvati),
6. Et conresuscitavit, et consedere fecit in cælestibus in Christo Jesu.
7. Ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ, in bonitate super nos in Christo Jesu.

Postquam exaggeravit Apostolus statum culpæ inficientis, hic commendat beneficium gratiæ justificantis. Circa quam duo facit. Primo ipsum beneficium ponit; secundo seipsum exponit, ibi: *Gratia enim estis, etc.* Beneficium autem illud describit quantum ad tres causas. Primo quantum ad causam efficientem; secundo quantum ad causam formalem, seu exemplarem; tertio quantum ad causam finalem. Efficiens autem causa beneficii divini justificantis, est charitas Dei. Et quantum ad hoc dicit: *Deus autem qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem.* Dicit autem: *Propter nimiam charitatem*, quia dilectionis divinæ possumus considerare quadruplicem bonitatem et efficientiam. Primo quia nos in esse produxit. *Diligis enim omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti, etc.* [2]. Secundo quia ad imaginem suam nos fecit, et capaces beatitudinis suæ. *Cum eo sanctorum millia, in dextra illius ignea lex, dilexit populos, omnes sancti in manu illius sunt* [3]. Tertio quia homines per peccatum corruptos reparavit. *In charitate perpetua dilexi te, et ideo, etc.* [4]. Quarto quia pro salute nostra Filium proprium dedit. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret* [5]. Unde Gregorius: O inæstimabilis dilectio charitatis! ut servum redimeres, filium tradidisti. Dicit autem: *Qui dives est in misericordia*, quia cum amor hominis causetur ex bonitate ejus qui diligitur, tunc homo ille qui diligit, diligit ex justitia, inquantum justum est quod talem amet. Quando vero amor causat bonitatem in dilecto, tunc est amor procedens ex misericordia. Amor autem quo Deus amat nos, causat in nobis bonitatem: et ideo misericordia ponitur hic quasi radix amoris divini. Is. LXIII: *Largitus est in eis secundum indulgentiam suam, et secundum multitudinem misericordiarum suarum.* Ibidem: *Multitudo viscerum tuorum et miserationum tuarum super me.* Dicitur autem Deus dives in misericordia, quia habet eam infinitam et indeficientem, quod non habet homo.

In tribus enim homo miserecur cum termino et limitatione. Primo quidem largiendo beneficia temporalia, et hæc misericordia est finita, non excedens limites propriæ facultatis (*Quomodo potueris, ita esto misericors* [6]); sed Deus dives est etiam in omnes qui invocant illum, ut dicitur Rom. x. Secundo est finita misericordia hominis, quia non remittit nisi offensam propriam, et in hoc etiam modus esse debet, ut sc. non sic passim remittat, ut ille cui remittit efficiatur procacior, pronior et facilior ad iterum offendendum. *Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala* [7]. Deo autem nihil nocere potest, et ideo potest omnem offensam remittere. Job [8]: *Si peccaveris, quid ei nocebis?* Et parum post: *Porro si juste egeris,*

(1) Rom. v. (2) Sap. XI.
(3) Deut. XXXIII. (4) Jerem. XXXI.
(5) Joan. III. (6) Tob. IV.
(7) Eccle. VIII. (8) Cap. LIII.

quid donabis ei? Tertio homo miseretur, pœnam remittendo, et in hoc etiam est modus servandus, sc. ut non facias contra legis superioris justitiam: Deus autem pœnam omnium remittere potest, cum non obstringatur aliqua superioris lege. *Quem constituit alium super terram, et quem posuit super orbem quem fabricatus est* [1]? Sic ergo misericordia Dei est infinita, quia non coarctatur angustiis divitiarum, neque timore nocumenti restringitur, et neque lege superioris.

Causa vero exemplaris beneficii est, quia in Christo collata est. Et quantum ad hoc dicit: *Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, etc.* Ubi tangit triplex beneficium, id est, justificationis, resurrectionis a mortuis, et ascensionis in cælum, per quæ tria Christo assimilamur. Dicit ergo quantum ad primum, ut legatur littera suspensive: *Deus autem, qui dives est, etc. Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo*, id est, simul vivere fecit cum Christo. *Vivificavit nos post duos dies, etc.* [2]. Convivificavit, inquam, hic sc. per viam justitiæ. Psal. [3]: *Qui posuit animam meam ad vitam.* Et hoc *in Christo,* id est, per gratiam Christi, *cujus*, scil. Christi, *gratia estis salvati* (*Spe enim salvi sumus* [4]). Quantum vero ad secundum dicit: *Et conresuscitavit* nos cum Christo, quantum ad animam in re, et spe quantum ad corpus. *Qui suscitavit ipsum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra, etc.* [5]. Quantum vero ad tertium dicit: *Et consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu,* sc. nunc per spem, et tandem in futuro in re, quia, ut dicitur Joan. XII: *Ubi ego sum, illic et minister meus erit, etc.* Item Apoc. III: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus.* Utitur autem in his Apostolus præterito pro futuro, enuntians tamquam jam factum quod futurum est, pro certitudine spei. Sic ergo convivificavit quantum ad animam, tandem resuscitabit quantum ad corpus, consedere fecit quantum ad utrumque.

Consequenter cum dicit: *Ut ostenderet, etc.*, ostendit causam finalem collati beneficii. Quod quidem potest dupliciter legi, quia sæcula supervenientia vel possunt accipi in vita ista, vel in vita futura. Si enim accipiantur in vita ista, tunc sæculum est quædam mensura temporis, et periodus unius generationis, ut dicatur sic: Dico quod nos qui sumus primitiæ dormientium, *convivificavit in Christo*, et hoc, *ut ostenderet in sæculis supervenientibus,* id est, in his qui futuri sunt post nos, *abundantes divitias gratiæ suæ,* et hoc non meritis nostris, sed bonitate sua, quæ est sc. *super nos in Christo Jesu,* id est, per Christum Jesum. *Jesus Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me ostenderet Christus omnem patientiam ad informationem illorum qui credituri sunt illi in vitam æternam* [6]. Sic ergo Deus largitus est sanctis primitivis abundantia dona gratiæ, ut posteri facilius convertantur ad Christum. Vel potest aliter accipi sæculum, sc. in alia vita, de quibus dicitur Eccli. XXIV: *Et usque ad futurum sæculum non desinam.* Sed licet ibi sit unum sæculum, quia ibi est æternitas, dicit tamen: *In sæculis supervenientibus*, propter multitudinem sanctorum participantium æternitatem: ut dicantur ibi tot sæcula, quot sunt æternitates participatæ. De his sæculis dicitur in Ps. CXLIV: *Regnum tuum regnum omnium sæculorum.* Dicit ergo secundum hunc sensum: Dico quod vivificavit nos in spe, sc. per Christum, vel in gratia: ut ostenderet in sæculis supervenientibus, id est, in alia vita compleret, abundantes divitias gratiæ suæ, id est, abundantem gratiam, quam etiam in hoc mundo dum multa dimittit peccata, et maxima dona concedit, dicit: quæ quidem superabundat in vita alia, quia ibi indeficienter habetur. *Ego veni ut vitam*, sc. gratiæ, *habeant* in hoc mundo, *et abundantius habeant*, scil. gloriæ, in patria [7]. Et hoc *in bonitate sua. — Quam bonus Israel Deus* [8]. *Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum* [9]. — Et hoc *supra nos,* id est, supra nostrum desiderium, supra nostrum intellectum, et supra capacitatem nostram. *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te* [10]. Et hoc *in Christo Jesu,* id est, per Christum Jesum: quia sicut gratia nobis confertur per Christum, ita

(1) Job XXXIV. (2) Osee VI.
(3) Psal. LXV. (4) Rom. VIII.
(5) Rom. VIII.
(6) I. Tim. I. (7) Joan. X.
(8) Psal. LXXII. (9) Thren. III.
(10) Isa. LXIV.

et gloria consummata. *Gratiam et gloriam dabit Dominus* [1]. Per ipsum enim beatificamur, per quem justificamur. Dicit autem: *Ut ostenderet*, quia thesaurus gratiæ in nobis est occultus, quia habemus ipsum in vasis fictilibus, ut dicitur II. Cor. IV; et I. Joan. III: *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater: ut filii Dei nominemur et simus.* Et parum post: *Nunc filii Dei sumus, et nondum apparuit, etc.* Sed ille thesaurus occultus, quia nondum apparuit, in sæculis supervenientibus ostenditur, quia in patria omnia erunt nobis aperta, quæ ad manifestam sanctorum gloriam pertinent. *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* [2].

LECTIO III.

Sola gratia Dei nos salvos dicit per fidem, quæ etiam a Deo est, et hoc ne quis glorietur.

8. Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est.
9. Non ex operibus, ut ne quis glorietur.
10. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.

Supra commemorans Apostolus beneficium Dei quo liberati sumus a peccato, interposuerat quod gratia Christi eramus salvati, nunc autem illud probare intendit. Circa quod duo facit. Primo enim proponit intentionem suam; secundo manifestat propositum, ibi: *Et hoc non ex vobis, etc.* Dicit ergo primo: Bene dixi: Cujus gratia estis salvati; et certe adhuc dico secure; *enim*, pro quia, *estis salvati gratia. — Gratia Dei sum id quod sum* [3]. *Justificati gratis per gratiam ipsius* [4]. — Idem enim est salvari et justificari. Salus enim importat liberationem a periculis. Unde perfecta salus hominis erit in vita æterna, quando ab omnibus periculis immunis erit, sicut navis dicitur esse salvata, quando venit ad portum. *Occupabit salus muros tuos, et portas tuas laudatio* [5]. Hujus autem salutis spem suscipiunt homines, dum in præsenti justificantur a peccato, et secundum hoc dicuntur salvati esse, secundum illud Rom. VI: *Spe enim salvati sumus.* Hæc autem salvatio gratiæ est per fidem Christi. Concurrit enim ad justificationem impii simul cum infusione gratiæ motus fidei in Deum in adultis. *Vade in pace, fides tua te salvum fecit* [6]. *Justificati enim ex fide, pacem habeamus* [7].

Deinde cum dicit: *Et hoc non ex vobis, etc.*, manifestat quod dixerat, et primo quantum ad fidem quæ est fundamentum totius spiritualis ædificii; secundo quantum ad gratiam, ibi: *Ipsius enim sumus factura, etc.* Circa primum excludit duos errores, quorum primus est, quia dixerat quod per fidem sumus salvati, posset quis credere quod ipsa fides esset a nobis, et quod credere in nostro arbitrio constitutum est. Et ideo hoc excludens, dicit: *Et hoc non ex vobis.* Non enim sufficit ad credendum liberum arbitrium, eo quod ea quæ sunt fidei, sunt supra rationem. *Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi* [8]. *Quæ Dei sunt nemo novit, nisi spiritus Dei, etc.* [9]. Et ideo quod homo credat, hoc non potest ex se habere, nisi Deus det, secundum illud Sap. IX: *Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum Sanctum tuum de altissimis?* Propter quod subdit: *Dei enim donum est*, sc. ipsa fides. *Vobis autem donatum est pro Christo non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro eo patiamini, etc.* [10]. *Alii enim datur fides in eodem spiritu* [11]. Secundo excludit alium errorem; posset enim aliquis credere quod fides daretur nobis a Deo merito operum præcedentium, et ad hoc excludendum subdit: *Non ex operibus*, sc. præcedentibus, hoc donum meruimus aliquando, quod salvati sumus, quoniam hoc ex gratia, ut supra dictum est, secundum illud Rom. c. XI: *Si autem gratia, jam non ex operibus, alioquin gratia jam non est gratia.* Subdit autem rationem quare Deus salvat homines per fidem absque meritis præcedentibus: *Ut ne quis glorietur* in seipso, sed tota gloria in Deum referatur. *Non nobis, Domine, non nobis, etc.* [12]. *Ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus, ex ipso autem vos estis in Christo Jesu* [13].

Deinde cum dicit: *Ipsius enim factura sumus, etc.*, manifestat quod dixerat

(1) Psal. LXXXIII. (2) Rom. VIII.
(3) I. Cor. XV. (4) Rom. III.
(5) Isa. LX. (6) Luc. VIII.
(7) Rom. V. (8) Eccli. III.
(9) I. Cor. II. (10) Philipp. I.
(11) I. Cor. XII. (12) Ps. CXII. (13) I. Cor. I.

quantum ad gratiam. Circa quod duo facit. Primo manifestat gratiæ infusionem; secundo declarat gratiæ prædestinationem, ibi: *Quæ præparavit Deus, etc.* Duo autem ad rationem gratiæ pertinent, quæ etiam jam dicta sunt, quorum primum est ut id quod est per gratiam, non insit homini per seipsum, vel a seipso, sed ex dono Dei. Et quantum ad hoc dicit: *Ipsius enim factura sumus*, quia sc. quidquid boni nos habemus, non est ex nobis ipsis, sed ex Deo faciente. *Ipse fecit nos, et non ipsi nos* [1]. *Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, fecit et creavit te* [2]? Et continuatur immediate cum præcedenti, ut dicatur: Ne quis glorietur, quia sc. ipsius factura sumus. Vel potest continuari cum eo quod supra dixerat: Gratia enim salvati sumus. Secundo pertinet ad rationem gratiæ, ut non sit ex operibus præcedentibus, et hoc exprimitur in hoc quod subdit: *Creati.* Est enim creare, aliquid ex nihilo facere. Unde quando aliquis justificatur sine meritis præcedentibus, dici potest creatus, quasi ex nihilo factus. Hæc autem actio, scil. creatio justitiæ, fit virtute Christi Spiritum Sanctum dantis. Propter quod subdit: *In Christo Jesu*, id est, per Christum Jesum *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura* [3]. *Emitte Spiritum tuum, et creabuntur* [4]. Ulterius non solum datur nobis habitus virtutis et gratiæ; sed interius per spiritum renovamur ad bene operandum. Unde subdit: *In operibus bonis*, quia scil. ipsa bona opera sunt nobis a Deo. *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis* [5]. Et quia quos prædestinavit, hos et vocavit, sc. per gratiam, ut dicitur Rom. VIII; ideo subdit de prædestinatione, dicens: *Quæ*, scil. bona opera, *præparavit Deus.* Nihil enim aliud est prædestinatio, quam præparatio beneficiorum Dei, inter quæ beneficia computantur et ipsa bona opera nostra. Dicitur autem Deus nobis aliqua præparare, inquantum disposuit se nobis daturum. *Parasti cibum illorum, etc.* [6]. Sed ne aliquis intelligeret bona opera sic esse nobis parata a Deo, ut nihil ad illa per liberum arbitrium cooperaremur, ideo subdit: *Ut in illis ambulemus*; quasi dicat: Sic nobis ea præparavit, ut ea nos ipsi nobis per liberum arbitrium impleremus. Dei enim adjutores sumus, ut dicitur I. Cor. III. Propter quod dicebat de seipso Apostolus [7]: *Gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius omnibus laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum.* Signanter autem dicit: *Ambulemus*, ut designet boni operis profectum, secundum illud Joan. XII: *Ambulate, dum lucem habetis.* Infra [8]: *Ut filii lucis ambulate.*

(1) Psal. XCIX.
(2) Deut. III.
(3) Galat. ult.
(4) Psal. CIII.
(5) Isa. XXXVI

LECTIO IV.

Ut advertant Ephesii omnia esse a gratia Dei, statum eorum ante gratiam in memoriam reducit.

11. Propter quod memores estote, quod aliquando, vos qui Gentes eratis in carne, qui dicebamini præputium, ab ea quæ dicitur circumcisio, in carne manufacta:
12. Qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes et sine Deo in hoc mundo.
13. Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.

Prosecuto beneficio Dei Gentilibus exhibito quantum ad liberationem a peccato, hic recitat Apostolus beneficium eis exhibitum a liberatione a statu Gentilitatis. Circa quod duo facit. Primo commemorat conditionem status præteriti; secundo recitat beneficia eis exhibita in statu præsenti, ibi: *Nunc autem in Christo Jesu, etc.* Circa primum duo facit. Primo commemorationis status præteriti ponit exhortationem; secundo ipsemet status præteriti declarat conditionem, ibi: *Quia aliquando, etc.* Dicit ergo: *Propter quod*, ut sc. advertere possitis, quod omnia sint nobis data ex Dei gratia, *memores estote. — Memento et ne obliviscaris quomodo ad iracundiam provocaveris Dominum Deum tuum, etc.* [9]. *Memineris dici egressionis tuæ de Ægypto, omnibus diebus vitæ tuæ* [10]. — Secundo cum dicit: *Quia aliquando*, commemorat præteriti status conditionem, et primo quantum ad mala quæ habebant; secundo quantum ad bona quibus privabantur, ibi: *Qui eratis illo in tempore, etc.* Circa primum ponit tria mala. Primo gentilitatis crimen, quo idolis serviebant, cum

(6) Psal. LXIV.
(7) I. Cor. XV.
(8) Cap. V.
(9) Deut. IX.
(10) Deut. XVI.

dicit: *Quia aliquando vos gentes eratis. — Scitis quoniam cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes* [1]. — Quidam vero libri habent: *Vos qui gentes eratis*, et tunc pendet constructio usque ibi: *Nunc autem in Christo Jesu, etc.* Secundo recitat eorum carnalem conversationem, cum dicit: *In carne*, id est, carnaliter viventes. *Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt* [2]. Tertio recitat contemptus eorum vilipensionem, qua a Judæis vilipendebantur. Unde dicit: *Qui dicebamini præputium*, id est, incircumcisio, *ab ea*, scil. circumcisione, *quæ dicitur circumcisio manufacta in carne*, id est, a Judæis tali circumcisione circumcisis. Et dicit *manufacta* ad differentiam circumcisionis spiritualis, de qua dicitur Col. II: *In quo circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi consepulti ei in baptismo.* Et sequitur parum post: *Vos cum mortui essetis in delictis et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, condonans nobis omnia, etc.*

Deinde cum dicit: *Qui eratis illo in tempore, etc.*, commemorat bona quibus privabantur, et primo participatione sacramentorum; secundo Dei cognitione, ibi: *Et sine Deo in hoc mundo.* Circa primum ponit tria sacramenta, quorum participatione privabantur. Primo Christi dignitatem; unde dicit: *Qui eratis illo in tempore sine Christo*, id est, sine promissione Christi, quæ facta est Judæis. *Suscitabo David germen justum, etc.* [3]. *Exulta satis, filia Sion, jubila, filia Jerusalem, ecce Rex tuus venit tibi justus et salvator* [4]. Secundo tangit societatem sanctorum, qua privabantur quamdiu in gentilitate permanebant, cum dicit: *Alienati a conversatione Israel*, quia sc. Judæis cum Gentibus non erat licitum conversari. *Non inibis cum eis fœdus, non misereberis eorum, neque sociabis cum eis conjugia, etc.* [5]. *Non enim coutuntur Judæi Samaritanis* [6]. Et quantum ad illos qui in Judaismo recipiebantur contemptibiliter cum fiebant proselyti. Unde subditur: *Et hospites testamentorum*, quasi dicat: Hujusmodi proselyti quando convertebantur ad Judæos, et fiebant proselyti, non sicut cives, sed sicut hospites recipiebantur ad percipiendum testamenta Dei. Dicit autem *testamentorum* in plurali; quia Judæis vetus testamentum erat exhibitum, et novum erat promissum; quia, ut dicitur Eccli. XLIV, *Testamentum suum confirmavit super caput Jacob;* quod potest intelligi de veteri testamento. Promiserat enim Deus dare aliud testamentum. *Statuam illis testamentum alterum sempiternum* [7]. Hoc autem reddidit illis, quorum adoptio est filiorum Dei et gloria et testamentum, ut dicitur Rom. IX. Ponit etiam aliud beneficium quo privabantur, scil. spem futurorum bonorum, cum dicit: *Promissionis spem non habentes;* quia, ut dicitur Gal. III, Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Ulterius ponit summam damnificationem qua damnificantur, sc. ob Dei ignorantiam, ibi: *Et sine Deo in hoc mundo*, id est, sine cognitione Dei. *Notus in Judæa Deus* [8]; non autem gentibus, ut dicitur I. Thess. IV: *Non in passione desiderii, sicut et gentes, quæ ignorant Deum;* quod tamen intelligitur de cognitione quæ est per fidem; nam de cognitione naturali dicitur Rom. I: *Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, etc.*

Consequenter cum dicit: *Nunc autem in Christo, etc.*, commemorat beneficia eis exhibita in statu conversionis per Christum. Circa quod duo facit, quia primo ostendit quomodo facti sunt participes bonorum quibus ante privabantur; secundo ostendit quod ad illa bona non sicut hospites, sed sicut cives recipiuntur, ibi: *Ergo non estis hospites, etc.* Prima iterum in duas, quia primo commemorat hujusmodi beneficia in generali; secundo in speciali, ibi: *In ipso enim est pax nostra, etc.* Dicit ergo primo: Dixi quod in illo tempore eratis sine Christo, alienati a conversatione Israel. *Nunc autem*, id est, postquam conversi estis ad Christum, vos qui estis *in Christo*, id est, qui ei adhæretis per fidem et charitatem. *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo* [9]. *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura* [10]. — *Vos*, inquam, *qui aliquando eratis longe*, id est, elongati a Deo, non loco, sed merito (*Longe a peccatoribus salus* [11]), et

(1) I. Cor. XII.
(2) Rom. VIII.
(3) Jerem XXIII.
(4) Zach. IX.
(5) Deut. VII.
(6) Joan. IV.
(7) Baruch II.
(8) Psal LXXV.
(9) I. Joan. IV.
(10) Galat. ult.
(11) Psal. CXVIII.

a conversatione sanctorum et participatione testamentorum, ut dictum est, jam *facti estis prope*, Deo sc. et sanctis ejus, et testamentis. *Filii tui de longe venient, etc.* [1]. *Quidam enim ex eis*, scil. gentibus, *de longe venerunt* [2], sc. de regione dissimilitudinis et statu gentilitatis. Vos autem modo *facti estis prope*, sc. *in sanguine Christi*, id est, per sanguinem ejus, quo vos Christus attraxit. *Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum* [3]. Et hoc propter nimiam charitatem, quæ potissime in morte crucis manifestatur. *In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans* [4].

LECTIO V.

Ponuntur beneficia Ephesiis exhibita, quæ sunt ad Judæos et ad Deum propinquitas et accessus.

14. I se enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem macerïæ solvens, inimicitias in carne sua:

15. Legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in uno novo homine, faciens pacem,

16. Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.

17. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem his, qui prope:

18. Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad Patrem.

Commemoratis beneficiis collatis ipsis Ephesiis in generali per Christum, hic ea commemorat in speciali. Circa quod duo facit. Primo ostendit qualiter appropinquaverunt populo Judaico; secundo qualiter propinquiores facti sunt Deo, ibi: *Ut reconciliet ambos, etc.* Prima iterum in tres, quia primo ostendit causam appropinquationis, secundo modum, tertio finem. Secunda ibi: *Et medium parietem, etc.* Tertia ibi: *Ut duos, etc.* Causa autem appropinquationis est Christus, propter quod dicit: *Ipse enim est pax nostra, etc.* Et est emphatica locutio ad majorem rei expressionem; quasi dicat: Bene dico quod facti estis prope, sed hoc factum est per Christum, quia *ipse est pax nostra*, id est, causa pacis nostræ. Unde dicebat [5]: *Pacem meam do vobis.* Hic autem modus loquendi fieri consuevit, quando totum quod est in effectu dependet ex causa, sicut cum dicimus de Deo, quod ipse est salus nostra, quia quidquid salutis est in nobis causatur a Deo; quia ergo quidquid pacis est in nobis causatur a Christo, et per consequens quidquid appropinquationis, quia homo quando pacificatus est cum alio, secure potest ambulare seu appropinquare ad ipsum; ideo dicit quod est pax nostra. Nam in ejus nativitate angeli annuntiaverunt pacem. *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, etc.* [6]. Ipso etiam Christo in corpore existente, mundus maximam pacem habuit, qualem ante non habuerat. *Orietur in diebus ejus justitia, etc.* [7]. Ipse etiam resurgens pacem annuntiavit. *Dixit eis: Pax vobis* [8]. Sequitur: *Qui fecit utraque unum*, quia scil. Christus utrumque populum, videlicet Judæorum colentium Deum verum, et gentilium ab hujusmodi Dei cultura alienatorum, conjunxit in unum. *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili, etc.*, usque ibi: *Et fiet unum ovile et unus pastor* [9]. *Rex unus erit omnibus imperans, etc.* [10]. Modus autem appropinquationis ostenditur cum subdit: *Et medium parietem, etc.* Hic autem modus est per remotionem ejus quod dividebat.

Debemus autem ad intellectum litteræ imaginari unum magnum campum, et multos homines ibi congregatos, in quo quidem per medium protendatur et elevetur unus paries dividens eos; ita quod non videatur populus unus, sed duo. Quicumque ergo removeret parietem, conjungeret illorum hominum congregationem in turbam unam, et efficeretur populus unus. Sic intelligendum est quod hic dicitur. Mundus enim iste est sicut ager (*Ager est mundus* [11]); hic autem ager, sc. mundus, plenus est hominibus (*Crescite, et multiplicamini, et replete terram* [12]). In isto autem agro est paries, quia quidam sunt ex una parte, quidam ex alia; hic autem paries potest dici lex vetus secundum carnales observantias, in qua Judæi conclusi custodiebantur, ut dicitur Gal. III: *Sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ revelanda erat.* Cant. II: *Ipse stat post parietem nostrum;* quia videlicet Christus per veterem legem figurabatur.

(1) Isa. VI.
(2) Marc. VIII.
(3) Joan. XII.
(4) Jerem. XXXI.
(5) Joan. XIV.
(6) Luc. II.
(7) Ps. LXXI.
(8) Luc. ult.
(9) Joan. X.
(10) Ezech. XXXVII.
(11) Matth. XIII.
(12) Gen. II.

Christus autem hunc parietem removit, et ita cum nullum remaneret interstitium, factus est populus unus Judæorum et Gentium. Et hoc est quod dicit: *Dico quod fecit utraque unum* hoc modo, scil. *solvens medium parietem.* Parietem dico *maceriæ*, non muri. Tunc enim est paries maceriæ, quando lapides in eo non conglutinantur cemento, nec ad hoc erigitur, ut duret in perpetuum, sed usque ad tempus præfinitum. Vetus ergo lex est paries maceriæ propter duo. Primo quia non conglutinabatur charitate, quæ est quasi cementum conglutinans singulos sibi invicem, et omnes simul Christo. *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis* [1]. Vetus enim lex est lex timoris, inducens homines per pœnas et comminationes ad observantias mandatorum. Et si qui illo tempore legis eam ex charitate observabant, jam pertinebant ad novum testamentum, ut dicit Augustinus, quod est lex amoris. *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, etc.* [2]. Secundo vetus lex est paries, maceriæ, quia non fuit data ut perpetuò duraret, sed usque ad tempus præfinitum. *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus et actoribus est usque ad præfinitum tempus a patre: ita et nos cum essemus, etc.* [3].

Sed hic incidit quæstio, quia dicit: *Parietem maceriæ solvens;* contrarium dicitur Matth. v: *Non veni solvere legem, sed adimplere.* Respondeo: Dicendum est, quod in veteri lege erant præcepta moralia et cæremonialia. Moralia quidem præcepta Christus non solvit, sed adimplevit, superaddendò consilia, et exponendo ea quæ Scribæ et Pharisæi male intelligebant. Unde dicebat [4]: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum, etc.* Et iterum: *Dictum est antiquis: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, etc.* Cæremonialia vero præcepta solvit quidem quantum ad eorum substantiam, sed adimplevit quantum ad illud quod figurabant, adhibens figuratum figuræ. Est ergo intelligendum quod hic dicit *solvens,* sc. quantum ad observantiam legis carnalis. Et solvere hoc, scil. parietem maceriæ, est solvere inimicitias quæ erant inter Judæos et Gentiles: quia isti volebant legem servare, illi vero minime; ex quo oriebatur inter eos ira et invidia. Sed certe has inimicitias Christus solvit in carne sua assumpta. Nam in ejus nativitate statim pax hominibus annuntiata est [5]. Vel *in carne sua,* sc. immolata, quia, ut dicitur infra [6], *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo.* In quo quidem sacrificio impleta sunt omnia illa sacrificia, et cessaverunt. *Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos* [7]. Quid autem sit iste paries insinuat, dicens: *Quod est lex mandatorum;* quasi dicat: Solvens parietem, hoc est legem mandatorum, etc. Dicitur autem lex mandatorum, non quia aliæ leges mandatis careant; nova enim lex mandata habet. *Mandatum novum do vobis* [8]. Sed propter duo: Primo quidem propter magnum numerum mandatorum legalium, intantum quod ab hominibus servari non possunt, secundum illud Act. xv: *Hoc est onus quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus.* Job xi: *Quod multiplex sit lex ejus, etc.* Vel dicitur, *mandatorum,* id est, factorum. *Ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei* [9]. Unde sicut baptismus Joannis dicitur baptismus aquæ, quia tantum exterius mundabat, interius autem non sanctificabat: ita et lex vetus dicitur lex factorum, quia præcipiebat tantum quid facere deberent, sed non conferebat gratiam, per quam ad legem implendam juvarentur.

Lex vero nova dirigit in agendis, præcipiendo, et juvat ad implendum, gratiam conferendo. Evacuans dico, sicut imperfectum evacuatur per perfectum, et umbra per veritatem. *Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* [10]; sc. imperfectio et umbra veteris legis, de qua Hebr. x: *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, etc.* Et hoc *decretis,* id est, præceptis novi testamenti, per quæ excluditur lex. *Comedetis vetustissima veterum,* id est, præcepta legis naturæ simul cum nova lege, et, præceptis ejus susceptis, *vetera projicietis* [11], id est, cæremonialia præcepta

(1) Infra iv.
(2) Rom. viii.
(3) Galat. iv.
(4) Matth. v.
(5) Luc. ii.
(6) Cap. v.
(7) Hebr. x.
(8) Joan. xiv.
(9) Rom. iii.
(10) I. Cor. xiii.
(11) Levit. xxvi.

veteris legis quantum ad eorum substantiam, ut dictum est. Finem vero appropinquationis ostendit, dicens: *Ut duos condat in se, etc.* Qui quidem finis est, ut dicti duo populi efficiantur unus populus. Quæ autem uniuntur, oportet uniri in aliquo uno, et quia lex dividebat, non poterant in lege uniri; Christus autem in lege succedens, et fides ejus (sicut veritas figuræ) eos in semetipso condidit. *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus* [1]. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum* [2]. Et hoc, *in uno novo homine faciens pacem*, id est, in semetipso Christo, qui dicitur novus homo propter novum modum suæ conceptionis. *Creavit Dominus novum super terram, fœmina circumdabit virum* [3]. Item propter novitatem gratiæ quam contulit. *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura* [4]. *Renovamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui, etc.* [5]. Item propter nova mandata quæ attulit. *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, etc.* [6]. Et licet ista videatur esse intentio Apostoli, tamen in Glossa paries duplicatur: quia ex parte Judæorum ponitur lex quasi obstaculum, ex parte vero Gentium est idololatria.

Consequenter cum dicit: *Ut reconciliet ambos, etc.*, ostendit qualiter Deo appropinquaverunt. Circa quod duo facit. Primo manifestat eorum reconciliationem ad Deum; secundo ponit manifestationem reconciliationis, ibi: *Et veniens evangelizavit, etc.* Sciendum est quod dilectio proximi est via ad pacem Dei; quia, ut dicitur I. Joan. IV: *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?* Et Augustinus dicit quod nullus putet habere pacem cum Christo, si discors fuerit cum Christiano. Primo ergo ponit pacem hominum invicem factam per Christum, et exinde pacem hominum ad Deum; propter quod dicit: *Ut reconciliet ambos*, jam unitos, *in uno corpore* ecclesiæ, scil. in Christo. *Multi unum corpus sumus in Christo* [7]. Reconciliet, inquam, *Deo* per fidem et charitatem. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* [8]. Et hoc fecit *per crucem, interficiens inimicitias in semetipso*, quia Judæorum et Gentilium, quæ erant per legem, inimicitias interfecit, implens figuras veteris testamenti; sed inimicitias quæ erant inter Deum et homines per peccatum interfecit in semetipso, quando per mortem crucis delevit peccatum. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris* [9]. *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata* [10]. Dicit ergo: *Interficiens inimicitias*, id est, peccata, *in semetipso*, in immolatione corporis sui. *Pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in cœlis, sive quæ in terris sunt* [11]. *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus* [12]. Item [13]: *In Christo complacuit omnem plenitudinem habitare, et per eum reconciliare omnia in ipso.* Quia ergo Christus satisfecit sufficienter pro peccatis nostris, consequens fuit ut soluto pretio fieret reconciliatio.

Manifestationem vero hujus reconciliationis ponit, dicens: *Et veniens evangelizavit, etc.* Ponit autem primo pacis seu reconciliationis annuntiationem; secundo pacis causam et rationem, ibi: *Quoniam per ipsum habemus accessum, etc.* Est ergo manifesta Dei reconciliatio ad hominem per Christum, quia ipse Christus non solum reconciliavit nos Deo, et interfecit inimicitias, sed etiam *veniens*, sc. in carne, *evangelizavit*, id est, annuntiavit, *pacem.* Vel veniens post resurrectionem, quando stetit in medio discipulorum, et dixit eis: *Pax vobis* [14]. Is. [15]: *Ad annuntiandum mansuetis misit me, etc.* Et [16]: *Quam pulchri pedes supra montes annuntiantis et prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, etc.* Evangelizavit, inquam, non uni populo tantum, sed *vobis* gentibus *qui longe fuistis*, quibus etsi non in persona propria, tamen per Apostolos suos annuntiavit pacem. *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes, etc.* [17]. *Audite, qui longe estis, quæ fecerim, et cognoscite, etc.* [18]. Et pacem *his qui prope*, supple annuntiavit Christus in persona propria. *Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confir-*

(1) Joan. XVII.
(2) Matth. XVIII.
(3) Jerem. XXXI.
(4) Galat. ult.
(5) Infra IV.
(6) Joan. XIII.
(7) Rom. XII.
(8) II. Cor. III.
(9) Galat. I.
(10) Hebr. X.
(11) Coloss. I.
(12) Rom. V.
(13) Coloss. I.
(14) Luc. ult. et Joan. XX.
(15) Cap. LXI.
(16) Cap. LII.
(17) Matth. ult.
(18) Isa. XXXIII.

mandas promissiones patrum [1]. *Ecce, accola veniet qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi* [2]. Causam autem pacis et formam ostendit dicens: *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo*, id est, duo populi, *in uno spiritu*, id est, uniti unione Spiritus Sancti. *Solliciti servare unitatem Spiritus, etc.* [3]. *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, etc.* [4]. Sic autem habemus accessum *ad Patrem* per Christum, quoniam Christus operatur per Spiritum Sanctum. *Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* [5]. Et ideo quidquid fit per Spiritum Sanctum, etiam fit per Christum. Per hoc etiam quod dicit, *Ad Patrem*, intelligendum est quod etiam pertinet ad totam Trinitatem, quia propter essentiæ unitatem in Patre est Filius et Spiritus Sanctus, et in Spiritu Sancto est Pater et Filius. Ideo cum dicit, *ad Patrem*, specialiter ostendit quod quidquid Filius habet, a Patre habet, et ab eo etiam se habere recognoscit.

LECTIO VI.

Ostendit non esse minoris dignitatis Gentiles in susceptione spiritualium donorum, quam fuerint ipsi Judæi.

19. Ergo jam non estis hospites et advenæ, sed estis cives sanctorum et domestici Dei,

20. Superædificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.

21. In quo omnis ædificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino. In quo et vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.

Ostenso supra quod ad spiritualia beneficia simul admissæ sunt Gentes cum Judæis, hic ostendit quod in illis beneficiis Gentiles non sunt minoris dignitatis quam sunt ipsi Judæi, sed æque plenarie ad Christi beneficia sint admissi. Circa quod duo facit, quia primo proponit intentum, secundo manifestat propositum per exemplum, ibi: *Superædificati, etc.* Circa primum duo facit. Primo excludit id quod erat in statu præterito a statu præsenti; secundo concludit id quod competit præsenti statui, ibi: *Sed estis cives, etc.* Quia ergo Apostolus concludendo inducit hoc quod dicit: *Ergo jam, etc.*, considerandum est, quod similitudo sequitur ex præmissis: Primo quidem ex hoc quod ambo conjuncti, sunt Deo reconciliati; secundo quod ambo habent accessum in uno Spiritu ad Patrem. Quia ergo simul sunt configurati toti Trinitati, Patri, ad quem habent accessum, Filio, per quem, Spiritui Sancto, in quo uno accedunt. In nullo ergo deficiunt a spiritualium bonorum participatione.

Ad intellectum autem litteræ sciendum est, quod collegium fidelium quandoque in scripturis vocatur domus, secundum illud I. Tim. III: *Ut scias quomodo in domo Dei oporteat te conversari, quæ est Dei ecclesia.* Quandoque autem vocatur civitas, secundum illud Ps. CXXI: *Jerusalem quæ ædificatur ut civitas.* Civitas enim habet collegium politicum: domus autem œconomicum, inter quæ quidem duplex differentia invenitur. Nam qui sunt de collegio domus communicant sibi in actibus privatis: qui vero sunt de collegio civitatis, communicant sibi in actibus publicis. Item qui sunt in collegio domus, reguntur ab uno qui vocatur paterfamilias; sed qui sunt in collegio civitatis reguntur a rege. Ita enim est paterfamilias in domo, sicut rex in regno. Sic igitur collegium fidelium aliquid habet de civitate, et aliquid de domo. Sed si consideretur rector collegii, pater est (*Pater noster, qui es in cœlis, etc.* [6]. *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis* [7]); et sic collegium est domus; si vero ipsos subditos consideres, sic civitas est, quia communicabant sibi in actibus præcipuis, sc. fidei, spei et charitatis. Et hoc modo si fideles considerentur in se, est collegium civitatis; si vero rector collegii attendatur, est collegium domus. Et ideo Apostolus duo verba ponit hic, sc. *hospites* et *advenæ*. Hoc enim sunt hospites ad domum, quod advenæ ad civitatem. Hospes enim dicitur quasi extraneus a domo. *Vita nequam, hospitandi de domo in domum* [8]. Advena vero est qui extraneus venit ad civitatem. Ac si dicat Apostolus: Olim eratis extranei a collegio fidelium, sicut hospites a domo, et advenæ ad civitatem, quemadmodum et proselyti ad legem veterem; sed nunc non est ita, quia jam non estis hospites,

(1) Rom. XV. (2) Isa. LIV.
(3) Infra IV. (4) I. Cor. XII.
(5) Rom. VIII. (6) Matth. VI.
(7) Jerem. III (8) Eccli. XXIX.

etc. *Ecce accola veniet qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi* [1].

Consequenter cum dicit: *Sed estis cives Sanctorum, etc.*, concludit quod convenit statui præsenti, dicens: *Sed estis cives Sanctorum, etc.*; quasi dicat: Quia collegium fidelium dicitur civitas in comparatione ad subditos, et domus in comparatione ad rectorem, collegium ad quod vocati estis, est civitas sanctorum et domus Dei. *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* [2]. Unde Augustinus: Duas civitates faciunt duo amores. Nam amor Dei usque ad contemptum sui, scil. hominis amantis, facit civitatem Jerusalem cælestem: amor vero sui usque ad contemptum Dei, facit civitatem Babylonis. Quilibet ergo vel est civis sanctorum, si diligit Deum usque ad contemptum sui (*Omnes domestici ejus vestiti sunt duplicibus* [3]); si vero diligit se usque ad contemptum Dei, est civis Babylonis.

Consequenter cum dicit: *Superædificati, etc.*, manifestat propositum. Consuetum est in scripturis quod in figura, quæ metonymia dicitur, continens ponatur pro contento, sicut quandoque domus pro his qui sunt in domo: secundum hunc ergo modum loquitur Apostolus de his qui sunt in domo Dei, scil. de fidelibus, sicut de una domo, et comparat eos ædificio. Et circa hoc duo facit, quia primo proponit intentum, secundo ostendit quod hujus ædificii participes facti sunt ipsi Ephesii, ibi: *In quo et vos coædificamini, etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit hujus ædificii fundamentum; secundo ipsius constructionem seu complementum, ibi: *In quo omnis ædificatio constructa, etc.* Fundamentum autem ponit duplex: Unum secundarium, et aliud principale. Secundarium quidem fundamentum sunt Apostoli et Prophetæ. Et quantum ad hoc dicit eos non esse hospites, sed cives, qui jam pertinent ad ædificium spirituale, utpote *superædificati supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum*, id est, qui sunt Apostoli et Prophetæ, id est, super doctrinam eorum. Vel aliter: *Supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum*, id est, supra Christum qui est fundamentum Apostolorum et Prophetarum; quasi dicat: In eodem fundamento superædificati estis in quo Apostoli et Prophetæ sunt ædificati, qui ex Judæis fuerunt. Hæ autem expositiones duæ tantum quo ad verba differunt; sed prima convenientior est, quia si alia convenientior esset, tunc pro nihilo adjungeret: *Ipso summo angulari lapide Christo Jesu*, cum ipse Jesus sit summum fundamentum. Secundum ergo primum modum magis consonat, ita tamen quod præcipuus lapis et summum fundamentum sit Christus. Quantum vero ad sententiam nihil differunt, quia idem est dicere Christum esse fundamentum, et doctrinam Apostolorum et Prophetarum, cum Christum tantum, non seipsos, prædicaverint; unde accipere eorum doctrinam est accipere Christum crucifixum. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum* [4]. *Quibus revelatum est, quia non sibi ipsis, etc.* [5]. Item [6]: *Nos autem sensum Christi habemus.*

Notandum est quod Apostoli dicuntur fundamenta. *Fundamenta ejus in montibus sanctis* [7]. *Fundabo te in sapphiris* [8], id est, in cælestibus viris. Expresse autem dicuntur fundamenta Apoc. XXI: *Murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis nomina duodecim Apostolorum.* Qui intantum dicuntur fundamenta, inquantum eorum doctrina Christum annuntiant. *Super hanc petram ædificabo ecclesiam meam* [9]. Dicit autem *Apostolorum et Prophetarum*, ut designet, quod utraque doctrina est necessaria ad salutem. *Scriba doctus in regno cœlorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera* [10]. Item ut ostendat concordiam inter utramque alterius ad alteram, dum idem est utriusque fundamentum. Nam quod Prophetæ prædixerunt futurum, Apostoli prædicaverunt factum. *Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos* [11]. Principale vero fundamentum tantum est Christus Jesus, et quantum ad hoc dicit: *Ipso summo, etc.* Ubi tria dicit de eo, scil. quod sit lapis, quod angularis, et quod summus. Lapis quidem est propter fundamenti firmitatem. Unde dicitur Matth. VII, quod domus quæ fundata erat supra petram,

(1) Isa. LIV.
(2) Psal. LXXXVI.
(3) Prov. ult.
(4) I. Cor. I.
(5) I. Pet. I.
(6) I. Cor. II.
(7) Psal. LXXXVI.
(8) Isa. LIV.
(9) Matth. XVI.
(10) Matth. XIII.
(11) Rom. I.

firmiter ædificata erat, intantum quòd nec pluvia, nec flumina, nec venti potuerunt eam destruere. Non sic autem de domo fundata super arenam. *Lapis abscissus de monte sine manibus* [1]. Angularis autem dicitur propter utriusque conjunctionem; nam ut in angulo duo parietes uniuntur, sic in Christo populus Judæorum et Gentium uniti sunt. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli* [2]. *Hic est lapis qui reprobatus est a vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli, et non est in aliquo alio salus* [3]. Et hoc idem de se introducit Matth. XXI: *Numquid legistis in scripturis: Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, etc.* Summus autem dicitur propter dignitatis celsitudinem. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem angularem, probatum, pretiosum, in fundamento fundatum* [4]. Sed non est idem de fundamento in ædificio spirituali, et in ædificio materiali. Materiale namque ædificium fundamentum habet in terra, et ideo oportet ut principalius fundamentum sit magis infimum. Spirituale vero ædificium fundamentum habet in cælo, et ideo oportet quod fundamentum quanto est principalius, tanto sit sublimius: ut sic imaginemur civitatem quamdam descendentem de cælo, cujus fundamentum in cælo existens, et ædificium demissum ad nos videatur inferius; secundum illud Apoc. XXI: *Vidi civitatem sanctam Jerusalem descendentem de cælo, etc.*

Consequenter cum dicit: *In quo omnis ædificatio, etc.*, agit de constructione ædificii. In qualibet autem ædificii constructione quatuor requiruntur. Primo ædificii fundatio, secundo constructio, tertio augmentatio, quarto consummatio; quæ quidem breviter tangit. Primum, cum dicit: *In quo*, sc. fundamento, qui Christus est principaliter, et doctrina Apostolorum et Prophetarum secundario, quia, ut dicitur I. Cor. III, *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id, etc.* Secundo vero tangit secundum, cum dicit: *Omnis ædificatio constructa.* Et quidem si intelligatur allegorice, designat ipsam ecclesiam, quæ tunc construitur, quando homines ad fidem convertuntur. Si autem moraliter intelligatur, significat animam sanctam, et tunc ejusmodi ædificatio construitur, quando bona opera superædificantur super Christum. *Sapiens mulier ædificat domum suam* [5]. *Unusquisque videat quomodo superædificet* [6]. In hoc ergo fundamento, sc. Christo, omnis ædificatio spiritualis construitur, Judæorum vel Gentilium, a Deo per auctoritatem. *Nisi Dominus ædificaverit domum, etc.* [7]. *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo, qui autem omnia creavit, Deus est* [8]. Sed instrumentaliter construitur ædificium, vel ab homine qui seipsum ædificat, vel a prælatis. Tertium tangit cum dicit: *Crescit in templum, etc.*; quod quidem fit quando multiplicantur qui salvi fiunt. *Verbum Domini crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valde* [9]. Crescit etiam quando homo crescit in bonis operibus, et in gratia crescit quantum ad hoc, quod fit templum sanctum. Templum enim a Deo inhabitatur, et ideo oportet quod sit sanctum. *Sanctificavit tabernaculum suum altissimus* [10]. Et quia nos debemus inhabitari a Deo, ut Deus in nobis habitet, ad hoc nos parare debemus, ut sancti simus. *Nescitis quia templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis* [11]. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis* [12]. Sed numquid statim a principio, cum charitatem habemus, templum Dei sumus? Respondeo: Dicendum est quod sic. Et quanto magis proficimus, tanto magis Deus habitat in nobis. Et ideo ad hoc ædificium quarto requiritur perfectio et consummatio, quod ostendit, cum dicit: *In Domino.*

Consequenter cum dicit: *In quo et vos, etc.*, ostendit quomodo Gentiles facti sunt participes hujus ædificii, dicens: *In quo*, sc. ædificio, non solum superædificantur Judæi, sed etiam vos Ephesii *coædificamini* [13], id est, ad similitudinem aliorum ædificamini. *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tamquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis* [14]. Et ideo subdit: *In habitaculum Dei*, ut sc. Deus in vobis inhabitet per fidem. *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris* [14].

(1) Dan. II. (2) Psal. CXVII.
(3) Act. IV. (4) Isa. XXVIII.
(5) Prov. XIV. (6) I. Cor. III. (7) Ps. CXXVI.
(8) Hebr. III. (9) Act. VI.
(10) Psal. XLV. (11) I. Cor. III.
(12) Apoc. XII. (13) I. Pet. II. (14) Infra III.

Hoc autem non potest fieri sine charitate, quia qui manet in charitate, in Deo manet, etc. [1]. Charitas autem datur vobis per Spiritum Sanctum. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis* [2]. Ideo subdit: *In Spiritu Sancto.*

CAPUT III.

Apostolus, posita sua traditione quantum ad patientiam et tribulationes quas pertulit, commemorat specialia Dei beneficia sibi tradita.

1. Hujus rei gratia ego Paulus vinctus Christi Jesu, pro vobis Gentibus:
2. Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis.
3. Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in brevi:
4. Prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi,
5. Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus, et prophetis in spiritu,
6. Esse gentes cohæredes, et concorporales, et comparticipes promissionis in Christo Jesu per Evangelium.

Supra commemoravit Apostolus multa Dei beneficia humano generi et ipsis Apostolis collata, hic commemorat specialia Dei beneficia sibi tradita. Primo ergo proponit intentionem suam in generali; secundo exponit per partes in speciali, ibi: *Quoniam secundum revelationem, etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit suam traditionem quantum ad patientiam et tribulationes quas pertulit; secundo quantum ad dona gratiæ quæ Deus sibi contulit, ibi: *Si tamen audistis, etc.* Dicit ergo: Dixi in quo et vos coædificamini, etc. *Hujus rei gratia,* id est, ut ædificemini et convertamini ad Christum, *ego Paulus,* qui tantus sum, quia Apostolus Jesu Christi et magister Gentium in fide et veritate, nunc *vinctus* Romæ. Nam hanc epistolam de Urbe scripsit, ubi in vinculis tenebatur. *Laboro usque ad vincula quasi male operans* [3]. *Obsecro vos itaque ego Paulus vinctus in Domino* [4]. Ex quo apparet ejus tribulatio et passio in squalore carceris. Sed quia pœna non facit martyrem, sed causa, ideo addit suarum tribulationum causam. Duplex est autem causa pro qua quis martyrii causam prosequitur. Una si patiatur pro fide Christi, vel pro quacumque alia virtute. *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut maledicus, aut alienorum appetitor, si autem ut Christianus, non erubescat* [5]. Et quantum ad hoc dicit: *Vinctus Christi Jesu.* Alia, si patiatur pro ecclesiæ utilitate; et quantum ad hoc ait: *Pro vobis Gentibus*, id est, tantum intendo conversionem vestram, et verbum salutis vobis prædico, quod traditus sum carceri. *Tribulamur pro vestra exhortatione et salute* [6]. *Nunc gaudeo in passionibus pro vobis* [7].

Consequenter cum dicit: *Si tamen audistis, etc.*, ponit donum gratiæ sibi commissum; quasi dicat: Dico quod sum pro vobis Gentibus vinctus. *Si tamen audistis*, id est intellexistis, *dispensationem gratiæ, quæ data est mihi pro vobis.* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo ut dispensatio accipiatur passive, et sit sensus: Si tamen audistis dispensationem gratiæ, etc., id est, si intellexistis, quod mihi hoc donum, scil. apostolatus in gentibus, est dispensatum. Nam, ut dicitur infra [8], *Unicuique data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Et infra: *Ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, etc.* Unde mihi dispensatum est a Domino Christo, id est, venit in sortem gratia Dei hæc, ut in vobis fructum faciam. *Factus sum ego minister, etc.* [9]. Dico *dispensationem Dei quæ data est mihi in vobis*, id est, eorum dispensatio tradita est mihi. Alio modo, ut dispensatio accipiatur active, ut sit sensus: Si tamen audistis dispensationem, etc., id est, si intellexistis quod mihi datum sit, ut dona gratiæ dispensem per communicationem sacramentorum, et hoc in vobis. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi* [10].

Consequenter cum dicit: *Quoniam secundum revelationem, etc.*, manifestat conditionem suam per partes et in spirituali. Circa quod duo facit, quia primo ponit quod pertinet ad dignitatem officii, sc. dispensationem gratiæ; secundo illud quod pertinet ad experientiam patientiæ, sc. tribulationem, ibi: *Quapropter peto ne deficiatis, etc.* Prima iterum in duas. Primo ostendit gratiæ dispensationem

(1) I. Joan. IV.
(2) Rom. V.
(3) II. Tim. II.
(4) Infra IV.
(5) I. Pet. IV.
(6) II. Cor. I.
(7) Coloss. I.
(8) Cap. IV
(9) Coloss. I.
(10) I. Cor. IV.

quantum ad diversorum mysteriorum cognitionem; secundo quantum ad ipsorum executionem, ibi: *Cujus factus sum minister, etc.* Prima iterum in duas. Primo ponit mysteriorum Christi sibi datam cognitionem; secundo exponit quod sit istud mysterium, ibi: *Esse gentes cohæredes, etc.* Circa cognitionem suam tria facit. Primo quod sit certa, secundo quod sit plena, tertio quod sit excellens. Certa quidem est, quia non est per humanam industriam, nec per humanam intentionem, quæ falli potest (*Cogitationes enim mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ* [1]); sed per legem divinam quæ certissima est. Et ideo dicit: *Quoniam secundum revelationem, etc.* — *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici; sed per revelationem Jesu Christi* [2]. *Nos vero revelata facie gloriam Domini speculantes, etc.* [3]. — Item plena est, quia perfecte revelatum est mihi, et committo vestro judicio, quia ego in verbis paucis hoc expressi, in quibus cognoscere potestis quod perfectam cognitionem habeam de mysteriis fidei. Et quantum ad hoc dicit: *Sicut scripsi in brevi*, id est, in paucis verbis, ita aperte, quod eo modo *hoc potestis legentes intelligere.* — *Favus distillans labia tua, etc.* [4]. — Labium quidem breve quid est. Et sic labia doctoris sunt favus distillans, quando brevibus et paucis verbis multa et magna insinuat. Sed attende, ut dicit Augustinus, quod debet intendere hoc doctor, quod sc. intelligatur. Et quamdiu ad hoc laborat, verba sua non sunt superflua, sed si postquam intelligitur, eis immoratur, superflua sunt ejus verba. Dicit autem: *Prudentiam meam*, secundum illud Prov. IX: *Scientia sanctorum prudentia.* Quæ quidem non est mundana; sed divina et cælestis, propter quod dicit: *In mysterio Christi.* Est etiam excellens, quia solis Apostolis est revelata; unde subdit: *Quod aliis generationibus non est agnitum.* Licet enim mysteria Christi prophetis et patriarchis fuerint revelata, non tamen ita clare sicut Apostolis. Nam prophetis et patriarchis fuerunt revelata in quadam generalitate; sed Apostolis manifestata sunt quantum ad singulares et determinatas circumstantias.

Hoc autem quod dicit: *Quod aliis generationibus, etc.*, potest dupliciter exponi. Uno modo ut per generationes tempora generationum accipiantur, juxta illud Ps. CXLIV: *Dominatio tua in omni generatione, et generatione.* Et tunc est sensus, quod aliis generationibus, id est, temporibus, *non est agnitum filiis hominum*, id est, rationalibus creaturis, scil. nec hominibus, nec angelis. *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* [5]. — *Sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus et prophetis in spiritu*, ipsis scil. in eo spiritu novi testamenti interpretantibus scripturas, et explanantibus legem. *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem, etc.* [6]. *Beati oculi qui vident quæ vos videtis* [7]. Et [8]: *Dico autem vobis, quod multi reges et prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt, etc.*

Alio modo potest exponi, ut per generationes accipiantur homines generati, secundum illud Matth. XXIII: *Venient hæc omnia super generationem istam, etc.* Et tunc est sensus, quod aliis generationibus, id est, hominibus in præcedentibus generationibus generatis, non est cognitum, etc., sicut prius. Unde Is. LIII: *Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?* Sed hoc quidem sacramentum fidei revelatum est aliquibus patribus veteris testamenti, secundum illud Joan. VIII: *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum; vidit, et gavisus est.* Et etiam prophetis, secundum illud Joel. II: *Post hæc effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ.* Sed eis quidem revelatum est in quadam generalitate, Apostolis vero et clare et perfecte. Et hoc propter tria. Primo quia ipsi Apostoli habuerunt revelationem immediate a Filio Dei, secundum illud Joan. I: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Prophetæ vero, et patres veteris testamenti ipsi edocti sunt per angelos, vel per aliquas similitudines. Unde dicitur Is. VI: *Volavit ad me unus de seraphim, et in manu ejus calculus, quem, etc.* Et ideo isti Apostoli clarius acceperunt. Secundo, quia non in figuris et in ænigmatibus, sicut prophetæ, viderunt, sed revelata facie glo-

(1) Sap. IX. (2) Galat. I.
(3) II. Cor. III. (4) Cant. IV.
(5) Matth. XI. (6) Luc. VIII.
(7) Luc. X. (8) Ibid. infra.

DOMINICAN COLLEGE

riam Domini speculantes. *Beati oculi qui vident quæ vos videtis* [1]. Tertio, quia Apostoli constituti fuerunt executores et dispensatores hujus sacramenti, et ideo oportebat, quod melius ipsi essent instructi quam alii. *Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis* [2].

Consequenter cum dicit: *Esse Gentes, etc.*, manifestat quid sit illud sacramentum. Circa quod sciendum est, quod Judæi triplicem prærogativam habebant respectu Gentilium, scil. promissionis hæreditatis. *Non enim per legem promissio Abrahæ, aut semini ejus, ut hæres esset mundi, sed per justitiam fidei* [3]. *Dominus pars hæreditatis meæ, etc.* [4]. Item per specialem a Gentibus aliis distinctionem et electionem. *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram* [5]. Unde: *Nos autem populus ejus et oves pascuæ ejus* [6]. *Una est columba mea, perfecta mea, etc.* [7]. Item per Christi promissionem. *In te benedicentur universæ cognationes terræ* [8]. Hæc autem tria Gentes non habebant. *Qui eratis illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel* [9]. Sed ad hæc tria recepti sunt per fidem. Primo quidem, quantum ad participationem hæreditatis, et quantum ad hoc dicit: *Cohæredes*, sc. ipsis Judæis in hæreditate cælesti. *Multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cælorum, etc.* [10]. Secundo ad speciale collegium fidelium. Et quantum ad hoc dicit: *Et concorporales*, id est, in unum corpus. *Alias oves habeo quæ non sunt ex hoc ovili*, id est, Gentes, *et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor* [11]. Tertio, ad participationem gratiæ repromissæ. Et quantum ad hoc dicit: *Et comparticipes*, sc. promissionum quæ factæ sunt Abrahæ. *Dico autem Christum fuisse ministrum circumcisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum, Gentes autem super misericordia honorare Deum* [12]. Et hæc omnia consecutæ sunt Gentes non per Moysem, sed *in Christo*. — *Lex per Moysem data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est* [13]. *Per quem maxima et pretiosa nobis promissa donavit, etc.* [14]. — Item, nec per impletionem legis, quia hoc est jugum quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus, ut dicitur Act. xv; sed *per evangelium*, per quod omnes salvantur. *Non enim erubesco evangelium, virtus enim Dei est in salutem omni credenti* [15]. *Notum vobis facio evangelium quod prædicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini* [16].

(1) Luc. x.
(2) Joan. iv.
(3) Rom. iv.
(4) Psal. xv.
(5) Deut. vii.
(6) Psal. xcix.
(7) Cant. vi.
(8) Gen. xii.
(9) Supra ii.

LECTIO II.

Paulus, tacta ministeriorum divinorum executione, auxilium sibi ad ea exequenda datum ostendit.

7. Cujus factus sum ego minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis ejus.
8. Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia hæc in Gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi,
9. Et illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creavit.

Postquam ostendit Apostolus esse sibi gratiam dispensatam quantum ad mysteriorum divinorum cognitionem, hic ostendit hoc idem quantum ad ipsorum mysteriorum executionem. Et circa hoc duo facit. Primo commemorat auxilium gratiæ præstitum sibi ad exequendum; secundo, ostendit sibi commissum officium ministerii, ibi: *Mihi omnium sanctorum minimo, etc.* Prima in duas. Primo tangit ministeriorum divinorum executionem; secundo ostendit auxilium sibi datum ad exequendum, ibi: *Secundum donum gratiæ, etc.* Executio autem divinorum sibi commissa est per modum ministerii, et quantum ad hoc dicit: Dico quod hoc ministerium est mihi commissum, sc. Gentes esse cohæredes per evangelium, per quod Gentes participes fiunt promissionis Dei in Christo Jesu, *cujus ego* Paulus *factus sum minister, etc.*; quasi dicat: Non ego impleo vel exequor ut a me vel ut meum, sed sicut ministerium quod Dei est. *Vas electionis est mihi iste, etc.* [17]. Unde Apostolus [18]: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.*

(10) Matth. viii.
(11) Joan. x.
(12) Rom. xv.
(13) Joan. i.
(14) II. Pet. i.
(15) Rom. i.
(16) I. Cor. xv.
(17) Act. ix.
(18) I. Cor. iv.

Deinde cum dicit: *Secundum donum gratiæ, etc.,* tangit auxilium sibi præstitum ad ministeriorum executionem. Hujusmodi autem auxilium duplex fuit. Unum quidem ipsa facultas exequendi, aliud ipsa operatio, sive actualitas. Facultatem autem dat Deus infundendo virtutem et gratiam, per quas efficitur homo potens et aptus ad operandum; sed ipsam operationem confert inquantum operatur in nobis interius movendo et instigando ad bonum. Et ideo hoc accipiens Apostolus a Deo, dicit quantum ad primum: Dico quod *factus sum minister,* sed certe non meis meritis, nec virtute propria, sed *secundum donum gratiæ Dei quæ data est mihi,* quia sc. idoneus efficior ad executionem divinorum mysteriorum, qui fui prius persecutor. *Plus omnibus laboravi, non ego, sed gratia Dei mecum* [1]. Quantum ad secundum dicit: *Secundum operationem,* quam Deus efficit, inquantum virtus ejus operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate. Potest autem hoc aliter exponi secundum Glossam, ut quod dictum est modo, referatur ad præcedentia, scil. dicatur quod esse Gentes cohæredes et concorporales, et comparticipes promissionis ejus, sc. Dei Patris, hoc quidem donum dedit Deus Gentibus in Christo, id est, per Christum, et hoc secundum operationem virtutis ejus, id est per hoc quod potenter operatus est, suscitando Christum a morte.

Consequenter cum dicit: *Mihi enim sanctorum minimo, etc.,* ostendit officium commissum, cujus quidem commissionis gratia commendatur ex tribus. Primo quidem ex personæ suæ conditione; secundo ex commissorum magnitudine, ibi: *Evangelizare investigabiles, etc.;* tertio ex fructus utilitate, ibi: *Ut innotescat, etc.* Commendat igitur officium sibi commissum ex personæ conditione. Si enim rex aliquis aliquod quidem magnum officium alicui magno principi et excellenti committeret, non multum ei magnam gratiam faceret, quantum ad hoc magnum, si poneret in magno officio; sed si magnum et arduissimum officium alicui parvo committat, multum eum magnificat, et magnam gratiam facit ei, et tanto magis quanto officii excellentia excedit ipsum. Secundum ergo hunc modum Paulus gratiam sibi commissi officii commendat, dicens: *Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia hæc.* Et vocat se minimum, non ex potestate sibi commissa, sed ex consideratione status præteriti. *Ego sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei* [2]. *Minimus erit in mille, et parvulus in gentem fortissimam* [3]. Et hoc *in Gentibus* (id est inter Gentes). *Qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes. Et cum cognovissent gratiam Dei quæ data est mihi inter Gentes, etc.* [4]. Secundo commendatur hujusmodi commissionis gratia ex officii magnitudine, quod est revelare et manifestare secreta Dei, quæ sunt magna et occulta, puta, de magnitudine Christi, et de salute fidelium facta per eum. De his autem duobus est totum evangelium.

Quantum ad primum dicit: *Evangelizare, etc.;* quasi dicat: Hæc gratia data est mihi ut annuntiem bonum. I. Cor. [5]: *Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare.* Et ibidem [6]: *Væ enim mihi si non evangelizavero.* Et bonum hoc, sc. *investigabiles Christi divitias,* quæ sunt veræ divitiæ. *Deus autem qui dives est in misericordia, etc.* [7]. *An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis? etc.* [8]. *Dives in omnes qui invocant illum* [9]. Quasi dicat: Divitiæ istæ vere investigabiles sunt, quia tanta est misericordia ejus, quod intelligi vel investigari non posset *Divitiæ salutis sapientia, et scientia, timor Domini ipse thesaurus ejus* [10], scil. Christi, quia in Christo abundantissime fuit timor Domini. *Replebit eum spiritus timoris Domini* [11]. In Christo enim sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi [12]. Et hæ sunt investigabiles, quia perfecte sapientia et scientia Christi investigari non possunt. Job [13]: *Reperies forsan vestigia Dei, et usque ad perfecte omnipotentem?* quasi dicat: Non. Nam per creaturas in quibus relucet vestigium Creatoris, perveniri non potest ad perfectam ejus cognitionem. Hujusmodi autem divitias stupens admiratur Apostolus, dicens [14]: *O altitudo divitiarum sapientiæ et*

(1) I. Cor. xv. (2) I. Cor. xv.
(3) Isa. lx. (4) Galat. ii.
(5) Cap. i. (6) Cap. ix. (7) Supra ii.
(8) Rom. ii. (9) Rom. x.
(10) Isa. xxxiii. (11) Isa. xi.
(12) Coloss. ii. (13) Cap. xi. (14) Rom. xi.

scientiæ Dei, quam, etc. Eccl. [1]: *Sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigabit?*

Quantum ad secundum, id est, ad manifestandam salutem fidelibus ex Christo provenientem, dicit: *Et illuminare omnes,* non solum Judæos, sed etiam Gentiles per prædicationem et miracula. *Illuminabo omnes sperantes in Domino* [2]. *Vas electionis est, etc.* [3]. *Vos estis lux mundi* [4]. Illuminare, inquam, quantum in me est omnes, scil. credere volentes. *Qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* [5]. Ad hoc sc. ut intelligant *quæ sit dispensatio sacramenti,* quia nihil valent ista nisi dispensentur; quasi dicat: De hoc illuminabo, sc. quam mirabilis, et ex quanta dilectione sit facta adimpletio arcanæ redemptionis. Hujusmodi autem divitiæ investigabiles, per Christum vobis dispensatæ sunt. Sed quia dici posset: Istud quod dicis, etsi sit magnum, omnes tamen hoc sciunt; ideo ad hoc respondet Apostolus dicens, quod non, quia *absconditi a sæculis.* Ubi sciendum est quod omnia quæ sunt in effectu, latent virtute in suis causis, sicut in virtute solis continentur omnia quæ sunt in generabilibus et corruptibilibus. Sed tamen ibi quædam sunt abscondita, quædam manifesta. Nam calor est manifeste in igne, aliquorum vero ratio, quæ occulto modo producit, latet in eo. Deus autem est omnium rerum causa efficiens; sed producit quædam, quorum ratio potest esse manifesta, illa sc. quæ mediantibus causis secundis producit. Aliqua vero sunt in eo abscondita, illa sc. quæ immediate per seipsum producit. Et quia sacramentum humanæ redemptionis per seipsum operatus est Deus, ideo in eo solo hoc sacramentum est absconditum. Et hoc est quod dicit: *Absconditi a sæculis in Deo,* id est, in sola notitia Dei. Investigare autem secreta primæ causæ maximum est. *Sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruuntur, sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula* [6], qui, inquam, omnia creavit.

(1) Cap. I.
(2) Eccli. XXIV.
(3) Act. IX.
(4) Matth. V.
(5) I. Tim. II.
(6) I. Cor. II.

LECTIO III.

Mysterii dignitas commendatur ex revelatione maximarum rerum personis maximis.

10. Ut innotescat principatibus, et potestatibus, in cœlestibus, per ecclesiam, multiformis sapientia Dei,
11. Secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro,
12. In quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia, per fidem ejus.

Posita dignitate officii ex magnitudine commissorum, hic commendat Apostolus officii dignitatem ex utilitate effectus, quæ quidem est revelatio magnarum rerum magnis personis. Sunt autem circa hoc tria consideranda. Primo quidem quibus sit revelatum, et quantum ad hoc dicit: *Ut innotescat Principatibus, etc.;* secundo per quem reveletur, quia *per ecclesiam;* tertio quid reveletur, quia *multiformis sapientia Dei.* Ad cujus quidem sapientiæ descriptionem quatuor tangit Apostolus. Primo ejus multiplicitatem, ibi: *Multiformis sapientia Dei;* secundo modum multiplicitatis, ibi: *Præfinitionem sæculorum;* tertio multiplicitatis auctoritatem; unde subdit: *Quam fecit in Christo Jesu Domino nostro;* quarto auctoritatis effectum, ibi: *In quo habemus fiduciam et accessum.* Est ergo sapientia, quæ revelatur, multiformis, et hæc quidem multiformitas tangitur Job XI: *Utinam Deus loqueretur tecum et aperiret labia sua tibi, ut ostenderet tibi secreta sapientiæ, et quam multiplex sit lex ejus, etc.* Sap. VII: *Est enim in illa,* sc. sapientia divina, *spiritus intelligentiæ, sanctus, unicus et multiplex, etc.* Multiplex, id est, in effectibus, unicus, scil. in essentia. Modus autem multiplicitatis revelatæ scientiæ est *secundum præfinitionem sæculorum,* id est, distinctionem et determinationem diversorum temporum. Deus enim ordinat alia esse in uno tempore, alia in alio, et secundum hoc hujusmodi sapientia multiformis dicitur secundum præfinitionem sæculorum: quia diversa tempora diversis ornat effectibus. Auctor autem hujus multiplicitatis est Christus; unde dicit: *Quam fecit Deus in Christo Jesu Domino nostro,* id est, per Christum. Ipse enim mutat tempora, et statum eo-

rum. *Multifarie multisque modis, etc., per quem fecit et sæcula* [1].

Potest autem hoc quod dicit, *Quam fecit, etc.*, referri vel ad æternam prædestinationem; nam ipsam fecit Pater in Filio suo. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti* [2]. Ipse enim Filius est sapientia Patris: nihil autem diffinit, vel præordinat aliquid, nisi per sapientiam. Vel potest referri ad prædestinationis æternæ completionem, quam Deus Pater per Filium consummavit. *In quos fines sæculorum devenerunt* [3], supple *sumus*. Effectus autem auctoris est magnitudo fructus, qui nobis a Christo provenit, quod ponitur, cum dicit: *In quo habemus fiduciam, etc.* Circa quod duo facit. Primo ponit bona quæ recipimus; secundo appropriatum per quod recipimus, ibi: *Per fidem ejus.* Bona autem quæ recipimus, sunt duo: unum quod pertinet ad spem obtinendi, et quantum ad hoc: *In quo*, sc. Christo, *habemus fiduciam*, sc. veniendi ad cælum, et æternam hæreditatem. *Confidite, ego vici mundum* [4]. *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum* [5]. Aliud bonum pertinet ad obtinendi facultatem, et quantum ad hoc dicit: *Et accessum in confidentia*, sc. habemus. *Adeamus cum fiducia ad thronum gloriæ ejus* [6]. *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis* [7]. *Per quem accessum habemus per fidem in gratia ista, in qua stamus, et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei* [8]. Per quid autem hæc dentur nobis, subdit, dicens: *Per fidem ejus*, sc. Christi. *Justificati ex fide pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum* [9]. Ut ergo breviter comprehendamus: Dico quod revelata est sapientia Dei multiformis varietatis, secundum distinctionem et præfinitionem sæculorum, quæ dedit nobis fiduciam et accessum ad Patrem per fidem ejus. Quibus autem revelata sit ista multiformis sapientia Dei ostendit, et tunc sumitur ista littera superius dimissa, *Ut innotescat Principatibus et Potestatibus*, ex qua apparet magnitudo; et quia etiam in terris sunt principes et potestates, addit: *In cœlestibus*, id est, in cælo, ubi nos erimus.

Notandum est autem hic, quod Principatus et Potestates sunt duo ordines, qui ex ipsorum nomine præeminentiam in operando designant. Potestatis ordo ordinatur ad reprimendum impedimenta salutis, sed ordo Principatuum præest, et injungit ad bene exequendum. Quod autem ad ordinem Principatus pertineat regulare, patet per illud Ps. LXVII: *Prævenerunt principes conjuncti psallentibus, etc.* Item: *Principes Juda duces eorum, etc.* Quod autem ad Potestates pertineat reprimere, patet Rom. XIII: *Vis autem non timere potestatem? bonum fac, et habebis laudem ex illa; Dei enim minister est tibi in bonum; si autem malefeceris, time. Non enim sine causa gladium portat, etc.* Magni ergo sunt quibus innotescit: quia sanctis Angelis, per quos diriguntur, et defenduntur sancti. Per quid autem eis innotescat multiformis sapientia Dei, subdit, dicens: *Per ecclesiam*, quod quidem habet magnam difficultatem. Nam Glossa habet, id est, per Apostolos in ecclesia prædicantes. Unus quidem intellectus esse potest, quod sc. Angeli didicerunt ab Apostolis, et hoc videtur quamdam rationem habere. Videmus enim quod in cælo inter Angelos superiores, qui immediate a Deo illuminantur, illuminant et docent inferiores Angelos, qui non immediate illuminantur a Deo. Non videtur ergo irrationabile dici, quod doceant Angelos Apostoli, qui immediate a Deo sunt edocti, secundum illud Joan. I: *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Sed hoc quidem satis sufficienter dici posset, nisi aliud occurreret. Cum enim in Christo sint duæ naturæ, divina sc. et humana, edocti quidem sunt Apostoli a Christo immediate quantum ad humanam naturam; Angeli autem immediate naturam divinam vident, etiam inferiores, alias non essent beati, cum in sola visione divinæ essentiæ rationalis creaturæ beatitudo consistat. Non est ergo conveniens, nec ratio aliqua, ut dicamus sanctos qui sunt in patria doceri a quantumcumque perfectis viatoribus. Nam licet inter natos mulierum non surrexit major Joanne Baptista, tamen qui minor est in regno cælorum, major est illo, ut dicitur Luc. VII. Dicere autem quod dæmones doceantur ab hominibus, hoc absque præjudicio credibile est. Sed quod beati immediate Verbum conspi-

(1) Hebr. I. (2) Supra I.
(3) I. Cor. X. (4) Joan. XVI. (5) II. Cor. III.
(6) Hebr. IV. (7) Jerem. III.
(8) Rom. V. (9) Rom. V.

ciunt, quod est speculum sine macula, in quo relucent omnia, et a viatoribus doceantur, dici non debet, nec conveniens videtur.

Dicendum est ergo, quod innotuit Angelis per ecclesiam, id est, per Apostolos prædicantes, ut dicit Glossa; non quod Angeli hoc didicerint ab eis, sed in eis. Nam, sicut dicit Augustinus super Gen. ad litteram, Deus antequam creaturas crearet, ante dico ordine naturæ, non ordine temporis, cum secundum tempus simul omnia creata sint, rationes rerum naturalium indidit mentibus Angelorum, quo fit ut Angeli dupliciter res naturales cognoscerent, quia cognoverunt eas in Verbo, et hæc cognitio dicitur matutina. Item cognoverunt eas in naturis propriis, et hæc dicitur cognitio vespertina.

Ulterius notandum est, quod sunt quædam rationes mysteriorum gratiæ totam creaturam excedentes, et hujusmodi rationes non sunt inditæ mentibus Angelorum, sed in solo Deo sunt occultæ. Et ideo Angeli non cognoscunt eas in seipsis, nec etiam in Deo, sed cognoscunt eas secundum quod in effectibus explicantur. Cum igitur rationes pertinentes ad multiformem sapientiam Dei, sint hujusmodi, sc. in solo Deo absconditæ, et postmodum in istis forinsecis effectibus explicatæ, manifestum est, quod Angeli eas, nec in seipsis, nec in ipso Verbo, nec etiam ab Apostolis, nec a viatoribus aliis cognoverunt; sed in ipsis Apostolis explicatas, prius in mente divina latentes cognoverunt, sicut domus quæ est in mente artificis, vel conceptu de domo facienda, nullus scire potest quamdiu latet in mente, nisi solum ille qui solus illabitur animabus, scil. Deus; sed postquam conceptus est jam in effectu extrinseco explicatus, quia domus jam facta est; sic aliquis de domo jam facta, quæ prius latebat in mente artificis, edocetur, non autem edocetur per domum, sed in domo. Unde jam restat ut aliter exponatur hoc quod dicit: *Ut innotescat Principatibus, etc.*, ut illa conjunctio, *ut*, accipiatur non causaliter, sed quodammodo consecutive, et legatur sic: Illuminare quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creavit, ita tamen absconditi, ut innotescat Principatibus, etc., id est, istud sacramentum ita fuit absconditum in Deo, quod inde innotuit Principatibus et Potestatibus non ab æterno, sed a sæculo, quia omnis creatura principium habet. Et hoc non per ecclesiam terrenam, sed cælestem, quia ibi est vera ecclesia, quæ est mater nostra, et ad quam tendimus, et a qua nostra ecclesia militans est exemplata. Et sic ly *per*, designat ordinem naturæ tantum, ut dicatur per ecclesiam cælestem, id est, de uno in aliud; sicut dicitur: illud factum est notum per totum regnum vel civitatem, quia nova currunt ab uno in alium, secundum quod verba currunt; sicut dicitur Act. c. IX de suscitatione Thabitæ beghinæ sancti Petri: *Notum autem factum est per universam Joppen, et crediderunt multi, etc.*

Magister tamen aliter recitat lecturam Augustini, hoc modo: *Illuminare quæ sit dispensatio, etc.*, et hoc per ecclesiam, id est, omnes qui sunt in ecclesia terrena, sed hoc non est secundum intentionem Augustini. Hic posset quæri, utrum Angeli a principio mundi cognoverint mysterium incarnationis. Respondet Magister dicens, quod Angelis majoribus notum fuit, sed non minoribus. Unde ipsi, sc. Angeli minores, interrogant [1]: *Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra?* Sed opinio hæc est contra beatum Dionysium. Dionysius enim duas interrogationes Angelorum de Christo factas ex sacra scriptura accipit. Unam ex Psal. [2]: *Quis est iste rex gloriæ?* Item accipit aliam ex Is. [3]: *Quis est iste, qui venit de Edom? etc.* Prima autem interrogatio secundum eum est inferiorum Angelorum, secunda supremorum; quod patet, quia primæ non Deus respondet, sed alius. Unde dicit: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ*; secundæ vero respondet ipse Deus immediate; unde dicit: *Ego qui loquor justitiam, et propugnator sum ad salvandum.* Vult ergo Dionysius, quod utrique aliquid ignoraverunt, et aliquid sciverunt, quia a principio omnes sciverunt mysterium incarnationis in generali; sed rationes in speciali didicerunt tempore procedente seu processu temporis, secundum quod in effectibus extrinsecis explicabantur.

(1) Isa. LXIII. (2) Psal. XXIII.
(3) Isa. LXIII.

LECTIO IV.

Hortatur Ephesios Paulus, ne propter tribulationes quas patitur, a fide deficiant, oratque, ut eis exhortatio prosit.

13. Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.
14. Hujus rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri Jesu Christi,
15. Ex quo omnis paternitas in cælis, et in terra nominatur;
16. Ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per spiritum ejus in interiori homine.
17. Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati et fundati.

Postquam egit Apostolus de dignitate officii, quod pertinet ad suam conditionem, hic consequenter agit de his quæ pertinent ad suam afflictionem, scil. de passionibus suis. Circa quod duo facit. Primo exhortatur eos ne pro suis tribulationibus conturbentur, sed habeant patientiam; secundo quia ad hoc quod homo non conturbetur, necessarium est divinum auxilium, præmittit orationem, ut impleant hoc per divinam gratiam, ibi: *Hujus rei gratia, etc.* Dicit ergo primo: Ex magnitudine officii mei, et firmitate ejus, quam habeo per fidem Christi, accidit quod tribulationes patior, nec me conturbant, nec a Christo avellere possunt. *Quis nos separabit a charitate Christi? tribulatio? etc.* [1]; quasi dicat: Nihil. *Propter quod* induco vos et *peto, ne deficiatis in tribulationibus meis,* ne sc. occasione tribulationum mearum deficiatis omnino a fide et ab operibus bonis. *Non fatigemini animis vestris deficientes* [2]. Dico autem quod vos non debetis deficere, quia sunt *pro vobis,* id est, pro utilitate vestra. *Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute, quæ operatur tolerantiam passionum earumdem, quas et nos patimur, ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationum* [3]. Vel dicit *pro vobis,* id est, pro vestra probatione. *Tamquam aurum in fornace probavit electos Dominus, etc.* [4]. — *Quæ est gloria vestra, etc.,* sc. si non deficiatis, sed stetis fortes in tribulationibus. Nam qui perseveraverit usque in finem, etc. Alio modo, *quæ est gloria vestra,* id est, tolerantia passionum nostrarum est pro vobis ad gloriam, in hoc quod Deus exposuit Apostolos suos et prophetas tribulationibus et passionibus propter salutem vestram. *Propterea dolavi in prophetis, et occidi eos, etc.* [5]. *Gloria vestra sumus, sicut vos nostra, etc.* [6].

Consequenter cum dicit: *Hujus rei gratia, etc.,* implorat eis auxilium per orationem, ut per exhortationem suam proficiant. Et primo orationem præmittit; secundo quasi securus de exauditione, gratias agit, ibi: *Ei autem qui potens est, etc.* Item prima in tres, quia primo proponit orationis objectum; secundo orationis intentum, ibi: *Ut det vobis secundum divitias, etc.;* tertio orationis fructum, ibi: *Ut possitis comprehendere, etc.* Oratio autem redditur exaudibilis per humilitatem. *Respexit in orationem humilium, etc.* [7]. *Oratio humiliantis se, nubes penetrabit, etc.* [8]. Et ideo statim orationem suam ab humilitate incipit, dicens: *Hujus rei gratia,* sc. ne deficiatis a fide, *flecto genua mea ad Patrem, etc.* Quod est signum humilitatis propter duo. Primo quia qui genua flectit, quodam modo parvificat se, et subjicit se ei, cui genua flectit; unde per hujusmodi ostenditur recognitio propriæ fragilitatis et parvitatis. Secundo quia in genu est fortitudo corporis. Quando ergo quis genua flectit, protestatur debilitatem suæ virtutis. Et inde est, quod exteriora signa corporalia exhibentur Deo ad conversionem, et exercitium spirituale animæ interioris. In oratione Manasses [9]: *Flecto genua cordis mei, etc. — Mihi curvabitur omne genu, etc.* [10].

Deinde describit orationis objectum, quod est Deus, et describit eum ex duobus: Primo ex affinitate, secundo ex auctoritate. Ex affinitate enim erigimur ad orandum cum fiducia. Et quantum ad hoc dicit: *Ad Patrem Domini nostri Jesu Christi,* sc. cujus nos filii sumus. *Omne datum optimum, etc.* [11]. *Tu enim, Domine, pater noster, etc.* [12]. Ex auctoritate autem confirmatur obtinendi quod petimus fiducia, quia ipse est *ex quo omnis paternitas in cœlo et in terra nominatur.*

(1) Rom. VIII.
(2) Hebr. XII.
(3) II. Cor. I.
(4) Sap. III.
(5) Osee VI.
(6) II. Cor. I.
(7) Psal. CI.
(8) Eccli. XXXV.
(9) II. Paral. ult.
(10) Isa. XLV.
(11) Jac. I.
(12) Isa. LXIII.

Hic posset quæri utrum in cælo sit paternitas. Posset dici breviter, quod in cælo, id est, in Deo, vel in divinis est paternitas, quæ est principium omnis paternitatis. Sed de hac non quæritur ad præsens, quia cuilibet fideli nota est. Sed quæritur utrum in cælis, id est, utrum in Angelis sit aliqua paternitas. Ad hoc dico, quod paternitas est tantum in viventibus et cognoscentibus. Est autem duplex vita. Una secundum actum, alia secundum potentiam. Vita quidem secundum potentiam, est habere opera vitæ in potentia. Unde dormiens quantum ad actus exteriores, dicitur vivere in potentia. Vivere autem secundum actum est, quando exercet quis opera vitæ in actu. Sic autem non solum qui dat potentiam vitæ, pater est ejus cui dat; sed qui dat actum vitæ, ille etiam pater dici potest. Quicumque ergo inducit aliquem ad aliquem actum vitæ, puta ad bene operandum, intelligendum, volendum, amandum, pater ejus dici potest. *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres, etc.* [1]. Cum ergo inter Angelos unus alterum illuminet, perficiat, et purget, et isti sint actus hierarchici, manifestum est quod unus Angelus est pater alterius, sicut magister est pater discipuli.

Utrum autem paternitas, quæ est in cælis et in terra, derivetur a paternitate, quæ est in divinis, dubitatur: et videtur quod non, quia nomina sic imponimus secundum quod res nominatas cognoscimus, quidquid autem cognoscimus, est per creaturas, ergo nomina imposita a nobis rebus ipsis, plus et prius conveniunt creaturis quam ipsi Deo. Respondeo et dico quod nomen alicujus rei nominatæ a nobis dupliciter potest accipi, quia vel est expressivum, aut significativum conceptus intellectus; quia voces sunt notæ, vel signa passionum, vel conceptuum qui sunt in anima, et sic nomen prius est in creaturis, quam in Deo. Aut inquantum est manifestativum quidditatis rei nominatæ exterius, et sic est prius in Deo. Unde hoc nomen paternitas secundum quod significat conceptionem intellectus nominantis rem, sic per prius invenitur in creaturis quam in Deo, quia per prius creatura innotescit nobis, quam Deus: secundum autem quod significat ipsam rem nominatam, sic per prius est in Deo quam in nobis; quia certe omnis virtus generativa in nobis est a Deo. Et ideo dicit: Ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur; quasi dicat: Paternitas quæ est in ipsis creaturis, est quasi nominalis seu vocalis, sed illa paternitas divina, qua pater dat totam naturam filio, absque omni imperfectione, est vera paternitas.

Consequenter cum dicit: *Ut det vobis, etc.*, ostendit orationis intentum. Et primo facit hoc, secundo ostendit per quid posset impetrare suum propositum, ibi: *Per spiritum ejus, etc.* Dicit ergo: Dico quod peto ne deficiatis, sed stetis viriliter. Scio tamen quod hoc ex vobis facere non potestis sine dono Dei, ideo peto, *ut det vobis.* — *Omne datum optimum, etc.* [2]. — Et hoc quidem *secundum divitias gloriæ suæ*, id est, secundum copiam majestatis ejus et magnificentiæ. *Gloria et divitiæ in domo ejus* [3]. *Mecum sunt divitiæ et gloria* [4]. Divitiæ, inquam, quæ faciunt *virtutem corroborari.* — *Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt fortitudinem et robur multiplicat* [5]. — Et hoc *in interiori homine*, quia nisi in interioribus fortificetur homo, faciliter ab hoste superatur. *Confirmet illud et corroboret in judicio et justitia, amodo et usque in sempiternum* [6]. Tunc resumatur illa particula interposita, scil. *per Spiritum*, in qua ostendit per quid obtinere potest quod petit. Ipse enim Spiritus qui roborat, est spiritus fortitudinis, et est causa non deficiendi in tribulationibus, quem obtinemus per fidem quæ est fortissima: quia fides est substantia rerum sperandarum, id est, facit in nobis subsistere res sperandas. Unde I. Pet. IV: *Cui resistite fortes in fide.* Et ideo subjungit: *Habitare Christum per fidem.* Et hoc: *In cordibus vestris.* — *Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris* [7]. — Per quod? Dico quod non solum per fidem, quæ ut donum est fortissima, sed etiam per charitatem quæ est in sanctis. Et ideo subdit: *In charitate radicati et fundati.* — *Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, charitas numquam excidit* [8]. *Fortis est ut mors dilectio* [9]. — Unde sicut arbor

(1) I. Cor. IV. (2) Jac. I.
(3) Psal. CXVIII. (4) Prov. VIII.
(5) Isa. XL. (6) Isa. IX.
(7) I. Pet. III. (8) I. Cor. XIII. (9) Cant. ult.

sine radice, et domus sine fundamento de facili ruit: ita spirituale ædificium nisi sit in charitate fundatum et radicatum, durare non potest.

LECTIO V.

Fructus corroborationis Ephesiorum in fide ponitur, qui nil est, nisi cognitio cum humanitatis, tum divinitatis Christi

18. Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum.

19. Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.

20. Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, secundum virtutem quæ operatur in nobis.

21. Ipsi gloria in Ecclesia et in Christo Jesu, in omnes generationes sæculi sæculorum. Amen.

Supra ostendit Apostolus petitionis suæ pro Ephesiis, et orationis intentum, scil. corroborationem spiritus in fide et charitate: hic consequenter ostendit ejus quam petiit corroborationis per fidem et charitatem fructum, qui est quædam cognitio. Ideo primo proponit ipsam notitiam; secundo ipsius notitiæ et cognitionis efficaciam, ibi: *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Dicit ergo: Ita sitis, charissimi, in charitate radicati et fundati, *ut possitis comprehendere, etc.* Quod quidem dupliciter legi potest. Primo modo, ut magis sequamur intentionem Apostoli. Sciendum est ergo quod tam in futuro quam in præsenti cognitio Dei est nobis necessaria; nam in futuro gaudebimus, et de cognitione Dei, et de cognitione assumptæ humanitatis. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant, etc.* [1]. *Ingredietur*, sc. in contemplatione divinitatis, *et egredietur*, sc. in contemplatione humanitatis, *et pascua inveniet* [2]. Et quia fides est inchoatio illius futuræ cognitionis, quia est substantia rerum sperandarum, etc., ut dicitur Hebr. c. XI; quasi jam in nobis res sperandas per modum cujusdam inchoationis facit subsistere. Inde est quod fides nostra in his duobus consistit, scil. in divinitate et humanitate Christi. *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, etc.* [3]. Secundum hoc ergo primo præmittit eis cognitionem divinitatis; secundo cognitionem mysteriorum humanitatis, ibi: *Scire etiam supereminentem scientiæ, etc.*

Cognitionem autem divinitatis manifestat eis sub his verbis: *Ut possitis, etc.;* quasi dicat: Corroboramini per fidem et charitatem, quia si sic estis, pervenietis ad vitam æternam, ubi habebitis Deum præsentem, et perfecte eum cognoscetis. Quod autem Deus manifestetur amanti, patet Joan. c. XIV: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum;* quod vero manifestetur credenti, patet, prout dicitur Is. VII, secundum aliam litteram: *Nisi credideritis, non intelligetis.* Oportet enim ut secundum fidem et charitatem corroboremini, ut possitis comprehendere. Ubi sciendum est quod comprehendere quandoque ponitur pro includere, et tunc oportet quod comprehendens contineat in se totaliter comprehensum. Quandoque autem ponitur pro apprehendere, et tunc dicit remotionem distantiæ, et insinuat propinquitatem. Primo autem modo a nullo intellectu creato Deus comprehendi potest. Job [4]: *Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum omnipotentem reperies?* quasi dicat: Non. Quia sic posset eum perfecte cognoscere quantum cognoscibilis est. Et de hac cognitione non intelligitur quod dicitur: *Ut possitis comprehendere,* sed secundo modo. Et est una de tribus dotibus, et de hac loquitur Apostolus, cum dicit: *Ut possitis comprehendere,* id est, Deum habere præsentem, et præsentialiter cognoscere. *Sequor autem si quomodo comprehendam, in quo, etc.* [5]. Et hæc comprehensio est communis omnibus sanctis ejus. Ideo subdit: *Cum omnibus sanctis.* Psal. [6]. *Gloria hæc est omnibus sanctis ejus.* Talibus autem dicitur illud I. Corinth. IX: *Sic currite ut comprehendatis, etc.* — *Quæ sit latitudo, etc.* Notandum quod verba ista videntur ortum habere ex verbis Job [7]: *Forsan* (inquit) *vestigia Dei comprehendes;* quasi dicat: Incomprehensibilis est; hujus autem incomprehensibilitatis causam assignat, dicens: *Excelsior cælo est, et quid facies? Profundior inferno est, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior mari.* Ex quo videtur quod Job ostendat eum

(1) Joan. XVII. (2) Joan. X.
(3) I. Cor. II. (4) Cap. XI.
(5) Philipp. III. (6) Psal. CXLIX.
(7) Cap. XI.

esse comprehensibilem, attribuens ei quadruplicem differentiam dimensionum. His enim verbis alludens Apostolus dicit: *Ut possitis comprehendere, quæ sit latitudo, etc.;* quasi dicat: Habeatis tantam fidem et charitatem, ut possitis tandem comprehendere quod comprehensibile est. Et hoc modo exponit Dionysius. Non est tamen aliquo modo intelligendum has dimensiones corporaliter esse in Deo, quia *spiritus est Deus*, ut dicitur Joan. c. IV. Sunt tamen in Deo metaphorice. Unde per latitudinem designatur dimensio seu extensio virtutis, et sapientiæ divinæ super omnia. *Effudit illam,* sc. sapientiam, *super omnia opera sua* [1]. Per longitudinem designatur æterna ejus duratio. *Tu autem, Domine, in æternum permanes, etc.* [2]. *Domum tuam, Domine, decet sanctitudo in longitudine dierum* [3]. Per sublimitatem, vel celsitudinem vero perfectio et nobilitas naturæ ejus, quæ in infinitum excedit creaturam. *Excelsus super omnes gentes Dominus* [4]. — *Et profundum,* id est, incomprehensibilitas sapientiæ ejus. *Alta profunditas,* sc. sapientiæ divinæ, *quis inveniet eam* [5]? Sic ergo patet quod finis fidei et charitatis nostræ est, ut perveniamus ad perfectam fidei cognitionem, qua cognoscamus infinitam suæ virtutis extensionem, æternam et infinitam ejus durationem, suæ perfectissimæ naturæ celsitudinem, suæ sapientiæ profunditatem, et incomprehensibilitatem, eo modo sicut est attingendum.

Consequenter quia adhuc alia cognitio est necessaria, scil. cognitio mysteriorum humanitatis, ideo subdit: *Scire etiam supereminentem scientiæ, etc.* Ubi sciendum est quod quidquid est in mysterio redemptionis humanæ, et incarnationis Christi, totum est opus charitatis. Nam quod incarnatum est, ex charitate processit. *Propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, etc.* [6]. Quia vero mortuus fuit, ex charitate processit. *Majorem hac dilectionem nemo habet, etc.* [7]. *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo* [8]. Propter hoc dicit Gregorius: O inæstimabilis dilectio charitatis! ut servum redimeres, filium tradidisti. Et ideo scire charitatem Christi, est scire omnia mysteria incarnationis Christi, et redemptionis nostræ, quæ ex immensa charitate Dei processerunt, quæ quidem charitas excedit omnem intellectum creatum, et omnium scientiam, cum sit incomprehensibilis cogitatu. Et ideo dicit: *Supereminentem scientiæ,* scil. naturali, et omnem intellectum creatum excedentem (*Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum* [9]), *charitatem Christi,* id est, quam Deus Pater fecit per Christum. *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* [10].

Alio modo potest legi, ut referatur ad perfectionem charitatis nostræ, quasi dicat: Corroboramini in charitate radicati et fundati, et hoc ut possitis comprehendere, non solum cognoscere, cum omnibus sanctis, quia hoc donum, scil. charitatis, commune est omnibus, cum nullus possit esse sanctus sine charitate, ut dicitur Ephes. c. III. Possitis, inquam, comprehendere *quæ sit latitudo,* sc. charitatis, quæ se extendit usque ad inimicos. *Latum mandatum tuum nimis* [11]. Lata est enim charitas ad suam diffusionem. *Eduxit me in latitudinem Dominus* [12]. Longitudo autem ejus attenditur quantum ad sui perseverantiam, quia numquam deficit, sed hic incipit, et perficitur in gloria. *Charitas numquam excidit* [13]. *Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem* [14]. Sublimitas autem ejus attenditur quantum ad intentionem cælestium, ut scil. Deus non diligatur propter temporalia, quia hujusmodi charitas esset infirma, sed ut diligatur propter se tantum. *In sublime erigere, et esto gloriosus* [15]. Profundum vero attenditur quantum ad originem ipsius charitatis. Nam hoc quod Deum diligimus, non est ex nobis, sed a Spiritu Sancto, quia, ut dicitur Rom. c. V, *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, etc.* Hoc ergo quod unus habet charitatem longam, latam, sublimem et profundam, et alius non, venit ex profundo divinæ prædestinationis. *Profundum abyssi quis dimensus est* [16]? Ergo ut possitis comprehendere, id est, perfecte consequi cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, ut extendatur charitas vestra

(1) Eccli. I.
(2) Psal. CI.
(3) Psal. IX.
(4) Psal. CXII.
(5) Eccle. VII.
(6) Supra II.
(7) Joan. XV.
(8) Infra V.
(9) Philipp. IV.
(10) II. Cor. V.
(11) Psal. CXVIII.
(12) Psal. CXVII.
(13) I. Cor. XIII.
(14) Cant. ult.
(15) Job XI.
(16) Eccli. I.

usque ad inimicos, quæ sit longitudo, ut sc. numquam deficiat, quæ sit sublimitas, ut sc. propter seipsum Deus diligatur, et quid sit profundum, sc. prædestinationis, etc.

Sciendum est autem hic quod Christus, in cujus potestate fuit eligere genus mortis quod vellet, quia ex charitate mortem subiit, elegit mortem crucis in qua prædictæ quatuor dimensiones sunt. Ibi est latitudo, sc. in ligno transverso, cui affixæ sunt manus, quia opera nostra debent per charitatem dilatari usque ad inimicos. *Eduxit me in latitudinem Dominus* [1]. Ibi est longitudo in ligno erecto, cui innititur totum corpus, quia charitas debet esse perseverativa, quæ sustinet et salvat hominem. *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [2]. Ibi est sublimitas in ligno superiori, cui caput inhæret; quia spes nostra debet elevari ad æterna et divina. *Caput viri Christus est* [3]. Ibi etiam est profundum in ligno quod latet sub terra, et sustinet crucem, et tamen non videtur, quia profundum amoris divini sustinet nos, nec tamen videtur; quia ratio prædestinationis (ut dictum est) excedit intellectum nostrum. Sic ergo debemus comprehendere virtutem charitatis nostræ, et Christi, et adhuc scire charitatem Christi supereminentem, scientiæ sc. humanæ; quia nullus potest scire quantum Christus dilexit nos, vel scire etiam charitatem scientiæ Christi, quæ habetur cum scientia Christi. Charitatem dico supereminentem, sc. alii charitati, quæ est sine scientia. Sed numquid est verum quod charitas quæ est cum scientia, superemineat charitati quæ est sine scientia? et videtur quod non, quia sic malus theologus esset supereminentioris charitatis quam sancta vetula. Respondeo: Dico quod hoc intelligitur de scientia afficiente. Nam ex vi cognitionis inducitur ad magis diligendum; quia quanto Deus magis cognoscitur, tanto et magis diligitur. Propter quod petebat Augustinus: Noverim te, noverim me. Vel hoc dicitur propter quosdam qui habent zelum Dei, sed non secundum scientiam. Talium enim charitati supereminet charitas, cum habetur prædicta scientia Christi.

Consequenter cum dicit: *Ut impleamini, etc.*, ponit cognitionis divinæ efficaciam, dicens: *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*, id est, ut habeatis perfectam participationem omnium donorum Dei, ut sc. hic habeatis plenitudinem virtutum, et postea beatitudinis, quæ quidem efficit charitas. *Transite ad me, omnes qui concupiscitis me, etc.* [4]. Consequenter sequitur illa pars: *Ei autem qui potens, etc.* In qua Apostolus agit Deo gratias de suæ petitionis exauditione. Circa quod tria facit, quia primo ponit potestatem Dei, qua postulata concedit; secundo potestatis exemplum, ibi: *Secundum virtutem quæ operatur in nobis, etc.*; tertio materiam gratiarum actionis, ibi: *Ipsi gloria, etc.* Potestatem autem Dei describit infinitam, dicens: *Ei autem*, sc. Deo Christo, et Deo Patri, *qui potens est omnia facere, etc.* — *Omnipotens nomen ejus* [5]. *Ei autem qui potens est vos confirmare juxta evangelium, etc.* [6]. — Et hoc, *superabundanter* facere in nobis omnia quam sciamus petere per affectum, aut intelligere per intellectum, et hoc est quod dicit, *quam petimus, aut intelligimus.*

Exemplum autem hujusmodi abundantiæ in nobis exhibitæ ostendit, dicens: *Secundum virtutem quam operatur in nobis*; quasi dicat: Apparet si attendamus ea quæ operatus est in nobis, sc. hominibus. Nam nec affectus, nec intellectus humanus potuissent considerare, vel intelligere, vel petere a Deo quod fieret homo, et homo efficeretur Deus et consors naturæ divinæ; quæ tamen secundum virtutem operatur in nobis, et hoc in incarnatione Filii sui. *Ut per hoc efficiamini divinæ consortes naturæ* [7]. Unde de his dicitur Eccli. XVIII: *Quis sufficiet enarrare opera illius?* Quis enim investigabit magnalia illius, virtutem autem magnitudinis quis annuntiabit? Vel operatus est in nobis, scil. Apostolis, quibus dedit gratiam evangelizandi investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, ut supra eodem cap. et ibi dictum est. Materia autem gratiarum actionis dicitur esse duplex beneficium quod nobis contulit Deus. Primum est ecclesiæ institutio; secundum est Filii incarnatio. Dicit ergo: *Ipsi*, sc. Deo Patri, *gloria*,

(1) Psal. CXVII. (2) Matth. X.
(3) I. Cor. XI. (4) Eccli. XXIV.
(5) Exod. XV. (6) Rom. ult.
(7) II. Pet. I.

sit, supple, *in ecclesia*, id est, pro his quæ fecit in ecclesia, quam instituit, quo ad primum, *in Christo*, id est, per Christum, vel pro Christo, quem nobis dedit. Ipsi, inquam, sit gloria, ut gloriosus appareat, non solum in præsenti, sed *in omnes generationes sæculi sæculorum*, id est, sæculi omnia continentis. *Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen* [1].

CAPUT IV.

Et ecclesiasticam unitatem servare, et digne in sua ambulare vocatione hortatur Ephesios.

1. Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis,
2. Cum omni humilitate, et mansuetudine, cum patientia supportantes invicem in charitate,
3. Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.
4. Unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ.

Supra commemoravit Apostolus divina beneficia, per quæ unitas ecclesiæ constituitur et conservatur, hic monet eos Apostolus ad permanendum in ecclesiæ unitate. Circa quod duo facit, quia primo monet eos ut in ipsa unitate perseverent; secundo instruit eos quomodo in ea permaneant, ibi: *Hoc ergo dico et testificor in Domino, etc.* Item prima in duas, quia primo monet eos ad servandam ecclesiasticam unitatem; secundo proponit ipsius ecclesiasticæ unitatis formam, ibi: *Unus Dominus, una fides, etc.* Prima iterum in tres. Primo præmittit quædam inductiva ad servandam ecclesiasticam unitatem; secundo ponit monitionem, ibi: *Cum omni humilitate, etc.*; tertio ostendit monitionis finem, ibi: *Solliciti servare, etc.* Inducit autem ex tribus ad servandam ecclesiasticam unitatem. Primo ex charitatis affectu; secundo ex commemoratione suorum vinculorum; tertio ex consideratione divinorum. Charitatis autem affectum insinuat per obsecrationem. Unde dicit: *Itaque* ex quo tot beneficia a Domino recepistis, *obsecro vos*, cum tamen imperare possem, sed propter humilitatem non impero, magis autem obsecro. Prov. XVIII dicitur: *Cum obsecrationibus loquitur pauper.* Item propter charitatem, quæ magis movet ad opus, quam timor. *Fiduciam multam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro, etc.* [2]. Ex commemoratione vero suorum vinculorum inducit eos, dicens: *Ego vinctus in Domino.* Ex quibus inducit eos ad servandam sic unitatem, propter tria. Primo quia amicus magis compatitur amico afflicto, et nititur in pluribus facere voluntatem suam, ut vel sic eum consoletur. *Non agnoscetur in bonis amicus, et non abscondetur in malis inimicus. In bonis viri, inimici illius in tristitia, et in malitia illius, amicus agnitus est* [3]. Secundo quia Apostolus ipse vincula patiebatur pro ipsorum utilitate. Et ideo inducit eos ad memoriam, quasi volens eos obligare. *Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione et salute; quæ operatur tolerantiam earumdem passionum, quas et nos patimur* [4]. Tertio quia, ut supra dictum est [5] in illa parte: Quæ est gloria vestra, hujusmodi erant eis ad magnam gloriam, dum Deus pro eis amicos et electos suos exponit tribulationibus pro ipsorum salute. Et ideo addit: *In Domino*, id est, propter Dominum. Vel ideo dicit hoc, quia erat ad gloriam Apostoli, quod non ut fur, aut homicida, sed ut Christianus, et propter Dominum nostrum Jesum Christum vinculatus erat, juxta illud Ezech. III: *Ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te in eis, etc.* Ex consideratione vero divinorum beneficiorum inducit eos, dicens: *Ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis*, id est, attendentes dignitatem ad quam vocati estis, ambuletis secundum quod ei convenit. Si enim quis vocatus esset ad nobile regnum, indignum esset quod faceret opera rusticana. Sic monet Ephesios Apostolus; quasi dicat: Vocati estis ut sitis cives sanctorum et domestici Dei, ut dictum est supra [6]; non est ergo dignum ut faciatis opera terrena, nec ut de mundanis curetis. Ideo dicit: *Digne, etc.* — *Ambuletis digne, Deo per omnia placentes* [7]. *Digne evangelio Christi conversamini* [8]. — Et quare? quia vocavit vos de tenebris in admirabile lumen suum [9].

(1) I. Tim. I. (2) Philipp. I.
(3) Eccli. XII. (4) II. Cor. I.
(5) Cap. III. (6) Cap. II.
(7) Coloss. I. (8) Philipp. II (9) I. Pet. II.

Consequenter cum dicit: *Cum omni humilitate, etc.*, ponit modum suæ monitionis, docens quomodo digne poterunt ambulare. Ponit ergo quatuor virtutes, et excludit quatuor vitia eis opposita. Primum autem vitium quod excludit, est superbia: dum enim unus superbiens vult alii præesse, et alius similiter superbus non vult subesse, causatur dissensio in societate, et tollitur pax. Unde Prov. XIII: *Inter superbos semper jurgia sunt.* Ad quod excludendum dicit: *Cum omni humilitate*, sc. interiori et exteriori. *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, etc.* [1]. *In humilitate superiores invicem arbitrantes* [2]. *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* [3]. Secundum est ira. Iracundi enim sunt propinqui ad injuriam inferendam verbis, vel factis, ex quo turbationes oriuntur. *Vir iracundus provocat rixas; qui patiens est, mitigat suscitatas* [4]. Ad hoc excludendum dicit: *Et in mansuetudine*, quæ mitigat rixas, et pacem conservat. *Mansuetis dabit gratiam* [5]. *Mansueti autem hæreditabunt terram* [6]. *Fili, in mansuetudine opera tua perfice, et super gloriam hominum diligeris* [7]. Tertium est impatientia. Quandoque enim aliquis humilis est et mansuetus in se, abstinens a molestiis inferendis, non tamen patienter sustinet molestias sibi illatas, vel attentatas. Ideo subdit: *Cum patientia*, sc. adversorum. *Patientia autem opus perfectum habet* [8]. *In humilitate tua patientiam habe* [9]. *Patientia vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, etc.* [10]. Quartum inordinatus zelus. Cum enim inordinate omnia zelantes, quæ vident judicant, nec tempus, nec locum servantes, concitatur turbatio in societate. *Si mordetis invicem et comeditis, videte ne ab invicem consumamini* [11]. Et ideo dicit: *Supportantes invicem in charitate*, sc. mutuo sustinentes defectus aliorum, et hoc ex charitate: quia quando deficit aliquis, non debet statim corrigi, nisi adsit locus et tempus, sed misericorditer expectari, quia charitas omnia sustinet [12]. Non autem debent hujusmodi defectus supportari ex negligentia vel ex consensu et familiaritate, vel carnali amicitia, sed ex charitate. *Alter alterius onera portate, etc.* [13]. *Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere* [14].

Consequenter cum dicit: *Solliciti servare, etc.*, ostendit monitionis finem, qui quidem est ut servetur unitas inter fideles. Circa quod tria facit. Primo ponit ipsam unitatem, quæ est finis; secundo describit modum unitatis, ibi: *In vinculo pacis;* tertio ponit rationem servandæ unitatis, ibi: *Sicut vocati estis, etc.* Dicit ergo primo: Dico quod digne ambuletis, etc. Et hoc faciatis *solliciti servare unitatem spiritus.* Est autem duplex unitas. Una ad malefaciendum, quæ est mala, et potest dici unitas carnis. *A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis* [15]. Alia est unitas spiritus, quæ est bona ad faciendum bonum. *Ecce quam bonum et quam jucundum, etc.* [16]. *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus* [17]. Modus autem servandæ unitatis est in vinculo pacis. Charitas enim est conjunctio animorum. Nulla autem rerum materialium conjunctio stare potest, nisi ligetur aliquo vinculo. Eodem modo nec conjunctio animorum per charitatem stare potest, nisi ligetur; hujusmodi autem verum ligamen est pax, quæ est secundum Augustinum tranquillitas modi, speciei et ordinis, quando sc. unusquisque habet quod suum est. Propter quod dicit: *In vinculo pacis.* Ps. [18]: *Qui posuit fines tuos pacem, etc.* Quæ quidem pax servatur per justitiam. *Opus justitiæ pax* [19]. Eccli. VI: *Ne acedieris vinculis ejus.* Et quare? quia certe, ut dicitur ibidem, *vincula illius alligatura salutis.* Nunc autem quia in homine est duplex unitas: una scilicet membrorum ad invicem simul ordinatorum, alia corporis et animæ, tertium constituentium. Apostolus autem loquitur hic de unitate ecclesiæ ad modum unitatis quæ est in homine, ideo subjungit: *Unum corpus;* quasi dicat: Ligemini vinculo pacis, ut sitis unum corpus quantum ad primam unitatem, ut sc. omnes fideles sint ordinati ad invicem, sicut membra unum corpus constituentia. *Multi unum corpus sumus in Christo, etc.* [20]. — *Et unus spiritus,* quantum ad secundum, ut videlicet

(1) Eccli. III.
(2) Philipp. II.
(3) Jac. IV.
(4) Prov XV.
(5) Prov. III.
(6) Psal. XXXVI.
(7) Eccli. III.
(8) Jac. I.
(9) Eccli. II.
(10) Hebr. X.
(11) Galat. V.
(12) I. Cor. XII.
(13) Galat. VI.
(14) Rom. XV.
(15) Eccli. XI.
(16) Psal. CXXXII.
(17) Joan. XVII.
(18) Psal. CXLVII.
(19) Isa. XXXII.
(20) Rom. I.

unum habeatis spiritualem consensum per unitatem fidei et charitatis. Vel unum corpus quoad proximum, et unus spiritus quoad Deum; quia qui adhæret Deo, unus spiritus est [1].

Deinde cum dicit: *Sicut vocati estis, etc.*, subdit rationem hujus unitatis, quia sicut videmus, quod quando aliqui sunt vocati simul ad aliquid pariter habendum, et mutuo percipiendum, solent simul etiam manere, et simul ire, ita spiritualiter dicit: Quia vos estis vocati ad unum, sc. finale præmium, ideo debetis simul cum unitate spiritus ambulare in una spe vocationis vestræ, id est, in unam spem speratam, quæ est effectus vocationis. *Fratres, facti vocationis cœlestis participes* [2]. *Videte vocationem vestram, etc.* [3]. Sed posset aliquis dicere: Quis vocabit nos, et ad quid? Respondetur I. Pet. v: *Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam gloriam suam, etc.*, ubi est beatitudo vestra. *Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt* [4].

LECTIO II.

Ex uno Deo, una fide unicoque baptismate unitas declaratur ecclesiæ.

5. Unus Dominus, una fides, unum baptisma.
6 Unus Deus et pater omnium, qui est super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis.

Posita eorum exhortatione pro servanda ecclesiastica unitate, in hac parte Apostolus formam dictæ unitatis ipsis Ephesiis insinuat. Ubi sciendum est, quod cum Ecclesia Dei sit sicut civitas, est aliquod unum et distinctum, cum non sit unum sicut simplex, sed sicut compositum ex diversis partibus. Et ideo Apostolus duo facit. Primo ostendit id quod est commune ecclesiæ; secundo ostendit id quod est distinctum in ipsa, ibi: *Unicuique autem nostrum data est gratia, etc.* In qualibet autem civitate, ad hoc ut sit una, quatuor debent esse communia, sc. unus gubernator, una lex, eadem insignia, et idem finis: hæc autem quatuor dicit Apostolus esse in ecclesia. Dicit ergo: Dico quod debetis habere unum corpus et unum spiritum; quia estis in unitate ecclesiæ, quæ est una: primo quia habet ducem unum, sc. Christum; et quantum ad hoc dicit: *Unus Dominus*, non plures, pro quorum diversis voluntatibus oporteat vos discordare. Dicitur enim: *Christus est tamquam filius in domo sua* [5]. *Certissime ergo sciat omnis domus Israel, quia et Dominum eum et Christum Deus fecit hunc Jesum, quem vos crucifixistis* [6]. *Unus Dominus noster Jesus Christus* [7]. *In illa die erit Dominus unus, et nomen ejus unum* [8].

Secundo quia lex ejus est una. Lex enim ecclesiæ est lex fidei. *Ubi est ergo nunc gloriatio tua? exclusa est. Per quam legem? factorum? Non, sed per legem fidei* [9]. Sed fides quandoque sumitur pro ipsa re credita, secundum illud: Hæc est fides catholica, etc., id est, ista debent credi. Quandoque vero sumitur pro habitu fidei, quo creditur in corde. Et de utroque hoc potest dici. De primo, ut sit sensus: *Una est fides*, id est: Idem jubemini credere, et eodem modo operari; quia unum et idem est quod creditur a cunctis fidelibus. Unde universalis seu catholica dicitur. Unde I. Cor. c. I: *Idipsum dicatis*, id est, sentiatis, *omnes, etc.* Alio modo una est fides, id est, unus habitus fidei quo creditur, una, inquam, non numero, sed specie, quia idem debet esse in corde omnium; et hoc modo idem volentium dicitur una voluntas.

Tertio eadem sunt insignia ecclesiæ, scil. sacramenta Christi, inter quæ primum baptisma, quod est janua omnium aliorum. Et ideo dicit: *Unum baptisma.* Dicitur autem unum triplici ratione. Primo quia baptismata non differunt secundum baptizantes; quia a quocumque conferantur, uniformem virtutem habent, quia qui baptizat interius, unus est, sc. Christus. *Super quem videris spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto* [10]. Secundo dicitur unum, quia datur in nomine unius, sc. Trinitatis. *Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti* [11]. Tertio quia iterari non potest. Pœnitentia autem, matrimonium, eucharistia, et extrema unctio, iterari possunt, non autem baptismus. " Impossibile est eos qui semel sunt illuminati (scil. per baptismum), gustaverunt autem donum cæleste, et participes facti sunt Spiritus

(1) I. Cor. VI.
(2) Hebr. III.
(3) I. Cor. I.
(4) Apoc. XIX.
(5) Hebr. III.
(6) Act. II.
(7) I. Cor. VIII.
(8) Zach. XIV.
(9) Rom. III.
(10) Joan. I.
(11) Matth. ult.

Sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum virtutesque sæculi venturi, et prolapsi sunt (sc. per peccatum), renovari rursus ad pœnitentiam [1]. „ Non iteratur autem vel propter characterem, vel quia causa ejus non iteratur. *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, etc.* [2]. Nunc autem Christus semel pro peccatis mortuus est, ut dicitur I. Pet. III.

Quarto in ecclesia est idem finis, qui est Deus. Filius enim ducit nos ad Patrem. *Cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum, et potestatem, et virtutem, oportet autem illum regnare, etc.* [3]. Et quantum ad hoc subjungit, dicens: *Unus Deus, etc.* Ubi primo ponit Apostolus ejus unitatem; secundo ejus dignitatem, ibi: *Qui est super omnes, etc.* Circa primum duo dicit: primum pertinet ad naturam divinam; unde dicit: *Unus Deus. — Audi, Israel, Dominus Deus tuus unus est* [4]. — Aliud pertinet ad ejus benevolentiam ad nos et ad pietatem; unde dicit: *Et pater omnium. — Tu, Domine, pater noster, et redemptor noster* [5]. *Numquid non pater unus omnium nostrum? numquid non Deus creavit nos* [6]? — Dignitatem autem ejus commendat ex tribus. Ex altitudine divinitatis, cum dicit: *Qui est super omnes.* Ps. [7]: *Super omnes gentes Dominus, etc.* Ex amplitudine ejus potestatis, cum dicit: *Per omnia. — Cœlum et terram ego impleo, etc.* [8]. *Omnia subjecisti sub pedibus, etc.* [9]. *Omnia mihi quippe tradita sunt* [10], quippe quia *omnia per ipsum facta sunt* [11]. Sed modo quo dicitur Sap. XI: *Omnia in numero, et pondere, et mensura disposuisti.* Ex largitate gratiæ, cum dicit: *Et in omnibus nobis*, scil. per gratiam. *Tu autem in nobis es, Domine, etc.* [12]. Sed primum appropriatur Patri, qui est fontale principium divinitatis, et omnes creaturas excellit. Secundum Filio, qui est sapientia attingens a fine usque ad finem fortiter [13]. Tertium vero Spiritui Sancto, qui replet orbem terrarum [14].

(1) Hebr. VI.
(2) Rom. VI.
(3) I. Cor. XV.
(4) Deut. VI.
(5) Isa. LXIII.
(6) Malach. II.
(7) Psal. CXII.
(8) Jerem. XXIII.
(9) Psal. VIII.
(10) Luc. X et Marc. XI.
(11) Joan. I.
(12) Jerem. XIV.
(13) Sap. III.
(14) Sap. I

LECTIO III.

Unitas ecclesiæ demonstratur ex eo quòd unicuique membrorum proprium et peculiare est.

7. Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.
8. Propter quod dicit, Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus.
9. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ?
10. Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cælos, ut adimpleret omnia.

Supra ostendit Apostolus ecclesiasticam unitatem quantum ad id quod in ecclesia est commune; hic idem ostendit quantum ad hoc quod singulis fidelibus membris ecclesiæ est proprium et speciale. Circa quod tria facit: Primo proponit distinctionem; secundo inducit ad hoc auctoritatem, ibi: *Propter quod dicit, etc.;* tertio ponit auctoritatis expositionem, ibi: *Quod autem ascendit, etc.* Dicit ergo: Habemus in ecclesia unum Deum, unam fidem, etc. Sed tamen diversas gratias diversis particulariter collatas habemus, quia *unicuique nostrum data est gratia;* quasi dicat: Nullus nostrum est qui non sit particeps divinæ gratiæ et communionis. *De plenitudine ejus omnes accepimus gratiam pro gratia* [15]. Sed certe ista gratia non est data omnibus uniformiter seu æqualiter, sed *secundum mensuram donationis Christi*, id est, secundum quod Christus est dator, et eam singulis mensuravit. *Habentes donationes secundum gratiam quæ data est nobis differentes* [16]. Hæc differentia non est ex fato, nec a casu, nec ex merito; sed ex donatione Christi, id est, secundum quod Christus nobis commensuravit. Ipse enim solus recepit spiritum non ad mensuram [17]; cæteri autem sancti ad mensuram recipiunt. *Unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei* [18]. *Unusquisque propriam mercedem accipiet, etc.* [19]. *Unicuique secundum propriam virtutem, etc.* [20]. Quia sicut in potestate Christi est dare vel non dare, ita dare tantum vel minus.

Sequitur: *Propter quod dicit, etc.* Hic ponit quamdam auctoritatem assum-

(15) Joan. I.
(16) Rom. XII.
(17) Joan. I.
(18) Rom. XII.
(19) I. Cor. III.
(20) Matth. XXV.

ptam de Ps. LXVII, et refertur ad hoc quod dixit: *Secundum mensuram donationis Christi;* ubi tria facit. Primo commemorat Christi ascensionem; secundo humani generis liberationem; tertio ponit donorum spiritualium collationem. Partes consequuntur se. Ostendit ergo primum, dicens sic: *Propter quod*, scil. significandum, *dicit*, sc. Propheta David [1]: *Ascendens Christus in altum, etc. — Ascendit ante eos pandens iter, etc.* [2]. *In altum alas erigit, etc.* [3]. — Ascendens, inquam, sed non solus, quia *captivam duxit captivitatem*, eos sc. quos diabolus captivaverat: humanum enim genus captivatum erat, et sancti in charitate *decedentes*, qui meruerant gloriam, in captivitate diaboli detinebantur quasi captivi in limbo. *Ductus est captivus populus meus, etc.* [4]. Hanc ergo captivitatem Christus liberavit, et secum duxit in cælum. *Numquid tolletur a forti præda, aut quod captum fuerit a robusto salvabitur, ac salvum poterit esse? quia hæc dicit Dominus: Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto, salvabitur* [5]. Sed certe hoc non verificatur solum quantum ad jam mortuos, sed etiam quantum ad viventes, qui captivi tenebantur sub peccato, quos a peccato liberans, servos fecit justitiæ, ut dicitur Rom. VI; et sic quodammodo eos in captivitatem duxit, non ad perniciem, sed ad salutem. *Ex hoc jam homines eris capiens* [6]. Non solum autem homines a diaboli captivitate eripuit, et suæ servituti subjecit, sed etiam eos spiritualibus bonis dotavit. Unde subditur: *Dedit dona hominibus*, sc. gratiæ et gloriæ. *Gratiam et gloriam dabit Dominus* [7]. *Per quem et pretiosa nobis promissa donavit, etc.* [8]. Nec est contrarium quod in littera præcedenti dicitur: Accepit dona in hominibus; quia certe ipse dedit ut Deus, et accepit ut homo in fidelibus sicut in membris suis. Dedit in cælo sicut Deus, et accepit in terra secundum modum loquendi quo dicitur Matth. XXV: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.*

Deinde cum dicit: *Quod autem ascendit, etc.*, exponit propositam auctoritatem, et primo quantum ad ascensionem; secundo quantum ad materiam donationis, ibi: *Et ipse dedit, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo descendit, ibi: *Qui descendit;* secundo quomodo ascendit, ibi: *Qui ascendit, etc.* Circa primum considerandum, quod cum Christus vere sit Deus, inconveniens videbatur quod sibi conveniret descendere, quia nihil est Deo sublimius. Et ideo ad hanc dubitationem excludendam subdit Apostolus: *Quod autem ascendit quid est, nisi quia et descendit primum, etc.* Ac si diceret: Ideo postea dixi quod ascendit, quia ipse primo descenderat, ut ascenderet; aliter enim ascendere non potuisset. Quomodo autem descendit, subdit, dicens: *Quia in inferiores partes terræ.* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo ut per inferiores partes terræ intelligantur istæ partes terræ, in quibus nos habitamus, quæ dicuntur inferiores, eo quod sunt infra cælum et aerem. In has autem partes terræ dicitur descendisse Filius Dei, non motu locali, sed assumptione inferioris et terrenæ naturæ, secundum illud Phil. II: *Exinanivit semetipsum, etc.* Alio modo potest intelligi de inferno, qui etiam infra nos est. Illuc enim descendit omnibus secundum animam, ut inde sanctos liberaret. Et sic videtur hoc eis convenire quod dixerat: Captivam duxit captivitatem. *Tu quoque in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua* [9]. *Vidi alium Angelum fortem descendentem de cælo, etc.* [10]. *Vidi afflictionem populi mei qui est in Ægypto, etc.* [11]; et sequitur: *Et descendi liberare eum.*

Deinde cum dicit: *Qui descendit, etc.*, manifestat ejus ascensionem quantum ad tria. Primo quantum ad personam ascendentis, cum dicit: *Qui descendit, ipse est qui ascendit, etc.* In quo designatur unitas personæ Dei et hominis. Descendit enim, sicut dictum est, filius Dei assumendo humanam naturam, ascendit autem filius hominis secundum humanam naturam ad vitæ immortalis sublimitatem. Et sic est idem filius Dei qui descendit, et filius hominis qui ascendit. *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo filius hominis, qui est in cælo* [12]. Ubi notatur quod humiles qui voluntarie descendunt, spiritualiter

(1) In Psal. LXVII. (2) Mich. II.
(3) Job XXXIX. (4) Isa. V.
(5) Isa. XLIX. (6) Luc. V.
(7) Psal. LXXXIII. (8) II. Pet. I.
(9) Zach. IX (10) Apoc. X.
(11) Exod. III. (12) Joan. III.

Deo sublimante ascendunt; quia qui se humiliat, exaltabitur [1]. Secundo ostendit terminum ascensionis, cum dicit: *Super omnes cœlos.* Ps. [2]: *Qui ascendit super omnes cœlos ad orientem.* Nec solum intelligendum est, quod ascenderit super omnes cœlos corporales, sed etiam super omnem spiritualem creaturam. Supra [3]: *Constituens illum ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, etc.* Tertio ponit ascensionis fructum, cum dicit: *Ut adimpleret omnia,* id est, omne genus hominum spiritualibus donis repleret. *Replebimur in bonis domus tuæ* [4]. *A generationibus meis adimplemini* [5]. Vel *adimpleret*, id est, ut ad effectum perduceret, *omnia* quæ de ipso erant scripta. *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in lege et Prophetis et Psalmis de me* [6].

LECTIO IV.

Singulis membris singulas gratias datas manifestat, et harum gratiarum utilitas explicatur.

11. Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores et doctores:

12. Ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi.

13. Donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis Filii Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Hic exponit Apostolus quod supra dixerat de donatione donorum. Circa quod duo facit. Primo ostendit quod Dominus singulis fidelibus dedit donorum diversitatem; secundo ostendit illorum donorum fructum et utilitatem, ibi: *Ad consummationem sanctorum, etc.* Et quia per dona Christi diversi status et munera in ecclesia designantur, considerandum est quod inter dona Christi primo ponit Apostolos. Unde dicit: *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos. — Elegit ex ipsis quos et Apostolos nominavit* [7]. *Quosdam quidem posuit in ecclesia: Primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, quarto Virtutes* [8].

— Apostoli primo loco ponuntur, quia ipsi privilegiati fuerunt in omnibus donis Christi. Habuerunt enim plenitudinem gratiæ et sapientiæ, quidam quantum ad revelationem divinorum mysteriorum. *Aperuit eis sensum ut intelligerent, etc.* [9]. *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, etc.* [10]. *Omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis* [11]. Habuerunt etiam copiam eloquentiæ ad annuntiandum evangelium. *Dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri* [12]. *Euntes in mundum universum, prædicate, etc.* [13]. Habuerunt etiam prærogativam auctoritatis et potentiæ quantum ad curam Dominici gregis. *Pasce oves meas* [14]. *De potestate nostra quam dedit nobis Deus in ædificationem, non in destructionem vestram, etc.* [15]. Ideo Apostolus subjungit hic tres gradus ecclesiasticos secundum participationem singulorum præmissorum. Nam quantum ad revelationem divinorum mysteriorum, subdit: *Quosdam autem Prophetas,* qui prænuntiatores fuerunt incarnationis Christi, de quibus dicitur: *Prophetæ qui de futura in vobis gloria prophetaverunt* [16]. *Omnes enim Prophetæ, et lex usque ad Joannem prophetaverunt* [17]. Sed Apostoli prophetantes fuerunt post adventum Christi gaudia vitæ futuræ. *Beatus qui legit et qui audit verba prophetiæ hujus, etc.* [18]. Item fuerunt exponentes antiquorum prophetarum prophetias. *Æmulamini spiritualia; magis autem ut prophetetis* [19]. *Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes, etc.* [20]. Quantum vero ad annuntiandum evangelium, subdit: *Alios vero Evangelistas,* qui sc. habent officium prædicandi evangelium, vel etiam conscribendi, quamvis non essent de principalibus Apostolis. *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, etc.* [21]. *Dabo Jerusalem evangelistam* [22]. Quantum vero ad curam ecclesiæ subdit: *Alios autem pastores,* curam sc. Dominici gregis habentes. Et sub eodem addit: *Et Doctores,* ad ostendendum quod proprium officium pastorum ecclesiæ est docere ea quæ pertinent ad

(1) Luc. XIV et XVIII. (2) Psal. LVII.
(3) Cap. I. (4) Ps. LXIV.
(5) Eccli. XXIV. (6) Luc. ult.
(7) Luc. VI. (8) I. Cor. XII.
(9) Luc ult. (10) Marc. IV et Luc. VIII.
(11) Joan. XV.
(12) Luc. XXI. (13) Marc. ult.
(14) Joan. ult. (15) I. Cor. X.
(16) I. Pet. I. (17) Matth. XI.
(18) Apoc. I. (19) I. Cor. XIV
(20) Matth. XXV. (21) Rom. X.
(22) Isa. XLI.

fidem et bonos mores. Dispensare autem temporalia non pertinet ad episcopos, qui sunt Apostolorum successores, sed magis ad diaconos. *Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis* [1]. *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem* [2]. Dicitur de episcopis Jer. III: *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina.*

Deinde cum dicit: *Ad consummationem sanctorum, etc.*, ostendit fructum prædictorum donorum seu officiorum. Et circa hoc duo facit, quia primo assignat fructum; secundo ostendit qualiter fideles ad hunc fructum possent advenire, ibi: *Ut jam non simus parvuli, etc.* Prima iterum in duas. Primo proponit effectum proximum; secundo ostendit fructum ultimum, ibi: *Donec occurramus omnes, etc.* Effectus autem proximus prædictorum donorum seu officiorum, potest attendi quantum ad tria. Uno modo quantum ad ipsos qui sunt in officiis constituti, quibus ad hoc sunt collata dona spiritualia, ut ministrarent Deo et proximis. Et quantum ad hoc dicit: *In opus ministerii*, per quod sc. procuratur honor Dei, et salus proximorum. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, etc.* [3]. *Ministri Dei, dicetur vobis* [4]. Alio modo quantum ad perfectionem jam credentium, cum dicit: *Ad consummationem*, id est, perfectionem, *sanctorum*, id est, eorum qui jam sunt sanctificati per fidem Christi. Etenim specialiter debent intendere prælati ad subditos suos, ut eos ad statum perfectionis perducant; unde et ipsi perfectiores sunt, ut dicit Dionysius in ecclesiastica hierarchia. *Ad perfectionem feramur, etc.* [5]. *Consummatio abbreviata inundabit justitiam. Consummationem enim, et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet, etc.* [6]. Tertio quantum ad conversionem infidelium; et quantum ad hoc dicit: *In ædificationem corporis Christi*, id est, ut convertantur infideles, ex quibus ædificatur ecclesia Christi, quæ est corpus ejus. I. Cor. XIV: *Ad ædificationem, et exhortationem, et consolationem.* Et sequitur ibidem: *Num major est qui prophetat quam qui linguis loquitur, nisi forte interpretetur, ut ecclesia ædificationem accipiat*; et ibidem: *Omnia ad ædificationem fiant.*

Deinde cum dicit: *Donec occurramus, etc.*, assignat fructum ultimum, et potest intelligi dupliciter. Uno modo de fructu simpliciter ultimo, qui erit in resurrectione sanctorum. Et secundum hoc duo declarantur. Primo quidem congregatio resurgentium et corporalis, et spiritualis. Corporalis quidem erit congregatio in hoc, quod omnes sancti congregabuntur ad Christum. *Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ* [7]. Et quantum ad hoc dicit: *Donec occurramus omnes, etc.*; quasi dicat: Usque ad hoc extenditur prædictum ministerium, et consummatio sanctorum, et ædificatio ecclesiæ, donec in resurrectione occurramus Christo. *Ecce sponsus venit, exite obviam ei* [8]. *Præparare in occursum Dei tui, Israel, etc.*[9]. Et etiam occurramus nobis invicem. *Simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera* [10]. *Si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis* [11]. Spiritualis autem congregatio attenditur quantum ad meritum, quod est secundum eamdem fidem, et quantum ad hoc dicit: *In unitatem fidei.* Supra [12]: *Unus Dominus, una fides.* Item supra [13]: *Solliciti servare unitatem spiritus, etc.* Et quantum ad præmium, quod est secundum Dei perfectam visionem et cognitionem, de qua I. Cor. XIII: *Tunc cognoscam sicut et cognitus sum.* Et quantum ad hoc dicit: *Et agnitionis Filii Dei. — Omnes enim cognoscent me* [14].

Secundo declarat prædictum fructum quantum ad perfectionem resurgentium. Et primo ponit ipsam perfectionem, cum dicit: *In virum perfectum.* Ubi non est intelligendum, sicut quidam intellexerunt, quod sc. fœminæ mutentur in sexum virilem in resurrectione, quia uterque sexus permanebit, non quidem ad commixtionem sexuum, quæ tunc de cætero non erit, secundum illud Matth. XXII: *In resurrectione enim non nubent, neque nubentur, sed sunt sicut Angeli*; sed ad perfectionem naturæ et gloriæ Dei, qui talem naturam condidit. Dicit ergo: *Virum perfectum*, ad desi-

(1) Act. VI.
(2) Tit. I.
(3) I. Cor. IV.
(4) Isa. LXI.
(5) Hebr. VI.
(6) Isa. X.
(7) Matth. XXIV.
(8) Matth. XXV.
(9) Amos IV.
(10) I Thess. IV.
(11) Philipp. III.
(12) Eodem cap.
(13) In eodem cap.
(14) Jerem. XXXI.

gnandum omnimodam perfectionem illius status. *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* [1]. Et propter hoc vir magis sumitur secundum quod dividitur contra puerum, quam secundum quod dividitur contra fœminam. Secundo ostendit exemplar hujus perfectionis, cum dicit: *In mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Ubi considerandum est, quod corpus Christi verum est exemplar corporis mystici: utrumque enim constat ex pluribus membris in unum collectis. Corpus autem Christi fuit perductum ad plenam ætatem virilem, sc. triginta trium annorum, in qua mortuus fuit. Hujusmodi ergo ætatis plenitudini conformabitur ætas sanctorum resurgentium, in quibus nulla erit imperfectio, nec defectus senectutis. *Reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ* [2]. Alio modo potest intelligi de fructu ultimo præsentis vitæ, in qua quidem sibi occurrent omnes fideles ad unam fidem et agnitionem veritatis. *Alias oves habeo, quæ non sunt de hoc ovili, etc.* [3]. In qua perficitur etiam corpus Christi mysticum spirituali perfectione ad similitudinem corporis Christi veri. Et secundum hoc totum corpus ecclesiæ dicitur corpus virile, secundum illam similitudinem qua utitur Apostolus [4]: *Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt a servo, etc.*

LECTIO V.

Duo removentur, quæ in causa sunt ne perveniamus ad fructum donorum, quæ sunt nequitia hominum et imbecillitas intellectus.

14. Ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris,

15. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus.

16. Ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam submINISTRATIONIS, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.

Posita donorum spiritualium diversitate et fructu eorum, hic ostendit Apostolus quomodo ad fructum illum perveniamus. Circa quod duo facit. Primo duo impedimenta removet; secundo modum veniendi docet, ibi: *Veritatem facientes, etc.* Dicit ergo: Bene dictum est, quod hic est fructus ultimus istorum donorum, quod sc. occurramus Domino in virum perfectum, etc. Ergo oportet nos videre, *ut jam non simus parvuli*, sed certe viri perfecti; quia quamdiu aliquis est puer, non est perfectus vir. Oportet ergo, quod deserat pueritiam, qui Domino debet occurrere. Sic faciebat Apostolus. *Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli* [5]. Conditio autem pueri est, quod non est fixus vel determinatus in aliquo, sed credit omni verbo. Si ergo volumus exhibere nos ut viros perfectos, oportet quod deseramus cogitationem fluctuantem, id est instabilem. Et hoc est quod dicit: *Fluctuantes. — Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote* [6]. — Dicuntur autem fluctuantes a fluctu, quia tales ad modum fluctus non sunt firmi in fide. *Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur et circumfertur* [7]. Nunc autem necesse est nos stabiles esse et non fluctuare. Et quia ventus est prava doctrina, de qua merito dicitur: *Ventus aquilo dissipat pluvias* [8]; *Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina ejus magna* [9]; ideo dicit: *Et non circumferamur omni vento doctrinæ, etc.;* quasi dicat: Nulla doctrina perversa perflante ad commotionem cordis et ruinam spiritualis ædificii debemus moveri, quia non est bona doctrina; quod patet ex tribus. Primo ex ejus principio, quod est *in nequitia hominum*, ideo non est bona doctrina, sed falsa et nequam, quam dogmatizat aliquis ad perditionem animarum, ut obtineat principatum, sicut doctrina Arrii nequissimi, qui crepuit medius, ut de ipso possit exponi illud Eccli. XXXI: *Testimonium nequitiæ ejus verum est.* Item talis doctrina perversa est; quod patet secundo ex ejus processu, qui est astutia, quia cum dolo, id est, unum intendit et aliud simulat; propter quod Apostolus dicit [10]: *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia*

(1) I. Cor. XIII. (2) Philipp. III.
(3) Joan. X. (4) Galat. IV.
(5) I. Cor. XIII. (6) I. Cor. XIV. (7) Jac. I.
(8) Prov. XXV. (9) Matth. VII.
(10) II. Cor. XI.

sua: ita ut corrumpantur sensus vestri et excidant a simplicitate, quæ est in Christo Jesu. Tertio patet hoc idem ex effectu; quia effectus talis doctrinæ est *ad circumventionem erroris;* non ad denarios vel alia temporalia acquirenda, sed ad seminandos errores seducunt et circumveniunt tales doctores; de quibus dicitur II. Tim. III: *Mali homines et seductores proficient in pejus errantes, et in errorem alios mittentes.*

Deinde cum dicit: *Veritatem autem facientes, etc.*, ostensis impedimentis per quæ a fructu donorum spiritualium impeditur quis, hic ostendit qualiter ad fructum debitum pervenitur. Et arguit sic: Statim dictum est, quod si volumus ad spiritualium donorum fructum pervenire, oportet ut jam non simus parvuli, etc. Sed tamdiu sumus parvuli, quamdiu virilem statum non attingimus, nec crescimus; ergo nobis necessarium est, ut crescamus. Et hoc est quod dicit: *Veritatem autem facientes, etc.* Duo ergo facit. Primo ostendit in quo debemus crescere; secundo per quem, ibi: *In illo per omnia, etc.* Dicit ergo quantum ad primum: *Veritatem facientes crescamus*, et hoc in duobus, sc. in bono opere, et forma boni operis, quæ duo sunt veritas et charitas. Veritas autem quandoque dicitur omne opus bonum, ut Tob. I: *In captivitate tamen positus viam veritatis non deseruit.* Faciamus ergo veritatem, sc. omne opus bonum, vel veritatem doctrinæ: quia non sufficere nobis debet audire, vel docere veritatem, sed oportet facere; propter hoc dicebat Apostolus [1]: *Hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt. — Estote ergo factores, etc.*, ut dicitur Jac. I; quia factores justificabuntur, ut habetur Rom. II. Et hoc si fiat in charitate, quæ est forma boni operis. *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, et omnia opera vestra in charitate fiant* [2]. Quia certe aliter nihil valerent. *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest* [3]. Sed quia in via Dei non progredi, est regredi, ideo subdit Apostolus: *Ut crescamus in illo, etc.* Ubi tria facit. Primo ostendit auctorem nostri augmenti; secundo ejus veritatem; tertio modum augmenti. Secunda, ibi: *Ex quo totum corpus.* Tertia, ibi: *Secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri.* Dicit ergo: *Crescamus in illo,* sc. in Christo, de quo I. Petr. II: *In eo crescatis in salutem,* in illo, inquam, qui est caput nostrum Christus, et in ecclesia, quæ est corpus ipsius, ut dicitur Col. II. Crescamus, inquam, non in possessionibus, sicut dicitur Job I: *Possessio ejus crevit in terra;* sed in spiritualibus. Nec in uno tantum, sed *per omnia,* id est in omni bono, fructificantes et crescentes. I. Cor. X: *Omnia in gloriam Dei facite, etc.* Et ibi sequitur: *Sicut et ego per omnia omnibus placeo.* De hoc commendat Corinthios Apostolus, dicens [4]: *Laudo vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, omnia præcepta mea tenetis.*

Consequenter cum dicit: *Ex quo totum corpus, etc.*, ostendit veritatem Christi per quem crescere debeamus. Ubi sciendum est, quod corpus naturale tria habet, sc. compactionem membrorum ad invicem, ligationem per nervos et mutuam subministrationem. *Si dixerit pes: quoniam non sum manus, non sum de corpore; non ideo non est de corpore? Et si dixerit auris: quoniam non sum oculus, non sum de corpore, etc. Si totum corpus est odoratus, ubi auditus* [5]? Spiritualiter ergo, sicut unum corpus efficitur ex multis his tribus modis, sc. per compactionem seu adunationem, per ligationem, et per mutuam operationem et subventionem: ita et omnia, quæ sunt a capite corporali, sc. compactio, nervorum ligatio, ad opus motio, fluunt a capite nostro Christo in corpore ecclesiæ. Et primo compactio per fidem; unde dicit: *Ex quo,* sc. Christo, qui est caput nostrum (ut modo dictum est), *totum corpus compactum est,* id est, coadunatum. *Dispersiones Israel congregabit* [6]. *Congregabit ad se omnes gentes, et coacervabit ad se omnes populos* [7]. De hoc dicitur Col. II: *Caput ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.* Secundo fluit a Christo capite in corpus ecclesiæ suæ mysticum connexio et colligatio, quia oportet adunata aliquo nexu vel vinculo necti, vel colligari. Et propter hoc dicit: *Et connexum per omnem juncturam subministra-*

(1) I. Tim. IV. (2) I. Cor. XVI.
(3) I. Cor. XIII. (4) I. Cor. XI. (5) I. Cor. XII.
(6) Psal. CXLVI. (7) Habacuc I.

tionis, id est, per fidem et charitatem, quæ connectunt et conjungunt membra corporis mystici ad mutuam subministrationem. *Omnia opera Domini bona, et omne opus hora sua subministrabit* [1]. Unde ipse Apostolus confidens de ista mutua subministratione, quæ est inter membra ecclesiæ per divinam conjunctionem, dicebat [2]: *Scio enim, quia hoc proveniet in salutem per vestram orationem et subministrationem spiritus Jesu Christi.* Tertio a capite Christo in membris, ut augmententur, spiritualiter influitur virtus actualiter operandi. Unde dicit: *Secundum mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit;* quasi dicat: Non solum a capite nostro Christo est membrorum ecclesiæ compactio per fidem, nec sola connexio, vel colligatio per mutuam subministrationem charitatis; sed certe ab ipso est actualis membrorum operatio, sive ad opus motio secundum mensuram et competentiam cujuslibet membri. Unde dicit, quod facit augmentum corporis secundum operationem et mensuram uniuscujusque membri debite mensurati; quia non solum per fidem corpus mysticum compaginatur, nec solum per charitatis subministrationem connectentem augetur corpus; sed per actualem compositionem ab unoquoque membro egredientem, secundum mensuram gratiæ sibi datæ, et actualem motionem ad operationem, quam Deus facit in nobis. Unde Is. XXVI: *Omnia opera nostra operatus es in nobis.* Idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus, ut dicitur I. Cor. XII. Et hæc expositio concordat Glossatori. Sed ad quid augmentat Deus unumquodque membrum? ut corpus ædificet. *In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coædificamini, e c.* [3]. Unde I. Cor. III: *Dei ædificatio estis.* Et hæc omnia fiunt in charitate, quia, ut dicitur I. Cor. VIII, *Charitas ædificat.* Vel in charitate facit Deus hæc omnia, id est, ex mera dilectione. Jer. [4]: *In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.* Rursusque: *Ædificabo, et ædificaberis.* Hoc est ergo, quod dicit: *In ædificationem sui in charitate.*

(1) Eccli. XXXIX. (2) Philipp. I.
(3) Supra II. (4) Cap. XXXI.

LECTIO VI.

Retrahit eos a via Gentium, docetque eos in unitate ecclesiastica manere.

17. Hoc ergo dico et testificor in Domino, ut jam non ambuletis sicut et Gentes ambulant, in vanitate sensus sui:
18. Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum,
19. Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis in avaritiam.

Supra monuit Apostolus Ephesios ut manerent in ecclesiastica unitate, describendo modum ejus et formam; in hac parte docet eos viam per quam possint manere in ecclesiastica unitate. Et circa hoc duo facit. Primo proponit præcepta, per quæ possunt manere in ecclesiastica unitate; secundo ostendit potestatem hanc ad implenda præcepta in fine epistolæ, ibi: *De cætero, fratres, confortamini, etc.* Prima in duas. Primo proponit præcepta ad omnes; secundo pertinentia ad singulos gradus ecclesiæ, ibi: *Mulieres viris suis subditæ sint, etc.* Prima in duas. Primo ponit quædam præcepta generalia ad quæ reducuntur omnia alia; secundo ponit specialia, ibi: *Propter quod deponentes mendacium, etc.* Prima iterum in duas, quia cum intentio Apostoli sit eos revocare a vetere consuetudine ad novam Christi doctrinam, primo ostendit doctrinam Christi esse contrariam antiquæ perversitati gentilitatis; secundo inducit eos, ut eam deponant, et eam quæ Christi est assumant, ibi: *Deponite vos secundum pristinam, etc.* Prima in duas, quia primo describit conversationem Gentilium; secundo ostendit, quod ei contrariatur doctrina Christi, ibi: *Vos autem non ita, etc.* Prima in tres. Primo hortatur eos, ut declinent conversationem Gentilium; secundo describit eam quantum ad interiorem animum, ibi: *Tenebris obscuratum, etc.;* tertio quantum ad exteriorem modum, ibi: *Qui desperantes, etc.* Dicit ergo: Ad hoc, quod possitis implere ea, quæ dicta sunt, *dico*, id est, non obscuro, ut prius, sed dico, *et testificor*, hoc quod dixi. *Testificor autem omni homini rursum circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ* [5]. *Testificor co-*

(5) Galat. V.

ram Deo et Christo Jesu, etc. [1]. Et quid? *Ut jam,* sc. tempore fidei et conversionis ad Christum, quia jam vos mundi estis [2], *non ambuletis*, id est, vivatis. *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus, etc.* [3]. Et hoc *sicut et Gentes ambulant.* — *Scilis, quoniam cum Gentes essetis, ad simulachra muta prout ducebamini euntes, etc.* [4]. — Non sic igitur ambuletis. *Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem tuum a semitis eorum, etc.* [5].

Consequenter cum dicit: *In vanitate sensus sui,* reddit causam hujus prohibitionis. Ubi notandum est, quod cum ambulare spiritualiter sit proficere, secundum illud Is. xxvi: *Rectus callis justi ad ambulandum, etc.* — *Ambula coram me, et esto perfectus,* dicitur Abrahæ [6]. Ad hoc ergo, ut homo juste ambulet, id est, spiritualiter proficiat, oportet tria quæ in ipso sunt regulari et ordinari. In homine enim est ratio judicans de particularibus agendis; item intellectus universalium principiorum, qui est synderesis; tertio lex divina seu Deus. Quandocumque ergo aliquis secundum ista tria sibi invicem ordinata dirigitur, ita quod actio ordinetur secundum judicium rationis, et hæc, sc. ratio, judicet secundum intellectum rectum, vel synderesim; et hæc, sc. synderesis, ordinetur secundum legem divinam, tunc actio est bona et meritoria. Sed vita Gentilium non est talis, imo deficit in prædictis tribus; quia primo deficit a ratione judicante, quia ambulant in vanitate sensus sui. Sensus autem est vis apprehensiva, per quam judicamus singularia. Unde aliquis homo rectus dicitur quando bene judicat de agendis. Sed sensus iste quandoque est rectus, quandoque est vanus. Rectus dicitur, quando debita regula regitur, qua venit ad debitum finem; vanus autem, quando indebita regula ductus, non venit ad debitum finem. *Vani sunt omnes homines in quibus non subest scientia Dei, etc.* [7]. *Evanuerunt in cogitationibus suis, etc.* [8]. *Ambulaverunt post vanitates suas, et vani facti sunt* [9]. Quare? quia certe ratio istorum in agendis non dirigebatur ab intellectu illuminato, sed erroneo. Et hoc est quod ait: *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* — *Obscuratum est insipiens cor eorum* [10]. *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant* [11]. Et ratio est, quia tales non sunt participes divini luminis, seu legis divinæ illuminantis et regulantis; propter quod subdit: *Alienati a vita Dei,* id est a Deo, qui est vita animæ. *Ego sum via, veritas, et vita* [12]. Vel, *a vita Dei,* id est, a charitate et gratia spirituali, ~~qua anima vivit formaliter~~. *Gratia autem Dei vita æterna* [13]. Isti autem erant sine spe vitæ æternæ, quia ponebant mortalitatem animæ contra fidem et spem. *Nescierunt sacramenta Dei, neque speraverunt mercedem justitiæ, neque judicaverunt honorem animarum sanctarum, etc.* [14]. Vel, *a vita Dei,* id est, a vita sancte vivendi, quæ est per fidem. *Vivo ego, jam non ego, etc.* [15]. Justus autem ex fide vivit, ut dicitur Rom. viii. Vel quæ est per charitatem. *Nos scimus, quia translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres, etc.* [16]. Non sic autem isti, sed magis alienati.

Modum autem hujus alienationis tangit, sc. per ignorantiam non stellarum, vel cursus siderum, sed naturæ divinæ (*Ignorantiam quidem Dei quidam habent* [17]), quia certe tunc solum in Judæa notus erat Deus, sed modo, ut dicitur Act. c. xvii, *Tempora hujus ignorantiæ despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus, ut omnes ubique pœnitentiam agant, etc.* Hujus autem ignorantiæ Deus non erat causa quantum de se erat, ut dicitur Rom. i; Deus enim illis revelavit; sed certe causa erat illis *propter cæcitatem cordis ipsorum.* Et vere dicit cæcitatem, eo quod ex creaturis non poterant venire in notitiam creatoris; quia, ut dicitur Sap. ii, *excæcavit eos malitia eorum;* et sequitur: *Et nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiæ.* Et hoc est quod sequitur: *Qui desperantes, etc.* Ubi ostendit Apostolus quales erant in exteriori conversatione, quoniam sine spe, et hoc quia alienati a vita. *Desperavi, nequaquam ultra jam vivam, etc.* [18]. *Desperavimus, post cogitationes enim nostras ibimus, at unusquis-*

(1) II. Tim. iv.
(2) Joan. xv.
(3) Galat. v.
(4) I. Cor. xii.
(5) Prov. i.
(6) Gen. xvii.
(7) Sap. xiii.
(8) Rom. i.
(9) Jerem. ii.
(10) Rom. i.
(11) Psal. lxxxi.
(12) Joan. xiv.
(13) Rom. vi.
(14) Sap. ii.
(15) Galat. ii.
(16) I. Joan. iii.
(17) I. Cor. xv.
(18) Job vii.

quæ post pravitatem cordis sui malefaciemus [1]. Et hoc est quod sequitur: *Tradiderunt semetipsos impudicitiæ, etc.* Et hoc legi potest dupliciter, vel separatim, ut dicatur *in avaritia*, quia avari erant. *Repletos omni iniquitate et malitia, fornicatione, avaritia* [2]. *Sint mores sine avaritia, etc.* [3]. Quia, ut dicitur Eccli. x, *Avaro nihil est scelestius.* Propter quod Habac. II: *Væ qui congregat avaritiam malam domui suæ, etc.* Potest etiam legi conjunctim cum præcedentibus, ut dicatur *in avaritia*, id est, avare, ita ut sit modificans præcedentia. Et secundum hoc aggravat eorum vitam tripliciter; quia primo peccaverunt non ex passione, sed potius ex electione; unde dicit: *Tradiderunt semetipsos impudicitiæ;* quasi dicat: Non passionibus, vel infirmitate peccaverunt, sed semetipsos tradiderunt, etc. *Sponte tradamus nos omnes populo Holofernis, etc.* [4]. *Non egerunt pœnitentiam super immunditia quam gesserunt, etc.* [5]. Secundo ex actuali effrenatione. *Post carnem in concupiscentiam immunditiæ ambulant, etc.* [6]. Et ideo dicit: *In operationem omnis immunditiæ. — Isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, etc.* [7]. — Tertio aggravatur eorum peccatum ex continuatione, quia incessanter peccabant. *Fornicati sunt, et non cessaverunt, quoniam Dominum reliquerunt* [8]. Unde dicit: *In avaritiam*, id est, ardenter, et appetitu continuo, et insatiabili. *Oculos habentes plenos adulterii et incessabilis delicti, pellicientes animas instabiles, cor exercitatum in avaritia habentes, maledictionis filii, etc.* [9].

LECTIO VII.

Doctrina Christi contraria vitæ Gentium est, cujus etiam conditiones ponuntur.

20. Vos autem non ita didicistis Christum,
21. Si tamen illum audistis, et in ipso edocti estis, sicut est veritas in Jesu.
22. Deponite vos secundum pristinam conversationem, veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris.
23. Renovamini autem spiritu mentis vestræ,
24 Et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.

Ostensa perversitate gentilis conversationis, hic ostendit Apostolus, quod doctrina Christi totaliter contraria est isti conversationi et statui. Et quia pervertentes quidam doctrinam Christi dixerunt non esse aliam vitam post istam, sed animam mori cum corpore, ut animalia; ideo Apostolus ostendit, primo doctrinam Christi contrariam esse vitæ et statui præcedenti; secundo ostendit conditiones debitas doctrinæ Christi, ibi: *Deponite vos, etc.* Dicit ergo: Ita dictum est, quod illi desperantes, etc. *Vos autem non ita didicistis Christum*, sc. esse imitandum. Quomodo ergo? Ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem. *Itaque, fratres, state et tenete traditiones quas credidistis* [10]. Et: *Quomodo tenebimus* [11]? Et: *Quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere, verbum Dei, etc.* [12]. *Radicati et superædificati in ipso, et confirmati in fide, sicut didicistis abundantes in illo in gratiarum actione* [13]. Et hoc certe, *si tamen illum audistis*, quia auditus deservit disciplinæ. Si, pro quia. Quia hæc est annuntiatio quam audistis, ut dicitur I. Jo. cap. I. Et hoc quantum ad prædicationem fidei. *Qui audit me, non confundetur* [14]. *Auris quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur, etc.* [15]. — *Et in illo edocti estis*, sc. quomodo pertinentia ad fidem sunt custodienda et adimplenda. *Fecerunt sicut erant edocti, etc.* [16]. Et hoc, *sicut est veritas in Jesu;* quasi dicat: Si audivistis fidem Christi prædicari, et quomodo prædicata debeant adimpleri, estis edocti, sicut Jesus, de quo prædicatur vobis, qui est veritas. Vos autem non ita, scil. oportet ambulare, sicut aliqui desperantes. Sed quomodo? Subdit: *Deponite vos, etc.;* quæ quidem littera potest legi dupliciter. Uno modo, ut dicatur deponere, et tunc construitur cum præcedentibus sic: Ita est veritas in qua edocti estis in Jesu, deponere vos, etc. Si autem dicatur deponite, quæ littera communis habetur, dicemus quod quia contraria est et vita, et doctrina Gentilium vitæ et doctrinæ Jesu, in qua edocti estis, restat ut deponatis, etc.

Duo ergo facit; quia cum primo extirpanda sint vitia, quam inserantur

(1) Jerem. XVIII.
(2) Rom. I.
(3) Hebr. XIII.
(4) Judith VII.
(5) II. Cor. XII.
(6) I. Pet. II.
(7) Ezech. XIV.
(8) Osee IV.
(9) II. Pet. II.
(10) II. Thess. II.
(11) II. Thess. I.
(12) I. Thess. II.
(13) Coloss. II.
(14) Eccli. XXIV.
(15) Prov. XV
(16) Marc. ult.

virtutes, primo docet eos statum pristinæ ac veteris conversationis deponere; secundo novum statum Jesu assumere, ibi: *Renovamini autem spiritu, etc.* Dicit ergo: Deponite, etc. Ubi tria sunt consideranda. Primo quid intelligitur per veterem hominem. Dicunt aliqui, quod hic homo vetus exterior, novus vero dicitur interior. Sed dicendum est, quod homo vetus dicitur tam interior quam exterior, qui subjicitur vetustati quantum ad animam per peccatum, et quantum ad corpus, quia membra corporis sunt arma peccati. Et sic subjectus homo peccato secundum animam et corpus, dicitur vetus homo, secundum quod illa vetusta sunt, quæ sunt in via corruptionis, vel in ipso corrumpi; quia quod antiquatur et senescit, prope interitum est, ut dicitur ad Hebr. VIII. Et sic homo subjectus peccato dicitur vetus, quia est in via corruptionis; propter quod subdit: *Qui corrumpitur secundum desideria erroris.* Nam unumquodque corrumpitur, cum recedit [1] ab origine naturæ suæ. Natura autem hominis est, ut desiderium ejus tendat ad id quod est secundum rationem. Perfectio autem et bonum rationis est veritas. Quando ergo ratio tendit ad errorem, et desiderium ex hoc errore corrumpitur, tunc vetus homo dicitur. Dicit autem secundum desideria, sc. mala. *Carnis curam ne feceritis in desideriis* [2]. *Desideria multa, et nociva, et inutilia, quæ mergunt hominem in interitum et perditionem, etc.* [3]. Quia autem hæc desideria in quibusdam trahuntur ex infirmitate; in quibusdam vero ex malitia, sicut in illis, qui dicunt Deum providentiam non habere, ideo dicit: *Erroris;* quia in talibus sic errantibus corrumpitur intellectus et affectus. Vel secundum desideria erroris; id est, quæ homines faciunt errare, secundum illud Sap. c. II: *Hæc cogitaverunt et erraverunt, etc.* Prov. c. XIV: *Imprudentia stultorum errans.* Sed quomodo deponendus sit, docet Apostolus, dicens [4]: *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, etc.* Non ergo substantialiter debet deponi, vel expoliari, sed solum quoad opera mala, vel conversationem. *Conversationem vestram inter Gentes habentes bonam* [5]. *Exemplum esto fidelium in verbo et conversatione* [6].

(1) Alias ab ordine. (2) Rom. XIII.
(3) I. Tim. VI. (4) Coloss. III. (5) I. Pet. II.

Deinde cum dicit: *Renovamini, etc.*, ostendit, quod debemus novum statum induere. Circa quod tria facit. Primo ostendit per quid consequi possumus hanc novitatem; secundo in quo hæc novitas consistat; tertio quæ sit. Quantum ad primum dicit: *Renovamini spiritu, etc.* Ubi notandum est, quod licet spiritus multipliciter dicatur in homine, tamen triplex spiritus invenitur, sc. Spiritus Sanctus. *Nescitis quod templum Dei estis, et spiritus Dei habitat in vobis* [7]? Item spiritus rationalis. *Caro concupiscit adversus spiritum* [8]. Item spiritus phantasticus. *Scitote Israel stultum prophetam, insanum virum, spiritualem* [9], id est, phantasticum. Hoc ergo quod dicit: *Spiritu mentis*, sumitur pro Spiritu Sancto. Dicit autem causam renovationis esse Spiritum Sanctum, qui habitat in mente nostra. *Misit Deus spiritum Filii sui in corda, etc.* [10]. *Emitte spiritum tuum, et creabuntur, etc.* [11]. Vel potest accipi spiritus pro spiritu rationali, et tunc spiritus idem est quod mens nostra, et est simile huic, quod dicitur Coloss. II: *In expoliatione corporis carnis,* id est, corporis, quæ est caro; ita hic spiritu mentis, id est, spiritu, qui est mens; hoc autem dicit, quia in nobis est alius spiritus, qui non est mens, qui sc. est communis nobis et brutis. Dicit autem: *Renovamini spiritu mentis,* quia illud quod non est corruptum, est novum, nec renovatione indiget. Nam si Adam corruptus non fuisset, renovatione non indiguisset, nec nos etiam. Sed quia corruptus fuit, renovatione indiguit, et ejus posteriores. Et ideo oportet renovari nos in præsenti secundum animam, et in futuro, secundum corpus, quando corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale immortalitatem, ut dicitur I. Cor. XV. Dicit ergo: *Renovamini spiritu,* hic sc., quia nisi in præsenti spiritus renovetur, numquam corpus ejus innovabitur. Vel potest exponi spiritu mentis, id est, mente vestra spirituali facta; et in idem redit. In quo autem hæc renovatio consistat quantum ad secundum subdit, cum dicit: *Et induite novum hominem, etc.*

Hic advertendum est, quod sicut uniuscujusque rei primum vetustatis principium fuit Adam, per quem pec-

(6) I. Tim. IV. (7) I. Cor. III. (8) Galat. V.
(9) Osee XIV. (10) Galat. V. (11) Psal. CIII.

catum in omnes intravit, ita principium primum novitatis et renovationis Christus est; quia sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Unde Gal. ult.: *In Christo Jesu neque circumcisio, neque præputium aliquid valet, sed nova creatura.* Induimini ergo Dominum nostrum Jesum Christum [1]. Quæ autem sit renovatio ostendit, cum dicit: *Qui secundum Deum creatus est, etc.* Hoc autem potest intelligi tripliciter. Uno modo sic, ut ly *qui*, referatur ad spiritum, id est: Spiritus, qui est mens nostra, creatus est a Deo, sc. in originali justitia, sc. in sui novitate; vel recreatus nova creatione, ut esset justus. *Creati in Christo Jesu in operibus bonis* [2]. Vel ly *qui*, potest referri ad novum hominem, scil. Christum. Et tunc construetur sic: *Qui creatus est*, id est, formatus in utero Virginis secundum Deum, id est, non semine humano, sed Spiritu Sancto. Vel creatus est secundum esse gratiæ et plenitudinis, et hoc *in justitia*, quoad homines, *et sanctitate*, quoad Deum, et hoc *veritatis*, non falsitatis. *In sanctitate et justitia* [3]. Vel ut sanctitas sit in corde, veritas in ore, justitia in opere.

LECTIO VIII.

Quia interiora peccata spiritum corrumpunt, ideo prohibentur, quæ maxime sunt mendacium et ira.

25. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: quoniam sumus invicem membra.
26. Irascimini, et nolite peccare: sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo.

Supra posita generali monitione, ut novitatem induerent, hic Apostolus ponit præcepta specialia. Circa quod duo facit. Primo inhibet eis peccata interiora corrumpentia spiritum; secundo peccata exteriora, quæ corrumpunt carnem, ibi: *Fornicatio autem, etc.* Prima in duas. Primo prohibet peccata, quæ in deordinatione propria consistunt; secundo peccata, quæ consistunt in deordinatione alterius, ibi: *Omnis sermo malus, etc.* Prima iterum in tres, quia primo prohibet peccatum corrumpens rationalem; secundo peccatum deordinans irascibilem, ibi: *Irascimini, et nolite peccare, etc.;* tertio peccatum pertinens ad concupiscibilem, ibi: *Qui furabatur, etc.* Circa primum tria facit. Primo quia unum istorum prohibet; secundo inducit ad aliud; tertio rationem assignat. Prohibet ergo illud primo quod ad veterem hominem pertinet, ita ut ista littera sit expositiva hujus, quod prædixerat: *Induite novum hominem*, ad quem induendum primo prohibet mendacium; quia per hoc peccatum oris corrumpitur veritas rationis. Unde dicit: *Propter quod*, scil. novum hominem induendum, sitis supple, *deponentes mendacium*, quia, ut dicitur in Ps. v, *Perdes omnes qui loquuntur mendacium*, sc. perniciosum. Et postea inducit ad novitatem, dicens [4]: *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Et quare? *Quoniam sumus invicem membra.* Membra enim se invicem diligunt, et se juvant mutuo in veritate. *Unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra* [5]. Sequitur: *Irascimini, etc.* Ubi prohibet peccatum, corrumpens irascibilem. Circa quod tria facit. Primo ponit monitionem; secundo eam exponit, ibi: *Sol non occidat, etc.;* tertio rationem reddit, ibi: *Nolite locum, etc.*

Monitionem autem ponit, cum dicit: *Irascimini, etc.* Quod potest exponi dupliciter, quia duplex est species iræ, quædam bona, quædam mala. Mala quidem quando inordinate tendit in vindictam, scil. contra justitiam; bona vero quando in vindictam debitam, quando scil. quis irascitur quando oportet, cum quibus, et quantum oportet. Et de utraque potest exponi. Si de mala, sic est sensus: Non præcipit, sed permittit; quasi dicat: Si sic est, quod motus iræ insurgat, quod humanum est, nolite peccare, id est nolite perducere ad effectum per consensum. *Tentatio vos non apprehendat nisi humana* [6]. Quia certe, qui aliter irascitur fratri suo, *reus erit judicio*, ut dicitur Matth. c. v. De hac ira monebat Joseph fratres suos [7]: *Ne irascamini in via.* Si autem exponatur de bona, sic tenetur non solum permissive, ut primo; sed imperative, irascimini, scil. contra peccata vestra: quoniam duplex est vindicta, quam homo appetit. Una

(1) Rom. XIII. (2) Supra II.
(3) Luc. II. (4) Zach. IV.
(5) Rom. XII. (6) I. Cor. X.
(7) Gen. XLV.

de seipso peccante, et sic pœnitentia est quædam vindicta, quam homo facit, et capit de seipso. Et hæc est bona ira, et de hac dicitur imperative: *Irascimini*, sc. contra peccata vestra, *et nolite peccare*, scil. de cætero, nec talia committere, contra quæ iterum oporteat irasci. Modo credunt aliqui, quod homo secure possit sibi ipsi irasci propter peccata sua, sed non proximo suo propter sua; sed non est ita: sicut enim contra seipsum quis irascitur propter peccata propria, ita proximo suo propter sua; ergo irascimini contra vitia aliena, et hoc cum zelo. *Phinees avertit iram meam a filiis Israel, quia zelo meo commotus est contra eos* [1]. Sic Helias [2]: *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum Domini filii Israel, etc.* Et nolite peccare præveniendo rationem, sed potius sequendo. *Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram, etc.* [3].

Sequitur: *Sol non occidat, etc.* Ubi exponit quod dixerat, et secundum tres prædictas expositiones potest tripliciter exponi, quia si de mala ira, tunc sic: Sol, etc., id est: Non persistatis in ira concepta, sed ante solis occasum deponatis, quia licet permittatur motus, propter fragilitatem, non permittitur mora. Si de bona, et hoc contra peccata propria, tunc sic: *Sol*, id est Christus (*Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, etc.* [4]), *non occidat super iracundiam vestram*, id est, super peccata vestra, pro quibus iterum oporteat vos irasci, et vosmetipsos punire. Si contra peccata aliena, sic accipitur: Sol, sc. rationis. *Memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, et appropinquent anni, de quibus dicas: Non mihi placent, antequam tenebrescat sol, etc.* [5]. Sol non occidat super iracundiam vestram, id est, non obtenebretur dictamen rationis. *Virum stultum interficit iracundia* [6].

Sequitur, *Nolite locum dare diabolo*, ubi assignat rationem monitionis. Diabolus enim habet locum in nobis per peccatum, vel per consensum. Jo. XIII: *Cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas, etc.* Et sequitur ibid., quod *post buccellam introivit in eum satanas.* Nunc autem hujusmodi passiones multum inclinant ad consensum, et maxime quando pervertunt judicium rationis, et hoc specialiter facit ira, quæ consistit in accensione sanguinis, quæ quidem ratione velocitatis sui motus, præcedit judicium rationis. Et quia sic nobis perturbatis diabolus incipit locum habere in nobis, ideo dicit: *Nolite locum dare diabolo;* quasi dicat: Non perseveretis in ira, quia per hoc datis locum diabolo, quia totus diabolus iracundus est. *Liberator meus de inimicis meis iracundis* [7]. Intrat autem hominem cum furore et ira. *Descendit diabolus ad vos, habens iram magnam* [8]. Hoc autem non potest facere saltem in anima, quamdiu homo justus est. Hæc autem justitia per iram amittitur, quia ira viri justitiam Dei non operatur, ut dicitur Jac. I. Si ergo non vultis locum dare diabolo, saltem in anima, sol non occidat super iracundiam vestram. *Aufer iram a corde tuo* [9].

(1) Num. XXV. (2) III. Reg. XIX.
(3) Jac. I. (4) Malach. IV.

LECTIO IX.

Vetustas peccati prohibetur, ut spiritus innovatio fiat.

27. Qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.

28. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.

Exclusa supra vetustate hominis quantum ad vim rationalem et irascibilem, hic prohibet eam quantum ad concupiscibilem provenientem ex rerum inordinata concupiscentia. Circa quod duo facit. Primo prohibet concupiscibilis vetustatem; secundo hortatur ad ejus novitatem, ibi: *Magis autem laboret, etc.* Ad vetustatem autem concupiscibilis pertinet furtum, quod provenit ex corrupto et inordinato appetitu rei temporalis. Ideo dicit: *Qui furabatur, jam non furetur, etc.;* quasi dicat: Qui habebat concupiscibilem corruptam et vetustam ex corrupto appetitu rerum temporalium, jam non furetur, sc. si vult concupiscibilem renovare, quia, ut dicitur Eccli. c. V, *Super furem confusio;* propter hoc dicitur Exod. XX: *Non furtum facies.* Et quia aliquis posset se excusare præ

(5) Eccle. XII. (6) Job V.
(7) Psal. XVII. (8) Apoc. XII. (9) Eccle. XI.

paupertate, ideo dicit: *Magis autem laboret, etc.* Sicut ipse fecit Apostolus, ut dicitur Act. xx: *Argentum et aurum nullius concupivi, aut vestem, vos ipsi scitis, quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ.* Item II. Thess. III: *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat vos imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione, nocte ac die laborantes, ne quem vestrum gravaremus, etc.*

Unde notandum est, quod opus manuale ad tria inducitur. Primo ad necessitatem victus acquirendam. *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* [1]. Et ideo qui non habet unde licite vivat, tenetur manibus laborare. *Si quis non vult operari, non manducet* [2]; quasi dicat: Sicut qui non comedit in necessitate peccat, ita et si non laborat. Et sic ponitur hic ad excludendum furtum. Quandoque vero inducitur contra otium, quia multa mala docuit otiositas [3]. Et ideo qui habent vitam otiosam, tenentur manibus laborare. *Audivimus quosdam inter vos ambulare in quiete nihil operantes, sed curiose agentes* [4]. His autem qui hujusmodi sunt denuntiamus et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes suum panem manducent. Quandoque enim inducitur ad carnis macerationem et domationem. Unde ponitur inter alia opera continentiæ II. Cor. xi: *In laboribus, in vigiliis, in jejuniis, etc.* Triplex ergo est ratio injungendi laborem corporalem; sed primo omnibus necessaria est, et hoc de necessitate præcepti, quia aliis modis potest excludi otium, similiter et lascivia carnis potest alio modo domari et refrenari, et sufficit quomodocumque fiat. Sequitur: *Quod bonum est*, quod dupliciter potest intelligi: Vel in vi accusativi, et sic construetur: Magis autem laboret operando manibus, et quidem non illicita, sed quod bonum est. *Bonum autem facientes, non deficiamus* [5]. *Quiescite agere perverse, discite bene facere* [6]. Vel potest intelligi in vi nominativi: Laboret, etc., quod bonum est; quasi hæc sit ratio, quare laborandum est; quasi dicat: Non solum est necessarium laborare, immo etiam bonum est laborare, ut laborans possit vivere, et *ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. — Fœnerare proximo tuo in tempore necessitatis illius, etc.* [7].

Deinde cum dicit: *Omnis sermo malus, etc.*, ponit pertinentia ad veterem hominem in deordinatione ad alium; et facit duo: quia primo prohibet vetustatem, et inducit novitatem; secundo inducit exemplum, in principio v cap., ibi: *Estote ergo, etc.* Ad proximum autem potest quis male se habere dupliciter. Uno modo lædendo eum verbis malis; alio modo malis exemplis. Primo prohibet primum; secundo secundum, ibi: *Et nolite contristare, etc.* Prima iterum in duas. Primo prohibet vetustatem; secundo inducit ad novitatem, ibi: *Sed si quis, etc.* Dicit ergo: *Omnis sermo malus, etc.* Sermo oris prætendit et annuntiat quæ sunt in anima, quia voces sunt earum, quæ sunt in anima, passionum notæ. Ille est bonus sermo, qui indicat bonam dispositionem interiorem, malus vero qui malam.

Tripliciter autem homo ordinatur interius, scil. ad se, ut sc. omnia sint rationi subjecta; ad Deum, ut ratio sit ei subdita; ad proximum, quando diligit eum ut seipsum. Est ergo quandoque sermo malus, quando indicat hominem inordinatum in se, et hic est sermo falsus ejus, qui aliud loquitur, et aliud intendit: et similiter sermo inutilis et vanus. Item est sermo malus, qui indicat hominem inordinatum contra Deum: sicut perjuria, blasphemiæ, et hujusmodi. Item etiam est sermo malus, quando est contra proximum suum: sicut injuriæ, doli, et fallaciæ. Et ideo dicit: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Omnis non vero æquipollet huic signo, nullus. *Custodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest, et a detractione parcite linguæ, quia sermo obscurus in vacuum non ibit* [8]; quia certe Deum non præterit omnis cogitatus, et non abscondit se ab eo ullus sermo, ut dicitur Eccli. c. xlii. *Nunc autem deponite et vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro* [9]. Sequitur: *Sed si quis bonus est, etc.* Inducit ad novitatem, quia sermo bonus benedicendus est pro loco et tempore. *Sermo opportunus est optimus* [10]. *Si quis ergo loquitur, quasi sermones Dei* [11].

(1) Gen. III. (2) II. Thess. III. (3) Eccli. xxxiii. (4) II. Thess. III. (5) Galat. ult. (6) Isa. I. (7) Eccli. xxix. (8) Sap. I. (9) Coloss. III. (10) Prov. xv. (11) I. Pet. IV.

Et ad quid? subdit: *Ad ædificationem fidei*, id est, ut corroboretur fides in cordibus infirmorum. *Omnia ad ædificationem fiant* [1]. Et hoc, *ut det gratiam audientibus*, sc. si talis bonus sermo sit probatus, vel talis sermo est conferens: quia frequenter homo ex bono sermone et per virtutem boni sermonis auditi compunctus disponitur ad gratiam. *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus Sanctus super omnes qui audiebant verbum* [2]. Sic loquebatur Dominus, de quo dicitur Luc. c. IV: *Mirabantur ex verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius. — Verba oris sapientis gratia* [3].

LECTIO X.

Monet ne Spiritum Sanctum ab ipsis abscedere compellant, per quodcumque peccatum.

29. Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis.
30. Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia
31. Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem sicut et Deus in Christo donavit vobis.

Supra monuit Apostolus abstinere a verbis malis et nocivis, hic monet abstinere a verbis et factis turbativis seu contristativis proximorum. Circa quod duo facit. Primo prohibet quod pertinet ad vetustatem; secundo persuadet quod pertinet ad novitatem, ibi: *Estote autem invicem benigni, etc.* Prima iterum in duas: quia primo prohibet quod ad vetustatem pertinet in generali; secundo in speciali, ibi: *Omnis amaritudo, etc.* Dicit ergo: *Nolite contristare spiritum, etc.* Contra: Spiritus Sanctus est Deus, in quo non cadit passio aliqua, nec tristitia. Respondeo: Spiritus Sanctus dicitur contristari, quando contristatur ille, in quo est Spiritus Sanctus. *Qui vos spernit, me spernit* [4]. *Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt eum, et afflixerunt Spiritum Sanctum ejus, et conversus est eis in inimicum* [5]. Vel dicendum est, quod est metaphorica locutio. Sicut enim Deus dicitur irasci propter similitudinem affectus, ita etiam dicitur contristari; quia sicut quando aliquis contristatur, recedit a contristante, ita Spiritus Sanctus a peccante. Et sic est sensus: Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei, id est, nolite eum fugare, vel expellere per peccatum. *Spiritus Sanctus enim disciplinæ effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu, et corripietur a superveniente iniquitate* [6]. Igitur non est contristandus Spiritus Sanctus, et hoc propter beneficium signi salutaris. Ideo subjungit: *in quo signati estis*, id est, reformati estis, et ab aliis distincti. Qui autem habebit hoc signum secum, habebit vitam æternam. Ideo ergo est custodiendus, et nullo modo contristandus, quia sine eo non est vita æterna. *Qui signavit nos Deus, et dedit nobis pignus spiritus* [7]. Et quando? *In die redemptionis*, id est, baptismi. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, etc.* [8]. *Vos autem baptizabimini Spiritu Sancto, non post multos hos dies* [9]. Dicit autem redemptionis, quia in baptismo fit homo particeps redemptionis factæ per Christum.

Sequitur: *Omnis amaritudo, etc.* Ubi ostendit in speciali quæ pertinent ad vetustatem: quandoque enim homo contristat amicum suum ex ira, aliquando ex industria. Sed in ira est triplex gradus, quia aliquando retinetur et manet solum in corde, sicut qui tantum interius irascitur. Aliquando vero exprimitur in voce, sine tamen contumeliæ prolatione, sicut qui dicit: Racha. Aliquando fit etiam, addita contumeliæ prolatione, sicut qui dicit: Fatue. Primo ergo ponit quod pertinet ad iram cordis; secundo quod pertinet ad inordinatam prolationem; tertio quod pertinet ad contumeliam. In ira autem cordis ista se consequuntur. Primo quod ira est effectus tristitiæ, et hæc in sacra scriptura dicitur amaritudo. *Cum esset Anna amaro animo, et oraret Deum flens, etc.* [10]. Et ideo dicit: *Omnis amaritudo, etc.;* quæ est per memoriam injuriæ præteritæ. *Non est sensus ubi abundat amaritudo* [11]. Secundo quod statim appetit vindictam; ideo dicit: *Et ira;* quæ est appetitus vindictæ. *Ira enim viri Dei justitiam non operatur* [12]. Tertio quod iratus indignum reputat, quod ei parcat, et indignum esse, quod sine pu-

(1) I. Cor. XIV. (2) Act. X.
(3) Eccle. X. (4) Luc. X.
(5) Isa. LXIII. (6) Sap. I.
(7) II. Cor. I. (8) Joan. III.
(9) Act. I. (10) I. Reg. I.
(11) Eccli. XXI. (12) Jac. I.

nitione transeat; ideo sequitur: *Et indignatio.* Sed quantum ad inordinatam prolationem sic est clamor. *Expectavi ut faceret judicium, et ecce iniquitas, et justitiam, et ecce clamor* [1]. Ideo dicit: *Et clamor.* Similiter et blasphemia est vel contra Deum, vel contra sanctos. *Quicumque blasphemaverit nomen Domini, morte moriatur* [2]. Ideo dicit: *Et blasphemia.* Et addit: *Tollatur a vobis cum omni malitia,* sc. operis. *Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum et simulationem* [3].

Deinde cum dicit: *Estote autem, etc.,* ponit pertinentia ad novitatem contrariam passionibus præmissis: contra amaritudinem, benignitatem; unde dicit: *Estote autem invicem benigni.* Quia benignus est spiritus sapientiæ, etc. Contra iram, misericordiam; unde dicit: *Misericordes. — Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester misericors est* [4]. — Contra indignationem, condonationem; unde dicit: *Donantes invicem, etc. — Donantes vobismetipsis si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit nobis, ita et vos* [5]. *Qui etiam proprio filio suo non pepercit* [6]; et paulo post sequitur: *Quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit?*

CAPUT V.

Christus imitandus, ut exemplar, proponitur, maxime in dilectione.

1. Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi:
2. Et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.

Posita exhortatione ad benignitatem et misericordiam, quæ sunt effectus charitatis, hic ostendit eis exemplum. Circa quod duo facit. Primo inducit eos ad imitationem exemplaris, sc. Dei; secundo ostendit in quo debent ipsum imitari, ibi: *Et ambulate, etc.* Dicit ergo: Dixi quod debetis donare invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis, *ergo estote imitatores Dei*, quia hoc necessarium est, licet difficile sit. *Quid est, inquam, homo, ut possit sequi regem factorem suum* [7]? Numquam tamen perficietur natura humana, nisi in conjunctione ad Deum. Unde Job [8]: *Vestigia ejus secutus est pes meus.* Ergo imitandus est taliter quomodo habemus possibilitatem, quia ad filium pertinet patrem imitari. Et ideo subdit: *Sicut filii patrem*, scil. per creationem. *Nonne ipse est pater tuus qui possedit, et fecit, et creavit te* [9]? Et addit: *Charissimi,* quos sc. elegit ad participationem sui ipsius. Sequitur: *Et ambulate, etc.* Ubi primo ponit imitandi modum, quia in charitate; secundo ostendit immensæ charitatis signum, ibi: *Et tradidit, etc.* Quod ergo simus filii charissimi, hoc facit charitas Dei. *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei* [10].

Debemus ergo ipsum in dilectione imitari. Et dicit: *Ambulate,* id est, semper proficite. *Ambula coram me, et esto perfectus* [11]. Et hoc: *In dilectione,* quia dilectio est tale bonum, in quo debet homo proficere, et tale debitum, quod debet homo semper solvere. *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* [12]. Vel in dilectione, quæ est via sequendi Deum magis de propinquo. *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro. Si linguis hominum loquar et angelorum, etc.* [13]. *Super omnia hæc charitatem habentes, etc.* [14]. Et hoc exemplo Christi. Unde subdit: *Sicut et Christus dilexit nos.* Jo. [15]: *Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* Et quia, secundum Gregorium [16], probatio dilectionis, exhibitio est operis, ideo subdit: *Et tradidit semetipsum pro nobis.— Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris* [17]. *In fide vivo Filii Dei, qui dilexit me et tradidit in mortem seipsum pro me* [18]. *Tradidit in mortem animam suam, etc.* [19]. Hæc autem mors fuit nobis utilis et necessaria, ideo subdit: *Oblationem et hostiam, etc.* Loquitur autem hic Apostolus more veteris legis, in qua, ut dicitur Lev. IV, quando quis peccaverat, offerri debebat pro eo ho-

(1) Isa. V.
(2) Levit. XXIV.
(3) I. Pet. II.
(4) Luc. VI.
(5) Coloss. III.
(6) Rom. VIII.
(7) Eccle. II.
(8) Cap. XXIII.
(9) Deut. XXXII.
(10) Rom. VIII.
(11) Gen. XV.
(12) Rom. XIII.
(13) I. Cor. XIII.
(14) Coloss. III.
(15) Cap. XIII.
(16) Hom. 50 sup. Joan.
(17) Apoc. I.
(18 Galat. II.
(19) Isa. LV.

stia et oblatio, quæ dicitur pro peccato. Item quando quis agebat gratias Deo, vel aliquid consequi volebat, oportebat offerri hostiam pacificam, ut dicitur Levit. III; quæ quidem erat in oblationem suavissimi odoris Domino, ut dicitur ibidem. Hæc autem facta sunt per Christum, qui ut a peccatis mundaremur, et gloriam consequeremur, *tradidit semetipsum pro nobis in oblationem* per ea quæ in vita gessit. *Oblatus est, quia ipse voluit, etc.* [1]. — *Et hostiam Deo* pro peccato. Et hoc: *In odorem suavitatis.* Alludit autem hic, quod dicitur Lev. III. Sed certe ille odor non erat tunc Deo acceptus secundum se, sed secundum suam significationem, inquantum significabat oblationem odoriferam corporis Christi filii Dei. *Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni* [2]. *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum* [3]. Sic autem debemus nos sacrificare Deo spiritualiter. *Sacrificium Deo spiritus, etc.* [4].

LECTIO II.

Excluditur vetustas peccati carnalis, ut novam munditiæ induant vitam.

3. Fornicatio autem et omnis immunditia, aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos:

4. Aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio.

Supra posita monitione Apostolus docuit, ut deposita vetustate Ephesii novitatem assumerent prohibendo vitia spiritualia; hic prohibet eisdem vitia etiam carnalia. Dividitur autem in duas. Primo enim prohibet vetustatem vitiorum carnalium; secundo inducit ad novitatem, ibi: *Videte itaque, fratres, etc.* Prima iterum dividitur in tres. Primo excludit vetustatem vitiorum; secundo proponit pœnam eorum, ibi: *Hoc autem scitote, etc.;* tertio excludit fallaciam, ibi: *Nemo vos seducat, etc.* Prima iterum in duas. Primo excludit quædam vitia principalia; secundo excludit quædam adjuncta, ibi: *Aut turpitudo, etc.* Excludit autem tria vitia, sc. luxuriam naturalem, quæ est cum non sua. Unde dicit: *Fornicatio. — Spiritus enim fornicationum decepit eos* [5]. *Fugite fornicationem* [6]. Sic faciebat Job [7] *Pepigi fœdus cum oculis meis, ut nec cogitarem de virgine.* Dicitur autem fornicatio a fornice, id est arcu triumphali, juxta quem erant lupanaria. *Intravit super eos fornicatio, etc.* [8]. — *Et omnis immunditia,* id est, omnis pollutio contra naturam, sc. quæ non ordinatur ad generationem. *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, luxuria, etc.* [9]. Tertio excludit avaritiam, dicendo: *Aut avaritia.* Sed quare hoc? Numquid est idem cum peccatis carnalibus?

Respondeo: Dicendum est, quod non, nec totaliter est divisa, sed medium inter spiritualia et carnalia peccata, quod patet sic: In peccato sunt duo, scil. objectum peccati, et delectatio in objecto. Quædam ergo sunt peccata, quorum objectum et delectatio est spiritualis, sicut ira. Nam vindicta, quæ est objectum iræ, et delectatio ejus, est quid spirituale, et similiter inanis gloria. Quædam vero sunt omnino carnalia, et objectum, et delectatio; sicut gula et luxuria; sed avaritia tenet medium, quia ejus objectum est carnale, sc. pecunia; sed delectatio est spiritualis, quia omnino quiescit quis in pecunia. Et ideo connumeratur avaritia cum peccatis carnalibus ratione objecti, cum spiritualibus vero ratione delectationis. *Sint mores sine avaritia* [10]. Vel dicendum est, quod avaritia opponitur justitiæ, unde ponitur pro specie luxuriæ, quæ est adulterium, quod est injustus usus mulieris alterius; sicut avaritia injustus usus pecuniæ. Sed supra dixit: *Qui furabatur, etc.;* hic autem dicit quod *nec nominetur, etc.*, quia in pugna spirituali vitia carnalia primo occurrunt vincenda; quia frustra pugnat quis contra intrinseca, nisi primo vincat extrinseca, scil. carnalia, contra quæ semper remanet bellum. Et ideo dicit: *Nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos,* sc. abstinere a factis, a cogitationibus, et a dictis. *Perdam Babylonis nomen, et reliquias, et progeniem et germen* [11]. *Curam habe de bono nomine, quia hoc decet sanctos* [12]. *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, etc.* [13].

(1) Isa. LIII. (2) Gen. II.
(3) Cant. I. (4) Psal. L.
(5) Osee IV. (6) I. Cor. VI.
(7) Cap. XXXI. (8) Prov. XX.
(9) Galat. V. (10) Hebr. ult.
(11) Isa. XIV. (12) Eccli. XLI. (13) II. Cor. VI.

Sequitur: *Aut turpitudo, etc.* Ubi ponit quædam vitia adjuncta. Circa quod duo facit. Primo adjuncta vitia excludit; secundo ad contraria eorum inducit, ibi: *Sed magis gratiarum actio, etc.* Tria ergo vitia excludit, scil. turpitudinem, quæ est in tactibus turpibus, et amplexibus, et osculis libidinosis. *Qui autem adulter est, propter cordis inopiam, perdet animam suam, et turpitudinem, et ignominiam congregat sibi* [1]. Item stultiloquium, id est, verba provocantia ad malum. *Colloquium illius quasi ignis exardescit* [2], sc. malæ mulieris. Et scurrilitatem, id est, verbum joculatorium, per quod aliqui volunt inde placere aliis. *De omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii* [3]. Et hæc omnia sunt mortalia, inquantum ad mortalia peccata ordinantur, quia aliquid etiam si bonum sit ex genere, inquantum ad mortale ordinatur, est mortale. Deinde inducit ad contraria, sc. gratiarum actiones. Unde dicit: *Sed magis gratiarum actio.* — *Gaudium, et lætitia invenietur in ea, gratiarum actio, et vox laudis* [4].

LECTIO III.

Vitiorum pœna proponitur, quæ est exclusio a visione divina, monetque ne seducantur.

5. Hoc enim scitote, intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.

6. Nemo vos seducat inanibus verbis, propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.

7. Nolite ergo effici participes eorum.

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia, hic comminatur pœnam damnationis, quæ peccatoribus infligitur. Circa quod duo facit. Primo enim de hoc eos certificat; secundo sigillatim peccata recitat, ibi: *Quod omnis fornicator, etc.* Dicit ergo: *Hoc scitote intelligentes*, id est, actualiter, non solum habitualiter, pro certo habete. *Hæc scripsi vobis, ut sciatis, etc.* [5]. Et quid? *Quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.* Nota quod vocat hic avaritiam idololatriam, quoniam idololatria est, quando honor soli Deo debitus, impenditur creaturæ. Nunc autem Deo dupliciter honor debetur, sc. ut in eo finem nostrum constituamus, et ut in eo fiduciam nostram finaliter ponamus; ergo qui hoc in creaturis ponit, reus est idololatriæ. Hoc autem facit avarus, qui finem suum in re creata ponit, et etiam totam suam fiduciam. *Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent* [6]. Et hoc, quia, ut dicitur Prov. XI: *Qui confidit in divitiis suis, corruet.*

Sed cum in aliis peccatis ponat homo finem suum in creatura, cui amore inhæret, quare etiam in illis non dicitur peccator idololatra? Respondeo: Idololatrare est aliquid exterius indebite colere. Nunc autem in aliis peccatis ponitur finis in interioribus quasi in propria exaltatione. Sed qui ponit finem in divitiis, ponit in eis finem, ut in re exteriori, sicut idololatra. Sed numquid avari honorem Deo debitum exhibentes creaturæ, realiter sunt idololatræ, et per se? Dico quod non, quia in moralibus actus seu opera judicantur ex fine. Ille ergo per se est idololatra, qui intendit per se cultum exhibere creaturæ. Hoc autem non intendit avarus per se, sed per accidens hoc facit, inquantum superflue et inordinate diligit. Et quid de tali? Non habebit hæreditatem, quippe quia filii et hæredes, ut dicitur Rom. VIII. Nunc autem tales non sunt filii, qui sic carnales sunt; ergo hæreditatem non habent, quia, ut dicitur I. Cor. XV, *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*, id est Deum, qui dicit [7]: *Ego hæreditas eorum.*

Sed posset quæri: Si hæreditas ista est ipse Deus, cum sit indivisibilis et impartibilis, quare dicit: *In regno Christi et Dei* divisive, ac si hæreditas ista sit divisibilis? Respondeo: Hæreditas nostra consistit in fruitione Dei, nunc autem Deus aliter se fruitur, et nos eo, quia Deus seipso perfecte fruitur, quia seipsum perfecte cognoscit, et totaliter diligit quantum cognoscibilis et diligibilis est, non autem sic nos; quia licet ipsum perfecte cognoscamus in patria, et per consequens diligamus, quia qui aliquid simplex attingit, ipsum totum cognoscit, et si non totaliter; sicut lux

(1) Prov. VI. (2) Eccli. IX.
(3) Matth. XII. (4) Isa. LI.
(5) I. Joan. III. (6) Osee VIII.
(7) Ezech. XLIV.

solis si esset punctalis, humanus oculus ipsam totam apprehenderet, non totaliter, oculus vero aquilæ ipsam totaliter comprehenderet. Sic et si Deum perfecte cognoscimus in patria, et perfecte diligimus, sed ipsum totaliter non comprehendimus, ideo videtur ibi esse quædam imperfectio et particularitas. Et ideo dicit Christi et Dei conjunctim, quasi partem cum parte ponendo, id est, quia per Christum, et non per alium habetur hæreditas.

Deinde cum dicit: *Nemo vos seducat*, hic excludit fallaciam seductorum. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit admonitionem; secundo subjungit ipsius rationem, ibi: *Eratis enim aliquando tenebræ, etc.* Prima iterum in duas, quia primo monet eos, ut non seducantur verbis eis credendo; secundo ut non communicent eis mala faciendo, ibi: *Nolite communicare, etc.* Prima adhuc in duas, quia primo removet seductiones; secundo ostendit seductionis signum, ibi: *Propter hoc enim venit ira, etc.* Notandum est ergo quod in vitiis carnalibus solum docuit cavere seductionem, quia a principio, ut homines possent libere frui concupiscentiis, cogitaverunt invenire rationes, quod fornicationes et hujusmodi venerea non essent peccata. Et ideo dicit: *inanibus verbis*, quia sine ratione sunt talia verba, quæ dicunt quod hujusmodi non sint peccata, nec excludant a regno Dei et Christi. *Videte ne quis vos seducat per prophetiam et inanem fallaciam* [1]. Et quod tales sint seductores, et talia verba seducentia, ostendit, quia nisi peccata carnalia essent peccata, non punirentur a Deo, quia cum Deus sit justus, non infligit pœnam sine culpa. Nunc autem talia puniuntur a Deo, ergo peccata sunt. Minorem probat, cum dicit: *Propter hæc enim venit ira Dei*, sc. propter peccata carnalia, *in filios diffidentiæ*, ut patuit in diluvio [2]; item in Sodomitis [3]; item tribus Benjamin fere tota consumpta fuit propter hæc [4]. Dicit autem filios diffidentiæ, quia sic peccantes diffidunt de vita æterna; quia si sic faciens speraret vitam æternam, magis esset præsumptio, quam spes, quæ est certa expectatio futuræ beatitudinis ex meritis, etc. Unde supra [5]: *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.* Sap. VII: *Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra, etc.* Et sequitur in fine capitis: *Quia tales non speraverunt mercedem justitiæ, etc.* Dicit ergo, quod *in filios diffidentiæ*, id est, qui non confidunt de gaudiis æternis, *venit ira Dei*, sc. propter peccata, vel diffidentiæ, id est, de quibus non est confidendum, quantum est ex parte meritorum. Et ideo concludit: *Nolite ergo effici participes eorum*, communicando scil. eis in talibus operibus. *Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate, aut quæ societas lucis ad tenebras, aut quæ communicatio Christi ad Belial, aut quæ pars fideli cum infideli* [6]?

(1) Coloss. II. (2) Gen. VI. (3) Gen. XIX.
(4) Jud. XX. (5) Cap. IV.

LECTIO IV.

Monet ne revertantur ad vitia, postquam sunt initiati virtutibus.

8. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate:
9. Fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate;
10. Probantes quid sit beneplacitum Deo.
11. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite.

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia, comminando pœnam et removendo fallaciam, hic assignat rationem sumptam ex eorum conditione, et duo facit. Proponit enim primo eorum conditionem; secundo ex eis duas conclusiones inducit, ibi: *Ut filii lucis sitis, etc.* Ponit autem duas conditiones: Primo præteritam, secundo conditionem præsentem, ibi: *Nunc autem lux, etc.* Dicit ergo: *Eratis aliquando tenebræ*, id est, excæcati ignorantia et errore. *Tenebris obscuratum habentes intellectum* [7]. *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant* [8]. Item tenebrosi per peccatum. *Via impiorum tenebrosa, nesciunt ubi corruant* [9]. Sed notandum est, quod indeterminate non dicit tenebrosi, sed tenebræ, quia sicut quilibet videtur esse, quod principaliter est in eo, sicut tota civitas videtur esse rex, et quod rex facit, civitas dicitur facere: ita quando peccatum regnat in homine, tunc totus homo dicitur peccatum et tenebræ. Sequitur: *Nunc autem lux, etc.* Ubi ponit

(6) II. Cor. VI. (7) Supra IV.
(8) Psal. LXXXI. (9) Prov. IV.

conditionem præsentem; quasi dicat: Nunc autem habetis lucem fidei. *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo* [1]. *Vos estis lux mundi* [2]. Sed contra dicitur de Joanne Baptista: *Non erat ille lux;* quomodo ergo fideles alii lux dicuntur? Respondeo: Non dicuntur lux per essentiam, sed per participationem.

Deinde cum dicit: *Ut filii lucis ambulate, etc.*, concludit duas conclusiones. Dixerat enim, quod tenebræ fuerunt, et quod nunc sunt lux. Et ideo primo concludit, ut se conforment ei, quod nunc sunt; secundo ut vitent ea quæ prius fuerunt, ibi: *Et nolite communicare.* Prima in duas. Primo ponit admonitionem; secundo eam exponit, ibi: *Fructus enim lucis, etc.* Dicit ergo: Quia nunc lux estis, faciatis opera lucis, ergo ut filii lucis ambulate. *Ambulate dum lucem habetis, etc.* [3]. Hoc autem exponit, cum dicit: *Fructus enim, etc.* Ambulat aliquis ut filius lucis dupliciter. Primo quantum ad substantiam, vel genus operis; secundo quantum ad modum, vel intentionem facientis. Primo ergo ponit opera, quæ oportet facere; secundo qua debent fieri intentione, ibi: *Probantes, etc.* Dicit ergo: Dixi ut ambuletis ut filii lucis, fructus autem lucis sunt opera fructifera et clara. *Flores mei fructus honoris, etc.* [4]. — Et hoc *in omni bonitate, etc.* Ubi advertendum est, quod omnis actus virtutis ad tria reducitur. Nam oportet, quod agens ordinetur in se, ad proximum, et ad Deum. In se, ut sit bonus in seipso; et propter hoc dicit: *in omni bonitate.* Psal. [5]: *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me, etc.* Item ad proximum per justitiam. Ideo dicit: *in justitia.* Psal. [6]: *Feci judicium et justitiam, etc.* Ad Deum per cognitionem et confessionem veritatis. Et ideo dicit: *Et veritate.* Zach. [7]: *Veritatem enim et pacem diligite.* Vel aliter, ut bonitas referatur ad cor, justitia ad opus, veritas ad os. *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo* [8].

Deinde cum dicit: *Probantes, etc.*, ostendit qua intentione debeant operari, quia non ex abrupto, sed probantes, id est, ratione discernentes. *Opus suum probet unusquisque*, ut dicitur Gal. VI. Et hoc, *Quid sit beneplacitum Deo*, id est, ut intendatis facere, quod placet Deo. *Probetis quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens et perfecta* [9].

Deinde cum dicit: *Et nolite communicare, etc.*, hortatur eos ne redeant ad statum quem reliquerunt, quia, ut dicitur Gal. cap. II, *Si enim, quæ destruxi, hæc iterum reædifico, prævaricatorem me constituo;* II. Pet. II: *Canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in volutabro luti.* Dividitur autem ista pars in duas. Primo ponit monitionem; secundo assignat rationem, ibi: *Quæ autem in occulto, etc.* Prima iterum in duas. Primo monet eos ne malefaciant; secundo ut mala reprehendant, ibi: *Magis autem redarguite, etc.* Dicit ergo: *Probantes quid sit beneplacitum Deo. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum*, id est, operibus carnalibus ducentibus ad tenebras perpetuas: quæ quidem sunt infructuosa, quia non habent nisi momentaneam delectationem citissime transeuntem. *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis* [10]? *Arbores autumnales infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ, fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, etc.* [11]. Item tenebrosa loca quærunt propter turpitudinem, quia communicant in eis cum brutis. *Oculus adulteri observat caliginem, dicens: Non me videbit oculus, et operiet vultum suum, perfodit in tenebris domos, etc.* [12]. Istis ergo nolite communicare, imitando, coadjuvando, consentiendo. *Quæ communicatio homini sancto ad canem* [13]? Sed certe hoc non sufficit, nisi etiam eos reprehendatis, quia, ut dicit Augustinus, aliquando Deus punit communicantes insontes, quia aliqui boni non reprehendunt malos. *Mandavit autem unicuique de proximo suo* [14]. Et ideo dicit: *Magis autem redarguite. — Argue, obsecra, increpa, etc.* [15]. Sed numquid semper peccamus si non reprehendimus? Respondet Augustinus: Quod enim non reprehendis ex timore charitatis, ne sc. pejor efficiatur, et scandalizatus affligat bonos, non peccas. Si autem ex timore cupiditatis, ne sc. indignetur, et perdas beneficia tua, sic peccas.

(1) Philipp. II.
(2) Matth. V.
(3) Joan. XII.
(4) Eccli. XXIV.
(5) Psal. CXVIII.
(6) Psal. CXVIII.
(7) Cap. VIII.
(8) Supra IV et Zach. VIII.
(9) Rom. XV.
(10) Rom. VI.
(11) Jud. I.
(12) Job XXIV.
(13) Eccli. XIII.
(14) Eccli. XVII.
(15) II. Tim. IV.

LECTIO V.

Ratio ponitur, cur non debeant communicare Gentilium operibus, quia turpia sunt dictu.

12. Quæ autem in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere.
13 Omnia autem quæ arguuntur a lumine, manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est.
14. Propter quod dicit: Surge, qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus.

Supra posuit Apostolus monitiones, hic assignat rationes earum. Duas autem monitiones posuit. Prima ut non communicarent operibus tenebrarum; secunda ut redarguerent peccatores. Secundum hoc ergo duo facit. Primo ponit rationem primæ monitionis; secundo rationem secundæ, ibi: *Omnia enim quæ arguuntur, etc.* Dicit ergo: Bene dixi: Nolite communicare, immo debetis et tales increpare et redarguere. Quare? quia *quæ in occulto fiunt ab ipsis, turpe est dicere:* hoc autem est de vitiis carnalibus in quibus est turpitudo magna: quia minimum est ibi de bonis rationis, cum hujusmodi actus communes sint nobis et brutis. Sequitur: *Omnia quæ arguuntur, etc.* Hic ponit Apostolus rationem secundæ monitionis, et facit duo. Primo enim ponit rationem; secundo assignat confirmationem, ibi: *Propter quod dicit, etc.* Quantum ergo ad primum, vult probare quod eos deceat delinquentes arguere, et hoc probat sic: Quidquid ostenditur malum esse redarguitur; omnis enim redargutio manifestatio quædam est; sed omnis manifestatio fit per lumen, vos autem estis lux; ergo decet vos arguere et eos manifestare. Ponit autem hujus rationis majorem, ibi: *Omnia autem quæ arguuntur, etc.* Minorem autem ponit, ibi: *Omne quod, etc.;* quasi dicat: Ideo decet eos arguere, quia, ut dicitur I. Cor. II, *Spiritualis judicat omnia, et ipse a nemine judicatur.* Unde Glossa sic exponit: Omnia, sc. peccata quæ arguuntur a lumine, id est, a bonis et sanctis hominibus, qui sunt filii lucis, manifestantur, sc. per confessionem. *Qui autem confessus fuerit et reliquerit ea, misericordiam consequetur* [1]. Omne autem, scil. malum, quod manifestatur per confessionem, lumen est, id est, in lumine vertitur.

Deinde confirmat hoc per auctoritatem, dicens: *Propter quod dicit: Surge, etc.* Glossa sic exponit: Propter hoc quod sit lumen, dicit, sc. Spiritus Sanctus: O tu qui dormis, surge, etc. Sed hæc non est consuetudo Pauli. Et ideo dicendum est, quod Apostolus introduxit figuram positam Is. LX: *Surge, illuminare, Jerusalem, etc.;* dicens: *Propter quod dicit,* sc. scriptura: *Surge* a negligentia boni operis, tu sc. *qui dormis. — Usquequo, piger, dormies* [2]? *Numquid qui dormit, non adjiciet, ut resurgat* [3]? — *Et exurge a mortuis,* id est, ab operibus mortuis, seu mortificantibus. *Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, etc.* [4]. *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent* [5]. — Exurge ergo, *et illuminabit te Christus.* Psal. [6]: *Dominus illuminatio mea, etc.* Idem [7]: *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte.* Sed numquid possumus per nos resurgere a peccatis, quia dicit: *Surge, et illuminabit te Christus?* Respondeo: Dicendum est, quod ad justificationem impii duo requiruntur, sc. liberum arbitrium cooperans ad resurgendum, et ipsa gratia. Et certe hoc ipsum habet liberum arbitrium a gratia præveniente, et postea meritorie operari a gratia subsequente. Unde dicitur Thren. ult.: *Converte nos, Deus, et convertemur.*

LECTIO VI.

Caute vult eos ambulare, ut sapientes faciunt, ac redimere tempus, quoniam dies breves et mali.

15. Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis: non quasi insipientes,
16. Sed ut sapientes: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.
17. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes, quæ sit voluntas Dei.

Supra prohibuit fallaciarum carnalium vetustatem, hic hortatur ad contrariam novitatem. Et primo hortatur ad novitatem contrariam fallaciæ; secundo ad novitatem contrariam luxuriæ, ibi: *Et nolite inebriari, etc.* Prima in tres. Primo inducit ad cautelam contrariam fallaciæ; secundo ostendit novitatem

(1) Prov. XXVIII. (2) Prov. VI.
(3) Psal. XL. (4) Hebr. IX.
(5) Isa. XXVI. (6) Psal. XXVI.
(7) Psal. XII.

cautelæ, ibi: *Redimentes tempus, etc.;* tertio docet modum cautelæ, ibi: *Propterea nolite fieri, etc.* Dicit ergo: *Itaque,* scil. ex præmissis, *videte quomodo caute ambuletis.* Cautio est quædam conditio prudentiæ, per quam aliquis vitat impedimenta agendorum, et hanc cautelam debent omnes habere. *Oculi tui videant recta, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos* [1]. Hoc autem pertinet ad sapientes, et ideo dicit: *Non quasi insipientes,* qui sc. nesciunt vitare impedimenta. *Turbati sunt omnes insipientes corde* [2]. — *Sed ut sapientes.* Eccle. [3]: *Sapientes oculi in capite ejus: stultus in tenebris ambulat.* Quidam dicunt: Si non caste, tamen caute. Sed sic non accipit Apostolus, sed dicit caute, ac si diceret: Cavete ab hominibus contrariis castitati.

Necessitatem autem hujus cautelæ ostendit, cum dicit: *Redimentes tempus, etc.;* quod potest exponi dupliciter. Redimit enim aliquis quandoque rem suam, dando enxenia vel aliquid pro ea, sicut dicitur aliquis redimere vexationem suam dando enxenia, vel pecuniam, vel quando dimittit de jure suo. Dicit ergo: Totum tempus, hoc est tempus calumniæ, et ideo sitis redimentes tempus, *quoniam dies mali sunt.* Ex quo peccavit Adam, ex tunc semper paratæ sunt insidiæ impellentes ad peccatum. Non sic autem in statu innocentiæ, in quo non oportebat hominem ab aliquo licito abstinere, quia in ejus voluntate non erat impellens aliquid ad peccatum. Modo autem oportet nos tempus redimere, *quoniam dies mali sunt,* id est, debemus malitiam dierum vitare, diem malum præcavere, ut dicitur Eccle. VII. Et etiam a quibusdam licitis abstinere. *Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant* [4]. In hunc autem modum dicitur aliquis vexationem suam redimere; quia dimittit aliquid de jure suo perire. Vel aliter: Redimentes tempus, etc. Contingit quandoque quod aliquis per magnum tempus vitæ vivit in peccato, et hoc est tempus perditum. Sed quomodo redimet, cum homo non sufficiat ad debita persolvenda? Respondeo: Dicendum est quod tanto magis debet vacare operibus bonis, quanto prius instetit malis. *Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium consumendam his, qui ambulaverunt in luxuriis, vinolentiis, desideriis, etc.* [5]. Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit: *Propterea nolite fieri, etc.,* docet modum cautelæ, dicens: Propterea, sc. ut possitis tempus redimere, nolite fieri imprudentes. Nota quod differentia est inter sapientiam et prudentiam. Prudentia enim est quædam sapientia, sed non universalis sapientia. *Sapientia autem est viro prudentia* [6]. Sapiens enim simpliciter dicitur, qui habet de omnibus ordinare: sapiens autem secundum quid dicitur, qui habet ordinare de his de quibus est sapiens. *Ut sapiens architectus fundamentum posui* [7]. Quia sapientis est ordinare, ut dicitur I. Metaphysicæ. Omnis autem ordinator respicit finem; ille ergo simpliciter est sapiens, qui cognoscit finem, vel qui agit propter finem universalem, scilicet Deum. *Hæc est enim sapientia vestra, etc.* [8]. Sapientia enim est divinarum rerum cognitio, ut dicit Augustinus [9]. Prudentia vero est particularis rei providentia, quando scil. quis ordinat facta sua. Et ideo sapientia est viro prudentia. Propter hoc ergo dicit: *Nolite fieri imprudentes, sed intelligentes, etc.* Sicut ratio speculativa ordinat de agendis et judicat: oportet autem conclusiones habere et judicare per principia, et similiter in operabilibus: istud autem primum principium per quod debemus judicare omnia et regulare, est voluntas Dei; et ideo intellectus in moralibus et divinis debet habere pro principio voluntatem Dei, quia si hanc habeat pro principio, fit prudens intellectus. *Utinam saperent et intelligerent, etc.* [10]. Hoc autem docuit Dominus [11]: *Fiat voluntas tua.*

(1) Prov. IV. (2) Psal. LXXV. (3) Cap. II. (4) I. Cor. X. (5) I. Pet. IV. (6) Prov. X.

(7) I. Cor. III. (8) Deut. IV. (9) IV. De Trin. (10) Deut. XXXII. (11) Matth. VI.

LECTIO VII.

A vino abstinere monet, quia in eo luxuria est, sed si implere se volunt, Spiritu impleantur Sancto.

18. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed impleamini Spiritu sancto,

19. Loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino,

20. Gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo et patri.

21. Subjecti invicem in timore Christi.

Supra inducit ad novitatem contra vetustatem fallaciæ, hic hoc idem facit

contra vetustatem vitiorum carnalium. Vel dicamus, quod prius reprehenderit peccata carnalia quantum ad luxuriam, hic autem quantum ad gulam. Duo autem facit. Primo enim prohibet vetustatem; secundo inducit statum ad novitatem, ibi: *Sed impleamini, etc.* Dicit ergo: Dixi quod fornicatio et omnis immunditia non nominetur in vobis; sed ad hoc cavendum debetis a vino superfluo abstinere, quia cibus et potus superfluus est causa luxuriæ, et præcipue vinum, quod calefacit et movet. *Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas* [1]. *Cum esset rex hilarior, et post nimiam potationem incaluisset mero, etc.* [2]. *Fornicatio, et vinum, et ebrietas auferunt cor* [3]. Unde Hieronymus: Quem Sodoma non vicit, vina vicerunt Lot. *Nolite ergo, etc. Sed impleamini Spiritu Sancto.* Inter omnia quæ multos spiritus generant, est vinum, unde generat animositatem, et facit homines per talenta loqui, ut dicitur II. Esdr. III. Et ideo convenienter docet eos contra hoc repleri Spiritu Sancto, qui generat fervorem devotionis. *Spiritu ferventes* [4]. Item etiam generat gaudium et lætitiam spiritualem. *Justitia, et pax, et gaudium in Spiritu Sancto* [5]. Item facit audacter loqui. *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et cœperunt loqui, etc.* [6]. Et ideo qui eos loquentes audiebant, credebant eos ebrios.

Sed numquid habemus Spiritum Sanctum in nostra potestate? Respondeo, et dico quod habere Spiritum Sanctum est dupliciter: Vel receptive, et sic non est in nostra potestate eum recipere, sed ex dono Dei eum recipimus. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, etc.* [7]. Vel dispositive, et sic adhuc non sumus sufficientes eum recipere, id est, nos disponere sine gratia Dei. *Non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est* [8]. Vel aliquis dicitur recipere Spiritum Sanctum, non tamen plenus esse Spiritu Sancto, quando sc. habet gratiam Spiritus Sancti quantum ad aliquam, et non quantum ad omnem hominis operationem. Tunc autem dicitur plenus Spiritu Sancto, quando eo utitur generaliter. Modus autem repletionis est in dilectione Dei et proximi. Et ideo cum dicit, *loquentes, etc.*, primo tangit modum repletionis ex parte Dei; secundo ex parte proximi, ibi: *Subjecti invicem, etc.* Circa primum tria facit. Primo ponitur spiritualis meditatio; secundo spiritualis exultatio, ibi: *Cantantes, etc.;* tertio gratiarum actio, ibi: *Gratias agentes, etc.* Prima in duas, quia primo ponit modum meditationis, secundo materiam ejus, ibi: *In Psalmis, etc.* Dicit ergo: *Loquentes vobis, etc.*

Est autem duplex locutio. Una exterior, hominis ad homines; alia interior, hominis ad seipsum. Talis autem debet esse compunctiva. *Loquar in amaritudine animæ meæ* [9]. Item debet fieri in secreto. *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum* [10]. Et [11]: *Intrans in domum meam, conquiescam cum illa.* Materiam vero meditationis tangit, cum dicit: *In Psalmis, etc.* Psallere est uti psalterio. Et sic in Psalmis, id est, bonis operationibus. *Sumite psalmum, et date tympanum, psalterium jucundum, etc.* [12]. — *Et hymnis*, id est, laudibus divinis. *Hymnus omnibus sanctis ejus, etc.* [13]. — *Et canticis spiritualibus*, sc. de spe æternorum. *Spe gaudentes* [14]. *In decachordo psalterio cum cantico in cithara* [15]. *Cantate Domino canticum novum, etc.* [16]. Meditemur ergo de recta operatione quid faciendum, de divina laudatione quid imitandum, de cælesti jucundatione quid et quomodo serviendum. Sic ergo effectus Spiritus Sancti primus est sacra meditatio, secundus spiritualis exultatio, quia ex frequenti meditatione ignis charitatis in corde accenditur. *Conccaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis, etc.* [17]. Et hinc generatur lætitia spiritualis in corde. Et ideo dicit: *Cantantes et psallentes*, id est, ut affectus nostri afficiantur gaudio spirituali ad operanda bona. *Psallam spiritu, psallam et mente* [18]. *In omni sapientia docentes et commonentes vosmetipsos in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, in gratia cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino* [19]. Ex hoc

(1) Prov. XX.
(2) Esth. I.
(3) Osee IV.
(4) Rom. XII.
(5) Rom. XIV.
(6) Act. II.
(7) Rom. V.
(8) II. Cor. III.
(9) Job X.
(10) Matth. VI.
(11) Sap. VIII.
(12) Psal. LXXX.
(13) Psal. CXL.
(14) Rom. XII.
(15) Psal. XCI.
(16) Psal. XCVII.
(17) Psal. XXXVIII.
(18) I. Cor. XIV.
(19) Coloss. III.

error hæreticorum confunditur dicentium, quod vanum est cantare Domino cantica vocalia, sed spiritualia tantum. Nam in laudibus ecclesiæ est aliquid per se considerandum, et hoc est quod Apostolus dicit: *In cordibus.* Aliquid vero propter duo, sc. propter nos, ut mens nostra incitetur ad devotionem interiorem; sed si ex hoc aliquis commoveatur ad dissolutionem, vel in gloriam inanem, hoc est contra intentionem ecclesiæ. Item propter alios, quia per hoc rudes efficiuntur devotiores. *Cumque caneret psaltes, facta est super eum manus Domini* [1]. Tertius effectus est gratiarum actio: quia ex hoc quod aliquis sic affectus est ad Deum, recognoscit se omnia habere a Deo.

Quanto enim aliquis magis afficitur ad Deum, et ipsum cognoscit, tanto videt eum majorem et se minorem; imo prope nihil, in comparatione ad Deum. Job [2]: *Oculus meus videt te, idcirco me reprehendo, etc.* Et ideo dicit: *Gratias agentes semper pro omnibus,* sc. donis, vel prosperis, vel adversis. Ps. [3]: *Benedicam Dominum in omni tempore, etc.* Quia hæc etiam sunt nobis dona in via. *Omne gaudium existimate, etc.* [4]. *Ibant Apostoli gaudentes, etc.* [5]. *In omnibus gratias agite* [6]. Sed hoc *in nomine Domini nostri Jesu Christi*, quia omnia bona proveniunt per eum. *Pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem accessum, etc.* [7]. Sed addit: *Deo*, inquantum actor noster est per creationem, *et patri,* inquantum misit nobis Christum, per quem regeneravit nos. Et sic gratias Deo, quantum ad bona naturæ: patri quantum ad bona gratiæ. Sed quantum ad proximum, ponit modum repletionis, dicens: *Subjecti invicem in timore Christi*, id est, non propter timorem humanum, sed Christi.

LECTIO VIII.

Mulieres subditas viris docet, qui eas diligere monentur, sicut Christus dilexit ecclesiam.

22. Mulieres viris suis subditæ sint, sicut domino.
23. Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est ecclesiæ. Ipse salvator corporis ejus.

(1) IV. Reg. III. (2) Cap. XLII.
(3) Psal. XXXIII. (4) Jac. I.
(5) Act. V. (6) I. Thess. V.

24. Sed sicut ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus.
25. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit ecclesiam. et seipsum tradidit pro ea,
26. Ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ,
27. Ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.
28. Ita et viri debent diligere uxores suas ut corpora sua.

Supra Apostolus posuit præcepta generalia ad omnes, hic ponit ea quæ pertinent ad speciales quasdam personas et status. Et quia secundum Philosophum [8] domus habet tres connexiones, sine quibus non est perfecta, scil. viri et mulieris, patris et filii, domini et servi; ideo hæc tria prosequens instruit: Primo mulierem et virum; secundo patrem et filium, cap. VI, ibi: *Filii, obedite, etc.;* tertio servos et dominos, ibi: *Servi, obedite, etc.* Prima in duas. Primo enim monet mulieres de subjectione; secundo viros de dilectione, ibi: *Viri, diligite, etc.* Prima in duas. Primo ponit admonitionem; secundo ejus rationem, ibi: *Quoniam vir caput est, etc.* Dicit ergo: *Mulieres viris suis subditæ sint*, quia certe mulier, si primatum habeat, contraria est viro suo, ut dicitur Eccli. XXV. Et ideo specialiter monet eas de subjectione, et hoc *sicut domino*, quia proportio viri ad uxorem quodammodo est sicut servi ad dominum, quantum debet regi mandato domini; sed differentia est in hoc, quod dominus utitur servis suis quo ad id quod est sibi utile: sed vir utitur uxore et liberis ad utilitatem communem. Et ideo dicit: *Sicut domino;* non quod vere sit dominus, sed sicut dominus. *Mulieres subditæ sint viris suis, etc.* [9].

Deinde subdit rationem suam. Circa quod tria facit. Primo eam proponit; secundo exemplum inducit, ibi: *Sicut Christus, etc.;* tertio ex exemplo intentum concludit, ibi: *Sed sicut, etc.* Ratio autem hæc est, quoniam vir est caput mulieris, in capite autem viget sensus visus. *Sapientis oculi in capite ejus* [10]. Et ideo vir debet gubernare mulierem ut caput ejus. *Caput quidem mulieris vir* [11].

Deinde ponit exemplum, cum dicit: *Sicut Christus caput est ecclesiæ.* Supra [12]: *Ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam,*

(7) Rom. V. (8) In politicis.
(9) I. Pet. III. (10) Eccle. II.
(11) I. Cor. XI. (12) Cap. I.

quæ est corpus ipsius. Et hoc non ad utilitatem suam, sed ecclesiæ; quia *ipse est salvator corporis ejus. — Non est enim aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri* [1]. *Ecce Deus Salvator meus, etc.* [2]. Ex hoc autem concludit intentionem, cum dicit: *Sed sicut, etc.* Quasi dicat: Non est conveniens, quod membrum repugnet ipsi capiti in aliquo; nunc autem sicut Christus caput est ecclesiæ, suo modo, ita vir est caput mulieris, non debet ergo mulier inobediens esse viro; *sed sicut ecclesia subjecta est Christo* (*Nonne Deo subjecta erit anima mea, etc.* [3]), *ita et mulieres viris suis* (*Sub viri potestate eris* [4]). Et hoc *in omnibus*, sc. quæ non sunt contra Deum; quia dicitur Act. v: *Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.*

Deinde cum dicit: *Viri, diligite uxores vestras, etc.*, monet viros ad dilectionem uxorum. Et primo facit hoc, secundo assignat rationem hujus, ibi: *Sicut Christus, etc.* Dicit ergo: *Viri, diligite uxores vestras,* quia certe ex amore, quem habet vir ad uxorem, magis caste vivit, et pacifice uterque se habet. Si autem vir aliam magis diligit, quam suam, se et suam discrimini exponit. *Viri, diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad illas* [5]. Tangit autem rationem hujus triplicem. Primam sumit ex exemplo Christi, cum dicit: *Sicut et Christus, etc.;* secundam ex parte viri, ibi: *Qui suam uxorem diligit, etc.;* tertiam ex parte mandati divini, ibi: *Propter hoc relinquet, etc.* Circa primum tria facit. Primo proponit exemplum dilectionis Christi; secundo signum, ibi: *Et tradidit, etc.;* tertio concludit intentum: *Ita et viri, etc.* Dicit ergo: Sicut et Christus dilexit ecclesiam. Supra [6]: *Estote imitatores Dei sicut filii charissimi, etc.* Signum autem dilectionis Christi ad ecclesiam ostenditur, quia *tradidit semetipsum pro ea. — Dilexit me, et tradidit semetipsum pro me, etc.* [7]. *Tradidit in mortem animam suam, etc.* [8]. — Sed ad quid? *Ut illam sanctificaret. — Jesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, etc.* [9]. *Sanctifica eos in veritate* [10]. Iste est effectus mortis Christi. Effectus autem sanctificationis est mundatio ejus a maculis peccatorum. Ideo subdit dicens: *Mundans eam lavacro aquæ.* Quod quidem lavacrum habet virtutem a passione Christi. *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus, consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem* [11]. *Effundam super vos aquam mundam, etc.* [12]. *Erit fons patens domui David, etc.* [13]. Et hoc *in verbo vitæ,* quod adveniens aquæ dat ei virtutem abluendi. *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti* [14]. Finis autem sanctificationis est puritas ecclesiæ. Ideo dicit: *Ut exhiberet sibi gloriosam ecclesiam;* quasi dicat Apostolus: Indecens est, quod immaculatus sponsus sponsam duceret maculatam. Et ideo sibi exhibet eam immaculatam, hic per gratiam, sed in futuro per gloriam. Unde dicit: Gloriosam, scil. per claritatem animæ et corporis. *Reformabit corpus humilitatis nostræ, etc.* [15]. Et ideo addit: *Non habentem maculam. — Ambulans in via immaculata, etc.* [16]. *Beati immaculati in via, etc.* [17]. — *Neque rugam,* id est, sine defectu passibilitatis; quia, ut dicitur Apoc. vii, *Non esurient, neque sitient amplius. — Aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta,* per confirmationem gratiæ, *et immaculata* ab omni immunditia. Et hæc omnia intelligi possunt de exhibitione, quæ erit in futuro per gloriam. Si autem de exhibitione per fidem, tunc diceretur: Ut exhiberet sibi, scil. per fidem, ecclesiam gloriosam, quia gloria magna est sequi Dominum, ut dicitur Eccli. xxiii, non habentem maculam, sc. criminis mortalis. *Maculata es in iniquitate tua* [18]. Neque rugam, id est, duplicitatem intentionis, quam non habent qui recte conjuncti sunt Christo et ecclesiæ. *Rugæ meæ testimonium dicunt contra me, etc.* [19]. Sed magis sanctam per intentionem, et immaculatam per omnimodam puritatem. Ex hoc tertio concludit intentum, dicens: *Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua.*

(1) Act. iv.
(2) Isa. xii.
(3) Psal. lxi.
(4) Gen. iii.
(5) Coloss. iii.
(6 Eodem.
(7) Galat. ii.
(8) Isa. liii.
(9) Hebr. ult.
(10) Joan. xvii.
(11) Rom. vi.
(12. Ezech. xxxix.
(13) Zach. xiii.
(14) Matth. ult.
(15) Philipp. iii.
(16) Psal. c
(17) Psal. cxviii.
(18) Jerem. ii.
(19) Job xxvi.

LECTIO IX.

Ostendit conjuges debere amore mutuo se prosequi, quia fere unum sunt.

Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.
29. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit, et fovet eam, sicut et Christus ecclesiam.
30. Quia membra sumus corporis ejus, de carne ejus, et de ossibus ejus.

Supra induxit viros ad dilectionem uxorum, ex parte Christi, vel exemplo dilectionis quam habet Christus ad ecclesiam: hic ostendit idem ex parte ipsiusmet viri. Et facit duo: Primo ponit rationem; secundo confirmat eam per exemplum, ibi: *Sicut et Christus, etc.* Ratio est talis: Vir et mulier sunt quodammodo unum; unde sicut caro subditur animæ, ita mulier viro, sed nullus unquam habuit carnem suam odio; ergo nec uxorem. Dicit ergo: *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.* Matth. [1]: *Itaque non sunt duo, sed una caro.* Et ideo sicut peccaret contra naturam qui seipsum odio haberet, ita qui uxorem. *In tribus beneplacitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus: concordia fratrum, amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes* [2]. Quod autem sic debeant se diligere, probat dicens: *Nemo enim carnem suam unquam odio habuit;* quod patet per effectum, quia probatio dilectionis exhibitio est operis. Nam id quod pro viribus conservamus, diligimus; sed quilibet *nutrit et fovet carnem suam* propter conservationem. *Habentes autem alimenta et quibus tegamur, etc.* [3].

Sed contra Luc. XIV: *Qui non odit uxorem, etc., non potest esse meus discipulus.* Respondeo: Dicendum est quod (ut Apostolus dicit) sic homo uxorem debet diligere sicut se; se autem debet homo diligere infra Deum; sic ergo uxorem debet diligere, scil. infra Deum. Dicit autem, *qui non odit uxorem*, non quia præcipiat eam odire, quod esset peccatum mortale præcipere, sed præcipit eam ita ut se diligere; nunc autem minor dilectio est quasi quoddam odium respectu ejus quod summe et plus diligitur, sc. respectu Dei; ita nemo carnem suam odit, etc.

(1) Cap. XIX. (2) Eccli. XXV.
(3) I. Tim. ult. (4) Rom. VII.

Sed contra: Qui diligit aliquem, non vult, nec appetit ab eo separari; sed sancti volunt a carne separari. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* [4]? *Desiderium habens dissolvi, etc.* [5]. Præterea nullus affligit quod diligit, sed sancti affligunt carnem suam in hoc mundo. *Castigo corpus meum, etc.* [6]. Præterea quidam occidunt se, sicut auditum est frequenter. Item de Juda. Respondeo: Caro potest considerari in se, et sic non habetur odio; sed naturaliter quilibet appetit eam esse, et fovet eam ut sit. Vel potest considerari caro inquantum est alicujus impeditiva quod volumus, et sic odio quodammodo habetur per accidens. Nam omne quod volumus, aut est bonum, aut est malum: si bonum, vel est ut finis ultimus, sc. vita æterna, a qua impedimur per carnem. *Quamdiu sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino* [7]. Et quia naturaliter appetimus finem nostrum, et bene esse, nec hoc possumus quamdiu in hac carne sumus, ideo vellemus eam abjicere; non sicut malum odio habitum, sed sicut bonum minus dilectum impediens majus bonum. Et sic exponendæ sunt auctoritates supra inductæ: *Infelix, etc.* Item: *Desiderium habens, etc.;* vel consimiles. Vel illud quod volumus est bonum non ut finis, sed disponens ad finem; sicut sunt habitus virtutum; hoc autem bonum impeditur per carnis lasciviam. Et ideo sancti affligunt et macerant carnem suam, ut subdatur spiritui ad repressionem concupiscentiarum, quia caro concupiscit impediens acquisitionem virtutum nos disponentium ad bonum ultimum. Et ideo qui sic affligit carnem suam, ut subdatur spiritui, non odit eam, sed procurat bonum ejus; quia bonum ejus est quod subjiciatur spiritui, sicut bonum hominis est quod subjiciatur Deo. *Mihi autem adhærere Deo bonum est* [8]. Et sic intelligitur: *Castigo corpus meum, etc.*, et consimiles. Unde hoc non oportebat fieri in statu innocentiæ, quamdiu homo subditus fuit Deo, et caro totaliter subdita fuit spiritui, in qua quidem mutua subjectione consistebat donum originalis justitiæ. Sed aliquando illud quod volumus est malum; et ideo sicut boni carnem affligunt, vel deponere volunt, inquantum impeditiva est boni quod appetunt: ita

(5) Philipp. I. (6) I. Cor. IX.
(7) II. Cor. V. (8) Psal. LXXII.

mali, inquantum caro est impeditiva mali quod appetunt, eam occidunt et se suspendunt, sicut Judas.

Deinde ostendit quod virum oportet uxorem diligere, et hoc per exemplum. Unde dicit: *Sicut et Christus ecclesiam*, sc. dilexit, sicut aliquid sui, quia membra sumus corporis. *Sumus enim invicem membra* [1]. Dicit autem *de carne ejus* propter eamdem participationem naturæ. *Spiritus autem carnem et ossa non habet, etc.* [2]. Vel dicit de carne mystice, quantum ad debiles qui sunt carnei, et de ossibus ejus, quantum ad fortes qui sunt ossei.

LECTIO X.

Virum ad amorem uxoris inducit auctoritate scripturæ, quam mystice de Christo et ecclesia exponit.

31. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam: et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una.
32. Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo et in ecclesia.
33. Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat, uxor autem timeat virum suum.

Supra exhortatus est Apostolus Ephesios ad amorem uxorum dupliciter, sc. exemplo dilectionis Christi ad ecclesiam, item ex amore hominis ad seipsum; hic tertio hortatur eos per auctoritatem scripturæ. Et circa hoc tria facit: Primo auctoritatem inducit; secundo eam mystice exponit, ibi: *Sacramentum hoc, etc.*; tertio adaptat eam secundum litteralem sensum ad propositum suum, ibi: *Verumtamen et vos, etc.* Auctoritas hæc Gen. II dicta est ab Adam videnti uxorem, scil. de costa sua formatam. Sed contra dicitur Matth. XIX quod Deus hoc dixit. Respondeo: Adam ut a Deo inspiratus hoc dixit; Deus autem ut Adam inspirans et docens. Nos autem hoc idem dicimus et multa alia, quæ dixit Dominus, spiritu Dei docente; unde dicitur Matth. X: *Non enim vos estis qui loquimini, etc.*

Notandum hic est quod in prædicta auctoritate triplex conjunctio viri ad mulierem designatur. Prima per affectum dilectionis, quia est tantus affectus utriusque, ut patres relinquant. II. Esdræ IX: *Diligit homo uxorem suam magis quam patrem, et multi dementes facti sunt propter uxores suas, etc.* Ibi multa. Hoc autem naturale est, quia appetitus naturalis est consors debitæ actioni. Constat autem, quod omnibus gentibus superioribus inest appetitus, ut propinent et communicent inferioribus; et ideo amor naturalis inest eis versus inferiora. Et quia homo respectu patris et matris est inferior, non superior, ideo ad uxorem, cujus est superior, et ad filios naturaliter plus afficitur quam ad parentes, et etiam quia uxor sibi conjungitur ad actum generationis. Secunda conjunctio est per conversationem. Unde dicit: *Et adhærebit uxori suæ, etc.* — *In tribus beneplacitum est spiritui meo, etc.* [3]. Tertia est per carnalem conjunctionem, ibi: *Et erunt duo in carne una*, id est, in carnali opere. In qualibet enim generatione est virtus activa et passiva; sed in plantis utraque est in eodem, in perfectis autem animalibus distinguuntur. Et ideo in actu generationis ita se habent masculus et fœmina in animalibu sicut in plantis [4] solo eodem uno corpore fit.

Consequenter exponit eam mystice, et dicit: *Sacramentum hoc magnum est*, idest, sacræ rei signum, sc. conjunctionis Christi et ecclesiæ. *Non abscondam a vobis sacramentum Dei* [5]. Notandum est hic, quod quatuor sacramenta dicuntur magna, sc. baptismus ratione effectus, quia delet culpam, et aperit januam paradisi; Confirmatio ratione ministri, quia solum a pontificibus et non ab aliis confertur; Eucharistia ratione continentiæ, quia totum Christum continet; item matrimonium ratione significationis, quia significat conjunctionem Christi et Ecclesiæ. Et ideo si mystice exponatur, debet sic exponi littera præcedens: Propter hoc relinquet homo, sc. Christus, patrem et matrem. Reliquit, inquam, Patrem, inquantum est missus in mundum et incarnatus. *Exivi a Patre, et veni in mundum, etc.* [6]. Et matrem, sc. synagogam. *Reliqui domum meam, et dimisi hæreditatem meam, etc.* [7]. Et adhærebit uxori suæ, Ecclesiæ. *Ecce vobiscum sum omnibus diebus, etc.* [8].

Consequenter argumentatur secundum sensum litteralem exponendo præ-

(1) Supra IV. (2) Luc. ult.
(3) Eccli. XXV.
(4) Concordantibus pluribus manuscriptis codicibus, legitur: sicut in plantis toto tempore fit.
(5) Sap. VI. (6) Jo. XVI. (7) Jer. XII. (8) Matth. ult

dictum exemplum. Quædam enim sunt in sacra scriptura veteris testamenti, quæ tantum dicuntur de Christo, sicut illud Ps. XXI: *Foderunt manus meas, etc.;* et illud Is. VII: *Ecce virgo concipiet, etc.* Quædam vero de Christo et aliis exponi possunt, sed de Christo principaliter, de aliis vero in figura Christi, sicut prædictum exemplum. Et ideo primo exponendum est de Christo, et postea de aliis. Et ideo dicit: *Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam diligat;* quasi dicat: De Christo dicitur principaliter, et si non singulariter, quia exponendum et implendum est in aliis in figura Christi. Dicit autem: *Sicut semetipsum,* quia sicut unusquisque se diligit in ordine ad Deum, ita debet uxorem diligere, non inquantum trahit ad peccatum. *Si quis venit ad me, et non odit patrem et matrem, et uxorem, suam, etc.* [1]; sequitur: *non potest meus esse discipulus.* Sed quid de uxore? *Uxor autem virum suum timeat,* sc. timore reverentiæ et subjectionis, quia debet ei esse subjecta.

CAPUT VI.

Filiorum ad parentes, et parentum ad filios charitas declaratur.

1. Filii, obedite parentibus vestris in Domino. Hoc enim justum est.
2. Honora patrem tuum et matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione.
3. Ut bene sit tibi, et sis longævus super terram.
4. Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed educate illos in disciplina et correctione Domini.

Supra monuit virum et uxorem, quæ est una connexio familiæ: hic monet patrem et filios, quæ est secunda connexio domus. Et primo facit mentionem, quomodo filii se debeant habere ad parentes; secundo quomodo e converso patres ad filios, ibi: *Nolite, etc.* Prima in duas. Primo proponit monitionem; secundo ostendit rationem, ibi: *Hoc enim est justum, etc.* Dicit ergo: *Filii, obedite, etc.* Notandum est hic quod patres debent naturaliter instruere filios moribus, filii autem instruentibus parentibus naturaliter debent eis obedire, sicut infirmi obediunt medicis. Unde proprium filiorum est obedientia. *Filii, obedite,* sc. patribus, *per omnia, hoc est enim beneplacitum Domino, etc.* [2]. Dicit autem: *In Domino,* quia non est obediendum parentibus, nec alicui in his quæ sunt contra Deum. *Obedire oportet Deo magis quam hominibus* [3]. Et per hoc solvitur auctoritas modo allegata [4]: *Si quis venit ad me, et non odit patrem, etc.;* quia hoc intelligitur inquantum sunt contra Deum. Rationem autem assignat ex duobus, sc. ex justitia, et utilitate: quod autem sit justum patet ac probatur, quia lex divina nihil mandat nisi justum. *Justitiæ Domini, etc.* [5]. Sed hoc mandat lex divina: *Honora patrem tuum et matrem tuam, etc.* [6]. *Qui timet Deum, honorat patrem, etc.* [7]. Honor autem importat exhibitionem reverentiæ his qui supra nos sunt; sed quia parentes habemus supra nos, utitur nomine honoris. Dicit ergo: *Hoc enim justum est, honora patrem tuum et matrem, etc. — Qui honorat patrem suum vita vivet longiore, et qui obedit patri refrigerabit matrem* [8]. — Et hoc intelligitur tripliciter, quod filii debent parentes honorare, quia debent eis reverentiam sicut majoribus, obedientiam sicut instructoribus, sustentamenta sicut nutrientibus cum fortes erunt.

Deinde assignat dignitatem hujus præcepti, dicens: *Quod est mandatum primum.* Contra: immo mandatum primum est, quod est colendus unus Deus. Respondeo: Mandata continentur in duabus tabulis. Prima continet ea quæ ordinantur ad Deum; secunda ea quæ ad proximum; et in hac secunda primum mandatum est de honore parentum. Et hoc duplici de causa. Primo, quia in illa secunda tabula nullum est præceptum affirmativum nisi istud; quia naturale est nobis, ut parentibus serviamus, non autem sic aliis proximis, ideo nullum est aliud affirmativum. Sed natura dictat, ut non inferat homo proximis nocumentum, et ideo prohibetur; quia ergo primum plus et prius habet de debito, ideo primum. Secundo, quia Deus honorandus est sicut principium nostri esse, et quia parentes sunt etiam principium nostri esse, et quia, ut dicitur VI Ethic., tria habemus a parentibus, sc. esse, vivere, et disciplinam; ideo

(1) Luc. XIV. (2) Coloss. III.
(3) Act. V. (4) Luc. XIV.
(5) Psal. XVIII. (6) Exod. XX et Deut. V.
(7) Eccli. III. (8) Ibidem.

conveniens est, ut post mandata ordinata ad Deum, primum esset ordinatum ad parentes. Vel primum quo ad promissionem, quia isti soli additur promissio. Et hujus est duplex ratio. Una est, quia homines in aliis quæ agunt, quærunt utilitatem propriam, et quia a parentibus jam senibus nullam expectant utilitatem, nisi a Deo provenientem. Secunda ratio est, ne aliquis credat, quod honoratio parentum non sit meritoria, quia naturalis est, ideo addit: *Ut sis longævus super terram.* In veteri autem testamento promittebantur promissiones temporales, quia populus ille parvulus erat, et ideo gratiose instruendus sub pædagogo, sicut parvulus. Tamen in illis parvis munusculis populum illum parvum decentibus, figurabantur magna bona, sc. spiritualia. Et ideo potest hoc referri secundum sensum litteralem ad bona temporalia. Et sic dicit: *In promissione, ut bene sit tibi:* id est, ut bonis promissis abundes. Nam qui gratus est in minoribus beneficiis, meretur majora recipere; maxima autem beneficia habemus a parentibus, sc. esse, nutrimentum et disciplinam. Quando ergo quis gratus est his, fit dignus ut majora recipiat. Et ideo dicit: *Ut bene sit tibi;* quia, ut dicitur I. Tim. IV, *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ, quæ nunc est, et futuræ.* Et ideo addit: *Et sis longævus super terram*, quasi super gratiam et beneficium vitæ, quam habes a parentibus. *Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiæ et gloria* [1].

Sed contra. Multi devoti parentibus cito moriuntur. Et ideo sciendum, quod hæc temporalia non sunt bona absolute, nisi inquantum ordinata ad spiritualia, et ideo intantum homini bona, inquantum per ea juvatur ad spiritualia. Unde fortuna non est dicenda bona, si est impediens a virtute. Et ideo longitudo vitæ intantum est bona, inquantum ad servitia Dei est ordinata. Et ideo quandoque subtrahitur ne impediat. *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus* [2]. Vel potest referri ad sensum spiritualem, ut sis longævus in terra viventium. *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam; propter nomen tuum, Domine, vivificabis me* [3].

(1) Prov. III. (2) Sap. IV. (3) Psal. CXLII.

Consequenter instructis filiis, instruuntur parentes. Circa quod duo facit: Primo ponit unum prohibitivum; secundo aliud inductivum, ibi: *Sed educate eos, etc.* Dicit ergo: *Et vos, patres, nolite provocare filios vestros ad iracundiam*, non quod in omnibus assentiatis voluntati eorum. Ubi notandum est, quod alius est principatus patris ad filium, et domini ad servum, quia dominus utitur servo suo ad utilitatem propriam, sed pater utitur filio ad utilitatem filii. Et ideo est necesse, quod patres instruant filios propter utilitatem suam, non tamen minis arcendo aut subjiciendo. Et ideo dicitur Col. III: *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros*, ut sc. non pusillo animo fiant, quia talis provocatio non animat ad bonum. Quomodo ergo? Subdit: *Sed educate illos in disciplina*, scil. verberum, *et correctione*, scilicet verborum, id est, corripite eos et educate, ut serviant Domino. Vel in disciplina, eos ad bonum inducendo, et correctione, a malis retrahendo.

LECTIO II.

Servos et dominos, ut mutuo se prosequantur affectu, hortatur.

5. Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo.

6. Non ad oculum servientes quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo.

7. Cum bona voluntate servientes sicut Domino et non hominibus.

8. Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber.

9. Et vos, domini, eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia et illorum et vester Dominus est in cælis, et personarum acceptio non est apud Deum.

Instructis duabus connexionibus, sc. viri et mulieris, patris et filii, hic instruit connexionem servi ad dominum. Et circa hoc facit duo. Primo instruit servum; secundo dominum, ibi: *Et vos, domini, etc.* Iterum prima in tres. Primo enim ponit monitionem; secundo exponit, ibi: *Non ad oculum servientes, etc.*; tertio ostendit retributionem, ibi: *Scientes quoniam unusquisque, etc.* Iterum prima in tres. Quia primo monet ad obedientiam; secundo ad reverentiam; tertio ad cordis simplicitatem. Secun-

da, ibi: *Cum omni timore, etc.* Tertia, ibi: *In simplicitate, etc.* Monet enim eos ad obedientiam ex imperio Domini. Unde dicit: *Servi, obedite dominis carnalibus.* Monet eos ad reverentiam, dicens: *Cum timore* interius. *Si ego Dominus, ubi est timor meus* [1]? — *Et tremore*, exterius. *Servite Domino in timore, etc.* [2]. — Et *in simplicitate cordis. — In simplicitate cordis quærite illum* [3]. *Fidelis servus, etc.* [4]. *Numquid considerasti servum meum Job, etc.* [5]. Et paulo post: *Vir simplex, etc.* Sic enim serviendum est Christo. Unde dicit: *Sicut Christo. — In simplicitate cordis quærite illum* [6]. *Domine Deus, in simplicitate cordis mei lætus obtuli universa* [7]. Dicit etiam: *Sicut Christo*, quia a Domino Christo est, quod dominus aliquid possit. *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit* [8]. Et ideo serviendum est eis sicut Christo, in his quæ non sunt contra fidem, nec contra ipsum. Exponit autem: in simplicitate; et primo removet, quod simplicitati contrariatur; secundo docet modum convenientem, ibi: *Facientes voluntatem Dei, etc.*

Contrarium autem simplicitatis est, quod servus habeat respectum ad oculum, et non ad complacentiam domini. Talis enim servus non habet simplicitatem et rectam intentionem. Et ideo hoc prohibet, dicens: *Non ad oculum servientes*, sc. domino propter lucrum temporale tantum, *quasi hominibus placentes*, id est, complacere volentes. *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem* [9]. — *Sed ut servi Christi. — Domino Christo servite* [10]. — Et quomodo? *Facientes voluntatem Dei*, sc. implendo mandata ejus opere. *Facientes verbum illius* [11]. Sicut Christus [12]: *Descendi de cælo, non ut facerem voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.* Hæc est enim voluntas ejus qui misit me, sc. ut obediam hominibus propter Deum. Et ideo dicit: *Sicut servi Christi*, et sicut servientes Domino, non hominibus, sc. non propter se, sed propter Dominum. Quomodo? *Ex animo. — Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, et non hominibus* [13]. Item idem subjungit hic dicens: *Sicut Domino et non hominibus. Cum bona voluntate*, id est, recta intentione. *Stetis perfecti et pleni in omni voluntate Dei* [14].

Deinde subjungit remunerationem, dicens: *Scientes. — Scripsi vobis ut sciatis, etc.* [15]. — *Quoniam unusquisque, sive servus sive liber.* Sine personarum acceptione. Non enim est personarum acceptio apud Deum. *Non est servus neque liber, non est masculus neque fœmina, omnes enim vos unum estis in Christo Jesu* [16]. *In veritate comperi quoniam non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum et operatur justitiam, etc.* [17]. — *Quodcumque fecerit bonum*, est omni faciendum. *Quodcumque potest facere manus tua, instanter operare, etc.* [18]. — *Recipiet a Domino* pro remuneratione. *Scientes quod a Domino accipient retributionem hæreditatis* [19].

Deinde cum dicit: *Et vos, domini, etc.*, instruit dominos, et facit duo. Primo ponit monitionem; secundo subdit rationem, ibi: *Scientes quia et illorum, etc.* Dicit ergo: *Et vos, domini, eadem facitis*, eadem sc. identitate proportionis, ut sicut illi ex animo et bona voluntate, ita et vos faciatis. *Si est tibi aliquis servus fidelis, sit tibi sicut anima tua* [20]. — *Remittentes minas*, non solum verba, vel flagella. Et quare? Rationem subdit, dicens: *Scientes quia et illorum et vester Dominus est in cælis.* Nam idem Dominus omnium [21]. Quasi dicat: Conservi estis, et ideo debetis vos bene habere ad eos. *Oportuit et te misereri conservi tui* [22]. — *Et personarum acceptio non est apud Deum.* Rom. II idem dicitur; Luc. c. XX: *Non accipis personam hominum;* Act. X idem.

LECTIO III.

In Dei auxilio fidere docentur Ephesii, ut possint implere præcepta jam dicta, et se armatura Dei munire.

10. De cætero, fratres, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus.

11. Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli.

(1) Malach. I.
(2) Psal. II.
(3) Sap. I.
(4) Luc. XII.
(5) Job I.
(6) Sap. I.
(7) I. Paral. XXIX.
(8) Rom. XIII.
(9) Galat. I.
(10) Coloss. III.
(11) Psal. CII.
(12) Joan. VI.
(13) Coloss. III.
(14) Coloss. IV.
(15) I. Joan. V.
(16) Galat. III.
(17) Act. X.
(18) Eccle. IX.
(19) Coloss. III.
(20) Eccli. XXXVII.
(21) Rom. X.
(22) Matth. XI.

12. Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem: sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.

Supra posuit Apostolus multa præcepta generalia, et specialia ad destruendam vetustatem peccati, et inducendam novitatem gratiæ, hic ostendit qua virtute debent uti ad præcepta hæc implenda, qua fiducia auxilii divini. Circa quod duo facit. Primo, ponit monitionem; secundo, in speciali explicat eam, ibi: *Quoniam non est nobis colluctatio, etc.* Prima in duas, quia primo ostendit, de quo debemus confidere, sicut de interiori; secundo ostendit de quo debemus confidere sicut de exteriori, ibi: *Induite vos, etc.* Illud autem interius, de quo debemus confidere, est auxilium divinum. Et ideo dicit: *De cætero, fratres, confortamini. — Benedictus vir, qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus, etc.* [1]. — Duplici autem ratione confidit quis de aliquo. Una est, quia ad eum pertinet sua defensio; alia est, quia potens est, et paratus est eum defendere. Et hæc duo sunt in Deo respectu creaturæ suæ, quia cura est Deo de vobis, ut dicitur I. Petr. ult.: *Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Item, ipse potens est, et promptus auxiliari. Et ideo dicit: *De cætero, fratres, etc.;* quasi dicat: Postquam vos instruxi supra de præceptis implendis, jam *confortamini*, non in vobis, sed *in Domino*, qui curam habet de vobis. *Mihi autem adhærere Deo bonum est, etc.* [2]. *Dicite pusillanimis: Confortamini, etc.* [3]. *Dominus mecum est tamquam bellator fortis, idcirco qui me persequuntur, cadent, etc.* [4]. — *Et in potentia, etc. — Qui potens est* [5]. Et licet in Deo virtus, et potentia sint idem, tamen quia virtus est ultimum de potentia, et quasi perfectio potentiæ, ideo dicit: *In potentia virtutis ejus*, id est, in potentia virtuosa. *Omnia possum in eo, qui me confortat* [6]. *Pone me juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me* [7].

Sed posset dicit: Si Deus potest, et vult, debemus esse securi. Ideo respondens, dicit: quod non, imo debet quilibet facere quod in se est, quia si inermis iret ad bellum, quantumcumque rex protegeret eum, esset in periculo. Et ideo dicit: *Induite vos armaturam Dei*, id est, dona et virtutes. *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis, etc.* [8]. *Induite vos ergo sicut electi Dei sancti et dilecti viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, etc.* [9]. Quia per virtutes homo protegitur contra vitia Sed contra: Dominus est rex ita potens, quod nullus potest eum impugnare. Respondeo: Verum est per violentiam, sed per insidias et fallaciam impugnat eum diabolus in membris suis, non in se, quia, ut dicitur Eccli. xi, *Multæ sunt insidiæ dolosi, etc.* Et ideo subdit: *Ut possitis stare contra insidias diaboli. — Sobrii estote, et vigilate, etc.* [10]. *Insidiatur in abscondito, quasi leo, etc.* [11].

Consequenter cum dicit: *Quia non est nobis colluctatio, etc.*, explicat in speciali monitionem. Et primo de insidiis inimicorum; secundo de armatura sumenda, ibi: *Propterea accipite, etc.;* tertio de fiducia Christi habenda, ibi: *Per omnium orationem, etc.* Describit autem insidias, quia quando aliquis hostis imminet, si sit debilis, stultus, et hujusmodi, non est multum cavendum nec timendum de eo. Sed quando est potens, nequam et callidus, tunc est timendus. Hæc tria sunt in diabolo. Primo quia non est debilis. Et propter hoc dicit, quod *non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, etc.* Per carnem et sanguinem intelliguntur vitia carnis (*Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt* [12]), et homines carnales. *Continuo non acquievi carni et sanguini* [13], id est, hominibus carnalibus. Dicit ergo: *Non est nobis colluctatio, etc.* Quod videtur esse falsum qualitercumque accipiatur; quia, ut dicitur Gal. v, *Caro concupiscit adversus spiritum, etc.* Ps. [14]: *Multi qui persequuntur me.* Respondeo dupliciter. Primo ut dicamus: *Non est nobis colluctatio adversus, etc.;* supple tantum, quin etiam adversus diabolum. Vel aliter, quia actio quæ instrumento attribuitur, est principaliter agentis: sicut accipitur illud Rom. ix: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei;* quasi

(1) Jerem. xvii.
(2) Psal. lxxii.
(3) Isa. xxxv
(4) Jerem. xx.
(5) Luc. i.
(6) Philipp. iv.
(7) Job xvii
(8) Rom. xiii.
(9) Coloss iii.
(10) I. Pet. v.
(11) Psal. ix.
(12) I. Cor. xv.
(13) Galat. i.
(14) Psal. cxviii.

dicat: Quod vultis aliquid, vel facitis, a vobis non est, sed aliunde, sc. a Deo: sic hic, *Non est nobis colluctatio, etc.*, exponatur, id est, quod nos impugnent, sc. caro et sanguis, hoc non est eorum principaliter, sed a superiore movente, sc. a diabolo.

Consequenter describitur a potentia: quia *adversus principes et potestates tenebrarum harum. — Venit enim princeps hujus mundi, etc.* [1]. Dicitur autem princeps mundi, non creatione, sed imitatione mundanorum. *Et mundus eum non cognovit* [2], id est, princeps mundi. Vel dicitur princeps, quasi primatum capiens. Unde principes quasi primi duces ad aliquid. *Principes conjuncti psallentibus* [3]. *Princeps Dei es apud nos* [4]. Ad potestatem autem pertinet justitiam exercere. Inquantum ergo aliqui dæmones inducunt aliquos ad rebellandum Deo, dicuntur principes: inquantum vero habent potestatem puniendi illos, qui eis subjiciuntur, dicuntur potestates. *Hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum, etc.* [5].

Sed cum ex ordinibus omnibus ceciderint aliqui, quare mentionem facit Apostolus de illis duobus ordinibus, denominans dæmones? Respondeo: In nominibus ordinum sunt tria. In quibusdam enim importatur ordo ad Deum: in quibusdam vero potestas: in quibusdam vero Dei ministerium. In nominibus enim Cherubim et Seraphim et Thronorum, importatur conversio ad Deum. Dæmones autem adversi sunt Deo, et ideo eis non competunt hæc nomina. Item quædam nomina important ordinem ad ministerium Dei, sicut Angeli et Archangeli: et ista etiam nomina non competunt dæmonibus, nisi cum adjuncto sc. satanæ. Tertio etiam, quia Virtutes et Dominationes important ordinem ad servitium Dei: ideo eis non conveniunt hæc nomina, sed tantum ista duo, quæ communia sunt bonis et malis, sc. Principatus et Potestates. Sunt ergo et potentes et magni, ideo habent magnum exercitum: contra quem habemus pugnare *adversus mundi rectores tenebrarum harum*, scilicet peccatorum. *Eratis enim aliquando tenebræ, etc.* [6]. Quia quidquid est tenebrosum, totum est de ordine istorum, et subjectum eis. Glossa: Mali homines sunt equi, diaboli equites, ergo occidamus equites, et equos possideamus. *Et tenebræ eum non comprehenderunt* [7].

Sunt etiam astuti, quia *contra spiritualia nequitiæ*, id est, contra spirituales nequitias, emphatice loquendo, per quod intelligitur plenitudo nequitiæ. Dicit autem spiritualia nequitiæ, quia quanto est altior secundum naturam, tanto, quando convertitur ad malum, est pejor et nequior. Unde Philosophus dicit, quod homo malus est pessimus omnium animalium. Et ideo dicit, *Spiritualia nequitiæ*, quia spirituales et nequissimi sunt. Et dicit, *In cœlestibus*, duplici de causa. Vel ut ostendat virtutem et avantagium, ad superandum nos: quia nos in terra, ipsi autem in alto, sc. in aere caliginoso, et ideo habent partem meliorem. *Volucres cœli comederunt illud* [8]. Vel dicit, *In cœlestibus*, quia pro cœlestibus est ista pugna: et hoc debet animare nos ad pugnam.

(1) Joan. XIV. (2) Joan. I.
(3) Psal. LXVII. (4) Gen. XXIII. (5) Luc. XXII.
(6) Supra V. (7) Joan. I.
(8) Luc. VIII. (9) II. Cor. X.

LECTIO IV.

Armorum Dei necessitas, tum ad protegendum, tum ad impugnandum describitur, quorum etiam diversitas tangitur.

13. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare.
14. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiæ,
15. Et calceati pedes in præparationem evangelii pacis.
16. In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.
17. Et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.

Supra exposuit Apostolus, quod dictum est de insidiis diaboli, hic monet nos de armatura sumenda. Et circa hoc facit duo. Primo concludit ex præmissis armaturæ necessitatem; secundo, armorum diversitatem describit, ibi: *State ergo, etc.* Dicit ergo: Habetis hostes malos, nequissimos et potentes, et pro re ardua pugnantes, quia pro cœlestibus: *Propterea accipite armaturam Dei*, id est, armamini spiritualibus armis. *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, etc.* [9]. Et hoc, *ut possitis re-*

sistere. — *Cui resistite fortes in fide, etc.* [1]. *Resistite diabolo, et fugiet a vobis* [2]. — Quanto magis enim ei ceditur, tanto plus insequitur. *In die malo.* Et hoc propter mala, quæ in die fiunt. *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt* [3]. *Diem malam præcave, etc.* [4]. Item accipite non solum ad resistendum, sed etiam ad proficiendum. *Et in omnibus perfecti state*, id est, in adversis et prosperis immobiliter state. *Sitis perfecti, in nullo deficientes* [5]. De hoc I. Petr. I: *Perfecti, sperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam, etc.* Sed numquid omnes debent perfecti esse? Respondeo: Triplex est perfectio: una sufficientiæ, quam habet homo, secundum quod habet quod sibi est necessarium ad salutem, sicut illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo;* quasi dicat: Ut nihil sit in corde tuo, quod sit contra Deum. Et hoc est de necessitate salutis. *Ut sitis perfecti et integri in nullo deficientes, etc.* [6]. Alia est perfectio totalis abundantiæ, quæ est perfectio patriæ, quæ est consummata gloria, in hoc quod perfectus totaliter inhæreat Deo. *In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei in cœlo* [7]. Et de hac loquebatur Apostolus [8]: *Non quod jam acceperim, aut quod jam perfectus sim.* Et paulo post: *Fratres, ego non arbitror me comprehendisse.* Alia est media, sc. consilii, qua homo nititur se abstrahere ab his, et ire ad illas.

Deinde cum dicit: *State ergo, etc.*, describit diversitatem armorum. Est autem triplex genus spiritualium armorum, ad similitudinem corporalium; quorum quædam sunt similia indumento ad tegendum, quædam vero ad protegendum, et quædam ad impugnandum. Indumento autem tria sunt necessaria. Primo quod cingatur; et quantum ad hoc dicit: *State ergo succincti lumbos vestros, etc.* Sed prius induit se homo quam se cingat. Apostolus autem accipit hæc secundum ordinem armaturæ spiritualis. In bello autem spirituali prius est necesse concupiscentias carnis restinguere, sicut vicinus hostis est prius vincendus: hoc autem fit per restrictionem lumborum, in quibus viget luxuria, quod fit per temperantiam, quæ gulæ et luxuriæ contrariatur. *Sint lumbi vestri præcincti, etc.* [9]. *Accinge sicut vir lumbos, etc.* [10]. Sed *in veritate*, id est, in rectitudine intentionis, et non simulate. Alia littera habet: in charitate. *Omnia vestra in charitate fiant* [11]. Secundo monet vincere cupiditates rerum. Duplex autem invenitur armatura contra eas, sc. justitia, et abrenuntiatio rerum temporalium. Et ideo primo præcipit, ut eas non injuste usurpemus, quod facit justitia. Et ideo dicit: *Induti loricam justitiæ*, sc. propter quam homo abstinet a rebus alienis. Dicitur autem justitia lorica, quia sicut lorica tegit membra, ita justitia virtutes omnes. *Induet pro thorace justitiam, et accipiet pro galea judicium certum* [12]. Secundo præcipit, ut rerum temporalium curam superfluam deponamus, quia dum his nimis intendimus, non habemus pedes paratos ad divina negotia et mysteria annuntianda. Et propter hoc dicit: *Et calceati pedes*, id est, affectus dispositi sint, supple: *In præparatione evangelii pacis.* In signum hujus misit Apostolos Dominus [13] calceatos sandaliis, quæ habent subtus soleas, per quod significatur elevatio mentis a terrenis: et aperta sunt superius, per quod significatur promptitudo ad divinam sapientiam. Dicit autem *pacis*, quia per evangelium pax nobis annuntiatur. *In quamcumque domum intraveritis, dicite: Pax huic domui* [14].

Item secundo sunt arma ad protegendum. Duo autem in nobis sunt protegenda, quæ sunt principia vitæ, sc. pectus in quo est cor, et caput in quo est cerebrum. Pro pectore autem est scutum. Et ideo dicit: *In omnibus sumentes scutum fidei*, quia sicut scutum supponitur omnibus armis, ita fides omnibus aliis virtutibus. Alia sunt enim arma virtutum moralium, scilicet temperantiæ, id est, succinctio lumborum, et justitiæ, id est, induitio loricæ: et hoc genus armorum, sc. scutum, est virtutis theologicæ, scilicet fidei: quia sicut per scutum repelluntur tela, ita per fidem omnia contraria, et habetur victoria. *Sancti per fidem vicerunt regna* [15]: sicut

(1) I. Pet. v.
(2) Jac. IV.
(3) Supra v.
(4) Eccle. VII.
(5) Jac. I.
(6) Jac. I.
(7) Matth. XXII.
(8) Philipp. III.
(9) Luc. XII.
(10) Job XXXVIII.
(11) I. Cor. ult.
(12) Sap. V
(13) Marc. VI.
(14) Matth. X.
(15. Hebr. XI.

per virtutes morales vincimus potestates terrenas. Et ideo ait: *In quo possitis omnia tela ignea nequissimi extinguere*, sc. diaboli, cujus tela sunt quædam immissiones per angelos malos. Ignea sunt, quia adurentia pravis concupiscentiis. *Supercecidit ignis, etc.* [1]. Hæc autem per fidem extinguuntur: quæ tentationes præsentes et transitorias extinguit per bona spiritualia et æterna, quæ promittit sacra scriptura. Unde Dominus [2] diabolo tentanti producebat et opponebat auctoritates sacræ scripturæ. Et sic debemus facere, si tentat de gula, secundum illud Deut. VIII: *Non in solo pane vivit homo.* Vel illud: *Non est regnum Dei, esca et potus* [3]. Si de luxuria: *Non mœchaberis.* Si de furto: *Non furtum facies;* et sic de aliis. Dicitur autem scutum fidei, quia sicut scutum protegit totum pectus, ita fides debet esse in pectore. Spes autem dicitur galea, quia sicut galea est in capite, ita caput virtutum moralium est finis; et de hoc est spes, scil. de fine. Et ideo dicitur: *Et galeam salutis assumite.*

Item tertio sunt arma ad impugnandum, quia non solum sufficit se defendere, sed etiam oportet adversarium impugnare. Hoc autem sicut fit per gladium materialem corporaliter, ita per verbum Dei, quod est Spiritus Sancti gladius spiritualiter. Et propter hoc dicit: *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei*, sc. assumite. *Vivus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus* [4]. Et prædicatio dicitur gladius spiritus, quia non penetrat usque ad spiritum, nisi ducatur a Spiritu Sancto. *Non enim vos estis, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* [5]. Sic ergo habemus arma quibus defendamur a carnalibus hostibus, scil. a gula et luxuria, quod fit per temperantiam, ibi: *State ergo succincti lumbos vestros, etc.* Item quibus vincamus cupiditates terrenas, scil. arma justitiæ, quæ abstinere nos faciunt ab illicitis, ibi: *Induti loricam justitiæ.* Et puritatem affectus seu paupertatem, quæ nos retrahit etiam a licitis, ibi: *Calceati pedes, etc.* Item habemus arma quibus protegamur ab erroribus, sc. arma fidei, ibi: *In omnibus sumentes scutum fidei.* Et etiam ab hostibus generis humani, ibi: *Quo*, sc. scuto fidei, *possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Item habemus arma, quibus in bonis spiritualibus confirmamur, sc. arma spei, ibi: *Et galeam salutis assumite.* Galea ponitur in capite, sic spes in fine. Nunc autem caput virtutum moralium est ipse finis, de quo est spes. Unde nihil est aliud, galeam salutis assumere, quam spem de ultimo fine habere. Item habemus arma ad impugnandum ipsos dæmones, sc. *Gladium spiritus, quod est verbum Dei:* quod fit frequenter in sermonibus, in quibus verbum Dei penetrans corda peccatorum expellit congeriem peccatorum et dæmonum.

(1) Psal. LXXV. (2) Matth. IV. (3) Rom. XIV.

(4) Hebr. IV. (5) Matth. X.

LECTIO V.

Confirmantur, ac confortari docentur in Domino, et per orationem ad Deum, in Dei potentia et virtute confidere, solitaque imprecatione Epistolam claudit.

18. Per omnem orationem et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia, et obsecratione pro omnibus sanctis,

19. Et pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium evangelii,

20. Pro quo legatione fungor in catena ista, ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui.

21. Ut autem et vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater et fidelis minister in Domino,

22. Quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consolentur corda vestra.

23. Pax fratribus et charitas cum fide a Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo.

24 Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen.

Supra posuit Apostolus quæ dixerat de insidiis et armaturis, hic exponit illud quod etiam dixerat de confirmatione et confortatione in potentia Dei: et hoc fit per orationem ad Deum super auxilio divino. Facit autem tria. Primo monet eos ad orandum pro seipsis, secundo pro aliis, tertio pro ipsomet Apostolo. Circa primum ponit septem conditiones orationis. Primo quod debet esse perfecta. Unde dicit: *Omnem orationem*, quod fit cum in omnibus recurrit quis ad orationem, vel orat pro omni bono. Secundo quod sit humilis, non præsumptuosa. *Respexit in oratio-*

nem humilium, etc. [1]. Quod fit quando homo non putat se exaudiri propter merita sua, sed propter misericordiam divinam. Et ideo dicit: *Obsecrationem*, id est, per sacræ rei acceptionem. *In omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum* [2]. Tertio quod sit continua, ibi: *Omni tempore. — Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite* [3]. *Benedicam Dominum in omni tempore* [4], scilicet statuto. Quarto quod sit devota, quia *in spiritu. Psallam spiritu, psallam et mente* [5], id est, non ut vagus. Quinto quod sit vigilans, ibi: *Vigilantes. — Estote prudentes, et vigilate in orationibus* [6]. Sexto quod sit instans, ibi: *In omni instantia. — Orationi instantes, etc.* [7]. Septimo charitativa, ut sc. fiat pro omnibus aliis sanctis, ibi: *Et obsecratione pro omnibus sanctis. — Obsecro enim primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, etc.* [8].

Deinde ultimo pro se petit orationes fieri, ibi: *Et pro me.* Ubi tria petit pro se, quæ cuilibet prædicatori sunt necessaria, sc. quod os aperiat, et ad prædicandum se præparet quantum in se est, et detur sibi gratia. Et ut hæc tria sibi dentur, petit ut oretur pro se, dicens: *Ut detur mihi sermo in apertione oris mei.* Non enim potero loqui, nisi quod dederit mihi Dominus, dicebat ille Balaam [9]. Unde Dominus [10]: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus, etc.* Unde dicitur [11]: *Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.* Hoc autem dictum primo ponit Apostolus: Ut detur, inquit, mihi sermo in apertione oris mei. *Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis* [12]. Et ad quid, Paule? Respondet, ut scilicet possim *cum fiducia notum facere evangelii mysterium, pro quo legatione fungor in catena.* Et hoc est secundum quod petit: quia non solum est necessarium prædicatori, ut detur ei sermo in apertione oris, seu scientiæ; sed ut sermonem sibi datum prædicet audacter et cum fiducia. Et hoc est quod dicit: *Cum fiducia, etc.* Et sic prædicabant Apostoli, de quibus Act. IV, quod *loquebantur cum fiducia verbum Dei.* Commendat autem Apostolus officium prædicationis ab excellentia et altitudine. Unde dicit: *Mysterium evangelii.* Secundo ostendit, quod pro ipso libenter sustinuit tribulationem et ignominiam. Unde dicit: *Pro quo legatione fungor in catena.* De his duobus simul Col. ult.: *Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod et vinctus sum.* Et quia dicitur Eccli. XX: *Ex ore fatui reprobatur parabola*, non enim dicit eam tempore suo; ideo Apostolus non solum petit, quod detur sibi sermo, seu prædicandi scientia, sed gratia loquendi cum fiducia, ut sc. non desisteret ab incepto pro catenis, quibus catenatus erat, ab incepto et commisso sibi officio fiducialiter et fideliter prosequendo. Tertio petit, ut detur sibi temporis seu modi congruentia, quia tempus loquendi et tempus tacendi, ut dicitur Eccle. III. Et ideo dicit: *Ut in ipso audeam, prout oportet me loqui.* Et certe in omnibus modus et qualitas facit gratum. Et hoc idem petebat Apostolus Col. ult.: *Ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui:* quia, ut dicitur Prov. XV, *Sermo opportunus, optimus.* In fine autem hujus epistolæ Apostolus statum suum Ephesiis manifestat, cum dicit: *Ut autem et vos sciatis, etc.* Ubi primo facit quod dictum est; secundo eos more solito salutat, ibi: *Pax fratribus, etc.* In prima parte tria facit. Primo ponitur status sui manifestatio, ibi: *Ut autem et vos sciatis, etc.;* secundo discipuli nuntiantis multiplex commendatio, ibi: *Tychicus frater meus charissimus et fidelis, etc.;* tertio ostendit finem, pro quo eis manifestat statum suum, quia sc. est ipsorum consolatio, ibi: *Et consolentur corda vestra.* Dicit ergo: Ut autem vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam, omnia nota vobis faciet, etc. Quasi dicat Apostolus: Pro mysterio evangelii, pro quo catenatus sum, volo quod sciatis, quod catena et omnes tribulationes et omnia supplicia, quæ in credito officio inferuntur, non me angunt, nec cor mutant, nec pervertunt interius, nec attingunt; sed certe sic angor de istis, quod omnia circa me sunt, non intra. Et quia non possum ire ad annuntiandum vobis, utpote catenatus, omnia nota faciet vobis Tychicus frater meus charissimus et fidelis minister in Domino.

(1) Psal. CI.
(2) Philipp. IV.
(3) I. Thess. V.
(4) Psal. XXXIII.
(5) I. Cor. XIV.
(6) I. Pet. IV.
(7) Rom. XII.
(8) I. Tim. II.
(9) Num. XXII.
(10) Matth. X.
(11) Ibidem.
(12) Coloss. ult.

Et ideo secure credatis ei de omnibus. *Quis, putas, est fidelis servus et prudens, etc.* [1]. Et iste certe est talis, quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt. Et hæc est discipuli commendatio. Et ad quid? ut consoletur corda vestra.

Deinde cum dicit: *Pax fratribus, etc.*, ponit Apostolus consuetam salutationem. Et advertendum est, quod licet gratia præcedat pacem et charitatem mutuam hominum ad se invicem, et ad Deum quo ad collationem (quia non est pax impiis, dicit Dominus), tamen quo ad executionem gratiæ et veritatis, et charitatis conservationem, pax præcedit suo modo. Et ideo primo optat eis pacem ad se invicem et charitatem ad Deum, dicens: *Pax fratribus, et charitas cum fide.* Et quia licet pax et charitas multum faciant ad gratiæ conservationem, tamen quia semper supponunt ipsam gratiam, sine qua haberi non possunt, ideo optat eis gratiam. Unde dicit: *Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione.*

Amen.

(1) Luc. XII.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD PHILIPPENSES

EXPOSITIO

PROLOGUS

Justorum semita quasi lux splendens, etc. [1]. In hac auctoritate describitur vita sanctorum ex tribus. Ex eorum arctitudine, ibi: *Semita*, quia [2] *Arcta est via, etc.; Semitam ignoravit avis, etc.* [3]. Ex claritate, ibi: *Lux splendens. — Eratis aliquando tenebræ, etc.* [4]. Justi enim sunt lucentes, et ideo eorum via est lucida. Ex profectu, quia semper crescit. *In eo crescatis, etc.* [5]. Et hoc usque ad perfectum diem, sc. gloriæ. *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur, etc.* [6]. E converso malorum via est lata, obscura, tenebrosa, et deficiens. Unde Prov. c. IV subditur: *Via impiorum tenebrosa, etc.* Et Matth. VII: *Lata porta, et spatiosa via, quæ ducit ad perditionem, etc.* Ex his verbis trahi potest materia hujus epistolæ. Erant enim Philippenses in Christi recta semita, tribulationes multas pro Christo sustinentes. Item illuminati per fidem. *Inter quos lucetis, etc.* [7]. Item proficiebant, ut patet per totam epistolam. Item convenienter post epistolam ad Ephesios, in qua fit instructio, qualiter servanda sit ecclesiastica unitas: hi proponuntur in exemplum servandæ ecclesiasticæ unitatis, qui optime eam servaverunt.

CAPUT I.

Pro Philippensibus gratias agit de præteritis bonis, dicitque se gaudere de eorum in fide profectu, in qua ad judicium usque proficient, per virtutem Dei.

1. Paulus et Timotheus servi Jesu Christi: omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconibus.

2. Gratia vobis, et pax a Deo patre nostro et Domino Jesu Christo.

3. Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri,

4. Semper in cunctis orationibus meis, pro omnibus vobis in gaudio deprecationem faciens,

5. Super communicatione vestra in evangelio Christi a prima die usque nunc.

6. Confidens hoc ipsum, quod qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu.

7. Sicut est mihi justum, hoc sentire pro omnibus vobis: eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis, et in defensione, et confirmatione evangelii socios gaudii mei omnes vos esse.

Dividitur autem hæc epistola in salutationem, et epistolarem narrationem. Secunda, ibi: *Gratias ago, etc.* Circa primum tria facit: quia primo describuntur personæ salutantes; secundo personæ salutatæ, ibi: *Omnibus sanctis, etc.;* tertio bona optata, ibi: *Gratia vobis, etc.* Circa primum primo ponuntur personæ salutantes; secundo earum conditio, ibi: *Servi, etc.* Circa primum primo ponitur persona principalis, cum dicit: *Paulus.* Et interpretatur Paulus, quasi modicus. In quo notatur ejus humilitas. *Minimus erit in mille, et parvus in gentem fortissimam* [8]. Secundo, ibi: *Et Timotheus*, ponitur persona adjuncta, quia fuerat eorum prædicator. *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit* [9].

Deinde cum dicit: *Servi, etc.*, ponitur conditio eorum. *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum: nos autem servos vestros per Jesum, etc.* [10]. Sed contra Joan. XV: *Jam non dicam vos servos, etc.* Respondeo: Duplex est servitus secundum duplicem timorem. Timor enim pœnæ causat malam servitutem, et de hac intelligitur dictum præmissum Joan. XV. Timor vero

(1) Prov. IV. (2) Matth. VII. (3) Job XXVIII.
(4) Ephes. V. (5) I. Pet. II. (6) I. Cor. XIII.
(7) Infra II. (8) Isa. LX.
(9) Infra II. (10) II. Cor. IV.

castus causat servitutem reverentiæ, et de hac loquitur Apostolus hic. Personæ salutatæ sunt omnes de ecclesia Philippensi. Et primo minores. Unde dicit: *Omnibus sanctis qui sunt Philippis*, quæ est civitas, quam Philippus condidit; et dicit sanctis, et hoc propter baptismum. *Quicumque baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizati sumus* [1]. Majores autem tangit, dicens: *Cum episcopis, etc.* Quæstio est, quare minores præponit majoribus: quia prius est populus, quam prælatus. *Nonne greges pascuntur a pastoribus* [2]? Greges enim pascendi sunt a pastoribus, non e converso. Item cur intermittit presbyteros. Respondeo: Dicendum est, quod comprehenduntur cum episcopis, quia in una civitate non sunt plures episcopi: unde dicens in plurali, dat intelligere etiam presbyteros. Et tamen est alius ordo, quia ex ipso evangelio hoc legitur, quod post designationem duodecim Apostolorum (quorum personas gerunt episcopi), designavit septuaginta duos discipulos, quorum locum sacerdotes tenent. Dionysius etiam distinguit episcopos et sacerdotes. Sed in principio, licet ordines fuerint distincti, non tamen nomina ordinum; unde hic comprehendit presbyteros cum episcopis.

Deinde ponit bona optata, ibi: *Gratia, etc.* Et sunt duo, quæ includunt omnia. Primum est gratia Dei remittens peccata. *Gratia salvati estis, etc.* [3]. Ultimum est pax hominis. *Qui posuit fines tuos pacem, etc.* [4]. Et per consequens optat bona media, et hoc a Deo Patre. *Omne datum optimum, et omne donum perfectum de sursum est, descendens a Patre luminum* [5]. Item per meritum humilitatis Christi. Et ideo addit: *Et Domino Jesu Christo. — Gratia et veritas per Jesum Christum facta est* [6]. *Ipse enim est pax nostra, etc.* [7]. — Consequenter ponit epistolarem narrationem. Et circa hoc duo facit, quia primo agit gratias de præteritis; secundo hortatur ad profectum in futurum, ibi: *Scire autem vos volo, etc.* Circa primum primo præmittit gratiarum actionem pro eis; secundo materiam ejus, ibi: *Super communicatione, etc.* Gratias autem agit super adjuncto gaudio et deprecatione. Et ideo hæc tria tangens, dicit: *Gratias Deo nostro.* Gratias agere, est recognoscere gratiam sibi factam. *In omnibus gratias agite* [8]. — *In omni memoria vestra,* quia in eis nihil occurrit Apostolo, quod non esset dignum gratiarum actione. Et hoc est valde magnum. *Memoria justi cum laudibus, etc.* [9]. — *Pro omnibus. — Populus autem tuus, omnes justi in perpetuum, etc.* [10]. Agit ergo gratias pro eorum bono, orationem et deprecationem pro custodia: totum tamen pro gaudio. *Absit autem a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis* [11].

Deinde cum dicit: *Super communicatione, etc.,* tangit de materia trium prædictorum. Et primo ponit materiam gratiarum actionis; secundo gaudii de futuris, ibi: *Confidens, etc.;* tertio deprecationis, ibi: *Testis, etc.* Dicit ergo: Super communicatione, sc. qua communicatis doctrinæ evangelii, credendo et opere implendo. Hæc est enim vera communicatio. *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci, etc.*[12] — *A prima die, etc.* — *Homo sanctus in sapientia manet sicut sol, etc.* [13]. — Et *hoc ipsum confidens* de vobis gaudeo, quia *qui cœpit, etc.* — *Maledictus homo, qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum. Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus* [14]. Et hoc in virtute Dei. Et ideo dicit: *Qui cœpit, etc.* — *Sine me nihil potestis facere* [15]. Quod est contra Pelagianos, qui dicunt principium boni operis esse ex nobis, sed consummationem ex Deo. Sed hoc non est verum: quia principium boni operis in nobis est cogitare de bono, et hoc ipsum est a Deo. *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, etc.* [16]. — *In diem Christi Jesu,* quo remunerabit singulos. *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus, etc.* [17]. *Confirmabit vos usque in finem sine crimine, etc.* [18].

Ratio gaudii ponitur, cum dicit: *Sicut est mihi, etc.;* quia sc. id justum est, quia congaudetis mihi de bonis meis. *Eo quod habeam vos, etc.;* quasi dicat: Habeo de vobis hanc conscientiam tales

(1) Rom. VI.
(2) Ezech. XXXIV.
(3) Ephes. II.
(4) Psal. CXLVII.
(5) Jac. I.
(6) Joan. I.
(7) Ephes. II.
(8) I. Thess. ult.
(9) Prov. X.
(10) Isa. LX.
(11) I. Reg. XII.
(12) Hebr. ult.
(13) Eccli. XXVII.
(14) Jerem. XVII.
(15) Joan. XV.
(16) II. Cor. III.
(17) II. Tim. ult.
(18) I. Cor. I.

vos esse, ut sc. gaudeatis de his, de quibus et ego ideo gaudeo, quod gaudium est in vinculis meis, quia tunc pro Christo fuit ligatus, de quo gaudebat. *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in varias tentationes incideritis, scientes, etc.*[1]. *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati, etc.*[2].— *Et in defensione, et in confirmatione Evangelii*, sc. audacter prædicando, contra tyrannos et hæreticos, et confirmando Evangelium in cordibus fidelium. *Perambulans ex ordine Galatiam regionem, et Phrygiam, confirmans omnes discipulos* [3]. Vel aliter secundum Glossam: *In corde*, id est desiderio, ut socii sitis sempiterni gaudii. *Gaudium vestrum nemo tollet a vobis* [4]. Et hoc non potest abstrahi a corde meo, quia etiam in vinculis existens, et intentus confirmationi, et defensioni evangelii, sollicitudo de vobis non recedit de corde meo.

LECTIO II.

Cupit Apostolus Philippensium charitatem augeri, pro quo augmento Deum orat, vultque eos immunes esse a malo, ac in dies in bono proficere.

8. Testis enim est mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Jesu Christi.

9. Et hoc oro, ut charitas vestra magis ac magis abundet in omni scientia et in omni sensu:

10. Ut probetis potiora, ut sitis sinceri, et sine offensa in diem Christi,

11. Repleti fructu justitiæ per Jesum Christum, in gloriam et laudem Dei.

12. Scire autem vos volo, fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt evangelii:

13. Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio, et in cæteris omnibus.

14. Ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.

15. Quidam quidem, et propter invidiam et contentionem, quidam autem et propter bonam voluntatem Christum prædicant,

16. Quidam ex charitate, scientes quoniam in defensione evangelii positus sum.

17. Quidam autem ex contentione Christum annuntiant, non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis.

Posita materia gaudii de spe futura, hic ostendit super quo deprecationem pro eis facit. Et primo præmittit suum desiderium, quod ostenditur omnino fervens; secundo materiam deprecationis, ibi: *Et hoc oro, etc.* Et quia cordis desiderium soli Deo est manifestum, ideo invocat Deum testem quod pro eis deprecetur cum desiderio. *Ecce in cœlo testis meus est*, sc. Deus, *etc.*[5]. — *Quomodo cupiam vos*, sc. ego, existens in visceribus Jesu Christi. Vel quomodo cupiam vos esse in eis; quasi dicat: quomodo cupiam vestram salutem, et participationem viscerosæ charitatis Christi. *Per viscera misericordiæ Dei, etc.* [6]; quasi dicat: Quia ad profunda, et intima cordis, virtus amoris pertingit. Vel cupiam ut sitis in visceribus Jesu Christi, id est, ut ipsum intime diligatis, ut et diligamini ab eo; in hoc enim vita hominis consistit.

Deinde cum dicit: *Et hoc oro, etc.*, ponit deprecationem, et tria bona optat. Primo quantum ad interioris charitatis augmentum. Affectus enim interior perficitur per charitatem, et ideo non habenti charitatem optandum est ut habeat; habenti vero, ut perficiatur. Unde dicit: *Ut charitas, etc.* Pro augmento autem charitatis orandus est Deus, quia solus Deus hoc in nobis operatur. *Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum, etc.* [7]. Et hoc necessarium est ut petamus et nos, quia Matth. c. v: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum.* Secundo quantum ad intellectum. Unde dicit: *In omni scientia.* Sed numquid ex charitate provenit scientia? Sic, quia dicitur I. Joan. II: *Et vos unctionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis, et non necesse habetis ut aliquis doceat vos, sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, etc.* Item charitas est spiritus, de quo dicitur Joan. XVI: *Cum venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem, etc.* Cujus ratio est, quia qui habet habitum, si rectus est habitus, sequitur inde rectum judicium de his quæ pertinent ad illum habitum; si vero corruptus, falsum. Sicut circa venerea temperatus habet bonum judicium, intemperatus non, sed falsum.

Omnia autem quæ a nobis fiunt, sunt informanda charitate, et ideo habens charitatem, habet rectum judicium, et quantum ad cognoscibilia. Et sic dicit: *In omni scientia*, qua sc. agnoscat veritatem, et inhæreat circa ea quæ sunt

(1) Jac. I. (2) Act. V.
(3) Act. XVIII. (4) Joan. XVI.
(5) Job XII. (6) Luc. I.
(7) II. Cor. IX.

fidei. Hæc est scientia sanctorum, de qua dicitur Sap. x. Et quantum ad operabilia, et sic dicit: *Et in omni sensu*, qui est vis cognoscitiva circa exteriora objecta. Et proprium ejus est ut statim judicet de proprio sensibili recte. Et ideo hoc nomen translatum est ad interius judicium rationis; unde sensati dicuntur qui habent rectum judicium circa agibilia. *Sentite de Domino in bonitate, etc.* [1]. *Cogitare ergo de illa, sensus est consummatus, etc.* [2]. Sed hic sensus debet esse non tantum considerativus, sed etiam discretivus inter bonum et malum, et inter bonum et melius. Unde subdit: *Ut probetis, etc.* Nota quod charitas perficit sensum ut probet bona; sed perfecta charitas ut probet meliora. *Æmulamini meliora charismata, etc.* [3]. *Sectamini charitatem, etc.* [4]. Et ideo dicit: *Potiora.* Tertio quantum ad effectum. Et primo ponit immunitatem a malo; secundo perfectionem in bono. Primum in hoc quod dicit: *Ut sitis sinceri.* Est enim duplex peccatum vitandum, scil. interioris corruptionis, qua homo corrumpitur in se, et hoc excluditur per sinceritatem. *In azymis sinceritatis, etc.* [5]. Aliud est in proximum, sc. offensa. Et ideo dicit: *Et sine offensa.* — *Sine offensione estote Judæis et Gentilibus, et Ecclesiæ Dei, sicut ego, etc.* [6]. Et: *Nemini dantes ullam offensionem, etc.* [7]. — *In diem Christi Jesu*, id est, usque in finem vitæ. *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [8]. Quantum ad gratiam dicit: *Repleti fructu justitiæ*, ut opera justitiæ quædam fructus sint. *Habetis fructum vestrum in sanctificatione, etc.* [9]. Vel fructu justitiæ, id est, præmio justitiæ, scil. corona. *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, etc.* [10]. *Bonorum enim laborum gloriosus est fructus, etc.* [11]. Et hoc habetur *per Christum*, quia omnia, quæ facimus, sunt bona per ipsum. *Sine me nihil potestis facere, etc.* [12]. Et hæc facienda sunt hoc fine, sc. *in gloriam et laudem Dei:* quia ex operibus Sanctorum, Deus clarificatur, cum inde alii prorumpunt in laudem Dei. *Laudate Dominum in sanctis ejus, etc.* [13]. *Erit mihi in nomen, et in gaudium, et in laudem, et in exultationem cunctis gentibus terræ, quæ audierint omnia bona, etc.* [14].

(1) Sap. I. (2) Sap. VI. (3) I. Cor. XII.
(4) Infra c. XIV. (5) I. Cor. V. (6) I. Cor. IV.
(7) II. Cor. VI. (8) Matth XXIV. (9) Rom. VI.

Deinde cum dicit: *Scire autem, etc.*, admonet ad futura. Et primo ponit exempla exequenda, et vitanda; secundo concludit moralem monitionem in IV c., ibi: *Itaque, fratres mei charissimi, etc.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quæ sunt imitanda; secundo quæ sunt vitanda, III cap, ibi: *De cætero, etc.* Item prima dividitur in duos, quia primo inducit se eis imitandum: secundo alios, secundo cap., ibi: *Si qua ergo, etc.* Item prima in tres, quia primo ponit exemplum profectum suum; secundo gaudium, quod habet ex profectu, ibi: *Quid enim, etc.;* tertio fructum ex profectu suo, ibi: *Scio enim, etc.* Item prima in duos. Primo præmittit profectum; secundo modum, ibi: *Ita ut vincula mea, etc.* Dicit ergo: Monui vos ad profectum, et ut formam habeatis profectum meum, scire vos volo, et quæ circa me sunt, exterius, quia tribulationes, et si exterius essent, non immutabant interius, sed magis ad profectum venerunt, quia ex eis fides prædicata magis profecit. *Sive tribulamur, pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur, pro vestra consolatione, etc.* [15]. Et ostendit profectum. Primo quantum ad se; secundo quantum ad alios, ibi: *Ut plures, etc.* Quantum ad se quidem manifestum fuerat quod talia pro Christo pateretur constanter, ita ut vincularetur; unde dicitur: *Ut vincula, etc.*, quod est gloriosum pro Christo. *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut alienorum appetitor; si autem ut Christianus, non erubescat, etc.* [16]. — *In omni prætorio*, sicut in curia Cæsaris, *etc.* Ex parte vero aliorum fides crescebat in communi. Unde dicit: *Ut plures, etc.* I. Mach. IV: De elephantibus. *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus, etc.* [17]. *Justus quasi leo confidens absque terrore erit, etc.* [18]. Ex parte tamen aliorum est diversitas, quia quidam bene loquebantur, quidam male. Et qui bene, quidam ex generali charitate, et quidam ex speciali amore ad Apostolum. Et qui male, quidam ex generali malitia, quidam ex speciali odio ad Apostolum. Sed ut mihi videtur, Apostolus duplicem ostendit causam propter quam quidam prædicabant. Primo propter invidiam. Et ideo Apostolus eorum pravam in-

(10) II. Tim. IV. (11) Sap. IV. (12) Joan. XV.
(13) Ps. CXLVIII. (14) Jer. XXXIII. (15) II. Cor. I.
(16) I. Pet. IV. (17) Eccli. X. (18) Prov. XVIII.

tentionem ostendit, dicens: *Quidam quidem propter invidiam, etc. — Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum* [1]. *Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis* [2]? Secundo propter amorem Christi, et Evangelii. Unde dicit: *Quidam propter bonam, etc. — Benigne fac in bona voluntate, etc.* [3]. Sed Apostolus addit dicens: *Quidam vero ex charitate*, sc. quæ facit bonam voluntatem, etc., quia ut supplerent defectum mei docentis, prædicaverunt. Deinde Apostolus exponit quod dixerat, dicens quod quidam non secundum sanam intentionem, sed ex contentione. Corrupta eorum contentio dupliciter patuit: Uno modo ut publice prædicando, turbationem facerent in populo Gentili contra Apostolum, supra illam quam habuit. Alio modo quia credebant quod Paulus audiens eos usurpare officium sibi commissum, turbaretur, et ex hoc adderetur afflictio afflicto.

LECTIO III.

Gaudet Paulus Christum, et Evangelium publice prædicari, sive recta, sive mala intentione hoc fiat.

18. Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.

19. Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem per vestram orationem, et subministrationem spiritus Jesu Christi,

20. Secundum expectationem et spem meam, quia in nullo confundar, sed in omni fiducia, sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem.

21. Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.

22. Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro.

23. Coarctor autem e duobus, desiderium habens dissolvi et esse cum Christo, multo magis melius.

24. Permanere autem in carne, necessarium propter vos.

Supra Apostolus descripsit profectum ex ipso subsecutum, hic agit de gaudio concepto ex hoc profectu. Et ponitur primo materia gaudii; secundo ipsum gaudium, ibi: *Et in hoc gaudeo, etc.* Contingit autem quandoque quod aliquod gaudium provenit ex bona causa, et hoc directe, et per se; et quandoque ex mala causa, et hoc indirecte, et per accidens. Quando enim est ex bona causa, gaudendum est de effectu, et de causa, sicut de eleemosyna facta propter Deum. Sed quando est ex causa mala, tunc est gaudendum de effectu, sed de causa non; et sic de redemptione per Christum, licet fuerit ex scelere Judæ et Judæorum. Ita contigit in ecclesia, ubi provenit utilitas quandoque per bonos prædicatores quo ad bonam intentionem, quandoque per malos quo ad malam; et de utraque gaudendum est, sicut dictum est. Et ideo dicit: *Quid enim, etc.* Per occasionem annuntiat Christum, qui non intendit hoc principaliter, sed propter aliud, puta lucrum vel gloriam. *Occasionem quærit, qui recedere vult ab amico* [4]. Per veritatem autem, quando ex recta intentione. *Obsecro, Domine, memento, quæso; quomodo ambulaverim coram te in veritate, et corde perfecto, etc.* [5]. Sed hoc utroque modo fit ad utilitatem ecclesiæ, ideo dicit: *Si Christus annuntietur, etc.;* quia si aliud annuntiaret quam Christum, tunc multum interesset, quod fit quando falsa doctrina docetur. Augustinus: Pastor qui propter veritatem annuntiat, est amandus; mercenarius qui propter lucrum, est tolerandus; qui falsus, expellendus. Deinde ponit gaudium consequens, dicens: *Et in hoc*, sc. quod vincula mea manifesta sunt propter Christum, quod Christus annuntiatur, *gaudeo* in præsenti (*Si diligeretis me, gauderetis utique, etc.* [6]), *et gaudebo* in futurum (*Gaudium et lætitiam obtinebunt, etc.* [7]).

Deinde cum dicit: *Scio enim, etc.*, ponit fructum ex profectu suo provenientem. Et primo ponit ipsum fructum; secundo movet quamdam dubitationem, ibi: *Quod si vivere, etc.* Item primo proponit fructum; secundo auxilium ipsum consequendi, ibi: *Per vestram orationem, etc.;* tertio assignat materiam fructus, ibi: *Sed non in omni, etc.* Dicit ergo: Gaudeo de his, et hoc propter fructum provenientem ex eis in salutem æternam. *Salvatus est Israel in Domino salute æterna, etc.* [8]. Et hoc ideo, quia quando nos aliqua bona facimus cooperando saluti aliorum, redundat in salutem nostram. Si enim, ut dicitur Matth. XVIII, *Qui scandalizaverit unum ex his pusillis, etc.;* quanta gloria dignus est qui salutem multorum procurat? Auxilium autem est triplex,

(1) Jac. III. (2) I. Cor. III. (3) Psal. L. (4) Prov. XVIII. (5) Isa. XXXVIII. (6) Joan. XIV. (7) Isa. LI. (8) Isa. XLV.

sc. ex parte aliorum mutua oratio. Unde dicit: *Per vestras orationes*, sc. ex quibus spero adjuvari a Deo. *Orate pro invicem, ut salvemini, etc.* [1]. Ex parte Dei, de quo habemus spem salutis. *A facie tua, Domine, concepimus, et quasi parturivimus et peperimus spiritum salutis* [2]. Et ideo dicit: *Et subministrationem spiritus Jesu Christi. — Spiritus adjuvat infirmitatem nostram* [3]. Et loquitur similitudinarie. Quando enim aliquis est debilis, indiget relevante ut sustentetur; et hoc est subministrare: et nos debiles sumus, ideo indigemus subministratione spiritus. *Et suggeret vobis omnia, etc.* [4]; quasi vobis subministrando. Ex parte nostra est spes in Deo, quia [5] *Qui confidit in divitiis, corruet.* Oportet ergo quod spes nostra sit in Deo, etc. *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, etc.* [6]. Et ideo dicit: *Secundum expectationem, et spem meam.*

Sed nonne spes est expectatio futuræ beatitudinis? Dicendum est, quod spes est motus appetitus in bonum arduum. Et hoc dupliciter: quia quando quis sperat adipisci per se, sic spes est sine expectatione; quando autem per alium, tunc est spes cum expectatione, et sic nos expectamus spem habentes aliquid consequi per alium. *Expectans expectavi Dominum, etc.* [7]. *Spe salvi facti sumus* [8]. Sed dicit: *Scio*, et postea: *Spero et expecto.* Numquid certa est hæc spes? Respondet Apostolus dicens: Ita, *quia in nullo confundar. — Omnes qui sperant in illo, non infirmantur* [9]. *Spes autem non confundit* [10]. *Nullus speravit in Domino, et confusus est* [11]. — Hujus primo rationem assignat, secundo exponit eam, ibi: *Mihi enim vivere, etc.* Ratio hæc sumitur ex hoc, quod ipse totaliter ordinatur ad servitium Christi; quasi dicat: Ideo hæc mihi provenient in salutem, quia totaliter sum ad servitium Christi. Et primo ponit fiduciam; secundo perseverantiam; tertio certitudinem intentionis. Dicit ergo: *Sed in omni fiducia, etc.;* quasi dicat: Multi persequuntur me, sed ego confido in Deum. *Fiducialiter agam, et non timebo* [12]. *Fiducialiter agam in eo* [13]. — *Sicut semper*, id est, a principio conversionis. *Quomodo in Damasco fiducialiter egerit, etc.* [14]. — Ita *et nunc.* — *Justificationem meam quam cœpi tenere, non deseram* [15]. — Tertio ostendit quod sit ejus recta intentio, quia magnificabitur Christus, qui cum sit verus Deus, non potest in seipso magnificari, vel minorari, sed in nobis, id est, in cognitione aliorum; tunc ergo quis magnificat Christum, quando ejus cognitionem dilatat. *Quis magnificabit eum sicuti est a principio* [16]? Et hoc et verbo, et facto, quando magnitudo divini effectus ostendit magnitudinem ejus. Et inter effectus mirabiles justificatio est hæc, quamdiu est in corde hominis latens, non magnificabitur per eam Christus, nisi quantum ad cor illius, non quantum ad alios, sed quandocumque prorumpit in exteriora per actus corporales apparentes; tunc vere, et proprie magnificatur. Et ideo ait: *In corpore meo.* In corpore nostro Christus dupliciter magnificatur. Uno modo in quantum corpus nostrum deputamus ad obsequium ejus, ministeria ejus corporaliter exequendo. *Glorificate, et portate Deum in corpore vestro* [17]. Alio modo corpus nostrum exponendo pro Christo. *Si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, etc.* [18]. Sed primus modus fit per vitam; secundus vero per mortem. Ideo dicit: *Sive per vitam*, quia vivendo operatur, *sive per mortem. — Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus, etc.* [19]. — Quod etiam intelligi potest de morte spirituali. *Mortificate membra vestra quæ sunt super terram, etc.* [20].

Deinde exponit quomodo mortificabitur per vitam, et per mortem, dicens: *Mihi enim vivere, etc.* Vita enim importat motionem quamdam. Illa enim vivere dicuntur, quæ ex se moventur. Et inde est quod illud videtur esse radicaliter vita hominis, quod est principium motus in eo; hoc autem est illud, cui affectus unitur, sicut fini; quia ex hoc movetur homo ad omnia. Unde aliqui dicunt illud ex quo moventur ad operandum, vitam suam, ut venatores venationem, et amici amicum. Sic ergo Christus est vita nostra, quoniam totum principium vitæ nostræ et operationis

(1) Jac. ult.
(2) Isa. XXVI.
(3) Rom. VIII.
(4) Joan. XIV.
(5) Prov. XI.
(6) Psal. CXXIV.
(7) Psal. XXXIX.
(8) Rom. VII.
(9) I. Mach. II.
(10) Rom. V.
(11) Eccli. II.
(12) Isa. XII.
(13) Psal. XI.
(14) Act. IX.
(15) Job XXVII.
(16) Eccli. XLIII.
(17) I. Cor. VI.
(18) I. Cor. XIII.
(19) Rom. XIV.
(20) Coloss. III.

est Christus. Et ideo dicit Apostolus: *Mihi enim vivere, etc.*, quia solus Christus movebat eum. *Et mori lucrum*, hic Apostolus proprie loquitur. Quilibet enim sibi ad lucrum reputat, quando vitam quam habet imperfectam potest perficere. Sic infirmus ad lucrum reputat sanam vitam. Vita nostra Christus est. *Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo* [1]. Sed hic est imperfecta. *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino* [2]. Et ideo quando morimur corpore, perficitur nobis vita nostra, scil. Christus, cui tunc præsentes sumus. *Cum dederit dilectis suis somnum, etc.* [3]. *Ego enim jam delibor, et tempus meæ resolutionis instat, etc.* [4].

Deinde cum dicit: *Quod si vivere, etc.*, ponit dubitationem quamdam circa ea quæ dicta sunt. Et circa hoc duo facit. Primo ponit dubitationem; secundo solvit eam, ibi: *Et hoc confidens, etc.* Item prima in duas: quia primo ponit dubitationem; secundo proponit rationes ad utramque partem, ibi: *Coarctor autem, etc.* Dicit ergo: *Si vivere in carne hic mihi est fructus, etc.;* verum est, quod in corpore meo dum vivo, magnificatur Christus. Ergo vivere meum in carne, id est, vita mea in carne, est hujusmodi fructus. Unde prædicat effectum de causa, id est, si vita affert mihi hunc fructum, ut Christus magnificetur, vita in carne est bona et fructuosa. *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, etc.* [5]. Si ergo ita est, *ignoro quid eligam*, utrum mori, vel vivere. *Nam quid oremus sicut oportet nescimus, etc.* [6]. *Cogitationes enim mortalium sunt timidæ, et incertæ providentiæ nostræ* [7]. Sed quare dubitas? quia *coarctor, etc.* Primo ponit rationem ad partem unam; secundo ad aliam. In homine enim duplex est motus, naturæ scil. et gratiæ. Naturæ ad non moriendum. *Nolumus expoliari, sed supervestiri, etc.* [8]. *Et alius ducet te quo tu non vis, etc.* [9]. Et gratiæ, quam suggeret charitas, quæ movet ad dilectionem Dei et proximi. Hic affectus ad dilectionem Dei movet, ut simus cum Christo. Et ideo dicit: *Desiderium habens dissolvi*, non simpliciter, *sed esse cum Christo. — Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et præsentes esse ad Dominum, etc.* [10]. — In quo notatur falsitas opinionis Græcorum, quod animæ Sanctorum post mortem non statim sunt cum Christo. Et hoc ideo opto, quia *est multo melius esse cum Christo. — Quid enim mihi est in cœlo, etc. Defecit caro mea, et cor meum* [11], sc. ad habendum bonum. *Melior est dies una in atriis tuis super millia, etc.* [12]. — Dilectio autem proximi movet ad profectum proximi, et ideo dicit: *Permanere autem, etc.*, id est, necessaria est vita mea propter utilitatem vestram. *Sive mente excedimus, Deo, sive sobrii sumus, vobis, etc.* [13]. Vel aliter: Coarctor, etc., id est, ex duplici parte insurgit desiderium dissolvi, etc., melius, etc. Sententia non mutatur. Sed hoc non videtur dubitabile, quinimo videtur etiam Apostolus in priorem partem declinare. Primum enim desiderium excitat in nobis dilectio Dei, secundum dilectio proximi: majus autem et melius est desiderium primum, igitur, etc. Respondeo: Dicendum est quod duplex est dilectio Dei, sc. dilectio concupiscentiæ, qua vult frui Deo et delectari in ipso, et hoc est bonum hominis. Item est dilectio amicitiæ, qua homo præponit honorem Dei etiam huic delectationi, qua fruitur Deo, et hæc est perfecta charitas. Unde [14]: *Neque mors, neque vita, neque Angeli, etc.* Et subdit [15]: *Optabam ego anathema fieri pro fratribus meis, etc.* Et hoc dixit, ut ostendat se esse perfectioris charitatis, quasi sit paratus propter amorem Dei et gloriam carere delectatione visionis Dei; et ideo hoc elegit, et bene, tamquam magis perfectum.

LECTIO IV.

Pro eorum profectu se dicit non morituram, seque venturum ad eos, ac ad perseverandum in Christi evangelio hortatur.

25. Et hoc confidens scio, quia manebo, et permanebo omnibus vobis, ad profectum vestrum et gaudium fidei.

26. Ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos.

27. Tantum digne evangelio Christi conversa-

(1) Coloss. III.
(2) II. Cor. V.
(3) Psal. CXXVI.
(4) II. Tim. IV.
(5) Rom. VI.
(6) Rom. VIII.
(7) Sap. IX
(8) II. Cor. V.
(9) Joan. ult.
(10) II. Cor. V.
(11) Psal. LXXII.
(12) Psal. LXXXIII.
(13) II. Cor. V.
(14) Rom. VIII.
(15) Cap. IX.

mini: ut sive cum venero et videro vos, sive absens, audiam de vobis quia statis in uno spiritu, unanimes, collaborantes fidei evangelii,

28. Et in nullo terreamini ab adversariis, quæ est illis causa perditionis, vobis autem salutis. Et hoc a Deo.

29. Quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini,

30. Idem certamen habentes, quale et vidistis in me, et nunc audistis de me.

Posita dubitatione et rationibus hinc inde, hic solvit dubitationem. Et primo quasi eligens unam partem, prænuntiat post futurum adventum suum ad eos quantum ad se; secundo ostendit quid requiratur ex parte eorum, ibi: *Tantum digne, etc.* Item prima in tres, quia primo præmittit futurum adventum; secundo ostendit fructum; tertio illum fructum exponit. Dicit ergo: Postquam supra dictum est quod permanere in carne necessarium est propter vos. Et hoc quod mea vita est fructuosa vobis, *scio*, ideo sc. *quia permanebo*, sed hoc quasi *confidens de Deo. — Justus quasi leo confidens, etc.* [1]. — *Manebo et permanebo*, id est, vivam et diu vivam. Sed contra, statim occisus est a Nerone. Respondeo: Dicendum est quod epistola est facta vel scripta primo anno incarcerationis, quod fuit primo anno Neronis. Unde postea vixit septem annis. — *Omnibus vobis*, id est, ad utilitatem omnium vestrum. *Non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant* [2]. — Et hoc *ad profectum vestrum*, id est, ut per meam exhortationem proficiatis in fide, et gaudeatis de mea vita quam audistis, sed magis gauderetis si essem præsens. *Desidero autem videre vos, etc.* [3]. Deinde exponit quod dixerat, dicens: *Ut gratulatio vestra, etc.*, id est, si detur ut iterum veniam ad vos, est ut gaudium abundans sim vobis. *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus, aut intelligimus, etc.* [4]. Et hoc *in Christo Jesu*, quia hoc ipsum quod gaudebant de eo, erat propter Christum. *Fruar te in Domino, etc.* [5].

Deinde cum dicit: *Tantum digne, etc.*, ostendit quid requiratur ex parte eorum. Et circa hoc tria facit, quia primo facit hoc; secundo manifestat utilitatem inde consequentem; tertio explicat. Dicit ergo quod tantum ex parte eorum requiritur quod in evangelio Christi digne conversentur, scil. secundum quod doctrinæ tali congruit. *Testificati sumus, ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et gloriam, etc.* [6]. *Ambuletis digne Deo, etc.* [7]. — *Ut sive cum venero ad vos et videro vos, sive absens, audiam de vobis bona.* Et hoc gaudium est mihi. *Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare, etc.* [8]. Et nunc in speciali expetit ab eis, primo unitatem, secundo constantiam, ibi: *Et in nullo, etc.* Est autem sanctis necessaria unitas triplex, sc. amoris; unde dicit: *Audiam de vobis*, quod sc. *statis in uno spiritu*, quod est per amorem. *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis* [9]. Et [10]: *Qui autem adhæret Domino, unus spiritus est.* Item concordiæ; unde dicit: *Unanimes*, id est, unam voluntatem, et animum habentes. *Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una* [11]. *Qui inhabitare facit unius moris in domo, etc.* [12]. Item cooperationis. Unde dicit: *Collaborantes, etc.*, ut scil. unus adjuvet alium. Ad hoc facit quod dicitur I. Reg. c. xxv: *Congregatus est Israel universus, et planxerunt eum*, scil. Samuelem. *Frater qui juvatur a fratre quasi civitas firma* [13]. Secundo expetit constantiam, ibi: *Et in nullo, etc.* Et primo inducit ad fortitudinem; secundo ponit rationem. Dicit ergo: *Et in nullo, etc.*; quia nihil possunt, nisi quantum Deus permittit. *Capillus de capite vestro non peribit* [14]. *Folium ejus non defluet, etc.* [15]. *Quis tu ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet* [16]? Ratio autem est triplex. Prima sumitur a fructu tribulationis; secunda ex dono duplici Dei; tertia ab actore. Dicit ergo: *Non terreamini*, quia est vobis fructus, id est, ipsa persecutio quæ in illis, sc. persequentibus, est causa perditionis, sed vobis est causa salutis. *Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet eam, etc.* [17]. *Qui amat animam suam perdet eam* [18]. *Perditio tua ex te, Israel, tantummodo ex me auxilium tuum, etc.* [19]. Et hoc *a Deo*, a quo pro munere *donatum est vobis*,

(1) Prov. xviii.
(2) I. Cor. x.
(3) Rom. i.
(4) Ephes. iii.
(5) Philem.
(6) I. Thess. ii.
(7) Coloss. i.
(8) I. Joan. iii.
(9) Ephes. iv.
(10) I. Cor. vi.
(11) Act. iv.
(12) Psal. lxvii.
(13) Prov. xviii.
(14) Luc. xxi.
(15) Psal. i.
(16) Isa. li.
(17) Matth. xvi.
(18) Joan. xii
(19) Osee xiii.

quod sustineatis tribulationes patienter. Secunda ratio, *ut in eum credatis.* — *Gratia enim estis salvati per fidem* [1], quod est magnum et primum donum. — *Et etiam ut pro illo patiamini*, quod est majus donum, ut scil. curam Christi agatis, quasi athletæ ejus. *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, etc.* [2]. Si ergo utile est, et honorificum; ideo agatis fortiter. Tertia ratio sumitur ex exemplo: quia ita tractat eosdem, sicut nos qui sumus primitiæ fidelium. Et ideo dicit: *Idem certamen habentes, quale et vidistis in me*, sc. apud vos, quando nudus fui verberatus Philippis, propter Pythonissam liberatam. *Et nunc audistis de me qui sum in vinculis* [3].

CAPUT II.

Inducit Paulus Philippenses ad suum implendum gaudium, ex devotione ad Christum, et charitate ad proximum, mutuoque alter de altero sollicitus esse precatur.

1. Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis;
2. Implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes;
3. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam; sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes:
4. Non quæ sua sunt, singuli considerantes, sed ea quæ aliorum.

Supra præbuit se in exemplum patientiæ et sanctitatis, hic ad idem adducit exempla aliorum. Et primo ponit exemplum Christi; secundo exempla suorum discipulorum, quos ad eorum confirmationem mittere promittit, ibi: *Spero autem in Domino, etc.* Circa primum tria facit: quia primo præmittit exhortationem; secundo inducit exemplum, ibi: *Hoc enim sentite, etc.;* tertio concludit propositum ex exemplo Christi, ibi: *Itaque, charissimi mei, etc.* Circa primum primo est considerandum medium quo eos inducit; secundo ad quod inducit, ibi: *Implete gaudium, etc.* Utitur autem circa primum quadruplici medio. Primo ex devotione ad ipsum Christum; secundo ex charitate proximi; tertio ex speciali societate; quarto ex miseratione. Dicit ergo: *Si qua ergo consolatio, etc.* Hæc quatuor media quæ hic consequenter ponuntur, omnia referuntur ad hoc quod subdit: *Implete, etc.* Et est sensus, quasi dicat: Consolari volo in vobis. *Si qua ergo consolatio*, id est, si quam consolationem mihi afferre vultis in Christo, *implete meum gaudium.* — *Ut ponerem fortitudinem lugentibus Sion, etc.* [4]. *Consolatur nos in omni tribulatione, ut et ipsi possimus consolari, etc.* [5]. Ex parte vero charitatis fraternæ, dicit: *Si quod solatium charitatis*, sc. est, implete gaudium meum. *Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, etc.* [6]. *Ecce quam bonum, etc.* [7]. Item ex speciali societate, et hæc est inter homines, qui communicant in rebus, sicut socii in bellicis armis: ita boni spirituales, quæ sibi communicant in spiritualibus bonis. Et ideo dicit: *Si qua societas spiritus*, sc. est mihi ad vos, implete meum gaudium; quasi dicat: Exhibui ego vobis multam consolationem vestram; si ergo socii mei estis, exhibete idem et vos mihi. *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis, etc.* [8]. *Vir amicabilis ad societatem magis amicus erit quam frater* [9]. Item ex miseratione, cum dicit: *Si qua viscera miserationis.* — *Induite vos sicut electi Dei sancti et dilecti viscera misericordiæ, etc.* [10].

Deinde ponit ea ad quæ inducit. Et primo in generali, dicens: *Implete, etc.;* quasi dicat: Gaudeo in vobis propter bona quæ vidi et audivi de vobis; sed quando hæc perficientur, tunc gaudium meum crescet, et tandem perficietur. Unde illud implete, scil. proficiendo in bonum. Secundo in speciali monet ad mutuam charitatem. Cujus unitas in duobus consistit, sc. interius in affectu et exterius in effectu. *Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere et veritate* [11]. Prima designatur in objecto charitatis, cum dicit: *Idem sapite.* Sapientia enim est cognitio altissimarum causarum; quia ejus est judicare, quod nullus potest sine causa altissima. Et ideo sapientia est cognitio de divinis. *Idem ergo sapite, etc.;* quasi dicat: Idem sapiatis circa ea quæ sunt fidei. *Deus autem patientiæ et solatii det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Jesum Christum, ut unu*

(1) Ephes. II. (2) Act. V.
(3) Act. XVI. (4) Isa. LXI.
(5) II. Cor. I. (6) Galat. III.
(7) Psal. CXXXII. (8) Ephes IV.
(9) Prov. XVIII. (10) Coloss. III.
(11) I. Joan. III.

ore glorificetis Deum [1]. Sed hoc fit per charitatem eamdem; ideo sequitur: *Eamdem charitatem habentes. — Super omnia charitatem habentes, quod est vinculum perfectionis* [2]. Item quantum ad effectum sunt duo necessaria, sc. consensus duorum in idem ex parte affectus, et judicium rationis concors in eodem.

Quantum ad primum dicit: *Unanimes*, sc. in agendis. *Qui habitare facit unius moris in domo* [3]. *Uno ore honorificetis Deum* [4]. Quantum ad secundum dicit: *Idipsum sentientes.* Quod ita differt ab hoc quod dicit: *Idem sapite*, sicut hoc quod dicit: *Unanimes*, ab eo quod dicit: *Eamdem charitatem habentes.* Secundo monet ad humilitatem: circa quam primo excludit contraria humilitati; secundo monet ad eam. Contraria autem humilitati sunt quæ oriuntur ex superbia. Hæc autem sunt proprie exterior contentio, quia humiles sibi cedunt. *Inter superbos semper jurgia sunt, etc.* [5]. *Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum* [6]. Ideo dicit: *Nihil per contentionem.* Aliud est inanis gloria. Superbus enim inordinate appetit suam excellentiam, etiam in opinione aliorum. *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes, etc.* [7]. *Ego autem non quæro gloriam meam, etc.* [8]. Ideo hic dicit: *Neque per inanem gloriam.* Et sequitur monitio: *Sed in humilitate superiores invicem arbitrantes.* Sicut enim pertinet ad superbiam quod homo se extollat supra se, ita ad humilitatem quod homo se subjiciat secundum suam mensuram. Sed quomodo superior poterit hoc implere? Aut enim non cognoscit se esse superiorem, et virtutem suam, et sic non est virtuosus, quia non est prudens. Aut scit, et sic non potest alium existimare superiorem se. Respondeo: Dicendum est, quod nullus est sic bonus, quin in eo sit aliquis defectus, et nullus est sic malus, quin habeat aliquid boni. Unde non oportet quod eum præponat sibi simpliciter, sed quantum ad hoc dicat in mente sua sic: Forte in me est aliquis defectus, qui non est in illo. Et hoc ostendit Augustinus in libro de virginitate, quomodo virgo præferat sibi conjugatam, quia forte ferventior. Sed detur quod quantum ad omnia sit ille bonus, et ille malus, nihilominus tu et ille geritis duplicem personam, sc. tui, et Christi. Si ergo illum non præponas ratione suæ personæ, præponas ratione imaginis divinæ. *Honore invicem prævenientes* [9]. Tertio monet ad mutuam sollicitudinem, dicens: *Non quæ sua, etc. — Pro se invicem sollicita sunt membra, etc.* [10]. *Charitas non quærit quæ sua sunt* [11].

(1) Rom. xv. (2) Coloss. iii.
(3) Psal. lxv. (4) Rom. xv.
(5) Prov. xiii. (6) Jac. iii.
(7) Galat. v. (8) Joan. viii. (9) Rom. xii.

LECTIO II.

Ad humilitatem exemplo Christi hortatur Philippenses, cujus majestas, cujusque humilitas declaratur.

5. Hoc sentite in vobis quod et in Christo Jesu.
6. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo;
7. Sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo.
8. Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

Postquam Apostolus posuit exhortationem suam, hic hortatur ad virtutem humilitatis, exemplo Christi. Et primo inducit ad imitandum Christi exemplum; secundo ponit ejus exemplum, ibi: *Qui cum in forma, etc.* Dicit ergo: Sitis humiles, ut dixi: ideo *hoc sentite*, id est, experimento tenete quod fuit *in Christo Jesu.* Notandum quod quinque modis debemus hoc sentire, sc. quinque sensibus. Primo videre ejus charitatem, ut ei conformemur illuminati. *Regem in decore suo videbunt, etc.* [12]. *Nos autem omnes revelata facie gloriam Dei speculantes, etc.* [13]. Secundo audire ejus sapientiam, ut beatificemur. *Beati viri tui, et beati servi tui, hi qui stant coram te, et audiunt sapientiam tuam* [14]. *In auditu auris obedivit mihi* [15]. Tertio odorare gratias suæ mansuetudinis, ut ad eum curramus. *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum* [16]. Quarto gustare dulcedinem ejus pietatis, ut in Deo semper dilecti simus. *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* [17]. Quinto tangere ejus virtutem, ut salvemur. *Si tetigero tantum fimbriam vestimenti ejus, salva ero* [18]. Et sic sentite quasi tangendo per operis imitationem.

(10) I. Cor. xii. (11) I. Cor. xiii.
(12) Isa. xxxiii. (13) II. Cor. iii.
(14) III. Reg. x. (15) Psal. xvii.
(16) Cant. i. (17) Psal. xxxiii. (18) Matth. ix.

Deinde cum dicit: *Qui cum in forma Dei, etc.*, proponit exemplum Christi. Et primo præmittit Christi majestatem; secundo ponit ejus humilitatem, ibi: *Semetipsum, etc.*; tertio exaltationem, ibi: *Propter quod, etc.* Et primo majestatem Christi præmittit, ut magis humilitas commendetur. Et duo proponit pertinentia ad Christi dignitatem, sc. divinæ naturæ veritatem; secundo æqualitatem, ibi: *Non rapinam.* Dicit ergo: *Qui*, sc. Christus, *cum in forma, etc.* Unumquodque enim dicitur in natura generis vel speciei per suam formam. Unde forma dicitur natura rei. Et sic esse in forma Dei est esse in natura Dei, per quod intelligitur quod sit verus Deus. *Ut simus in vero filio ejus Jesu Christo* [1]. Sed non est intelligendum quod aliud sit forma Dei, et aliud ipse Deus: quia in simplicibus et materialibus idem est forma, et id cujus est, maxime in Deo. Sed quare potius dicit in forma, quam in natura? Quia hoc competit nominibus propriis filii tripliciter. Dicitur enim et filius, et verbum, et imago. Filius enim est qui generatur, et finis generationis est forma. Et ideo, ut ostendatur perfectus Dei filius, dicit: *In forma*, quasi habens perfecte formam Patris. Similiter verbum non est perfectum, nisi quando ducit in cognitionem naturæ rei; et sic Verbum Dei in forma Dei dicitur, quia habet totam naturam Patris. Similiter nec imago dicitur perfecta, nisi habeat formam cujus est imago. *Cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, etc.* [2]. Sed numquid habet eam perfecte? Sic: *Quia non rapinam, etc.* Quod posset dupliciter intelligi. Uno modo de humanitate, et ita non intelligebat Paulus, quia hoc esset hæreticum; quia hoc esset rapina, si referretur ad humanitatem. Ideo exponendum est alio modo, sc. de divinitate, secundum quam dicitur de Christo. Repugnat etiam rationi aliter dicere; quia natura Dei non est receptibilis in materia; quod autem aliquis existens in natura aliqua magis vel minus participet eam, est ex materia, sed ibi non est; ergo dicendum est, quod *arbitratus est non esse rapinam*, sc. *se esse æqualem Deo*, quia est in forma Dei, et cognoscit bene naturam suam. Et quia cognoscit hoc, ideo dicitur Joan. v: *Æqualem se Deo facit*; sed hoc non fuit rapina: sicut quando diabolus et homo volebat ei æquari. *Ero similis Altissimo, etc.* [3]. Et [4]: *Eritis sicut dii.* Hæc autem fuit rapina; ideo pro hac Christus venit satisfacere. *Quæ non rapui, tunc exsolvebam* [5].

Deinde cum dicit: *Sed semetipsum, etc.*, humilitatem Christi commendat. Primo quantum ad mysterium incarnationis; secundo quantum ad mysterium passionis, ibi: *Humiliavit se, etc.* Circa primum ponit humilitatem; secundo ejus modum et formam. Dicit ergo: *Sed semetipsum, etc.* Sed quia erat plenus divinitate, numquid ergo evacuavit se divinitate? Non, quia quod erat permansit: et quod non erat, assumpsit; sed hoc est intelligendum secundum assumptionem ejus quod non habuit, sed non secundum assumptionem ejus quod habuit. Sicut enim descendit de cælo, non quod desineret esse in cælo; sed quia incepit esse novo modo in terris, sic etiam se exinanivit, non deponendo divinam naturam, sed assumendo naturam humanam. Pulchre autem dicit: *Exinanivit.* Inane enim opponitur pleno. Natura autem divina satis plena est, quia ibi est omnis bonitatis perfectio. *Ostendam tibi omne bonum* [6]. Natura autem humana, et anima non est plena, sed in potentia ad plenitudinem; quia est facta quasi tabula rasa. Est ergo natura humana inanis. Dicit ergo: *Exinanivit*, quia naturam humanam assumpsit. Tangit ergo primo naturæ humanæ assumptionem, dicens: *Formam servi accipiens.* Homo enim ex sua creatione est servus Dei, et natura humana est forma servi. *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, etc.* [7]. *Ecce servus meus, etc.* [8]. *Tu autem, Domine, susceptor meus es, etc.* [9]. Cur dicitur convenientius formam servi, quam servum? Quia servus est nomen hypostasis, vel suppositi, quod non est assumptum, sed natura: quod enim suscipitur, distinguitur a suscipiente. Non ergo Filius Dei assumpsit hominem; quia daretur intelligi quod homo esset aliud a Filio Dei, cum tamen Filius Dei factus sit homo. Accepit ergo naturam in persona sua, ut esset idem in persona filius Dei, et filius hominis. Secundo tangit naturæ conformitatem, dicens: *In similitudinem hominum factus,*

(1) 1. Joan. ult. (2) Hebr. I.
(3) Isa. XIV. (4) Gen. III.
(5) Psal. LXVIII. (6) Exod. XXXIII.
(7) Psal. XCIX. (8) Isa. XLII. (9) Psal. III.

sc. secundum speciem. *Debuit per omnia fratribus assimilari* [1]. Et si dicas quod in Domino Jesu Christo non convenit speciem accipere, verum est, qua resultet ex divinitate et humanitate, quasi divinitas et humanitas convenissent in unam naturam communem. Unde sequeretur quod divina natura (ut ita loquar) mutaretur. Tertio naturæ humanæ conditiones ponit, dicens: *Et habitu inventus ut homo*, quia defectus omnes et proprietates continentes speciem, præter peccatum, suscepit. Et ideo habitu inventus ut homo, sc. in exteriori conversatione, quia esuriit ut homo, fatigatus fuit, et hujusmodi. *Tentatum per omnia pro similitudine absque peccato* [2]. *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* [3]. Et sic habitum possumus referre ad exteriores habitudines. Vel *habitu*, quia ipsam humanitatem accepit quasi habitum.

Est autem habitus quadruplex. Unus mutat habentem, et ipse non mutatur, ut stultus per sapientiam. Alius mutatur et mutat, ut cibus. Alius, qui nec mutat, nec mutatur, ut annulus adveniens digito. Alius, qui mutatur, et non mutat, ut vestimentum. Et per hanc similitudinem natura humana in Christo dicitur habitus, qui sic advenit divinæ personæ, quod non mutavit ipsam; sed mutata est in melius, quia impleta est gratia et veritate. *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis* [4]. Dicit ergo: In similitudinem hominum factus, ita tamen quod non mutatur; quia habitu inventus est ut homo. Sed advertendum est quod ex hoc verbo *habitu, etc.*, aliqui erraverunt. Unde tangitur triplex opinio VI distinct. III Sentent. Prima est quod humanitas Christi advenit ei accidentaliter, quod est falsum: quia suppositum divinæ naturæ factum est suppositum humanæ naturæ; et ideo accidentaliter non advenit ei, sed substantialiter, non quod divinitas naturaliter non advenit ei, sed substantialiter prædicetur de ipso. Et per hoc etiam excluditur error Photini, qui dixit quod Christus esset purus homo, non de virgine, quia dicitur *cum in forma Dei esset*. Ergo prius in forma Dei erat, quam acciperet formam servi, ex qua est minor Patre, quia non rapinam, etc. Vincitur ergo quod per formam servi meruit. Item excluditur error Arrii, qui dixit quod esset minor Patre, quia non rapinam, etc. Item Nestorii, qui dixit, quod unio esset intelligenda secundum inhabitationem, inquantum scil. Deus inhabitavit hominem, et quod alius est filius hominis, et alius filius Dei. Sed Rabanus dicit quod Apostolus incarnationem nominat exinanitionem. Constat autem quod Pater inhabitat, et Spiritus Sanctus, et isti sunt exinaniti, quod est falsum. Item dicit: Semetipsum exinanivit, ergo idem est qui exinanitus est, et exinaniens. Sed hujusmodi est Filius Dei, quia ipse semetipsum exinanivit, ergo est unio in persona. Item Eutichetis, qui dixit, quod ex duabus naturis resultat etiam una natura. Ergo non accepit formam servi, sed quamdam aliam, quod est contra hoc. Item Valentini, qui dixit quod attulit corpus de cælo. Item Apollinaris, qui dixit quod non habuit animam. Sic enim non esset in similitudinem hominum factus.

Deinde cum dicit: *Humiliavit semetipsum, etc.*, commendat humilitatem Christi quoad mysterium passionis ejus. Et primo ostendit humilitatem Christi; secundo modum, ibi: *Factus obediens, etc.* Est ergo homo, sed valde magnus, quia idem est Deus et homo, et tamen humiliavit se. *Quanto major es, humilia te in omnibus* [5]. *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* [6]. Modus humiliationis, et signum humilitatis est obedientia; quia proprium superborum est sequi propriam voluntatem: quia superbus quærit altitudinem, ad rem autem altam pertinet quod non reguletur alio, sed ipsa alia regulet, et ideo obedientia contrariatur superbiæ. Unde volens ostendere perfectionem humilitatis et passionis Christi, dicit quod factus est obediens, quia si fuisset passus non ex obedientia, non fuisset ita commendabilis: quia obedientia dat meritum passionibus nostris. Sed quomodo factus est obediens? Non voluntate divina, quia ipsa est regula; sed voluntate humana, quæ regulata est in omnibus secundum voluntatem paternam. *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* [7]. Et convenienter introducit in passione obedientiam, quia prima prævaricatio

(1) Hebr. II. (2) Hebr. IV.
(3) Baruch III. (4) Joan. I.
(5) Eccli. III. (6) Matth. XI.
(7) Matth. XXVI.

est facta per inobedientiam. *Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius hominis, justi constituuntur multi* [1]. *Vir obediens loquetur victorias* [2]. Sed quod magna et commendabilis sit hæc obedientia, patet: quia tunc est obedientia magna, quando sequitur imperium alterius contra motum proprium; motus autem voluntatis humanæ ad duo tendit: ad vitam, et ad honorem; sed Christus non recusavit mortem. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, etc.* [3]. Item non fugit ignominiam. Unde dicit: *Mortem autem crucis*, quæ est ignominiosissima. *Morte turpissima condemnemus eum* [4]. Sic ergo nec refugit mortem, nec genus ignominiosæ mortis.

LECTIO III.

Ad obedientiam exhortantur Philippenses, ob quam Christus exaltatus est.

9. Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen.
10. Ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum.
11. Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei patris.
12. Itaque, charissimi mei, sicut semper obedistis, non in præsentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini.
13. Deus est enim, qui operatur in vobis et velle, et perficere pro bona voluntate.

Supra commendavit Christi humilitatem, hic commendat ejus præmium, quod est exaltatio et gloria. *Omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur* [5]. *Qui humiliatus fuerit, erit in gloria* [6]. Nota triplicem exaltationem Christi, sc. quantum ad gloriam resurgentis, ibi: *Propter quod, etc.* Quantum ad notificationem suæ divinitatis, ibi: *Et donavit, etc.* Et quantum ad reverentiam totius creaturæ, ibi: *Ut in nomine, etc.* Dicit ergo: *Propter quod et Deus exaltavit illum*, sc. ut de morte resurgeret. Item de mortalitate ad immortalitatem. *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur* [7]. *Dextera Domini exaltavit me, non moriar, sed vivam* [8]. Item exaltavit eum in dextris suis constituendo. *Constituens illum ad dexteram suam in cœlestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen, etc.* [9]. Sed verum est quod alii exaltantur in gloria, et in immortalitate, sed ille plus, quia dedit *ei nomen, etc.* Nomen autem imponitur ad significandam rem aliquam, et tanto nomen est altius, quanto res significata per illud est altior, et ideo nomen divinitatis est altius. *Domine Dominus noster, quam admirabile est nomen tuum, etc.* [10]. Ergo hoc nomen, ut Deus diceretur, et esset, dedit isti, sc. Christo, Pater, tamquam vero Deo. Sed Photinus dicit, quod hoc ponitur hic sicut præmium humilitatis Christi: et dicit, quod non est verus Deus, sed quod sit sibi data quædam eminentia creaturæ, et similitudo divinitatis: quod non est verum, quia dictum est supra: *Cum in forma Dei esset, etc.*

Dicendum ergo est quod in Christo est duplex natura, et unum suppositum. Hæc enim persona Deus est et homo; et ideo potest hoc dupliciter exponi: Uno modo ut donaverit ei hoc nomen Pater, inquantum est filius Dei, et hoc ab æterno per generationem æternam; quæ donatio nihil est aliud quam æterna ejus generatio. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso, etc.* [11]. Alio modo de Christo homine, et sic Pater dedit illi homini nomen, ut Deus esset, non per naturam, quia alia est natura Dei, et alia hominis, sed ut esset Deus per gratiam non adoptionis, sed unionis, qua simul esset Deus et homo. *Prædestinatus est filius Dei in virtute* [12], ille sc. qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Et hæc est expositio Augustini secundum intentionem Apostoli. Similiter habetur Act. II: *Certissime sciat omnis domus, etc.* Prima autem est Ambrosii. Sed quæris quantum ad utramque expositionem objiciendo, cur, postquam dixit: *Humiliavit semetipsum, etc.*, sequitur hic: *Propter quod, etc.*, cum præmium non præcedat meritum. Non ergo æterna generatio, nec incarnatio est præmium passionis Christi, quia præcedunt. Sed dicendum est, quod in sacra scriptura dicitur aliquid fieri, quando innotescit. Donavit ergo, id est, fecit manifestum mundo, quod hoc nomen haberet.

(1) Rom. V.
(2) Prov. XXI.
(3) I. Pet. III.
(4) Sap. II.
(5) Luc. XIV et XVIII.
(6) Job XXII.
(7) Rom. VI.
(8) Ps. CXVII.
(9) Ephes. I.
(10) Psal. VIII.
(11) Joan. V.
(12) Rom. I.

Hoc enim manifestum est in resurrectione, quia ante non erat sic nota divinitas Christi. Et huic concordat textus sequens, quasi non donaverit quod non haberet; sed ut hoc omnes venerentur. Et ponitur duplex veneratio, sc. in subjectione operis, et in confessione oris, ibi: *Et omnis lingua, etc.* Dicit ergo: *Et dedit illi nomen quod est super omne nomen*, etiam secundum quod homo. Ideo subdit: *Ut in nomine Jesu*, quod est nomen hominis, *omne genu flectatur. — Mihi curvabitur omne genu, etc.* [1]. Sed hic erravit Origenes: quia cum audivit, quod omne genu flectatur, quod est reverentiam exhibere, reddidit futurum quandoque quod omnis creatura rationalis, sive angeli, sive homines, sive dæmones subjicerentur Christo subjectione charitatis. Sed contra hoc est illud Matth. xxv: *Ite, maledicti, in ignem æternum, etc.* Sed dicendum est, quod est duplex subjectio: una voluntaria, et alia involuntaria. Et est futurum, quod omnes angeli sancti Christo subjiciantur voluntarie; et ideo dicit: *Omne genu flectatur.* Et ponitur signum pro signato. *Adorate eum, omnes angeli ejus* [2]. Item quod homines beati, et sancti ac justi hoc modo subjicientur. *Omnes gentes, quascumque fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum* [3]. Sed dæmones et damnati non sic; sed involuntarie subjiciuntur. *Dæmones credunt, et contremiscunt, etc.* [4].

Deinde cum dicit: *Et omnis lingua confiteatur, etc.*, ponitur exhibitio reverentiæ in confessione oris. Omnis lingua, sc. cœlestium, terrestrium, et infernorum. Non de confessione laudis dicitur hoc respectu infernorum; sed de coacta, quæ fit per recognitionem Dei. *Videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est, etc.* [5]. *Confiteatur nomini tuo magno, quoniam terribile et sanctum est, etc.* [6]. Et hoc, *quia Dominus Jesus Christus, etc.*, iste sc. homo, *in gloria, etc.* Non dicit: In simili, quia in eadem. *Omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem* [7]. Et notandum est, quod in principio dicit: *Qui cum in forma, etc.* Hic dicit *in gloria*, quia futurum erat quod illud quod ab æterno habuit, omnibus innotesceret, ut Joan. xvii: *Clarifica me tu, Pater, apud temetipsum claritate quam habui priusquam mundus fieret apud te.*

Deinde cum dicit: *Itaque, fratres, etc.*, concluditur exhortatio. Et circa hoc tria facit: quia primo hortatur ad bene agendum; secundo ostendit quomodo debent agere, ibi: *Omnia autem, etc.*; tertio, quo fructu, ibi: *Ut sitis, etc.* Item prima in tres. Quia primo commemorat præteritam obedientiam; secundo ostendit quid agere debeant, ibi: *Non in præsentia, etc.*; tertio dat fiduciam adimplendi, ibi: *Deus enim, etc.* Dicit ergo: Itaque ex quo Christus sic se humiliavit, et propter hoc est exaltatus, debetis scire quod si humiliemini, et exaltabimini, et hoc debetis facere, quia semper obedivistis. Et facit mentionem de obedientia, commendando bona eorum, et hoc ideo, quia per obedientiam intelligitur omnis virtus: quia ex hoc est homo justus, quod mandata Dei custodit. *Servi estis ejus cui obedistis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam, etc.* [8]. Item omne bonum, quantumcumque bonum est per se, per obedientiam redditur melius. *Vir obediens loquetur victorias* [9]. Item quia obedientia inter alias est maxima. Nam offerre de rebus exterioribus est magnum, sed majus si de corpore, maximum autem si de anima et voluntate tua, quod fit per obedientiam. *Melior est obedientia, quam victimæ, et auscultare magis quam offerre adipem arietum, etc.* [10]. Sed si sic fecistis, hortor ut adhuc sic faciatis de cætero.

Deinde cum dicit: *Non in præsenti, etc.*, ostendit quid agere debeant. Et primo monet, ut agant fideliter: quia servus infidelis, non servit, nisi quando dominus videt, quia non curat, nisi placere; sed fidelis semper bene operatur, et ideo dicit: *Non in præsentia mea tantum*: quia sic videretur quod non faceretis ex instinctu bonæ voluntatis. *Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei: ex animo cum bona voluntate servientes Domino, et non hominibus.* Secundo, ut humiliter, ibi: *Cum metu et tremore, etc.* Superbus enim non timet, sed humilis. *Qui se existimat stare, videat ne cadat* [12]. *Beatus homo qui semper est pavidus* [13]. *Servite Domino in timore, et exultate ei cum*

(1) Philipp. ii et Is. xlv. (2) Psal. xcvi.
(3) Psal. lxxxv. (4) Jac. ii.
(5) Isa. xl. (6) Psal. xcviii.
(7) Joan. v. (8) Rom. vi.
(9) Prov. xxi. (10) I. Reg. xv.
(11) Ephes. vi (12) I. Cor. x. (13) Prov. xxviii.

tremore [1]. Tertio salubriter, ibi *Vestram salutem operamini. — Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [2].

Deinde cum dicit: *Deus enim, etc.*, confirmat fiduciam, et excludit quatuor falsas existimationes. Unam hominum credentium, quod homo per liberum arbitrium possit salvari absque divino auxilio. Contra hoc dicit: *Deus, etc. — Pater in me manens, ipse facit opera* [3]: et [4]: *Sine me nihil potestis facere.* Alii omnino negant liberum arbitrium, dicentes quod homo necessitatur a fato, vel a providentia divina. Et hoc excludit, cum dicit: *In vobis.* Quia interius per instinctum movet voluntatem ad bene operandum. *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis* [5]. Tertia Pelagianorum, sicut et prima, dicentium electiones esse in nobis, sed prosecutiones operum in Deo, quia velle est a nobis, sed perficere a Deo. Et hoc excludit, dicens: *Et velle et perficere. — Non est volentis*, sc. velle, sine auxilio Dei, *neque currentis*, sc. currere, *sed miserentis est Dei* [6]. Quarta quod Deus facit omne bonum in nobis, et hoc per merita nostra. Hoc excludit, cum dicit: *Pro bona voluntate*, sc. sua, non pro meritis nostris, quia ante gratiam Dei nihil boni meriti est in nobis. *Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua, etc.* [7].

LECTIO IV.

Exemplo multorum discipulorum Pauli docentur Philippenses exequi opera salutis.

14. Omnia autem facite sine murmurationibus et hæsitationibus,

15. Ut sitis sine querela et simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ et perversæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo,

16. Verbum vitæ continentes ad gloriam meam in diem Christi: quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.

17. Sed et si immolor supra sacrificium et obsequium fidei vestræ, gaudeo et congratulor omnibus vobis.

18. Idipsum autem et vos gaudete et congratulamini mihi.

19. Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad vos, ut ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt.

20. Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit.

(1) Psal. II. (2) Matth. X et XXIV.
(3) Joan. XIV. (4) Ibid. XV.
(5) Isa. XXVI. (6) Rom. IX.

21. Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi.

22. Experimentum autem ejus cognoscite, quoniam sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio.

23. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro quæ circa me sunt.

24. Confido autem in Domino, quoniam et ipse veniam ad vos cito.

25. Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem et cooperatorem et commilitonem meum, vestrum autem Apostolum, et ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos.

26. Quoniam quidem omnes vos desiderabat, et mœstus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum.

27. Nam et infirmatus est usque ad mortem. sed Deus misertus est ejus: non solum autem ejus, verum etiam et mei, ne tristitiam super tristitiam haberem.

28. Festinantius ergo misi illum, ut viso illo iterum gaudeatis, et ego sine tristitia sim.

29. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, et ejusmodi cum honore habetote.

30. Quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleretur id quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

Supra Apostolus induxit ad faciendum opera salutis, hic docet eos modum faciendi. Et primo docet ipsum modum, secundo assignat rationem ejus, ibi: *Ut sitis, etc.* Docet duplicem modum faciendi, sc. sine murmure et sine dubitatione. Opera enim virtutum sunt et difficillima, et in his habet locum murmuratio. *Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore* [8]. Et ne dubitetis an fiant. *Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui a vento movetur, et circumfertur, etc.* [9]. Ponit autem hujus rationem, et primo ex parte eorum; secundo ex parte Apostoli, ibi: *Ad gloriam, etc.* Circa primum ponitur triplex ratio. Prima in comparatione ad fideles, cum dicit: *Ut sitis sine querela. — Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela, etc.* [10]. — Sine peccato autem nullus esse potest; sed bene sine querela. Unde ad hoc monet. Secundo in comparatione ad Deum, ibi: *Simplices, etc.* Filius enim est similis patri, Deus autem simplex est; unde simplices simus sicut filii Dei; quod est, quando intentio est ad unum. *Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis* [11]. *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* [12]. Tertio in comparatione ad infideles, ibi: *Sine re-*

(7) Psal. L. (8) I. Cor. X.
(9) Jac. I. (10) Luc. I.
(11) Jac. I. (12 Matth. X.

prehensione, etc., id est, ut bene se habeant ad infideles, ut sc. sint sine offensione *in medio nationis pravæ*, quantum ad mala opera, *et perversæ*, quantum ad infidelitatem: et hoc est, quando non possunt infamari ab eis. *Nullam occasionem date adversario maledicti gratia* [1]. Et hujus ratio ponitur, ibi: *Inter quos, etc.* Quia qualitercumque mundus varietur, luminaria cæli clara manent. *Vos estis lux mundi, etc.* [2]. Lucens non quantum ad essentiam, quia sic tantum Deus lux est. *Et vita erat lux hominum, etc.* [3]. At vero sancti non sic. *Non erat ille lux, etc.* [4]. Sed sunt lux, inquantum habent aliquid lucis illius qui erat lux hominum, sc. Verbi Dei irradiantis nobis. Et ideo dicit: *Verbum vitæ continentes*, sc. verbum Christi. *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes* [5]. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, etc.* [6].

Deinde ponit rationem ex parte Apostoli, ibi: *Ad gloriam meam.* Secundo manifestat rationem, quia subditi debent bene agere, etiam ut cedat in gloriam prælatorum. Eorum enim est gloria, quando subditi sunt bene instructi. *Filius sapiens lætificat patrem, etc.* [7]. *Vos enim estis gloria nostra, etc.* [8]. Et hoc, *In diem Christi*, quando sc. adducet secum fideles. Et hoc propter duo est ad gloriam, sc. propter laborem in prædicatione, propter passionem mortis quam sustinuit. Et ideo dicit: *Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.* Cursum dicit prædicationem, propter agilitatem, quia a Jerusalem usque in Hispaniam. Item labores, propter contradictiones et pœnas quas pertulit, et hoc non in vacuum, immo in multum fructum. *Gratia ejus in me vacua non fuit* [9]. Item propter passionem, ibi: *Sed et si immolor.* Convertens enim aliquos, quasi de illis quos convertit, offert sacrificium Deo. Sed quandoque offerentes a tyrannis occisi sunt supra sacrificium, sicut habetur Luc. XIII. Et ideo dicit: Offero Deo sacrificium de vobis; sed si contingat quod et ego supra hoc immolor, id est, occasione sacrificii conversionis vestræ occidar, *gaudeo* propter me. *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, etc.* [10]. — *Et congratulor vobis*, quod habetis fidem etiam cum periculo personæ meæ, cui et in hoc congratulamini. Et ideo dicit: *Idipsum gaudete et congratulamini mihi.* — *Gaudere cum gaudentibus* [11].

Deinde cum dicit: *Spero autem, etc.*, proponit in exemplum discipulos suos. Et I. Tim. II Epaphroditum, ibi: *Necessarium autem, etc.* Circa primum, primo præmittit missionem Timothei; secundo commendat eum, ibi: *Neminem, etc.*; tertio innuit tempus missionis, ibi: *Hunc igitur, etc.* Dicit ergo: *Spero, etc.* Notandum est, quod Apostolus sic habuit fiduciam in Deo, quod etiam minima attribuebat Deo. *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est* [12]. Littera est plana. Deinde commendat eum, et primo ex charitate ad eos; secundo ex devotione ad Apostolum, ibi: *Experimentum, etc.* Et sic facit bonus mediator, quia illos diligit, hunc veneratur. Item primo ponit commendationem; secundo exponit, ibi: *Omnes enim quæ, etc.* Dicit ergo: Mitto, etc. Quia *neminem*, etc., sc. in profectum vestrum. *Qui inhabitare facit unius moris in domo* [13]. — *Qui sollicitus sit.* — *Qui præest in sollicitudine* [14]. — *Sincera affectione*, quia solum propter Deum. *Ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur* [15]. Ratio autem quare *neminem, etc.*, quia *omnes quæ, etc.*, id est, non quæ ad salutem proximorum sunt, et ad honorem Dei quærunt, sed quæ ad lucrum et gloriam, et quæ sua sunt.

Sed numquid Lucas, et Epaphroditus, et alii qui erant cum Apostolo quærebant quæ sua sunt? Respondeo: Dicendum est, quod in societate Apostoli plures erant, qui hoc quærebant, qui et deseruerunt eum. *Demas enim me dereliquit, diligens sæculum, et abiit Thessalonicam: Crescens in Galatiam: Titus in Dalmatiam: Lucas est mecum solus* [16]. Sed consuetudo est, quod aliquando scriptura loquitur de nonnullis, sicut de omnibus. *A minori quippe usque ad majorem omnes avaritiæ student, et a propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum, etc.* [17]. Et ideo est di-

(1) I. Tim. v. (2) Matth. v.
(3) Joan. I. (4) Ibidem.
(5) Joan. VI. (6) Psal. CXVIII.
(7) Prov. X. (8) I. Thess. II.
(9) I. Cor. XV. (10) Jac. I.
(11) Rom. XII. (12) II. Cor. III.
(13) Psal. LXVII. (14) Rom. XII.
(15) II. Cor. I. (16) II. Tim. IV. (17) Jer. VI.

stributio accommoda. Et si vultis scire, quomodo se habet ad me, respondeo: Experimentum, etc., id est, quasi esset specialis filius. *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus et fidelis in Domino, etc.* [1]. — *Hunc ergo* sic sollicitum pro vobis, sic mihi charum, *spero*, etc. Sed quare non statim? Est sciendum, quod aliter est de Christo et de aliis sanctis. In Christo enim est plenitudo gratiarum, unde habuit semper notitiam omnium; non sic alii sancti. Unde Apostolus prævidebat aliqua de futuris circa se, aliqua ignorabat. Et sic non revelatum erat sibi, an deberet liberari de vinculis. Et ideo dicit: *Mox, etc.* Quia si detur facultas, personaliter veniam. Et ideo confido, etc. Sed tamen liberatus a vinculis non fuit. *Quoniam tu illuminas lucernam meam, Domine Deus meus, illumina tenebras meas* [2]. Semper enim aliquid tenebrosum est in sanctis.

Deinde cum dicit: *Necessarium, etc.*, proponit in exemplum alium suum discipulum, sc. Epaphroditum. Et primo describit ipsum; secundo ostendit quomodo suscipiatur, ibi: *Excipite, etc.* Circa primum duo facit, quia primo commendat eum; secundo ostendit causam missionis, ibi: *Quoniam quidem, etc.;* tertio eam exponit, ibi: *Nam et infirmatus est, etc.* Dicit ergo: *Necessarium, etc.* Nominat autem eum *fratrem,* propter fidem. *Omnes vos fratres estis, etc.* [3]. — *Cooperatorem*, sc. in labore prædicationis. *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma* [4]. — *Et commilitonem, etc.* Quia simul passi tribulationem. *Labora sicut bonus miles Christi Jesu, etc.* [5]. — *Apostolum*, id est, doctorem. Hic fuit episcopus Philippensium, et missus ab eis, ut serviret Apostolo, et ideo dicit: *Ministrum necessitatis meæ.* Infra [6]: *Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quem misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo.* Sed quare? ad satisfaciendum desiderio, quo desiderio desiderabat videre vos. *Desidero enim vos, etc.* [7]. Item ad subveniendum suæ tristitiæ, quia tristis erat de vestra tristitia, quam conceperatis, quando audistis eum infirmari; et exponit causam, dicens: *Nam et infirmatus est usque ad mortem*, sc. secundum judicium medicorum, non autem secundum providentiam divinam, sed ad honorem Dei. *Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei* [8]. Ideo sequitur: *Sed Deus misertus est ejus. — Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum, etc.* [9]. — *Et non solum, etc.* Quia tristitiam temporalem et naturalem habuit de afflictionibus suis, sicut et Christus legitur aliquando habuisse.

Consequenter concludit missionem, et patet littera, et ostendit quomodo recipiatur, et secundo hujus causam. Recipiendus est honorifice in Domino, cujus est minister. *Sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum* [10]. *Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maxime qui laborant in verbo et doctrina, etc.* [11]. Et hoc *propter, etc.*, id est propter Deum et salutem fidelium, *usque ad mortem accessit. — Majorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis, etc.* [12]. — *Tradens.* — *Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis* [13]. Et hoc, *ut impleret, etc.*, quod vos personaliter non potuistis circa meum obsequium.

(1) I. Cor. IV. (2) Psal. XVII.
(3) Matth. XXIII. (4) Prov. XVIII.
(5) II. Tim. II. (6) Cap. IV.

(7) Rom. I. (8) Joan. XI.
(9) Psal. VI. (10) Galat. IV.
(11) I. Tim. V. (12) Joan. XV. (13) Joan. X.

CAPUT III.

Gaudendum in Domino dicit, non in legalibus observantiis, ostenditurque quanti faciat Christum.

1. De cætero, fratres mei, gaudete in Domino: eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium.

2. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem.

3. Nos enim sumus circumcisio: qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne fiduciam habentes:

4. Quamquam et ego habeo confidentiam in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis,

5. Circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis;

6. Secundum legem pharisæus; secundum æmulationem persequens ecclesiam Dei; secundum justitiam, quæ in lege est, conversatus sine querela.

7. Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta.

8. Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi

Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam :

9. Ut et inveniar in illo.

Proposuit exempla, quæ sequi deberent, hic ostendit quorum exempla debent vitare. Et circa hoc tria facit; quia primo præmittit quos vitare debent; secundo exemplum vitandi per conversationem sanctorum, ibi : *Vos enim, etc.;* tertio inducit ad vitandum eos quos illi reputabant imitabiles, ibi: *Imitatores, etc.* Iterum prima pars dividitur in tres particulas; quia primo præmittit finem hujus doctrinæ; secundo scribendi necessitatem, ibi: *Eadem vobis, etc.;* tertio necessitatis rationem, ibi: *Videte, etc.* Intentio admonitionis est removere fideles gentes a legalibus, ad quæ quidam eos inducebant. Et ideo dicit: *O fratres,* sc. per fidem, *de cætero,* id est, postquam vos monui, ut supra, *gaudete in Domino* tantum, non in legalibus observantiis. *Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo, etc.* [1]. Et hoc, quia *eadem,* quæ dixi in præsentia, *non est mihi pigrum vobis scribere* in absentia. Verba enim de facili transeunt, sed scripta manent. *Sapientiam scribe in tempore vacuitatis, etc.* [2]. *Omnem sollicitudinem faciens scribendi vobis de communi vestra salute, necesse habui scribere vobis, etc.* [3]. *Audacius scripsi vobis, fratres, ex parte tamquam in memoriam vos reducens, etc.* [4]. Et causa hujus necessitatis est, quia instant seductores; et ideo oportet instantius veritatem scribere, unde dicit: *Videte,* id est, observate, etc. Et tria de his dicit: sc. sævitiam cordis irrationabilem; unde dicit: *Canes.* Glossa: Natura canis est, ut statim ex ira latret, non ex ratione, sed ex consuetudine. Sic et illi [5] *Canes impudentissimi nescierunt saturitatem, ipsi pastores nesciverunt intelligentiam, etc. — Foris canes, etc.* [6]. Secundo perversæ doctrinæ seminationem, ibi: *Malos operarios,* quia non fideliter in vinea Domini laborant, nec bonum semen in agro mittunt. *Inimicus homo hoc fecit, etc.* [7]. *Cura teipsum probabilem exhibere Deo, etc.* [8]. Tertio dissensionis, ibi: *Concisionem.* Et hoc verbo utitur in eorum sugillationem. Prædicant enim circumcisionem, quæ non potest stare cum gratia Christi. *Si circumcidamini, Christus nihil vobis proderit* [9]. Unde alludens vocabulo, dicit: Concisionem, quasi non circumcisionem, sed concisionem habeant.

Deinde cum dicit: *Nos autem, etc.,* ostendit quomodo vitentur a sanctis. Et primo quomodo ab omnibus; secundo quomodo ab ipso, ibi: *Quapropter, etc.* Dicit ergo: Ego dico quod illi sunt concisio, sed nos vera circumcisio. *Qui spiritu, etc.* Est autem duplex circumcisio, sc. corporalis, et spiritualis. *Non enim, qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera, etc.* [10]. Circumcisio enim carnis est, quæ est de superfluo carnis, sed circumcisio spiritus, per quam Spiritus Sanctus abscindit superfluas interiores concupiscentias. Et ideo dicit: *Nos sumus, etc.,* id est, qui interius circumcidit nos Deo. *Testis enim est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in evangelio Filii ejus, etc.* [11]. *Psallam spiritu, psallam et mente; orabo spiritu, orabo et mente, etc.* [12]. Data est autem circumcisio, ut ostenditur Rom. IV, ut signum fidei Abrahæ ostenderetur, ut sc. ejus fides ostenderetur vera, quæ fuit fides de futuro semine. *Abrahæ dictæ sunt promissiones, etc.* [13]. Est ergo circumcisio signum fidei Abrahæ de Christo. Ille ergo circumciditur, qui interius per Spiritum sanctum renovatur in Christo, qui est veritas circumcisionis. *Circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, etc.* [14]. — *Et non habentes fiduciam in carne,* id est, in carnali circumcisione, quia, ut dicitur Joan. VI, *Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quicquam.* Sumitur autem caro aliquando in nobis pro carnali concupiscentia, quandoque pro carnis cura, et quandoque pro carnali observantia. Et utrumque debemus circumcidere, nec in eis gloriari.

Deinde cum dicit: *Quamquam ego, etc.,* ponit exemplum proprium, et primo

(1) Habacuc III.
(2) Eccli. XXXVIII.
(3) Jud. I.
(4) Rom. XV.
(5) Isa. LVI.
(6) Apoc. ult.
(7) Matth. XIII.
(8) II. Tim. II.
(9) Galat. V.
(10) Rom. II.
(11) Rom. II.
(12) I. Cor. XIV.
(13) Galat. III.
(14) Coloss. II.

præmittit eminentiam suam, quam habebat in statu legali; secundo ostendit quomodo eam contempsit, ibi: *Sed quæ, etc.* Primum proponit primo in generali; secundo explicat per partes, ibi: *Circumcisus, etc.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit fiduciam, quam habere potuit in legalibus, dicens: Non debemus habere fiduciam in legalibus: *quamquam habeam*, id est, possem habere si vellem, quia in quo quis audet, in insipientia dico, audeo et ego, etc., ut dicitur II. Cor. XI. Et hoc etiam excellentius, quia *ego magis. — Ut minus sapiens dico, plus ego, etc.* [1]. — Et hoc totum adducit, ut efficacius destruat observationes legales. Multi enim contemnunt quæ nesciunt, vel non habent, et hoc non valet; sed tunc quando aliquis habet et contemnit, et non gloriatur in eis. Sic si Apostolus non habuisset locum in statu legalium, poterat dici quod ideo ad statum evangelii venit. Et ideo ostendit per hoc eminentiam suam in statu illo. Et primo quantum ad genus; secundo quantum ad conversationem, ibi: *Secundum legem, etc.*

Quantum ad primum tripliciter, quantum ad generis sacramentum, quia circumcisus octavo die. *Ut sit signum fœderis inter me et vos, etc.* [2]. Et dicit: *Octava die*, quia hæc erat differentia inter proselytos, et eos qui erant de genere Abrahæ, quia illi non octava die, sed jam adulti quando convertebantur; sed isti secundum legem octava die. *Infans octo dierum circumcidetur ex vobis* [3]. Sic ergo non ut proselytus, sed ut vere Israelita fuit. Secundo quantum ad ipsum genus, et primo quantum ad gentem, cum dicit: *Ex genere Israel.* Ex Abraham enim duæ gentes descenderunt: una per Isaac, et alia per Ismael. De primo, duæ, una per Esau, et alia per Jacob. Sed duæ, sc. quæ ex Esau, et Ismaelitæ, non sunt consecutæ hæreditatem, sed solus Jacob, qui et Israel. Ideo dicit: Ex genere Israel. *Israelitæ sunt, et ego* [4]. Item quantum ad tribum, quia in tribu Israel erant quidam de ancillis, sc. de Bala et Zelpha; quidam de liberis, sc. Lia et Rachel; et inter istos quidam semper erant in cultu Dei, sc. Levi, Juda et Benjamin. Aliæ tempore Jeroboam conversæ sunt ad idola. Et ideo tribus Benjamin privilegiata erat, quia in fide et dilectione uxoris, et in ea templum. *Benjamin amantissimus Domini habitabit confidenter in eo, quasi in thalamo tota die morabitur, et inter humeros illius requiescet, etc.* [5]. *Benjamin lupus rapax mane comedet prædam, et vespere dividet spolia* [6]. Quo figurabatur Paulus, qui fuit quandoque contra ecclesiam. Tertio quantum ad nomen et linguam, cum dicit: *Hebræus.* Aliqui dicunt, quod Hebræus dicitur ab Abraham, et hoc dicit Augustinus, sed postea retractat. Sed dicitur ab Heber, de quo Gen. XI. Quod autem non ab Abraham, patet, quia etiam Abraham dicitur Hebræus. *Nuntiavit Abrahæ Hebræo* [7]. Dicit Glossa super Gen. XI, quod tempore Heber divisum est labium gentium omnium, et illa lingua, quæ prius erat, remansit in familia Heber, et in cultu unius Dei, et inter omnes Hebræos. Natus est etiam ex parentibus Hebræis, et ideo dicit: *Ex Hebræis.*

Deinde ostendit suam eminentiam quo ad conversationem. Et primo quantum ad sectam, cum dicit: *Secundum legem Pharisæus.* Apud Judæos siquidem erant tres sectæ, sc. Pharisæorum, Sadducæorum et Essenorum. Sed Pharisæi magis ad veritatem accedebant, quia Sadducæi negabant resurrectionem, neque credebant esse Angelos, neque spiritus. Pharisæi autem utrumque confitentur, ut dicitur Act. XXIII. Et ideo in hoc commendabilior est secta Pharisæorum. Quomodo autem Pharisæus fuerit, dicitur Act. XXVI: *Quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi pharisæus.* Secundo quantum ad æmulationem quam habuerunt Judæi, licet non secundum scientiam in persequendo Christianos, ideo dicit: *Persequens ecclesiam Dei. — Qui persequebatur nos aliquando, nunc autem evangelizat fidem quam aliquando expugnabat* [8]. *Et ego quidem existimaveram me adversus nomen Jesu Nazareni debere multa contraria agere, quod et feci Jerosolymis, et multos sanctorum ego in carceribus inclusi, etc.* [9]. *Non sum dignus vocari Apostolus, quo-*

(1) II. Cor. XI. (2) Gen. XVII.
(3) Gen. XVII. (4) II. Cor. XI.
(5) Deut. XXXIII. (6) Gen. XLIX.
(7) Gen. XIV. (8) Galat. I. (9) Act. XXVI.

niam persecutus sum ecclesiam Dei [1]. Tertio quantum ad innocentiam conversationis. Ideo dicit: *Secundum justitiam, etc.* Hæc justitia consistit in exterioribus, sed justitia fidei est cordis. *Fide purificans corda eorum* [2]. Nam quantum ad justitiam exteriorem Apostolus innocenter vixit. Et ideo dicit: *Sine querela, etc.* Non autem ait, sine peccato, quia querela est peccatum scandali proximorum in his, quæ sunt exteriora. *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela, etc.* [3]. Et ideo non est contrarium quod dicitur Eph. II: *In quibus et nos ambulavimus*, quia veram justitiam fidei, quæ facit hominem purum, tunc non habuit, sed solum legis.

Deinde cum dicit: *Sed quæ mihi, etc.*, ostendit contemptum suæ eminentiæ in legalibus. Et primo ostendit propter quid legalia contempsit in generali; secundo in speciali, ibi: *Verumtamen, etc.* Dicit ergo: *Hæc quæ fuerunt, etc.*, id est reputabam, magna, sc. quod Pharisæus, etc., *hæc sum arbitratus propter Christum mihi detrimenta*, id est, reputo quod sunt mihi in detrimentum. Legales enim observantiæ, quæ tempore legis erant efficaces, post Christum factæ sunt noxiæ. Et ideo dicit: *Detrimenta.* Et finis hujus est Christus. Et ideo dicit: *Propter Christum.* Et exponit, quia primo propter Christum cognoscendum, secundo propter Christum adipiscendum. Quantum ad primum dicit: *Verumtamen existimo omnia detrimenta esse;* verum est, si eis inniteretur. Et hoc quod aliquando feci, reputo mihi detrimentum, et hoc propter desiderium rectæ scientiæ Christi Domini mei. *Nihil reputavi me scire, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum* [4]. Et hoc *propter eminentem scientiam, etc.* Quia hæc superat omnes alias scientias. Nihil enim melius potest sciri, quam verbum Dei, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi [5]. Quantum ad secundum dicit: *Propter quem omnia, etc.* Et primo ostendit, quod propter Christum adipiscendum contempsit legalia; secundo ostendit, quod possit Christum adipisci, ibi: *Non habes, etc.* Dicit ergo: *Omnia detrimentum facio*, habendo me ad ea sicut ad detrimentum, et vilia, et hoc *ut Christum lucrifaciam*, id est adipiscar ipsum, et adjungar ei per charitatem.

(1) I. Cor. xv. (2) Act. xv.
(3) Luc. I.

LECTIO II.

Ostendit quomodo Christum lucrari percupiat, quod fieri optat cum per justitiam, tum per tolerantiam passionis.

Non habens meam justitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Jesu, quæ ex Deo est justitia in fide,

10. Ad cognoscendum illum, et virtutem resurrectionis ejus, et societatem passionis illius, configuratus morti ejus.

11. Si quomodo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.

12. Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim. Sequor autem si quomodo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu.

13. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens me ipsum,

14. Ad destinatum persequor bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.

Ostendit supra, præterita lucra contemnere propter Christum, et ostendit quod intendebat Christum cognoscere, et Christum lucrari, et hoc intendit hic specialiter exponere. Et primo quomodo desiderat Christum lucrari et inveniri in eo per justitiam; secundo per passionis tolerantiam, ibi: *Configuratus, etc.* Circa primum, primo ostendit quæ sit justitia, quam dereliquit; secundo quæ sit quam quærit, ibi: *Sed, etc.* Sciendum est autem, quod justitia quandoque sumitur, ut est specialis virtus, per quam homo ponit rectitudinem in his, quæ sunt ad communem convictum, et secundum quod est in his directiva. Nam temperantia est circa interiores passiones. Justitia autem est ad alterum. Alio modo justitia dicitur virtus generalis, secundum quod homo servat legem propter bonum commune, et hoc modo frequenter in scriptura sacra ponitur pro observantia divinæ legis. Ps. [6]: *Feci judicium et justitiam*, i. e., legem, quam servabat ex amore, quasi motus ex se: et sic est virtus. Non autem si alio modo, id est, ex aliqua exteriori causa, sc. vel propter lucra, vel propter pœnas, et si observatio ei displiceat. Et secundum hoc est duplex modus justi-

(4) I. Cor. II. (5) Coloss. II.
(6) Psal. CXVIII.

tiæ: unus est justitiæ moralis, alius est justitiæ legalis, per quam, legem non ex amore, sed timore servat. Et ideo dicit: *Non habens meam justitiam, quæ ex lege est;* quia, ut dicit Augustinus, brevis differentia legis et evangelii, est amor et timor. *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis, etc.* [1].

Sed si tua est, quomodo est ex lege? Respondet: Imo est mea, quia humana virtute absque habitu gratiæ interioris justificantis facio talia opera, sed ex lege est, sicut a docente. Vel mea est, quod præsumo per me eam servare. *Moyses enim scripsit, quoniam justitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea* [2]. De hac justitia, quam quærit, tria dicit: sc. modum adipiscendi, actorem, et fructum. Modus est, quia non adipiscitur, nisi ex fide Christi. *Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum* [3]. *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes, et super omnes, qui credunt* [4]. Actor autem est Deus, et non homo. *Deus qui justificat* [5]. *Credenti autem in eum, qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam, secundum propositum gratiæ Dei* [6]. Et ideo dicit: *Quæ ex Deo est, etc. — Et Spiritus Sanctus quem dedit Deus omnibus, etc.* [7]. – Fructus est cognitio ejus, et virtus resurrectionis ejus, et societas sanctorum ejus. Et de hujusmodi, secundum duplicem cognitionem, potest dupliciter agi. Uno modo exponendo de cognitione viæ, et sic oportet tria cognoscere de eo. Primo ejus personam, sc. quod est verus Deus, et verus homo. Et ideo dicit: *Ad cognoscendum illum. — Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me, etc.* [8]. — Secundo gloriam resurrectionis ejus. Unde dicit: *Et virtutem resurrectionis ejus,* id est, resurrectionem virtuosam factam propria virtute. Tertio qualiter eum imitentur, ibi: *Et societatem,* sc. ut ei sociemur in passione. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus* [9]. Secundo de cognitione experimentali, et incipit a posteriori, quod est ultimum in executione, et primum in intentione. Primum est agnitio Dei per essentiam, ad quam ducit fides. *Omnes cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum, dicit Dominus, etc.* [10]. Et ideo dicit: Ad cognoscendum illum. Secundo quia non solum anima glorificatur, sed ex hoc etiam corpus erit gloriosum. Ideo dicit: *Et virtutem resurrectionis ejus,* sc. ex qua resurgemus. *Si Christus non resurrexit, vana est fides nostra, etc.* [11]. Tertio societatem, quia per experientiam habebimus quantum valeat societas passionis ejus. *Fidelis autem Deus per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri* [12].

Deinde cum dicit: *Configuratus, etc.,* ostendit quomodo velit lucrari et inveniri in eo per tolerantiam passionis. Et primo ponit tolerantiam, secundo fructum, ibi: *Si quo modo, etc.* Dicit ergo: Inveniar non solum habens justitiam, sed configuratus morti ejus, ut patiar propter justitiam et veritatem, sicut Christus. *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto* [13]. Fructus vero est, *si quo modo, etc.* Ex passionibus enim hic toleratis homo pervenit ad gloriam. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus* [14]. *Si commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et conregnabimus* [15]. *Si tamen compatimur, ut et glorificemur* [16]. Et dicit: *Si quo modo,* propter difficultatem, arduitatem, et laborem. *Arcta est via quæ ducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt eam, etc.* [17]. *Præpara te in occursum Dei tui Israel, etc.* [18]. Christus enim surrexit per potentiam propriam, homo autem non propria potestate, sed gratia Dei. *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum ejus in vobis* [19]. Vel potest intelligi de occursu sanctorum, quando occurrent Christo descendenti de cælo ad judicium.

Deinde cum dicit: *Nam quod jam, etc.,* ostendit quomodo differtur suum desiderium. Et primo ostendit quid de se sentit; secundo hortatur alios ut idem de se sentiant, ibi: *Quicumque enim perfecti, etc.* Iterum prima in duas, quia

(1) Rom. VIII.
(2) Rom. X.
(3) Rom. V.
(4) Rom. III.
(5) Rom. VIII.
(6) Rom. IV.
(7) Act. V.
(8) Joan. XIV.
(9) I. Pet. II.
(10) Jerem. XXXI.
(11) I. Cor. XV.
(12) I. Cor. I.
(13) Galat. ult.
(14) Rom. VI.
(15) II. Tim. II.
(16) Rom. VIII.
(17) Matth. VII.
(18) Amos IV.
(19) Rom. VIII.

primo ostendit quomodo deficit a perfectione interna; secundo hoc exponit, ibi: *Fratres, ego me, etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit se non pervenisse ad perfectionem; secundo quod ad eam tendit, *Sequor autem, etc.* Tendens in aliud duo intendit, sc. adipisci quæsitum, et frui illo. Frustra enim quæreret, si non eo frueretur et inhæreret. Et ideo dicit: *Non quod jam acceperim*, scil. gloriam quam quæro. *Accipient regnum decoris, et diadema speciei de manu Dei sui* [1]. — *Aut jam perfectus sim.* — *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* [2].

Sed contra: *Estote perfecti* [3], et [4]: *Esto perfectus.* Respondeo: Dicendum est, quod duplex est perfectio, scil. patriæ et viæ. Perfectio namque hominis consistit in hoc, quod adhæreat Deo per charitatem, quia unumquodque est perfectum secundum modum quo adhæret suæ perfectioni. Anima autem potest adhærere Deo dupliciter perfecte. Uno modo, ut totam actionem suam referat in Deum actualiter, et cognoscat, ut cognoscibilis est, et hæc est patriæ. Sed inhæsio viæ est duplex. Una de necessitate salutis, ad quam omnes tenentur, scil. ut in nullo cor suum quis applicet ad id quod est contra Deum, sed habitualiter referat totam vitam in eum. Et isto modo dicit Dominus [5]: *Diliges Dominum Deum tuum, etc.* [6]. Alia est supererogationis, quando quis ultra communem statum inhæret Deo, quod fit removendo cor a temporalibus, et sic magis appropinquat ad patriam; quia quanto deficit cupiditas, tanto plus crescit charitas. Quod ergo hic dicitur, intelligitur de perfectione patriæ.

Deinde cum dicit: *Sequor autem, etc.*, ostendit conatum ad eam, dicens: *Sequor*, sc. Christum. *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, etc.* [7]. *Oves meæ vocem meam audiunt, et sequuntur* [8]. Et hoc: *Si quo modo comprehendam.* — *Sic currite, ut comprehendatis* [9]. — Sed contra, quia Deus est incomprehensibilis, quia Jer. XXXI dicitur: *Si mensurari potuerint cœli deorsum, et investigari fundamenta terræ deorsum, etc.* Respondeo: Dicendum est, quod comprehendere uno modo est includere, sicut domus comprehendit nos. Alio modo idem est quod attingere et tenere. Primo ergo modo est incomprehensibilis, quia non potest includi in intellectu creato, cum sit simplicissimus, quia non perfecte vides eum nec amas, sicut est visibilis et amabilis, sicut qui nescit demonstrationem, nescit demonstrative, sed opinative. Deus autem perfecte seipsum cognoscit ut cognoscibilis est. Cujus ratio est, quia res cognoscitur secundum modum sui esse et veritatis. Deus autem lux est et veritas infinita, sed nostrum lumen est finitum. Et ideo dicit: *Sequor si quo modo comprehendam*, hoc intelligendo secundo modo, sc. attingendo. *Tenui eum, nec dimittam, etc.* [10]. — *In quo et comprehensus sum.* Quod tripliciter intelligitur. Nam tota gloria est in dicta Dei comprehensione, ut sc. Deus sit præsens animæ nostræ. Sed non omnes habent æqualem beatitudinem, quia quidam clarius vident, sicut etiam quidam ardentius amabunt et plus gaudebunt. Unde quilibet habebit certam mensuram, et hoc ex prædestinatione divina. Et ideo dicit: *In quo et comprehensus sum;* quasi dicat: In tali mensura intendo comprehendere, secundum quod mihi dispositum est a Christo. Vel sequor ut comprehendam sicut comprehensus sum; quasi dicat: Ut videam eum sicut ipse me videt. *Videbimus eum sicuti est* [11], id est, non per similitudinem, sed per essentiam. Vel comprehendam videndo Christum gloriosum. In quo comprehensus sum, id est, in illa gloria qua apparuit quando conversus sum.

Deinde cum dicit: *Fratres, ego, etc.*, exponit quæ dixerat; et primo de defectu perfectionis; secundo de sequela, ibi: *Unum autem, etc.* Dicit ergo: *Ego, etc.;* quasi dicat: Non sum sic superbus, quod attribuam mihi quod non habeo, sed sequor, etc.; quod tripliciter legitur: Uno modo sic: Unum arbitror, sc. quod quæ retro sunt, etc. Vel non arbitror me comprehendisse, sed prosequor unum, sc. ad destinatum, etc. Vel non arbitror me comprehendisse illud supra. *Unam petii, etc.* [12]. Et tunc ostendit quod deseruit, quia vel temporalia lucra vel temporalia bona, vel merita præterita, quia non debet homo comparare Deo merita

(1) Sap. v.
(2) I. Cor. XIII.
(3) Matth. v.
(4) Gen. XVII.
(5) Matth. XXII.
(6) Deut. VI.
(7) Joan. VIII.
(8) Joan. X.
(9) I. Cor. IX.
(10) Cant. ult.
(11) I. Joan. III.
(12) Psal. XXVI.

præterita. Secundo ostendit ad quid tendit, sc. ad ea, etc., id est, vel quæ pertinent ad fidem Christi, vel majora merita, vel cælestia. *Ascensiones in corde suo disposuit, etc.* [1]. Et dicit: *Extendens.* Qui enim aliquid vult capere, extendit se quantum potest. Sed debet cor extendere se per desiderium. *Concupiscentia sapientiæ ducit ad regnum perpetuum, etc.* [2]. Sed ad quid tendit? *Ad destinatum bravium*, quod est præmium solius currentis. *Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium* [3]. Dico autem ad hoc bravium destinatum mihi a Deo, quod est *supernæ vocationis Dei. — Quos prædestinavit, hos et vocavit, etc.* [4]. — Et hoc *in Christo Jesu*, id est, per fidem Christi.

LECTIO III.

Ultima ac perfecta perfectione vitæ se imperfectos existimare monet Philippenses Apostolus, atque a malis sibi cavere, sui ipsius et cæterorum exemplo.

15. Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus: et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit.

16. Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula.

17. Imitatores mei estote, fratres, et observate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram.

18. Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem et flens dico: inimicos crucis Christi.

19. Quorum finis interitus; quorum Deus venter est: et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.

20. Nostra autem conversatio in cælis est. Unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum,

21. Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secundum operationem virtutis suæ, qua etiam possit subjicere sibi omnia.

Supra proposuit quomodo ab ultima perfectione deficiebant, nunc hortatur alios ad idem sentiendum. Et primo ponitur exhortatio; secundo quid ab eis necessario exigatur, ibi: *Verumtamen ad quod pervenimus, etc.* Dicit ergo: *Quicumque, etc.*, scil. quod ego sentio, scil. quod non sum perfectus. Quomodo ergo si perfecti sumus, sentimus, quasi non perfecti? Respondeo: Dicendum quod perfecti perfectione viæ, sed non perfecti perfectione comprehensionis, quando sc. tota intentio fertur actu in Deum. In via vero habitualiter, quod sc. nihil contra Deum faciamus. Et dicit, *quicumque*, quia quanto quis est perfectior, tanto imperfectum se magis cognoscit. *Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te. Idcirco ipse me reprehendo, et ago pœnitentiam in favilla et cinere, etc.* [5]. *Perfectorum est solidus cibus: eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni et mali* [6]. — *Et si quid aliter, etc.* In Gloss. quatuor modis dicitur, et primo ponuntur duo sensus magis litterales. Unus talis: Dico quod vos sentiatis quod ego, sc. vos esse imperfectos; tamen si quid aliter, id est, melius de vobis sapiatis, quam ego de me, hoc ipsum est vobis per revelationem divinam donatum. Et quando altius est vobis revelatum aliquid quod non mihi, non contradico, sed cedo vestræ revelationi; verumtamen nolo, quod propter hanc revelationem ab unitate ecclesiæ discedatis; sed teneamus ex unitate illud ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, etc. Quæ unitas ecclesiæ consistit in unitate veritatis fidei, et rectitudinis bonæ operationis. Et utraque servanda est. *Perfecti estote, exhortamini, idem sapite, etc.* [7]. Et eadem regula bonæ vitæ et operationis. *Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos et misericordia, etc.* [8]. Vel aliter: Dico, etiam si vos propter ignorantiam, vel infirmitatem aliter sapitis, quam veritas habet, humiliter confiteamini, nec proterve defendatis. *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, etc.* [9]. Vel aliter: Dico, quod idem sentiamus, sc. nondum comprehendisse; sed si quid aliter nunc sapiatis, quam sapiendum sit in futuro, quia nunc videmus in speculo, tunc autem facie ad faciem Deus revelabit in futuro. *Revelabit condensa, etc.* [10]. Vel aliter: Sive sapiatis hic obscure, sive in futuro manifeste, Deus revelabit, quia fides ex Deo est. *Verumtamen, etc.*, non mutatur.

Deinde cum dicit: *Imitatores, etc.*, inducit ad sui et aliorum imitationem, ut caveat malos. Et primo proponit intentionem; secundo rationem, ibi: *Multi enim, etc.* Dicit ergo: Quia hæc reputo ut

(1) Psal. LXXXIII. (2) Sap. VI
(3) I. Cor. IX. (4) Rom. VIII.
(5) Job ult. (6) Hebr. V. (7) II. Cor. ult.
(8) Galat. ult. (9) Matth. XI.
(10) Psal. XXVIII.

stercora, etc. In hoc imitatores, etc. *Vocem ejus audient, etc.* [1]. Ego sum pastor, vos oves meæ per imitationem. *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi, etc.* [2].— *Et observate*, id est, diligenter considerate, *qui ita ambulant*, sicut ego. Et vos scire potestis ex regula et doctrina mea. *Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate* [3]. *Forma facti gregis ex animo* [4].

Deinde cum dicit: *Multi, etc.*, ponitur ratio monitionis: et primo ex parte vitandorum; secundo ex parte imitandorum, ibi: *Nostra autem conversatio, etc.* Ne autem hæc videatur ex odio dicere, præmittit suam affectionem; secundo ostendit quales sunt vitandi, ibi: *Inimicos, etc.* Dicit ergo: Dico quod imitandi indigent observatione: quia quidam aliter incedunt, sc. de malo in pejus. *In tenebris ambulant, etc.* [5]. — *Quos, etc.*, vobiscum præsens, *nunc autem et flens*, præ compassione. *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos populi mei* [6]? Et hujus rationem ostendit, dicens: *Inimicos, etc.*, quos describit, primo ex opere; secundo ex intentione, ibi: *Quorum Deus, etc.* Item circa primum, primo proponit opus; secundo eventum operis ostendit, ibi: *Quorum finis, etc.* Opus eorum est exercitium inimicitiæ contra crucem Christi, scil. dicentium, quod nullus potest salvari sine legalibus, in quo evacuant virtutem *crucis Christi. — Si enim ex lege justitia, ergo Christus gratis*, id est, sine utilitate, *mortuus est* [7]. *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est: his autem, qui salvi fiunt*, id est, nobis, *virtus Dei est* [8]. Et quid eveniet? Certe nobis vita per crucem Christi: illis autem contrarium, quia incurrent mortem. Unde dicit: *Quorum finis interitus*, scil. mortis æternæ. *Lapidem caliginis et umbram mortis dividit, etc.* [9].

Deinde describit eos quantum ad intentionem. Et primo manifestat eorum intentionem; secundo ostendit intentionis eventum, ibi: *Et gloria, etc.* Dicit ergo: *Quorum Deus, etc.;* quasi dicat: Ideo hoc disseminant, scil. legalia esse observanda, propter lucrum et gloriam propriam, ut satisfaciant ventri. *Domino non serviunt, sed suo ventri, et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium* [10]. *Omnis labor hominis in ore ejus, sed anima illius non implebitur* [11]. Et dicit, Deus, quia proprium Dei est, ut sit principium primum et finis ultimus. Unde qui pro fine habet aliquid, illud est Deus suus. Item quærunt gloriam suam, contra illud Joan. VIII: *Ego gloriam meam non quæro; est qui quærat et judicet, etc.* Sed eventus eorum erit in confusione. *Gloriam eorum in ignominiam commutabo* [12]. Et hoc eorum, *qui terrena sapiunt*, id est, quibus terrena placent, et ea quærunt. Et hi confundentur, quia status eorum transit. *Si secundum carnem vixeritis, moriemini, etc.* [13]. Gloss.: Quorum Deus, etc. Dei proprium est justificare; qui ergo in cibis justificationem ponebant, dicebant Deum ventrem. Item est in confusione, quia in confusibilibus, scil. in circumcisione pudendorum, et occisione brutorum.

Consequenter ostendit quales sunt imitandi, ibi: *Nostra autem conversatio, etc.* Et primo describit in eis cælestem conversationem; secundo expectationem, ibi: *Unde etiam salvatorem, etc.;* tertio utilitatem, ibi: *Qui reformabit corpus humilitatis.* Dicit ergo: Illi terrena sapiunt, sed non est sic de nobis, quia nostra conversatio in cælis est, id est, perficitur per contemplationem. *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur, etc.* [14]. Item per affectionem, quia sola cælestia diligimus. Item per operationem, in qua est cælestis repræsentatio. *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cælestis* [15]. Sed quare est ibi conversatio? quia inde expectamus optimum auxilium. *Levavi oculos meos in montes, etc.* [16]. *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum* [17]. — Unde dicit: *Unde expectamus salvatorem nostrum. — Beati omnes qui expectant eum* [18]. *Similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis, etc.* [19]. Tria autem facit iste adventus. Primo communem resurrectionem. Ideo dicit: *Reformabit corpus humilitatis,*

(1) Joan. x.
(2) I. Cor. IV et XI.
(3) I. Tim. IV.
(4) I. Pet. V.
(5) Psal. XXVIII.
(6) Jerem. IX.
(7) Galat. II.
(8) I. Cor. I.
(9) Job XXVIII.
(10) Rom. ult.
(11) Eccle. VI.
(12) Osee IV.
(13) Rom. VIII.
(14) II. Cor. IV.
(15) I. Cor. V.
(16) Psal. CXX.
(17) Matth. VI.
(18) Isa. XXX.
(19) Luc. XII.

id est, abjectionis, quia est mortalitati subjectum. *Homo putredo, et filius hominis vermis* [1]. *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute* [2]. Hoc corpus sic abjectum reformabit, id est ad propriam formam reducet. *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra, etc.* [3]. Secundo sanctorum imitationem. Ideo dicit: *Configuratum corpori claritatis suæ.* Corpus siquidem Christi est glorificatum per gloriam divinitatis suæ, et hoc meruit per suam passionem: quicumque ergo participat virtutem divinitatis per gratiam, et passionem Christi imitatur, glorificabitur. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus* [4]. *Similes ei erimus* [5]. *Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum* [6]. Et hoc facit secundum operationem divinitatis suæ, id est, per virtutem in ipso, per quam possit sibi subjicere omnia. Omnes enim Christo subjicientur, quidam quantum ad salutem, quidam quantum ad pœnam; in primis exercebit misericordiam, in secundis justitiam. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, etc.* [7]. *Pater subjecit omnia Filio* [8]. *Quæcumque Pater facit, et Filius similiter facit* [9].

CAPUT IV.

Explicat sui affectum erga Philippenses, qui monentur ad perseverantiam in virtutibus, quibus gaudium in Christo consequentur.

1. Itaque, fratres mei charissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino, charissimi.

2. Euchodiam rogo et Syntychem deprecor, idipsum sapere in Domino.

3. Etiam rogo et te, germane compar, adjuva illas quæ mecum laboraverunt in evangelio cum Clemente et cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.

4. Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete.

5. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. Dominus enim prope est.

6. Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.

7. Et pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum' custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu.

8. De cætero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate.

9. Quæ et didicistis et accepistis, audistis et vidistis in me, hæc agite; et Deus pacis erit vobiscum.

Supra proponit eis exempla sequenda, hic per admonitionem moralem ostendit qualiter se debeant habere. Et primo ostendit qualiter se habeant in futurum; secundo commendat eos de præterito, ibi: *Gavisus sum autem, etc.* Circa primum duo facit. Primo monet ad persistendum in jam habito; secundo ad proficiendum in melius, ibi: *Gaudete in Domino semper, etc.* Iterum prima dividitur in duas partes. Quia primo inducit ad perseverandum in generali; secundo ponit speciales modos ad singulares personas, ibi: *Euchodiam rogo, etc.* Circa primum, primo commemorat ad eos suum affectum; secundo ponit monitionem, ibi: *Sic state, etc.* Affectum autem suum commendat quintupliciter. Primo secundum fidem ostendens eos sibi dilectos; unde dicit: *Fratres,* sc. per fidem. *Omnes vos fratres estis* [10]. Secundo per charitatem; unde dicit: *Charissimi. — Charissimi mihi, etc.* [11]. — Tertio secundum desiderium; unde dicit: *Desideratissimi. — Testis est mihi Deus quomodo cupiam, etc.* [12]. — Et ideo desideratissimi, quia desidero vos, vel quia me desideratis. Quarto per gaudium; unde dicit: *Gaudium meum.* Et hoc, scil. quia estis boni. *Filius sapiens lætificat patrem, etc.* [13]. Quinto per rationem gaudii; unde dicit: *Corona mea. — Quæ est enim spes nostra aut gaudium, aut corona gloriæ, nonne vos? etc.* [14].

Deinde cum dicit: *Sic state, etc.*, ponit monitionem de perseverantia, dicens: *Sic state, etc.*, id est, sicut ego perseverate, vel sic, sicut statis. *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [15].

Deinde cum dicit: *Euchodiam rogo, etc.*, singulares monitiones ponit. Et primo de concordia, secundo de sollicitudine adjutorii, ibi: *Etiam rogo et te.* Hæ duæ mulieres sanctæ ministrabant

(1) Job xxv.
(2) I. Cor. xv.
(3) Rom. viii.
(4) Apoc. iii.
(5) I. Joan. iii.
(6) Matth. xiii.
(7) Psal. viii.
(8) I. Cor. xv.
(9) Joan. v.
(10) Matth. xxiii.
(11) I. Cor. x.
(12) Supra i.
(13) Prov. x.
(14) I. Thess. ii.
(15) Matth. x.

sanctis in civitate Philippensi; et forte erat aliqua discordia inter eas; ideo eas ad concordiam revocat. *Idem sapite* [1].

Deinde cum dicit: *Etiam rogo et te, etc.*, quemdam rogat ut adjuvaret quasdam personas. Et dicit compar, quia socius erat prædicationis ejus. *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas fortis* [2]. — *Adjuva illas, etc.* Et ad hoc rogo omnes, *quorum nomina, etc.* Quod ponit ne si alios non nominaret, turbarentur; quasi dicat: Non est magnum si non scribo omnium nomina, quia sunt scripta in meliori loco. *Gaudete et exultate, etc.* [3]. Liber vitæ secundum Gloss. est prædestinatio sanctorum, et hoc est verum secundum rem, sed differt ratione. Sciendum est autem, quod olim erat consuetudo, quod qui ordinabantur ad aliquod officium, vel dignitatem, scribebantur in matricula, sicut milites et senatores, qui palatio conscripti erant. Omnes autem sancti prædestinati eliguntur a Deo ad magnum, sc. ad vitam æternam. Et hæc ordinatio est prædestinatio. Conscriptio hujus ordinationis dicitur liber vitæ: hæc conscriptio est in memoria divina, quia inquantum ordinat, prædestinat; inquantum vero immobiliter scit, dicitur esse præscriptio. Firma ergo notitia de prædestinatis dicitur liber vitæ. Sed numquid aliqui inde delentur? Sciendum est, quod aliqui sunt scripti simpliciter, aliqui secundum quid. Sunt enim aliqui prædestinati a Deo, ut habituri simpliciter vitam æternam, et isti sunt scripti indelebiliter. Aliqui ut habeant vitam æternam non in se, sed in sua causa, inquantum ordinantur ad justitiam præsentem, et tales dicuntur deleri de libro vitæ, quando excedunt a præsenti justitia.

Deinde cum dicit: *Gaudete in Domino, etc.*, hortatur eos ad proficiendum in melius, et primo ordinat eorum animum ad proficiendum in melius; secundo actum eorum, ibi: *De cætero, etc.* Animum autem ordinat tripliciter, et primo quantum ad spirituale gaudium; secundo quantum ad spiritualem quietem, ibi: *Nihil solliciti, etc.;* tertio quantum ad pacem, ibi: *Et pax, etc.* Circa primum primo describit quale debeat esse nostrum gaudium; secundo ostendit gaudii causam, ibi: *Dominus prope, etc.* Necessarium est enim cuilibet volenti proficere, quod habeat spirituale gaudium. *Animus gaudens ætatem floridam facit, etc.* [4]. Conditiones autem quatuor veri gaudii tangit Apostolus, et primo quod debet esse rectum, quod est quando est de proprio bono hominis, quod non est quid creatum, sed Deus. *Mihi adhærere Deo bonum est, etc.* [5]. Tunc autem rectum est quando in Domino. Ideo dicit: *in Domino. — Gaudium Domini est fortitudo vestra* [6]. — Item continuum; unde dicit: *Semper. — Semper gaudete* [7]. — Quod fit quando non interrumpitur peccato: tunc enim est continuum. Aliquando vero interrumpitur per tristitiam temporalem, quod significat imperfectionem gaudii. Cum enim quis perfecte gaudet, non interrumpitur ejus gaudium, quia parum curat de re parum durante. Et ideo dicit: *Semper.* Item multiplicatum debet esse; si enim gaudes de Deo, imminet tibi gaudere de ejus incarnatione. *Evangelizo vobis gaudium magnum, quia natus est, etc.* [8]. Item ut gaudeas de actione. *Gaudium est justo facere judicium, etc.* [9]. Imminet etiam tibi gaudium de contemplatione. *Non habet amaritudinem conversatio illius* [10]. Item si gaudes de bono proprio, imminet tibi gaudere similiter de bono aliorum. Item si de præsenti, imminet etiam de futuro; et ideo dicit: *Iterum, etc.* Item debet esse moderatum, ne sc. effluat per voluptates, sicut facit gaudium mundi. Et ideo dicit: *Modestia vestra, etc.;* quasi dicat: Ita sit moderatum gaudium vestrum, quod non vertatur in dissolutionem. *Populus erat jucundus secundum faciem sanctorum, etc.* [11]. *Qui suavis est, vivit in moderationibus* [12]. Et dicit: *Nota sit omnibus hominibus;* quasi dicat: Vita vestra sic moderata sit in exterioribus, ut nullius offendat aspectum; impediret enim conversationem vestram.

Deinde cum dicit: *Dominus enim prope est,* tangitur causa gaudii. Homo enim gaudet de propinquitate amici. Dominus quidem prope est præsentia majestatis. *Non longe est ab unoquoque* [13]. Item est prope propter propinquitatem carnis. *Qui eratis longe, facti estis prope* [14]. Item est prope per inhabitantem gra-

(1) II. Cor. ult. (2) Prov. XVIII.
(3) Matth. v. (4) Prov. XVII.
(5) Psal. LXXII. (6) Nehem. VIII.
(7) I. Thess. ult. (8) Luc. II.
(9) Prov. XXI. (10) Sap. VIII. (11) Judith ult.
(12) Prov. XII. (13) Act. XVII. (14) Ephes. II.

tiam. *Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis* [1]. Item per exauditionis clementiam. *Prope est Dominus invocantibus eum* [2]. Item ad remunerandum. *Prope est, ut veniat tempus ejus, et dies ejus non elongabuntur, etc.* [3].

Deinde cum dicit: *Nihil solliciti, etc.*, ostendit quod mens nostra debet esse quieta; et primo ostendit superfluam sollicitudinem; secundo ostendit quid loco ejus in mente succedat, ibi: *Sed in omni oratione, etc.* Et satis convenienter subdit: *Nihil solliciti, etc.*, ad hoc quod dixerat: *Dominus prope est;* quasi dicat: Ipse omnia tribuet, unde non necesse est quod sitis solliciti. *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro, quid induamini, etc.* [4]. Sed contra, quia dicitur Rom. XII: *Qui præest in sollicitudine.* Respondeo: Dicendum est, quod sollicitudo quandoque importat diligentiam quærendi quod deest, et hoc est commendabile, et opponitur negligentiæ; quandoque anxietatem animi cum defectu spei et timore de obtinendo id, circa quod sollicitatur, et hanc prohibet Dominus Matth. VI, et hic Apostolus, quia non debet desperare quin Dominus det necessaria. Sed loco sollicitudinis debemus habere recursum ad Deum. *Omnem sollicitudinem projicientes in eum, quoniam ipsi est cura de vobis* [5]. Et hoc fit orando. Et ideo dicit: *Sed in omni, etc.* Et convenienter postquam dixit: Dominus prope est, subdit de petitione. Novo enim domino venienti porriguntur petitiones. Et ponit quatuor quæ necessaria sunt in qualibet oratione. Oratio enim importat ascensum intellectus in Deum. Et ideo dicit: *In omni oratione. — Oratio humiliantis se nubes penetrabit, etc.* [6]. — Item debet esse cum fiducia impetrandi, et hoc ex Dei misericordia. *Neque enim in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis, etc.* [7]. Et ideo dicit, *Obsecratione*, quæ est contestatio per Dei gratiam, et ejus sanctitatem, et ideo se humiliantis est. *Cum obsecratione loquitur pauper* [8]. Et hoc fit cum dicimus: Per passionem et crucem tuam, etc. Quia vero ingratus de beneficiis acceptis, indignus est ut alia accipiat, ideo subdit: *Cum gratiarum actione. — In omnibus gratias agite* [9]. — Et tunc proponit petitionem. Et ideo dicit: *Petitiones vestræ. — Petite, et accipietis* [10]. — Et hæc quatuor si bene consideremus, habent omnes orationes ecclesiæ. Primo enim invocatur Deus; post commemoratur divinum beneficium; tertio petitur beneficium; quarto ponitur obsecratio: Per Dominum nostrum, etc. Sed notandum quod dicit: *Petitiones vestræ innotescant apud Deum.* Numquid Dominus nescit hoc? Ideo hoc tripliciter exponitur in Gloss. Primo, *Innotescant*, id est, approbentur ante Deum, et appareant quasi dignæ et sanctæ. *Dirigatur, Domine, oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, etc.* [11]. Vel innotescant nobis ipsis, quod semper sint apud Deum; quasi dicat: Non oretis propter favorem populi. *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito, etc.* [12]. Vel innotescant his qui sunt apud Deum, id est, Angelis, per quorum ministerium deferuntur Deo, non quasi ignoranti, sed quia intercedunt pro nobis. *Ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo, etc.* [13].

Deinde cum dicit: *Et pax, etc.*, ordinat animum quantum ad pacem per illa supradicta dispositum. Et hanc per modum orantis optat. Pax secundum Augustinum est tranquillitas ordinis, perturbatio enim ordinis est destructio pacis. Hæc ordinis tranquillitas tripliciter consideratur. Primo prout est in principio ordinis, sc. in Deo. *Quæ a Deo sunt, ordinata sunt, etc.* [14]. Ab isto profundo in quo est pax derivatur primo et perfectius in beatos, in quibus nulla est perturbatio, et nec culpæ, nec pœnæ, et consequenter derivatur ad sanctos viros. Et quanto est magis sanctus, tanto minus patitur perturbationem mentis. *Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum* [15], sed perfecta est in beatis. *Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, etc.* [16]. Quia vero cor nostrum ab omni perturbatione non potest esse alienum nisi per Deum, oportet quod per ipsum fiat. Unde dicit: *Dei.* Et hoc secundum

(1) Jac. IV.
(2) Psal. CXLIV.
(3) Isa. XIV.
(4) Matth. VI.
(5) I. Pet. ult.
(6) Eccli. XXXV.
(7) Dan. IX.
(8) Prov. XVIII.
(9) I. Thess. ult.
(10) Matth. VII.
(11) Psal. CXL.
(12) Matth. VI.
(13) Apoc. VIII.
(14) Rom XIII.
(15) Psal. CXVIII.
(16) Isa. ult

quod consideratur in ipso principio, exuperat omnem sensum creatum, quia, ut dicitur I. Tim. ult., *Lucem habitat inaccessibilem.* Job [1]: *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram, etc.* Et secundum quod est in patria, superat omnem sensum angelorum; sed secundum quod est in sanctis in via exuperat omnem sensum humanum non habentium gratiam. *Vincenti dabo manna absconditum, et dabo illi calculum, etc.* [2]. Hæc ergo pax *custodiat corda vestra*, id est, affectus vestros, ut in nullo declinetis a bono. *Omni custodia serva cor tuum, quia ex ipso vita procedit* [3]. Item *intelligentias vestras*, sc. ut in nullo devietis a vero. Et hoc *in Christo Jesu.* Per cujus sc. charitatem conservatur affectus a malo, et per cujus fidem intellectus perseverat in vero.

Deinde cum dicit: *De cætero, etc.*, ordinat actum, et primo inducit eos ad bene agendum, ubi ponit actionis objectum, sc. bonum quod agitur, secundo motivum actus, tertio actum, quarto fructum actus. Hæc quatuor sunt hic. Objectum autem boni actus, vel est objectum cognitionis, vel affectionis. Quantum ad intellectum est verum, quantum ad affectum est bonum. Et ideo dicit: *De cætero*, id est, ex quo sic estis firmati, *cogitate quæ sunt vera per fidem. — Pacem et veritatem diligite, etc.* [4]. — Quantum autem ad affectum, sciendum est, quod quædam sunt de necessitate virtutis, quædam superaddita. De necessitate virtutis sunt tria. Primo ut integer sit in se; et quantum ad hoc dicit: *Quæcumque pudica*, id est, casta. *Quæ desursum est sapientia, primum quidem pudica est, etc.* [5]. — Item quod sit directus ad proximum; unde dicit: *Quæcumque justa, etc. — Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, etc.* [6]. — Item ordinatus ad Deum; unde dicit: *Sancta. — Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris, etc.* [7]. — Objecta autem necessitati superaddita sunt duo, id est, quod sit inductivum ad amicitiam; secundo quod sit conservativum bonæ famæ.

Quantum ad primum dicit: *Quæcumque amabilia*, id est, quæ inducunt ad mutuam amicitiam. *Non te pigeat visitare infirmum. Ex his enim in dilectione firmaberis* [8]. *Vir amicabilis ad societatem magis amicus erit quam frater* [9]. Quantum ad secundum dicit: *Quæcumque bonæ famæ.* Multa enim possent fieri cum bona conscientia, quæ tamen propter famam sunt dimittenda. *Curam habe de bono nomine. Hoc enim magis permanebit, quam mille thesauri magni et pretiosi* [10]. Motivum ad operandum est duplex. Primo inclinatio interioris habitus; secundo exterior disciplina seu instructio. Quantum ad primum dicit: *Si qua virtus*, id est habitus virtutis est in vobis, sc. inducat vos ad hoc. *Divites in virtute pulchritudinis studium habentes, pacificantes in domibus suis* [11]. Quantum ad secundum dicit: *Si qua laus*, id est, laudabilis disciplina, sc. est in vobis, facite bona. *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me, etc.* [12]. Et exponit qualis sit ista disciplina, dicens: *Hæc cogitate*, sc. *quæ didicistis* me docente. *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde, etc.* [13]; et [14]: *Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere verbum Dei, etc. — Et vidistis* per exempla. Sic enim patet motivum actus et objectum, quia disciplina habetur per doctrinam. Et oportet quod primo capiatur; unde dicit: *Hæc cogitate.* Item quod ei assentiatur; unde dicit: *Et didicistis et accepistis.* Item habetur per auditum et visum; unde dicit: *Quæ audistis et vidistis.* Bonus actus est duplex, sc. unus interior, qui ponitur ibi: *Hæc cogitate* (*Hæc meditare* [15]); exterior ibi: *Agite* (*Quiescite agere perverse, discite benefacere, etc.* [16]). Fructus est Deus, ibi: *Et Deus pacis, etc.*; quasi dicat: Si hoc feceritis, erit vobiscum Deus. *Pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum* [17].

(1) Cap. XXXVI. (2) Apoc. II.
(3) Prov. IV. (4) Zach. VIII.
(5) Jac. III. (6) Matth. V.
(7) Luc. I. (8) Eccli. VII.

LECTIO II.

Memor beneficiorum Paulus, quibus ipsum prosecuti sunt Philippenses, beneficium commendat, ac demum gratiam per Christum eis optando, epistolam signat.

10. Gavisus sum in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut et sentiebatis, occupati autem eratis.

(9) Prov. XVIII. (10) Eccli. XLI.
(11) Eccli. XLIV. (12) Psal. CXVIII.
(13) Matth. XI. (14) I. Thess. II.
(15) I. Tim. IV. (16) Isa. I. (17) II. Cor. ult.

11. Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse.
12. Scio et humiliari, scio et abundare. Ubique et in omnibus institutus sum, et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati.
13. Omnia possum in eo qui me confortat.
14. Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meæ.
15. Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli.
16. Quia et Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis.
17. Non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra.
18. Habeo autem omnia, et abundo. Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo.
19. Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum, secundum divitias suas in gloria in Christo.
20. Deo autem et Patri nostro gloria in sæcula sæculorum. Amen.
21. Salutate omnem sanctum in Christo Jesu.
22. Salutant vos omnes qui mecum sunt, fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt.
23. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Superius ostendit Apostolus qualiter fideles se debeant habere in futurum, hic commendat eos de præterito sibi impenso beneficio. Et primo ponit commendationem; secundo terminat epistolam in oratione et salutatione, ibi: *Deus autem, etc.* Circa primum duo facit. Primo commendat eos de beneficio impenso; secundo beneficium diffusius exponit, ibi: *Non quasi, etc.* Item prima pars dividitur in tres particulas, quia primo ponit gaudium conceptum ex eorum beneficio; secundo commendat eorum beneficium, ibi: *Quoniam tandem, etc.;* tertio excusat tarditatem, ibi: *Occupati, etc.* Dicit ergo: Moneo ut gaudeatis, sed ego *gavisus sum* propter ea quæ fecistis, non in rebus, sed *in Domino. — Ego autem in Domino gaudebo, etc.* [1]. — Gavisus sum, inquam, *vehementer*, quia propter filios meos.

Deinde ponitur materia gaudii, ibi: *Quoniam tandem, etc.* Bona opera sunt opera misericordiæ, et dicuntur flores, quia sicut ex flore fructus provenit, ita ex eis fruitio vitæ beatæ percipitur. *Flores mei fructus honoris et honestatis* [2]. Quando ergo opus bonum intermittitur, et postea resumitur, dicitur reflorere. Isti autem aliquando proviserant Apostolo, et iterum nunc providerunt; ideo dicit eos refloruisse, et hoc exponit, cum subdit: *Pro me sentire*, id est, mihi compati. *Sicut est mihi justum hoc sentire pro omnibus vobis, etc.* [3]. *Quæ nostra sunt sentias nobiscum, ut conserves amicitias ad nos, etc.* [4]. — *Sicut et* olim *sentiebatis*, sc. quando mihi providistis. Et hoc *tandem aliquando*, quia licet tarde, tamen aliquando fecistis. *Si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam, etc.* [5].

Deinde cum dicit: *Occupati, etc.*, excusat tarditatem; quasi dicat: Non imputo negligentiæ vel culpæ, sed necessitati, quia eratis occupati propter tribulationes quas passi estis. *Occupatio magna creata est omnibus hominibus, etc.* [6].

Deinde cum dicit: *Non quasi propter, etc.*, beneficium exponit, et primo causam gaudii; secundo beneficium quo floruerunt, ibi: *Scitis autem et vos;* tertio commemorat beneficium præsens, ibi: *Habeo autem omnia.* Item primo excludit causam gaudii æstimatam; secundo declarat propriam mentis constantiam, ibi: *Ego enim didici, etc.;* tertio approbat beneficentiam, ibi: *Verumtamen bene fecistis.* Dicit ergo: Non gaudeo propter penuriam a vobis propulsam, quæ gravis erat. *Elegi te in camino paupertatis* [7]. Sed tamen non deprimit animum, nisi eorum qui in divitiis delectantur, aut qui gloriantur in substantia. Et hoc ideo, quia Apostolus non tristatur de paupertate, cujus ratio est constantia mentis ejus, quam primo ponit, secundo causam ejus, ibi: *Omnia possum, etc.* Item primo ponit constantiam in speciali casu, secundo generalitatem in omnibus, ibi: *Ubique, etc.* Dicit ergo: Paupertatem non timeo, quia didici, etc. Nihil demonstrat ita mentem sapientis perfecti, sicut quod sciat uti quolibet statu. Sicut enim est bonus dux qui in quolibet exercitu operatur secundum exigentiam ejus; et coriarius qui ex quolibet corio facit optimos sotulares; sic ille perfectus est qui scit uti quolibet statu, ut si sit in magno, non elevetur, et si in minimo, non dejiciatur. Et ideo dicit: *Didici, etc. — Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii, etc.* [8]. — Et hoc sufficit, si parum habeo; si multum, scio me contemperare. Et

(1) Habacuc III. (2) Eccli. XXIV. (5) Rom. I. (6) Eccli. XL.
(3) Supra I. (4) I. Mach. X. (7) Isa. XLVIII. (8) Isa. L.

ideo se exponit, dicens: *Scio humiliari.* Humilitas autem quandoque dicit virtutem quamdam (*Qui se humiliat, exaltabitur* [1]), quandoque dejectionem (*Humiliaverunt in compedibus pedes ejus* [2]). Et sic loquitur hic, dicens: *Scio humiliari*, id est, abjectionem sustinere moderate, sicut oportet. Et quia homines exaltantur per divitias, et deprimuntur per paupertatem, ideo exaltationem vocat abundantiam. Et in utroque est periculum, quia ex abundantia erigitur animus contra Deum, ex paupertate dejicitur. Et ideo dicitur Prov. xxx: *Paupertatem et divitias ne dederis mihi.* Sed Apostolus loquitur melius, quia virtute in utroque scit uti, et hoc *ubique*, id est, in omni loco, negotiis, statibus, et conditionibus, *institutus sum. — In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, etc.* [3].

Deinde cum dicit: *Omnia possum, etc.*, ponit causam suæ constantiæ, dicens: *Omnia possum;* quasi dicat: Non possem hos insultus sustinere, nisi manu Dei me confortante. *Manus Domini erat mecum* [4]. *Qui sperant in Domino, habebunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, etc.* [5]. Sed numquid superfluit quod misimus, cum scias egere? Non, quia licet sciam *penuriam pati*, quod est virtus, tamen non debet mihi subventio subtrahi. *Necessitatibus sanctorum communicantes* [6]. *Nam et vinctis compassi estis* [7]. Et sic patet causa gaudii. Secundo commemorat præteritum beneficium, ibi: *Scitis autem.* A quibusdam enim nihil accipiebat, scilicet Corinthiis et Thessalonicensibus, et quia Corinthii erant avari, et cum turbatione ministrassent, et quia Thessalonicenses erant otio dediti, laborabat, dans eis exemplum laborandi. Isti vero erant boni in absentia et præsentia. Unde dicit [8]: *Alias ecclesias expoliavi, accipiens stipendium ad ministerium vestrum. — In ratione dati* spiritualis *et accepti* temporalis. *Si nos vobis spiritualia seminavimus, non magnum est si nos carnalia vestra metamus* [9]? *— Quia et Thessalonicam, etc.* Et hoc est argumentum, quod Papa potest ab una ecclesia accipere in subsidium aliarum, non autem sine quacumque causa. Sciendum est autem, quod cum quis dat aliquid alicui, duo sunt consideranda, sc. substantia muneris et meritum dantis. Qui gaudet de temporalibus, gaudet de substantia muneris, nec quærit nisi dantem, et hic est mercenarius: qui autem quærit dantis meritum, quærit fructum virtutis et justitiæ, et talis est pastor. Fructum, inquam, qui abundat *in ratione vestra.* Ratio dicitur dupliciter. vel secundum quod est virtus animæ, et sic omnis virtus est rationis. *Rationabile obsequium vestrum* [10]. Quandoque est ratiocinatio et computatio. *Qui voluit rationem ponere cum servis suis* [11]. Ideo dicit abundantiam in ratione, quia plus dabant, quam tenerentur; quia quidam tantum in præsentia, sed isti etiam mittebant Romam. *Habeo autem* quæ misistis. *Repletus sum acceptis*, sc. his, *quæ misistis in odorem, etc. — Offerte holocaustum in odorem suavitatis Domino* [12]. Est enim odor Deo suavis devotio offerentium, et inter omnes hostias multum valent eleemosynæ. *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci, talibus enim hostiis promeretur Deus* [13].

Deinde cum dicit: *Deus autem, etc.*, finit epistolam in oratione, et primo ponit orationem, *Deus autem meus.* Unus Deus est omnium per creationem et potentiam, sed meus, quia singulariter ei servio. *Testis enim est mihi Deus cui servio* [14]. *— Impleat, etc.*, quia implestis meum. Et hoc potest Dominus, quia abundat secundum divitias [15]. Item: *Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum, etc.* — Et hoc verum *in gloria*, sc. sua, quia ibi implebitur totum desiderium. *Satiabor cum apparuerit gloria tua* [16]. *Qui replet in bonis desiderium tuum* [17]. — Et hoc est *in Christo*, id est, per Christum. *Per quem maxima nobis et pretiosa donavit* [18]. — Et de omnibus his sit *Deo* Trinitati *et Patri nostro gloria. — Soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum* [19]. Sæculum est spatium seu duratio generationis aut memoriæ hominum.

Posita primo oratione, et secundo gratiarum actione, tertio ponit salutatio-

(1) Luc. xiv et xviii. (2) Psal. civ.
(3) II. Cor. vi. (4) Ezech. iii.
(5) Isa. xl. (6) Rom. xii.
(7) Hebr. x. (8) II. Cor. xi.
(9) I. Cor. ix (10) Rom. xii.
(11) Matth. xviii. (12) Levit. iii et iv.
(13) Hebr. xiii. (14) Rom. i.
(15) Rom. x. (16) Psal. xvi.
(17) Psal. cii. (18) II. Pet. i.
(19) I. Tim. i.

nem, dicens: *Salutate omnem sanctum*, id est, fideles in Christo, quia per Christum sanctificati. *Ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est* [1]. — *Maxime, etc.* Et per hoc intelligitur quod multos de familia Cæsaris convertit. Supra [2]: *Ut vincula mea manifesta in Christo fierent in omni prætorio, et cæteris hominibus, etc.* Quamvis autem Matth. xi dicatur: Qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt, tamen ad promovendum bonos, et impediendum malos, videtur licitum sanctis in curiis regum commorari, sed non propter delicias et concupiscentiam voluptatum. Et dicit: *Qui de Cæsaris domo sunt*, ut eos animet ad gaudium et ad fidem. Deinde ponit suam salutationem de manu sua, dicens: *Gratia Domini, etc.*

(1) Hebr. xiii. (2) Cap. I.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES

EXPOSITIO

PROLOGUS

Protegebat castra gladio suo, etc. [1]. Hæc verba congruunt materiæ hujus epistolæ ad Colossenses, quia totus status hujus vitæ est in pugnatione militantium, quorum habitacula castra dicuntur. *Militia est vita hominis super terram* [2]. Ideo habitacula fidelium nomine castrorum figurantur. Unde ecclesia similitudinem habet castrorum. *Castra Dei sunt hæc* [3]. Hæc castra tripliciter impugnantur. A quibusdam quasi obsidentibus, qui manifeste se erigunt contra ecclesiam. *Ascenderunt super latitudinem terræ, et circuierunt castra sanctorum et civitatem dilectam* [4]. Ab aliis latenter decipitur, sicut ab hæreticis. *Per dulces sermones et benedictiones seducunt corda hominum, etc.* [5]. *Mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes et in errorem mittentes* [6]. A quibusdam, sc. domesticis, per diversas corruptelas peccatorum, quæ sunt ex corruptione carnis. *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* [7]. *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes, etc.*[8]. — Prælati ecclesiæ sunt duces (*Principes Juda duces eorum* [9]), ad quorum officium pertinet contra omnia prædicta castra ecclesiæ unire. Contra peccata quidem, per exortationes. *Annuntia populo meo scelera rum, et domui Jacob peccata eorum* [10]. Contra hæreticos, per sanam doctrinam. *Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, etc.* [11]. Contra persecutores, exemplo, sc. patienter tolerando. Sic Paulus protexit gladio spirituali, quia in suis epistolis corripiebat peccata, confutabat hæreses, animabat ad patientiam. De primo, Ephes. v: *Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, etc.* De secundo, Tit. III: *Hæreticum hominem post primam et secundam correptionem devita, etc.* De tertio, II. Cor. XI per totum patet quomodo animabat ad patientiam. Et sic tanguntur duo in verbis propositis, sc. ecclesiæ status, cum dicitur, Castra, et Apostoli studium, ibi: Protexit. In castris autem debet esse sollicitudo ad mala vitanda. *Ut sint castra tua sancta, et nihil in eis appareat fœditatis* [12]. Item ordo ad ducem et ad se. *Quid videbis in Sunamite, nisi choros castrorum* [13]? *Castra Dei sunt hæc* [14]. Item terror ad hostes. *Terribilis ut castrorum acies ordinata* [15]. Sed Apostolus circa protectionem erat sollicitus tamquam pastor, cujus est dirigere oves diligenter ne errent. *Ante eas vadit, etc.*[16]. Et sic Apostolus faciebat. *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* [17]. Item pascere abundanter, ne deficiant. *Pascite, qui in vobis est, Domini gregem, etc.* [18]. Et sic Apostolus faciebat. *Tamquam parvulis lac dedi vobis* [19]. Item defendere potenter, ne pereant. *Noli velle fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere*

1) I. Mach. III.
2) Job VII.
3) Gen. XXXII.
4) Apoc. XX.
5) Rom. ult.
6) II. Tim. III.
7) Galat. V.
8) Ephes. ult.
9) Ps. LXVII.
10) Isa. LVIII.
11) I. Tim. I.
12) Deut. XXIII.
13) Cant. VII.
14) Gen. XXXII.
15) Cant. VI.
16) Joan. X.
17) Philipp. III.
18) I. Pet. V.
19) I. Cor. III.

iniquitates [1]. *Pascebat servus tuus patris sui gregem, et veniebat leo, vel ursus, etc.* [2]. Et ideo dicit, quod Apostolus protegebat castra, id est, ecclesiam Dei, gladio, quod est verbum Dei, ut dicitur Eph. VI. *Vivus est enim sermo Dei et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti, etc.* [3]. Sic ergo materia hujus epistolæ est hæc. Quia in epistola ad Ephesios ostendit modum ecclesiasticæ unitatis; in epistola ad Philippenses ostendit ejus profectum et conservationem; in hac autem agit de ejus conservatione contra hæreticos, qui depravaverant eos seducendo, etc.

CAPUT I.

Gratiam et pacem Colossensium optat per Jesum Christum, cujus per voluntatem Dei se profitetur Apostolum.

1. Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei et Timotheus frater,
2. His qui sunt Colossis sanctis et fidelibus fratribus in Christo Jesu.
3. Gratia vobis et pax a Deo patre nostro et Domino Jesu Christo.

Dividitur autem hæc epistola in salutationem, et tractatum, ibi: *Gratias, etc.* Item primo ponuntur personæ salutantes; secundo personæ salutatæ, ibi: *His qui sunt;* tertio bona optata, ibi: *Gratia vobis.* Circa primum primo ponitur principalis persona; secundo adjuncta, ibi: *Et Timotheus.* Principalis primo tangitur ex nomine *Paulus*, id est, humilis. Tales enim percipiunt sapientiam. *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* [4]. Et ideo docet eam. Secundo ab officio, sc. *Apostolus*, id est, missus, sc. ad procurandum salutem fidelium. *Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos* [5]. *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos* [6]. Et Apostolus, non cujuslibet, sed *Jesu Christi*, cujus gloriam quærit, non sui ipsius. *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum* [7]. Sed quidam aliquando perveniunt ad officium ex ira Dei propter peccatum populi. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi* [8]. *Dabo tibi regem in furore meo* [9]. Et ideo dicit: *Per voluntatem Dei*, sc. ejus beneplacitum. *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina* [10]. Persona adjuncta est Timotheus, ut sc. in ore duorum vel trium stet omne verbum, ut dicitur Deut. XVII. *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma* [11]. Personæ salutatæ ponuntur, ibi: *His, etc.* Sancti dicuntur majores. *Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso* [12]. Fideles dicuntur minores, qui saltem veram fidem tenent, quia sine fide impossibile est placere Deo, ut dicitur Hebr. c. XI. Vel sanctis, id est, in baptismo sanctificatis, et fidelibus, id est, permanentibus in fide accepta. *Vir fidelis multum laudabitur, etc.* [13].

Deinde ponuntur bona optata, scil. gratia, quæ est principium omnis boni. *Justificati gratis per gratiam ipsius* [14]. Pax quæ est finale bonum omnium. *Qui posuit fines tuos pacem* [15]. Et per consequens optat omnia bona media. Et hoc *a Deo* (*Gratiam et gloriam dabit Dominus* [16]) *Patre* Domini nostri Jesu Christi, sc. per naturam, sed nostro per gratiam, *et Domino Jesu Christo*, et sic patre nostro, sc. Deo in Trinitate, et Domino Jesu Christo, quantum ad naturam assumptam.

LECTIO II.

Lætatur Apostolus Colossenses profecisse in fide, agitque gratias Deo de charitate, qua erga sanctos afficiuntur.

Gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis orantes.
4. Audientes fidem vestram in Christo Jesu, et dilectionem quam habetis in sanctos omnes,
5. Propter spem quæ reposita est vobis in cælis, quam audistis in verbo veritatis evangelii,
6. Quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat et crescit, sicut in vobis, ex ea die qua audistis et cognovistis gratiam Dei in veritate,
7. Sicut didicistis ab Epaphra charissimo conservo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu,
8. Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu.

Hic accedens ad propositum, incipit epistolarem tractatum. Et primo commendat evangelii veritatem: secundo contra contrariantia protegit veritatem

(1) Eccli. VII. (2) I. Reg. XVII.
(3) Hebr. IV. (4) Matth. XI.
(5) Act. XIII. (6) Joan. XX.
(7) II. Cor. IV. (8) Job XXXIV.
(9) Osee XIII. (10) Jerem. III.
(11) Prov. XVIII. (12) Luc. I
(13) Prov. XXVIII. (14) Rom. III.
(15) Psal. CXLVII. (16) Psal. LXXXIII.

status hujus in II capite, ibi: *Volo enim scire vos.* Circa primum duo facit. Primo commendat evangelicæ fidei veritatem; secundo actorem hujus status, ibi: *Qui est imago.* Item prima in duas, quia primo agit gratias pro beneficiis specialiter exhibitis Colossensibus; secundo pro exhibitis generaliter ecclesiæ, ibi: *Gratias agentes.* Circa primum duo facit, quia primo commendat gratiarum actionem Deo pro istis; secundo ostendit orationis materiam, ibi: *Audientes.* Iterum prima in duas, quia primo præmittit gratiarum actionem; secundo orationem, ibi: *Orantes.* Dicit ergo: *Gratias agimus Deo*, actori gratiarum. *In omnibus gratias agite* [1]. Et hoc *semper*, pro præteritis et futuris. Licet enim non continue in actu possimus orare, tamen semper ex habitu charitatis debemus orare. *Sine intermissione orate* [2]. *Oportet semper orare* [3].

Deinde ponitur materia, et primo gratiarum actionis, secundo orationis, ibi: *Ideo et nos.* Circa primum primo commemorat bona eorum, secundo quomodo fuerunt ea adepti, ibi: *Quam audistis.* Bonum nostrum principaliter est in fide, spe et charitate: per fidem enim habemus notitiam Dei, per spem elevamur in ipsum, sed charitate unimur ei. *Nunc autem manent fides, spes, charitas, tria hæc, etc.* [4]. Et ideo de istis tribus gratias agit, primo quod fidem habent. Non enim ipse prædicaverat eis, sed quidam discipulus Epaphras nomine, et postea Archippus. Et ideo dicit: *Audientes fidem,* quæ est principium spiritualis vitæ. *Justus meus ex fide vivit* [5]. *Accedentem ad Deum oportet credere, etc.* [6]. Sed hæc fides sine dilectione operante est mortua, ut dicitur Jac. II. Et ideo oportet, quod adsit dilectio operans. *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura* [7]. Et ideo dixit: *Et dilectionem quam habetis, etc.* Est autem quædam dilectio charitatis, et quædam mundana, sed mundana non se extendit ad omnes, quia dilectio talis ad illos est cum quibus est communio, quæ est causa dilectionis, et hæc causa in dilectione mundana non se habet ad omnes, sed tantum est cum consanguineis et mundanis, sed dilectio charitatis se extendit ad omnes. Et ideo dicit: *In omnes.* Nam et si peccatores diligantur per charitatem, hoc est ut sint aliquando sancti. *Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres* [8]. Item dilectio mundi habet fructum in hoc mundo, sed charitas habet in vita æterna. Et ideo tertio subdit de spe, dicens: *Propter spem quæ reposita est,* id est, propter gloriam æternam. quæ ideo dicitur spes, quia pro certo custoditur. *Reposita est hæc spes mea in sinu meo* [9].

Deinde cum dicit: *Quam ante audistis,* ostendit quomodo adepti sunt ista. Et primo commendat doctrinam evangelicam, secundo ministerium, ibi: *Sicut didicistis.* Item primo commendat doctrinam a veritate; secundo ab ejus dilatatione, ibi: *Quod pervenit;* tertio a profectu, ibi: *Et fructificat.* Dicit ergo: *Quam audistis,* sc. spem, vel rem speratam. Et hoc *in verbo veritatis evangelii.* Hæc enim excedit omnia. *Nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, etc.* [10]. Et ideo Deus eam revelat. *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum* [11]. Hæc autem est spes vera, non autem est vana (sicut quando promittens est mendax), quia in verbo veritatis. *Sermo tuus veritas est* [12].

Deinde cum dicit: *Quod pervenit,* commendatur doctrina Christi a dilatatione, quia non solum pervenit ad vos, sed in universo mundo. *In omnem terram exivit sonus eorum, etc.*[13]. *Oportet hoc evangelium regni prædicari in universo orbe, et tunc erit consummatio* [14]. Sed quomodo nondum est consummatio, cum sit prædicatum in universo mundo? Respondeo: Aliqui dicunt quod Evangelium Christi non est Evangelium regni. Sed hoc est falsum, quia Dominus dicit hoc Evangelium regni. Sed dicendum est, secundum Chrysostomum, quod adhuc viventibus Apostolis Evangelium Christi est divulgatum per totum mundum, saltem quantum ad famam, quod est valde miraculosum, quod in quadraginta annis sic creverit doctrina Christi. Et sic dicit in universo mundo, quantum ad famam, et tunc erit consummatio, id est, de-

(1) I. Thess. ult.
(2) I. Thess. ult.
(3) Luc. XVIII.
(4) I. Cor. XIII.
(5) Habacuc II.
(6) Hebr. XI.
(7) Galat. ult.
(8) I. Joan. III.
(9) Job XIX.
(10) I. Cor. II.
(11) Matth. III.
(12) Joan. XVII.
(13) Psal. XVIII.
(14) Matth. XXIV.

structio Jerusalem. Secundum Augustinum autem hoc non est verum, quia adhuc tempore suo erant aliquæ Gentes, in quibus nondum erat ecclesia. Et ideo ipse dicit hoc esse intelligendum quando prædicabitur. Ita quod quando in omnibus Gentibus ecclesia erit fundata, licet aliqui sint credentes, aliqui non, tunc erit finis; et hoc non tempore Apostoli, sed circa finem mundi: et sic quando hic dicitur in universo mundo, loquitur Apostolus de futuro sicut de præsenti propter certitudinem eventus. *In omnem terram exivit sonus eorum, etc.* [1]. Potest tamen dici quod secundum famam est divulgatum per totum mundum, sed non secundum fundationem.

Deinde commendat doctrinam Christi quantum ad fructum per bona opera, ibi: *Et fructificat. — Flores mei fructus honoris et honestatis, etc.* [2]. *Fructum affert, et facit aliud quidem centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum* [3]. — *Et crescit,* scil. in multitudine credentium. *Dominus autem augebat qui salvi fierent quotidie in idipsum* [4]. Et hoc magnæ potestatis fuit, quia sicut in vobis, ita et in aliis. Audistis prædicationem, et cognovistis approbando. Consequenter commendat ministerium tripliciter. Primo per comparationem ad se; secundo per comparationem ad ipsos; tertio quantum ad utrosque. Dicit ergo: Edocti estis per evangelium, *sicut ab Epaphra didicistis conservo. — Conservus tuus sum, et fratrum tuorum* [5]. — *Qui est fidelis minister,* sc. non quærens quæ sua sunt. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei, etc.* [6]. Qui est fidelis, sc. mediator inter Apostolum et istos. *Qui etiam manifestavit,* id est, significavit, etc.

LECTIO III.

Orat pro eis Apostolus, petens ut impleantur cognitione voluntatis Dei, gratias referens pro beneficiis quibuslibet Christianis exhibitis.

9. Ideo et nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orantes et postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus, in omni sapientia et intellectu spirituali.

10. Ut ambuletis digne Deo per omnia placentes: in omni opere bono fructificantes, et crescentes in scientia Dei.

11. In omni virtute confortati secundum potentiam claritatis ejus, in omni patientia et longanimitate, cum gaudio,

12. Gratias agentes Deo et Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.

13. Qui eripuit nos de potestate tenebrarum et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ.

14. In quo habemus redemptionem et remissionem peccatorum.

Supra posuit materiam gratiarum actionis, ostendens pro quibus bonis gratias egit, hic ostendit orationem, innuens quid pro eis petit. Et primo præmittit conditiones orationis; secundo subdit bona petita, ibi: *Ut impleamini.* Oratio tres habet conditiones: Primo quod sit tempestiva; unde subdit: *Ex qua die, etc.,* supple, cœpimus orare. *Ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor ejus, etc.* [7]. Secundo quod sit continua, ibi: *Non cessamus, etc. — Absit autem a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare pro vobis* [8]. *Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis* [9]. — Tertio multiplex et perfecta, ibi: *Orantes et postulantes.* Oratio est ascensus mentis in Deum. Postulatio est rerum petitio. Oratio debet præcedere ut devote petens exaudiatur, sicut petentes præmittunt persuasionem ut inclinent; sed nos debemus præmittere devotionem et meditationem Dei et divinorum, non ut eum flectamus, sed ut nos erigamus in eum. Tria autem petit, sc. cognitionem veritatis, ibi: *Ut impleamini;* operationem virtutis, ibi: *Ut ambuletis;* tolerantiam malorum, ibi: *In omni patientia.* Triplicem vero cognitionem optat, sc. agendorum; unde dicit: *Ut impleamini agnitione, etc.,* id est, ut plene cognoscatis voluntatem Dei. *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis, etc.* [10]. Ille ergo cognoscit voluntatem Dei, qui in sanctitate vivit. Qui ergo peccat, non cognoscit voluntatem Dei, quia omnis peccans est ignorans. *Ut probetis quæ sit voluntas Dei, etc.* [11]. Item cognitionem divinorum, ibi: *In omni sapientia,* quæ est cognitio divinorum, secundum Augustinum. *Sentite de Domino in bonitate* [12]. Item spiritualium donorum, ibi: *Et intellectu spirituali,* id est, non harum corporalium rerum. *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo*

(1) Psal. XVIII. (2) Eccli. XXIV.
(3) Matth. XIII. (4) Act. II.
(5) Apoc. ult. (6) I. Cor. IV.
(7) Jerem. XXXI. (8) I. Reg. XII.
(9) Rom. I. (10) I. Thess. IV.
(11) Rom. XII. (12) Sap. I.

est [1]. Et apte conjunguntur hæc duo, sapientia et intellectus, quia minor est sapientia, si intellectu careat, ut dicit Gregorius; et inutilis est intellectus sine sapientia, quia sapientia judicat, et intellectus capit, et non valet capere, nisi judicet, et e converso. Glossa dicit quod primum sumitur generaliter; secundum pertinet ad activam vitam; tertium ad contemplativam. Nec sufficit cognoscere, quia scienti bonum et non operanti, peccatum est illi, ut dicitur Jac. IV. Unde oportet quod adsit virtuosa operatio, quam primo tangit, ibi: *Ut ambuletis digne Deo.* Indigne enim ambulat qui non vivit sicut decet filium Dei. *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, etc.* [2]. *Sicut prædiximus et testificati sumus* [3]. — Secundo tangit rectam intentionem, ibi: *Per omnia placentes.* — *Placens Deo factus est dilectus* [4]. — Tertio studium proficiendi, ibi: *In omni opere bono, etc.* Semper enim homo debet niti ad ulterius bonum. *Flores mei fructus honoris et honestatis* [5]. *Habetis fructum vestrum in sanctificationem, etc.* [6]. Ad fructificationem sequitur augmentum scientiæ; ideo dicit: *Et crescentes, etc.* Ex hoc enim quod aliquis studet implere mandata disponitur ad cognitionem. *Super senes intellexi, quia mandata tua quæsivi* [7]. *Non habitabit in corpore subdito peccatis* [8]. Et dicit: Dei, non mundi. *Dedit illi scientiam sanctorum, etc.* [9].

Deinde tangit tolerantiam malorum, quia ad virtutem non sufficit scire vel velle, nisi immobiliter operetur, quod non potest esse sine patientia et malorum tolerantia. Et ideo dicit: *In omni virtute confortati. — Divites in virtute pulchritudinis studium habentes* [10]. — Quæ virtus est a Deo. Unde dicit: *Secundum potentiam claritatis ejus. — Confortamini in Domino* [11]. — Sed addit: *Claritatis ejus,* id est, Christi, qui est claritas Patris, quia pergere ad peccatum, est pergere ad tenebras. *Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera* [12].

Deinde cum dicit: *In omni patientia, etc.*, petit eis tolerantiam in adversis. Quidam enim deficiunt vel propter difficultatem adversorum, et ideo oportet habere patientiam. *In patientia vestra possidebitis animas vestras* [13]. Vel propter dilationem præmii. Et ideo dicit: *Et longanimitate*, quæ facit sustinere rem promissam. *Si moram fecerit, expecta eum, etc.* [14]. *Longanimiter ferens adeptus est repromissionem* [15]. Sed aliqui hæc duo vitant, sed cum tristitia. Contra hoc dicit: *Cum gaudio. — Omne gaudium existimate, fratres, cum in varias tentationes incideritis, etc.* [16].

Deinde cum dicit: *Gratias agentes, etc.*, agit gratias pro beneficiis exhibitis omnibus fidelibus. Et hoc pro beneficio gratiæ, quod primo ponit; secundo pro fructu gratiæ, ibi: *Qui eripuit.* Dicit ergo: *Oramus pro vobis agentes gratias Deo,* sc. creanti, *et Patri,* sc. adoptanti, *qui dignos, etc.* Dixerunt aliqui quod dona gratiarum dantur pro meritis, et quod Deus dat dignis gratiam, non autem indignis; ideo hoc excludit Apostolus, quia quidquid habes dignitatis et gratiæ, hoc Deus fecit in te, ergo et effectus gratiæ. Et ideo dicit: *Qui dignos nos fecit, etc. — Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, etc.* [17]. — *In partem sortis sanctorum, etc.* Omnes homines de mundo secundum naturam sunt boni. Et ideo justum est eos aliquam partem habere Dei. Mali quidem partem habent voluptates et temporalia. *Hæc est pars nostra, et hæc sors nostra* [18]. Sancti vero habent ipsum Deum partem. *Pars mea Dominus* [19]. *Dominus pars hæreditatis meæ* [20]. Et ideo dicit: *Qui dignos, etc.* Et addit, *Sortis,* quia dupliciter aliquid dividunt: Quandoque per electionem, quando unus hanc, alius illam partem elegit; aliquando sorte. *Contradictiones comprimit sors* [21]. Hæc autem pars cedit sanctis non per electionem propriam (*Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* [22]); sed quia ipse Deus elegit vos. Sors enim nihil aliud est, quam committere aliquid divino judicio. Sors autem triplex est, sc. consultoria, divinatoria, et divisoria. Prima autem in temporalibus non est mala; secunda

(1) I. Cor. II.
(2) II. Cor. VI.
(3) I Thess. IV.
(4) Sap. IV.
(5) Eccli. XXIV.
(6) Rom. VI.
(7) Psal. CXVIII.
(8) Sap. I.
(9) Sap. X.
(10) Eccli. XLVII.
(11) Ephes. VI.
(12) Sap. VII.
(13) Luc. XXI.
(14) Habacuc II.
(15) Hebr. VI.
(16) Jac. I.
(17) II. Cor. III.
(18) Sap. II.
(19) Thren. III.
(20) Psal. XV.
(21) Prov. XVIII.
(22) Joan. XV.

vana est et mala; tertia in necessitatibus aliquando permittenda, sed hæc per se est possessio luminis. *Lucem habitat inaccessibilem* [1]. *In manibus abscondit lucem, etc.* [2]. Et ex hac parte sequitur effectus gratiæ, scil. translatio de tenebris ad lucem. Et ideo primo ponit translationem, secundo modum in quo homines ante gratiam sunt servi peccati. Nam cum peccatum sit tenebræ, ideo sunt in potestate tenebrarum, sive dæmonum, sive peccatorum. *Adversus rectores mundi tenebrarum harum, etc.* [3]. *Captivitas a forti tollitur, etc.* [4]. — *Et transtulit, etc.*, id est, ut essemus regnum Dei. *Regnum meum non est de hoc mundo, etc.* [5]. Et hoc fit quando liberamur a peccato. *Fecisti nos Deo nostro regnum, etc.* [6]. Vel ad litteram, ut vitam æternam. *Appropinquabit regnum cælorum* [7]. Et hoc est quod dicit: *Regnum Filii dilectionis suæ.* Dilectio, ut dicit Augustinus in Glossam, quandoque dicitur Spiritus sanctus, qui est amor Patris et Filii. Sed si dilectio sic semper teneretur personaliter, tunc Filius esset filius Spiritus sancti; sed quandoque dicitur essentialiter, ut dicitur in Glossa. Filii ergo dilectionis suæ dicitur, id est, filii sui dilecti, vel filii essentiæ suæ. Sed numquid hæc est vera? Filius est filius essentiæ patris. Dicendum est quod si genitivus designat habitudinem causæ efficientis, est falsum, quia essentia non generat, nec generatur. Si autem designat formam, id est, habens essentiam suam quasi materialiter, sicut dicitur aliquid egregiæ formæ, id est, habens egregiam formam, sic est vera. *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus* [8].

Deinde cum dicit: *In quo habemus, etc.*, ostendit modum translationis. Homo enim existens in peccato dupliciter tenebatur subditus, sc. per servitutem. *Qui facit peccatum, servus est peccati* [9]. Item erat reus pœnæ, et aversus a Deo. *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiret* [10]. Hæc duo removet Christus, quia, inquantum homo, factus est pro nobis sacrificium, et redemit nos in sanguine suo. Et ideo dicit: *In quo habemus redemptionem.* — *Empti estis pretio magno* [11]. — Sed inquantum est Deus, habemus per eum peccatorum remissionem, quia reatus peccati solutus est per eum.

(1) I. Tim. ult. (2) Job XXXVI. (3) Ephes. ult. (4) Isa. XLIX. (5) Joan. XIX. (6) Apoc. V.

LECTIO IV.

Gratiæ auctorem commendat, qui Christus est, qui etiam commendatur per comparationem ad Deum, et ad totam creaturam.

15. Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ.

16. Quoniam in ipso condita sunt universa in cælis et in terra, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum, et in ipso creata sunt.

17. Et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.

Postquam superius commemoravit gratiæ beneficia specialia et universalia, hic commendat auctorem hujus gratiæ, sc. Christum. Et primo per comparationem ad Deum; secundo generaliter per comparationem ad totam creaturam, ibi: *Primogenitus;* tertio specialiter per comparationem ad ecclesiam, ibi: *Et ipse est caput.* Circa primum notandum est quod Deus dicitur invisibilis, quia excedit capacitatem visionis cujuscumque intellectus creati, ita quod nullus intellectus creatus naturali cognitione potest pertingere ad ejus essentiam. *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram* [12]. *Lucem habitat inaccessibilem* [13]. Videtur ergo a beatis ex gratia, non ex natura. Ratio hujus assignatur a Dionysio, quia omnis cognitio terminatur ad existens, id est, ad aliquam naturam participantem esse. Deus autem est ipsum esse, non participans, sed participatum, ergo est incognitus. Hujus ergo Dei invisibilis Filius est imago. Sed videndum est quomodo dicatur imago Dei, et quare dicatur invisibilis. Et quidem de ratione imaginis sunt tria, sc. quod sit ibi similitudo, quod deducta sit, vel expressa ex eo cum quo est similitudo, et quod deducta sit in aliquo pertinente ad speciem vel signum speciei. Si enim sunt duo similia, quorum unum non derivetur ab alio, neutrum dicimus alterius imaginem, sicut ovum non dicitur imago ovi. Et ideo ab imitando dicitur imago. Item si

(7) Matth. III, IV et X. (8) Joan. III. (9) Joan. VIII (10) Isa. LIX. (11) I. Cor. VI. (12) Job XXXVI. (13) I. Tim. ult.

sit simile, sed non quantum ad speciem, vel signum speciei, tunc nec imago dicitur, sicut in homine multa sunt accidentia, ut color, quantitas, et hujusmodi, et secundum nullum horum dicitur imago. Sed si figuram ejus accipiat, sic potest esse imago, quia figura est signum speciei, filius autem est similis patri, et pater similis filio, sed filius habet hoc a patre, pater autem non a filio. Et ideo proprie loquendo dicimus filium imaginem patris, et non e converso, quia deducitur et derivatur hæc similitudo a patre. Item hæc similitudo est secundum speciem, quia filius in divinis repræsentatur aliquo modo, sed deficienter per verbum mentis nostræ. Verbum autem mentis nostræ est, quando formamus actu formam rei cujus notitiam habemus, et hoc significamus verbo exteriori. Et hoc verbum sic conceptum est quædam rei similitudo quam in mente tenemus, et simile secundum speciem. Et ideo Verbum Dei imago Dei dicitur. Quantum ad secundum sciendum est quod Arriani hoc verbum male intellexerunt, judicantes de Dei imagine secundum imagines quæ fiebant ab antiquis, ut viderent in eis charos suos subtractos sibi, sicut et nos facimus imagines sanctorum, ut quos non videmus in substantia, videamus in imagine. Et ideo dicunt quod invisibile est proprium patri, filius autem est primum visibile, in quo manifestatur bonitas patris, quasi pater sit vere invisibilis, filius vero visibilis, et sic alterius essent naturæ. Hoc autem excludit Apostolus [1], dicens: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, etc.* Et sic est imago non solum Dei invisibilis, sed etiam ipse est invisibilis sicut pater. *Qui est imago invisibilis Dei* [2].

Deinde cum dicit: *Primogenitus, etc.*, commendat Christum per comparationem ad creaturam. Et primo facit hoc, secundo exponit, ibi: *Quia in ipso.* Circa primum sciendum est quod Arriani sic intelligunt, quasi dicatur primogenitus, quia sit prima creatura; sed hic non est sensus, ut patebit. Et ideo duo sunt videnda, sc. quomodo hæc imago sit genita, et quomodo primogenita creaturæ. Quantum ergo ad primum sciendum est quod in unaquaque re generatio est secundum modum sui esse et suæ naturæ. Alius enim modus generationis est in hominibus, et alius in plantis, et sic de aliis. Natura autem Dei est ipsum esse intelligere, et sic oportet quod ejus generatio, vel conceptio intellectualis, sit generatio vel conceptio naturæ ejus. In nobis autem conceptio intelligibilis non est conceptio naturæ nostræ, quia in nobis aliud est intelligere et natura nostra. Et ideo cum hæc imago sit verbum et conceptio intellectus, oportet dicere quod sit germen naturæ, et sic de necessitate genitus, quia accipit naturam ab alio. Secundo videndum est quomodo dicatur primogenitus. Deus enim non alio se cognoscit et creaturam, sed omnia in sua essentia, sicut in prima causa effectiva. Filius autem est conceptio intellectualis Dei secundum quod cognoscit se, et per consequens omnem creaturam. Inquantum ergo gignitur, videtur quoddam verbum repræsentans totam creaturam, et ipsum est principium omnis creaturæ. Si enim non sic gigneretur, solum Verbum Patris esset primogenitus Patris, sed non creatura. *Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam, etc.* [3].

Deinde cum dicit: *Quia in ipso, etc.*, exponit quod dixerat, sc. quod sit primogenitus, quia sc. est genitus ut principium creaturæ. Et hoc quantum ad tria: Primo quantum ad rerum creationem; secundo quantum ad earum distinctionem, ibi: *In cœlis;* tertio quantum ad conservationem in esse, ibi: *Et omnia in ipso, etc.* Dicit ergo: Est primogenitus creaturæ, quia est genitus, ut principium omnis creaturæ. Et ideo dicit: *Quia in ipso, etc.* Circa quod sciendum est, quod Platonici ponebant ideas, dicentes, quod quælibet res fiebat ex eo quod participabat ideam, puta hominis vel alicujus alterius speciei. Loco enim harum idearum nos habemus unum, sc. Filium verbum Dei. Artifex enim facit artificium, ex hoc quod facit illud participare formam apud se conceptam, quasi involvens eam exteriori materia: sicut si dicatur quod artifex facit domum per formam rei quam habet apud se conceptam. Et sic Deus omnia in sua sapientia dicitur facere, quia sapientia Dei se habet ad res creatas, sicut ars

(1) Ad Hebr. 1. (2) Coloss. 1. (3) Eccli. XXIV.

ædificatoris ad domum factam. Hæc autem forma et sapientia est Verbum, et ideo omnia in ipso condita sunt, sicut in quodam exemplari (*Dixit, et facta sunt* [1]); quia in Verbo suo æterno creavit omnia ut fierent.

Quantum autem ad rerum distinctionem, sciendum est quod aliqui, sicut Manichæi, erraverunt dicentes hæc corpora terrena, quia corruptibilia, facta esse a malo Deo, cælestia vero, quia incorruptibilia, a bono Deo, sc. patre Christi. Sed mentiuntur, quia in eodem sunt utraque creata. Ideo dicit: *In cœlis, etc.* Et hæc est distinctio secundum partes naturæ corporeæ. *In principio*, id est, in filio, *creavit Deus, etc.* [2]. Platonici etiam dicunt quod Deus per se creavit creaturas invisibiles, sc. angelos, et per angelos creavit naturas corporeas. Sed hoc excluditur hic, quia dicitur: *Visibilia et invisibilia.* De primo Hebr. XI: *Fide intelligimus esse aptata sæcula, ut ex invisibilibus visibilia fierent.* De secundo autem Eccli. XXXIV: *Pauca vidimus operum ejus, omnia autem Dominus fecit, etc.* Hæc autem distinctio est secundum creaturarum naturam. Tertia distinctio est ordinis et gradus in invisibilibus, cum dicit: *Sive throni, etc.* Platonici etiam errant hic: dicebant enim in rebus diversas esse perfectiones, et quamlibet attribuebant uni primo principio, et secundum ordines earum perfectionum ponebant ordines principiorum, sicut ponebant primum ens, a quo participant omnia esse, et illud principium ab isto, scil. primum intellectum, a quo omnia participant intelligere, et aliud principium vitam, a quo omnia participant vivere. Sed nos non sic ponimus, sed ab uno principio res habent quicquid in eis perfectionis est. Et ideo dicit: *Sive throni, etc.*; quasi dicat: Non dependent ab aliis principiis ordinatis, sed ab ipso uno solo vero Deo. Sed quid est quod dicit [3]: *Ipsum dedit caput, etc.*, ubi quædam diversitas videtur esse ab istis? Solutio: Hic enim enumerat descendendo, quia ostendit progressum creaturæ a Deo, ibi ascendendo, quia ostendit quod filius Dei secundum quod homo super omnes creaturas est. Sed tamen ibi principatus ponuntur sub potestatibus, et virtutes inter dominationes et potestates, hic principatus super potestates, et principatus medium inter dominationes et potestates. Et secundum hoc diversæ sunt sententiæ Gregorii et Dionysii. Dionysius enim ordinat eos secundum quod dicitur ad Ephesios, quia in secunda hierarchia ponit dominationes, virtutes, et potestates. Gregorius vero ordinat eos sicut hic habetur, quia in secunda hierarchia ponit dominationes, principatus et potestates, in tertia vero virtutes, archangelos et angelos. Sed sciendum est, quod, sicut Gregorius et Dionysius dicunt, hæc dona spiritualia, ex quibus nominantur hi ordines, communia sunt omnibus, tamen quidam nominantur a quibusdam, quidam ab aliis, cujus ratio accipitur ex dictis Platonicorum, quia omne quod convenit alicui, convenit tripliciter, quia aut essentialiter, aut participative, aut causaliter. Essentialiter quidem quod convenit rei secundum proportionem suæ naturæ, sicut homini rationale. Participative autem quod excedit suam naturam, sed tamen aliquid de illo participat, sed imperfecte, sicut intellectuale homini, quod est supra rationale, et est essentiale angelorum et idem aliquid participat homo. Causaliter vero quod convenit rei supervenienter, sicut homini artificialia, quia in eo non sunt sicut in materia, sed per modum artis. Unumquodque autem denominatur solum ab eo quod convenit ei essentialiter. Unde homo non dicitur intellectualis nec artificialis, sed rationalis. De dictis autem donis in angelis, ea quæ conveniunt superioribus essentialiter, inferioribus conveniunt participative; quæ vero inferioribus essentialiter conveniunt, superioribus causaliter conveniunt. Et ideo superiores denominantur a superioribus donis. Supremum autem in creatura spirituali est quod attingit Deum, et quodammodo participat eum. Et ideo denominantur superiores ex hoc, quod attingunt Deum. Seraphim, quasi ardentes Deo vel incendentes; Cherubim, quasi scientes Deum; Throni, quasi habentes in seipsis sedentem Deum.

Tripliciter enim aliquid potest ab alio participare: Uno modo, accipiendo proprietatem naturæ ejus; alio modo, ut recipiat ipsum per modum intentionis cognitivæ; alio modo, ut deserviat aliqualiter ejus virtuti, sicut aliquis medicinalem artem participat a medico, vel

(1) Gen. I. (2) Gen. I. (3) Ephes. I.

quia accipit in se medicinæ artem, vel accipit cognitionem artis medicinalis, vel quia deservit arti medicinæ. Primum est majus secundo, et secundum tertio. In sacra autem scriptura significatur aliquid divinum per ignem. *Dominus Deus tuus ignis consumens est, etc.* [1]. Et ideo supremus ordo dicitur Seraphim, quasi ardentes Deo, et continentes aliquam divinam proprietatem. Secundus ordo est Cherubim, consequentes eum cognitive. Et tertius Throni, ejus virtuti deservientes. Alii autem ordines non nominantur ex attingendo Deum, sed per aliquam ejus operationem. Et aliqui ut dirigentes, et sic sunt Dominationes. Alii exequentes; et horum quidem ut principaliores, ut Principatus. *Prævenerunt principes, etc.* [2]. Alii secundum executionem, et sic sunt exequentes supra spirituales creaturas, ut sunt Potestates quæ arcent dæmones; si supra naturalia, sunt Virtutes, quæ miracula faciunt; si supra homines, sunt Archangeli ad magna; si Angeli, ad minima. Et sic concludendo dicit: *Omnia per ipsum*, sicut per causam effectivam, *et in ipso*, sicut per causam exemplarem. *Omnia per ipsum facta sunt, etc.* [3]. Sed quia posset aliquis dicere: Numquid omnia sunt æterna? ideo Apostolus quasi respondens ad hoc, dicit quod non, sed ipse est *ante omnia*, sc. tempora et res alias. *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio, etc.* [4]. Vel ante dignitatem. *Quis similis Deo, etc.* [5]. Quantum ad conservationem dicit: *Et omnia in ipso constant*, id est, conservantur. Sic enim se habet Deus ad res sicut sol ad lunam, quo recedente deficit lumen lunæ. Et sic si Deus subtraheret suam virtutem a nobis, in momento deficerent omnia. *Portans omnia verbo virtutis suæ* [6].

LECTIO V.

Commendat Christum per comparationem ad totam Ecclesiam, ac demum ipsum commendat in ordine ad Ecclesiam Colossensium.

18. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis: ut sit in omnibus ipse primatum tenens:

19. Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis inhabitare;

20. Et per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt.

21. Et vos cum essetis aliquando alienati et inimici sensu in operibus malis,

22. Nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem, ut exhiberet vos sanctos et immaculatos et irreprehensibiles coram ipso.

23. Si tamen permanetis in fide fundati, et stabiles et immobiles a spe evangelii quod audistis, quod prædicatum est in universa creatura quæ sub cælo est.

Postquam Apostolus commendavit Christum per comparationem ad Deum et ad totam creaturam, hic commendat ipsum in comparatione ad ecclesiam. Et primo generaliter; secundo specialiter quantum ad Colossenses, ibi: *Et vos cum essetis;* tertio quantum ad suam personam singulariter, ibi: *Cujus factus sum.* Circa primum duo facit, quia primo proponit habitudinem Christi ad totam ecclesiam; secundo exponit, ibi: *Qui est principium.* Dicit ergo: Iste in quo habemus redemptionem Christus est primogenitus creaturæ. Sed secundum quod hujusmodi factus est caput ecclesiæ, duo occurrunt hic exponenda. Et primo quomodo corpus sit ecclesia, et secundo quomodo Christus est caput. Ecclesia dicitur corpus ad similitudinem unius hominis, et hoc dupliciter, sc. et quantum ad distinctionem membrorum (*Dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem prophetas, etc.* [7]), et quantum ad servitia, quæ licet sint distincta, tamen unum servit alteri (*Pro invicem sollicita sint membra* [8]; *Alter alterius onera portate, etc.* [9]). Item sicut constituitur unum corpus ex unitate animæ, ita ecclesia ex unitate spiritus. *Unum corpus et unus spiritus* [10]. *Unus panis et unum corpus multi sumus, etc.* [11]. Item est alia consideratio membrorum ad caput ecclesiæ, sc. ad Christum. Ipse enim Christus est caput ecclesiæ. *Tu exaltas caput meum, etc.* [12]. Et exponit quid est esse caput, dicens: *Qui est principium, etc.;* caput enim respectu aliorum membrorum habet tria privilegia. Primo, quia distinguitur ab aliis ordine dignitatis, quia est principium et præsidens; secundo in plenitudine sensuum, qui sunt omnes in capite; tertio in quodam influxu sen-

(1) Deut. IV.
(2) Psal. LXVII.
(3) Joan. I.
(4) Prov. VIII.
(5) Psal. LXXXI.
(6) Hebr. II.
(7) Ephes. IV.
(8) I. Cor. XII.
(9) Galat. VI.
(10) Ephes. IV.
(11) I. Cor. X.
(12) Psal. III.

sus et motus ad membra. Et ideo primo ostendit quomodo Christus est caput ratione dignitatis; secundo ratione plenitudinis gratiarum, ibi: *Quia in ipso complacuit;* item tertio ratione influentiæ, ibi: *Et per eum.* Ecclesia quidem habet duplicem statum. sc. gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro, et est eadem ecclesia, et Christus est caput secundum utrumque statum: quia primus in gratia, et primus in gloria. Quantum ad primum dicit: *Qui est principium,* quia non solum est in gratia secundum quod homo, sed etiam omnes sunt justificati per fidem Christi. *Per obedientiam unius hominis justi constituuntur multi* [1]. Et ideo dicit: *Qui est principium,* scil. justificationis et gratiæ in tota ecclesia, quia etiam in veteri testamento sunt aliqui justificati per fidem Christi. *Ego principium qui loquor, etc.* [2]. *Tecum principium, etc.* [3]. Item est principium quantum ad statum gloriæ. Ideo dicit: *Primogenitus ex mortuis.* Quia enim resurrectio mortuorum est quasi quædam secunda generatio, quia homo in ea ad vitam æternam reparatur (*In regeneratione, cum sederit Filius hominis, etc.* [4]), et præ omnibus primus est Christus: ideo est primogenitus ex mortuis, id est, eorum qui sunt geniti per resurrectionem. Sed contra de Lazaro Joan. XI. Respondeo: Dicitur quod iste et alii non resurrexerunt ad illam vitam immortalem, sed ad mortalem; sed Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, ut dicitur Rom. VI. *Primogenitus mortuorum, etc.* [5]. *Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium* [6]. Et hoc, ut in omnibus sit ipse principatum tenens, quantum ad dona gratiæ, quia ipse est principium; quantum ad dona gloriæ, quia ipse est primogenitus. *In omni gente et in omni populo primatum habui, etc.* [7].

Deinde cum dicit: *Quia in ipso, etc.*, ostendit dignitatem capitis quantum ad plenitudinem gratiarum omnium. Alii enim sancti habuerunt divisiones gratiarum, sed Christus habuit omnes. Ideo dicit: *Quia in ipso, etc.* Singula verba pondus suum habent. *Complacuit,* designat quod dona hominis Christi non erant ex fato seu meritis, ut dicit Photinus, sed ex divinæ voluntatis complacentia assumentis hunc hominem in unitatem personæ. *Hic est filius meus, etc.* [8]. Item dicit *Omnem,* quia alii habent hoc donum, alii aliud. *Omnia dedit in manus ejus* [9]. Item dicit: *Plenitudinem,* quia aliquis aliquod habuit donum, sed non plenitudinem ejus, seu virtutis; quia forte invitus in aliquo defecit. Sed Joan. I dicitur de Christo: *Vidimus eum plenum gratiæ et veritatis.* Eccli. XXIV: *In plenitudine sanctorum detentio mea.* Item dicit *Habitare.* Alii enim acceperunt usum gratiæ ad tempus, quia spiritus prophetarum non semper adest prophetis, sed in Christo est habitualiter, quia semper ad votum. in Christo est dominium hujus plenitudinis. *Super quem videris spiritum descendentem, et in eo manentem, etc.* [10].

Deinde cum dicit: *Et per eum, etc.*, ostendit Christum esse caput ecclesiæ ratione influxus. Et hæc est tertia ratio capitis. Et primo ostendit influxum gratiæ; secundo exponit quod dixerat, ibi: *Pacificans.* Dicit ergo primo: Dico quod complacuit non solum quantum ad hoc quod haberet in se, sed etiam ut per eum ad nos derivaret. Unde dicit: *Et per eum reconciliare omnia in ipsum. — Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi* [11]. Exponit autem qualis sit ista reconciliatio, et quomodo omnia reconciliata. In reconciliatione autem sunt duo consideranda: Primo in quo conveniunt qui reconciliantur. Discordes enim diversas habent voluntates. Reconciliati autem consentiunt in aliquo uno. Et sic voluntates prius discordes concordant in Christo. Et hujusmodi voluntates sunt et hominum, et Dei, et angelorum. Hominum, quia Christus homo est: Dei, quia Deus est. Item discordia erat inter Judæos qui volebant legem, et Gentiles qui non volebant legem; sed utrosque Christus concordat, quia ex Judæis est, et quia absolvit observantias legis. Et hæc concordia est facta *per sanguinem,* etc. Inter Deum enim et hominem causa discordiæ fuit peccatum: inter Judæos et Gentiles lex. Christus per crucem destruxit peccatum, et implevit legem. Et ita removit causam discordiæ *Accessistis ad Sion montem, et civitatem*

(1) Rom. v.
(2) Joan. VIII.
(3) Psal. CIX.
(4) Matth. XIX.
(5) Apoc. I.
(6) I. Cor. XV.
(7) Eccli. XXIV.
(8) Matth. III.
(9) Joan. XIII.
(10) Joan. I.
(11) II. Cor. V.

Dei viventis Jerusalem, etc. [1]. Et sic reconciliati sumus. Et ita sunt pacata, *sive quæ in cœlis,* ut angeli et Deus, *sive quæ in terris,* scil. Judæi et Gentiles. Ideo Christo nato dicitur [2]: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus, etc.* Item in resurrectione dixit: *Pax vobis, etc.*, ut habetur Joan. xx. — *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, etc.* [3].

Deinde cum dicit: *Et vos, etc.*, ponitur commendatio Christi per dona eis collata. Ubi primo commemorat statum præteritum; secundo Christi beneficium, ibi: *Nunc autem, etc.;* tertio quid exigatur ab eis, ibi: *Si tamen, etc.* Status enim præteritus habuit tria mala. Quantum enim ad intellectum erant ignorantes; quantum ad effectum, inimici justitiæ; quantum ad actum, in multis peccatis. Quantum ad primum dicit: *Alienati, etc.;* quantum ad secundum: *Et inimici sensus,* secundum unam litteram; et ostendit defectum sapientiæ quam prædicabant Judæi de uno Deo. *Dilexerunt magis tenebras quam lucem* [4]. Sed numquid tenebantur ad legem Moysi? Dicendum est quod sic, quantum ad cultum unius Dei. Vel alienati sensu, id est, ex electione contradicentes ei ex malitia. *Qui quasi de industria recesserunt ab eo* [5]. Quantum ad tertium dicit: *In operibus malis. — Erant enim eorum opera mala, etc.* [6].

Deinde cum dicit: *Nunc autem,* ponit beneficia Christi. Et primum est reconciliatio in corpore ejus. Et dicit: *In corpore carnis*, non quod aliud sit corpus, et aliud caro; sed ad ostendendum quod accepit corpus in esse naturæ. *Et Verbum caro factum est, etc.* [7]. Et idem corpus carnis, id est, mortale. *Deus filium suum mittens in similitudinem peccati, etc.*[8]. Secundum est sanctificatio. Unde dicit: *Ut exhiberet vos sanctos. — Jesus ut sanctificaret populum, etc.* [9]. — Tertium est ablutio a peccatis, ibi: *Et immaculatos. — Sanguis Christi per Spiritum sanctum semetipsum obtulit Deo, emundabit conscientiam nostram, etc.* [10]. — Item quantum ad futura, ibi: *Et irreprehensibiles. — Satagite immaculati et inviolati ei inveniri in pace, etc.* [11]. — Et addit: *Coram ipso. — Homo videt quæ foris patent, Deus autem intuetur cor* [12]. — Exigit a nobis firmitatem fidei et spei; ideo subjungit, dicens: *Si tamen permanetis in fide fundati.* Fides est sicut fundamentum, ex cujus firmitate tota firmatur ecclesiæ structura. Item *et stabiles* in spe non moti a seipsis, *et immobiles*, quasi non excidentes a spe per alios. *A spe*, inquam, *Evangelii*, id est, quam dat evangelium de bonis regni cælorum. *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum* [13]. Nec est excusatio, quia *est prædicatum*, videlicet per Apostolos. Utitur præterito pro futuro, propter certitudinem ejus. *In universa creatura, quæ sub, etc.*, id est, omni creaturæ novæ, id est, fidelibus quibus paratum erat.

(1) Hebr. XII. (2) Luc. II.
(3) Ephes. II. (4) Joan. III.
(5) Job XXXIV. (6) Joan. III.

LECTIO VI.

Evangelii se fidelem ministrum dicit, quod manifestatum nunc est, licet fuerit a sæculis absconditum, pro quo etiam gloriatur vincula pati.

Cujus factus sum ego Paulus minister.

24. Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia,

25. Cujus factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis, ut impleam verbis Dei,

26. Mysterium quod absconditum fuit a sæculis et generationibus: nunc autem manifestatum est sanctis ejus,

27. Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus in Gentibus, quod est Christus in vobis spes gloriæ,

28. Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, et docentes in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu.

29. In quo et laboro, certando secundum operationem ejus, quam operatur in me in virtute.

Postquam commendavit Christum in comparatione ad Deum et ad universam creaturam, ad totam ecclesiam et ad ipsos Colossenses, hic commendat eum in comparatione ad seipsum, ostendens se ejus ministrum. Et primo ponit ministerium; secundo ostendit fidelitatem ministrando, ibi: *Qui nunc gaudeo;* tertio ministerii magnitudinem, ibi: *Cujus factus sum.* Dicit ergo: Dico quod prædicatum est in universa creatura, *cujus* evangelii *factus sum minister* prædicandi, non mea auctoritate, sed prædicationis

(7) Joan. I. (8) Rom. VIII.
(9) Hebr. XIII. (10) Hebr. IX.
(11) II. Pet. III. (12) I. Reg. XVI. (13) Matth. IV.

ministerium exhibens. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores, etc.* [1]. Sed est minister fidelis, quod patet, quia non refugit pati pericula quin diligenter exequatur. Unde primo ostendit quo affectu sustinet passiones; secundo quo fructu, ibi: *Adimpleo, etc.* Affectu quidem læto, quia *nunc gaudeo,* etc., *pro vobis*, id est, propter vestram utilitatem. *Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, etc.* [2]. Et propter gaudium vitæ æternæ quod inde expecto, quod est fructus ministerii ejus. *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, scientes, etc.* [3]. *Si immolor super sacrificium fidei vestræ, gaudeo et congratulor, etc.* [4]. Et etiam hoc fructu, ut adimpleam ea, *quæ desunt passionum Christi, etc.* Hæc verba secundum superficiem malum possent habere intellectum, sc. quod Christi passio non esset sufficiens ad redemptionem; sed additæ sunt ad complendum passiones sanctorum. Sed hoc est hæreticum, quia sanguis Christi est sufficiens ad redemptionem, etiam multorum mundorum. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, etc.* [5]. Sed intelligendum est, quod Christus et ecclesia est una persona mystica, cujus caput est Christus, corpus omnes justi: quilibet autem justus est quasi membrum hujus capitis. *Et membra de membro* [6]. Deus autem ordinavit in sua prædestinatione quantum meritorum debet esse per totam ecclesiam, tam in capite quam in membris, sicut et prædestinavit numerum electorum. Et inter hæc merita præcipue sunt passiones sanctorum Martyrum. Christi, sc. capitis, merita sunt infinita, quilibet vero sanctus exhibet aliqua merita secundum mensuram suam. Et ideo dicit: *Adimpleo ea quæ desunt passionum Christi,* id est, totius ecclesiæ, cujus caput est Christus. *Adimpleo*, id est, addo mensuram meam. Et hoc *in carne,* id est, ego ipse patiens. Vel quæ passiones desunt in carne mea. Hoc enim deerat, quod sicut Christus passus erat in corpore suo, ita pateretur in Paulo membro suo, et similiter in aliis. Et *pro corpore*, quod est ecclesia, quæ erat redimenda per Christum. *Ut exhiberet ipse sibi ecclesiam gloriosam, non habentem maculam neque rugam* [7]. Sic etiam omnes sancti patiuntur propter ecclesiam, quæ ex eorum exemplo roboratur. Glossa: Passiones adhuc desunt, eo quod paritoria meritorum ecclesiæ non est plena, nec adimplebitur, nisi cum sæculum fuerit finitum. Paritoria autem est vas, vel domus, ubi pariter multa inferuntur.

Deinde cum dicit: *Cujus sum, etc.*, ostendit dignitatem ministerii tripliciter. Primo ex materia adoptionis; secundo ex fine ad quem dicitur, ibi: *Ut impleamini, etc.;* tertio ex usu, ibi: *Quoniam vos, cum, etc.* Sed diceret aliquis: Estne magnum hoc ministerium? Et respondet dicens: Ita est, quia traditum est mihi secundum dispensationem. Quod dupliciter potest exponi, sc. active; et sic est sensus: Id est, ut dispensem vobis divina, fideliter tradens ea, et hæc potestas data est mihi. Vel passive, et tunc est sensus: Id est, secundum quod mihi dispensatum est a Deo. *Dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam prophetas, etc.* [8]. *Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi eos, etc.* [9]. Ecce quis est finis, certe non pecunia, nec gloria propria, sed aliquod magnum, ad quod accepi, quia *ut impleam, etc.* Et primo ostendit dignitatem ejus ad quod accepit; secundo ostendit quod est illud, quod est Christus. Item primo commendat magnitudinem ejus ex diffusa prædicatione, et occultatione, et manifestatione. Accipitur autem ad conversionem Gentilium. Unde ut adimpleam verbum non prædicationis, sed dispensationem æternam Dei, id est, ut mea prædicatione impletum ostendam verbum Dei, id est, Dei dispensationem, et præordinationem et promissionem de Verbo Dei incarnando, vel dispensationem Dei æternam, qua disposuit ut Gentes per Christum converterentur ad fidem veram Dei. Et hoc oportebat impleri. *Dixit ergo, et non faciet, locutus est, et non implebit* [10]? *Verbum quod egredietur de ore meo non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, et prosperabitur, etc.* [11]. Sed hoc disposuit impleri per ministerium Pauli. Unde dicit: *Ut impleam hoc mysterium*, sc. inquantum est res abscon-

(1) I. Cor. IV.
(2) II. Cor. I.
(3) Jac. I
(4) Philipp. II.
(5) I. Joan. II.
(6) I. Cor. XII.
(7) Ephes. V.
(8) Ephes. IV.
(9) Act. XIII.
(10) Num. XXIII.
(11) Isa. LV.

dita; quia mysterium quod est absconditum est hoc verbum. *Secretum meum mihi est, etc.* [1]. — *Quod absconditum fuit a sæculis*, id est, a principio sæculorum, et omnibus generationibus hominum, qui hoc scire non potuerunt. *Quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo* [2]. Nam et si philosophi antiqui quædam de Christi deitate videantur dixisse vel propria, vel appropriata, sicut Augustinus invenit in libris Platonis: In principio erat Verbum, etc., tamen quod Verbum caro factum est, nullus scire potuit. Sed dicis: Nonne fuit scitum per prophetas? Respondeo: Dicendum est quod sic, tamen inquantum pertinebat ad evangelium, vel non ita aperte sicut Apostoli sciverunt.

Deinde cum dicit: *Nunc autem, etc.*, agit de manifestatione ejus, et primo ostendit quibus manifestatum est; secundo ostendit quare manifestatum est eis, ibi: *Quibus voluit.* Dicit ergo: *Manifestatum est nunc*, sc. tempore gratiæ. *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* [3]. Hæc autem est scientia sanctorum. *Dedit illi scientiam sanctorum, etc.* [4]. *Annuntiat de ea amico suo, etc.* [5]. Sed hoc non propter eorum beneplacitum, sed propter beneplacitum suum. Unde dicit: *Quibus voluit Deus, etc.* — *Quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis* [6]. Et subdit: *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, etc.* [7]. *Ita placitum fuit ante te* [8]. — *Notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus*, quia per hoc quod ista fuerunt occulta, Deus apparet abundanter gloriosus. Nam olim notus in Judæa Deus, sed per hoc sacramentum conversionis Gentilium gloria Dei notificatur per totum mundum. *Ego te clarificavi, etc.* [9]. Et hoc *In Gentibus*, sc. quod completur in eis. *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei* [10]. Et [11]: *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei.* Hoc verbum est quod est Christus, id est, quod per Christum adipiscimur, sc. spem gloriæ, quæ olim videbatur promissa solum Judæis. *Mirabantur quod et in nationes diffusa est gratia, etc.* [12]. *Justificati ex fide pacem habeamus, etc.* [13]. Et post: *Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei, etc.* [14]. *Radix Jesse qui stat in signum populorum, etc.* [15]. Sic ergo ostenditur origo ministerii et finis. Sed subdit usum ejus, cum dicit: *Quem nos, etc.* Et circa hoc tria facit, quia primo ostendit usum ejus; secundo fructum, ibi: *Ut exhibeamus, etc.;* tertio auxilium sibi impensum ad consequendum usum, ibi: *In quo et laboro.* Usus ejus est nuntiare Christum. Et ponit usum et modum utendi. *Annuntiate inter Gentes studia ejus, etc.* [16]. *Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis, etc.* [17]. Modus ponitur ibi: *Corripientes, etc.*, quod est perfecta annuntiatio, quia omni homini, non solum Judæis. *Docete omnes gentes, etc.* [18]. Modus etiam ejus est docere veritatem, et refellere falsitatem. Et ideo dicit: *Corripientes omnem hominem*, vel infideles in vita. *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, etc.* [19]. — *Et docentes omnem hominem in omni sapientia*, sc. quæ est cognitio Dei. *Nosse enim te, consummata justitia est, et scire justitiam et veritatem tuam radix est immortalitatis, etc.* [20]. Et [21]: *Sapientiam loquimur, etc.* Fructus autem hic est quod homines ducuntur ad perfectum. Unde dicit: *Ut exhibeamus omnem hominem*, sc. cujuscumque conditionis, *perfectum*, non in lege, sed *in Christo.* — *Estote perfecti, etc.* [22]. — Sed numquid quilibet tenetur ad perfectionem? Non, sed intentio prædicatoris ad hoc debet esse. Est autem duplex perfectio charitatis: Una de necessitate præcepti, sc. ut in corde nihil admittat contrarium Deo. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, etc.* [23]. Alia de necessitate consilii, ut abstineat etiam a licitis, et hæc est perfectio supererogationis. Sed ad hoc habuit auxilium a Deo. Unde dicit: *In quo laboro certando* contra infideles et peccatores. *Labora sicut bonus miles Christi, etc.* [24]. Item [25]: *Bonum certamen certavi, etc.* Et hoc *secundum operationem ejus.* — *Gratia Dei mecum* [26]. — *Quam operatur in me,*

(1) Isa. XXIV.
(2) Ephes. III
(3) II. Cor. III.
(4) Sap. X.
(5) Job XXXVI.
(6) Joan. XV.
(7) Ibidem.
(8) Matth. XI.
(9) Joan. XVII.
(10 Rom. V.
(11) Rom. XI.
(12) Act. X.
(13) Rom. V.
(14) Ibidem.
(15) Isa. XI.
(16) Psal. IX.
(17) I. Joan. I.
(18) Matth. ult.
(19) II. Cor. X.
(20) Sap. XV.
(21) I. Cor. II.
(22) Matth. V.
(23) Matth XXII.
(24) II. Tim II.
(25) Ejusdem IV.
(26) I. Cor. XV.

quia hoc facit Deus in me in virtute miraculorum, scil. præbendo virtutem. *Sedete in civitate donec induamini virtute ex alto* [1].

CAPUT II.

Sollicitum se dicit de statu eorum, cupiens ab eis videri, ut eos consoletur, ac tueatur contra hæreticos.

1. Volo enim vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis et pro his qui sunt Laodiceæ, et quicumque non viderunt faciem meam in carne.
2. Ut consolentur corda ipsorum instructi in charitate, et in omnes divitias plenitudinis intellectus in agnitionem mysterii Dei patris et Jesu Christi;
3. In quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi.
4. Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.

Supra commendavit statum fidelium, qui est gratiæ, et actorem, scil. Christum; hic protegit eos contra contrariantia huic statui, et primo contra doctrinam corrumpentem; secundo contra perversos mores, III capite, ibi: *Igitur si consurrexistis.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit sollicitudinem de eorum statu; secundo tuetur eos contra malam doctrinam, ibi: *Hoc autem dico.* Iterum prima pars dividitur in tres particulas. Quia primo ponit sollicitudinem; secundo personas de quibus sollicitatur, ibi: *Pro vobis;* tertio de quo sit sollicitus, ibi: *Ut consolentur.* Dicit ergo: *Volo enim vos scire qualem habeam sollicitudinem,* scil. magnam. Et hoc pertinet ad bonum prælatum. *Qui præest in sollicitudine* [2]. *Pastores erant in eadem regione vigilantes et custodientes vigilias noctis supra gregem suum* [3]. Et non solum pro a se conversis et sibi præsentibus, sed etiam pro aliis. Unde dicit: *Pro vobis,* scil. quos non vidi corpore, sed mente, et non solum pro istis, *sed etiam pro illis qui non viderunt, etc.* Sollicitus quippe erat pro toto mundo. *In veste poderis Aaron totus erat orbis terrarum, etc.* [4]. Sic in mente Apostoli. *Præter ea quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana sollicitudo omnium ecclesiarum, etc.* [5]. Sed de quibus magis sollicitatur? Respondeo, de non visis, quantum ad aliquid, quia nesciebat quid fieret circa eos, non autem simpliciter.

Deinde cum dicit: *Ut consolentur,* ostendit de quo sollicitus sit, sc. de eorum consolatione. Et primo hoc ponit; secundo, quomodo possit hoc haberi, ibi: *Instructi.* Dicit ergo: *Ut consolentur,* id est, per me habeant consolationem spiritualem, cujus consolationis factivum est bonum. Est enim factivum gaudii, ut qui tristatur de aliquo, consoletur de alio æque bono. Duo autem sunt quæ consolantur nos, sc. meditatio sapientiæ. *Erit allocutio cogitationis et tædii mei* [6]. Aliud est oratio. *Tristatur quis in vobis? oret; æquo animo est? psallat* [7].

Consequenter cum dicit: *Instructi, etc.,* ponit specialiter sapientiæ instructionem. Duplex est hic littera, sc. quæ dicta est, et quæ habetur in Glossa sic: Ut consolentur corda ipsorum instructorum, etc., ad cognoscendum, etc. Et est idem sensus. Instructio ergo sapientiæ consolatur contra mala temporalia. Debet autem hic esse instructus de via, et ideo dicit *in charitate,* quæ sc. est via ad Deum. *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro, si linguis, etc.* [8]. Instructi ergo in charitate qua Deus nos diligit, et qua nos eum diligimus. Utrumque enim nos consolatur, sc. et quia Dominus diligit nos. *Vivo ego, etc.* Et post: *Qui dilexit me et tradidit semetipsum pro me, etc.* [9]. *Dives in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, etc.* [10]. Item qua nos Deum diligimus, nos consolamur, quia consolatio est amici, si pro eo sustineat mala. *Et si evenerint mihi mala, propter illum sustinebo* [11]. Et subdit: *Et in omnes divitias,* id est, in omni capacitate. Intellectus enim noster est in potentia ad aliquid cognoscendum; sed intellectus angeli in sua creatione impletus est scientia intelligibilium. Et ideo oportet quod nostro intellectui humano superveniat scientia, vel per disciplinam; sed hæc est insufficiens, quia numquam aliquid tantum potest sciri sic, quod capacitatem ejus impleat; vel per revelationem divinam et donum Dei. Et hæc est sufficiens. *Implevit eum Dominus spiritu sapientiæ et intellectus, etc.* [12]. Et ideo dicit: *Plenitudinis intel-*

(1) Luc. ult.
(2) Rom. XII.
(3) Luc. II.
(4) Sap. XVIII.
(5) II. Cor. XI.
(6) Sap. VIII.
(7) Jac. V.
(8) I. Cor. XII.
(9) Galat. II.
(10) Ephes. II.
(11) Eccli. XXII.
(12) Eccli. XV.

lectus, id est, in copiam. *Quid sapientia locupletius* [1]? *Divitiæ salutis sapientia et scientia* [2]. Instructi ergo in copia divinæ sapientiæ, quæ copia implet intellectum. Et hoc habebimus cognoscendo Deum. Et ideo dicit: *In agnitionem mysterii, etc.*, id est, ad cognoscendum veritatem sacramenti hujus occulti, sc. quod Deus sit pater Jesu Christi. Vel mysterii Dei Patris, quod est Christus. Ideo dicitur Matth. XI de apostolis: *Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Vel in agnitione æternæ generationis et incarnationis Christi. *Cogitare ergo de illa sensus est consummatus* [3]. Augustinus: Beatus qui te novit, infelix qui te non novit. Per cognitionem Dei habet homo omnem plenitudinem. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, etc.* [4].

Sed numquid per cognitionem Christi impletur intellectus? Respondeo sic, quia in eo sunt omnes thesauri, etc. Deus habet omnium rerum notitiam, et hæc notitia comparatur thesauro. *Infinitus enim est thesaurus hominibus, etc.* [5]. Thesaurus est divitiæ congregatæ, sed effusæ non dicuntur thesaurus, sed quæ in uno sunt. Deus enim sapientiam suam sparsit super omnia opera sua [6]. Et secundum hoc non habet rationem thesauri, sed secundum quod hujusmodi rationes uniuntur in uno, sc. sapientia divina, et omnes hujusmodi thesauri sunt in Christo. Sapientia enim est cognitio divinorum, scientia vero est creaturarum cognitio. Quicquid autem de Deo potest sciri pertinens ad sapientiam, totum Deus abundanter in se cognoscit. Item quicquid potest cognosci de creaturis, cognoscit in se supereminenter. Quicquid autem in sapientia Dei est, est in verbo suo uno, quia uno simplici actu intellectus cognoscit omnia, quia in eo non est scientia in potentia nec in habitu. Et ideo in isto Verbo *sunt omnes thesauri, etc.* Sed addit: *Absconditi*, quia quod mihi aliquid absconditur, contingit dupliciter, sc. vel propter debilitatem intellectus mei, vel propter velamen oppositum, sicut quis non videt candelam, vel quia cæcus est, vel velata est. Ita in Verbo Dei sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ, sed absconditi nobis qui non habemus limpidos oculos, sed lippos. *Adhuc modicum lumen in vobis est* [7]. Et quia est velatum duplici velamine, sc. creaturæ, quia intellectus noster nunc ad illam cognitionem non potest nisi per similitudinem creaturarum. *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, etc.* [8]. Secundo est velatum in carne. *Et Verbum caro factum est* [9]. Et si aliquid videmus de Deo, non tamen totum. *Vere tu es absconditus* [10]. *Aperi eis thesaurum tuum* [11]. Ponamus quod aliquis habeat candelam velatam, non quæreret aliunde lumen; sed potius quod habitum ab eo reveletur, et ideo non oportet sapientiam quærere nisi in Christo. *Non existimavi me aliquid scire, nisi Christum Jesum, etc.* [12]. Et [13]: *Cum apparuerit*, id est, revelabitur, *similes ei erimus*, sc. omnia scientes; sicut qui haberet librum ubi esset tota scientia, non quæreret nisi ut sciret illum librum, sic et nos non oportet amplius quærere nisi Christum.

Deinde cum dicit: *Hoc autem dico, etc.*, instruit et monet eos contra doctrinam corrumpentem. Seducebantur autem a quibusdam philosophis contra fidem, et ab hæreticis qui docebant observantias legalium. Ideo primo instruit eos contra philosophos, secundo contra judaizantes, ibi: *In quo et circumcisi.* In scientia vero mundana duo continentur, quia est quædam scientia loquendi, et quædam scientia rerum, et ideo dupliciter possunt decipere. Ideo primo munit eos contra philosophos decipientes eos per scientiam loquendi; secundo contra decipientes eos per scientiam rerum, ibi: *Videte ne quis.* Primo manifestat deceptionem; secundo assignat rationem, ibi: *Nam si corpore.* Dicit ergo: Dico quod in Christo est omnis scientia. Et hoc dico, ne quærentes alibi scientiam decipiamini. Et dicit: *Ut nemo*, id est, nec Demosthenes, nec Tullius, *vos decipiat in sublimitate sermonis. — Populum imprudentem non videbis, populum alti sermonis, etc.* [14]. — Sed numquid est peccatum uti sermonibus sublimibus?

(1) Sap. VII.
(2) Isa. XXXIII.
(3) Sap. VI.
(4) Joan. XVII.
(5) Sap. VII.
(6) Eccli. I.
(7) Joan. XII.
(8) Rom. I.
(9) Joan. I.
(10) Isa. XLV.
(11) Num. XX.
(12) I. Cor. I.
(13) I. Joan. III.
(14) Isa. XXXIII.

Respondeo: Non, quia etiam sancti viri elegantius loquuntur quam etiam rhetores mundi, sicut Ambrosius, Hieronymus, et Leo papa. Nam si licet uti ad persuadendum in malo ornata locutione, multo magis in bono.

LECTIO II.

Perseverantiam docet, qua in bonis proficiant, monetque sibi cavendum a fallaciis sophistarum, ac philosophorum rationibus.

5. Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens, et videns ordinem vestrum et firmamentum ejus quæ in Christo est, fidei vestræ.

6. Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate,

7. Radicati et superædificati in ipso, et confirmati in fide, sicut et didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione.

8. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum.

9. Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter;

10. Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus et potestatis.

Supra monuit ne per aliquam fallaciam sermonis decidant a fide, hic ponit rationem monitionis, quæ sumitur ex bonis quæ in istis erant; quæ non debebant perdere, sed proficere in eis. Et primo commemorat bona habita; secundo ostendit quomodo in eis proficiant, ibi: *Sicut ergo.* Circa primum duo facit; quia primo ostendit qualiter sunt sibi nota bona eorum; secundo quæ bona in eis sunt, ibi: *Gaudens.* Dicit ergo: *Nam et si, etc.;* quasi dicat: Licet non prædicaverim vobis, nec vestra facta oculis videam, tamen spiritu vobis intersum per affectionem gaudens de bonis vestris. *Absens quidem corpore, præsens vero spiritu* [1]. *Filius sapiens lætificat patrem, etc.* [2]. Et hoc quia revelabatur sibi per Spiritum sanctum, et ideo dicit: *Sed spiritu vobiscum sum.* — *Nonne cor meum in præsenti erat, quando reversus est homo de curru in occursum tui, etc.* [3]. — *Gaudens*, inquam, sum, quia *videns* sum *ordinem*, id est, ordinatam vestram conversationem *Omnia honeste et secundum ordinem fiant in vobis* [4]. *Stellæ manentes in ordine et cursu suo, etc.* [5]. — *Et firmamentum, etc.* — *Firmum fundamentum Dei stat, etc.* [6]. — Et hoc: *In Christo.* — *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris, etc.* [7]. Ecclesia enim est spirituale ædificium. *In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino* [8]. Hujus autem bonitas consistit in debito fundamento, quod est fides, et in debita superædificatione. Et ideo hæc duo posuit.

Deinde cum dicit: *Sicut ergo, etc.*, monet eos ad hæc servanda. Et primo ad proficiendum, secundo ad persistendum, tertio ad gratias agendum. Dicit ergo: *Sicut accepistis Christum Dominum nostrum*, non pervertendo, *in ipso ambulate.* — *Adhærentes bono* [9]. Ecclesia quandoque comparatur spirituali ædificio. *Templum Dei sanctum est, quod estis vos* [10]. Quandoque arbori, quia fert fructum. Et eadem est comparatio fundamenti ad domum, et radicis ad arborem, quia utriusque firmitas est radix et fundamentum Christus. *Erit radix Jesse quæ stat in signum populorum* [11]. *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus* [12]. Ideo dicit: *Radicati*, sc. sicut boni rami, *et superædificati in ipso, et confirmati*, sc. sicut boni lapides, hoc est si perstiteritis *in fide* ejus. *Adversarius vester, etc.* Et post: *Cui resistite fortes in fide, etc.* [13]. Et hoc: *Sicut didicistis*, sc. in vera fide. *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit, etc.* [14]. — *Abundantes in illo in gratiarum actione*, id est, gratias agentes abundanter. *In omnibus gratias agite* [15]. *De magnis periculis a Deo liberati, magnifice gratias agimus ipsi, etc.* [16].

Deinde cum dicit: *Videte*, monet ne decipiantur per vanam sapientiam. Et primo ponit monitionem, secundo rationem, ibi: *In ipso.* Circa primum, primo docet vitare quod potest decipere; secundo ostendit quare illud decipiat, ibi: *Secundum traditiones.* Sed quod aliquis decipiatur per sapientiam sæcularem, dupliciter contingit, sc. quandoque per principia realia philosophiæ, quan-

(1) I. Cor. v.
(2) Prov. x.
(3) IV. Reg. v.
(4) I. Cor. xiv.
(5) Judic. v.
(6) I. Tim. ii.
(7) Ephes. iii.
(8) Ephes. iv.
(9) Rom. xi.
(10) I. Cor. iii.
(11) Isa. xi.
(12) I. Cor. iii.
(13) I. Pet. ult.
(14) Galat. i.
(15) I. Thess. ult.
(16) II. Mach. x.

doque per sophisticas rationes. Et utrasque docet cavere. Unde dicit: *Ne quis, etc.*, id est, per philosophica documenta. *Sapientia tua et scientia hæc decepit te* [1]. Multi enim sunt propter philosophiam decepti a fide deviantes. *Stultus est factus omnis homo a scientia sua* [2]. Quantum ad secundum dicit: *Et inanem fallaciam*, quæ non fundatur nisi super apparenti involutione verborum. *Nemo vos seducat inanibus verbis* [3]. Sed quomodo seducens? Qui seducit, oportet habere aliquid apparens, et aliquid non existens. Ideo primo ponit principium apparentiæ; secundo defectum existentiæ. Principium apparentiæ est duplex, id est, auctoritas philosophorum; et quantum ad hoc dicit: *Secundum traditionem hominum*, id est, secundum ea quæ aliqui tradiderunt propria ratione. *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt* [4]. Aliud est adinventio rationis, quando sc. aliquis vult metiri ea quæ sunt fidei secundum principia rerum, et non secundum sapientiam divinam. Ex hoc enim multi decipiuntur. Et ideo dicit: *Secundum elementa mundi, etc.* — *Neque operibus attendentes cognoverunt quis esset artifex, etc.* [5]. — Quanto enim causa est altior, tanto habet superiorem effectum. Unde qui voluerit considerare effectus superiores secundum causas inferiores, decipitur; ut si quis considerat motum aquæ secundum virtutem aquæ, non potest scire causam refluxus maris; sed sic si considerat eum secundum virtutem lunæ. Unde multo magis decipitur qui considerat proprios Dei effectus secundum elementa mundi. Et hæc est causa apparentiæ. Sed numquid sunt semper respuendæ traditiones hominum et rationes? Respondeo: Non, sed tunc quando procedit physica ratio secundum illas, et non secundum Christum. Infra [6]: *Non tenentes caput ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.* Vel potest exponi secundum elementa mundi, mensurando sc. veritatem fidei secundum veritatem creaturarum. Vel hoc dicit propter idololatras colentes idola, et dicentes, Jovem cælum. Vel secundum Judæos, ut sit sensus: *Per philosophiam*, id est, per rationem volentium trahere ad legalia, secundum elementa mundi, id est, secundum observationes corporales. *Sub elementis mundi eramus servientes* [7]. Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit: *Quia in ipso, etc.*, ponit rationem prædictorum, dicens: Quidquid non est secundum Christum, respuendum est. Sed numquid est Christus tantus, ut pro eo omnia respui debeant? Et respondet quod ita: quod ostendit tripliciter. Primo per comparationem ad divinitatem; secundo per comparationem ad fideles, ibi: *Et estis;* tertio per comparationem ad Angelos, ibi: *Qui est caput.* Dicit ergo: Ideo respuendum est quod est contra eum, quia ipse est Deus. Unde plus est ei standum quam omnibus. *Quia in ipso habitat, etc.* Deus enim est in omnibus, sed in quibusdam per participationem similitudinis suæ bonitatis, ut in lapide et aliis hujusmodi. Et talia non sunt Deus, sed habent in se aliquid Dei; non ejus substantiam, sed similitudinem ejus bonitatis. Et ideo non habitat in eis plenitudo divinitatis, quia non est ibi secundum substantiam. Item est in mentibus sanctis per operationem, quæ per amorem et cognitionem attingunt Deum. Et ideo Deus est in eis secundum gratiam, sed non corporaliter, sed secundum effectum gratiæ: nec est plenitudo, sed secundum aliquos effectus terminatos. Sed in Christo est corporaliter, quod exponitur tripliciter. Corpus enim dividitur contra umbram. Infra [8]: *Quæ sunt umbra futurorum, etc.* Et sic Deum contingit dupliciter inhabitare, vel secundum umbram, vel corporaliter, id est, realiter. Primo modo inhabitabat in veteri lege, sed in Christo inhabitabat corporaliter, id est, realiter et secundum veritatem. Secundo modo exponitur, quia alii sancti inhabitantur solum secundum animum, non secundum corpus. *Scio quod non habitat in me*, id est, in carne mea, *bonum* [9]; sed in Christo divinitas inhabitat corporaliter: quia inhabitatio Dei, qua sanctos inhabitat, est per operationem, id est, per amorem et cognitionem, quod est opus solius mentis rationalis; sed in Christo inhabitat per assumptionem hominis in unitatem personæ. Unde quidquid per-

(1) Isa. XLVII. (2) Jerem. X. (3) Ephes. V. (4) Psal. XCIII. (5) Sap. XIII. (6) Eodem cap. (7) Galat. IV. (8) Eodem cap. (9) Rom. VII.

tinet ad hominem, totum inhabitatur a Deo: et ideo caro et mens inhabitatur, quia ambo sunt unita Verbo. *Et Verbum caro factum est* [1]. Sed tertio modo est sensus. Tribus enim modis est Deus in rebus. Unus est communis per potentiam, præsentiam, et essentiam: alius per gratiam in sanctis; tertius modus est singularis in Christo per unionem. Corpus autem tres dimensiones habet. Et plenitudo divinitatis his modis in Christo superabundat; ideo corporaliter dicitur in eo esse. Et primus quidem modus est quasi longitudo, quia se extendit ad omnia; item latitudo est per charitatem; item quantum ad profundum, incomprehensibilis. Sed ex hoc Nestorius errat, dicens unionem factam per inhabitationem tantum, dicens Verbum inhabitasse carnem. Sed contra hoc est quod Apostolus dicit [2]: *Exinanivit semetipsum, etc.* Habitare autem hominem non est exinanire, sed hominem fieri, et subdit: *In similitudinem hominum factus*, et ideo habitabilis dicitur Christus, non quasi alius sit qui habitat et qui inhabitatur, sed ipse est et homo et Deus, in quo habitat plenitudo divinitatis.

Deinde cum dicit: *Et estis in illo, etc.*, ostendit idem per comparationem ad alios. Quasi dicat: Omnia accepistis. *De plenitudine ejus, etc.* [3]. Sciendum est autem quod Platonici dicunt, quod divina dona perveniunt ad homines mediantibus substantiis separatis. Et hoc est verum etiam secundum Dionysium, sed hoc est quoddam speciale, quia ab eo immediate qui replet Angelos. *Unigenitus Dei Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit, etc.* [4]. *Cum initium accepisset enarrari per Dominum ab his qui audierunt, etc.* [5]. Et ideo dicit: *Qui est caput omnis principatus et potestatis*, inquantum est rex eorum et Dominus: non per conformitatem naturæ, quia sic caput est hominum. Et tangit istos ordines, qui videntur habere quamdam præeminentiam.

(1) Joan. I. (2) Philipp. II.
(3) Joan. I. (4) Joan. I.
(5) Hebr. II.

LECTIO III.

Per circumcisionem docet legalia esse impleta in Christo, in quo eos circumcisos affirmat, ac omnem noxam sibi donatam, deleto chirographo, dicit.

11. In quo et circumcisi estis circumcisione non manufacta, in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi.

12. Consepulti ei in baptismo, in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis.

13. Et vos, cum mortui essetis in delictis et præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta.

14 Delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. Et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci.

15. Et expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in seipso.

Supra munivit fideles contra deceptiones sæcularis sapientiæ, hic instruit et munit eos contra hæreticos, volentes eos ad legalia trahere, quos primo docet vitare; secundo excludit eorum falsam seductionem, ibi: *Nemo, etc.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit legalia esse impleta in Christo; secundo ea excludit, ostendens quod non tenentur ad ipsa, ibi: *Nemo vos.* Inter legalia autem primum est circumcisio, in qua Judæi profitebantur observantiam veteris legis: sicut nos in baptismo profitemur observantiam novæ legis. *Testificor omni circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ* [6]. Unde dicit quod fideles sunt circumcisi quadam spirituali circumcisione. Ex quo sequitur quod illa cessat. Unde primo ostendit quali circumcisione sunt circumcisi; secundo in quo accipitur hæc circumcisio, ibi: *Consepulti;* tertio assignat rationem hujus circumcisionis, ibi: *Et vos cum mortui.* Circa primum sciendum est quod duplex est circumcisio, sc. carnalis et spiritualis. Per Christum vero sumus circumcisi, non circumcisione carnali, sed spirituali. Et ideo primo excludit carnalem; secundo adstruit spiritualem. Dicit ergo: *In quo*, sc. Christo, *circumcisi estis circumcisione non manufacta. — Non enim qui in manifesto Judæus est; neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera, etc.* [7].

(6) Galat. V. (7) Rom. II.

In expoliatione corporis carnis. Hoc dupliciter potest legi. Uno modo sic: Dico: *Circumcisi, non manufacta circumcisione*, vos dico manentes, *in expoliatione, etc.*, id est, carnalis corruptionis, secundum illud I. Cor. xv: *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, etc.;* quasi dicat: Ideo circumcisi, quia non habetis jam vitia carnis. Infra [1]: *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, etc.* Vel dico circumcisione non manufacta, quæ circumcisio manufacta consistit in expoliatione corporis carnis, quæ abscinditur ab alia. Unde alia littera habet: Cutis carnis, sc. corporis carnis, id est particulæ corporis, quæ est caro, non quod aliud sit corpus et aliud caro. Et dicit carnis, alludens legi, ubi fit mentio de carne. *Circumcidetis carnem præputii vestri, etc.* [2]. Et hoc ut ostenderet, quod est quædam carnalis observantia. Sed nos non tali sumus circumcisi, sed circumcisione Christi. Sicut enim Christus assumpsit similitudinem carnis peccati, id est carnem passibilem, ut a peccato liberaret; ita et remedia legis, ut a legis observantia liberaret. Vel quam Christus facit in nobis, quæ est spiritualis circumcisio, ut dicitur Rom. II, *non littera, sed spiritu.* Secundo ostendit quod adepti sumus eam in baptismo, et sic baptismus est spiritualis circumcisio. Et primo ostendit quod in baptismo exhibetur figura mortis Christi; secundo quod in eo accipitur conformitas ad resurrectionem Christi, ibi: *In quo et resurrexistis.* Dicit ergo: *Consepulti, etc.* Quia in eo exprimitur similitudo mortis Christi, ut sicut Christus ponitur primo in cruce, et postea in sepulchro: ita qui baptizatur, ponitur sub aqua, et ter, sicut stetit Christus triduo in sepulchro. Consepulti etiam, id est, baptizati ad similitudinem mortis Christi, ut sicut in ea destruxit peccatum, ita et in baptismo. Et sicut resurrexit de sepulchro, ita et nos a peccatis in re, et a corruptione carnis in spe. Et hoc, *Per fidem operationis Dei*, quia virtute Dei resuscitatus est. *Resuscita me, et retribuam eis, etc.* [3]. Et credens hanc resurrectionem fit particeps hujus resurrectionis. *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra* [4]. Sed et Christus resuscitavit se. Eadem est enim operatio Patris et Filii. *Exurgam diluculo, etc.* [5].

Deinde cum dicit: *Et vos cum, etc.*, ostendit rationem similitudinis; et primo ostendit similitudinem; secundo modum dictorum, ibi: *Delens, etc.* Littera non est difficilis. Dixi vos circumcisos, quia consepulti estis Christo in baptismo. Et comparavit baptismum sepulturæ et morti. Sed potest dici quod ad propositum magis esset si dicatur, quod primo ostenditur quod baptismus sit circumcisio; secundo ostendit rationem quare, quia sc. peccatum est superfluitas, et caro præputii est superfluitas. Idem ergo est deponi peccatum, et præputium. Sed in baptismo deponitur peccatum, ergo est idem quod circumcisio. Et ideo dicit: *Cum essetis mortui in delictis*, id est, propter delicta vestra. *Mors peccatorum pessima* [6]. — *Et præputio carnis vestræ*, id est, carnalis concupiscentiæ, quod pertinet ad originale, quasi astricti reatu malorum actuum et peccati mortalis, hoc faciens Christus, *convivificavit, etc.* — *Cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, etc.* [7]. Et hoc removens a vobis omne peccatum, *condonans* et remittens *vobis omnia delicta.* Idem est igitur circumcidi et convivificari, et hoc in baptismo per remedium mortis peccati, et cum circumcidimur per remotionem peccati originalis.

Sed quomodo condonavit? Respondeo: Dicendum est quod homo peccando duo incurrit, sc. reatum culpæ, et servitutem diaboli. Et ideo dicit quomodo sunt peccata condonata. Primo quantum ad remotionem servitutis diabolicæ; secundo ponit ablationem reatus culpæ, ibi: *Expolians, etc.* Dicit ergo: *Delens, etc.* Quod decretum dupliciter potest intelligi. Uno modo lex vetus. *Legem mandatorum decretis evacuans, etc.* [8]. Et sic loquitur hic ad Judæos; quasi dicat: Et vos convivificavit. Chirographum est scriptura manualis, et proprie fit pro cautione contractuum. Quicumque frangit decretum Dei, efficitur reus culpæ. Et hic reatus consistit et in memoria hominis inde perturbata et maculata, et in memoria Dei judicaturi, et dæmonum qui cruciaturi sunt. Hoc ergo

(1) Cap. III.
(2) Gen XVII.
(3) Psal. XL.
(4) Rom. VIII.
(5) Psal. CVII.
(6) Psal. XXXIII.
(7) Ephes II.
(8) Ephes. II.

remanens in memoria, vocatur chirographum: Christus ergo est qui condonavit omnia, et hoc *delens chirographum*, id est, memoriam transgressionis, *quod*, chirographum, vel decretum, *erat adversus nos*, quia utrumque erat contra nos. Lex quidem, quia faciebat cognitionem peccati, et non juvabat; chirographum autem, quia memoria transgressionis ad puniendum erat. Et dicit decreti, quia non remittit sic ut faciat quod non peccaveris, sed quia non est in memoria Dei ad puniendum, nec in dæmonis memoria ad accusandum, nec in te ad contristandum. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata, etc.* [1]. Vel communiter loquitur non solum ad Judæos, sed ad omnes. Unum decretum factum est primo homini: *Ex omni ligno paradisi comede, de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedas. In quacumque die comederis, morte morieris* [2]. Sed hujusmodi decretum est homo transgressus, et propter hoc in memoria est chirographum contrarium nobis, quod Christus delevit. Et quomodo? *In cruce*, quando *tulit ipsum de medio, etc.* Consuetudo enim erat quod solvens omnia ad quæ quis tenebatur, scindebatur chirographum. Homo autem erat in peccato, sed Christus solvit pro bonis patiendo. *Quæ non rapui, tunc exolvebam* [3]. Et ideo simul cum morte Christi, hoc chirographum est destructum, et ideo dicit: *Tulit de medio*, id est sustulit de rerum natura, et hoc *affigens illud cruci*, per quam satisfaciens Deo tulit peccatum nostrum.

Deinde cum dicit: *Expolians, etc.*, ostendit quomodo liberavit a servitute peccati. Detur enim quod usurarius propter cautionem teneat hominem captum, non sufficeret destructio cautionis, nisi liberaretur. Sic et Christus. Et ideo dicit: *Expolians, etc.* Hæc expoliatio refertur ad sanctos mortuos ante passionem Christi, et sic Christus eos de inferno expoliando liberavit. *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non erat aqua* [4]. *Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fuerit a robusto, salvabitur* [5]. Si autem intelligatur de vivis, sic expoliavit eos, *etc.* dæmonibus. *Si autem fortior illo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet* [6]. *Princeps hujus mundi ejicietur foras* [7]. Dicit ergo: *Expolians principatus et potestates* id est, ipsos dæmones. *Adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, etc.* [8]. — *Traduxit* ipsos sanctos *confidenter* tamquam auctoritatem habens, in cælum quantum ad mortuos: et quantum ad vivos, in regnum gloriæ vel gratiæ suæ. Vel traduxit, id est, extra duxit, id est, expulit principatus ex homine. *Induere fortitudinem brachium Domini, etc.* [9]. — *Palam*, id est, evidenti judicio, quo cognoscatur quod traducti sunt. Olim enim totus mundus servivit idolis, nunc non. Vel *Palam*, id est, coram multitudine Angelorum, tum quia descendit ad infernum sanctorum, tum quia ascendit in cælum. Et hoc *Triumphans in semetipso*, id est, in sua virtute. *Secundum operationem qua possit etiam subjicere sibi omnia* [10]. Alia littera sic habet: Et exuens se carne, principatus et potestates exemplavit fiducialiter triumphans. Et exponitur sic: *Exuens se carne*, id est, mortalitate. *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*, id est, mortalitas carnalis corruptionis [11]. *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur* [12]. *Et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus* [13]. — *Exemplavit*, id est, in se exemplum præbuit, quomodo sunt vincendi. Reliqua non mutantur.

(1) Psal. xxxi. (2) Gen. ii.
(3) Psal. lxviii. (4) Zach. ix.
(5) Isa. xlix. (6) Luc. xi.

LECTIO IV.

Concludit, fideles ad legalium observantiam minime teneri, monetque eos, ne seducantur a pseudo, et seductos reprehendit.

16. Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum;
17. Quæ sunt umbra futurorum: corpus autem Christi.
18. Nemo vos seducat volens in humilitate et religione Angelorum, quæ non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ,
19. Et non tenens caput ex quo totum corpus

(7) Joan. xii. (8) Ephes. ult.
(9) Isa. li. (10) Philipp. iii.
(11) I. Cor. xv. (12) Rom. vi. (13) II. Cor. v.

per nexus et conjunctiones subministratum et constructum crescit in augmentum Dei.

20. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis?

21. Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contrectaveritis.

22. Quæ sunt omnia in interitum ipso usu, secundum præcepta et doctrinas hominum.

23. Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione et humilitate, et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

Supra ostendit legalia esse impleta in Christo propter circumcisionem in eo impletam, quæ est legalium professio; hic concludit eos non obligari ad legalia præcepta cæremonialia. Cæremonialia vero erant quatuor, sc. sacrificia, sacra, sacramenta, et observantiæ. Sacrificia immolabantur Deo, ut oves, vituli, et hujusmodi. Sacra erant, sicut vasa, et solemnia tempora. Sacramenta erant tria, sc. circumcisio, agnus paschalis, et consecratio sacerdotum. Observantiæ autem erant ea, quæ pertinebant ad singulare in conversationem populi Israel, ut cibi, vestes, et hujusmodi. Quædam vero prædictorum pertinebant ad quosdam, ut sacrificia, vasa, et alia hujusmodi; quædam ad omnes. De primis autem non facit mentionem, sed de tangentibus totum populum, sicut nunc baptismus. Facit autem mentionem de observantiis, quia abstinebant a certis cibis [1], ut de quadrupedibus, ab his quæ ungulam non dividunt. In potu etiam, vas quod non haberet operculum, immundum erat, et quicquid in eo erat. Et ideo quantum ad hoc dicit: *Nemo vos judicet in cibo*, id est, condemnabiles putet in hoc quod utimini cibis vel potibus prohibitis in lege. *Qui non manducat, manducantem non judicet, etc.* [2]. Item facit mentionem de sacris ad temporum solemnitatem pertinentibus. In veteri autem lege erat solemnitas jugis, ut sacrificium vespertinum et matutinum; quædam autem quæ certis temporibus fiebant, et horum quædam fiebant pluries in anno, quædam semel tantum, sicut pascha, scenophegia, et pentecostes; sed sabbatum, et neomenia pluries, quia istud qualibet hebdomada, illud semel in mense. Et hujus ratio erat, quia omnia festa tendunt ad honorem Dei. Impendimus autem Deo honorem, vel propter aliquod æternum, et sic est juge sacrificium; vel propter aliquod temporale, et hoc quantum ad totum hominum statum; et sic sunt duo, sc. creationis beneficium, et sic est sabbatum. Ex. xx: *Memento ut diem sabbati sanctifices.* Et ratio ponitur ibi: *Quia septimo die requievit.* Et ratio allegorica est, quia significat quietem Christi in sepulchro; et anagogice, quietem animæ in Deo. Aliud est beneficium propagationis et conservationis, quod etiam fit per tempus. Et quia Judæi observabant tempora a luna, ideo dicit: *Festum neomeniæ*, id est, novæ lunæ. Sunt etiam aliæ causæ, sc. liberationis specialis, et sic superadditæ sunt aliæ solemnitates; et ideo dicit: *Aut in parte diei festi, aut neomeniæ*, quæ fit quolibet mense [3], *aut sabbatorum*, pro qualibet septimana. Et dicit sabbatorum, quia sabbatum est requies, et isti habebant plura sabbata, quia septimum diem et septem septimanas, sc. pentecosten, quæ in septima septimana est a pascha, quæ est principium anni, et septimum mensem, et septimum annum, in quo fit remissio debitorum. Item septima septimana annorum, id est, in jubilæo. Et ideo dicit: Sabbatorum; quasi dicat: Nullus vos condemnet, quia hæc non observatis. Et hoc ideo, quia *sunt umbræ futurorum*, sc. Christi. Et ideo veniente veritate, debet cessare umbra. *Corpus autem Christi*, id est, corpus pertinens ad Christum. Quando quis videt umbram, sperat quod corpus sequatur. Legalia autem sunt umbra præcedens Christum, et eum figurabant venturum. Et ideo dicit: *Corpus*, id est, veritas rei pertinet ad Christum; sed umbra ad legem.

Deinde cum dicit: *Nemo vos seducat, etc.*, loquitur contra seductores et deceptores. Et primo monet ut non decipiantur; secundo arguit deceptos, ibi: *Si ergo mortui.* Item primo reddit cautos a seductione; secundo ostendit per quid seducantur, ibi: *Volens in humilitate;* tertio in quo deficiat, ibi: *Quæ non vidit.* Dicit ergo: *Nemo vos seducat*, sc. a veritate quam dixi. *Nemo vos seducat inanibus verbis* [4]. Seducunt enim in humilitate isti pseudo-Apostoli introducentes legalia, quia utebantur simulata

(1) Levit. xi. (2) Rom. xiv. (3) Levit. iii. (4) Ephes. v.

sanctitate. Sanctitas autem in duobus consistit, sc. in humili conversatione, et cultura Dei. Isti autem ostendebant humilem conversationem, cum apparebat eos non curare de rebus mundi. Et ideo dicit: *In humilitate.* — *Est qui nequiter se humiliat, et interiora ejus plena sunt dolo* [1]. — Item dicebant se prædicare ad reverentiam Dei. Et ideo dicit: *Et religione Angelorum.* Religio enim est secundum Tullium, quæ cuidam naturæ, quam divinam vocant, cultum et cæremoniam affert. *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes* [2]. Et secundum Gloss. legitur sic: In religione, etc., quia per hoc intendunt, quod videantur esse Angeli, id est, nuntii Dei. *Attendite a falsis Prophetis, etc.* [3]. Vel in religione Angelorum ad litteram, quia vetus lex est tradita per Angelos in manu mediatoris, ut dicitur Gal. III. — *Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, etc.* [4]. — Et isti dicebant cultum legis observandum, quia tradita erat per Angelos. Sed tamen triplex est eorum defectus, sc. scientiæ, justitiæ et fidei. Et quantum ad primum dicit: *Volens quæ non vidit,* id est, intellexit, persuadere, et semper repetere: *Nemo vos seducat.* Isti enim nesciebant quo fine data esset lex. *Volentes esse legis Doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant* [5]. Quantum ad secundum dicit: *Ambulans frustra inflatus,* licet sic humilitatem prætendant. Et ponit duo, sc. quod religio eorum sit inutilis, quia ambulant frustra, sc. operantes opera quæ non prosunt ad vitam æternam. *Inutilia sunt opera eorum* [6]. *Frustra laboravit nullo timore cogente* [7]. Item quod prætendunt falsam humilitatem. Unde dicit: *Inflatus, etc.* Differentia est inter inflatum et pinguem, quia pingues, veritatis sunt pleni; inflati vero vacui, sed vento extensi. Qui ergo vere sunt humiles, sunt pleni, sed qui apparent tantum inflati, sunt vacui. *Dirumpe illos inflatos sine voce* [8]. Hoc sensu intelligitur illud: Scientia inflat [9]. Hæc sapientia est gravis, sc. quia inflat, non quæ ex Deo. *Caro et sanguis non revelavit tibi, etc.* [10]. Quantum ad tertium dicit: *Non tenens caput,* sc. Christum per fidem. Et talis decipitur, quia sine Christo est in tenebris. *Si quis non acquiescit sanis verbis, etc.* [11]. Sed quare est caput? Respondet, dicens: Quia ab eo dependet totum bonum corporis, sc. Ecclesiæ. In corpore enim naturali sunt duo bona, sc. compactio membrorum, et augmentum corporis. Et hoc habet Ecclesia a Christo. Ex eo enim dependet totum corpus. *Multi unum corpus sumus in Christo* [12]. Et ideo dicit: *Conjunctiones;* in corpore enim est duplex conjunctio membrorum, sc. secundum contactum, quia manus est conjuncta ulnæ, hæc pectori, et sic de aliis. Alia est connexio seu conjunctio nervorum. Et ideo dicit: *Conjunctum et connexum.* Sic in Ecclesia est conjunctio per fidem et scientiam. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* [13]. Sed hoc non sufficit, nisi sit connexus charitatis, et connexio sacramentorum; et ideo dicit: *Subministratum per nexus,* quia per charitatem unus subministrat alteri. Augetur etiam per Christum, qui *crescit,* sc. corpus, constructum sic, *in augmentum Dei,* id est, quod Deus facit in nobis. *Beatus vir cujus est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit, etc.* [14]. Vel *Dei,* id est, Christi, qui Deus corpus auget, dum augetur Ecclesia. *Ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi, etc.* [15].

Deinde cum dicit: *Si ergo mortui, etc.,* arguit etiam deceptos. Et primo ponit rationem redargutionis ex conditione deceptorum; secundo ex conditione eorum in quibus decipiebantur, ibi: *Quæ omnia sunt.* Conditio eorum erat libertas, quia sicut erant mortui peccato, ita et legi. Unde servare eam non debebant. Dicit ergo: *Si ergo mortui estis cum Christo,* mortui lege, *ab elementis mundi,* id est, a legalibus observantiis, quia Judæi serviebant Deo vero, non tamen sub elementis, sed Gentiles sub ipsis elementis; *quid adhuc,* veritate cognita, *tamquam viventes in mundo,* ut Judæi, *discernitis* tangenda et comedenda, sc. dicentes: *Ne tetigeritis hoc,* quia peccatum est, *neque gustaveritis* de porco et anguilla [16]?

(1) Eccli. XIX.
(2) II. Tim. III.
(3) Matth. VII.
(4) Hebr. II.
(5) I. Tim. I.
(6) Sap. III.
(7) Job XXXIX.
(8) Sap. IV.
(9) I. Cor. VIII.
(10) Matth. XVI.
(11) I. Tim. VI.
(12) Rom. XII.
(13) Ephes. IV.
(14) Psal. LXXXIII.
(15) Ephes. IV.
(16) Levit. XI.

Deinde cum dicit: *Quæ omnia, etc.*, ostendit qualia sunt ex parte legalium, dicens, quod sunt noxia, et vana, et gravia. Unde dicit: *Quæ omnia sunt in interitu*, quia mortifera post passionem Christi ponentibus spem in eis; sed post tempus gratiæ divulgatæ simpliciter omnibus sunt mortifera. Quod dico propter opinionem Hieronymi et Augustini, quæ supra [1] ponitur. Ad interitum ergo et in mortem perducentia sunt. Et si dicatur: Quare ergo legimus vetus testamentum? dico quod legimus ad testimonium, non ad usum. Et ideo dicit: *Sunt in interitu ipso usu*, id est non assumuntur ad testimonium, sed ad usum. Item sunt vana, quæ non innituntur rationi nec auctoritati, sed hæc non innituntur auctoritati divinæ, sed humanæ. Unde dicit: *Secundum præcepta.* Sed numquid non sunt præcepta a Deo? Respondeo sic: Ad tempus, quousque venerit veritas. *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras* [2]. Item non innituntur rationi, quia sunt habentia rationem sapientiæ in superstitione; quasi dicat: Non habent rationem, quæ inducant nisi ad superstitionem, idest, ad religionem supra modum, et extra tempus ipsorum observatum. *Et in humilitate*, sc. simulata tantum secundum dejectionem; quia qui liberatur per Christum a servitute legis, non debet se iterum supponere servituti. *Nolite iterum sub jugo servitutis contineri* [3]. Servantur tamen aliqua, quæ et si non auctoritate divina, tamen humana ratione sunt utilia; sed hoc deficit hic. Sunt enim gravia hæc, secundum se considerata. Tria autem desideramus, sc. quietem, honorem, et sufficientiam, quæ hæc legalia non habent. Subtractio enim ciborum contraria est saturitati. Inducunt etiam laborem, propter observantias multiplices. Nec sunt ad honorem, sed ad confusionem multam, ut illa aspersio cineris, et hujusmodi. *Hoc est onus, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus* [4]. — *Non ad parcendum corpori*, id est, Ecclesiæ, *non in honore aliquo*, id est, non ad honorem Dei, sed *ad saturitatem carnis*, id est, ad implendum carnalem affectum.

(1) Ad Galat. II. (2) Matth. XV.
(3) Galat. V. (4) Act. XV.

CAPUT III.

In novitate vitæ permanere hortatur, ac vitia morti tradere.

1. Igitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est, in dextera Dei sedens.
2. Quæ sursum sunt sapite, non quæ sunt super terram.
3. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.
4. Cum autem Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.
5. Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus;
6. Propter quæ venit ira Dei in filios incredulitatis;
7. In quibus ambulastis aliquando, cum viveretis in illis.

Supra Apostolus monuit fideles contra seducentes; hic instruit eos contra perversitatem morum. Et primo proponit generalem doctrinam; secundo specialem, ibi: *Mulieres subditæ.* Circa primum duo facit, quia primo instruit eos de habenda recta intentione finis; secundo de rectitudine humanæ actionis, ibi: *Mortificate.* Iterum prima dividitur in duas partes, quia primo ponit modum instructionis; secundo assignat rationem, ibi: *Mortui enim.* Circa primum, primo ponit susceptum beneficium; secundo ex hoc concludit instructionis documentum, ibi: *Quæ sursum.* Beneficium est, quod surreximus cum Christo resurgentes, sed hoc duplicitèr: Uno modo per spem corporalis resurrectionis. *Si autem Christus prædicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis quoniam resurrectio mortuorum non est* [5]? Item cum eo resurgente reparamur ad vitam justitiæ. *Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram* [6]. Quasi dicat: Si Christo resurgente et vos resurrexistis. *Qui suscitavit Dominum Jesum, et nos cum Jesu suscitabit* [7].

Deinde cum dicit: *Quæ sursum, etc.*, concludit documentum debitum fini. Et primo per comparationem ad finem, et ut finem principaliter aliquis intendat; secundo ut secundum finem de aliis judicet. Dicit ergo: *Si consurrexistis*

(5) I. Cor. XV. (6) Rom. IV.
(7) II. Cor. IV.

cum Christo, quæ sursum sunt quærite. — Primum quærite regnum Dei et justitiam ejus, etc. [1]. — Hic enim est finis. *Unam petii a Domino, etc.* [2]. Et ideo hoc quærite, *ubi Christus sedet in dextera. — Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cœlum, et sedet a dextris Dei* [3]. *Sede a dextris meis* [4]. —. Et intelligenda est dextra, non pars aliqua corporalis, sed similitudinaria. Dextra enim est potior pars hominis. Christus ergo sedet ad dextram, quia secundum quod homo, in potioribus bonis Patris est. Et sic sit ordo in vobis, ut quia Christus est mortuus, et surrexit, et sic est assumptus a dextris Dei, ita et vos moriamini peccato, ut postea vivatis vita justitiæ, et sic assumamini ad gloriam. Vel nos resurreximus per Christum; ipse autem ibi sedet, ergo desiderium nostrum debet esse ad ipsum. *Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ, etc.* [5]. *Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum* [6]. Item debemus judicare de aliis secundum ipsum. Et ideo dicit: *Quæ sursum sunt sapite, etc.* Astruit unum, et aliud negat. Sapit autem quæ sursum sunt, qui secundum supernas rationes ordinat vitam suam, et de omnibus judicat secundum eam. *Hæc est sapientia de sursum descendens* [7]. Sapit autem quæ sunt super terram, qui secundum terrena bona omnia ordinat et judicat, judicans ea summa bona. *Et gloria in confusione eorum, qui terrena sapiunt* [8].

Deinde cum dicit: *Mortui enim, etc.*, ponit rationem monitionis. Et primo commemorat quandam mortem; secundo innuit occultationem cujusdam vitæ, ibi: *Et vita;* tertio docet hujus vitæ manifestationem, ibi: *Cum autem Christus.* Prius enim unum prohibuit, et aliud astruxit, et nunc ad hæc duo redit; primo sic: Non sapite quæ sunt terrena, quia mortui estis terrenæ conversationi. Mortuus enim huic vitæ non sapit ea quæ sunt hujus mundi, ita et vos, si mortui estis cum Christo, ab elementis hujus mundi. *Existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo* [9]. *Morientes non vivant, gigantes non resurgant, etc.* [10]. Cum autem dixit: *Existimate, etc.*, subdit: *Viventes.* Et ideo alia vita est occulta, unde etiam hic dicit: *Et vita vestra, etc.* Et hanc vitam acquirimus nobis per Christum. *Christus pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, etc.* [11]. Quia vero hæc vita est per Christum, Christus autem est occultus a nobis, quia est in gloria Dei Patris. Et similiter vita, quæ per eum nobis datur, est in occulto, ubi sc. Christus est in gloria Dei Patris. *Longitudo dierum in dextra ejus, et in sinistra ejus divitiæ et gloria* [12]. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te, etc.* [13]. *Vincenti dabo manna absconditum, etc.* [14]. Ideo cum dicit: *Cum autem Christus, etc.*, ostendit quomodo manifestatur, sc. sicut et Christus, quia dicitur in Ps. XLIX: *Deus manifeste veniet.* Et ideo dicit: *Cum autem apparuerit Christus, vita vestra*, quia ipse est actor vitæ vestræ, et quia in amore ejus et cognitione consistit vita vestra. *Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus* [15]. — *Tunc et vos apparebitis. — Cum apparuerit, similes ei erimus* [16], sc. in gloria. *Ab Austro veniet et sanctus de monte Pharam, etc.* [17].

Deinde cum dicit: *Mortificate ergo*, ordinat humanam actionem. Primo per cohibitionem peccatorum; secundo per instructionem bonorum morum, ibi: *Induite vos.* Circa primum duo facit; quia primo præmittit monitionem; secundo ejus rationem exponit, ibi: *Expoliantes vos.* Iterum prima in duas, quia primo prohibet vitia carnalia, secundo rationem assignat, ibi: *Propter quæ.* Circa primum duo facit; quia primo ponit generalem prohibitionem; secundo explicat in speciali, ibi: *Quæ sunt.* Dicit ergo: Non debetis sapere quæ sunt super terram, sed mortificate quicquid terrenum et specialiter membra quæ sunt, etc. Quod potest exponi similitudinarie, quia conversatio nostra est continens multos actus, sicut corpus multa membra, et in conversatione bona, prudentia est sicut oculus dirigens, fortitudo autem sicut pes portans. In mala vero, astutia sicut oculus, pertinacia vero sicut pes. Hæc ergo membra sunt mortificanda. Vel aliter de

(1) Matth. VI. (2) Psal. XXVI.
(3) Marc. ult. (4) Psal. CIX.
(5) Matth. XXIV. (6) Matth. VI.
(7) Jac. III. (8) Philipp. III
(9) Rom. VI. (10) Isa. XXVI.
(11) I. Pet. III. (12) Prov. III.
(13) Psal. XXX. (14) Apoc. II.
(15) Galat. II. (16) I. Jo. III. (17) Habac. III.

membris corporis carnalibus dixit: *Mortui estis, etc.*, sc. terrenæ conversationi; quomodo? Et respondens dicit: *Mortificate, etc.* In tantum ergo morimur culpæ, inquantum vivificamur per gratiam. Vita enim gratiæ reparat nos quantum ad mentem, non totaliter quantum ad corpus propter fomitem. *Ego ipse mente servio legi Dei; carne autem, legi peccati* [1]. Et paulo ante [2]: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, etc.* Qui ergo mortui estis quantum ad mentem, mortificate concupiscentiam in membris, quæ sunt super terram, inquantum sunt super terram, et terrena corpora. *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, etc.* [3], id est, non permittendo ei se pertrahi ad carnalia. Et ideo ponit peccata in speciali. Et primo pure carnalia; secundo media, ibi: *Et avaritiam.* Inter carnalia maxime concupiscentia inclinat ad luxuriam, ubi est actus turpis. Et hoc vel secundum naturam animalis, non dicam rationis, quia omne peccatum est contrarium rationi. Et ideo dicit: *Fornicationem. — Attende tibi ab omni fornicatione, etc.* [4]. — Vel contra naturam, et sic dicit: *Immunditiam.* Item delectatio est immunda; unde dicit: *Libidinem.* Item concupiscentia prava; unde dicit: *Concupiscentiam malam.* Secundo ponit peccata media; et primo *avaritiam*, cujus objectum est corporale, sc. pecunia, et completur in delectatione spirituali, sc. dominio talium. Et ideo communicat cum carnalibus peccatis. Et subdit: *Quæ est idolorum servitus. — Aut avarus, quod est idolorum servitus* [5]. — Sed numquid avaritia ex suo genere est species idololatriæ, et avarus peccat tamquam idololatra? Respondeo: Dicendum est: Non secundum speciem, sed secundum similitudinem, quia avarus ponit vitam suam in pecunia. Idololatra est quando quis exhibet alicui imagini honorem debitum Deo. Avarus autem honorem debitum Deo exhibet pecuniæ, quia tota sua vita circa hoc est. Quia vero avarus non intendit circa pecuniam se habere ut ad Deum, sicut idololatra, ideo est minus peccatum.

Deinde cum dicit: *Propter quæ venit ira Dei*, ostendit rationem quare vitanda sunt hæc peccata, et est duplex. Una quæ movet omnes, et alia quæ specialiter istos. Prima est vindicta Dei, quia propter carnalia venit ira, id est, vindicta Dei, *in filios diffidentiæ*, id est, peccatores qui diffidunt de Deo, quia luxuria est filia desperationis, quia multi ex desperatione spiritualium dant se totaliter carnalibus. Vel diffidentiæ, quia quantum est de se, non est confidendum ut corrigantur, et ideo venit ira Dei, sicut in Gen VI et VII. in diluvio, et XVIII et XIX de Sodomitis. Alia ratio est, quia illi aliquando fuerunt tales. Unde dicit: *In quibus et vos ambulastis aliquando*, sc. de malo in pejus. Et ponit hanc rationem propter duo, sc. et propter id quod Petrus dicit [6]: *Sufficit præteritum tempus ad voluntatem Gentium consummandam, qui ambulaverunt in luxuriis, etc.*; et quia experti estis quod in eis non est utilitas, sed confusio. *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis* [7]?

(1) Rom. VII. (2) Ibid.
(3) I. Cor. VI. (4) Tob IV. (5) Ephes. V.

LECTIO II.

Veterem hominem exuendum monet, ut magis munditia vitæ illæsa servetur.

8. Nunc autem deponite et vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro.
9. Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis,
10 Et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit illum
11. Ubi non est masculus et fœmina, Gentilis et Judæus, circumcisio et præputium, Barbarus et Scytha, servus et liber: sed omnia et in omnibus Christus.

Supra Apostolus monuit fideles contra vitia carnalia, hic monet eos contra vitia spiritualia. Et primo ponit universalem admonitionem; secundo per partes distinguit. Dicit ergo: Aliquando ambulastis in illis, sed *nunc deponite et vos omnia*, non solum carnalia, sed omnia. *Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum, et simulationes, et invidias, et detractiones, etc.* [8]. Distinguit autem vitia spiritualia in duo. Primo in peccatum cordis; secundo oris, ibi: *Blasphemiam, etc.* Et primo ponit *iram*. Ira enim viri justitiam Dei non operatur [9], et hæc est deponenda. Secundo *indignationem*, quæ oritur ex ira, quæ est quan-

(6) I. Pet. IV. (7) Rom. VI.
(8) I. Pet. II. (9) Jac. I.

do quis reputat aliquem indignum eorum quæ habet, vel ut comparetur alii. *Indignatio non est mihi* [1]. — *Malitiam*, quæ consequitur ad hæc duo, sc. quando quis molitur malum proximo inferre. *Abjicientes omnem immunditiam, et abundantiam malitiæ, in mansuetudine, etc.* [2].

Deinde ponit peccata pertinentia ad peccatum oris. Et sunt tria genera peccatorum oris. Per hoc enim peccatum designatur inordinatio mentis. Et primo in comparatione ad Deum, et hæc est blasphemia. *Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus* [3]. Et sic quæcumque blasphemia est peccatum mortale. Sed quid si sit subito? Respondeo: Dicendum est quod si sit subito, ita quod non percipit se blasphemare, non peccat mortaliter. Sed credo quod quantumcumque subito, si tamen percipit quod dicit verba blasphemiæ, peccat mortaliter. Secundo designat inordinationem circa concupiscentiam, dicens: *Turpem sermonem de ore vestro. — Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, etc.* [4]. — Tertio inordinationem contra proximum, et hoc est mendacium. *Qui loquitur mendacium, non effugiet* [5].

Deinde cum dicit: *Expoliantes, etc.*, ostendit rationem quare sunt vitanda prædicta vitia, quia sc. deposita vetustate, debet indui novitas. *Nemo mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus, etc.* [6]. Et primo ponit depositionem vetustatis; secundo assumptionem novitatis, ibi: *Et induentes*. Dicit ergo: *Deponite*, hoc expoliantes, etc. Nam hoc inveteratur per peccatum. *Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est* [7]. Hæc vetustas propinquat corruptioni, quia peccatum est via ad corruptionem. Item per peccatum perditur virtus et decor spiritualis, quæ quidem vetustas est introducta per peccatum primi parentis. *Sicut enim per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, ita et in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt* [8]. — Hunc ergo *veterem hominem*, id est, vetustatem peccati. *Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato, etc.* [9]. — *Exuite cum actibus suis. — Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris, etc.* [10]. — Novus homo est animus interius renovatus, quia homo, ante gratiam, habet mentem interiorem peccato subjectam, et quando reparatur per gratiam, habet novitatem. *Renovabitur ut aquilæ juventus tua* [11]. *In Christo Jesu neque circumcisio, neque præputium aliquid valet, sed nova creatura* [12]. Nova creatura est gratia innovans, sed adhuc vetustas remanet in carne. Sed si sequaris judicium novi hominis, tunc induis novum hominem; si vero concupiscis secundum desideria carnis, induis vetustatem. *Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis* [13].

Deinde cum dicit: *Et induentes, etc.*, describit novum hominem. Et primo ostendit renovationis modum, secundo ubi renovetur, tertio secundum quid renovatur. Ostendit ergo quod interior homo vetus per ignorantiam Dei, renovatur per fidem et agnitionem Dei. *In eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tamquam a Domini spiritu* [14]. Sed ubi est hæc renovatio? Ibi, sc. ubi est imago Dei, quæ non est in potentiis sensitivæ partis, sed in mente. Unde dicit: *Secundum imaginem*, id est, ipsa Dei imago, quæ est in nobis renovata, et hoc secundum imaginem *ejus*, sc. Dei, *qui creavit eum*. Dicitur autem novus creatus, quia anima rationalis non est ex traduce, sed a Deo creata.

Deinde cum dicit: *Ubi non est, etc.*, ostendit hanc innovationem esse omnibus communem, alias non pertineret ad hominem inquantum homo. Et hoc quia facta est secundum aliquid quod convenit omnibus. Quintuplex autem hic cadit distinctio inter homines: Una secundum sexum corporeum, et hanc excludit, dicens: *Ubi non est masculus et fœmina*, quia non differunt mente, sed secundum sexum corporeum. Secunda per nationes, et hanc excludit, ibi: *Gentilis et Judæus*. Isti enim ex fidelibus, illi ex infidelibus, et tamen utrique

(1) Isa. XXVII.
(2) Jac. I.
(3) Levit. XXIV.
(4) Ephes. IV.
(5) Prov. XIX.
(6) Matth. IX.
(7) Hebr. VIII.
(8) Rom. V.
(9) Rom. VI.
(10) Ephes. IV.
(11) Psalm CII.
(12) Galat. ult.
(13) Ephes. IV.
(14) II. Cor. III.

mente rationales. *An Judæorum Deus tantum? Nonne et Gentium* [1]? Tertia secundum ritum certum et proprium, quia quidam legis professionem, et quidam ritum eumdem non habebant. *Idem Dominus omnium, etc.* [2]. Alia secundum linguam, ibi: *Barbarus et Scytha.* Scytha est versus septentrionem, barbaritas autem extraneitatem dicit; unde barbari quasi extranei. Et simpliciter est barbarus qui extraneus est ab homine inquantum homo, et hoc est inquantum rationalis. Et ideo illi barbari sunt, qui non reguntur ratione et legibus, et ideo barbari naturaliter sunt servi, et in Christo non differunt, quia et si jus civile non habent, tamen legem habent Christi. Alia secundum conditiones, quia quidam servi, quidam liberi: in Christo autem sunt omnes similes. *Parvus et magnus ibi sunt, etc.* [3]. Ergo non sunt hæ differentiæ in Christo; *sed est omnia et in omnibus Christus.* Non enim est circumcisio nisi per Christum, et libertas per Christum; si non es liber, libertas tua est Christus. Si non es circumcisus, circumcisio tua est Christus, et sic de aliis. *Et in omnibus,* quia omnibus beneficia sua dat.

LECTIO III.

Ad actus virtutum Colossenses impellit, maxime ad mutuam charitatem.

12. Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti, et dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam;

13. Supportantes invicem, et donantes vobismetipsis si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos.

14. Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis.

15. Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua et vocati estis in uno corpore, et grati estote.

16. Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia, docentes et commonentes vosmetipsos in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo.

17. Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias agentes Deo et Patri per ipsum.

Supra Apostolus induxit fideles ad vitandum mala, hic inducit eos ad operandum bona, et primo ad opera particularium virtutum; secundo ad opera virtutum principalium perficientium animas, ibi: *Super omnia.* Et primo commemorat eorum conditionem; secundo subdit virtutum connumerationem, ibi; *Viscera misericordiæ.* Dicit ergo: Si induistis novum hominem, debetis induere novi hominis partes, sc. virtutes. *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis* [4], quibus induimur, quando quicquid exterius apparet, est virtutibus ornatum. Sed quibus virtutibus? Aliter induuntur milites, aliter sacerdotes. Ergo *induite* vobis convenientia vestimenta, *sicut electi Dei sancti.* Et quod dicit *electi*, pertinet ad remotionem a malo; quod dicit *sancti*, ad donum gratiæ. *Abluti estis, sed sanctificati estis* [5]. *Sancti estote, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester* [6]. Quod dicit, *dilecti*, pertinet ad præparationem futuræ gloriæ. *In finem dilexit eos* [7], sc. vitæ æternæ. Et describit hic vestimenta quæ protegunt nos in adversis et prosperis. *Per arma justitiæ a dextris et a sinistris* [8]. Et primo quæ habenda in prosperis; secundo quæ in adversis, ibi: *Patientiam.* In prosperis aliquid debemus, et primo proximo misericordiam. Et ideo dicit: *Viscera misericordiæ* (*Per viscera misericordiæ Dei nostri, etc.* [9]. *Si qua viscera miserationis, etc.* [10]), id est, misericordiam ex affectu procedentem. Ad omnes vero consequenter est habenda benignitas, quæ est quasi bona igneitas. Ignis enim liquefacit et effluere facit humida. Si in te est bonus ignis, liquefacit quicquid humiditatis habes, et dissolvet. Hanc facit Spiritus sanctus. *Benignus est spiritus sapientiæ* [11]. *Estote autem invicem benigni, misericordes, etc.* [12]. In corde debes habere humilitatem. *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, etc.* [13]. In exterioribus debes modestiam, quæ ponit modum ne in prosperis excedas. *Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete; modestia vestra nota sit omnibus hominibus* [14]. In adversis tria sunt arma habenda, sc. patientia, quæ facit quod animus propter adversa non amoveatur ab amore Dei et rectitudine justitiæ. *In patientia vestra possidebitis animas vestras* [15]. Sed quia quandoque contingit quod aliquis a justitia non declinat quantum est de se, tamen alio-

(1) Rom. III.
(2) Rom. X.
(3) Job III.
(4) Rom. XIII.
(5) I. Cor. VI.
(6) Levit. XI et XIX.
(7) Joan. XIII.
(8) II. Cor. VI.
(9) Luc. I.
(10) Philipp. II.
(11) Sap. I.
(12) Ephes. IV.
(13) Eccle. III.
(14) Philipp. III.
(15) Luc. XXI.

rum mores sunt ei importabiles, ideo dicit: *Supportantes invicem.* — *Habitans apud eos qui de die in diem justam animam iniquis operibus cruciabant* [1]. *Debemus nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere* [2]. — Tertio condonationem, ibi: *Et donantes, etc.*, id est, parcentes. *Nam et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi* [3]. Condonat autem quis injuriam, quando non habet rancorem ad eum, nec malum contra ipsum procurat. Sed quando necessitas puniendi est, tunc puniendus est. Et addit rationem: *Sicut et Dominus donavit vobis.* — *Homo homini servat iram, et a Deo quærit medelam, etc.* [4]. *Omne debitum dimisi tibi, etc.*; et post: *Nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut, etc.* [5].

Deinde cum dicit: *Super omnia, etc.*, inducit ad principales virtutes perficientes alias. Et principalior est charitas inter virtutes, sapientia vero inter dona. Charitas quidem informat omnes virtutes, sapientia vero dirigit. Primo igitur inducit ad primum; secundo ad secundum, ibi: *Verbum Christi.* Primo inducit ad charitatem habendam, secundo ad charitatis effectus, ibi: *Et pax.* Dicit ergo: Super omnia induatis charitatem, quæ omnibus prædictis major est, ut dicitur I. Cor. XIII. *Super omnia*, id est, magis quam omnia, quia est finis omnium virtutum. *Finis autem præcepti est charitas, etc.* [6]. Vel super omnia debemus habere charitatem, quia est super omnia alia. *Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro, etc.* [7]. Et hoc quia sine ipsa nihil valent alia. Et hæc charitas figuratur per tunicam inconsutilem [8]. Et ratio hujus quare est habenda, subditur, sc. quia *est vinculum*; secundum Glossam per omnes virtutes homo perficitur, sed charitas connectit eas ad invicem, et facit eas perseverantes, et ideo dicitur vinculum. Vel ex natura sua est vinculum, quia est amor, qui est uniens amatum amanti. *In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis, etc.* [9]. Sed addit: *Perfectionis,* quia est unumquodque perfectum, quando adhæret fini ultimo, sc. Deo, quod facit charitas.

Deinde cum dicit: *Et pax, etc.*, monet ad actus charitatis. Et ponit duos actus, sc. pacem et gratitudinem, et tertium innuit, sc. gaudium. Dicit ergo: *Et pax Christi, etc.* Ex charitate mox oritur pax, quæ est, secundum Augustinum, tranquillitas ordinis, sibi a Deo instituti, quod facit charitas. Qui enim aliquem diligit, concordat cum eo in voluntate. *Pax multa diligentibus legem tuam* [10]. — *Exultet*, quia charitatis effectus est gaudium, quod sequitur ex pace. *Qui pacis ineunt consilia, sequitur eos gaudium* [11]. Sed non dicit simpliciter pax, quia est pax mundi, quam Deus non venit facere, sed Christi, quam fecit inter Deum et hominem. *Pacem habete inter vos* [12]. Quam annuntiavit. *Stetit Jesus in medio eorum, et dixit eis: Pax vobis* [13]. Et debetis habere, quia *in ista vocati estis.* — *In pace vocavit nos Deus* [14]. — Et hoc est quod subdit: *In uno corpore*, id est, ut sitis in uno corpore. Effectus alius est ut sitis grati; ideo sequitur: *Et grati estote.* — *Ingrati spes tamquam hybernalis glacies tabescet, et disperiet tamquam aqua supervacua* [15].

Deinde cum dicit: *Verbum Christi*, monet ad sapientiam, et primo docet sapientiæ originem; secundo sapientiæ usum, ibi: *Docentes.* Ad hoc etiam quod quis habeat sapientiam veram, oportet considerare unde oriatur. Ideo dicit: *Verbum Christi.* — *Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis* [16]. — Ergo ex verbo Christi hauriatis eam. *Hæc est sapientia vestra et intellectus coram populis, etc.* [17]. *Qui factus est nobis sapientia a Deo, etc.* [18]. Sed aliqui non habent verbum, ideo nec sapientiam. Et ideo dicit: *Habitet.* — *Circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui, etc.* [19]. — Aliquibus sufficit modicum quid de verbo Christi; sed Apostolus vult quod habeamus multum. Et ideo dicit: *Abundanter.* — *Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum* [20]. *Sicut thesauros effoderis eam, etc.* [21]. — Et addit: *In omni sapientia*, id est, in omnibus pertinentibus ad sapientiam Christi debetis studere scire. *Non subterfugi, quo minus annuntiarem*

(1) II. Pet. II. (2) Rom. XV. (3) II. Cor. II. (4) Eccli. XXVIII. (5) Matth. XVIII. (6) I. Tim. I. (7) I. Cor. XI. (8) Joan. XIX. (9) Osee XI. (10) Psal. CXVIII. (11) Prov. XII. (12) Marc. IX. (13) Luc. ult. (14) I. Cor. VII. (15) Sap. XVI. (16) Eccli. I. (17) Deut. IV. (18) I. Cor. I. (19) Prov. III. (20) II. Cor. IX. (21) Prov. II.

vobis omne consilium Dei [1]. *Cor fatui quasi vas confractum, et omnem sapientiam non tenebit, etc.* [2].

Triplex autem est usus hujus sapientiæ, sc. instructionis, devotionis et directionis. Instructio duplex, sc. ad cognoscendum vera. Unde dicit: *Docentes;* quasi dicat: Habitet ita abundanter in vobis, ut de omnibus sitis instructi per ipsum. *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, etc.* [3]. Item ad cognoscendum bona; ideo dicit: *Et commonentes vosmetipsos*, id est, exhortantes vos ad bona opera. *Suscitare vos in commonitione, etc.* [4]. Secundo ponit usum devotionis. Unde dicit: *In psalmis et hymnis.* In psalmis, qui designant jucunditatem bonæ operationis. *Laudate eum in voce exultationis, etc.* [5]. Hymnus est laus cum cantico. *Hymnus omnibus sanctis ejus, etc.* [6]. — *Et canticis spiritualibus, etc.*, quia quicquid nos facimus, debemus referre ad bona spiritualia, ad promissa æterna, et ad reverentiam Dei. Et ideo dicit: *In cordibus*, et non in labiis tantum. *Psallam spiritu, psallam et mente* [7]. *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* [8]. Et addit: *In gratia*, scil. recognoscentes gratiam Christi et beneficia Dei. Sunt autem cantica ecclesiæ cordis principaliter; sed oris sunt, ut excitetur canticum cordis, et pro simplicibus et rudibus. Tertio ponit usum directionis in opere, dicens: *Omne quodcumque facitis, etc.*, quia etiam locutio opus quoddam est. *Sive manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, etc.* [9]. Sed contra: Aut hoc est præceptum, aut consilium: si præceptum, peccat quicumque hoc non facit; sed peccat venialiter, quando quis hoc non facit; ergo quicumque peccat venialiter, peccat mortaliter. Respondeo: Quidam dicunt quod hoc est consilium, sed hoc non est verum. Sed dicendum est quod non est necessarium quod omnia in Deum referantur actu, sed habitu; qui enim facit contra gloriam Dei et præcepta ejus, facit contra hoc præceptum. Venialiter autem peccans, non facit contra hoc præceptum simpliciter, quia licet non actualiter, tamen habitualiter refert omnia in Deum.

(1) Act. xx. (2) Eccli. xxi.
(3) II. Tim. iii. (4) II. Pet. i.
(5) Psal. cxlviii. (6) Ibidem.

LECTIO IV.

Conjuges se invicem diligere monet, ac ostendit quomodo invicem dilectione se prosequantur, parentes et liberi, servi et domini.

18. Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet, in Domino.
19. Viri, diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad illas.
20. Filii, obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino.
21. Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant.
22. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes Dominum.
23. Quodcumque facitis, ex animo operamini sicut Domino, et non hominibus.
24. Scientes quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Christo servite.
25. Qui enim injuriam facit, recipiet id quod inique gessit. Et non est personarum acceptio apud Deum.
26. Domini, quod justum est et æquum servis præstate: scientes quoniam et vos Dominum habetis in cælo.

Posita generali instructione ad omnes, hic incipit ponere specialem. Primo dat quædam specialia documenta pertinentia ad singulos status in ecclesia; secundo quædam communia omnibus statibus respectu certarum conditionum, in IV cap. ibi: *Orationi instate.* Prima in tres secundum tres connexiones ex quibus domus constituitur, secundum Philosophum: quarum una est viri et uxoris; secunda patris et filii; alia domini et servi. Secunda, ibi: *Filii.* Tertia, ibi: *Servi.* Unaquæque earum dividitur in duo secundum quod monet subditos ut obediant, superiores ut moderate imperent. Dicit ergo: *Mulieres, etc.*, et dicit: *Sicut oportet*, quia hæc subjectio est ex lege divina ordinata. *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui* [10]. *Mulieres in ecclesiis taceant* [11]. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit. Et ratio hujus est quia regere est rationis; viri autem magis vigent ratione, et ideo præsidere debent. Item addit *In Domino*, quia omnia ordinata ad aliquos fines sunt referenda finaliter in Deum. Deinde monet viros ut diligant eas, dicens: *Viri, diligite uxores*, hoc enim est naturale: quia vir et uxor

(7) I. Cor. xiv. (8) Isa. xxix.
(9) I. Cor. x. (10) Gen. iii.
(11) I. Cor. xiv.

quodammodo sunt unum. *Viri, diligite uxores vestras, etc.* [1]. Et prohibet ne eis sint amari. *Infirmata est in bonum, quæ habitat in amaritudinibus* [2]. *Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia* [3].

Deinde cum dicit: *Filii, etc.*, agit de secundo, et dicit: *Filii, obedite per omnia*, sc. quæ non sunt contra Deum. *Parentes quidem carnis nostræ habuimus eruditores, et reverebamur eos, etc.* [4]. Si vero præcipiant in his quæ sunt contra Deum, sic intelligitur illud quod dicitur Luc. XIV: *Si quis venit ad me, et non odit patrem suum et matrem, etc.* Et hoc quia *hoc est placitum Domino*, id est, in lege Domini, quia lex charitatis non removet legem naturæ, sed perficit. Est autem lex naturalis, quod filius subdatur curæ patris. *Honora patrem tuum et matrem tuam, etc.* [5].

Deinde cum dicit: *Patres, nolite, etc.*, instruit parentes. *Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios, etc.* [6]. Et hoc, *ut non pusillo animo fiant*, id est, ut non pusillanimes fiant, et hujus ratio est, quia homines retinent impressionem quam a pueritia habuerunt. Naturale autem est quod qui in servitute nutriuntur, semper sint pusillanimes. Unde ratio est cujusdam, quare filii Israel non statim in terram promissionis sunt perducti: quia fuerant nutriti in servitute, et non habuissent audaciam contra inimicos pugnandi. *Dicite pusillanimis, etc.* [7].

Deinde cum dicit: *Servi, obedite*, agit de tertio; et primo de servis ponit monitionem; secundo ostendit rationem, ibi: *Scientes;* tertio excludit dubitationem, ibi: *Qui enim.* Circa primum duo facit: quia primo monet eos ad obedientiam; secundo determinat obediendi modum, ibi: *Non ad oculum.* Dicit ergo: *Servi*, secundum carnalem conditionem, *obedite per omnia*, quæ sc. non sunt contra Deum. *Non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis, etc.* [8]. *Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur* [9].

Deinde cum dicit: *Non ad oculum*, docet modum obediendi. Et ostendit duos modos obediendi: Primo quod simpliciter et sine dolo; secundo ostendit quod voluntarie. Dicit ergo: *Non ad oculum*, sc. quantum potest videri a domino. Ephes. VI simile. Et dicit: *Quasi hominibus placentes*, quia non serviunt hoc modo, nisi ut placeant hominibus. *Si adhuc hominibus placerem, servus Christi non essem* [10]. Ideo addit: *Sed in simplicitate cordis, etc.*, id est, absque dolo, *timentes Dominum*, sicut Job [11]: *Erat vir ille simplex et rectus ac timens Deum. — Simplicitas justorum diriget eos, etc.* [12]. — Item voluntarie; unde dicit: *Quodcumque facitis, ex animo*, id est, prompte, *operamini.* Et hoc *sicut Domino*, quia qui servit alicui propter ordinem justitiæ, facit hoc propter Deum, a quo est hic ordo. *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit* [13]. *Facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut, etc.* [14]. Deinde cum dicit: *Scientes*, ostendit duplicem rationem hujus, et una est ex parte remunerationis, alia ex parte devotionis ad Deum. Dicit ergo: Serviatis prompte, quia *a Domino accipietis retributionem hæreditatis* æternæ. — *Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara est mihi* [15]. *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber* [16]. Quorumdam enim fuit opinio quod actus justitiæ non est meritorius, quia hoc videbatur esse debitum, et hoc non est meritorium alicui dare quod suum est. Sed sciendum est quod ex hoc quod voluntarie facis, ex hoc ponis aliquid de tuo, quia de potestate tua est velle et non velle, et sic est meritorium. Servi autem ex debito serviunt domino, et ideo ut habeant mercedem hoc faciunt voluntarie. Sed sic servite eis quod a Deo non recedatis Item alia ratio est, quia sic servitis Domino Christo. *Spiritu ferventes, Domino, etc.* [17]. Deinde cum dicit: *Qui enim*, removet dubitationem. Posset enim dicere servus: Quomodo serviam ei qui facit mihi injuriam? Et ideo dicit: Non est tuum ut vindices te, subtrahendo ei quod suum est, sed expecta ab eo, qui potest, quia *qui injuriam facit, etc.* — *Omnes enim nos manifestari oportet ante*

(1) Ephes. v. (2) Mich. I.
(3) Ephes. IV. (4) Hebr. XII.
(5) Exod. XX. (6) Ephes. VI.
(7) Isa. XXXV. (8) I. Pet. II. (9) I. Tim. ult
(10) Galat. I. (11) Cap. I.
(12) Prov. XI. (13) Rom. XIII.
(14) Ephes. VI. (15) Psal. XV.
(16) Ephes. VI. (17) Rom. XII.

tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum [1]. *Et personarum acceptio non est apud Deum* [2]. *Non est personarum acceptor Deus* [3].

Deinde cum dicit: *Domini*, ostendit qualiter domini se habeant ad servos. Et circa hoc duo facit: Primo dat doctrinam; secundo reddit rationem eorum, ibi: *Scientes.* Dupliciter autem potest dominus gravare servos, sc. faciendo contra eos quod justitia legis prohibet, quia secundum leges non licet domino sævire in servum. Ideo dicit: *Quod justum est.* Item si exigeret totum debitum, quod mansuetudo christiana mitigat. Ideo dicit: *Et æquum. — Si contempsi subire, etc.* [4]. — Deinde cum dicit: *Scientes, etc.*, ponitur ratio, quia sicut tu te habes ad eos, ita Dominus ad te. *Scientes, etc.* [5].

CAPUT IV.

Pro se orare jubet Paulus, in ecclesia Laodicensium vult hæc epistola legatur, ac tandem suo more epistolam gratia signat.

1. Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione.
2. Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum),
3. Ut manifestem illud ita ut oportet me loqui.
4. In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes.
5. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.
6. Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino,
7. Quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, et consoletur corda vestra,
8. Cum Onesimo charissimo et fideli fratre, qui ex vobis est, qui omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis.
9. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabæ (de quo accepistis mandata; si venerit ad vos, suscipite illum).
10. Et Jesus qui dicitur Justus, qui sunt ex circumcisione. Hi soli sunt adjutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio.
11. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, servus Christi Jesu, semper sollicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti et pleni in omni voluntate Dei.
12. Testimonium enim illi perhibeo quod habet multum laborem pro vobis et pro his qui sunt Laodiceæ et qui Hierapoli.
13. Salutat vos Lucas medicus, charissimus, et Demas.
14. Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, et Nympham et quæ in domo ejus est ecclesiam.
15. Et cum lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite ut et in Laodicensium ecclesia legatur, et ea quæ Laodicensium est, vobis legatur.
16. Et dicite Archippo: Vide ministerium, quod accepisti in Domino, ut impleas illud.
17. Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

Supra posuit specialia documenta ad singulos status hominum; hic ponit pertinentia ad omnes, tamen respectu diversorum. Et primo ostendit qualiter se habeant ad alios; secundo qualiter ad ipsos alii se habeant, ibi: *Qui circa me, etc.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit quomodo se habeant ad ipsummet apostolum eorum prælatum; secundo quomodo ad alios, maxime infideles, ibi: *In sapientia.* Circa primum duo facit, quia primo incitat eos universaliter ad orandum; secundo ut orent pro eo, ibi: *Orantes.* Debet autem oratio habere tria, sc. quod sit assidua, grata, et vigilans. Assidua; unde dicit: *Oratione instantes*, id est, cum perseverantia orate. *Sine intermissione orate, etc.* [6]. *Oportet semper orare, et numquam deficere* [7]. Item vigilans, ut animus non sit pressus; ideo subditur, *Vigilantes. — Vigilate in orationibus, etc.* [8]. *Erat pernoctans in oratione, etc.* [9]. — Item grata, id est, in gratiarum actione, alias non meretur beneficia nova, si de acceptis esset ingratus; unde sequitur: *In gratiarum actione. — Cum gratiarum actione* [10]. *In omnibus gratias agite* [11].

Consequenter rogat ut orent pro ipso, dicens: *Orantes, etc.*, quia hoc est debitum quod subditi pro prælatis orent, quia prælati custodiunt eos, et eorum bonum est commune omnium. *Orate pro nobis, ut sermo Domini currat, etc.* [12]. Et hoc, *ut Deus aperiat ostium*, id est, os, per quod sermo a corde exit, et quod Deus det gratiam digne proferendi verbum suum. In operatione etiam significatur aliquid magnum. *Aperiens os suum docebat eos, etc.* [13]. Et ideo subdit: *Ad loquendum. — Spiritus est qui loquitur mysteria* [14]. Et his

(1) II. Cor. v.
(2) Ephes. vi.
(3) Act. x.
(4) Job xxxi.
(5) Ephes. vi.
(6) I. Thess. v.
(7) Luc. xviii.
(8) I. Pet. iv.
(9) Luc. vi.
(10) Philipp. iv.
(11) I. Thess. v.
(12) II. Thess. iii.
(13) Matth. v.
(14) I. Cor. xiv.

indigeo, quia propter verbum Christi, etc. Et tribulationes patior. Ideo orandum est ut libere possim. *Laboro usque ad vincula* [1]. Et hoc modo *ut aperiat*, id est, ut manifestet, etc. Tria possunt esse impedimenta verbi, sc. propter timorem; ideo dicit: *Vinctus;* vel propter altitudinem, ita quod subditi nequeant intelligere; ideo dicit: *Ut manifestet;* vel propter incongruitatem temporis vel modi; ideo dicit: *Ut oportet. — Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, etc.* [2]. *Fidelis dispensator et prudens, quem, etc.* [3].

Consequenter cum dicit: *In sapientia, etc.*, ostendit quomodo se habeant ad extraneos, et primo in conversatione; secundo quomodo in locutione, ibi: *Sermo vester.* Dicit ergo: *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt*, id est, infideles: in sapientia, id est, sapienter. *Neminem diligit Deus, nisi qui cum sapientia inhabitat, etc.* [4]. Et hujus causa est, *Redimentes, etc.* Redimit vexationem suam quando quis dimittit quod est de jure suo, ut vitet eam. Isti vexabantur ab eis, ideo vult quod redimant eam per sapientiam. *Conversationem vestram inter Gentes habentes bonam, etc.* [5]. Item docet secundo quomodo se habeant in loquendo. Et primo ut sermo sit gratus; unde dicit: *Sermo vester semper in gratia. — Lingua eucharis in bono homine abundabit* [6]. — Secundo ut sit discretus; unde dicit: *Sale conditus.* Per salem intelligitur discretio: quia per ipsum omnis cibus conditus est sapidus, ita omnis actio indiscreta est insipida et inordinata. *Habete in vobis sal, et panem habete inter vos* [7]. Et hoc, *ut sciatis, etc.* Aliter enim est respondendum sapientibus, aliter insipientibus. *Non respondeas stulto juxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis, etc.* [8]. *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem, etc.* [9].

Deinde cum dicit: *Quæ circa me, etc.*, ostendit quid alii agant ad ipsos, et primo ostendit quid ad eos agant illi quos ad eos mittit; secundo quid cum Apostolo remanentes, ibi: *Salutant.* Mittit autem ad eos legatum, quem primo describit tripliciter; et primo a dilectione, dicens: *Charissimus frater*, scil. per charitatem, quæ facit hominem auro pretiosiorem. *Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obryzo, etc.* [10]. Item a fide. Unde dicit: *Fidelis in ministerio. — Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur* [11]. — Item ab humilitate. Unde dicit: *Et conservus*, sc. in executione ministerii; sed *in Domino*, quia prælatus quærere debet utilitatem eorum quibus præfertur, et Dei honorem. Sed ad quid mittitur? Ut cognoscat statum subditorum. *Vade et vide si cuncta prospera sunt erga fratres tuos et pecora, et renuntia mihi quid agatur, etc.* [12]. *Fratres tuos visitabis si recte agant, et cum quibus ordinati sunt disce* [13]. Item ut consoletur. *Desidero enim videre vos ut aliquid impartiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos* [14], id est, simul consolari in vobis, etc. Et Dominus missus a Patre ad hoc venit. *Ut consolarer omnes lugentes, etc.* [15]. Item describit ejus societatem cum Onesimo: *Qui omnia quæ hic aguntur, etc.* Et vestra mihi, ut corrigam, et mea vobis, ut exemplum habeatis.

Deinde cum dicit: *Salutat, etc.*, ostendit quo modo salutantur a remanentibus cum Apostolo, et littera satis patet. *De quo accepistis, etc.* Act. XIII dicitur quod cum Paulus et Barnabas simul irent, quidam Joan. Marcus sic se eis conjunxit quod postea recessit et iterum rediit. Et Paulus quidem noluit eum recipere, sed Barnabas. Et ideo Paulus recessit a Barnaba. Et propter hoc Apostolus scripsit Colossensibus de Marco, quod non reciperent eum; sed nunc quia conversus erat, scribit ut eum recipiant: et hoc est, *accepistis, etc.*

Vel fratrem Barnabæ, de quo Barnaba accepistis, etc. *Et Jesus qui dicitur justus*, qui quidem erat vir sanctæ conversationis; et ideo dicitur justus. *Qui sunt ex circumcisione*, missi ad prædicandum evangelium Christi. *Quid enim? cum omni modo sive per occasionem sive per veritatem Christus annuntietur* [16]. Et sic primo Gentiles, secundo Judæos ponit. *Epaphras qui ex vobis, etc.*, quia Asianus erat. Et ad hoc salutant, *ut stetis perfecti. — Sitis et perfecti, etc.* [17]. — *Plani, etc.*, id est, in omnibus, quæ per-

(1) II. Tim. II. (2) I. Cor. III.
(3) Luc. XII. (4) Sap. VII
(5) I. Pet. II. (6) Eccli. VI.
(7) Matth. IX. (8) Prov. XXVI. (9) I. Pet. III.
(10) Isa. XIII. (11) I. Cor. IV.
(12) Gen. XXXVII. (13) I. Reg. XVII.
(14) Rom. I. (15) Isa. LXI.
(16) Philipp. I. (17) Jac. I.

tinent ad voluntatem Dei. Item ponit Lucam qui non fuit natus ex Judæis, ut videtur, quia fuit Antiochenus, medicus arte, quem specialiter nominat, quia fuit homo bonæ auctoritatis in ecclesia propter evangelium quod scripsit, Apostolo adhuc vivente.

Deinde dicit: *Salutate, etc.*, ostendit quos salutent, et primo quomodo alios alienæ ecclesiæ; secundo quomodo eos qui sunt de sua, ibi: *Et eam quæ est Laodicensium;* ex quo habetur quod scripsit alias epistolas, quia istam de qua fit mentio hic, sc. Laodicensium, et unam aliam ad Corinthios, præter primam et secundam: quia in prima epistola, cap. v, dicit: *Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini fornicariis, etc.* Sed ratio est duplex quare non sunt in Canone: quia non constabat de earum auctoritate, quia forte erant depravatæ, et perierant in ecclesiis. Vel quia non continebant aliud quam ista. *Et dicite Archippo:* hic fuit prælatus eorum, et mandat ut moneant ipsum dicentes: *Vide, etc.* — *Ministerium tuum imple*[1]. — Et quidem tunc ministerium implet quando facit illud ad quod accepit. Sed videtur quod non pertineat ad subditum monere prælatum[2]. Dicendum quod irreverenter arguere et vituperare est prohibitum, sed monere charitative potest, sicut Paulus Petrum[3]. Sed quare non scripsit prælato? Quia prælatus est propter ecclesiam, et non e converso. *Salutatio, etc.* Consuetudo Apostoli erat quod totam epistolam faciebat aliquem scribere: sed in fine ponebat aliquid de manu sua, II. Thess. ult., ubi dicit: *Salutatio mea manu Pauli:* idem et hic, ne fallerentur. Et dicit: *Memores, etc.*, quia Romæ vinctus erat: quia Jac. v: *Exemplum accipite, fratres, exitus mali et longanimitatis et laboris et patientiæ, prophetas, qui locuti sunt in nomine Domini, etc.* Hebr. ult.: *Mementote præpositorum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum, conversationis imitamini fidem.* Tandem concludens optat eis bonum, dicens: *Gratia, etc.* — *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est*[4]: cui sit laus et gloria, nunc et semper.

Amen.

(1) II. Tim. IV. (2) Exod. XIX. (3) Galat. II. (4) Joan. I.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER I. EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES

EXPOSITIO

PROLOGUS

Multiplicatæ sunt aquæ, etc. [1]. Hæc verba competunt materiæ hujus epistolæ. Ecclesia enim figuratur per arcam, sicut dicitur I. Petr. III; quia sicut in arca, cæteris pereuntibus, paucæ animæ salvatæ sunt, ita in Ecclesia pauci, id est, soli electi salvabuntur. Per aquas autem significantur tribulationes. Primo quia aquæ impellunt irruendo, sicut tribulationes. *Venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam* [2]. Sed impulsu fluminum Ecclesia non movetur. Unde subdit: *Et non cecidit.* Secundo aqua extinguit ignem. *Ignem ardentem extinguit aqua* [3]. Sic tribulationes extinguunt impetus concupiscentiarum, ne homines ad libitum eas sequantur, sed non extinguunt veram charitatem Ecclesiæ. *Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam* [4]. Tertio aquæ submergunt per inundationem. *Inundaverunt aquæ super caput meum* [5]. Sed ecclesia non per has submergitur. *Circumdederunt me aquæ usque ad animam meam, abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum, etc.;* et post: *Rursum videbo templum sanctum tuum, etc.* [6]. Non ergo deficit, sed sublevatur. Et primo per elevationem mentis ad Deum. Gregorius: Mala quæ nos hic premunt, ad Deum nos ire compellunt. *In tribulatione sua mane consurgent ad me* [7]. Secundo per spiritualem consolationem. *Secundum multitudinem dolorum in corde meo consolationes tuæ lætificaverunt animam meam* [8]. *Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat consolatio nostra* [9]. Tertio per multiplicationem fidelium, quia tempore persecutionum Deus multiplicavit ecclesiam. *Quantoque magis opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur et crescebant* [10]. Sic ergo convenit huic epistolæ, quia isti multas tribulationes passi, steterunt fortes. Videamus ergo textum.

(1) Gen. VII. (2) Matth. VII.
(3) Eccli. XXX. (4) Cant. VIII.
(5) Thren. III.

(6) Joan. II. (7) Osee VI.
(8) Psal. XCIII. (9) II. Cor. I.
(10) Exod. I.

CAPUT I.

Dicit se laboris Thessalonicensium memorem, gaudetque eorum fidem per omnes vagari ecclesias.

1. Paulus et Silvanus et Timotheus ecclesiæ Thessalonicensium in Deo patre nostro et Domino Jesu Christo.

2. Gratia vobis et pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione,

3. Memores operis fidei vestræ et laboris et charitatis et sustinentiæ spei Domini nostri Jesu Christi ante Deum et patrem nostrum.

4. Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem vestram;

5. Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute, et in Spiritu Sancto, et in plenitudine multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos.

6. Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus Sancti;

7. Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia et in Achaja.

8. A vobis enim diffamatus est sermo Domini,

non solum in Macedonia et in Achaja, sed in omni loco fides vestra, quæ est ad Deum, perfecta est, ita ut non sit nobis necesse quicquam loqui.

9. Ipsi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, et quomodo conversi estis ad Deum a simulachris, servire Deo vivo et vero,

10. Et expectare Filium ejus de cælis (quem suscitavit ex mortuis), Jesum qui eripuit nos ab ira ventura.

Apostolus vult munire hic ecclesiam contra tribulationes: et primo contra tribulationes præsentes; et hoc in prima epistola. Secundo contra futuras tempore Antichristi; et hoc in secunda. Prima dividitur in salutationem et epistolarem narrationem, ibi: *Gratias agimus.* Item primo tangit personas salutantes; secundo ecclesiam salutatam; tertio bona optata. Notandum est autem, quod quia ubi non delinquimus, omnes pares sumus, ideo quia istis bonis scribit, non facit mentionem de officio suo, sed solum de nomine humilitatis, quod est Paulus. *Et innumerabilis honestas per manus illius* [1]. Et adjungit duos, qui eis prædicaverunt cum eo, sc. Silvanum, qui est Sylas, et Timotheum, quem circumcidit, ut dicitur Act. XVI. Salutat autem ecclesiam, quæ est congregatio fidelium. Et hoc *in Deo patre et Domino nostro Jesu Christo*, id est, in fide Trinitatis, et divinitatis et humanitatis Christi, quia in horum cognitione erit nostra beatitudo. Tangit autem personam Patris et Filii incarnati, in quibus intelligitur Spiritus Sanctus, qui est nexus amborum. Bona optata sunt *gratia*, quæ est principium omnium bonorum. *Gratia Dei sum id quod sum* [2]. Et *pax* quæ est finis, quia tunc est pax, quando appetitus totaliter pacatur.

Deinde cum dicit: *Gratias agimus*, incipit epistolaris narratio, et primo commendat eos de præterita perseverantia; secundo monet eos ad bene agendum in futurum, cap. IV, ibi: *De cætero.* Item primo agit gratias universaliter de bonis eorum; secundo ea commemorat in speciali, ibi: *Scientes, fratres, etc.* Circa primum duo facit, quia primo ponit gratiarum actionem; secundo ejus materiam, ibi: *Memores.* Item primo pro eis gratias agit; secundo pro eis orat, ibi: *Memoriam vestri.* Quantum ergo ad primum dicit tria, quæ debent esse in gratiarum actione. Primo quod sit ordinata, sc. ad Deum. Ideo dicit: *Gratias agamus Deo.* — *Gratiam et gloriam dabit Dominus* [3]. *Omne datum optimum et omne donum perfectum de sursum est descendens a Patre luminum* [4]. — Item assidua, quia *Semper.* Item universalis, ibi: *Pro omnibus vobis.* — *In omnibus gratias agite* [5]. — Deinde orat pro eis, dicens: *Memoriam vestri faciens, etc.;* quasi dicat: Quandocumque oro, habeo vos in memoria. *Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis* [6].

Deinde cum dicit: *Memores operis*, ponit bona de quibus agit gratias, sc. fidem, spem et charitatem. *Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria hæc, etc.*[7]. Fidem præmittit, quia est substantia sperandarum rerum, etc. Accedentem enim ad Deum oportet credere, etc. [8]. Hæc autem non est sufficiens, nisi habeat operationem et laborem. Et ideo dicit: *Operis fidei vestræ et laboris.* — *Fides sine operibus mortua est* [9]. — Item quia qui laborando propter Christum deficit, nihil valet. *Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt* [10]. Ideo dicit: *Operis et laboris.* Quasi dicat: Memores fidei vestræ operantis et laborantis. Item, *charitatis*, in cujus operibus abundabant. *Charitatem fraternitatis, etc.* [11]. Item *spei*, quæ facit patienter sustinere adversa. *Spe gaudentes, in tribulatione patientes* [12]. Et sustinentia, quam spes facit. *Patientiam Job audistis, etc.* [13]. Spei, inquam, *Domini nostri*, id est, quam habemus de Christo, vel quam Christus dedit nobis. *Regeneravit nos in spem vivam, etc.* [14]. Hæc spes est *ante Deum*, non ante oculos hominum. *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus, etc* [15]. *Quam sicut anchoram habemus animæ tutam, etc.* [16]. Spes enim in veteri testamento non induxit ad Deum.

Deinde cum dicit: *Scientes, fratres*, in speciali commemorat eorum bona, quos primo commendat, quod devote et prompte susceperunt prædicationem, non obstante tribulatione; secundo quod propter tribulationem ab ea non recesse-

(1) Sap. VII.
(2) I. Cor. XV.
(3) Psal. LXXXIII.
(4) Jac. I.
(5) Infra V.
(6) Rom. I.
(7) I. Cor. XIII.
(8) Hebr. XI.
(9) Jac. II.
(10) Luc. VIII.
(11) Infra IV.
(12) Rom. XII.
(13) Jac. V.
(14) I. Pet. I.
(15) Matth. VI.
(16) Hebr. VI.

runt, in II capite, ibi: *Nam ipsi scitis.* Iterum prima pars dividitur in duas, quia primo ostendit qualis fuit ista prædicatio; secundo qualiter ab eis recepta, ibi: *Et vos imitatores.* Circa primum tria facit, quia primo ostendit quid circa eos sciebat; secundo modum prædicationis suæ, ibi: *Quia Evangelium;* tertio quid ipsi sciebant de Apostolo, ibi: *Scientes.* Dicit ergo: *O fratres dilecti a Deo.* Non solum communiter, inquantum dat esse naturæ, sed inquantum specialiter ad bona æterna estis vocati. *Jacob dilexi, Esau autem odio habui, etc.*[1]. *Dilexit populos, etc.*[2]. — *Electionem vestram.* Quasi dicat: Certitudinaliter cognosco vos esse electos, quia hanc electionem non meruistis, sed a Deo estis gratuite electi. Et hoc scio, quia Deus dedit mihi magnum argumentum in prædicatione, scil. quod illi quibus loquor sunt a Deo electi, sc. quando Deus dat eis gratiam fructuose audiendi verbum eis prædicatum, vel mihi gratiam copiose prædicandi eis. Contra videtur esse quod dicitur Ezech. III: *Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, etc.* Ideo primo commemorat, quam virtuose eis prædicavit; secundo inducit eorum testimonium, ibi: *Sicut scitis.* Virtuose quidem, quia non fuit in sublimitate sermonis, sed *in virtute.* — *Sermo meus et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis*[3]. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*[4]. — Vel potest referri ad confirmationem prædicationis, vel ad modum prædicandi. Si ad primum, sic confirmata fuit prædicatio mea vobis, non argumentis, sed virtute miraculorum. Unde dicitur Marc. ult.: *Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis.* Item in datione Spiritus Sancti; unde dicit: *Et Spiritui Sancto. — Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus Sanctus super omnes, qui audiebant verbum, etc.*[5]. *Contestante Deo signis et portentis et variis virtutibus et Spiritus Sancti distributionibus*[6]. — *Et in plenitudine, etc.* Et hoc addit, ne crederent se minus recepisse quam Judæi; quasi dicat: Spiritus Sanctus non est personarum acceptor, sed in ea plenitudine fuit apud vos sicut apud Judæos. *Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, etc.*[7]. Sed si ad secundum, sic *in virtute,* id est virtuosam vitam vobis ostendens. *Cœpit Dominus facere et docere*[8]. — *Et in Spiritu Sancto,* sc. suggerente. *Non estis vos qui loquimini, etc.*[9]. — *In plenitudine multa,* sc. quia instruxi vos de omnibus ad fidem necessariis. Inducit autem eorum testimonium ad hoc, cum dicit: *Sicut vos scitis, etc.,* id est, qualia dona et virtutes ostendimus in vobis. *Spero autem in conscientiis vestris manifestos nos esse*[10].

Deinde cum dicit: *Et vos imitatores, etc.,* ostendit quomodo prædicationem suam virtuose receperunt, nec propter tribulationes recesserunt. Et primo ostendit eorum virtutem in hoc, quod alios imitati sunt; secundo quod aliis se imitabiles præstiterunt, ibi: *Ita ut facti sitis.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quos sunt imitati; secundo in quibus sunt imitati, ibi: *Excipientes.* Circa primum dicit, quod imitati sunt eos quos debuerunt, sc. prælatos. Et ideo dicit: *Imitatores nostri facti, etc. — Imitatores mei estote, fratres*[11]. — Sed imitati sunt non eo in quo delinquimus sicut homines, sed in quo imitamur Christum. Unde et dicitur: *Et Domini. — Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*[12], id est, in quo imitatus sum Christum, sc. in patientia tribulationis. *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me*[13]. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus*[14]. Et ideo dicit: *In tribulatione multa cum gaudio,* id est, quamvis multa tribulatio immineret propter verbum, tamen illud accepistis cum gaudio. *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, etc.*[15]. *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati*[16]. Cum gaudio, inquam, *Spiritus Sancti,* non alio quocumque, qui est amor Dei, qui facit gaudium patientibus propter Christum, quia amant eum. *Si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, quasi nihil despicit eam*[17].

(1) Malach I. (2) Deut. XXXIII.
(3) I. Cor. II. (4) I. Cor. IV.
(5) Act. X. (6) Hebr. II.
(7) Act. II. (8) Act. I.
(9) Matth. X. (10) II. Cor. V.
(11) Philipp. III. (12) I. Cor. IV.
(13) Matth. XVI. (14) I. Pet. II.
(15) Jac. I. (16) Act. V. (17) Cant. VIII.

Et sic estis imitatores nostri, quod sc. aliis estis imitabiles. Unde dicit: *Ita ut facti sitis, etc.* Circa quod tria facit, quia primo ostendit eos esse imitabiles; secundo quomodo eorum fama divulgata est, ibi: *A vobis enim diffamatus;* tertio quomodo ab omnibus laudabantur populis, ibi: *Ipsi enim annuntiant.* Dicit ergo: Ita perfecte nos imitati estis, *ut sitis facti forma,* id est, exemplum vitæ, non solum in terra vestra, sed in aliis. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra, etc.* [1]. Sed credentibus forma facti estis quibus fides vestra innotuit. Ad quod bonitas vestra accessit. *A vobis enim diffamatus est sermo Domini,* id est, prædicandi Dominum, id est, vestra fama diffusa est, *non tantum in Macedonia et Achaja,* quæ sunt vobis vicinæ, sed *fides vestra ad Deum perfecta,* id est, quam Deus acceptat, et quæ conjungit vos Deo, quæ etiam est *in omni loco* divulgata. *Fides vestra annuntiatur in universo mundo, etc.* [2]. Et signum hujus est, quia non est necesse, etc. Boni enim prædicatoris est bona aliorum in exemplum adducere. *Vestra enim æmulatio provocavit plurimos* [3].

Deinde cum dicit: *Ipsi enim, etc.*, ponit eorum laudem qua ab aliis laudabantur, quia *de nobis annuntiant, etc.* — *Laudent illam in portis opera ejus* [4]. — Laudant autem in vobis meam prædicationem et vestram conversionem. Annuntiant ergo *qualem introitum habuerimus ad vos,* quia cum magna difficultate et in tribulationibus. Laudant etiam vestram conversionem. Et ostendit quomodo, a quo, et ad quid conversi sunt. Quo ad primum dicit: *Et quomodo conversi estis ad Deum,* id est, quam facilter, et perfecte. *Convertimini ad me in toto corde vestro, etc.* [5]. *Ne tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem* [6]. Quo ad secundum dicit: *A simulachris.* — *Scitis quoniam cum gentes essetis, ad simulachra muta prout ducebamini euntes* [7]. — Quo ad tertium dicit: *Servire Deo,* scil. servitute latriæ, non creaturæ, sed Deo. Contra quod dicitur Rom. I: *Servierunt creaturæ potius quam creatori, etc.* Et dicit: *Vivo,* ut excludat idololatriæ cultum, quia idololatræ colebant quosdam mortuos, quorum animas dixerunt deificatas, sicut Romulum et Herculem. Et ideo dicit: *Vivo.* — *Vivo ego in æternum* [8]. — Item quia Platonici putabant quasdam substantias separatas Deos esse participatione, dicitur *vero,* non participatione divinæ naturæ, sed quia servientes ei sunt remunerandi, ideo, quia sic estis, restat ut remunerationem expectetis. Unde dicit: *Et expectare Filium ejus,* sc. Dei, *de cœlis* descendentem. *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis* [9]. *Beati omnes qui expectant eum* [10]. Illi autem sunt qui sunt lumbis præcincti. Duo autem expectamus, sc. resurrectionem, ut sc. ei conformemur. Unde dicit: *Quem suscitavit ex mortuis Jesum.* — *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, etc.* [11]. *Reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ* [12]. — Item liberari a pœna futura, quæ imminet reis. A causa autem pœnæ, scil. a peccato, liberamur per Christum. Unde dicit: *Qui eripuit nos, etc.* — *Abscondite vos a facie sedentis super thronum et ab ira agni, etc.* [13]. — Ab hac ira nullus potest nos liberare nisi Christus. *Quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira* [14]?

(1) Matth. v.
(2) Rom. I.
(3) II. Cor. IX.
(4) Prov. ult.
(5) Joel. II.
(6) Eccli. v.
(7) I. Cor. XII.
(8) Deut. XXXII.
(9) Luc. XII.
(10) Isa. XXX.
(11) Rom. VIII.
(12) Philipp. III.
(13) Apoc. VI.
(14) Matth. III.

CAPUT II.

Multa se passum dicit Apostolus antequam Thessalonicensibus prædicaret, asseritque ob hoc non extinctam in eo fuisse verbi prædicandi fiduciam.

1. Nam et ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit.

2. Sed ante passi multa et contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine.

3. Exhortatio enim nostra, non de errore, neque de immunditia, neque in dolo.

4. Sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium; ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra.

5. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione avaritiæ, Deus testis est.

6. Neque quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis.

7. Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi

apostoli, sed facti sumus parvuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foveat filios suos.

8. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis.

9. Memores enim facti estis, fratres, laboris nostri et fatigationis; nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus, prædicavimus in vobis Evangelium Dei.

10. Vos testes estis et Deus, quam sancte, et juste, et sine querela vobis qui credidistis afuimus.

11. Sicut scitis, qualiter unumquemque vestrum, sicut pater filios suos,

12. Deprecantes vos et consolantes, testificati sumus, ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum reguum et gloriam.

Supra commendavit eos, quod in tribulationibus verbum Dei receperunt; hic commendat eos, quod ab eo non recesserunt propter tribulationes. Et circa hoc tria facit, quia primo commemorat eorum tribulationes; secundo ostendit quale eis remedium adhibuit, in III capite, ibi: *Propter quod;* tertio propter quid, *Quia nunc vivimus.* Quia vero supra dixit de eis nuntiari ab omnibus introitum Apostoli ad eorum conversionem, ideo primo agit de introitu suo; secundo de eorum conversione, ibi: *Ideo et nos gratias.* Circa primum tria facit, quia primo commemorat suam constantiam, quam habuit antequam ad eos veniret; secundo sinceritatem doctrinæ per quam eos convertit, ibi: *Exhortatio enim nostra;* tertio sinceritatem suæ conversationis cum conversis, ibi: *Vos enim.* Iterum prima in duas, quia primo præmittit tribulationes, quas passus est antequam ad eos veniret; secundo quomodo fiduciam ex hoc non amisit, ibi: *Fiduciam habuimus.* Dicit ergo: Dico quod annuntiat introitum nostrum, quem et vos scitis, quoniam *non fuit inanis, etc.*, id est levis, sed difficilis, quia per multas tribulationes. Vel non inanis, id est, vacuus, sed plenus. *Terra erat inanis et vacua, etc.* [1]. Vel non inanis, id est, mobilis, sed stabilis. *Non in vanum cucurri, neque in vacuum laboravi* [2]. — *Sed ante* sumus *passi* passiones corporales. *Doctrina viri per patientiam noscitur* [3]. *Bene patientes erunt, ut annuntient* [4]. Item spirituales, quia *contumeliis* ex hoc *affecti in Philippis*, ubi propter curationem Pythonissæ passus est tribulationes. Et hæc civitas est Macedoniæ. Nec tamen propter hæc, fiducia prædicandi est extincta. *Ecce Deus salvator meus, fiducialiter agam, et non timebo* [5]. Et hæc fiducia fuit prædicandi *ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine* de vestra conversione. *Qui præest in sollicitudine* [6]. *Præter ea quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum* [7].

Deinde cum dicit: *Exhortatio*, ostendit sinceritatem suæ prædicationis. Et circa hoc duo facit, quia primo probat sinceritatem suæ doctrinæ: secundo quædam quæ dixerat, exponit. ibi: *Non quasi hominibus.* Circa primum duo facit, quia primo excludit corruptionem doctrinæ; secundo ponit sinceritatem, ibi: *Sed sicut probati.* Doctrina autem corrumpitur vel propter rem quæ docetur, vel propter intentionem docentis. Propter primum dupliciter corrumpitur doctrina, sc. vel per errorem, sicut docens salutem esse per Christum cum legalibus. *Mali homines et seductores proficient in pejus errantes, et in errorem alios mittentes* [8]. Ideo dicit: *Exhortatio enim nostra non est*, sicut aliquorum, *de errore*, vel propter immunditiam, sicut dicentium vacandum esse voluptatibus, quæ doctrina est a quodam Nicolao, qui permisit promiscua matrimonia, communicans alii suam uxorem; ideo dicit: *Neque de immunditia. — Permittis mulierem Jezabel, quæ se dicit Prophetam, docere et seducere servos meos fornicari, et manducare de idolotitis, etc.* [9]. *Non invenietis in lingua mea iniquitatem* [10]. — Item nec est exhortatio in dolo sicut quorumdam, qui licet verum dicant, habent tamen intentionem corruptam, quia non profectum auditorum neque Dei honorem, sed suum quærunt honorem. Contra quod dicit: *Neque in dolo. — Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est, etc.* [11]. — Sua ergo prædicatio non est corrupta, sed sincera. Sincerum autem aliquid est, quod servat suam naturam. Tunc autem est prædicatio sincera, quando quis docet eo tenore et fine quo Christus docuit. Et ideo dicit: *Sed sicut probati*, id est, eo modo et ea intentione qua Deus nos elegit et approbavit ad prædicandum Evangelium loqui

(1) Gen. I.
(2) Philipp. II.
(3) Prov. XIX.
(4) Psal. LXI.
(5) Isa. XII.
(6) Rom. XII.
(7) II. Cor. XI.
(8) II. Tim. III.
(9) Apoc. II.
(10) Job VI.
(11) Jerem. IX.

mur. *Creditum est mihi Evangelium præputii, sicut Petro circumcisionis* [1]. *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel* [2].

Deinde cum dicit: *Non quasi hominibus, etc.*, ostendit quod sua prædicatio non est in dolo. Primo excludens illud per quod videretur esse dolosa; secundo manifestat per signum, ibi: *Neque aliquando;* tertio per causam, ibi: *Neque in occasione.* Propter primum dicit: Prædicatio mea non est quasi hominibus placens, sc. finaliter. *Dissipata sunt ossa eorum, qui hominibus placent* [3]. *Si hominibus placerem, Christi servus non essem* [4]. Aliquando tamen debent velle placere hominibus propter gloriam Dei, ut prædicatio magis fructificet, sicut dicitur I. Cor. x: *Ego per omnia omnibus placeo, etc.* — *Sed Deo, etc.* — *Omnes viæ hominum patent oculis ejus* [5]. — Hujus autem signum est, quia non adulati sumus loquentes eis placentia. *Loquimini nobis placentia, videte nobis errores, etc.* [6]. *Non lactes quemquam labiis tuis, etc.* [7]. Et idem ostendit per causam. Propter duo enim aliquis quærit hominibus placere, sc. vel propter beneficia, vel propter gloriam. Hoc autem hic excludit, et primo, primum, dicens: *Neque fuimus, etc.* Quia non solum adulationem devitamus, sed etiam omnem occasionem avaritiæ. *Existimantium quæstum esse pistatem* [8]. *A minori quippe usque ad majorem, omnes avaritiæ student* [9]. Secundo, secundum, ibi: *Neque quærentes a vobis, neque ab aliis gloriam* de doctrina, cum haberemus unde possemus gloriari et accipere, imo oneri esse, et quia debebant ei; unde dicit: *Cum possemus*, gloriam et sustentationem. Et vocat onus, quia perverse eis prædicantes ultra modum hæc ab eis quærebant. *Vos enim depasti estis vineam meam, etc.* [10].

Deinde cum dicit: *Sed facti sumus, etc.*, manifestat hæc duo, et primo quod non quærit humanam gloriam; secundo quod nec occasionem avaritiæ, ibi: *Memores enim estis.* Circa primum duo facit; quia primo ostendit suam humilitatem; secundo sub similitudine ostendit suam sollicitudinem, ibi: *Tamquam si nutrix.* Ponit ergo primum, dicens quod *facti sumus parvuli, etc.*, id est humiles. *Rectorem te posuerunt? noli extolli, sed esto in illis quasi unus ex ipsis* [11]. Quod ostendit in similitudine, dicens: *Tamquam si nutrix*, quæ sc. condescendit infanti balbutiendo, et loquens, ut puer loqui discat, et in gestibus ei etiam condescendit. *Omnibus omnia factus sum* [12]. *Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam* [13]. — *Etiam animas.* — *Bonus Pastor animam suam dat pro ovibus suis, etc.* [14]. — *Quoniam charissimi, etc.* — *Ego autem libentissime impendam et superimpendar ego ipse pro animabus vestris, etc.* [15].

Deinde cum dicit: *Memores enim estis*, ostendit secundum, quod supra dixerat, sc.: *Item neque per occasionem avaritiæ*, quia nihil a vobis sumpsimus, sed de labore, quia *laboris, etc.* Et aliqui laborant quidem, sed ex solatio, sed nos non, sed cum labore. Ideo dicit: *Laboris nostri*, non propter exercitationem corporis, sed cum fatigatione. Unde dicit: *Et fatigationis.* Aliqui etiam laborant de die, nos vero *nocte et die.* Per hoc enim voluit arcere pseudo, qui nimis accipiebant, et propter otiosos inter eos. *Laboramus operantes manibus nostris, etc.* [16].

Deinde cum dicit: *Vos enim estis*, ponit puritatem suæ conversationis; et primo quomodo sancta, quo ad vitam; secundo quomodo sollicita, quo ad doctrinam, ibi: *Qualiter unumquemque.* Dicit ergo: Scitis *quam sancte*, id est pure. *Sancti estote, quia ego sanctus sum* [17]. — *Juste*, quo ad proximum. *Sobrie et juste, et pie vivamus in hoc sæculo* [18]. — *Sine querela, vobis qui credidistis*, id est, ex quo credidistis nihil agentes, unde quis posset scandalizare unumquemque vestrum singulariter. Nota quod singularis prædicatio quandoque multum valet. *Tamquam pater.* — *In Christo Jesu per Evangelium ego vos genui* [19]. — *Deprecantes.* — *Multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro* [20]. — *Et consolantes*

(1) Galat. II.
(2) Act. IX.
(3) Psal. LII.
(4) Galat. I.
(5) Prov. XVI.
(6) Isa. XXX.
(7) Prov. XXIV.
(8) I. Tim. VI.
(9) Jerem. VI.
(10) Isa. III.
(11) Eccli. XXXII.
(12) I. Cor. IX.
(13) I. Cor. III.
(14) Joan. X.
(15) II. Cor. XII.
(16) I. Cor. IV.
(17) Levit. XI et XIX.
(18) Tit. II.
(19) I. Cor. IV.
(20) Ad Philem.

per verba lenia. Contra quod dicitur Ezech. XXXIV: *Cum austeritate imperabatis eis cum potentia. — Ut consolarer omnes lugentes, et ponerem consolationem lugentibus Sion* [1]. Et quid prædicasti? *Ut digne*, id est, ut vestra conversatio esset talis, qualis decet ministros Christi. *Ambuletis digne Deo per omnia placentes* [2]. — *Deo, qui, etc.* — *Concupiscentia itaque sapientiæ deducet ad regnum perpetuum* [3].

LECTIO II.

Gratias refert Deo pro Thessalonicensium fide, quam firmiter tenuerunt, non cedentes adversis.

13. Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed (sicut est vere) verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis.

14. Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa, in Christo Jesu, quia eadem passi estis et vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis.

15. Qui et Dominum occiderunt Jesum et Prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur;

16. Prohibentes nos gentibus loqui ut salvæ fiant, ut impleant peccata sua semper; pervenit enim ira Dei super illos usque in finem.

17. Nos autem, fratres, desolati a vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio:

18. Quoniam voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus, et semel et iterum; sed nos impedivit Satanas.

19. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis, in adventu ejus?

20. Vos enim estis gloria nostra et gaudium.

Supra ostendit Apostolus qualis fuit ad eos introitus suus, hic ostendit qualis fuit eorum conversio. Et circa hoc duo facit, quia primo ostendit, quod perfecte conversi sunt per fidem firmam; secundo quomodo fortiter perstiterunt in tribulationibus, ibi: *Vos enim*. Ponit ergo primo bona eorum pro quibus gratias agit, et reddit rationem. Dicit ergo: *Ideo*, quia sollicite vobis prædicavi, sicut pater filiis, ideo de bonis vestris *gratias ago*, sicut pater de bonis filiorum. *Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare* [4]. *Cum gratiarum actione* [5]. Sed de quo? *Quoniam cum accepissetis a nobis, etc.* Gratias debet agere prædicator quando verbum ejus in auditoribus proficit. Et dicit verba auditus Dei a nobis, id est, per nos. *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus* [6]. *Fides enim ex auditu, auditus autem per verbum Christi* [7]. — *Accepistis illud*, id est, firmiter in corde tenuistis, *non ut verbum hominum*, quia vana verba hominis. *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus* [8]? *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines* [9]. Et quare gratias agitis? quia *hoc ipsum quod credidistis, Deus in vobis operatus est. — Deus est qui operatur in vobis velle et perficere pro bona voluntate* [10]. *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine* [11].

Deinde cum dicit: *Vos enim*, ostendit quomodo fortiter perstiterunt in tribulationibus. Et circa hoc duo facit, quia primo ponit tribulationes eorum in quibus steterunt; secundo quod remedium proposuit adhibere, ibi: *Nos autem*. Item prima dividitur in duas, quia primo commendat eorum patientiam in adversis; secundo reprehendit eos, qui intulerunt adversa, ibi: *Qui Christum*. Dicit ergo: Accepistis verbum non ut est hominum, *sed sicut est vere verbum Dei*, quia exposuistis vos pro illo usque ad mortem. Per hoc enim, quod homo moritur propter Christum, testificatur quod verba fidei sunt verba Dei. Et ideo martyres idem est quod testes. *In Judæa*. Ibi enim fides Christi primo est annuntiata. *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem* [12]. Ibi etiam primo persecutio fidei facta fuit. *Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Jerosolymis, etc.* [13]. *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum* [14]. Et isti similes passiones passi sunt. Et ideo dicit: *Eadem passi a contribulibus vestris*, id est, ab infidelibus Thessalonicensibus. *Inimici hominis, etc.* [15].

Deinde cum dicit: *Qui et Dominum*,

(1) Isa. LXI.
(2) Coloss. I.
(3) Sap. VI.
(4) Joan. II.
(5) Philipp. IV.
(6) Psal. LXXXIV.
(7) Rom. X.
(8) II. Cor. XIII.
(9) II. Pet. I.
(10) Philipp. II
(11) Isa. XXVI.
(12) Isa. II.
(13) Act. VIII.
(14) Hebr. X.
(15) Matth. X.

vituperat Judæos, a quibus incepit persecutio. Et primo commemorat eorum culpam; secundo rationem culpæ, ibi: *Ut impleant.* Circa primum tria facit: primo eorum culpam ponit in comparatione ad Dei ministros, secundo ad ipsum, tertio ad totum genus humanum. Ministri Dei sunt prædicatores. Prædicatio autem principaliter est a Christo, figuraliter a prophetis, executive ab Apostolis. Contra hos tres insurrexerunt Judæi. Et primo dicit de Christo, ibi: *Qui et Dominum. — Hic est hæres, venite, occidamus eum* [1]. — Nec obstat si Gentiles occiderunt eum, quia ipsi suis vocibus petierunt eum occidi a Pilato. *Facta est hæreditas mea mihi, quasi leo in silva, dedit contra me vocem, etc.* [2]. Secundo dicit de prophetis, ibi: *Et Prophetas. — Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu justi, cujus vos nunc proditores et homicidæ fuistis* [3]. — Tertio dicit de Apostolis: *Et nos*, sc. Apostolos. *Tradent vos in conciliis, etc.* [4]. Secundo ponit culpam in comparatione ad Deum, ibi: *Deo non placent*, licet crederent in hoc se obsequium præstare Deo [5]. Sed quia zelum Dei habent non secundum scientiam, ideo Deo non placent, quia non faciunt recta fide. Et sine fide impossibile est placere Deo [6]. *Iratus est furor Domini in populo, etc.* [7]. Tertio ostendit eorum culpam in comparatione ad totum genus humanum, cum dicit: *Omnibus hominibus adversantur. — Manus ejus contra omnes, etc.* [8]. — Adversantur autem in hoc, quia prohibent et impediunt prædicationem Gentilium et conversionem. Act. XI reprehenditur Petrus, quod ivit ad Cornelium. Item Luc. XV, filius major, sc. populus Judæorum, turbatur, quia filius minor, id est, populus Gentilium, recipitur a patre. *Væ qui dicit patri: quid generas* [9]? *Quis det ut omnis populus prophetet* [10]? Ratio autem hujus culpæ est ex divina permissione, qua vult ut impleant peccata sua. Omnium enim quæ fiunt sive bona, sive mala, est quædam certa mensura, quia nihil est infinitum. Et omnium istorum mensura est in præscientia. Bonorum quidem, in ejus præparatione. *Quia unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi* [11]. Malorum vero, in permissione, quia si aliqui sunt mali, non tamen quantum volunt, sed quantum Deus permittit. Et ideo tamdiu vivunt, quamdiu perveniant ad hoc, quod Deus permittit. *Implete mensuram patrum vestrorum, etc.* [12]. Et ideo dicit: *Ut impleant, etc.* Deus enim dedit Judæis post passionem Christi spatium pœnitentiæ per quadraginta annos, nec conversi sunt, sed addebant peccata peccatis. Et ideo Deus non plus permisit. Unde dicit hic: *Pervenit ira Dei, etc. — Ira Dei magna succensa est contra nos, quia non audierunt patres nostri verba libri hujus, etc.* [13]. *Erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic, etc.* [14]. — Et non credas quod hæc ira sit per centum annos, sed *usque in finem* mundi, quando plenitudo Gentium intraverit, etc. [15]; et [16] *Non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.*

Deinde cum dicit: *Nos autem*, ostendit remedium, quod eis proposuit adhibere, sc. quod personaliter iret ad eos. Et circa hoc duo facit, quia primo ponit propositum suæ visitationis; secundo impedimentum, ibi: *Sed impedivit;* tertio causam quare volebat ire, ibi: *Quæ autem est.* Dicit ergo: *Nos autem, fratres, desolati a vobis*, a quibus eramus separati, vel propter tribulationes vestras, *ore*, id est, carentes collocutione, *et aspectu*, id est, carentes visione; propter hæc enim duo necessaria est amici præsentia, quia est consolativa, sed *non corde*, quia corde sumus præsentes. *Ego absens quidem corpore, præsens autem spiritu* [17]. — *Abundantius festinavimus faciem, etc.* Ut sicut corde, sic et corpore præsens esset. *Cupiditatem habens veniendi ad vos ex multis jam præcedentibus annis, etc.* [18]. — *Festinavimus*, dicit pluraliter, quia scribit ex persona trium, sc. sui, Silvani et Timoth. Ideo etiam *voluimus venire ad vos*, omnes forte semel; sed ego Paulus *semel et iterum*, id est, bis proposui, *sed impedivit nos satanas*, id est, procuravit

(1) Matth. XXI.
(2) Jerem. XII.
(3) Act. VII.
(4) Matth. X.
(5) Joan. XVI.
(6) Hebr. XI.
(7) Isa. V.
(8) Gen. XVI.
(9) Isa. XLV.
(10) Num. XI.
(11) Ephes. IV.
(12) Matth. XXIII.
(13) IV. Reg. XXII.
(14) Luc. XXI.
(15) Luc. XIX et XXI.
(16) Matth. XXIV.
(17) I. Cor. V.
(18) Rom. XV.

impedimenta, forte per aeris tempestates. *Isti sunt Angeli, qui tenent ventos* [1].

Deinde cum dicit: *Quæ est enim*, ostendit causam propositi. Primo quantum ad futurum; secundo quantum ad præsens, ibi: *Nos enim, etc.* Dicit ergo: Desidero videre vos, et gratias ago de bonis vestris, quæ sunt spes nostra. Nam pro his speramus a Deo præmia, quando reddere venerit unicuique secundum opera sua. Maxima enim est retributio prædicatori ex his quos convertit. Aut gaudium; quia gaudium illorum est gaudium Apostoli, sicut bonum eorum est bonum Apostoli; bonum enim effectus reducitur in bonum causæ. Aut corona *gloriæ*, quia pro certaminibus eorum et iste, qui induxit ad certandum, coronatur. Dux enim, qui induxit milites ad pugnam coronabitur. *Qui docet filium, laudabitur in illo, et in medio domesticorum in illo gloriabitur, etc.* [2]. Hæc, inquam, spes, quæ est? *Nonne vos?* Imo sic in futuro ante Dominum nostrum Jesum Christum in adventu ejus, sed etiam in præsenti, *vos enim estis*, apud omnes fideles, *gloria nostra.* — *Melius est mihi mori, quam ut gloriam meam quis evacuet* [3]. — *Et gaudium*, quo lætor de bonis vestris in præsenti.

CAPUT III.

Consolationem se accepisse a Timotheo dicit, qui eos in fide confirmaverat, eo quod Thessalonicenses audiret pro eo maximo affici eum videndi desiderio.

1. Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, solis:
2. Et misimus Timotheum, fratrem nostrum et ministrum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos vos et exhortandos pro fide vestra:
3. Ut nemo moveatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus.
4. Nam et cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut et factum est, et scitis.
5. Propterea et ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram, ne forte tentaverit vos is qui tentat, et inanis fiat labor noster.
6. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, et annuntiante nobis fidem et charitatem vestram, et quia memoriam nostri habetis bonam, semper desiderantes nos videre, sicut et nos quoque vos:
7. Ideo consolati sumus, fratres, in vobis, in omni necessitate et tribulatione nostra per fidem vestram:
8. Quoniam nunc vivimus si vos statis in Domino.
9. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum,
10. Nocte ac die abundantius orantes, ut videamus faciem vestram et compleamus ea quæ desunt fidei vestræ?
11. Ipse autem Deus et pater noster, et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos.
12. Vos autem Dominus multiplicet, et abundare faciat charitatem vestram in invicem, et in omnes, quemadmodum et nos in vobis:
13. Ad confirmanda corda vestra sine querela et sanctitate ante Deum et Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus sanctis ejus. Amen.

Commemoravit tribulationes quas passi erant, et remedium quod proposuit eis impendere, hic ostendit quomodo eis subvenisset visitando per Timotheum. Et primo agit de missione nuntii; secundo de relatione facta per eum, ibi: *Nunc autem;* tertiò de effectu relationis in Apostolo, ibi; *Ideo consolati.* Item prima in tres, quia primo promittit causam quare misit eum; secundo qualem misit; tertio causam propter quam misit. Dicit ergo: *Propter quod*, id est, quia impedivit nos Satanas, tamen *vos estis gloria nostra;* ideo *non sustinentes* pondus amoris inclinantis ad vos. *Facta sunt mihi molesta, etc.* [4]. *Non se poterat ultra cohibere* [5]. — *Placuit nobis*, sc. Paulo et Silvano, *remanere Athenis solis, et misimus Timotheum*, quia erat Apostolo convenientissimus. *Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit* [6]. *Misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus et fidelis in Domino* [7]. — *Fratrem*, per charitatem adjuvantem. *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma* [8]. — *Et ministrum.* Ecclesiæ dignitas est. *Ministri Christi sunt, et ego, etc.* [9]. Mittit autem ad confirmandos eos et referendum sibi.

Deinde cum dicit: *Ad confirmandos, etc.*, ostendit quod mittitur ad confirmandum. Et primo facit hoc; secundo ponitur ratio confirmationis, ibi: *Ipse enim.* Dicit ergo: *Ad confirmandos vos et exhortandos*, quia per exhortationes animus hominis confirmatur. *Vacillantes confirmaverunt sermones tui* [10]. *Et tu*

(1) Apoc. VII.
(2) Eccli. XXX.
(3) I. Cor. IX.
(4) Isa. I.
(5) Gen. XL.
(6) Philipp. II.
(7) I. Cor. IV
(8) Prov. XVIII.
(9) II. Cor. XI.
(10) Job IV.

aliquando conversus confirma fratres tuos [1]. Et indigetis exhortari *pro fide vestra, ut nemo moveatur in his tribulationibus. — Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* [2]. — Est autem ratio duplex confirmans. Una ex ordinatione divina: *Ipsi enim scitis, etc.;* quasi dicat: Ita voluit Deus, ut per tribulationes in cælum intraretis. *Per multas tribulationes oportet vos intrare in regnum Dei* [3]; et [4]: *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.* Per hanc viam ivit Christus. *Oportebat Christum pati et resurgere, et sic intrare in gloriam suam* [5]. Alia ratio est ex parte prænuntiationis, quia prævisa minus feriunt. Unde dicit: *Nam et cum apud, etc.,* id est, quia ego prædixi vobis tribulationes, quas estis passi in istis annis, *misi ad cognoscendum, etc.,* qualiter sc. essetis fortes in fide. *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, et greges tuos considera* [6]. — *Is qui tentat,* sc. diabolus. *Accedens tentator* [7]. Glossa: Cujus officium est tentare.

Sed contra: Tentat mundus et caro. *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua, etc.* [8]. Item [9]: *Tentavit Deus Abraham, etc.* Respondeo: Tentare est experimentum de aliquo sumere. In hoc considerandum est ad quid velit sumere, et quomodo. Nam hoc est dupliciter: Vel ut ipse cognoscat, vel ut alium cognoscere faciat. Primo modo Deus non tentat, ipse enim scit quid est in homine [10]. Secundo modo sic: Deus enim tentavit Abraham, sc. ut alii scirent fidem ejus. Sed primo modo tentare est dupliciter, sc. ut promoveat ad bonum, sicut episcopus promovendos examinat; vel aliquis tentat ut decipiat, et hoc est diaboli, quia sc. inquirit conditionem hominum, ut secundum diversas conditiones ad diversa vitia ad quæ proni sunt inducat. *Adversarius vester diabolus, etc.* [11]. Officium ergo ejus est tentare ad decipiendum. Mundus autem et caro dicuntur tentare materialiter, quia per ea, ad quæ ipsa inclinant, sumitur experimentum de homine, utrum firmus sit ad mandata Dei et dilectionem. Si enim vicerit concupiscentia, non perfecte diligit Deum. Et similiter quando res mundi vel terrent, vel afficiunt.

Et inanis, quia si tentationi non resistitis, labor vester esset inanis. *Timeo vos ne forte sine causa laboraverim in vobis* [12]. *Omnes justitiæ ejus quas operatus est, non recordabuntur* [13]. Inanis autem dicitur, respectu mercedis æternæ; tamen bona ante peccatum commissa ad aliquid valent, quia post pœnitentiam reviviscunt, et disponitur quis faciliter ad convertendum.

Deinde cum dicit: *Nunc autem, etc.,* ostendit quomodo retulit Timotheus bona eorum pertinentia ad Deum et Apostolum. Ad Deum fidem et charitatem. *In Christo Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura* [14]. Sed fidem, etiam ad Apostolum; unde dicit: *Et quia memoriam. — Memoria Josiæ in compositione operis facta, opus pigmentarii, etc.* [15]. *Memoria justi cum laudibus, etc.* [16]. — *Desiderantes videre nos, sicut et nos quoque vos.* Augustinus: Durus est animus, qui dilectionem, et si non velit impendere, noluit rependere. *Attendite ad Abraham patrem vestrum, etc.* [17].

Deinde cum dicit: *Ideo consolati,* ponitur effectus relationis triplex, sc. spiritualis consolationis, gratiarum actionis, ibi: *Quam enim,* et orationis multiplicatæ, ibi: *Nocte.* Dicit ergo: Quia talia audivimus de vobis, licet necessitates temporalium immineant et tribulationes corporales; tamen consolati sumus. *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificaverunt animam meam, etc.* [18]. *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, etc.* [19]. Et hoc: *Per fidem vestram,* id est, audiens firmitatem fidei vestræ, *quoniam vivimus, etc.* Quasi dicat: Tantum diligo statum vestrum, quod reputo me per ipsum vivere. *Sufficit mihi si adhuc Joseph filius meus vivit* [20].

Deinde cum dicit: *Quam enim, etc.,* ponitur secundus effectus relationis factæ, sc. gratiarum actio; quasi dicat

(1) Luc. XXII.
(2) Eccli. X.
(3) Act. XIV.
(4) II. Tim. III.
(5) Luc. ult.
(6) Prov. XXVII.
(7) Matth. IV.
(8) Jac. I.
(9) Gen. XXII.
(10) Joan. II.
(11) I. Pet. V.
(12) Galat. IV.
(13) Ezech. XVIII.
(14) Galat. VI.
(15) Eccli. XLIX.
(16) Prov. X.
(17) Isa. LI.
(18) Psal. XCIII.
(19) II. Cor. I.
(20) Gen. XLV.

Non sufficio, quod aliquam condignam gratiarum actionem agam Deo pro vobis. *Quid dignum offeram Domino, etc.* [1]. *Quid retribuam Domino pro omnibus, etc.* [2]. Referendæ sunt tamen gratiarum actiones *in omni gaudio*, quod omnino non est exterius, sed *quo gaudemus propter vos*, in conscientia, *ante Dominum*, qui videt eam. Vel ante Dominum, quia de proximo placet Deo. *Congaudet veritati, etc.* [3].

Deinde cum dicit: *Nocte, etc.*, ponitur tertius effectus relationis, et primo proponit multiplicitatem orationis, secundo ostendit quid orando optet, ibi: *Ipse autem, etc.* Dicit ergo: Gratias agimus de præteritis, nec tamen deficimus quin oremus pro futuris, imo *nocte ac die*, id est, adversis et prosperis. *Vespere et mane ac meridie narrabo, etc.* [4]. — *Quæ desunt, etc.* Non quidem quæ erant de necessitate fidei, sed aliqua secreta, quæ necdum Apostolus eis prædicavit in sua novitate. *Non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, etc.* [5]. *Multa habeo vobis loqui, quæ non, etc.* [6].

Deinde cum dicit: *Ipse autem Deus, etc.*, demonstrat quid optet eis. Et circa hoc primo ostendit quid petat, ibi: *Ad confirmanda.* Petit autem duo: Unum ex parte sua, ut posset ire ad eos. Unde dicit: *Ipse Deus et pater noster, etc.* — *Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum, etc.* [7]. *Hominis est præparare animum, et Domini gubernare linguam* [8]. — Aliud ex parte eorum. Unde dicit: *Vos autem multiplicet*, sc. in fide. *Adaugeat Dominus populum suum centuplum, quam sunt, etc.* [9]. Et ut augeantur merita. Unde dicit: *Et abundare faciat charitatem vestram*, quæ semper in via crescere potest. *Super omnia charitatem habete, quod est vinculum perfectionis* [10]. Et primo, *invicem;* secundo, *in omnes.* — *Operemur bonum ad omnes: maxime autem ad domesticos fidei* [11]. — Et ponit exemplum de seipso, dicens: *Qucmadmodum, etc.;* quasi dicat: Sicut et ego diligo vos. *In cordibus nostris estis ad commoriendum et ad convivendum* [12]. Sed ad quid petit? *Ad confirmanda corda vestra sine querela*, id est, ut nullus possit conqueri de vobis. *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus sine querela* [13]. — *Et sanctitate ante Deum*, sc. qui cor videt. *In sanctitate et justitia coram ipso, etc.* [14]. Et hoc apparet *in adventu Domini nostri Jesu Christi*, ut vos inveniat sanctos, qui adventus erit *cum omnibus sanctis ejus*, id est, sitis in conspectu ejus, sicut sunt omnes sancti ante eum.

(1) Mich. VI.
(2) Psal. CXV.
(3) I. Cor. XIII.
(4) Psal. LIV.
(5) I. Cor III.
(6) Joan. XVI.
(7) Joan. XX.
(8) Prov. XVI.
(9) II. Reg. XXIV.
(10) Coloss. III.
(11) Galat. VI.
(12) II. Cor. VII.
(13) Luc. I.
(14) Luc. I.

CAPUT IV.

Ad munditiam corporis hortatur, ne fiant Gentibus similes, ac ad laborandum manibus impellit, ne aliena cupiant.

1. De cætero ergo, fratres, rogamus vos et obsecramus in Domino Jesu, ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare et placere Deo, sic et ambuletis, ut abundetis magis.
2. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum Jesum.
3. Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra: ut abstineatis vos a fornicatione;
4. Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore,
5. Non in passione desiderii, sicut et gentes, quæ ignorant Deum:
6. Et ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum, quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis et testificati sumus.
7. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.
8. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit Spiritum suum Sanctum in nobis.
9. De charitate autem fraternitatis non necesse habuimus scribere vobis, ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem.
10. Etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia. Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis,
11. Et operam detis, ut quieti sitis, et ut vestrum negotium agatis et operemini manibus vestris, sicut præcepimus vobis, ut et honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis.

Supra commendavit Apostolus fideles de constantia in tribulationibus et aliis bonis; hic in futurum monet ad bene agendum. Et primo proponit generalem admonitionem; secundo specificat, ibi: *Ut abstineatis.* Circa primum duo facit, quia primo proponit intentum, secundo rationem monitionis assignat, ibi: *Ut abundetis, etc.* Dicit ergo: Audivi bona vestra præterita, sed in futurum *rogamus, etc.* Inducit autem eos primo ex

parte sua. Et ideo dicit: *Rogamus.* — *Rogate quæ ad pacem sunt, etc.* [1]. — Item ex parte Christi, et sic dicit: *Obsecramus, etc.* Obsecrat autem, quia erant perfecti. *Seniorem te ne increpaveris, sed obsecra ut patrem* [2]. Sed quid rogat? *Ut quemadmodum, etc.* Docuerat eos Apostolus quomodo oporteret eos ambulare in via communi justitiæ, quæ est per mandata. Unde dicit: *Accepistis, etc.* — *Viam mandatorum tuorum, etc.* [3]. — Item quomodo placerent Deo in via consiliorum. *Placens Deo factus est dilectus* [4]. Vel quomodo ambuletis, sc. per rectam operationem. *Ambulate dum lucem habetis* [5]. Quomodo placeatis, sc. per rectam intentionem. *Sic et ambuletis*, id est, ut servetis primam doctrinam non recedendo ab ea. *Sed licet nos aut angelus de cælo evangelizet vobis præter quam quod evangelizavimus vobis, anathema sit* [6].

Ratio monitionis accipitur primo ex fructu servatæ monitionis; secundo ex ipsa monitione, ibi: *Scitis enim quæ, etc.* Dicit ergo: Licet sitis boni, tamen per exercitium mandatorum et consiliorum abundabitis et proficietis. *Potens est Deus omnem gratiam abundare facere in vobis* [7]. Est enim charitas tam magna, quod semper restat quo proficiendum sit. Item quæ ex monitione accepistis, honesta sunt et utilia. *Lex Domini immaculata, etc.* [8]. *Mandatum lucerna est, et lex lux et via vitæ* [9]. Ideo dicit: *Quæ præcepta*, id est, qualia. Et hoc *per Dominum Jesum* accepta ab eo. *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis, etc.* [10]. *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum ab his, qui audierunt, etc.* [11]. Et hæc sunt ista: *Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra;* quasi dicat: Omnia præcepta Dei sunt ad hoc quod sitis sancti. Sanctitas enim dicit munditiam et firmitatem. Et omnia Dei præcepta inducunt ad ista, ut quis mundus sit a malo, et firmus in bono. *Probetis quæ sit voluntas Dei* [12], sc. explicata per præcepta.

Deinde cum dicit: *Ut abstineatis*, monet in speciali. Et primo corrigit eos de quibusdam inordinationibus inter eos; secundo promovet ad observantiam bonorum, v cap., ibi: *De temporibus.* Tres autem inordinationes erant inter eos, sc. carnalium vitiorum quantum ad quosdam; item curiositatis; item tristitiæ de mortuis; et ideo de istis agit. Secunda, ibi: *De charitate autem.* Tertia, ibi: *Nolumus vos.* Circa primum duo facit, quia primo monet abstinere ab immoderato appetitu carnalium; secundo ponit rationem, ibi: *Quoniam vindex.* Iterum prima in duas, quia primo prohibet luxuriam; secundo avaritiam. Et conjungit hæc semper: quia utrumque est circa objectum corporale, licet hoc compleatur in delectatione spirituali. Item primo docet cavere luxuriam quantum ad non suam, secundo quantum ad uxorem propriam, ibi: *Ut sciat.* Dicit ergo: *Ut abstineatis a fornicatione.* Voluntas enim Dei est abstinere a fornicatione, ergo est peccatum mortale, quia est contra præceptum et voluntatem Dei. *Attende tibi ab omni fornicatione* [13]. Sed et respectu uxoris abstineatis honeste, *ut sciat unusquisque vas suum*, id est, uxorem, *possidere in sanctificatione*, cessando ad tempus, *et in honore, non in passione*, ut sc. passio præcedat, *sicut et Gentes;* quia hoc est Gentilium quærere delectationes præsentes, non autem futuræ vitæ. *In sanctificatione et honore*, quia hic est debitus usus matrimonii, quia est ad bonum prolis, vel ad reddendum debitum, et sic potest esse sine peccato; sed aliquando est veniale peccatum, si non efferatur concupiscentia ultra limites matrimonii, scil. quando licet concupiscentiam habeat, non tamen uteretur ea nisi esset uxor sua. Sed quando est extra limites matrimonii, sequitur mortale, et hoc quando si non esset sua uxor, adhuc uteretur ea, et libentius cum alia. *Sit honorabile connubium, et thorus immaculatus* [14]. Fornicatores autem et adulteros judicabit Deus. *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tamquam cohæredibus gratiæ et vitæ, ut non impediantur orationes vestræ* [15].

Deinde cum dicit: *Et ne quis*, prohibet avaritiam. Unde dicit: *Et ne quis supergrediatur*, id est, violentiam inferat auferendo aliena per potentiam. *Nonne*

(1) Psal. CXXI.
(2) I. Tim. V.
(3) Psal. CXVIII.
(4) Sap. IV.
(5) Joan. XII.
(6) Galat. I.
(7) II. Cor. IX.
(8) Psal. XVIII.
(9) Prov. VI.
(10) I. Cor. XI.
(11) Hebr. II.
(12) Rom. XII.
(13) Tob. IV.
(14) Hebr. ult.
(15) I. Pet. III.

divites per potentiam vos opprimunt [1]? — *Neque circumveniat* per dolum. *Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenæ dolo* [2].

Deinde cum dicit: *Quoniam vindex, etc.*, ponitur ratio monitionis, quam primo assignat ex divina ultione; secundo ostendit hanc ultionem esse justam, ibi: *Non enim vocavit.* Dicit ergo: Abstineamus ab his, quia *Dominus est vindex.* — *Prædico vobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur* [3]. — Nam certe juste ulciscitur, cujus una est ratio ex Deo vocante, secunda ex contrarietate doni. Si Dominus vocat te ad unum, et tu agis contrarium, dignus es pœna. Et ideo dicit: *Non enim vocavit, etc.* — *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut simus sancti et immaculati in conspectu ejus in charitate* [4]. *Quos vocavit, hos et justificavit, etc.* [5]. — Ideo dicit: *Itaque, etc.;* quasi dicat: Hæc est una ratio specialis quam dixi. Alia est ratio, quia contrariantur hæc vitia spiritui, qui datus est nobis. Unde qui hæc agit, injuriam facit Spiritui Sancto. Ideo dicit: *Qui etiam, etc.* — *Irritam quis faciens legem Moysi sine ulla miseratione duobus, vel tribus testibus moritur, quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit et sanguinem testamenti pollutum duxerit in quo sanctificatus est, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit* [6]?

Deinde cum dicit: *De charitate autem, etc.*, retrahit ab otiositate. Sciendum est autem, quod sicut dicit Hieronymus in epist. ad Gal., Thessalonicenses erant liberales, et erat consuetudo apud eos divites dare multum; et ideo pauperes otiose inhærebant beneficio eorum, non curantes labores; sed discurrere per domos. Et ideo primo commendat liberalitatem dantium; secundo otium accipientium dissuadet, ibi: *Et operam detis.* Dicit ergo primo, quod non indigent moneri ad charitatem; secundo monet quod in ea proficiant, ibi: *Rogamus autem.* Dicit ergo: *De charitate autem fraternitatis*, id est, quod diligatis fratres, *non est necesse scribere vobis.* — *Charitatem fraternitatis invicem diligentes* [7]. *Charitas fraternitatis maneat in vobis* [8]. — Et ratio est quia *ipsi didicistis a Deo*, sc. præceptum in lege. *Diliges amicum tuum sicut teipsum* [9]. Item in evangelio. *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, etc.* [10]. Vel didicistis interiori disciplina. *Omnis qui audivit a Patre et didicit, venit ad me, etc.* [11]. Et hoc addiscit per Spiritum Sanctum.

Deinde cum dicit: *Rogamus autem*, hortatur eos ad proficiendum in charitate, dicens: Et quia habetis charitatem ad omnes, Deum rogamus, ut proficiatis. Et licet alii abutantur, vos tamen insistatis. *In abundanti justitia virtus maxima est* [12].

Deinde cum dicit: *Et operam detis*, arguit otiosos, et primo eorum inquietudinem; secundo ostendit quomodo eam reprimant; tertio quare. Dicit ergo: *Operam detis, ut quieti sitis.* — *Garrula et vaga, quietis impatiens, nec valens pedibus suis in domo consistere, etc.* [13]. *Non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione nocte et die operantes, etc.* [14]. — *Otium* reprimentes exercendo negotia. Unde dicit: *Et ut vestrum negotium agatis.* — *Diligenter exerce agrum, ut postea ædifices domum tuam* [15]. — Dicit autem vestrum. Sed numquid non alienum negotium est agendum? Et videtur quod sic. *Assistatis ei in quocumque negotio* [16]. Respondeo: Dicendum est, quod omnia possunt inordinate fieri, si fiant præter ordinem rationis, tunc sc. quando aliquis se improbe gerit, et ordinate, sc. quando servatur ordo rationis, et in necessitate, et hoc est commendabile. *Et operemini manibus vestris*, id est, operando manibus vestris. *Multa mala docuit otiositas, etc.* [17]. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius et filiarum ejus, et manum egeno et pauperi non porrigebant, etc.* [18]. Et hoc est in præcepto omnibus illis, qui non habent alia unde licite vivere possunt; quia de præcepto naturæ est, quod homo corpus sustentet. *Qui non vult operari, nec manducet* [19]. Hujus est duplex ratio. Prima

(1) Jac. II.
(2) Jerem. V.
(3) Galat. V.
(4) Ephes. I.
(5) Rom. VIII.
(6) Hebr. X.
(7) Rom. XII.
(8) Hebr. ult.
(9) Levit. XIX.
(10) Joan. XIII.
(11) Joan. VI.
(12) Prov. XV.
(13) Prov. VII.
(14) II. Thess. III.
(15) Prov. XXIV.
(16) Rom ult.
(17) Eccli. XXXIII.
(18) Ezech. XVI.
(19) II. Thess. III.

propter exemplum aliorum. Unde dicit: *Ut et honeste, etc.* Infideles enim videntes conversationem vestram sic otiosam, detestantur vos. *Oportet autem illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, etc.* [1]. Secunda ratio, ut non desideretis ea quæ sunt aliorum; unde dicitur: *Et nullius aliquid desideretis.* — *Desideria occidunt pigrum* [2]. *Qui furabatur, jam non furetur, etc.* [3]. — Et ideo hæc inquietudo si reprimatur, est in bonum exemplum, et in repressionem desiderii.

LECTIO II.

Tristitiam de mortuis removet, ne videantur de resurrectione dubii, asseritque omnes in extremo die resurrecturos.

12. Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent.

13. Si enim credimus quod Jesus mortuus est, et resurrexit: ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo.

14. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt.

15. Quoniam ipse Dominus in jussu, et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cælo, et mortui qui in Christo sunt resurgent primi.

16. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erimus.

17. Itaque consolamini invicem in verbis istis.

Supra induxit ad continentiam a cupiditatibus, et compescuit ab otiositate, hic compescit ab inordinata tristitia. Primo præmittens monitionem, secundo assignat rationem, ibi: *Sicut et cæteri.* Prohibentur ergo, ne sc. inordinate tristentur. Unde dicit: *Sicut et cæteri.* Videtur autem Apostolus bene concedere tristari pro mortuis, aliquid tamen prohibere, ne sc. inordinate tristentur. Unde dicit: *Sicut et cæteri.* Quod enim aliquis tristetur, scil. de mortuis, habet pietatem. Primo propter defectum corporis deficientis. Debemus enim eos diligere, et corpus propter animam. *O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti, etc.* [4]. Secundo propter discessum et separationem, quæ dolorosa est amicis. *Siccine separat amara mors* [5]? Tertio quia per mortem fit commemoratio peccati. *Stipendia peccati mors* [6]. Quarto quia fit commemoratio mortis nostræ. *In illa enim finis cunctorum admonetur hominum, et vivens cogitat quid futurum sit, etc.* [7]. Sic ergo tristandum, sed moderate. Unde Eccli. c. XXII: *Modicum plora supra mortuum, quoniam requievit, etc.* Et ideo dicit: *Sicut et cæteri qui spem non habent*, scil. quia isti credunt hujusmodi defectus perpetuos, sed nos non. *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ* [8]. Unde signanter dicit: *De dormientibus.* — *Lazarus amicus noster dormit* [9]. — Dormiens enim tria facit. Cubat in spe surgendi. *Numquid qui dormit non adjiciet ut resurgat* [10]? Sic et qui moritur in fide. Item in dormiente anima vigilat. *Ego dormio, et cor meum vigilat, etc.* [11]. Item postea homo resurget magis refectus et vegetus. Sic sancti resurgent incorruptibiles [12].

Deinde cum dicit: *Si enim credimus*, ponitur ratio monitionis. Et primo astruit resurrectionem; secundo excludit dilationis suspicionem, ibi: *Hoc enim vobis;* tertio ponit resurrectionis ordinem, ibi: *Quoniam ipse Dominus.* Sciendum est autem quod Apostolus [13] ex resurrectione Christi astruit nostram, quia illa est causa nostræ, unde arguit per locum a causa. Et resurrectio Christi non est causa solum, sed etiam exemplar: quia Verbum caro factum suscitat corpora, verbum vero simpliciter, animas. Etenim eo quod Christus accepit carnem, et in ea resurrexit, est exemplar nostræ resurrectionis. Nec solum hoc est, sed et causa efficiens: quia quæ humanitate Christi gesta sunt, non solum sunt gesta secundum virtutem humanitatis, sed virtute divinitatis sibi unitæ. Unde sicut tactus suus curabat leprosum inquantum instrumentum divinitatis, sic resurrectio Christi causa est nostræ resurrectionis non inquantum corporis, sed inquantum resurrectio corporis uniti verbo vitæ. Et

(1) I. Tim. III.
(2) Prov. XXI.
(3) Ephes. IV.
(4) Eccli. XLI.
(5) I. Reg. XV.
(6) Rom. VI.
(7) Eccle. VII.
(8) Philipp. III.
(9) Joan. XI.
(10) Psal. X.
(11) Cant. V.
(12) I. Cor. XV.
(13) Ibid.

ideo Apostolus hoc firmiter supponens sic arguit: *Si enim credimus* firmiter *quod Christus resurrexit, ita et eos qui dormierunt, etc.* Illi dormierunt *Per Jesum*, qui facti sunt conformes morti ejus per baptismum, vel per Jesum, quos secum *adducet*, sc. *cum ipso Christo. — Et venist Dominus Deus meus omnesque sancti ejus cum eo, etc.* [1]. *Dominus ad judicium veniet cum senibus populi sui et principibus ejus* [2].

Deinde cum dicit: *Hoc enim*, excludit dilationem resurrectionis; quasi dicat: Scimus quod resurgent et venient cum Christo; ideo non debemus tantum dolere. Non enim illi, qui invenientur vivi, prius consequentur resurrectionis gloriam, quam mortui. Et ideo: *Hoc enim vobis dicimus*, non ex conjectura hominis, sed *in verbo Domini*, cujus verba non deficient, *quia nos qui vivimus*, id est, illi, qui sunt vivi, non prius sortientur consolationem ex adventu Christi, quam mortui. Et ideo dicit: *Nos qui vivimus.* Ex quo videtur non intelligentibus, quod Apostolus hic dicat, quod adhuc Apostolo vivente hoc fieret, et hoc etiam Thessalonicensibus videbatur. Et ideo scribit eis aliam epistolam, in qua dicit [3]: *Non moveamini a vestro sensu, etc.* Sed non loquitur ex persona sua, et tunc existentium, sed eorum qui tunc vivi reperientur. *Qui residui sumus*, id est, erant residui post persecutionem Antichristi. *Non præveniemus eos*, id est, non prius recipient consolationem. *In momento enim, in ictu oculi, in novissima tuba, etc.* [4].

Deinde cum dicit: *Quoniam ipse, etc.*, ostendit ordinem resurrectionis et modum. Primo proponit resurrectionis causam; secundo ejus ordinem et modum, ibi: *Et mortui;* tertio concludit eorum consolationem, ibi: *Itaque consolamini invicem* Primum ostendit dicens: *Ipse Dominus.* Ubi notandum est, quod, sicut dictum est, causa communis resurrectionis est resurrectio Christi. Sed si dicas, quod jam fuit, quare ergo non sequitur effectus ejus? Respondeo: Dicendum est, quod est causa resurrectionis nostræ secundum quod operatur in virtute divina, Deus autem operatur per ordinem suæ sapientiæ. Tunc ergo erit nostra resurrectio, quando hoc disposuit ordo divinæ sapientiæ. Ut ostendat quod Christus sit causa, ostendit quod ad præsentiam Christi omnes mortui resurgent. Ad resurrectionem autem communem faciendam triplex causa concurrit. Una principalis, scil. virtus divinitatis; secunda instrumentalis, sc. virtus humanitatis Christi; tertia quasi ministerialis, sc. virtus angelorum, qui habebunt aliquem effectum in resurrectione. Augustinus enim probat, quod ea quæ fiunt nunc per creaturas corporales, fiunt a Deo eis mediantibus, in resurrectione vero aliqua per eos sunt agenda, sicut collectio pulveris. Sed reintegratio corporum, et unio animæ ad corpus, erit immediate per Christum. Has ergo tres causas ponit. Primo humanitatem Christi gloriosam, dicens: *Ipse Dominus, etc. — Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum, ita veniet* [5]. — *In jussu.* In primo adventu venit ut obediens. *Factus est obediens usque ad mortem* [6]. Et hoc, quia ille fuit adventus humilitatis, sed iste erit gloriæ. *Venit cum potestate magna et majestate* [7]. Secundo virtutem angelorum, cum dicit: *In voce archangeli.* Non quod operetur in voce ejus, sed ministerio ejus. Et dicit archangeli, quia omnes angeli sub uno archangelo ministrant ecclesiæ. *Hic est Michael princeps ecclesiæ* [8]. Vel in voce archangeli, id est, Christi principis angelorum. *Magni consilii angelus* [9]. Et in voce ejus corporali, vel spirituali erit resurrectio. *Audient vocem Filii Dei* [10], sc.: Surgite, mortui, et venite ad judicium, et illi voci corporali obedient. Tertio virtutem divinitatis, cum dicit: *In tuba Dei.* Hæc est virtus divina, quia dicitur vox archangeli, inquantum fiet ministerio archangelorum, et tuba Dei, inquantum virtute divina fiet. Et dicitur tuba propter ejus sonoritatem, quæ provenit a Deo suscitans mortuos. Item tuba congruit ad officia, cujus usus fuit multiplex in veteri testamento, ut ad bellum. Et tunc pugnabit pro eo orbis terrarum [11]. Item fiebat usus ejus ad solemnitates, sic ista ad cælestem Jerusalem.

(1) Zach. XIV.
(2) Isa. III.
(3) II. Thess. II.
(4) I. Cor. XV.
(5) Act. I.
(6) Philipp. II.
(7) Luc. XXI.
(8) Apoc. XII.
(9) Isa. IX.
(10) Joan. V.
(11) Sap. V.

Item ad movendum castra, et tunc sancti movebunt castra. Unde si sit vox corporalis, dicitur tuba propter has rationes; vel non erit vox corporalis, sed virtus divina Christi præsens et manifesta toti mundo.

Deinde cum dicit: *Et mortui*, ponitur ordo resurrectionis, et circa hoc tria facit: quia primo ponit resurrectionem mortuorum; secundo occursum vivorum, ibi: *Deinde;* tertio beatitudinem sanctorum utrorumque, ibi: *Et sic semper.* Occasione horum verborum crediderunt aliqui quod futuri in fine numquam morerentur, ut dicit Hieronymus in epistola, propter hoc quod dicit: *Deinde nos, etc.* Alias enim frustra distingueret viventes a morientibus. Sed contra I. Cor. xv: *Omnes quidem resurgemus.* Item *sicut in Adam omnes moriuntur, etc.*, ut habetur Rom. v. Ergo mors ad omnes pertransit. Dicendum est ergo, quod aliqui invenientur vivi in tempore illo, quo Christus veniet ad judicium; sed in illo momento temporis morientur et statim resurgent. Et ideo propter modicam interpolationem reputantur viventes.

Sed tunc est quæstio, quia dicitur hic: *Et mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi, et deinde nos, etc.* Ergo prius resurgent mortui, quam vivi occurrant Christo, et in hoc occursu morientur. Ergo prius aliqui resurgent, et sic non erit omnium resurrectio simul, quod est contra illud I. Cor. xv: *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba, etc.* Respondeo: Dicendum est, quod duplex est hic opinio: quidam enim dicunt quod resurrectio non erit simul, sed primo mortui venient cum Christo. Et tunc in adventu Christi vivi rapientur in nubibus, et in illo raptu morientur et resurgent. Et ideo quod dicitur esse in momento, intelligitur, quia in modico tempore fiet. Et si dicatur, quod erit in instanti, tunc non est hoc referendum ad totam resurrectionem omnium, sed ad resurrectionem singularium, quia singulus resurget in instanti. Alii vero dicunt quod omnes simul et in instanti resurgent. Quod ergo dicit: Resurgent primi, denotat ordinem dignitatis, non temporis. Sed videtur hoc difficile, quia de vivis multi erunt probati in persecutione Antichristi, qui dignitate præcellent multos prius defunctos. Et ideo videtur aliter esse dicendum, quod omnes morientur et omnes resurgent, et quod simul. Nec Apostolus dicit hic quod illi prius resurgent, quam isti, sed quod illi prius resurgent, quam isti occurrant. Apostolus enim non ponit ordinem resurrectionis ad resurrectionem, sed ordinem ad raptum, vel ad occurrentiam. Nam primo veniente Domino morientur qui invenientur vivi, et tunc statim cum illis, qui prius mortui fuerant resurgentes rapientur in nubibus, etc., ut Apostolus hic dicit. Est autem hæc inter bonos et malos differentia, quia mali remanebunt in terra, quam dilexerunt, boni rapientur ad Christum, quem quæsierunt. *Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ* [1]. In resurrectione etiam sancti conformabuntur Christo, non solum quantum ad gloriam corporis [2]; sed etiam quantum ad situm, quia Christus erit in nube. *Et nubes suscepit eum;* et: *quemadmodum vidistis eum, etc.* [3]. Sic et sancti a nubibus rapientur. Et quare hoc? Ad ostendendum eorum deiformitatem. In veteri enim testamento gloria Domini apparuit per modum nubis. *Dominus venit in nebula* [4]. Hæ nubes erunt præparatæ virtute divina ad ostensionem gloriæ sanctorum. Vel ipsa fulgentia corpora gloriosorum videbuntur malis quædam nubes, qui erunt in terra. *Ecce sponsus venit, exite obviam ei* [5].

Deinde cum dicit: *Et sic semper*, ostendit beatitudinem sanctorum, quia semper erunt cum Domino, eo fruentes. *Iterum veniam et accipiam vos ad meipsum, ut ubi ego sum, et vos sitis* [6]. Hoc sancti desiderant. *Desiderium habens dissolvi et esse cum Christo* [7].

Deinde cum dicit: *Itaque, etc.*, concludit consolationem habendam esse de mortuis, dicens: Ex quo sancti resurgunt, et nullum detrimentum consequuntur, ergo de mortuis consolamini. *Consolamini, consolamini, populo meus, dicit Dominus Deus vester* [8].

(1) Matth. xxiv. (2) Philipp. iii.
(3) Act. i. (4) III. Reg. viii.
(5) Matth. xxv. (6) Joan. xiv.
(7) Philipp. i. (8) Isa. xl.

CAPUT V.

Sollicitudinem removet ab eis, tempus judicii scire cupientibus; tantum dicit, diem illam, bonis bonam, malis vero malam futuram.

1. De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis.
2. Ipsi enim diligenter scitis quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet.
3. Cum enim dixerint: Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habentis, et non effugient.
4. Vos autem, fratres, non estis in tenebris, ut vos dies ille tamquam fur comprehendat.
5. Omnes enim vos filii lucis estis et filii diei: non sumus noctis neque tenebrarum.
6. Igitur non dormiamus sicut et cæteri, sed vigilemus et sobrii simus.
7. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.
8. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus, induti loricam fidei et charitatis, et galeam spem salutis.
9. Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum,
10. Qui mortuus est pro nobis: ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus.
11. Propter quod consolamini invicem, et ædificate alterutrum, sicut et facitis.
12. Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos, et præsunt vobis in Domino, et monent vos;
13. Ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum: pacem habete cum eis.

Supra correxit in eis corrigenda; hic monet eos in futurum, et primo ponit monitionem; secundo orationem, ibi: *Ipse autem Deus.* Hæc autem duo sunt nobis necessaria. Nam quia bona quæ facimus sunt ex libero arbitrio, ideo indiget homo monitione, et quoniam sunt etiam ex gratia, ideo oratione. Circa primum duo facit, quia primo hortatur, ut præparent se ad futurum judicium; secundo ostendit præparandi modum, ibi: *Propter quod consolamini.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit qualis sit conditio futuri judicii; secundo qualiter præparent se ad illud, ibi: *Igitur non dormiamus.* Item prima in duas, quia primo præmittit conditionem futuri judicii; secundo exponit, ibi: *Cum enim.* Item primo quietat eorum sollicitudinem circa scientiam futuri adventus; secundo ostendit quid circa illum sciant, ibi: *Ipsi enim.* Dicit ergo: Necesse erat, quod scriberem de præmissis, quia indiguistis. Sed *de temporibus*, sc. æstate, hyeme, vel potius, quæ tempora futura sint, non erat necesse, quia quædam de his sunt soli divinæ scientiæ reservata. *De die illa, vel hora nemo scit, neque angeli in cælo, neque Filius, nisi Pater, etc.* [1]. *Non est vestrum nosse tempora, vel momenta, etc.* [2]. *Quid necesse est homini majora se quærere, cum ignoret quid conducat sibi in vita, numero dierum vitæ suæ? etc.* [3]. Et ideo hoc non est necesse scribere, quia illud quod sciendum est, *vos scitis*, quia scil *Dies Domini sicut fur in nocte, etc.* Sunt autem omnes dies Domini. *Ordinatione tua perseverant dies* [4]. Sed iste specialiter est Domini, quia facit in omnibus suam voluntatem, quæ impletur in bonis, qui perducuntur ad finem præscitum a Deo, sc. salutem. *Vult omnes homines salvos fieri, etc.* [5]. In malis, quia punientur. *Dum accepero tempus, ego justitias judicabo* [6]. Iste veniet sicut fur, id est, ex impræmeditatione. *Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, etc.* [7]. *Adveniet dies Domini sicut fur* [8]. *Veniam tibi tamquam fur* [9]. Quomodo autem dies dicitur venire in nocte? Sed sciendum quod utrumque est, quia in die venit propter manifestationem cordium (*Quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* [10]); sed in nocte propter incertitudinem (*Media nocte clamor factus est, ecce sponsus venit, etc.* [11]). Incertum enim est qua hora erit.

Deinde cum dicit: *Cum enim dixerint*, exponit quæ dixerat, et primo quantum ad malos; secundo quantum ad bonos, ibi: *Vos autem.* Circa primum duo facit. Primo describit præsumptionem malorum; secundo periculum moræ. Dicit ergo: Veniet sicut fur, quia ex improviso. *Cum enim dixerint pax*, quantum ad præsentia, id est, dum tranquille vivunt, sic decipiuntur. *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant* [12]. — *Et securitas*, quantum ad futura. *Anima mea, multa habes bona reposita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, et epulare* [13]. Sed contra

(1) Matth. XXIV et Marc. XIII.
(2) Act. I.
(3) Eccle. VII.
(4) Psal. CXVIII.
(5) I. Tim. II.
(6) Psal. LXXIV.
(7) Luc. XII.
(8) II. Pet. III.
(9) Apoc. III.
(10) I. Cor. IV.
(11) Matth. XXV.
(12) Sap. XIV.
(13) Luc. XII.

Luc. XXI: *Arescentibus hominibus præ timore et expectatione, quæ supervenient universo orbi, etc.* Ergo nulla securitas. Solutio est duplex. Una quæ est Augustini, quæ talis est: In tempore illo aliqui erunt boni, et affligentur, lugebunt, et expectabunt; et de hoc dicitur Luc. c. XXI: *Arescentibus* ex carentia voluptatum, et abundantia malorum, etc., sed in malis erit pax et securitas. Alia datur solutio in Glossa.

Deinde cum dicit: *Tunc repentinus*, describit periculum a quatuor. Primo quia subitum, ibi: *Repentinus.* — *Subito dum non speratur, veniet contritio ejus* [1]. — Secundo quia mortiferum, ibi: *Interitus.* — *Calcet super eum quasi rex interitus, etc.* [2]. — Tertio afflictivum, ibi: *Dolor.* — *Ibi dolores ut parturientis, etc.* [3]. — Quarto inevitabile, ibi: *Et non effugient.* — *Effugium peribit ab eis* [4]. Ab ira Dei nunc est effugere ad ejus misericordiam, ibi vero non est tempus misericordiæ, sed justitiæ.

Deinde cum dicit: *Vos autem*, exponit quæ dixerat quo ad bonos, et duo facit, quia primo excipit bonos a consortio malorum; secundo rationem assignat, ibi: *Omnes enim vos.* Dicit ergo: *Non estis in tenebris*, quia illuminati estis per Christum de illo die, ideo vobis non est improvisus. *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ* [5]. Et hujus ratio est, ibi: *Omnes enim vos filii lucis estis.* Astruit enim quod sunt filii lucis et diei. Filii autem alicujus rei in scriptura dicuntur aliqui propter abundantiam in re illa. *In cornu filio olei* [6], id est, habente multum oleum. Qui ergo participant multum de die et luce dicuntur eorum filii. Hæc lux est fides Christi. *Ego sum lux mundi, etc.* [7]. *Credite in lucem, ut filii lucis sitis* [8]. Item diei. Sicut enim ex luce fit dies, ita ex fide Christi fit dies, sc. honestas bonorum operum. *Nox præcessit, etc.* [9]. Et ideo: *Non sumus filii noctis*, id est, infidelitatis, *neque tenebrarum*, id est, peccatorum. *Abjiciamus ergo a nobis opera tenebrarum, etc.* [10].

Deinde cum dicit: *Igitur non dormiamus, etc.*, ostendit qualiter se præparent ad illum adventum, et primo qualiter per ultionem malorum, secundo per observantiam bonorum, ibi: *Induti.* Circa primum duo facit, quia primo ponit monitionem, secundo ejus rationem, ibi: *Qui enim dormiunt.* Dicit igitur: Ex quo dies Domini est sicut fur. *Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique* [11]. Ergo vos, quia scitis, vigiletis. Unde dicit: *Igitur non dormiamus*, somno peccati. *Surge, qui dormis, et exurge a mortuis* [12]. Item nec pigritiæ. *Usquequo, piger, dormis? etc.* [13]. — *Sed vigilemus per sollicitudinem.* — *Vigilate itaque, etc.* [14]. — Et ad hoc est necessarium, quod *sobrii simus.* Ut et corpus et mens sint sobria, id est, non occupata voluptatibus, et curis mundi. *Attendite vobis, ne forte graventur corda vestra crapula et ebrietate* [15]. *Sobrii estote, et vigilate* [16]. Ratio autem hujus est ex temporis congruitate, quia qui dormiunt, vel ebrii sunt, aliquid faciunt in nocte. Sed nos non sumus in nocte. *Ergo, etc.* Dicit ergo: *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt*, idest, tempus noctis deputant quieti, diem vero operationi. *Ortus est sol, et congregati sunt, et in cubilibus suis collocabuntur* [17]. Et rursum [18]: *Exibit homo ad opus suum, et ad operationem suam usque ad vesperam.* Item abstineant aliqui a vino in die propter negotia exercenda, sed de nocte tantum concurrant. *Oculus adulteri observat caliginem* [19]. Somnus ergo et ebrietas est nocti conveniens, eo quod nocte infidelitatis et tenebris peccatorum occupati, sunt ebrii, per amorem præsentium non habentes spem futurorum. *Desperantes tradiderunt se impudicitiæ in operationem immunditiæ omnis in avaritia, etc.* [20]. — *Nos autem qui diei sumus*, id est pertinentes ad diem honestatis et fidei, *simus sobrii.* — *Honeste ambulemus in die* [21].

Deinde cum dicit: *Induti, etc.*, ostendit quomodo se præparent per bona; et primo ponit monitionem generalem; secundo specialem, ibi: *Propter quod.* Item prima in duas, quia primo ponit ipsam monitionem; secundo rationem ejus, ibi: *Quoniam non posuit.* Sunt autem in homine duo principalia membra, quæ con-

(1) Isa. XIX. (2) Job XVIII.
(3) Psal. XLVII. (4) Job XI.
(5) Joan. VIII. (6) Isa. V.
(7) Joan. VIII. (8) Joan. XII.
(9) Rom XIII. (10) Ibidem.
(11) Luc. XII. (12) Ephes. V.
(13) Prov. VI. (14) Matth. XXIV.
(15) Luc. XXI. (16) I. Pet. V.
(17) Psal. CIII. (18) Ibid
(19) Job XXIV. (20) Ephes. IV. (21) Rom. XIII.

sueverunt in bellis protegi, sc. cor, quod est principium vitæ, et caput, sc. principium motus exterioris, a quo sunt sensus, et aliquo modo nervi. Et protegitur cor lorica, caput galea. Spiritualis vita in nobis est Christus, per quem anima vivit, et Dominus in nobis per fidem habitat. *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris* [1]. Habitat etiam per charitatem (*Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo* [2]), quæ informat fidem. Et ideo debemus habere fidem et charitatem. Unde dicit: *Loricam fidei et charitatis*, quia protegit vitalia: *et galeam, spem salutis*, quæ est principium motus spiritualis, quod est ex intentione finis, quem speramus assequi.

Deinde cum dicit: *Quoniam non posuit nos*, ostendit rationem quomodo in nobis operatur. Et primo ex præordinatione divina, secundo ex gratia Christi, tertio ostendit modum consequendæ salutis. Dicit ergo: *Quoniam non posuit*, id est, non ordinavit. *Posui vos*, sc. sanctos, *ut eatis, etc.* [3]. — *Deus in iram*, id est, ad hoc, ut consequamur ejus iram. *Deus mortem non fecit* [4]. *Numquid voluntatis meæ est mors impii? dicit Dominus Deus, etc.* [5]. — *Sed in acquisitionem*, id est, ut acquiramus salutem. *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud* [6]. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, etc.* [7]. Et hoc per gratiam Christi, ideo dicit: *Per Dominum nostrum, etc.* — *Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri* [8]. — *Qui mortuus est pro nobis*, id est, salvavit nos, moriendo pro nobis. *Mortuus est justus pro injustis, ut offerret nos Deo mortificatos quidem carne, vivificatos autem spiritu* [9]. Et modus perveniendi est quia Christus docuit nos operando salutem nostram, et hoc moriendo et resurgendo. *Traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram* [10]. Et ideo dicit: *Sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus.* — *Sive vivimus, sive morimur, Domini sumus* [11].

Deinde cum dicit: *Propter quod*, docet nos quomodo præparemus nos quantum ad speciales conditiones personarum. Et circa hoc tria facit, quia primo ostendit quomodo se debeant habere ad æquales; secundo quomodo subditi se habeant ad prælatum, ibi: *Rogamus autem;* tertio quomodo prælati ad subditos, ibi: *Rogamus autem.* Debemus autem æqualibus consolationem in adversis; unde dicit: *Consolamini invicem.* Item ædificationem in exemplis; unde dicit: *Et ædificate, etc.* — *Quæ ædificationis sunt invicem custodiamus* [12]. — Subditi autem ad prælatos, primo debent beneficiorum recognitionem, secundo charitatem, tertio pacem. Unde *Ut noveritis*, id est, ut recognoscatis beneficia eorum. *Mementote præpositorum vestrorum, etc.* [13]. Noveritis, inquam, primo ex parte eorum, quia maximum laborem ferunt pro vobis. Unde dicit: *Eos qui laborant inter vos*, pro bono vestro. *Labora sicut bonus miles Christi, etc.* [14]. Secundo ex parte Dei. Et ideo est habenda reverentia ad eos sicut ad Deum. Unde dicit: *Et præsunt vobis in Domino*, id est, vice Domini. *Ego si quid donavi vobis in persona Christi* [15]. Tertio ex parte vestra, quia sunt vobis utiles. Unde dicit: *Et monent vos, ut habeatis, etc.* Ideo secundo debetis eis charitatem abundantius, id est, præ aliis. Quarto, *Pacem propter opus illorum.* Sed contra hoc quidam agunt. *Odio habuerunt in porta corripientem, etc.* [16]. *Qui odit correctionem, minuetur vita* [17]. Sed vos habete pacem propter opus correctionis, quod proprie spectat ad eorum officium. *Dum loquebar illis, impugnabant me gratis* [18].

(1) Ephes. III.
(2) I. Joan. IV.
(3) Joan. XV.
(4) Sap. I.
(5) Ezech. XVIII.
(6) Matth. XI.
(7) I. Pet. II.
(8) Act. IV.
(9) I. Pet. III.

LECTIO II.

Vult prælatos subditos corripere, docet pariter quomodo mutuo sese omnes habere debeant, et charitate invicem prosequi in oratione. Demum, ut sui moris est, epistolam signat.

14. Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes.

15. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat, sed semper quod bonum est sectamini in invicem et in omnes.

16. Semper gaudete.

17. Sine intermissione orate.

(10) Rom. IV.
(11) Rom. XIV.
(12) Rom. XIV.
(13) Hebr. ult.
(14) II. Tim. II.
(15) II. Cor. II.
(16) Amos V.
(17) Eccli. XIX.
(18) Psal. CXIX

18. In omnibus gratias agite: hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu in omnibus vobis.
19. Spiritum nolite extinguere.
20. Prophetias nolite spernere.
21. Omnia autem probate; quod bonum est tenete.
22. Ab omni specie mala abstinete vos.
23. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester, et anima et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur.
24. Fidelis est qui vocavit vos, qui etiam faciet.
25. Fratres, orate pro nobis.
26. Salutate fratres omnes in osculo sancto.
27. Adjuro vos per Dominum, ut legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus.
28. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

Supra ostendit quomodo subditi debent se habere ad prælatos, hic ostendit e converso. Et circa hoc duo facit, quia primo docet quomodo prælati ad sacerdotes subditos se debeant habere; secundo generaliter quomodo se debeant habere ad omnes, ibi: *Videte ne quis.* Sciendum est autem, quod cura prælatorum ad duo debet tendere, scil. ad retrahendum alios a peccatis, et ad custodiendum seipsos. Quantum ad primum, tria Apostolus dicit. Tripliciter enim subditi possunt pati defectum. Primo in actu, secundo in voluntate, tertio in virtute. In actu autem, quando prorumpunt in actum peccati, et tunc sunt corrigendi. Et quamvis de omni peccato, specialiter tamen corrigendi sunt de peccato inquietudinis. Et ideo dicit: *Corripite inquietos.* — *Non inquieti fuimus inter vos* [1]. *Corripe proximum antequam commineris, et da locum timori* [2]. — In voluntate vero, quando non aggreditur magna, quia dejicitur propter adversa et peccata præcedentia. Unde dicit: *Consolamini, pusillanimes.* Pusillanimis est non habens animum ad magna, timens ne deficiat. *Dicite pusillanimis: Confortamini et nolite timere* [3]. *Vacillantes confirmaverunt manus tuæ, etc.* [4]. In virtute autem, quando vel ex infirmitate peccant. vel debilitantur in bono actu, et isti sunt fovendi. Unde dicit: *Suscipite,* sc. in visceribus charitatis fovendo, *infirmos*, quorum est virtus debilis, vel ad resistendum malis, vel ad faciendum bona. *Debemus nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere* [5]. Prælatus autem debet se custodire a defectu cujuscumque modi, et maxime ab impatientia quia ipse portat totum pondus multitudinis. *Non possum solus sustinere omnem hanc multitudinem, quia gravis est mihi, etc.* [6]. Et ideo dicit: *Patientes estote ad omnes.* — *Doctrina viri per patientiam noscitur* [7]. *Bene patientes erunt, ut annuntient* [8].

Deinde cum dicit: *Videte ne quis*, ostendit generaliter quomodo se habeant ad omnes. Et circa hoc duo facit, quia primo ostendit qualiter omnes in quibusdam debeant se habere; secundo quid in omnibus, ibi: *Omnia autem.* Circa primum tria facit, quia primo ostendit quomodo se debeant habere ad proximum; secundo quomodo se habeant in his quæ ad Deum sunt, ibi: *Semper gaudete;* tertio quomodo se habeant ad ejus dona, ibi: *Spiritum nolite.* Quantum ad proximum debent se habere, ut non inferant ei mala, et ut studeant ei benefacere. Unde dicit: Dixi supra in speciali, sed nunc in generali dico: *Ne quis malum, etc.* Ps. [9]: *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Sed contra: Multoties vindicta petitur coram judice. Respondeo: Sicut actus moralis sumitur secundum intentionem finis, sic ad duo potest esse intentio, vel ad malum illius, ita quód quiescat ibi, et hoc est illicitum, quia ex livore vindictæ; vel ad bonum correctionis seu justitiæ et conservationis reipublicæ, et sic non reddit malum pro malo, sed bonum, sc. ejus correctionem. Quantum ad secundum dicit: *Sed semper quod bonum est, etc.* Et dicit: *Sectamini, etc.*, non: faciatis, quia tu ex te debes sumere occasionem benefaciendi ad proximum tuum, et non expectare quod ipse det tibi occasionem benefaciendi sibi. Unde: *Inquire pacem, et persequere eam* [10]. *Noli vinci a malo,* ut sc. sis tractus ab eo ad malefaciendum, *sed vince in bono malum* [11], retrahendo eum ad bonum. *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes* [12].

Deinde cum dicit: *Semper gaudete*, ostendit quomodo se debeant habere quoad Deum, ad quem tria oportet habere: Primo gaudere de ipso; unde dicit: *Semper gaudete*, sc. de Deo, quia quicquid malum proveniat est incomparabile bono, quod est Deus. Et ideo nullum malum

(1) II. Thess. III.
(2) Eccli. XIX.
(3) Isa. XXXV.
(4) Job IV.
(5) Rom. XV.
(6) Num. XI.
(7) Prov. XIX.
(8) Psal. XCI.
(9) Psal. VII.
(10) Psal. XXXIII.
(11) Rom. XII.
(12) Galat. ult.

illud interrumpat; unde dicit: *Semper gaudete.* Secundo orate pro beneficiis suscipiendis, ibi: *Sine intermissione orate.* — *Oportet semper orare, et numquam deficere* [1]. — Sed quomodo potest hoc esse? Respondeo: Dicendum est, quod hoc potest esse tripliciter. Primo quod ille semper orat, qui statutas horas non intermittit. Simile habetur II. Reg. IX: *Tu comedes panem in mensa mea semper.* Secundo sic: Semper, id est, continue orate, sed tunc oratio sumitur pro effectu orationis. Est enim oratio interpretatio seu explicatio desiderii, quia quando desidero aliquid, tunc illud orando peto. Unde et oratio est petitio decentium a Deo, et ideo desiderium habet vim orationis. *Desiderium pauperum exaudivit Dominus* [2]. Omnia ergo quæ facimus, ex desiderio proveniunt. Ergo oratio in bonis quæ facimus, manet in virtute, quia bona quæ facimus, ex desiderio bono proveniunt. Glossa: Non cessat orare, qui non cessat benefacere. Tertio quo ad causam orationis, scil. faciendo eleemosynam. In vitis Patrum: Ille semper orat, qui eleemosynas dat, quia qui eleemosynam accepit, orat pro te, etiam te dormiente. Item tertio orare pro beneficiis suscipiendis, et gratias agere pro susceptis. Ideo dicit: *In omnibus*, sc. bonis et adversis, *gratias agite.* — *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* [3]. *Abundantes in illo in gratiarum actione* [4]. *Cum gratiarum actione* [5]. — *Hæc est enim voluntas, etc.* — *Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire* [6].

Deinde cum dicit: *Spiritum nolite, etc.*, ostendit quomodo se habeant ad dona Dei. Et primo quod ea non impediant; secundo quod ea non contemnant, ibi: *Prophetias.* Spiritus autem sanctus est persona divina incorruptibilis et æterna, unde in sua substantia extingui non potest. Sed tamen dicitur quis extinguere spiritum, uno modo fervorem ejus extinguendo, vel in se, vel in alio. *Spiritu ferventes* [7]. Cum enim aliquis aliquid boni ex fervore Spiritus sancti vult facere, vel etiam cum aliquis bonus motus surgit, et ipse impedit, extinguit Spiritum sanctum. *Vos semper Spiritui sancto restitistis* [8]. Alio modo mortaliter peccando. Spiritus enim sanctus in se semper vivit sed in nobis vivit, quando facit nos in se vivere; sed quando quis peccat mortaliter, non vivit in ipso Spiritus sanctus. *Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum, etc.* [9]. Tertio modo occultando, quasi dicat: Si donum Spiritus sancti habetis, utimini eo ad utilitatem proximorum. *Sapientia abscondita et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque* [10]? *Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio, etc.* [11]. — *Prophetias nolite spernere.* Aliqui enim apud istos spiritu prophetiæ erant pollentes, qui ab istis reputabantur insani. *Æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis* [12]. Vel prophetias, id est, divinam doctrinam. Exponentes enim divinam doctrinam dicuntur prophetæ; quasi dicat: Non spernatis verba Dei et prædicationes. *Factus est sermo Domini in opprobrium et in derisum tota die* [13].

Deinde cum dicit: *Omnia autem probate*, ostendit qualiter se habeant ad omnia, et unum est, quod in omnibus utantur discretione. *Rationabile obsequium vestrum* [14]. In hac materia debet esse diligens examinatio, boni electio, mali abjectio. Quantum ad primum dicit: *Prophetias nolite spernere, tamen omnia probate*, sc. quæ sunt dubia; Manifesta enim examinatione non indigent. *Omni spiritui nolite credere* [15]. *Nonne auris verba dijudicat* [16]? Quantum ad secundum dicit: *Quod bonum est tenete.* — *Bonum autem æmulamini in bono semper* [17]. — Quantum ad tertium dicit: *Ab omni specie mala abstinete vos.* — *Ut sciat reprobare malum et eligere bonum* [18]. — Et dicit, specie, quia etiam quæ habent similitudinem malitiæ vitare debemus, quæ scil. non possemus servare coram hominibus absque scandalo eorum.

Deinde cum dicit: *Ipse autem*, subdit orationem, et circa hoc tria facit: quia primo orat pro eis; secundo dat spem de exauditione; tertio dat speciales monitiones. Dicit ergo: Ita moneo, sed nihil valet, nisi Deus gratiam det. Unde: *Ipse Deus pacis sanctificet vos.* — *Ego Dominus,*

(1) Luc. XVIII.
(2) Psal. IX.
(3) Rom. VIII.
(4) Coloss. II.
(5) Philipp. IV.
(6) I. Tim. II.
(7) Rom. XII.
(8) Act. VII.
(9) Sap. I.
(10) Eccli. XX.
(11) Matth. V.
(12) I. Cor. XIV.
(13) Jerem. XX.
(14) Rom. XII.
(15) I. Joan. IV.
(16) Job XII.
(17) Galat. IV.
(18) Isa. VII.

qui sanctifico vos, etc. [1]. — *Per omnia*, id est, ut sitis totaliter sancti. Et hoc: *Ut integer*, *etc.* Occasione enim verborum istorum dixerunt quidam quod in homine aliud est spiritus, et aliud anima, ponentes duas in homine animas, unam quæ animat, aliam quæ ratiocinatur. Et hæc sunt reprobata in ecclesiasticis dogmatibus. Unde sciendum quod hæc non differunt secundum essentiam, sed secundum potentiam. In anima enim nostra sunt quædam vires, quæ sunt actus corporalium organorum, sicut sunt potentiæ sensitivæ partis. Aliæ sunt, quæ non sunt actus talium organorum, sed sunt abstractæ ab eis, sicut sunt potentiæ intellectivæ partis. Et hæ dicuntur spiritus, quasi immateriales et separatæ aliquo modo a corpore, inquantum non sunt actus corporis, et dicuntur etiam mens. *Renovamini spiritu mentis vestræ* [2]. Inquantum autem animat, dicitur anima, quia hoc est ei proprium. Et loquitur hic Paulus proprie. Nam ad peccandum tria concurrunt: ratio, sensualitas, et executio corporis. Optat ergo, quod in nullo horum sit peccatum. Non in ratione; unde dicit: *Ut spiritus*, id est, mens vestra, servetur *integer*. In omni enim peccato ratio corrumpitur, secundum quod omnis malus est ignorans. Item nec in sensualitate; unde dicit: *Anima*. Item nec in corpore; et ideo dicit: *Et corpus*. Hoc autem fit sic, quando servatur immune a peccato. Et dicit: *Sine querela*, non sine peccato, quod est solius Christi; sed esse sine querela est etiam aliorum, qui etsi venialia, non tamen committunt gravia, et quibus proximus scandalizatur. *Incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela* [3]. Et addit: *In adventu*, *etc.*, sc. perdurando usque in finem vitæ. Vel integer spiritus refertur ad donum Spiritus sancti; quasi dicat: Donum Spiritus sancti, quod habetis, sit integrum.

Deinde cum dicit: *Fidelis*, *etc.*, dat spem exauditionis; quasi dicat: Ut ego spero, sic fiet, quia et ipse qui vocavit faciet, id est, complebit. *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis, etc.* [4]. *Quos vocavit, hos et justificavit, etc.* [5]. Ultimo subjungit familiares monitiones, sc. orationem, ibi: *Orate;* item mutuam pacem, ibi: *Salutate omnes fratres in osculo sancto*, non proditorio, sicut Judas [6], nec libidinoso, ut libidinosa mulier [7]. *Ut legatur, etc.* Timebat enim ne prælati propter aliqua quæ erant hic, eam occultarent. *Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis, etc.* [8]. Ultimo concludit epistolam in salutatione.

(1) Levit. XXI. (2) Ephes. IV. (3) Luc. I. (4) Psal. CXLIV. (5) Rom. VIII. (6) Matth. XXVI. (7) Prov. VII. (8) Prov. XI.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER II. EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES

EXPOSITIO

PROLOGUS

Congregamini, ut annuntiem quæ ventura sunt vobis, diebus novissimis, etc. [1]. Hæc verba competunt huic epistolæ. Duo enim tanguntur quæ ei conveniunt, sc. fructus, et ejus materia. Unde dicitur: *Ut annuntiem, etc.* Agitur enim in ea de his, quæ ventura sunt in diebus novissimis, quæ sunt tria, sc. pericula ecclesiæ, tempore Antichristi. *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa, etc.* [2]. Item malorum supplicia. *Donec intrem sanctuarium Dei, etc. Verumtamen propter dolos posuisti eis, dejecisti eos dum allevarentur* [3]. Item præmia bonorum. *Fortitudo et decor indumentum ejus* [4]. Et de his agitur in hac epistola. Utilitas ostenditur, quia *congregamini.* Sic acquiritur ex hac epistola congregatio, sc. concordantium in veritate, quia discordabant de judicio futuro, propter hoc quod dicit in prima epistola: Deinde nos qui vivimus, etc. *Dispersiones Israelis congregabit* [5]. Item voluntatum, quia cum considerant quod quæcumque temporalia sunt, in novissimo mundi peribunt, datur intelligi quod eos congregant ad unum quærendum, sc. cæleste præmium. *Congrega cor tuum in sanctitate ejus* [6]. Item cogitationum ad unam stabilem veritatem. *Ego autem opera eorum et cogitationes eorum venio ut congregem, etc.* [7]. Sic ergo patet fructus et materia, quia in prima munivit eos contra persecutiones præteritas, hic munit eos contra futuras.

(1) Gen. XLIX.
(2) II. Tim. III.
(3) Psal. LXXII.
(4) Prov. ult.
(5) Psal. CXLVI.
(6) Eccli. XXX.

CAPUT I.

Gratias agit Deo de profectu Thessalonicensium in fide, ac cæteris virtutibus.

1. Paulus et Silvanus et Timotheus Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo patre nostro et Domino Jesu Christo.
2. Gratia vobis et pax a Deo patre nostro et Domino Jesu Christo.
3. Gratias agere debemus semper pro vobis, fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra et abundat charitas uniuscujusque vestrum in invicem.
4. Ita ut et nos ipsi in vobis gloriemur in ecclesiis Dei, pro patientia vestra, et fide, et in omnibus persecutionibus vestris et tribulationibus quas sustinetis,
5. In exemplum justi judicii, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo et patimini.

Dividitur hæc epistola in salutationem, et epistolarem narrationem, ibi: *Gratias agere debemus, etc.* Item primo ponuntur personæ salutantes; secundo personæ salutatæ; tertio bona optata. Sunt autem eædem personæ, quæ et in prima. Tres autem personæ salutantes ponuntur, ut auctoritas epistolæ robustior appareat. *Funiculus triplex difficile rumpitur* [8]. — *Ecclesiæ Thessalonicensium, etc.* Ecclesia congregationem dicit: quæ debet esse in Deo, alias est mala. De bona dicitur [9]: *Congregate illi sanctos ejus, etc.* — *In Christo,* id est, in ejus fide. *Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam* [10]. Deinde optat eis bona, et primo pacem. Ipsa est enim principium omnium spiritualium donorum. *Gratia Dei sum id quod sum* [11]. Item, pa-

(7) Isa. ult.
(8) Eccle. IV.
(9) Psal. XLVI.
(10) Rom. V.
(11) I. Cor. XV.

cem quæ est finis hominum. *Qui posuit fines tuos pacem, etc.* [1]. Et hoc: *A Deo, etc. — Omne datum optimum, et omne donum perfectum, desursum est, descendens a Patre luminum, etc.* [2]. — *Et Domino Jesu, etc. — Per quem maxima et pretiosa nobis donavit* [3]. — *Gratias agere debemus, etc.* Hæc est epistolaris narratio. Et primo instruit eos de futuris in novissimis diebus; secundo admonet eos familiariter de quibusdam, in tertio capite, ibi: *De cætero, fratres, etc.* Item primo monet, sicut dictum est, quantum ad præmia bonorum, et pœnas malorum; secundo quantum ad pericula tempore Antichristi, cap. II, ibi: *Rogamus autem vos, etc.* Item primo agit gratias de præparatione ad futurum judicium; secundo describit ipsum judicium, ibi: *Si tamen justum.* Item primo gratias agit de profectu; secundo ostendit fructum profectus; tertio signum. Dicit ergo: *Gratias agere debemus, etc.* Nam quia in prima epistola commendavit eos de fide et charitate, et aliis bonis in quibus abundabant, ideo dicit: *Gratias agere debemus semper pro vobis,* quia bonum, quod habetis, reputo meum. *Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare* [4]. Et hoc *Deo,* sine quo nihil boni potest fieri. Et hoc *dignum est,* quia de magnis bonis agimus gratias. *De magnis periculis a Deo liberati magnifice gratias agamus* [5]. Quare? Quia supercrescunt bona spiritualia. Periculose enim custodiuntur, nisi proficiat in eis homo. In his donis autem Dei, primum est fides, per quam Deus habitat in nobis, et in hac proficimus secundum intellectum. *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris* [6]. Et sic proficit homo per cognitionem, devotionem et inhæsionem. Secundum est charitas, per quam Deus est in nobis secundum effectum. *Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo* [7]. Et ideo dicit: *Et abundat. — In abundanti justitia, virtus est maxima, etc.* [8]. *De charitate autem fraternitatis non necesse habuimus scribere vobis, ipsi enim a Deo didicistis, ut diligatis invicem, etc.* [9].

(1) Ps. CXLVII.
(2) Jac. I.
(3) II. Pet. I.
(4) II. Joan. III.
(5) II. Mach. I.
(6) Ephes. IV.
(7) I. Joan. IV.
(8) Prov. XV.
(9) I. Thess. IV.
(10) Prov. X.
(11) Prov. XVII.
(12) II. Cor. IX.

Et tunc ponitur profectus, cum dicit: Ita quod ego glorior inde apud alios, quia vestra reputo mea. Bonum enim discipulorum est gloria prælatorum. *Filius sapiens lætificat patrem, etc.* [10]. *Corona senum, filii filiorum, etc.* [11]. *Pro quo de vobis glorior* [12]. Et tunc ponit signum profectus, sc. patientiam, quæ ostenditur maxime in tribulationibus. *Beatus vir qui suffert tentationem, etc.* [13]. In tribulationibus sunt duo servanda, scil. patientia, ne discedat a fide. *Patientia opus perfectum habet* [14]. Et fides in persecutionibus. *Persecutionem patimur et sustinemus* [15]. Unde dicit: *In fide, in omnibus persecutionibus vestris et tribulationibus.* Quæ quidem tribulationes dicuntur a tribulis, quibus interius perafflictiones pungimur. *Spinas et tribulos germinabit tibi* [16]. *Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt* [17]. Et hæc sancti sustinent propter duo, scilicet propter terrorem malorum. Si enim Deus non parcit bonis in hoc mundo, quomodo parcet malis in futuro? *Si autem primum a nobis, quis finis eorum, qui non credunt Dei evangelio, etc.* [18]. *Ecce quibus non erat judicium, ut biberent calicem, etc.* [19]. Secundo ad augendum meritum. Unde dicit: *Ut digni, etc.* Nam, ut dicitur Matth. c. XI, *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud.* Et: *Nonne hæc oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam* [20]? *Si tamen compatimur, ut et conglorificemur* [21]. Unde dicit: *Pro quo et patimini.* Tribulatio enim quæ fertur pro Deo, facit dignum regno Dei. *Beati qui persecutionem patiuntur, etc.* [22]. *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor* [23].

LECTIO II.

Bona, et mala a judice Deo præmianda esse dicit, quare hortatur ne in passionibus deficiant.

6. Si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem his qui vos tribulant;
7. Et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum, in revelatione Domini Jesu de cælo cum angelis virtutis ejus,
8. In flamma ignis dantis vindictam iis qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi.

(13) Jac. I.
(14) Ibidem.
(15) I. Cor. IV.
(16) Gen. III.
(17) Psal. XXIV.
(18) I. Pet. II.
(19) Jerem. XLIX.
(20) Luc. ult.
(21) Rom. VIII.
(22) Matth. V.
(23) I. Pet. IV.

9. Qui pœnas dabunt in interitu æternas, a facie Domini, et a gloria virtutis ejus,
10. Cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo.
11. In quo etiam oramus semper pro vobis, ut dignetur vos vocatione sua Deus, et impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, et opus fidei in virtute,
12. Ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, et vos in illo, secundum gratiam Dei nostri et Domini Jesu Christi.

Supra egit de eorum idoneitate ad futurum judicium, hic agit de forma judicii. Et primo ponit judicium quantum ad punitionem malorum et præmia bonorum; secundo de utraque parte sigillatim, ibi: *In flamma.* Item primo ponit judicium quantum ad punitionem malorum; secundo quantum ad præmia bonorum, ibi: *Cum venerit.* Quantum ad primum dicit supra: Sustinetis in exemplum, etc. Hic subinfert, *Si tamen justum est;* si, pro quia. Unde alia littera habet: Si quidem. Vel, si tamen, referatur in exemplum justi judicii; quasi dicat: Justum est, quod hæc patiamini, si tamen ex hoc mereamini; sed prima littera et expositio est melior: *Justum est retribuere. — Exaltare, qui judicas terram, redde retributionem superbis* [1]. *Væ qui prædaris, nonne et tu prædaberis* [2]? — *Tribulationem,* scil. æternæ damnationis. *Tribulatio, an angustia, etc.* [3]. — *Et vobis qui tribulamini requiem. — Recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris* [4]. *Amodo enim jam dicit spiritus, ut requiescant a laboribus suis* [5]. — *Nobiscum,* id est, æqualem gloriam. Sed numquid hoc est verum? Respondeo: Duplex est æqualitas, scil. absoluta quantitatis, et proportionis. Et prima non est æqualis quantum ad participationem hominis, sed æqualis quantum ad beatitudinem participatam, quæ est Deus; homo enim participat secundum magis et minus, sc. secundum quod ardentius, vel minus ardenter amat Deum. Sed secundum secundam, omnimoda æqualitas erit, quia ita est gloria Petri ad gratiam sibi datam et meritum suum, sicut gloria Lini ad suam. Hoc, inquam, *erit in revelatione, etc. — Pater omne judicium dedit Filio suo* [6], et hoc inquantum filio hominis; unde sequitur: *Et potestatem dedit ei judicium facere;* quia in forma humana omnibus apparebit, sed modo non apparet, quia humanitas ejus latet in gloria Dei, sed tunc apparebit. *Et revelabitur gloria Domini, etc.* [7]. Et hoc: *Cum angelis virtutis ejus,* ministris suis. *Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli ejus cum eo. etc.* [8].

Deinde cum dicit: *In flamma ignis,* agit de utraque, sc. punitione malorum, et præmiatione bonorum; sed in punitione malorum ostendit acerbam, justam et diuturnam. Dicit ergo: *Dantis vindictam,* id est, judicantis puniendos in flamma ignis, faciem orbis comburentis, et involventis reprobos, et detrudentis in perpetuum. *Ignis ante ipsum præcedet, etc.* [9]. Item erit justa propter duplicem culpam, sc. infidelitatis, et malæ vitæ. Quantum ad primum dicit: *Qui non noverunt,* id est, noluerunt cognoscere, *Deum. — Scientiam viarum tuarum nolumus* [10]. *Ignorans ignorabitur, etc.* [11].—Quantum ad secundum dicit: *Qui non obediunt evangelio Domini nostri Jesu Christi. — Non omnes obediunt evangelio* [12]. — Inobedientia est tantum peccatum, quod per eam mors venit in hunc mundum, ut dicitur Rom. v. Item est diuturna, quia *pœnas dabunt in igne æternas.* Et potest legi dupliciter, secundum quod duplex est pœna, sc. sensus et damni. De pœna sensus potest intelligi sic: Dabunt, id est, sustinebunt pœnas æternas non finiendas, et hoc *in interitu,* quia semper morientur. Aliter enim est de pœnis hujus vitæ et illis. Nam hic quanto plus acerbiores, tanto sunt breviores, quia extinguuntur, sed illæ sunt gravissimæ, quia sunt pœnæ mortis, et sunt interminabiles. Unde dicitur, quod semper erunt quasi in morte. *Mors depascet eos* [13]. *Vermis eorum non morietur* [14]. Pœna autem damni est duplex, quia separabuntur a visione Dei. Unde dicit: *A facie Domini,* sc. remoti. *Non veniet in conspectu ejus omnis hypocrita* [15]. Alia est privatio visionis gloriæ sanctorum. *Tollatur impius ne videat gloriam sanctorum, etc.* [16]. Vel aliter, *A facie Do-*

(1) Psal. xciii.
(2) Isa. xxxiii.
(3) Rom. viii.
(4) Luc. xvi.
(5) Apoc. xiv.
(6) Joan. v.
(7) Isa. xl.
(8) Matth. xxv.
(9) Psal. xcvi.
(10) Job xxi.
(11) I. Cor. xiv.
(12) Rom. x.
(13) Psal. xlviii.
(14) Isa. ult.
(15) Job xiii.
(16) Isa. ult.

mini, etc In hoc ostenditur causa acerbitatis pœnæ sensus. Sensus enim alicujus evacuatur, vel propter superiorem judicem, vel propter superioris potentiam; sed hoc non erit, quia hoc judicium procedet a facie Domini. *De vultu tuo judicium meum prodeat, etc.* [1]. Et ideo dicit: Dabunt pœnas, id est, sustinebunt, a facie Domini.

Deinde cum dicit: *Cum venerit*, agit de præmiatione sanctorum. Et primo ponit præmium; secundo meritum, ibi: *Qui crediderunt.* Gloriam sanctorum commendat, et quantum ad essentiam, per participationem gloriæ Dei, cum dicit: *Glorificari, etc.;* et quantum ad ejus excessum, ibi: *Et admirabilis.* Dicit ergo, *Cum venerit:* Christus certe gloriosus est. *Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris* [2]. — *Glorificari in sanctis ejus,* quia bonum sui est communicativum; vel glorificari in sanctis ejus, qui sunt membra sua, in quibus habitat, et in quibus glorificatur, quando sua gloria, sc. capitis, derivatur usque ad sua membra. *Servus meus es tu, Israel, quia in te gloriabor* [3]. Et hoc excedit omnem admirationem. Unde dicit: *Admirabilis, etc.* Siquidem admiratio est stupor procedens ex magna phantasia. Tanta vero sanctorum gloria non potest cadere in opinionem hominum. Et ideo dicit: *Admirabilis. — Mirabuntur in subitatione insperatæ salutis, etc.* [4].

Deinde ponit meritum, ibi: *Qui crediderunt, etc.* Et ponit primo meritum fidei, secundo suffragium orationis, ibi: *In quo.* Dicit ergo: Hæc erit gloria, quia *creditum est nostrum testimonium super vos*, quod credidimus de Christo, *in illo die*, id est, propter illum diem, quia bona quæ agimus, sunt propter illum diem. Et dicit: *Hoc testimonium est super vos*, id est, super sensum humanum. *Plurima super sensum hominis, etc.* [5]. Fides enim non habet meritum, ubi humana ratio præbet experimentum. Nisi enim esset supra vos, non esset magni meriti credere. Vel dicit, super vos, id est, dominatur vobis subjicientibus intellectum vestrum humiliter ad credendum. *In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi* [6]. Sic exponit Gloss. Vel aliter et magis secundum litteram: Dico, quod glorificabitur Christus in vobis, qui credidistis, in die judicii, quando Apostoli judicabunt; et tunc testimonium, quod est super vos, id est, de promptitudine fidei vestræ, erit certum et creditum, id est credibile.

Deinde cum dicit: *In quo oramus, etc.*, subjungit suffragium orationis, et primo proponit quod petit; secundo quo fine, ibi: *Ut dignetur;* tertio per quod posset assequi petitum, ibi: *Secundum gratiam.* Petit autem unum ex parte Dei, et duo ex parte nostra. Dicit ergo: *In quo*, id est, propter quem diem, *etiam nos oramus semper. — Sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis* [7]. *Absit autem hoc peccatum a me in Domino, ut cessem orare pro vobis* [8]. — Sed ad quid? *Ut dignetur vos vocatione sua Deus*, id est, faciat vos in mundo digne conversari suæ vocatıoni. *Digne ambuletis vocatione qua vocati estis* [9]. Item ex parte nostra duo petit: ex parte voluntatis, ut plene fruantur omni bonitate; unde dicit: *Ut impleat omnem voluntatem bonitatis*, id est, impleat in vobis voluntatem omnis boni. *Qui operatur in nobis velle et perficere pro bona voluntate* [10]. Item ex parte intellectus, ut perfecte credant; ideo dicit: *Et opus fidei. — Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* [11]. — Et hoc operemini *in virtute*, id est, in constantia et fortitudine, ut nullo timore cessetis a confessione ejus. Vel sic: *In quo*, id est, propter quem diem oramus, ut Deus dignetur vobis dare illud ad quod vocavit vos. *In hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis* [12]. Et impleat omne bonum, quod desideratis, quod est in vita æterna, quando habebimus Deum. *Qui replet in bonis desiderium tuum* [13]. Item impleat opus fidei, quod erit quando id quod hic per speculum et in ænigmate videmus, videbimus tunc facie ad faciem. Sed quo fine? *Ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi, etc.*, id est, ad gloriam Christi sit: et per vos tam in præsenti quam in futuro nomen Christi glorificetur in bonis vestris. *Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est* [14]. E converso de malis dicitur Is. LII et

(1) Psal. XVI. (2) Philipp. II.
(3) Isa. XLIX. (4) Sap. V.
(5) Eccl. VI. (6) II. Cor. X. (7) Rom. I.
(8) I. Reg. XIII. (9) Ephes. IV.
(10) Philipp. I. (11) Rom. X.
(12) I. Pet. III. (13) Ps. CII. (14) Matth. V.

Rom. II : *Nomen Dei per vos blasphematur.* Sed per quid poterimus illud consequi? *Secundum gratiam Dei nostri*, quæ est radix omnium bonorum nostrorum. *Gratia Dei sum id quod sum, etc.* [1].

CAPUT II.

Instruit eos ne discedant a veritate, quasi dies judicii immineat, quia primo revelandus est Antichristus, qui vocatur a Paulo, homo peccati.

1. Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, et nostræ congregationis in ipsum:
2. Ut non cito moveamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini.
3. Ne quis vos seducat ullo modo. Quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis,
4. Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus.
5. Non retinetis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis?

Superius Apostolus ostendit futura, quantum ad pœnas malorum, et præmia bonorum, hic annuntiat futura quantum ad pericula ecclesiæ, quæ erunt tempore Antichristi. Et primo nuntiat veritatem de futuris periculis; secundo monet, ut in veritate permaneant, ibi: *Itaque, fratres.* Circa primum duo facit, quia primo excludit falsitatem; secundo instruit de veritate, ibi: *Quoniam nisi.* Iterum prima in tres, quia primo commemorat illud ex quo debent induci; secundo ostendit ad quid debent induci, ibi: *Ut non cito;* tertio removet illud quod eos movere posset, ibi: *Neque per spiritum.* Inducit autem ex tribus, scil. propriis precibus, ibi: *Rogamus*, non præceptis. *Multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro* [2]. Secundo ex adventu Christi, desiderabili bonis, licet terribili malis. *Væ desiderantibus diem Domini, etc.* [3]. *Non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus, etc.* [4]. *Veni, Domine Jesu, etc.* [5]. Tertio ex desiderio et amore totius congregationis sanctorum. *In idipsum*, sc. ubi Christus est, quia [6] *Ubi erit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ.* Vel in idipsum, id est, in idem, quia omnes sancti loco et gloria erunt in eodem. *Congregate illi sanctos ejus* [7]. Sed ad quid inducit? *Ut non cito moveamini a vestro sensu.* Est autem aliud moveri, aliud terreri. Movetur autem a suo sensu, qui prætermittit quod tenebat; quasi dicat: Non cito dimittatis doctrinam meam. *Qui cito credit, levis est corde* [8]. Terror autem est quædam trepidatio, cum formidine contrarii. Et ideo dicit: *Ne terreamini. — Sonitus terroris semper in auribus ejus* [9]. — Item si pax, illi semper insidias suspicantur. *Cum enim sit timida nequitia, dat testimonium condemnationi, etc.* [10].

Deinde cum dicit: *Neque per spiritum,* removet quod eos movere posset, primo in speciali, secundo in generali, ibi: *Ne quis.* Seducitur autem quis per falsam revelationem; unde dicit: *Neque per spiritum*, id est: Si quis dicat sibi revelatum per Spiritum sanctum, vel a Spiritu sancto aliquid quod est contra doctrinam meam, *non terreamini. — Nolite omni spiritui credere* [11]. *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident* [12]. — Aliquando etiam satanas transfigurat se in angelum lucis, ut dicitur II. Cor. XI; et III. Reg. ult.: *Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus.* Secundo per ratiocinationem, vel falsam expositionem scripturæ; ideo dicit: *Neque per sermonem. — Sermo eorum ut cancer serpit* [13]. *Nemo vos seducat inanibus verbis* [14]. — Tertio per auctoritatem inductam in malo intellectu. *Sicut charissimus frater noster Paulus, secundum sibi datam sapientiam scripsit vobis, sicut in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras scripturas, etc.* [15]. Sed de quo seducebantur? *Quasi instet dies Domini.* Et dicit: *Neque per epistolam tamquam per nos missam.* Quia in prima epistola nisi bene intelligatur, videtur dicere, instare Domini adventum, ut illud: Deinde nos qui vivimus, etc.

Deinde cum dicit: *Ne quis, etc.*, facit

(1) I. Cor. XV.
(2) Philipp. I.
(3) Amos V.
(4) II. Tim. IV.
(5) Apoc. ult.
(6) Matth. XXIV.
(7) Psal. XLIX.
(8) Eccli. XIX.
(9) Job XV.
(10) Sap. XVII.
(11) I. Joan. IV.
(12) Ezech. XIII.
(13) II. Tim. II.
(14) Ephes. V.
(15) II. Pet. ult.

idem in generali. *Videte ne seducamini, etc.* [1]. *Nolite seduci* [2]. Ratio autem quare hæc removet Apostolus, sc. de adventu Domini, est, quia prælatus nullo modo debet velle quod per mendacium aliqua bona procurentur. *Invenimur autem et falsi testes, etc.* [3]. Item quia res credita erat periculosa, quod scil. instaret dies Domini. Primo quia daretur occasio majoris seductionis, quia futuri erant post tempora Apostolorum aliqui, qui dicerent se esse Christum. *Multi dicent: ego sum, etc.* [4]. Et ideo Apostolus noluit. Item dæmon frequenter prætendit se esse Christum, sicut patet de beato Martino. Et ideo ne seducantur, noluit. Augustinus autem ponit aliam rationem, quia immineret periculum fidei; unde diceret aliquis: Tarde veniet Dominus, et tunc præparabo me ad eum. Alius diceret: Veniet cito, et ideo nunc me præparabo. Alius diceret: Nescio. Et hic melius dicit, quia concordat Christo. Sed ille plus errat, qui dicit: Cito; quia, elapso termino, homines desperarent, et crederent falsa esse quæ scripta sunt.

Deinde cum dicit: *Quoniam nisi venerit discessio, etc.*, astruit veritatem; et primo ostendit quæ ventura sunt ad Antichristi adventum. Et sunt duo, quorum unum præcedit adventum Antichristi; aliud est ipse adventus ejus; primum est discessio, quod multipliciter exponitur in Gloss. Et primo a fide, quia futurum erat, ut fides a toto mundo reciperetur. *Et prædicabitur hoc evangelium regni in universo orbe* [5]. Istud ergo præcedit quod (secundum Augustinum) nondum est impletum, et post multi discedent a fide, etc. *In novissimis temporibus discedent quidam a fide, etc.* [6]. *Refrigescet charitas multorum* [7]. Vel discessio a Romano imperio, cui totus mundus erat subditus. Dicit autem Augustinus, quod hoc figuratur Dan. II in statua, ubi nominantur quatuor regna; et post illa adventus Christi, et quod hoc erat conveniens signum, quia Romanum imperium firmatum fuit ad hoc, quod sub ejus potestate prædicaretur fides per totum mundum.

Sed quomodo est hoc, quia jamdiu Gentes recesserunt a Romano imperio, et tamen necdum venit Antichristus? Dicendum est, quod nondum cessavit, sed est commutatum de temporali in spirituale, ut dicit Leo Papa in sermone de Apostolis. Et ideo dicendum est, quod discessio a Romano imperio debet intelligi, non solum a temporali, sed a spirituali, sc. a fide catholica Romanæ ecclesiæ. Est autem hoc conveniens signum, quod sicut Christus venit quando Romanum imperium omnibus dominabatur, ita e converso signum Antichristi est discessio ab eo. Secundo prædicit secundum futurum, scil. Antichristum. Et primo quantum ad ejus culpam et pœnam; secundo quantum ad ejus potestatem, ibi: *Eum cujus adventus.* Item primo communiter et implicite tangit culpam ejus et pœnam; secundo explicat utrumque, ibi: *Qui adversatur.* Dicit ergo: Discessio primo veniet, et tunc revelabitur. Dicitur autem esse *Homo peccati et filius perditionis*, secundum Gloss., quia sicut in Christo abundavit plenitudo virtutis, ita in Antichristo multitudo omnium peccatorum. Et sicut Christus est melior omnibus sanctis, sic ille pejor omnibus malis. Et propter hoc homo peccati dicitur, quod totaliter erit peccatis deditus. Sed non dicitur sic homo peccati, quin posset esse pejor, quia numquam malum corrumpit totum bonum, licet quantum ad actum non poterit esse pejor. Christo autem nullus homo potuit esse magis bonus. Dicitur autem *filius perditionis*, id est, deputatus extremæ perditioni. *In diem perditionis servabitur malus, et ad diem furoris ducetur* [8]. Vel *perditionis*, id est, diaboli, non per naturam, sed per suæ malitiæ complementum, quæ in eo complebitur. Et dicit: *Revelabitur;* quia sicut omnia bona et virtutes sanctorum, qui præcesserunt Christum, fuerunt figura Christi; ita in omnibus persecutionibus ecclesiæ tyranni fuerunt quasi figura Antichristi, et latuit ibi Antichristus: et ita tota illa malitia, quæ latet in eis, revelabitur in tempore illo.

Deinde cum dicit: *Qui adversatur*, explicat quæ dixerat. Et primo ostendit quomodo sit homo peccati; secundo quomodo filius perditionis, ibi: *Et tunc revelabitur.* Item primo prænuntiat ejus futuram culpam; secundo assignat ejus

(1) Luc. XXI. (2) I. Cor. XV.
(3) Ibidem. (4) Luc. XXI.
(5) Matth. XXIV. (6) I. Tim. IV.
(7) Matth. XXIV. (8) Job XXI.

causam, ibi: *Et tunc.* Item primo describit culpam, secundo dicit se non annuntiare doctrinam novam, ibi: *Nonne.* Item primo ostendit culpam, secundo ejus signum, ibi: *Ita ut, etc.* Duplex est autem ejus culpa, scil. contrarietas ad Deum; unde dicit: *Qui adversatur* omnibus spiritibus bonis. *Cucurrit adversus Deum erecto collo, et pingui cervice, armatus est, sicut et membra ejus* [1]. *Lingua eorum et adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majestatis ejus* [2]. Secunda est, quia præfert se Christo; ideo dicit: *Extollitur, etc.* Dicitur autem Deus tripliciter. Primo naturaliter. *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est* [3]. Secundo opinative. *Omnes dii Gentium dæmonia* [4]. Tertio participative. *Ego dixi: Dii estis* [5]. Omnibus autem his se præferet Antichristus. *Elevabitur et magnificabitur adversus omnem Deum, et adversus Deum deorum loquetur magnifica* [6]. Signum autem culpæ est, cum dicit: *Ita ut in templo, etc.* Superbia enim Antichristi major est superbia omnium præcedentium. Unde sicut de Cajo Cæsare legitur, quod cum in vita adhuc esset, coli voluit, statuam suam ponens in quolibet templo; et Ezech. XXVIII de rege Tyri dicitur: *Dixisti, quia Deus ego sum, etc.*: ita credibile est, quod sic eis faciet Antichristus, dicens se Deum esse et hominem. Et in hujus signum sedebit in templo. Sed in quo templo? Nonne est destructum a Romanis? Et ideo dicunt quidam, quod Antichristus est de tribu Dan, cujus tribus inter alias duodecim non nominatur Apoc. VII. Et ideo Judæi primo eum recipient, et reædificabunt templum in Jerusalem, et sic implebitur illud Dan. IX: *Erit in templo abominatio et idolum;* Matth. XXIV: *Cum vero videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat.* Quidam vero dicunt, quod numquam Jerusalem, nec templum reædificabitur, sed usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. Et hoc etiam aliqui Judæi credunt, ideo exponitur *in templo Dei*, id est, in ecclesia, quia multi de ecclesia eum recipient. Vel secundum Augustinum, in templo Dei sedeat, id est, principetur et dominetur, tamquam ipse cum suis nuntiis sit templum Dei, sicut Christus est cum suis.

Deinde cum dicit: *Non retinetis*, ostendit quod nihil novi scribet; quasi dicat: Olim cum essem apud vos, dixi hoc. *Non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio* [7]. *Quales fuimus verbo per epistolas absentes, tales et præsentes in facto, etc.* [8].

(1) Job XV.
(2) Isa. III.
(3) Deut. VI.
(4) Psal. XCV.
(5) Psal. LXXXI.
(6) Dan. XI.

LECTIO II.

Mors revelatur Antichristi, et ejus adventus dilatio declaratur.

6. Et nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore
7. Nam mysterium jam operatur iniquitatis: tantum ut qui tenet nunc, teneat donec de medio fiat.
8. Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui. Et destruet illustratione adventus sui eum;
9. Cujus est adventus secundum operationem Satanæ in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus,
10. Et in omni seductione iniquitatis his qui pereunt

Superius Apostolus prænuntians narravit adventum et culpam Antichristi, hic ostendit causam dilationis. Et primo ostendit eos habere hujus scientiæ causam; secundo causam illam obscure proponit, ibi: *Nam mysterium.* Dicit ergo: Dico quod oportet revelari hominem peccati. *Et quid nunc detineat*, id est, quæ sit causa, quod tardet, *scitis*, quia ego dixi vobis, ita quod sic ad præsens detinet, *ut suo tempore*, id est, congruo tempore, *reveletur.* — *Omni negotio tempus et opportunitas est* [9]. Et [10]: *Omnia fecit Deus bona in tempore, etc.*

Deinde cum dicit: *Nam mysterium, etc.*, causam ejus ponit. Et hæc littera multipliciter exponitur, quia hoc mysterium potest esse nominativi casus, vel accusativi. Si primo modo, est sensus: Dico ut suo tempore, quia etiam jam mysterium, id est, figuraliter occultatum, operatur in fictis, qui videntur boni, et tamen sunt mali. Et hi operantur officium Antichristi. *Habentes speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes* [11]. Sed secundo modo est sensus: Nam diabolus, in cujus potestate veniet

(7) I. Joan. II.
(8) II. Cor. X.
(9) Eccle. VIII.
(10) Ibidem, c. III.
(11) II. Tim. III.

Antichristus, jam incipit operari occulte iniquitatem suam, per tyrannos et seductores, quia persecutiones ecclesiæ hujus temporis sunt figuræ illius ultimæ persecutionis contra omnes bonos, et sunt sicut imperfectæ comparando ad illam. *Tantum ut qui tenet, etc.* Hoc exponitur multipliciter. Uno modo, secundum Gloss. et Augustinum [1], qui dicunt, quod quidam opinati sunt Neronem, qui primo persecutus est Christianos, esse Antichristum, et quod non fuerat occisus, sed subtractus, et quandoque restituendus. Unde Apostolus hoc evacuans, dicit: *Tantum ut qui tenet nunc*, Romanum imperium, *teneat donec de medio fiat*, id est, donec moriatur. Sed hoc modo non est conveniens: quia multi anni sunt, quod Nero mortuus est, illo sc. anno quo Apostolus; sed melius est quod referatur ad Neronem, prout est persona publica Romani imperii, donec de medio fiat, id est, tollatur Romanum imperium de hoc mundo. *Dominus exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriæ, et ad ignominiam, etc.* [2]. Vel aliter: Tantum ut qui tenet, id est, detinet modo adventum Antichristi, teneat, ne veniat; quasi sit necessarium, quod adhuc aliqui veniant ad fidem, et aliqui recedant; quasi dicat: Ut discessus et accessus, qui nunc tenet donec veniat, teneat donec tollatur ille obscœnus. Vel sic: Tamquam qui nunc tenet fidem, teneat, id est, firmus sit in ea. *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam* [3]. Donec de medio fiat, id est, congregatio malorum permixta, separetur, et fiat seorsum, quod erit in persecutione Antichristi. Vel, *Tantum, etc.*, id est, ut mysterium iniquitatis, id est, iniquitas mystica, quæ detinet, detineat donec fiat de medio, id est, donec iniquitas reducatur in publicum: et fiat quasi aliquid existens in publico de medio. Multi enim modo occulte peccant; sed tamen quandoque fiet in aperto: quia Deus sustinet peccatores quamdiu sunt occulti, donec publice peccent, et tunc non sustinebit, ut patet de Sodomitis [4]. Sed tamen Augustinus confitetur se nescire quid Apostolus illis loquitur, qui jam sciebant. Unde dicit: *Quid nunc detineat, scitis.* Et præterea hoc non erat multum necessarium ad sciendum.

Deinde cum dicit: *Et tunc, etc.*, ponitur adventus iniqui, et pœna ejus. Primo manifestatio; secundo ejus pœna. Quantum ad primum dicit: *Ille* singulariter *iniquus revelabitur*, quia manifesta erit ejus culpa, *quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui. — Zelus Domini exercituum faciet hoc* [5], id est, zelus justitiæ, qui est amor. Spiritus enim Christi est amor Christi, et hic zelus est Spiritus sancti, quem habet ad ecclesiam. Vel spiritu oris sui, id est, mandato suo; quia Michael interfecturus est eum in monte Oliveti, unde Christus ascendit; sic et Julianus manu divina extinctus est. Et hæc est pœna præsens, licet futura etiam æternaliter punietur, quia *destruet illustratione, etc.*, id est, in adventu suo omnia illustrante. *Illuminabit abscondita tenebrarum, etc.* [6]. Et destruet, inquam, æterna, sc. damnatione. *Destruet illos, etc.* [7]. Et dicit, illustratione, quia ipse visus est ecclesiam obtenebrare, et tenebræ expelluntur illustratione, quia quicquid Antichristus ostenderit, ostendetur fuisse mendacium.

Deinde cum dicit: *Eum cujus est adventus*, prædicit potestatem Antichristi. Et circa hoc duo facit; quia primo ponit potestatem ejus ad seducendum; secundo hujus causam ex Domini justitia, ibi: *Eo quod charitatem.* Iterum prima in tres; quia primo ponit actorem hujus potestatis; secundo modum seducendi; tertio ostendit seducendos. Actor hujus potestatis est diabolus, et ideo destruet eum Christus. *In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli* [8]. Et ideo dicit, quod *adventus Antichristi erit secundum operationem satanæ*, id est, ex instinctu ejus. *Solvetur satanas de carcere suo, et exibit, et seducet gentes, etc.* [9]. Operatur enim aliquid secundum operationem satanæ, sicut arreptitius, in quo non solum instigat voluntatem, sed etiam impedit usum rationis: quod tamen non imputatur ad culpam ejus, quia non habet usum liberi arbitrii. Antichristus autem non sic; sed habebit usum liberi arbitrii. in quo est diabolus suggerens, sicut di-

(1) XX. de civitate Dei.
(2) Isa. XXIII. (3) Apoc. II.
(4) Gen. XIX.
(5) Isa. XI. (6) I. Cor. IV.
(7) Psal. XXVII. (8) I. Joan. III.
(9) Apoc. XX.

citur de Juda [1]: *Introivit in eum satanas*, sc. instigando. Decipiet autem hoc modo: primo per potentiam sæcularem; secundo per virtutem miraculorum. Quantum ad primum dicit: *In omni virtute*, sc. sæculari. *Dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omnibus pretiosis Ægypti* [2]. Vel virtute, sc. simulata. Quantum autem ad secundum dicit: *In signis, etc.* Signa sunt quædam mira etiam parva. Prodigia vero magna, quæ aliquem prodigiosum ostendunt, quasi procul a digito. *Fecit signa magna, ita ut et ignem faceret descendere de cælo, etc.* [3]. *Dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi* [4]. Et dicit: *Mendacibus.* Miraculum mendax dicitur, vel quia deficit a vera ratione facti, vel a vera ratione miraculi, vel a debito fine miraculi. Primum fit in præstigiis, quando per dæmones illuduntur aspectus, ut aliud videatur, quam est: sicut Simon magus fecit decollari arietem, et postea ostensus est vivus, et homo decollatus est: et postea homo, qui credebatur decollatus, ostensus est vivus, et creditus est resuscitatus. Et hoc faciunt homines commutando phantasmata et decipiendo. Secundo modo illa dicuntur miracula improprie, quæ plena sunt admiratione, quando effectus videtur, et ignoratur causa. Quæ ergo habent causam occultam alicui, et non simpliciter, dicuntur quidem mira, et non miracula simpliciter. Sed quæ simpliciter causam occultam habent, sunt proprie miracula, quorum est ipse Deus gloriosus, quia totum ordinem naturæ creatæ transcendunt. Aliquando vero fiunt aliqua mira, sed non præter ordinem naturæ, sed occultas causas habent: et hæc multo magis faciunt dæmones, qui virtutes naturæ sciunt, et qui habent determinatas efficacias ad speciales effectus, et hæc faciet Antichristus; sed non quæ habent veram rationem miraculi, quia non possunt in illa quæ sunt supra naturam. Tertio modo dicuntur miracula, secundum quod sunt ordinata ad attestandum veritati fidei, ad reducendum fideles in Deum. *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis* [5]. Sed si alicui adest gratia miraculorum, et non utatur eis ad hoc, miracula quidem sunt vera quo ad rationem rei factæ, et quo ad rationem miraculi; sed sunt falsa quantum ad finem debitum, et intentionem Dei. Sed tamen hoc non erit in Antichristo: quia nullus contra fidem facit vera miracula, quia Deus non est testis falsitatis. Unde aliquis prædicans falsam doctrinam non potest facere miracula, licet aliquis habens malam vitam posset.

Deinde ostendit seducendos, cum dicit: *His qui pereunt*, id est, in præscitis ad perditionem. *Nemo ex eis periit, nisi filius perditionis* [6]. Et hoc ideo, quia Joan. x: *Oves meæ vocem meam audiunt.*

(1) Joan. III. (2) Dan. XI.
(3) Apoc. XIII. (4) Matth. XXIV. (5) Marc. ult.
(6) Joan. XVII.

LECTIO III.

Non tenentes charitatem, Antichristus seducet; ideo orandum est, ut vocemur a Deo, ac in veritate nos manere permittat.

Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio;

11. Ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.

12. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem, in sanctificatione spiritus et in fide veritatis;

13. In quam et vocavit vos per Evangelium nostrum in acquisitione gloriæ Domini nostri Jesu Christi.

14. Itaque, fratres, state et tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.

15. Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, et Deus et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam et spem bonam in gratia,

16. Exhortetur corda vestra, et confirmet in omni opere et sermone bono.

Postquam ostendit in quibus habet locum deceptio Antichristi, sc. in præscitis ad damnationem, hic assignat causam prædictorum. Et primo ostendit causam hujus, et quomodo decipientur; secundo quomodo fideles ab eo liberentur, ibi: *Nos autem.* Item primo ponit eorum culpam tantum; secundo pœnam cum culpa; tertio pœnam tantum. Et est hic processus peccati. Primo enim quis ex demerito primi peccati deseritur a gratia, et cadit in aliud peccatum, et post in æternum punitur. Dicit ergo, quod causa quare decipientur est quia noluerunt recipere

charitatis veritatem, id est, veritatem evangelii. *Si veritatem dico, quare non creditis mihi* [1]? *Ipsi fuerunt rebelles lumini* [2]. Et dicit, *Charitatem veritatis*, quia nisi sit formata fides per charitatem, nihil est. *Si habuero fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum, etc.* [3]. *In Christo Jesu neque circumcisio, neque præputium aliquid valet, sed nova creatura* [4]. Et subdit utilitatem veritatis, dicens: *Ut salvi fierent.* — *Justificati ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum, etc.* [5]. — Sed culpa e pœna est eorum seductio; unde dicit: *Mittet*, id est, permittet illis venire, *operationem erroris.* — *Miscuit Dominus in medio ejus spiritum vertiginis* [6]. *Ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus* [7] — Et ideo dicit: *Ut credant mendacio*, id est, falsæ doctrinæ Antichristi. *Propter quod tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt* [8]. Sed pœna tantum est æterna damnatio; unde subdit: *Ut judicentur*, sc. judicio damnationis. *Et procedent qui mala fecerunt in resurrectionem judicii, etc.* [9]. — *Omnes qui non crediderunt veritati.* — *Qui non credit, jam judicatus est* [10].

Deinde cum dicit: *Nos autem*, ostendit quare fideles Christi liberentur. Et primo agit gratias pro eis; secundo commemorat divina beneficia, quibus a talibus liberantur. Dicit ergo sic: Illi decipientur, sed *nos debemus gratias agere.* — *Primum quidem gratias ago Deo meo semper pro vobis per Dominum, etc.* [11]. — Duplex autem ponit Dei beneficium, sc. electionem Dei, quæ est æterna, et vocationem, quæ est temporalis, ibi: *In qua et vocavit nos.* Dicit ergo: *Quod*, pro quia, *elegit nos*, sc. Apostolos, *et vos*, sc. fideles. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti, etc.* [12]. *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* [13]. Circa electionem tria tangit, sc. ordinem electorum, finem electionis, et medium consequendi finem. Electi sunt omnes sancti a principio mundi. *Dilexit populos, omnes sancti in manu illius sunt* [14]. Sed Apostoli specialiter sunt primitiæ. *Nos ipsi primitias spiritus habentes, etc.* [15]. Et ideo dicit: *Primitias fidei.* Finis item electionis est salus æterna; et ideo dicit: *In salutem.* — *Omnes homines vult salvos fieri, etc.* [16]. — Hoc autem fit primo ex parte Dei per gratiam sanctificantem; unde dicit: *In sanctificatione spiritus;* secundo ex parte nostra est consensus liberi arbitrii per fidem; ideo subdit: *Et in fide veritatis.*

Deinde cum dicit: *In quam et vos vocavit, etc.*, ponit secundum beneficium, quod est vocatio temporalis Christi, quæ sequitur electionem. *Quos vocavit, hos et justificavit, etc.* [17]. Et de hac vocatione nota parabolam [18] de eo, qui fecit cœnam magnam, etc. Et addit: *Per evangelium nostrum*, id est, a me prædicatum. Sed ad quam cœnam? *In acquisitione gloriæ*, id est, ut acquiramus Christi gloriam.

Deinde cum dicit: *Itaque, etc.*, monet tenere veritatem, et primo ponit monitionem; secundo orationem, ibi: *Ipse autem Dominus, etc.* Et facit primum, quia opus nostrum dependet a libero arbitrio; secundum vero, quia indiget auxilio gratiæ. Et primo monet ad standum, cum dicit: *State in veritate.* — *State, et nolite iterum jugo servitutis contineri* [19]. — Secundo docet modum standi, ibi: *Et tenete traditiones*, id est, documenta, quæ a majoribus traduntur. Nam documenta quæ traduntur a minoribus, quandoque non sunt servanda, quando sc. contrariantur documentis fidei. *Irritum fecistis mandatum Dei, propter traditionem vestram* [20]. Sed servanda sunt quæ ordinantur ad mandata Dei. *Quas didicistis.* — *Paulus docebat, ut tenerent traditiones et documenta quæ erant decreta ab Apostolis et senioribus, qui erant Jerosolymis, etc.* [21]. — Et has traditiones dupliciter ediderunt, quasdam verbis; unde dicit: *Per sermonem;* quasdam in scripturis; ideo addit: *Sive per epistolam.* Unde patet, quod multa in ecclesia non scripta, sunt ab Apostolis docta, et ideo servanda. Nam multa secundum judicium Apostolorum melius erat ut occultarentur, ut dicit Dionysius. Unde Apostolus [22] dicit: *Cætera cum venero disponam.*

(1) Joan. VIII. (2) Job XXIV.
(3) I. Cor. XIII. (4) Galat. ult.
(5) Rom. V. (6) Isa. XIX.
(7) III. Reg. ult. (8) Rom. II.
(9) Joan. V. (10) Joan. III. (11) Rom. I.
(12) Ephes. I. (13) Joan. XV.
(14) Deut. XXXIII. (15) Rom. VIII.
(16) I Tim. II. (17) Rom. VIII.
(18) Luc. XIV. (19) Galat. V.
(20) Matth. XV. (21) Act. XVI. (22) I. Cor. X.

Deinde ponit orationem, ibi: *Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, etc.*; quasi dicat: Sic moneo, sed nihil valet nisi adsit divinum auxilium. Et ideo ponit primo duplex Dei beneficium. Primum est amor ejus ad nos, quo alia nobis impendit; ideo dicit: *Dilexit nos.* Secundum est spiritualis consolatio, ibi: *Et dedit consolationem æternam.* — *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra* [1]. *Consolamini, consolamini, populo meus, dicit Dominus Deus vester, etc.* [2]. — Et dicit consolationem æternam, sc. contra omnia mala imminentia et futura. Et ideo expectamus *spem bonam*, id est, bonorum æternorum infallibilitatem. *Qui secundum magnam misericordiam suam regeneravit nos in spem vivam* [3]. Et hoc *in gratia*, sc. per quam speramus consequi vitam æternam. *Gratia Dei vita æterna* [4]. Petit autem pro eis exhortationem, quæ est monitio ducens animum ad volendum. Et hanc potest facere homo exterius; sed non esset efficax, nisi esset interius spiritus Dei; unde dicit: *Exhortetur corda vestra*, id est, instiget. *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus* [5]. Item petit confirmationem; unde dicit: *Et confirmet.* — *Confirma hoc, Deus, quod operatus es in nobis* [6]. — Quasi dicat: Exhortetur per gratiam, ut velimus, et confirmet ut efficaciter velimus. Et hoc, *In omni opere bono et sermone.* Præcedit opus sermonem, quia cœpit Jesus facere et docere [7].

CAPUT III.

Monentur Thessalonicenses pro Apostolo orare, ut augeatur Evangelium, otiumque removet, ut non gratis panem manducent.

1. De cætero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Dei currat et clarificetur, sicut et apud vos.
2. Et ut liberemur ab importunis et malis hominibus, non enim omnium est fides.
3. Fidelis autem Deus est, qui confirmabit vos et custodiet a malo.
4. Confidimus autem de vobis, fratres, in Domino, quoniam quæcumque præcepimus, et facitis et facietis.
5. Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei et patientia Christi.

(1) II. Cor. I. (2) Isa. XL.
(3) I Pet. I. (4) Rom. VI.
(5) Osee II. (6) Psal. LXVII. (7) Act. I.

6. Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis.
7. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos, quoniam non inquieti fuimus inter vos;
8. Neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et in fatigatione nocte ac die operantes, ne quem vestrum gravaremus.
9. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.

Supra instruxit eos de futuris in novissimis, hic instruit eos de quibusdam, quæ particulariter eis agenda erant. Ubi primo ponitur instructio; secundo epistolæ conclusio, ibi: *Ipse autem Deus pacis.* Item primo monet qualiter se habeant ad ipsum; secundo ostendit quid de eis confidat ipse, ibi: *Fidelis autem Deus;* tertio quomodo se habeant ad alios, qui inordinate ambulant, ibi: *Denuntiamus autem vobis.* Circa primum primo ponit orationem; secundo quid in oratione est petendum, ibi: *Ut sermo.* Dicit ergo: *De cætero*, sc. quia estis sufficienter instructi, *orate pro nobis.* — *Obsecro igitur vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum et per charitatem Spiritus sancti, ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum* [8]. — Et hoc est debitum, quia curati habent curam utilitatis gregis. *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei, etc.* [9]. Secundo ostendit quid petendum est, ut sc. tollantur impedimenta prædicationis; et ideo dicit: *Ut sermo Dei currat*, quia non potest totaliter impediri, sed retardari. Ideo dicit: Currat. *Orantes simul etiam pro nobis, ut Dominus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi* [10]. Item *ut clarificetur*, sc. per claram et lucidam expositionem, apud rudes et sapientes, *sicut et apud nos.* — *Sapientibus et insipientibus debitor sum* [11]. *Doctrina prudentium facilis* [12]. — Item per miracula, quæ sunt demonstrationes fidei. Est enim omnis scientia clara per demonstrationes, et hoc est orandum. *Da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum, etc.* [13]. Item secundo orandum est pro prædicatoribus, ut liberentur *ab importunis et malis hominibus*, sc. pseudoapostolis, qui sunt importuni in di-

(8) Rom. XV. (9) Hebr. XIII.
(10) Coloss. IV. (11) Rom. I.
(12) Prov. XIV. (13) Act. IV.

sputando, mali in seducendo. Vel a persecutoribus qui cogitaverunt iniquitatem in corde. Et ratio petitionis est, quia *omnium non est fides*, quia licet videantur habere eam, non tamen habent veram. *Domine, quis credidit auditui nostro* [1]? *Non omnes obediunt evangelio* [2].

Deinde cum dicit: *Fidelis, etc.*, ponit fiduciam quam habet de eis. Et primo facit hoc; secundo orat pro eis, ibi: *Dominus autem, etc.* Fiducia autem pendet ex eo qui gratiam dat, et ex hominibus qui sunt liberi arbitrii, ut dirigantur in gratia. Dicit primo ex parte Dei: Confido quod orabitis, et exaudiemini, quia fidelis est Dominus, *qui confirmabit* in bonis quæ in vobis est operatus. *Perficiet, confirmabit, consolidabitque, etc.* [3]. — *Et custodiet* a malo culpæ, et pœnæ. Si tamen in mala pœnæ incidant, est eis in bonum, quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, ut dicitur Rom. VIII. Secundo ex parte eorum dicit: *Confidimus autem de vobis, fratres,* sc. ex gratia quam accepistis, sed *in Domino*, non in virtute vestra. *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et viciniora salutis, etc.* [4]. — *Quoniam quæcumque præcipimus, etc.*, id est, quoniam perseverabitis. *Omnia verba, quæ locutus est Dominus, faciemus* [5].

Deinde cum dicit: *Dominus, etc.*, pro eis orat, dicens: *Dominus autem dirigat*, sc. ut perveniatis. Est autem hominis animum præparare, et Domini linguam gubernare, ut dicitur Prov. XVI. Et paulo post: *Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus*, sc. ad destinatum bravium. Et ideo dicit: Dirigat corda nostra, non solum exteriora opera, et hoc *in charitate Dei.* Duo autem sunt, per quæ in via salutis incedimus, sc. bona quæ facimus, et mala quæ sustinemus. Sed opera non sunt bona, nisi directa in finem charitatis. *Finis præcepti est charitas, etc.* [6]. Item nec patientia, nisi per Christum. *In patientia vestra possidebitis animas vestras* [7]. *Beati eritis, cum maledixerint vobis homines* [8]. Et ideo dicit: *Et patientia Christi*, id est, tolerantia malorum propter Christum, vel ad exemplum ejus. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, etc.* [9].

Deinde cum dicit: *Denuntiamus, etc.*, ostendit quomodo se habeant ad homines inordinatos. Et primo proponit edictum; secundo exponit, ibi: *Ipsi enim, etc.*; tertio ostendit necessitatem edicti proponendi, ibi: *Audivimus.* Dicit ergo: Sic vos vivitis, et sic confido. Sed quia sunt quidam mali inter vos, *denuntiamus, etc.*, sc. perfectis. *In nomine, etc.* Hoc enim ad prælatum pertinet. *Annuntia populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum, etc.* [10]. *Sanguinem illius de manu tua requiram* [11]. Et sequitur edictum, dicens: *Ut subtrahatis, etc.* Ex hoc introductum est in ecclesia, quod mali vitentur, et hoc ne infirmiores ex eorum consortio maculentur. *Qui tetigerit picem inquinabitur ab ea* [12]. *Modicum fermentum totam massam corrumpit* [13]. Item ad sanationem peccantis, ut confusio cedat ei in salutem. *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam* [14]. Nec hoc debet fieri passim, sed cum deliberatione et maturitate. *Congregatis vobis et meo spiritu cum virtute Domini Jesu tradere hujusmodi hominem satanæ in interitum, etc.* [15]. Et sic hic dicitur: *Ut subtrahatis, etc.* Nec debet fieri excommunicatio, nisi pro aliquo peccato, quia hic dicitur: *Inordinate, etc.* Et hoc est quando aliquid est secundum se malum, et contra ordinem juris naturalis, ut Gloss. exponit. *Ut omnia honeste et secundum ordinem fiant in vobis* [16]. *Omnia quæ sunt, a Deo ordinata sunt* [17]. Vel quia est prohibitum, et contra doctrinam ecclesiæ. Unde dicit: *Et non secundum traditionem, etc.* Supra [18]: *Tenete traditiones quas didicistis sive per sermonem, sive per epistolam nostram.*

Deinde cum dicit: *Ipsi enim, etc.*, exponit quantum ad ultimum quod dixerat, sc. secundum traditiones, ostendens quæ sit traditio hæc, et quomodo acceperunt ab ipso. Est autem hæc traditio, ut non essent otiosi, vel curiosi. Et primo ostendit quomodo acceperunt verbo; secundo quomodo exemplo. Item

(1) Isa. LIII.
(2) Rom. X.
(3) 1. Pet. ult.
(4) Hebr. VI.
(5) Exod. XXIV.
(6) 1. Tim. I.
(7) Luc. XXI.
(8) Matth. V.
(9) 1. Pet. II.
(10) Isa. LVIII.
(11) Ezech. III.
(12) Eccli. XIII.
(13) 1. Cor. V.
(14) Eccli. IV.
(15) 1. Cor. V.
(16) 1. Cor. XIV.
(17) Rom. XIII.
(18) Secundo hujus.

primo ostendit quod vitavit inquietudinem; secundo quomodo; tertio assignat causam. Dicit ergo: *Traditionem quam acceperunt, scitis, etc.*, quia prælati sunt imitandi non in omnibus, sed in his, quæ sunt secundum regulam Christi. *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* [1]. Et in quo? *Quoniam non inquieti fuimus inter vos.* Erant enim Thessalonicenses valde liberales. *De charitate fraternitatis non necesse habemus scribere vobis, ipsi enim didicistis, etc.* [2]. Et hac ratione pauperes otiose vivebant, et ex otio dabant se operibus indebitis, nec pertinentibus ad eos. Et hoc erat inquietudo. Et ideo dicit: *Quoniam non inquieti, etc. — Operam detis, ut quieti sitis, etc.* [3]; item: *Neque gratis panem manducavimus, etc.*, quia operibus manuum operabatur. Act. xx dicitur: *Ipsi scitis quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ.* Et Prov. ult. *Panem otiosa non comedit.* Num. xvi: *Tu scis, quia nec asellum quidem unquam acceperim ab eis, etc. — Sed in labore et fatigatione.* Non parum, sed *nocte et die*, id est, continue, quia aliquando oportebat eum prædicare et docere, et residuum ponebat in labore, *ne quem vestrum gravaremus. — Quid est quod præ cæteris minus habuistis, nisi quod non gravavi vos* [4]?

Deinde cum dicit: *Non quasi, etc.*, assignat causam sui operis manualis. Ubi excludit primo causam falsam, secundo ponit veram. Falsa quidem causa esset si quis diceret quod ei non liceret accipere ab eis sumptus; et ideo dicit: *Non quasi non habuerimus*, immo habuimus potestatem vivendi de sumptibus fidelium. *Qui altari deserviunt, cum altari participant* [5]. *Dignus est operarius cibo suo* [6]. *Sic et Dominus ordinavit his qui evangelium annuntiant, de evangelio vivere* [7]. Et sic ex evangelio sunt duo genera hominum potestatem habentium vivere ex aliorum sumptibus, qui sc. altari deserviunt, et prædicatores.

Deinde cum dicit: *Sed ut vos, etc.*, ponit veram causam. Nam duplicem causam invenimus, quare Apostolus manibus laboravit: Una apud Corinth.; alia hic. Illi enim erant avari, et graviter tulissent, sicut ibi dicitur. Causa autem quare laboravit hic fuit horum otium. Et ideo dicit: *Ut nos formam daremus, etc.*, sc. laborandi. *Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate* [8]. *Forma facti gregis* [9]. Alia causa ponitur in Gloss. I. Cor. iv, sc. quando non invenimus qui det nobis, et tunc laborabat. Quarta causa erat, ut sicut monachi Ægypti non essent otiosi. *Multam malitiam docuit otiositas* [10]. Unde qui non habent exercitium officii, vel studii, vel lectionis, periculose vivunt otiosi.

(1) I. Cor. iv et xi. (2) I. Thess. iv.
(3) I. Thess. iv. (4) II. Cor. xii.
(5) I. Cor. ix.

LECTIO II.

Persistit in otio amovendo, monetque ut quisque in sui vultus sudore pane vescatur, ac tandem valedicens, notissimo signo epistolam absolvit.

10. Nam cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet.
11. Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes.
12. His autem qui ejusmodi sunt, denuntiamus et obsecramus, in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent.
13. Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes.
14. Quod si quis non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo, ut confundatur.
15. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem
16. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis.
17. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola, ita scribo.
18. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Supra ostendit Apostolus quid eis suo exemplo tradidit, ut sc. non essent inquieti, sed ut operarentur, hic ostendit quomodo hoc præsens verbis et factis tradidit. Unde dicit: *Cum essemus;* quasi dicat: Ut formam daremus vobis, fecimus quod docuimus, quia *Hoc denuntiabamus, quoniam, etc.* Hæc verba, sicut dicit Gloss. et Augustinus in libro de operibus monachorum, quidam pervertebant quod non sit licitum servis Dei manibus operari, propter hoc quod dicitur Matth. vi: *Nolite solliciti esse,*

(6) Matth. x. (7) I. Cor. ix.
(8) I. Tim. iv. (9) I. Pet. v.
(10) Eccli. xxxiii.

etc. Nam dicunt hanc operationem pertinere ad sollicitudinem victus. Et propter hoc istud referebant ad spiritualia opera; quasi dicat: Si quis non vult facere opera meritoria et spiritualia, non est dignus manducare. Sed hoc est contra intentionem Apostoli, qui dicit: *Denuntiabamus* nos sic fecisse, sc. in labore et fatigatione. Sed quid est, *quoniam si quis non vult, etc.?* Estne hoc consilium vel præceptum? Et videtur esse præceptum, quia infra dicitur: *Si quis non obedierit verbo nostro, etc.* Ergo omnes tenentur manibus operari. Qui igitur non operatur manibus, sed stat otiosus, peccat mortaliter. Respondeo: Dicendum est quod est præceptum, sed aliquid præcipitur dupliciter: simpliciter, vel sub conditione. Simpliciter præcipitur quod per se est necessarium ad salutem, et hæc suntopera virtutum. Sub conditione vero, ut quando talis est casus, quod sine opere manuali præceptum servari non potest. Præcipitur autem homini quod corpus suum sustentet, alias enim est homicida sui ipsius. *De omni ligno paradisi comede, etc.* [1]. Ex præcepto ergo tenetur homo corpus suum nutrire, et similiter ad omnia, sine quibus corpus non potest vivere, tenemur. Unde quicumque non habet alias, unde corpus sustentet licite, vel possessione,vel licito negotio, tenetur laborare, ne furetur. *Qui furabatur, jam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis, etc.* [2]. Est ergo præceptum, quando aliter non potest licite vivere. Unde dicit: *Si quis non vult operari, nec manducet.* Est ergo alterum duorum necessarium, ut homo possit manducare, scil. vel quod habeat possessionem, vel quod licite procuret. *Labores manuum tuarum quia manducabis, etc.* [3]. *Operamini manibus vestris, sicut præcepimus vobis, etc.* [4].

Deinde cum dicit: *Audivimus, etc.*, ponit necessitatem hujus præcepti, quia Apostolus dicit hoc non tam ex officio docentis, quam propter vitium gentis. Ideo primo ponit culpam quæ inducit necessitatem præcepti; secundo adhibet remedium, ibi: *His autem qui, etc.* Dicit ergo: *Audivimus, etc.;* quasi dicat: Ideo non occulto hoc præceptum, quia audivimus quosdam, etc. Anima enim hominis semper oportet quod circa aliquid occupetur, et ideo necesse est quod otiosi inquietudinem patiantur circa illicita. *Operam detis ut quieti sitis, etc.* [5]. Et addit: *Sed curiose agentes*, sc. de negotiis aliorum. *Desideria occidunt pigrum* [6]. Deinde adhibet remedium, cum dicit: *His autem qui, etc.* Et primo ex parte peccantium secundo ex parte aliorum, ibi: *Vos autem, etc.* Dicit ergo: *His qui sunt ejusmodi denuntiamus* severe, ut prælatus, *et obsecramus* charitative, ut pater eorum, ut *panem suum*, non alienum, sed debitum sibi, sc. licite acquisitum, *cum silentio*, id est, sine inquietudine, non discurrendo, *manducet.* — *Cultus justitiæ, silentium* [7]. *Multam malitiam docuit otiositas* [8].

Deinde cum dicit: *Vos autem, etc.*, ex parte aliorum non peccantium duplex adhibet remedium. Primo sc. quod non cessent benefaciendo, secundo quod illos corripiant, ibi: *Quod si quis, etc.* Dicit ergo: *Vos autem, etc.;* quasi dicat: Nolite deficere benefaciendo, licet otiosi abutantur. *Bonum facientes, non deficiamus, etc.* [9]. Et hoc necessarium est, etiam si operentur manibus, et non deesset illis aliquid, quia necessaria est aliis subventio.

Deinde cum dicit: *Quod si quis, etc.*, innuit quod corrigantur, et primo ostendit quo ordine puniantur; secundo ostendit effectum pœnæ, ibi: *Ut confundantur;* tertio finem, ibi: *Et nolite, etc.* In ordine vero primo ponit culpam, secundo ejus manifestationem, tertio ejus punitionem. Culpa est inobedientia; et ideo dicit: *Quod si quis non obedierit.* — *Quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere* [10]. — Manifestatio et convictio ponitur, cum dicit: *Hunc per epistolam notate*, id est, manifestate, sed per veritatis inquisitionem. *Causam quam nesciebam, diligentissime investigabam* [11]. Pœna eorum est sententia excommunicationis; unde dicit: *Et non commisceamini cum illo, etc.* — *Cum hujusmodi nec cibum sumere* [12]. *Nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis* [13]. — Hic nota quod excommunicatio infligitur pro inobedientia; debet tamen esse convictus. Unde dicit: *Si quis non obedierit. per epistolam ve-*

(1) Gen. II. (2) Ephes. IV
(3) Psal. CXXVII. (4) I Thess. IV.
(5) I. Thess. IV. (6) Prov. XXI.
(7) Isa. XXX. (8) Ezech. XXXIII.
(9) Galat. IV. (10) I. Reg. XV.
(11) Job XXIX. (12) I. Cor. V. (13) II. Joan.

stram, hunc notate, id est, significate nobis, ut puniatur: et tamen vos interim *ne commisceamini cum illo;* sed effectus pœnæ est, ut confundatur, et ex hoc resipiscat. *Est confusio adducens peccatum, et est confusio adducens gloriam* [1]. Finis autem et intentio debet esse ejus correctio, quam intendit charitas; unde dicit: *Et nolite invicem existimare*, quia non debet fieri ex livore odii, sed ex studio charitatis; quasi dicat: Quod ipsum vitatis, non fiat ex odio inimicitiæ. *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos* [2]. Et ideo dicit: *Sed corripite ut fratrem.* In quo ostenditur charitas. *Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare fratres in unum, etc.* [3].

Deinde cum dicit: *Ipse autem, etc.*, concludit epistolam. Et primo ponitur conclusio; secundo salutatio, quæ est quasi epistolæ sigillum, ibi: *Salutatio, etc.* Iterum prima in duas, quia eis primo optat dona Dei, secundo ipsum Deum, ibi: *Dominus sit, etc.* Quantum ad primum dicit: *Ipse, etc.* Deus dicitur esse pacis quantum ad duo. Pax enim consistit in duobus, ut sc. homo concordet ad seipsum, et ad alios. Et neutrum potest haberi sufficienter nisi in Deo: quia sibi non concordat ad seipsum in seipso, quando quod appetitur secundum unum, sufficit quantum ad omnes, quod nihil potest esse præter Deum. *Qui replet in bonis desiderium tuum* [4]. Quæcumque enim alia, præter Deum, non sufficiunt ad omnes, sed Deus sufficit. *In me pacem habebitis, etc.* [5]. Item homines non uniuntur inter se, nisi in eo quod est commune inter eos, et hoc est maxime Deus. Et ideo dicit: *Deus pacis det*, non pacem temporalem, sed *sempiternam*, id est, spiritualem, quæ hic incipit, et ibi perficitur. *Qui posuit fines tuos pacem, etc.* [6]. Et hoc: *In omni loco*, et in toto mundo apud fideles. Quantum ad secundum dicit: *Dominus sit cum omnibus vobis*, quia nihil aliud bene habetur, nisi ipse habeatur per fidem et charitatem. *Salutatio mea*, hoc dicit propter infideles pervertentes epistolas ejus. *Videte qualibus litteris scripsi vobis manu mea, etc.* [7]. — *Quod est signum, etc. Gratia*, id est, gratuitum donum Dei, quod gratos vos reddit Deo, etc. *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est* [8].

(1) Eccli. IV. (2) Matth. V. (3) Psal. CXXXII. (4) Psal. CII. (5) Joan. XVI. (6) Psal. CXLVII. (7) Galat. ult. (8) Joan. I.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER I. EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM

EXPOSITIO

PROLOGUS

In manu Dei potestas terræ, et execrabilis omnis iniquitas gentium, et utilem rectorem suscitabit in tempore super illam [1]. Hæc verba materiæ hujus epistolæ conveniunt. Prius enim instruxit ecclesiam in his, quæ ad ejus unitatem pertinent. Hic instruit ipsos rectores ecclesiæ, qui sunt quasi principalia membra ejus. Circa quod videnda est ista instructio et utilitas. Instructio est in Deo, quia *in manu Dei, etc.* Et hoc tripliciter, quia ab ipso exoritur. *Non est potestas nisi a Deo* [2]. Item quod secundum Deum debet regulari. *Per me reges regnant, et conditores legum justa decernunt* [3]. Item quia secundum Dei dispositionem, eorum potestas fundatur. *Et ipse mutat tempora et ætates, transfert regna atque constituit* [4]. Item utilitas eorum ostenditur, quia est ad cohibendam nequitiam hominum, quia execrabilis omnis iniquitas gentium. *Justo non est lex posita* [5]. Rectores legis tripliciter debent se habere ad mala. Primo ut ea corde odio habeant. *Animo odio habentes mala, etc.* [6]. Secundo ut prohibeant ea ne fiant. *Rex qui sedet in solio judicii dissipat omne malum* [7]. Tertio ut facta puniant. *Minister enim Dei est, vindex in iram ejus qui male agit* [8]. Quarto videnda est utilitas, ibi: *Utilem rectorem, etc.* Et ad tria est utilis rector, quæ notantur Eccli. XLIX: *Joseph princeps fratrum*, ut gentem sustentet per potentiam (*Et rex fortis dominabitur eorum, etc.* [9]); *rector fratrum*, dirigendo per sapientiam (*Princeps ea quæ sunt digna principe cogitabit, etc.* [10]; *In medio fratrum rector illorum* [11]); *stabilimentum populi*, ut cohibeat ab injustis per justitiam (*Tu populum humilem salvum facies, et oculos superborum humiliabis, etc.* [12]). Et sic patet materia harum epistolarum, quia est ad instructionem rectorum populi fidelis, in quo quidam præferuntur in spiritualibus, sicut prælati ecclesiarum, quos primo instruit; quidam vero in temporalibus, quos secundo monet; et hoc in epistola ad Philem. Circa primum tres sunt epistolæ, secundum tria quæ competunt prælato: quorum primum est, ut gubernet populum; secundum, ut pro populo subdito patiatur; tertium, ut malos coerceat. Primum in prima ad Timotheum; secundum in secunda, ubi agit de martyrio; tertium in epistola ad Titum, ubi agit ac docet quomodo vitet hæreticos, ut etiam patet in argumentis epistolarum.

(1) Eccli. x. (2) Rom. XIII. (3) Prov. VIII. (4) Dan. II. (5) Infra I. (6) II. Mach. III.

(7) Prov. XX. (8) Rom. XIII. (9) Isa. XIX. (10) Isa. XXXII. (11) Eccli. X. (12) Psal. XVII.

CAPUT I.

Tria optat Timotheo suo, gratiam, misericordiam et pacem, quod non fecit alibi, quia prælati pluribus indigent.

1. Paulus Apostolus Jesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et Christi Jesu spei nostræ,

2. Timotheo dilecto filio in fide: Gratia, et misericordia, et pax a Deo patre in Christo Jesu Domino nostro.

Dividitur hæc epistola in salutationem et epistolarem narrationem, ibi: *Sicut*

rogavi. Circa primum tria facit, quia primo ponitur persona salutans, secundo persona salutata, tertio bona optata. Describit autem personam salutantem, primo ex nomine *Paulus*, quod convenit auctoritati propter duo. In apostolatu enim duo sunt, sc. altitudo potestatis, ad quam exaltantur humiles. *Cum esses parvulus in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es* [1]. Et Paulus dicitur modicus. Item claritas sapientiæ, et hanc Dominus præbet parvulis. *Revelasti ea parvulis, etc.* [2]. Secundo ex auctoritate, quia *Apostolus*, id est, missus. *Sicut misit me Pater* [3]. *Signaculum apostolatus mei vos estis in Domino* [4]. Tertio ex origine hujus auctoritatis; unde dicit: *Jesu Christi secundum imperium Dei, etc.* — *Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod assumpsi eos* [5]. *Quæsivit sibi Dominus virum juxta cor suum, etc.* [6]. — Ex quo patet quod prælati ex necessitate præcepti tenentur ad ea quæ sunt proprii officii. *Væ mihi enim est, si non evangelizavero* [7]. — *Et Christi Jesu spei nostræ*, qui est spes nostra, ut ad eum veniamus. *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo, etc.* [8]. Vel, spei nostræ, quia per ipsum speramus adipisci bona æterna. *Regeneravit nos in spem vivam, etc.* [9]. *Per consolationem scripturarum spem habeamus* [10]. Personam salutatam describit tripliciter. Primo ex nomine, cum dicit: *Timotheo*, de quo Act. xvi. Item ex affectione, dicens: *Dilecto.* — *Neminem habeo tam unanimem, etc.* [11]. — Item ex filiatione, dicens: *Filio in fide*, sc. a se converso. *Misi ad vos Timotheum filium meum charissimum, et fidelem in Domino, etc.* [12]. Tunc autem primo ponit bona optata, et deinde ostendit a quo sunt. Sciendum est autem quod in aliis epistolis duo ponuntur, hic tria, quia prælati pluribus indigent. Et ideo dicit: *Gratia et misericordia*, primo sibi, et deinde aliis. Et sumitur hic misericordia pro remissione peccatorum, quia hæc est ex Dei misericordia: gratia vero pro munere gratiarum, quo indigent prælati. Vel gratia sicut in aliis pro gratia justificante: sed misericordia pro munere divino in spiritualibus charismatibus exaltante. *Gratia Dei et misericordia in sanctos ejus, et respectus in electos illius* [13]. — *Et pax*, scil. tecum, et per te aliis. *Suscipiant montes pacem* [14]. Sed unde? *A Deo*, ut dent populo. *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum* [15]. — *Et Christo Jesu Domino nostro*, scil. per quem maxima nobis et pretiosa promissa donavit [16].

(1) I. Reg. xiii. (2) Matth. xi.
(3) Joan. x. (4) I. Cor. ix.
(5) Act. xiii. (6) I. Reg. xiii.
(7) I. Cor. ix. (8) Philipp. i.

LECTIO II.

Hebræorum fabulis et interminatis genealogiis minime vacare docet, sed monet magis ut charitatem sectetur.

3. Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent,

4. Neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis, quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem Dei, quæ est in fide.

5. Finis præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.

Hic incipit epistolaris narratio. Et est hæc epistola quasi pastoralis regula, quam Apostolus tradit Timotheo, instruens de omnibus, quæ spectant ad regimen prælatorum, et eo ordine quo debet esse intentio. Primo ergo instruit eum de spiritualibus ministrandis, secundo de temporalibus, in iv cap., ibi: *Spiritus autem.* Item ad prælatum pertinet primo quod doceat de forma fidei, ne fides subditorum corrumpatur. *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* [17]. Secundo ut instruat eos de pertinentibus ad cultum Dei, quod non potest esse, nisi fides sit recta. Ideo primo instruit de fide; secundo de cultu Dei, ii cap., ibi: *Obsecro igitur;* tertio agit de institutione officiorum, in iii cap., ibi: *Fidelis sermo.* Sciendum est autem quod in primitiva ecclesia error fuit periculosus quorumdam dicentium, legalia debere servari simul cum evangelio, quod Apostolus excludit primo ostendens legis conditionem; secundo probat per experimentum in seipso, ibi: *Gratias ago.* Circa primum tria facit, quia primo ostendit quid de lege sit repudiandum; secundo quid in ea acceptandum, ibi: *Finis autem præcepti;* tertio concludit legis conditionem, ibi: *Scimus aute*

(9) I. Pet. i. (10) Rom. xv.
(11) Philipp. ii. (12) I. Cor. iv.
(13) Sap. iv. (14) Psal. lxxi.
(15) Jac. i. (16) II. Pet. i. (17) Luc. xxii.

quia. Repudiandum est autem in lege quod alii male addiderunt, non quod a Deo est datum, nisi jam secundum carnalem intellectum. Et primo docet falsas fabulas et traditiones esse repudiandas; secundo rationem assignat, ibi: *Quæ quæstiones.* Dicit ergo: Dico quod debes facere *sicut rogavi te*, cum tamen possem imperare. *Rectorem te posuerunt? noli extolli, esto in illis quasi unus ex illis* [1]. — *Ut denuntiares quibusdam.* Vel aliter: Duo pertinent ad prælatum, ut cohibeat docentes falsa. Et ideo dicit: *Ne aliter docerent.* — *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit* [2]. *Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis, neque auferetis ex eo* [3]. — Secundo, ut si contingat quod aliqui falsa docerent, prohibeat populum ne eis intendant; unde dicit: *Neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis.* Fuerunt autem quidam hæretici, qui detestantes vetus testamentum, exponebant quod Apostolus ipsum repudiabat, deridendo historias ejus, dicens: Fabulis et genealogiis interminatis, etc. Contra quod dicit Augustinus quod Apostolus utitur historiis et genealogiis veteris testamenti. Gal. IV: *Abraham duos filios habuit, etc.* Si ergo reprobaret, non eis uteretur. Dicit ergo: *Fabulas*, non datam legem in scriptis, sed in ore, sc. Thalmuth: non quæ Moyses ore tradidit, sed quæ alii addiderunt, ut sunt stultæ fabulæ, sc. quod Adam habuit aliam uxorem, ex qua dicunt natos dæmones. *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram* [4]. *Ad fabulas autem convertentur* [5]. Ratio hujus est, quia *præstant quæstiones*, id est, contentiones. *Noli verbis contendere* [6]. *Honor est homini qui se separat a contentionibus* [7]. — *Magis quam ædificationem Dei, quæ est in fide*, quando sc. aliquis est confirmatus in veritate fidei, ad quod debet omnis doctrina tendere.

Deinde cum dicit: *Finis autem*, ostendit quid de lege sit tenendum. Et circa hoc duo facit, quia primo ostendit hoc; secundo quod periculum est his qui hoc non tenent, ibi: *A quibusdam, etc.* Circa primum sciendum est quod lex vetus dicitur lex mandatorum, quia mandatis et præceptis continetur. *Legem mandatorum, decretis evacuans* [8]. Illud ergo ad quod ordinantur omnia mandata legis est præcipue tenendum; hoc autem est charitas. Matth. XXII: *Diliges Deum tuum ex toto corde tuo, etc.* Et paulo post: *In his duobus mandatis universa lex pendet et prophetæ.*

Sed quomodo charitas est finis præcepti? Ad hoc sciendum, duo sunt consideranda. Primo quod omnia præcepta legis sunt de actibus virtutum, et quod per omnes actus virtutum ordinatur homo unus ad alium. Secundo quod objectum unius virtutis est finis alterius, quia quandocumque una potentia est circa aliquem finem, ad illam ordinantur omnia quæ sunt ejusdem, sicut ad finem; sicut frænifactiva est ad equestrem, quia officium equestris est ejus finis, hæc autem ad ducem. Virtutes autem theologicæ ultimum finem habent pro objecto. Aliæ autem sunt circa ea quæ sunt ad finem. Virtutes ergo omnes respiciunt theologicas sicut finem. Inter theologicas vero illa plus habet de ratione finis, quæ propinquius se habet ad ultimum finem. Fides autem ostendit eum, spes facit tendere in eum, charitas unit. Ergo omnes ordinantur ad charitatem, et sic dicitur charitas finis præceptorum. Sed cum ea quæ sunt ad finem, disponunt ad finem; præcepta autem sunt ad charitatem; ideo disponunt ad eam. Ideo dicit: *De corde puro.* Ad hoc enim quod cor sit purum, dantur præcepta virtutum, quarum quædam ordinantur ad modum rectificandi passiones, quarum, scil. virtutum, materiæ sunt passiones, sicut temperantia quæ ordinat concupiscentiam, mansuetudo iras, fortitudo timores et audacias. Per has autem passiones turbatur puritas cordis. Et ideo istæ virtutes faciunt cor purum.

Sed numquid hoc requiritur ad charitatem? Respondeo: Dicendum est quod sic, quia impossibile est quod cor impurum sit promptum ad charitatem, quia unicuique est diligibile quod sibi est conforme. Cor impurum diligit illud, quod competit ei secundum passionem; ergo necesse est quod sit expeditum a passionibus. *Recti diligunt te* [9]. Aliæ virtutes sunt quæ rectificant hominem ad proximum, et ex hoc sequitur quod habeat conscientiam bonam, quia non facit alteri quod sibi non vult fieri. *Omnia*

(1) Eccli. XXXII. (2) Galat. I.
(3) Deut. IV. (4) Matth. XV.
(5) II. Tim. IV. (6) II. Tim. II.
(7) Prov. XX. (8) Ephes. II. (9) Cant. I.

ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis [1]. Et ideo quæ contra proximum sunt, sunt contra conscientiam. Unde dicit: *Et conscientia bona.* Qui ergo non habuerit conscientiam bonam, non potest Deum pure diligere, quia qui non habet conscientiam bonam, timet pœnam. Timor autem non est in charitate, sed fugit Deum, et non unitur ei. Et ideo præcepta, quæ conscientiam rectificant, bene disponunt ad charitatem. Aliæ sunt virtutes ad habendam veram fidem, scil. virtutes quibus Deum colimus, sc. latriæ et hujusmodi, quæ sunt ordinata ad removendum errores, et ad confirmandum in cordibus fidei firmitatem de Deo. Qui enim non habent veram fidem, non possunt Deum diligere; quia qui falso credit de Deo, jam non diligit Deum. Non enim diligit qui non credit, quia non figitur affectus, nisi in illo quod ostendit intellectus. Et ideo quæ faciunt fidem veram, ordinantur ad charitatem. Et ideo dicit: *De corde puro*, quia faciunt hoc. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* [2]. — *Et conscientia bona.* — *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ* [3]. — *Et fide non ficta*, id est, vera. Et ideo virtutes et præcepta ordinantur ad finem qui est charitas, quæ sumitur secundum ista tria, etc.

LECTIO III.

Non discedendum a virtutibus manifestat, quia periculum imminet erroris.

6. A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium,

7. Volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.

8. Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime utatur.

9. Scientes hoc, quia lex justo non est posita, sed injustis et non subditis, impiis et peccatoribus, sceleratis et contaminatis, patricidis et matricidis, homicidis,

10. Fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus et perjuris, et si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur,

11. Quæ est secundum Evangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.

12. Gratias ago ei qui me confortavit in Christo Jesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit ponens in ministerio.

13. Qui primus blasphemus fui, et persecutor, et contumeliosus, sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate.

14. Superabundavit autem gratia Domini nostri cum fide et dilectione, quæ est in Christo Jesu

Supra ostendit virtutum dignitatem et utilitatem, hic declarat harum necessitatem, quia quicumque ab his discedit, in periculum falsæ doctrinæ cadit. Et circa hoc duo facit, quia primo ponitur falsitas doctrinæ in quam incidunt; secundo conditio falsa docentium, ibi: *Volentes esse.* Dicit ergo: Finis præcepti, etc. Et hæc sunt principalia legis, a quibus quidam discedunt. *Vana locuti sunt, etc.* [4]. Et nota quod recessus a charitate, causa est falsæ doctrinæ, quia qui non amant charitatem, cadunt in mendacium. *Qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati* [5]. Similiter qui dimittunt cordis puritatem. Habentes enim cor infectum passionibus, judicant secundum affectum earum, et non secundum Deum. *Animalis homo non percipit quæ Dei sunt, etc.* [6]. Similiter habentes conscientiam malam, quia non possunt quiescere in veritate. Et inde est quod quærunt falsa, ut in eis quiescant. *Habens fidem et conscientiam bonam* [7]. Similiter qui habet fiduciam fictam. *Qui incredulus est, infideliter agit* [8].

Deinde cum dicit: *Volentes, etc.*, ponitur conditio falsa docentium, et primo inordinata ambitio; secundo defectus eorum. Quantum ad primum dicit: *Volentes esse, etc.* — *Amant primos recubitus in cœnis, et vocari ab hominibus, Rabbi, etc.* [9]. *Nolite plures magistri fieri, etc.* [10]. — Quantum ad secundum dicit: *Non intelligentes.* — *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant* [11]. *Sol intelligentiæ non est ortus nobis* [12]. — *Neque quæ loquuntur* per auctoritates, quas non intelligunt, *neque de quibus affirmant*, sc. concludendo.

Deinde cum dicit: *Scimus autem, etc.*, ponit legis conditionem quantum ad duo. Primo quantum ad bonitatem legis; secundo quantum ad finem et intentionem legislatoris, ibi: *Scientes.* Dicit ergo: *Scimus*, sc. per certitudinem, *quod lex bona est*, non mala, ut hæretici dicunt. *Lex Domini immaculata, etc.* [13].

(1) Matth. VII. (2) Matth. V.
(3) II. Cor. I. (4) Psal. XI.
(5) II. Thess. II. (6) I. Cor. II.
(7) Infra eodem. (8) Isa. XXI.
(9) Matth. XXIII. (10) Jac. III.
(11) Ps. LXXXI. (12) Sap. V. (13) Ps. XVIII.

Lex quidem sancta est, et mandatum sanctum, et justum, et bonum [1]. Sed contingit, quod aliquis bono utatur male. Cum ergo lex sit bona, requiritur quod homo ea bene utatur. Et ideo dicit: *Si quis recte ea utatur.* Alias fit ei mors, ut dicitur Rom. VIII. In lege enim sunt quædam moralia, et quædam cæremonialia. Cæremonialia quidem in figura Christi et ecclesiæ sunt data, sed indigent, ut intelligantur non solum carnaliter, sed etiam spiritualiter; et in figura futurorum, et ut scias quod non sunt perpetuo servanda, sed cessant veritate veniente. *Et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris, etc.* [2]. Et sic exponit Glossa. Sed Apostolus videtur loqui de moralibus, quia subdit quod lex posita est propter peccata, et hæc sunt præcepta moralia. Horum legitimus usus est, ut homo non attribuat eis plus quam quod in eis continetur. Data est lex ut cognoscatur peccatum. *Quia nisi lex diceret: Non concupisces, concupiscentiam nesciebam, etc.* [3]; quod dicitur in decalogo. Non est ergo in eis spes justificationis, sed in sola fide. *Arbitramur justificari hominem per fidem sine operibus legis* [4].

Deinde cum dicit: *Scientes*, ostendit conditionem legis quantum ad legislatoris intentionem; et primo ponit existimatam; secundo ponit veram intentionem, ibi: *Sed injustis.* Existimata intentio excluditur, cum dicit: *Justo, etc.* Ubi posset esse duplex falsus intellectus. Unus quod justus legem non servat, quod falsum est, quia nisi servaret eam quantum ad moralia, justus non esset. Unde et Christus factus est sub lege. Alius quod justus non obligatur ad præcepta legis, et non peccaret si faceret contra ea. Sed verus est sequens sensus, supponendo, quia quod imponitur alicui, imponitur sicut onus; lex enim justis non imponitur sicut onus, quia habitus eorum interior inclinat eos ad hoc ad quod lex, et ideo non est onus eis. *Ipsi sibi sunt lex* [5]. Vel aliter: Lex non est posita pro justis, sed pro injustis; quasi dicat: Si omnes essent justi, nulla necessitas esset dandi legem, quia omnes essent sibi lex. Intentio bonorum debet esse, ut alios inducant ad virtutes. Quidam autem per se sunt bene dispositi ad virtutes; alii habent mentem bene dispositam, sed per alium, et de istis sufficit paterna monitio, non coactiva; alii autem nec per se, nec per alium bene disponuntur; ideo eis omnino est necessaria lex, ut patet in Ethicis.

Deinde cum dicit: *Sed injustis, etc.*, ponit veram intentionem; et primo describit eos in generali, quibus necessaria est lex; secundo in speciali, ibi: *Patricidis.* Sciendum est autem, quod, sicut I. Joan. III dicitur, *omne peccatum est iniquitas*, et ideo repugnat alicui juri. Cum autem sit duplex jus, sc. naturale et positivum, naturali repugnat quod secundum se est malum, positivo autem repugnat quod est malum, quia prohibitum.

Quantum ad primum dicit: *Sed injustis*, qui sc. agunt contra jus naturale. *Transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt fœdus sempiternum, etc.* [6]. Quantum ad secundum dicit: *Non subditis*, sc. præcepto humano. *Parentibus non obedientes* [7]. Et hæc duo respiciunt rationem peccati. Ponit autem alia, quæ sumuntur per comparationem ad illud, et hoc est vel contra Deum, vel contra proximum, vel in seipsum. In Deum dicitur impietas, quia pietas importat cultum Dei; ideo dicit: *Impiis.* In proximum, sic dicit: *Peccatoribus.* — *Non resurgent impii in judicio, etc.* [8]. *Nos enim natura Judæi, et non ex Gentibus peccatores* [9]. — Sed secundum Augustinum [10] peccata distinguuntur in duo, sc. in spiritualia, quæ dicuntur facinora, et in carnalia, et hæc dicuntur flagitia; et ideo dicit: *Sceleratis*, quantum ad spiritualia. *Qui abscondit scelera, etc.* [11]. Quantum ad carnalia dicit: *Contaminatis.* — *Contaminavit Judas sanctificationem Domini, etc.* [12].

Deinde connumerat peccata in speciali. Et primo nominat quædam in speciali; secundo colligit alia in generali, ibi: *Et si quid aliud, etc.* Primo ponit peccata operis; secundo peccata oris, ibi: *Mendacibus, etc.* Circa primum primo ponit quantum ad facinora; secundo quantum ad flagitia. Facinora dicuntur

(1) Rom. VII.
(2) Jerem. XXXI.
(3) Rom. VII.
(4) Rom. XIII.
(5) Rom. II.
(6) Isa. XXIV.
(7) Rom. I
(8) Psal. I.
(9) Galat. II.
(10) De doctr. christ.
(11) Prov. XVII.
(12) Malach. II.

quæ sunt in nocumentum proximi. Et quanto est proximus conjunctior, tanto est eorum peccatum gravius, quia plus eis tenemur. Et ideo primo dicit de patre, secundo de matre. Exod. [1]: *Honora patrem tuum et matrem tuam, etc.;* et postea [2]: *Qui percusserit patrem suum, aut matrem, morte moriatur;* deinde prosequitur de aliis proximorum homicidiis, dicens: *Si quis per industriam occiderit pròximum suum, etc.* [3].

Deinde ponit flagitia, et primo quæ secundum naturam sunt, cum dicit: *Fornicariis. — Fornicatores et adulteros judicabit Deus* [4]. — Secundo contra naturam, dicens: *Masculorum concubitoribus. — Neque masculorum concubitores regnum Dei possidebunt* [5]. — Deinde ponit nocumenta oris, et primo quantum ad simplex mendacium, dicens: *Mendacibus. — Deponentes mendacium, loquimini veritatem, etc.* [6]. — Secundo quantum ad juramentum, dicens: *Perjuris.* Et tunc colligit alia in generali, dicens: *Et si quid aliud sanæ doctrinæ, etc. — Non invenietis in lingua mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia personabit, etc.* [7]. *Loquere quæ decent sanam doctrinam* [8].

Deinde cum dicit: *Quæ est secundum evangelium*, ostendit quod evangelium communicat sanam doctrinam, quod tripliciter describit. Et primo a fine, cum dicit: *Gloriæ*, sc. quam annuntiat. *Annuntiate inter gentes gloriam ejus* [9]. Secundo ab actore gloriæ, cum dicit: *Beati Dei.* Infra [10]: *Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus potens Rex regum, etc.* Tertio a ministerio, cum dicit: *Quod creditum est mihi. — Cum vidissent quod creditum est mihi evangelium præputii, etc.* [11].

Deinde cum dicit: *Gratias ago*, probat per experimentum in seipso, quid fuerit ipse tempore legis; et quid consecutus sit tempore gratiæ. Et primo ostendit, quid circa se utroque tempore sit actum; secundo inducit Timotheum ad imitandum se, ibi: *Hoc præceptum.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quid sibi datum fuit in lege, et quid sibi sit datum in evangelio; secundo rationem assignat, ibi: *Fidelis sermo.* Item prima pars dividitur in tres particulas, quia primo ponit dignitatem, quam consecutus est in evangelio; secundo peccata quibus subjacuit in statu legis, ibi: *Qui prius fui;* tertio quomodo liberatus fuit, ibi: *Sed misericordiam, etc.* Sed ad hoc quod aliquis sit minister evangelii, tria requiruntur. Primo quod sibi committatur. *Quomodo prædicabunt, nisi mittantur, etc.* [12]. Secundo idoneitas, id est, ut sit fidelis. *Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur* [13]. Item ut sit fortis ad prosequendum. Et hæc tria ponit ordine retrogrado, et primo tertium, dicens: *Qui me confortavit, etc.*, scil. ad prosequendum officium injunctum. *Manus Domini erat mecum confortans me* [14]. Secundum ponit ibi: *Quia fidelem me, etc. — Fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam* [15]. — Et hoc quia quærebat solum quæ Dei erant. Primum vero ostendit, cum dicit: *In ministerio*, id est, committens mihi ministerium hoc. *Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod assumpsi eos* [16]. *Ministri Christi sunt? et ego* [17]. Sed qualis erat in statu legis? Peccator. Et primo in Deum, cum dicit: *Qui prius fui blasphemus*, sc. nominis Christi. *Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus* [18]. Unde sibi illud competebat. Item in proximum, cum dicit: *Et persecutor. — Non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam Dei* [19]. — Item: *Et contumeliosus*, verbis et factis. *Audivi contumelias multorum, etc.* [20].

Deinde cum dicit: *Sed misericordiam Dei*, ostendit quomodo fuit liberatus per Christum. Et circa hoc duo facit; quia primo ponit misericordiam liberantem; secundo ostendit quod superabundanter in bonis repletur, ibi: *Superabundavit autem.* Quantum ad primum dicit: *Sed misericordiam Dei consecutus sum. — Misericordiæ Domini quod non sumus consumpti* [21]. *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat* [22]. — Sed ex parte mea aliqua est excusatio peccati, *quia ignorans feci.* Minus dicit, plus signi-

(1) Cap. xx.
(2) Cap. xxi.
(3) Exod. xxi.
(4) Hebr. ult.
(5) I. Cor. vi.
(6) Ephes. iv.
(7) Job vi.
(8) II. Tim. ii.
(9) Psal. xcv.
(10) Cap. ult.
(11) Galat. ii.
(12) Rom. x.
(13) I. Cor. iv.
(14) Ezech. iii.
(15) Matth. xxiv.
(16) Act. xiii.
(17) II. Cor. xi.
(18) Levit. xiv.
(19) I. Cor. xv.
(20) Jerem. xx.
(21) Thren. iii.
(22) Rom. ix.

ficat, quia aliud est ignoranter agere, aliud per ignorantiam; quia ignoranter facit aliquid qui nescit quod facit, tamen si sciret, etiam faceret illud, sicut credens se interficere feram, occidit inimicum suum, quem tamen occidisset etiam libentius, si novisset eum. Sed per ignorantiam facit, qui facit aliquid quod non faceret, si nosset, sicut occidens patrem, quem si sciret, non occideret eum, quem tamen occidit, quia eum credit inimicum. Sed Paulus fecit per ignorantiam, quia si scivisset quod Christus esset filius Dei, hoc non fecisset. Sed Judæi per ignorantiam non occiderunt Christum, sed ignoranter, quia si scivissent ipsum esse Christum, libentius occidissent eum. *Servus qui cognovit voluntatem domini sui, et non se præparavit, nec fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis, etc.* [1]. Quantum vero ad secundum dicit: *Superabundavit, etc.* — *Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia* [2]. — *Cum fide et dilectione.* Nam fecit ibi effectum fidei per dilectionem operantem, *quæ est in Christo Jesu.* — *In Christo Jesu, ut pollicitationem spiritus accipiamus per fidem* [3].

LECTIO IV.

Ex Dei misericordia omnia bona esse dicit Paulus, quæ ipse est consecutus, propter quæ Deo ingentes gratias agit.

15. Fidelis sermo et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum.
16. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam.
17. Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.
18. Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam,
19. Habens fidem et bonam conscientiam. Quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.
20. E quibus est Hymenæus et Alexander, quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare.

Supra ostendit conditionem suam, et quantum ad peccata sub lege, et quantum ad bona tempore gratiæ; hic ostendit rationem horum beneficiorum, quæ sumitur ex divina miseratione. Et primo proponit divinam miserationem in communi; secundo aptat ad se, ibi: *Quorum primus;* tertio ponit gratiarum actionem, ibi: *Regi autem sæculorum.* Circa primum duo facit, quia primo commendat veritatem proponendam; secundo proponit divinam miserationem, ibi: *Quia Christus Jesus.* Quantum ad primum dicit: *Fidelis sermo, etc.* Duo autem sunt in sermone commendanda, scil. quod sit verus et quod sit acceptabilis. Aliquando enim sermo verus est durus, et odia concitans. *Inimicus factus sum vobis, verum dicens vobis* [4]. Sed hic sermo primo quidem habet veritatem; unde dicit: *Fidelis sermo.* — *Hæc verba fidelissima et vera sunt* [5]. — Item acceptabilis est, quia de salute nostra; ideo dicit: *Et omni acceptione dignus.* — *Et respondit Dominus angelo qui loquebatur, etc.* [6]. — Alia littera habet: Humanus sermo, quia de susceptione hominum. *Apparuit benignitas et humanitas Salvatoris nostri, etc.* [7]. Et hic sermo est talis, *quia Christus venit, etc.* Quod in mundum venit, exprimit duplicem naturam, scil. divinitatis, in qua erat antequam in mundo appareret. *Exivi a Patre, et veni in mundum, etc.* [8]. Et humanitatis, in qua apparuit. Et quia Deus est, cælum et terram implet [9]. Ideo non competit ei secundum divinam naturam in aliquo loco esse, sed competit ei secundum humanam naturam. *In mundo erat, et mundus, etc. In propria venit, etc.* [10]. Sed ad quid venit? *Peccatores salvos facere,* id est, propter salutem populorum. *Non enim misit Deus Filium in mundum, ut judicet mundum, sed ut mundus salvetur per ipsum* [11]. *Non enim veni ut judicem mundum* [12]. Sed si nullus fuisset peccator, numquid incarnatus non fuisset? Videtur quod non, quia venit peccatores salvos facere. Non ergo fuisset necessaria incarnatio. Item Glossa: Tolle morbum, et medicinæ non opus erit. Respondeo: Dicendum est quod ex verbis sanctorum satis hoc patet. Sed hæc quæstio non est magnæ auctoritatis, quia Deus ordinavit fienda secundum quod res fiendæ erant. Et nescimus quid ordinasset, si non præscivisset peccatum; nihilominus tamen auctoritates videntur expresse sonare quod non fuisset incarnatus, si

(1) Luc. XII.
(2) Rom. V.
(3) Galat. III.
(4) Galat. IV.
(5) Apoc. ult.
(6) Zach. I.
(7) Ad Tit. III.
(8) Joan. XVI.
(9) Jerem. XXIII.
(10) Joan. I.
(11) Joan. III.
(12) Joan. XII.

non peccasset homo, in quam partem ego magis declino.

Deinde cum dicit: *Quorum primus*, adaptat hoc ad se. Primo confitens se peccatorem; secundo dicit se salvatum, ibi: *Sed misericordiam.* Dicit ergo: *Quorum primus ego sum.* Hic dicit hæreticus, quod anima Adæ fuit in Paulo, et transivit de corpore in corpus. Quasi dicat: Ego primus peccator, quia anima Adæ est anima mea; sed hoc est contra Apostolum, Rom. IX: *Cum nondum nati essent, etc.* Ergo anima non est ante corpus. Primus ergo non in tempore, sed peccatorum magnitudine. Et hoc dicit ex humilitate. *Justus prior est accusator sui* [1]. *Stultissimus sum virorum, etc.* [2]. Sed numquid fuit Apostolus maximus peccator? Et videtur quod Judas fuit major. Sed quidam dicunt quod peccatum Pauli generalius fuit, quia contra totam ecclesiam. Sed hoc nihil est, quia Paulus in incredulitate, et multi Judæi persequebantur ex malitia. Dicendum est ergo quod est primus, non quod inter peccatores maximus qui tunc erant, sed maximus inter peccatores salvatos; quasi dicat: *Venit peccatores salvos facere, quorum*, sc. peccatorum salvatorum, *ego sum primus;* quod est de illis intelligendum qui præcesserant Apostolum, quia prius etiam multi alii sunt ecclesiam persecuti. Et hoc dicit ut ostenderet quod omnia quæ Deus facit, facit ad ostensionem bonitatis suæ. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus* [3]. *Gloria Domini plenum est opus ejus* [4]. Item propter utilitatem; et ideo dicit: *Ideo salvavit me.* Primo propter gloriam suam. Unde exponitur primum tempore, vel primum, id est, potissime. *Omnem patientiam*, id est, perfectam, quia provocatus non punivit, sed potius adversarium exaltavit, et hoc ad utilitatem nostram; unde dicit: *Ad exemplum*, id est, informationem et eruditionem; quasi dicat: Ut non diffidant peccantes ad eum accedere. *Forma facti gregis* [5].

Deinde cum dicit: *Regi, etc.*, ponit gratiarum actionem; et circa hoc duo facit, quia primo commendat eum cui gratias agit; secundo gratias refert, ibi: *Honor.* Commendat autem eum primo ex potestate; secundo ex naturæ proprietate. Quantum ad primum dicit: *Regi.* Dominium suum est maximum, quia solus dominatur, et habet liberam potestatem, non secundum statuta, ut politicus. Deus autem unus est Dominus omnium. Et ideo dicit: *Deo. — Rex regum et Dominus dominantium* [6]. *Quoniam rex omnis terræ Deus* [7]. — Item alicujus regis potestas, ut plurimum, non ultra quam quinquaginta annis durat, sed iste est omnium sæculorum. *Regnum tuum regnum omnium sæculorum, etc.* [8]. *In manu Dei potestas terræ* [9]. Cui etiam convenit proprietas naturæ Dei. Circa quod sciendum est quod in rebus prima differentia rerum naturalium est corruptibile, et incorruptibile. Et incorruptibilium quædam visibilia et corporalia, ut corpora terestria; quædam autem invisibilia et spiritualia, ut angeli. Et hæc dividuntur secundum Platonicos in deos, qui per naturam supremi sunt, et in intellectus qui non sunt dii, sed divini, et in animas; sed apud nos est unus solus Deus. *Audi, Israel, Dominus Deus tuus* [10]. Dicit ergo primo: *Immortali*, ut distinguat a corruptibilibus, *invisibili*, ut ad invisibilem ostendat pertinere, et ut distinguat ab aliis visibilibus. Dicit: *Soli Deo*, et non soli immortali, vel invisibili, quia solus est Deus per naturam, licet posset dici solus immortalis, et solus invisibilis, id est, specialis præ aliis. *Qui solus habet immortalitatem* [11].

Deinde cum dicit: *Honor et gloria*, agit gratias; quasi dicat: Exhibendus est ei honor ex subjectione totius creaturæ, et in manifestationem excellentissimæ ipsius bonitatis, claritatis et gloriæ. *Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, virtus et fortitudo Deo nostro* [12]. — *In sæcula sæculorum.* Quia sæculum aliorum est modico tempore. *Omnis caro fœnum, et omnis gloria ejus ut flos fœni* [13].

Deinde cum dicit: *Hoc præceptum, etc.*, instruit Timotheum permanere in his quæ dicuntur. Primo commemorat quid sit ei commissum; secundo monet ad debitum usum; et tertio docet utendi modum. Dicit ergo: *Hoc præceptum*, ut sc. tu custodias finem legis, id est, cha-

(1) Prov. XVIII. (2) Prov. XXX.
(3) Prov. XVI. (4) Eccli. XLII.
(5) I. Pet. ult. (6) Apoc. I.
(7) Psal. XLVI. (8) Psal. CXLIV.
(9) Eccl. X. (10) Deut. VI.
(11) Infra ult. (12) Apoc. VII. (13) Isa. XL.

ritatem conserves semper, non autem fabulas Judæorum, *commendo tibi*, sicut fidele depositum, quia tibi ideo est commissum. Et quomodo? *Secundum præcedentes, etc.*, id est, quia hoc evangelium non discordat a prophetiis quas ante didicerat, quia fuit filius mulieris Judææ. *Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ ardenti in caliginoso loco, etc.* [1]. *Prophetias nolite spernere, etc.* [2]. Vel secundum præcedentes, id est, secundum quod ego et alii sancti de te per spiritum prophetiæ cognoverunt tradendum esse tibi. *Ut in illis milites*, sc. prophetiis, *bonam militiam*. Militia est duplex, quædam spiritualis, quædam carnalis. *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo, etc.* [3]. In bona militia requiruntur duo ex parte militis, sc. ut nihil agat contrarium disciplinæ militari, ut non marcescat otio *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet, etc.* [4]. Item ex parte militiæ duo requiruntur, sc. ut expugnet contrarios reipublicæ, et ut subjiciat eos qui debent esse subjecti. Sic et in militia spirituali est, quia ordinatur ad destruendum omnes extollentes se, et ad subjiciendum omnem intellectum in obsequium Christi, ut dicitur II. Corinth. x. Et hæc vera militia, de qua dicit: *Milites, etc.* Ubi etiam primo modus utendi ponitur, et secundo ejus necessitas, ibi: *Quam quidam.* Dicit ergo: *Milites, etc.;* quasi dicat: Potes quidem facere bonam militiam. Primo per fidem bonam quam habes. *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides, etc.* [5]. Item per conscientiam bonam, quia de facili homo recedit ab eo quod mordet eum; unde remorsus conscientiæ est sicut quidam stimulus, qui habentem malam conscientiam pungit, et ideo cito a peccatis per bonam conscientiam et rectam fidem recedit. *Ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum usque in hodiernam diem* [6]. *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ* [7]. Necessitas bonæ conscientiæ consequenter ostenditur, cum dicit: *Quam quidam, etc.;* ubi primo ponit culpam, secundo pœnam, tertio fructum pœnæ. Culpam, ibi: *Quam*, sc. conscientiam bonam, *quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.* Qui enim contra fidem errat, perdit omnia quæ habet. *Sine fide impossibile est placere Deo* [8]. Item moritur, quia justus meus ex fide vivit [9]. *Ex quibus est Alexander et Hymenæus. — Alexander ærarius multa mala mihi ostendit, etc.* [10].

Deinde ponitur eorum pœna, cum dicit: *Quos tradidi, etc.*, quia excommunicavit eos, ut fideles vitent eos ne coinquinent ipsos. Fuit autem excommunicatio Apostoli tantæ virtutis quod ex communicati mox corripiebantur a diabolo, et corporaliter vexabantur. *Congregatis vobis et meo spiritu in virtute Domini Jesu, tradere hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat* [11]. Tamen etiam modo traduntur ad vexandum spiritualiter, quia amittunt suffragia ecclesiæ, quæ multum juvant contra diabolum. Et tradidi sicut Deus tradidit in reprobum sensum [12]; quasi subtrahendo suum auxilium, et communionem ecclesiæ, et suffragia. Et hoc non ex odio, sed ex charitate ad profectum eorum. *Ut spiritus salvus fiat* [13]. Unde dicit: *Ut discant*, saltem per pœnam, *non blasphemare.* Discit autem quis recedere a peccato tripliciter, quandoque sc. ex pœna, quando corporaliter vexatur; item ex confusione excommunicationis; item ex hoc quod cum ecclesia tradit aliquem satanæ ruit in peccata manifesta, unde confusus humiliatur, et abstinet etiam ab occultis, quæ prius non cognoscebat se habere.

(1) II. Pet. I. (2) I. Thess. ult. (3) II. Cor. X. (4) I. Cor. IX. (5) I. Joan. ult. (6) Act. XXIII. (7) II. Cor. I. (8) Hebr. XI. (9) Habac. II et Rom. I. (10) II. Tim. IV. (11) I. Cor. V. (12) Rom. I. (13) I. Cor. V.

CAPUT II.

Qua animi puritate sit orandum, ut petitiones nostræ apud Deum innotescant, ostendit, et quo pietatis affectu Deus homines prosequatur.

1. Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus.

2. Pro regibus et omnibus qui in sublimitate constituti sunt: ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate

3. Hoc enim bonum est et acceptum coram Salvatore nostro Deo,

4. Qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.

5. Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus;

6. Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.

Supra docuit Timotheum quomodo reducat populum ad formam veræ fidei, hic agit de pertinentibus ad cultum fidei, sc. orationibus et obsequiis; et primo ponit doctrinam orationis in communi; secundo descendit ad determinatas conditiones hominum, ibi: *Volo ergo.* Item primo distinguit diversos modos orationis; secundo ostendit pro quibus sit orandum, ibi: *Pro omnibus;* tertio assignat rationem, ibi: *Hoc enim bonum.* Dicit ergo: Quia ita est quod Christus venit peccatores salvos facere, *igitur primum omnium obsecro, etc.* In quo aperte ostendit quod inter omnia necessaria ad vitam christianam præcipua est oratio, quæ valet contra pericula tentationis et ad proficiendum in bono. *Multum valet oratio justi assidua* [1]. Distinguit ergo orationem in quatuor, sc. *Obsecrationes, orationes, postulationes, et gratiarum actiones*, quorum tria pertinent ad beneficia impetranda, ultimum ad beneficia accepta. In impetrandis autem beneficiis tria requiruntur. Primo, ut sc. impetrans assignet causam quare debet ei concedi; secundo oportet quod ostendat causam esse rationalem; tertio concludit petitionem. Et sicut rhetores faciunt, sic et nos in orando debemus facere. Primo excogitare causam quare sit concedendum, et hoc non merita nostra, sed miserationem divinam. *Non in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis, etc.* [2]. Et ad hoc est obsecratio, quæ est attestatio per sacra, sicut: Per passionem et crucem tuam libera nos, Domine. Hac causa excogitata, necesse est quod meditemur quod hoc sacrum est causa salutis. Et ideo requiritur oratio, quæ est ascensus mentis in Deum. Ps. [3]: *Ego vero orationem meam ad te, Domine, etc.* Dicitur autem oratio quasi oris ratio. Persuasiones enim rhetorum dicuntur orationes, quia persuadent; sed aliter ibi, aliter in nostra ad Deum, quia non intendimus quod animum Dei flectamus, qui semper ad bonum est paratus, sed ut nostrum cor sit in oratione ad Deum elevatum. Tertio, postulatio. *Postulet autem in fide nihil hæsitans* [4]. Item de acceptis donis gratiarum actiones. *In omnibus gratias agite* [5]. *In omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestræ innotescant ante Deum* [6]. Unde iste modus orandi est in ecclesia Dei: Omnipotens sempiterne Deus (ecce ascensus mentis, qui est oratio), qui dedisti ecclesiæ tale beneficium (ecce gratiarum actio), præsta, quæsumus (ecce postulatio). Per Dominum (ecce obsecratio). Similiter in missa est obsecratio usque ad consecrationem corporis et sanguinis, quia in eis est commemoratio sacrorum ex quibus est fiducia impetrandi. In mysterio consecrationis est oratio, quia meditatio eorum quæ Christus egit. In aliis vero usque ad communionem est postulatio pro vivis et mortuis, et pro se. In fine autem est gratiarum actio. Vel hæc quatuor referuntur ad quatuor, quæ nos volumus in oratione obtinere, ut obsecratio referatur ad difficilia impetranda, ut ad impiorum conversionem; oratio, quando jam conversis imploramus gratiam ut proficiant; postulatio, ut præmia pro meritis retribuantur; et pro beneficiis jam acceptis, est gratiarum actio.

Deinde cum dicit: *Pro omnibus*, ostendit pro quibus est orandum. Et circa hoc duo facit, quia primo ostendit orandum esse pro omnibus; secundo assignat fructum orationis, ibi: *Ut quietam.* Circa primum ergo dicit esse orandum *pro omnibus hominibus.* Cujus ratio est, quia oratio est interpres desiderii nostri. Orando enim petimus quod desideramus. Charitas autem requirit quod desideremus bonum omnibus ad quos se extendit. *Orate pro invicem ut salvemini, etc.* [7]. Sed pro quibus specialiter? *Pro regibus, etc. — Orate pro vita Nabuchodonosor regis Babyloniæ, et pro vita Balthasar filii ejus* [8]. Et Apostolus dicit: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit* [9]. *Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive regi quasi præcellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis* [10]. Subjecti quippe o-

(1) Jac. ult. (2) Dan. IX.
(3) Psal. LXVIII. (4) Jac. I.
(5) I. Thess. ult. (6) Philipp. IV. (7) Jac. ult.
(8) Baruch I. (9) Rom. XIII.
(10) I. Pet. II.

portet quod impendant dominis suis de suis officiis; utilitas autem est, quia per hoc etiam procuramus bonum nostrum. In pace enim eorum est pax nostra; unde dicit: *Ut quietam et tranquillam, etc.* In his duobus est pax mundi. Ecclesia siquidem habet pacem propriam, in qua non est mundus, quia non est pax impiis. Sed quædam est pax communis utrisque, et hac indiget ecclesia. *Quærite pacem civitatis ad quam transmigrare vos feci* [1]. Pax terrena quandoque perturbatur ab interiori, quandoque ab exteriori. *Foris pugnæ, intus timores* [2]. Quantum ad primum dicit: *Ut quietam;* quantum ad secundum dicit: *Et tranquillam vitam.* Et licet pax terrena communis sit bonis et malis, tamen diversimode utrique illa utuntur. Mali enim tunc ad duo ea utebantur, sc. ad cultum dæmonum; quia illam prosperitatem falsis diis attribuebant. Item ad lasciviam; quia tempore pacis vitia carnalia abundabant. *In magno viventes inscientiæ bello, tot et tam magna mala pacem appellant* [3]. Sed sancti e converso ea utuntur, quia in cultu veri Dei et in castitate. Et ideo dicit: *In omni pietate et castitate. — Sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo* [4].

Deinde cum dicit: *Hoc enim bonum,* ponitur ratio orationis. Et circa hoc duo facit, quia primo ponit rationes; secundo probat quoddam propositum, ibi: *Unus enim Deus.* Item primo assignat rationem ex specie operis; secundo ex parte Dei, ibi: *Et acceptum.* Ponit ergo rationem ex operis specie, quia quando aliquid est secundum se bonum, illud debemus facere; sed pro aliis orare est hujusmodi, quia est actus charitatis. Et ideo dicit: *Hoc enim bonum est. — Quoniam bonum est in conspectu sanctorum tuorum* [5]. — Item ex parte Dei, quia est *et acceptum coram Deo.* Ps. [6]: *Tunc acceptabis sacrificium, etc.* Et hoc non, nisi in charitate fuerit oblatum. Et dicit: *Salvatore,* quia solus Deus salvat. *Non est absque me salvator* [7]. Et probat quod sit acceptum, ibi: *Qui vult, etc. — Nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti* [8].

Sed contra: Omnia quæcumque voluit fecit, ergo omnes salvat. Sed si dicis quod non, quia homo non vult, videtur inconveniens quod omnipotens impediatur per voluntatem non omnipotentis. Respondeo: Velle ponitur quandoque pro voluntate beneplaciti, quandoque pro voluntate signi. Pro voluntate signi vult salvare omnes, quia omnibus proposuit salutis præcepta, consilia et remedia. Pro voluntate beneplaciti, sic exponi potest quatuor modis. Uno modo ut sit locutio causalis, sicut Deus dicitur aliquid facere, quia facit alios illud facere, sicut Rom. c. VIII: *Spiritus postulat,* id est, postulare nos facit. Sic ergo Deus vult, quia sc. facit suos sanctos velle quod omnes salvi fiant. Hoc velle enim debet esse in sanctis, quia nesciunt qui sunt prædestinati, et qui non.

Alio modo ut sit distributio accommoda, id est omnes qui salvabuntur, quia nullus salvatur nisi per voluntatem ejus, sicut in una schola magister docet omnes pueros hujus civitatis, quia nullus docetur nisi ab eo. Alio modo ut sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, id est, nullum genus hominum excipit a salute, quia olim tantum Judæis, sed modo omnibus præbetur. Et hoc magis facit ad intentionem Apostoli. Alio vero modo secundum Damascenum, ut intelligatur de voluntate antecedente, non consequente. In voluntate enim Dei licet non sit prius et posterius, dicitur tamen voluntas antecedens et consequens. Item secundum ordinem volitorum, secundum quod voluntas potest dupliciter considerari, sc. in universali vel absolute, et secundum aliquas circumstantias et in particulari. Et prius est absoluta consideratio et in universali, quam in particulari et comparata. Et ideo voluntas absoluta est quasi antecedens, et voluntas alicujus rei in particulari est quasi consequens. Exemplum de mercatore qui vult omnes merces suas salvare absolute, et hoc voluntate antecedente. Sed si consideret salutem, non vult omnes merces per comparationem ad alia salvare, sc. quando cum salute sequitur submersio navis. Et hæc voluntas est consequens. Sic in Deo salus omnium hominum in se considerata habet rationem ut sit volibilis.

(1) Jerem. XXIX. (2) II. Cor. VII.
(3) Sap. IV (4) Tit. II.
(5) Psal. LI. (6) Psal. L.
(7) Isa. XLIII. (8) II. Pet. III.

Et Apostolus hic ita loquitur, et sic ejus voluntas est antecedens. Sed si consideretur bonum justitiæ, et quod peccata puniantur, sic non vult. Et hæc est voluntas consequens. Et subdit: *Ad agnitionem veritatis*, quia salus non est nisi per agnitionem veritatis. *Agnoscetis veritatem, et veritas liberabit vos* [1].

Deinde cum dicit: *Unus, etc.*, probat quod dixerat per rationem, et sunt tres probationes. Una ex parte Dei, alia ex parte hominis Christi, tertia ex parte testium Christi. Dicit ergo quod Deus velit omnes, etc. Patet, *quia unus est Deus* omnium, qui salvat. *An Judæorum Deus tantum? an non et Gentium? imo et Gentium, quoniam quidem unus Deus, etc.* [2]. Tunc ponitur ratio ex parte hominis Christi, ibi: *Unus et mediator, etc.* Ubi primo probat intentum, secundo inducit signum, ibi: *Qui dedit.* Dicit ergo: Homo Christus Jesus est mediator Dei et hominum, non quorumdam, sed inter Deum et omnes homines, et hoc non fuisset nisi vellet omnes salvare. Et potest dici quod Christus mediator est similis utrique extremo, sc. Deo et homini inquantum Deus et inquantum homo, quia medium debet habere aliquid de utroque extremorum. Et hæc sunt homo et Deus. Sed quia medium est distinctum ab utroque extremorum, et Filius non est alius Deus a Patre, ideo melius est dicendum quod mediator est secundum quod homo. Sic enim communicat cum utroque extremorum. In Deo enim sunt duo, sc. justitia et immortalitas; in hominibus vero est injustitia et mortalitas. Media ergo sunt duo: Unum in quo est justitia et mortalitas. Aliud in quo est immortalitas et injustitia. Et utrumque est medium, sed primum medium convenit Christo, secundum vero diabolo. Et ideo diabolus est medium disjungens, quia per injustitiam suam disjungit nos a divina justitia; sed Christus est medium conjungens, quia est justus et mortalis, et per suam mortem conjungit nos Dei justitiæ. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris* [3], pro aliquibus efficaciter, sed pro omnibus sufficienter, quia pretium sanguinis ejus est sufficiens ad salutem omnium: sed non habet efficaciam nisi in electis propter impedimentum.

(1) Joan. VIII. (2) Rom. III.
(3) I. Joan. II. (4) Isa. XLIV.

LECTIO II.

Ornatum mulierum docet, pariterque viros hortatur puras manus orando ad cœlum levare.

Cujus testimonium temporibus suis confirmatum est.

7. In quo positus sum ego prædicator et Apostolus (veritatem dico, non mentior), doctor Gentium in fide et veritate.

8. Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus, sine ira et disceptatione.

9. Similiter et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa.

10. Sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.

Supra dixit quod Deus vult omnes salvos fieri, et probavit hoc ex parte Dei, qui est unus omnium, et ex parte Christi, qui est unus mediator omnium; hic probat idem ex parte testimonii. Et primo inducit alios testes; secundo suum testimonium, ibi: *In quo positus sum.* Dicit ergo: Dedit se pro omnibus. Sed numquid subito Deo in mentem venit, ut qui elegerat salvare Judæos solum, vellet salvare totum mundum? Hoc excludens dicit: *Cujus testimonium temporibus suis;* quasi dicat: Hæc lex non est subita, sed antiquitus attestata per legem, et per prophetas. *Vos estis testes mei* [4]. *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, etc.* [5]. — *Confirmatum est*, sc. impletione et ostensione signorum, et prædicatione apostolorum. *Temporibus suis*, sc. quibus prædeterminatum erat fieri. *Omnia tempus habent* [6]. Vel testimonium apostolorum confirmatum est temporibus determinatis. *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa, et Samaria, et usque ad ultimum terræ, etc.* [7].

Deinde cum dicit: *In quo positus sum*, ponit testimonium suum. Et primo ostendit suum officium; secundo officii sui usum, ibi: *Veritatem.* Dicit ergo: *In quo*, sc. officio testandi, *positus sum*, sc. a Deo. *Posui vos ut eatis et fructum afferatis, et fructus vester maneat* [8]. — *Ego prædicator*, quia ad hoc me posuit, ut prædicarem. *Euntes in mundum universum, prædicate evangelium omni creaturæ* [9]. Sed in quolibet artificio sunt duo: quidam ministerialiter operantes, qui-

(5) Act. X. (6) Eccle. III.
(7) Act. I. (8) Joan. XV. (9) Marc. ult.

dam qui disponunt de aliis, sc. architectores; sed in officio ecclesiæ disponentes sunt apostoli; et ideo dicit: *Apostolus*, quasi cum auctoritate. *Signaculum apostolatus mei vos estis in Domino* [1]. Usus autem officii est prædicare veritatem, et hoc est officium prædicatorum, ut veritatem dicant. *Veritatem meditabitur guttur meum* [2]. *Loquimini veritatem* [3]. Sed non est aliqua doctrina, quæ non habeat aliquam veritatem; sed in hoc damnatur aliqua doctrina, quia miscet veritati falsitatem. Et ideo dicit: *Veritatem dico, non mentior.* — *Recti sunt omnes sermones mei* [4]. *Non invenietis in lingua mea iniquitatem* [5]. — Et hic est usus officii, sc. veritatem sine mendacio prædicare, qui competit meo officio, qui sum *doctor Gentium*. Doctor autem generat scientiam in anima discipuli. Scientia autem non est de falso; unde docens falsum non est doctor. Sed contra, Matth. XXIII: *Nolite vocari rabbi.* Respondeo: Non prohibet ministerium doctrinæ, sed ambitionem officii. *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum, etc.* [6]. *Dedi te in lucem Gentium, etc.* [7]. Et debeo eas docere *in fide et veritate*, quia debet docere fidem et bonos mores. Et dicit *in fide*, id est, de his quæ pertinent ad statum præsentem, in quo secundum fidem vivimus, et *in veritate* quantum ad statum gloriæ.

Deinde cum dicit: *Volo*, descendit ad speciales gradus hominum. Et circa hoc duo facit, quia primo monet viros de oratione, secundo mulieres, ibi: *Similiter et mulieres* Dicit ergo: *Volo, etc.* Tria exigit a viris in orando: primo quod oratio sit assidua, secundo pura, tertio quieta. Assidua, ut in omni tempore et in omni loco. Et dicit *Volo*, quia bonum est quod homo oret, et ego doctor *volo viros orare in omni loco*, non in Jerusalem tantum, ut Judæi, nec in monte Garisim, ut Samaritani [8]. In omni loco potest homo spiritualiter et mentaliter orare. *Adorabunt eum viri de loco suo omnes insulæ Gentium, etc.* [9]. Sed quomodo Dominus reprehendit Pharisæos stantes in angulis [10]? Respondeo: Oratio mentalis ubique potest fieri, sed signa orationis exterius non debent fieri in omni loco, quia homo non debet singularis apparere in exterioribus, quia propter hoc posset haberi inanis gloria. Sed quare nunc sunt factæ ecclesiæ? Respondeo: Non quod locus sit de necessitate orationi, sed ad bene esse ei; quia oratio requirit solitudinem et quietem. Item pura. Ideo dicit: *Levantes puras manus.* Augustinus: Quod exterius orando agimus, facimus ut affectus noster interius excitetur. Genuflexiones enim et hujusmodi non sunt per se acceptæ Deo, sed quia per hæc tamquam per humilitatis signa homo interius humiliatur, sicut elevatio manus significat elevationem cordis. *Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in cœlo* [11]. — *Levantes, etc.*, id est, orantes cum devotione cordis. *Si diluculo consurrexeris ad Deum, et Omnipotentem fueris deprecatus, si mundus et rectus incesseris, statim evigilabit ad te, et pacatum reddet habitaculum justitiæ tuæ* [12]. Item quieta; ideo dicit: *Sine ira et disceptatione.* Et ponit duo. Primo, ut sc. mens sit sine ira, quæ animum inquietat ad inferendum nocumentum proximo, a qua oportet liberum esse animum orantis. *Homo homini servat iram, et a Deo quærit medelam* [13]. Item liber debet esse homo a disceptatione, quod potest intelligi dupliciter. Uno modo, secundum Gloss., ut non disceptemus contra Deum increduli verbis ejus, et murmurando contra ejus ordinationem. *O homo, tu quis es qui respondeas Deo, etc.* [14]. Item contra proximum, ut non rumpamus pacem cum eo, quod fit per disceptationem. Pax enim est necessaria oranti. *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quam petierint, fiet illis a Patre meo* [15].

Deinde cum dicit: *Similiter et mulieres*, ordinat mulieres, et primo quantum ad orationem, secundo quantum ad doctrinam, ibi: *Mulieres in silentio.* Item primo ostendit quid requiratur a muliere orante; secundo exponit quæ dixerat, ibi: *Non in tortis.* Circa primum sciendum est quod omnia quæ requiruntur ad virum orantem, requiruntur et ad mulieres. Et ideo dicit: *Similiter et mulieres;* quasi dicat: Omnia servent

(1) I. Cor. IX.
(2) Prov. VIII.
(3) Ephes. IV.
(4) Prov. VIII.
(5) Job VI.
(6) Act. IX.
(7) Isa. XLIX.
(8) Joan. IV.
(9) Soph. II.
(10) Matth. VI.
(11) Thren. III.
(12) Job VIII.
(13) Eccli. XXVIII.
(14) Rom. IX.
(15) Matth. XVIII.

quæ dicta sunt. Sed addit duo, sc. ornamenta et verecundiam, dicens: *In habitu ornato cum verecundia*, cujus ratio est, quia naturale est quod sicut mulieres sunt mollioris corporis quam viri, ita et debilioris rationis. Rationis autem est ordinare actus, et effectus uniuscujusque rei. Ornatus vero consistit in debita ordinatione et dispositione. Sic in interiori decore nisi sint omnia ordinata ex dispositione per rationem, non habent pulchritudinem spiritualem. Et ideo quia mulieres deficiunt a ratione, requirit ab eis ornatum. Item verecundia est de turpi actu, et ideo est laudabilis in illis qui facile solent declinare in actus turpes, cujusmodi sunt juvenes et mulieres, et ideo hoc in eis laudatur, non autem senes et perfecti. *Gratia super gratiam mulier sancta et pudorata* [1]. Item sobrietatem requirit; unde sequitur: *Et sobrietate.* Quia enim in mulieribus ratio est debilis, sobrietas autem conservat virtutem rationis, ideo in mulieribus maxime reprehenditur ebrietas. Unde antiquitus apud Romanos eis non dabatur vinum. *Non in tortis crinibus, et auro, etc.* Exponit quod dixerat, et primo de ornatu, secundo de verecundia, ibi: *Sed quod decet.* Circa primum, primo excludit ornatum corporalem; secundo ponit spiritualem, ibi: *Sed quod decet.* Circa primum dicit: Quod dixi de habitu ornato, non intelligo de exteriori, quia *Non in tortis crinibus*, id est, non ornato capite vel toto corpore. Sed præcipue mulieres ornant caput, quod est naturale mulieri, ut dicitur I. Cor. XI. Et ideo ornamenta in capite habent. In capite vero est duplex velamentum. Unum est naturale, sc. capilli, ut dicitur I. Corinth. XI; item artificiale, et in utrisque se ornant, quia capillos torquent. Unde dicit: Non in tortis, id est, in crispatis. *Erit pro crispanti crine calvitium* [2]. Item artificialia prohibet, cum dicit: *Aut auro, aut margaritis. — Non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti, aut vestimentorum cultus, etc.* [3]. — Vel non in tortis crinibus, et auro, id est, non habentes crines tortos auro, vel margaritis. Quantum vero ad totum corpus dicit: *Vel veste pretiosa*, hoc enim damnat Apostolus hic, et Is. III.

Sed numquid hoc est peccatum? Respondeo: Dicendum est quod secundum Augustinum duo sunt consideranda in ornatu mulierum, sc. simplex ornatus et fucatus. Simplex ornatus, puta in veste, et in auro, et hujusmodi, quod potest fieri cum peccato tribus modis: sc ex prava intentione, ut si intendant commotionem concupiscentiæ, ostentationem, vel inanem gloriam. *Præparata ad capiendas animas* [4]. Secundo si fiat præter consuetudinem patriæ, quod fit diversimode. Quod enim excedit modum consuetum patriæ, hoc ex levitate animi est. Tertio si conditionem sui status excedit. Sed servata recta intentione, consuetudine patriæ, et conditione status, non est peccatum. De fucato autem semper est peccatum. Mulieribus enim non permittitur ornari nisi propter viros, et viri nolunt decipi, ut fucatæ eis appareant. Sit ergo non talis ornatus, sed qualis decet mulieres, promittentes pietatem. Exteriora enim opera hominis sunt quasi quædam professio interioris hominis, sicut religiosi ad hoc habent habitum, et clerici similiter. Unde nisi concordet interior cum exteriori, est fictio. Ita etiam de aliis operibus interioribus. Interius enim debemus colere pietatem, id est, cultum Dei habere, exterius vero promittere et præstare per bona opera, quæ concordant pietati; et similiter habere interius, sicut ostendimus exterius. Vel dico quod debent se ornare non exterius, sed secundum quod decet eas promittentes, id est, quæ promittere debent pietatem per opera bona. *Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis annuntiant de illo* [5].

LECTIO III.

Jubet mulierem silentium discere, et subjici, non docere, neque dominari in virum. Hæc enim mulieres decent ex creationis natura.

11. Mulier in silentio discat cum omni subjectione.
12. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio.
13. Adam enim primus formatus est, deinde Eva.

(1) Eccli. XXVI. (2) Isa. III. (3) I. Pet. II. (4) Prov. VII. (5) Eccli. XIX.

14. Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit.
15. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide, et dilectione, et sanctificatione, et cum sobrietate.

Superius Apostolus ordinavit mulieres quo ad orationem, hic ordinat eas quantum ad doctrinam, et primo ponit suam ordinationem circa earum doctrinam; secundo rationem ordinationis assignat, ibi: *Adam enim primus*; tertio respondet tacitæ quæstioni, ibi: *Salvabitur autem.* Item primo ostendit quid mulieribus conveniat; secundo quid eis non competat, ibi: *Docere autem.* Circa primum tria ponit eis competere, sc. taciturnitatem, disciplinam, et subjectionem, quæ tria ex una ratione procedunt, sc. ex defectu rationis in eis, quibus primo indicit silentium, dicens: *Mulier in silentio discat, etc. — Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir* [1]; et [2]: *Mulieres in ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, etc.* Nam verba mulieris sunt inflammantia. *Colloquium illius quasi ignis exardescit* [3]. Secundo ut discant, quia eorum qui deficiunt ratione proprium est addiscere. *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent, etc.* [4]. Viris autem datur quod doceant. Tertio indicit subjectionem, quia naturale est quod anima dominetur corpori, et ratio viribus inferioribus. Et ideo, sicut Philosophus docet, quandocumque aliqua duo ad invicem sic se habent, sicut anima ad corpus, et ratio ad sensualitatem, naturale dominium est ejus qui abundat ratione, et illud est principans, aliud autem est subditum, quo sc. deficit ratione. *Sub viri potestate eris* [5]. Item excludit ea, quæ eis non competunt, dicens: *Docere autem, etc.* Et sunt duo, sc. ut non doceant. Sed contra, Prov. ult.: *Erudivit eum mater sua, etc.* Respondeo. Dicendum est quod doctrina alia est publica, et hæc non competit mulieri, et ideo dicit, *in ecclesia;* alia est privata, et hac mater erudit filium. Sed contra [6] *Delbora erudivit populum Israel.* Respondeo: Illa eruditio est per spiritum prophetiæ, et gratia Spiritus sancti non discernit inter virum et mulierem; non tamen publice prædicabat, sed instinctu Spiritus sancti consilia dabat. Secundo, interdicitur eis dominium in virum. *Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo* [7]. Et Philosophus dicit, quod dominium mulierum est corruptio familiæ, sicut tyranni in regno. Et sic prohibet duo contra duo, quæ competunt eis, sed primum repetit, sc. *Sed esse in silentio.*

Deinde cum dicit: *Adam enim*, assignat rationem ejus quod dixerat, et primo ex ordine creationis; secundo ex ordine culpæ, ibi: *Et Adam non est seductus.* Circa primum sciendum est, quod in ordine rerum perfectum et imperfectum diversimode ordinantur, quia in uno et eodem imperfectum præcedit tempore, et perfectum præcedit natura, quia natura tendit ad perfectum; sed in diversis perfectum est prius tempore et natura, quia natura semper incipit a perfectis. Et hunc ordinem agit hic, quia vir perfectus est in natura humana, mulier vir occasionatus. Unde primo formatus est Adam (*Formavit Deus hominem de limo terræ* [8]), secundario mulier, sicut quoddam imperfectum a perfecto originatum, sc. de costa (*Non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro est* [9]). Et inde est quod homo non dicitur factus propter mulierem, sed ad similitudinem Dei. *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* [10]. Mulier autem propter virum, ideo vir debet præesse. Item ex parte culpæ. Ordo enim generationis et corruptionis est contrarius, quia quod est primum in generatione, est ultimum in corruptione. Peccatum autem est corruptio naturæ, et ideo generatio incipit primo ab Adam, sed corruptio a muliere. Unde dicit: *Adam non est seductus*, sc. primo, quia fortior erat, sed tentator incipit a debiliori, ut facilius seduceretur fortior. Alludit autem hic verbis Adæ [11]. Cum enim Dominus reprehendit Adam, dixit: *Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi, etc.* Et ideo dicit: *Adam non est seductus, sed mulier.* Seductio autem duplex est, sc. in universali, et in particulari eligibili, quæ est ignorantia electionis. Quicumque ergo peccat, seducitur ignorantia electionis in particu-

(1) Jac. III.
(2) I. Cor. XIV.
(3) Eccli. IX
(4) I. Cor. XIV.
(5) Gen. II.
(6) Judic. V.
(7) Eccli. XXV.
(8) Gen. II.
(9) I. Cor. XI.
(10) Gen. I.
(11) Gen. III.

lari eligibili. *Mulier autem fuit seducta*, ignorantia in universali, quando sc. credidit quod serpens dixit; sed vir non credidit hoc, sed deceptus fuit in particulari, sc. quod gerendus esset mos uxori, et cum ea comedere deberet, et inexpertus divinæ severitatis credidit quod facile ei remitteretur. Sed contra: Ignorantia est pœna peccati, ergo pœna præcessit culpam. Respondeo: Dicendum est quod non præcessit, quia statim ad verba serpentis fuit elata, eo quod alius esset de ea sollicitus, et ex illa elatione seducta est, unde elatio præcessit.

Deinde cum dicit: *Salvabitur autem*, respondet cuidam tacitæ quæstioni; quia diceret quis, quod si mulier non est propter virum, et ex ea est initium peccati, ergo viro est nociva; sed si aliquid non est propter aliud, sed est ei nocivum, debet tolli; ergo mulier non debet salvari. Dicendum est ergo, quod duplex est salus, sc. temporalis, et hæc est communis etiam brutis; alia est æterna, et hæc est propria hominum. *Salus autem mea in sempiternum erit* [1]. Utramque autem salutem mulier non amisit. Non temporalem, quia statim non privatur sexu muliebri propter generationem prolis; nec æternam, quia secundum animam capax est gratiæ et gloriæ. Et ideo quantum ad primum dicitur: *Salvabitur*, id est, non extirpabitur, et hoc *per generationem filiorum*, ad quam est a Deo ordinata. Quantum ad secundum dicit: *Si permanserit*. Sed quia si importat causam, numquid quæ non permansit non salvabitur, cum Apostolus dicat, quod mulier melius facit si non nubat? Respondeo: Uno modo potest esse locutio figurativa, et sic per virum ratio superior intelligitur, ratio inferior est mulier, opera bona sunt filii inferioris rationis, et charitas quam per virum concipit, et per hæc salvabitur. Alia est expositio litteralis, ut *ly* per non dicat causam, sed repugnantiam. Et est sensus: Mulier salvabitur, etiam si incedat per generationem, sc. si nubat et non sit virgo. Et tunc *ly* per dicit augmentationem salutis, quasi per generationem filiorum ad cultum Dei, magis salvabitur. *Filii tibi sunt? erudi illos, et incurva illos a pueritia illorum* [2]. Quo ad salutem æternam consequendam tria ponit. Primo aliquid quo ad intellectum; secundo quo ad affectum; tertio quo ad exteriorem actum. In intellectu est fides, per quam intellectus Christo subjicitur; unde dicit: *In fide.* — *Sine fide impossibile est placere Deo* [3]. — Et quia fides nihil valet sine dilectione, ideo quoad affectum statim subjungit, dicens: *Et dilectione.* — *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum, etc.* [4]. — In exteriori autem ponit duo contra lasciviam, quæ consistit in duobus, sc. in luxuria; et quantum ad hoc dicit: *In sanctificatione*, id est, in castitate. *Hæc est voluntas Dei sanctificatio vestra, etc.* [5]. Item in crapula, contra quod dicit: *Cum sobrietate.* — *Sobrie, et pie, et juste vivamus in hoc sæculo* [6].

(1) Isa. LI. (2) Eccli. VII.
(3) Hebr. XI.

(4) I. Cor. XIII. (5) I. Thess. IV.
(6) Isa. II.

CAPUT III.

Episcopi, ac sacerdotis conditiones exprimuntur.

1 Fidelis sermo: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.
2. Oportet enim episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hospitalem, doctorem;
3. Non vinolentum, non percussorem, sed modestum, non litigiosum, non cupidum.

Supra instruxit Timotheum de pertinentibus ad fidem rectam et cultum Dei, hic agit de instructione officiorum ecclesiasticorum. Et primo ponitur institutio, secundo suæ institutionis occasio seu necessitas, ibi: *Hæc tibi scribo.* Item primo instruit de pertinentibus ad episcopum, secundo quo ad diaconos, ibi: *Diaconos similiter.* Sed cum secundum Dionysium tres sint ordines, sc. episcoporum, qui præficiunt, presbyterorum, qui illuminant, diaconorum, qui purgant: quare non facit mentionem de presbyteris? Respondeo: Dicendum est quod presbyteri intelliguntur cum episcopis · non quod sit indistinctio inter ordines quantum ad rem, sed quantum ad nomina; quia presbyter idem est quod senior, et episcopus superintendens. Et ideo presbyteri et episcopi quantum ad nomen vocabantur

et episcopi et presbyteri. Circa hoc ergo primo agit de desiderio perveniendi ad episcopatum; secundo describit conditionem episcopi, ibi: *Oportet autem.* Præmittit ergo suæ institutionis assertionem, dicens: *Fidelis sermo*, sc. quem dicam, vel dixi. *Hæc verba fidelissima et vera sunt* [1]. — *Si quis episcopatum desiderat, etc.* Ex hoc sumpserunt aliqui occasionem ambitionis episcopatus et prælationis. Sed non recte intelligunt quod hic dicitur; Apostolus enim hic voluit ostendere quid pertineat ad episcopum. Episcopus est nomen græcum, *scopos* enim idem est quod intendens, *epi*, id est, supra; episcopus ergo dicitur quasi superintendens.

Duo ergo sunt consideranda in episcopo, sc. gradus superior, et actio plebi utilis. Aliqui enim projiciunt forte oculum ad ea quæ circumstant eum, sc. quod qui præest honoratur, et quod habet potestatem. Et qui propter ista desiderat episcopatum, nescit quid sit episcopus. Et ideo dicit Apostolus, quid sit episcopus, et quid desideret qui episcopatum desiderat, quia bonum opus. Non dicit bonum desiderium habet, sed bonum opus, sc. utilitatem plebis. Sed numquid licet ipsum desiderare? Augustinus dicit quod non. Gloss.: Locus superior, sine quo regi non potest populus, et si teneatur et administretur decenter, tamen indecenter appetitur. Et idem dicit XIX de civitate Dei. Cujus ratio est quod nullus debet appetere aliquid supra vires suas non sibi proportionatum, alias esset stultus. Horatius: Ludere qui nescit campestribus abstinet armis. Ille ergo bene episcopatum desiderare posset, cujus facultas episcopatui esset proportionata. Ad hoc autem nullus est idoneus, quia prælatus secundum gradum et convenientiam debet omnes alios excedere in conversatione et contemplatione, ita ut in respectu sui alii sint grex. Et hanc idoneitatem de se præsumere est maximæ superbiæ; aut ergo appetit circumstantias, et tunc nescit quid appetat, quia non est hic episcopatus; vel ipsum opus, et hoc est superbiæ. Et ideo non est accipiendum nisi impositum. Gloss.: Si dicis: status episcoporum est perfectior statu religiosorum, hunc autem licet appetere, igitur. Respondeo: Perfectio aliter se habet in hoc et in illo, quia status episcoporum præsupponit perfectionem, et ideo nullus appetere debet nisi habeat eam; sed status religiosorum est via, et ideo non requiritur perfectio jam habita, sed quod teneatur acquirere eam nisi habeat; et hoc patet Joan. ult., ubi Dominus Simoni non dicit: Si vis perfectus esse, pasce, etc. Et juveni dicit: Si vis perfectus esse, etc. Sic ergo intelligendum est in nomine episcopatus bonum opus. *Non ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis, etc.* [2]. Quasi dicat: Si tu episcopatum desideras, hoc est quod desideras, quia bonum opus. Sed qualis debeat esse episcopus, ostendit, cum subdit: *Oportet episcopum, etc.* Quem primo instruit in generali; secundo in speciali, ibi: *Unius uxoris.* Dicit ergo: Dico quod bonum opus desiderat, sed ad hoc non omnis est idoneus, sed oportet quod sit talis, primo irreprehensibilis. Unde de Zacharia dicitur [3] quod incedebat in omnibus mandatis et justificationibus sine querela. *Qui habuerit maculam non offeret panes Deo suo, nec accedet ad ministerium ejus* [4]. Nec intelligendum est, quod omnino sit sine peccato, quia dicitur I. Joan. I: *Si dixerimus, etc.* Nec est dicendum, sicut aliqui dixerunt, quod quicumque peccavit mortaliter post baptismum, non est idoneus, quia pauci essent tales, sed irreprehensibilis, id est, non subjectus alicui peccato, unde ab aliis reprehendi posset, quia indecens est si reprehensibilis sit reprehensor. *Ejice primum trabem, etc.* [5].

Deinde cum dicit: *Unius uxoris, etc.*, instruit eum in speciali, et primo quantum ad se, secundo quantum ad multitudinem, ibi: *Filios habentem.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit quibus virtutibus ornetur; secundo a quo mens debet esse immunis, ibi: *Non vinolentum.* Omnis autem moralis virtus est primo circa passiones; et sunt duo quæ faciunt sanctitatem, sc. castitas et sobrietas, quia per delectationem vel delectabilia carnis, maxime inquietatur anima. Et ideo primo ponit quod pertinet ad castitatem, dicens: *Unius uxoris virum.* Simile Tit. I. In hoc autem

(1) Apoc. ult. (2) I. Pet. v. (3) Luc. I. (4) Levit. XXI. (5) Matth. VII.

discordia videtur esse inter Augustinum et Hieronymum. Hieronymus enim dicit quod hoc intelligitur post baptismum, quia si ante baptismum duas habuit uxores, vel unam primo, et aliam postea, non impeditur ab ordinatione, quia per baptismum omnia delentur. Augustinus et Ambrosius contrarium dicunt, quia sive ante, sive post, si duas habuit, non ordinatur. Et numquid baptismus omnia delet? Respondeo, sic quo ad peccata, non autem quo ad irregularitatem, quæ interdum etiam sine peccato incurritur ex sola ecclesiastica institutione; sed matrimonium non est peccatum etiam in paganis. Sed quæ est causa hujus institutionis? Numquid non magis impeditur qui multas concubinas habet? Respondeo: Dicendum quod hoc fit non propter incontinentiam tantum, sed propter repræsentationem sacramenti, quia sponsus ecclesiæ est Christus, et una est ecclesia. *Una est columba mea* [1]. Secundo agit de sobrietate, dicens: *Sobrium.* — *Sobrie et pie et juste vivamus in hoc sæculo, etc.* [2]. — Hic enim docet episcopum qui dicitur superintendens, ut vigilet. *Pastores autem erant, etc.* [3]. Et ebrietas obstat vigiliis. *Sobrii estote, etc.* [4]. Tertio ordinat rationem, dicens: *Prudentem*, quia hæc est regitiva omnium virtutum, et episcopus eligitur ut alios regat. *Estote prudentes* [5]. *Quis, putas, est fidelis servus et prudens, etc.* [6].

Consequenter ponit virtutes, quæ ordinant actiones exteriores. Primo quantum ad se, secundo quantum ad alios. Quantum ad se dicit: *Ornatum, pudicum.* Ornatus est quando bene componitur in actibus et dictis. Ornatus enim importat pulchritudinem quæ consistit in proportione. Unde tunc est ornatus, quando agit et loquitur ut decet. *Homines divites in virtute, pulchritudinis studium habentes* [7]. Hoc requiritur in episcopo, quia per exteriora judicamus de interioribus. *Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis, enuntiant de illo* [8]. Quia prælatus ponitur in aspectu hominum, oportet quod sit ornatus. Unde dicitur de Ambrosio, quod quosdam ordinare nolebat, quia dissolute incedebant. Item quandoque contingit quod occurrunt alicui aliqua turpia in aliis vel agentibus vel dicentibus, et ad hæc debet habere pudicitiam, ut verecundetur si videat vel audiat. Augustinus: Impudicus oculus impudici cordis est nuntius. *Gratia enim verecundiæ illius super aurum* [9].

Deinde cum dicit: *Hospitalem, etc.*, agit de episcopo in comparatione ad alios. Imponitur autem episcopo ut pascat oves [10]. Et duplex est eleemosyna, sc. corporalis et spiritualis. Ergo debet in utraque pascere. Quantum ad primum dicit: *Hospitalem*, sc. peregrinorum et hospitum. *Hospitalitatem sectantes* [11]. *Hospitalitatem nolite oblivisci, etc.* [12]. *Ostium meum viatori patuit, etc.* [13]. Quantum ad secundum dicit: *Doctorem.* — *Alios pastores et doctores, etc.* [14]. — Et hoc est officium proprium prælati. *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina, etc.* [15].

Consequenter cum dicit: *Non vinolentum, etc.*, removet vitia opposita. Tria autem removet: Unum quod pertinet ad concupiscentiam carnis, aliud ad iram, aliud ad cupiditatem. Quantum ad primum dicit: *Non vinolentum.* Minus dicit, et plus significat. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* [16]. Quasi dicat: Non gulosum, non luxuriosum. Quantum ad iram duo ponit; primo quantum ad actum dicit: *Non percussorem.* Decenter prohibet hoc post vina, quia ebrii de facili percutiunt. *Sed modestum.* id est, patientem. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus* [17]. *Bene patientes erunt ut annuntient* [18]. Christus passus non percutiebat. Secundo quantum ad verba, cum dicit: *Non litigiosum.* — *Servum Dei non oportet litigare* [19]. *Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia Dei* [20]. — Et hoc quia episcopi sunt successores apostolorum, quos Christus instruxit ut pacem annuntiarent. Item in passione sua Christus dixit: Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. Quantum ad res temporales dicit: *Non cupidum*, quia ponitur

(1) Cant. v.
(2) Tit. ii.
(3) Luc ii.
(4) I. Pet. ult.
(5) Matth. x.
(6) Matth. xxiv.
(7) Eccli xliv.
(8 Eccli. xix.
(9) Eccli. vii.
(10) Jo. ult. et I. Pet. ult.
(11) Rom. xii.
(12) Hebr. ult.
(13) Job xxxi.
(14) Ephes. iv.
(15) Jerem. iii.
(16. Ephes. v.
(17) Philipp. iv.
(18) Psal. xci.
(19) II. Tim. ii.
(20) I. Cor xi.

judex et ordinator ecclesiæ, qui, si sit cupidus, de facili declinat a justitia. *Ne accipias munera, quæ excæcant etiam prudentes et subvertunt verba justorum* [1]. Sed heu! *A majore usque ad minorem omnes avaritiæ student* [2].

LECTIO II.

Prosequitur de eisdem loqui, quo ad privatam familiam, et commendatam ecclesiam, Diaconosque hortatur quomodo sese habeant tum ad se ipsos, tum ad uxores proprias.

4. Sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate.
5. Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?
6. Non neophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli.
7. Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat et in laqueum diaboli.
8. Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes;
9. Habentes mysterium fidei in conscientia pura.
10. Et hi autem probentur primum, et sic ministrent, nullum crimen habentes.
11. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.

Supra ostendit Apostolus qualis debet esse episcopus secundum se, hic ostendit qualis debet esse in comparatione ad multitudinem. Et primo quo ad multitudinem domesticæ familiæ; secundo quo ad multitudinem ecclesiæ, ibi: *Non neophytum;* tertio quo ad multitudinem infidelium, ibi: *Oportet autem.* Item primo ostendit qualis debet esse in comparatione ad familiam domesticam; secundo rationem hujus assignat, ibi: *Si quis autem.* Item primo ostendit quod ab episcopo requiritur gubernatio debita familiæ; secundo bona instructio filiorum, ibi: *Filios habentem.* Dicit ergo: Oportet episcopum bene præesse domui, id est, familiæ suæ, ut eam bene gubernet. Bona autem gubernatio non solum est acquisitio divitiarum, quia hæ non sunt finis œconomiæ, sed instrumenta; sed finis ejus est recta vita. *Pacificantes in domibus suis* [3]. Specialiter autem in domestica familia præcipui sunt filii. Et ideo dicit de eis specialiter: *Filios habentem subditos,* id est, quod suis filiis dominetur non emollitus ex teneritudine amoris, quam quandoque extendit ad filios. Inter alia autem, quæ requiruntur in filiis episcoporum, quos habuerunt antequam essent episcopi, requiritur quod sint casti. Ideo subditur: *Cum omni castitate,* quia mala eorum vita esset testimonium contra parentem et prælatum. *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus, et qualis rector civitatis, tales et habitantes in ea* [4]. *Ex iniquis enim omnes filii qui nascuntur testes sunt nequitiæ adversus parentes in interrogatione sua* [5]. Secunda ratio est, quia ad domum episcopi concurrit populus, ideo oportet eos esse castos. Contra illud I. Reg. II, ubi filii Heli non casti corrumpebant mulieres venientes ad templum. Unde et Heli a Domino est punitus.

Deinde cum dicit: *Si quis autem,* dicti sui rationem assignat. Posset enim dici: Quid ad episcopum quod bene regat familiam, cui imminet cura communis? Et ideo dicit: *Si quis autem domui suæ, etc.,* propriæ familiæ. *Qui fidelis est in minimo, et in majore fidelis est* [6]. Contingit tamen frequenter quod aliqui non sunt bene regitivi in parvis domesticis, qui tamen bene regunt in majoribus. Sed quod dicit, *nescit,* hæc nescientia refertur ad negligentiam. Nam qui parva negligit, de facili magna negligit, licet qui non curat de parvis, aliquando bene se habeat in majoribus. Consequenter ostendit qualiter se habeat ad multitudinem ecclesiæ, in qua non debet esse novitius in fide, sed antiquus. Unde dicit: *Non neophytum,* id est, novam fidem habentem. *Oportet eligere unum ex his qui nobiscum, etc.* [7]. Item [8]: *Congrega mihi septuaginta viros de senioribus, quos tu nosti quod senes sint populi ac magistri et duces, etc.* Sed, sicut dicitur Sap. IV, *Senectus venerabilis est, non diuturna, neque numero annorum computata.* Contingit enim quandoque quod in aliquibus novis superabundet gratia, et habent simul cum ætate juvenili morum senectutem, qui dispensative promoventur, sicut Ambrosius divina inspiratione. Unde hoc quod dicit hic, ad eos pertinet qui non solum ætate neophyti, sed et qui neophyti sunt perfectione. Et hujus est ra-

(1) Exod. XXIII. (2) Jerem. VI.
(3) Eccli. XLIV. (4) Eccli. X.
(5) Sap. IV. (6) Luc. XVI.
(7) Act. I. (8) Num. XI.

tio: *Ne in superbiam, etc.* Quando enim aliquis de novo veniens ad fidem et ad conditionem aliquam promovetur, reputat se aliis meliorem et valde necessarium, quasi nisi ipse esset, non haberent unde provideretur ecclesiæ. Et dicit, *Diaboli*, quia ipse condemnatus fuit propter peccatum superbiæ.

Deinde cum dicit: *Oportet autem illum, etc.*, ostendit qualiter se habeat ad multitudinem infidelium, et ponit documenta. Primo ut sit bonæ famæ. *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt* [1]. *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam* [2]. Et hoc necessarium est prælato, quia conversatio totius congregationis judicatur ex prælato. Sed contra, II. Cor. VI: *Per infamiam et bonam famam.* Respondeo: Infamia insurgit quandoque ex culpa ejus qui infamatur, et hanc prohibet hic; quandoque ex malitia detrahentium, et in hac oportet habere patientiam, et de hac loquitur Apostolus ibi. Sed hic loquitur de assumendo in episcopum, qui et si sit bonus, et infamatur falso, debet patienter ferre. Secundo assignat rationem; unde subdit: *Ut non in opprobrium, etc.* Ubi tangit duplex periculum, sc. ne fiat opprobriosus, et per hoc ejus auctoritas minuatur, et per consequens auferatur audacia corrigendi. *Ejice primum trabem, etc.* [3]. Secundo ne incidat in laqueum diaboli, quandoque sc. impatienter sustinendo, per quod infamis concitetur ad odia, et desperet, et hujusmodi. Et quod prælatus sit odiosus laicis, contingit, si negligit cultum divinæ laudis. *Irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum, propter quod dedi vos contemptibiles et humiles omnibus populis* [4].

Deinde cum dicit: *Diaconos, etc.*, ostendit pertinentia ad diaconos, quod in Græco idem est quod ministri. In primitiva enim ecclesia solum erant tres ordines, ut dicit Dionysius, sc. episcoporum, presbyterorum et ministrorum; et non dividebantur per diversos gradus, sed omnia erant in uno ordine propter paucitatem ministrorum et propter novitatem ecclesiæ. Primo ergo ostendit quales debent esse secundum se; secundo quantum ad alios, ibi: *Mulieres.* Item primo ostendit quales debent esse secundo quomodo examinandi sunt, ibi: *Et hi.* Item primo ostendit quales debent esse quantum ad eorum proprium corpus; secundo quantum ad res exteriores, ibi: *Non turpe;* tertio quantum ad alia, ibi: *Habentes, etc.* Item quantum ad corpus, primo ostendit quo ad totius corporis qualitates; secundo quantum ad oris refrenationem. Dicit ergo: Dico quod episcopi debent esse pudici, similiter oportet diaconos esse, quia contrarium pudicitiæ facit ineptum ad spiritualia, quia denegat animum a spiritualibus, quem necesse est tales habere elevatum. *Mundamini, qui fertis vasa Domini* [5]. *Sint lumbi vestri præcincti* [6]. Deinde ostendit quales debent esse in ore. Os servit locutioni et gustui. Quantum ad primum dicit: *Non bilingues. — Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos a gente in gentem* [7]. — Bilinguis est habens duas linguas. Non erunt tales diaconi ministri pacis. Quantum ad secundum dicit: *Non multo. — Cui væ? Cujus patri væ? cui rixæ? cui foveæ? cui sine causa vulnera? cui suffossio oculorum? Nonne his qui commorantur in vino et student calicibus epotandis* [8]*? Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem* [9]!

Deinde cum dicit: *Non turpe lucrum sectantes*, ostendit quomodo se habeant ad res exteriores. Non solum enim divertuntur a justitia quandoque propter cupiditatem lucri, sed etiam a veritate, dicentes quæ non oportet. Et ideo prohibetur eis temporale lucrum, in quo intelligitur omne lucrum inhonestum. Sed quantum ad affectionem dicit: *Habentes, etc.* Et instruit eos primo quantum ad fidem, secundo quantum ad conscientiæ puritatem. Unde dicit: *Mysterium fidei*, non fidem, id est, non tantum fidem simplicem, sed intelligentiam ejus quod in fide occultum est. Mysterium enim idem est quod occultum, quia ministri debent scire non tantum ea de fide quæ et populus intelligit, sed et mysteria, quia debent alios instruere. *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est fide et spe, etc.*[10]. Item conscientiam puram, quia impura facit in fide errare. *Finis*

(1) Coloss. IV.
(2) I. Pet. II.
(3) Matth. VII.
(4) Malach. II.
(5) Isa. LII.
(6) Luc. XII.
(7) Eccli. XXVIII.
(8) Prov. XXIII.
(9) Isa. V.
(10) I. Pet. III.

autem præcepti est charitas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta [1].

Deinde cum dicit: *Et hi probentur primum, et sic, etc.*, ostendit quomodo examinentur. Posset enim dicere aliquis: Puto omnes bonos, hoc enim debet esse in tua reputatione. Sed quantum ad eorum promotionem omnes sunt examinandi. Unde etiam ipsi examinantur; unde dicit: *Et hi, etc. Nullum crimen*, id est, peccatum mortale; non autem intendit de peccato veniali, quia, ut dicitur I. Joan. I, *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Nec dicit, qui habuerunt, sed, *Habentes*, id est, qui sunt notabiles et habent infamiæ crimen. Alioquin hoc esset derogare clavibus ecclesiæ.

Deinde cum dicit: *Mulieres, etc.*, ostendit qualiter se habeant ad alios. Et primo ponit suam instructionem; secundo rationem, ibi: *Qui enim habent.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit qualiter se habeant ad uxores, quas habebant in primitiva ecclesia, et loquitur pro statu illo. Secundo quomodo ad filios, ibi: *Qui filiis.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit quales debent esse eorum uxores; secundo qualiter ipsi habeant se ad illas, ibi: *Diaconos.* In uxoribus eorum requirit quatuor, sc. pudicitiam, modestiam, sobrietatem et fidelitatem. Dicit ergo: Similiter sicut dixi de diaconibus dico de mulieribus, quia oportet eas esse *pudicas.* — *Gratia super gratiam mulier sancta et pudorata* [2]. — Item modestas in lingua: *Non detrahentes.* — *Quomodo si serpens mordeat in silentio, nihil eo minus habet qui detrahit* [3]. — Item *Sobrias*, quæ est maximum ornamentum mulierum. *Similiter et mulieres in habitu ornato cum verecundia et sobrietate* [4]. — Item *Fideles*, vel Deo quantum ad veram fidem, vel viris suis. Sed quæ culpa est diaconi, si ejus uxor est mala? Respondeo: Aliquis a ministerio repellitur non solum propter culpam, sed etiam propter aliquod impedimentum ministerii. Et ideo si præter culpam eorum possent mulieres esse malæ, tamen præstant impedimentum dupliciter: Primo quia cum malæ sunt, indigent majori cura, et per hoc earum viri minus vacarent ecclesiasticis ministeriis; secundo quia viri depravantur ex uxoribus. Item esset in periculum, quia ministrorum ecclesiæ multi frequentant domos. Dixerunt autem Cathaphrigæ, quod ex quo inter diaconos agitur de mulieribus, mulieres possunt ordinari ad sacros ordines. Sed sciendum est quod in jure aliquæ mulieres aliquando vocantur diaconissæ, non quia habeant hujusmodi ordinem, sed propter aliquod ministerium ecclesiæ, sicut in Græco dicitur diaconus quilibet minister.

(1) Supra I. (2) Eccli. XXVI. (3) Eccle. X.

LECTIO III.

Hæc scripsisse dicit, ut si venire ad eum differret, quomodo in ecclesia conversari debeat sciret.

12. Diaconi sint unius uxoris viri, qui filiis suis bene præsint et suis domibus.
13 Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent et multam fiduciam in fide quæ est in Christo Jesu.
14. Hæc tibi scribo, fili Timothee, sperans me venire ad te cito.
15. Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis.
16. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

Supra ostendit Apostolus, quales debent esse diaconi et eorum uxores, hic ostendit quomodo diaconi se habeant ad uxores et ad filios et familiam. Et primo ponit documentum, secundo ejus rationem, ibi: *Qui enim bene.* Dicit ergo: Dixi quod mulieres diaconorum sint pudicæ. Etsi in uxoribus est pudicitia habenda propter eos, amplius in ipsis est necessaria, ut sint omnino a contactu mulierum immunes. Sed quia secundum hoc pauci essent ministri, concedit quod saltem sint unius uxoris viri, quia habuisse plures, est signum incontinentiæ et contra significationem sacramenti. Et inde est quod Dominus instituit matrimonium unius ad unum. Unde et prima uxor benedicitur, non secunda. Deinde monet qualiter se habeant ad filios, dicens: *Qui filiis suis bene præsint*, sc. bene erudiendo in disciplina bona et vita. *Filii tibi sunt? erudi illos, etc.* [5].

(4) Supra II. (5) Eccli. VII.

Consequenter hortatur eos bene præesse toti domui, id est, familiæ, sc. cum mansuetudine. *Noli esse sicut leo in domo tua, etc.* [1]. Et hujus ponit rationem, dicens: *Qui enim bene ministraverint, etc.;* quasi diceret: Quod requiris ab episcopis rationabile est; quia ipsi sunt prælati. Sed quare a diacono qui est minister? Respondet, dicens: *Qui enim, etc.* Et primo ostendit quod bonus usus hujus ministerii est via ad majorem dignitatem; secundo etiam quod est via ad vitam æternam. Quantum ad primum dicit: *Qui enim bene ministraverint*, exercendo officium diaconi (Quod enim est in Græco diaconus, in Latino dicitur minister), *gradum bonum sibi acquirent*, id est, promoveri merentur ad gradum altiorem. *Quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, etc.* [2]. Et dicit bonum, quia [3] *Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Nec tamen in hoc est eorum finis, sed cum hoc remunerationem habent a Deo. *Volo ut ubi ego sum, illic sit et minister meus* [4]. Et ideo dicit: *Multam fiduciam*, sc. auxilii gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro; et hoc: *In fide, etc.*, id est, per fidem Christi. *Fiduciam talem habemus, etc.* [5]. *Fiducialiter agam, et non timebo* [6].

Deinde cum dicit: *Hæc tibi scribo*, ponit rationem omnium prædictarum monitionum. Et primo excludit causam opinatam; secundo astruit veram, ibi: *Si autem;* tertio assignat rationem, ibi: *Quæ est ecclesia.* Circa primum sciendum est, quod posset Timotheus credere quod ex quo scripsit, de cætero eum non visurus esset, alias superfluum videretur eum litteris monere. Et ideo dicit: *Hæc tibi scribo, fili.* Et nominat eum filium, quia sibi charissimus erat. *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus* [7]. Et dicit: *Sperans*, quasi non certus. *Plura habens vobis scribere, nolui per chartam et atramentum; spero enim me futurum apud vos, et os ad os loqui* [8]. Scribo igitur, licet spem habeam, quia spes in longum protrahi potest. *Hominis est præparare animum, et Domini linguam gubernare* [9]. Et ideo dicit: *Si autem tardavero, etc. — Sed Satanas impedivit nos* [10]. — Ego igitur scribo, *si tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari. — Habitare facit unius moris in domo, etc.* [11].

Deinde cum dicit: *Quæ est ecclesia*, assignat rationem quare sit sic conversandum in ea. Et assignat rationem hujus causæ, quæ est duplex. Primo commendando ipsam ecclesiam; secundo unitatem ecclesiæ, ibi: *Et manifeste.* Circa primum duo facit, quia primo commendat ecclesiam ex parte ejus, cujus est ecclesia; secundo ex veritate ipsius ecclesiæ, ibi: *Columna.* Ex parte ejus cujus est ecclesia, quia est Dei vivi. Ecclesia dicitur quasi adunatio, quia in ecclesia est adunatio fidelium. *Quos vocavit, etc.* [12]. Et adunantur in Deum. *Ut et ipsi in nobis sint unum, etc.* [13]. Et ideo dicit: *Quæ est Dei.* Et addit: *Vivi*, ad distinctionem aliorum deorum, ad quos congregantur Gentes. Nam hi sunt mortui, sed Deus ecclesiæ est vivus. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, etc.* [14]. Est ergo sic in ea conversandum, ut spiritualiter vivamus. *Domum tuam, Domine, decet sanctitudo, etc.* [15]. Secunda ratio est ex veritate ecclesiæ. Naturale est enim homini ut desideret cognitionem veritatis, cum sit perfectio intellectus. Unde Augustinus dicit, quod beatitudo est finis hominis, quæ nihil aliud est quam gaudium de veritate. Hoc innotuit philosophis per creaturas [16]. Sed in hoc vacillabant, quia non habebant certitudinem veritatis, tum quia erant corrupti erroribus, tum quia vix invenitur apud eos, quod in veritate concordent. Sed in ecclesia est firma cognitio et veritas. Unde dicit: *Columna. — Thronus meus in columna nubis, etc.* [17]. *Columnæ aureæ, etc.* [18]. — Et dicitur aurea, quia in se sancta. *Et firmamentum*, sc. quantum ad alios, quia non possunt firmari in veritate, nisi per ecclesiæ sacramenta. *Tu aliquando conversus confirma, etc.* [19]. *Ego confirmavi columnas ejus* [20]. Quia igitur ecclesia congregat in Deo et dat cognitionem veritatis, debemus esse in ea.

Deinde cum dicit: *Et manifeste*, commendat veritatem ecclesiæ. Et primo Christum, ad cujus manifestationem a p-

(1) Eccli. IV.
(2) Matth. XXV.
(3) Supra eodem.
(4) Joan. XII.
(5) II. Cor. III.
(6) Isa. XII.
(7) I. Cor. IV.
(8) II. Joan. I.
(9) Prov. XVI.
(10) I. Thess. II.
(11) Psal. LXVII.
(12) Rom. VIII.
(13) Joan. XVII.
(14) Joan. V.
(15) Psal. XCII.
(16) Rom. I.
(17) Eccli. XXIV.
(18) Eccli. XXV.
(19) Luc. XXII.
(20) Psal. LXXIV.

paruit; secundo de ejus exaltatione agit, ibi: *Assumptum.* Commendat autem Christum dupliciter. Primo quantum ad naturam divinam; secundo quantum ad humanam, ibi: *Quod manifestatum est.* Dicit ergo: *Et manifeste, etc.* Quia sacramentum idem est quod sacrum secretum. Nihil autem tam secretum, quam id quod in corde gerimus. Multo ergo magis quod in corde Dei, et secretum est et sacrum. *Quæ sunt Dei nemo novit nisi Spiritus Dei, etc.* [1]. *Secretum meum mihi* [2]. *Tu es Deus absconditus* [3]. Et hoc est Verbum Dei in corde Patris. *Eructavit cor meum verbum bonum* [4]. Hoc siquidem secretum est sacramentum pietatis, secretum autem hominis aliquando est vanum. *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt* [5]. Inquantum ergo est restaurativum mundi, est *pietatis.* Item *magnum,* quia est verus Deus, cujus magnitudinis non est finis. Hoc ergo secretum quod latet in corde Patris factum est homo. Et ideo describit ipsum. Secundo quantum ad naturam humanam. Et primo quantum ad carnem, secundo quantum ad animam. Quantum ad primum dicit: *Quod manifestatum est in carne.* Sicut verbum quod latet in corde manifestatur verbo sensibili, ita Verbum Dei in corde Dei latebat, sed in carne est manifestatum. *Verbum caro factum est, etc.*[6]. Quantum ad animam dicit: *Justificatum est in spiritu.* Hoc dupliciter exponitur. Primo, ne credatur quod caro prius sit concepta, dicit quod non, quia *in Spiritu*, id est, per Spiritum Sanctum conceptus est. *Quod enim ex ea natum est, de Spiritu sancto est* [7]. Et [8]: *Quod enim ex te nascetur vocabitur filius Dei;* et hoc quia *Spiritus sanctus superveniet in te, etc.* Vel in Spiritu sancto humano, de quo Joan. c. XIX: *Emisit spiritum.* Et sic est manifestatum in carne, quod tamen est cum spiritu. Et dico spiritu justificato, scil. quia justus est, absque omni macula.

Deinde cum dicit: *Apparuit,* ostendit ejus manifestationem, et primo factam angelis, secundo hominibus, ibi: *Prædicatum.* Dicit ergo sacramentum illud quod apparuit angelis, et excedit etiam cognitionem angelorum. Illud autem dicitur apparere quod in potestate sua habet videri et non videri, et non subest potestati videntis. Unde non dicitur: Lapis apparet mihi, sed video lapidem. Si ergo angelus in sua natura vel potestate haberet quod videret Verbum, non diceretur Verbum apparere sibi, sed quod ipse videretur cum vellet. Et ideo dicit Apostolus quod apparuit angelis, quia non in sua natura viderunt ipsum. Et verum est quod a principio apparuit angelis, quando ex conversione ad se ædificavit ipsos; sed quando est incarnatum, multa mysteria innotuerunt angelis, quæ non cognoverant antea. Et ideo dicit Beda, quod in nativitate apparuit angelis claritas, quæ non antea in veritate visa est hominibus. Et hoc dupliciter: Primo quantum ad ministerium apostolorum; secundo quantum ad cognitionem populorum quibus manifestatur. Olim siquidem solis Judæis manifestabatur, sed nunc in Gentibus. Et ideo dicit: *Prædicatum est Gentibus. — Euntes ergo docete omnes Gentes, etc.* [9]. *Annuntiate inter Gentes gloriam ejus* [10]. — Et hoc efficaciter, quia *creditum est in mundo.* Et hoc Dominus orabat [11]. Et hoc maxime mirum est quod per simplices pauperes et impotentes, totus mundus est conversus. *Non multi sapientes, etc.* [12]; et hoc *ut non glorietur omnis caro, etc.* Secundo manifestat quod sola veritas Dei hoc facit, quia *assumptum est in gloria,* Christus sc., quia manifestatus assumptus est in cælis. *Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum* [13]. *Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Jesus Christus in gloria est Dei Patris* [14].

(1) I. Cor. II.
(2) Isa. XXIV.
(3) Isa. XLV.
(4) Psal. XLIV.
(5) Psal. XCIII.
(6) Joan. I.
(7) Matth. I.

CAPUT IV.

Discessus a fide prædicitur, error in hypocrisi prohibentium nubere, et ciborum abstinentia, tamquam per se mala.

1. Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum,

2 In hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam,

(8) Luc. I.
(9) Matth. ult.
(10) Psal. XCV.
(11) Joan. XVII.
(12) I. Cor. I.
(13) Matth. ult.
(14) Philipp. II.

3. Prohibentium nubere, et abstinere a cibis quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et his qui cognoverunt veritatem.

4. Quia omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.

5. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem.

Superius instruxit Timotheum de pertinentibus ad ordinationem ecclesiæ in spiritualibus; secundo quantum ad documentum fidei, cultum Dei, et dispositionem ministeriorum; hic instruit eum de ordinatione ecclesiæ quantum ad exteriora. Et primo quantum ad cibos; secundo quantum ad status hominum et divitias, ibi: *Quicumque sub jugo.* Item primo agit de usu ciborum, secundo de dispensatione ciborum, cap. v, ibi: *Viduas honora.* Item primo excludit superstitiosam abstinentiam; secundo præfert pietatem abstinentiæ licitæ, ibi: *Exerce te.* Item primo prænuntiat falsam doctrinam de illicita abstinentia; secundo instruit eum hæc proponere fratribus, ibi: *Hæc proponens.* Item primo errorem manifestat; secundo excludit ipsum, ibi: *Quos Deus.* Item primo prænuntiat errorem futurum ex parte deceptorum; secundo ex parte decipientium, ibi: *In hypocrisi.* Item ponit actorem denuntiationis; secundo fidei defectum, ibi: *Quia in novissimis;* tertio causam defectus, ibi: *Attendentes.* Dicit ergo: Magnum est pietatis sacramentum quod justificatum est in spiritu, sed supra hoc sacramentum Spiritus sanctus aliquid prænuntiat futurum. Ad eum enim pertinet revelare mysteria. *Quæ ventura sunt, annuntiabit vobis* [1]. Spiritus ergo prænuntiat prius secreta in corde Patris futura. Sed olim loquebatur in similitudinibus. *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum* [2]. *Ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum* [3]. Sed in novo testamento *Spiritus sanctus manifeste dicit.* — *Et palam de Patre meo annuntiabo vobis* [4]. — Et prænuntiat defectum fidei futurum; unde dicit: *In novissimis temporibus, etc.* Novissimum tempus dicitur ultima ætas, quia nos sumus in quos fines sæculorum devenerunt. Tamen in hoc tempore amplius novissimum est, quanto magis propinquum novissimæ diei. Et sicut in primitiva ecclesia propter propinquitatem ad Christum, et sacramenta recenter instituta, fuit ferventissima fides: sic in novissimis temporibus, in comparatione ad tempus apostolorum, *discedent quidam a fide*, quia carnales erunt, sed magis in fine abundabunt errores. *Congregamini, ut annuntiem quæ ventura sunt vobis novissimis diebus, etc.* [5]. Causa defectus est duplex: Una ex parte diaboli seducentis. *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, etc.* [6]. Et ideo dicit: *Attendentes spiritibus erroris*, sc. dæmonibus, quorum est officium in errorem mittere. *Mendax est, et pater ejus* [7]. *Egrediar, et ero spiritus mendax, etc.* [8]. Et dicit, *Spiritibus*, quia dæmon major multos habet ministros. Sed quomodo attendent eis? Numquid eos videbunt? Non, sed loquentur in eis. Et ideo addit secundam causam, scil. falsam doctrinam. Et secundum Glossam dicit hic falsos doctores, dæmones, nec immerito. Sicut enim boni homines interdum dicuntur angeli, sic isti propter excellentem malitiam dæmones dicuntur. *Nonne ego duodecim vos elegi? et unus est ex vobis diabolus* [9]. Ex parte decipientium est duplex causa: Una, eorum falsitas; alia, perversitas conscientiæ eorum. Quantum ad primum dicit: *Dæmoniorum*, id est, hominum a dæmone possessorum, et horum dico *Loquentium mendacium.* — *Usquequo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui* [10]? — Et nota quod per mendacium simplex absque pallio apparentiæ, non posset aliquis decipere quempiam. Et ita hi neminem possent fallere, nisi prætenderent aliquod pallium, vel bonæ intentionis, vel simulationis, vel falsæ auctoritatis. *Nemo vos seducat, etc.* [11]. *Habentes quidem speciem pietatis* [12], id est, fictam pietatem. Et dæmoniorum, dico, *habentium conscientiam cauteriatam.* Cauterium est corruptio in carne per ignem, ex qua egreditur continue putredo. Ita ex igne perversæ voluntatis, iræ, odii, concupiscentiæ, ulceratur conscientia, et dæmoniorum egreditur falsa doctrina. *Coinquinatæ sunt eorum mentes* [13].

(1) I. Cor. xv et Jo. xvi. (2) Num. xii.
(3) Osee xii. (4) Joan. xvi.
(5) Gen. xlix. (6) II. Cor. xi.
(7) Joan. viii. (8) III. Reg. ult.
(9) Joan. vi. (10) Jerem. xxiii.
(11) I. Cor. iii. (12) II. Tim. iii. (13) Ad Tit. i.

Deinde ostendit quæ sit ista falsa doctrina, et tangit hæresim Manichæorum, qui damnant matrimonium, contra illud Matth. XIX: *Quos Deus conjunxit, homo non separet;* I. Cor. VII: *Mulier non peccat si nubat.* Item Manichæi prohibent usum ciborum, id est, mandant abstinere a cibis. Abstinere autem a cibis potest quis licite intentione domandi carnem, sicut Timotheus abstinebat a vino, vel propter scandalum, sicut dicit Apostolus [1]: *Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnes in æternum.* Item illicite: Uno modo propter legis præceptum, quasi legalia adhuc essent servanda, contra quod loquitur ad Gal. II. Alio modo secundum hæresim Manichæorum, non quia prohibitum lege (quam damnant), sed quia dicunt quod in carnibus, ovis, et vino, et hujusmodi, id est, in aliqua talium particula, divina natura est commixta, quod non potest de Deo putari. Non videtur autem hoc dicere de cibis legalibus, quia dicit in novissimis diebus, sed de prohibitis a Manichæis. Et istos Manichæos dæmones vocat, quia inter omnes hæreses plus dant diabolo de honore, quia ponunt eum principium ex æquo cum Deo bono, ponentes eum principium visibilium. Improbat autem Apostolus hanc erroneam doctrinam dupliciter, sc. ex intentione Dei creantis cibos; secundo ex conditione creaturæ, ibi: *Omnis creatura.* Dicit ergo quod prohibent abstinere, et hoc contra intentionem Dei, qui *creavit eos ad percipiendum.* — *Sicut olera virentia dedi vobis omnia, etc.* [2]. — Sed dicis: Numquid plantæ propter animalia, et animalia propter homines? Respondeo: Dicendum est quod sic, secundum etiam Philosophum [3], quia imperfectum ordinatur ad perfectius. Et ideo sicut in generatione est multiplex perfectio: primo sc. plantarum, deinde animalium, et ultimo humana, ita in usu rerum. Et ideo ad percipiendum, sed *cum gratiarum actione.* — *In omnibus gratias agite* [4]; quia scil. concessa sunt vobis a Deo. *Edent pauperes, etc.* [5]. — Et subdit, *Fidelibus,* quia illi qui percipiunt cum gratiarum actione, sunt fideles. Nullus enim potest gratias agere Deo in eo quod illicitum est. Stultus enim est qui agit gratias de fornicatione Deo, quia Deus non est actor malorum. Ergo ille gratias agit qui habet hoc, quod usus ciborum sit licitus. Et hoc quidem innotescit per fidem solam. Et ex ista ratione dicit, *fidelibus.*

Deinde cum dicit: *Qui cognoverunt veritatem, quia omnis, etc.*, improbat errorem ex conditione creaturæ. Et primo proponit creaturam esse bonam secundum se; secundo quantum ad usum. Dicit ergo: *Omnis creatura est bona,* sc. in sua natura. *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona* [6]. A bono etiam actore nihil est nisi bonum. Sed quia multa sunt in se bona, quorum tamen usus non est bonus, ideo probat omnem creaturam esse bonam non solum in se sed et quantum ad usum. Et primo ponit intentum, secundo probat, ibi: *Sanctificatur enim.* Dicit ergo: *Nihil rejiciendum est,* scil. ex debito divinæ legis. quamvis ex alia causa: sicut venenum comedere, inquantum cibus non est peccatum, sed rejiciendum est inquantum est mortiferum. Similiter nec alii cibi, inquantum res tales sunt, non sunt rejiciendi, sed inquantum incitant ad lasciviam. Ergo secundum discretionem rationis, et ordinationem charitatis, non sunt rejiciendi. *Omne quod intrat in os, non coinquinat hominem, etc.* [7]. Quare ergo aliqui cibi in veteri lege sunt prohibiti? Augustinus ponit rationem contra Faustum, quia in illo statu, non solum per verba, sed etiam per acta præfiguratus est Christus. Et ideo in cibis, vestibus et sacrificiis fuerunt figuræ futuri status. Non ergo prohibentur secundum se, sed quia immundorum figuræ sunt, sicut porcus est signum immundæ vitæ. Et ideo prohibitio carnis ejus est signum quod in lege Christi est prohibita omnis immunditia. Et est exemplum Augustini. Hoc nomen fatuus potest considerari secundum quod est vox composita ex litteris, et sic est bona, vel inquantum signum et significativa talis rei, et sic mala est et prohibita. Omnis ergo creaturæ usus secundum se est bonus. Cujus ratio est, quia si esset malus, hoc non posset esse nisi inquantum diabolus, post peccatum hominis, accepisset potestatem super eos: quia ex quo homo peccavit, acce-

(1) I. Cor. VIII. (2) Gen. I et IX. (5) Psal. XXI. (6) Gen. I.
(3) In I. Polit. (4) I. Thess. ult. (7) Matth. XV.

pit in hominem potestatem, et in ea quæ sunt ejus. Sed per Christum est ablata hæc potestas, et hæc vocatur sanctificatio. Unde omnia quæcumque benedicimus exorcizantur primo, et ibi est oratio expellens diabolum. Et ideo dicit: *Sanctificatur enim per verbum Dei*, id est, per Christum, qui omnes sanctificat [1], *et per orationem* fidelium. *Multum valet deprecatio justi assidua* [2].

LECTIO II.

Pietas in omnibus sectanda proponitur Timotheo, cui supradicta ex officio prænunciare committit.

6. Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei et bonæ doctrinæ, quam assecutus es.
7. Ineptas autem et aniles fabulas devita. Exerce autem teipsum ad pietatem.
8. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ.
9. Fidelis sermo et omni acceptione dignus.
10. In hoc enim laboramus et maledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est salvator omnium hominum, maxime autem fidelium.

Supra reprobavit superstitiosam ciborum abstinentiam, hic mandat Timotheo ut doctrinam præmissam proponat fidelibus, et primo ostendit quid debet proponere; secundo quid debet vitare, ibi: *Ineptas autem.* Proponit ergo duas rationes quare debet proponere præmissa: Unam ex commisso sibi officio; secundam ex ejus educatione. Dicit ergo: *Hæc* quæ dixi supra, sc. quod omnis creatura est bona et quod nihil rejiciendum, etc., *proponens, etc.* Timotheus enim constitutus erat in officio ministerii Christi, quia omnes habentes officium prædicandi et regendi constituuntur ministri Christi. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, etc.* [3]. Ille autem est bonus minister qui sequitur intentionem domini sui. Christus autem hoc docuit [4]: *Nihil quod intrat in os coinquinat.* Et ideo hoc officium requirit illud docere. Item ipsa educatio hoc requirit. *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea* [5]. Et ideo inconveniens est quod aliqui nutriti veritate doctrinæ recedant ab ea. Unde recedens a doctrina, qua ecclesia suos parvulos instruit, non est bonus minister Christi. Et ideo dicit: *Enutritus verbis fidei, etc.* Verbum enim Dei est spirituale nutrimentum quo sustentatur anima, sicut corpus per cibum. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei* [6]. Hoc verbum fidei instruit primo circa credenda, et sic dicit: *Enutritus verbis fidei;* secundo circa agenda, et sic subjungit: *Et bonæ doctrinæ.* Vel fidei verbum, quod et simplices habent, et bonæ doctrinæ, quam spirituales magistri.

Deinde cum dicit: *Ineptas, etc.*, ostendit quid vitandum sit, quia fabulæ ineptæ et inanes. Fabula enim secundum Philosophum est composita ex miris, et fuerunt in principio inventæ (ut dicit Philosophus in poetria), quia intentio hominum erat ut inducerent ad acquirendum virtutes, et vitandum vitia. Simplices autem melius inducuntur repræsentationibus quam rationibus. Unde in miro bene repræsentato videtur delectatio, quia ratio delectatur in collatione Et sicut repræsentatio in factis est delectabilis, ita repræsentatio in verbis, et hoc est fabula, sc. dictum aliquod repræsentans, et repræsentando movens ad aliquid. Antiqui enim habebant aliquas fabulas accommodatas aliquibus veris, qui veritatem occultabant in fabulis. Duo ergo sunt in fabula, quod sc. contineat verum sensum, et repræsentet aliquid utile. Item quod conveniat illi veritati. Si ergo proponatur fabula, quæ non potest repræsentare aliquam veritatem, est inanis; sed quæ non proprie repræsentat, est inepta, sicut fabulæ de Thalmuth.

Deinde cum dicit: *Exerce, etc.*, exclusa superstitiosa abstinentia, hic comparat abstinentiam virtuosam aliis virtutibus. Et sciendum est quod Timotheus erat homo valde abstinens. Unde dicit infra [7], quod modico vino utatur, et forte ut sit sollicitus de his quæ ad misericordiam pertinent, quia qui non parcunt sibi, frequenter nec aliis parcunt. Et ideo inducit eum ut pietatem præferat abstinentiæ. Et primo inducit eum ad pietatem; secundo præfert eam abstinentiæ, ibi: *Nam corporalis;* tertio confirmat quoddam dictum, ibi: *Promissionem;* quarto dat formam docendi pietatem,

(1) Joan. XVII. (2) Jac. ult.
(3) 1. Cor. IV. (4) Matth. XV.
(5) Prov. XXII. (6) Matth. IV.
(7) Cap. V.

ibi. *Præcipe hæc.* Dicit ergo: *Exerce teipsum ad pietatem.* Pietas est, per quam parentibus patriæque benevolentiæ officium impendimus, sicut religio, per quam cultum debitum Deo exhibemus. Pietas enim importat quamdam affectionem ad suum principium. Principium autem generationis est pater et patria. Et ideo oportet quod homo circa eos sit benevolus. Pater autem omnium est Deus. *Si ego pater, ubi est honor meus* [1]? Et ideo nomen pietatis est derivatum ad cultum Dei, ut dicit Augustinus [2]. Unde *eusebia* est idem quod pietas. Job [3]: *Ecce pietas ipsa est sapientia*, secundum aliam translationem, ubi nostra sic habet: *Ecce timor Domini ipsa est sapientia. — In agnitione veritatis, quæ est secundum pietatem* [4]. — Sed quantum ad terrenam pietatem competit pietati, ut homo sit benevolus compatriotis; sed quantum ad christianam pietatem requiritur, ut homo omnibus hominibus sit benevolus, quia omnes sumus ejusdem patriæ. Et ideo pietas sumitur pro misericordia. Cum ergo dicit: *Exerce teipsum ad pietatem*, potest accipi secundum quod pertinet ad cultum Dei, et ad opera misericordiæ exhibenda. Glossa: Ad pietatem, id est, ad cultum omnipotentis Dei, et opera misericordiæ. Et dicit, Exerce, non, Fac, quia exercitium dicit promptitudinem; et hoc ideo, quia exercitatus facit levius, delectabilius, et stabilius. *Diligenter exerce agrum tuum* [5].

Deinde cum dicit: *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est*, præfert eam abstinentiæ. Et primo ostendit ad quid valet exercitatio corporalis; secundo ad quid pietas, ibi: *Pietas autem.* Corporalis exercitatio jejunii et hujusmodi in sua natura non sunt bona, sed pœnalia, et si homo non peccasset, nihil horum fuisset, sed sunt bona medicinalia. Sicut enim reubarbarum est bonum inquantum relevat a colera, sic et ista inquantum comprimunt concupiscentias; ergo ad istud modicum sunt utilia. *Castigo corpus meum et in servitutem redigo, etc.* [6]. *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram* [7]. Et ideo si homo esset in statu, in quo non posset peccare, non indigeret jejunio et hujusmodi. Unde Chrysostomus super illud Matth. XVI: *Venit Jesus, etc.*, dicit: Joannes purus homo indigebat medicina jejunii: Christus Deus erat et non purus homo, et ideo hujusmodi non indigebat; ergo ad modicum utilis est, quia tantum ad morbum peccati carnalis, non spiritualis, quia aliquando propter abstinentiam homo iracundiam, inanem gloriam, et hujusmodi incurrit.

Deinde cum dicit: *Pietas autem*, præfert abstinentiæ pietatem, et accipitur hic utroque modo, sc. pro cultu Dei, et misericordia. *Et est ad omnia utilis*, quia ad omnia peccata delenda. *Ignem ardentem extinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis* [8]. Item ad bona promovenda. *Eleemosyna hominis quasi sacculus, etc.* [9]. Item promeretur specialem Dei misericordiam. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* [10]. Et ideo ad hoc designandum Dominus [11] specialiter commemorat opera misericordiæ. Quod probat subdens: *Promissionem habens.* In præceptis enim decalogi unum solum invenitur, quod pertinet ad pietatem, sc. honorare patrem et matrem, et sub illo continentur omnia præcepta, ad quodcumque beneficium impendendum proximo, et hoc est solum præceptum inter ea quæ sunt ad proximum habens promissionem, sc. ut sis longævus, etc. [12]. Et Apostolus hic interpretatur longævus secundum vitam præsentem, et futuram; unde dicit: *Vitæ quæ nunc est et futuræ. — Longitudo dierum in dextra ejus* [13].

Sed tunc est quæstio, quia aliquando invenitur aliquis pietatem sequens, qui tamen non est longævus. Respondeo: Sicut dicit Philosophus, hæc bona temporalia intantum sunt bona, inquantum utilia ad felicitatem. Unde si quis haberet tantum de temporalibus quod propter ipsa impediretur a bono virtutis et felicitatis, hoc non esset sibi ad bonam fortunam, sed ad malam, ut dicitur X Ethic. Et longitudo vitæ est unum de temporalibus, intantum bonum, inquantum coadjuvat ad virtutem. Aliquando autem est occasio ad peccandum, et ideo Deus aliquando subtrahit eam homini, non quia deficiat a promissione, sed quia dat quod melius est. *Ra-*

(1) Malach. I. (2) IV. De civit. Dei.
(3) Cap. XXVIII. (4) Tit. I.
(5) Prov. XXIV. (6) I. Cor. IX. (7) Coloss. III.
(8) Eccli. III. (9) Eccli. XVII.
(10) Matth. V. (11) Matth. XXV.
(12) Exod. XX. (13) Prov. III.

ptus est, ne malitia immutaret intellectum ejus [1].

Alia est quæstio, quia Apostolus præfert pietatem corporali exercitationi, quia habet spem vitæ præsentis et futuræ. Sed numquid corporalis exercitatio non habet spem? alias jejunans non mereretur vitam æternam. Respondeo: Quando duæ virtutes sunt, et una continet aliam, illud quod est superioris virtutis per se, competit per accidens inferiori; virtus autem cui competit per se mereri vitam æternam, est charitas, cujus proprius et immediatus effectus est pietas. Et ideo secundum propriam rationem attingit ad merendam vitam æternam, abstinentia autem non, nisi inquantum ordinatur ad charitatem et pietatem, quia si jejunans non refert hoc ad dilectionem Dei, non meretur vitam æternam.

Tertia quæstio est, quia dicit hic Ambrosius in Glossa: Omnis summa disciplinæ christianæ in misericordia et pietate est, quam aliquis sequens, si lubricum carnis patiatur, sine dubio vapulabit, non tamen peribit. Ubi primo est dubium de prima ejus parte, quia misericordia et pietas immediate ordinantur ad charitatem, in qua est summa christianæ religionis. Respondeo: Quorumdam fuit opinio, sicut Augustinus dicit [2], quod exercentes pietatis opera, quantumcumque faciant peccata carnalia, finaliter non pereunt æternaliter. Et ad hoc est auctoritas ista. Item quod habetur Matth. xxv, ubi damnandis solum improperat defectum misericordiæ; ergo debetur pœna æterna solum immisericordibus. Augustinus autem dicit contrarium, quia Apostolus dicit: *Qui talia agunt, regnum Dei, etc.* Quantumcumque enim exercitetur quis in misericordia, si in morte est in peccato mortali, non intrabit in regnum. Ad opposita dicendum est, quod non est misericors qui sibi non miseretur, secundum illud Eccli. xxx: *Miserere animæ tuæ placens Deo;* et hoc fit si homo conjungatur Deo per amorem, alias non est misericors. Ad illud Evangelii respondet Augustinus, quod non quicumque peccat detruditur in infernum statim, quia remanet ei locus pœnitentiæ; sed ille detruditur, qui finaliter moritur in peccato, et pertinet pœnitentia ad misericordiam.

Sed quid dicit: Si lubricum, etc. Respondeo: Dicendum est, quod loquitur de lubrico mortali. Et quod dicit: Non peribit, licet hoc non sit ex condigno, tamen est ex congruo, inquantum disponitur animus ad bonum; unde Dominus post lapsum hominem reparat. Et hoc præcipue videtur esse in pietate, quia homo benefaciendo aliis, inducit alios ad orandum pro se: et Dominus donat aliquando veniam peccatoribus precibus sanctorum, inquantum impetratur eis venia peccatorum et donum gratiæ, quia homo potest mereri ex congruo alteri primam gratiam, alias pro nihilo oraret ecclesia pro peccatoribus.

Deinde cum dicit: *Fidelis sermo*, ostendit quod promittitur nobis futura vita, et primo ostendit hoc ex labore sanctorum; secundo ex eorum spe, ibi: *Quia speramus;* tertio ex benignitate Dei, ibi: *Qui est.* Dicit ergo: *Sermo*, quod sc. pietas habet promissionem, *est fidelis.* Quod supra expositum est. Et quare? *In hoc enim*, id est, propter hoc, ut consequamur vitam æternam, *laboramus.* — *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere* [3]. — Item ut benefaciamus, licet mala sustineamus; unde dicit: *Benedicimus et maledicimur.* — *Patientia opus perfectum habet* [4]; et [5]: *Patientia probationem operatur, etc.* — Et sustinemus propter spem vitæ, *quia speramus in Deum vivum*, qui est salvator vitæ præsentis et futuræ. Item ex officio Dei, cujus est salvare. *Non est absque me salvator* [6]. Et ideo incarnatus est Deus, et vocatus est Jesus. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [7]. Et Jesus idem est quod salvator, quia salvat, salute corporali, quo ad omnes; et ideo dicit: *Omnium hominum.* Item spirituali quo ad bonos; et ideo dicit: *Et maxime fidelium.*

(1) Sap. IV.
(2) X. De civit. Dei.
(3) II. Tim. II.
(4) Jac. I.
(5) Rom. V.
(6) Isa XLIII.
(7) Matth. I.

LECTIO III.

Monet Timotheum, ut in omnibus purum sit exemplar virtutum, et quomodo diversi, ab eo sunt diverso modo docendi.

11. Præcipe hæc et doce.
12. Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate.
13. Dum venio, attende lectioni, exhortationi et doctrinæ.
14. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii.
15. Hæc meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus.
16. Attende enim tibi et doctrinæ, insta in illis. Hoc enim faciens et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt.
17. Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, juvenes ut fratres,
18. Anus ut matres, juvenculas ut sorores, in omni castitate.

Superius Apostolus hortatus est Timotheum ad pietatem, hic dat ei formam docendi pietatem; cui primo injungit ut pietatem doceat; secundo quomodo sit idoneus ad docendum, ibi: *Nemo;* tertio quomodo diversos diversimode doceat, ibi: *Seniorem.* Doctrina vero pietatis in duobus consistit, sc. in agendis et credendis. Agenda autem non solum debent instruere si sunt auctoritatem habentes, sed etiam præcipere. Et ideo dicit: *Præcipe hæc. — Argue cum omni imperio* [1]. — Quantum ad credenda dicit: *Et doce. — Docete omnes Gentes* [2]. *Ecce docuisti plurimos* [3].

Deinde cum dicit: *Nemo,* ostendit quomodo possit esse idoneus ad prædicta, et primo ad præcipiendum; secundo quomodo ad docendum, ibi: *Dum venio.* Circa primum duo facit, quia primo docet quomodo debet excludere contemptum; secundo manifestat per quid excludendum sit, ibi: *Sed exemplum.* Præceptum efficaciam non habet nisi per auctoritatem præcipientis, et ideo quando auctoritas contemnitur, præceptum frustratur, quod maxime fit in adolescentia, quia tales non creduntur prudentes esse. Unde secundum Philosophum, nemo juvenes elegit duces. Et ideo dicit: *Nemo, etc.;* quasi dicat: Licet sis juvenis, mores tamen repræsentent senectutem. *Cum esset junior* [4]. Deinde ostendit quomodo excluditur contemptus, dicens: *Sed esto, etc.,* ut sc. talem exhibeas te ut sis exemplum faciendi quod verbo doces. Et notandum, quod in his in quibus prælatus est exemplum, est multiplex differentia. Quædam enim ordinantur ad proximum, quædam ad Deum, quædam ad se. Quantum ad proximum dicit: *Exemplum esto fidelium,* ut sc. quod verbo præcipis, impleas opere. *Forma facti gregis, etc.* [5]. Et hoc in locutione; unde dicit: *In verbo,* sc. ponderato, ordinato, et circumspecto. *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus* [6]. *Si quis loquitur, quasi sermones Dei* [7]. Item *in conversatione* exteriori, ut sicut excellit loco et dignitate, ita et honesta conversatione. *Conversationem vestram inter gentes habentes bonam, etc.* [8]. *Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est* [9]. Quantum ad Deum ordinatur charitate, quæ perficit affectum; unde dicit: *In charitate. — Si linguis hominum loquar, etc.* [10]. *Super omnia charitatem habentes* [11]. — Item per fidem, quæ illuminat intellectum; unde dicit: *In fide. — Sine fide impossibile est placere Deo* [12]. — Quod specialiter competit prælatis, qui sunt custodes fidei. Unde [13] specialiter Dominus orat pro fide Petri, dicens: *Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua.* Quantum ad se, vitam et mentem ordinat castitas, quia indecens est nimis, ut vita ministrorum discordet a vita Domini. *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus* [14]. Christus autem sic castitatem dilexit, ut de virgine vellet nasci, et ipse eam servavit, ideo sequitur: *in castitate.*

Deinde cum dicit: *Dum venio, etc.,* ostendit quomodo sit idoneus ad docendum, et primo facit hoc; secundo assignat rationem præmissæ monitionis, ibi: *Noli negligere.* Per duo autem est idoneus ad docendum, sc. per lectionem, in qua acquirit scientiam, et per exercitium, in quo efficitur promptus. Et ideo dicit: *Dum venio, attende lectioni,* sc. librorum sanctorum. *Habentes solatio libros sanctos* [15]. *Scrutamini scripturas* [16]. Et hoc significatur Exod. II, ubi dicitur,

(1) Tit. II.
(2) Matth. ult.
(3) Job IV.
(4) Tob. I.
(5) I. Pet. ult.
(6) Coloss. IV.
(7) I. Pet. IV.
(8) I. Pet. II.
(9) Matth. V.
(10) I. Cor. XIII.
(11) Coloss. III.
(12) Hebr. XI.
(13) Luc. XXII.
(14) Eccli. X.
(15) I. Mach. XII.
(16) Joan. V.

quod semper in arca Domini debebant esse vectes in circulis, et circuli in angulis: quasi semper parati ad portandum. Ad exercitium autem necessaria est exhortatio nostra quantum ad agenda, doctrina quantum ad cognoscenda. Ideo addit: *Exhortationi et doctrinæ. — Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina* [1].

Deinde cum dicit: *Noli*, ponit rationem monitionis præmissæ; et primo ponit causam ex dono suscepto; secundo causam ex præmio expectato, ibi: *Attende tibi.* Item primo ponit rationem; secundo ostendit quomodo quod in ratione continetur impleri potest, ibi: *Hæc meditare.* Dicit ergo: *Noli, etc.*; quasi dicat: Imo attende, quia qui recipit gratiam non debet in ea negligens esse, sed ex ea fructificare debet. Servus abscondens in terra pecuniam, punitur propter negligentiam [2]. — *Noli ergo negligere gratiam, etc.* Per hoc intellige, vel dignitatem episcopalem, vel donum scientiæ, vel prophetiæ, vel miraculorum, quorum nihil debet negligi. *Ne in vanum gratiam Dei recipiatis* [3]. Dico gratiam, *quæ data est tibi per prophetiam*, id est, per divinam inspirationem. Nam in primitiva ecclesia, ubi pure et propter Deum electiones fiebant, nullus assumebatur ad episcopatum nisi per electionem divinam, sicut electus est Ambrosius et Nicolaus. Et hanc inspirationem vocat hic prophetiam. Unde Glossa dicit, id est, per sanctorum electionem, quia sancti non eligebant quem a Deo non sciebant electum. Item Apostolus prævidebat hunc profuturum esse populo. *Cum prophetia defecerit*, id est, talis modus electionis, *dissipabitur populus* [4]. Et quomodo? *Cum impositione manus presbyteri.* Alia littera habet: *Manuum presbyteri.* Et, sicut dictum est, nomina presbyteri, vel episcopi sunt promiscua, quia sacerdotes et presbyteri, id est, episcopi, erant, qui recipiebantur cum manus impositione. *Voca Josue, et impone manum tuam super eum, etc.* [5]. Dominus etiam imposuit manum pueris, ut dicitur Matthæi cap. XIX. Item Apostoli septem diaconibus [6]. Et ideo ordinandis in episcopum imponuntur manus. Sed quæstio est, cum episcopus debeat ordinari a tribus, quare hic dicitur singulari numero presbyteri? Respondeo: Hoc ideo dicit, quia etsi conveniant multi, tamen unus est principalis et alii coassistentes. Tamen potest dici, quod tunc hæc constitutio nondum erat, et tunc pauci erant episcopi, qui non poterant congregari. Alia littera habet presbyteri, id est, illorum qui sibi imposuerunt manus non inquantum homines, sed inquantum presbyteri. Et hæc impositio significat collationem gratiæ, non quod ministri dent gratiam, sed quod significant gratiam datam a Christo. Unde illorum est solum, qui sunt ministri Christi. Et ideo dicit presbyterii, vel presbyteri, quia manus impositio, alia est quæ fit a diaconibus, et alia quæ fit a presbyteris.

Deinde cum dicit: *Hæc meditare*, ostendit quomodo impleatur quod dictum est, ut sc. continue meditetur ea quæ spectant ad officium suum. *Ipsi enim pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri* [7]. — *Hæc ergo meditare*, id est, frequenter cogita, quæ sunt ad curam gregis tui. *In his esto*, id est, tota virtus tua sit ad hoc. Et quare? *Ut profectus tuus manifestus sit omnibus. — Nemo accendit lucernam, et in abscondito ponit, etc.* [8]. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus* [9]. — Et hæc debet servare propter præmium expectatum, propter quod subdit, dicens: *Attende tibi et doctrinæ.* Aliqui sic attendunt doctrinæ, quod sui curam negligunt; sed Apostolus dicit quod primo attendat sibi, et postea doctrinæ. *Miserere animæ tuæ placens Deo* [10]. Unde Jesus cœpit facere et docere. *Insta in illis*, id est, instanter exerce. *Insta opportune* [11]. Et fructus erit ex hoc copiosus, quia *hoc enim faciens, et teipsum, etc.* Et hoc est magnum. *Qui converti fecerit peccatorem ab errore vitæ suæ, salvabit animam suam a morte* [12]. *Qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ, etc.* [13]. Unde doctoribus debetur præmium aureolæ.

Deinde cum dicit: *Seniorem, etc.*, ostendit quomodo diversimode diversis suam doctrinam debet tradere, et ponit duas diversitates. Unam secundum ætatem;

(1) Jerem. III. (2) Matth. XXV.
(3) II. Cor. VI. (4) Prov. XXIX.
(5) Num. XXVII. (6) Act. VI.
(7) Hebr. ult. (8) Matth. V.
(9) Philipp. IV. (10) Eccli. XXX.
(11) II. Tim. IV. (12) Jac. V. (13) Dan. XII.

aliam secundum sexum. Secundum ætatem primo quantum ad viros, secundo quantum ad fœminas, ibi: *Anus, etc.* Dicit ergo: *Seniorem, etc. Sed obsecra ut patrem* (*Honora personam senis* [1]). — Et ideo non sunt mordaciter increpandi, sed obsecrandi. *Seniores qui in vobis sunt, obsecro consenior* [2]. Et si Petrus senior hoc faciebat, quanto magis juvenis hoc debet? Sed contra Is. LXV: *Puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit.* Respondeo: Dicendum est, quod senex propter excedentem malitiam perdit honorem senectutis, et tunc increpandus. *Juvenes, ut fratres. — Omnes vos fratres estis* [3]. *Cum austeritate imperabatis eis* [4]. — Ex parte fœminarum est differentia ætatum, *quia anus ut matres*, maxime quæ non sunt juvenes (*Viduas honora* [5]); *juvenculas, ut sorores.* Ex amore charitatis. Et hoc, *in omni castitate.* Quia amor spiritualis ad mulieres, nisi cautus sit, degenerat in carnalem, ideo in his, quæ ad juvenculas pertinent, adhibenda est castitas: et ideo Apostolus addit hoc. Unde Papa scribens eis dicit: Dilectis in Christo. Sed viris simpliciter dicit: Dilectis filiis.

CAPUT V.

Honorare viduas monet, ostenditque quæ vere viduæ sint, et quibus auxilium dandum.

1. Viduas honora, quæ vere viduæ sunt.
2. Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, et mutuam vicem reddere parentibus, hoc enim acceptum est coram Deo.
3. Quæ autem vere vidua est et desolata, speret in Deum, et instet obsecrationibus et orationibus nocte et die.
4. Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est.
5. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint.
6. Si quis autem suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior.

Supra instruxit Timotheum de usu ciborum et de abstinentia, hic instruit eum de dispensatione ciborum, quæ fit spiritualibus personis, sc. quæ dispensabantur viduis et doctoribus. Primo ergo instruit eum de viduis; secundo de doctoribus, ibi: *Et qui bene præsunt.* Circa primum primo ostendit quomodo viduis et doctoribus sunt ministranda alimenta per ecclesiam; secundo qualis vidua sit eligenda, ibi: *Vidua eligatur.* Item primo ostendit qualibus viduis sit subveniendum; secundo manifestat quod dixit, ibi: *Si qua autem;* tertio ostendit rationem dictorum, ibi: *Si quis.* Dicit ergo: *Viduas honora*, non solum reverentiam exhibendo, sed necessaria tribuendo. Hæc enim duo intelliguntur in verbo honoris. Unde in præcepto honorandi parentes intelligitur etiam de subventione; quasi dicat: In necessariis provide, et hoc inchoatum est a principio ecclesiæ. *Factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum* [6]. *In templo pecunia posita erat ad alimoniam viduarum et pupillorum* [7]. Sed quas viduas? Illas *quæ vere sunt viduæ.* Vidua dicitur quasi a viro vidua, id est, divisa. Nam vidua vere est illa, quæ non habet alias personas, quibus sustentetur, et huic necessaria dabantur de eleemosynis fidelium.

Deinde cum dicit: *Si qua autem*, exponit quæ sunt vere viduæ; et primo ostendit, quæ non sunt vere; secundo quæ sunt vere, ibi: *quæ autem.* Circa primum primo agit de institutione earum, quæ sunt vere viduæ; secundo rationem assignat, ibi: *Hoc enim.* Instruit ergo hujusmodi, quod *discant domum suam regere. — Docuerunt filiam suam regere familiam* [8]. — Et dicit *primum*, quia vidua quæ assumitur ad provisionem sibi ab ecclesia fiendam, debet esse cum honestate vigilans. Et hoc est quod dicit: *Discat.* Item debet suis parentibus servire, et ideo dicit: *Mutuam, etc.;* quasi dicat: Sicut parentes eam nutrierunt, ita et ipsa eos si habet. Et hujus ratio assignatur, cum subjungit, dicens: *Hoc enim est acceptum, etc.* Quia hæc non solum hominibus fiunt, sed Deo. Et hoc patet, quia Dominus de hoc speciale mandatum dedit [9]. Quod etiam Dominus Jesus in evangelio noluit prætermitti. Item hoc natura docet, ut homo recompenset beneficia impendentibus. At nulli tantum impenderunt quantum parentes.

Deinde cum dicit: *Quæ autem vere*, tractat de veris viduis. Primo ostendens quæ vere sint viduæ; secundo qua-

(1) Levit. XIX. (2) I. Pet. V.
(3) Matth. XXIII. (4) Ezech. XXXIV. (5) Infra V.
(6) Act. VI. (7) II. Mach. III.
(8) Tob X. (9) Exod. XX.

liter instruendæ sunt, ibi: *Speret in Deum.* Dicit ergo: *Quæ autem vere vidua est et desolata*, id est, quæ non habet consolationem humanam, sc. filios, vel parentes, et talis quæ non habet aliud confugium, *speret in Deum*, etiam quantum ad temporalia subsidia per ecclesiam sustentata. Et debet instrui primo, ut exercitetur in bonis; secundo ut caveat a malis, ibi: *Et hoc præcipe.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quibus debet occupari hæc vidua; secundo rationem assignat, ibi: *Nam vidua.* Dicit ergo: Speret in Deum, et actum spei convenientem exerceat, quod fit per orationem et obsecrationem, per quas obtinetur quod speratur. Oratio enim elevatio est mentis in Deum, obsecratio est postulatio per aliqua sacra. Et ideo subjungit: *Et instet obsecrationibus et orationibus.* Et dicit: *Die ac nocte*, quia impossibile est, quod animus hominis sit sine aliqua cura. Et ideo, ex quo vidua nihil habet in quo occupetur, debet vacare semper Deo. *Anna non discedebat de templo, etc.* [1]. *Fecit cubiculum in superiori ad orandum* [2].

Deinde cum dicit: *Nam quæ*, reddit rationem quare debet semper vacare orationi, sc. quia impossibile est, quod animus non occupetur circa aliquam delectationem. Et cum animus otiosi non occupatur utilibus, oportet quod occupetur carnalibus. Et ideo dicit, quod vidua sic desolata vacet orationi, quia si non habet hanc occupationem, dat se deliciis, et sic mortua est morte peccati. *Nomen habes, quod vivas, et mortuus es* [3]. *Vivens*, sc. interius, *vivens*, sc. exterius, *confitebitur tibi* [4]. Et licet deliciæ sint omnibus hominibus occasio mortis, specialiter tamen mulieribus, quia ex sui natura habent animi mollitiem. Cum ergo deliciæ emolliant animum, necesse est quod mulieres multo plus emolliantur. *Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga* [5]? *Quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum* [6].

Deinde cum dicit: *Et hoc præcipe*, ostendit quod instruendi debent cavere se a malis. Et ideo dicit, quod etiam prohibeat hoc, præcipiens, *quod mulieres*, quæ ab ecclesia sustentantur, *sint irreprehensibiles. — Domum tuam, Domine, decet sanctitudo* [7].

Deinde cum dicit: *Si quis autem*, assignat rationem hujus quod dicit: *Discat primum, etc.*; dicens quod oportet quod circa hoc instruatur vidua, quia hoc est de necessitate. Et ideo dicit, *suorum*, quorum sc. cura ei incumbit, *et maxime domesticorum. — Ordinavit in me charitatem* [8]. — Et sicut Augustinus dicit, possumus omnibus bene velle; sed illi qui sunt nobis conjuncti, æstimantur quasi quædam sors, et ideo magis diligendi. Ambrosius [9] dicit, quod ratio hujus est, quia forte his quibus non est verecundum suscipere a suis, esset verecundum suscipere ab aliis. *Fidem negavit*, per opera, quia si non servat fidem his quos sibi natura copulavit, consequens est, quod nec aliis. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* [10]. Sed numquid est hoc verum? *Et est infideli deterior.* Cujus contrarium videtur per Augustinum Joan. xv: *Si non venissem, etc.* Quia super hoc dicit, quod ibi loquitur de peccato infidelitatis, quod est gravius cæteris peccatis, quia peccata in Deum sunt graviora, quam quæ in proximum. Respondeo, quod status fidelis ab infideli potest dupliciter considerari. Primo quantum ad statum peccati, et sic infideles sunt in pejori statu, quia nihil agunt Deo acceptum; secundo quantum ad unum peccatum, et tunc e contra; fidelis enim et infidelis si mœchentur, plus peccat fidelis, quia facit injuriam fidei. Et sic dicit, quod si fidelis contemnit curam parentum, gravius peccat, quam si hoc faceret infidelis. *Melius erat eis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti, etc.* [11].

LECTIO II.

Quæ viduæ sunt eligendæ, ut cæteris præsint ostendit, et adolescentularum consuetudinem fugere docet.

7. Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor,

8. In operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est.

(1) Luc. II.
(2) Judith VIII.
(3) Apoc. III.
(4) Isa. XXXVIII.
(5) Jerem. XXXI.
(6) Apoc. XVIII.
(7) Psal. XCII.
(8) Cant. II.
(9) In lib. de offic.
(10) Tit. I.
(11) II. Pet. II.

9. Adolescentiores autem viduas devita. Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt.

10. Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.

11. Simul autem et otiosæ discunt circumire domos, non solum otiosæ, sed et verbosæ, et curiosæ, loquentes quæ non oportet.

12. Volo autem juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia.

13. Jam enim quædam conversæ sunt retro post Satanam.

14. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, ut non gravetur Ecclesia, ut his quæ vere viduæ sunt sufficiat.

Supra ostendit viduas ab ecclesia esse sustentandas, hic ostendit quales sunt sustentandæ. Et primo ostendit qualis sit eligenda, secundo qualis vitanda, ibi: *Adolescentiores.* Circa primum tria facit, quia primo ostendit esse eligendum ex tempore; secundo ex castitate; tertio ex bonorum operum exercitio. Ex tempore, quia *sexaginta annorum.* Sed de qua electione agit? Ad hoc potest responderi dupliciter: Uno modo, quod loquitur de electione, qua eligitur ad præsidendum gubernationi aliarum viduarum, quæ ab ecclesia nutriebantur, quæ sic antiqua præficiatur, ut de continentia ejus nullus suspicetur. *A triginta annis et supra usque ad annos quinquaginta, etc.* [1]. Sed contra videtur, quia ecclesia facit contrarium, quia abbatissæ juniores fiunt. Respondeo: Dicendum est, quod inordinatum est, quod nimis juvenculæ fiant, sed tamen non est tanta diligentia ecclesiæ in eis quæ sunt inclusæ, ut in eis quæ sunt liberæ. Alio modo, quod loquatur de electione, qua eligitur ad hoc, quod sustentetur stipendiis ecclesiæ, et talis eligatur non minus quam annorum sexaginta, quia juvenes possunt laborare manibus, sicut et Apostolus, qui licet posset de evangelio vivere, tamen laborabat, sed vetulæ quiescunt. Ex castitate etiam eligenda est vidua; ideo dicit: *Quæ fuerit unius viri uxor.* Sicut enim requiritur in episcopo, quod sit vir unius uxoris, ita in vetula, quod sit viri unius uxor. Gloss.: Hoc dicit propter prædictum sacramentum. Hæc Glossa est magistralis et parum valet. Non enim videtur ratio sumi ex aliquo sacramento, quia mulieres non suscipiunt aliqua sacramenta ministranda. Sed hoc dicit propter firmitatem, ut sc. habeant continuum propositum servandæ viduitatis. Sed Hieronymus in epist. ad Geruntiam, alias ad Esiciam, aliam rationem assignat, sc. quod apud Gentiles mos erat, quod in sacris deorum nulla præerat, quæ haberet duos viros. Et ideo Apostolus voluit, ut quæ alimentis ecclesiæ nutriebantur, non minus essent castæ. *Eo quod castitatem amaveris, et post virum tuum, alterum nescieris, etc.* [2]. *Vixit annis septem cum viro suo a virginitate sua* [3]. Et ideo est quasi laudabile signum castitatis, quod unius viri fuit uxor.

Deinde cum dicit: *In operibus bonis, etc.,* ostendit viduam esse eligendam ex exercitatione bonorum operum, et primo in generali; secundo in speciali, ibi: *Si filios;* tertio dat idem intelligere de omnibus bonis operibus, ibi: *Si omne opus.* Quantum ad primum dicit: *In operibus bonis. — Laudent eam in portis opera ejus* [4]. — Et dicit: *Testimonium habens. — Opera quæ dedit mihi Pater, ut perficiam ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me* [5]. — Exteriora enim opera ostendunt interiorem fidem. *Ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam* [6]. Sed quæ opera? primo ad suos, secundo ad alios. Ad suos dicit: *Si filios educavit,* sc. in timore Dei, et castitate. *Filii tibi sunt? erudi illos* [7]. Quantum ad alios, tangit tria opera pietatis. Primo ad misericordiam, quia mulieres habentes cor molle sunt naturaliter misericordes. Primo ergo docet hospitalitatem, ibi: *Si hospitio receperit. — Hospitalitatem sectantes* [8]. — Secundo cum hoc simul ponit humilitatem, dicens: *Si sanctorum lavit pedes;* sic enim sunt sancti recipiendi et honorifice tractandi. *Martha autem satagebat circa frequens ministerium* [9]. Sic Christus [10]: *Si ergo ego lavi pedes vestros, Dominus et magister, et vos debetis alter alterius lavare pedes.* Gloss. Augustini super Joan.: Faciunt hoc sibi invicem fratres etiam in ipso opere visibili, et quod manu non faciunt, corde non faciunt. Multo autem melius est, ut etiam manibus fiat, nec dedignetur id quod

(1) Num. IV.
(2) Judith XV.
(3) Luc. II.
(4) Prov. ult.
(5) Joan. V.
(6) Jac. II.
(7) Eccli. VIII.
(8) Rom. XII.
(9) Luc. X.
(10) Joan. XIII.

fecit Christus facere christianus. Qui enim ad pedes fratris inclinatur, ei in corde humilitas excitatur, vel si jam inerat, confirmatur humilitatis effectus. Tertio fortitudinem et constantiam, ut sc. tribulatis assistat; unde dicit: *Si tribulationem patientibus subministravit. — Vinctis compassi estis* [1].

Deinde cum dicit: *Si omne opus*, concludit in quibus debet esse bona, dicens: *Si omne opus bonum subsecuta est*, id est, prosecuta est. *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes* [2].

Deinde cum dicit: *Adolescentiores, etc.*, ostendit quæ sint vitandæ. Et primo hoc ostendit; secundo assignat rationem, ibi: *Cum enim luxuriatæ*. Dicit ergo: Eligantur viduæ talis ætatis, sed devita adolescentiores viduas, id est, passim non recipias ad sustentationem in ecclesia, præcipue infames et dissolutas, vel devita eas, quantum ad consortium et familiaritatem. Eccli. XLII: *Melior est iniquitas viri*, id est, securior ad commorandum, *quam mulier bene faciens;* unde ibi subditur: *Et mulier confundens in opprobrium.* Prima expositio est litteralis.

Deinde cum dicit: *Cum enim luxuriatæ fuerint, etc.*, assignatur duplex ratio ex duplici periculo, quod imminet. Circa primum duo facit, quia primo proponit primum, secundo respondet quæstioni, ibi: *Habentes damnationem.* Si enim adolescentes assumantur ad sustentationem ecclesiæ, sunt duo consequentia, sc. quod habeant sufficientiam, et quod non cogantur manibus operari. Ex utroque autem imminet periculum. Ex primo periculum castitatis; unde dicit: *Cum enim luxuriatæ fuerint.* Luxuria quandoque sumitur pro superfluitate actus venerei, et sic est unum de septem vitiis capitalibus; quandoque vero sumitur pro omni superfluitate rerum corporalium, et sic sumitur hic; quasi dicat: Cum habuerint superabundantiam: *In Christo*, id est, per suffragium Christi, tunc *nubere volunt. — Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere* [3]. —Valerius dicit, quod a Cerere, id est, cibo, et Libero patre propinquus est locus ad Venerem. *Comedent, et non saturabuntur, fornicati sunt, et non cessaverunt, etc.* [4].

Deinde cum dicit: *Habentes, etc.*, respondet tacitæ quæstioni. Posset enim aliquis dicere: Quid enim mali est si nubant? Tu enim dicis: *Mulier non peccat si nubat.* Ideo dicit: *In hoc habent damnationem, quia primam fidem, etc.*, sc. castitatis, quam voverunt. Alias enim non fuissent assumptæ ad alimoniam. Unde dicit Augustinus hic, quod ex solo proposito quis incurrit damnationem. Verum est si sit ad determinatum et cum consensu. *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere* [6]. *Nemo mittens manum in aratrum et aspiciens retro, aptus est regno Dei* [7]. Ex secundo, scil. quod non laborant, tria mala incurrunt. Primum malum est otiositas. *Multam malitiam docuit otiositas* [8]. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, et abundantia, et otium* [9]. *Qui sectatur otium stultissimus est* [10]. Ex otiositate sequuntur hæc mala. Cor mulieris non est firmum sicut viri, et propter hoc ad diversa movetur. Si ergo non adstringatur ad operandum, oportet ferri ad diversa. Et ideo est periculum, quod mulieres sint otiosæ, unde antiqui occupabant eas. Item efficiuntur instabiles quantum ad locum, quia discunt circumire domos. *Nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta angulos insidians* [11]. *Dilexit movere pedes suos, et non quievit, et Domino non placuit* [12]. Quantum ad verba dicit: *Verbosæ.* Ex quo enim non occupantur, multum vacant nugis. *Garrula, vaga, quietis impatiens* [13]. Quantum ad cor: *Curiosæ*, quia ex quo non occupantur in suis, intromittunt se de alienis, et ideo *loquuntur quæ non oportet*, quia omnium facta dijudicant. *Colloquium ejus quasi ignis exardescit* [14].

Deinde cum dicit: *Volo ergo, etc.*, ostendit cui operi sint applicandæ, sc. ut nubant. Et proponit primo documentum, secundo assignat rationem, ibi: *Jam enim.* Dicit ergo: Volo *juniores*, scil. viduas, *nubere.* Contra I. Cor. VII: *Bonum est eis si sic permaneant;* ergo debet melius dicere: Volo continere. Respondeo: Hieronymus dicit, quod illud I. Cor. VII, volebat ex principali

(1) Hebr. X.
(2) Galat. VI.
(3) Exod. XXXII.
(4) Osee IV.
(5) I. Cor. VII.
(6) Eccle. IV.
(7) Luc. IX.
(8) Eccli. XXXIII.
(9) Ezech. XVI.
(10) Prov. XII.
(11) Prov. VII.
(12) Jerem. XVII.
(13) Prov. VII.
(14) Eccli. IX.

intentione, sed unusquisque habet proprium donum a Deo. Et ideo subdit: *Melius est nubere quam uri.* Et ideo in quo casu loquitur, videndum est, quia in hoc, ne primam fidem faciant irritam, et ideo quod hic dicit, *volo,* intelligitur non ex principali intentione. *Filios procreare,* et non eos occulte occidere per abortum. *Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide* [1]. — *Matresfamilias esse,* ut sc. sint occupatæ, nec verbosæ discurrant per domos. Et etiam hoc volo, *ut nullam occasionem dent adversario,* id est, vel diabolo, vel gentili, *maledicti gratia,* id est, ut possit maledicere ecclesiis Dei. In quo sic concludit vitam viduarum, ut sic vivant, quod in nullo alios provocent ad lasciviam. *Si est voluntas Dei, ut bene facientes, obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam* [2]. Et est ejus hæc ratio, quia quædam voventes castitatem, conversæ sunt retro, votum irritantes. Et tales vadunt post satanam per imitationem, quia apostatavit de societate angelorum.

Deinde cum dicit: *Si quis,* ostendit quæ viduæ sunt nutriendæ a privatis personis; et primo ponit documentum, secundo rationem, ibi: *Et non gravetur.* Dicit ergo, quod quæ est vidua vere, speret in Deo, sed jam quod si qua habet fratres, vel parentes, sustentetur ab illis. Et ideo dicit: *Si quis fidelis, etc.,* quia hoc est opus pietatis. Et hoc: *Ut ecclesia non gravetur, etc.* Et hoc necessarium est, quia tunc ecclesia non habuit possessiones, sed modo habet possessiones deputatas ad hoc. *Nocte et die õperantes, ne quem vestrum gravaremus* [3].

LECTIO III.

Præter multa præcepta episcopis observanda, hoc maxime observandum est, ne cito alicui manus imponant, ac laborantibus in evangelium succurrendum dicit.

15. Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina.

16. Dicit enim scriptura: Non alligabis os bovi trituranti; et: Dignus est operarius mercede sua.

17. Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.

18. Peccantes coram omnibus argue, ut et cæteri timorem habeant.

19. Testor coram Deo et Christo Jesu, et electis angelis ejus, ut hæc custodias sine præjudicio, nihil faciens in alteram partem declinando.

20. Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum custodi.

21. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates.

22. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium, quorumdam autem sequuntur.

23. Similiter et facta bona manifesta sunt, et quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

Superius egit de viduis honorandis, quæ stipendiis ecclesiæ sustentabantur, hic agit de honoratione presbyterorum; et primo instituit Timotheum qualiter se habeat ad eos; secundo ostendit quomodo quædam dicta sunt intelligenda, ibi: *Quorumdam hominum.* Item primo ostendit, quod presbyteri sunt honorandi; secundo confirmat per auctoritatem, ibi: *Dicit enim scriptura.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quod sunt honorandi; secundo ostendit qua ratione debetur eis honor, ibi: *Maxime qui.* Dicit ergo: *Qui bene præsunt presbyteri.* Presbyter idem est quod senior, et sicut senes ætate consueverunt habere prudentiam *(In multo tempore prudentia* [4]): ita qui sumitur ad regimen ecclesiæ, debet prudens esse (*Fidelis servus et prudens etc.* [5]). Et ideo prælati ecclesiæ, scil. episcopi et sacerdotes, vocantur presbyteri. Et ideo dicit: *Qui præsunt, etc.* Nec hoc tantum, sed oportet quod bene præsint, sc. ad Dei honorem. et non ad propriam commoditatem. *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos* [6]. Item prudens sit, ut unicuique det tempore suo. *Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur* [7]. Isti duplici digni sunt honore, quorum unus est in ministratione necessariorum. *Ex his quibus honoratus fuerat a rege, habuisset decem talenta argenti, etc.* [8]. *Honora Dominum de tua substantia* [9]. Item alius in exhibitione reverentiæ. *Presbytero humilia animam tuam* [10]. *Obedite præpositis vestris* [11]. *Omnes domestici ejus vestiti sunt duplicibus* [12]. *In terra sua duplicia possidebunt* [13]. Sed *maxime* præcipue hic honor est illis exhibendus, qui hoc merentur suo labore, sc.

(1) Supra II. (2) I. Pet. II.
(3) I. Thess. I. (4) Job XII.
(5) Luc. XII. (6) Ezech. XXXIV.
(7) I. Cor. IV. (8) Tob. I.
(9) Prov. III. (10) Eccli. IV.
(11) Hebr. XIII. (12) Prov. ult. (13) Isa. XVI.

Qui laborant in verbo prædicationis. *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes* [1]. *Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia docentes* [2]. Item *in doctrina*, id est, in eruditione. *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina* [3]. Et Eph. IV jungit pastores et doctores, quia hoc est officium episcopi.

Deinde cum dicit: *Dicit enim*, probat per duplicem auctoritatem, et unam introducit secundum sensum mysticum, aliam secundum litteralem, ibi: *Dignus est.* Dicit ergo: *Dicit enim scriptura* [4]: *Non alligabis os bovi trituranti.* I. Cor. cap. IX probat Apostolus hoc esse intelligendum de doctoribus, quia Deo non est cura de bobus, non quin subsint divinæ providentiæ, sed quia Deo non est cura qualiter homines tractent boves, qui possunt eis uti ut volunt. Unde illa lex non est de bobus, sed per similitudinem dicitur; quasi dicat: Homini laboranti in officio prædicationis et regiminis non prohibeas quin vivat de illo officio. Per boves enim intelliguntur docentes. *Ubi plurimæ segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis* [5]. Per messes, fideles. *Messis quidem multa, etc.* [6]. Ergo non sunt prohibendi prædicatores et doctores quin sumptus habeant. Alia auctoritas est: *Dignus est operarius cibo suo*, Matt. VII. Vel potius in veteri testamento est, licet non sic scripta sit. Nec consuevit Apostolus de evangelio adducere auctoritatem, nisi cum expressione dicentis; sed sumitur hæc de Levit. IX: *Non morabitur apud te merces mercenarii tui usque mane.* Sed numquid isti sumptus sunt merces? Dicit Augustinus in Gloss. quod sic: Non tamen venale est evangelium, ut pro istis prædicetur. Merces enim quandoque dicitur, quod homini redditur pro præmio finali, et sic absit quod prædicatorum merces sint hujusmodi sumptus; quandoque dicitur merces solum, quo quis fit dignus laborando. Et hoc modo large hic dicitur merces. Et ideo dicit Augustinus: Accipiant ergo, etc.

Deinde cum dicit: *Adversus presbyterum*, agit de correctione presbyteri, dicens quod presbyteri qui bene præsunt, duplici honore sunt honorandi, sed mali sunt corrigendi. Circa quod tria facit. Primo dicit, quod faciliter eorum accusatio non admittatur; secundo quod culpabiles sunt publice corrigendi, ibi: *Peccantes;* tertio quod non damnentur temere, ibi: *Sine præjudicio.* Dicit ergo: Tu major presbyter, *noli adversus presbyterum accusationem, etc.* Duo sufficiunt si boni sunt. Cujus dicti ratio est in Gloss., quia non est facile accusanda tam alti ordinis persona, quæ sit vice Christi. Sed hoc non videtur sufficere quia aliorum accusatio non nisi sub duobus vel tribus testibus admittitur. *In ore duorum aut trium testium peribit, qui occidetur* [7]. Unde notandum quod aliud est accipere accusationem, et aliud condemnare accusatum; secundum non debet judex, nisi cum testibus convictus fuerit damnandus, et hoc in hominibus vulgi; sed in sacerdotem non debet accusationem recipere, nisi sit evidens.

Deinde cum dicit: *Peccantes, etc.*, ostendit quomodo puniatur si sibi probetur; et primo ostendit, quod publice corrigat eum; secundo adjurat eum, quod observet ista, ibi: *Testor coram.* Dicit ergo: *Peccantes*, tam presbyteros. quam quoscumque, *coram omnibus argue.* Et quare? *Ut cæteri timorem habeant.* Proceditur tamen aliter in correctione fraterna, aliter in judiciaria, quia judex gerit personam publicam, et ideo debet intendere bonum commune, quod læditur per peccatum publicum, quia multi scandalizantur. Et ideo judex ecclesiasticus sic debet publice punire, ut alii ædificentur. *Quia non cito profertur contra malos sententia, absque ullo timore filii hominum perpetrant mala* [8]. *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit* [9]. Nota quod dicit: *Coram omnibus.* Sed contra Matth. XVIII: *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum solum, etc.* Respondet Augustinus in Gloss.: Distingue tempora et peccatum, quia aliud est occultum aliud publicum. Sed primum indiget occulto remedio, id est, occulte est arguendum, et de hoc loquitur Dominus. Unde dicit *in te*, sc. solo, quasi occulte. Sed Apostolus loquitur de peccato publico, quod publica pœna indiget. Et hoc significa-

(1) Philipp. II. (2) Coloss. III.
(3) Jer. III. (4) Scil. Deut. XXV. (5) Prov. XIV.
(6) Matth. IX. (7) Deut. XVII.
(8) Eccle. VIII. (9) Prov. XIX.

tur in mortuis quos Dominus suscitavit. Puellam suscitavit intra domum [1], per quod occultum peccatum intelligitur, unde et tunc ejecit turbam; sed filium viduæ extra portam [2], coram omnibus, per quod ostenditur publicum peccatum publice puniendum.

Deinde dicit: *Testor, etc.*, quia judex ecclesiasticus maxime gerit in judicando personam Dei, ideo per Deum attestandus est, quod juste judicet. Sic enim debet arguere coram omnibus, quod non despiciat judicium Dei. Ubi tria ostendit. Primum est auctoritas divina, quia Deus Pater auctoritate judicabit; ideo dicit: *Coram Deo. — Judicas omnem terram* [3]. — Item Christus homo sicut in judicio comparens. *Potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est* [4]. Et ideo dicit: *Et Christo Jesu.* Item angeli sicut ministri. *Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ* [5]. Ideo addit: *Coram angelis. — Instauras testes tuos contra me* [6].

Deinde cum dicit: *Sine præjudicio*, removet temerarium judicium, dicens: *Sine præjudicio*, ut sc. non temere procedas, sed cum deliberatione, *nihil faciens*, sc. *declinando ad aliquam partem.* Vel sine præjudicio, id est, sine præcedenti discussione. *Sine judicio nihil facias grave* [7]. *Causam quam nesciebam diligentissime investigabam, alioquin non esses medius inter partes* [8]. *Non declinabis in judicio paupere* [9].

Deinde cum dicit: *Manus cito nemini imposueris*, agit de promotione, et hoc videtur esse ratio primi. Sicut enim non debet cito punire, ita nec cito promovere, id est, ordinare de facili ad sacros ordines. *Et hi probentur primum, etc.* [10]. *Congrega ad me septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti, quod senes sint populi ac magistri* [11]; quasi dicat: illos quos tibi constat idoneos esse. Et quare? *Neque communicaveris peccatis alienis*, quia si inordinate promoveas, et ex hoc contingat peccatum eis, vel in plebe, hoc tibi imputabitur. Vel communicat alienis, quia non corripit cum potest. *Digni sunt morte non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus* [12]. *Pollutum noli tangere* [13].

Deinde cum dicit: *Teipsum, etc.*, ostendit quomodo habeat se ad seipsum, et hoc satis rationabiliter, quia contingit quod aliquis ita fertur ad alios quod se negligit. Unde primo hortatur eum ad castitatem; secundo ex hoc reprimit immoderatam ejus abstinentiam, ibi: *Noli adhuc, etc.* Dicit ergo: Tu qui alios debes corrigere, *teipsum castum, etc. — Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar* [14]. — Iste siquidem Timotheus erat nimiæ abstinentiæ, et ad vitandum carnis peccata corpus macerabat. *Cogitans in corde meo abstrahere a vino carnem meam, etc.* [15]. Et quia propter hoc fuit infirmus totaliter, ideo dicit: *Noli adhuc*, postquam es infirmus, *aquam bibere.* Et quare? Quia [16] *Quicquid obtuleris sacrificii, sale*, scil. discretionis, *condies. Rationabile obsequium vestrum* [17]. Et ideo dicit: *Utere vino, sed modico.* Non ad ebrietatem. *Exultatio animæ et cordis, vinum moderate potatum* [18]. — *Propter stomachum tuum, et frequentes infirmitates tuas*, sc. quæ tibi ex abstinentia provenerunt. Gloss.: Laborandum enim est, ut si fieri potest cœptum officium gradatim promoveatur, potius quam per inconsiderationem diminuatur. Sed notandum est, quod sanabat Paulus infirmos, et mortuos suscitabat, et tamen Timotheum curat consilio medicinæ; per quod datur intelligi, quod non ad omnes utebatur miraculis, sed quando expediebat propter fidem.

Deinde cum dicit: *Quorumdam, etc.*, ostendit qualiter intelligenda sunt duo quæ dixit, scil. sine præjudicio nihil in condemnationibus fiendum; item manus cito, etc. Et primo primum, secundo secundum. Quantum ad primum dicit: *Quorumdam enim peccata, etc.;* quasi dicat: Superius dixi sine præjudicio, etc. Tamen debes adhibere considerationem, quia quædam peccata sunt notoria, et hæc non indigent examinatione; quædam occulta, et hæc indigent. Unde in istis vere intelligitur sine præjudicio, et non in primis, quia illa præcedunt judicium,

(1) Matth. IX.
(2) Luc. VII.
(3) Gen. XVIII.
(4) Joan. V.
(5) Matth. XXV.
(6) Job X.
(7) Eccli. XXXIII.
(8) Job XXIX.
(9) Exod. XXIII.
(10) Supra II.
(11) Num. XI.
(12) Rom. I.
(13) Isa. LII.
(14) I. Cor. IX.
(15) Eccle. II.
(16) Levit. II.
(17) Rom. XII.
(18) Eccli. XXXI.

ista vero subsequuntur, sc. manifestatio per discussionem non tunc publicandam. *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus* [1]. Secundo dicit: *Manus cito, etc.* Quod dicit esse intelligendum in non manifeste bonis, quia *similiter facta bona* quorumdam *manifesta sunt. — Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum* [2]. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur ejus opera* [3]. — *Quæ aliter se habent*, id est, quæ non sunt manifesta, *abscondi non possunt*, quia [4] *Nihil opertum quod non reveletur, et occultum quod non sciatur*, quia vel in futuro, vel etiam hic omnis iniquitas manifestatur. Et in his non est facilis impositio.

CAPUT VI.

Monetur Timotheus servos docere, ut dominos tam fideles, quam infideles plurimo prosequantur honore, ne Christi nomen blasphemetur, caveatque ne contrariam admittat doctrinam.

1. Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini et doctrina blasphemetur.
2. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt, sed magis serviant, quia fideles sunt et dilecti, quia beneficii participes sunt. Hæc doce et exhortare.
3. Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ;
4. Superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ,
5. Conflictationes hominum mente corruptorum, et qui a veritate privati sunt, existimantium quæstum esse pietatem.
6. Est autem quæstus magnus, pietas cum sufficientia.
7. Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia nec auferre quid possumus.
8. Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus.

Supra Apostolus Timotheum instruxit de usu ciborum et de personis quibus ecclesia ministrabat alimenta, hic agit de aliis personis ad populum ecclesiæ pertinentibus. Et primo de personis infimi status; secundo de personis majoris status, ibi: *Divitibus.* Circa primum tria facit, quia primo ponit instructionem de servis, secundo arguit contrariam assertionem, ibi: *Si quis aliter;* tertio monet ut contraria vitet, et servet prædicta, ibi: *Cum autem.* Item prima in duas, quia primo ostendit quid sit tenendum; secundo docet hoc esse docendum, ibi: *Hæc doce.* Item primo ostendit qualiter se habeant servi ad dominos infideles; secundo qualiter se habeant ad fideles, ibi: *Qui autem.* Dicit ergo: *Quicumque servi sunt sub jugo*, sc. propter servilem conditionem, quæ dicitur jugum similitudinarie; quia sicut boves continentur sub jugo, ut non liceat eis ire quo velint, ita servi sub domino, ut non liceat eis quod velint facere. *Nolite iterum sub jugo servitutis contineri* [5]. — *Omni honore*, id est, debita reverentia. *Servi, obedite dominis carnalibus cum omni timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo* [6]. Cujus ratio est: *Ne nomen Domini et doctrina blasphemetur.* Si enim domini, infideles servos suos intuitu fidei rebelles sentirent, damnarent nomen Christi, et blasphemarent doctrinam nostram. *Nomen Christi per vos blasphematur* [7]. Qui ergo infideles habent dominos, illis obediant, ne nomen Dei, etc. Sed quomodo fidelibus? *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant*, quod quandoque contingit, quando familiaritas infimis exhibetur, sc. quod erigantur in superbiam. *Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere, per servum, cum regnaverit* [8]. Et hujus ratio est, secundum Philosophum, quia homines in talibus paralogizant; quod si in uno vident se æquales, credunt quod sint in omnibus æquales, et nolunt illis in aliquo subdi, sicut in civilibus bellis, quia populus non est subjectus, credunt quod sint totaliter æquales nobilibus. Et sic posset contingere, quod servi videntes se in aliquo, sc. fide, æquales dominis, reputent se æquales simpliciter. Et ideo dicit: *Non contemnant.* Et ponit tria. Primum est fidei donum. Unde dicit: *Quia fideles sunt*, et hoc valde magnum est, quia per fidem vivit justus. Item per eam vincitur mundus. Secundum est dignitas divinæ dilectionis; ideo dicit: *Dilecti*, sc. excellentius aliis creaturis, quia adoptantur in filios Dei. *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus Pater,*

(1) Prov. xxvii. (2) Matth. v.
(3) Joan. iii. (4) Matth. x.
(5) Galat. v. (6) Ephes. vi.
(7) Rom. ii. (8) Prov. xxx.

ut filii Dei nominemur et simus [1]. Tertium est beneficium gratiæ; ideo dicit: *Quia beneficii participes sunt*, sc. quantum ad sacramentum Domini. *Panis quem frangimus nonne communicatio corporis Domini est* [2]? *Particeps ego sum omnium timentium te* [3]. — *Hæc doce*, sc. nescientes, *et exhortare*, ut impleant scientes. *Hæc loquere, etc.* [4].

Deinde cum dicit: *Si quis*, excludit contrariam assertionem. Et primo modum falsæ doctrinæ; secundo radicem, ibi: *Superbus;* tertio effectum ejus, ibi: *Ex quibus.* Si vis scire, quæ doctrina sit erronea, hoc ostendit ex tribus. Primo si sit contra doctrinam ecclesiasticam. Et ideo dicit: *Si quis aliter docet*, sc. quam ego et alii Apostoli, quantum ad primum. *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit* [5]. Doctrina enim Apostolorum et prophetarum dicitur canonica, quia est quasi regula intellectus nostri. Et ideo nullus aliter debet docere. *Non addetis ad verbum quod loquor vobis, neque auferetis ex eo* [6]. *Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto* [7]. Quantum ad secundum dicit: *Et non acquiescit, etc.* Nam Dominus Jesus venit, ut testimonium perhibeat veritati. *In hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati* [8]. Et ideo missus est a Patre sicut doctor et magister. *Ipsum audite semper, et ipse erit vobis pater, etc.* [9]. Et ideo erroneus est quicumque non acquiescit sermonibus ejus. *Quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere* [10]. Et dicit, *Sanis*, quia in Christi sermonibus nihil est corruptionis, nihil falsitatis, vel perversitatis, quia sunt sermones divinæ sapientiæ. *Justi sunt sermones mei, non est in eis pravum quid neque perversum. Recti sunt intelligentibus, et æqui invenientibus scientiam* [11]. Quantum ad tertium: *Conserva, fili mi, præcepta patris tui, et ne dimittas legem matris tuæ* [12]. Unde dicit: *Et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ*, sc. ecclesiasticæ. Hæc pietas est per cultum Dei. *Secundum agnitionem veritatis, quæ est secundum pietatem* [13].

Radix autem erroris est duplex, scil. superbiæ affectus, et defectus intellectus.

Quantum ad primum dicit: *Superbus.* Dicitur autem superbia radix errorum dupliciter. Primo quia superbi volunt se intromittere de his ad quæ non attingunt, et ideo necesse est, quod errent et deficiant. *Superbia ejus, et arrogantia ejus, et indignatio ejus plus quam fortitudo ejus, etc.* [14]. Item quia nolunt intellectum alteri subjicere; sed innituntur suæ prudentiæ, et ideo nolunt obedire scripturæ sacræ. Contra hoc dicitur: *Ne innitaris prudentiæ tuæ* [15]. *Ubi humilitas, ibi sapientia* [16]. Item defectus intellectus. Ubi sciendum est, quod sicut in corpore sanitas est quædam æqualitas humorum, ita veritas est quædam æqualitas in intellectu, quia veritas est adæquatio rei et intellectus. Unde sicut infirmus, quando non habet æqualitatem complexionis, ad modica contraria accidentia læditur, sic in intellectu quando homo non fundatur in veritate, nec habet virtutem per quam possit judicare veritatem, a qualibet quæstionis difficultate incidit in errorem. Unde dicit: *Languens circa quæstiones, etc.* — *Homo infirmus et exigui temporis, et minor ad intellectum judicii et legum* [17]. Sicut dicit Boetius, ita se habet intellectus ad rationem, sicut circulus ad centrum. Ratio enim discurrit considerando actus ac defectus et habitudinem unius rei ad aliam. Et nisi resolvat usque ad intellectum veritatis, vana est ratio. Unde quando accipit veritatem rei, habet eam quasi centrum. Quidam autem discurrunt, et non attingunt. *Semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes* [18]. Et ideo dicit, *circa quæstiones*, id est, non pervenientes ad ipsum centrum Et dicit, *Quæstiones, etc.*, quia in aliquibus dubitatio fit ex parte rei, in aliquibus ex parte verborum et nominum. Et ideo dicit: *Quæstiones*, quantum ad primum, sc. de rebus. *Quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem Dei, quæ est in fide* [19]. Quantum ad secundum dicit: *Pugnas verborum. — Qui tantum verba*

(1) I. Joan. III.
(2) I. Cor. X.
(3) Psal. CXVIII.
(4) Tit. II.
(5) Galat. I.
(6) Deut. IV.
(7) Apoc. ult.
(8) Joan. XVIII.
(9) I. Mach. II.
(10) I. Reg. XV.
(11) Prov. VIII.
(12) Prov. VI.
(13) Tit. I.
(14) Isa. XVI.
(15) Prov. III.
(16) Prov. XI.
(17) Sap. IX.
(18) II. Tim. III.
(19) Supra II.

sectatur, nihil habebit [1]. — Et dicit: *Pugnas verborum*, quod intelligitur quando sit dissensio ex verbis tantum orta, quia Dominus dicit [2]: *Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis;* et [3]: *Ergo liberi sunt filii.* Si ex hoc vellent aliqui inferre, quod omnes catholici sicut sunt filii Dei, ita essent etiam liberi, esset pugna verborum, quia Dominus loquitur ibi de libertate spirituali, non de carnali.

Deinde cum dicit: *Ex quibus, etc.*, ponit effectum erroris. Et primo ponit ipsum effectum; secundo manifestat quædam quæ dixerat, ibi: *Est autem quæstus.* Item primo ostendit quæ mala sequantur ex falsa doctrina, secundo in quibus: *Hominum mente.* Inter mala vero quæ ponit, quædam sunt intus in corde, quædam exterius. Interius sunt inordinati motus respectu boni, vel respectu mali. Respectu boni est invidia, quæ est tristitia de bono alieno; unde dicit: *Invidiæ*, quod potest intelligi, vel in proposito, vel universaliter, quia cum aliqui laborant non ad veritatem, sed solummodo ad verba, non vident æquo animo si aliquis prævalet. *Parvulum occidit invidia* [4]. Item in proposito, quia si servi habentur ut liberi et non subditi, domini invidebunt et dolebunt servos sibi æquari. Ex invidia vero homo insurgit contra proximum cui invidet. Et hæc est contentio. *Honor est homini qui se separat a contentionibus* [5]. Vel insurgit contra Deum, et hoc est blasphemia. *Quæ ignorant blasphemantes, etc.* [6]. Respectu vero mali est suspicio; unde dicit: *Suspiciones malæ*, sc. dominorum adversus christianos, quasi libertatem ad lucrum finxerimus. Vel quod solum tota doctrina christiana esset inventa, ut servi fierent liberi. *Multos supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum* [7]. Et ex istis sequuntur *conflictationes* adversus fideles. *Facta est rixa inter pastores gregum Abraham et Loth* [8]. Sed hoc non est in cordibus omnium, sed quorumdam. Et ponit tres eorum conditiones, quarum prima pertinet ad defectum luminis naturalis, secunda ad defectum cognitionis, tertia ad vitium inordinatæ affectionis. Quantum ad primum dicit: *Hominum mente corruptorum*, id est, ratione etiam naturali, qui habent perversum judicium. *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt* [9]. Quantum ad secundum dicit: *A veritate*, sc. cognitionis ejus, *privati sunt.* — *Non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra* [10]. — Quantum ad tertium dicit: *Existimantium quæstum esse pietatem*, id est, quod cultus Dei ordinetur ad quæstum et acquisitionem divitiarum. *Existimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere* [11]. Homines ergo hujusmodi, qui hoc credunt, de facili contemnunt et incidunt in mala prædicta.

Deinde cum dicit: *Est autem*, declarat ultimo dictum, sc. quæstum esse pietatem. Et primo ostendit quomodo pietas habet se ad quæstum; secundo ostendit, quod non consistit in quæstu divitiarum exteriorum, ibi: *Nam qui volunt.* Item primo ostendit primum; secundo rationem assignat, ibi: *Nihil enim.* Dicit ergo: Isti dicunt, quæstum esse pietatem; sed ego dico, quod *pietas est quæstus;* ideo addit: *Cum sufficientia*, sed illarum divitiarum, quæ dant sufficientiam. Et hoc consistit in duobus. In uno principaliter, scil. pietate, quæ ordinat alia in Deum et proximum, et hæc sunt virtutes et dona gratiæ. *Infinitus enim thesaurus est hominibus, quo qui usi sunt, participes facti sunt amicitiæ Dei* [12]. Secundo in sustentatione vitæ; unde dicit: *Cum sufficientia*, id est, in his, quæ sunt necessaria ad vitam. *Quærite primum regnum Dei et justitiam ejus, etc.* [13]. *Pietas ad omnia utilis est* [14].

Deinde cum dicit: *Nihil enim, etc.*, assignat rationem hujus. Et primo ex humana conditione; secundo ex ejus necessitate, ibi: *Habentes.* Conditionem autem ponit quantum ad duo, sc. quantum ad principium, quia *Nihil intulimus, etc.;* quasi dicat: Sufficit necessitas, non expedit superfluitas, quia nihil intulimus in hunc mundum. *Nudus egressus sum de utero matris meæ* [15]. Item quantum ad finem, quia nihil auferemus. *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis* [16].

(1) Prov. XIX.
(2) Joan. VIII.
(3) Matth. XVII.
(4) Job V.
(5) Prov. XX.
(6) II. Pet. II.
(7) Eccl. III.
(8) Gen. XIII.
(9) Psal. XIII.
(10) Osee IV.
(11) Sap. XV.
(12) Sap. VII.
(13) Matth. VI.
(14) Supra IV.
(15) Job I.
(16) Psal. LXXV.

Divus cum dormierit, nihil secum auferet, aperiet oculos suos, et nihil inveniet [1]. *Quomodo venit, sic reveretur* [2]. Quantum ad necessitatem dicit: *Habentes alimenta, et quibus tegamur,* quia bona sunt propter necessitatem, quibus indiget homo contra interiora consumentia; et hæc sunt alimenta, vel contra exteriora corrumpentia, et sic indiget homo tegumentis vestium et domorum. *Sint mores sine avaritia contenti præsentibus* [3]. *Initium vitæ hominis aqua et panis, et vestimentum, et domus protegens turpitudinem* [4].

LECTIO II.

Omnium radicem malorum, cupiditatem asserit; fugere ipsam Timotheum monet, ac ad amplectendas virtutes hortatur.

9. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem.

10. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis.

11. Tu autem, o homo Dei, hæc fuge. Sectare vero justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem.

12. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in qua vocatus es, et confessus bonam confessionem coram multis testibus.

13. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, et Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem;

14. Ut serves mandatum sine macula irreprehensibile usque in adventum Domini nostri Jesu Christi.

Supra ostendit Apostolus quis sit quæstus christianis expediens, quia pietas cum sufficientia; hic ostendit, quod quærentes superfluum quæstum divitiarum incurrunt damna multa. Et primo ostendit mala quæ sequuntur ex inordinato appetitu divitiarum; secundo assignat rationem, ibi: *Radix enim.* Mala autem, quæ sequuntur, sunt duplicia. Quædam enim oriuntur ex hoste exteriori; quædam vero a concupiscentia interiori, ibi: *Desideria.* Dicit ergo: Simus contenti alimentis, etc.; quia *qui volunt divites fieri,* non ad necessitatem, sed ad abundantiam divitiarum, *incidunt, etc.* — *Nihil est iniquius quam amare pecuniam* [5]. *Qui amat divitias, fructum non capiet ex eis* [6]. — Et ponit duo, sc. tentationes, et laqueum, quia primo tentant, inquantum divitiæ alliciunt, et inducunt ad aliqua peccata. *Ne forte tentaverit vos qui tentat, etc.* [7]. *Tentatio vos non apprehendat nisi humana* [8]. Et laqueo involvunt, quia divitiæ sunt non habentibus ad tentationem, habentibus in laqueum, quia non libenter reddunt eas quas auferunt. *Qui congregat thesauros lingua mendacii, vanus et excors est* [9]. Ex parte interiori ponit tria mala. Primo quod incidit in desideria multa. Perfectio enim hominis est, quod cor ejus congregetur in unum, quia quanto aliquid est magis unum, tanto est Deo similius, qui vere unus est. *Unam petii a Domino, etc.* [10]. Sed contra hoc patitur quærens divitias, quia cor ejus trahitur ad diversa. *Divisum est cor eorum, nunc interibunt* [11]. Et hoc ideo, quia *ubi est thesaurus tuus, etc.* [12]. Item sunt inutilia hujusmodi desideria multipliciter. Primo, quia inutilia sunt spiritualiter, quia divitiæ non ducunt ad beatitudinem. *Quid nobis profuit superbia? aut quid divitiarum jactantia contulit nobis, etc.* [13]. *Qui amat divitias, fructum non capiet ex eis* [14]. Item temporaliter, quia non dant quod promittunt. *Est aliud malum, quod vidi sub sole, et quidem frequens apud homines, vir cui dedit Deus divitias, et substantiam, et honorem, et nihil deest animæ suæ ex omnibus quæ desiderat, nec tribuit ei potestatem Deus, ut comedat ex eo, sed extraneus homo devorabit illud, etc.* [15]. Tertio sunt nociva. *Divitiæ conservatæ in malum domini sui* [16]. Et ostendit quomodo sunt nocivæ, quia *mergunt in interitum,* scil in præsenti. Propter divitias multi perierunt. Item in futuro; unde dicit: *Et perditionem. — Pecunia tua tecum sit in perditionem* [17]. — Vel utrumque refertur ad spirituale damnum. Interitum, id est, mortem æternam. *Sustinuit in multa patientia vasa iræ apta in interitum, etc.* [18]. Et perditionem, id est, pœnam æternam, quæ dicitur perditio propter pœnam damni, quia sunt quasi perditi damnati, dum non possunt redire in domum suam, sc. æternitatis. *In diem perditionis servabitur malus, et ad diem furoris ducetur* [19].

(1) Job xxvii.
(2) Eccl. v.
(3) Hebr. ult.
(4) Eccli. xxix.
(5) Eccli. x.
(6) Eccle. v.
(7) I. Thess. iii.
(8) I. Cor. x.
(9) Prov. xxi.
(10) Psal. xxvi.
(11) Osee x.
(12) Matth. vi.
(13) Sap. v.
(14) Eccle. v.
(15) Eccle. vi.
(16) Eccle. v.
(17) Act. viii.
(18) Rom. x.
(19) Job xxi.

Deinde cum dicit: *Radix, etc.*, ostenditur ratio hujus, et hoc ex duobus, sc. ex natura cupiditatis, et experientia, ibi: *Quam quidam, etc.* Dicit ergo: Incidunt in tentationem, etc. Quare? Quia *radix omnium malorum est cupiditas.* Ubi notandum est, quod secundum quosdam cupiditas sumitur tripliciter. Quandoque pro avaritia, secundum quod est speciale peccatum, sc. inordinatus amor habendi divitias. Quandoque prout est genus peccatorum omnium, secundum quod importat inordinatum appetitum rei temporalis, et hoc includitur in omni peccato, quia peccatum est conversio ad bonum commutabile. Sed sic non est radix, sed genus omnium. Tertio modo prout est quædam inordinatio animi ad cupiendum bona temporalia inordinate, et hæc est habituale tantum peccatum, et non in actu, sed est quædam radix omnium peccatorum. Et dicitur cupiditas radix, et superbia initium (*Initium omnis peccati est superbia* [1]), quia superbia dicit corruptionem animi ad recedendum a Deo. Arbor autem a radice habet alimentum, et sic peccatum a cupiditate ex parte conversionis ad bonum commutabile sumit nutrimentum. Sed credo quod loquitur de cupiditate, secundum quod est speciale peccatum. Unde dicit: *Qui volunt divites fieri, etc.* Et hæc est inordinatus amor pecuniarum. Et ideo dico, quod avaritia est radix omnium. Omnia enim peccata consistunt in appetitu, et ideo origo peccatorum est secundum originem appetibilium. Origo enim appetibilium procedit ex fine. Et ideo quanto aliquod peccatum habet finem magis desiderabilem, tanto est pejus. Finis autem alicujus peccati est desiderabilis propter duo, sc. propter seipsum, et hæc est excellentia, quia ad hoc homo bonum illud vult, ut excellat. Et hæc est superbia, et ideo superbia est initium omnium peccatorum. Item propter aliud, et hoc est quod ad omnia valet, et hujusmodi sunt divitiæ, quia per hoc homines credunt se habere omnia. Ex ista parte avaritia est radix omnium malorum.

Deinde cum dicit: *Quam quidam,* ostendit idem per experientiam, et dicit, *Appetentes,* quia quanto magis habentur divitiæ, tanto magis desiderantur. *Avarus non implebitur pecunia* [2]. Et incidunt primo in damnum spirituale. Unde dicit: *Erraverunt a fide.* Cujus ratio est, quia per sanam doctrinam fidei prohibentur multa illicita lucra, a quibus desistere nolunt, et inveniunt sibi aliam doctrinam, ubi eis sit spes salutis. Et hoc specialiter faciunt usurarii. Secundo, quia *inseruerunt se doloribus multis,* etiam in præsenti, quia est sollicitudo in acquirendo, timor in possidendo, dolor in amittendo. *Cum satiatus fuerit divitiis, arctabitur, æstuabit, et omnis dolor irruet in eum* [3]. Et multo magis in futuro dolebunt.

Deinde cum dicit: *Tu autem,* monet ad sequendum sanam doctrinam, et vitandam malam. Et primo exponit viam quam sequatur, secundo alligat eum inductione præcepti, ibi: *Præcipio.* Item primo hortatur ad vitandum peccata prædicta; secundo ostendit quid agat, ibi: *Sectare vero.* Et quia servus debet imitari dominum suum, quia, ut dicitur Eccli. x, *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus,* ideo dicit: *O homo Dei;* quasi dicat: Tu deditus servituti Dei. *Ego servus tuus* [4]. *Qui dicit se in illo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare* [5]. Si igitur tu es homo Dei, debes facere sicut Christus fecit; qui, ut habetur Joan. VI, fugit cum eum volebant facere regem. *Qui, proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contempta* [6]. Ergo et tu *hæc fuge.* — *Elongavi fugiens, et mansi in solitudine* [7]. — Quid ergo faciet? Ad duo hortatur, primo sc. ad sectandum arma spiritualia; secundo ad certandum in eis, ibi: *Certa bonum.* Arma autem spiritualia, aut sunt ad faciendum bonum, aut ad malum tolerandum. Primum autem est, vel in comparatione ad proximum, cui per duo ordinamur, sc. per justitiam et pietatem seu misericordiam, quia primum sine secundo est severitas; secundum sine primo est remissio. Quantum ad primum dicit: *Sectare justitiam,* quæ competit prælatis. *Diligite justitiam, qui judicatis terram* [8]. Item quantum ad secundum dicit: *Pietatem,* id est, misericordiam. *Misericordia et justitia custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus* [9]. In comparatione autem ad

(1) Eccli. x. (2) Eccle. v.
(3) Job x. (4) Psal. cxv.
(5) I. Joan. II. (6) Hebr. XII.
(7) Ps. LIV. (8) Sap. I. (9) Prov. XX.

Deum, primum est quod perficit intellectum, fides. *Sine fide impossibile est placere Deo, etc.* [1]. Secundum quod perficit affectum, est charitas. *Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo* [2]. Ad sustinenda mala sunt duæ virtutes, sc. patientia et mansuetudo, quia homo in malo duas passiones inordinatas incurrit, sc. tristitiam inordinatam, et iram quæ est ex ea. Et ideo patientia est contra immoderatam tristitiam. *In patientia vestra possidebitis animas vestras* [3]. Et mansuetudo est contra iram.

Deinde inducit eum ad debitum certamen. Et primo ostendit qualiter certet; secundo inducit rationem. Dicit ergo: *Certa bonum certamen*, sc. exemplo militum, qui dupliciter pugnant, sc. quandoque ad defendendum quod habent, quandoque ad acquirendum non habita; et hoc imminet sanctis, primum ut custodiant habitâ, scil. fidem et virtutes; et ideo dicit: *Fidei*, id est, pro fide custodienda. *Usque ad mortem certa pro justitia, etc.* [4]. Vel *Fidei*, ut per fidem vites peccata. *Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra* [5]. Vel *Fidei*, id est, ut alios ad eam convertas. Et dicit, *bonum*, id est, legitimum certamen. *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet* [6]. Tunc est bonum quando abstinet se ab omnibus impedimentis. *Bonum certamen certavi* [7]. Secundo certant ad acquirendum quæ non habent. Et hæc est vita æterna, quæ acquiritur per pugnam. *Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud* [8]. Et ideo dicit: *Apprehende vitam æternam*, sc. quasi tenens, tuo certamine vincas. Vel certes certamen fidei. Et quo præmio? Ut apprehendas vitam æternam. *Nos autem incorruptam, etc.* [9].

Deinde cum dicit: *In quam vocatus es*, rationem ponit hujus dicti, scil. Apprehende, etc. Et primo respondet objectioni, quasi dicat: Dicis quod debeo apprehendere; vellem quidem, sed non possum; immo potes, quia debetur tibi de jure, quia vocatus es in eam a Deo, et a rege illius regni. Et ideo debes conari potissime. *De tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum* [10]. Secundo proponit obligationem; quasi dicat: Certa bonum certamen, quia dedisti juramentum de hoc faciendo; et ideo non licet tibi repugnare. Unde dicit: *Et confessus bonam confessionem coram multis testibus*, id est, in consecratione bonum certamen professus es, quando ordinatus es in episcopum. I. Cor. IX: *Nam si non evangelizavero, etc.* usque: *Dispensatio credita est mihi.* Vel confessionem bonam, scil. prædicando fidem, ut eam serves.

Deinde cum dicit: *Præcipio*, obligat eum ad prædicta ex præcepto, quod primo ponit, secundo manifestat quædam dicta, ibi: *Quem suis.* In præcepto autem primo testes inducit, secundo commendat præceptum, tertio ostendit, quamdiu servet præceptum. Testes inducit Deum Patrem, et Dominum nostrum Jesum Christum. Dicit ergo: Te monui, sed ne credas quod liceat aliter facere, *præcipio tibi*, sicut tu debes præcipere subditis tuis, *coram Deo.* Ad duo induxerat, scil. Apprehende vitam, et Confessus es, etc. Et ideo induxit auctorem vitæ, *qui vivificat omnia.* Dicit autem, *Deo*, qui est tota Trinitas, qui est auctor vitæ. Item hominem Christum inducit etiam, qui confessus est se esse filium Dei, quod est bona confessio fidei nostræ. Item commendat mandatum, quia in se justum, et rectum, et irreprehensibile ab aliis. *Non invenietis in lingua mea iniquitatem* [11]. Et quamdiu est servandum? *Usque in adventum Domini*; ly *usque* dicit finem intentionis, id est, ut per observantiam hujus mandati ordines te ad adventum. Vel, id est usque ad mortem tuam, quia qualis eris in illa, talis invenieris tunc. *Qui perseveraverit usque in finem, etc.* [12].

LECTIO III.

Adventum Christi ad judicium futurum esse prædicit, cujus tempus, utpote sibi ignotum, non præscribit, tamen manifestum fore prænuntiat, eximiis laudibus Deum extollens.

15. Quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium.

16. Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, cui honor et imperium sempiternum. Amen.

Supra Apostolus proponens præceptum Timotheo, præcepit ut servet

(1) Hebr. XI. (2) I. Jo. IV. (3) Luc. XXI. (4) Eccli. IV. (5) I. Jo. ult. (6) I. Cor. IX. (7) II. Tim. IV. (8) Matth. XI. (9) I. Cor. IX. (10) I. Pet. II. (11) Job [illegible]. (12) Matth. XXIV.

prædicta usque ad adventum Christi, et ideo agit hic de Christi adventu, de quo tria manifestat. Primo quod erit tempore congruo, secundo quod manifestus erit, tertio ostendit auctorem adventus. Quantum ad primum dicit: *Quem suis temporibus ostendet. — Venient in novissimis diebus in deceptione illusores, etc.* [1]. — Et ideo vult ostendere, quod etsi videatur adventus tartari, tamen suo tempore ostendetur. *Omnia tempus habent* [2]. *Omni negotio tempus est, et opportunitas* [3]. Congruum tempus est finis mundi, quia illud tempus est tempus messis, et collectionis fructus. Et ideo oportet, quod veniat in fine. Quantum ad secundum dicit: *Ostendet*, id est, manifestabit. Licet enim sit visibilis quantum ad carnem, tamen virtus ejus est abscondita; sed tunc etiam divinitas ejus erit manifesta sanctis, reprobi vero solum videbunt gloriam carnis. Sed quantum ad tertium dicit, quod ostendet eum Deus Trinitas. Et circa hoc duo facit, quia primo describit adventum Christi; secundo in ejus commendationem prorumpens, laudat eum, ibi: *Cui honor, etc.*

Item circa primum tria facit. Primo actorem adventus describit ex perfecta operatione; secundo ex singulari potestate; tertio ex incomprehensibilitate naturæ. Primum cum dicit: *Beatus.* Beatitudo enim est operatio perfecta, quæ est supremæ virtutis operativæ, optime dispositæ. Et hæc est beatitudo nostra. Dei autem beatitudo est qua cognoscit se. Si enim se non cognosceret, Deus non esset. Beatus Gregorius: Deus dum seipso perfruitur, perfecte gloriosus est. Et convenienter de actore hujus adventus dicit, quod beatus est, quia ad hoc est adventus Christi, ut nos deducat ad beatitudinem. *Beatus ero si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndum claritatem Jerusalem* [4]. Quantum ad secundum dicit: *Solus potens.— Potens es, Domine, etc.*[5]. Sed quare dicit solus? Numquid non omnia habent potentiam? immo per participationem, sed solus Deus a se essentialiter. Unde dicit: *Rex regum, et Dominus dominantium.* Ambrosius: Dominus est nomen potestatis, et rex similiter. Qui ergo habet dominum et Regem supra se, est subjectus potestati, et talis non est potens a se, sed ab alio. Si ergo Christus est Rex regum, etc., necesse est, quod solus habeat potentiam non ab alio, sed omnes ab eo. Et designatur duplex potentia Dei, sc. gubernativa mundi, cum dicit: Rex regum; quasi a regimine dicta. *Rex qui sedet in solio judicii dissipat omne malum intuitu suo* [6]. Item potentia creandi, cum dicit: *Dominus dominantium. — Scitote quoniam Dominus ipse est Deus, ipse fecit nos* [7]. *Et habebat in vestimento, et in femore suo scriptum: Rex regum, et Dominus dominantium* [8]. — Quantum ad tertium dicit: *Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem.* Incomprehensibilitas Dei ex duobus patet. Primo quia transcendit quidquid in creaturis est comprehensibile; secundo quia hoc ipsum, quod Deus est, omnium comprehensionem excedit. Primum, cum dicit: *Solus;* in qualibet enim mutatione est quædam corruptio, quia omne quod mutatur, inquantum hujusmodi, desinit esse tale. Illud ergo proprie et vere est incorruptibile, quod penitus est immutabile. Quælibet autem creatura in se considerata, habet aliquam mutationem, vel mutabilitatem: Deus autem est omnino immutabilis. Sed si aliqua creatura est immutabilis, hoc convenit ei ex dono gratiæ. Et ex hoc ostendit, quod natura Dei transcendit omne quod est in natura creata. *Regi sæculorum immortali, etc.* [9]. Quantum ad secundum dicit: *Lucem, etc.* Lux in sensibilibus est principium videndi; unde illud quo aliquid cognoscitur quocumque modo, dicitur lux. Unumquodque autem cognoscitur per suam formam, et secundum quod est actu. Unde quantum habet de forma, et actu, tantum habet de luce. Res ergo, quæ sunt actus quidam, sed non purus, lucentia sunt, sed non lux. Sed divina essentia, quæ est actus purus, est ipsa lux. *Non erat ille lux, etc.* [10]. Deus autem habitat apud se, et hæc lux est inaccessibilis, id est, non visibilis oculo carnis, sed intelligibilis. Et tamen nullus intellectus creatus potest ad eum accedere.

Notandum est tamen, quod dupliciter potest intellectus accedere ad cognitionem naturæ alicujus, sc. ut cognoscat

(1) I. Pet. ult.
(2) Eccle. III.
(3) Eccle. VIII.
(4) Tob. XIII.
(5) Psal. LXXXVIII.
(6) Prov. XX.
(7) Psal. XCIX.
(8) Apoc. XIX.
(9) Supra I.
(10) Joan. I.

et ut comprehendat. Ad comprehendendum autem Deum impossibile est intellectum pervenire, quia sic cognosceret Deum, ut cognoscibilis est: Deus autem perfecte cognoscibilis est, inquantum habet de entitate et luce; hæc autem sunt infinita, ergo est infinite cognoscibilis. Virtus autem intellectus creati est finita. Et ideo etiam intellectus Christi non comprehendit Deum. Sed alius modus est cognoscendi Deum, sc. attingendo Deum. Et secundum hoc nullus intellectus creatus per propria naturalia attingit ad cognoscendum id quod est Deus. Et ratio hujus est, quia nulla potentia potest in aliquid altius suo objecto, sicut visus ad altius cognoscere. Proprium autem objectum intellectus est, quod quid est; unde quod superat quod quid est, excedit proportionem omnis intellectus. In Deo autem non est aliud esse, et quidditas ejus. Quomodo ergo cognoscibilis est? ergo accedamus ad eum cognoscendum, hic per gratiam, et in futuro per gloriam. *Accedite ad eum, et illuminamini* [1]. Sed qualiter ergo Deus habitat lucem inaccessibilem? et in Ps. XCVI: *Nubes et caligo in circuitu ejus;* Exod. IX: *Moyses accessit ad caliginem, in qua erat Deus?* Respondet Dionysius: Omnis caligo est inaccessibile lumen. Est ergo idem quod hic lumen, et ibi caligo; sed caligo est inquantum non videtur, lumen vero inquantum videtur. Sed aliquid est invisibile dupliciter. Uno modo propter se, sicut opacum; alio modo propter excedentiam ejus, sicut sol ab oculo noctuæ. Sic quædam sunt nobis non conspicua propter defectum sui esse, et quædam propter excedentiam ejus; et sic Deus nobis quodammodo inaccessibilis est, *quem nullus hominum vidit.* Si intelligatur de comprehensione, sic absolute verum est, etiam de angelis, quia solus Deus comprehendit se. Si autem de visione qua attingitur, sic intelligitur tripliciter. Uno modo, nemo vidit oculo corporali. Alio modo secundum essentiam oculo mentis vivens in carne, nisi Christus. *Non videbit me homo et vivet* [2]. Tertio modo nemo vidit quid est Deus per seipsum. *Nemo novit Patrem, etc.* [3]. *Caro et sanguis non revelavit tibi* [4]. Deinde prorumpit in laudem Dei, dicens:

(1) Psal. XXXIII. (2) Exod. XXXIII.
(3) Matth. XI. (4) Matth. XVI.

Cui honor. Et ponit duo. Primum pertinet ad reverentiæ exhibitionem, dicens: *Honor*, qui est exhibitio reverentiæ. *Si ego pater, ubi est honor meus, etc.* [5]. Secundum ad gubernationem, cum dicit: *Imperium sempiternum.*

LECTIO IV.

Divites instruit, ne in fluxis mundi hujus divitiis spei anchoram figant, sed in bonis operibus fieri divites tota ope nitantur, Timotheumque valere jubens, ad mala vitanda, et ad bona servanda hortatur.

17. Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum;
18. Bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare,
19. Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant bonam vitam.
20. O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiæ,
21. Quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia Dei tecum. Amen.

Supra egit de instructione personarum infimi status, hic redit ad materiam suam, et instruit eum ad instruendum divites. Et primo facit hoc; secundo agit de instructione Timothei, ibi: *O Timothee.* Et semper quando instruit eum ad instructionem aliorum, monet ut non negligat se. Et circa primum primo excludit vitia, quæ solent in divitibus abundare; secundo inducit ad bona, ibi: *Bene agere.* Item circa primum primo proponit vitia, quæ solent esse in divitibus; secundo excludit hæc, reddendo rationem hujus. ibi: *In incerto.* Dicit ergo: *Divitibus.* Divitiæ abundantiam important. Est autem abundantia spiritualium, et hæ sunt veræ divitiæ. *Divitiæ salutis sapientia et scientia, timor Domini ipse est thesaurus ejus* [6]. Quædam corporales, et hæ non sunt veræ divitiæ, quia non sufficiunt. Et ideo addit cum quadam diminutione: *Hujus sæculi.* — *Qui argentum thesaurizant, et aurum in quo confidunt homines* [7]. — His ergo *Præcipe.* Quando de servis egit, non posuit præceptum, quia hoc est virtus, quod homo utatur auctoritate ad majores, non ad minores. Et ideo dicit: Non dimittas propter divitias et propter al-

(5) Malach. I. (6) Isa. XXXIII.
(7) Baruch III.

tum statum eorum, quin præcipias. Et quid debet præcipere? *Non sublime sapere*, id est, non sentire aliquid excelsum de se. Numquid hoc est malum? Respondeo: Potest reddi malum ex duobus. Primo si sublime sapit de se, propter ea quæ non habent excellentiam veram. Et hoc est, si in rebus temporalibus; unde qui propter exteriorem excellentiam sublime sapit de se, inordinate sapit, et hæc est superbia. Et tamen carnales non aliam sublimitatem curant nisi istam, et hæc acquiri potest per divitias. *Pecuniæ obediunt omnia* [1]. Unde quia divites hujus mundi hæc habent, inaniter extolluntur. Item alio modo, quia sunt quædam, quæ habent sublimitatem, sicut dona spiritualia. *Quam magnus est, qui invenit sapientiam et scientiam, etc.* [2]. In his enim aliquis potest inordinate sapere sublimitatem, non ex natura donorum; sed, vel attribuendo sibi quod non habet, vel non cognoscendo a Deo ea quæ habet. Unde in primo est inordinatio propter defectum rerum; in secundo, propter inordinationem affectus. Secundum vitium in divitibus est spes mundanorum. Unde dicit: *Neque sperare. — Si putavi aurum robur meum, et obrizo dixi: fiducia mea* [3]. *Substantia divitis urbs fortitudinis ejus* [4].

Deinde cum dicit: *In incerto divitiarum*, assignat rationem monitionis. In eo enim sperat aliquis, unde credit auxilium habere; sed auxilium habetur a forti, et divitiæ sunt fragiles; ergo non est in eis sperandum. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo, ac tinea demolitur, etc.* [5]. — *Sed in Deo vivo*, ubi est vera spes ponenda. *Beatus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus* [6]. *Dat omnibus affluenter* [7]. Sed hoc quod dicit: *Abunde ad fruendum*, dupliciter potest exponi. Uno modo, ut fruitio sumatur pro gaudio, et hoc modo est etiam in corporalibus. Vel expone, id est, ut per hæc perveniamus ad fruitionem Dei.

Deinde cum dicit: *Bene agere*, monet ad operandum bonum. Qui autem habent affectum ad divitias, primo nituntur ad acquirendum non habitas; secundo ut utantur habitis; tertio ut ad finem divitiarum perveniant. Hic tria monet Apostolus: primo ut acquirant spirituales divitias quas non habent. Et ideo dicit: *Bene agere, etc. — Discite bene facere* [8]. — Quantum ad secundum, sciendum est quod duplex est usus divitiarum. Unus est tenere, et alius est dare, sed principalis est dare. Et ideo ista duo ponit; primo ut dent; unde dicit: *Facile tribuere*, id est, sine gravitate cordis interius. *Non ex tristitia, aut ex necessitate, etc.* [9]. Et sine tarditate. *Ne dicas amico tuo: Vade et revertere, et cras dabo tibi, cum statim possis dare* [10]. *Si oculos viduæ expectare feci* [11]. Secundo ut custodiat non quidem tantum ad suam utilitatem, sed ad quoddam commune; unde dicit: *Communicare*, id est, habere eas sicut communes. *Necessitatibus sanctorum communicantes* [12]. Quantum ad tertium, ut ad finem thesaurizandi perveniant, ideo dicit: *Thesaurizate, etc.* Thesaurus spiritualis est congregatio meritorum, quæ sunt fundamentum futuri ædificii, quod nobis præparatur in cælo, quia tota præparatio futuræ gloriæ est per merita, quæ acquirimus per gratiam, quæ est principium merendi. *Thesaurizate vobis thesauros in cælo, ubi neque tinea, etc.* [13]. *Sic currite, ut comprehendatis* [14].

Deinde cum dicit: *O Timothee*, instruit ipsum Timotheum. Et primo ut bona conservet; secundo ut mala devitet, ibi: *Devitans*. Dicit ergo: *O Timothee, depositum custodi*. Depositum hominis est omne bonum, quod habet quilibet, quod sibi commissum a Deo, ut conservet et multiplicet. *Gratiam hominis quasi pupillam conservabit* [15]. *Et gratia ejus in me vacua non fuit, sed gratia ejus semper in me manet* [16]. Et sic dicit ei, ut depositum custodiat, id est, ut se in gratia Dei conservet et multiplicet. Qui enim abscondit talentum, punitur. Tollite ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta. Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores, etc. [17]. Et specialiter prælati habent depositum, scil. curam proximorum et fidelium. *Pasce oves meas* [18]. *Ipsi pervigilant quasi rationem*

(1) Eccle. x.
(2) Eccli. xxv.
(3) Job xxxi.
(4) Prov. x.
(5) Matth. vi.
(6) Jerem. xvii.
(7) Jac. i.
(8) Isa. i.
(9) II. Cor. ix.
(10) Prov. iii.
(11) Job xxxi.
(12) Rom. xii.
(13) Matth. vi.
(14) I. Cor. ix.
(15) Eccli. xvii.
(16) I. Cor. xv.
(17) Matth. xxv.
(18) Joan. ult.

reddituri pro animabus vestris [1]. *Bonum depositum custodi* [2]. Item quod mala vitet, præcipue illa quæ sunt nata coinquinare fidem, cujus ratio est, quia sicut princeps sæcularis ponitur ad custodiendam unitatem regni, ita spiritualis ad servandam unitatem spiritualem. Pax autem regni consistit in justitia, et ideo ille ordinatur ad justitiam. Sed unitas ecclesiæ est in fide, et ideo principaliter monet ad custodiam fidei. *Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu conversus aliquando confirma fratres tuos, etc.* [3]. Similiter autem posset corrumpi fides per fallaciam, sicut etiam quælibet scientia. Sed, sicut dicitur I. Elenc., fallacia quandoque fit ex voce, quandoque ex re. Unde est fallacia in dictione, et extra dictionem. Et sic fides aliquando corrumpitur per aliquas voces inordinatas, sicut dicit Hieronymus, quod ex verbis inordinate prolatis fit hæresis. Et ideo dicit: *Devitans profanas vocum novitates.* Quia non velle audire aliquid novi est oblatrare contra consuetudines. Sed nova profana non sunt audienda. Sed profana novitas est, quando inducitur aliquid contra fidem. Et dicitur novum per comparationem ad id quod est antiquum. Hoc fecit Nestorius, quando dixit de V. Maria *Christotocos*, ut inferret quod non esset mater Dei. Et ideo sancti Patres in Ephesino concilio instituerunt, quod diceretur *Theotocos*. II. Tim. [4]: *Formam habens sanorum verborum, quæ a me audisti in fide, et dilectione in Christo Jesu.* Et [5]: *Profana et vaniloquia devita, etc.* Quandoque vero corrumpitur per rationes reales sophisticas. Et illud vitandum est. Et dicit: *Et oppositiones scientiæ falsi nominis,* quia non est vera scientia, sed apparens. Scientia enim secundum propriam rationem non est nisi verorum. Impossibile autem est, quod verum sit vero contrarium, licet quandoque duo falsa sint sibi contraria; et ideo impossibile est quod illud quod repugnat veritati divinæ, quæ est summa veritas, sit verum. *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum* [6]. — *Promittentes,* id est, dicentes se habere. *Stultus factus est omnis homo a scientia sua* [7]. Quæ non est Dei, quia qui loquitur mendacium, ex propriis loquitur [8]. *Filii Mempheos et Taphneos constupraverunt te usque ad verticem* [9]. *Sapientia tua et scientia tua hæc decepit te* [10]. — *Gratia Dei tecum.*

Amen.

(1) Hebr. ult. (2) II. Tim. I. (3) Luc. XXII. (4) Cap. I. (5) Cap. II. (6) Colcss. II. (7) Jerem. X. (8) Joan. VIII. (9) Jerem. II. (10) Isa. XLVII.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER II. EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM

EXPOSITIO

PROLOGUS

Nocte et die æstu urebar et gelu, etc. [1]. Verba sunt Jacob ostendentis et commendantis curam pastoralem, ac pastorale officium. In quibus circa hoc officium tria ponuntur, sc. assiduitas, patientia, sollicitudo. Primum est, quia sine intermissione debet curam gregis gerere. Unde dicit: *Nocte et die.* Nocte orando, die erudiendo. *Super speculam Domini ego sum stans jugiter per diem, et super custodiam ego sum stans totis noctibus* [2]. Vel per diem, id est, tempore prosperitatis; et per noctem, id est, tempore adversitatis. In quibus prælatus debet respicere curam gregis. *Per arma justitiæ a dextris et a sinistris* [3]. *Omni tempore diligit, qui amicus est* [4]. Secundum est, quia maxime prælato patientia necessaria est. Debet enim prælatus propter gregis salutem omnia sustinere. *Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis* [5]. *Doctrina viri per patientiam noscitur* [6]. Unde dicit: *Æstu,* id est fervore instantis persecutionis. *Exortus est sol cum ardore, et arefecit fœnum* [7]. — *Gelu,* id est, timore futurorum. *Foris pugnæ, intus timores* [8]. Tertium est, quia præest in sollicitudine, ut dicitur Rom. XII. Et hoc expellit somnum negligentiæ. Unde subditur Gen. XXXI: *Fugiebatque somnus ab oculis meis.* — *Discurre, festina, suscita amicum tuum, ne des oculis tuis somnum* [9]. — Recte ergo hæc verba materiæ hujus epistolæ conveniunt. In prima enim instruit eum de ordinatione ecclesiastica. In hac autem secunda agit de sollicitudine tanta pastorali, ut etiam martyrium sustineat pro cura gregis, ut patet in prologo.

(1) Gen. XXXI. (2) Isa. XXI. (3) II. Cor. VI. (4) Prov. XVII (5) Joan. X.

CAPUT I.

Timotheo suo divus Paulus salutem dicens, gratiam et pacem per Christum a Deo sibi dari exoptat.

1. Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Jesu,
2. Timotheo charissimo filio, gratia, et misericordia, et pax a Deo patre nostro, et Christo Jesu Domino nostro.

Dividitur autem hæc epistola in salutationem, et narrationem secundam, ibi: *Gratias ago.* Item primo ponitur persona salutans; secundo persona salutata; tertio bona optata. Persona salutans describitur ex nomine, *Paulus,* quod sonat modicitatem, quod ei competit propter humilitatem mentis et tribulationem, quæ faciunt hominem parvum. In tantum quod Christus dicitur minoratus propter passiones. *Enim qui in modico ab angelis minoratus est, etc.* [10]. Item ex dignitate, quam primo ponit, secundo dignitatis originem, tertio fructum. Dignitas est magna, quia est *Apostolus Jesu Christi,* id est, missus est a Christo. *Elegit duodecim ex ipsis,*

(6) Prov. XIX. (7) Jac. I. (8) II. Cor. VII. (9) Prov. VI. (10) Hebr. II.

quos etiam Apostolos nominavit [1]. Hanc dignitatem adeptus est, quia plus omnibus laboravit [2]; et [3]: *Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes.* Origo Apostolatus est voluntas Dei; unde dicit: *Per voluntatem Dei*, quam quidam præveniunt, quia se ingerunt; contra quos dicitur Hebr. v: *Nemo assumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron.* Item quidam permittuntur propter peccata populi. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi* [4]. Sed hoc est *per voluntatem Dei*, quod dicit, quia non per voluntatem suam. Fructus autem non est aliquid terrenum, sed *secundum promissionem vitæ, quæ est, etc.;* id est, ad consequendam vitam æternam promissam a Christo. Hic debet esse finis prælatorum. *Illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam* [5]. *Qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates* [6]. Persona salutata est Timotheus filius ejus ab eo conversus [7]. Charissimus, quia sibi unanimis. *Neminem habeo tam unanimem, etc.* [8]. Bona optata sunt tria, scil. *Gratia*, per quam est remissio peccatorum; *misericordia*, per quam consequimur finale bonum; *pax.* Gloss.: Id est, tranquillitas mentis, hæc competit prælato, qui ad hoc ponitur ut pacem procuret. Joan. c. x dixit Dominus: *Pax vobis;* et præcepit intrantibus domum pacem offerre, ut habetur Matth. x. Et hoc, *a Deo Patre*, qui est dator omnis boni [9]. Item a Jesu Christo, qui est mediator inquantum homo Dei et hominum. *Per quem maxima nobis et pretiosa promissa donavit* [10].

LECTIO II.

Meminisse Timothei in orationibus dicit, asserens maximo se prosequi eum affectu, qui ex lacrymis, et fide Timothei excitabatur in Paulo.

3. Gratias ago Deo meo, cui servio a progenitoribus meis in conscientia pura, quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die,

4. Desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear,

(1) Luc. VI. (2) I. Cor. XVI.
(3) Galat. II. (4) Job XXXIV.
(5) I. Cor. IX. (6) Dan. XII.

5. Recordationem accipiens ejus fidei, quæ est in te non ficta, quæ et habitavit primum in avia tua Loide, et matre tua Eunice, certus sum autem quod et in te.

Hic incipit epistolaris narratio, in qua primo munit eum contra præsentes persecutiones; secundo contra futura pericula ecclesiæ, III cap., ibi: *Hoc autem scito.* Item primo inducit ad instantiam prædicationis, quæ tunc erat causa et occasio persecutionis; secundo hortatur ad sustinendas tribulationes propter Christum, ibi: *Tu ergo, etc.*, c. II. Item primo commemorat bona ipsius Timothei; secundo hortatur eum ad usum horum bonorum per instantiam prædicationis, ibi: *Per quam, etc.;* tertio ponit se in exemplum, ibi: *In quo positus sum ego prædicator et Apostolus et magister, etc.* Item primo ponit affectum quem habebat ad Timotheum; secundo ponit bona hujus, quæ provocabant eum ad hujusmodi affectum, ibi: *Memor.* Affectus ostenditur per duo, sc. per orationem et desiderium. Et ideo gratias agit Deo de affectu quem habet ad Timotheum, quia est charitatis, et charitas est principale donum; quasi dicat: Reputo me gratiam consecutum, quod sic sincerum affectum habeo ad te. Et dicit: *Deo meo, cui* specialiter *servio a progenitoribus meis*, non a parentibus carnalibus, quia [11] *Christus venit peccatores salvos facere, quorum primus ego sum;* sed servitio derivato a progenitoribus meis, sc. patriarchis et prophetis, qui Deo sincere servierunt. Et dicitur, a progenitoribus, quia filii facilius imitantur perfectionem paternam, tum quia instruuntur ab eis, ut Tobias, tum quia etiam facilius imitantur amicos. Et quomodo servio ei? *In conscientia pura;* quia, ut habetur Habacuc I, *Mundi sunt oculi tui, Domine, ne videant malum, et respicere ad iniquitatem non poteris;* II. Cor. I: *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* De quo agit gratias, quia sine intermissione, sive die prosperitatis, sive nocte adversitatis oro pro te. Item ex desiderio; ideo dicit: *Desiderans te videre,* sc. propter consolationem utriusque. *Desidero enim videre vos, etc.* [12].

Deinde cum dicit: *Memor*, ostendit

(7) Act. XVI (8) Philipp. II.
(9) Jac. I. (10) II Pet. I.
(11) I. Tim. I. (12) Rom. I.

bona, quæ erant in Timotheo. Et primo commemorat affectum ejus ad se; secundo fidem ad Deum, ibi: *Recordationem.* Dicit ergo: *Memor lacrymarum*, quas sc. Timotheus effudit quando discessit Ephesum ab eo, paratus ad martyrium. Vel lacrymarum quas fudit in orationibus, et hoc, *ut gaudio implear*, id est, hæc memoria replet me gaudio. *Implete gaudium meum, etc.* [1]. Item memor fidei ad Deum. Fidem ejus primo commemorat; secundo ostendit eam a parentibus derivatam, et non novitiam. Dicit ergo: *Recordationem, etc.* Fides necessaria est prælato, qui est fidei custos. *Sine fide impossibile est placere Deo* [2]. Et dicit: *Non ficta.* Vera enim per opera bona est. *Ostende mihi sine operibus fidem tuam, et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam* [3]. *Finis præcepti est charitas, etc.* [4]. *Effugiet fictum, etc.* [5]. Et hæc non nova, sed *Habitavit primum in avia tua Loide, etc.* Act. XVI dicitur quod fuit filius mulieris Judææ. *Certus autem*, vel per revelationem, vel per indicia, *quod et in te.*

LECTIO III.

Uti gratuitis Dei muneribus hortatur Timotheum, maxime in Evangelio prædicando, monetque simul, ne pudore affectus, ab opere concionandi desistat.

6. Propter quam causam admoneo te, ut resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum.

7. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis et sobrietatis.

8. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctum ejus, sed collabora evangelio, secundum virtutem Dei.

9. Qui nos liberavit et vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, et gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu, ante tempora sæcularia.

10. Manifestata est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, et incorruptionem per Evangelium.

Supra commendavit eum de bonis gratuitis, hic hortatur ad usum gratuitorum sibi datorum, præcipue in prædicatione evangelii. Et primo monet generaliter ad usum datæ sibi gratiæ; secundo specificat qualis sit usus gratiæ, ibi: *Noli itaque erubescere.* Item primo ponit monitionem; secundo ejus rationem, ibi: *Non enim dedit nobis.* Dicit ergo: *Fides non ficta*, in matre et avia et in te est. *Propter quam causam admoneo te.* Gratia Dei est sicut ignis qui quando obtegitur cinere, non lucet: sic gratia obtegitur in homine per torporem, vel humanum timorem. Unde et Timotheus effectus pusillanimis, torpuerat circa prædicationem. Et ideo dicit: *Ut resuscites gratiam* sopitam. — *Spiritum nolite extinguere* [6]. — Et addit: *Quæ est in te per impositionem manuum mearum*, a quo sc. ordinatus erat episcopus. In qua manus impositione data est ei gratia Spiritus Sancti.

Deinde cum dicit: *Non enim*, ponitur ratio monitionis, et sumitur ex conditione divinorum munerum. Qui enim accipit munus, debet operari secundum congruentiam muneris; ergo secundum conditionem divinorum munerum debemus Deo servire. Est autem duplex spiritus, hujus mundi, et Dei. Et horum distinctio est; spiritus enim significat amorem, quia nomen spiritus impulsionem importat, et amor impellit. Duplex autem est amor, sc. Dei, et hic est per spiritum Dei, et amor mundi, et hic est per spiritum mundi. *Non enim accepimus spiritum hujus mundi, etc.* [7]. Spiritus autem mundi facit amare bona mundi, et timere mala temporalia; et ideo dicit: *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris*, scil. mundani, quia hunc Deus aufert a nobis. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, etc.* [8]. Est alius spiritus timoris Domini et sanctus, et ille facit, ut timeatur Deus; hic autem est sine pœna et sine offensa, et hic est a Deo. *Timete eum, qui potest et animam et corpus perdere in gehennam* [9]. Et addit: *Sed virtutis*, quia per Spiritum Sanctum dirigimur in malis, et hoc per virtutem, scil. fortitudinis contra adversa mundi. *Sedete in civitate donec induamini virtute ex alto* [10]. Item dirigimur in bonis, quia quantum ad affectionem ordinamur per dilectionem charitatis, dum quis omnia quæ diligit, refert in Deum. Unde dicit: *Et dilectionis. — Qui non diligit, manet in morte* [11]. — Item quantum ad bona exteriora; et ideo dicit: *Et sobrietatis*, id est, omnis temperantiæ, servando debitum modum et mensuram ut sc. tem-

(1) Philipp. II.
(2) Hebr. XI.
(3) Jac. II.
(4) I. Tim. I.
(5) Sap. I.
(6) I. Thess. V.
(7) I. Cor. II.
(8) Matth. X.
(9) Matth. X.
(10) Luc. ult
(11) I. Joan. III.

perate utamur bonis mundi. *Sobrie et juste et pie vivamus in hoc sæculo* [1]. *Oportet episcopum esse irreprehensibilem, unius uxoris virum, sobrium* [2].

Deinde cum dicit: *Noli*, specificat usum gratiæ; et primo excludit contraria huic usui; secundo hortatur ad usum gratiæ, ibi: *Sed collabora.* A solita autem prædicatione poterat impediri propter duo. Primo per erubescentiam; secundo ex pœna Apostoli, quam patiebatur propter evangelium; et ideo quantum ad primum dicit: *Noli itaque*, sc. ex quo habes spiritum fortitudinis, *erubescere, etc.* Prædicatio enim Christi, si referatur ad sapientiam mundi, videbatur stulta, unde erubescentiam habere videbatur. *Nos prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam* [3]. *Non enim erubesco evangelium* [4]. *Qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet* [5]. Quantum ad secundum sciendum est, quod si latro videt aliquem suspensum, erubescit se confiteri socium ejus. Sic quia Apostolus erat vinctus, poterat eum Timotheus erubescere; et ideo dicit: *Neque me vinctum ejus. — Pro quo legatione fungor in catena* [6]. *Ne reverearis proximum tuum in casu suo* [7].

Deinde cum dicit: *Sed collabora*, hortatur ad usum gratiæ; et primo in generali; secundo ostendit ex qua fiducia hunc usum aggrediatur, ibi: *Secundum virtutem.* Hic manifestat quod dicit, ibi: *Non secundum, etc.* Sed collabora. Dicit ergo: Ne erubescas, sed *collabora*, id est, simul mecum labora. *Unusquisque propriam mercedem accipiet* [8]. Et dicit: *Evangelio*, quod potest esse ablativi casus, et sic in evangelio prædicando; dativi casus, et sic ad laudem evangelii, ut sc. crescat. *Bonorum laborum gloriosus est fructus, etc.* [9]. Et hoc cum fiducia, non propria, quia non sufficientes sumus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, etc.; sed *secundum Dei virtutem*, id est, habendo fiduciam de virtute Dei. *Qui dat lasso virtutem, et his qui non sunt, fortitudinem et robur multiplicat* [10]. Hæc virtus manifestatur per duo, sc. quantum ad affectum, quia liberamur a malis; et ideo dicit: *Qui nos liberavit. — Liberavit nos de manu inimici et insidiatoris in via* [11]. *Si Filius vos liberavit* [12]. — Et quantum ad hoc quod vocat nos ad bona. Unde sequitur: *Et vocat vocatione sua sancta*, quia vocavit ad sanctificandum. *Quos prædestinavit, hos et vocavit* [13]. *Qui de tenebris nos vocavit in admirabile lumen suum* [14]. Et manifestat quædam quæ dicit, dicens: *Non secundum opera nostra;* ubi ostendit, quod per virtutem Dei liberati et vocati sumus, non per humanam. Et primo ostendit causam vocationis nostræ et liberationis esse a Deo; secundo processum causæ, ibi: *Quæ data est etiam;* tertio commendat datorem causæ, sc. gratiæ, et ejus conservatorem, ibi: *Qui destruxit.* Dixit ergo: Vocavit non per nostram virtutem, quia sc. non per opera nostra, quæ sunt effectus virtutis. *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit* [15]. Est autem duplex causa humanæ salutis, quæ est a Deo. Una est æterna, sc. ejus prædestinatio; alia est temporalis, sc. gratia justificans. Quantum ad primum dicit: *Secundum propositum*, id est, prædestinationem, quæ est propositum miserendi. *Operatur omnia secundum propositum voluntatis suæ* [16]. *His qui secundum propositum vocati sunt sancti* [17]. Quantum ad secundum dicit: *Et gratiam. — Justificati gratis per gratiam ipsius* [18]. — Circa processum gratiæ primo ostendit quomodo est præparata gratia; secundo quomodo collata; tertio per quem. Primum ostendit, cum dicit: *Quæ data est nobis in Christo Jesu*, id est, prævisa est nobis dari ante tempora sæcularia. Sicut dicit Philosophus, sæculum nihil aliud est quam mensura durationis aliquarum rerum; unde diversa sæcula, diversæ sunt ætates hominum. Unde unum sæculum durat mille annis, quia homo dicitur vivere quamdiu est in memoria hominum, quæ non excedit mille annos. Tempora ergo sæcularia sunt quæ mensurant res mutabiles, et hæc incœperunt cum mundo sed prædestinatio est ante mundum. *Elegit nos in ipso ante constitutionem mundi* [19]. Et dicit: *In Christo Jesu*, quia

(1) Tit. II.
(2) I. Tim. III.
(3) I. Cor. I.
(4) Rom. I.
(5) Luc. IX.
(6) Ephes. VI.
(7) Eccli. IV.
(8) I. Cor. III.
(9) Sap. III.
(10) Isa. XL.
(11) I. Esdr. VIII.
(12) Joan. VIII.
(13) Rom. VIII.
(14) I. Pet. II.
(15) Tit. III.
(16) Ephes. I.
(17) Rom. VIII.
(18) Rom. III.
(19) Ephes. I.

non sumus electi sic, ut salvemur propriis meritis, sed per gratiam Christi; quia sicut prædestinavit salutem nostram, ita modum salutis nostræ. *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est* [1]. Sed hæc prædestinatio prius erat occulta, sed nunc est manifesta. Et quomodo? sicut conceptus cordis per opera; unde nunc in effectu operis suis electis manifestavit per illuminationem, proprie loquitur; manifestare enim est in lucem ducere. *Abscondita produxit in lucem* [2]. Sic ergo *manifestata est nunc, etc.*, per hoc quod misit Christum nos illuminantem. *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum* [3]. *Illuminare his, qui in tenebris et in umbra mortis sedent* [4].

Deinde cum dicit: *Qui destruxit,* commendat Christum illuminatorem; et primo ejus virtutem quantum ad mala quæ abstulit; secundo quantum ad bona quæ contulit. Dicit ergo: *Christus,* propter hoc, quod pro nobis passus est, *destruxit mortem*, id est, satisfecit Deo pro peccatis nostris. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, etc.* [5]. Et peccatum erat causa nostræ mortis corporalis (*Stipendia enim peccati mors* [6]); et ideo destruendo peccatum, destruxit mortem (*Ero mors tua, o mors, etc.* [7]). Contulit etiam perfecta bona, primo animæ in præsenti, per gratiam fidei. *Justus meus ex fide vivit* [8]. Et est imperfecta in hac vita, sed perficietur in gloria. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te* [9]. Secundo immortalitatem carnis resultantem ex gloria animæ. *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, etc.* [10]. *Ego veni ut vitam habeant*, sc. jam per gratiam, *et abundantius habeant* [11], sc. per gloriam in futuro; item [12]: *Omnis qui vivit et credit in me, non morietur in æternum.*

LECTIO IV.

Suum officium describit Paulus, ostendens quæ patiatur pro eo exequendo, tamen in firma spe Christi confisus non erubescit, ac ad sui exemplum Timotheum provocat. et qui profecerint, et qui defecerint aperit.

11. In quo positus sum ego prædicator et apostolus et magister Gentium.

12. Ob quam causam etiam hæc patior, sed non confundor. Scio enim cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem.

13. Formam habe sanorum verborum, quæ a me audisti in fide et in dilectione in Christo Jesu.

14. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.

15. Scis enim hoc quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt, ex quibus est Philetus et Hermogenes.

16. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigeravit, et catenam meam non erubuit.

17. Sed cum Romam venisset, sollicite me quæsivit et invenit.

18. Det illi Dominus invenire misericordiam a Deo in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti.

Supra monuit ad sollicitam Christi prædicationem, hic inducit ad hoc per exemplum, et primo ponit hoc; secundo inducit ad sui sequelam, ibi: *Formam habens;* tertio ostendit sequendi necessitatem, ibi: *Scis hoc.* Item primo ponit suum officium; secundo ostendit quæ patitur pro sui officii executione, ibi: *Ob quam causam;* tertio spei certitudinem, ibi: *Scio enim.* Describit autem officium suum tripliciter; quia dicit se prædicatorem, ad excitandum ad bonos mores. *Prædica verbum, insta opportune* [13]. *Prædicate evangelium omni creaturæ* [14]. Apostolum, ad regendum ecclesiam, quia Apostoli sunt prælati ecclesiæ. *Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes* [15]. Et magistrum, institutum ad docendum fidei sanctitatem, et cognitionem Dei. *Doctor Gentium in fide et veritate* [16]. *Filii Sion, exultate et lætamini in Domino Deo nostro, qui dedit vobis doctorem justitiæ* [17]. Sed dicit: *In quo positus sum ego.* Ubi nota tria. Primo quod ipse non assumpsit sibi, sed ab illo positus est. *Nemo assumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron* [18]. Secundo in positione designatur ordo. Tertio firmitas, quia secundum ordinem rationis institutus, firmiter mansit. *Posui vos ut eatis et fructum afferatis, et fructus vester maneat* [19]. *Stellæ manentes in ordine et cursu suo* [20].

Deinde cum dicit: *Ob quam causam,* ostendit quæ patitur pro sui officii

(1) Joan. I.
(2) Job XVIII.
(3) Isa. LX.
(4) Luc. I.
(5) I. Pet. III.
(6) Rom. VI.
(7) Osee XIII.
(8) Habacuc II.
(9) Joan. XV.
(10) I. Cor. XV.
(11) Joan. X.
(12) Ibidem.
(13) Infra IV.
(14) Marc. ult.
(15) Galat. II.
(16) I. Tim. II.
(17) Joel. II.
(18) Hebr. V.
(19) Joan. XV.
(20) Jud. V.

executione, dicens: Hæc adversa patior, scilicet vincula et tædia, et hoc pro fide Christi. Infra [1]: *Laboro usque ad vincula.* Et dicit, ob hanc causam, quia pati simpliciter non est laudabile, sed propter justam causam. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* [2]. Et ideo: *Sed non confundor*, quia non est ad confusionem ei qui patitur propter justitiam. *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut Christianus, non erubescat, etc.* [3]. *Ibant Apostoli gaudentes, etc.* [4].

Deinde cum dicit: *Scio*, ponitur certitudo spei, quæ facit eum non confundi; etiam hoc provenit ex magnitudine Dei promittentis. Et ideo dicit: *Cui credidi.* Et nota quod uno modo credere est actus fidei, et est sensus: *Scio, etc.;* id est, scio quod ille qui promisit, est verax, et potens ad reddendam vitam æternam, quam repromisit homini fideli existenti. Sed contra ex hoc sequitur, quod eadem est scientia et fides, et idem est scitum et creditum, quod est impossibile, quia de ratione sciti est quod videatur, de ratione crediti quod non. Respondeo: In fide duo sunt, scil. id quod creditur, et ille cui creditur. De eo quod creditur, non potest esse scientia, quia sic perderet crediti rationem; sed de eo cui creditur, est scientia, quia per evidentissimam rationem est scitum, quod Deus est verax. Et sic dicit: Cui credidi. *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sunt* [5]. *Innocens credit omni verbo, etc.* [6]. Alio modo dicitur credere fidei ejus, cui committit rem suam, et hic sensus est verior; quasi dicat: Quia meipsum, labores et passiones credidi, id est, commisi, Deo, scio quod *potens est depositum meum servare, etc.* Et nota, quod depositum dicitur dupliciter. Uno modo, quod ego deposui. Et sic homo deponit apud Deum salutem suam, quando se Deo totum committit. *Omnem sollicitudinem vestram in eum projicientes, quoniam ipsi cura est de vobis* [7]. *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet* [8]. Item deponit opera sua, quando sc. non statim recipit remunerationem suam, sed in posterum. Et sic, qui benefacit, deponit illud apud Deum, et hoc usque in illum diem, quando judicabit occulta hominum, quibus tunc reddet Deus mercedem laborum suorum [9]. *Dicite justo, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet* [10]. Vel depositum, id est, quod penes me positum est officium, sc. officium evangelii. *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum, etc.* [11]. Etiam Deus est potens conservare suum Apostolum usque ad mortem suam.

Deinde cum dicit: *Formam habens*, inducit ad sequelam sui, et est duplex littera. Una dicit, habe, altera, habens. Si dicit, habens, sic primo ponit idoneitatem, quam proponit Timotheo ad imitandum exemplum Apostoli; secundo hortatur ad imitandum, ibi: *Bonum depositum.* Apostolus autem bonam idoneitatem habuit secundum duo, sc. secundum eruditionem quantum ad cognitionem; et ideo dicit: *Sanorum verborum.* Item secundum virtutem; unde dicit: *In fide et dilectione.* Dicit ergo: Non potes te excusare, si patienter te non habeas usque ad vincula sicut ego, quia tu es *habens formam sanorum verborum*, sc. quæ non continent falsitatis corruptionem. *Loquere quæ decent sanam doctrinam* [12]. Et dicitur doctrina sana, non corrupta effective, quia nos sanos facit. Et addit: *Quæ a me audisti;* quasi dicat: Non es deceptus, quia hoc tibi tradidi quod a Christo audivi. *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis* [13]. *Qui vos audit, me audit* [14]. Et hoc: *In fide et dilectione;* quia si aliquis omnia verba sana sciret, et non crederet, non esset idoneus, nec etiam diligeret, quia de facili recederet a doctrina, vel per adversa, vel per prospera. *Sine fide impossibile est placere Deo* [15]. *Qui non diligit, manet in morte* [16]. Et hoc: *In Christo Jesu*, quia vera fides est eorum, quæ Christus docuit, et vera dilectio est in Christo, quia dedit Spiritum Sanctum, per quem Deum diligimus. Hæc igitur habens, *custodi bonum depositum*, quod sc. dedi tibi, id est, officium prædicationis, ut nunquam a veritate recedas, nec propter timorem officium prædicationis ullo tempore dimittas. *Omni custodia serva cor tuum*,

(1) Cap. II.
(2) Matth. v.
(3) I. Pet. IV.
(4) Act. v.
(5) I. Joan. IV.
(6) Prov. XIV
(7) I. Pet. v.
(8) Psal. LIV.
(9) Sap. x.
(10) Isa. III.
(11) Act. IX.
(12) Tit. II.
(13) I. Cor. XI.
(14) Luc. x.
(15) Hebr XI.
(16) I. Joan. III.

etc. [1]. *O Timothee, depositum custodi* [2]. Et hoc custodi bono adjutorio, sc. *per Spiritum Sanctum, qui habitat in nobis. — Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis* [3]? — Secundum aliam litteram monet ad duo. Primo ad sanam doctrinam; secundo ad perseverantiam in ea.

Deinde cum dicit: *Scis hoc*, ostendit necessitatem monitionis ex defectu et profectu aliorum. Quando enim aliquis videt aliquos sociorum suorum proficere, et aliquos deficere, nititur sequi bonos. Et ideo primo commemorat deficientes; secundo proficientes, ibi: *Det misericordiam.* Ostendit ergo quid caveat, alias est periculum. *Qui se existimat stare, videat ne cadat* [4]. Et ideo dicit: *Aversi, etc.* Gloss.: Isti fallacia erant pleni, simulate enim fuerant cum Apostolo, ut sc. addiscerent, unde facerent calumniam Apostolo. Isti ergo, qui sunt aversi a me, sunt modo in Asia, inter quos præcipue sunt isti duo, qui conversi sunt per Jacobum.

Deinde cum dicit: *Det misericordiam*, ostendit aliorum profectum, et præcipue cujusdam Onesiphori, commemorans primo bona, quæ sibi contulit Romæ, secundo quæ in Asia. Item primo optat ei Dei misericordiam; secundo ostendit meritum misericordiæ; tertio tempus misericordiæ. Primum cum dicit: *Det misericordiam.* Recte optat ei misericordiam, quia præsens vita miseria est. *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis* [5]. Dicit: *Det Onesiphori domui*, non solum personæ, sed familiæ, quia propter bonitatem unius derivatur gratia ad totam familiam. *Siquidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam* [6]. Meritum autem misericordiæ est misericordia, quam habebant in Apostolum. Unde dicit: *Quia sæpe me refrigeravit*, sc. quietem præstando. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur* [7]. *Nonne ardorem refrigerabit ros* [8]? *Viscera sanctorum requieverunt per te, frater* [9]. — *Et catenam meam. — Laboro usque ad vincula quasi male operans* [10]. — *Non erubuit, sed cum Romam venisset sollicite ut amicus quæsivit. — Si possides amicum, in tentatione posside illum* [11]. *Omni tempore diligit, qui amicus est* [12]. — Optat autem misericordiam futuri sæculi, cum dicit: *In illa die*, in qua sc. Dominus judicabit omnes, quando misericordia est necessaria, non solum autem Romæ, sed et Ephesi. Et ideo dignus est divina misericordia.

(1) Prov. IV.
(2) I. Tim. VI.
(3) I. Cor. III.
(4) I. Cor. X.
(5) Job XIV.
(6) Matth. X.
(7) Matth. V.
(8) Eccli. XVIII.
(9) Philipp. XVI.
(10) Infra II.
(11) Eccli. VI.
(12) Prov. XVII.
(13) Psal. XXX.
(14) Ephes. VI.

CAPUT II.

Ad tolerantiam martyrii Timotheus hortatur, per militis similitudinem, cujus præparatio est ex vi animi, et temporalium effusione bonorum, ac ex præmio ob pugnæ laborem expectando.

1. Tu ergo, fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Jesu.
2. Et in his quæ audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere.
3. Labora sicut bonus miles Christi Jesu.
4. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat cui se probavit.
5. Nam et qui certat in agone, non coronabitur nisi legitime certaverit.
6. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.
7. Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

Supra induxit Timotheum ad diligentem evangelii prædicationem, inducit eum hic ad constantem tolerantiam martyrii. Et primo inducit eum ad sustinendam passionem pro salute fidelium; secundo docet eum qualiter resistat infidelibus, ibi: *Noli verbis.* Item primo inducitur præparatio ad martyrium sustinendum; secundo exhortatio martyrii, ibi: *Memor esto.* Præparatio martyrii præmittitur quantum ad tria. Primum est animi fortitudo; secundum est bonorum dispensatio, ibi: *Et quæ audisti;* tertium est fructuosus militiæ labor, ibi: *Labora.* Requiritur autem ad martyrium fortitudo, quæ est circa pericula mortis. Et ideo dicit: *Tu ergo, fili mi*, sc. quem per evangelium genui *confortare in gratia. — Viriliter agite, et confortetur cor vestrum* [13]. — *Quæ est* non in te, sc. cujus fortitudo est vana, sed *in Christo Jesu. — Confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus* [14]. — Vel in gratia, etc., id est gratuito Dei dono per Christum. *Gratia et veritas*

per Jesum Christum facta est [1]. Secundum est dispensatio bonorum. Circa quod notandum est, quod quando aliquis adducitur ad mortem, disponit de suis. Non ergo minus debent esse solliciti sancti de bonis spiritualibus sibi creditis, quod non dispereant post eorum mortem, sed aliis credant; et ideo monet eum, ut si ad martyrium venerit, quod dispenset doctrinam fidei. Et primo ponit quomodo accepit, quia per auditum; unde dicit: *Quæ audisti a me*, et ego a Christo. Et dico a me non singulariter, sed confirmata *per multos testes*, id est, per legem et prophetas. *Testificata a lege et prophetis* [2]. Vel per Apostolos. *Sive enim ego, sive illi, sic prædicavimus, et sic credidistis* [3]. — *Hæc commenda*, inquantum sunt accepta. *Quam sine fictione didici, et sine invidia communico* [4]. — *Fidelibus hominibus*, ut sc. non quærant lucrum temporale, sed gloriam Dei. *Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur* [5]. *Fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam, etc.* [6]. Item qui sunt idonei ad dispensandum; ideo dicit: *Qui idonei, etc.* Debent autem esse idonei tripliciter. Primo intellectu, ut sint sapientes ad intelligendum. *Ego dabo vobis os et sapientiam, etc.* [7]. Item lingua, ut sint facundi ad docendum. *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam suscitare eum, qui lapsus est, verbo* [8]. Item opere, quia cœpit Jesus facere et docere [9].

Deinde cum dicit: *Labora*, ponitur tertium, quod est legitimus militiæ labor, ad quem primo hortatur; secundo ponit laboris præmium, ibi: *Nam et qui*; tertio militiæ stipendia, *Laborantem*. Item primo hortatur ad legitimum laborem; secundo exponit quis labor sit legitimus, ibi: *Nemo*. Dicit ergo: *Labora sicut bonus miles Christi*. Est autem tripliciter aliquis miles Christi. Primo inquantum pugnat contra peccata. Job [10]: *Militia est vita hominis super terram*; et [11]: *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto, etc.* Et hæc pugna est contra carnem, mundum et diabolum. *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, etc.* [12]. Secundo est aliquis miles Christi pugnando contra errores. *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum consilia destruentes, etc.* [13]. Tertio est militia martyrum contra tyrannos. Et hæc est laboriosior. *Numquid est numerus militum ejus* [14]? Et non debet quiescere miles, quia dicitur a militia sustinenda.

Deinde cum dicit: *Nemo*, exponit quid sit legitimus labor. Et primo inducit eum ad laborem; secundo ostendit qualis debet esse bonus miles, ibi: *Ut ei placeat*. Primo, circa primum duo facit, quia exemplum ponit; secundo manifestat. Dicit ergo: *Nemo militans Deo, etc.* Circa primum sciendum est, quod alius est finis militiæ spiritualis, et alius est finis militiæ corporalis; quia finis militiæ corporalis est, ut obtineat victoriam contra hostes patriæ, et ideo milites debent abstinere ab his, quæ abstrahunt a pugna, puta a negotiis et delitiis. *Qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet* [15]. Sed militiæ spiritualis finis est, ut victoriam habeant ab hominibus, qui sunt contra Deum; et ideo oportet, quod abstineant ab omnibus, quæ distrahunt a Deo. Hæc autem sunt negotia sæcularia, quia sollicitudo hujus sæculi suffocat verbum. Et ideo dicit: *Implicat se*. Sed contra: Negotia sæcularia sunt temporalia, hoc autem Apostolus fecit, quando vixit labore manuum suarum. Respondeo: Dicendum est quod Apostolus dicit, implicat, et non dicit, exercet. Ille autem eis implicatur, cujus cura et sollicitudo jungitur circa ipsa. Et tunc proprie ipsa hæc interdicuntur militibus Christi, in quibus ostenditur non esse necesse implicari animum. Item non dicit simpliciter, implicatur, sed dicit, implicat se; quia quandoque implicatur, et non se implicat. Implicat enim se quando sine pietate et necessitate assumit negotia; sed quando necessitas officii pietatis et auctoritatis exercetur, tunc non implicat se, sed implicatur hujusmodi necessitate. *Assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit* [16]. Causa autem quare non debent se implicare est: *Ut ei placeat cui se probavit. — Si quis diligit*

(1) Joan. I.
(2) Rom. III.
(3) I. Cor. XV.
(4) Sap. VII.
(5) I. Cor. IV.
(6) Matth. XXIV.
(7) Luc. XXI.
(8) Isa. L.
(9) Act. I.
(10) Cap. VII.
(11) Cap. XIV.
(12) Ephes. ult.
(13) II. Cor. X.
(14) Job XXV
(15) I. Cor. IX.
(16) Rom. XVI.

mundum, non est charitas Patris in eo [1]. — Qui enim est miles Christi, devovit se ad militandum Deo; et ideo debet conari, ut ei placeat cui se devovit.

Deinde cum dicit: *Nam et qui*, ponit laboris præmium. Et quia diceret aliquis: O Paule, magna imponis, sed quis est eorum fructus? Respondet: Assumatis exemplum in pugnis sæcularibus, ubi non omnes, sed legitime pugnantes accipiunt coronam. Sic ergo erit et in spiritualibus, quod nullus coronabitur, nisi servet debitas leges pugnæ. *Illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam* [2]. *In perpetuum coronata triumphat* [3].

Deinde cum dicit: *Laborantem*, ostendit stipendia, interdicitque ei negotia sæcularia. Et primo proponit stipendia sub metaphora; secundo exponit, ibi: *Intellige;* officium enim prædicatorum et doctorum est officium militum, inquantum insurgunt contra hostes et vitia; item agricolæ, inquantum fructum faciunt promovendo ad bona. Hujus ager est ecclesia, et principalis agricola est Deus, interius et exterius operans. *Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est* [4]. Homines autem exterius adhibent ministerium. *Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit* [5]. Isti sunt exteriores agricolæ. *Si animam agricolarum ejus afflixi* [6]. Istum ergo agricolam oportet fructum accipere; hujus fructus sunt opera virtutum. *Flores mei fructus honoris et honestatis* [7]. *Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia* [8]. Inter hos fructus sunt et fructus eleemosynarum. *Hæc erat plena fructibus bonis et eleemosynis quas faciebat* [9]. Isti ergo debent principaliter fructum percipere, ut ipsi gaudeant, primo de subditorum fructibus. *Itaque, fratres mei charissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea* [10]. Secundo de subsidiis temporalibus, non pro præmio principali, sed stipendio. *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis* [11]. *Dignus est operarius cibo suo* [12].

Deinde cum dicit: *Intellige*, exponit quæ dixerat sequens modum Christi post parabolas (*Qui habet aures audiendi, audiat* [13]); quasi dicat: Reduc hæc ad intellectum spiritualem. *Intelligentia opus est in visione* [14]. Quasi diceret aliquis: Tu dicis: Accipe stipendium, o Timothee; sed tu non facis, quia de labore manuum vis vivere. Unde intellige quæ dico, quia est necessaria discretio, quia ibi non sunt accipienda ubi est occasio avaritiæ contra evangelium, vel propter cupiditatem, vel propter otium, et hoc poteris intelligere, quia *dabit, etc.* — *Unctio docebit vos de omnibus* [15].

LECTIO II.

Exemplo Christi, ad martyrium Timotheus impellitur, seseque etiam in exemplar præbens, cujus martyrii præmium ponit gloriosam corporis resurrectionem.

8. Memor esto Dominum nostrum Jesum Christum resurrexisse a mortuis, ex semine David, secundum evangelium meum;

9. In quo laboro usque ad vincula, quasi male operans, sed verbum Dei non est alligatum.

10. Ideo omnia sustineo propter electos, ut et ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu, cum gloria cælesti.

11. Fidelis sermo: Nam si commortui sumus, et convivemus:

12. Si sustinemus, et conregnabimus: si negaverimus, et ille negabit nos:

13. Si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.

14. Hæc commone, testificans coram Deo. Noli contendere verbis, ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium.

15. Sollicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis.

Supra ponitur præparatio ad martyrium, hic ponitur exhortatio ad ipsum; et primo præmittit exemplum præmii; secundo exemplum martyrii, ibi: *In quo laboro;* tertio manifestat consequentiam præmii ad martyrium, ibi: *Fidelis sermo.* Nam præmium mortis pretiosæ martyrii est resurrectio gloriosa, cujus exemplum præcessit in capite nostro Christo. Et ideo dicit: *Memor esto, etc.;* quasi dicat: Dominum nostrum Jesum Christum supple habe in mente contra tribulationes. *In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos* [16]. Multa enim sunt in eo cogitanda, sed

(1) I. Joan. II.
(2) I. Cor. IX.
(3) Sap. IV.
(4) Joan. XIII.
(5) I. Cor. III.
(6) Job XXXI.
(7) Eccli. XXIV.
(8) Galat. V.
(9) Act. IX.
(10) Philipp. IV.
(11) Galat. V.
(12) Matth. I.
(13) Matth. XIII.
(14) Dan. XVI.
(15) I. Joan. II.
(16) Prov. III.

specialiter resurrectio. Ad hanc omnia ordinantur, et præcipue totus Christianæ religionis status. *Si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et corde tuo credideris, quod Deus excitavit illum a mortuis, salvus eris* [1]. Et nota quod dicit resuscitatum, quia etsi Pater eum resuscitaverit, tamen propria etiam virtute resurrexit, et est primus resurgentium [2]. Sed quia secundum naturam humanam resurrexit, et mortuus est, *ex semine David.* — *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem, etc.* [3]. — *Secundum evangelium meum*, id est, a me prædicatum. *Notum autem facio vobis evangelium, quod prædicavi vobis* [4]. Qui prædicat evangelium est minister evangelii, sicut qui baptizat est minister baptismi. Tamen non potest dici baptisma meum, sed Evangelium sic. Et hoc ideo, quia multum facit exhortatio et sollicitudo.

Deinde cum dicit: *In quo laboro*, ostendit se in exemplum martyrii, et primo ejus pœnam; secundo ejus causam, ibi: *Ideo omnia.* Tria autem ostendit esse in pœna, sc. acerbitatem, opprobrium, et constantiam. Acerbitatem cum dicit: *In quo*, sc. evangelio prædicando, vel pro quo *laboro*, id est, affligor, et hoc *usque ad vincula*, quia quando hanc epistolam scripsit, erat Romæ in vinculis. *Ministerium evangelii pro quo legatione fungor in catena* [5]. Opprobrium quantum ad infideles, cum dicit: *Quasi male operans.* Christiani enim tunc reputabantur pessimi. *Beati eritis cum vos oderint homines, et separaverint, et exprobraverint, etc.* [6]. Christus etiam fuit damnatus, quasi male operans. *Et cum sceleratis reputatus est* [7]. Constantiam autem ostendit, cum dicit: *Sed verbum Dei, etc.* Licet enim corpus sit alligatum, tamen verbum Dei non est alligatum, quia prædicatio fuit ex voluntate Apostoli, quæ libera est, præcipue propter efficaciam charitatis, quæ nihil timet. *Certus sum enim quia neque mors, neque vita, etc.* [8]. Quia, sicut I Joan. III dicitur, *Major est Deus corde nostro.* Et dicitur, quod in vinculis existens, multos convertit.

Deinde cum dicit: *Ideo omnia sustineo*, ostendit causam, quia martyrem non pœna facit, sed causa. Duplex autem est causa martyrii, sc. propter divinum honorem, et salutem proximi. Propter Deum quidem, quia [9] *Propter te mortificamur tota die.* Propter salutem proximorum, quia dicit hic: *Propter electos.* — *Majorem charitatem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis* [10]. *Quoniam ille pro nobis animam suam posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere* [11]. — Et dicit *propter electos*, quia quæcumque bona fiunt, specialiter cedunt in bonum electorum, non reproborum. Et quomodo? *Ut et ipsi salutem consequantur.* Sed numquid sufficit passio Christi? Dicendum est, quod sic effective, sed passio Apostoli dupliciter expediebat. Primo quia dabat exemplum persistendi in fide; secundo quia confirmabatur fides, et ex hoc inducebantur ad salutem. Et hoc *in Christo*, id est, quæ venit nobis per eum. *Ipse enim salvum faciet populum a peccatis eorum* [12]. Et hoc non solum salutem, gratiæ præsentem, sed etiam *Cum gloria cœlesti.* — *Merces vestra copiosa est in cœlis* [13].

Deinde cum dicit: *Fidelis sermo*, ponit consequentiam præmii ad meritum martyrii. Et primo ponit attestationem; secundo consequentiam, ibi: *Nam si commortui sumus;* tertio confirmat per testimonium, ibi: *Hæc commone.* Dicit ergo: *Fidelis sermo*, id est, verbum quod dicam est fidele. *Hæc verba fidelissima sunt, etc.* [14].

Deinde cum dicit: *Nam si, etc.*, ponit consequentiam. Et primo de remuneratione bonorum; secundo de punitione malorum, ibi: *Si negaverimus.* In præmio bonorum sunt duo, sc. reparatio per resurrectionem, et superadditio gloriæ ad quam resurgent. Et ideo primo ostendit, quod per Christum venitur ad reparationem vitæ; secundo quod per ipsum venitur ad resurrectionem, ibi: *Si sustinemus.* Dicit ergo: *Si commortui sumus*, sc. cum Christo, et hoc per sacramenti susceptionem in baptismo. *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem* [15]. Item per pœnitentiam nos macerando. *Qui Christi sunt,*

(1) Rom. x.
(2) I. Cor. xv.
(3) Rom. i.
(4) I. Cor. xv.
(5) Ephes. ult.
(6) Luc. ix.
(7) Isa. liii.
(8) Rom. viii.
(9) Rom. viii.
(10) Joan. xv.
(11) I. Joan. iii.
(12) Matth. i.
(13) Matth. v.
(14) Apoc. ult.
(15) Rom. vi.

carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis [1]. Item pro confessione veritatis moriendo, sicut et Christus. *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* [2]. Si ergo commortui sumus, *et convivemus*, id est, sicut ipse resurrexit, sic et nos. *Si complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus* [3]. Deinde agit de gloria, quam sancti merentur per mortis ignominiam. *Nonne hæc oportuit Christum pati* [4]? Et ideo dicit: *Si sustinuerimus*, sc. patienter afflictiones et opprobria, *conregnabimus*, id est, simul cum ipso perveniemus ad regnum. *Beati qui persecutionem, etc.* [5].

Deinde cum dicit: *Si negaverimus*, ostendit consequentiam quantum ad pœnas. Dupliciter autem potest aliquis peccare contra fidem. Primo exterius negando; secundo interius eam deponendo. Quantum ad primum dicit: *Si negaverimus*, sc. coram aliis, *ipse negabit nos* in judicio. *Amen dico vobis, nescio vos* [6]. Negare est non cognoscere eos esse de ovibus suis. Quantum ad secundum dicit: *Si non credimus*, id est, si fidem a corde abjiciamus, *ille fidelis permanet*, id est, ipse fidem suam tenet. Unde fidelis manet in sua fide, quia fides nihil aliud est, quam participatio sive adhæsio veritati. Ipse autem est ipsa veritas, quæ negare se non potest. Ergo non est omnipotens. Respondeo: Ex hoc est omnipotens, quod *seipsum negare non potest*. Posse enim deficere magis est pertinens ad impotentiam, quia quod aliquid deficiat a suo esse, est per debilitatem virtutis propriæ. Christum autem negare seipsum est deficere a seipso; hoc ergo ipsum, quod non potest negare se, est ratio perfectæ virtutis. Unde nec peccatum cadit in eum, ut est dictum, nec potest negare suam virtutem et suam justitiam quin puniat. *Qui vero non crediderit, condemnabitur* [7]. Sed numquid non potest Deus alicui remittere pœnam? Potest quidem secundum ordinem sapientiæ suæ, sed contra ordinem sapientiæ et justitiæ, non.

Deinde cum dicit: *Hæc commone, etc.*, confirmat per testimonium; quasi dicat: Simul cum aliis admoneo, ut semper habeas in corde, *testificans coram Deo*, id est, testem adducens coram quo loquor. Deinde cum dicit: *Noli verbis*, ostendit quomodo resistat infidelibus, quia primo præmittit modum resistendi; secundo ostendit quæ sunt quibus resistat, ibi: *Profana*. Item primo excludit indebitum modum resistendi; secundo ponit debitum, ibi: *Sollicite*. Circa primum primo excludit indebitum modum; secundo rationem assignat, ibi: *Ad nihil*. Dicit ergo: *Nolite contendere verbis*. Contentio importat concertationem in verbis. Potest ergo secundum duo intelligi, quia acrimoniam loquens depravatur dupliciter. Uno modo si per hoc acceditur ad favorem falsitatis, ut quando quis cum confidentia clamoris impugnat veritatem. Alio modo propter inordinationem, ut quando utitur acrimonia, vel ultra modum debitum, vel contra qualitatem personæ. Sed si moderate, et cum circumstantiis debitis, et pro veritate fiat, non est peccatum. Et sic in rethorica est unum instrumentum exhortationis. Tamen in sacra scriptura accipitur secundum quod importat inordinationem. *Si quis videtur inter vos contentiosus esse, nos non habemus talem consuetudinem, neque ecclesiæ Dei* [8]. Et dicit, verbis, quia aliqui disceptant solum verbis improperii. Et hoc proprie est contendere. Si hoc fit non verbis tantum, sed veris rationibus, hoc est disputare, non contendere.

Deinde cum dicit: *Ad nihil utile est*, ostendit rationem documenti. Nam moderata disputatio quando cum ratione fit, est utilis ad instructionem; sed quando cum verbis tantum, tunc est litigiosa. Ideo dicit: *Nisi ad subversionem*, et hoc dupliciter: Uno modo dum quod est certum venit in dubium; alio modo, quia audientes scandalizantur. *Ubi verba sunt plurima, ibi frequenter egestas* [9]; unde [10] *Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum*. Sed numquid non sine contentione debet quis disputare coram populo de fide? Respondeo: Distinguendum est ex parte audientium, quia aut sunt sollicitati ab infidelibus, et tunc est utilis publica disputatio: quia per hanc sim-

(1) Galat. VI.
(2) Psal. CXV.
(3) Rom. VI.
(4) Luc. ult.
(5) Matth. V.
(6) Matth. XXV.
(7) Matth ult.
(8) I. Cor. XI.
(9) Prov. XIV.
(10) Jac. III.

plices efficiuntur magis instructi quando vident errantes confutari. Si vero non sunt sollicitati ab infidelibus, tunc non est utilis disputatio, sed periculosa. Item est distinguendum ex parte disputantis, quia si disputans est prudens, sic quod manifeste confutet adversarium, tunc debet publice disputare: si vero non, nullo modo.

Deinde cum dicit: *Sollicite cura teipsum*, ponit debitum modum resistendi. Et primo quantum ad rectam intentionem; secundo quantum ad rectam operationem; tertio quantum ad rectam doctrinam. Qui enim vult disputare, primo debet scrutari suam intentionem, utrum moveatur bono zelo. Ideo dicit: *Probabilem Deo exhibere*, qui sc. probat cor. *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat* [1]. *Probasti cor meum et visitasti nocte* [2]. Item quod doctrinam quam prædicat ore, stabiliat per opera, quod nisi faciat, est confusione dignus. Unde dicit: *operarium inconfusibilem;* quasi dicat: Hæc facito, si non confuderis. Item quod recte tractet verbum veritatis, vera docendo et utilia audientibus. Unde subjungit: *Recte tractantem verbum veritatis*, non quærens lucrum et gloriam. *Non sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sicut ex Deo coram Deo in Christo loquimur* [3].

LECTIO III.

Hæresum doctrinam vitandam monet, propter nocumentum quod inferunt, docens, non tollendam esse e medio fidem hæresum causa, ostenditque cur Deus permittit quosdam errare.

16. Profana autem et vaniloquia devita. Multum enim proficiunt ad impietatem.

17 Et sermo eorum ut cancer serpit. Ex quibus est Hymenæus et Philetus,

18. Qui a veritate exciderunt, dicentes resurrectionem jam factam, et subverterunt quorumdam fidem.

19. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc. Cognovit Dominus qui sunt ejus. Et discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini.

20. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia: et quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

Supra instruxit Timotheum, ostendens modum generalem quo infidelibus est resistendum, hic ostendit in speciali quibus sit resistendum. Et primo ostendit quibus est resistendum; secundo quare, ibi: *Multum enim;* tertio quomodo, ibi: *Juvenilia.* Dicit ergo: *Profana et vaniloquia devita.* Ubi ostendit duo esse vitanda, sc. profana et vaniloquia, et referuntur ad idem, vel ad diversa. Nam profana dicuntur quasi procul a *fano*, sc. cultu divino, et hæc sunt documenta hæresum; et hæc vitanda. Ideo dicit: *Devita profana.* Potest etiam dici, quod hæc profana sunt, quæ fidei repugnant, sed vaniloquia fabulosa. *Vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum* [4].

Deinde cum dicit: *Multum enim*, ostendit quare hæc sunt vitanda, et hoc dupliciter. Primo ex nocumento quod inferunt; secundo ex fructu vitationis, ibi: *Si quis.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quomodo noceant ad fidei subversionem; secundo quomodo non possunt totaliter fidem subvertere, ibi: *Sed firmum.* Item primo ponit documentum; secundo subdit similitudinem, ibi: *Et sermo;* tertio exemplum, ibi: *Ex quibus est.* Dicit ergo: Hæc sunt vitanda, quæ impediunt pietatem, quæ cultus Dei dicitur. Unde doctrina fidei est doctrina pietatis. Impietas vero est doctrina contra fidem; unde dicit: *Multum enim proficiunt ad impietatem*, id est, perducunt ad errorem sive ad erroneam doctrinam. Sed hic profectus est in malis abusive. *Mali homines et seductores proficiunt in pejus, errantes et in errorem mittentes alios* [5]. Deinde ponit eorum similitudinem, dicens: *Sermo.* Hæretici enim dicunt a principio quædam vera et utilia, sed cum audiuntur, immiscent quædam, quæ evomunt, mortifera. Et ideo dicit: *Sermo eorum, etc. — A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso augetur sanguis* [6].

Deinde cum dicit: *Ex quibus*, ponit ad hoc exemplum. Hi enim duo, fidem suo tempore corrumpebant. A quibus quidam errantes conversi sunt in vaniloquium, etc. De Phileto dicitur supra [7]: *Aversi sunt a me omnes, qui sunt in Asia, ex quibus est Philetus et Hermogenes.* De Hymenæo autem habetur I. Tim. I: *Ex quibus est Hymenæus.* Et dicit: *Exciderunt. — A nobis exierunt* [8]. — Et hoc ag-

(1) II. Cor. X. (2) Psal. XVI.
(3) II. Cor. II. (4) Psal. XI.
(5) Infra III. (6) Eccli. XI.
(7) Cap. I. (8) I. Joan. II.

gravat, quia [1] *Melius enim erat eis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti.* Errabant autem dicentes resurrectionem jam factam esse. De qua Matth. XXVII: *Multa corpora sanctorum, qui dormierant, resurrexerunt.* Et dicebant, quod non est alia resurrectio expectanda, sed tunc surrexerunt. Alio modo et melius, quod sicut est duplex mors, ita duplex est resurrectio, sc. animæ et corporis. De resurrectione animæ habetur Apoc. XX: *Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima.* Dicebant ergo, quod omnia, quæ dicuntur in scripturis, erant referenda ad resurrectionem animarum quæ jam facta est. *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite* [2]. Et hic error est etiam hodie apud hæreticos, et per istum subvertunt quosdam. Et congrue dicit: *Et subverterunt quorumdam fidem*, quia destruunt fundamentum fidei. *O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, et inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas* [3].

Deinde cum dicit: *Sed firmum*, ostendit quomodo per hæreses fides non est totaliter subvertenda. Et primo quod per doctrinas hæreticas non potest tota ecclesiæ fides corrumpi. Secundo ostendit quare Deus permittit aliquos errare, ibi: *In magna autem.* Item primo ostendit immobilitatem fidei electorum; secundo addit demonstrationem, ibi: *Habens.* Dicit ergo: Subvertunt, *sed firmum fundamentum Dei stat.* Hæc enim fundamenta sunt illa, quibus datur gratia immobiliter standi. *Fundata enim erat supra firmam petram* [4]. — *Firmum*, quia immobile. Unde præmittitur ibi [5], quod *venerunt flumina et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non cecidit.* Hujus firmitas dependet primo ex divina prædestinatione; secundo ex libero arbitrio nostro. Et ideo quantum ad primum dicit: Hoc firmum fundamentum, *habens hoc signaculum*, id est, hoc est signum hujus firmitatis. *Qui autem acceperit testimonium ejus, signavit, quia Deus verax est* [6]. Hæc est prima pars signaculi, sc. ex divina prædestinatione, quia novit Dominus, qui sunt ejus. Et hæc est notitia divinæ prædestinationis. *Ego cognosco oves meas, et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili* [7]. *Non novi vos* [8]. Sed quantum ad secundum dicit: *Discedat ab iniquitate omnis, qui invocat.* Quasi dicat: Si prædestinati sunt a Deo, quod per liberum arbitrium salvabuntur, quia ex hoc, quod aliquis finaliter non adhæret peccato, ostendit se esse prædestinatum. Et ponit duo, quæ pertinent ad ordinationem in statu salutis. Primum, quod confiteatur fidem. Ideo dicit: *Omnis qui, etc.* — *Ore autem confessio fit ad salutem* [9]. — Secundum, quod recedat a peccato. *Non omnis qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum, etc.* [10]. Et ideo dicit: *Discedat, etc.* — *Derelinquat impius viam suam, etc.* [11]. — Quod vero dicit: *Invocat nomen*, non intelligit, quod solum nominet ore, sed interius per fidem, et extra per opus.

Deinde cum dicit: *In magna*, ponit rationem quare Deus permittit aliquos errare, licet omnes diligat. Dupliciter autem potest hoc intelligi, quia vel in generali, vel in speciali ad hunc, vel illum. Si enim quæras in singulari, quare dat huic donum perseverantiæ, et non illi, non habet rationem nisi solam Dei voluntatem. Augustinus: Quare hunc trahat, et illum non trahat, noli velle judicare, si non vis errare, etc. Sed si quæras in generali quare quibusdam dat, et quibusdam non, habet rationem, quam assignat Apostolus Rom. IX. Et est eadem ratio cum ista, licet per alia exempla. Ideo enim dicit: *Sustinuit in multa patientia, etc.* Secundum enim quod omnia opera, quæ Deus facit in natura et gratia, sunt facta ad manifestandum gloriam Dei (*Gloria Domini plenum est opus ejus* [12]): sic etiam fecit diversas creaturas, ut perfectio divinæ bonitatis, quæ non potest manifestari per unam, sufficienter manifestetur per aliam. Ita etiam considerandum est de uno artifice, in domo una est una fenestra, quæ est altera pulchrior. Si quis ergo quærat quare non tota domus est fenestra, ratio est quia tota domus esset imperfecta. Similiter dicit Apostolus [13]: *Si totum corpus esset oculus, ubi auditus?* Sic ergo dicit Apostolus in effectu gratiæ, quia oportuit quod Deus manifestaret

(1) II. Pet. II. (2) Coloss. III. (3) Act. XIII. (4) Matth. VII. (5) Matth. V. (6) Joan. III. (7) Joan. X. (8) Matth. VII. (9) Rom. X. (10) Matth. VII. (11) Isa. LV. (12) Eccli. XLII. (13) I. Cor. XII.

justitiam et misericordiam. Si enim omnes salvaret, esset solum ejus misericordia; si omnes damnaret, solum esset justitia. Et ideo Deus volens manifestare iram, id est, justitiam, etc. Et similis est ratio de perfectione ecclesiæ, quam oportebat esse perfectam, quod non esset in ea diversitas. In qua est triplex diversitas, sc. bonorum et malorum, bonorum et meliorum, malorum et pejorum. Et hanc assignans dicit: *In magna autem domo*, id est, ecclesia (*O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus* [1]), *non solum sunt vasa aurea, etc.*, ubi aurea et argentea distinguuntur a fictilibus; item argentea ab aureis; item fictilia a ligneis. In primo comparatio bonorum et malorum innuitur; in secundo comparatio bonorum et meliorum; in tertio malorum et pejorum. Nam aurea et argentea sunt boni; sed aurea meliores, argentea minus boni. Similiter lignea et fictilia sunt mali; sed fictilia sunt pejores, lignea vero minus mali.

Consequenter designat diversitatem quantum ad usum, ut boni sint vasa in honorem, sicut deputati ad honorabilem usum; mali vero sint vasa fictilia et lignea, quasi deputati in contumeliam, id est, ad vilem usum. Sicut enim in hominibus quidam, sc. sancti, quasi vasa pretiosa. *Vas auri solidum, etc.* [2]. *Vas electionis est mihi iste, etc.* [3]. Quidam vero sicut vasa inutilia, sc. mali. *Fraudulenti vasa pessima sunt* [4]. *Cor fatui quasi vas confractum* [5]. Prima vasa sunt in honorem, quibus debetur vita æterna. *His quidem qui secundum patientiam boni operis gloriam et honorem et incorruptionem quærentibus vitam æternam* [6]. Secunda vasa sunt in contumeliam. *Qui autem contemnunt me erunt ignobiles* [7]. Et prædicta diversitas potest aliter applicari ad diversitatem ecclesiæ, ut vasa aurea sint prælati, argentea vero, et lignea, et fictilia tenentes inferiorem gradum, inter quos est quidam gradus. Et quod subdit: *Quædam in honorem, etc.*, non est tunc intelligendum quod vasa aurea et argentea omnia sint in honorem, et fictilia in contumeliam, quia de quocumque statu quidam salvantur, et quidam damnantur.

(1) Baruch III. (2) Eccli. I.
(3) Act. IX. (4) Isa. XXXII.
(5) Eccli. XXI (6) Rom. II. (7) I. Reg. II.

LECTIO IV.

Profana docet esse vitanda ex fructu inde proveniente, demum quæ sint sectanda ab eodem proponit.

21. Si quis ergo se emundaverit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum et utile Domino, ad omne opus bonum paratum.
22. Juvenilia autem desideria fuge: sectare justitiam, fidem, spem, charitatem et pacem cum his qui invocant Dominum de corde puro.
23. Stultas autem et sine disciplina quæstiones devita, sciens quia generant lites.
24. Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem,
25. Cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati: nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem,
26. Et resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.

Supra ostendit quod profana sint vitanda per rationem sumptam ex nocumento; hic ostendit idem per rationem sumptam ex fructu. Et primo proponit vitationem; secundo ejus fructum, ibi: *Est vas.* Nam vitationem vocat emundationem. Dicit ergo: Quædam sunt vasa in contumeliam, *ergo si quis emundaverit se ab istis*, quia eorum consortia inquinant. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea* [8]. Et ideo fugiendi sunt. *Exite de medio et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, etc.* [9]. Fructus autem sequens est quadruplex. Primus est ex ordine ad gloriam, *quia erit vas in honorem;* quia si sordidetur ab illis, erit in contumeliam; si emundat se, in honorem. *Nimis honorati sunt amici, etc.* [10]. *Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum* [11]. Alii effectus sunt gratiæ, quorum primus est hominis sanctificatio; secundus est hominis ordinatio per rectam intentionem; tertius per operis executionem. Quantum ergo ad primum dicit: *Sanctificatum.* — *Abluti estis, sanctificati estis* [12]. — Sed quantum ad secundum dicit: *Utile Domino.* Sed numquid indiget servitio nostro? Non. *Bonorum meorum non indiges* [13]. Sed dicit, utile Domino, id est, utilitati suæ cedet ad honorem Domini. *Ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel* [14]. Quantum ad tertium dicit: *Ad omne opus bonum paratum.* — *Paratus*

(8) Eccli. XIII. (9) II. Cor. IX.
(10) Psal. CXXXVIII. (11) Prov XXV.
(12) I. Cor. VI. (13) Psal. XV. (14) Act. IX.

sum, et non sum turbatus [1]. — Et dicit: Ad omne bonum, quia præcepta affirmativa non obligant ad semper. Et ideo debet esse paratus, ut quando necesse est operetur.

Deinde cum dicit: *Juvenilia*, ostendit qualiter profana sunt vitanda. Et ponit duo vitanda: Primum est conversatio prava; secundum est doctrina mala, ibi: *Stultas autem.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quid sit vitandum; secundo quid sit sequendum, ibi: *Sectare.* Dicit ergo: Dico quod debes vitare hæc, ut sis vas emundatum; ideo *juvenilia, etc.* Considerandum est quod dicit hoc, quia iste juvenis erat. Et hæc sunt desideria vanitatum exteriorum, et carnalium voluptatum. Naturale est juvenibus quod hæc desiderent. *Adolescentia et voluptas vana sunt* [2]. Cujus est duplex ratio. Una, quia non sunt alia experti; secunda, quia hujusmodi delectationes naturales sunt ordinatæ ut medicina contra labores. Natura vero in juvenibus laborat, et ideo inclinantur ad eas.

Deinde cum dicit: *Sectare vero justitiam, fidem, spem, charitatem, et pacem*, ostendit quæ sunt sectanda. Et sunt quatuor, quorum primum ordinat ad subditos, et hæc est justitia, quia princeps est custos justitiæ. *Rex qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo* [3]. Secundum ordinat ad eum, et hæc est fides, sine qua impossibile est placere Deo [4]. Tertium est spes. Quartum ordinat ad proximum unumquemque, scil. charitas et pax, quæ se extendit ad inimicos. *Si habuero fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum* [5]. Ex charitate sequitur gaudium. Pax autem importat ordinatam concordiam. Quod autem subdit: *Cum his qui invocant, etc.*, uno modo exponi potest referendo ad immediate dictum; quasi dicat: Sequimini pacem cum his, etc. Quod autem dicit: *De corde puro*, ponitur, quia non est speciosa laus, etc. Sed Hebr. XII dicitur: *Pacem sequimini cum omnibus.* Quare ergo dicitur hic: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro?* Respondeo: Dicendum est, quod quantum in nobis est, debemus habere pacem cum omnibus, si fieri potest; sed non potest esse pax inter bonos et malos, quia pax dicit concordiam, quæ non potest haberi cum malis. Alio modo legitur *cum his, etc.*, ut referatur ad totum præcedens; quasi dicat: Ita sectare justitiam, pacem, et omnia, sicut et illi qui invocant, etc.

Deinde cum dicit: *Stultas autem*, hortatur ad vitandum doctrinam malam. Et primo docet, quid sit vitandum; secundo quid sit sectandum, ibi: *Sed mansuetum.* Circa primum duo facit; quia primo proponit documentum; secundo rationem assignat, ibi: *Sciens quia* vitandæ sunt *quæstiones stultæ*, quantum ad materiam, quia sunt de stultis, id est, de his, quæ contrariantur sapientiæ, id est, de his, quæ sunt contra divinam sapientiam. Has non debet homo movere, sed eis resistere. *Stultus factus est omnis homo a scientia sua* [6]. Dicit autem: *Sine disciplina*, quantum ad modum, quia clamosæ sunt. Vel sine disciplina ex parte eorum de quibus dubitatur, ut puta si vertat in dubium id quod tota ecclesia tenet. *Job autem stulte locutus est, et verba ejus non sonant disciplinam* [7]. Quæstiones autem intantum sunt amandæ, inquantum ducunt ad veritatem: per hoc quod oportet quod omnes unum dicant. Quæstiones autem stultæ non ducunt ad veritatem, sed ad litem, quæ est vitanda. *Ecce ad lites et contentiones jejunatis, etc.* [8]. Et ideo dicit: *Servum autem Domini*, id est, eum qui se dat servitio Domini, *non oportet litigare.* — *Non litigiosum* [9].

Deinde cum dicit: *Sed mansuetum*, ostendit quid sit sectandum. Et primo ponit documentum; secundo rationem, ibi: *Ne quando det.* Item prima in duas, quia primo proponit quoddam generale ad omnes; secundo quædam necessaria ad singulos, ibi: *Docibilem.* Generale quod debet habere qui vult disputare, est quod sit mansuetus. *Docebit mites vias suas* [10]. Est enim mansuetudo virtus compescens ab ira, quæ perturbat judicium rationis, quæ necessaria est in quæstione et judicio veritatis. *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* [11]. In speciali autem debet habere respectu superiorum docilitatem; respectu per-

(1) Psal. CXVIII. (2) Eccle. XI.
(3) Prov. XX. (4) Hebr. XI.
(5) I. Cor. XIII. (6) Jerem. X.
(7) Job XXXIV. (8) Isa. LVIII.
(9) I. Tim. III. (10) Psal. XXIV.
(11) Matth. XI.

secutorum, patientiam; respectu falsorum doctorum, correctionem. Quantum ad primum dicit: *Docibilem*, id est, paratum corrigi a quocumque. Et hæc est sapientia cælestis. *Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est: deinde autem pacifica, modesta, suadibilis, etc.* [1]. Quantum ad secundum dicit: *Patientem. — Bene patientes erunt ut annuntient* [2]. *Doctrina viri per patientiam noscitur* [3]. — Quantum ad tertium dicit: *Cum modestia corripientem*, quia correctio debet esse modesta. *Vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, etc.* [4].

Deinde cum dicit: *Nequando*, assignat rationem vitationis, et respondet cuidam tacitæ quæstioni. Posset enim aliquis dicere: Isti resistunt veritati, et ideo imminet necessitas corrigendi. Respondeo quod Deus pater eos potest reducere ad pœnitentiam, et ad hoc debet justus niti. Et primo præmittit pœnitentiam, quam debet intendere contra adversarios; secundo pœnitentiæ fructus; tertio pœnitentiæ necessitatem. Dicit ergo: *Nequando*, id est, ut Deus aliquando *det eis pœnitentiam*, quia ex superbia resistunt, quibus difficile videtur dari pœnitentia. Hic excluditur error Pelagii qui dicit dona gratiæ esse ex operibus nostris, quod per hoc patet esse falsum, quia etiam principium bonorum, scil. pœnitentia, datur a Deo. *Converte nos, Domine, ad te, et convertemur* [5]. *A timore tuo concepimus* [6]. Fructus vero pœnitentiæ duplex est, sc. cognitio veritatis, et liberatio a potestate diaboli. Quantum ad primum dicit: *Ad cognoscendam veritatem*, quia quando ex malitia resistitur veritati, ipsa malitia sua excæcat eos; quando ergo malitia aufertur, cognoscunt veritatem. *Et cognoscetis veritatem* [7]. Quantum ad secundum dicit: *Et resipiscant a diaboli laqueis*, id est, ab occasionibus errorum ex parte intellectus, sicut falsæ phantasiæ, et ex parte affectus, sicut sunt invidia, superbia, et hujusmodi. Necessitas autem pœnitentiæ est magna, quam nisi habeant, diabolus dominatur eis. Unde dicit: *A quo captivi tenentur*, quia qui facit peccatum servus est peccati [8]. Et dicit: *Ad ipsius voluntatem*, sc. sectandam. Vel ut de homine faciat voluntatem suam. Sed contra, non statim præcipitat sicut vellet. Dicendum est, quod solum adipiscitur quantum permittitur sibi; sed difficile est quod ei auferatur id quod tenet. *Numquid tolletur a forti præda, aut quod captum fuerit a robusto salvum esse poterit* [9]?

(1) Jac. III. (2) Psal. XCI.
(3) Prov. XIX. (4) Galat. VI.
(5) Thren. V. (6) Isa. XXVI.

CAPUT III.

Pericula novissimis temporibus, ob abundantiam malitiæ et sui ipsius amorem futura prædicit.

1. Hoc autem scito, quia in novissimis diebus instabunt tempora periculosa.
2. Et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti,
3. Sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate,
4. Proditores, protervi, tumidi, cœci et voluptatum amatores magis quam Dei,
5. Habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.

Supra instruxit eum quomodo resistat tribulationibus et periculis præsentibus, hic ostendit quomodo stet contra futura. Et primo prænuntiat futura pericula; secundo ostendit idoneitatem suam ad resistendum, ibi: *Tu autem assecutus;* tertio ostendit qualiter resistat, ibi: *Testificor.* Circa primum duo facit, quia primo prænuntiat pericula novissimorum temporum; secundo ostendit quomodo eorum vitia sunt etiam modo vitanda, ibi: *Et hos devita.* Item prima in duas, quia primo prænuntiat esse futura pericula in novissimis temporibus; secundo causam periculorum, ibi: *Et erunt homines.* Dicit ergo: Dixi, devita profana, etc. Non solum autem sunt hæc modo vitanda, sed in futuro restant etiam quædam alia vitanda. Et dicuntur *novissimi dies*, quia sunt propinqui novissimo diei. *Ego resuscitabo eum in novissimo die* [10]. *Congregamini ut annuntiem quæ ventura sunt vobis diebus novissimis* [11]. Et addit: *Instabunt tempora periculosa, etc. — Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum* [12]. — Causa horum est iniquitatis abundantia (*Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum* [13]); quia fides et charitas vel annullabitur vel

(7) Joan. VIII. (8) Ibidem.
(9) Isa. XLIX. (10) Joan. V.
(11) Gen. penult. (12) Matth. XXIV. (13) Ibid.

totaliter peribit; quia quanto magis aliquid elongatur a suo principio, tanto plus deficit. Et ideo in tempore illo magis deficient fides et charitas, quia plus elongantur a Christo. *Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra* [1]? Et circa hoc primo ponit iniquitatis radicem; secundo diversas ejus species. Radix autem totius iniquitatis est amor sui ipsius. Duplex autem amor duplicem civitatem facit. Sed contra: Quilibet naturaliter diligit se. Respondeo: Dicendum est quod in homine duo, sc. natura rationis, et corporalis. Quantum ad intellectualem seu rationalem, quæ interior homo appellatur, ut dicitur II. Cor. c. IV, homo debet plus se diligere quam omnes alios, quia stultus esset qui vellet peccare ut alios a peccatis retrahat; sed quantum ad exteriorem hominem, laudabile est ut alios plus diligat quam se. Unde illi qui se sic tantum amant, sunt vituperabiles. *Omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi* [2]. Ex hac radice diversæ sunt species iniquitatis. Unde dicit: *Cupidi, elati, etc.* Et circa hoc tria facit, quia primo ponit peccata, quæ sunt in abusu rerum exteriorum; secundo, quæ pertinent ad inordinationem hominis ad alios, ibi: *Blasphemi;* tertio, quæ ad seipsum, ibi: *Incontinentes.* Duo autem sunt in rebus exterioribus, scil. abundantia divitiarum, et excellentia bonorum. Quantum ad primum dicit: *Cupidi.* Et cupiditas primo ponitur, quia est radix omnium malorum. Vel est propinqua amori sui ipsius, quæ est ad bona exteriora. Quantum ad secundum dicit: *Elati.* Elatio est species superbiæ, quæ sunt quatuor: Una quando aliquis attribuit sibi quo caret. Secunda quando quod ab alio habet attribuit sibi, ac si haberet a se. *Quid habes quod non accepisti, etc.* [3]. Tertia quando attribuit sibi quod habet ab alio, sed meritis propriis. *Jejuno bis in sabbato, etc.* [4]. Quarta quando singulariter vult videri supra omnes, et hæc est elatio. *Domine, non est exaltatum cor meum, etc.* [5]. Quod dicit, *Superbi,* reducitur ad alias species superbiæ. *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* [6].

(1) Luc. XIX. (2) Philipp. II.
(3) I. Cor. XIV. (4) Luc. XVIII.
(5) Psal. CXXX. (6) Jac. IV.
(7) Isa. I. (8) I. Reg. XV. (9) Prov. XXX.

Consequenter ponit vitia quantum ad alios. Et primo quantum ad superiores; secundo quantum ad æquales, ibi: *Scelesti.* Superior est triplex, sc. Deus; et contra hunc dicit: *Blasphemi. — Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum* [7]. — Item parentes; et quantum ad hoc dicit: *Parentibus non obedientes. — Quasi peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere* [8]. *Oculum qui subsannat patrem, et qui despicit partum matris suæ, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilæ* [9]. — Item benefactor inquantum hujusmodi; et quantum ad hoc dicit: *Ingrati. — Qui retribuunt mala pro bonis, etc.* [10]. *Grati estote* [11]. *Ingrati enim spes tamquam hybernalis glacies tabescet, et disperiet tamquam aqua supervacua* [12]. — Tunc ponit mala quæ sunt ad æqualem et proximum, et sunt tria. Primum pertinet ad opus; unde dicit: *Scelesti,* id est, qui scelera gravia perpetrant in proximos. *Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis, etc.* [13]. Secundum ad affectum; unde dicit: *Sine affectione,* id est, sine affectu charitatis, et sine pace. Tertio quantum ad verbum; unde dicit: *Criminatores. — Non eris criminator, nec susurro in populis* [14]. — Item quantum ad seipsum ostendit quædam alia tripliciter. Primo quantum ad corruptionem concupiscibilis, secundo irascibilis, tertio rationalis. Quantum ad primum dicit: *Incontinentes.* Unde dicitur incontinens qui se non tenet in bono proposito propter pravas concupiscentias. *Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ* [15]. Quantum ad irascibilem dicit proprie: *Immites,* id est, non mansueti; hæc enim mansuetudo moderatur passiones iræ. *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* [16]. *Docebit mites vias suas* [17]. Item ponit aliud quod pertinet ad effectum irascibilis, sc. benignitatis exclusio; unde dicit: *Sine benignitate.* Hoc enim est naturale quod quando dominatur unum contrariorum, excludit aliud. *Estote invicem benigni* [18].

Deinde ponit vitia, quæ sunt ad corruptionem rationalis. Hæc autem po-

(10) Psal. XXXVII. (11) Coloss III.
(12) Sap. XVI. (13) Isa. I.
(14) Levit. XIX. (15) Eccli. XXVI.
(16) Matth. XI. (17) Ps. XXIV. (18) Ephes. IV.

tentia perficitur per prudentiam; prudentiæ autem opponitur aliquod vitium per abusum prudentiæ, et aliquod per ejus privationem, et utrumque ponit. Quantum ad primum dicit: *Proditores.* Ad prudentiam autem pertinet sagacitas, qua quidam abutuntur in malum, et hi sunt proditores. *Qui ambulat fraudulenter, revelat arcana*[1]. Item constantia qua quidam abutuntur dum in malo proterviunt; unde dicit: *Protervi. — Ne innitaris prudentiæ tuæ*[2].

Deinde ponit vitia, quæ sunt ad privationem prudentiæ. Et primo ponit privationis causam; unde dicit: *Tumidi.* Superbi enim inflantur in agendis, quia non metiuntur vires suas, et ideo deficiunt. *Ubi superbia, ibi erit et contumelia: ubi autem humilitas, ibi et sapientia*[3]. Secundo ponit privationis effectum, quia temporalia præponunt æternis; unde dicit: *Voluptatum amatores magis quam Dei. — Syrenæ in delubris voluptatis*[4]. Sed numquid est idem esse incontinentem, et voluptatum amatorem? Respondeo: Dicendum est quod non, quia proprie incontinens dicitur qui habet spem fugiendi, sed vincitur ab eis; sed proprie amator earum est intemperatus qui habet corruptam æstimationem.

Consequenter ponit simulationem, dicens: *Habentes quidem speciem pietatis* (*Operarii subdoli* [5]), *virtutem autem ejus abnegantes,* virtutem scil. pietatis, quæ dicitur hic dupliciter. Uno modo ipsa vis pietatis, id est, ejus virtus; unde dicit: Abnegantes, id est, veritatem non habentes. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*[6]. Alio modo, quia virtus rei dicitur illud, ex quo dependet tota res. Tota autem virtus pietatis dependet ex charitate; ideo dicit: Virtutem ejus, scil. charitatem, abnegantes.

LECTIO II.

Docet vitandos eos, qui prænumeratis vitiis scatent, alia eorum vitia recensendo, contra quæ Timotheum suum plurimis virtutibus munit.

Et hos devita.

6. Ex his enim sunt qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis;

7. Semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes.

8. Quemadmodum autem Jamnes et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem.

9. Sed ultra non proficient. Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit.

10. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam,

11. Persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconio, Lystris: quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus.

Supra Apostolus descripsit pericula novissimorum temporum, et causam assignavit; hic docet hujusmodi etiam in præsenti esse vitanda. Et primo præmittit monitionem de horum vitatione; secundo ostendit in quibus hominibus in præsenti appareant prædicta, ibi: *Ex his enim.* Dicit ergo: Dixi quod in novissimis temporibus erunt homines pessimi. Sed non credas te in præsenti esse tutum; sed etiam nunc hos, et tales homines devita, sc. ne in similem errorem labaris. *Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devita*[7]. Et licet quantum ad aliqua vitandi sint, sed non quantum ad sermonem exhortationis. Et tunc ostendit quod etiam modo sunt aliqui tales. Et primo ostendit nocumentum quod inferunt; secundo defectum quem patiuntur, ibi: *Homines reprobi;* tertio impedimentum quo arctantur, ibi: *Sed ultra.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit impedimentum quod inferunt subditis; secundo impedimentum quod inferunt prælatis, ibi: *Quemadmodum autem.* Iterum prima in duas; quia primo ostendit eorum imprudentiam; secundo eorum astutiam, ibi: *Et captivas.* Quantum ad primum dicit: *Devita hos,* quia jam sunt aliqui tales. *Ex his enim,* id est, eorum numero, *sunt. — Nunc Antichristi multi sunt, etc.*[8]. — Nec debetis intelligere quod ex his fuerunt, sed sunt, sc. scelesti et ingrati, etc., quia peccatores jam conversi non debent dici peccatores. *Nec memor ero nominum eorum per labia mea*[9].

Deinde cum dicit: *Qui penetrant domos,* ostendit eorum malitiam. Et ad litteram potest exponi, quasi inordinate ingerentes se, et circumeuntes propter lucrum. Contra quod Eccli. XXI: *Pes fa-*

(1) Prov. XI. (2) Prov. III.
(3) Prov. XI. (4) Isa. XIII. (5) II. Cor. XI.
(6) Ad Tit. I. (7) Ad Tit. ult.
(8) I. Joan. II. (9) Psal. XV.

tui facilis in domum proximi. Sed propter hoc non prohibentur aliqui visitare afflictos in domibus. *Religio munda et immaculata apud Deum et patrem, hæc est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, etc.* [1]. Vel metaphorice potest exponi domus, id est, conscientia. *Intrans in domum meam, conquiescam, etc.* [2]. Illi ergo penetrant domos, qui cum astutia volunt scire secreta conscientiæ, ut decipiant alios. *Ex multa loquela tentabit te, et subridens interrogabit te* [3]. Nihilominus tamen illis qui curam habent, licet inquirere statum conscientiæ. *Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera* [4].

Deinde cum dicit: *Et captivas ducunt,* ostendit eorum astutiam. Et primo tangitur eorum malitia, quia abducunt a libertate et statu gratiæ. *Qui autem prospexerit in lege perfectæ libertatis, etc.* [5]. Et ducunt in statum servitutis, qui est status peccati. *In convertendo Dominus captivitatem Sion, etc.* [6]. Hoc enim nomen captivitatis importat. *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam* [7]. Secundo ostendit in quas personas exercent malitiam, quas describit primo a fragilitate sexus; secundo ex malitia conversationis; tertio ex vanitate affectionis; quarto ex defectu discretionis. Quantum ad primum dicit: *Mulierculas,* quæ sunt minoris discretionis et sexus fragilioris. Et dicit, Mulierculas, quia magnæ dominæ habent aliquos consiliarios, unde non possunt se duci. Sed hæ sunt tali auxilio destitutæ. *Comeditis domos viduarum* [8]. *Captivas duxerunt mulieres, etc.* [9]. Quantum ad secundum dicit: *Oneratas peccatis.* Peccatum est onus, quia non permittit libere incedere, nec erectum esse et stare, sed incurvat. *Sicut onus grave, gravatæ sunt super me* [10]. Et ideo istas specialiter decipiunt, quia peccatum parat viam seductioni. Item quia malæ sunt, timent resistere, ne perdantur. Quantum ad tertium dicit: *Quæ ducuntur variis desideriis,* id est, aptæ sunt, ut seducantur propter varia desideria, quæ habent. *Vir duplex animo inconstans est in omnibus viis suis* [11]. Et ideo prima mulier fuit seducta quia non stetit constanter in verbis Domini, sed dixit: Ne forte moriamur. *Ne respicias mulierem multivolam* [12]. Quantum ad quartum dicit: *Semper discentes, et numquam, etc.* Curiositas semper nova nititur quærere, et non vult insistere. Unde dicit: Semper discentes. *Mulier clamosa, etc.* [13]. Tamen hoc quod dixit: Semper discentes, potest reduci ad penetrantes domos.

Deinde cum dicit: *Quemadmodum,* ostendit nocumentum quod afferunt prælatis, et nocumentum resistendi eorum doctrinæ; et inducit exemplum de Exodo, ubi magi Pharaonis restiterunt Moysi, quia a principio mundi semper fuit pugna inter veritatem et falsitatem. *Fuerunt vero et pseudoprophetæ in populo, sicut et in vobis, etc.* [14]. Sed in Exodo isti magi non nominantur, sed hic sic, quod forte habuit ex aliquibus verbis Judæorum. *Ita et resistunt veritati,* sc. quam nos prædicamus. *Ipsi fuerunt rebelles lumini* [15]. *Semper Spiritui sancto restitistis* [16].

Consequenter cum dicit: *Homines, etc.,* ostendit eorum defectum in fide et in opere. In opere, homines reprobi. Gloss.: In operibus, id est, qui per opera sua, se reprobos ostendunt. *Argentum reprobum vocate eos* [17]. Item in fide corrupti mente, id est, potentia rationali. Unumquodque enim tunc dicitur corruptum, quando deficit a propria virtute. Propria autem mentis perfectio est cognitio veritatis. Unde dicitur corruptus mente, qui deficit a cognitione fidei.

Consequenter cum dicit: *Sed ultra,* ostendit quomodo arctantur; et primo ostendit eos esse impediendos; secundo docet modum impediendi, ibi: *Insipientia.* Sciendum est autem circa primum quod voluntas nocendi est homini a seipso, sed potestas nocendi est a Deo permittente. Et Deus non permittit ut noceat quantum vult malus, sed imponit terminum. *Et hic confringes tumentes fluctus tuos* [18]. Sic et diabolus non læsit Job, nisi secundum quod permissus fuit a Deo. Sic Arrius non nocuit in ecclesia, nisi quantum Dominus permi-

(1) Jac. I.
(2) Sap. VIII.
(3) Eccli. XIII.
(4) Prov. XVII.
(5) Jac. I.
(6) Psal. CXXV.
(7) Isa. V.
(8) Matth. XXIII.
(9) I. Mach. I.
(10) Psal. XXXVII.
(11) Jac. I.
(12) Eccli. IX.
(13) Prov. IX.
(14) II. Pet. II.
(15) Job XXIV.
(16) Act. XVII.
(17) Jerem. VI.
(18) Job XXXVIII.

sit. Apoc. VII dicit angelus: *Nolite nocere terræ et mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei in frontibus eorum, etc.* Et dicit: *Ultra*, sc. quam Deus permittit, *non proficient.* Modus impediendi est, ut tollatur eorum pallium et occultatio; quæ sunt tollenda, quia nocent. *Quis revelabit faciem indumenti ejus, etc.* [1]. Et ideo dicit: *Insipientia eorum manifesta erit,* Deo detegente, quando illuminabit abscondita tenebrarum, etc., ut dicitur I Cor. IV. *Sicut et illorum*, sc. magorum Pharaonis, quæ fuit manifesta, qui non potuerunt facere signa.

Deinde cum dicit: *Tu autem, etc.*, ostendit idoneitatem Timothei ad resistendum hujusmodi periculis. Et primo ostendit quod erat idoneus ex institutione Apostoli; secundo ex experientia Scripturarum, ibi: *Ab infantia.* Item primo ostendit quomodo erat instructus sufficienter ab Apostolo; secundo quomodo universaliter instrui ab aliis poterat, ibi: *Omnis qui, etc.* Circa primum primo ostendit quomodo instructus erat verbo; secundo quomodo exemplo, ibi: *Propositum.* Sed sciendum est quod verbo aliquis instruitur dupliciter: uno modo de veritate agnoscenda; alio modo de justitia operanda. Quantum ad primum dicit: *Tu autem assecutus es meam doctrinam*, id est, instructus es in fide catholica; ideo bene potes vitare eos. Quantum ad secundum dicit: *Meam institutionem.* Institutio est eruditio, quæ est de aliquibus agendis, quæ subduntur operationi humanæ. *Ubique et in omnibus institutus sum* [2]. Item quomodo institutus erat exemplo. Et primo quantum ad bona agenda; secundo quantum ad mala toleranda, ibi: *Patientiam.* In bonis faciendis ponit duo. Primum est intentio recti finis; et quantum ad hoc dicit: *Propositum*, quod est de fine. *Proposui ergo hanc adducere mihi ad convivandum* [3]. Et ad hoc pervenitur per bona opera, quæ derivantur a tribus virtutibus, sc. fide, spe, et charitate. Et primo ponit fidem, cum dicit: *Fidem.* — *Sine fide impossibile est placere Deo* [4]. — Secundo spem, cum dicit: *Longanimitatem*, quæ in longum expectat. *In longanimitate* [5]. Tertio charitatem, cum dicit: *Dilectionem* — *Qui non diligit, manet in morte* [6]. — Deinde de malis tolerandis instruit eum quantum ad tria, ea reducendo ad memoriam. Primo patientiam quam habuit; item mala quæ sustinuit; item divinum auxilium quod sibi affuit. Primo ergo ponit *patientiam*, quæ opus perfectum habet [7]. Et primo ponit patientiæ materiam, sc. *Persecutiones* in generali. *Si vos persequuntur in una civitate, fugite in aliam* [8]. Item in speciali, cum dicit: *Passiones*, quas sc. passus est in proprio corpore. *Ter virgis cæsus sum, etc.* [9]. Tertio in particulari, cum dicit: *Qualia facta sunt mihi Antiochiæ, etc.* Judæi persecuti sunt eum, præsente Timotheo [10]. Sed affuit divinum auxilium. Et ideo dicit: *Et ex omnibus eripuit me Dominus.* — *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra* [11].

(1) Job XLI.
(2) Philipp. IV.
(3) Sap. VIII.
(4) Hebr. XI.
(5) II. Cor. VI.
(6) I. Joan. III.
(7) Jac. I.
(8) Matth. X.
(9) II. Cor. XI.
(10) Act. XVI et XVII.
(11) II. Cor. I.

LECTIO III.

Commune sanctis est, persecutiones pati, malis autem proficere in malo, ideo Timotheum monet in his quæ didicit perseverare, utilitatem scripturarum declarans.

12. Et omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.
13 Mali autem homines et seductores proficient in pejus: errantes et in errorem mittentes.
14. Tu vero permane in his quæ didicisti, et credita sunt tibi, sciens a quo didiceris.
15. Et quia ab infantia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Jesu.
16. Omnis enim scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia;
17. Ut perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus.

Supra proposuit Timotheo in exemplum persecutiones quas ipse passus fuit. Et ne videatur ipse solus per hujusmodi passiones transisse, ostendit eas esse communes sanctis. Et primo docet quomodo sancti patiuntur hic defectus pœnales; secundo quomodo mali proficiunt per defectum culpæ, ibi: *Mali autem homines.* Dicit ergo: Persecutiones sustinui, et non solum ego, sed *et omnes.* Pie sumitur dupliciter, quandoque pro virtute pietatis ad cultum divinum (*Habentes speciem pieta-*

tis [1]); quandoque pro misericordia ad proximum (*Pietas ad omnia valet* [2]). *Omnes ergo qui pie volunt vivere in Christo, etc.*, id est, volunt observare cultum religionis Christianæ. *Sobrie, et juste, et pie vivamus in hoc sæculo, etc.* [3]. Et tales *persecutionem patientur*, et maxime in primitiva Ecclesia, quando Christus undique impugnabatur a Judæis et Gentibus. Et ideo *Venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo* [4]. *Eritis odio omnibus Gentibus propter nomen meum* [5]. Item omnes qui pie volunt, etc., id est, volunt per fidem Christi servare misericordiam ad proximum, necesse est eos persecutionem pati, et si non ab extra, tamen ab intus, quando sc. compatiuntur defectibus proximorum, quorum culpas et pœnalitates vident. *Quis scandalizatur, et ego non uror? etc.* [6]. *Habitans apud eos, qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant* [7]. *Vidi prævaricantes, et tabescebam, etc.* [8]. Item sunt aliæ persecutiones, quæ sanctis omnibus deesse non possunt, sc. carnis, mundi, et dæmonis: quia, ut habetur Gal. v, *Caro concupiscit adversus spiritum. — Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus* [9]? *Multæ tribulationes justorum* [10].

Deinde cum dicit: *Mali autem homines*, ostendit quod mali incidunt in pejora mala, sc. culpæ. Dicit mali in se, sc. inquantum peccatis inhærent. *Malos male perdet, etc.* [11]. — *Et seductores*, sc. in proximorum nocumentum, inquantum seorsum ducunt eos a via veritatis, quæ communis est. *Per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium* [12]. Sed isti non contenti malis quæ fecerunt, *proficient in pejus. — Qui sordidus est, sordescat adhuc* [13]. — Sed contra supra [14]: *Ultra non proficient.* Dicendum est, quod qui proficiunt in pejus, sunt permissi a Deo, vel hic quod proficiunt in pejus ex intentione malitiæ eorum, quæ semper est ad malum; sed secundum providentiam divinam prohibentur, ne possint implere quod cœperunt. Proficient autem in pejus mali in seipsis, inquantum errant circa veritatem. *Erratis nescientes scripturas, neque virtutem Dei* [15]. Item opere errant, et hoc modo omnes mali errant. *Errant omnes qui operantur malum* [16]. Item in proximis, quia seductores; unde dicit: *In errorem mittentes*, suadendo sc. quod possint per prosperitates venire ad regnum cælorum, contra illud [17]: *Qui pie volunt, etc.* Et [18]: *Populo meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt.*

Deinde cum dicit: *Tu vero*, monet eum, ut maneat in sua institutione. Et hortatur eum tripliciter, sc. ex parte doctoris, ex parte ipsius Timothei, et ex parte eorum quæ accepit. Dicit ergo: Assecutus es meam doctrinam, etc., ut supra: ergo *permane in his — Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris* [19]. *Stabiles estote, et immobiles* [20]. — Dicit ergo: *Quæ didicisti, et credita sunt tibi*, quia quilibet christianus dicit quæ fidei sunt; et hæc est doctrina salutaris. *Omnis qui audivit a Patre meo, et didicit, venit ad me, etc.* [21]. Sed specialiter documenta fidei sunt credita prælatis, inquantum debent aliis ea dispensare. *Cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii* [23]. Et quare oportet permanere? quia ego a magistro scientiæ habui, qui errare non potuit. *In me loquitur Christus* [23]. Et ideo in his firmiter permane, *sciens a quo didiceris*, quia a Paulo, qui non ab homine, neque per hominem didicit, etc. [24]. Secundo ex propria conditione. Turpe enim est homini nutrito in bono a pueritia, in senectute deficere. *Qui transgreditur a justitia ad peccatum, Deus paravit eum ad rompheam* [25]. Timotheus autem sic fuit nutritus. *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea* [26]. Unde dicit: *Et quia ab infantia sacras litteras nosti*, quæ sunt litteræ veteris testamenti, quas didicit ab infantia, quia filius mulieris Judææ [27]. Unde mater sua fecit eum eruditi in eis, quod est contra Manichæum; quia Apostolus vetus testamentum hic nominat sacras litteras, quæ non possunt intel-

(1) Supra eodem.
(2) I. Tim. IV.
(3) Ad Tit. II.
(4) Joan. XVI.
(5) Matth. XXIV.
(6) II. Cor. XI.
(7) II. Pet. II.
(8) Psal. CXVIII.
(9) Rom. VII.
(10) Psal. XXX.
(11) Matth. XXI.
(12) Rom. ult.
(13) Apoc. ult.
(14) Eodem cap.
(15) Matth. XXII.
(16) Prov. XIV.
(17) Supra.
(18) Isa. III.
(19) Eccl. X.
(20) I. Cor. XV.
(21) Joan. VI.
(22) Galat. II.
(23) II. Cor. XIII.
(24) Galat. II.
(25) Eccli. XXVI.
(26) Prov. XXII.
(27) Act. VI.

ligi de novo testamento, quia ab infantia sua non erat edoctus litteras novi testamenti. Tertio ex parte eorum quæ accepit, et est tertia ratio. Nam si aliquis habet aliquam scientiam in qua non est utilitas, deserit eam, et transit ad aliam. Sed si scientia est valde utilis, stultum est eam dimittere. Et primo facit rationem; secundo manifestat eam, ibi: *Omnis scriptura.*

Dicit ergo: Dico quod accepisti litteras sacras, quæ non sunt contemnendæ, quia sunt utiles. *Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia* [1]. Unde subdit, dicens: *Quæ te possunt instruere. — Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes* [2]. *Scrutamini scripturas, in quibus putatis vitam æternam habere, illæ sunt quæ testimonium perhibent de me* [3]. — Et hæ litteræ te possunt instruere ad salutem; sed non nisi *Per fidem quæ in Christo Jesu. — Finis enim legis est Christus ad justitiam omni credenti* [4]. *Sine fide enim impossibile est placere Deo* [5]. — Rationem autem manifestat, dicens: *Omnis.* Ubi ostendit quod sacræ litteræ sunt via ad salutem. Et tria ponit. Nam commendat scripturas ratione principii, ratione effectus utilis, et ratione ultimi fructus et profectus. Si enim consideres ejus principium, habet privilegium super omnes; quia aliæ sunt traditæ per rationem humanam, sacra autem scriptura est divina; ideo dicit: *Scriptura divinitus inspirata. — Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines* [6]. *Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam* [7]. Sed dices: quomodo non alia omnis scriptura divinitus inspiratur, cum secundum Ambrosium, omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est? Dicendum est quod Deus dupliciter aliquid operatur, sc. immediate, ut proprium opus, sicut miracula; aliquid mediantibus causis inferioribus, ut opera naturalia (*Manus tuæ, Domine, fecerunt me, etc.* [8]); quæ tamen fiunt operatione naturæ. Et sic in homine instruit intellectum et immediate per sacras litteras, et mediate per alias scripturas. Effectus hujus scripturæ est duplex, sc. quia docet cognoscere veritatem, et suadet operari justitiam. *Paracletus autem Spiritus sanctus docebit*, sc. cognoscenda, *et suggeret* operanda [9]. Et ideo utilis est ad cognoscendam veritatem, et utilis est ad dirigendum in operatione.

Est enim ratio speculativa, et est etiam ratio practica. Et in utroque sunt duo necessaria, sc. quod veritatem cognoscat, et errorem refellat. Hoc enim opus est opus sapientis, sc. non mentiri, et mentientem refellere. Quantum ad primum dicit: *Utilis est ad docendum*, sc. veritatem. *Bonitatem et disciplinam et scientiam doce me* [10]. Quantum ad secundum subdit: *Ad arguendum. — Ut sis potens exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere* [11]. — Item quantum ad practicam sunt duo necessaria, sc. ut reducat a malo, et ad bonum inducat. *Declina a malo, et fac bonum* [12]. Quantum ad primum dicit: *Ad corripiendum*, quod est corripere a malo. *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum* [13]. *Beatus homo qui corripitur a Domino* [14]. Quantum ad secundum dicit: *Ad erudiendum in justitia.* Et hæc omnia sacra scriptura facit. Is. [15]: *In manu forti erudivit me, etc.* Sic ergo quadruplex est effectus sacræ scripturæ, sc. docere veritatem, arguere falsitatem, quantum ad speculativam: eripere a malo, et inducere ad bonum, quantum ad practicam: ultimus ejus effectus est, ut perducat homines ad perfectum. Non enim qualitercumque bonum facit, sed perficit. *Ad perfectionem feramur* [16]. Et ideo dicit: *Ut perfectus sit homo Dei;* quia non potest homo esse perfectus, nisi sit homo Dei. Perfectum enim est, cui nihil deest. Tunc ergo homo est perfectus, quando est *instructus*, id est, paratus, *ad omne opus bonum*, non solum ad ea quæ sunt de necessitate salutis, sed etiam ad ea quæ sunt supererogationis. *Bonum autem facientes, non deficiamus* [17].

(1) Isa. XLVIII.
(2) Joan. VI.
(3) Joan. V.
(4) Rom. X.
(5) Hebr. XI.
(6) II. Pet. I.
(7) Job XXXII.
(8) Job X.
(9) Joan. XIV.
(10) Psal. CXVIII.
(11) Ad Tit. I.
(12) Psal. XXXIII.
(13) Matth. XVIII.
(14) Job V.
(15) Cap. VIII.
(16) Hebr. VI.
(17) Galat. ult.

CAPUT IV.

Contestatur Timotheum coram Deo, ut credito sibi evangelio toto nisu incumbat, nam malitiæ tempus instare prædicit, in quo veritas nubibus obvolvetur erroris.

1. Testificor coram Deo et Domino Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos, per adventum ipsius et regnum ejus:
2. Prædica verbum, insta opportune, importune; argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina.
3. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus.
4. Et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur
5. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac evangelistæ, ministerium tuum imple, sobrius esto.

Præmissis periculis temporum novissimorum, et idoneitate Timothei ad resistendum, hic ostendit quomodo resistat. Et primo ponitur monitio; secundo ejus necessitas, ibi: *Erit enim.* Item primo ponitur ejus contestatio; secundo admonitio, ibi: *Prædica verbum.* In contestatione sunt duo consideranda, sc. coram quibus contestetur, et per quem. Contestatur autem coram duobus, sc. coram eo qui est nostra beatitudo, et coram eo qui nos in beatitudinem introducit Beatitudo autem nostra Deus est. *Beata gens cujus est Dominus Deus ejus* [1]. Et ideo dicit: *Testificor coram Deo*, id est, testem invoco Deum quod hanc monitionem faciam. Hic enim testis non decipitur. *Ego autem Deum testem invoco in animam meam* [2]. — *Et Christo*, cujus est introducere in beatitudinem. *Per quem et accessum habemus per fidem in gratiam istam* [3]. Vel aliter introducit quidem, quia *Ipse judicaturus est vivos et mortuos.* Et tunc vivos dicit illos, qui vivi reperientur in adventu ejus, qui morientur quidem, sed quia in modico tempore resurgent, dicuntur vivi. *Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventu Domini, non præveniemus eos qui dormierunt* [4]. Vel vivos dicit bonos, sc. qui vivunt vita gratiæ, et mortuos, malos. *Qui non diligit, manet in morte* [5]. Et hos etiam judicat. *Ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum* [6]. Sed cum Christus sit Deus, quomodo utitur hic hac copula *coram Deo et Christo?* Respondeo: Potest dici quod dicitur coram Deo, sc. Patre, et Christo, id est Filio. Pater enim est fons divinitatis.

Deinde cum dicit: *Et per adventum, etc.*, contestatur per duo desiderabilia sanctis. Primum est adventus Christi. *Similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis* [7]. *Veni, Domine Jesu* [8]. Secundum est regnum ejus. *Adveniat regnum tuum* [9]. Regnat quidem secundum potestatem generalem super omnem creaturam. *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra* [10]. Sed et specialiter spiritualiter in sanctis regnat in præsenti per gratiam, et in futuro per gloriam. Qui sancti non sunt de hoc mundo. *Regnum meum non est de hoc mundo* [11]. Sed hoc regnum hic inchoatur, et in futuro consummabitur. quando omnia regna ei subjicientur et volentia, et nolentia. *Donec ponam inimicos tuos, etc.* [12].

Consequenter cum dicit: *Prædica verbum,* ponitur monitio, et hoc ut instet doctrinæ, quæ est duplex. Una ad omnes, quam ponit primo; alia ad aliquos, et hanc ponit secundo, ibi: *Argue.* Item primo monet eum ad generalem doctrinam exequendam; secundo docet modum exequendi. Dicit ergo: *Prædica verbum*, sc. Evangelii. *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ* [13]. In prædicatione duo sunt, sc. denunciatio veritatis, et instructio ad mores. Et hæc duo debet prædicator facere. *Incipiens a Moyse, et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis, etc.* [14]. Modus est instantia et continuatio; unde dicit: *Insta opportune, importune.* — *Instantia mea quotidiana, etc.* [15]. — Sed dicit: *Importune.* Contra, Eccli. xx: *Ex ore fatui reprobabitur parabola; non enim dicit illam in tempore suo.* Item, Prov. xv: *Sermo opportunus optimus est.* Dicendum est quod prædicator secundum veritatem, semper debet prædicare opportune, sed secundum existimationem falsam audientium, debet prædicare importune.

(1) Psal. xxxii. (2) II. Cor. i.
(3) Rom. v. (4) I. Thess. iv.
(5) I. Joan. iii. (6) Act. x.
(7) Luc. xii. (8) Apoc. ult.
(9) Matth. vi. (10) Matth. ult.
(11) Joan. xviii. (12) Psal. cix.
(13) Marc. ult. (14) Luc. ult.
(15) II. Cor. i.

quia prædicator veritatis semper est bonis opportunus, et malis importunus semper. *Qui ex Deo est, verba Dei audit, propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis* [1]. *Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus* [2]. Si homo enim vellet hanc servare opportunitatem, ut solum diceret his qui volunt audire, prodesset tantum justis; sed oportet quod aliquando etiam prædicet malis ut convertantur. Et ad hoc additur: *importune. — Clama, ne cesses, etc.* [3].

Consequenter cum dicit. *Argue,* ponitur doctrina in speciali, quam primo ponit; secundo modum, ibi: *In omni patientia.* Instituens autem aliquem, specialiter potest eum instituere, vel de pertinentibus ad fidem; puta ut doceat veritatem, et removeat errorem; et quantum ad hoc primum dicit: *Argue*, sc. errores. *Argue cum omni imperio* [4]. Vel de pertinentibus ad bonos mores, et ad hoc debet inducere aliquando bonum, et superiorem, et tunc debet placide et benigne monere; unde dicit: *Obsecra. — Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem* [5]. *Vos qui spiritales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis* [6]. — Et specialiter si non peccat ex malitia Si autem instruat vel instituat malum, debet eum increpare; ideo dicit: *Increpa. — Ob quam causam increpa illos dure, ut sani sint in fide* [7]. *Increpationem Domini ne reprobes* [8]. — Sed quis modus? *In omni patientia,* ne iratus appareas, et ex ira instruas, sed tranquille. *Doctrina viri per patientiam noscitur* [9]. *Bene patientes erunt ut annuntient* [10]. — *Et doctrina*, sc. de his quæ ad fidem, et in his quæ ad mores. *Pascent vos scientia et doctrina* [11].

Deinde cum dicit: *Erit enim*, ostendit necessitatem monitionis præmissæ. Est autem triplex necessitas prædictorum. Et prima ex parte audientium; secunda ex parte Timothei, ibi: *Tu vero;* tertia ex parte Apostoli, ibi: *Ego enim jam.* Circa primum duo facit; quia primo proponit necessitatem; secundo exponit dictum suum, ibi: *Et a veritate.* Necessitas prima est auditorum perversitas in audiendo, ut utilia nolint audire, sed curiosa. Dicit ergo quantum ad primum: *Insta*, dum nolunt audire sanam doctrinam. *Erit enim tempus cum sanam doctrinam, etc.*, quando erunt mali doctores. *Ego scio quoniam lupi rapaces intrabunt in vos post discessionem meam* [12]. Unde dicit: *Non sustinebunt*, id est, erit eis odiosa vestra doctrina, sc. Christi. *Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque perversum* [13]. Alia perversitas, quia volunt inordinate audire curiosa et noxia. *Usquequo, parvuli, diligitis infantiam, et stulti ea quæ sunt sibi noxia cupient, et imprudentes odihunt scientiam* [14]? Ideo dicit: *Sed ad sua desideria coacervabunt,* id est, multiplicabunt, etc. Contra quos dicitur Jac. III: *Nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes quoniam majus judicium sumitis.* Et est coacervatio quando indigni et insufficientes multiplicantur, et magis coacervatio est, si fiant quatuor indigni, quam si centum boni; quia, ut habetur Sap. VI, *Multitudo sapientium, sanitas est orbis terrarum.* Is. [15]: *Loquimini nobis placentia.* Et hoc est secundum sua desideria, quia unus vult audire unum, alius alium, et sic quærunt diversos magistros. Et dicit: *Magistros prurientes auribus*, sc. auditores. Pruritum dicitur habere in pedibus, qui non vult quiescere. In auribus vero, qui semper audire vult nova, inaudita, et curiosa, et quandoque noxia. Athenienses ad nihil aliud vacabant, nisi aut discere, aut audire aliquid novi [16]. Et ideo multiplicatur doctrina hæretica. *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior, etc.* [17].

Consequenter cum dicit: *Et a veritate,* exponit dictum: et primo ponit quod dixerat, quod sanam doctrinam non sustinent, cum dicit: *A veritate auditum avertent.* Sana doctrina est quando non habet admixtam falsitatem, ergo sanam doctrinam non sustinent, dum veritatem nolunt audire. *Non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra* [18]. *Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi* [19]? Secundo quod dixerat: *Coacervabunt, etc.*, exponit, cum dicit: *Ad fabulas autem convertentur.*

(1) Joan. VIII.
(2) Eccli. VI.
(3) Isa. LVIII.
(4) Ad Tit. II.
(5) II. Tim. IV.
(6) Galat. VI.
(7) Ad Tit. I.
(8) Job V.
(9) Prov. XIX.
(10) Psal. XCI.
(11) Jerem. III.
(12) Act. XX.
(13) Prov. VIII.
(14) Prov. I.
(15) Cap. XXX.
(16) Act. XVII.
(17) Prov. XIX.
(18) Osee IV.
(19) Joan. VIII.

Fabula est composita ex miris in quibus deficit veritas. Et talia homines habentes in auribus pruritum, volunt audire. *Ineptas et inanes fabulas devita* [1].

Deinde cum dicit: *Tu vero*, ponitur necessitas ex parte Timothei, cui erat officium commissum; et ideo necessarium erat quod prædicaret. Et primo monet eum ad sollicitudinem; secùndo inducit eum ad laborem; tertio moderatur laborem. Dicit ergo: *Tu vero vigila;* quasi dicat: Isti sic faciunt, *tu vero, etc.* — *Vigilate, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit* [2]. *Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis supra gregem suum* [3]. *Qui præest in sollicitudine* [4]. — Sed quia sollicitudo sine labore, inanis est, ideo primo inducit ad universaliter laborandum; secundo determinat in quo est laborandum; tertio laborandi necessitatem. Dicit ergo: *Vigila*, sed sic, quod aliquid facias; et ideo *labora*. — *Bonorum laborum gloriosus est fructus* [5]. — Et hoc, *In omnibus*, id est, in omni genere hominum. *Beati qui seminatis super omnes aquas* [6]. *Prædicate Evangelium omni creaturæ* [7]. Unde mox determinat in quo est laborandum, dicens: *Opus fac Evangelistæ*, id est, evangeliza. Hoc enim est nobile opus; quia ad hoc Christus est missus. *Aliis civitatibus oportet me evangelizare, quia ideo missus sum* [8]. *Primus ad Sion dicet: Ecce adsum, et Jerusalem evangelistam dabo* [9]. Evangelista autem dicitur aliquando qui scripsit evangelium, et sic sunt quatuor; quandoque qui prædicat ipsum, et sic dicitur hic et Eph. IV. Necessitas autem hujus laboris, quia est *Ministerium tuum* tibi commissum. Et ideo *imple*, sc. prædicando. *Dicite Archippo: vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas* [10]. Ille autem implet officium evangelistæ, qui verbo prædicat, et opere implet. *Cœpit Jesus facere et docere* [11].

Consequenter inducit ad moderantiam, dicens: *Sobrius esto*, vel sobrietate corporali, quæ decet prædicatorem. Ebrietas enim est inimica sapientiæ. *Cogitavi abstrahere a vino carnem meam* [12].

(1) I. Tim. IV.
(2) Matth. XXIV.
(3) Luc. II.
(4) Rom. XII.
(5) Sap. III.
(6) Isa. XXXII.
(7) Marc. ult.
(8) Luc. IV.
(9) Isa. XLI.
(10) Coloss. IV.

Vel potius sobrietas ponitur hic pro discretione. *Verba sobrietatis, et veritatis eloquor* [13]. *Sobrii estote, etc.* [14].

LECTIO II.

Dissolutionem sui corporis imminere prædicit, dicens se de cœlesti corona securum.

6. Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meæ instat.
7. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.
8. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus judex. Non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus.

Supra monuit eum, ut instaret doctrinæ, et hoc propter audientes, et propter ipsum Timotheum; hic inducit tertiam necessitatem, sc. ex parte Apostoli, et est, quia in brevi erat subtrahendus de mundo. Et primo prænuntiat suam mortem imminere; secundo mandat quod visitet eum, ibi: *Festina.* Circa primum duo facit: primo designatur instantia mortis ejus; secundo securitas morientis, ibi: *Bonum certamen.* Circa primum duo facit: quia primo nuntiat passiones quas patiebatur; secundo prædicit mortem quæ expectabatur, ibi: *Et tempus meæ.* Quantum ad primum dicit: *Ego enim jam delibor;* quasi dicat: Statim ego delibor. Sanctorum autem passio dicitur immolatio. *Sed et si immolor super sacrificium, et obsequium fidei vestræ gaudeo* [15]. *Tibi sacrificabo hostiam laudis* [16], sc. pro te patiendo. Antiquitus in sacrificiis, quæ ex humidis offerebantur, quædam fiebant prægustationes; et hæ vocabantur delibationes. *Quod si delibatio sancta est, et massa, etc.* [17]. Et ideo vocat passiones imminentes delibationes. Et quamvis jamdiu eas sim expertus, *tempus tamen meæ resolutionis instat.* Est autem duplex resolutio, sc. animæ a corpore. *Et revertatur pulvis in terram suam, unde erat: et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum* [18]. Item est resolutio corporis in pulverem. *Pulvis es, et in pulverem reverteris* [19].

(11) Act. I.
(12) Eccle. II.
(13) Act. XXVI.
(14) I. Pet. V.
(15) Philipp. II.
(16) Psal. CXV.
(17) Rom. XI.
(18) Eccle. ult.
(19) Gen. III.

Deinde cum dicit: *Bonum*, ostendit securitatem suæ mortis. Sed sciendum est, quod est differentia inter mortem justi, et peccatoris: quia, ut dicitur Prov. XI, *Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes.* Quia enim spem habet in istis rebus transitoriis, ideo spem non habet in æternis. Sed justus habet spem in æternis, et non in terrenis. Primo ergo ponit meritum suæ securitatis; secundo securitatem de præmio, ibi: *In reliquo.* Meritum hujus vitæ est in tribus, sc. in resistendo malis, in proficiendo in bonis, et in bene utendo Dei donis. Primum dicitur quoddam certamen; unde hic dicit: *Bonum certamen certavi.* Sed certamen dicitur bonum, primo si sit pro bonis; puta si sit pro fide et justitia, sicut Apostoli. *De communi vestra salute necesse habui scribere vobis, deprecans supercertari semel traditæ sanctæ fidei* [1]. *Pro justitia agonizare pro anima tua, et usque ad mortem certa pro justitia* [2]. Secundo propter modum certaminis, si scil. sollicite et legitime certetur. *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit* [3]. *Sic pugno, non quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, etc.* [4]. Tertio propter difficultatem certaminis. *Et certamen forte dedit illi, ut vinceret* [5]. Secundum quod est profectus in bonis dicitur cursus; unde sequitur: *Cursum consummavi.* — *Sic currite, ut comprehendatis* [6]. — Et dicitur cursus profectus sanctorum, quia cum festinatione currunt, ut meliorantes consumment agitati stimulis charitatis. *Festinemus ergo ingredi in illam requiem* [7]. *Viam mandatorum tuorum cucurri* [8]. Sed adhuc certamen et cursus mortis restabat: ergo non consummaverat cursum, nec certaverat. Dicendum est quod sicut homo qui bene incipit et intendit finire, habet opus perfecte, sic et Apostolus: jam enim incœperat, et finire intendebat. Bonus usus donorum Dei est duplex, sc. conservatio fidei; et ideo dicit: *Fidem servavi*, quod facit qui utitur donis Dei ad gloriam Dei et salutem proximorum. *Quis, putas, est fidelis servus et prudens, quem constituit dominus super familiam suam* [9]? *Fidelem me existimavit ponens in ministerio* [10]. Vel servavi in me virtutem fidei. *Omne quod non est ex fide, peccatum est* [11]. Propter quod [12] *Estote prudentes sicut serpentes*, id est, custodite fidem, tamquam caput et fundamentum virtutum.

Deinde cum dicit: *In reliquo*, ponitur spes de præmio, quod primo ponit; secundo ostendit datorem ejus, ibi: *Quam reddet;* tertio ponit participes præmii, ibi: *Qui diligunt.* Dicit ergo: Ex quo pugnavi et cursum consummavi, nihil restat nisi quod coroner. Corona justitiæ dicitur quam Deus ex sua justitia reddet. Sed contra: quia vita æterna ex gratia datur. *Gratia Dei vita æterna* [13]; et [14]: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam;* non ergo ex justitia. Respondeo: Dicendum est, quod est ibi gratia quantum ad radicem merendi; justitia quantum ad actum, qui procedit ex voluntate: vel corona justitiæ est, quæ datur ex justitia, quia datur justis secundum opera justa. *Dicite justo, quoniam bene fructum adinventionum suarum comedet, etc.* [15]. Hæc corona duplex est: quædam principalis, quædam secundaria. Prima est præmium essentiale, quæ nihil est aliud quam gaudium de veritate. *In illo die erit Dominus exercituum corona gloriæ, et sertum exultationis residuo populi sui* [16]. Deus est ergo corona nostra. Secunda est corona, quæ debetur specialibus operibus, et hæc est aureola, et una debetur martyribus. *Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit* [17]. Et ad hoc est quod dicit: *Bonum certamen certavi.* Alia debetur virginibus. *In perpetuum coronata triumphat, incoinquinatorum certaminum præmium vincens* [18]. Et ad hoc est: *Cursum consummavi.* — *Hi sequuntur Agnum, etc.* [19]. — Tertia est doctorum. *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te* [20]. Et ad hoc dicit: *Fidem servavi.* Et dicit: *Reposita*, id est, secundum æternam prædestinationem reservata. *Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem* [21]. Dator hujus est Deus; ideo dicit: *Quam reddet mihi Dominus*, sc. per suam justitiam, *in illa die.* Nam

(1) Judæ I. (2) Eccli. IV.
(3) Supra II. (4) I. Cor. IX.
(5) Sap. X. (6) I. Cor. IX.
(7) Hebr. IV. (8) Psal. CXVIII.
(9) Matth. XXIV. (10) I. Tim I.
(11) Rom. XIV. (12 Matth. X.
(13) Rom. VI. (14) Cap. VIII.
(15) Isa. III. (16) Isa. XXVIII.
(17) Supra II. (18) Sap. IV.
(19) Apoc. XIV. (20) Prov. IV. (21) Supra I.

hæc est corona gloriæ, et hæc duplex, scil. animæ, et hæc redditur sanctis in illo die, scil. in morte. Unde hic dicit: *Tempus meæ resolutionis instat. — Si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, ædificationem habemus ex Deo* [1]. — Alia est corporis, et hæc redditur in illa die, sc. judicii. *Seminatur in ignobilitate, etc.* [2]. Participes hujus sunt omnes sancti; unde dicit: *Non solum autem mihi*, sc. reponitur. *Veni, Domine Jesu* [3]. *Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum* [4]. Qui non diligunt Deum, nihil habent ut diligant adventum ejus. *Væ desiderantibus diem Domini* [5]. Quia corona solum charitati debetur. *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum* [6].

LECTIO III.

Accersit Timotheum Paulus, quia brevi moriturus erat, et jam destituebatur ab omnibus; demum valere jubens, gratiam illi precatur.

Festina ad me venire cito.

9. Demas enim me dereliquit diligens hoc sæculum, et abiit Thessalonicam:

10. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11. Lucas est mecum solus. Marcum assume et adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerio.

12. Tychicum autem misi Ephesum.

13. Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum et libros, maxime autem membranas.

14. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundum opera ejus.

15. Quem et tu devita. Valde enim restitit verbis nostris.

16. In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.

17. Dominus autem mihi astitit, et confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, et audiant omnes gentes, quia liberatus sum de ore leonis.

18. Liberavit me Dominus ab omni opere malo, et salvum faciet in regnum suum cæleste: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

19. Salutà Priscam, et Aquilam, et Onesiphori domum.

20. Erastus remansit Corinthi. Trophymum autem reliqui infirmum Mileti.

21. Festina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus, et Pudens, et Linus, et Claudia, et fratres omnes.

22. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

Rogat visitari, et primo vocat eum ad se; secundo significat suum statum, ibi: *Alexander;* tertio concludit epistolarum salutationem, ibi: *Salutant te.* Item primo mandat ut veniat; secundo assignat ei socium, ibi: *Marcum assume;* tertio ostendit quid deferat, ibi: *Penulam.* Circa primum duo facit, quia primo vocat eum; secundo causam vocationis assignat, ibi: *Demas.* Dicit ergo: Quia in brevi sum recessurus de mundo, *festina ad me venire cito.* Et hoc ut invicem consolarentur, et ut juvarent eum in prædicatione evangelii, pro quo erat sollicitus in vinculis existens. *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma* [7]. Causa vocationis est, quia societate debita erat destitutus. Et primo a quodam qui propter suam culpam recesserat; secundo, quia quosdam miserat ad prædicandum. Dicit ergo: *Demas enim, etc.*, id est, præposuit amorem hujus sæculi, amori meo. *Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo* [8]. *Crescens*, quidam discipulus, *abiit in Galatiam*, missus ab Apostolo. *Titus* etiam missus ab eo, *abiit in Dalmatiam*, ubi finaliter dicitur fuisse Episcopus. *Numquid mittes fulgura, et ibunt* [9]? — *Lucas est mecum solus*, hunc retinuit in prædicatione Evangelii, in qua fuit gratiosus. *Cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias* [10].

Deinde cum dicit: *Marcum assume, et adduc*, assignat ei socium; et circa hoc duo facit. Primo assignat ei socium; secundo hujus rationem. Hic Marcus alio nomine dicitur Joannes, et consobrinus Barnabæ. Act. xv dicitur quod Barnabas volebat assumere Marcum, sed Paulus nolebat. Et propter hoc dissensio facta est inter eos, ita ut discederet ab eis. *Marcus consobrinus Barnabæ* [11]. Ratio est, quia *est mihi utilis, etc.*

Deinde cum dicit: *Penulam, etc.*, dicit quid portet. Carpus est sanctus quidam. Penula secundum Hieronymum erat volumen legis, quod habebant in charta per modum rotuli, et hoc vocat penulam; vel penula dicitur vestis aliqua; sed secundum Chrysostomum erat vestis communis. Et quia Apostolus Romæ erat pauper, non accipiens ab aliis, ideo noluit ut sibi vestis portaretur. Haymo dicit, quod erat specialis vestis in signum nobilitatis. Unde [12] Paulus

(1) II. Cor. v.
(2) I. Cor. xv.
(3) Apoc. ult.
(4) Cant. v.
(5) Amos v.
(6) Joan. xiv.
(7) Prov. xviii.
(8) I. Joan. i.
(9) Job xxxviii.
(10) II. Cor. viii.
(11) Coloss. ult.
(12) Act. xxii.

dixit se civem Romanum. Pater enim Pauli serviebat Romanis in Tarso Ciliciæ; et ex hoc factus fuit civis Romanus: et penula erat vestis in signum Consulis. Et forte pater suus erat ibi Consul. Vel penula dicitur mantica ubi erant libri, quod videtur, quia sequitur: *Et libros.* Sed quid Apostolo de libris pleno Spiritu sancto? Item instabat sua resolutio. Respondeo: Dicendum est, quod propter duo. Primo ut in legendo haberet solatium. *Habentes solatio sanctos libros* [1]. In libris enim est remedium contra tribulationes. Vel dicit hoc ne perderentur, sed remanerent fidelibus. Item quanto magis appropinquabat morti, tanto magis instabat servitio scripturarum; sicut de Ambrosio dicitur quod usque ad ultimam ægritudinem non cessavit scribere; unde scribens illum Ps. XLVII: *Magnus Dominus, et laudabilis nimis, etc.*, mortuus est. — *Maxime autem membranas.* Membranæ sunt chartæ non scriptæ, vel schedulæ, ubi scripserat epistolas, vel prædicationes suas.

Deinde cum dicit: *Alexander, etc.*, ostendit quæ apud ipsum fuerunt, et quæ apud ipsum sunt. Et primo ex parte hominum; secundo ex parte Dei, ibi: *Dominus autem mihi astitit.* Iterum prima in duas; quia primo significat ei de quodam, qui ei adversabatur; secundo de negligentia eorum qui eum non juvabant, ibi: *In prima mea defensione, etc.* Item primo præmittit culpam inique impugnantis; secundo ostendit pœnam ejus futuram, ibi: *Reddet ei, etc.;* tertio ostendit quomodo sit etiam secundum Ecclesiam puniendus, ibi: *Quem et tu devita.* Videtur quod hic Alexander fuit artifex æris, vel custos ærarii; et erat de his qui dixerunt legalia esse de necessitate salutis servanda. *Circa fidem naufragaverunt, ex quibus est Hymenæus et Alexander* [2]. Et dicunt quidam, quod iste est de quo dicitur Act. XIX, quia concitavit seditionem in Apostolum; sed nomen dissonat, quia ille Demetrius, hic Alexander, et Lucas: quia ille Ephesi, iste Romæ fuit. Et subjungit: *Multa mala mihi ostendit.* Et nota quod non dicit, fecit, sed quod ostendit: quia impii adversus justos animum ostendere possunt, sed non semper explent. *Bellabunt adversum te, et non prævalebunt, quia ego tecum sum* [3]. *Qui dissipat cogitationes malignorum, ne possint adimplere manus eorum quod cœperunt. Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, et consilium pravorum dissipat* [4].

Deinde cum dicit: *Reddet illi Dominus, etc.*, ponit pœnam ejus futuram. Sed nota quod non ponit verbum optativum, reddat, sed dicit, reddet; quia significatur pœnam esse paratam a Deo, quod prævidebat Apostolus ex ejus pertinacia. *Quia tu reddes unicuique juxta opera sua* [5]. Tamen cum hoc quod reservatur ei pœna in futurum, Ecclesia debet etiam eum punire excommunicando. Unde subjungit: *Quem et tu devita*, sc. tamquam hæreticum. *Hæreticum hominem post unam et secundam correctionem devita* [6]. Cujus etiam dicti reddit rationem, dicens: *Valde enim restitit verbis nostris. — Vos semper Spiritui sancto restitistis* [7].

Consequenter ponit negligentiam non juvantium eum; et primo reprehendit eorum culpam; secundo petit eis veniam, ibi: *Non illis imputetur.* Dicit ergo: *In prima mea, etc.* Gloss. dicit, quod Apostolus sæpe contra Alexandrum prave docentem pugnavit, et in persona nullus ei affuit; sed hic non videtur esse sensus ejus, quia iste Alexander non erat tantus, quod Apostolus indigeret aliis ad disputandum cum eo; sed dicendum est, quod, sicut dicitur Act. XXV, *Paulus appellans missus est Romam;* et ideo oportuit quod præsentaretur Cæsari, ut discuteretur missionis suæ causa, et Judæi venerunt contra eum. Et hoc Apostolus appellat suam primam defensionem. In qua discipuli defuerunt ei, timentes ne a crudeli Nerone punirentur. *Respiciens eram ad adjutorium hominum, et non erat* [8]. *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum* [9]. Sed posset dici, quod hoc fuit, quia a principio nullus scivit. Sed hoc est falsum, immo ex quadam pusillanimitate recesserunt. *Elongasti a me amicum, et proximum, et notos meos a miseria* [10]. *Fratres mei præterierunt me, etc.* [11]. Sed quia fecerunt ex infirmitate, orat pro eis, et non excommunicat,

(1) I. Mach. XII. (2) I. Tim. I.
(3) Jerem. I et XV. (4) Job V.
(5) Psal. LXI. (6) Tit. III.
(7) Act. VII. (8) Eccli. LI.
(9) Isa. LXIII. (10) Psal. LXXXVII.
(11) Job VI.

dicens: *Non illis imputetur. — Orate pro calumniantibus vos* [1].

Deinde cum dicit: *Dominus autem*, ostendit quid agitur circa eum ex parte Dei, cujus auxilium primo ponit; secundo hujus effectum, ibi: *Et audiant.* Dicit ergo: Omnes me dereliquerunt, sed ubi deest homo, offert se Deus. *Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem suscepit me* [2]. Unde dicit: *Dominus mihi astitit*, sc. ad adjuvandum me. *Dominus mecum est tamquam bellator fortis* [3]. *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi ne commovear* [4]. Et quomodo? *Et confortavit me*, fortitudinem animi dando, ut non stupescerem coram Cæsare. *Manus Domini erat mecum, me confortans* [5]. Et hoc, *Ut per me, etc.* Quod implotur quando ad plures diffunditur, et quando quod ore dicitur, opere impletur. *Vas electionis, etc.*[6].

Deinde cum dicit: *Et audiant*, ponitur effectus auxilii divini. Et primo quantum ad præterita; secundo quantum ad futura; tertio agit gratias. Sed duplex est beneficium circa præterita, sc. liberationis a culpa et a pœna. Dicit ergo: Dominus mihi astitit, et ideo in illa vocatione liberatus fui, quia non fui condemnatus a Cæsare; sed permissum est mihi, quod irem quo vellem. Et ideo dicit: *Et audiant omnes gentes*, ut scil. alii secum confortentur ad veniendum. *Annuntiate inter gentes gloriam ejus* [7]. Et ut Judæorum insultatio deprimeretur. Et subdit: *Liberatus sum de ore leonis*, id est, de crudelitate Neronis. *Sicut fremitus leonum, ita ira regis* [8]. *Leo rugiens, et ursus esuriens princeps impius super populum pauperem* [9]. Secundo liberatus fuit a culpa; unde dicit: *Liberavit me Dominus ab omni opere malo.* Aliqui vero liberantur a pœna, incidentes in culpam negationis a fide. *Eripuit me de inimicis meis fortissimis, et ab his qui oderunt me, etc.* [10]. Et hoc per Deum. *Non possum esse continens nisi Deus det* [11]. In futuro: *Salvum faciet. — Israel salvatus est in Domino salute æterna* [12]. — Et dicit: *In regnum cœleste. — Ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum* [13]. *Merces vestra copiosa est in cœlis* [14]. — Et ideo agit gratias, *cui gloria. — Regi sæculorum* [15].

Deinde cum dicit: *Saluta, etc.*, injungit ei aliorum salutationem; secundo eum salutat ex parte aliorum; tertio ex parte sua. Item circa primum primo injungit aliorum salutationem; secundo determinat tempus veniendi. Dicit ergo: *Saluta Priscam*, scil. quæ est mulier, *et Aquilam*, virum Priscæ, quos præmittit, quia forte devotiores, *et Onesiphori domum.* Sed quare non eum, sed domum? quia forte mortuus erat; et ideo salutat familiam; vel forte quia erat cum eo Romæ. Determinans tempus veniendi, primo ostendit necessitatem; secundo prosequitur propositum. Necessitas est propter alios remanentes in aliis locis. Item propter turbationem maris. Deinde ponit personas salutantes, ut patet. Et modo consueto, ne corrumpatur epist., scribit manu sua, *Gratia vobiscum. Amen.*

(1) Luc. VI.
(2) Psal. XXIV.
(3) Jerem. XX.
(4) Psal. XV.
(5) Ezech. III.
(6) Act. IX.
(7) Psal. XCV.
(8) Prov. XIX.
(9) Prov. XXVIII.
(10) Psal. XVII.
(11) Sap. VIII.
(12) Isa. XLV.
(13) Luc XXII.
(14) Matth. V.
(15) I. Tim. I.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD TITUM

EXPOSITIO

PROLOGUS

Si sciret paterfamilias, etc. [1]. Per patremfamilias significatur prælatus Ecclesiæ propter tria, quæ debet exhibere, sc. generationem ad fidem, eruditionem ad salutem, custodiam ad securitatem. Primum quidem, quia sicut est vita corporalis per animam, ita spiritualis per fidem. *Justus autem meus ex fide vivit* [2]. Et sicut ad vitam carnalem generatur quis per emissionem seminis corporalis: ita ad vitam spiritualem per infusionem seminis spiritualis, quod est verbum Dei [3]; et I. Cor. [4]: *Per evangelium ego vos genui.* Item per eruditionem. *Filii tibi sunt? erudi illos* [5]. *Ego Dominus Deus tuus docens te utilia* [6]. Item per protectionem ac tutelam. *Circumduxit eum, et docuit, etc.* [7]. Cuilibet enim prælato committitur cura subditorum. *Custodi virum hunc, qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima ejus* [8]. Et [9]: *Ipsi pervigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris.* Sed ad hanc generationem requiritur scientia. *Quia tu scientiam repulisti, et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi* [10]. Et ideo dicit: *Si sciret.* Requiritur enim quod sciat. Item ultra eruditionem requiritur quod sit sollicitus. *Qui præest in sollicitudine* [11]. *Pastores erant in regione eadem, vigilantes et custodientes vigilias noctis supra gregem suum* [12]. Ad custodiam vero fortitudo requiritur ad protegendum. I. Machab. III de Juda Machabæo: *Induit se loricam sicut gigas, et succinxit se arma bellica sua in prœliis, et protegebat castra gladio suo.* Et ideo dicitur: *Et non sineret perfodi domum suam*, id est, Ecclesiam. *Ut scias quomodo oporteat te conversari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei* [13]. Hæc domus est Dei, sicut domini, et prælati sicut famuli. *Moyses quidem erat fidelis in tota domo illius, tamquam famulus* [14]; Christus vero tamquam filius in domo sua. Hæc perfoditur a fure, id est, hæretico. *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses* [15]? Qui dicitur fur, quia occulte venit, et graditur in tenebris. Unde fur a furno dicitur, quod est obscurus: sic isti per obscura dogmata. *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior* [16]. Item ex perversa intentione, quia intendunt occidere. *Fur non venit nisi ut furetur, et mactet et perdat* [17]. Item ex modo intrandi, quia non per ostium. *Et omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Anti-Christus, etc.* [18]. Sic ergo ex præmissis trahitur convenienter intentio hujus epistolæ, in qua Apostolus instruit Titum, quomodo regat Ecclesiam, ut patet in argumento.

(1) Luc. XII.
(2) Habacuc II.
(3) Matth. XIII.
(4) Cap. IV.
(5) Eccli. VII.
(6) Isa. XLVIII.
(7) Deut. XXXII.
(8) III. Reg. XX.
(9) Hebr. XIII.
(10) Osee IV.
(11) Rom. XII.
(12) Luc. II.
(13) I. Tim. III.
(14) Hebr. III.
(15) Abdiæ cap. unic.
(16) Prov. IX.
(17) Joan. X.
(18) I. Joan. IV.

CAPUT I.

Tito suo salutem dicens Paulus, præmittit sui Apostolatus officium a Deo accepisse per Jesum Christum, in Evangelii prædicatione manifestatum.

1. Paulus servus Dei, Apostolus autem Jesu Christi secundum fidem electorum Dei, et agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est,
2. In spem vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus ante tempora sæcularia;
3. Manifestavit autem temporibus suis verbum suum in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum salvatoris nostri Dei;
4. Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia et pax a Deo patre, et Christo Jesu Salvatore nostro.

Hæc epistola dividitur in salutationem et epistolarem narrationem, ibi: *Hujus rei.* In prima primo ponitur persona salutans, quæ notificatur tripliciter, sc. ex nomine, cum dicit: *Paulus*, quod significat humilitatem. *Ego sum minimus Apostolorum, etc.* [1]. Item ex conditione, cum dicit: *Servus.* Ps. [2]: *Domine, ego servus tuus.* Contra, Joan. XIV: *Jam non dicam vos servos.* Respondeo: Sancti quandoque dicuntur servi, quandoque non, sed filii. Duplex enim est servitus. Una est ex timore, quæ non competit filiationi Dei, sed condividitur contra eam. *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, etc.* [3]. Alia ex amore, quæ consequitur filiationem Dei. Et ratio hujus distinctionis est, quia liber est qui est causa sui, qui operatur quod vult; servus vero est qui est causa alterius. Sed triplex est causa, quæ est principium operis, sc. finalis, formalis et efficiens. Si ergo propter causam finalem, sic omnes sancti sunt servi Dei, quia propter Deum faciunt. *Sive manducatis, sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite* [4]. Et hoc est ex amore, a quo procedit, quod omnia operemur propter Deum. Si vero propter causam moventem, quæ est extrinseca, et compellit, sic est servitus timoris, et est malorum. Si propter causam formalem, sic est habitus inclinans, et sic quidam sunt servi peccati, quidam servi justitiæ, qui secundum habitum inclinantur ad malum vel ad bonum. Item ex auctoritate, cum dicit: *Apostolus.* — *Elegit*, scil. super omnes fideles, *duodecim ex ipsis, quos etiam Apostolos nominavit* [5]. *Primum quidem Apostolos* [6]. — Et describitur primo ab auctore, cum dicit: *Jesu Christi*, quia ab ipso est electus. *Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, etc.* [7]. Item quia solum Christum annuntiabat. *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum, nos autem servos vestros per Jesum* [8]. Item quia legatus Christi, cujus auctoritate utebatur. *Pro Christo ergo legatione fungimur* [9]. *Legatione fungor in catena* [10]. *Si quid donavi propter vos in persona Christi* [11]. Item secundo describitur ex idoneitate; nam Apostolus est annuntiator. *Docete omnes gentes, etc.* [12]. Doctor autem debet habere fundamentum doctrinæ, et perfectionem.

Primum pertinet ad quemlibet; secundum vero pertinet ad prædicatores, et ad doctores. Et sicut in aliis scientiis sunt principia, sic in hac sunt articuli fidei, qui innotescunt cuilibet fideli secundum lumen infusum, et articuli sunt fundamenta fidei, quæ est substantia rerum sperandarum, etc. [13]. Et ideo dicit: *Secundum fidem electorum Dei.* Item requiritur perfectio doctrinæ. Unde dicit: *Et agnitionem veritatis.* Duplex autem habetur cognitio veritatis, sc. perfecta in patria, sc. quando videbimus facie ad faciem, et imperfecta per fidem, quam habent sancti. *Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos* [14]. — Sed cujus veritatis? *In agnitionem ejus, quæ est secundum pietatem.* Religio enim et pietas, secundum Tullium, sunt partes justitiæ; et differunt, quia religio est cultus Dei. Sed quia Deus non solum est creator, sed etiam est pater, ideo non solum debemus ei cultum ut creatori, sed amorem et cultum sicut patri. Et ideo pietas quandoque pro cultu Dei sumitur. Job [15]: *Ecce pietas, ipsa est sapientia*, secundum aliam translationem, ubi nostra sic habet: *Ecce timor Domini, ipsa est sapientia.* Tertio describitur ex fine, et primo ponit ipsum finem; secundo ejus dignitatem, ibi: *Quam promisit.* Finis autem est spes vitæ æternæ, quia

(1) I. Cor. XV.
(2) Psal. CXV.
(3) Rom. VIII.
(4) I. Cor. X.
(5) Luc. VI.
(6) Ephes. IV.
(7) Galat. I.
(8) II. Cor. IV.
(9) II. Cor. V.
(10) Ephes. VI.
(11) II. Cor. II.
(12) Matth. ult.
(13) Hebr. XI.
(14) Joan. VIII.
(15) Cap. XXVIII.

etsi Moyses possit dici Apostolus, quia a Domino missus [1]; sed tamen non in spem vitæ æternæ, sed terræ Hevei et Amorrhei; sed Paulus est Apostolus in spem vitæ æternæ. *Hæc est voluntas Patris mei qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo, etc.* [2]. *Regeneravit nos in spem vivam* [3]. *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei* [4]. Promissio autem hæc est firma dupliciter: primo, ex parte promittentis; unde dicit: *Qui non mentitur.* Deus enim veritas est, cujus contrarium est mendacium. *Non est Deus quasi homo ut mentiatur* [5]. Secundo ex divino proposito dandi; unde dicit: *Ante tempora sæcularia.* Sæculum, secundum Philosophum, est mensura durationis uniuscujusque rei. Tempora ergo sæcularia sunt tempora distincta secundum diversas successiones rerum; quasi dicat: Antequam tempus successivum inciperet esse. Et quia incepit hoc tempus cum mundo, ideo fuit ante principium mundi. Alia littera habet, æterna, id est, antiqua. Sic enim aliquando accipitur æternum, id est, antiquum. Vel æterna, non secundum veritatem, sed secundum imaginationem. Et ante ista promisit hoc, quia hæc sunt successiva. Sed promittere est verbo nuntiare suam voluntatem de dando. Et Deus ab æterno protulit verbum suum in quo erat, ut sancti haberent vitam æternam. *Elegit nos ante mundi constitutionem* [6]. Confirmatur autem hæc spes ex manifestatione promissionis; unde dicit: *Manifestavit autem suis temporibus, etc.* Et describitur hæc manifestatio tripliciter. Primo ex tempore, unde manifestavit quando Verbum suum incarnari constituit; unde dicit: *Temporibus suis*, id est, tempore congruo, quo homo esset convictus de superbia, per quam peccaverat. Et sic primo medicus convincit ægrotum, ut eum congruentius sanet. Homo enim superbiebat de scientia, sed convictus est de ignorantia ante tempus legis, ubi peccavit in idololatria, et vitiis contra naturam. Item de virtutibus, et de his convictus est tempore legis. *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, etc.* [7]. Item secundo describitur ex modo, quia per publicam prædicationem. *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ* [8]. Unde dicit: *In prædicatione. — Dispensatio credita est mihi* [9]. — Item tertio ex auctore. Unde dicit: *Secundum præceptum, etc. — Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [10]. *Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum, etc.* [11]. — Persona salutata ponitur, cum dicit: *Tito*, quem describit tripliciter: Primo ex nomine; secundo ex dilectione; tertio ex filiatione. Filius ergo est per dilectionem et fidem, quæ debet esse communis, ut idipsum dicant omnes. Et ideo dicit: *Communem fidem*, quæ etiam dicitur Catholica, id est, universalis. Unde dicitur Eph. IV: *Una fides, unus Dominus, etc.* Bona vero optata sunt *Gratia et pax.* Hæc sæpe conjungit, quia omnium spiritualium donorum principium est gratia: et pax, finis. *Qui posuit fines tuos pacem* [12]. — *A Deo, etc.*

(1) Exod. IV. (2) Joan. VI.
(3) I. Pet. I. (4) Rom. V.
(5) Num. XXIII. (6) Ephes. I.
(7) Galat. IV. (8) Marc. ult.
(9) I. Cor. IX. (10) Matth. I
(11) Act. IX. (12) Psal. CXLVII.

LECTIO II.

Monetur Titus, ut presbyteros per civitates constituat, quibusque moribus præditos esse deceat, ostendit.

5. Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui.

6. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos.

7. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum;

8. Sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem.

Accedit ad narrationem; et sicut dictum est, intendit munire Ecclesiam contra hæreticos. Et primo monet Titum quod alios instruat ad resistendum hæreticis; secundo docet, quomodo ipse eis resistat, ibi: *Tu autem loquere*, c. II. Item primo monet ut instituat Episcopos, qui hæreticis resistant; secundo ostendit necessitatem hujus commissionis, ibi: *Sunt enim multi.* Item primo ponit commissionem Tito factam de instituendo Episcopo; secundo ostendit quales debent esse Episcopi, ibi: *Si quis sine crimine;* tertio manifestat quæ di-

xit, ibi: *Oportet enim.* Quia ergo Apostolus habuit universalem commissionem Ecclesiæ Gentium, et non poterat solus per se omnia exequi, ideo dicit: *Hujus rei gratia reliqui te Cretæ*, in Creta sc. insula, ut loco Apostoli, Ecclesiæ Cretensi officium pastorale gerat. *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma* [1]. Sed quod dicit: *Ut quæ desunt corrigas*, videtur quod deberet dicere, suppleas. Respondeo: Dicendum est quod Gloss. sic supplet: Ut omnia quæ sunt in malis, corrigas: et quæ desunt in bonis, addas. *Implcamus ea quæ desunt fidei vestræ* [2]. Vel dicendum est, quod est quoddam peccatum omissionis, et quoddam transgressionis, et utrumque indiget correctione. In sanctis autem et perfectis, sicut Titus fuit, non abundaverunt transgressiones; et ideo non dicit, Transgressiones corrigas, sed Quæ desunt, id est, omissiones. *Et constituas presbyteros*, id est, Episcopos. Unde inferius dicit: *Oportet Episcopum, etc.* Et utitur indifferenter nomine Episcoporum et presbyterorum. Unde sumpsit occasionem hæreticus, qui ambivit Episcopatum, quem quia non poterat adipisci, divisit se ab aliis, et multa falsa docuit. Inter quæ dixit, quod Episcopi in nullo differunt a sacerdotibus, quod est contra Dionysium [3]. Utitur ergo Apostolus eodem nomine in utroque per identitatem rei, quia presbyter dicitur senior. Item, quia pertinet ad superiores Episcopum constituere, licet eum canonici eligant. Et dicit, *Constituas*, non in villis, sed *per civitates;* sicut enim in Republica reges sunt tantum in civitatibus, sic in spirituali regimine Episcopi. *Regale sacerdotium* [4]. Item debent seniores esse. *Væ tibi, terra, cujus rex est puer* [5]. Et intellige senes non solum ætate, sed et moribus. *Congrega mihi septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu nosti, quod senes sint populi ac magistri, etc.* [6]. Item secundum formam Ecclesiæ; unde dicit: *Sicut ego disposui tibi. — Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis* [7].

Deinde cum dicit: *Si quis sine crimine*, describit eos tripliciter, sc. quantum ad seipsos, quantum ex parte uxoris et ex parte filiorum. De primo dicitur: *Sine crimine.* Si quis talis erit. *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est* [8]. Dicendum est, quod aliud est crimen, aliud est peccatum. Peccatum dicitur quodcumque, sive magnum, sive parvum, sive occultum. Crimen autem magnum et infame. Psal.: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, etc.* [9]; et postea subdit: *Qui ingreditur sine macula, etc.* Non quod qui mortaliter peccat post baptismum, non possit eligi; sed quod eligendus non sit infamis. Quo ad secundum dicit: *Unius uxoris virum.* Quod Orientales sic exponunt, id est, quod non habeat simul duas uxores, sicut quorumdam est consuetudo. Sed secundum hoc non esset necessarium, quod Apostolus hoc diceret; quia secundum leges Romanas, quibus Apostolus scribebat, etiam ante fidem, non licebat simul habere plures uxores. Item I. Tim. v dicit de vidua, quæ fuit unius viri uxor, et tamen numquam licuit quod una plures viros simul posset habere. Et hoc modo vult istud etiam de vidua, sc. quod non habuerit nisi unum virum. Sed Hieronymus dicit oportere, quod unam tantum uxorem post baptismum habuerit, et quod non est vis, si ante baptismum alias habuisset. Sed Augustinus et Ambrosius dicunt quod per baptismum delentur omnia crimina; sed quod per baptismum, matrimonium non deletur; ergo secundum hos dicendum est et rectius, quod unam tantum, et non plures, licet habuisset ante vel post. Secundum quosdam autem ratio hujus est, quia signum esset incontinentiæ si plures habuisset. Sed hoc non est verum; quia nihil repugnaret si plures habuisset meretrices, quæ magis sunt incontinentes. Sed est alia ratio altior significato, scilicet quia ipse est dispensator sacramentorum, et ideo nullus defectus sacramentorum debet esse in eo; sed sacramentum matrimonii est significativum conjunctionis Christi et Ecclesiæ; ergo ut signum respondeat signato, sicut Christus est unus, et Ecclesia una, sic et hi; quod quidem deficeret, si Episcopus plures uxores habuisset. In veteri autem lege, Patriarchæ significabant conjunctionem hanc, non ut conjunctam Christo, sed conjungendam, et cum Ecclesia erat futura ex multis. Ideo tunc non una,

(1) Prov. XVIII. (2) I. Thess. III.
(3) In lib. de Eccl. hier. (4) I. Pet. II.
(5) Eccle. X. (6) Num. XI.
(7) Prov. XIII. (8) I. Joan. I. (9) Psal. XIV

sed plures habebantur. Et ideo multitudo uxorum ipsorum hoc significabat. Quantum autem ad tertium, scil. ex parte filiorum, subjungit, dicens: *Filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, etc.* Episcopus enim constituitur, ut superintendat: et qui constituitur ad aliquid, debet esse exercitatus in illo, alias non prudenter institueretur. Præsumitur autem esse bene exercitatus, si bene alios rexit. Episcopus autem constituitur ad tria. Primo ut fidem doceat. *Docete omnes gentes, etc.* [1]. Et ideo dicit: *Fideles.* Secundo requiritur quod populum instruat ad virtutes. *Filii tibi sunt? erudi illos* [2]. Peccata autem lasciviæ magis abstrahunt a virtute. *Lascivus et imprudens non servabunt tempus* [3]. Et ideo dicit: *Non in accusatione luxuriæ.* I. Reg. III Heli condemnatur, quia filios de hoc non correxit. Tertio oportet, quod pertinaces corrigat. Unde dicit: *Aut non subditos*, id est, non obedientes. *Equus indomitus evadet durus, et filius remissus evadet præceps.*

Deinde cum dicit: *Oportet enim*, exponit quod dixit; et primo quod dixit: *Sine crimine;* secundo sine quibus debet esse, ibi: *Non superbum.* Causa autem primi est, quia debet dispensare divina. *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus* [5]. *Ambulans in via immaculata, hic, etc.* [6].

Deinde cum dicit: *Non superbum*, ostendit a quibus debet esse immunis: et primo ostendit a quibus criminibus; secundo quibus virtutibus luceat, ibi: *Hospitalem.* Peccatorum autem quædam sunt carnalia, quædam spiritualia. De primis non facit mentionem, quia omnino debent mundi esse ab eis. *Fornicatio autem et omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos* [7]. Sed tantum de spiritualibus, quæ sunt quinque, quorum duo non habent locum in prælatis, sc. invidia, quod est peccatum parvulorum. *Parvulum occidit invidia* [8]. Prælatus autem est in summo. Item nec accidia, quia omnia ei ad votum succedunt; sed superbia, quia est in summo, et ira et cupiditas occasione temporalium, quorum est dispensator. Quantum ad primum dicit: *Non superbum.* — *Superbo oculo et insatiabili corde, cum hoc non edebam* [9]. *Rectorem te posuerunt, noli extolli, etc.* [10]. Quantum ad secundum, primo excludit iram, cum dicit: *Non iracundum;* secundo incendium iræ, quod est vinum, dicens: *Non vinolentum.* — *Cui suffossio oculorum, nonne his qui commorantur in vino, etc.* [11]. — Tertio sequelam iræ, quod est percussio. Ideo dicit: *Non percussorem*, id est, non crudelem. *Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus, etc.* [12]. Vel, non percussorem, id est, non percutientem conscientias aliorum pravis moribus. *Et percutientem conscientiam eorum infirmam* [13]. Quantum ad tertium dicit: *Non turpis lucri cupidum.* — *Non turpe lucrum sectantes* [14]. *Sed æstimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere* [15]. — Deinde ponit bona, quæ debet habere. Et primo, quæ pertinent ad conversationem vitæ; secundo, quæ ad veritatem doctrinæ, ibi: *Amplectentem.* Et patent omnia.

LECTIO III.

Qualis in doctrina Pontifex esse debet ostendit, pseudo detegens corruptam mentem, qui turpi lucro ducti, dogmata periculosa disseminant.

9. Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere.

10. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui et seductores, maxime qui de circumcisione sunt;

11. Quos oportet redargui: qui universas domos subvertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

12. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta. Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri.

13. Testimonium hoc verum est.

Supra docuit qualem oportet esse episcopum in vita, hic ostendit qualem oportet esse in doctrina. Et primo ostendit quod ad ipsum requiritur diligentia studii; secundo ponit materiam studii; tertio ejus utilitatem. Quantum ad primum dicit: *Amplectentem.* Aliquid enim amplectens, illud diligenter con-

(1) Matth. ult.
(2) Eccli. VII.
(3) Eccli. XX.
(4) Eccli. XXX.
(5) Eccli. X.
(6) Psal. C.
(7) Ephes. V.
(8) Job V.
(9) Psal. C.
(10) Eccli. XXXII.
(11) Prov. XXIII.
(12) Isa. L.
(13) I. Cor. VIII.
(14) I. Tim. III.
(15) Sap. XV.

stringit; et amplexus ex dilectione fit. Oportet enim eum scientiæ inhærere cum amplexu, id est firma adhæsione animi, et cordis dilectione. *Præoccupat eos, qui se concupiscunt* [1]. *Arripe illam, et exaltabit te, glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplexatus* [2]. Materia studii non debet esse fabulæ, nec temporalia, sed sermo fidelis, id est verus. *Fidelis dominus, etc.* [3]. Vel sermo fidelis, id est, fidei, in qua oportet episcopum instrui. Sed aliqui student in eis dupliciter, ut sc. addiscant solum et operentur. Sed hoc non sufficit episcopo; sed oportet ut et alios instruat. Et ideo dicit: *Qui secundum doctrinam est.* I. Tim. IV dicitur: *Nemo adolescentium tuam contemnat, sed esto exemplum fidelibus in verbo, in conversatione.* Utilitas est facultas exequendi officium suum. Officium autem prælati est sicut pastoris. *Pasce oves meas* [4]. Pastor vero duo habet facere, sc. pascere gregem (*Pascite qui in vobis est gregem Dei* [5]); item arcere lupum. Sic et episcopus pascere debet per doctrinam veram. *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina* [6]. Et ideo dicit: *Ut sit potens exhortari in doctrina.* Non dicit, ut exhortetur, sed ut potens sit exhortari. Quod est quando habet in promptu exhortationes quando est necesse exequi. Quod figuratur Exod. c. XXV, per vectes in circulis arcæ, ut arca sc. posset portari. *Potens in opere et sermone* [7]. Et dicit: *Sana*, id est, absque corruptione falsitatis. *Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam* [8]. *Exhortatio nostra non fuit de errore, neque de immunditia, etc.* [9]. Item ut custodiant contra hæreticos. Et ideo dicit: *Et eos qui contradicunt arguere*, id est, convincere. Et hoc per studium sacræ scripturæ. *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum* [10]. *Nec contradicam sermonibus sanctis* [11]. Et hæc duo secundum Philosophum pertinent ad opus sapientis, scil. non mentiri de quibus novit, quantum ad primum; et mentientem manifestare posse, quantum ad secundum.

Consequenter cum dicit: *Sunt enim multi*, ponit necessitatem dictorum. Et primo ex parte falsorum doctorum; secundo ex parte malorum auditorum, ibi: *Dixit quidam.* Circa primum duo facit, quia primo describit conditionem falsorum doctorum; secundo perversitatem studii ipsorum, ibi: *Qui universas.* Item primo ostendit eorum conditionem; secundo docet remedium contra eos, ibi: *Quos oportet.* Conditionem ostendit quadrupliciter. Et primo ex numero, cum dicit: *Multi.* — *Stultorum infinitus est numerus* [12]. — Secundo ex vitio inobedientiæ, cum dicit: *Etiam inobedientes*, quantum ad Deum et suos superiores. *Parentibus non obedientes* [13]. *Peccatum inobedientiæ, sicut idololatria dicitur esse* [14]. Tertio ex vaniloquio, cum dicit: *Vaniloqui*, sc. quo ad se. *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt* [15]. *Vani sunt homines, in quibus non subest scientia Dei* [16]; et præcipue vani sunt hæretici; ideo subjungit dicens: *Seductores*, sc. quo ad inferiores. *Mali homines et seductores, etc.* [17]. Quarto ex loco, cum dicit: *Maxime qui de circumcisione*, qui cogebant homines judaizare. *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem* [18]. Contra quos ponit remedium. Non enim sunt tolerandi, quia corrumperetur populus et imputaretur pastori. *Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, etc.* [19]. *Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina* [20]. Et ideo dicit: *Quos oportet redargui.*

Deinde cum dicit: *Qui universas, etc.*, describit horum studium; et primo describit ex damno quod inferunt; secundo ex falso quod docent; tertio ex lucro quod concupiscunt. Damnum est, quia *Universas domos subvertunt.* Doctrina enim catholica publice proponitur in ecclesia, sed hæretici latenter; et ideo quærunt latibula. *Aquæ furtivæ dulciores sunt, et panis absconditus suavior* [21]. Et ideo circumeunt per domos, ut seducant præcipue mulieres. *Ex his sunt, qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis* [22]. — *Docentes quæ non oportet*, id est vana et inutilia; nec quærunt lucrum spirituale, sed

(1) Sap. IX.
(2) Prov. IV.
(3) Psal. CXLIV.
(4) Joan. ult.
(5) I. Pet. V.
(6) Jerem III.
(7) Luc. ult.
(8) Infra II.
(9) I. Thess. II.
(10) II. Tim. III.
(11) Job VI.
(12) Eccle. I.
(13) Rom. I.
(14) I. Reg. XV.
(15) Psal. XCIII.
(16) Sap XIII.
(17) II. Tim. III.
(18) Philipp. III.
(19) Ezech. XIII.
(20) II. Tim. IV.
(21) Prov. IX.
(22) II. Tim. III.

temporale. Et ideo addit: *Turpis lucri gratia*, sc. temporalis, vel propriæ gloriæ. *Sed æstimaverunt lusum esse vitam nostram, et conversationem vitæ compositam ad lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo acquirere* [1].

Deinde cum dicit: *Dixit quidam*, describit auditores, quia isti erant Cretenses, et ad hos refert hoc opus. Et primo ostendit conditionem; secundo dat remedium, ibi: *Quam ob causam.* Circa primum, primo describit conditionem per testimonium; secundo confirmat. Dicit ergo: Tales sunt doctores, sed et auditores sunt similiter seducibiles juxta testimonium cujusdam poetæ eorum, sc. Epimenidis, quem hic Paulus dicit eorum prophetam. Ubi nota quod propheta aliquis dicitur, qui a Deo illuminatur secundum intellectum, ad cognoscendum aliqua supra communem cognitionem. *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum* [2]. Item qui exponit prophetias eodem spiritu, et eodem modo quo sunt traditæ. Item qui profert aliquid propheticum. Unde potest proferri aliquid propheticum ex quodam interiori instinctu, etiam præter suum intellectum. *Caiphas, cum esset pontifex, prophetavit* [3]. Non enim prophetavit secundum suam intentionem, qui dicebat expedire eum mori, intelligens sic, ne seduceret populum. Nihilominus tamen fuit motus ad id dicendum per Spiritum. Et hic modus prophetandi est apud illos, qui accipiunt primum verbum aliquorum pro [4] homine, quod etiam fit a dæmonibus. Et dicit: *Proprius*, quia proprie descripsit eorum conditiones.

Deinde cum dicit: *Cretenses*, proponit testimonium, et notat eos de tribus, sc. de corruptione rationalis, cum dicit: *Semper mendaces. — Perdes omnes qui loquuntur mendacium* [5]. — Item de corruptione irascibilis, cum dicit: *Malæ bestiæ*, id est, crudeles; bestiæ dicuntur, quasi *vastiæ*, quia crudeles sunt. *Leo rugiens, et ursus esuriens, princeps impius super populum pauperem* [6]. Et dicit, *Malæ*, quia, secundum Philosophum [7], homo quando secundum rationem operatur, est optimum animalium; sed quando declinat ad malitiam, est pessimum; quia si declinat propter crudelitatem, nulla bestia ita est crudelis. Unde dicit quod decies millies est pejor malus homo quam mala bestia. Item de corruptione concupiscibilis, cum dicit: *Ventres pigri*, id est, pigritiam habentes ex ventre: erant enim gulosi, et tales quærunt quietem. *Anima, habes multa bona reposita in annos plurimos, requiesce, comede, bibe, epulare* [8]. Confirmat autem testimonium, cum dicit: *Testimonium, etc.* Gloss.: Per hoc intelligimus quod doctor sacræ scripturæ accipit testimonium veritatis, ubicumque invenerit. Unde Apostolus in pluribus locis recitat dicta Gentilium, sicut in I. Cor. xv: *Corrumpunt bonos mores colloquia mala.* Item Act. c. xvii: *In ipso vivimus, movemur et sumus.* Nec propter hoc approbatur tota eorum doctrina; sed eligitur bonum, quia verum a quocumque dicatur, est a Spiritu sancto, et respuitur malum. Unde dicitur Deut. c. xxi in figura hujus, quod si quis viderit puellam in numero captivorum, debet præcidere ungues et capillos, id est, superfluitates.

(1) Sap. xv. (2) Num. xii.
(3) Joan. xi.
(4) Hic, ut vides, et in cæteris jamdiu impressis codicibus legitur *pro homine* cum *h.* quod omnino mihi videtur improprium: alibi legitur *pro omni eo*, et alibi *pro omnino*. Ego vero credo legendum *pro omine*, absque *h.* Volui tamen hæc minima adnotare, ne hujusmodi mendis tota hæc scateret impressio. — Non est malum accipere dicta gentilium pro confirmatione veritatis.
(5) Psal. liv. (6) Prov. xxviii.
(7) In politicis. (8) Luc. xii.

LECTIO IV.

Vult reprehendi Cretenses, ut resipiscant, ac ostendit quibus mundi, quibusque immundi sint cibi legales.

Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide,

14. Non intendentes judaicis fabulis, et mandatis hominum aversantium se a veritate.

15. Omnia munda mundis: coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum et mens et conscientia

16. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant, cum sint abominati, et incredibiles, et ad omne opus bonum reprobi.

Posita conditione Cretensis populi, hic ponit remedium; et primo ponit remedium reprehensionis; secundo assignat dictorum rationem, ibi: *Omnia munda.* Circa primum tria facit: quia primo hortatur Titum ad reprehenden-

dum eos; secundo reprehensionis finem ostendit, ibi: *Ut sani;* tertio docet debitum modum perveniendi ad fidem, ibi: *Non intendentes.* Dicit ergo: Cretenses sunt malæ bestiæ, quibus scil. debetur flagellum et castigatio. Et ideo: *Increpa illos dure. — Via vitæ, increpatio* [1]. *Increpa feras arundinis* [2]. — Sed contra II. Tim. IV: *In omni patientia.* Respondeo: Duplex est ratio exhortationis hujus. Una ex parte eorum qui reprehenduntur. Cretenses enim duri et pertinaces erant, et ideo dure eos reprehendi jubet; non autem Ephesii, quorum archiepiscopus erat Timotheus. Alia ex parte reprehendentium, quia et Titus fuit lenis et mansuetus; et ideo inducitur quasi ad contrarium; sed Timotheus erat rigidus, et ideo inducitur ad patientiam.

Deinde cum dicit: *Ut sani sint in fide,* tangit finem reprehensionis. Nam homo est sanus, in quo non est corruptio. Et sic sanus est in fide, qui in nullo habet eam corruptam. Horum autem fides vitiabatur per hæreticos. *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate, quæ est in Christo Jesu* [3]. *Si quis autem aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, etc.* [4]. Modus perveniendi ad sanitatem est si vitent errores Judæorum. Unde dicit: *Non intendentes Judaicis fabulis.* In lege enim erant duplicia documenta fidei, sc. quædam circa credenda. Item quædam mandata religionis, quæ erant servanda circa cultum Dei. Et prima vocat fabulas; secunda, mandata hominum, et non Dei. Ex quo videtur quod condemnet vetus testamentum, ut dicunt Manichæi. Sed quod dicit, fabulis, potest referri ad eorum narrationes, præter doctrinam legis, quæ sunt fabulosa, ut Thalmuth. *Ne intenderent fabulis et genealogiis interminatis* [5]. Vel ipsa doctrina, quæ fuit olim veritas, nunc secundum quod ipsi intelligunt, sunt fabulæ; sicut illud Is. VII: *Virgo concipiet, etc.*, fuit veritas; sed nunc quia ipsi dicunt adhuc hoc esse implendum, est fabulosum. Item mandata hominum possunt intelligi non quæ sunt in lege Moysi, sed traditiones seniorum [6]. Sed numquid mandatis hominum non est obediendum? Respondeo quod sic. quamdiu non avertunt a veritate Dei. Et ideo subdit: *Aversantium se a veritate.* II. Tim. IV. *A veritate quidem auditum avertent, etc.* Simile habetur Matth. XV: *Sine causa colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum.* Simile dicitur Marc. c. VII. Vel dicendum est quod mandata, quæ sunt in lege Dei, sunt facta mandata hominum. Quando enim servantur in signum futuræ veritatis, sunt mandata Dei; sed quando volunt ea servare postquam corpus nostrum mortuum est legi, sunt mandata hominum.

Deinde cum dicit: *Omnia munda,* in speciali ostendit dictorum rationem, sc. quomodo avertunt se a veritate, et quomodo discunt fabulas, et mandata hominum; quod est præcipue de discretione ciborum secundum legem, quam pseudo quidam dicebant esse servandam. Et ideo primo ostendit quomodo hi cibi habent se ad bonos; secundo quomodo ad malos, ibi: *Coinquinatis autem.* Dicit ergo: Non intendentes Judaicis fabulis de cibis: quia *omnia*, scil. cibaria, *sunt munda mundis.* Sed infert: Ergo adulterium est mundum mundis. Respondeo: Dicendum est quod non: quia ex hoc ipso quod adulterium est, immundat. Sed sunt munda mundis illa, quæ de se non immundant. Ad hæc, Matth. c. XV: *Ea quæ intrant in os, non coinquinant hominem.* Ergo omne quod non intrat in os, mundum est. Sed duplex est objectio. Una quod Lev. XI dicitur, quod quando aliquod animal non ruminat, vel non scindit ungulam, est immundum. Respondeo, secundum Augustinum contra Faustum: Aliquod est immundum, vel secundum rei naturam, vel secundum significationem: puta si hoc nomen, stultus, secundum se sumatur, inquantum est vox quædam, sic non est immundum, sed bonum. Si vero secundum significationem, quia significat defectum sapientiæ, et sic habet immunditiam. Actus autem illius populi erant actus prophetici. Unde porcus secundum quod res quædam, non est immundus; sed secundum quod significat hominem voluptatibus se involventem. Sed nunc veritate veniente cessant, et utuntur cibis homines secundum suam naturam. Alia quæstio est quod [7] mandaverunt

(1) Prov. VI. (2) Psal. LXVII.
(3) II. Cor. XI. (4) I. Tim. VI.
(5) I. Tim. I. (6) Matth. XV.
(7) Act. XV.

apostoli, quod abstinerent se a sanguine et suffocato; ergo videtur quod non sit licitum hoc comedere; non ergo omnia munda mundis. Respondeo: Aliqui credunt quod illud mandatum intelligatur ad litteram, et quod obligat usque modo, ut apud Græcos, et etiam aliquando apud Latinos. Aliqui autem dicunt, quod non intelligitur secundum litteram, sed secundum mysterium, ut per sanguinem intelligatur homicidium, et a suffocato, id est, oppressione pauperum. Et hoc bonum est, sed non est tota ratio præcepti; et ideo dico, quod ad litteram est præceptum, et tamen non obligamur. Quædam enim prohibentur quia mala sunt, et hæc simpliciter sunt vitanda. Aliqua vero, quæ non sunt mala simpliciter, sed pro tempore, et hæc sunt servanda existente causa. Et hæc Apostoli prohibuerunt, non quia mala secundum se, quia Matth. xv dicit Dominus contrarium. Sed ratio erat, quia conversi erant quidam ex Judæis, quidam ex Gentibus: et ideo oportebat ad hoc quod unus populus ex eis fieret, quod uni condescenderet alius, ut Judæis, quibus abominabile erat comedere sanguinem et suffocatum, condescenderetur. Et ideo ad servandam pacem, instituerunt apostoli hoc esse servandum pro tempore illo.

Deinde cum dicit: *Coinquinatis*, ostendit quomodo se habent ad malos; et circa hoc tria facit; quia primo ostendit hoc; secundo assignat causam, ibi: *Sed inquinatæ;* tertio manifestat per signum, ibi: *Confitentur se nosse Deum.* Dicit ergo: Cibi isti mundi sunt mundis, sed immundi coinquinatis, id est his qui habent conscientiam coinquinatam. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea* [1]. — *Et infidelibus*, id est, qui habent malam fidem. *Qui incredulus est, infideliter agit* [2]. Sed numquid facit peccator et infidelis immundam eleemosynam? Dicendum est quod Apostolus non ponit affirmativam, sed negativam. Unde non dicit, omnia, sed nihil mundum eis, quod est verum: quia nihil eis perfecte mundum est, quia nihil est mundum in actibus, nisi in finem debitum ordinatum sit. Isti autem sunt extra finem. Sed numquid aliquid est eis mundum? sic. Sed contra: quia omne quod non est ex fide, peccatum est. Dicendum est, quod malum numquam corrumpit totum bonum. Impossibile enim est quod in peccatore quolibet sit aliquod bonum, sc. naturæ, etiam in dæmonibus: quando ergo peccator facit aliquod bonum secundum quod est peccator et infidelis, totum est peccatum ex radice. Sed si quid facit ex principio alicujus boni quod habet, ut fidei informis, vel naturæ, non est immundum. Et ideo signanter dicit: Coinquinatis et infidelibus, id est, inquantum sunt hujusmodi. Comedebant enim contra conscientiam, et errabant in fide. Et ideo quod de natura sua est mundum, fecerunt sibi immundum. Cujus causa est, quia causa actuum eorum est immunda, sc. voluntas et intellectus, quæ sunt in eis depravata. Unde dicit: *Sed inquinatæ sunt eorum mentes*, scil. per infidelitatem, *et conscientia*, sc. per peccatum. *Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es, inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, etc.* [3].

Deinde cum dicit: *Confitentur, etc.*, ostendit fidem per signum. Si enim aliquis dicat quod eorum dicta sunt vera, immo quod habent fidem unius Dei, et confitentur eum, hoc excludit. Et primo ostendit bonum quod erat in eis, scil. quod *confitentur*, sc. labiis exterioribus, *se nosse Deum.* — *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me* [4]. *Prope es tu ori eorum* [5]. — Secundo ostendit defectum interiorem; et primo quantum ad præsentia; secundo quantum ad futura, ibi: *Incredibiles.* Quo ad præsentia, quia *negant eum factis.* Qui enim peccat, inquantum est de se, negat eum factis: quia qui confitetur Deum, confitetur et ejus potestatem, sc. quod est ei obediendum. Et ideo si non obedit peccando, negat factis, confitetur ore. Sed dicis: Quicumque negat Deum, est infidelis; peccatores negant Deum factis, ergo peccatores sunt infideles. Respondeo: Sicut habens scientiam in universali, potest errare in particulari; ita habens fidem in universali, in particulari tamen agibili corrumpitur, propter corruptionem affectus. *Fidem negavit, et est infideli deterior* [6]. Quomodo autem quo ad futura deficiunt? Certe, quia non solum negant, sed sunt indi-

(1) Eccli. XIII. (2) Isa. XXI.
(3) Baruch III. (4) Isa. XXIX. (5) Jerem. XII.
(6) I. Tim. V.

spositi ad redeundum ad Deum. Sunt enim tria per quæ homo redit ad Deum, sc. Dei gratia (*Justificati gratia ipsius* [1]); secundum est fides (*Purificans fide corda eorum* [2]); tertium, exercitium boni operis (*Factores legis justificabuntur* [3]). Hæc tria excludit ab ipsis: primo gratiam, ibi: *Cum sint abominati*, id est, non accepti ad gratiam. Secundo fidem, cum dicit: *Incredibiles*, id est, non apti ad credendum. *Increduli et subversores sunt tecum* [4]. Tertio tertium, quia *ad omne opus bonum reprobi*, id est, reprobandi. *Argentum reprobum vocate eos* [5].

CAPUT II.

Instruitur Titus, ut sanam doctrinam doceat, quibusque moribus senes, tum mares, tum fœminas liberas imbuat.

1. Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam.
2. Senes ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia.
3. Anus similiter, in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, bene docentes;
4. Ut prudentiam doceant adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant,
5. Prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei.
6. Juvenes similiter hortare ut sobrii sint.

Superius Apostolus instruxit Titum quales ministros instituat ad arcendum hæreticos; hic docet quid ipse circa eos faciat. Et primo proponit hoc in generali; secundo distinguit per partes, ibi: *Senes*. Dicit ergo: Ita dixi quod oportet episcopos constituere; sed ne credas quod tu sis propter hoc alienus a cura, imo major debet esse tibi sollicitudo ad instruendum. Ideo: *Tu autem loquere quæ decent sanam doctrinam*, sc. per quæ fides incorrupta ædificatur. *Ut sis potens exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere* [6].

Deinde ostendit idem per partes; et primo ponitur doctrina sana contra perversitatem vitæ; secundo contra hæreticos et errores, ibi: *Stultas autem quæstiones*. Circa primum duo facit; quia primo instruit singulas conditiones hominum; secundo generaliter omnes, III. cap., ibi: *Admone illos*. Iterum prima in duas, quia primo ostendit quomodo instruat liberos; secundo quomodo instruat servos, ibi: *Servos*. Item primo ostendit quomodo instruat liberos verbo; secundo exemplo, ibi: *In omnibus teipsum*. Circa primum duo facit, quia primo ostendit quomodo instruat senes; secundo quomodo doceat juvenes, ibi: *Adolescentulas*. Item prima in duas, quia primo ostendit quomodo instruat senes mares; secundo quomodo anus fœminas, ibi: *Anus*. Sciendum est autem, quod quædam bona sunt ad quæ senectus disponit, quæ primo ponit; secundo quædam bona quibus senectus contrariatur; et hæc secundo ponit, ibi: *Sani in fide*. Inter bona vero ad quæ senectus disponit, unum est contemptus delectationum; aliud est perfectio sapientiæ et prudentiæ. Disponit quidem senectus ad contemptum delectationum. Juvenum enim corpora fervent naturali calore, ex quo concitatur juventus ad delectationes corporales, quæ præcipue consistunt in cibis, et potibus, et venereis. Sed ad vitandum hæc disponit senectus. Senes enim sunt mortificati. *Numquid vigent sensus mei ad discernendum suave vel amare* [7]? Et ideo dicit: *Ut sobrii sint*, quantum ad cibos et potus, *et pudici*, quantum ad venerea. *Postquam consenui, et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo* [8]? Sed si senectus ad hoc disponit, quare hoc monet? Respondeo: Aliquando contingit ex magna perversitate quod senex reducitur ad puerilia peccata. *Puer centum annorum morietur: et peccator centum annorum maledictus erit* [9]. Et duplex est ratio quare hoc contingit. Aliter enim ad hoc movetur senex, aliter juvenis. Juvenis enim incitatur ad hæc ex instinctu passionis; sed senex ex electione, propter duo. Nullus enim vult esse sine delectationibus, et tanto plus appetit eas, quanto majores molestias sentit. Senex autem patitur multa incommoda et defectus naturæ. Et ideo quando non habet spirituales delectationes, quærit corporales. Secunda ratio est, quia juvenis quandoque refrænatur per pudorem; senes autem secundum Philosophum sunt inverecundi, quia sunt antiqui et multa experti; juvenes autem vani et verecundabiles naturaliter: et ideo refræ-

(1) Rom. v. (2) Act. xv.
(3) Rom. II. (4) Ezech. II.
(5) Jerem. VI (6) Supra I.
(7) II. Reg. XIX. (8) Gen. XVIII. (9) Isa. LXV.

nantur, sed non senes. Item senectus disponit ad prudentiam, propter experimentum longi temporis. *In antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia* [1]. *Quam speciosa veteranis sapientia, et gloriosis intellectus, et consilium! corona senum multa peritia* [2]. Unde subdit: *Prudentes.* Contingit tamen aliquando senem esse fatuum. *Senem fatuum et insensatum* [3]. Et hoc est ex duobus quod senex est fatuus: prudentia enim acquiritur per exercitium; quando ergo in juventute se in bonis non occupant, sunt in senectute imprudentes. *Quæ in juventute tua non congregasti, quomodo invenies ea in senectute tua* [4]? Item alia ratio est, quia in juventute quandoque affluunt voluptatibus, et maxime superfluitate ciborum; et ideo desiccatur eorum cerebrum. *Luxuriosa res est vinum, et tumultuosa ebrietas; quicumque his delectatur, non erit sapiens* [5].

Deinde ponit ad quæ contrariatur senectus: et primum est fides; secundum dilectio; tertium patientia. Quantum ad primum dicit: *Sani in fide*, quia sine ea impossibile est placere Deo [6]. Sed quod aliqui non sunt sani in fide, maxime in aliquo novo quod proponitur senibus credendum, contingit ex duobus. Primo quod senes non sunt firmi in aliquo novo propter præsumptionem sapientiæ; et ideo non credunt aliis. *Et senes sunt in nobis* [7]. Item quia naturale vitium senum est, quod sint increduli; quia sunt experti se sæpius esse deceptos. Et ideo loquuntur semper dum, forte, vel fere, adverbiis temperativi modi, et dubitativi modi. Incredulitas autem repugnat fidei. *Qui incredulus est, infideliter agit* [8]. Quantum ad secundum dicit: *In dilectione.* Et hoc ideo, quia plenitudo legis est dilectio. Et monet ad hoc propter duo. Primo quia in senibus parum est amicitiæ, quia amor nutritur per convictum. Nullus autem vult diu convivere cum tristibus. Senes autem sunt tristes, et ideo non est cum eis amicitia. Item quia senes diligunt propter utilitatem tantum, sicut juvenes propter delectabile. Senex enim indiget sustentatione. Quantum ad tertium dicit: *In patientia*, et monet ad hoc propter tria. Primo quia senes multa mala sive incommoda circumveniunt; et ideo indigent patientia contra turbationes. Alia ratio est: Senes enim vivunt in memoria multorum; unde semper dicunt antiqua; juvenes autem vivunt in spe magnorum; et ex hoc senes dupliciter ad impatientiam moventur, propter bona sc. quæ habuerunt, et carent eis; unde Boetius: Summa miseria est, fuisse felicem. *Recordata est Jerusalem dierum afflictionis suæ, prævaricationis omnium desiderabilium suorum, quæ habuerat a diebus antiquis* [9]. Item quia vivunt in memoria, contingit quod aliqui, qui modo eos despiciunt, aliquando fuerunt pejores; et ideo turbantur. Job [10]: *Nunc autem derident me juniores tempore, quorum patres non dignabar ponere cum canibus meis.* Tertia ratio est, quia quanto senex appropinquat ad finem vitæ, tanto magis desiderat vivere. Unde videns se deficere, magis tristatur.

Deinde cum dicit: *Anus*, docet qualiter vetulæ instruantur. Et primo docet qualiter instruantur in vita; secundo in doctrina. Item primo qualiter in habitu; secundo qualiter in victu; tertio quomodo in verbo. Quantum ad primum dicit: *In habitu sancto*, id est, carente lascivia et pompa. Et hoc convenit omni mulieri. *Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti, vestimentorumque cultus, etc.* [11]. *Similiter et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa, etc.* [12]. Sed specialiter anus hoc servare debent; quia juvencularum est propter viros suos modeste se ornare; quod intelligitur simpliciter de omni motu corporis. *Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant de illo* [13]. Quantum ad secundum dicit: *Non criminatrices.* Duo enim sunt in sene. Unum quod commune est senibus, sc. quod sunt suspiciosi, quia viderunt multa mala, quæ similiter præsumunt de aliis. Item in mulieribus quæ specialiter sunt zelotypæ, et utrumque contingit in vetula, quia ratione ætatis est suspiciosa; ratione sexus est zelotypa. *In muliere zelotypa flagellum linguæ omnibus communicans* [14]. Et ideo: *Non criminatrices.*

(1) Job XII. (2) Eccli. XXV.
(3) Eccli. XXV. (4) Ibidem.
(5) Prov. XX. (6) Hebr. XI. (7) Job XII.
(8) Isa. I. (9) Thren. I.
(10) Cap. XXX. (11) 1. Pet. III.
(12) 1. Tim. II. (13) Eccli. XIX. (14) Eccli. XXVI.

Quantum ad convictum dicit: *Non multo vino servientes.* Et de viris dixit: Ut sobrii sint. Et dicit, non multo, quia quandoque utuntur eo propter frigiditatem earum. Quantum ad doctrinam dicit: *Bene docentes.* Contra I. Cor. XIV: *Mulieres in ecclesiis taceant, non enim eis permittitur loqui, sed subditas esse;* I. Tim. c. II: *Mulier in silentio discat cum omni subjectione: docere autem mulieri non permitto.* Respondeo: Dicendum est quod doctrina publica, quæ fit in populo, interdicitur mulieri; sed privata, qua quis familiam docet, ei conceditur. *Visio, qua erudivit eum mater sua, etc.* [1]. *Nam et ego filius fui patris mei tenellus et unigenitus coram matre mea, et docebat me, atque dicebat, etc.* [2]. Et bene dicit: *Ut prudentiam doceant,* magis ad anus, quam ad viros; quia quandoque docent fabulas aniles, magis quam proficua, et etiam quia magis ipsæ conversantur cum pueris et cum familia, quam viri.

Deinde cum dicit: *Adolescentulas,* ostendit qualiter instruat juvenes, et primo ostendit qualiter instruat juvenes fœminas; secundo qualiter mares juvenes, ibi: *Juvenes similiter.* Item prima in tres; quia primo ostendit qualiter se habeant ad personas conjunctas; secundo ad seipsas; tertio ad subjectos. Quantum ad primum dicit: *Ut viros suos ament.* Viro enim debetur amor. *Mulier diligens corona est viro suo* [3]. Eccli. XXV: *In tribus beneplacitum est spiritui meo, etc.* Et infra: *Vir et mulier bene sibi consentientes.* Vel sic, ut prudentiam doceant adolescentulas et viros, etc. Sed prima expositio est melior. *Et filios diligant,* hoc est naturale. *Numquid potest mulier oblivisci infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui* [4]? Et nota quod dicit: Ut viros ament, et filios diligant; quia ad viros est amor ferventior, sed ad filios naturalior. Sed quantum ad seipsas, tria dicit: Unum quo ad rationem, sc. *Prudentes.* — *Domus et divitiæ dantur a parentibus, a Domino autem proprie uxor prudens* [5].— Et hoc necessarium est, quia juventus earum et sexus contrariatur prudentiæ. Aliud est quantum ad concupiscibilem, sc. cum dicit: *Castas.* Tertium vero quantum ad irascibilem, cum dicit: *Sobrias.* — *Gratia super gratiam mulier sancta et pudorata* [6]. — Sed quantum ad subjectos, primo ponit curam eorum; secundo modum; tertio rationem assignat. De primo dicit: *Domus curam habentes.* — *Sapiens mulier ædificat domum suam; insipiens vero instructam quoque destruet manibus* [7].— In cura autem sunt duo observanda mulieri; sunt enim ut plurimum iracundæ. *Non est ira super iram mulierum* [8]. Et ideo dicit: *Benignas;* quasi dicat: Cum mansuetudine regant. Aliud est, quia quando mulier potestatem habet, nititur in contrarium viro suo. *Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo* [9]. Ideo dicitur: *Subditas viris suis.* Unde dicitur Gen. c. III: *Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur tui.* Et hoc ideo, *ut non blasphemetur verbum Dei,* id est, non detis occasionem blasphemandi. Et hæc omnia notantur Tob. c. X, ubi dicitur, quod Raguel et Sara monuerunt filiam suam honorare soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, et seipsam irreprehensibilem exhibere.

Consequenter ostendit qualiter doceat mares juvenes, sc. *Ut sobrii sint,* quod repetit, quia ebrietas est principium vitiorum. *Sobrii estote, etc.* [10].

LECTIO II.

Seipsum bonorum operum præbeat exemplum monet, ac, qua animi integritate, quave fide, servi dominos prosequantur oporteat, docet.

7. In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum: in doctrina, in integritate, in gravitate;

8. Verbum sanum, irreprehensibile: ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.

9. Servos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes, non contradicentes,

10. Non fraudantes: sed in omnibus fidem bonam ostendentes, ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.

Supra Apostolus Titum docuit de quibus instruat subditos liberos. Et quia non tantum verba prosunt, sed etiam exempla, ideo docet ut se exemplum præbeat. Primo generaliter; secundo specialiter, ibi: *In doctrina;* tertio ra-

(1) Prov. XXXI.
(2) Prov. IV.
(3) Prov. XII.
(4) Isa. XLIX.
(5) Prov. XIX
(6) Eccli. XXVI.
(7) Prov. XIV.
(8) Eccli. XXIII.
(9) Eccli. XXV.
(10) I. Pet. V.

tionem hujus assignat, ibi: *Ut is qui ex, etc.* Dicit ergo: Quia ætate juvenis es, *præbe te in exemplum omnibus bonorum operum.* Prælatus enim debet esse quasi forma existens discipulis. *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* [1]. *Exemplum dedi vobis, etc.* [2].

Deinde cum dicit: *In doctrina*, ponit specialia, in quibus debet se præbere exemplum: primo ostendit quis debeat esse ejus actus, sc. in doctrina; unde dicit: *In doctrina.* Hoc enim est proprium prælati. *Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pascent vos scientia et doctrina* [3]. Et ei maxime convenit, ut qui habet alios episcopos sub se, ut dicitur supra [4]: *Episcopos constituas, etc.* Ideo debet alios docendo, eis exemplum doctrinæ præbere. *Attende tibi et doctrinæ* [5]. Item monet eum quantum ad vitam; et primo declinare a malo. *Quiescite agere perverse* [6]. Et ideo dicit: *In integritate*, per incorruptionem; sicut enim corpus perdit integritatem per corruptionem membrorum suorum, ita anima per corruptionem peccati. In prælato autem est integritas sensus per prudentiam, affectus per charitatem, corporis per castitatem. *Integer spiritus vester, et anima, et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur* [7]. Secundo quod sit gravis quantum ad bona quæ cum charitate fiunt. Grave autem duo habet, unum quia descendit, et secundum hoc vituperatur (*Filii hominum usquequo gravi corde, etc.* [8]); aliud est, quod est stabile et firmum. Et ideo illi dicuntur graves, qui non de facili moventur a bono; ita hic cum dicit: *In gravitate*, et hoc commendatur. *In populo gravi laudabo te* [9].

Deinde ostendit qualis debet esse ejus doctrina et verbum. Et dicit, quod debet esse *sanum*, id est, non corruptum falsitate. *Formam habe sanorum verborum, quæ a me audisti in fide, etc.* [10]. *Non decet principem labium mentiens* [11]. Item quantum ad modum, cum dicit: *Irreprehensibile*, id est, ut proferatur tempore suo, et cum omni decentia et provocatione ad correctionem. *Ex ore fatui reprobatur parabola; non enim dicet illam in tempore suo* [12]. Finis autem doctrinæ est, *Ut is qui ex adverso est, vereatur, etc.*; quasi dicat: Si omnes bene se habeant, sc. prælati et subditi, adversarii non possunt vobis nocere. *Sic est voluntas Dei, ut benefacientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam* [13]. *Nullam occasionem dare adversario maledicti gratia* [14].

Deinde cum dicit: *Servos*, docet qualiter instruat servos: et primo facit hoc; secundo ejus rationem assignat, ibi: *Apparuit.* Circa primum tria facit; quia primo inducit servos ad subjectionem; secundo determinat modum ejus, ibi: *In omnibus;* tertio ostendit necessitatem doctrinæ hujus, ibi: *Ut doctrinam.* Dicit ergo: Admone *servos dominis suis subesse. — Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam dyscolis* [15]. *Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, etc.* [16]. Idem dicit Ephes. VI. Et quare monet hoc tam frequenter Apostolus? Respondeo: Non sine causa. Hæresis enim incepit apud Judæos, quod servi Dei non deberent servire hominibus, et ex hoc etiam derivatum est in populo christiano, quod dixerunt quod per Christum filii Dei facti, non deberent esse servi hominum. Sed Christus per fidem non venit tollere ordinem justitiæ, immo per fidem Christi justitia servatur [17]. Justitia autem facit alios aliis subdi. Sed servitus hujusmodi est quantum ad corpus. Nam per Christum nunc liberamur a servitute quantum ad animam, sed non a servitute, nec a corruptione corporis; sed in futuro liberamur etiam a corruptione et servitute corporali. *Cum tradiderit regnum Deo et Patri, etc.* [18]. Sed quod dicit: *In omnibus*, potest referri primo ad hoc quod dicit, *subditos;* ut intelligatur in omnibus, sc. ad quæ se extendit jus dominativæ potestatis; vel ad hoc quod dicit, *Placentes;* debet enim esse subjectio, primo ut serviant sine offensione, non cum murmure et tarditate. *Per omnia placentes Deo* [19]. *Ego per omnia omnibus placeo* [20]. Contra Gal. I: *Si hominibus placerem, Christi*

(1) I. Cor. XI.
(2) Joan. XIII.
(3) Jerem. III.
(4) Cap. I.
(5) I. Tim. IV.
(6) Isa. I.
(7) I. Thess. ult.
(8) Psal. IV.
(9) Psal. XXXIV.
(10) II. Tim. I.
(11) Prov. XIV.
(12) Eccli. XX.
(13) I. Pet. II.
(14) I. Tim. V.
(15) I. Pet. II.
(16) Coloss. III.
(17) Rom. III.
(18) I. Cor. XV.
(19) Coloss. I.
(20) I. Cor. X.

servus non essem. Respondeo: Placere homini propter ipsum est vituperabile, sed propter Deum est laudabile. Secundo ut sint sine repugnantia; ideo dicit: *Non contradicentes.* — *Non contradicas verbo veritatis* [1]. — Tertio sine fraude; unde dicit: *Non fraudantes.* Ubi unum removet, et alterum astruit. Removet fraudem; servis enim committuntur bona dominorum. *Tradidit eis bona sua* [2]. Astruit in omnibus bonitatem; et ideo dicit: *Sed in omnibus fidem bonam ostendentes.* Sed quo fine sunt hæc fienda? Non quidem propter terrenum favorem; sed propter gloriam Dei; unde dicit: *Ut doctrinam salvatoris nostri Domini ornent, etc.* Gloss.: Ornamentum doctoris est honesta vita discipuli, sicut sanitas infirmi est laus medici. Doctor curator est animarum. Si ergo nos ostendimus bona opera, laudatur doctrina Christi. *Jugiter tota die nomen meum blasphematur* [3]. *Ut videant opera vestra bona, etc.* [4].

LECTIO III.

Sanæ doctrinæ exemplar Christus proponitur, qui erudivit nos de vitandis, agendis et sperandis.

11. Apparuit enim gratia Dei et Salvatoris nostri omnibus hominibus,
12. Erudiens nos, ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo,
13. Expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi;
14. Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.
15. Hæc loquere, et exhortare, et argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Supra Apostolus instruxit Titum qualiter doceret servos et liberos, et conclusit quasi rationem, ut sc. doctrina Christi ornaretur; hic assignans plenam rationem dictorum exponit quod dixit per bonam conversationem. Et primo præmittit gratiam et doctrinam Christi; secundo inducit eum ad gratiæ prædicationem, ibi: *Hæc loquere.* Item primo proponit gratiæ apparitionem; secundo ejus instructionem, ibi: *Erudiens nos;* tertio ejus operationem, ibi: *Qui dedit.* Sciendum est autem quod gratia importat misericordiam, quia gratia est de eo quod gratis datur, et quod gratia datur, hoc misericorditer datur. Misericordia autem semper in Deo fuit, tamen olim circa homines latebat. *Domine, in cœlo misericordia tua* [5]. Ante Christum enim omnes quantumcumque essent justi, erant sub damnatione, sed Christo filio Dei carnem assumente, *apparuit gratia.* — *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne* [6]. *Qui sedes super cherubin, manifestare* [7]. — Sed quanto quis est potentior, tanto ejus gratia magis desideratur. Unde gratia Dei desideranda est. Et hoc est quod dicit: *Gratia Dei.* Et hoc ad salvandum. Unde dicit: *Et salvatoris nostri.* — *Salus autem mea in sempiternum erit* [8]. — Hæc autem gratia non proponitur uni solummodo populo Judæorum, sicut olim, sed *omnibus hominibus.* — *Videbit omnis caro pariter, quod os Domini locutum est* [9]. *Et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri* [10]. *Vult omnes homines salvos fieri* [11]. — Et potest dici quod in nativitate Christi apparuit hæc gratia dupliciter. Uno modo et primo, quia per maximam Dei gratiam datus est nobis. Unde ejus conceptio cum sit operatio totius Trinitatis, attribuitur tamen specialiter Spiritui sancto, qui est principium gratiarum. Et hæc gratia apparuit omnibus hominibus, et specialiter homini Christo. *Plenum gratiæ et veritatis* [12]. Ex hac gratia secundo est consecuta instructio humani generis; quia ante Christum fuit mundus in ignorantia et hæresi. *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam* [13]. Unde dicit: *Erudiens nos,* sc. sicut homo erudit filium. De duobus autem erudivit nos, quia duo necessaria sunt homini, sc. bonum opus et recta intentio. Primo ostendit quomodo Christus nos de primo erudivit; secundo, de secundo, ibi: *Expectantes.* Dicit ergo: *Ut abnegantes impietatem, etc.* Notandum est quod dicit, impietatem et sæcularia desideria, quia omnia peccata vel consistunt in his, quæ sunt directe contra Deum, quæ dicuntur peccata impietatis. Pietas enim pro-

(1) Eccli. IV. (2) Luc. XIX.
(3) Isa. LII. (4) Matth. V.
(5) Ps. XXXV. (6) I. Tim. III.
(7) Ps. LXXIX. (8) Isa. LI.
(9) Isa. XL. (10) Isa. LII.
(11) I. Tim. II. (12) Joan. I. (13) Isa. IX.

prie est, secundum quam colimus parentes et patriam. Sed quia Deus est principalis pater noster, ideo pertinet ad cultum Dei pietas. Job XXVIII, secundum aliam litteram, ubi nos habemus sic: *Ecce timor Domini ipsa est sapientia*, habetur: *Ecce pietas ipsa est sapientia.* Et ideo peccata contra Deum dicuntur esse impietates. Rom. I: *Revelatur enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem*, et ibi loquitur de idololatria. Vel consistunt in abusu temporalium, et hæc sunt sæcularia desideria. Est autem sæculum spatium mensurans periodum rerum. Unde per sæcularia intelliguntur res sæculares, et omnia peccata, quæ in proximum committuntur vel in se, per earum abusum.

Deinde cum dicit: *Sobrie, etc.*, ostendit quid boni faciamus; et dicit, *sobrie*, quantum ad se; *juste*, ad proximum; *pie* ad Deum. Sobrie ad se, quasi mensurate. *Bria* enim mensura est, et hoc est si homo cum mensura rationis utatur exterioribus rebus et propriis passionibus. Unde sobrietas accipitur pro quolibet mensurato usu rerum exteriorum et extrinsecarum passionum. *Sobrietatem enim et sapientiam docet et justitiam et virtutem, quibus nihil utilius est in vita hominibus* [1]. Juste ad proximum. *Justus Dominus et justitiam dilexit* [2]. Pie ad Deum. *Exerce te ad pietatem* [3].

Deinde cum dicit: *Expectantes beatam spem*, instruit eum de fine, qui consistit in duobus, sc. in gloria animæ in morte; alius in gloria corporis, in adventu Christi. *Venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, etc.* [4]. Quantum ad primum dicit: *Expectantes beatam spem*, contra illos qui ponunt finem hominis in actu virtutum in hac vita. Sed hoc non est verum, quia etsi sobrie et pie et juste vivamus, adhuc sumus expectantes. *Sicut mercenarii dies ejus* [5]. *Beati omnes qui expectant eum* [6]. Et ideo dicit: Expectantes beatam spem; quod potest intelligi dupliciter: vel quia est spes de beatitudine; vel quia expectatio facit ipsos beatos. Quantum ad secundum dicit: *Et adventum gloriæ magni Dei, et salvatoris nostri Jesu Christi*, sc. per quem resurgent corpora nostra. Qui enim diligit amicum, cum desiderio expectat eum. *Non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus* [7]. *Vos similes hominibus expectantibus dominum suum* [8]. Et dicit, *Adventum gloriæ*, quia primus adventus fuit humilitatis. *Humiliavit semetipsum, etc.* [9]. *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* [10]. Et ille erit gloriæ, quia sua divinitas omnibus innotescet. *Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potestate magna et majestate* [11]. Et dicit, *Magni Dei*, contra Arrium, qui dixit Filium non æqualem Patri. Et bene magnus, quia dicitur Rom. IX: *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula;* I. Joan. ult.: *Ut simus in vero Filio ejus, etc.* Item est salvator. *Hoc enim bonum est et acceptum coram salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, etc.* [12]. Quia ad hoc venit, et hoc importat nomen ejus. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [13]. Et addit, *Christi*, sc. qui est unctus, in quo intelligitur unio divinitatis ad humanitatem. Aliqui enim dicuntur uniti; sed non ita quod non habeant essentiam divinitatis unitam, sed quia participant ejus aliquid; sed Christo est unita divinitas. *Unxit te Deus, Deus tuus, etc.* [14].

Deinde cum dicit: *Qui dedit semetipsum*, ostenditur operatio gratiæ. Et primo ostendit beneficium gratiæ passionis ejus; secundo passionis fructum, ibi: *Ut nos redimeret.* Dicit ergo: Dico quod est noster salvator, et quomodo? *Quia dedit semetipsum pro nobis.* — *Ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo* [15]. — Fructus ejus dicitur liberatio et sanctificatio. Liberatio, cum dicit: *Ut nos redimeret ab omni iniquitate.* — *Qui facit peccatum, servus est peccati* [16]. — Primus enim homo ex peccato suo redactus est in servitutem peccati, ex qua servitute inclinabatur ad aliud peccatum; sed Christus satisfecit per suam passionem; et ideo sumus redempti a servitute. *Noli timere, quia redemi te, etc.* [17]. Et non solum ab originali, sed ab omni-

(1) Sap. VIII. (2) Psal. X.
(3) I. Tim. IV. (4) Joan. V.
(5) Job VII et XIV. (6) Isa. XXX.
(7) II. Tim. IV. (8) Luc. XII.
(9) Philipp. II. (10) Matth. XI.
(11) Luc. XXI. (12) I. Tim. II.
(13) Matth. I. (14) Psal. XLIV.
(15) Ephes. V. (16) Joan. VIII. (17) Isa. XLIII.

bus, quæ quis sua voluntate superaddidit. Sanctificatio in bono ponitur, cum dicit: *Ut mundaret sibi populum*, id est, ut sanctificaret populum, sic sc. ut essemus populus ejus, id est, ei consecratus. Qui aliquando non populus ejus, nunc autem populus ejus [1]. *Acceptabilem*, scilicet Deo per rectam fidem et intentionem. *Acceptus est regi minister intelligens* [2]. Vel acceptabilem, id est, peculiarem. *Te elegit Dominus Deus tuus ut sis ei populus peculiaris* [3]. Sed oportet etiam quod extra sint opera bona. Unde dicit: *Sectatorem bonorum operum. — Bonum fac, et habebis laudem ex illo* [4]. *Bonum autem facientes, non deficiamus* [5].

Deinde cum dicit: *Hæc loquere, etc.*, inducit eum ad prædicationem gratiæ, et circa hoc duo facit; quia primo hortatur eum ad prædicandum; secundo instruit prædicandi modum, ibi: *Cum omni, etc.* Dicit ergo: *Loquere* spectantia ad credenda, *exhortare* ad agenda. *Exhortatio nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo* [6]. — *Argue* male agentes. *Peccantes coram omnibus argue* [7]. Et hoc: *Cum omni imperio*, id est, cum auctoritate, quia loquitur ut instrumentum, vel minister Dei. Et ideo cum fiducia divinæ auctoritatis. Est tamen loquendum in exhortando quandoque cum prece, considerando infirmitatem propriam (*Cum obsecrationibus loquitur pauper* [8]); quandoque cum imperio, considerando auctoritatem commissam (*An experimentum quæritis ejus qui in me loquitur Christus* [9]?) Vel cum mansuetudine ad bonos, cum auctoritate ad obstinatos: habet autem moneri, ut cum imperio arguat, quia naturaliter fuit mitis. *Nemo adolescentiam tuam contemnat* [10].

CAPUT III.

Quomodo se habere debent erga superiores, quomodoque erga æquales docentur omnes, statumque eorum ante gratiam, eumdemque post gratiam ob oculos ponit.

1. Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse,

(1) Osee I et Rom. IX. (2) Prov. XIV.
(3) Deut. VII. (4) Rom. XIII.
(5) Galat. VI. (6) I. Thess. II.
(7) I. Tim. V. (8) Prov. XVIII.

2. Neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos: omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

3. Eramus enim aliquando et nos insipientes, et increduli, errantes, servientes desideriis et voluptatibus variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, odientes invicem.

4. Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei,

5. Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti,

6. Quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum;

7. Ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.

8. Fidelis sermo est. Et de his volo te confirmare: ut curent bonis operibus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt bona et utilia hominibus.

Supra Apostolus posuit particulares admonitiones pertinentes ad singulos status: hic ponit generales ad omnes. Et primo ponit ipsas; secundo rationem ipsarum, ibi: *Eramus;* tertio inducit Titum ad utrorumque prædicationem, ibi: *Et de his volo te.* Circa primum duo facit, quia primo monet omnes qualiter se habeant ad superiores; secundo quomodo ad æquales, ibi: *Neminem blasphemare.* Item prima in duas; quia primo ostendit quod superioribus debent subditi reverentiam subjectionis; secundo obedientiam jussionis, ibi: *Dicto obedire.* Dicit ergo: Dixi de quo moneas prædictos, sed *admone illos*, id est, omnes, *Principibus*, id est, majoribus, sc. regibus et hujusmodi, *et potestatibus*, id est, aliis officialibus, *subditos esse. — Subjecti estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive regi tamquam præcellenti, sive ducibus tamquam ab eo missis* [11]. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit* [12]. — Et hæc monitio necessaria est, primo ad tollendum errorem circa Judæos, qui dicunt non esse obediendum mandatis hominum; secundo ut nullam inquietudinem facerent in Ecclesia; tertio quia tenentur ad obedientiam jussionis. *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis, etc.* [13]. Et dixit: *Dicto obedire*, id est, ad solum verbum præsidis. *Melior est enim obedientia, quam victimæ* [14] *Si quis non obedierit verbo nostro, per epistolam, hunc notate* [15]. Non solum autem est necessaria promptitudo, sed discretio. Unde dicit: *Ad o-*

(9) II. Cor. ult. (10) I. Tim. IV.
(11) I. Pet. II. (12) Rom XIII.
(13) Hebr. ult. (14) I. Reg. XV.
(15) II. Thess. III.

mne opus bonum, alioquin non esset obediendum; tunc enim magis Deo obediendum est, quo major est. *Si justum est in conspectu Dei, vos potius audire, quam Deum, judicate* [1]. Unde milites non tenentur obedire in bello injusto.

Deinde cum dicit: *Neminem*, ostendit qualiter se habeant erga æquales. Et primo quoad vitationem mali; secundo quoad operationem boni, ibi: *Sed modestos*. Monet autem eos specialiter de verbis, quia in primitiva Ecclesia pauci peccabant factis. Verbis autem aliquis peccat, primo contra personam alterius, si ei improperia inferat. Unde dicit: *Neminem blasphemare*. Sed contra: quia blasphemia est relatio criminis in Deum, non ergo est blasphemia in proximum. Respondeo: Inquantum dilectio proximi refertur in dilectionem Dei, et honor proximi in honorem Dei, sic ejus improperium est in Deum. Sumitur ergo hic blasphemare, pro qualibet maledictione occulta vel manifesta. *Sectas non metuunt introducere blasphemantes* [2]. Secundo quis peccat contra proximum propter res exteriores. Et ideo dicit: *Non litigiosos esse*. Ubi est sciendum, quod tria sunt genera hominum: quidam eorum sunt virtuosi, et duo vitiosi; quidam enim omnibus verbis auditis in nullo contristantur, et hi sunt adulatores. Et quidam omni verbo resistunt, et hi litigiosi sunt. Contra hos loquitur hic. Ideo dicitur II. Tim. II: *Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes*. Prov. XX: *Honor est homini, qui se separat a contentionibus*. Sed medium tenens, ut quandoque delectetur verbis, quandoque contristetur, est virtuosus. *Si contristavi vos epistola, non me pœnitet, etc.* [3].

Deinde cum dicit: *Sed modestos*, ostendit quomodo se habeant in operatione boni, et primo in exterioribus actibus, dicens: *Sed modestos*. Est autem modestia virtus, per quam aliquis in omnibus exterioribus modum tenet, ut non offendat cujusquam aspectum. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus* [4]. *Finis modestiæ, timor Domini, divitiæ, gloria, et vita, etc.* [5]. Quanto autem quis est impetuosior in interioribus affectibus, tanto refrænatur difficilius etiam in exterioribus. Talis autem est inter omnes affectus ira. Et ideo contra hoc ponit mansuetudinem, quæ moderatur passiones iræ. Unde dicit: *Omnem mansuetudinem ostendentes ad omnes homines. — Discite a me, quia mitis sum et humilis corde* [6]. *In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras* [7].

Deinde cum dicit: *Eramus enim et nos, etc.*, assignat rationem prædictorum, et maxime hujus ultimi, sc. quod sint mansueti. Possent enim dicere: quomodo erimus mansueti ad infideles, quomodo ad malos? Non enim hoc possumus. Respondet: Considera te qualis fueris. Et ideo contra iram optimum remedium est recognitio fragilitatis propriæ. Et ideo primo ponit statum eorum præteritum; secundo ostendit unde venerunt ad statum perfectionis, ibi: *Cum autem benignitas*. Item primo ponit defectus pertinentes ad intellectum; secundo ad affectum, ibi: *Servientes*. Intellectus autem potest dupliciter deficere: vel quia deficit a vera cognitione, sicut per ignorantiam negationis: vel quia incidit in opinionem falsi. Verum autem in rebus divinis dupliciter aliqui percipiunt. Quidam enim solum per fidem, quidam prægustando per lumen sapientiæ per apertam aliquam cognitionem. Unde quantum ad secundum dicit: *Eramus enim insipientes*, id est privati ista sapientia. *Dabo vobis os et sapientiam, etc.* [8]. Quantum ad primum dicit: *Et increduli*, id est, infideles. *Increduli et subversores sunt tecum* [9]. Sed erramus incidentes in contrariam opinionem. Unde dicit: *Errantes*, id est, falsum pro vero tenentes. *Errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo* [10].

Deinde ponit ea quæ pertinent ad corruptionem affectus: et primo quantum ad se; secundo quantum ad alios, ibi: *In malitia, etc.* Affectus autem hominis tunc est erectus, quando servit rationi, et utitur licitis delectationibus secundum rationem. Quando ergo non sequitur rationem, sed sua desideria, tunc corrumpitur. Unde dicit: *Servientes desideriis et voluptatibus variis*. Voluptates respiciunt peccata delectationum carnalium, ut sunt luxuria et gula. Desi-

(1) Act. IV.
(2) II. Pet. II.
(3) II. Cor II.
(4) Philipp. IV.
(5) Prov. XXII.
(6) Matth. XI.
(7) Jac. I.
(8) Luc. XXI.
(9) Ezech. II.
(10) Isa. XIX.

deria vero quælibet alia vitia, ut sunt ambitio et avaritia, et hujusmodi. *Post concupiscentias tuas non eas, et a voluptate tua avertere* [1]. *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus* [2]. *Voluptatum amatores magis quam Dei* [3].

Deinde cum dicit: *In malitia et invidia agentes*, ponit peccata in ordine ad alios: et primo malitiam, quæ est voluntas nocendi alteri: effectus enim denominatur a fine. Qui ergo intendit inferre malum, dicitur malitiosus. *Propter quod abjicientes omnem immunditiam et abundantiam malitiæ* [4]. Secundo ponit invidiam, quæ dolet de proximi bono, sicut malitia infert malum. *Putredo ossium, invidia* [5]. Tertio ponit odium. Unde dicit: *Odibiles*, sc. vel Deo, per hoc quod faciunt peccatum. *Similiter odibiles sunt Deo impius et impietas ejus* [6]. *Detractores Deo odibiles* [7]. Vel proximo, quando faciunt illud unde proximus eos odio habere debeat. Et addit: *Odientes invicem;* quasi dicat: Et nos etiam odiebamus alios. *Qui odit fratrem suum, homicida est* [8].

Deinde cum dicit: *Cum autem benignitas*, ostendit statum salutis nostræ, cujus ordinem et processum primo describit; secundo confirmat dictum, ibi: *Fidelis sermo.* Circa primum quatuor facit, quia primo ostendit causam salutis; secundo rationem salvandi, ibi: *Non ex operibus justitiæ;* tertio modum ejus, ibi: *Per lavacrum;* quarto finem, ibi: *Ut justificati.* Causa autem nostræ salutis est charitas Dei. *Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, etc.* [9]. Hanc charitatem describit, primo quantum ad affectum; secundo quantum ad effectum. Interior charitatis affectus designatur in benignitate, quæ dicitur bona igneitas. Ignis autem significat amorem. *Lampades ejus, lampades ignis atque flammarum* [10]. Benignitas ergo est amor interior, profundens bona ad exteriora. Hæc ab æterno fuit in Deo, quia amor ejus est causa omnium. *Benignus et misericors est, etc.* [11]. Sed hoc quandoque non apparebat. *Ubi nunc zelus tuus et fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum et miserationum tuarum? super me continuerunt se* [12]. Sed per effectum apparuit, quod designatur cum dicit: *Humanitas*, quod dupliciter potest intelligi, vel secundum quod significat humanam naturam; quasi dicat: Apparuit benignitas et humanitas, quando Deus ex benignitate est homo factus. *Habitu inventus ut homo* [13]. *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ* [14]. Vel secundum quod designat virtutem, quæ consistit in exteriori subventione in defectibus aliorum. Unde humanum esse, est condescendere. *Barbari autem præstabant non modicam humanitatem nobis* [15]. Sic Deus condescendit nostris defectibus. *Ipse cognovit figmentum nostrum* [16]. Et hoc, *Salvatoris;* quia, ut dicitur Ps. xxxvi: *Salus autem justorum a Domino.*

Deinde cum dicit: *Non ex operibus, etc.*, ponit rationem salvandi; et primo excluditur ratio præsumpta; secundo ostenditur ratio vera. Ratio præsumpta est, quod propter merita nostra simus salvati; quod excludit, cum dicit: *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos.* — *Reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei salvæ factæ sunt* [17]. *Non propter justitias tuas et æquitates cordis tui ingredieris, ut possideas terram eorum, etc.* [18]. — Sed vera ratio est sola misericordia Dei. Unde dicit: *Sed secundum suam misericordiam, etc.* — *Misericordiæ Domini, quod non sumus consumpti* [19]. *Et misericordia ejus a progenie in progenies* [20]. — Modus salutis adipiscendæ est per baptismum, quem primo ponit; secundo effectum ejus; tertio causam. Dicit ergo: *Per lavacrum*, id est, salvati sumus per ablutionem spiritualem. *Mundans eam lavacro aquæ in verbo vitæ* [21]. *Erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ* [22]. Quantum ad effectus ejus subdit: *Regenerationis et renovationis.* Pro quo sciendum est, quod homo indigebat duobus in statu perditionis, quæ consecutus est per Christum, sc. parti-

(1) Eccli. xviii. (2) Rom. vi.
(3) II. Tim. iii. (4) Jac. i.
(5) Prov. xiv. (6) Sap. xiv.
(7) Rom. i. (8) I. Joan. iii.
(9) Ephes. ii. (10) Cant. viii.
(11) Joel. ii.
(12) Isa. lxiii. (13) Philipp. ii.
(14) Psal. lxiv. (15) Act. ult.
(16) Psal ciii. (17) Rom. xi.
(18) Deut. ix. (19) Thren. iii.
(20) Luc. i. (21) Ephes. v.
(22) Zach. xiii.

cipatione divinæ naturæ, et depositione vetustatis. Erat enim separatus a Deo. *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis ne exaudiret* [1]. Et erat inveteratus. *Inveterasti in terra aliena* [2]. Sed primum consequimur per Christum, sc. per participationem naturæ divinæ. *Ut per hoc efficiamur consortes divinæ naturæ* [3]. Sed nova natura non acquiritur nisi per generationem. Sed tamen hæc natura ita datur, quod etiam remanet nostra, et ita superadditur. Sic enim generatur participatio in filium Dei, quo non destruitur homo. *Oportet vos nasci denuo* [4]. Et ideo dicitur generatio. *Voluntarie genuit nos verbo veritatis suæ* [5]. Homo etiam per Christum deposuit vetustatem peccati renovatus ad integritatem naturæ, et hoc vocatur renovatio. *Renovamini spiritu mentis vestræ* [6]. Sed quæ est causa hujus effectus, ut cor abluat? Hæc virtus est a sancta et individua Trinitate. *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, etc.* [7]. Unde et Christo baptizato Pater in voce, Filius in carne, Spiritus sanctus in columbæ specie apparuerunt. Et ideo dicit: *Spiritus sancti,* id est, quam Spiritus sanctus facit; *Emitte Spiritum tuum, etc.* [8]. Item est regeneratio per Spiritum. *Misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba pater* [9]. *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba pater* [10]. Sed hunc Spiritum dat Deus Pater, *Quem effudit in nos abunde,* ut designet copiam gratiæ in baptismo; unde fit plena peccatorum remissio. *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, etc. Effundam Spiritum meum super semen tuum* [11]. Et propter diversa dona gratiarum. *Qui dat omnibus affluenter, et non improperat* [12]. Hoc etiam datur *Per Christum Jesum.* — *Paraclitus quem ego mittam vobis, etc.* [13]. — In Christo enim duas naturas invenimus, et ad utramque pertinet, quod Christus det Spiritum sanctum. Quantum quidem ad divinam, quia est Verbum, ex quo simul et a Patre procedit ut amor. Amor autem in nobis procedit ex conceptione cordis, cujus conceptio est verbum. Quantum vero ad humanam, quia Christus accepit summam plenitudinem ejus, ita quod per eum ad omnes derivatur. Joan. [14]: *Plenum gratiæ et veritatis.* Et paulo post: *Et de plenitudine ejus omnes nos accepimus gratiam pro gratia.* Et [15]: *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum, etc.* Et ideo baptismus et alia sacramenta non habent efficaciam, nisi virtute humanitatis et passionis Christi.

Deinde cum dicit: *Ut justificati gratia ipsius,* ponitur finis salutis nostræ, quæ est participatio vitæ æternæ. Unde dicit: *Hæredes.* Idem autem est justificati, et quod prius dixerat regenerati. In justificatione impii sunt duo termini, sc. a quo, qui est remissio culpæ, et hæc est renovatio, et ad quem, qui est infusio gratiæ, et hoc ad regenerationem pertinet. Dicit ergo: Ideo Verbum caro factum est, ut justificati, id est renovati per gratiam, quia justificatio non fit sine gratia. Sed numquid Deus posset remittere culpam sine gratiæ infusione? Videtur quod sic, quia a principio poterat constituere hominem esse sine gratia et culpa. Respondeo: Dicendum est, quod aliud est de homine, qui numquam offendit, quia sic potest esse sine gratia et sine culpa; et aliud est de homine, qui jam peccavit, qui non potest esse quin odiatur, vel diligatur; et si a Deo diligitur, oportet quod diligat; et si diligit, oportet quod præstetur ei gratia· quia sine gratia non diligit, et quod etiam per hoc efficiantur hæredes. *Hæreditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcescibilem conservatam in cœlis in vobis, etc.* [16]. Et hoc: *Vitæ æternæ.* — *Funes ceciderunt mihi in præclaris, etenim hæreditas mea præclara est mihi, etc.* [17]. — Sed quomodo hæredes? *Secundum spem,* quia jam non est spes hujus vitæ. *Gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei* [18].

Deinde cum dicit: *Fidelis sermo est,* probat dicta de salute nostra et spe; quasi dicat: Hoc dictum est fidele. *Hæc verba fidelissima et vera sunt* [19].

Deinde cum dicit: *Et de his volo,* man-

(1) Isa. LIX.
(2) Baruch III.
(3) I. Pet. II.
(4) Joan. III.
(5) Jac. I.
(6) Ephes. IV.
(7) Matth. ult.
(8) Psal. CIII.
(9) Galat. IV.
(10) Rom. VIII.
(11) Joel. II.
(12) Jac. I.
(13) Joan. XVI.
(14) Cap. I.
(15) Cap. III.
(16) I. Pet. I.
(17) Psal. XV.
(18) Rom. V.
(19) Apoc. ult.

dat hoc prædicari. Et primo ponit præceptum; secundo rationem assignat, ibi: *Hæc sunt.* Dicit ergo: *Et de his*, sc. quæ ad Dei beneficia, reprehensionem peccatorum, documenta fidei et morum, *volo te confirmare*, sc. alios. *Vacillantes confirmaverunt sermones tui* [1]. *Et confirmaverunt eos* [2]. Et ratio hujus est, *Ut curent, etc.* Quod potest intelligi de prælatis; quasi dicat: Volo quod confirmes viatores, id est, prælatos, ut ipsi curent præesse his qui credunt Deo, sc. fidelibus in bonis operibus. *Ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum* [3]. *Ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum* [4]. Hæc verba *sunt bona*, quia de bonitate Dei. *Bonus homo de bono thesauro profert bona* [5]. — *Et utilia hominibus.* — *Ego Dominus Deus tuus docens te utilia* [6].

LECTIO II.

Hæreticos, utpote perditos ac perniciosos vitare docet, ac demum gratiam exorans, salutem sibi in Christo precatur.

9. Stultas autem quæstiones, et genealogias, et contentiones, et pugnas legis devita. Sunt enim inutiles et vanæ.

10. Hæreticum hominem post unam et secundam correctionem devita,

11. Sciens quia subversus est, qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus.

12. Cum misero ad te Artbemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim. Ibi enim statui hiemare.

13. Zenam legisperitum et Apollo sollicite præmitte, ut nihil illis desit.

14. Discant autem et vestri bonis operibus præesse ad usus necessarios: ut non sint infructuosi.

15. Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Supra Apostolus docuit Titum qualia ad instructionem populi proponat, nunc ostendit quæ vitet in doctrina. Et primo facit hoc; secundo scribit quædam familiaria, ibi: *Cum misero.* Item prima in duas, quia primo ostendit quomodo vitet inutilia et aliena dogmata; secundo quomodo vitet hæreticos, ibi: *Hæreticum.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit quæ sunt vitanda in sua doctrina; secundo rationem assignat, ibi: *Sunt enim.* Notandum est autem circa primum quod ad eum, qui profitetur doctrinam alicujus scientiæ, primo pertinet, ut satisfaciat quæstionibus quæ moventur in illa; secundo ut per se aliqua tractet; tertio ut disputet cum resistentibus; et quarto quod doceat quid circa eam sit vitandum. In aliis autem scientiis nullus sapiens cuilibet quæstioni respondet, sed tantum ad eas, quæ pertinent ad suam scientiam. Ita doctor veritatis non debet cuilibet quæstioni respondere. Stultitia enim sapientiæ opponitur. Hæc autem doctrina est sapientiæ. *Hæc enim sapientia vestra, et intellectus coram populis* [7]. Ideo dicit: *Stultas quæstiones.* Quæstiones ergo adversantes intentionibus doctrinæ istius, stultæ sunt. Adversantur autem ei illa, quæ sunt indisciplinabilia. *Job autem stulte locutus est, et verba illius non sonant disciplinam* [8]. Item quando manifestum proponitur ut dubium, sc. quæcumque debet aliquis per se tenere in scientia. Et hæc sunt quæ spectant ad instructionem fidei et eruditionem morum. Et quædam sunt quæ debet vitare. Unde dicit: *Genealogias.* Ponuntur enim genealogiæ in scripturis propter mysteria, et propter intellectum historialem. In resistendo impugnantibus debet vitare *contentiones et pugnas.* Quando enim est disputatio ad inquisitionem veritatis, est laudabile; sed quando est contentio ad ostendendum quid sit tenendum, et quid vitandum, tales sunt vitandæ. *Honor est homini, qui separat se a contentionibus* [9]. *Noli verbis contendere* [10]. Pugnæ legis sunt, quæ non ex vitio disputantium, sed quæ oriuntur ex contrarietate in scriptura, vel rationibus contrariis. Sed numquid hujusmodi semper sunt vitandæ? Dicendum est: In scriptura sacra, secundum veritatem nihil est contrarium. Sed si aliquid apparet contrarium, vel est, quia non intelligitur, vel quia corrupta sunt vitio scriptorum, quod patet specialiter in numeris et genealogiis. Et ideo hæc, quia determinari non possunt, vult quod vitentur. Et hoc ideo, quia *inutiles sunt.* Et doctor ad duo intendere debet, sc. ad utilitatem, et ad ve-

(1) Job IV. (2) Act. XV.
(3) I. Pet. II. (4) Matth. V.
(5) Matth. XII.
(6) Isa. XLVIII. (7) Deut. IV
(8) Job XXXIV. (9) Prov. XX.
(10) II. Tim. II.

ritatem. *Veritatem meditabitur guttur meum, etc.* [1]. *Ego Dominus Deus tuus docens te utilia* [2]. Non est ergo intromittendum se de inutilibus, et quæ non habent solidam veritatem. Scire enim singularia, ut sunt genealogiæ, non est ad perfectionem intellectus, nec ad instructionem morum, nec fidei. Et sunt *vanæ*, quia non habent solidam veritatem.

Deinde cum dicit: *Hæreticum*, ostendit qui sunt vitandi inter homines; et primo ostendit quod hæretici; secundo ostendit rationem hujus, ibi: *Sciens quia.* Dicit ergo: *Hæreticum hominem.* Ubi notandum est, quid faciat esse hæreticum, et accipienda est prima ratio hujus nominis hæreticus. Non enim dicitur a divisione, sed ab electione, ut dicit Hieronymus; in Græco enim hæresis dicitur electio. Unde hæreticus, id est, electivus, quasi pertinaciter adhærens sectæ alicujus, quam elegit. Unde sciendum est, quod omnis hæreticus est errans, et non e converso, propter duo. Primo ex parte materiæ circa quam errat, puta si non est circa finem vitæ humanæ, vel circa id quod ad fidem pertinet et bonos mores. Talis enim sic errans non est hæreticus. Si vero erraret circa ea quæ sunt ad finem vitæ humanæ, semper est hæreticus. Et dico finem vitæ humanæ, quia apud antiquos erant sectæ ponentes diversum finem, ut patet de Stoicis et Epicureis. Vel circa fidem; et sic si aliquis diceret Deum non esse trinum et unum, et fornicationem non esse peccatum, est hæreticus. Secundo ex parte electionis, quia eligens, si non est pertinax, sed est paratus corrigi secundum ecclesiæ determinationem, et sic non est ex malitia, sed ex ignorantia, non est hæreticus. *Hunc ergo devita*, propter periculum. *Sermo eorum ut cancer serpit* [3]. Item nec aliquis communicet peccatis eorum, ne videatur eis consentire. *Si quis venerit ad vos, et hanc doctrinam non affert, etc.* [4]. Item propter pœnam. *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, et nolite tangere quæ ad eos pertinent, etc.* [5]. Vult tamen quod moneatur, et si non dimittit, tunc est hæreticus et vitandus. Et dicit: *Post primam et secundam correptionem.* Sic enim fit in ecclesia in excommunicationibus. Et ratio est, quia numerus omnis rei habet principium, medium, et finem. Ideo accipitur ut sufficiens ad omnia. *Ecce jam tertio hoc venio ad vos, etc.* [6]. Item propter perfectionem numeri ternarii. Ratio autem devitationis est, quia cum errante agendum a principio, ut corrigatur. *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus* [7]. Et ideo non est dimittendum quousque videatur si curari poterit; sed si non potest sanari, tunc est dimittendus. *Ex ore tuo te judico, serve nequam* [8].

Deinde cum dicit: *Cum misero*, scribit quædam familiaria. Et primo quædam disponenda circa ipsum; secundo epistolam terminat in salute. Dicit ergo: *Cum misero, etc.* Hi duo discipuli erant Apostoli. Alios misit quia volebat quod Titus iret ad eum, nec determinat ei tempus, sed locum: eo enim indiguit in adjutorium prædicationis, voluit tamen præmitti Arthemam, et ostendit quid de eis disponat; secundo objectioni respondet, ibi: *Discant autem et vestri.* Apollo iste, de quo Act. XIX, erat episcopus Corinthiorum, propter quorum culpam dimisit eos, et ivit Cretam ad Titum, sed correctis Corinthiis Apostolus revocat eum. Vocat autem Zenam legisperitum, licet et Apollo esset valde doctus, quia in Judaismo habuit hanc dignitatem. Ratio autem quare istos vult præmitti, et non Titum, est quia Titus necessarius erat apud Cretam propter episcopatum, isti autem non habebant aliquam curam. Et dicit: *Ut nihil illis desit;* quasi dicat: Si non habes, provideant subditi tui. Et ideo subjungit: *Sic discant vestri*, sc. fideles providere, sicut faciunt Judæi. Et dicit: Vestri, sc. subditi, discant excellere Judæos, et alios de Asia, qui suis prædicatoribus et indigentibus providenti. Et dicit: *Ad usus necessarios*, id est, in casibus necessitatis. *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus* [9]. Ratio autem quare præsint, est *ut non sint infructuosi. — Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? etc.* [10]. Populus ergo si est ut vinea Domini, debet ferre fructum, non solum spiritualem, sed etiam

(1) Prov. VIII.
(2) Isa. XLVIII.
(3) II. Tim. II.
(4) II. Jo. cap. unic.
(5) Num. XVI.
(6) II. Cor. ult.
(7) Matth. IX.
(8) Luc. XIX.
(9) I. Tim. VI.
(10) I. Cor. IX.

temporalem, ut exinde cultores sustententur, alias essent infructuosi. *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur* [1].

Deinde salutat eos primo ex parte aliorum; secundo rogat, quod salutent alios; tertio ponit suam. Quantum ad primum dicit: *Salutant, etc.*, id est, salutem optant. Secundo dicit: *Saluta eos qui nos amant in fide* Christi existentes, quia non est conventio fidelis cum infideli. *Impio præbes auxilium, et his qui oderunt Dominum amicitia jungeris* [2]. Vel qui nos amant in fide, id est, fideli affectu. *Amico fideli nulla est comparatio* [3]. — *Gratia Dei*, sc. quæ est principium omnium bonorum. *Justificati gratis per gratiam ipsius* [4]. Et dicit, *Vobis*, quia non scribit uni propter utilitatem ipsius tantum, sed propter totam ecclesiam.

Deo gratias.

(1) Matth. VII. (2) II. Paral. XIX. (3) Eccli. VI. (4) Rom. III.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM

EXPOSITIO

PROLOGUS

Servus si est tibi fidelis, sit tibi quasi anima tua, etc. [1]. Ostendit Sapiens tria circa dominum et servum, sc. quid requiratur ex parte servi; item qualis debet esse affectus domini ad servum; item qualis usus servi. Ex parte servi requiritur fidelitas, in qua est bonum servi, quia et quod est et omnia sua debet dare domino. *Fidelis servus et prudens, etc.* [2]. Et dicit, *si est fidelis*, quia fidelitas apud paucos est. *Virum fidelem quis inveniet* [3]? Talis ergo servus debet haberi a domino, sicut amicus in affectu. Unde dicit: *Sit tibi sicut anima tua.* Hoc enim est proprium amicorum, ut eorum anima una sit in nolendo et volendo. *Multitudinis credentium erat cor unum et anima una* [4]. In quo datur intelligi, quod est quidam consensus inter dominum et servum, quia servus fidelis transit in amicum. Usus ejus est, ut tractetur ut frater; nam frater est, et quantum ad generationem naturæ, quia eodem auctore. Job [5]: *Si contempsi subire judicium cum servo meo.* Mal. [6]: *Numquid non unus pater omnium nostrum? Numquid non Deus unus?* Et quantum ad generationem gratiæ, quæ est eadem. *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis; non est Judæus, neque Græcus, non est servus, neque liber, non est masculus, neque fœmina, omnes enim vos unum estis in Christo Jesu* [7]. *Omnes vos fratres estis* [8]. Hæc autem verba conveniunt materiæ hujus epistolæ. Sicut enim supra ostendit qualiter spirituales prælati habeant se ad subditos: sic hic qualiter temporales domini ad temporales servos, et quomodo servus fidelis quoad dominum ejus.

(1) Eccli. XXXIII. (2) Matth. XXIV.
(3) Prov. XX. (4) Act. IV.

CAPUT UNUM.

Fidem et charitatem Philemonis commendat, quam in sanctos ostendebat, propter quam item gratiam ei et pacem precatur.

1. Paulus vinctus Christi Jesu et Timotheus frater, Philemoni dilecto adjutori nostro,
2. Et Appiæ sorori charissimæ, et Archippo commilitoni nostro, et ecclesiæ quæ in domo tua est.
3. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.
4. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis,
5. Audiens charitatem tuam, et fidem quam habes in Domino Jesu, et in omnes sanctos.
6. Ut communicatio fidei tuæ evidens fiat in agnitione omnis operis boni in Christo Jesu.
7. Gaudium enim magnum habui et consolationem in charitate tua, quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater.
8. Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet,
9. Propter charitatem magis obsecro, cum sis talis, ut Paulus senex.

Epistolæ occasio ex hoc est. Apud enim Colossenses quidam christianus

(5) Cap. XXXI. (6) Cap. II.
(7) Galat. III. (8) Matth. XXIII.

magnus habuit quemdam servum, qui furtim fugiens Romam, ab Apostolo est baptizatus, pro quo et scribit. Et primo ponitur salutatio; secundo epistolaris narratio. In salutatione primo ponit personas salutantes; secundo salutatas; tertio bona optata. Dicit ergo: *Paulus*, quod est nomen venerandum omnibus fidelibus, qui sunt docti ab eo. *Vinctus. — Laboro usque ad vincula* [1]. — Nam tunc vinctus erat Romæ. Sed *Jesu Christi*, ubi ostenditur causa vinculorum. Laudabile enim valde est vinctum esse propter Christum; in hoc enim est beatificandus. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, etc.* [2]. *Nemo vestrum patiatur quasi homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor; si autem ut christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine* [3]. *Ibant Apostoli, etc.* [4]. — *Et Timotheus frater.* Fratres sunt quantum ad perfectam fidem. *Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit* [5]. Ipsi autem Timotheum adjungit, ut facilius impetret, quia impossibile est preces multorum non exaudiri.

Deinde ponit personas salutatas. Et primo ponitur persona principalis salutata; secundo adjuncta. Item primo ponit maritum et uxorem, qui dominium domus habent, quibus obligatur servus. *Philemoni dilecto nostro adjutori, et Appiæ sorori charissimæ. Dilecto* dicit propter bona opera. *Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem* [6]. — *Adjutori*, quia subministrabat sanctis. *Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma* [7]. Secundo ponitur persona adjuncta, cum dicit: *Archippo commilitoni nostro*, qui ita erat potens Colossis, quod omnes christiani erant sub umbra ejus. Et ideo inducit totam ecclesiam ibi, cujus erat episcopus, sic scribens [8]: *Dicite Archippo: vide ministerium, quod accepisti, etc.* Et dicit, *Archippo commilitoni*, quia omnes prælati sunt sicut spirituales milites ecclesiæ. *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, etc.* [9]. Et addit: *Et Ecclesiæ, etc.* Hos superinducit, ut moveant eum ad exaudiendum. Bona optata exponuntur, ut consuetum est.

(1) II. Tim. II.
(2) Matth. V.
(3) I. Pet. IV.
(4) Act. V.
(5) Philipp. II.
(6) Joan. XV.
(7) Prov. XVIII.
(8) Coloss. ult.
(9) II. Cor. X.
(10) Coloss. III.

Deinde cum dicit: *Gratias ago*, ponitur epistolaris narratio. Et primo ponitur gratiarum actio; secundo petitio, ibi: *Propter quod;* tertio conclusio, ibi: *Itaque, fratres.* Item primo gratiarum actio ponitur; secundo materia actionis gratiarum, ibi: *Audiens;* tertio causa propter quam Deo gratias agit, ibi: *Gaudium enim magnum.* Dicit ergo: *Gratias ago Deo meo. — Et grati estote* [10]. *Cum gratiarum actione* [11]. — Quasi dicat: Ita ago gratias de præteritis, ut orem tamen pro futuris. Et ideo dicit: *Semper memoriam tui faciens, etc. — Eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis* [12]. *Numquid potest mulier oblivisci infantem suum, etc.* [13]. — Ponendo autem materiam gratiarum actionis et orationis, ostendit quid pro eo petendo orat. Materia autem hujus erat necessaria et bona Philemoni, sc. et charitas et fides: sine enim charitate nihil aliorum valet, et per eam omnia habentur. *Si linguis hominum loquar, etc.* [14]. Item sine fide nullus Deum amare potest, quia non cognoscit vere Deum. De spe autem mentionem non facit, quia media est; et in his intelligitur. Sed in quo habes fidem et charitatem? *In Domino Jesu. — Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, anathema sit* [15]. — Et hoc est necessarium, quia ex Christo dulcius dilecto derivatur dilectio ad membra; quia non diligit caput, qui non diligit membra. *Qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere* [16]? — *Et in omnes sanctos;* fides innititur doctrinæ prout est manifestata per Christum, quia Deum nemo vidit unquam [17]. *Creditis in Deum, et in me credite* [18]. Et ideo per fidem habemus Christum. Sed quo ad sanctos pertinet, potest intelligi dupliciter: Uno modo, quia ex fide quam habent ad Christum procedunt obsequia impensa sanctis. Vel fides consistit in divinitate principaliter, prout est annuntiata per Christum, sed non solum per Christum, sed etiam per sanctos. *Euntes ergo docete omnes gentes, etc.* [19]. Debemus ergo credere non solum dicta per Christum, sed etiam per san-

(11) Philipp. IV.
(12) Philipp. I.
(13) Isa. XLIX.
(14) I. Cor. XIII.
(15) I. Cor. ult.
(16) I. Joan. IV.
(17) Joan. I.
(18) Joan. XIV.
(19) Matth. ult.

ctos. *Quæ cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt in nos confirmata est* [1]. — *Ut communicatio fidei*, hoc continuatur dupliciter. Uno enim modo, ut sit signum. Et est sensus: ut communicatio, etc., id est, tanta est charitas tua, ut communicatio fidei tuæ, etc. Vel aliter: *Gratias ago, et memoriam, etc.*, ut sc. ostendat quid pro eo petat orando. Et potest intelligi communicatio fidei dupliciter: Vel quia in fide communicabat cum omnibus sanctis, non habens aliam fidem novam, ut hæretici. *Idipsum dicatis omnes, etc.* [2]. Vel communicatio, qua bona communicas sanctis, procedens ex fide. *Divitibus hujus sæculi præcipe non altum sapere, nec sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo, qui præstat nobis, etc.* [3]. — *Evidens fiat*, id est, ut bonum latens in corde evidens fiat per bona opera. *In agnitione omnis boni*, sc. quod a te fit. Et hoc *In Jesu Christo*, id est, pro Jesu Christo. *Ostende mihi fidem tuam sine operibus, et ego tibi ostendam ex operibus fidem meam* [4]. Vel aliter: Multa sunt opera in mundo, quæ sunt bona hominibus, et tamen Deo non sunt bona, quia non recte fiunt. *Est via quæ videtur homini recta, novissima autem ejusd educunt ad mortem* [5]. *Vidi impios sepultos, qui etiam cum adhuc viverent in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum* [6]. Sed hoc manifestatur per fidem rectam, quando consequitur præmium a Deo, qui non remunerat nisi recta. Et ideo dicit: *In agnitione*, id est, ut hoc evidens fiat, quod cognoscas omne bonum. Vel quod cognoscatur in te omne bonum, quod est fruitio divinitatis. *Ostendam tibi omne bonum* [7]. *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa* [8]. Causa autem propter quam gratias agit, est gaudium. Et ideo dicit: *Gaudium enim magnum habui. — Majorem horum gratiam non habeo, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare* [9]. — Hoc enim gaudium alleviabat pressuras. Unde addit: *Et consolationem. — Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificaverunt animam meam* [10]. — Cujus rationem assignat, dicens: *Quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater. — Induite vos ergo sicut electi Dei sancti et dilecti viscera misericordiæ, benignitatem, etc.* [11]. *Charissime, fideliter agis quicquid operaris in fratres, et hoc in peregrinos, etc.* [12].

Deinde cum dicit: *Propter quod, etc.*, ponitur petitio, et primo fiducia petendi; secundo ipsa petitio, ibi: *Obsecro;* tertio ejus ratio, ibi: *Forsitan.* Dicit ergo: *Propter quod*, id est, quia sic abundas charitate, *multam fiduciam habeo in Christo Jesu;* quasi dicat: Non ex me, sed ex auctoritate Jesu Christi, in cujus fide te genui. Et ideo possum tibi imperare ut pater, sed quod *ad rem*, sc. tuam, *pertinet*, vel communem; alias prælatus non habet potestatem imperandi sibi quicquam, nisi quod vel est ad ejus utilitatem, vel ecclesiæ, vel bonorum morum Christianæ religionis. Tamen *Propter charitatem magis obsecro. — Cum obsecrationibus loquitur pauper* [13]. — Et quare? Certe *cum sis talis, etc.* Sunt duo propter quæ quis debet obsecrari, sc. ætas senectutis. *Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, etc.* [14]. Item honestas virtutis, ubi enim non delinquimus, pares sumus. *Rectorem te posuerunt, noli extolli, esto in illis quasi unus ex ipsis* [15]. Dicit ergo: *Cum sis talis, ut Paulus senex;* quasi dicat: Si esses puer, præciperem tibi hoc, sed tu es senex. Item si levis, sed talis es vitæ, quod es mihi similis. Non quod talis et tantus sit simpliciter, sed aliquo modo similis, quod dicit ex sua humilitate. *Honore invicem prævenientes* [16]. Origenes: Paulus diu vixit in fide. Conversus enim fuit adolescens, nunc dicit, ut senex. Origenes: Raro utilis doctor invenitur in ecclesia quin sit longævus. Exemplum de Petro et Paulo.

(1) Hebr. IX.
(2) I. Cor. I.
(3) I. Tim. ult.
(4) Jac. II.
(5) Prov. XIV.
(6) Eccle. VIII.
(7) Exod. XXXIII.
(8) Sap. VII.
(9) III. Jo. c. unic.
(10) Psal. XCIII.
(11) Coloss. III
(12) III. Jo. c. unic.
(13) Prov. XVIII.
(14) I. Tim. IV.
(15) Eccli. XXXII.
(16) Rom. XII.

LECTIO II.

Pro Onesimo orat, quem in vinculis Christo genuerat, dicens, se maxime erga eum charitate affectum. Demum vult sibi hospitium parari, ac more suo epistolam signat.

Nunc autem et vinctus Jesu Christi.
10. Obsecro te pro meo filio quem genui in vinculis, Onesimo,
11. Qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem et mihi et tibi utilis;
12. Quem remisi tibi. Tu autem illum, ut mea viscera, suscipe.
13. Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis evangelii.
14. Sine consilio autem tuo nihil volui facere, uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.
15. Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut in æternum illum reciperes
16. Jam non ut servum, sed pro servo charissimum fratrem, maxime mihi, quanto autem magis tibi, et in carne, et in Domino?
17. Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me.
18 Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa.
19. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam, ut non dicam tibi quod et teipsum mihi debes.
20. Ita, frater, ego te fruar in Domino, refice viscera mea in Christo.
21. Confidens in obedientia tua scripsi tibi: sciens quoniam et super illud quod dico, facies.
22. Simul et para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis.
23. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu,
24. Marcus, Aristarchus, Demas et Lucas, adjutores mei.
25. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Posita fiducia Apostoli de bonitate Philemonis, ponit hic suam petitionem. Et primo ostendit personam pro qua petit; secundo ex hoc petitionem concludit, ibi: *Tu autem illum.* Circa primum duo facit, quia primo describendo personam, ostendit eam sibi acceptam ex spirituali generatione; secundo ex morum mutatione. Dicit ergo: Vere sum exaudiendus, quia petitio continet honestatem et pietatem pro meo filio Onesimo, de quo est præsens mea sollicitudo. Et acquirens filium tempore defectus magis eum diligit, ut senex filios in senectute genitos. *Israel autem diligebat Joseph super omnes filios suos, eo quod in senectute genuisset eum* [1]. Hunc autem genuit in vinculis. Secundo est mutatio in moribus. Si enim in peccato perseverasset, non fuisset dignus venia. Et nota quod minus dicit, et plus significat. Docet enim Tullius, quod quis factum suum debet attenuare quantum potest. Sic Apostolus leviter de culpa hujus loquitur, dicens: *Inutilis*, id est, nocivus in subtrahendo res tuas, nunc autem conversus a malo ad statum virtutis, utilis est ad servitium Dei et hominum. *Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum* [2]. *Aufer rubiginem de argento, et egredietur vas purissimum* [3].

Deinde cum dicit: *Tu autem illum*, ponit petitionem suam. Et primo ponitur petitio; secundo respondet quæstioni, ibi: *Quem ego.* Dicit ergo: *Tu ergo illum ut mea viscera suscipe.* Et hoc ideo, quia vidi eum emendatum, cujus signum est, quia cum *remisi tibi.* Contra Deut. XXIII: *Non trades servum domino, qui ad te confugerit, etc.* Respondeo: Verum est quando dominus quærit eum ad mortem; et ideo dicit: *Tu autem, etc. — Eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis et in défensione, etc.* [4]. — Et respondet quæstioni, quia posset dicere: Si est utilis tibi, quare non retines eum usque ad mortem? ideo dicit, quæ est causa mittendi eum. Primo autem ostendit propositum retinendi eum; secundo quare destitit a proposito, ibi: *Sine consilio autem tuo.* Dicit ergo Philemoni, qui licet esset magnus, tamen Apostolo solitus erat ministrare. *Quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister* [5]. Unde ex hac fiducia proposuit eum tenere, ut loco ejus sibi ministraret. Unde dicit: *Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te, etc.* Quod erat maxime necessarium, quando erat in vinculis propter Christum. Est enim providendum quando quis patitur pro domino suo. Ratio autem quare destitit est quia noluit uti re aliena, ignorante domino. Unde dicit: *Sine consilio, etc.;* quasi dicat: Si retinuissem eum, jam placeret tibi non valenti resistere, et esset quædam coactio. Sed sic nolui, imo magis volui, quod voluntarie fieret. *Ab omni homine qui offert ultroneus, accipietis eas* [6], scil. primitias. *Non ex tristitia, aut ex necessitate, hilarem enim datorem diligit Deus* [7].

(1) Gen. XXXVII. (2) II. Tim. II. (3) Prov. XXV. (4) Philipp. I. (5) Matth. XX. (6) Exod. XXV. (7) II. Cor. IX.

Deinde cum dicit: *Forsitan enim*, ponit rationem quare debet eum recipere benigne. Et primo ex parte Dei; secundo ex parte ipsius Apostoli, ibi: *Si ergo habes;* tertio ex parte ipsius Philemonis, ibi: *Confidens.* Ex parte Dei, quia sæpe Dei providentia id quod videtur malum permittit fieri, ut exinde sequatur bonum, ut patet de Joseph vendito, ut liberaret Ægyptum et familiam patris. *Pro salute enim vestra misit me Deus ante vos* [1]. Et dicit: *Forsitan*, quia incomprehensibilia sunt Dei judicia [2]. Et dicit: *Pro servo*, id est, loco servi. *Omnes autem vos fratres estis* [3]. Et non solum tibi, sed *mihi* in comparatione ad Deum, licet sit filius ministerio. *Quanto magis tibi, et in carne et in Domino?* quod dupliciter potest exponi. Uno modo, quod referatur ad primam originem divinæ creationis, et sic est frater. *Nonne est ipse pater tuus, qui possedit, et fecit, et creavit te* [4]? *Numquid non pater unus omnium nostrum, numquid non Deus unus creavit nos* [5]? Item in Deo per fidem; vel magis erat in bonum Philemoni, quia affinis ejus secundum carnem, quia secundum eam erat servus ejus, quia hoc totum quod erat ei carnaliter, erat suum. Unde duplici ratione quis movetur ex charitate, sc. ex amore secundum carnis originem, et ex amore spirituali. Ex parte autem Apostolus primo allegat suam amicitiam, sub cujus obtentu vult eum suscipi; secundo fidejubet pro eo de damno; tertio ostendit receptionis officium. Secundum, ibi: *Si autem.* Tertium, ibi: *Itaque, frater.* Dicit ergo: *Si ergo habes me socium, suscipe illum. — Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce, societatem habemus ad invicem* [6]. — Et dicit: *Sicut et me*, quia junctus est mihi. *Qui vos recipit, me recipit* [7]. Secundo autem obligat se pro eo satisfacturum pro damno. Dicit ergo: *Si aliquid nocuit*, sc. dimittens servitium tuum, *hoc mihi imputa;* quasi dicat: Ego satisfaciam. *Alter alterius onera portate* [8]. Et plus, quia primo promittit se soluturum; secundo ostendit eum esse debitorem ad hoc non necessitatis, sed voluntatis. Dicit ergo: *Ego Paulus;* quasi dicat: Ut certus sis de restitutione. *Scripsi manu.* Et hoc non est necessitas, quia tu *debes mihi teipsum*, quem erui a morte æterna. Et talis debet se liberatori. *Si meipsum tradam tibi servum, non ero condignus providentiæ tuæ* [9]. Et subjungit dicens: *Itaque, frater, ego te fruar,* quasi dicat: Si vis me habere socium, suscipe eum, et ego ita fruar te, frater, id est, si feceris, implebis voluntatem meam gaudiis. Nam frui est uti fructu, et sicut est uti ad utile, sic frui ad fructum. Importat autem fructus dulcedinem. *Et fructus ejus dulcis gutturi meo* [10]. Item finem, quia ultimum de arbore est fructus. Et ideo proprie est habere aliquid ut delectabile et finale. Et inde est quod dicit Augustinus: Fruimur cognitis, in quibus voluntas delectatur propter dulcedinem. Item frui est alicui inhærere propter se. Aliquando ergo accipiuntur frui et uti communiter, prout important delectationem absque contrario. *Fruere magnatis sine querela* [11]. Dicit ergo: Sic fruar, quia in nullo mihi contrarius es. Etsi in hoc mihi satisfacies, nihil erit in corde meo de te, quod contristet me, et sic delectabis me. Si autem accipitur frui prout finale quid est, sic non est fruendum homine, sed solo Deo. Contra quod est illud Sap. cap. II: *Fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tamquam in juventute celeriter, etc.* Unde iste addit: *In Domino,* id est, fruar te in delectatione Dei, gaudens de bono divino in te, quia ejus actus est dilectio, et fruitio effectus, scil. charitatis. Ideo additur: *In hoc refice viscera mea.* Reficitur enim homo spiritualiter, quando satisfit desideriis animæ suæ. Ac si dicat: Imple desideria intima cordis mei, et non in malis, sed *in Christo*, et ideo bona est impletio desiderii.

Deinde cum dicit: *Confidens*, sumitur ratio ex parte Philemonis, et commendatio obedientiæ ejus. Et primo ostendit quomodo confidit de obedientia ejus; secundo injungit ei aliud simile. Dicit ergo: *Confidens, etc. — Gaudeo, quod in omnibus confido in vobis* [12]. *Melior est obedientia quam victimæ* [13]. Sed plus caute scribit, quia homo magis exaudit aliquem, quando sperat iterum ipsum visurum, quam si desperat. Et ideo dicit: *Simul et para mihi hospitium.* Solitus enim

(1) Gen. XLV. (2) Rom. XI.
(3) Matth. XXV. (4) Deut. XXXII.
(5) Malach. II. (6) I. Joan. I. (7) Matth. X.
(8) Galat. ult. (9) Tob. IX.
(10) Cant. II. (11) Eccl. VIII.
(12) II Cor. VII. (13) I. Reg. XV.

erat cum esset Colossis hospitari in domo sua. Chrysostomus: Jucundum verbum, ut homo pauper diviti mandet ultra tot terrarum spatia per epistolam præparationem hospitii. Quid enim pro eo parandum erat, qui pane et vili pulmento contentus erat? Dicendum ergo, quod non propter hospitii præparationem, sed ad insinuandum familiaritatem et dilectionem hoc dicit; et magis per hoc provocat eum ad obediendum. Hæc ille. Non ergo hoc Apostolus dixit propter apparatum exteriorem, sed ad devotionem ejus. *Nam spero per orationes vestras, etc.* Contra: Numquam fuit eis redditus, sed Romæ est mortuus, ergo spes ejus defecit. Respondeo: Duplex est spes justi, scil. principalis ad proprium bonum. Et in hoc numquam deficit pro se; alia est secundaria, sc. probatio aliorum, et in hoc quandoque deficit, quia merita illorum contrariantur, sicut justi quandoque non exaudiuntur pro aliis. Sed numquid fuit deceptus de sua fiducia? Dicendum est, quod futura scire est solius Dei, non autem in cognitione humana, nisi prophetica. Et nullus prophetarum scivit omnia futura de seipso, nisi solus Christus, qui non habuit Spiritum sanctum ad mensuram. Sic Isaac magnus propheta fuit deceptus in Jacob. Unde non est mirum de Apostolo, si nesciret. Tunc terminat epistolam in salutationem; et primo ex parte aliorum; secundo ex parte sua. Dicit ergo: *Salutant, etc.* De his omnibus habetur Col. IV. Sed dubitatur de hoc quod dicit: *Demas.* Quomodo potest hoc esse, quia dicitur II. Tim. ult.: *Demas dereliquit me, diligens hoc sæculum?* Quomodo ergo utitur nomine ejus? Dicendum est, quod jam redierat ad Deum. Sed nec hoc videtur, quia hæc epistola præcesserat secundam epistolam ad Timotheum, quia hic dicitur: *Spero, etc.* Ibi prænuntiat mortem suam, dicens: *Et tempus meæ resolutionis instat.* Et ideo dicendum est, quod Paulus fuit Romæ fere novem annis, et hæc epistola fuit facta in principio. Secunda vero ad Timotheum in fine vitæ suæ, et tunc Demas attædiatus ex longis vinculis, dimisit eum. Et epistolæ Pauli non ordinantur secundum tempus, quia epistolæ ad Corinthios fuerunt ante epistolam ad Romanos, et hæc fuit ante ultimam ad Timotheum. Et præmittitur illa propter materiam, quia de digniori. Salutatio sua eadem est cum secunda ad Timotheum. Deo gratias. Amen.

S. THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

SUPER EPISTOLAM S. PAULI APOSTOLI AD HEBRÆOS

EXPOSITIO

PROLOGUS

Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua [1]. In verbis istis exprimitur Christi excellentia quantum ad duo. Et primo quantum ad comparationem ad alios deos, cum dicit: Non est similis tui in diis, Domine; secundo per comparationem ad effectus, cum dicit: Et non est secundum opera tua. Circa primum sciendum est, quod licet sit tantum unus Deus naturaliter, ut dicitur Deut. c. VI: *Dominus Deus tuus, Deus unus est;* tamen participative et in cælo, et in terra sunt dii multi. *Sunt quidem dii multi et domini multi* [2]. Nam dii quandoque dicuntur ipsi Angeli, ut patet Job I et II: *Cum venissent filii Dei, ut assisterent coram Domino.* Et quandoque Prophetæ, ut dicitur de Moyse Exod. VI: *Constitui te Deum Pharaonis.* Item de sacerdotibus dicitur Exod. XXII: *Diis*, id est, sacerdotibus, *non detrahes.* Item ibi: *Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos.* Sed angeli dicuntur dii, propter abundantissimam refulgentiam divinæ claritatis. *Super quem non fulget lumen illius* [3]. Angeli vero non sunt similes Christo in diis, qui est splendor paternæ gloriæ, ut dicitur infra. *Constituens eum ad dexteram in cœlestibus supra omnem principatum, etc.* [4]. Prophetæ vero dicuntur dii, quia ad ipsos sermo Dei factus est. Joan. X illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est; ergo multo excellentius est Deus Christus, qui est substantialiter ipsum verbum Dei [5]. Sacerdotes vero dicuntur dii, quia Dei ministri. *Vos sacerdotes Domini, vocabimini ministri Dei* [6]. Sed Christus multo fortius, qui non est minister, sed Dominus universorum [7]; item [8] *Dominus dominantium;* et [9] *Tamquam dominus in omni domo sua.* Christus ergo Deus magnus super omnes deos, quia splendor, quia verbum, quia Dominus est. Secundo manifestatur hæc excellentia per effectus, cum dicitur: *Et non est secundum opera tua*, ubi sciendum est quod triplex est opus excellens Christi. Unum quod se extendit ad totam creaturam, sc. opus creationis. *Omnia per ipsum facta sunt* [10]. Aliud quidem tantum ad creaturam rationalem, quæ per Christum illuminatur, quod est illuminationis. *Erat lux vera, etc.* [11]. Tertium est justificationis, quod pertinet tantum ad sanctos, qui per ipsum, per gratiam vivificantem, vivificantur et justificantur. *Et vita erat lux hominum* [12]. His enim tribus modis non possunt operari dii prædicti. Angeli enim non sunt creatores, sed creaturæ. *Qui facis angelos tuos spiritus, etc.* [13]. Prophetæ etiam sunt illuminati, non illuminantes. *Non erat ille lux, etc.* [14]. Sacerdotes etiam non justificabant. *Impossibile est enim sanguine hircorum et taurorum auferri peccata* [15]. Ergo manifeste

(1) Psal. LXXXV.
(2) I. Cor. VIII.
(3) Job XXV.
(4) Ephes. I.
(5) Joan. I.
(6) Isa. LXI.
(7) Esth. IV.
(8) Apoc. XX.
(9) Infra III.
(10) Joan. I.
(11) Joan. I.
(12) Ibidem.
(13) Psal. CIII.
(14) Joan. I.
(15) Infra X.

in verbis istis demonstratur Christi excellentia, et hæc est materia hujus epistolæ ad Hebræos, quæ ab aliis distinguitur, quia in quibusdam epistolis agitur de gratia novi testamenti quantum ad totum corpus mysticum Ecclesiæ, et hoc in omnibus epistolis quas mittit Ecclesiis, in ea scil. quæ est ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, et usque ad primam ad Timotheum. In quibusdam vero quantum ad membra principalia, sicut in his quas mittit singularibus personis, sc. ad Timotheum, ad Titum, et ad Philemonem. In ista vero commendat ipsam gratiam quantum ad caput, sc. Christum; in corpore enim Ecclesiæ ista tria reperiuntur sicut et in corpore naturali, sc. ipsum corpus mysticum, membra principalia, sc. prælati et majores, et caput, a quo vita fluit in totum corpus, sc. Christus.

Sed antequam accedamus ad divisionem, sciendum est quod ante synodum Nicænam, quidam dubitaverunt an ista epistola esset Pauli. Et quod non, probant duobus argumentis. Unum est, quia non tenet hunc modum quem in aliis epistolis. Non enim præmittit hic salutationem, nec nomen suum. Aliud est, quia non sapit stylum aliarum, imo habet elegantiorem, nec est aliqua scriptura quæ sic ordinate procedat in ordine verborum, et sententiis, sicut ista. Unde dicebant ipsam esse vel Lucæ evangelistæ, vel Barnabæ, vel Clementis papæ. Ipse enim scripsit Atheniensibus quasi per omnia secundum stylum istum. Sed antiqui doctores, præcipue Dionysius et aliqui alii, accipiunt verba hujus epistolæ pro testimoniis Pauli. Et Hieronymus illam inter epistolas Pauli recipit. Ad primum ergo dicendum est, quod triplex ratio fuit quare non posuit nomen suum. Una est, quia non erat Apostolus Judæorum, sed Gentium. *Qui operatus est Petro in apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes, etc.* [1]. Et ideo non fecit mentionem de apostolatu suo in principio hujus epistolæ, quia nolebat officium sui apostolatus insinuare, nisi ipsis Gentibus. Secunda, quia nomen suum Judæis erat odiosum, cum diceret legalia non debere servari, ut patet Act. XXII. Et ipsum tacuit, ne saluberrima doctrina hujus epistolæ abjiceretur. Tertia, quia Judæus erat. *Hebræi sunt? et ego* [2]. Et domestici non bene sustinent excellentiam suorum. Non est propheta sine honore nisi in patria sua, et in domo sua [3]. Ad argumentum secundum, dicendum est, quod ideo est elegantior in stylo, quia etsi sciebat omnem linguam (*Omnium vestrum lingua loquor* [4]), tamen melius sciebat Hebræam tamquam sibi magis connaturalem, in qua scripsit epistolam istam. Et ideo magis ornate potuit loqui in idiomate suo, quam in aliquo alio. Unde dicit: Etsi imperitus sermone, sed non scientia [5]. Lucas autem qui fuit optimus prolocutor, istum ornatum transtulit de Hebræo in Græcum.

(1) Galat. II. (2) II. Cor. XI.
(3) Matth. XIII. (4) I. Cor XIV.

(5) II. Cor. XI. (6) Galat. III.
(7) Joan. I. (8) Deut. ult.

CAPUT I.

Per originis proprietatem, per dominii magnitudinem et per virtutis operationem commendatur Dei filius Jesus Christus.

1. Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis,
2. Novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit et sæcula.

Scripsit autem epistolam istam contra errores quorumdam, qui ex Judaismo ad fidem Christi conversi, volebant servare legalia cum evangelio, quasi non sufficeret gratia Christi ad salutem. Unde et dividitur in duas partes. Primo enim multipliciter commendat excellentiam Christi, ut per hoc præferat novum testamentum veteri; secundo agit de his per quæ membra junguntur capiti, sc. de fide infra, XI cap., ibi: *Est autem fides.* Intendit autem ostendere excellentiam novi ad vetus testamentum per excellentiam Christi, quantum ad tres personas solemnes in ipso veteri testamento contentas, scilicet angelos, per quos lex tradita est. *Ordinata per angelos in manu mediatoris, etc.* [6]. Quantum ad Moysen, a quo, vel per quem data est. *Lex per Moysen data est* [7]. Et [8]: *Non surrexit ultra propheta in Israel sicut Moyses, cui locutus est Dominus facie ad faciem, etc.* Quantum ad sacerdotium per quod ministrabatur. *In*

priori tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum, officia consummantes, etc. [1]. Unde primo præfert Christum angelis, secundo Moysi, III cap., ibi: *Unde fratres.* Sed tertio, sacerdotio veteris testamenti, V cap., ibi: *Omnis namque pontifex.* Circa primum duo facit, quia primo præfert Christum angelis in isto cap.; secundo concludit qualis reverentia exhibenda sit novæ legi, II cap., ibi: *Propter hoc abundantius.* Adhuc circa primum duo facit, quia primo excellentiam Christi ostendit; secundo probat, quod hoc verum sit de Christo, et sic angelos deficere ab illa excellentia, ibi: *Tanto melior.* Hoc autem est in hac epistola singulare quod singula verba habent singulas sententias, et servant ordinem suum. Excellentiam vero Christi denotat quantum ad quatuor. Primo quantum ad proprietatem originis, vocando eum verum Dei filium naturalem, cum dicit: *Locutus est nobis in Filio;* secundo quantum ad magnitudinem dominationis, ibi: *Quem constituit hæredem universorum;* tertio quantum ad virtutem operationis, ibi: *Per quem fecit et sæcula;* quarto quantum ad sublimitatem dignitatis, ibi: *Qui cum sit splendor gloriæ.* Quia vero intendit commendare Christum, ut hoc redundet in novum testamentum, per hoc præfert novum testamentum veteri.

Circa autem vetus testamentum quinque ponit: primo modum tradendi, quia *multifarie multisque modis, etc.;* secundo tempus, cum dicit: *Olim;* tertio auctorem, sive datorem, quia *Deus;* quarto quibus sit traditum, quia *patribus nostris;* quinto quibus ministris, quia *in prophetis.* Dicit ergo: *Multifarie,* et hoc quantum ad divisionem, quæ attenditur quantum ad tria. Primo quantum ad diversas personas, quia non uni personæ, sed pluribus, scil. Abrahæ, Noe, et sic de aliis. Secundo quantum ad diversa tempora, et hoc totum ad ejus certitudinem. Unde Matth. c. XX: *Exiit primo mane, et circa horam tertiam, etc.* Item quantum ad ea, quæ ibi ostensa sunt, quia divina. *Ego sum, qui sum, etc.*[2]. Item eventus futuri. *Signa et monstra scit antequam fiant, etc.* [3]. Item promissiones futurorum bonorum, saltem in figura. *Plurima super sensum hominum monstrata sunt tibi* [4]. Item multifarie quantum ad diversas figuras, quia modo in figura leonis, modo in figura lapidis, sicut Dan. II: *Abscissus est lapis de monte sine manibus.* Job XI: *Et quod multiplex sit lex oris ejus.* Sequitur: *Multisque modis,* quod refertur ad tria diversa genera visionum, sc. ad visionem corporalem, sicut Dan. c. V: *Apparuerunt digiti quasi manus scribentis in pariete, etc.* Aliquando aliquibus per visionem imaginariam. *Vidi Dominum sedentem, etc.* [5]. Aliquibus vero apparebat per visionem intellectualem, sicut David. *Super senes intellexi* [6]. Unde de istis dicitur Oseæ XII: *Ego visionem multiplicavi eis.* Refertur etiam ad diversos modos loquendi, quia aliquando plane loquebatur, aliquando vero obscure, nec est aliquis modus loquendi, quo scriptura veteris testamenti non loquatur. *Ecce descripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus et scientia, etc.* [7]. Tertio, quia arguendo malos, alliciendo justos, instruendo ignorantes. *Omnis scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, etc.* [8]. Secundo tangit tempus traditionis hujus doctrinæ, quod est tempus præteritum, quia *Olim,* id est, non subito, quia tam magna erant quæ de Christo dicebantur, quod non poterant credi, nisi cum incremento temporum prius didicissent. Unde dicit beatus Gregorius: Per successiones temporum crevit divinæ cognitionis augmentum. *Priora ex tunc annuntiavi, et ex ore meo exierunt, et audita feci ea, etc* [9]. Tertio tangit auctorem, quia *Deus,* qui loquitur. *Audiam quid loquatur in me Dominus* [10]. Hic est autem, qui non mentitur. *Non est Deus quasi homo, ut mentiatur* [11]. Ex his autem tribus commendat vetus testamentum, scil. ab auctoritate, quia est a Deo; a subtilitate et a sublimitate, quia *Multifarie multisque modis;* a firmitate, quia *olim.* Quarto ostendit quibus traditum sit, quia *Patribus.* Et ideo est nobis familiare, et acceptum. *Annuntiamus vobis eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, etc.* [12]. Sed quinto ostendit quibus ministris, quia non joculatoribus, sed *In prophetis,* id est per prophetas. *Quod ante promiserat per pro-*

(1) Infra IX. (2) Exod. III.
(3) Sap. VIII. (4) Eccl. V.
(5) Isa. VI. (6) Psal. CXVIII.
(7) Prov. XXII. (8) II. Tim. III.
(9) Isa. XLVIII. (10) Ps LXXXIV.
(11) Num. XXIII. (12) Act. XIII.

phetas [1]. *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent* [2].

Deinde cum dicit: *Novissime*, describit doctrinam novi testamenti, et ponit quinque, quorum quatuor sunt diversa a quatuor præmissis; unum autem est idem utrobique. Quod enim dixerat, Multifarie multisque modis, etc., ostendit quia omnis multitudo ordinata, ad unum debet referri. Ideo dicit, quod licet sit modus multiplex, tamen totum ordinatum est ad istud novissimum. *In timore Domini esto tota die, et habebis spem in novissimo* [3]. *Consummatio abbreviata inundabit justitiam. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ* [4]. Item illud olim in tempore expectationis et tenebrarum, sed istud *in diebus istis*, id est, tempore gratiæ. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit, etc.* [5].

Ubi notandum est, quod ibi dicit, *Loquens*, hic autem dicit, *Locutus est*, ut designet locutionem novi testamenti perfectiorem illa, quæ fuit in veteri. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod tria requiruntur ad locutionem nostram. Primo, verbi conceptio, qua sc. præconcipiatur in mente id quod ore loquendum est; secundo ipsius verbi concepti expressio, qua insinuetur quod conceptum est; tertio ipsius rei expressæ manifestatio, qua res expressa evidens fiat. Deus ergo loquendo primo concepit, cujus conceptio una fuit, et ab æterno — (*Semel loquitur Deus* [6]), et hæc æterna fuit Filii generatio, de qua in Psal. II: *Dominus dixit ad me: filius meus es tu, ego hodie genui te.* Secundo, hujusmodi conceptum expressit, et hoc tripliciter. Primo in creaturarum editione, cum sc. Verbum conceptum similitudo Patris existens, sit etiam similitudo ad quam omnes creaturæ factæ sunt. *Dixit Deus: Fiat lux, etc.* [7]. Secundo per quasdam notiones, puta in mentibus Angelorum, in quibus species omnium rerum, quæ in Verbo latebant indidit, et in mentibus hominum sanctorum, et hoc per revelationes sensibiles, vel intellectuales, vel imaginarias. Et ideo omnis talis manifestatio procedens a Verbo æterno, locutio nuncupatur. *Factum est verbum Domini, etc.* [8]. Tertio per carnis assumptionem, de qua dicitur Joan. I: *Verbum caro factum est, et vidimus gloriam ejus, etc.* Et ideo dicit Augustinus, quod hoc modo se habet Verbum incarnatum ad Verbum increatum, sicut verbum vocis ad verbum cordis. Prima autem expressio, sc. in creatione, non ordinatur ad manifestationem. Manifestum est, quod illa expressio non potest dici locutio, et ideo numquam dicitur, quod Deus loquatur creando creaturas, sed quod cognoscatur. *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* [9]. Secunda vero expressio, quæ est editio specierum in mente angelica, vel humana, ordinatur tantum ad cognitionem sapientiæ divinæ, et ideo potest dici locutio. Tertia vero, quæ per assumptionem carnis, ordinatur ad esse, et ad cognitionem, et ad expressam manifestationem, quia per assumptionem carnis, et Verbum factum est homo, et nos in cognitionem Dei perfectam. *Ad hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati* [10]. Et se nobis expresse manifestavit. *Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est* [11]. Sic ergo, licet Deus loquatur in novo et veteri testamento, perfectius tamen nobis loquitur, quia ibi per revelationes in mentibus hominum, hic per incarnationem Filii. Vetus vero testamentum traditum est patribus, aspicientibus a longe, et intuentibus Deum procul; istud autem nobis, scil. Apostolis, qui vidimus, tum in propria persona. *Qui audivimus, et vidimus oculis nostris, et manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ* [12]. *Non cum patribus nostris iniit pactum, sed nobiscum, qui in præsentiarum sumus, et vidimus, et facie ad faciem locutus est nobis* [13]. Unde patet quod illa locutio fuit promissio. *Abrahæ dictæ sunt repromissiones* [14]. Ista est exhibitio. *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est* [15]. Iterum, ibi *locutus est in prophetis*, hic *in filio*, qui est Dominus prophetarum. *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse nobis narravit* [16].

Sed numquid omnes, per quos loquitur Deus, sunt prophetæ? Ad quod dicendum est, quod quinque requiruntur ad hoc, quod aliquis sit verus propheta.

(1) Rom. I.
(2) Act. X.
(3) Prov. XXIII.
(4) Isa. X.
(5) Rom. XIII.
(6) Job XXXIII.
(7) Gen. I.
(8) Jerem. I.
(9) Rom. I.
(10) Joan. XVIII.
(11) Baruch IV.
(12) I. Joan. I.
(13) Deut. V.
(14) Galat. III.
(15) Joan. I.
(16) Ibidem.

Primum est revelatio eorum, quæ excedunt humanam cognitionem, alias non dicitur propheta, sed sapiens, sicut Salomon, cujus mens illuminata est ad ea quæ sunt secundum rationem humanam. Unde nec a Judæis propheta dicitur, sed sapiens. Secundum est intelligentia revelatorum, alias, nisi revelata intelligerentur, non esset Propheta. Intelligentia opus est invisibile [1], et inde est, quod Nabuchodonosor revelationem sibi factam non intelligens, propheta non dicitur; sed Daniel, qui eam intellexit. Tertium est, quod propheta in rebus visis, quibus alienatur, non detineatur tamquam ipsis rebus, sed tamquam in figuris, alias non esset propheta; sed phreneticus, qui imaginata apprehendit, ut ipsas res. *Qui habet somnium, narret somnium, et qui habet sermonem meum, narret sermonem meum* [2]. Quartum est, ut cum certitudine revelata percipiat, quasi per demonstrationem sciens, alias esset somnium, et non prophetia. Is. [3]: *Dominus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico, retrorsum non abii.* Quintum est, ut adsit voluntas annunciandi quæ revelata sunt; unde et Daniel a quibusdam dicitur, quod non est propheta, quia non accipit revelata per modum enunciabilem; unde non dicitur, quod factum est verbum Domini ad Danielem, sicut de aliis prophetis dicitur. Jer. [4]: *Factum est verbum Domini mihi in opprobrium, et in derisum tota die, et dixi: Non recordabor ejus, neque loquar ultra in nomine illius, et factus est in corde meo sicut ignis æstuans.*

Sed rursum quæritur quare dicit, *in prophetis*, cum potius debuisset dicere, per prophetas. Ad hoc dicendum est, quod hoc fecit, ut excluderet quorumdam errorem; primo quidem errorem Porphyrii dicentis, quod prophetæ ea, quæ dixerunt, fingendo, non ex Spiritu sancto, dixerunt, et contra hoc dixit, In prophetis, quasi non ipsi locuti sunt ex se, sed Deus locutus est in eis. *Non enim voluntate humana allata est prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines* [5]. Secundo ad excludendum errorem quorumdam, dicentium prophetiam esse quid naturale, et haberi per naturalem dispositionem, sicut cum aliquis melancholicus est adeo fortis imaginationis, quod imaginata apprehendat ut certa, et res ipsas; et ideo dicit: *Locutus est in prophetis;* quasi dicat: Non habetur prophetia per modum naturalis dispositionis et passionis, sed per locutionem internam a Deo. *Spiritus ubi vult spirat* [6]. Tertio contra errorem dicentium haberi prophetiam per modum habitus sicut scientia, ut scilicet quandocumque vult prophetet; quod non est verum, cum prophetiæ spiritus non adsit prophetis semper, sed cum eorum mens illustratur divinitus. Unde [7] dicit Eliseus: *Anima ejus in amaritudine est, et Dominus celavit a me;* et ideo dicit: *In prophetis;* quasi dicat: Non quod habeatur ab omnibus, et semper, ut habitus, sed in illis, in quibus placet Deo loqui. Quarto ad excludendum errorem Priscillæ, et Montani, dicentium prophetas non intelligere ea quæ dicebant, quod non est verum. Unde dicitur Aggæi I: *Factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ;* in manu, id est, in potestate. Et I. Cor. XIV: *Spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt.* Et ideo dicit: *In prophetis*, id est, in intellectu et potestate prophetarum. Sic ergo patet Christi proprietas, quia filius est naturalis. *Pater in me est, et ego in Patre* [8]. Sed numquid est de illis filiis, de quibus dicitur in Ps. LXXXI: *Ego dixi: dii estis, et filii Excelsi omnes?* Absit, quia illi dicuntur filii cum universitate, iste est constitutus hæres, et dominus universorum. Numquid est de illis filiis, de quibus dicitur Jo. I: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri? etc.* Non quidem, quia illi dicuntur facti filii, iste vero est filius, per quem fecit et sæcula. Numquid est de illis filiis, qui gloriantur in spe gloriæ filiorum Dei [9]? Non quidem, quia illi sunt filii per spem gloriæ Dei, quam habent, iste vero ipsius gloriæ splendor. Alii dicuntur filii, quia facti ad imaginem hujus Filii (*Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii ejus* [10]); iste autem est ipsa imago, et figura substantiæ ejus. Alii dicuntur filii, ut in se verbum Dei continentes, secundum illud Philipp. II: *Ut sint sine querela, et simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ et perversæ, inter*

(1) Dan. X.
(2) Jerem. XXXIII.
(3) Cap. L.
(4) Cap. XX.
(5) II. Pet. I.
(6) Joan. III.
(7) IV. Reg. IV.
(8) Joan. XIV.
(9) Rom. V.
(10) Rom. VIII.

quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes. Iste autem Filius portat omnia verbo virtutis suæ. Ergo patet Christi excellentia quantum ad proprietatem originis, et diffuse quantum ad alios filios Dei; per quod ostenditur eminentia novi testamenti ad vetus. Sed tamen utrobique dicit: *Loquutus est,* vel *loquens,* et denotat eumdem esse actorem veteris et novi testamenti contra Manichæum. *Per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu, etc.* [1]. *An Judæorum Deus tantum? Nonne et Gentium* [2]? Item illud fuit traditum patribus nostris, sed istud *nobis*, id est, Apostolis, qui Christum in propria persona vidimus. *Non cum patribus nostris invit pactum, sed nobiscum, qui in præsentiarum sumus et vivimus* [3]. Item illud per prophetas, sed istud *in Filio,* id est, per Filium, qui est Dominus prophetarum. *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* [4]. Et ista occasione Apostolus introducit eum esse Filium.

Consequenter ostendit magnitudinem dominationis Christi, cum dicit: *Quem constituit hæredem;* quia, ut dicitur Gal. c. IV, *Si filius, et hæres per Deum.* In Christo autem sunt duæ naturæ, scil. divina et humana. Secundum ergo, quod est filius naturalis, non est constitutus hæres, sed est naturalis; sed inquantum homo, factus est filius Dei. *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem* [5]. Et secundum hoc est constitutus hæres universorum, sicut verus Filius Patris. *Data est mihi omnis potestas* [6]. Et hoc quantum ad totam creaturam in qua accepit dominationem. Item non tantum quo ad unum genus hominum, sed *universorum,* sc. tam Judæorum, quam Gentium. *Postula a me, et dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, etc.* [7]. — *Quem constituit hæredem universorum.* Ostensa excellentia Christi quantum ad proprietatem originis, hic ostendit excellentiam ejus quantum ad majestatem dominii, et quidem congrue conjungit, *Locutus est in Filio,* et *constitutus est hæres,* quia si filii, et hæredes [8]. Sciendum est autem, quod in Christo sunt duæ naturæ, divina sc. et humana; sed secundum divinam naturam, sicut non est constitutus filius cum sit filius naturalis ab æterno; ita nec est constitutus hæres, sed ab æterno est hæres naturalis. Secundum vero naturam humanam, sicut est factus filius Dei (*Qui factus est ei ex semine David secundum carnem* [9]); ita et factus est hæres universorum. Et quantum ad hoc dicit: *Quem constituit hæredem*, id est, dominum, *universorum. — Hic est hæres, venite et occidamus eum* [10]. *Adhuc hæredem adducam tibi, qui habitas in Maresa, usque ad Odollam, veniet gloria Israel* [11]. — Et quidem secundum divinam naturam competit Christo, quod sit hæres genitus, et Dominus. Et primo quidem, quia ipse est Dei virtus, et Dei sapientia [12], per quem Pater omnia facit. Et ideo si Pater dicitur Dominus omnium, ratione creationis, similiter et Filius, per quem omnia producuntur in esse, Dominus est. *Cum eo eram cuncta componens* [13]. Secundo quia Filius est Patris sapientia, qua omnia gubernat. Sap. VIII dicitur de sapientia: *Attingit a fine usque ad finem, etc.* Si ergo Pater dicitur Dominus ratione gubernationis (*Tu autem, Pater, gubernas omnia, etc.* [14]), et Filio competit dominium. Item Pater est Dominus, inquantum ad ipsum omnia ordinantur, sicut ad primum principium, et finem omnium; similiter et Filius, qui est Dei sapientia, præcedens omnia, Dominus est. *Sapientiam Dei præcedentem omnia, quis investigabit* [15]? *Universa propter semetipsum operatus est Dominus* [16]. Secundum humanam vero naturam competit etiam Christo, quod sit constitutus hæres et Dominus universorum. Primo quidem ratione unionis, ex hoc sc. ipso, quod assumptus est homo ille in persona Filii Dei. *Hunc Deus Dominum salvatorem constituit* [17]. *Constituit eum super omnem principatum, et potestatem, etc.* [18]. Secundo ratione potestatis, quia omnia ei obediunt, et serviunt. *Data est mihi omnis potestas in cœlo, etc.* [19]. Tertio ratione subjectionis. *In nomine Jesu omne genu flectatur, etc.* [20]. Sed dicit universorum, quod refertur ad totius naturæ universitatem, in qua accepit dominium, secundum illud Psal. VIII: *O-*

(1) Ephes. II.
(2) Rom. III.
(3) Deut. V.
(4) Joan. I.
(5) Rom. I.
(6) Matth. ult.
(7) Psal. II.
(8) Rom. VIII.
(9) Rom. I.
(10) Matth. XXI.
(11) Mich. I
(12) I. Cor. I.
(13) Prov. VIII.
(14) Sap. VIII.
(15) Eccli. I.
(16) Sap. XVI.
(17) Act. III.
(18) Ephes. I.
(19) Matth. ult.
(20) Philipp. II.

mnia subjecisti sub pedibus ejus. Item refertur ad omne genus hominum, ut sit sensus: Universorum, id est, tam Judæorum, quam etiam omnium aliorum hominum, secundum illud Ps. II: *Postula a me, et dabo tibi Gentes hæreditatem tuam, etc.* Et de hoc dicitur Esth. XIII: *Dominus omnium tu es.*

Consequenter cum dicit: *Per quem fecit et sæcula*, ostendit virtutem operationis Christi, quare sit constitutus hæres universorum, non quod ipse sit factus in tempore, et hoc meruerit merito bonæ vitæ, sicut dicit Photinus, sed quod æque omnia facta sunt per ipsum, sicut et per Patrem. Per ipsum enim fecit Pater sæcula. Sed sciendum est, quod ista præpositio, *per*, denotat causam actus. Sed hoc est dupliciter: Uno modo, quia est causa factionis ex parte facientis, ut cum sc. causale cui adjungitur, est causa actionis secundum quod exit ab agente. Semper enim factio est medium inter faciens et factum. Potest ergo denotare circa agens causam finalem, ut artifex operatur per lucrum; aliquando causam formalem, ut ignis calefacit per calorem; aliquando vero causam efficientem, ut balivus operatur per regem. Nullo istorum modorum est Filius causa Patris, quod per illum operetur, sicut nec quod ab ipso sit. Aliquando vero causale est causa actionis, secundum quod terminatur ad factum, ut artifex operatur per martellum. Martellus enim non est causa artificis, quod agat; sed est causa artificiato, quod ab artifice procedat, ut ferro, quod recipiat operationem ab artifice, et sic Filius est causa facti, et Pater operatur per Filium.

Sed numquid Filius est minor Patre? Videtur quod sic, quia illud quod est causa facti, ut fiat videtur habere rationem instrumenti. Sed ad hoc dicendum est, quod si non esset eadem virtus numero in Filio et Patre, et eadem operatio, teneret objectio. Nunc ergo eadem est virtus et operatio Patris et Filii, sicut et eadem natura et esse, et dicitur Pater per eum facere sæcula, quia genuit eum operantem sæcula. *Quæcumque Pater facit, et Filius facit* [1]. Sæculum dicitur spatium rei temporalis. Sæcula ergo sunt successiones temporum; non ergo fecit tantum tempora sempiterna, secundum quod philosophi aliqui dixerunt Deum tantum fecisse sempiternum, et angelos creasse temporalia; sed etiam fecit temporalia, quæ vocat hic sæcula. *Fide intelligimus aptata esse sæcula* [2]. *Omnia per ipsum facta sunt* [3]. In hoc ergo removet errorem Manichæi dupliciter. Primo in hoc quod dicit eum actorem veteris testamenti; secundo quod dicit ipsum fecisse temporalia.

(1) Joan. VI. (2) Infra XI.
(3) Joan. I.

LECTIO II.

Ostenditur Christi excellentia ex altitudine gloriæ, quæ est ad dexteram Patris in excelsis sedere.

3. Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis.

Superius ostendit Apostolus Christi excellentiam quantum ad originis proprietatem, quantum ad dominii majestatem, et quantum ad operationis virtutem; hic autem ostendit ejus excellentiam quantum ad gloriæ et dignitatis sublimitatem. Et pars ista dividitur in duas. Primo enim ostendit Christum esse idoneum ad dignitatem istam; secundo ponit ipsam dignitatem, ibi: *Sedet ad dexteram.* Idoneitatem vero ostendit ex duobus, quæ reddunt aliquem idoneum ad aliquid magnum; unum est facilitas administrandi, aliud est industria et strenuitas exequendi. Primo ergo ostendit ejus facilitatem; secundo ejus strenuitatem, ibi: *Purgationem peccatorum faciens.* Circa primum sciendum est, quod tria requiruntur, quæ faciunt facilitatem ad dignitatem aliquam ministrandam. Primum quidem sapientia, ne erret gubernando. *Est et malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens a facie principis: positum stultum in dignitate sublimi* [4]. *Per me reges regnant* [5] Secundum est generis prosapia, ne contemnatur præcipiendo. *Nobilis in portis vir ejus, cum sederit cum senatoribus terræ* [6]. Tertium, virtutis potentia in exequendo. *Noli quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates* [7]. Et quantum ad ista tria Apostolus ostendit in Christo facilitatem ad dignitatem

(4) Eccle. X. (5) Prov. VIII.
(6) Prov. ult. (7) Eccli. VII.

prædictam. Primo quia non solum est sapiens, sed etiam ipsa sapientia; unde dicit: *Cum sit splendor gloriæ.* Secundo quia non solum est nobilis, sed est ipsa nobilitas, quia est *Figura substantiæ ejus.* Tertio quia non solum est potens, sed est ipsa potentia, *Portans omnia verbo, etc.* Tria autem sunt, ut supra dictum est, quæ faciunt hominem idoneum ut magnam dignitatem assequatur.

Primum est sapientiæ claritas. *Gloriam sapientes possidebunt* [1]. Et ideo ostendit Christi sapientiam, dicens: *Qui cum sit splendor gloriæ.* Ubi est considerandum, quod, secundum Ambrosium, gloria est clara cum laude notitia, quasi quædam manifesta notitia, quæ de bonitate alicujus habetur. Sed, sicut dicitur Matth. XIX. *Nemo bonus, nisi solus Deus;* et etiam Luc. XVIII. Unde ipse est bonitas antonomastice et per essentiam. Alia vero bona sunt per participationem, et ita soli Deo convenit gloria antonomastice. *Gloriam meam alteri non dabo* [2]. *Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria* [3]. Cognitio ergo divinæ bonitatis, excellenter et antonomastice dicitur gloria, id est, clara cum laude notitia bonitatis divinæ. Ista aliqualiter habetur ab homine: quia nunc cognosco ex parte [4]; sed habetur excellentius ab angelis; sed a solo Deo perfecte. Deum enim nemo vidit unquam [5]. Verum est, nec angeli comprehensive, sed ipse solus seipsum comprehendit. Ergo sola cognitio Dei de seipso perfecte dicitur gloria, quia perfectam notitiam habet et clarissimam de seipso. Quoniam autem splendor est illud quod a fulgente primo emittitur; sapientia vero est quiddam fulgens (*Sapientia hominis lucet in vultu ejus* [6]); inde est quod prima conceptio sapientiæ est quasi quidam splendor. Verbum ergo Patris, quod est quidam conceptus intellectus ejus, est splendor sapientiæ, qua se cognoscit. Et ideo Apostolus Filium vocat splendorem gloriæ, id est, divinæ claræ notitiæ. In quo ostendit ipsum non solum sapientem, sed sapientiam genitam. *Donec egrediatur ut splendor justus ejus, etc.* [7].

Secundum quod facit hominem idoneum ad magnam dignitatem, est generis nobilitas. Et hoc ostendit esse in Christo, quia dicit, quod est *Figura substantiæ ejus.* Decet enim cum sapientia esse nobilitatem in principe. *Tulique de tribubus vestris sapientes et nobiles, et constitui eos principes, etc.* [8]. Figura hic ponitur pro charactere, vel imagine; quasi dicat: imago substantiæ. Sciendum tamen, quod licet imago dicat similitudinem, non tamen quælibet similitudo est imago. Albedo enim in pariete non est imago albedinis meæ, sed imago et similitudo in specie. Illud ergo proprie dicitur esse imago alicujus, quod habet similitudinem speciei ejus, vel expressum signum speciei. Inter accidentia vero nihil ita est expressum signum, sicut speciei est figura. Unde qui describit figuram animalis, describit imaginem ejus. Filius ergo, qui est imago invisibilis Dei [9], proprie dicitur figura. Sed cujus? *Substantiæ ejus.* Imago enim alicujus est multiplex. Aliquando enim est signum repræsentans speciem in nullo cum ipsa conveniens, sicut imago hominis in pariete, quæ in nullo habet veram speciem hominis. Aliquando vero assimilatur ei in specie, non tantum in repræsentando, sed etiam in essendo, sicut filius est imago vera patris (*Adam genuit filium ad imaginem suam* [10]), id est, in natura speciei, et ideo addit: *substantiæ ejus;* quia, secundum Augustinum, Filius dicitur imago Patris, quia est ejusdem naturæ cum ipso. Dicit ergo, quod est figura substantiæ. Sed quare non dicit quod est figura naturæ? Quia possibile est, quod natura speciei multiplicetur ad multitudinem individuorum in compositis ex materia et forma. Unde filius Sortis non habet eamdem naturam numero cum patre suo. Substantia vero numquam multiplicatur. Non enim alia est substantia patris, alia filii. Nec enim dividitur secundum diversa individua. Quia ergo una et eadem est numero natura in Patre et Filio Dei; ideo non dicit naturæ, quæ dividitur, sed substantiæ indivisibilis. *Ego et Pater unum sumus* [11]. Et [12]: *Ego in Patre, et Pater in me est.*

Tertium quod facit hominem idoneum, est virtus et potestas. Unde Eccli. VII: *Noli quærere esse judex, nisi valeas vir-*

(1) Prov. III. (2) Isa. XLII. (3) I. Tim. I. (4) I. Cor. XIII. (5) Joan. I. (6) Eccle. VIII. (7) Isa. LXII. (8) Deut. I. (9) Coloss. I. (10) Gen. V. (11) Joan. X. (12) Joan. XIV.

tute irrumpere iniquitates. Et ideo ostendit virtutem, cum dicit: *Portansque omnia verbo virtutis suæ.* Proprium autem principum et potentum est portare. *Sub quo curvantur, qui portant orbem* [1]. Ipse ergo portat; sed videndum est quid portat, et quo, vel per quid. Quantum ad primum sciendum est, quod id quod de se nec stare, nec ambulare potest, indiget portari. Omnis autem creatura de se nec subsistere, nec operari potest: primum patet, quia remota causa, removetur effectus. Deus autem est causa omnis substantiæ, quia non minus est causa substantiæ rei quantum ad fieri, quam domificator est causa fieri domus; inde sicut ad absentiam domificatoris cessat fieri domus; et ad absentiam solis cessat fieri et esse luminis in aere: ita ad subtractionem virtutis divinæ cessat et esse, et fieri, et subsistere omnis creaturæ. Portat ergo omnia quantum ad suum esse. Portat etiam omnia quantum ad operari; quia subtracta influentia ejus, cessat omnis motio causarum secundarum, cum ipse sit causa prima; et causa prima plus influit, quam secunda. *Super quo bases illius solidatæ sunt* [2]. Sic ergo patet, quod omnia portat.

Sed per quid portat? Verbo virtutis suæ. Quia enim Apostolus loquens de creatione rerum dixit, quod Deus omnia fecit per Filium; quia sc. dixerat, Per quem fecit et sæcula. Ille autem per quem aliquis operatur, non videtur virtute sua operari, sed virtute ejus, qui per eum operatur, sicut balivus, per quem rex operatur, non operatur virtute propria. Ergo per hoc videtur, quod Filius non operetur virtute propria. Ideo dicit Apostolus quod portat *verbo virtutis suæ*, quia cum idem sit causa essendi, et conservandi, cum dicit quod Filius virtute sua est causa conservationis, ostendit quod etiam est causa essendi. Sed numquid non virtute Patris? utique, et ejus virtute, quia eadem est virtus utriusque: operatur ergo et virtute propria, et virtute Patris, quia virtutem suam habet a Patre; nec tamen dicit Apostolus, *virtute sua*, sed *verbo virtutis suæ;* ad ostendendum quod sicut Pater omnia per verbum produxit (*Ipse dixit et facta sunt, etc.* [3]), in quo ostenditur maxima virtus Patris, ita Filius eodem verbo, quod est ipse, omnia fecit. Et in hoc ostendit Apostolus potentiam virtutis suæ, quia eamdem habet cum Patre, quia eadem operatur, et per idem quo ille. Sed tunc est dubium: quia Pater cum dicit, producit verbum. Ergo Filius cum dicit, produceret verbum, et sic verbum Patris esset verbum Filii. Et ad hoc dicunt Græci, quod sicut Filius est imago Patris, ita Spiritus sanctus est imago Filii. Et sic exponit Basilius: *Portans verbo virtutis suæ*, id est, Spiritu sancto. Nam sicut Filius est verbum Patris, ita ut dicunt, Spiritus sanctus est verbum Filii. Et ideo per ipsum facit Filius, sicut per Filium Pater. Verumtamen proprie loquendo, verbum non dicitur nisi quod procedit ut conceptus ab intellectu, ad quod sequitur procedere in similitudinem speciei. Spiritus autem sanctus et si sit similis, non tamen habet hoc ex modo suæ processionis; quia non procedit, ut conceptus ab intellectu, sed ut amor a voluntate. Aliter autem exponit Gloss., *Verbo virtutis suæ*, id est, imperio suo. Sed hic adhuc est dubium de isto verbo quid sit, quia imperium hominis vel est exterius per vocem prolatum, et hoc non potest dici in divinis, quia nihil est extrinsecum a natura divina, procedens a Filio, per quod omnia portentur; vel illud imperium est interius in corde conceptum; sed nec etiam hoc potest stare, quia nihil in mente Dei concipitur, nisi verbum æternum. Ergo istud imperium, sic conceptum in mente Filii, esset verbum æternum, et sic essent duo verba æterna, quod nefas est dicere. Ideo ad argumentum est dicendum, sicut exponit Augustinus illud Joan. c. XII: *Sermo quem locutus sum, ille judicabit eum*, id est, ipse ego, qui sum verbum Patris, judicabo eum. Et similiter in proposito, verbum virtutis suæ, id est, seipso, qui est verbum virtuosum.

Per ista ergo tria, ostendit tria de Christo. Per hoc enim quod est splendor, ostendit ejus coæternitatem cum Patre. In creaturis enim splendor est coævus, sed ille est coæternus. Et hoc est contra Arrium. Sed cum dicit, imago substantiæ, ostendit ejus consubstantialitatem. Quia enim splendor non est ejusdem naturæ cum resplendente, ne forte aliquis credat, quod non sit similis in natura, dicit quod est imago, vel figura sub-

(1) Job IX. (2) Job XXXVIII. (3) Ps. XXXII.

stantiæ. Sed quia filius et si sit ejusdem naturæ cum patre, si tamen sit infirmus, deficit a virtute patris; ideo subdit: Portans omnia verbo virtutis suæ. Apostolus ergo in his tribus commendat Christum a tribus, sc. a coæternitate, a consubstantialitate, et ab æqualitate potestatis.

Deinde cum dicit: *Purgationem peccatorum faciens,* ostendit secundum, quod facit ad idoneitatem dignitatis ejus, sc. strenuitas, et industria, quam habuit in operando. Fuit enim hoc magnæ industriæ, ut quod ei competebat ex natura qua Deus est, ipse meruerit per passionem in natura assumpta. Unde Phil. II: *Factus est obediens usque ad mortem, propter quod et Deus exaltavit illum.* Purgare ergo peccata etsi conveniat ei ex natura divina, tamen convenit ei etiam ex merito passionis. Unde Eccli. XLVII: *Christus purgavit peccata ejus, et exaltavit in æternum cornu ejus, etc.* Matth. I: *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.*

Convenit etiam Christo purgare, ratione divinæ naturæ, et ratione proprietatis Filii; ratione divinæ naturæ, quia culpa seu peccatum proprie est malum rationalis creaturæ; hoc autem malum sive peccatum non potest reparari nisi per Deum. Nam peccatum in voluntate consistit, voluntatem autem solus Deus potest movere. *Pravum est cor hominis et inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus, etc.* [1]. Et hujusmodi ratio est, quia quod est immediatius fini, non reducitur ad ipsum finem, nisi a prima causa agente. Voluntas autem est ultimi finis, quia scil. ad fruendum Deo; et ideo a Deo tantum movetur, et reducitur. Cum ergo Christus sit verus Deus, manifestum est, quod purgationem peccatorum facere potest. *Ego sum qui deleo iniquitates vestras propter me, etc.* [2]. *Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus* [3]? Ratione vero proprietatis competit etiam Christo.

Ad cujus evidentiam sciendum est, quod in peccato, primo quidem est transgressio legis æternæ, et juris divini, cum omne peccatum sit iniquitas, quæ est transgressio legis. *Mutaverunt jus, dissi-*

paverunt fœdus sempiternum [4]. Cum ergo lex æterna, et jus divinum sit a verbo æterno, manifestum est quod ad Christum competit purgatio peccatorum, inquantum est verbum. *Misit verbum suum, et sanavit eos* [5]. Secundo est in peccato amissio luminis rationis, et per consequens sapientiæ Dei in homine, cum hujusmodi lumen sit participatio quædam divinæ sapientiæ. *Et quia non habuerunt sapientiam, ideo perierunt* [6]. *Errant omnes qui operantur malum* [7]. Et secundum Philosophum, omnis malus est ignorans. Rectificatio autem ad divinam sapientiam, competit ei qui est divina sapientia. Hic autem est Christus. *Prædicamus Christum, Dei virtutem, et Dei sapientiam* [8]. *Nam per sapientiam sanati sunt, quicumque placuerunt tibi, Domine, a principio* [9]. Tertio in peccato est deformatio similitudinis Dei in homine. *Cor stultorum dissimile erit* [10]. Unde dicitur Luc. XIV de filio prodigo, quod abiit in regionem longinquam. Et ideo competit hujusmodi deformationi rectificari per Filium, qui est imago Patris. *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus imaginem cœlestis* [11]. Quarto amissio æternæ hæreditatis, in cujus signum homo post peccatum exclusus est a paradiso [12]. Reparatio autem ad hoc proprie convenit Filio, qui est hæres. *Si filii, et hæredes* [13]. *Misit Deus Filium suum, natum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, et adoptionem filiorum Dei reciperemus* [14]. Sic ergo patet, quod Christo competit purgare peccata, et ratione humanæ naturæ, et ratione divinæ.

Sed quomodo fecit purgationem peccatorum? Ex hoc patet. In peccato enim primo est perversitas voluntatis, qua homo recedit a bono incommutabili, et ad hanc rectificandam, exhibuit Christus gratiam justificantem. *Justificati gratis per gratiam ipsius* [15]. Secundo est macula relicta in anima ex perversitate voluntatis, et ad hanc lavandam præbuit sanguinem suum. *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis, etc.* [16]. Tertio est reatus pœnæ cui homo addicitur ex culpa, et ad satisfaciendum per hanc obtulit semetipsum Deo hostiam in ara

(1) Jerem. XVII.
(2) Isa. XLIII.
(3) Matth. IX.
(4) Isa. XXIV.
(5) Psal. CVI.
(6) Baruch IV.
(7) Prov. XIV.
(8) I. Cor. I.
(9) Sap. IX.
(10) Prov. II.
(11) I. Cor. XIV.
(12) Gen. III.
(13) Rom. VIII.
(14) Galat. IV.
(15) Rom. III.
(16) Apoc. I.

crucis. *Christus dilexit Ecclesiam, et tradidit semetipsum pro ea, ut illam sanctificaret* [1]. Quarto servitus diaboli, cui homo efficitur obnoxius peccando, quia qui facit peccatum servus est peccati, et ad eripiendum nos ab hac, redemit nos. *Redemisti me, Domine Deus veritatis* [2].

Consequenter cum dicit: *Sedet ad dexteram*, subjungit ipsam dignitatem; quasi dicat: Non videtur indecens si sedet, etc. Quia ipse est splendor et figura, et portat omnia, etc. In verbo autem sessionis tria solent importari. Unum est sedentis auctoritas. *Cumque sederem quasi rex circumstante exercitu, etc.* [3]. In divina autem curia multi assistunt, quia Dan. VII: *Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei.* Sed nullus legitur ibi sedere; quia omnes sunt ibi servi et ministri. *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi* [4]. Sed solus iste habet regiam dignitatem. Dan. [5]: *Et usque ad antiquum dierum venit.* Et postea sequitur: *Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum, etc.* Matth. [6]: *Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli ejus cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ.* Et post sequitur: *Tunc dicet rex his, etc.* Secundum est sedentis stabilitas. *Sedete in civitate, etc.* [7]. *Potestas ejus potestas æterna, etc.* [8]. *Christus Jesus heri et hodie, ipse in sæcula* [9]. Item aliquando sedere importat humilitatem, quia sedens inferior est stantibus. *Tu cognovisti sessionem meam* [10]. Et sic non accipitur hic, sed primis duobus modis; sed contra Act. c. VII: *Ecce video cælos apertos, et Jesum stantem, etc.* Et dicendum est, quod sedere, et stare, et hujusmodi dispositiones de Deo dicuntur, secundum similitudinem. Et ideo secundum diversa, dicitur et sedens, et stans. Sedens quidem propter immobilitatem; sed stans propter utilitatem ad fortiter resistendum. Unde stabat quasi paratus juvare Stephanum, in agone constitutum. Sed addit Apostolus, quod *sedet ad dexteram;* quod si referatur ad divinam naturam est sensus: ad dexteram, id est ad æqualitatem Patris. Si vero ad humanam, est sensus: ad dexteram, id est in potioribus bonis Patris. *Sedet a dextris Dei* [11]. *Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis* [12]. Sed inter eos qui habent assessores, quidam sunt simpliciter majores, ut rex vel imperator; quidam vero non simpliciter majores, sed secundum quid, ut præpositi, vel balivi. Sed Christus non sedet ad dexteram alicujus inferiorum judicum, sicut alicujus præpositi, ut balivi, sed simpliciter majoris, quia *ad dexteram majestatis. — Plena erat omnis terra majestate ejus* [13]. *Qui scrutator est majestatis, opprimetur a gloria* [14]. — Christus autem etsi sic sedeat ad dexteram majestatis, habet tamen et ipse majestatem, quia habet eamdem cum Patre. *Cum venerit Filius hominis in majestate sua* [15]. *Hunc Filius hominis erubescet cum venerit in majestate sua et Patris* [16]. Dicit etiam non solum majestatis, sed etiam *in excelsis*, id est, super omnem creaturam. *Ego in altissimis habito* [17]. Sic ergo sedet in excelsis, quia elevatus est super omnem creaturam. *Quoniam elevata est magnificentia tua super cælos* [18]. Et secundum quod dicit Chrysostomus, Apostolus in loco isto tenet modum volentis instruere parvulum, qui non statim proponit ei summa, sed paulatim perducit eum, modo loquendo ardua, modo proponendo infima; ita etiam modo proponit divina, cum dicit: In Filio, modo humana, cum dicit: Quem constituit hæredem, etc. Et sic de aliis, ut patet in Glossa.

(1) Ephes. IV.
(2) Psal. XXX.
(3) Job XXIX.
(4) Infra eodem.
(5) Cap. VII.
(6) Cap. XXV.
(7) Luc. ult.
(8) Dan. VII.
(9) Infra XIII.

LECTIO III.

Ex dominio et filiatione excelsior angelis Christus ostenditur, quia Christus filius dicitur, angeli vero nuncupantur ministri.

4. Tanto melior angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit.

5. Cui enim dixit aliquando angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum: Ego ero illi in patrem: et ipse erit mihi in filium?

6. Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.

(10) Ps. CXXXVIII.
(11) Marc. ult.
(12) Ps. CIX et Matth. XXII.
(13) Isa. VI.
(14) Prov. XXV.
(15) Matth. XXV
(16) Luc. IX.
(17) Eccli. XXIV.
(18) Psal. VIII

7. Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.

Sicut supra dictum est, Apostolus in toto capitulo intendit præferre Christum angelis quantum ad excellentiam, unde posuit quatuor pertinentia ad excellentiam Christi, sc. quantum ad originem, quia *Filius;* quantum ad dominationem, quia *hæres;* quantum ad operationem, quia *ipse fecit sæcula;* quantum ad honorem, quia *sedet ad dexteram majestatis.* Modo Apostolus in parte ista ostendit, quod Christus quantum ad ista quatuor excedit angelos; et primo quantum ad filiationem; secundo quantum ad dominationem, ibi: *Et cum iterum introducit;* tertio quantum ad operationem creationis, ibi: *Et tu in principio, Domine, terram fundasti;* quarto quantum ad Patris confessionem, ibi: *Ad quem autem angelorum.* Circa primum duo facit; quia primo præmittit intentum; secundo propositum probat, ibi: *Cui enim dixit.* Dicit ergo: *Tanto melior angelis,* id est sanctior, et ideo propinquior, in quo proponit excellentiam Christi ad angelos. *Constituens eum ad dexteram suam in cœlestibus super omnem principatum et potestatem* [1]. Sed tunc oritur quæstio quomodo Apostolus hoc intelligit, utrum secundum divinam naturam, vel humanam, quia secundum divinam non videtur verum, quia secundum illam genitus est, non factus: secundum vero humanam non est melior angelis, ut infra [2]: *Eum autem, qui modico quam angeli, etc.* Sed dicendum est, quod Christus secundum humanam naturam duo habuit in vita ista, sc. infirmitatem carnis, et sic fuit minoratus ab angelis. *Eum qui modico, etc.* [3]. Item habuit gratiæ plenitudinem, et sic etiam in humanitate major fuit angelis in gratia et gloria. *Vidimus eum quasi unigenitum a Patre, plenum gratiæ et veritatis* [4]. Sed hic non est intellectus. Apostolus enim non intelligit, quod melior fuerit quantum ad gratiam, sed propter unionem humanæ naturæ ad divinam: et sic dicitur factus, inquantum per illius unionis factionem pervenit ad hoc, quod esset melior angelis, et diceretur, et esset filius Dei. Et ideo subdit: *Quanto differentius præ illis nomen hæreditavit.* Et quantum ad hoc nomen, ostendit differentiam quantum ad tria, scil. quantum ad nominis significationem, quia proprium nomen angelorum est, quod dicuntur angeli, quod est nomen ministri. Angelus enim idem est quod nuntius. Nomen autem proprium Christi est, quod dicitur filius Dei; et hoc nomen est valde differentius ab illo, quia quantacumque differentiam ponis, adhuc est majorem dare, cum distent in infinitum. *Quod nomen ejus? Et quod nomen filii ejus, si nosti* [5]? Est enim nomen Filii ejus sicut et Patris incomprehensibile. *Et dedit illi nomen, quod est super omne nomen* [6]. Sed forte dices, quod etiam angeli dicuntur filii Dei. *Cum assisterent filii Dei coram Domino, etc.* [7]. Dicendum est, quod si dicuntur filii Dei, hoc non est essentialiter et per naturam, sed per quamdam participationem. Ipse autem est essentialiter Filius Dei; et ideo habet nomen differentius præ illis, et hoc est secundum: quia differunt quantum ad modum. Psal. [8]: *Quis est similis Deo in filiis Dei?* Quasi dicat: Nullus per naturam. Quantum ad tertium dicit, quod illud nomen hæreditavit. Hæreditas enim consequitur originem. Unde Christus, quod filius sit, habet ex origine, et per naturam; angeli autem ex dono gratiæ. *Hic est hæres* [9]. Unde ipse nomen hæreditavit, non autem angeli, et hæc est tertia differentia.

Deinde cum dicit: *Cui enim dixit aliquando angelorum,* probat quod dixit; et primo agit de nomine secundum quod convenit Christo secundum divinitatem; secundo secundum humanitatem, ibi: *Et rursum, Ego ero, etc.* Quantum ad primum inducit auctoritatem Psal. [10]: *Dominus dixit ad me, etc.* Et hoc est: *Cui enim angelorum, etc.;* quasi dicat: Nulli angelorum dicta sunt hæc verba, sed tantum Christo. Ubi tria possunt notari. Primo modus originis in verbo *dixit;* secundo singularitas filiationis, ibi: *Filius meus es tu;* tertio ejus auctoritas, ibi: *Ego hodie.* Modus iste non est carnalis, sed spiritualis et intellectualis. Deus enim spiritus est [11]; et ideo non generat carnaliter, sed spiritualiter et

(1) Ephes. I.
(2) Cap. II.
(3) Infra c. II.
(4) Joan. I.
(5) Prov. XXX.
(6) Philipp. II.
(7) Job I et II.
(8) Psal. LXXXVIII.
(9) Matth. XXI.
(10) Psal. I.
(11) Joan. IV.

intellectualiter. Intellectus autem dicendo, generat verbum, quod est conceptus ejus, et ideo signanter dixit, quod Dominus dixit ad me, id est, Pater dixit Filio. Dicere ergo intellectus Patris, nihil aliud est, quam in corde verbum concipere. *Eructavit cor meum verbum bonum* [1]. *Semel loquitur, et secundo idipsum non repetit* [2]. *Ego ex ore Altissimi prodii* [3]. Sed quantum ad secundum, generatio ista est singularis, quia dicit: *Filius meus es tu;* quasi dicat: Etsi multi alii filii dicuntur, tamen esse filium naturalem est sibi proprium; alii autem dicuntur filii Dei, quia sunt participes verbi Dei. Joan. c. x illos dixit Deos ad quos sermo Dei factus est; sed Christus est ipsum verbum. *Hic est filius meus dilectus* [4]. Sed quantum ad tertium, ista generatio non est temporalis, sed æterna, quia *hodie genui te.* Differt autem tempus ab æternitate, quia tempus variatur sicut motus, cujus mensura est in variatione et successione. Et ideo nominatur per successionem præteriti et futuri. Æternitas autem est mensura rei immobilis, et ideo non est ibi variatio per successionem, sed semper est præsens; et ideo notatur per adverbium præsentis temporis, sc. *hodie*, id est, in æternitate. Verum quia illud quod fit, quia nondum est, incompletum per consequens est; quod autem factum est, completum est, et ita perfectum; ideo non dicit, genero te, sed, *genui*, quia perfectus est. Sed tamen ne putetur esse generatio ejus tota in præteritione, et per consequens in defectione, addit, *hodie,* et conjungit præsenti præteritum, sc. *hodie* et *genui*, ut scias ipsam generationem semper esse, et perfectam esse, et sic in *hodie* permanentia, in *genui* vero perfectio designatur; ut sit sensus: Perfectus es, Fili, et tamen generatio tua æterna est, et semper a me generaris: sicut lumen in aere perfectum est, et tamen semper procedit a sole. *Egressus ejus a principio a diebus æternitatis* [5]. *Ex utero ante luciferum genui te* [6]. Posset etiam hoc exponi de generatione temporali, ut dicat: hodie, id est in tempore, genui te.

Consequenter cum dicit: *Et rursum: Ego ero illi in patrem, etc.,* propositum ostendit, secundum quod convenit Christo secundum humanitatem, et hoc per aliam auctoritatem; secundum Gloss. istud dicitur in Is.: *Ego ero illi in patrem;* sed tamen non invenitur aliquid huic simile in Is., nisi illud: Et filius datus est nobis. Sed II. Reg. VII, et I. Par. XXVIII habentur ista eadem verba Domini dicentis ad David de Salomone, per quem figurabatur Christus. Sciendum est autem, quod in veteri testamento quædam dicuntur de eo quod est figura, non inquantum quædam res, sed inquantum est figura, et tunc non exponitur de illo, nisi inquantum refertur ad figuratum. Verbi gratia in Ps. LXXI quædam dicuntur de David, vel de Salomone, inquantum figurabant Christum tantum; quædam vero etiam secundum quod sunt homines quidam, et istorum dicta de ipsis possunt exponi et de Christo; sicut illud: *Deus, judicium tuum regi da:* quia illud potest convenire Salomoni. Illa vero quæ dicuntur de ipsis inquantum sunt figura, numquam de ipsis possunt exponi, sicut illud: *Et dominabitur a mari usque ad mare, etc.;* quia nullo modo verificari potest de Salomone. Sic et in proposito, licet ista dicta sint de Salomone, tamen possunt exponi de Christo, qui præfigurabatur per illum. Dicit ergo: *Ero,* quod est futuri temporis, ad denotandum, quod incarnatio Filii futura erat in tempore. *At ubi venit plenitudo temporis, etc.* [7]. Supra vero cum loquebatur de æterna generatione, dixit: *Es tu,* quasi sine motu; hic autem cum loquitur de temporali, dicit: *In filium,* quod denotat terminum alicujus motionis. Assumptio enim importat motum in filiationem. Et quia omnis motio fit per operationem alicujus terminatam ad aliquem effectum; ideo primo ponit operationem facientis, quia non virtute humanitatis facta est assumptio, sed divinitatis, cum dicit: *Ego ero illi in patrem,* id est, assumam eum ad unionem personæ filii. Et subjungit effectum consecutum, quia scil. est susceptus in unitatem personalem filii, *erit mihi in filium.* De primo dicitur Luc. c. I: *Virtus Altissimi,* scil. facientis assumptionem, *obumbrabit tibi.* De secundo Rom. I: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Iterum: *Ego ero illi,* id est, ad honorem et utilita-

(1) Psal. XLIV. (2) Job XXXIII.
(3) Eccli. XXIV. (4) Matth. XVII.
(5) Mich. V. (6) Psal. CIX.
(7) Galat. IV.

tem suam clarificabo ipsum. *Clarifica me, Pater* [1]. — *Et ipse erit mihi*, id est, ad honorem meum, manifestando nomen meum hominibus. *Manifestavi nomen tuum, etc.* [2].

Deinde cum dicit: *Et cum iterum, etc.*, agit de dominatione Christi, qua est hæres universorum. Ubi tria facit, quia primo ostendit dominium ejus, et præcipue super angelos; secundo ponit rationem dominii illius ex parte angelorum, ibi: *Et ad angelos;* tertio ex parte Christi, ibi: *Ad Filium autem.* Quantum ad primum inducit auctoritatem Psal. [3], cum dicit: *Adorate eum, omnes angeli ejus;* hoc habetur in Ps. XCVI: *Dominus regnavit, exultet, etc.* Adoratio enim non fit nisi Domino; ergo si angeli eum adorant, Dominus illorum est. Volens Apostolus inducere hanc auctoritatem, primo tangit intentionem Psalmistæ, cum dicit: *Et cum iterum introducit, etc.;* ut Psalmista loquatur de adventu Christi in mundum. Et ideo dicit: Et cum scriptura *introducit*, id est, introducendum dicit, *primogenitum, etc.;* quasi dicat: Jam dictum est, quod Christus est filius præ angelis; ergo est principaliter a Patre genitus. Est ergo dicendus primogenitus. *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus* [4]. Hic autem primogenitus debebat introduci *in orbem, etc.* Et vide quam ordinate loquatur Apostolus. Primo enim dicit ipsum esse a Patre, ibi: *Ego ero illi in patrem;* secundo assumptum in unitate personæ, ibi: *Et ipse erit mihi in filium;* sed modo proponit eum in notitiam hominum. Vocat autem incarnationem introductionem in mundum. Sed contra: Ipse Christus vocat eam exitum [5]: *Exivi a Patre, et veni in mundum.* Et dicendum est, quod exitus est etiam introductio, sicut si aliquis reconciliandus sit principi, primo exit ad eum mediator, et post introducit eum. Simile habetur I. Reg. XX de David ad Jonatham. Sic Christus mediator Dei et hominum, primo exiit ad homines, et postea introduxit eos reconciliatos. *Qui multos filios adduxerat in gloriam, etc.* [6]. Vel, *Introducit*, id est, inducit eum usque in corda hominum, quia scriptura loquens de adventu Christi, dicit eum suscipiendum intra corda hominum. Ista autem receptio fit per fidem. *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris* [7]. *Annuntiate inter gentes gloriam ejus* [8]. Quando enim scriptura dicit, quod gentes debent credere, dicit quod Christus intraturus est in corde ipsorum. Hoc autem quod dicit, *Iterum*, multipliciter exponitur. Dicit enim Chrysostomus, quod de incarnatione Verbi, quæ dicitur introductio, non loquitur scriptura semel, sed iterum atque iterum. Vel aliter, quia ipse primo erat in mundo per potentiam divinitatis invisibiliter, sed iterum introducit eum in mundum, secundum præsentiam humanitatis visibiliter. Vel aliter, quia supra dixerat: Ero illi in patrem, id est, assumam in unitatem personalem mei. Et cum iterum introducit eum, scilicet istum primogenitum et assumptum ad unitatem personæ, quia non sufficeret dicere, quod introducitur, nisi dicatur qualiter introducatur, quia non quasi unus de mundo, nec sicut angeli, sed super omnes. Ideo dicit: *Adorent eum omnes angeli. — Exercitus cœli te adorat* [9]. *Omnes angeli stabant in circuitu throni, et ceciderunt, et adoraverunt, etc.* [10].

Deinde cum dicit: *Et ad angelos, etc.*, ponitur ratio ex parte angelorum, quare eum adorant; quasi dicat: Justum est quod adorent, quia sunt ministri. Unde dicit: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.* Deus enim aliquando operatur illuminando intellectum. *Illuminat omnem hominem, etc.* [11]. Aliquando vero movet ad opus. *Omnia opera nostra operatus es in nobis* [12]. Et primum facit Deus in nobis, mediantibus angelis. *Illuminans tu mirabiliter a montibus æternis* [13]. Secundum etiam facit in nobis ipsis mediantibus, sicut dicit Dionysius [14]. Inquantum ergo illuminat per ipsos, dicuntur nuntii. Nuntii enim est nuntiare ea quæ sunt in corde domini sui. Inquantum vero sunt mediatores operum divinorum, dicuntur ministri. *Ministri ejus, qui faciunt voluntatem ejus* [15]. Sunt ergo et nuntii et ministri; sed quales sint, describit eos per duas res corporales maxime ad hoc idoneas. Una est aer, cujus proprietas mul-

(1) Joan. XIV.
(2) Ibidem.
(3) Psal. XCVI.
(4) Rom. VIII.
(5) Joan. XVI.
(6) Infra II.
(7) Ephes. III.
(8) Psal. XCV.
(9) Nehem. IX.
(10) Apoc. VII.
(11) Joan. I.
(12) Isa. XXVI.
(13) Psal. LXXV.
(14) Cap. 4 cæl. hier.
(15) Psal. CII.

tum convenit nuntio; ministro autem proprietas ignis. Aer enim est receptibilis luminis et impressionis; item optime reddit recepta; item habet velocem motum. Hæc autem debet habere bonus nuntius, ut sc. bene recipiat dicta, bene referat recepta, et utrumque velociter faciat. Ista bene conveniunt angelis. Optime enim recipiunt divinas illuminationes. Sunt enim angeli specula munda, secundum Dionysium. *Et angeli eorum in cœlis, etc.*[1]. Item optime reddunt, quod significatum est Apoc. [2]: *Significavit Deus, quæ oportet fieri cito; loquens per angelum suum servo suo Joanni, etc.* Item sunt veloces. *Ite, angeli veloces, etc.*[3]. Isti autem dicuntur spiritus, quia omnis substantia invisibilis dicitur spiritus. Unde et aer dicitur spiritus. Item sunt ignis, inquantum ministri. Ignis autem inter omnia elementa est maxime activus et efficax ad agendum. Unde in Ps. CIII de angelis ubi dicuntur ministri ejus, ibi additur: *Et ministros tuos ignem urentem.* Item ignis calorem causat, per quod designatur charitas. *Lampades ignis atque flammarum*[4]. Unde describuntur in igne, et dicuntur Seraphin Is. VI. Item ignis semper movetur sursum; ita angeli et boni ministri, omnia quæ agunt, semper referunt in gloriam Dei, sicut patet de angelo Tob. c. XII: *Benedicite Deum cœli, etc.* Non dicit: Benedicite me, sed *Deum cœli.* Non sic de malo angelo, qui dicit[5]: *Si cadens adoraveris me.* Sed angelus bonus tamquam bonus minister dicit[6]: *Vide ne feceris*, et sequitur: *Deum adora.*

LECTIO IV.

Regia Christi commendatur dignitas ex auctoritate, æquitate ac bonitate regendi, qui quia idoneus, ideo ad eam fungendam inunctus.

8. Ad filium autem: Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi: virga æquitatis, virga regni tui.
9. Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis

Supra probavit Apostolus per auctoritatem angelos esse ministros, hic probat hoc per rationem sumptam ex parte ipsius Christi. Unde intendit hic probare regiam dignitatem Christi; ubi duo facit. Primo enim commendat regiam dignitatem ipsius Christi; secundo ejus ad illam dignitatem ostendit idoneitatem, ibi: *Propterea unxit te Deus.* Circa primum tria facit; primo commendat Christi regiam auctoritatem; secundo ejus regiminis æquitatem, ibi: *Virga æquitatis;* tertio regiminis bonitatem, ibi: *Dilexisti justitiam.* Dicit ergo: *Ad Filium autem* dicit: *Thronus tuus, etc.* Et sunt verba Dei Patris loquentis per linguam prophetæ, sicut per calamum scribæ. Dicit ergo: O Deus fili, thronus tuus, etc. In quo denotatur regia majestas. Est enim thronus regis sedes, sed cathedra magistri, tribunal autem sedes judicis, quæ omnia conveniunt Christo, quia ipse est rex noster (*Regnabit in domo Jacob* [7]), et ideo convenit ei thronus. *Thronus ejus sicut sol*[8]. Ipse est magister (*Scimus, quia a Deo venisti magister* [9]), ideo competit ei cathedra. Ipse judex noster (*Dominus judex noster, Dominus legifer noster* [10]), et ideo congruit sibi tribunal. *Omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, etc.* [11]. Competit autem thronus Christo secundum naturam divinam, inquantum est Deus (*Rex omnis terræ Deus* [12]): sed secundum quod homo convenit sibi ex merito passionis, victoriæ, et resurrectionis. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut ego vici et sedi in throno Patris mei cum eo* [13]. Hic thronus est perpetuus. *Et regni ejus non erit finis* [14]. *Potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur* [15]. Patet autem quod regnum illud est æternum, et inquantum sibi convenit ex natura, quia est Deus. *Regnum tuum regnum omnium sæculorum* [16]. Item, inquantum sibi convenit ut homo, et hoc duplici ratione. Una, quia regnum illud non ordinatur ad temporalia, sed ad æterna. *Regnum meum non est de hoc mundo* [17]. Ad hoc enim regnat, ut homines dirigat ad vitam æternam. Non autem sic est de regno hominum; unde regnum illorum finitur cum vita præsenti. Alia ratio est, quia ecclesia, quæ est regnum ejus, durat usque ad finem mundi, et tunc tradet

(1) Matth. XVIII. (2) Apoc. I.
(3) Isa. XVIII. (4) Cant. VIII.
(5) Matth. IV. (6) Apoc. ult.
(7) Luc. I. (8) Psal. LXXXVIII.
(9) Joan. III. (10) Isa. XXXIII.
(11) II. Cor. V. (12) Psal. XLVI.
(13) Apoc. III. (14) Luc. I.
(15) Dan. VII. (16) Ps. CXLIV. (17) Jo. XVIII.

Christus regnum Deo et Patri consummandum et perficiendum.

Consequenter commendat regnum ejus ab æquitate, cum dicit: *Virga æquitatis, etc.* Convenienter autem describitur regnum per virgam. Differt enim regimen tyrannicum a regimine regis, quia regimen tyrannicum est ad utilitatem suam cum gravamine subditorum; regimen autem regis principaliter ordinatur ad utilitatem subditorum. Et ideo rex est pater, et pastor. Pastor enim non corrigit cum gladio, sed cum virga. *Visitabo in virga iniquitates eorum* [1]. Item pastor utitur virga in directione gregis. *Pasce populum tuum in virga tua* [2]. Virga etiam sustentat infirmos. *Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt* [3]. Item virga conturbat hostes. *Consurget virga de Israel, et percutiet duces Moab* [4]. Sed est hæc virga æquitatis. *Arguet in æquitate pro mansuetis terræ* [5]. Sed sciendum est, quod aliquando aliquis regit in rigore juris, sicut quando servat ea quæ justa sunt secundum se. Contingit autem, quod aliquid de se justum est, quod tamen comparatum ad aliquid inducit detrimentum si servetur; et ideo oportet, quod jus commune ad hoc applicetur, et si hoc fiat, tunc est regimen æquitatis. Regnum veteris testamenti erat secundum rigorem justitiæ. *Onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus* [6]. Sed regnum Christi est regnum æquitatis et justitiæ, quia in ipso non imponitur nisi suavis observantia. *Jugum enim meum suave est et onus meum leve* [7]. Et Ps. [8]: *Judicabit orbem terræ in æquitate.*

Consequenter cum dicit: *Dilexisti, etc.*, bonitatem regentis commendat. Quidam enim servant æquitatem, non tamen propter amorem justitiæ, sed magis propter timorem, vel gloriam, vel metum, et tale regimen non durat. Sed iste servat æquitatem propter amorem justitiæ. Dicit ergo: *Dilexisti justitiam;* quasi dicat: Hoc quod virga est æqua et directa, hoc est quia dilexisti justitiam. *Diligite justitiam, qui judicatis terram* [9]. Non autem est justus, qui non amat justitiam. *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam* [10]. Sed aliqui quidem diligunt justitiam, sed sunt remissi in correctione iniquitatis; sed Christus odit, id est, reprobat iniquitatem. *Iniquos odio habui* [11]. *Similiter odio sunt Deo impius et impietas ejus* [12]. *Altissimus odio habet peccatores, et misertus est pœnitentibus* [13]. Et ideo dicit: *Et odisti iniquitatem.*

Deinde cum dicit: *Propterea unxit te Deus,* ostendit Christi idoneitatem ad exequendum et gubernandum, ubi dubitatio est de hoc, quod dicit, *propterea, etc.* In verbis istis agitur de spirituali unctione, quia Christus est repletus Spiritu sancto. Numquid enim ideo repletus est, quia dilexit justitiam? Ergo meruit gratiam, quod est contra illud Rom. XI: *Si ex operibus, jam non ex gratia;* et hæc est ratio communis. Sed specialiter ad propositum, quia Christus in ipsa conceptione fuit plenus Spiritu sancto. *Plenum gratia et veritate* [14]. Non ergo meruit. Respondeo: Hic est cavendus error Origenis. Voluit enim, quod omnes spirituales creaturæ, etiam anima Christi, a principio creatæ fuerunt, et secundum quod plus vel minus adhæserunt Deo, vel diverterunt ab ipso per libertatem arbitrii sui, facta est distinctio inter angelos et etiam animas. Unde in Periarchon dicit, quod anima Christi quia vehementius adhæsit Deo, diligendo justitiam, et odiendo iniquitatem, quod meruit majorem plenitudinem gratiæ præ cunctis substantiis spiritualibus. Sed hoc est hæreticum dicere, quod sc. quæcumque anima, vel etiam anima Christi, creata fuerit ante corpus, quod etiam specialem rationem in Christo habet, quia in primo instanti simul creata fuit anima, et formatum corpus, et totum est assumptum a Filio Dei. Quid ergo dicit: *Propterea?* Una Glossa videtur sentire cum Origene. Sed si volumus eam salvare, dicemus quod in scriptura dicitur aliquid fieri quando innotescit; sicut cum dicitur Philipp. II: *Factus est obediens, etc. Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, etc.* Numquid Christus merito passionis meruit esse Deus? Absit: Hic enim est error Photini.

Dicendum est ergo, quod Christum

(1) Psal. LXXXVIII. (2) Mich. VII.
(3) Psal. XXII. (4) Num. XXIV.
(5) Isa. XI. (6) Act. XV.
(7) Matth. XI.
(8) Psal. XCV. (9) Sap. I.
(10) Matth. V. (11) Psal. CXVIII.
(12) Sap. XIV. (13) Eccli. XII.
(14) Joan. I.

esse Deum, excedit omne meritum, sed per passionem meruit, quod manifestetur ubique esse Deum, et quod Deus dederat illi tale nomen, etc. Ita hoc quod dicit hic: Propterea unxit te Deus, etc. Ut sit sensus: Ex hoc quod tu dilexisti justitiam, meruisti quod hoc innotescat. Vel aliter et melius, ita quod *ly* propterea, non dicat causam meritoriam, sed finalem; quasi dicat: Ad hoc quod illa haberes, sc. thronum perpetuum, virgam æquitatis, etc., quæ dicta sunt, propterea unxit te Deus oleo, sc. sanctificationis, quod Dominus mandavit fieri [1]; quo ungebantur vasa et sacerdotes [2], et reges, ut patet de David [3], et Salomone [4]; item Prophetæ, ut patet de Eliseo [5]. Sed quare fiebat ista sanctificatio per unctionem? Ratio est litteralis. Homines enim orientales pro celebritate ungebantur, ne consumerentur, eo quod sunt in regione multum calida. Pauperes etiam ungebantur ad festivitatem. *Non habeo ancilla tua nisi parum olei quo ungar* [6]. In scriptura autem divina traduntur nobis per modum quo homines solent uti. Quia ergo tunc ungebantur homines, vel propter celebritatem Christi, vel propter celebritatem personæ, ideo ad ostendendum excellentiam Christi, dicit eum unctum *oleo exultationis.* Ipse enim est rex. Is. [7]: *Ecce in justitia regnabit rex.* Et [8]: *Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse veniet et salvabit nos.* Est etiam sacerdos. *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* [9]. Fuit etiam propheta. *Prophetam de gente tua et de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus* [10]. Et convenit sibi ungi oleo sanctificationis et exultationis. Ab ipso autem sunt sacramenta, quæ sunt vasa gratiæ. *Suspendam super eum omnem gloriam domus Patris ejus vasorum diversa genera, etc.* [11]. Convenit etiam ista unctio christianis. Sunt enim reges et sacerdotes. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium* [12]. *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes* [13]. Item habet Spiritum sanctum, qui est prophetiæ spiritus. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem, etc.* [14]. Et ideo omnes uncti sunt invisibili unctione. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus, et qui signavit nos, et dedit, etc.* [15]. *Vos unctionem habetis a sancto, et nostis omnia* [16].

Sed quæ comparatio est inter Christum unctum, et christianos unctos? Ista, sc. quia ipse habet eam principaliter et primo, nos autem et alii ab ipso effusam. Psal. [17]: *Sicut unguentum in capite, etc.* Et ideo dicit: *Præ participibus tuis. — De plenitudine ejus omnes accepimus* [18]. — Unde alii dicuntur sancti, ipse vero sanctus sanctorum. Ipse enim est radix omnis sanctitatis. Dicit autem oleo lætitiæ, vel exultationis, quia ex ista unctione procedit spiritualis lætitia. *Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto* [19]. *Fructus autem Spiritus est charitas, pax, gaudium* [20]. *Ut exhilaret faciem in oleo* [21]. *Oleum gaudii pro luctu, etc.* [22].

Illud autem, quod bis dicit: *Deus, Deus,* dupliciter exponitur. Uno modo, quod repetatur nominativus casus, ut sit sensus: Unxit te Deus per seipsum Deum, nos autem per te mediatorem Dei et hominum hominem Christum. *Per quem magna et pretiosa nobis promissa donavit* [23]. Alio modo, quia, secundum Augustinum in Gloss., alterum est nominativi casus, alterum vocativi, ut sit sensus: O Christe, qui es Deus Filius, Deus Pater unxit te, etc. Et quod debeat sic exponi magis patet in Græco. Sed cum Christus non sit unctus secundum quod Deus, quia sic non convenit sibi recipere Spiritum sanctum, sed magis aliis dare, secunda expositio non videtur esse vera. Respondeo: Dicendum est, quod idem est in persona et Deus et homo, tamen unctus est inquantum homo. Et cum dicitur: O Deus, etc., et ungens est Deus et homo, et unctus similiter est Deus et homo, et unum cum ipso in persona.

(1) Exod. xxx.
(2) Levit. viii et ix.
(3) I. Reg. xvi.
(4) III. Reg. i.
(5) III. Reg. xix.
(6) IV. Reg. iv.
(7) Cap. xxxii.
(8) Cap. xxxv.
(9) Psal. cix.
(10) Deut. xviii.
(11) Isa. xxii.
(12) I. Pet. ii.
(13) Apoc. v.
(14) Joel ii.
(15) II. Cor. i.
(16) I. Joan. ii.
(17) Psal. cxxvii.
(18) Joan. i.
(19) Rom. xiv.
(20) Galat. v.
(21) Psal. ciii.
(22) Isa. lxi.
(23) II. Pet. i.

LECTIO V.

Christus angelos in virtute excedere ostenditur, quia creator et immutabilis est, creaturæ verò mutabiles.

10. Et tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli.
11. Ipsi peribunt, tu autem permanebis: et omnes ut vestimentum veterascent.
12. Et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur: tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.

Supra præmiserat Apostolus quatuor, in quibus Christus excellit angelos, et probavit duo illorum, sc. et quod excedit eos, quia est filius, et quia est hæres; nunc probat tertium, sc. quod excedit eos in virtute operationis, quia per eum Pater fecit et sæcula. Hoc autem probat Apostolus ex auctoritate ejusdem prophetiæ, et circa hoc duo facit. Primo ostendit virtutem operationis inquantum creator; secundo quantum ad differentiam creatoris ad creaturam, ibi: *Ipsi peribunt.* Circa primum duo facit, quia primo ponit creationem terræ; secundo cælorum, ibi: *Et opera manuum.* Sciendum est autem circa primum, quod hoc potest dupliciter legi. Uno modo, ut sit sermo prophetæ directus ad Patrem, ut sit sensus: *Tu, Domine*, sc. Deus pater, *fundasti terram in principio*, id est, in Filio tuo, qui est principium. *Ego principium, qui et loquor vobis* [1]. Et hoc tantum valet ac si dixisset: Tu fundasti terram per Filium. *Omnia in sapientia fecisti* [2]. Filius autem est sapientia genita, unde supra dixit eum splendorem gloriæ. Et hoc quod dicit hic, respondet huic quod supra dixit, *per quem fecit et sæcula.* Alio modo, quod sit sermo directus ad Filium, sic: Et tu, Domine, sc. fili, fundasti terram in principio, sc. temporis, ut excludat opinionem ponentium æternitatem mundi; vel in principio, sc. productionis rerum, ut excludat opinionem dicentium, corporalia non fuisse creata cum spiritualibus, sed post. *In principio creavit Deus cælum et terram* [3]. *Qui vivit in æternum, creavit omnia simul* [4].

Sciendum est autem, quod tripliciter potest distingui terra a cælo. Uno modo et ad litteram quod per terram intelligatur elementum terræ: per cælum autem superiora corpora, ut sicut Moyses non facit mentionem de aere, quia est cum aqua: ita hic intelligit per cælum, ipsum cælum et alia duo elementa, sc. aerem et ignem, quæ magis accedunt ad naturam cæli, quod patet ex loco ipsorum. Sic etiam accipit Moyses [5]. Et dicit, *Fundasti*, ut ostendat tria ad terram pertinere, primo quidem terræ quietem; omnia enim alia participant motum, sola autem terra secundum totalitatem suam immobilis perseverat, ut sit sensus: *Fundasti*, id est, firmasti. *Qui fundavit terram super stabilitatem suam* [6]. Secundo, ut ostendat terræ perpetuitatem, nam fundamentum ædificii inter alias ejus partes stabilius est. Terra autem in æternum stat [7]. Et secundum hoc dicit: *Fundasti terram*, id est, perpetuo solidasti. Tertio, ut ostendat terræ ordinem, quia sicut fundamentum, quod est prima pars ædificii, est in imo, ita terra inter omnia elementa tenet locum imum. *Manus mea fundavit terram* [8]. *Aridam fundaverunt manus ejus* [9]. Non autem dicit: Fecisti cælos, sed *Opera manuum tuarum sunt cæli*, quia illud quod aliquis facit manibus, magis diligenter videtur facere. Et ideo sic loquitur ad designandum nobilitatem et pulchritudinem ipsorum. *Dextera mea mensa est cælos* [10]. Aliter vero quod per terram intelligat totam naturam corporalem. Et sic *terram fundasti*, quia materia est locus et fundamentum formarum; per cælos autem, spirituales substantias. *Laudate eum, cæli cælorum* [11]. Et hi sunt opera manuum ejus, quia fecit eos ad imaginem et similitudinem suam. Vel per terram imperfecti in ecclesia, quia sunt fundamentum aliorum; quia nisi esset activa in ecclesia, contemplativa non subsisteret. Per cælos contemplativi. Et hæc facta in ecclesia in principio, id est per Filium. *Posui verba mea in ore tuo, ut fundes terram*, id est, imperfectos, *et plantes cælos* [12], id est, perfectos.

Quantum autem ad cælos dicit: *Opera manuum tuarum sunt cæli.* Dicit autem,

(1) Joan. VIII.
(2) Psal. CIII.
(3) Gen. I.
(4) Eccli. XVIII.
(5) Gen. I.
(6) Psal. CIII.
(7) Eccle. I.
(8) Isa. XLVIII.
(9) Psal. XCIV.
(10) Isa. XLVIII.
(11) Psal. CXLVIII.
(12) Isa. LI.

Opera manuum tuarum, et non simpliciter, Cælos fecisti, propter quatuor rationes. Primo, ut excludat errorem dicentium Deum esse animam cæli, et per consequens totum mundum et partes ejus debere coli ut Deus, quod et idololatræ faciebant; et hoc excludit, cum dicit: *Opera manuum tuarum sunt cæli;* quasi dicat: Non sunt proportionati tibi, ut corpus animæ, sed subjecti et proportionati virtuti, et voluntati tuæ. *Ne forte oculis ad cælum elevatis, videas solem et lunam et omnia astra cæli, et errore deceptus, adores ea* [1]. Secundo ut designet cælorum dignitatem et pulchritudinem, quia illud dicimus manibus facere, quod diligenter facimus; ut ergo ostendat cælos excellentiori modo quam alias creaturas corporales divina sapientia conditos esse, dicit: Opera manuum tuarum sunt cæli; et hoc patet, quia diversitas in istis inferioribus potest reduci ad dispositionem materiæ; sed diversitas corporum cælestium nullo modo potest reduci nisi ad sapientiam divinam. Et inde est, quod quandocumque fit mentio de creatione cæli, additur ibi, prudenter, vel intellectus, vel aliquid hujusmodi, secundum illud Jer. IV: *Stabilivit cælos prudenter;* et secundum illud Ps. CXXXV: *Qui fecit cælos intellectu.* Tertio ut ostendat, quod in cælis magis refulget virtus divina creatoris, secundum Glossam; nihil enim est in creaturis, in cujus conditione appareat tantum virtutis Dei, et hoc propter magnitudinem ipsorum et ordinem. *A magnitudine enim speciei et creaturæ, cognoscibiliter poterit horum creator videri* [2]. Quarto ad ostendendum, quod inter omnia corpora, corpus cæleste immediatius recipit influentiam a Deo, et per ista derivatur in ista inferiora. *Numquid nosti ordinem cæli, et pones rationem ejus in terra* [3]? quasi dicat: Si bene consideras dispositionem cæli, non potes attribuere causam dispositionis ejus alicui rei terrenæ, sed Deo. Alio modo potest exponi, ut per terram accipiatur tota materia corporalis, per cælos vero spirituales substantiæ, et sic est sensus: In principio temporis terram, id est, materiam corporalem, fundasti, id est, quasi fundamentum formarum stabilisti; et sic intelligitur illud Ps. CXLVIII: *Laudate Dominum de terra, etc.* Sed cæli, id est, substantiæ spirituales (*Laudent illum cæli, etc.* [4]), sunt opera manuum tuarum, quia sc. fecisti eos ad imaginem et similitudinem tuam. Tertio modo potest exponi, ut per terram intelligantur infimi in ecclesia, per cælos vero supremi, et sic est sensus: In principio, id est, per Filium, terram fundasti, id est, activos et infimos in ecclesia, et dicuntur fundati, quia sunt quasi fundamentum aliorum; nam nisi essent activi in ecclesia, viri contemplativi non sustentarentur: sed cæli, id est contemplativi et perfectiores sunt opera manuum tuarum, id est, excellentiori præeminentia prædíti. *Cæli enarrant gloriam Dei* [5]; et [6]: *Audite, cæli,* id est, majores; *auribus percipe, terra,* id est, minores.

Consequenter cum dicit: *Ipsi peribunt,* ostendit differentiam inter creatorem et creaturam, et hoc quantum ad duo, quæ sunt propria creatori; primum est æternitas; secundum est immutabilitas, de qua ibi: *Et omnes ut vestimentum veterascent, etc.* Circa primum duo facit, quia primo ponit terminationem creaturæ; secundo interminationem Dei, ibi: *Tu autem permanebis.* Dicit ergo primo: *Ipsi,* sc. cæli, *peribunt.* Sed contra Eccle. I: *Terra in æternum stat;* ergo videtur, quod multo plus cæli. Respondeo: Dicendum est, quod secundum Augustinum et Philosophum, in qualibet mutatione est generatio et corruptio. Unde quicquid mutatur, perit a statu in quo erat. Ergo quod dicit quod cæli peribunt, non intelligitur quantum ad substantiam, de qua Job XXXVII: *Qui solidissimi quasi ære fusi sunt;* sed quantum ad statum quem nunc habent. *Vidi cælum novum et terram novam* [7]. *Præterit figura mundi hujus* [8]. Sed quomodo mutabunt statum? Diversimode, quia cæli superiores moventur quidem secundum locum, sed non alterantur. Inferiores vero, sc. ignis et aer, et moventur et alterantur, et corruptioni sunt subjecti. Sic ergo status omnium cælorum est mutabilis; sed tunc motus cessabit in superioribus, et corruptio in inferioribus, quia aer igne conflagrationis purgabitur. *Cæli qui nunc sunt et*

(1) Deut. IV. (2) Sap. XIII.
(3) Job XXXVIII. (4) Psal. CXLVIII.
(5) Psal. XVIII. (6 Isa. I.
(7) Apoc. XXI. (8) I Cor. VII.

terra eodem verbo repositi sunt, igni reservati in diem judicii, etc. [1]. Omnes peribunt a statu in quo nunc sunt, et sic quodammodo peribunt, sed tu, Domine, permanebis. *Tu autem, Domine, in æternum permanebis* [2]. Hic ostendit permanentiam creatoris; quasi dicat: In te nulla est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio, ut Jac. I dicitur. *Tu autem, Domine, in æternum permanebis solium tuum in generatione et generationem* [3]; quod potest etiam intelligi de Christo homine. *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in sæcula* [4].

Deinde cum dicit: *Et omnes, etc.*, ostendit differentiam Dei ad creaturam quantum ad immutabilitatem. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit mutabilitatem creaturæ; secundo immutabilitatem Dei, ibi: *Tu autem idem.* Et adhuc circa primum duo facit, quia primo describit rationem mutabilitatis creaturæ; secundo subdit illam mutabilitatem, ibi: *Et velut amictum.* Circa primum autem sciendum est, quod vetus et novum consequuntur tempus. Unde veterascere non potest, nisi quod aliqualiter mensuratur tempore. Motus autem cælorum mensuratur tempore, sed ipsum mobile mensuratur ipso nunc temporis; ergo in cælo possunt inveniri novitas et vetustas; unde non veterascent cæli, quasi substantia eorum minuatur, vel corrumpatur in aliquo, sed tantum quantum ad diuturnitatem temporis, quo amplius non mensurabuntur, et ideo dicit: *Sicut vestimentum, etc.* Quia causa mutationis cælorum non erit propter defectum virtutis ipsorum, quæ in aliquo minuatur, quia si motus ipsorum cessaret propter defectum virtutis, jam cessatio haberet causam naturalem, et posset deprehendi ratione naturali, cujus contrarium dicitur Matthæi XIV: *De die autem et hora illa nemo scit, neque angeli in cælo, etc.* Ergo erit propter necessitatem finis: quia omnes creaturæ corporales ordinantur ad spirituales, et totus motus deserviens generationi et corruptioni ordinatur ad generationem hominis. Cessante ergo generatione hominis, quod erit quando completus erit numerus electorum et prædestinatorum, cessabit motus ille. Et ideo dicitur vestimentum, quod sumitur ad usum, et cessante usu deponitur, sicut homo calidum vestimentum deponit, veniente æstate, et frigidum, veniente hieme. Sic ergo status mundi, qui nunc est commodatus isti fini, cum completus fuerit numerus ille electorum, jam amplius non erit accommodatus nec necessarius, et ideo sicut vestimentum deponetur. *Cælum et terra transibunt* [5].

Consequenter ponit ipsam mutabilitatem, cum dicit: *Et velut amictum mutabis eos*, sc. cælos; et bene dicit, Mutabis tu, Deus, quia non propria virtute, nec per se, sed virtute Dei mutabuntur a motu, sicut amictum, qui ad usum sumitur, et post usum deponitur secundum congruentiam temporis et finis. Et dicit amictum, quia per amictum gloria hominis et manifestatur et tegitur. Ita etiam Deus per creaturas et occultatur nobis et manifestatur. *Invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* [6]. *A magnitudine enim speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit horum creator videri, etc.* [7]. Et dicit, *Mutabuntur*, quia in perpetuum mutati permanebunt. Item quantum ad cælos spirituales, qui pereunt a vita præsenti per mortem corporis. *Omnes morimur, et quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertentur* [8]. *Justus perit, et nemo est, etc.* [9]. Item *veterascent*, quia, ut dicitur infra [10], quod antiquatur et senescit, prope interitum est. *Et mutabis*, sc. secundum corpora, quando corporale hoc induet incorruptionem [11]. Et mutabuntur secundum mentem, quando a visione ænigmatica assumentur ad speciei visionem. *Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea* [12].

Deinde subjungit immutabilitatem Dei, cum dicit: *Tu autem idem ipse es.* Ubi duo facit. Primo enim ponit intentum; secundo ostendit hoc per signum, ibi: *Et anni tui.* Dicit ergo: *Ipsi peribunt, tu autem*, sc. Dei Filius, et hoc contra Arrianos, *idem ipse es*, id est, idem perseveras, et numquam mutaris. *Ego Deus, et non mutor* [13]. *Apud quem non est transmutatio, etc.* [14]. Et signum hujus immutabilitatis ponit, cum dicit: *Anni*

(1) II. Pet. III. (2) Psal. CI.
(3) Psal. CI. (4) Infra ult.
(5) Luc. XXI. (6) Rom. I. (7) Sap. XIII.
(8) Rom. XIV. (9) Isa. LVII.
(10) Cap. VIII. (11) I. Cor. XV.
(12) Job XIV. (13) Malach. III. (14) Jac. I.

tui non deficient. Ubi sciendum est, quod anni Dei dicuntur duratio ejus, sicut anni hominis duratio hominis: duratio autem hominis deficit dupliciter, sc. secundum partes, et secundum totum; secundum partes quidem, quia cum sit temporalis, una pars succedit alteri, et una adveniente, deficit altera. Deficit etiam secundum totum, quia ex toto desinit esse. In duratione vero Dei neutrum horum est, quia non deficit secundum totum, quia est semper. *Tu autem altissimus in æternum, Domine* [1]. Item nec secundum partes, quia æternitas est tota simul, et quid stans. *Numerus annorum ejus inæstimabilis, etc.* [2]. Sed cum sit una et immutabilis, quare anni vocantur in plurali, et non annus in singulari? Ratio hujus est, quia intellectus noster accipit cognitionem intelligibilium per sensibilia, quia omnis nostra cognitio incipit a sensu. Unde et Deus, qui est omnino simplex, describitur sub similitudine corporalium Isa. XVI: *Vidi Dominum sedentem, etc.* Ita etiam duratio ejus a nobis describitur per aliqua nobis nota, cum tamen sit uniformis et simplex. Unde aliquando dicitur annus, aliquando dies et mensis, quia omnes differentias temporis includit.

LECTIO VI.

Christus angelis excellentior demonstratur, quia ille ad dexteram sedet, isti vero tamquam ministri astant.

13. Ad quem autem angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?
14. Nonne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis?

Supra probavit Apostolus tria de Christo, in quibus excedit angelos; hic probat quartum, quod præmiserat de ipso, scil. quod sedet ad dexteram majestatis, quod pertinet ad dignitatem ejus. Et circa hoc duo facit. Primo enim inducit auctoritatem David hoc ostendentem; secundo ostendit angelos ab hac dignitate deficere, ibi: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus?* Circa primum duo facit, quia primo describit dignitatem Christi; secundo ostendit per signum, ibi: *Quoadusque ponam.* Dicit ergo: *Ad quem autem angelorum dixit aliquando Deus?* quasi dicat: Non invenitur, quod hoc Deus dixerit angelo, sed dixit Christo. Et ipse Christus [3] inducit hoc de se dictum. Hoc autem, quod dicit: *Sede a dextris meis,* potest referri ad divinam naturam, in qua Christus æqualis est Patri, quia habet et judiciariam et regiam potestatem æqualem Patri. *Omnia quæ habet Pater, mea sunt* [4]. Ipse vero Pater ab æterno dixit, quia dicendo Filium generavit, et generando dedit ei æqualitatem Patris. Potest etiam referri quantum ad humanam naturam, secundum quam sedet in bonis potioribus Patris. Tunc autem Pater dixit, quando humanæ naturæ Verbum suum univit. Hoc autem magis supra expositum est, ubi dixerat: Sedet ad dexteram.

Consequenter cum dicit: *Quoadusque,* ostendit per signum dignitatem Christi; ubi occurrit duplex dubitatio. Una, quia ab æterno omnia sunt subjecta Filio inquantum Deus; item quia in resurrectione Christus dicit: Data est mihi omnis potestas. Quid ergo expectat subjiciendum scabello suo? Et sciendum est, quod aliquid potest esse in potestate alicujus dupliciter. Uno modo quantum ad auctoritatem, et sic omnia ab æterno quantum ad præordinationem fiendorum et in tempore quo fuerunt, subjecta sunt Filio Dei inquantum Deus, sed a principio conceptionis inquantum homo. Alio modo quantum ad exercitium potestatis, et sic non sunt ei omnia subjecta, sed tantum in fine mundi, quia nondum exercet potestatem in omnia, subjiciendo sibi omnia. *Secundum operationem qua possit etiam subjicere sibi omnia* [5]. Sed quid est quod dicit scabellum? Potest dici quod per hoc nihil aliud intelligitur quam plena et perfecta subjectio. Illud enim dicitur perfecte subjectum alicui, quod ipse potest conculcare pedibus. Aliter etiam, et faciendo vim in verbo, quia sicut Deus est caput Christi (*Caput Christi Deus* [6]), ita pedes Christi, humanitas ejus (*Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus* [7]). Ponam ergo scabellum, id est, non solum subjiciam inimicos tuos tuæ divinitati, sed etiam

(1) Psal. XCI. (2) Job XXXVI.
(3) Matth. XXII. (4) Joan. XVI.
(5) Philipp. III. (6) I. Cor. XI.
(7) Psal. CXXXI.

humanitati tuæ. In hoc autem erravit Origenes; ipse enim voluit et intellexit tantum unum modum subjectionis, dicens: Sicut enim nihil aliud est subjici luci, quam illuminari: ita cum Christus sit veritas, justitia, et bonitas, et quicquid tale potest dici, nihil est aliud subjici salvatori, quam salvari. Et ideo voluit, quod in fine omnia, etiam dæmones, salvarentur, quia aliter non subjicerentur omnia Christo. Sed hoc est contra illud quod dicitur Matth. xxv: *Ite, maledicti, in ignem æternum.* Unde sciendum est, quod duplex est modus subjectionis. Unus per voluntatem subditorum, sicut boni ministri subjiciuntur domino suo, puta regi, et sic soli boni subjiciuntur Christo. Alius per voluntatem domini, et sic est quædam violentia ex parte subditorum. Et sic mali subjicientur Christo, non quod velint dominium ejus, sed quia Christus faciet de ipsis voluntatem suam, puniendo eos, qui noluerunt hic facere voluntatem suam. Et hoc proprie designatur per scabellum, quia quod calcatur, comprimitur. *Cœlum mihi sedes est*, id est, cælestes et boni: *sed terra*, id est, terreni et mali, *scabellum pedum meorum* [1]. Alia dubitatio est de hoc, quod dicit, *quoadusque, etc.*, quia si sedebit quoadusque ponat; ergo cum posuerit, non sedebit. Respondeo quod hujusmodi dictiones, *donec*, et *quoadusque*, quandoque ponuntur finite, quando sc. designant terminum ejus cui conjunguntur, sicut cum dico: Sede hic donec veniam. Aliquando autem tenentu infinite, quando sc. non ponitur terminus, ut cum dicitur: Iste non pœnituit donec vixit, quia nec post mortem pœnituit. Sicut enim dicit Hieronymus, illud oportet designari de quo posset esse dubium. Illud autem, quod non est dubium, relinquitur intelligenti. Dubium autem est de aliquo utrum in vita sua pœniteat, sed quod non post mortem suam, nulli est dubium. Sic et in proposito; cum enim modo multi impugnent et blasphement Christum, videtur dubium utrum modo sedeat; sed non est dubium, utrum sedeat, quando omnia subjecta erunt ei, et ideo non exprimitur illud.

Consequenter ostendit quod dignitas hæc angelis non convenit, cum dicit: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, etc.* Ubi tria facit, quia primo ostendit ipsorum officium; secundo executionem officii, ibi: *In ministerium;* tertio fructum executionis, ibi: *Ut hæreditatem.* Dicit ergo, *Nonne omnes, etc.* Ps. [2]: *Ministri ejus qui facitis voluntatem ejus.* Sed contra Dan. vii: *Millia millium ministrabant ei, etc.* Ubi dicit Gregorius: Aliqui ministrant, alii sunt qui assistunt. Non ergo omnes ministrant. Respondeo: Dicendum est, quod sicut videmus in artificibus quod duplex est genus artificum; quidam enim sunt quasi manu exequentes ut manu artifices; alii autem non exequuntur nec operantur manu, sed sunt artifices disponentes, et quasi præcipientes quid agendum: ita et in angelis est, quia quidam sunt quasi exequentes ea quæ a divina jussione procedunt circa nos agenda, quidam vero quasi præceptores, præcipientes ea quæ agenda sunt. Accipiendo ergo largo modo administratores tam pro exequentibus, quam etiam pro imperantibus, sic omnes sunt administratores vel administratorii, inquantum superiores exequuntur Dei voluntatem circa medios, medii circa infimos, infimi circa nos. Sed si dicantur administratorii qui exequuntur, alii autem qui immediate accipiunt a Deo assistentes, sic quidam ministrant, quidam assistunt et tradunt aliis. Assistentes igitur sunt qui immediate accipiunt illuminationes divinas ab ipso Deo; unde et nominibus relatis ad Deum nuncupantur, sicut Seraphim, id est, amantes Deum, Cherubim cognoscentes, Throni portantes. Ministrantes non sunt qui ab istis accipiunt, et aliis tradunt.

Sed contra hoc esse videtur illud quod dicit Gregorius, quod assistere dicuntur, qui intima Dei contemplatione fruuntur. Cum ergo omnes Angeli videant Deum per essentiam, secundum illud Matth. xviii: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei;* ergo videtur quod omnes sint assistentes. Respondeo: Dicendum quod quidam de primis studentibus in libris Dionysii, volens salvare et dictum Apostoli et dictum Gregorii, dicit quod Angeli inferiores non

(1) Isa. lxvi.

(2) Psal. ciii.

vident Deum per essentiam, cum non sint assistentes. Et iste fuit Joannes Scotus, qui primo commentatus est in libros Dionysii. Sed hæc opinio hæretica est, quia cum beatitudo perficiatur in visione Dei, sequeretur quod Angeli inferiores non videntes Deum per essentiam, non essent beati. Est etiam dictum Domini dicentis [1]: *Angeli eorum, etc.* Et ideo dicendum quod omnes vident Deum per essentiam, non tamen omnes assistunt. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod sicut Deus cognoscendo essentiam suam, etiam seipsum cognoscit, et omnia alia a se, ita et Angeli videntes Dei essentiam, et ipsum cognoscunt, et res omnes in ipso; in qua quidem visione, ideo solum sunt beati, quia Deum vident; non ideo quia res in ipso cognoscunt. Unde Augustinus in libro Confessionum: Beatus qui te videt, etiam si illa non videat. Qui autem te et illa cognoscit, non propter illa beatior, sed propter te solum beatus. Visio autem qua Deum vident per essentiam, est omnibus beatis communis. In visione autem qua res cognoscunt in Deo, unus angelorum præeminet aliis; nam superiores, utpote altioris naturæ et intellectus, plura vident in Deo, quam medii; et medii quam infimi. Unde isti vident omnia quæ ad eorum officium pertinent, et quæ sunt exequenda per alios, quæ non ita perfecte vident inferiores, et ideo aliis exequenda tradunt, et propter hoc isti solum assistunt, et tamen omnes vident Deum, et in hujus signum dicit Dionysius, quod quibusdam Angelis quærentibus ipse Deus immediate respondet, sicut Is. LXIII: *Quis est iste qui venit de Edom?* et respondet ipse: *Ego qui loquor justitiam.* Quibusdam vero respondet per Angelos, sicut illud Ps. XXIII: *Quis est iste rex gloriæ?* Respondent Angeli, et non Deus, et dicunt: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ.* Sic ergo patet Angelorum officium.

Sed contra hoc est, quia hic tangitur executio officii cum dicit: *In ministerium missi;* ergo videtur per hoc quod omnes exequantur. *Immittit angelus Domini in circuitu ejus, etc.* [2]. Is. [3]: *Volavit ad me unus de Seraphim,* qui sunt in supremo ordine. Ergo si illi mittuntur, multo fortius alii. Sed contra hoc est Dionysius, qui dicit quod accepit ab Apostolo, quod soli inferiores mittuntur, et non superiores. Respondeo: Quidam dicunt quod superiores mittuntur et exeunt aliquando aliquibus causis subortis ad exteriora; sed videtur mihi quod superiores quatuor, sc. Seraphim, Cherubim, Throni, et Dominationes numquam mittuntur, sed inferiores mittuntur, quod patet ex eorum nominibus. Virtutes enim mittuntur ad mirabilia facienda; Potestates ad arcendum potestates aereas; Principatus ad gubernandum communitatem vel regnum, et sic de aliis. Dominationes autem dicuntur, quia ordinant omnia hæc inferiora; alii autem tres ordines accipiunt nomina ex operatione, quam immediate exercent circa Deum, et illam dispensant in alios. Quod ergo dicit, *missi.* Dicendum est quod duplex est missio: Una quæ motum localem importat, et sic mittuntur solum inferiores; alia est missio, quæ fit per applicationem et directionem novi effectus in creatura, et sic mittuntur Filius et Spiritus sanctus; et hoc modo mittuntur superiores, quia virtus eorum immittitur in inferiores immittenda aliis. Et quod dicit, *Volavit, etc.* Dicendum quod inferiores utuntur nominibus illorum quorum virtute et auctoritate agunt, et eis attribuunt operationes suas. Et quia ille inferior officium suum exequebatur in virtute Seraphim, ideo vocatus est nomine Seraphim, non quod esset natura Seraphim.

Deinde subjungit fructum officii, cum dicit: *Qui hæreditatem capiunt salutis.* Et licet omnes sint vocati, non tamen omnes capiunt hæreditatem. Qui ergo capiunt, illi percipiunt fructum missionis. *Curavimus Babylonem, et non est sanata* [4]. Vel rursus cum dicit: *Propter eos qui hæreditatem, etc.*, ponitur executionis fructus, qui est, ut homines hæreditatem capiant salutis. Propter hoc enim est totus ordo actionis circa nos, ut compleatur numerus electorum. *Angelis suis Deus mandavit de te, etc.* [5]. Et dicit: *Propter eos,* non propter omnes, quia licet omnes sint vocati, pauci tamen sunt electi, ut dicitur Matth. cap. XXIV. Et dicit, *Hæreditatem,* quia ad ipsam soli filii perveniunt; quod si filii, et

(1) Matth. XVIII. (2) Ps. XXXIII. (3) Cap. VI. (4) Jer. LI. (5) Psal. XC.

hæredes. Dicit vero *capiunt*, quia oportet quod labore, et studio, et sollicitudine acquirant regnum Dei. *Regnum cælorum vim patitur* [1]. Illi ergo capient qui student in se dominicas illuminationes et inspirationes immissas per Angelos bonos custodire, et effectui demandare, alias dicetur eis quod dicitur Jer. LI: *Curavimus Babylonem, et non est sanata.*

CAPUT II.

Magis obediendum esse novo testamento quam veteri legi ostendit, quia illud a Christo filio Dei, hoc vero ab homine ministro datum.

1. Propterea abundantius oportet observare nos ea quæ audivimus, ne forte pereffluamus.
2. Si enim qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem:
3. Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Quæ cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est,
4. Contestante Deo signis, et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus Sancti distributionibus secundum suam voluntatem.

Supra ostendit Apostolus multipliciter eminentiam Christi ad angelos: hic ex hoc concludit, quod magis obediendum est doctrinæ Christi, scil. novo testamento, quam veteri testamento. Et circa hoc tria facit. Primo enim ponit conclusionem intentam; secundo inducit rationem ad conclusionem intentam; tertio confirmat consequentiam rationis. Primum in principio; secundum, ibi: *Si enim qui per angelos;* tertium, ibi: *Non enim angelis.* Circa primum sciendum est, quod Exod. XXIII, datis præceptis legis judicialibus et moralibus, subjungit: *Ecce ego mitto angelum meum, etc.* Et sequitur: *Observa igitur et audi vocem ejus, etc.* Si igitur mandatum angeli, per quem lex data est, servaretur, introitus disponeretur ad patriam. Unde et Matth. XIX dictum est: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata.* Oportet ergo servare mandata illa legis, ergo oportet magis obedire mandatis ejus, qui major est angelis, per quos lex data est. Et hoc est quod dicit: *Propterea abundantius observare oportet ea, quæ audivimus — Auditum audivimus a Domino* [2]. *Domine, audivi auditum tuum, et timui* [3]. — Oportet ergo observare abundantius. Et dicit abundantius propter tria; primo propter dicentis auctoritatem, quia iste creator et Filius Dei, et ille creatura et Dei minister. *Obedire oportet magis Deo quam hominibus* [4], et etiam angelis. Secundo propter dictorum utilitatem, quia sunt verba vitæ æternæ (*Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ habes, etc.* [5]), illa bonorum temporalium (*Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis, etc.* [6]). Tertio propter observantiæ suavitatem, quia hæc sunt suavia (*Mandata ejus gravia non sunt* [7], et [8]: *Jugum meum suave est, etc.*), illa gravia (*Hoc est onus quod neque nos, neque patres nostri portare potuerunt* [9]). Secundo ostendit idem ex periculo imminente, cum dicit: *Ne forte pereffluamus*, id est, æternaliter damnemur; ubi sciendum est, quod aliquis fluit per pœnas corporales (*Quasi aquæ dilabimur super terram* [10]), effluit per culpam, sed pereffluit corporaliter per damnationem æternam, quia nec testa remanet. *Comminuetur sicut comminuitur lagena figuli contritione pervalida, nec invenietur de fragmentis ejus testa* [11].

Consequenter inducit rationem ad hoc, quæ continet unam conditionalem continentem comparationem novi et veteris testamenti. In antecedenti ponitur conditio veteris testamenti; in consequenti conditio novi testamenti. Circa vetus autem tria ponit, scil. legis auctoritatem; secundo firmitatem veritatis, ibi: *Qui factus est firmus;* tertio necessitatem observandi, ibi: *Et omnis prævaricatio.* Primo ponit auctoritatem, quia non humana ratione data est lex, sed per angelos. *Ordinata per angelos, etc.* [12]. *Hic Moyses qui fuit in ecclesia in solitudine cum angelo qui loquebatur ei in monte Sina, etc.* [13]. Nec hoc est mirum, quia, ut probat Dionysius, revelationes divinarum illuminationum ad nos perveniunt mediantibus angelis. Firmitatem vero veritatis ostendit, cum dicit: *Qui factus est firmus*, quia omne quod fuit prænuntiatum in lege veteri, totum impletum est. *Jota unum aut unus apex*

(1) Matth. XI. (2) Abdiæ I.
(3) Habac. III. (4) Act. X.
(5) Joan. VI. (6) Isa. II.
(7) I. Joan. I. (8) Matth. XI.
(9) Act. IX. (10) II. Reg. XIV.
(11) Isa. XXX. (12) Galat. III. (13) Act. VII.

non præteribit a lege donec omnia fiant [1]; et [2]: *Labium veritatis firmum erit in perpetuum;* et [3]: *Quæ procedunt de labiis meis, non faciam irrita.* Factus est ergo firmus, quia non fuit irritatus. Necessitatem ostendit qua puniuntur prævaricantes. Unde dicit: *Et omnis prævaricatio et inobedientia, etc.* Ubi ponit unum quod respondet duplici culpæ, sc. peccato omissionis et transgressionis. Primum respondet præceptis affirmativis, aliud negativis. Primum notatur nomine inobedientiæ. Sed numquid inobedientia est peccatum generale? Et videtur quod sic, per hoc quod dicitur hic. Ad quod dicendum est, quod peccatum dicitur esse speciale ex intentione specialis finis. Unde quando aliquis non servat præceptum hac intentione, ut contemnat præceptum, sic est speciale peccatum; sed quandò ex aliqua causa, puta quando ex concupiscentia, tunc est conditio consequens peccatum, non tamen speciale peccatum. Aliud autem vocatur prævaricatio. *Prævaricantes reputavi, etc.* [4]. Item aliud ponit ex parte pœnæ, cum dicit: *Accepit justam mercedis retributionem.* Retributio enim respicit quantitatem culpæ, ut qui magis peccavit, magis puniatur. Merces vero respicit qualitatem, ut qui igne libidinis peccaverit, igne crucietur. Accipiet ergo mercedem bonam pro bonis, et malam pro malis. Et sic merces accipitur in bonum et in malum, inquantum importat justitiam distribuendi. Justum dicit propter æqualitatem pœnæ, ut scil. secundum mensuram peccati sit plagarum modus. De pœnis autem habetur Levit. c. XXVI et Deut. XXVIII. Gloss. dicit: Justum, ne putetur perire justitia propter misericordiam.

Consequenter cum dicit: *Quomodo nos effugiemus, etc.*, ponit consequens suæ conditionalis, in quo describit conditionem novi testamenti, ubi tria facit. Primo enim ostendit necessitatem observandi; secundo originem novi testamenti; tertio firmitatem veritatis ipsius. Secundum, ibi: *Quæ cum initium accepisset.* Tertium, ibi: *Contestante Deo.* Dicit ergo: Si sermo factus per angelos punit prævaricatores et inobedientes, quomodo nos effugiemus, etc. In quo denotat periculum quod imminet non observantibus. Supra autem vetus testamentum vocavit salutem. Cujus ratio est, quia sermo ordinatur ad cognitionem tantum, hoc enim facit vetus testamentum, quia per ipsum est cognitio peccati. *Per legem cognitio peccati* [5]. Item cognitio Dei. Ps. [6]: *Non fecit taliter omni nationi.* Et alibi [7]: *Notus in Judæa Deus, etc.* Non tamen conferebat gratiam, sed in novo testamento confertur gratia (*Gratia et veritas per Jesum Christum facta est* [8]), quæ ducit ad salutem æternam. *Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes* [9]. *Ignitum eloquium tuum vehementer* [10]. Item, commendat ipsum ex quantitate. Et dicit, *Tantam,* id est valde magnam. Et certe valde magna est, si consideres a quibus periculis liberat: quia non solum liberat a periculis mortis corporalis, sed etiam spiritualis. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [11]. Item magna est, quia est universalis, id est, non unius populi tantum, nec ab uno periculo, sed est omnium hominum et ab hostibus omnibus. *Qui est salvator omnium, maxime autem fidelium* [12]. *Sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, etc.* [13]. Item magna est, quia æterna. *Salvatus est Israel in Domino salute sempiterna* [14]. Et ideo non est negligenda, sed debemus esse solliciti ad obtinendum eam. Judic. XVIII: *Vidimus terram valde opulentam et uberem.* Et sequitur: *Nolite negligere, nolite cessare, etc.* Et vere non debemus negligere, quia si negligentes fuerimus, puniemur, non tantum perdendo bonum, sed etiam incurremus malum, scil. æternæ damnationis, quod effugere non poterimus. Ideo dicit: *Quomodo nos effugiemus? — Quis demonstrabit vobis fugere a ventura ira* [15]? *Effugium peribit ab eis* [16]. *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam* [17]?

Originem doctrinæ novi testamenti ostendit, cum dicit: *Quæ cum initium accepisset, etc.* Ubi ponit duplicem ejus originem. Prima fuit non per angelos, sed per ipsum Christum. *Locutus est nobis in Filio* [18]. *Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit* [19]. Et ideo dicit:

(1) Matth. v. (2) Prov. XII.
(3) Psal. LXXXVIII. (4) Psal. CXVIII.
(5) Rom. III. (6) Psal. XLVII.
(7) Psal. LXXV. (8) Joan. I.
(9) Joan. VI. (10) Psal. CXVIII.
(11) Matth. I. (12) I. Tim. IV. (13) Luc. I.
(14) Is. XLV. (15) Matth. III. (16) Job XI.
(17) Ps. CXXXVIII. (18) Supra I. (19) Jo. I.

Quæ cum accepisset initium enarrandi per Dominum, quia habet duplex initium: Unum simpliciter, et illud est ab æterno, et hoc est per seipsum Verbum. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem* [1]. Aliud est initium enarrationis, et istud fuit in tempore per Verbum incarnatum. Secunda origo fuit per Apostolos qui audierunt a Christo. Unde dicit: *Ab eis qui audierunt*, id est, per ipsorum prædicationem. *Quod fuit ab initio, quod vidimus et audivimus, etc.* [2]. *Sicut narraverunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt* [3]. Firmitatem deinde ejus ponit, quæ major est quam firmitas veteris testamenti, quod ostendit ex testimonio Dei qui mentiri non potest Unde dicit: *Confirmata est, Deo contestante, etc.* Sciendum est autem quod testimonium est per loquelam: loquela est signum sensibile. Deus autem duplici signo sensibili contestatus est, sc. miraculis et donis Spiritus sancti. Quantum ad primum dicit, quod *Confirmata est, contestante Deo signis*, quoad minora miracula, ut sanatio claudi, vel febris. De primo Act. III et XIV; de secundo autem Act. ult. *Portentis*, quantum ad majora, sicut suscitatio mortui. *Thabita, surge, etc.* [4]. Dicitur autem portentum, quasi porro vel procul tensum, quod sc. aliquid in longinquum demonstrat. *In legatione principum Babylonis, qui missi fuerant ad eum, ut interrogarent de portento* [5], quod scil. fuerat sol retrogressus, etc. Præcipuum vero portentum est, quod Deus factus est homo. *Ego et pueri mei, quos mihi dedit Deus in portentum* [6], quod sc. ego sum homo, et quod pueri mei hoc crederent. Mirum enim fuit quod cor humanum hoc potuit credere. Dicit: *Variis virtutibus*, ut signa et portenta referantur ad ea, quæ excedunt virtutem naturæ, ut signum dicatur quod est præter et supra naturam, non tamen contra. Sed portentum est, quod est contra naturam, ut partus virginis, suscitatio mortui. Sed virtus referatur ad ea quæ sunt secundum naturam quantum ad substantiam facti, sed non quantum ad modum fiendi, sicut sanatio febris, quod utique possunt medici, licet non statim. Vel virtutes referantur ad virtutes mentis, quas Dominus suis prædicatoribus dedit, sc. fides, spes, et charitas. Sed quantum ad secundum, sc. quantum ad dona, dicit: *Et Spiritus sancti distributionibus*. Sed contra, ut dicitur Sap. VII, *Spiritus sanctus unus est.* Quomodo ergo distribuitur? Dicendum est quod non distribuitur secundum essentiam, sed inquantum dona ejus distribuuntur. *Divisiones gratiarum sunt, idem autem spiritus* [7]. Omnes autem gratiæ attribuuntur Spiritui sancto, quia dantur ex amore. Amor vero appropriatur Spiritui sancto. Gregorius: Certe Spiritus sanctus amor est. Vel distributionibus, id est, per distributiones, quæ fiunt a Spiritu sancto, quia alii datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii operatio miraculorum, alii prophetia, et sic de aliis. Et hoc totum non pro meritis, nec ex necessitate naturæ, sed per ipsius voluntatem. *Spiritus ubi vult spirat, etc.* [8]; et [9]: *Hæc omnia operatur unus atque idem spiritus, etc. — Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis* [10].

(1) Ephes. I (2 I. Joan. I.
(3) Luc. I. (4) Act. IX.
(5) II. Paral. XXXII.

(6) Isa. VIII. I. Cor. XII.
(8) Joan. III. (9) I. Cor. XII.
(10) Matth. ult.

LECTIO II.

Christus major est angelis ratione dominii, quia Deus ei orbem subjecit. Idcirco, si transgressores veteris testamenti pœnas dederunt, multo magis novi eversores, capitis pœna plectentur.

5. Non enim angelis subjecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur.

6. Testatus est autem in quodam loco quis, dicens: Quid est homo quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum?

7. Minuisti eum paulo minus ab angelis, gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum.

8. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei.

Supra fecit Apostolus quamdam comparationem, ostendens esse majorem necessitatem observandi præcepta Christi quam legis datæ per angelos: hic confirmat consequentiam, ubi duo facit. Primo enim confirmat dictam consequentiam, ostendens majorem esse potestatem Christi quam angelorum; secundo probat idem per auctoritatem, ibi: *Testatus est autem quidam.* Dicit er-

go, quod majora supplicia sustinebunt qui faciunt contra mandata Christi, quam qui faciunt contra mandata angelorum, quia ipse Christus Dominus est, et magis punitur qui peccat contra dominum, quam qui peccat contra servos. Et quod Christus sit Dominus, ostendit, quia non subjecit Deus orbem terræ futurum subjectum Christo, angelis. Et duo facit. Primo ostendit quia orbis non est subjectus angelis; secundo ostendit de quo orbe intendit, ibi: *De quo loquimur.* Orbis enim est subjectus angelis. *Quem constituit alium super terram, aut quem posuit super orbem quem fabricatus est*[1]? Sed contra Dan. I dicitur: *Angelus princeps regni Græcorum et Persarum.* Et Deut. XXXII: *Constituit fines populorum juxta numerum filiorum Dei,* secundum aliam litteram. Et dicendum est, quod non est eis subjectus vice dominii, sed vice cujusdam ministerii. Tota enim creatura corporalis ministratur per angelos. *Ministri ejus qui facitis, etc.*[2]. Supra[3] omnes administratorii dicuntur. Vel enim non subjecit orbem terræ angelis, orbem dico futurum, scil. mundum istum, qui dicitur futurus, quia in scriptura quandoque dicitur futurum non respectu nostri, sed respectu ejus cui comparatur, sicut idem Apóstolus dicit[4] de Adam respectu Christi, qui est forma futuri; Christus enim non est futurus respectu sui, sed respectu Adæ. Sic hic orbis futurus dicitur, non respectu nostri, sed respectu Christi, qui est ab æterno, cum orbis sit in tempore. Et quia Manichæi dicunt orbem subjectum malo Deo, non autem bono, ideo subdit: *De quo loquimur,* quia non de alio, sed de isto. Vel supra[5] dixerat: *Ipsi peribunt,* scil. cæli, *et mutabuntur,* quod, sicut ibi dictum fuit, intelligitur quo ad statum, non quo ad substantiam, ita quod duplex est status mundi. Unus, qui nunc est præsens. *Cæli qui nunc sunt, etc., eodem verbo repositi, sunt reservati igni, etc.*[6]. Et alius est futurus. In orbe autem isto qui nunc est, nec omnia sunt ei subjecta, ut supra dictum est, et hoc per executionem potentiæ, licet subjecta sint per auctoritatem; sed tunc in illo statu futuro erit ei orbis subjectus. Et ideo subdit: *de quo loquimur.*

(1) Job XXXIV. (2) Psal. CII.
(3) Cap. I. (4) Rom. V. (5) Cap. I.

Consequenter probat per auctoritatem, cum dicit: *Testatus est autem quidam.* Ubi tria facit. Primo enim commendat auctoritatem testimonii inducendi; secundo inducit testimonii veritatem, ibi: *Quid est homo quod memor es ejus?* tertio explicat sensum testimonii, ibi: *In eo enim quod ei omnia.* Circa testimonium vero ponit primo, quod verba veteris testamenti sunt quædam testimonia Christi. Joan. V: *Scrutamini scripturas, etc.* Et paulo post: *Et illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me.* Et ideo dicit: *Testatus est autem.* Secundo, quia apud Judæos erant quædam scripturæ minus notæ, et quædam magis notæ, et ideo majoris dignitatis sunt scripturæ psalmorum, quibus ipsi utebantur in omnibus sacrificiis suis. Et ideo dicit: *In quodam loco,* noto scil. et manifesto. Tertio ponit auctoritatem dicentis, sc. David, qui sc. fuit maximæ auctoritatis. *Dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Jacob, egregius psaltes Israel*[7].

Deinde inducit testimonium, cum dicit: *Quid est homo, etc.* Ubi tria facit. Primo enim ponit mysterium incarnationis; secundo passionis, ibi: *Minuisti eum paulo minus ab angelis;* tertio mysterium exaltationis, ibi: *Gloria et honore.* Circa primum duo tangit: primo causam incarnationis, secundo ipsam incarnationem, ibi: *Aut filius hominis.* Causa autem incarnationis est memoria Dei de homine, et ideo dicit: *Quid est homo,* ut legatur despective; quasi dicat: Homo valde modicum quid est respectu Dei. *Omnes gentes quasi non sint sic coram eo, et quasi nihilum et inane reputatæ sunt ei*[8]. Si enim aliquis diligit aliquem, et dimittit eum diu in miseriis, nec subvenit, videtur ejus oblivisci. Deus autem humanum genus dilexit, et quia ipsum fecit ad imaginem suam, et quia in medio paradisi ipsum posuit. Sed post peccatum, quia non statim ei subvenit, videtur ejus fuisse oblitus, sed tunc videtur ejus memor fuisse cum reparatorem misit. *Memento nostri, Domine, in beneplacito tuo, etc.*[9]. Et ideo dicit: *Quid est homo, etc.;* quasi dicat: Si consideremus vilitatem hominis, mirum est, quod memor es ejus, qui tam vilis et parvus est; vilis, inquam, et parvus in natura, maxime

(6) II. Pet. III. (7) II. Reg. XXIII.
(8) Isa. XL. (9) Psal. CV.

quantum ad vilem substantiam. *Formavit Deus hominem de limo terræ* [1]. *Et nunc, Domine, pater noster es tu, nos vero lutum, etc.* [2]. Vilis in culpa. Unde Augustinus super Joannem: Nihil fiunt homines cum peccant. *Ecce parvulum dedi te in gentibus, contemptibilis tu es valde, etc.* [3]. Vilis et infirmus in pœna. *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore* [4]. *Quis suscitabit Jacob* [5]? scil. prostratum, quia parvulus est. Secundo ponit ipsam incarnationem, cum dicit: *Filius hominis*, ubi sciendum est, quod in scriptura sacra Christus vocatur filius hominis, sicut patet Daniel. VII, et in evangelio in multis locis; et hujus ratio est, quia alii sunt filii hominum. *Filii hominum usquequo gravi corde* [6]? Sed Christus tantum filius est hominis, sc. virginis beatæ. Et ipse a Deo visitatur. Aliquando visitatio in scriptura refertur ad beneficium, sicut dicitur Gen. XXI: *Visitavit Dominus Saram, etc.* Quandoque autem ad pœnam. *Visitabo in virga iniquitates eorum* [7]. Hic autem refertur ad beneficium. *Visitas*, id est, excellentissimum beneficium ei confers, quia facis eum filium Dei, ex hoc sc. quod humanitas assumpta est a Verbo in unitatem suppositi. Vel hoc dicit propter plenitudinem Christi. *Plenum gratia et veritate, etc.* [8]. Vel referendum est utrumque ad Christum, ut sit sensus: Memor es ejus in incarnatione, in qua humanitas assumpta est a Christo, sed visitas in resurrectione. Vel referendum est utrumque ad humanum genus. Quilibet autem filius hominis est homo, non autem quilibet homo est filius hominis, Adam enim non fuit filius hominis. Dicitur ergo: Homo, qui gerit imaginem hominis terreni, Adæ sc. Et iste homo dicitur peccator; sed filius hominis dicitur, qui gerit imaginem hominis cælestis, sc. Christi, qui dicitur filius hominis. *Sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis* [9]. Homo ergo simpliciter dicitur peccator. Et quia iste longe est a Deo, quia longe a peccatoribus salus, dicitur Deus ejus esse memor, sicut homo memoratur ejus, quod longe est ab ipso. Sed cum de peccatore fit justus, sic filius hominis visitatur per gratiam. *Visitatio tua custodivit spiritum meum* [10].

Consequenter ponit mysterium passionis, cum dicit: *Minuisti eum paulo minus ab angelis.* Ubi sciendum est, quod ordine naturæ, corruptibilia ac passibilia minora sunt incorruptibilibus et impassibilibus. Angeli autem secundum naturam sunt impassibiles et immortales. Unde quando Christus dignatus est passionem et mortem sustinere, minoratus est ab ipsis, non quod plenitudinem suam amiserit, vel in aliquo diminutus fuerit, sed parvitatem nostram sibi assumpsit. Et hoc significatum fuit Luc. XXII, ubi dicitur, quod apparuit illi angelus Domini confortans eum, non quod indigeret ipso, sed ut ostenderet se minoratum ab ipsis per passionem. Dicit autem *Paulo minus* propter duo. Primo quia omnis creatura corporea est modicum quid, per comparationem ad rationalem, quia corporea comprehenditur certis limitibus quantitatis; non autem rationalis, sed semper plus potest in magis intelligibile: Christus autem est minoratus ab angelis, non quantum ad divinitatem, nec quantum ad animam, sed solo corpore. Et sic dixit, *paulo minus*, propter quantitatem. Secundo dicitur *paulo minus* quantum ad durationem, quia modicum duravit. *In modico dereliqui te, etc.* [11]. Nec mirum est quod in passibilitate corporis est minoratus ab Angelis, cum etiam in hoc sit minoratus ab homine, secundum illud Psal. XXI: *Ego autem sum vermis et non homo;* et hoc propter turpitudinem mortis, de qua Sap. II: *Morte turpissima condemnemus eum.* Si autem quod dictum est: Quid est homo, etc., utrumque referatur ad hominem, sic homo dicitur minoratus ab angelis tripliciter: primo quantum ad cognitionem, sed paulo minus, quia non quantum ad cognitionis genus, quia et homo et angelus communicant in uno genere cognitionis, sed quantum ad modum, quia excellentiori modo cognoscunt angeli quam homines. Secundo vero quo ad corpus, quia licet angelus et anima sint unius naturæ, sc. intellectualis, anima tamen unitur corpori, sed etiam in hoc modicum, quia

(1) Gen. I. (2) Isa. LXIV.
(3) Abd. (4) Job XIV.
(5) Amos VII. (6) Psal. IV.
(7) Psal. LXXXVIII. (8) Joan. I.
(9) I. Cor. XV. (10) Job X.
(11) Isa. LIV.

non tollitur dignitas animæ per hujusmodi unionem, sed aliquo modo aggravatur et impeditur ab altiori contemplatione. *Corpus quod corrumpitur, aggravat animam* [1]. Tertio quantum ad dona, et hoc paulo minus, non quantum ad dona gratuita (*Erunt sicut Angeli Dei in cœlis* [2]), sed quantum ad naturalia.

Deinde cum dicit: *Gloria et honore, etc.*, ostendit mysterium exaltationis. Ubi tria facit: Primo ostendit ejus gloriam; secundo honorem, ibi: *Et honore, etc.*; tertio potestatem, ibi: *Constituisti eum, etc.* — *Dignus est agnus qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, et benedictionem in omnem creaturam, etc.* [3]. — Dicit ergo primo: *Coronasti eum gloria*, id est, claritate. Gloria enim claritatem importat. Christus autem duplici gloria coronatus est, sc. claritate corporis. *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ* [4]. Ista claritas sibi promittitur Joan. XII: *Et clarificavi* animam, sc. implendo splendoribus gratiæ, *et iterum clarificabo*, sc. corpus immortalitatis gloria. Alia claritas est in confessione omnium populorum. *Et omnis lingua confiteatur* [5]. *Gloriam et magnum decorem impones super eum* [6].

Consequenter ostendit ejus honorem, cum dicit: *Et honore, etc.* Differt autem honor a gloria, sicut effectus a causa. Est enim honor reverentia exhibita in testimonium excellentiæ, unde est testificatio bonitatis ejus. Honor ille est, ut omnis creatura revereatur ipsum sicut et Patrem. *Ut omnes honorificent Filium sicut et Patrem* [7]. Et dicit: *Coronasti*, sc. in signum victoriæ, quia corona datur vincenti. *Illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, etc.* [8]. *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit* [9]. Christus autem per certamen passionis meruit hanc gloriam et honorem. Philipp. II: *Factus est obediens usque ad mortem*, et sequitur: *Propter quod et Deus exaltavit illum, etc.* Ista autem prout conveniunt Christo inquantum Deus est, non sunt præmium, sed magis illi naturalia; sed inquantum homo est, sunt præmium victoriæ passionis ejus. Sed potestatem ejus ostendit, primo quantum ad auctoritatem ejus; secundo quantum ad effectum, ibi: *Omnia subjecisti, etc.* Quantum ad primum dicit: *Constituisti*, quod potest tripliciter intelligi: Uno modo quod constitutus est super omnia loca, et hoc in ascensione. *Ascendit super omnes cœlos, ut adimpleret omnia* [10]. Secundo dignitate. *Constituens eum ad dexteram suam super omnem principatum et potestatem, etc.* [11]. Tertio potestate, quia super omnem creaturam. *Data est mihi omnis potestas in cœlo, etc.* [12]. Sed Christus inquantum Deus non est constitutus, sed natus; sed constitutus est inquantum homo. *Quem constituit hæredem universorum, etc.* [13]. Effectus potestatis est, quia *omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Utitur autem propheta præterito pro futuro propter majorem certitudinem. Jam enim factum est in æterna Dei prædestinatione. Et dicit: *Sub pedibus ejus*, id est, humanitate, vel cum omnimoda subjectione. *Donec ponam inimicos tuos, etc.* [14]. Vel *Sub pedibus ejus*, id est, sub humanitate ejus; sicut enim per caput Christi intelligitur Deus [15]: ita etiam per pedes Christi intelligitur humanitas ejus. *Adorabimus in loco, ubi steterunt pedes ejus* [16]. Si vero exponatur hoc sic, homo dicitur coronatus gloria quantum ad cognitionem intellectualem, qua præeminet cæteris animalibus. *Vir quidem gloria et imago Dei est, etc.* [17]. *Qui docet nos super jumenta terræ* [18]. Item honore, inquantum ipse solus super omnia animalia est dominus suorum actuum, et non subjicitur necessitati rerum mutabilium quantum ad animam, cum sit liberi arbitrii. Item potestate, quia constituisti eum super omnia opera, uno modo, ut per *ly* omnia intelligantur omnes creaturæ quæ sunt infra hominem. *Præsit piscibus maris et volatilibus cœli, etc.* [19]. Alio modo ut *ly* omnia, supponat pro tota universitate creaturæ, quia etiam cælestia corpora et angeli deserviunt homini. *Angelis suis Deus mandavit de te, ut custodiant te, etc.* [20].

Consequenter cum dicit: *In eo enim,*

(1) Sap. IX.
(2) Matth. XXII.
(3) Apoc. V.
(4) Philipp. III.
(5) Philipp. II.
(6) Psal. XX.
(7) Joan. V.
(8) I. Cor. IX.
(9) II. Tim. II.
(10) Ephes. IV.
(11) Ephes. I.
(12) Matth. ult.
(13) Supra I.
(14) Psal. CIX.
(15) I. Cor. XI.
(16) Psal. CXXXI.
(17) I. Cor. XI.
(18) Job XXXIV.
(19) Gen. I.
(20) Psal. XC.

etc., exponit sensum testimonii. Ubi Apostolus duo facit. Primo enim exponit quantum ad ejus sublimitatem; secundo quantum ad minorationem, ibi: *Eum autem qui modico.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit qualiter dictum prophetæ sit intelligendum; secundo ostendit illud nondum esse impletum, ibi: *Nunc autem.* Cum ergo dicit: *In eo enim quod ei subjecit,* ostendit qualiter sit intelligendum; quia enim scriptura dicit omnia subjecta esse Christo, *nihil dimisit non subjectum ei.* Unde *ly* omnia non est distributio accommoda ad aliqua genera, sed absolute ad omnia, quia omnia generaliter ei et universaliter subjecta sunt. Verum est præter eum qui subjecit sibi omnia, ut dicitur I. Cor. c. xv, sicut dicitur, Cælum tegit omnia. Verum alia a se. Sed tunc arguit sic Arrius: Pater omnia subjecit Filio, ergo Filius minor est ipso Patre. Respondeo: Dicendum est, quod verum est quod Pater omnia subjecit Filio secundum naturam humanam, in qua minor est Patre (*Pater major me est* [1]); sed secundum naturam divinam ipse Christus subjecit sibi omnia.

Consequenter cum dicit: *Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei,* ostendit hoc nondum esse impletum, quia infideles peccatores et dæmones nondum sunt ei subjecti. *Sed non omnes obediunt evangelio* [2]. *Usquequo non vis mihi subjici, etc.* [3]. Et sic peccatores non sunt subjecti Christo, per rebellionem voluntatis, sed per potentiam omnes subjiciuntur ei modo quantum ad auctoritatem, sed in futuro omnes quantum ad executionem. Unde hæc est expositio ejus quod supra dixit orbem terræ futurum.

LECTIO III.

Ostenditur minoratio illa ab angelis secundum passionem fuisse, quæ non repugnat excellentiæ Christi super angelos.

9. Eum autem qui modico quam angeli, minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis, gloria et honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem.

10. Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum, per passionem consummari.

11. Qui enim sanctificat et qui sanctificantur: ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens:

12. Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te.

13. Et iterum: Ego ero fidens in eum. Et iterum: Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Deus.

Supra Apostolus volens probare excellentiam Christi super angelos, induxit auctoritatem prophetæ, in qua aliquid erat quod pertinet ad Christi dignitatem, sicut illud: Omnia subjecisti, etc. Et ipse illud exposuit. Aliquid autem quod pertinet ad ejus passionem, sc. minuisti eum, etc. Istud autem videtur repugnare suo principali intento, quo sc. intendit Christum præferre angelis. Et ideo hoc in parte ista diffuse exponit. Ubi duo facit, quia primo ostendit secundum quid sit ista minoratio intelligenda, quia sc. secundum passionem; secundo agit de convenientia passionis, ibi: *Decebat enim.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit illud quod est dictum; secundo describit ipsam passionem, ibi: *Ut gratia Dei.* Dicit ergo: *Eum autem, etc.* Continuetur sic: Ita dictum est: quid est homo, etc. Gloria et honore, etc. Omnia subjecisti, etc. Minuisti eum, etc. Et hæc propheta de Christo prædixit, sed jam multa de istis videmus impleta. Pro certo ergo tenemus, quod quæ restant sunt implenda, sc. quod omnia subjicientur ei, etc. Gregorius: Præteritorum exhibitio, futurorum est certitudo. Et potest sic construi: *Nos eum qui modico quam angeli minoratus est, videmus esse Jesum:* nec solum hoc, sed *Gloria et honore coronatum, propter passionem mortis,* quæ fuit causa illius exaltationis. *Propter quod et Deus exaltavit illum, etc.* [4]. Et dicit *mortis,* quia non qualemcumque passionem sustinuit, sed acerrimam et turpissimam. *Morte turpissima condemnemus eum* [5]. Vel aliter: *Nos videmus Jesum.* Et quasi quæreretur ab ipso quem diceret, ideo respondens dicit, sc. eum qui per passionem mortis modico minoratus est quam angeli, cum gloria et honore coronatum; quasi dicat: Hæc minoratio non est intelligenda in Christo nisi propter passionem mortis. Nec est mirum, quia quantum ad hoc non solum angelis, sed etiam hominibus est minor. *De-*

(1) Joan. xiv (2) Rom. x (3) Exod. x. (4) Philipp. ii. (5) Sap. ii.

sideravimus cum novissimum virorum, etc. [1]. Dicit autem Gloss., et est Augustini contra Maximinum, quod Christus non est minoratus ab angelis propter conditionem naturæ humanæ, sed propter passionem. Natura enim mentis humanæ, quam Christus sine peccato assumpsit, nihil est majus quam sola Trinitas. Minor ergo angelis corpore, quia passio est secundum corpus, quod videtur esse contra Dionys. qui dicit [2], quod angeli naturali participatione luminis majores sunt quam homines. Et dicendum est, quod de natura mentis humanæ et angelicæ dupliciter possumus loqui. Uno modo secundum naturalia sola, et sic natura angelorum excellentior est et nobilior, quam natura mentis humanæ, quia angelus accipit cognitionem divinæ veritatis in quadam excellentia et plenitudine intellectualis luminis, sed homo ex creaturis. Alio modo possumus accipere naturam utriusque sine peccato, in ordine ad beatitudinem obtinendam, et sic sunt æquales. *Erunt sicut angeli in cœlo* [3]. Christus tamen quantum ad excellentiam gratiæ, secundum mentem humanam major est angelis. Ista igitur minoratio non est secundum naturam divinitatis, nec absolute secundum naturam humanam, nisi inquantum passus est secundum illam. Possumus autem dicere quod Christus triplici gloria fuit coronatus, scil. gloria sanctificationis, quam habuit in primo instanti suæ conceptionis; item gloria divinæ fruitionis, quia ab ipso instanti suæ conceptionis fuit comprehensor; item gloria impassibilitatis, quam meruit post passionem.

Deinde cum dicit: *Ut gratia Dei*, describit ipsam passionem, et describit eam tripliciter. Primo ex causa, cum dicit: *Ut gratia Dei;* secundo ex utilitate, cum dicit: *Pro omnibus;* tertio ex modo, cum dicit: *Gustaret.* Causa enim fuit sola gratia Dei. Unde continuatur sic: Videmus Jesum qui minoratus est, ex hoc *ut gratia Dei, etc.* Ex ipsa enim factum est, quod filium suum unigenitum dedit. *Sic enim dilexit Deus mundum, ut filium suum unigenitum daret* [4]. *Commendat autem Deus charitatem suam in nobis, quia cum adhuc peccatores, etc.* [5]. Vel secundum quod dicit Gloss. Augustini, ut gratia, id est, ipse Christus, qui est gratia Dei. Et sic gratia est nominativi casus. Dicitur autem Christus gratia, quia auctor est gratiæ. *Gratia et veritas per Jesum Christum facta est* [6]. Vel quia est gratia datus. *Filius datus est nobis* [7]. Ut sit sensus, quod ipse minoratus est, ut ipse qui gratia Dei, etc. Utraque positio est secundum Gloss. *Pro omnibus*, ecce utilitas. Pro omnibus autem dupliciter potest intelligi. Vel ut sit distributio accommoda, sc. pro omnibus prædestinatis, pro istis etiam tantum habet efficaciam. Vel absolute pro omnibus quantum ad sufficientiam. Sufficiens enim quantum ad se omnibus est. *Qui est salvator omnium, maxime autem fidelium* [8]. Chrysostomus: Pro omnibus hominibus generaliter mortuus est, quia omnibus pretium sufficit. Et si omnes non credunt, ipse tamen quod suum est implevit. *Gustaret,* ecce modus. Gustat enim qui non multum comedit, nec bibit. Quia ergo Christus non perseveravit in morte, sed statim surrexit, ideo gustavit. *De torrente in via bibit, etc.* [9]. Viator festinat. Item gustus est discretivus saporis. Unde qui gustat magis discernit quam qui bibit, designat quod mortem et dolorem sensit, et sic mors non fuit phantastica, ut dicit Manichæus et Apollinaris; ideo dicit: *Gustavit. — O vos omnes qui transitis per viam, etc.* [10]. — Modus vero ponitur cum dicitur: *Gustaret.* Simile habetur Matth. c. XXVI: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste;* et hoc propter tres rationes: primo propter mortis amaritudinem exprimendam, cujus experientia est per gustum. *O vos omnes qui transitis per viam* [11]. *Amara erit potio bibentibus eam* [12]. Secundo quia sicut gustare vel non gustare est in potestate gustantis, sic et passio Christi fuit voluntaria. *Potestatem habeo ponendi animam meam* [13]. Tertio quia gustare est parum sumere, Christus autem parum perseveravit in morte, secundum illud Ps. XV: *Non derelinques animam meam in inferno, etc.*

Deinde cum dicit: *Decebat enim eum, etc.*, ostendit convenientiam ex utilitate. Deus enim pater est qui fuit causa mortis. Ipse enim est, *per quem omnia*, sicut

(1) Isa. LIII. (2) C. 4 angel. hierarch.
(3) Luc. XX. (4) Joan. III.
(5) Rom. V. (6) Joan. I.
(7) Isa. VI. (8) I. Tim. IV.
(9) Psal. CIX. (10) Thren. I.
(11) Thren. I. (12) Isa. XXIV. (13) Joan. X.

per causam efficientem, *et propter quem omnia*, sicut per causam finalem. Propter ipsum enim sunt omnia, quia propter bonitatem suam communicandam. Et hæc fuit causa movens ad producendum res, et ita finaliter sunt omnia propter Deum. *Universa propter semetipsum operatus est Dominus* [1]. Sunt etiam effective per ipsum. *Qui fecit cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt* [2]. Est ergo omnium principium et finis. *Ego sum alpha et omega, principium et finis* [3]. *Ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* [4]. Decebat ergo ipsum, quia actor est omnium, omnibus providere. *Æqualiter illi cura est de omnibus* [5]. Secundo conveniens fuit ex parte causæ, quæ, ut dictum est, fuit gratia Dei; gratia vero ordinatur ad gloriam (*Gratia Dei, vita æterna* [6]); Deus autem ab æterno prædestinavit quos debet adducere in gloriam. Et isti sunt omnes illi, qui sunt participes filiationis filii ejus, quia si filii, et hæredes [7]. Et ideo dicit: *Qui multos filios in gloriam adduxerat;* quasi dicat: Ipse habet unum filium perfectum naturaliter. *Adhuc ergo habens filium unum charissimum, etc.* [8]. Qui est naturaliter splendor gloriæ [9]. Alii autem sunt adoptivi, et ideo adducendi sunt in gloriam. Unde dicit: *Qui adduxerat*, id est, adducendos præordinaverat. Et quid decebat eum? Hoc sc. quod ipse est actor salutis eorum, etc. Salus ista in duobus consistit, sc. quod fiant filii, et quod inducantur in hæreditatem. Quod autem sint filii, habent per Filium naturalem. *Quos præscivit et prædestinavit, conformes fieri imaginis Filii sui* [10]. Gloriam autem et hæreditatem non consequuntur nisi per eum, cujus naturaliter est hæreditas, qui est splendor gloriæ: quia ergo per Filium consequimur ista duo, ideo ipse convenienter dicitur auctor salutis. *Ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [11]. *Aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum* [12]. Decebat ergo quod Pater auctorem salutis mitteret, scil. Filium, ut expositum est, qui multos filios adduxerat per ipsum in gloriam. Et sic patet convenientia ex parte causæ. *Per passionem consummari*, id est, per fidem. Ipse enim inquantum est filius naturalis, est totaliter perfectus, sed quia in passione minoratus fuit, debuit per meritum passionis perfici. Ex ista ergo consummatione, patet convenientia modi, de quo dixerat quod gustavit. Tantum enim gustavit mortem, quia non accepit eam, nisi ut per meritum passionis consummaretur. Ipsa enim ejus consummatio est ejus glorificatio. *Oportet Christum pati, et ita intrare in gloriam suam* [13]. Gustavit etiam, quia cum ipse adduxerit filios in gloriam, sicut medicus gustat medicinam ne infirmus abhorreat, sed ut securius bibat: ita ipse gustavit mortem, ut quia sine morte ingrediente necessitate non est salus, nullus mortem refugiat.

Consequenter cum dicit: *Qui enim sanctificat*, probat quod dixerat. Ubi duo facit, quia primo probat propositum suum ex parte Patris consummantis; secundo ex parte Christi consummati, ibi: *Quia ergo pueri.* Adhuc circa primum duo facit, quia primo proponit intentum; secundo probat per auctoritatem, ibi: *Propter quam causam.* Dicit ergo: *Qui enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes.* Sciendum est autem quod supra Apostolus tria dixerat. Primo quod Christus est causa salutis, in quo ostendit nos dependere ab ipso, sicut a salvatore; secundo ostendit, quod Pater est consummator ipsius Christi per meritum passionis, et in hoc Christus dependet a Patre; tertio quod Pater nos adducit in gloriam, in quo etiam nos dependere a Deo ostendit, et secundum hoc Apostolus hic tria facit. Primo enim ostendit quod dependemus a Christo. Sanctificatus enim dependet a sanctificato, Christus autem est sanctificans. *Jesus ut sanctificaret per suum sanguinem, etc.* [14]. Bene ergo dictum est, quod quia est actor et sanctificator, dependemus ab ipso, ipse vero a Patre, a quo habet quod sanctificet, quod est secundum. Sed omnes, ipse sc. qui sanctificat et nos qui sanctificamur, ex uno, sc. ex Patre, quod est tertium. *Hæredes Dei, cohæredes autem Christi* [15].

Consequenter ista tria probat per tres auctoritates. Et primo quod Christus

(1) Prov. XVI.
(2) Psal. CXLV.
(3) Apoc. I.
(4) Rom. XI.
(5) Sap. VI.
(6) Rom. VI.
(7) Rom. VIII.
(8) Marc. XII.
(9) Supra I.
(10) Rom. VIII.
(11) Matth. I.
(12) Infra XII.
(13) Luc. ult.
(14) Infra XIII.
(15) Rom. VIII.

tamquam mediator et actor salutis ea, quæ Dei sunt in nos refert. Unde dicit: *Propter quam causam*, quia sc. nos et ipse ex Patre dependemus et sumus ex uno Deo Patre, *non confunditur eos vocare fratres*, quia scil. ex eodem Patre. *Numquid non pater unus omnium nostrum* [1]? *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus* [2]. Ideo dicitur in Psal. XXI: *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis.* Et Joan. II: *Vade ad fratres meos.* Sed nota quod dicit: *Non confunditur, etc.;* quia aliqui de vili plebe nati, si promoventur, confunduntur cognoscere consanguineos suos. *Fratres hominis pauperis oderunt eum* [3]. Non sic autem Christus, sed dicit: *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. — Pater, manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi* [4]. *Unigenitus qui est in sinu Patris, etc.* [5]. — Istius annuntiationis ostendit fructum, cum dicit: *In medio ecclesiæ laudabo te;* quasi dicat: Per hoc congregatur tibi magna ecclesia, in cujus medio laudabo te. Et dicit *in medio*, quia sicut columna in medio domus ipsam sustentat, lucerna in medio domus illuminat, cor in medio corpus vivificat, ita Christus in medio ecclesiæ. Item in medio, quia non ad unum populum tantum, sicut Moyses, missus fuit (*Notus in Judæa Deus* [6]), sed ad salutem totius mundi (*Operatus es salutem in medio terræ* [7]); et ideo dicitur Luc. ult.: *Stetit Jesus in medio discipulorum.* Sciendum est circa hoc, quod ante legem consuetudo erat, quod omnes primogeniti erant sacerdotes, et hoc pertinebat ad jus primogenituræ. Christus autem est frater sicut primogenitus, et ideo est sacerdos. Sacerdos autem populum sanctificans, medius est inter Deum et populum. *Ego illo tempore sequester fui* [8]. Et ideo pertinet ad ipsum nunciare quæ Dei sunt ad populum; secundo, quæ populi sunt referre in Deum. Primum facit dicendo, et ideo dicit: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, id est, ducam eos in notitiam tui, et hoc est sanctificare eos. *Sanctifica eos in veritate, etc.* [9]. Secundum faciendo, dum facit homines ex affectu in Deum prorumpere in laudem Dei, et ideo dicit: In medio ecclesiæ.

Deinde cum dicit: *Et iterum, etc.*, ostendit quod ipse Christus dependet ex Patre per hoc quod dicit: *Ego ero fidens in eum.* Hoc secundum Hieronymum habetur Is. VIII, ubi nos habemus: *Expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob, etc.* Sed Is. XII expresse habetur: *Fiducialiter agam, et non timebo. — Ego ero fidens in ipso* pro gloria capitis et membrorum, quod supra dixit consummationem. *In te, Domine, speravi* [10]. Ostendit autem quam spem habet, quia non quamcumque, sed firmam, quæ dicitur fiducia. Spes enim et si non sit de impossibili, tamen habet timorem conjunctum quandoque, et tunc proprie dicitur spes. Spes quandoque est firma et sine timore, et tunc proprie dicitur fiducia. Et istam habuit Christus. Dicit ergo: *Fidens ero in eum*, id est, habebo fiduciam in adjutorio ejus, sc. Patris, pro gloria corporis quod resuscitabit, et membrorum et animæ. *In te, Domine, speravi, etc.* [11]. *Beatus vir qui confidit in Domino* [12]. Sed contra, sancti dicunt, quod in Christo nec fides, nec spes est, sed sola charitas. Respondeo: Dicendum, quod aliud est spes, aliud fiducia; nam spes est expectatio futuræ beatitudinis, et hæc non fuit in Christo, quia ab instanti suæ conceptionis beatus fuit; fiducia autem est expectatio cujuscumque auxilii; et secundum hoc fuit in Christo fiducia, inquantum secundum humanam naturam, expectabat a Patre auxilium in passione. Unde cum ibi invenitur quod Christus dicatur habere spem, non est intelligendum ratione principalis objecti, quod est beatitudo, sed ratione gloriæ resurrectionis, et gloriæ corpori collatæ.

Deinde cum dicit: *Et iterum, etc.*, ostendit tertium, sc. quod refert nos in Deum, dicens: *Ecce ego.* Et habetur Is. VIII; quasi dicat: Relatus sum in Deum, ego, inquam, qui sum fidens. *Et similiter pueri mei*, quos in Deum reduco, sc. discipuli mei. *Pueri, numquid pulmentarium habetis* [13]? — *Quos dedit mihi Deus. — Tui erant, et mihi eos dedisti* [14]. Isti dicuntur pueri propter puritatem. I. Reg. [15]: *Si mundi sunt pueri*

(1) Malach II.
(2) Rom. VIII.
(3) Prov. XIX.
(4) Joan. XVII.
(5) Joan. I.
(6) Psal. LXXV.
(7) Psal. LXXIII.
(8) Deut. V.
(9) Joan. XIV.
(10) Psal. XXX
(11) Psal. XXX.
(12) Jerem. XXIV.
(13) Joan. ult.
(14) Joan. XVII.
(15) Cap. XXI.

et maxime a mulieribus; et paulo post [1] sequitur: *Fuerunt vasa puerorum sancta.* Item propter simplicitatem. *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote* [2]. Item propter humilitatem. *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, etc.* [3]. Item propter facilitatem ad bonum. *Sinite parvulos venire ad me.* Et ostendit quod non solum ipse est a Deo, sed etiam pueri; unde subdit: *Quos dedit mihi Dominus*, et sic verum fit quod dixit: Qui sanctificat et qui sanctificantur ex uno omnes, quia Joan. VI: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum.*

LECTIO IV.

Convenientia passionis Christi ex ipsius morte ostenditur, per quam factus est actor salutis omnium.

14. Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, idest diabolum;

15. Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.

16 Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.

17. Unde debuit per omnia fratribus assimilari, ut misericors fieret, et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.

18. In eo enim in quo passus est, ipse et tentatus: potens est et eis qui tentantur auxiliari.

Supra ostendit Apostolus convenientiam mortis Christi ex parte Patris mortem deponentis, hic ostendit idem ex parte ipsius Christi mortem patientis. De Christo vero dixit quod erat actor salutis fidelium, ideo hic intendere quomodo per passionem effectus est actor salutis eorum. Et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit conditionem naturæ. per quam mori potuit et pati; secundo ostendit utilitatem quam per mortem attulit, ibi: *Ut per mortem;* tertio probat quod proposuerat, ibi: *Nusquam enim angelos.* Dicit ergo primo: Ita dixi quod ipse et pueri sunt ex uno omnes, et quod vocavit eos fratres ergo conveniens fuit quod esset eis similis, non tantum quia impartitur eis participationem naturæ divinæ, quod est ex dono gratiæ, sed etiam quia ipse naturam eorum assumpsit. Unde dicit: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem.* Ubi notandum est, quod nomine carnis et sanguinis, aliquando ipsa natura carnis et sanguinis intelligitur (*Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea* [4]), ut sic per carnem intelligas corpus, secundum illud Job XX: *Pelle et carnibus vestisti me;* per sanguinem vero intelligas animam, non quod anima sit ipse sanguis, sed quia non conservatur in corpore sine sanguine. Aliquando vero per carnem et sanguinem intelliguntur vitia carnis et sanguinis. *Caro et sanguis non revelavit tibi* [5]. Aliquando vero ipsa corruptibilitas carnis et sanguinis. *Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptionem* [6]. Sed hic non intelligitur de vitiis: Christus enim assumpsit naturam sine peccato, sed cum passibilitate, quia assumpsit carnem similem peccatrici. *In similitudinem carnis peccati* [7]. Ipse ergo communicavit vel pueris, vel etiam carni et sanguini. Et totum similiter, quia sc. non carni phantastice, ut dixit Manichæus: nec accidentaliter, ut dixit Nestorius, sed veræ carni et sanguini, sicut et pueri, et in unitate personæ. Quod autem hic dicitur quod Christus communicavit carni et sanguini, non est intelligendum secundum quod dicunt vitia carnis et sanguinis, quia non assumpsit culpam, nec commisit; sed secundum quod dicunt ipsam substantiam carnis animatæ, quia carnem et animam assumpsit. Item est intelligendum de passibilitate carnis, quia assumpsit naturam nostram passibilem, ut sit sensus: quia pueri, id est, fideles habuerunt naturam passibilem, et ipse, sc. Christus, participavit eisdem, vel pueris, sc. in natura carnis et sanguinis, vel eisdem, id est, carni et sanguini, non quidem phantastice, ut delirat Manichæus, nec accidentaliter, ut fingit Nestorius, sed similiter, sc. nobis, id est, eo modo quo nos participamus, id est, secundum rei veritatem, sc. personaliter et substantialiter. Nos enim participamus eis in persona, et Christus etiam similiter assumpsit ea in unitatem personæ. *Verbum caro factum est* [8]. Potest etiam per carnem et sanguinem intelligi caro et sanguis Christi, secundum illud Joan.

(1) Ibidem. (2) I. Cor. XIV.
(3) Matth. XVIII. (4) Gen. II.
(5) Matth. XIX. (6) I. Cor. XV.
(7) Rom. VIII. (8) Joan. I.

c. III: *Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem;* quibus pueri, sc. Apostoli, communicaverunt in cœna [1], et Christus similiter participavit eisdem, sc. carni et sanguini, quia ipse similiter sumpsit, ut Chrysostomus expresse dicit super Matth. XXVI. Ipse, inquit, Christus bibit sanguinem suum. Unde Luc. XXII: *Desiderio desideravi, etc.*

Consequenter ostendit utilitatem quam per mortem attulit, cum dicit: *Ut per mortem destrueret, etc.* Et circa hoc facit duo. Primo enim ostendit utilitatem istam ex parte diaboli, qui tenebat; secundo ex parte nostra, qui tenebamur, ibi: *Ut liberaret eos.* Dicit ergo: Ideo participavit carni et sanguini, id est, assumpsit naturam in qua posset pati et mori, quod non poterat in divina, *ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium*, id est diabolum. Sed quomodo habet diabolus mortis dominium? Hoc enim est solius Dei. *Dominus vivificat et mortificat* [2], et [3]: *Ego occidam, et ego vivere faciam.* Respondeo: Dicendum est quod aliter habet dominium mortis judex, quia sc. quasi mortem infligens, cum per mortem punit; aliter latro, quasi sc. mortem sibi ex demerito acquirens. Primo modo Deus habet mortis imperium. *Quacumque die comederis ex eo, morte morieris* [4]. Secundo modo diabolus, qui suadendo homini peccatum, morti ipsum addixit. *Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum* [5]. Dicit autem *destrueret*, non quantum ad substantiam quam habet incorruptibilem, non quantum ad malitiam, ut aliquando diabolus bonus fiat (ut dicit Origenes), sed quantum ad potestatis dominium. *Nunc judicium est mundi, nunc princeps mundi hujus ejicietur foras* [6]. *Expolians principatus et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso* [7]. Et hoc factum est per mortem Christi triplici ratione. Una est ex parte Christi. Justitiæ enim est vera ratio, ut victor victum sibi subjiciat. *A quo enim quis superatus est, hujus et servus est* [8]. Christus enim vicit diabolum. *Vicit leo de tribu Juda* [9]. Et ideo justum est diabolum sibi esse subjectum. *Cum fortis armatus custodit atrium suum, etc.* [10]. Alia ratio est ex parte diaboli. Justitia enim exigit, quod qui male utitur potestate sibi concessa, amittat eam. Diabolo autem data est permissive in peccatores quos seduxit, sed non in bonos. Quia ergo hanc extendere præsumpsit etiam in ipso Christo, qui peccatum non fecit (*Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quicquam* [11]); ideo meruit illam perdere. Tertia ratio est ex parte nostri, quia justum est, quod victus sit servus victoris, ut dictum est. Homo autem per peccatum servus erat diaboli (*Qui facit peccatum servus est peccati* [12]), et ita subjectus diabolo, et obnoxius peccato. Christus autem solvit pretium pro peccato nostro. *Quæ non rapui, tunc exsolvebam* [13]. Sublata ergo causa servitutis, sc. peccato, per Christum est homo liberatus. Sciendum est autem, quod nulla alia satisfactio fuit conveniens. Homo enim erat debitor, unus autem bene potest satisfacere pro alio ex charitate. Nullus autem pro tota humana natura, quia non habet potestatem super illam. Nec etiam ipsum humanum genus sufficienter poterat satisfacere, quia totum erat peccato obnoxium. Nec etiam angelus, quia ista satisfactio est ad gloriam, quæ excedit facultatem naturæ angeli. Oportuit ergo esse hominem qui deberet satisfacere, et Deum, qui solus habet potestatem super totum humanum genus, qui posset pro toto humano genere satisfacere. Per mortem ergo Dei et hominis destruxit eum qui habet mortis imperium.

Consequenter cum dicit: *Ut liberaret eos, etc.*, ponitur alia utilitas ex parte nostra: circa quod sciendum est, quod homo intantum est servus peccati, inquantum inducitur ad peccandum. Inter omnia vero duo sunt, quæ inducunt ad peccandum efficacissime, sc. præsentium bonorum amor male inflammans, præsentium etiam pœnarum timor, male humilians. De his Ps. LXXIX: *Incensa igni*, quantum ad primum, *et suffossa*, quantum ad secundum. Hæc autem duo in idem reducuntur, quia quanto quis amat bonum aliquod, tanto timet malum sibi contrarium. Ista sunt quibus homo ligatur et detinetur in peccato, magis tamen per timorem mo-

(1) Matth. XXVI. (2) I. Reg. II.
(3) Deut. XXXII. (4) Gen. II.
(5) Sap. II. (6) Joan. XII. (7) Coloss. II.
(8) II. Pet. II. (9) Apoc. V.
(10) Luc. XI. (11) Joan. XIV.
(12) Joan. VIII. (13) Psal. LXVIII.

vetur, quam per amorem. Unde videmus, quod sævæ bestiæ pœnarum timore retrahuntur a maximis voluptatibus, et sic timor maxime ligat homines. Inter omnes autem, timor mortis est maximus. Est enim finis terribilium. Unde si homo timorem istum superat, superat omnes; et hoc superato, superatur omnis amor mundi inordinatus. Et ideo Christus per mortem suam fregit hoc ligamen, quia abstulit timorem mortis, et per consequens amorem vitæ præsentis. Quando enim considerat homo, quod Filius Dei, Dominus mortis, mori voluit, non timet mori. Et inde est quod ante mortem Christi dicebat ille in Eccli. XLI: *O mors, quam amara est memoria tua!* Sed post mortem Christi clamat Apostolus [1]: *Desiderium habens dissolvi et esse cum Christo.* Unde Matth. X: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, etc.*

Dicit ergo: *Ut liberaret eos, qui timore mortis obnoxii erant servituti*, sc. peccati, *per totam vitam*, quam nimis appetebant. Vel aliter: Homo enim duplici servituti erat obnoxius, sc. legis et peccati. Unde Act. XV lex dicitur *jugum, quod nec nos, nec patres nostri portare potuimus.* Manus enim Moysi erant graves [2]. *Ut eos qui sub lege erant redimeret* [3]. Erant enim obnoxii servituti peccati. Ab ista duplici servitute Christus nos liberavit. Differentia autem inter novum et vetus testamentum est timor, et amor. In novo est amor. *Si diligitis me, mandata mea servate* [4]. Vetus autem fuit lex timoris. *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore* [5]. Et ideo dicit: Ut liberaret eos qui timore mortis corporalis, quam infligebat lex, per totam vitam obnoxii erant servituti legis. Sed quæritur cur statim non liberavit a morte, sed a timore mortis? Respondeo: Dicendum est, quod statim liberavit nos a morte quantum ad causam, sed ab ipsa morte nondum, quamvis liberaverit a timore mortis. Cujus ratio est, quia si liberasset a morte corporali, homines servirent Christo tantum propter bonum corporale, et sic periret meritum fidei et spei; similiter etiam ipsæ pœnæ sunt nobis meritoriæ ad vitam æternam. *Per multas tribulationes, etc.* [6]. Et notandum, quod liberavit nos a timore mortis, primo ostendendo futuram immortalitatem, et ex hoc homo parvipendit mortem temporalem. *Christus resurgens primitiæ dormientium, etc.* [7]. Secundo prægustando voluntarie mortem, ex quo promptiores efficimur ad subeundum mortem pro Christo. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, etc.* [8]. Tertio aperiendo aditum ad gloriam, qui ante mortem suam non patebat, et ex hoc non solum non timemus mortem, sed desideramus eam. *Desiderium habens dissolvi et esse cum Christo, etc.* [9].

Consequenter cum dicit: *Nusquam enim angelos apprehendit*, probat Apostolus utilitatem, quam mors Christi attulit. Et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit, quod Christus per mortem nos liberavit, quod probat ex conditione naturæ passibilis quam assumpsit; secundo concludit similitudinem, ibi: *Unde debuit;* tertio ostendit similitudinis utilitatem, ibi: *Ut misericors fieret.* Dicit ergo: Ita dixi quod Christus per mortem suam liberavit nos a peccatis et morte. Nec est dubium, quod quantum ad conditionem naturæ angelus major est homine, sed quia angelus non fuit obnoxius servituti, nec dignus morte, ideo non assumpsit angelum. Quod si assumpsisset angelum, hoc utique fuisset propter dignitatem naturæ; sed nusquam legimus quod assumpsit eum, *sed tantum semen Abrahæ*, id est, humanam naturam, non tamen idealem, sed in individuo et atomo, et ex semine Abrahæ. *Fili Abraham, etc.* [10]. Et hoc addit, ut Judæi qui gloriantur se esse de genere Abrahæ, magis venerentur Christum. Signanter vero dicit, *Apprehendit*, quia illud proprie dicitur apprehendi quod fugit. Non solum autem ipsa natura humana fugiebat a Deo, sed etiam ipsi filii Abrahæ. *Averterunt scapulam, etc.* [11]. Ista autem apprehensio naturæ humanæ in unitatem personæ Filii Dei, naturam nostram supra modum exaltat; unde dicit Chrysostomus: Magnum revera et mirabile et stupore plenum est, carnem nostram sursum sedere, et adorari ab angelis et archangelis. Hoc ego sæpius in mente versans

(1) Philipp. I.
(2) Exod. XVII.
(3) Galat. IV.
(4) Joan. XIV.
(5) Rom. VIII.
(6) Act. XIV.
(7) I. Cor. III.
(8) II. Pet. III.
(9) II. Cor. V.
(10) Matth. I.
(11) Zach. VII.

excessum patior, magna de genere humano imaginans.

Sed videtur quod magis debuerit naturam angelicam apprehendere quam humanam naturam: similitudo enim est ratio faciens ad congruitatem incarnationis divinæ personæ. In natura autem angelica invenitur expressior similitudo Dei quam in humana, quia ipsa est signaculum similitudinis [1]. Magis ergo videtur quod debuerit apprehendere angelum, quam semen Abrahæ. Præterea: in natura angelica invenitur peccatum sicut in humana. *In angelis suis reperit pravitatem* [2]. Si ergo apprehendit naturam humanam ut liberaret eam a peccato, videtur quod multo magis apprehendere debuerit angelicam. Respondeo: Dicendum, quod assumptibilis dicitur aliqua natura a Filio Dei secundum congruentiam ad unitatem personæ. Ista autem congruentia attenditur quantum ad duo, sc. quantum ad dignitatem, ut illa natura sit assumptibilis, quæ nata est attingere ipsum verbum per suam operationem, amando et cognoscendo ipsum, et quantum ad necessitatem, ut sc. subjaceat peccato remediabili. Primum et secundum sunt in humana natura, quæ apta nata est Deum amare et cognoscere, et peccatum ipsius remediabile fuit, et ideo est assumptibilis. Naturæ autem angelicæ licet adsit primum, deest tamen secundum; nam peccatum est irremediabile, non quidem ex gravitate culpæ, sed ex conditione naturæ seu status. Quod est hominibus mors, est angelis casus, ut dicit Damascenus. Manifestum autem quod omnia peccata hominis, sive sint parva, sive sint magna, ante mortem sunt remissibilia, post mortem vero sunt irremissibilia et perpetuo manent, et ideo natura angelica inassumptibilis est. Et per hoc patet solutio ad objecta, quia licet in natura angelica sit congruentia dignitatis, deest tamen congruentia necessitatis.

Deinde cum dicit: *Unde debuit per omnia fratribus assimilari*, ex prædictis concludit similitudinem, quasi dicat: Quia ergo non apprehendit angelos, sed semen Abrahæ, ideo debuit per omnia assimilari fratribus. Per omnia, inquam, in quibus sunt fratres, non in culpa, sed in pœna, et ideo debet habere passibilem naturam. Unde infra [3]: *Tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato*, quantum sc. ad pœnam, non tentationem culpæ. Item sunt fratres quantum ad gratiam *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus pater, ut filii Dei nominemur et simus* [4]. *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri, etc.* [5].

Consequenter ponit utilitatem istius similitudinis, dum dicit: *Ut misericors fieret.* Ubi duo facit: quia primo ponit eam, secundo exponit ipsam, ibi: *In eo enim, etc.* Nam Christus secundum quod mediator est, duplex habet officium. Unum quo præponitur toti humano generi sicut judex. *Potestatem dedit ei judicium facere, etc.* [6]. Aliud per comparationem ad Deum, apud quem pro nobis quasi advocatus interpellat, quia assistit vultui ejus pro nobis [7]; et [8]: *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum, etc.* In judice autem maxime desideratur misericordia, et præcipue a reis; in advocato desideratur fidelitas. In Christo autem insinuat Apostolus illa duo esse per passionem ejus. Humanum enim genus in Christo inquantum est judex desiderabat misericordiam; inquantum advocatus, fidelitatem. Et ista duo exhibuit Christus per passionem. Unde quantum ad primum dicit quod per passionem assimilatus est fratribus, ut misericors fieret. Sed numquid non fuit misericors ab æterno? Videtur quod sic, quia miserationes ejus super omnia opera ejus [9]. Item ab initio habuit misericordiam. *Ab infantia crevit mecum miseratio* [10]. Respondeo: Dicendum est, quod miseratio dicitur quasi miserum cor super aliena miseria, et hoc est dupliciter. Uno modo per solam apprehensionem, et sic Deus sine passione nostram miseriam apprehendit. Ipse enim cognovit figmentum nostrum, ut dicitur in Ps. CII. Alio modo per experientiam, et sic Christus potissime in passione expertus est miseriam nostram. Et sic dicitur, ut qui erat misericors per apprehensionem nostræ miseriæ, fieret misericors per experientiam. *Cla-*

(1) Ezech. XXVIII.
(2) Job IV.
(3) Cap. IV.
(4) I. Joan. III.
(5) Rom. VIII.
(6) Joan. V.
(7) Infra IX.
(8) I. Joan. II.
(9) Psal. CXLIV.
(10) Job XXXI.

mabo et dicam: ecce adsum, quia misericors sum Dominus Deus tuus [1]. Et inde est, quod misericordiam fecit, ut patet de muliere deprehensa in adulterio. Misericordiam docuit [2]: *Estote misericordes, etc.* Misericordiam mandavit [3]: *Discite quid est, misericordiam volo, et non sacrificium, etc.* Item ipse est fidelis advocatus. Et ideo dicitur: *Fidelis pontifex.* Infra [4]: *Christus assistens pontifex futurorum bonorum.* Et requiritur quod sit fidelis. *Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur* [5]. Et hoc totum, *ut repropitiaret delicta populi*, sc. pro quo mortem sustinere voluit. Ipsa enim passio allegatio est, et fidelium interpellatio.

Deinde cum dicit: *In eo enim, etc.*, exponit istam utilitatem et continuatur sic; quasi dicat: Non loquor de Christo inquantum Deus, sed inquantum est homo. Et ideo *In eo*, i. e., in illa natura quam assumpsit, ut experiretur in se nostram causam esse suam. Unde dicit: *Et tentatus et passus est;* ideo *potens est et eis qui tentantur auxiliari.* Vel aliter: Ideo factus est misericors et fidelis, quia in eo quod passus et tentatus est, habet quamdam convenientiam ad hoc quod misereatur. Et dicit tentatus, non a carne, sed ab hoste. *Ductus est Jesus in desertum a spiritu, ut tentaretur a diabolo* [6]. In ipso enim non fuit aliqua rebellio partis inferioris ad superiorem, sed passus est in carne pro nobis. I. Pet. [7]: *Christus passus est pro nobis, etc.* Et [8]: *Christo ergo in carne passo, et vos eadem cogitatione armamini.*

CAPUT III.

Præfertur Christus Moysi et Aaron, quia ille filius, isti vero ministri nuncupantur, et servi.

1. Unde, fratres sancti, vocationis cælestis participes, considerate apostolum et pontificem confessionis nostræ, Jesum.
2. Qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut et Moyses in omni domo ejus.
3. Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus habitus est, quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricavit illam.
4. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creavit Deus est.
5. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus, tamquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant.
6. Christus vero tamquam filius in domo sua: quæ domus sumus nos, si fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retineamus.

Sicut supra dictum fuit, lex vetus ex tribus habuit auctoritatem, sc. ex angelo, ex Moyse, et ex Aaron Pontifice. Apostolus autem supra prætulit Christum auctorem novi testamenti angelis, per quos lex data fuit, hic intendit ipsum præferre Moysi, qui fuit promulgator, et quasi legislator veteris testamenti. Et circa hoc facit duo. Primo enim præfert Christum Moysi; secundo concludit ex hoc, quod sit efficacissime obediendum Christo, ibi: *Quapropter sicut.* Circa primum duo facit. Primo præmittit dignitatem Christi; secundo ostendit quid sit commune Christo et Moysi, ibi: *Amplioris.* Circa primum duo facit: quia primo ponit conditionem eorum ad quos loquitur; secundo ponit conditionem ejus de quo loquitur, ibi: *Considerate.* Illos autem ad quos loquitur describit tripliciter. Primo ex charitate. Unde dicit: *Fratres;* quasi diceret: Quia ex semine Abrahæ fratres estis et Christi, et inter vos ad invicem. *Omnes vos fratres estis, etc.* [9]. Item fratres Christi. *Non confunditur eos vocare fratres* [10]. Hanc autem fraternitatem facit charitas. *Ecce quam bonum et quam jucundum, etc.* [11]. Secundo etiam describit eos ex sanctitate, cum dicit: *Sancti.* Et hoc propter sacramentorum perceptionem, qua sanctificamur a Christo. *Sed abluti estis, sed sanctificati estis, etc.* [12]. Tertio describit eos ex vocatione, cum dicit: *Vocationis cælestis participes.* Ista autem vocatio dupliciter potest intelligi cælestis esse: vel ratione finis, vel ratione principii. Ratione quidem finis, quia vocati sunt non ad terrena, sicut in veteri testamento, sed vocati sunt ad cælestia regna. *Vocavit nos ad suum regnum et gloriam* [13]. *Qui de tenebris vocavit in admirabile lumen suum* [14]. Ratione vero principii, quia non est ex meritis nostris, nec ex humana adinventione, sed sola cælesti gratia. *Voca-*

(1) Isa. LVIII.
(2) Matth. V.
(3) Matth. XII.
(4) Cap. IX.
(5) I. Cor. IV.
(6) Matth. IV.
(7) Cap. II.
(8) Cap. IV.
(9) Matth. XXIII.
(10) Supra II.
(11) Psal. CXXVII.
(12) I. Cor. VI.
(13) I. Thess. II.
(14) I. Pet. II.

vit per gratiam suam [1]. *Quos autem prædestinavit, hos et vocavit* [2]. *Qui suscitavit ab oriente justum, vocavit eum, ut sequeretur se* [3]. Dicit autem *Participes*, quia non solum Judæi vocati sunt ad gratiam fidei et novi testamenti, sed etiam gentes. *Dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine* [4]. Quia ergo estis in charitate, et sancti, et vocati ad cælestia, debetis libenter audire loqui de eo, per quem ista vobis proveniunt.

Consequenter describit illum de quo loquitur, cum dicit: *Considerate*. Infra [5]: *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum*, etc. Sed quem? *Apostolum*, inquit, *et pontificem confessionis nostræ Jesum*. Apostolus enim in sequentibus præfert Christum Moysi et Aaron, et ideo adscribit ei utriusque dignitatem; Moysi, sc. quia missus fuit a Deo. *Misit Moysen servum suum* [6]. Aaron vero, qui pontifex fuit. *Applica quoque ad te Aaron, etc.* [7]. Christus autem excellentius missus fuit Apostolus, quam Moyses. *Obsecro, Domine, mitte quem missurus es* [8]; quasi dicat: alium digniorem missurus es. Item ipse est pontifex et sacerdos. *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* [9]. Quasi ergo præmittit hic conditionem suam principalem, dicens: *Unde*, id est, ergo, *fratres, considerate Apostolum;* quasi dicat: Prætermittatis considerare illum Apostolum, id est, missum Moysen et pontificem Aaron, et considerate Apostolum et pontificem confessionis nostræ, id est, illum quem nos confitemur. Hoc est enim necessarium ad salutem, ut confiteamur eum. *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* [10]. Vel *confessionis*, id est, sacrificii spiritualis. Omnis enim sacerdos ordinatur ad sacrificia offerenda. Duplex autem est sacrificium, sc. corporale vel temporale. Et ad hoc institutus fuit Aaron. Aliud autem est sacrificium spirituale, quod est in fidei confessione. *Sacrificium laudis honorificabit me* [11]. Et ad istud sacrificium institutus est Christus, non ad tauros. Isa. [12]: *Holocausta arietum et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum, et agnorum, et hircorum nolui*. Et paulo post [13] sequitur: *Ne offeratis ultra sacrificium frustra*.

Deinde cum dicit: *Qui fidelis, etc.*, comparat Christum Moysi. De Aaron infra facit mentionem specialem. Et ponit primo hic, ut dictum est, illud in quo conveniunt; secundo, in quo Christus superat Moysen, ibi: *Amplioris enim gloriæ*. Commune Christo et Moysi est fidelitas ad Deum; et ideo dicit: *Qui fidelis est;* ubi sciendum est, quod totum hoc, quod hic dicitur de Moyse, fundatur super illud quod habetur Num. XII, ubi Dominus ostendit excellentiam Moysi, postquam jurgati sunt contra ipsum Aaron et Maria, ubi ponuntur hæc verba, quæ Apostolus hic allegat. Ibi enim dicitur sic: *At non talis servus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est;* ubi, si bene attendimus, magis commendatur Moyses, quam in aliquo loco Bibliæ. Et ideo Apostolus tamquam excellentissimum ad commendationem Moysi hoc accipit. Hoc autem potest convenire et Christo et Moysi. De Moyse enim patet ex ipsa historia allegata. De Christo etiam intelligitur, quia ipse secundum quod homo, *fidelis est ei qui fecit eum*, sc. Deo Patri, qui fecit eum, sc. Apostolum et pontificem, non secundum divinam naturam, quia sic non est factus, nec creatus, sed genitus, sed secundum humanam. *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem* [14]. Fidelis autem fuit Deo Patri, primo non attribuens sibi quod habebat, sed Patri. *Mea doctrina non est mea* [15]. Secundo quia gloriam ejus quærebat, non suam. Joan. VIII: *Ego gloriam meam non quæro*. Et VII dicitur: *Qui quærit gloriam ejus, qui eum misit, hic verax est, et injustitia in illo non est*. Tertio, quia perfecte obedivit Patri. *Factus obediens usque ad mortem* [16]. Fidelis ergo est Christus ei qui fecit eum. *Sicut et Moyses*, et hoc *in omni domo ejus*, quæ domus est universitas fidelium, de qua Ps. XCII: *Domum tuam decet sanctitudo, Domine*. Vel in omni domo ejus, id est, in toto mundo non tantum in Judæa, sicut Moyses. *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ* [17].

Deinde cum dicit: *Amplioris enim glo-*

(1) Galat. I. (2) Rom. VIII.
(3) Isa. XLI. (4) Coloss I.
(5) Cap. XII. (6) Psal. CIV.
(7) Exod XXVIII. (8) Exod. IV. (9) Psal. CIX
(10) Rom. X. (11) Psal. XLIX.
(12) Cap. I. (13) Ibidem.
(14) Rom. I. (15) Joan. V.
(16) Philipp. II. (17) Isa. XLIX.

riæ, præfert Christum Moysi, et hoc quantum ad duo. Primo quantum ad potestatem; secundo quantum ad conditionem, ibi: *Et Moyses.* Commendando autem Christum, commendat ipsum habuisse honorem in omni domo, sicut Moyses; sed quod Christus ipsum excellat ostendit. Ubi primo ponit rationem; secundo manifestat, ibi: *Omnis namque.* Ratio autem Apostoli est, quod major gloria debetur illi qui fecit domum, quam illi qui eam inhabitat; Christus autem fabricavit domum (*Tu fabricatus es auroram et solem* [1]; *Sapientia ædificavit sibi domum* [2]), id est, Ecclesiam. Ipse enim Christus, per quem gratia et veritas facta est, tamquam legislator ædificavit Ecclesiam. Moyses autem tamquam legis pronuntiator; et ideo solum ut pronuntiatori debetur gloria Moysi. Unde et resplenduit facies ejus, de qua Exod. XXXIV, et II. Cor. III: *Ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus.* Continuatur ergo sic littera: Tu dicis quod Christus est fidelis sicut Moyses, quare ergo dimittemus ne consideremus? Certe quia *amplioris gloriæ dignus est habitus præ Moyse, quanto ampliorem gloriam habet dominus domus qui fabricavit illam;* quasi dicat: Etsi Moyses multum sit honorabilis, tamen Christus honorabilior est, sicut fabricator domus, et sicut legislator principalis. *Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, et nullus ei similis in legislatoribus* [3]. Si ergo debetur gloria Moysi, ampliori dignus est Christus. *Si ministratio damnationis in gloria est, multo magis ministerium justitiæ erit in gloria* [4].

Consequenter probat minorem suæ rationis, cum dicit: *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo.* Minor autem est, quod Christus fabricavit domum istam; et hoc probat primo, quia omnis domus indiget fabricatore; secundo, quia ista domus de qua loquitur, a Christo fabricata est, ibi: *Qui autem omnia.* Primo ergo probat quod ista domus sicut et quælibet alia indiget fabricatore, quia diversa non conjunguntur nisi ab aliquo uno, sicut patet de domo artificiali, in qua ligna et lapides, ex quibus composita est, uniuntur ab aliquo. Aggregatio autem fidelium, quæ est ecclesia et domus Dei, ex diversis collecta est, sc. Judæis et Gentibus, servis et liberis. Et ideo ecclesia sicut et omnis domus ab aliquo uniente fabricatur. Hujus rationis ponit tantum conclusionem, supponens veritatem præmissarum ex facti evidentia. *Ipsi tamquam lapides vivi superædificamini domus spirituales, etc.* [5]. *Superædificati supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum, etc.* [6].

Deinde cum dicit: *Qui autem creavit omnia, Deus*, probat quod Christus sit istius domus ædificator, ipse enim est Deus qui fecit omnia. Et sic hoc intelligitur de toto mundo, planum est. *Ipse dixit, et facta sunt, etc.* [7]. Est autem alia creatio spiritualis, quæ fit per spiritum. *Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem, etc.* [8]. Et hæc fit a Deo per Christum. *Voluntarie genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus* [9]. *Ipsius factura sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis* [10]. Deus ergo istam domum, scil. ecclesiam, ex nihilo, sc. de statu peccati, in statu gratiæ creavit. Ergo Christus per quem fecit omnia (*Per quem fecit et sæcula* [11]; *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso, etc.* [12]), est excellentior, utpote quia habet potestatem factoris, quam Moyses, qui solum fuit pronuntiator.

Deinde cum dicit: *Et Moyses quidem*, præfert Christum Moysi quantum ad conditionem, et circa hoc duo facit. Primo enim ponit rationem suam; secundo manifestat eam, ibi: *Quæ domus.* Ratio autem sua talis est: Constat quod amplioris gratiæ est dominus et in domo propria, quam famulus et in domo domini. Sed Moyses est fidelis sicut servus et in domo Domini, Christus vero sicut Dominus et in domo sua, ergo, etc. Circa quod sciendum est quod Apostolus valde diligenter notat verba illa, scripta de Moyse, in quibus duo dicuntur de ipso: vocatur enim servus, vocatur etiam fidelis non in domo propria, sed in domo Dei nostri. Et quantum ad ista duo, præfert Christum Moysi. Primo enim ostendit quid conveniat Moysi; secundo quid conveniat Christo, ibi: *Christus vero tamquam filius.* Dicit ergo

(1) Psal. LXXIII. (2) Prov. IX.
(3) Job XXXVI. (4) II. Cor. III.
(5) I. Pet. II. (6) Ephes. II.
(7) Psal. XXXII. (8) Psal. CIII.
(9) Jac. I. (10) Ephes. II.
(11) Supra I. (12) Joan. I.

quod Moyses fidelis erat tamquam servus, id est, sicut fidelis dispensator. *Euge, serve bone et fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam* [1]. Christus autem quodammodo servus est, sc. secundum carnem (*Formam servi accipiens* [2]); sed Moyses fuit famulus Dei in verbis Dei proponendis filiis Israel. Ex quo patet, quod quia erat fidelis famulus, illa quæ dicebat ordinabantur ad alium, sc. ad Christum. Et hoc erat *in testimonium eorum, quæ dicenda erant. — Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit* [3]. *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent* [4]. — Quia ergo erat famulus, ideo erat non in domo propria, sed in aliena. Et quia ea quæ dicebat erant in testimonium eorum quæ dicenda erant de Christo; ideo Moyses omniquaque minor fuit Christo.

Deinde cum dicit: *Christus vero*, ostendit quid conveniat Christo, quia sc. *Christus* non est sicut servus, sed *tamquam filius in domo* patris, et per consequens, *sua*, quia hæres naturalis. *Quem constituit hæredem universorum, etc.* [5]. Ecclesia enim est domus Christi. *Sapiens mulier ædificat domum* [6]. *Dominus dixit ad me: filius meus es tu, etc.* [7]. *Filius meus dilectus, etc.* [8]. Est ergo non servus, sed filius, et in domo sua: sed Moyses est servus, et in domo aliena. *Filius manet in æternum* [9].

Deinde cum dicit: *Quæ domus sumus nos*, ostendit quæ sit ista domus. Ista domus sunt fideles, et sunt domus Christi, qui credunt in Christum. *In domo Dei, quæ est ecclesia* [10]. Et etiam quia Christus habitat in ipsis. *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris* [11]. Hæc ergo domus nos fideles sumus. Ad hoc autem, quod simus domus Dei, quatuor oportet, quæ requiruntur circa domum, quæ non sunt in tabernaculo. Et ista tangit Apostolus. Primo, quod spes nostra et fides sit certa et permanens: tabernaculum autem et si sit firmum, tamen cito moveri potest. Et significat illos qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt; sed illi sunt domus, qui verbum Dei retinent. Et ideo dicit: *Si retineamus fiduciam;* dictum est supra, quod fiducia est spes cum expectatione firma et sine timore. *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum* [12]. Secundo quod sit ordinate disposita. Et ideo dicit: *Spei gloriam*, id est, ad gloriam Dei ordinate, ita quod, contemptis aliis, gloriemur in spe gloriæ. *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me* [13]. Tertio quod perseverans. Unde dicit: *Usque in finem. — Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [14]. — Quarto quod sit firma, ut sc. nulla adversitate moveatur. Unde dicit: *Firmam. — Confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam et firmam* [15].

(1) Matth. xxv.
(2) Philipp. ii.
(3) Joan. v.
(4) Act. x.
(5) Supra i.
(6) Prov. xiv.
(7) Psal. ii.
(8) Matth. iii.

LECTIO II.

Si Christus Moyse excellentior est, ideo ei magis obediendum, et ponitur inobedientium pœna.

7. Quapropter, sicut dicit Spiritus Sanctus, Hodie si vocem ejus audieritis,
8. Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto,
9. Ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt et viderunt opera mea
10. Quadraginta annis. Propter quod offensus fui generationi huic, et dixi: Semper hi errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas:
11. Quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.

Supra probavit Apostolus, quod Christus est majoris excellentiæ quam Moyses, hic concludit quod magis est obediendum Christo. Et hoc facit per auctoritatem prophetæ David in Ps. lxxxiv. Ubi tria facit, quia primo proponit auctoritatem, quæ continet quamdam exhortationem; secundo exponit eam, ibi: *Videte, fratres;* tertio ex auctoritate et expositione arguit, iv c., ibi: *Timeamus ergo.* Circa primum tria facit. Primo enim insinuat auctoritatem verborum sequentium; secundo ponit exhortationem, quæ est in auctoritate, ibi: *Hodie si vocem;* tertio ponit quamdam similitudinem, ibi: *Sicut in exacerbatione etc.* Auctoritas verborum est ex hoc, quod non sunt prolata humana adinventione, sed a Spiritu sancto. Unde dicit: *Qua-*

(9) Joan. viii.
(10) I. Tim. iii.
(11) Philipp. iii.
(12) II. Cor. iii.
(13) Jerem. ix.
(14) Matth. x.
(15) Infra vi.

propter sicut dicit Spiritus sanctus ; quasi dicat: Christus est amplioris gratiæ quam Moyses; ergo si audivimus Moysen, non debemus obdurare corda nostra ad audiendum Christum. Ipse autem verba veteris testamenti allegat pro novo, ne credatur, quod tantum sint referenda ad vetus testamentum, imo etiam ad novum, et ad aliud tempus referri debent. Et sunt verba Spiritus sancti, quia, ut dicitur II. Pet. I, *Non humana voluntate allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* Ipse enim David dicit [1] de seipso: *Spiritus Domini locutus est per me.* In hoc ergo ostendit auctoritatem esse veram, quia sc. est a Spiritu sancto, contra Manichæum.

Deinde cum dicit: *Hodie si vocem, etc.*, ponit monitionem, ubi facit tria. Primo enim describit tempus cum dicit: *Hodie;* secundo subdit beneficium, ibi: *Si vocem;* tertio subjungit monitionem suam, ibi: *Nolite obdurare.* Tempus est *hodie,* sc. tempus diei. Tempus enim legis veteris dicebatur nox, quia erat tempus umbræ. *Umbram enim habens lex futurorum bonorum* [2]. Sed tempus novi testamenti, quia repellit umbram noctis legis, dicitur dies. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* [3]. Dicitur etiam istud tempus dies, propter ortum Solis justitiæ. *Vobis timentibus nomen meum orietur sol, etc.* [4]. Hunc diem non sequitur nox, sed clarior dies, quando sc. ipsum Solem justitiæ videbimus revelata facie in rota sua, quando ipsum videbimus per essentiam. Et in hac die exhibetur nobis beneficium. Nam sequitur: *Si vocem ejus audieritis*, quia audimus vocem ejus, quod non erat in veteri testamento, in quo audiebantur tantum verba prophetarum. *Olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime vero diebus istis locutus est nobis in Filio* [5]. *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar ecce adsum* [6]. *Sonet vox tua in auribus meis* [7]. In hoc enim exhibetur nobis beneficium tantum desideratum. *In hac die tua, quæ ad pacem tibi, etc.* [8]. Si ergo tantum est beneficium, ecce monitio: *Nolite obdurare corda vestra.* Cor durum sonat in malum. Durum est quod non cedit, sed resistit impellenti, nec recipit impressionem. Et sic dicitur cor hominis durum, quando non cedit divinæ jussioni, nec de facili recipit divinas impressiones. *Cor durum male habebit in novissimo* [9]. *Secundum duritiam tuam, et cor tuum impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ* [10]. Hæc autem induratio ex duobus causatur. Ex uno quasi negative, sc. ex Deo non apponente gratiam. *Cujus vult Deus miseretur, et quem vult indurat* [11]. Ex alio vero positive, et hoc modo indurat peccator seipsum, non obediendo Deo, et non aperiendo cor suum gratiæ. *Cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent legem et verba, quæ misit Dominus exercituum spiritu suo per manum prophetarum priorum* [12]. — *Nolite ergo obdurare corda vestra,* id est, nolite corda claudere Spiritui sancto. *Vos semper Spiritui sancto restitistis* [13].

Consequenter ponit similitudinem cum dicit: *Sicut in exacerbatione.* Et hæc est similitudo ex facto præterito; nam fideles instruuntur de his, quæ sunt agenda in novo testamento ex iis quæ facta sunt in præterito, secundum illud Rom. XV: *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Facit autem duo circa hoc, quia primo proponit exemplum in generali, ponendo culpam; secundo in speciali, ibi: *Ubi tentaverunt me, etc.* Ut autem sequamur expositionem Apostoli, oportet ponere in ista littera sensus, qui conveniunt expositioni. Legimus autem inter alias duas culpas filiorum Israel gravissime punitas. Una fuit inobedientiæ quam habuerunt in facto exploratorum: de quo Num. XIII et XIV. Pro quo facto indignatus Dominus voluit totum populum delere. Unde juravit quod nullus intraret terram promissionis, exceptis duobus, sc. Caleb et Josue. Istud autem vocat specialiter exacerbationem, quia licet per alia peccata offendissent Deum, tamen per illud exacerbaverunt ipsum, quia sicut fructus acerbus, qui opponitur maturo, non est aptus ad cibum, sic tunc ira Dei fuit inflexibilis. *Exacerbaverunt eum in deserto, et tenta-*

(1) II. Reg. XXIII. (2) Infra X.
(3) Rom. XIII. (4) Matth. III.
(5) Supra I. (6) Isa. LII. (7) Cant. II.
(8) Luc. XIX. (9) Eccli. III.
(10) Rom. II. (11) Rom IX.
(12) Zach. VII. (13) Act. VII.

verunt eum in inaquoso [1]. *Exacerbastis eum qui fecit vos* [2]. Aliud peccatum fuit peccatum tentationis. Frequenter enim tentaverunt Deum, quia quandoque pro aqua, quandoque pro carnibus, quandoque vero pro pane: ita quod decies tentaverunt ipsum. *Tentaverunt me jam per decem vices* [3]. *En decies confunditis me* [4]. Et ideo dicit: *Secundum diem tentationis.* Posset autem aliquis putare quod idem esset peccatum exacerbatio et tentatio; ita quod vellet Apostolus dicere: Nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione, quæ fuit in die tentationis. Sed hoc est contra expositionem Apostoli. Ideo dicendum est sic: Nolite obdurare corda vestra sicut in exacerbatione; et iterum: sicut in die tentationis, ita quod sint duo peccata. Unde Ps. LXXVII: *Conversi sunt, et tentaverunt Deum, et sanctum Israel exacerbaverunt.*

Consequenter prosequitur culpas in speciali, cum dicit: *Ubi tentaverunt me patres vestri, etc.* Et circa hoc duo facit, quia primo ponit peccatum tentationis; secundo peccatum exacerbationis, ibi: *Et dixi semper.* Circa primum tria facit. Primo enim ponit peccatum tentationis; secundo ostendit ejus gravitatem, ibi: *Probaverunt;* tertio ponit pœnam, ibi: *Propter quod offensus fui.* Dicit ergo, quod in eis fuit peccatum tentationis in deserto, quia ibi tentaverunt me patres vestri, et loquitur in persona Domini, ubi sciendum est, quod tentare est experimentum sumere de re quam quis ignorat. Unde quod quis tentat Deum, procedit ex infidelitate. Sed sciendum est quod aliquando aliquis tentat Deum, non cum intentione tentandi et experiendi, verumtamen se habet ad modum tentantis. Qui enim utitur re sua propter utilitatem, non tentat proprie: puta si aliquis fugiens currat super equum suum, et si tentat, non tamen cum intentione tentandi. Sed quando ad nihil utile est quod facit, tunc tentat. Item si aliquis exponat se alicui periculo compulsus necessitate, sub spe divini auxilii, non tentat Deum. Si autem sine aliqua necessitate, tunc tentat Deum. Et sic dicit ipse [5]: *Non tentabis Dominum Deum tuum;* quia necessitas nulla erat quod mitteret se deorsum. Sic isti tentaverunt Dominum, quia dubitaverunt de potestate Dei, clamantes contra Moysen, ac si Deus non posset eis dare cibum, cum potentiam suam in majoribus experti fuissent: et ideo erat peccatum infidelitatis, quod est maximum.

Deinde ponitur gravitas culpæ, cum dicit: *Probaverunt me, etc.* Quanto enim aliquis majora beneficia Dei recipit, et majorem certitudinem divinæ potestatis habet, et postmodum dubitat, tanto gravius peccat. Isti vero viderunt signa et prodigia in terra Ægypti, apertionem maris, et alia miracula, et tamen non crediderunt. Unde Num. XIV: *Homines qui viderunt majestatem meam, et signa quæ feci in Ægypto et in solitudine, et tentaverunt me jam decem vices, etc.* Et ideo dicit: *Probaverunt*, id est, experiri voluerunt, *et viderunt*, id est, experti sunt, *opera mea*, id est, effectus qui non poterant esse, nisi virtutis infinitæ esset ille qui opera faciebat. Et hoc totum non uno die, sed *quadraginta annis*, quibus sc. manserunt in deserto, quia semper habuerunt manna et columnam ignis et nubis; vel probaverunt quod viderunt me, quia sc. in nullo defeci eis. Illud tamen quod dicit, *quadraginta annis*, secundum intentionem Apostoli refertur ad priora, sed secundum intentionem Psalmistæ refertur ad sequentia, ut dicatur quod offensus vel infensus ei fuit quadragesimo anno. Et sic habet littera Hieronymi.

Deinde cum dicit: *Propter quod offensus fui*, ponitur pœna peccati: et est duplex littera, sc. offensus, vel proximus, et idem est, *propter quod*, id est, propter peccatum, fui offensus, id est, indignatus, non quod ira sit in Deo, nisi similitudinarie, quia punit sicut iratus: de qua pœna frequenter habetur in Exod. XXII: *Dimitte me, ut irascatur furor meus, etc.*, et in lib. Numerorum. Sæpe enim prostrati sunt. Unde I. Cor. X agit de pœna istius peccati. Vel *Proximus fui*, sc. puniendo ipsos. Quando enim Dominus subvenit bonis, et punit malos, tunc est prope ipsos; sed quando dissimulat peccata hominum propter pœnitentiam, et dissimulat afflictionem justorum, ut crescat ipso-

(1) Ps. LXXVII. (2) Baruch IV. (3) Num. XIV. (4) Job XIX. (5) Matth. IV.

rum meritum, tunc videtur etiam longe. *Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa cardines cœli perambulat* [1]. Vel proximus, quantum ad divinam misericordiam, quia hoc ipsum, quod punit eos temporaliter magnum misericordiæ signum est. Augustinus: Hic ure, hic seca, ut in æternum parcas.

Deinde cum dicit: *Et dixi, etc.*, ponit peccatum exacerbationis in speciali. Et hoc patet per hoc quod infra dicitur: *Quibus juravi non introire, etc.* Et circa hoc facit duo. Primo enim ponit culpam; secundo subdit pœnam, ibi: *Quibus juravi in ira mea, etc.* Culpam autem duplicem ponit. Una est in obstinatione in malo; alia est in recessu a bono. Et istam ponit, ibi: *Ipsi vero non cognoverunt vias meas.* Dicit ergo: Ego sic fui eis proximus, sc. puniendo eos. *Et dixi*, sc. prævisione æterna: *Hi errant corde semper. — Semper contentiose egistis contra Dominum* [2]. *Si potest Æthiops mutare pellem suam, etc.* [3]. — Sic ergo uno modo aliquis exacerbat Deum quando obstinate adhæret malo; alio modo, quando contemnit bonum. Unde dicit: *Ipsi vero non cognoverunt vias meas*, hoc est, non quantum ad simplicem ignorantiam, sed ad affectatam, ut sit sensus: Non cognoverunt, id est, cognoscere noluerunt. *Scientiam viarum tuarum nolumus* [4]. *Noluit intelligere ut bene ageret* [5]. Vel non cognoverunt, id est, non approbaverunt, sicut dicit Apostolus [6]: *Cognovit Dominus qui sunt ejus.*

Consequenter ostendit pœnam cum dicit: *Quibus juravi.* In quo verbo ponit immobilitatem, in hoc quod vult juramenta firma; quando enim Deus vel angelus inveniuntur jurare, signum est immobilitatis ejus de quo juravit. *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum, etc.* [7]. Verumtamen aliquando non jurat nisi sub conditione, quia sc. si non pœniteant, hæc mala evenient eis. Ponit etiam quod pœna ista non est ad comminationem, sed magis ad exterminationem, quia dicit: *In ira. — Domine, ne in ira tua corripias me* [8]. — Juravit ergo in ira: *Si introibunt in requiem meam.* Constructio est defectiva ad modum irati, qui truncat verba sua. Et accipitur *ly* si, pro non, id est, non introibunt in requiem meam. Est autem triplex requies. Una est temporalis, de qua Luc. c. XII: *Habes multa bona reposita in annos plurimos, requiesce, etc.* Secunda est requies conscientiæ. *Modicum laboravi, et inveni requiem multam* [9]. Tertia est requies gloriæ æternæ. *In pace in idipsum dormiam et requiescam* [10]. Potest ergo exponi illud, quod dicitur hic de qualibet istarum, ut dicatur: Ipsi vero nec in requiem terræ promissionis, nec in requiem conscientiæ, nec in requiem fruitionis æternæ introierunt.

(1) Job XXII.
(2) Deut XXXI.
(3) Jerem. XIII.
(4) Job XXI.
(5) Psal. XXXV.

LECTIO III.

Monentur Hebræi ut obediant Christo, ne si sint participes culpæ Judæorum, fiant et participes pœnæ.

12. Videte, fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi a Deo vivo.

13 Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

14 Participes enim Christi effecti sumus: si tamen initium substantiæ ejus usque ad finem firmum retineamus.

15. Dum dicitur: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione.

16. Quidam enim audientes, exacerbaverunt: sed non universi qui profecti sunt ab Ægypto per Moysen.

17. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto?

18. Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt?

19. Et videmus quia non potuerunt introire in requiem ipsius propter incredulitatem.

Supra Apostolus per auctoritatem Psalmistæ ostendit, quod firmiter obediendum est Christo. In auctoritate vero posuit tria, monitionem, culpam, et pœnam; hic exponit ista tria per ordinem. Primum facit hic, *Videte;* secundum, ibi: *Quidam;* tertium, ibi: *Quibus autem juravit.* In admonitione vero sunt duo, sc. ipsa monitio, et ipsius monitionis conditio. Unde ista duo exponit. Primo primum, hic; secundo secundum, ibi: *Participes enim Christi.* In prima vero admonitione ad duo hortatur, sc ad sollicitam considerationem; secundo ad mutuam admonitionem, ibi:

(6) I. Tim. II.
(7) Psal. CIX.
(8) Psal. VI.
(9) Eccli. LI.
(10) Ps. IV.

Sed adhortamur. Dicit ergo: *Videte.* Unusquisque enim in se debet considerare in quo statu sit. *Opus suum probet unusquisque* [1]. *Vide vias tuas in convalle* [2]. — *Videte ergo, fratres,* quantum ad quemlibet in se, quia quilibet est pars societatis, et unicuique mandavit Deus de proximo suo [3]. *Videte,* id est, probate unus alium, *ne forte sit in aliquo vestrum, etc.;* quasi dicat: Multi inter vos sunt in statu perfecto, tamen propter fragilitatem et arbitrii libertatem posset esse malum in aliquo vestrum. *Ecce qui serviunt ei, non sunt stabiles, et in angelis suis reperit pravitatem, quanto magis hi qui habitant domos luteas, et terrenum habent fundamentum* [4]? *Nonne ergo duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est* [5]? Non ergo aliquis sit tantum sollicitus de se; sed etiam de quolibet suæ societatis. Sed quid? *Ne sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis.* Ecce malum de quo loquitur Apostolus, sc. cor incredulum, id est, non firmum in fide, in quo consistit malitia animæ: quia sicut bonum animæ est in adhærendo Deo (*Mihi autem adhærere Deo bonum est* [6]), quod sc. est per fidem: ita recedere a Deo per incredulitatem est malum hominis (*Scito et vide, Israel, quia malum et amarum est reliquisse te Dominum, etc.* [7]). Et ideo dicit: *Discedendi,* quia per incredulitatem recedit *a Deo vivo.* — *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ* [8]. — Dicit autem, *a Deo vivo,* quia et est vita in se, et est vita animæ. *In ipso vita erat* [9]. Quod ideo dicit, ut ostendat quod per recessum a Deo, homo incurrit mortem spiritualem. Sed si inveniatur istud malum in aliquo, numquid desperandum est? Non, sed magis debet exhortari, id est, admoneri. Ideo dicit: *Sed exhortamini vosmetipsos per singulos dies,* id est, continue, sc. discutiendo conscientiam suam, et inducendo ad bonum. *Donec hodie cognominatur,* id est, donec durat præsens tempus gratiæ, quod est totum sicut unus dies. *Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est* [10]. Et hoc ideo, *ut non obduretur aliquis ex vobis fallacia peccati.* Sicut enim supra dictum est, cor obduratur per obstinationem in malum. Sed per hoc aliquis firmiter inhæret peccato, quia fallitur. Naturale enim est appetitui adhærere bono; sed recedit a bono, quia decipitur. Prov. XIV: *Errant qui operantur malum;* et Prov. XIII, secundum aliam litteram: *Animæ dolosæ errant in peccatis. — Ergo erravimus a via veritatis* [11].

Consequenter cum dicit: *Participes, etc.,* exponit conditionem monitionis; quasi dicat: Ista conditio magis est efficax quam illa, quia illi tantum audierunt, nos autem participes facti sumus Christi. Et loquitur proprie, quia in veteri testamento erat tantum auditus, nec conferebatur gratia ex opere operato; sed in novo testamento et est auditus fidei, et datur gratia ipsi operanti. Unde sumus facti participes Christi. *De plenitudine ejus accepimus omnes* [12]. Sumus autem participes gratiæ, primo per susceptionem fidei. *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris* [13]. Secundo per sacramenta fidei. *Quicumque in Christo baptizati estis, Christum induistis* [14]. Tertio per participationem corporis Christi. *Panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est* [15]? Sciendum autem quod duplex est participatio Christi. Una imperfecta, quæ est per fidem et sacramenta; alia vero perfecta, quæ est per præsentiam et visionem rei; primam jam habemus in re, sed secundam in spe. Tamen cum hoc spes habet hanc conditionem, sc. si perseveramus. Unde dicit: *Si tamen initium, etc.* Quicumque enim in Christo baptizatur, suscipit quamdam novam naturam, et formatur quodammodo Christus in ipso. *Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur in vobis Christus* [16]. Hoc quidem in nobis vere perficietur in patria, sed hic tantum initium, et hoc per fidem formatam, quia informis mortua est. *Fides sine operibus mortua est* [17]. Unde ista non est nobis initium participationis Christi, sed fides formata. *Est autem fides sperandarum substantia rerum* [18], id est, fundamentum, et quasi initium. Dicit ergo: Sumus participes

(1) Galat. VI.
(2) Jerem. II.
(3) Eccli. XVII.
(4) Job IV.
(5) Joan. VI.
(6) Psal. LXXII.
(7) Jerem. II.
(8) Ibidem.
(9) Joan. I.
(10) Joan. IX.
(11) Sap. V.
(12) Joan. I.
(13) Ephes III.
(14) Galat. III.
(15) I. Cor. X.
(16) Galat. IV.
(17) Jac. II.
(18) Infra X.

Christi, si tamen tenemus usque in finem firmum initium substantiæ ejus, sc. fidem formatam. Sed contra: Videtur quod timor magis sit initium, quia dicit Ps. [1]: *Initium sapientiæ timor Domini.* Respondeo: Dicendum est, quod fides formatur per charitatem. Charitas autem non est sine timore casto. Et ideo fides formata semper habet timorem istum secum annexum. Unde et fides et timor sunt initium. Illud autem quod addit, *Dum dicitur, hodie, etc.*, totum expositum est.

Deinde cum dicit: *Quidam enim audientes*, exponit quod dixerat de culpa illorum; quasi dicat: Vos estis effecti participes Christi, si non obduraveritis corda vestra sicut isti qui audierunt, sed exacerbaverunt, *sed non universi*, id est, non tamen omnes. Duo enim, sc. Caleb et Josue, permanserunt, ut habetur Num. XIV, et alios etiam confortabant. Et per hoc datur intelligi, quod cum non tota ecclesia cadat, sed tantum aliqui, licet plures, quod nihilominus mali punientur, sed non boni, sicut in illis duobus. *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua sua Baal* [2]. *Reliquiæ secundum electionem Dei salvæ factæ sunt* [3].

Deinde cum dicit: *Quibus autem, etc.*, exponit illud quod dixerat de pœna. Et primo illud quod dixerat, *Offensus fui;* secundo illud quod dixerat, *Juravi in ira, etc.*, ibi: *Quibus autem juravit, etc.* Dicit ergo: *Quibus autem offensus est quadraginta annis? Nonne, etc.* Ex quo patet, quod istud quod supra dixit, *quadraginta annis*, refertur ad illud, *offensus fui.* Unde dicit, quod fuit eis offensus per illos quadraginta annos. Unde sciendum est, quod omnes qui egressi sunt de Ægypto, mortui sunt in deserto, sicut dicitur Jos. V. Non tamen omnes prostrati sunt; sed aliqui vel a Deo, sicut quando aperta est terra, et deglutivit Dathan et Abiron, sicut dicitur in Ps. LXXVII; et de hoc habetur Num. XVI. Aliqui vero prostrati sunt a Moyse, sicut patet in conflatione vituli, sicut patet Ex. XXII. Aliqui vero ab hostibus, sicut patet in pluribus locis. Et ista satis habentur I. Cor. X. Aliqui vero morte propria mortui sunt. Non ergo omnes prostrati sunt. Unde non fuit pœna generalis, sed pœna specialis fuit. Et nullus præter illos duos qui dicti sunt, introierunt terram promissionis. Et de ista terra dicit: *Quibus autem juravit*, id est, firmiter statuit, *non introire in requiem, nisi illis qui fuerunt increduli*, verbis sc. exploratorum? Unde patet, quod propter incredulitatem non potuerunt intrare in requiem ipsius; et propter hoc dicit: *Videmus*, quia experti sunt, quod propter incredulitatem suam non potuerunt intrare. Vel *videmus* nos, sc. per pœnam illam, quæ dicta est, *quia non potuerunt, etc.*

(1) Psal. CX. (2) III. Reg. XIX. (3) Rom. XI.

CAPUT IV.

Admonet ut ingredi conentur in requiem illam per fidem, ne socientur eis, qui per incredulitatem non introierunt.

1. Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse.
2. Etenim et nobis nuntiatum est quemadmodum et illis, sed non profuit illis sermo auditus, non admixtus fidei ex his quæ audierunt.
3. Ingrediemur enim in requiem, qui credidimus, quemadmodum dixit: Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam: et quidem operibus ab institutione mundi, perfectis.
4. Dicit enim in quodam loco de die septima sic: Et requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis.
5. Et in isto, rursum: Si introibunt in requiem meam.
6. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, et hi quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem;
7. Iterum terminat diem quemdam hodie, in David dicendo post tantum temporis, sicut supra dictum est: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.
8. Nam si eis Jesus requiem præstitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die.

Præmisit supra Apostolus auctoritatem David, et exposuit, nunc autem arguit ex ipsa. Et circa hoc facit duo. Primo enim inducit sollicitudinem introeundi; secundo monet quod properemus ingredi; ibi: *Festinemus ergo.* Circa primum duo facit. Primo enim incutit sollicitudinem timoris; secundo ostendit quod de hoc debet sollicitudo imminere, ibi: *Etenim et nobis.* Dicit ergo: Dictum est quod infensus est illis, qui non crediderunt, ita quod juravit quod non introibunt in requiem ejus. *Ergo et nos timeamus*, sc. timore casto et sollicitudinis. *Beatus homo qui*

semper vel pavidus [1] *Qui se existimat stare, videat ne cadat* [2]. Timor enim hujusmodi est utilis admonitio ad bonum, et est comes trium spiritualium virtutum, sc. spei, fidei, et charitatis. *Ego mater pulchræ dilectionis, et timoris, et agnitionis et sanctæ spei* [3]. Sed quid timere debemus? *Ne forte relicta pollicitatione, etc.* Beatitudo enim sive felicitas in hoc consistit, ut homo ingrediatur illam. *Beatus ero, si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndum claritatem Jerusalem* [4]. *Contemplantes ne forte quis desit gratiæ Dei* [5]. Quia, ut dicit Chrysostomus, major est pœna damnatis de hoc quod sunt exclusi a visione Dei, quam aliæ pœnæ quas habent. Et dicit: *Existimetur*, sc. divino judicio. *Ite, maledicti, in ignem æternum* [6]. Vel existimetur secundum humanam opinionem. *Hoc scitote intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei* [7]. Timendum est ergo ne aliquis ex vobis existimetur deesse, quia vobis facta est promissio intrandi. *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta* [8]. *Amodo jam dicit Spiritus, ut requiescant a laboribus suis* [9]. Timendum est ergo ne propter culpam nostram non ingrediamur relicta pollicitatione, id est, promissione, quam relinquimus deserendo spem, fidem, et charitatem, per quam possumus introire. Et hoc fit per peccatum mortale.

Consequenter cum dicit: *Etenim nobis*, ostendit quod nobis imminet ista sollicitudo. Et circa hoc facit duo. Primo enim proponit intentionem suam; secundo probat eam, ibi: *Ingrediemur*. Circa primum duo facit, quia primo ostendit quod nobis facta est ista promissio; secundo quod ista promissio non sufficit, ibi: *Sed non profuit*. Dicit ergo: *Etenim nobis nuntiatum*, id est, nobis promissum, *est*. Unde sciendum est, quod illa quæ in veteri testamento promissa sunt temporaliter, intelligenda sunt spiritualiter. Omnia enim in figura contingebant illis [10]; et [11]: *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*.

Deinde cum dicit: *Sed non profuit, etc.*, ostendit quod non sufficit promissio, quin nihilominus debeamus esse solliciti. Unde dicit quod sermo auditus et non creditus in nullo eis profuit. Non enim auditores legis justificabuntur, sed factores [12]. Et dicit: *Non admixtus fidei*, quia sicut ex intellectu et intellecto fit unum, ita ex corde credentis et ipsa fide formata fit unum. *Qui adhæret Deo unus spiritus est* [13]. Illud autem quod dicit: *Ex his quæ audierunt*, potest esse ratio quare sermo non est admixtus fidei. Hoc enim fuit ex his, quæ audierunt ab exploratoribus, quibus fuerunt increduli. Vel potest esse determinatio fidei, quæ debet esse ex his quæ audierunt. Fides enim ex auditu [14]. Verba enim Dei sic sunt efficacia, quod statim audita debent esse credita. *Testimonia tua credibilia facta sunt nimis* [15].

Deinde cum dicit: *Ingrediemur enim, etc.*, probat propositum, et circa hoc facit tria. Primo enim ostendit, quod nobis est necessarium credere sicut illis; secundo adducit duas auctoritates ad probandum intentum suum, ibi: *Et quidem operibus*; tertio ex illis arguit, ibi: *Quoniam ergo superest*. Dicit ergo: Nobis factus est sermo sicut et illis, quia *ingrediemur in requiem*. — *In pace in idipsum dormiam et requiescam* [16]. *Requiescet, et non erit qui te excitabit* [17]. — Est autem duplex requies. Una in bonis exterioribus, et ad istam egreditur homo a requie mentis; alia est in bonis spiritualibus, quæ est intima, et ad istam ingreditur. *Intra in gaudium Domini tui* [18]. *Introduxit me rex in cellaria sua* [19]. Deinde ponit auctoritatem. *Sicut juravi, etc.*, et hoc expositum est.

Deinde cum dicit: *Et quidem operibus, etc.*, ponit duas auctoritates. Unam legis, quæ habetur Gen. II; aliam quæ frequenter posita est, quæ habetur in Ps. XCIV. Dicit ergo quantum ad primum: *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis; dixit, etc.* Hoc potest legi dupliciter: Uno modo quod non

(1) Prov. XXVIII.
(2) I. Cor. X.
(3) Eccli. XXIV.
(4) Tob. XIII.
(5) Infra XII.
(6) Matth. XXV.
(7) Ephes. V.
(8) Isa. XXXII.
(9) Apoc. XIV.
(10) I. Cor. X.
(11) Rom. XV.
(12) Rom. II.
(13) I. Cor. VI.
(14) Rom. X.
(15) Psal. XCII.
(16) Psal. IV.
(17) Job XI.
(18) Matth. XXV.
(19) Cant. I.

sit ibi, *enim*, sed *dixit, in quodam loco, etc.* Et est planior littera, ut sit sensus: Dico quod ingrediemur in requiem, quæ præfigurata est ab institutione mundi, de qua requie præfigurata per diem septimam, *dixit*, sc. Spiritus sanctus qui loquitur in scriptura: quia Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines [1]. *In quodam loco*, famoso, sc. Gen. II, *de die septima: Et sic requievit Deus ab operibus suis.* Operibus, inquam, ab institutione mundi perfectis. Vel dixit Spiritus sanctus in quodam loco de die septima: et hoc dixit postquam narraverat opera sex dierum ipsis perfectis ab institutione mundi. Si vero sit ibi: *Dicit enim*, sic est defectiva constructio, et est sensus: Nuntiatum est nobis quod ingrediemur, et hoc operibus ab institutione mundi perfectis; sed quando et quomodo nuntiatum est, quia dixit, in quodam loco, etc. Dicit autem, *operibus perfectis*, ad denotandum opera sex dierum, quæ fuerunt perfecta. Dicit vero, *ab institutione mundi*, quia primo constitutus est mundus, et post sex dies distincte perfectus est in singulis partibus.

De distinctione autem istorum dierum diversimode loquuntur sancti. Aliter enim accepit Augustinus ab aliis sanctis, sicut patet prima parte Summæ, quæst. 74, art. 2 et 3. Tamen quomodocumque dicatur, manifestum est quod opera illa perfecta fuerunt. Est enim in ipsis duplex perfectio. Una secundum partes mundi, quæ sunt cælum, et quatuor elementa. Et hæc attenditur penes earum essentias, sicut habetur in prima parte Summæ, quasi ubi supra. Et hoc fuit per opus creationis, quod fuit prima die; et per opus distinctionis, quod fuit secunda et tertia die. Et in hoc concordat Augustinus cum aliis. Alia perfectio est secundum singulas partes. Et hæc perfectio pertinet ad opus ornatus. Et iste ornatus quantum ad superiora fuit quarta die; quantum ad mediam, sc. aerem et aquam, quinta die; quantum vero ad terram, quæ est infimum elementum, fuit sexta die. Ista vero perfectio convenit numero senario, qui consurgit ex suis partibus aliquoties simul sumptis, quæ sunt unum, duo, et tria; quia sexies unum sunt sex, similiter ter bis, et bis ter, et unum, duo, tria, sunt sex; quia ergo senarius est primus numerus perfectus, quia licet ternarius conveniat aliqualiter his quæ dicta sunt, quia ter unum, tria sunt, et unum et duo, tria sunt; tamen bis unum non faciunt tria, similiter semel duo non faciunt tria, sed tantum duo. Ideo per ipsum senarium designatur perfectio rerum. Post perfectionem vero promittitur quies, quæ nulli datur nisi operanti. Et sic in septima die qua mutatus est status mundi, sicut in qualibet alia erat quædam variatio. Unde in ipsa incepit status propagationis, propter quod et connumeratur aliis, ideo in septima mundi ætate est status quiescentium. Secundum Augustinum tamen ista septima dies nihil aliud est quam cognitio angelica relata ad quietem Dei ab operibus. Sed contra: Si quievit die septima, quis ergo fecit eam, si non est opus Dei? Præterea Joan. v: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* Respondeo: Dicendum est quod accipitur ibi quies non secundum quod opponitur labori, sed secundum quod opponitur motui. Deus enim etsi producendo non moveatur, tamen quia de ipso non loquimur nisi per sensibilia, in quibus non est operatio sine motu, ideo omnis operatio, large loquendo, dicitur motus, et sic dicitur quievisse, quia cessavit novas species producere: quia illa, quæ postea facta sunt fuerunt in illis rebus tunc productis: vel secundum virtutem activam, sicut in animalibus perfectis, vel secundum rationes seminales, vel secundum materiam, sicut mineralia. Ideo tunc non fuit mortuus suscitatus, sed fuit factum corpus, quod posset suscitari. Quædam autem fuerunt tunc secundum similitudinem, ut animæ rationales, quæ tantum fiunt a Deo. Sic ergo requievit Deus ab operibus producendis, quia omnia aliquo modo præcesserunt, ut dictum est, tamen usque modo operatur, conservando et gubernando quæ condidit. Et sic septimam diem Deus fecit sicut quamlibet aliam, quia tunc fuit aliquid additum, quia tunc incepit status propagationis. Quælibet autem additio variabat statum mundi, ut dictum est, et faciebat unum diem. Vel secundum Augustinum non dicit simpliciter *requievit*, sed: *Requievit ab*

(1) II. Pet. I.

operibus suis. Ab æterno enim requievit in seipso, sed tunc etiam requievit non in operibus, sed ab operibus. Aliter enim operatur Deus, et quilibet alius artifex. Artifex enim agit propter indigentiam suam, sicut domificator facit domum, ut in ipsa quiescat. Similiter faber facit cultellum propter lucrum. Unde desiderium cujuslibet artificis quietatur in opere suo. Sed non sic est de Deo, quia non agit propter indigentiam suam, sed propter bonitatem communicandam. Unde non quiescit in opere, sed ab opere producendo, et quiescit tantum in sua bonitate. Consequenter autem ponit auctoritatem David, quæ jam exposita est.

Consequenter cum dicit: *Quoniam ergo superest, etc.*, arguit ex præmissis. Et circa hoc facit duo. Primo enim accipit sensum secundæ auctoritatis illius: *Si vocem ejus audieritis, etc.;* secundo arguit ex primo, ibi: *Itaque relinquitur, etc.* Circa primum duo facit, quia primo trahit duo a secunda auctoritate; secundo ostendit quod hæc duo intelliguntur in ipsa, ibi: *Nam si eis Jesus.* Accipit ergo duo quæ intelliguntur in ipsa, ibi: *Nam justum est*, sc. quod antiqui patres non introierunt. Aliud est, quod tempore David adhuc restabat alia quies præstanda. Licet enim ipsis fuisset promissa requies præstanda in terra promissionis, tamen per hoc quod *post longum tempus* dicit: *Hodie si vocem, etc.*, ostendit quod alia requies restat. Aliter enim non faceret mentionem de requie, dicens: *Hodie, etc.* Est ergo quædam requies in quam nobis intrandum est, in quam illi non intraverunt *propter incredulitatem.* Et ideo quoniam illi non intraverunt, restat ergo quosdam intrare, quibus promissio facta est, quia *hi quibus prius nuntiatum est non introierunt*, id est, Judæi quibus promissio facta est. Restat ergo quosdam intrare, cujus ratio est, quia si Deus creavit hominem ad æternam beatitudinem, quia ad imaginem et similitudinem suam creavit illum, ideo præparavit ei requiem. Licet ergo aliquis ex merito culpæ suæ excludatur, non tamen vult Deus quod illa præparatio sit frustra. Et ideo superest ut quidam intrent, ut patet de vocatis ad nuptias. *Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui invitati fuerant, non fuerunt digni, etc.* [1]. Et ideo *terminat*, id est, determinat nobis, *diem* septimam, id est, diem gratiæ, *dicendo in David: Hodie si vocem, etc.* Et repetit auctoritatem, quæ exposita est. Sciendum est autem, quod Deus homini præparavit beatitudinem pro requie, nec vult istam præparationem esse frustra; sed si unus non intrabit, alius intrabit, sicut ostenditur in illa parabola de nuptiis [2]. Unde Apoc. III: *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam;* quasi dicat: Si tu non accipias, alius habebit. *Conteret multos, et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis* [3].

Deinde cum dicit: *Nam si eis Jesus, etc.*, probat quod supersit alios intrare, quia *si Jesus* Nave, id est Josue, filiis Israel, *finalem requiem præstitisset, numquam de alia, etc.*, id est, non immineret nobis alia requies, nec de alia aliqua propheta David loqueretur post illam diem. Unde manifestum est, quod illa requies fuit signum requiei spiritualis.

LECTIO II.

Festinandum esse inquit in requiem ingredi, ubi omnium operum sabbatum est, nonnulla adjiciens de verbi Dei virtute.

9. Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei.
10. Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut et a suis Deus.
11. Festinemus ergo ingredi in illam requiem: ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.
12. Vivus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum, et intentionum cordis.
13. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus, ad quem est nobis sermo.

Supra Apostolus duas auctoritates assumpsit, unam de II. Genes.; aliam vero de Ps. XCIV, et conclusit intentionem suam ex secunda auctoritate, sc. Psalm. Hic concludit idem ex prima. Et circa hoc facit duo. Primo enim ponit conclusionem; secundo ponit rationem consequentiæ, ibi: *Qui enim ingressus.* Circa primum sciendum est quod

(1) Matth. XX (2) Matth. XXII. (3) Job LIV.

Apostolus in serie omnium istorum verborum facit mentionem de triplici requie. Prima est requies Dei ab operibus suis; secunda est requies temporalis, quam habuerunt filii Israel in terra promissionis; tertia est requies æterna, quæ per istas duas dèsignatur. Sed Apostolus hic, antequam faciat mentionem de requie æterna, dicit quod post terrenam adhuc *relinquitur*, id est, remanet, *sabbatismus populo Dei*, qui in veteri lege per sabbatum repræsentabatur, sc. requies æterna. *Vocaberis sabbatum delicatum et sanctum Domini* [1]. *Erit mensis ex mense et sabbatum ex sabbato* [2], id est, requies perpetua. Et dicit *sabbatismus*, quia sicut in veteri lege sabbatum repræsentabat requiem Dei ab operibus suis, de qua dicitur Gen. II: ita illa requies erit sanctorum ab operibus suis. *Amodo jam dicit spiritus, ut requiescant a laboribus suis* [3]. Unde subdit: *Qui enim ingressus est in requiem ejus*, quia sicut Deus sex diebus operatus est, et septima requievit, ita per sex dies præsens tempus propter perfectum numerum significatur. Qui ergo perfecte operatur, in septima *requiescit ab operibus suis, sicut et a suis Deus*, non autem a quibuscumque operibus, quia sunt ibi quædam opera perpetua, videre sc., amare, et laudare (*Non habebant requiem nocte ac die, dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus, etc.* [4]); sed ab operibus laboriosis. *Qui sperant in Domino, habebunt fortitudinem, assument pennas ut aquilæ, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient* [5].

Deinde cum dicit: *Festinemus*, inducit ad festinationem. Et circa hoc facit duo. Primo enim ponit monitionem; secundo subdit rationem de introitu illius requiei, ibi: *Vivus est*. Item circa primum duo facit. Primo enim monet ad festinandum; secundo ostendit tardantis periculum, ibi: *Ut ne in idipsum*. Dicit ergo: Quia igitur relinquitur sabbatismus, etc. *Festinemus ergo ingredi in illam requiem*. Et signanter dicit *ingredi*, quia non est in bonis exterioribus ad quæ est egressus, sed est in bonis interioribus. *Introduces eos, et plantabis, etc.* [6]. *Intra in gaudium Domini tui* [7]. Est ergo multiplex ratio, quare festinandum est intrare. Una est, quia longinqua est via. *Abiit via longissima* [8]. *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam* [9]. Dicitur autem longinqua propter distantiam status, quia ibidem plenitudo omnis boni, et immunitas ab omni malo; est etiam desideranti perfecta visio et tentio, hic autem sunt omnia contraria istis. Item festinandum est, quia tempus est valde breve. *Breves dies hominis sunt* [10]. Item, quia istud tempus cum hoc, quod est breve et modicum, est etiam incertum. *Nescit homo finem suum* [11]. Item, propter urgentem vocationem. Interior enim vocatio urget nos per stimulum charitatis. *Cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, etc.* [12]. *Charitas Christi urget nos* [13]. *Viam mandatorum tuorum cucurri* [14]. Item, propter periculum tardantis, sicut patet de fatuis virginibus [15], quæ tarde venientes intrare non potuerunt. Et ideo dicit: *Ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum*. Quasi dicat: Antiqui non potuerunt ingredi propter incredulitatem. Unde caveamus, alienæ culpæ exemplo, ne simus increduli, et exemplo pœnæ, ut sc. non excludamur sicut ipsi. *Abiit in montana cum festinatione* [16]. Ad hoc enim ostenduntur nobis præteritæ pœnæ aliorum, ut caveamus. *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit* [17]. Glossa: Pejus est, nisi caveatis. Ex hoc videtur quod ille qui non corrigitur punitione alterius, gravius punietur. Sed contra, quia jam peccatum Adæ, quia non peccavit exemplo alterius, esset minus grave. Respondeo: Dicendum est quod semper istæ locutiones intelligendæ sunt cæteris paribus. Contingit enim duo peccata in se considerata, non esse unum gravius altero; tamen propter aliquam circumstantiam advenientem, aggravatur unum, et non aliud: sicut duo adulteria de se æqualia sunt, tamen illud quod est ex certa malitia gravius est, quam illud quod est ex passione vel infirmitate. Et similiter verbum otiosum gravius est, quando fit ex certa malitia. Quomodo autem festinandum sit, docet Apostolus I. Cor. IX: Quia qui

(1) Isa. LVIII. (2) Isa. LXVI.
(3) Apoc. XIV. (4 Apoc. IV.
(5) Isa. XL. (6 Exod. XV.
(7) Matth. XXV. (8) Prov. VII.
(9) Luc. XIX. (10) Job XIV.
(11) Eccle. IX. (12) Isa. LIX.
(13) II. Cor. V. (14) Psal. CXVIII.
(15) Matth. XXV. (16) Luc. I. (17) Prov. XIX.

currit, et qui certat ab omnibus se abstinet. Festinandum est ergo, deponendo impedimenta, non solum ut abstineamus a peccatis, sed etiam ut occasiones peccatorum vitemus. *Ducam te per semitas, etc.* [1]. Sed contra Prov. XIX: *Qui festinus est pedibus offendet.* Respondeo: Duplex est festinantia, sc. præcipitationis, et hæc est reprehensibilis, alia tenuitatis, et celeritatis, et hæc est laudabilis: nam, sicut dicit Philosophus, omnes homines oportet consiliari diu, operari autem consiliata festinanter; quando ergo festinantia tollit consilium, tunc præcipitat, et est vitiosa, et secundum hanc verificatur objectio; sed festinantia, quæ est in executione consiliatorum, est virtuosa, et laudatur, et ad hanc hortatur hic Apostolus.

Deinde cum dicit: *Vivus est enim sermo Dei, etc.,* ponit rationem prædictæ monitionis, et præcipue quantum ad periculum. Hæc autem ratio sumitur ex parte Christi. In ipso autem est duplex natura: Una, sc. divina, secundum quam est Verbum Patris; alia est humana, secundum quam est pontifex offerens se in cruce. Primo ergo ponit ratiocnem sumptam ex parte divinitatis; secundo rationem sumptam ex parte humanitatis, ibi: *Habentes igitur.* De Filio autem Dei dicit tria. Primo enim assignat ejus virtutem, quia *vivus est sermo Dei;* secundo ejus cognitionem, ibi: *Et discretor;* tertio ejus auctoritatem, ibi: *Ad quem nobis sermo.* Virtutem ejus ostendit tripliciter. Primo quantum ad naturam; secundo quantum ad potestatem, ibi: *Et efficax;* tertio quantum ad operationem, ibi: *Et penetrabilior.* Dicit ergo: *Vivus est sermo Dei.* Ista littera de se videtur habere difficultatem, tamen considerando aliam translationem, planior est. Ubi enim nos habemus, *sermo,* in Græco habetur *logos,* quod est idem quod verbum. Unde sermo, id est, verbum. Et sic etiam exponit Augustinus illud Joan. XII: *Sermo quem locutus sum,* id est, ego ipse qui sum verbum. *Omnipotens sermo tuus, Domine, exiliens de cœlo a regalibus sedibus venit* [2]. Et similiter hic sermo Dei est vivus, id est, verbum Dei vivum. Verbum enim Dei ab æterno conceptum, in paterno intellectu est verbum primordiale, de quo Eccli. III dicitur: *Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis.* Et quia est primordiale, ideo ab ipso derivantur omnia alia verba, quæ nihil aliud sunt quam quædam conceptiones expressæ in mente angeli, vel nostra. Unde illud verbum est expressio omnium verborum, quasi fons quidam. Et illa quæ dicuntur de illo verbo, quodammodo aptantur ad alia verba secundum suum modum. De illo autem dicitur, quod est vivus. Dicitur autem res viva, quamdiu habet motum et operationem suam. Sicut enim fons scaturiens dicitur vivus, sic et verbum illud quod habet perpetuum vigorem. *In æternum, Domine, verbum tuum permanet in cœlo* [3]. *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso* [4]. Vel potest referri ad humanam naturam. Est enim vivus, licet ab aliis reputetur mortuus, quia cum resurrexit, jam non moritur. *Fui mortuus, et ecce sum vivens in sæcula sæculorum* [5]. Similiter etiam sermo scripturæ est vivus et indeficiens. *Non autem quod exciderit verbum Dei* [6].

Consequenter cum dicit: *Et efficax,* ostendit ejus potestatem. Dicitur autem verbum efficax propter maximam virtutem et infinitam vim effectivam quam habet. Per ipsum enim facta sunt omnia [7], et [8] *Verbo Domini cœli firmati sunt.* Item est efficax, quia ex ipso omnia verba prolata a Deo, mediante angelo vel homine, efficaciam habent. *Sermo illius potestate plenus est* [9]. *Verbum quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me vacuum, sed faciet quodcumque volui, etc.* [10].

Deinde cum dicit: *Et penetrabilior,* ostendit ejus operationem. Et circa hoc facit duo. Primo ponit ejus operationem; secundo exponit, ibi: *Et pertingens.* Dicit ergo: *Et penetrabilior.* Illud proprie dicitur penetrare, quod ingreditur profunda rei. Hoc autem potest esse dupliciter. Uno modo, quia operatur in intimis rei. *Omnia enim opera nostra operatus es in nobis* [11]. Alio modo, quia cognoscit intima rei. *Opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in homine* [12]. *Penetrabo inferiores partes terræ* [13].

(1) Prov. III. (2) Sap. XVIII.
(3) Psal. CXVIII. (4) Joan. V.
(5) Apoc. I. (6) Rom. IX.
(7) Joan. I. (8) Psal. XXXII.
(9) Eccli. VIII. (10) Isa. LV.
(11) Isa. XXVI. (12) Jo. II. (13) Eccli. XXIV.

Operatio enim Dei et cognitio pertingit et penetrat intima rei. Unde dicit: *Omni gladio ancipiti.* Inter omnia enim gladius est penetrabilior propter acumen, et maxime gladius anceps, qui sc. est acutus ex duabus ejus partibus. Et ideo, quia verbum Dei acutum est, et ad operandum et ad cognoscendum, ideo comparatur gladio ancipiti. *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei* [1]. *In illa die visitabit Dominus in gladio suo duro, et grandi, et forti, etc.* [2]. Vel dicitur anceps quantum ad operationem, quia habet aciem ad bona promovenda, et mala destruenda. *Ex ore ipsius procedebat gladius ex utraque parte acutus* [3]. Vel quantum ad cognitionem; et dicitur, *Omni gladio ancipiti*, id est, omni humano intellectu, qui dicitur anceps, quia habet viam ad utramque partem conclusionis, quousque veniat ad finem perscrutationis, et ibi figit acumen suum, scil. in veritate. In ordine enim causarum videmus quod semper causa prior intimius operatur quam causa posterior. Unde illud quod natura producit est intimius, quam illud quod producitur per artem. Quia ergo Deus est prima causa simpliciter, ideo ejus operatione producitur illud quod est intimius ipsi rei, sc. esse ejus.

Consequenter cum dicit: *Et pertingens, etc.*, manifestat quod dixerat de operatione. Et circa hoc facit duo, quia primo ostendit hoc quantum ad spiritualia, secundo quantum ad corporalia, ibi: *Compagum quoque et medullarum.* Secundum enim Apostolum tria sunt in homine, scil. corpus, anima et spiritus. *Integer spiritus vester, anima et corpus, etc.* [4]. Quid enim sit corpus notum est. Anima autem est, quæ dat corpori vitam; spiritus vero in rebus corporalibus dicitur quid subtile, et ideo significat substantias immateriales. *Ægyptus homo et non Deus, et equi eorum caro et non spiritus* [5]. Spiritus ergo in nobis dicitur illud, per quod communicamus cum substantiis spiritualibus. Anima vero illud per quod communicamus cum brutis. Et sic spiritus est mens humana, sc. intellectus et voluntas. Ex hoc autem dicunt aliqui, quod in nobis sunt diversæ animæ. Una sc. quæ perficit et vivificat corpus, et ista dicitur anima proprie; alia vero est spiritus habens intellectum quo intelligimus, et voluntatem qua volumus. Et ideo ista duo magis dicuntur substantiæ, quam animæ. Hoc autem damnatum est in libro de ecclesiasticis dogmatibus. Et ideo dicendum est, quod una et eadem est essentia animæ, quæ per essentiam suam vivificat corpus, et per potentiam suam, quæ dicitur intellectus, est principium intelligendi. Et per istam intelligit æterna, quod quomodo sit, sic patet. Videmus enim quod quanto forma est perfectior, tanto operatio ejus minus subditur materiæ; sicut patet quod formæ elementorum, quia sunt imperfectissimæ, non extenduntur ultra materiam. Cum ergo anima inter omnes formas sit nobilissima, oportet quod habeat aliquam operationem, et præcipue anima rationalis, quæ omnino excedit potentiam materiæ. Et istam operationem vocamus intelligere, ad quam sequitur sua inclinatio, sc. velle. Est autem triplex differentia inter operationes animæ, ita quod anima dicatur ad quam pertinent potentiæ, quibus anima operatur cum corpore. Ad spiritum vero illæ, quibus operatur sine corpore. Prima autem differentia inter istas potentias et operationes ab ipsis procedens, est ipsius rationis ad sensualitatem (quæ est potentia, per quam anima operatur cum corpore), quia ratio apprehendit immaterialia; sensualitas vero materialia et sensibilia. Secunda differentia est partium sensualitatis, quia alium statum et ordinem habet sensualitas, secundum quod tendit in proprium objectum ex natura sua, et alium, secundum quod regulatur a ratione. Ipsa enim concupiscibilis aliter consideratur ut est vis quædam in ordine ad objectum suum, et aliter ut participat ratione. Tertia differentia est partium ipsius rationis, secundum diversa objecta ipsius, quia vel tendit in Deum, et hoc est supremum in ipsa; vel in effectus spirituales, vel in effectus temporales. Omnes autem istas divisiones et differentias operatur et discernit verbum Dei, scil. quomodo sensualitas distinguatur a ratione, differentiam etiam ipsius sensualitatis in se, differentiam etiam partium rationis, et quid proveniat in ani-

(1) Ephes. vi. (2) Isa. xxvii. (3) Apoc. i. (4) I. Thess. v. (5) Isa. xxxi.

ma ex consideratione spiritualium et terrenorum. Alio modo potest exponi secundum Glossam, dupliciter, ut per animam intelligantur peccata carnalia, quæ fiunt actu et delectatione corporis, ut luxuria, gula et hujusmodi; per spiritum vero peccata spiritualia, quæ fiunt actu mentis, ut superbia, inanis gloria, et hujusmodi; vel per animam intelligantur malæ cogitationes, per spiritum vero bonæ. Et sic est sensus pertingens, id est, discernens, usque ad divisionem animæ et spiritus, id est, inter carnalia, et spiritualia peccata, vel inter bonas, et malas cogitationes.

Consequenter cum dicit: *Compagum quoque et medullarum*, declarat illud quod dixerat de operatione Dei, quantum ad temporalia. Sciendum est autem quod aliquid non potest penetrando pertingere ad aliquid propter duo. Unum est propter colligationem, aliud autem est propter inclusionem. Neutrum istorum potest impedire verbum Dei. In nobis quidem sunt quædam colligationes, sc. nervorum et arteriarum. Quædam etiam sunt valde inclusa et occulta, sicut medullæ quæ in ossibus includuntur; omnia autem ista divino prospectui manifesta sunt et subdita. Et ideo nihil est ei difficile ad penetrandum. Vel per compages potest intelligi conjunctio, quæ est inter partes animæ ad invicem, ut inter animam et spiritum; quasi dicat: Non solum pertingit ad cognoscendum differentiam et divisionem animæ et spiritus; sed etiam ad cognoscendum quomodo conjunguntur. Cognoscit enim quomodo sensualitas regitur ratione. Medulla autem potest intelligi illud, quod latet in ratione et sensualitate. *Timete eum qui potest et animam et corpus mittere in gehennam* [1].

Deinde cum dicit: *Et discretor cogitationum*, agit de cognitione Verbi. Et circa hoc facit duo. Primo enim ostendit quod omnia subduntur cognitioni ejus; secundo ostendit quomodo cognoscit, ibi: *Omnia autem nuda.* Ex duobus autem contingit, quod aliquid non cognoscatur, scil. aut quia est intra aliquod occultatum. Et sic maxime sunt occulta, quæ latent in corde, quia ipsum est valde profundum et inscrutabile. *Pravum est cor hominis et inscrutabile* [2]; secundum vero Septuaginta Interpretes habetur sic: Profundum est cor hominis, etc. In corde vero latent cogitationes. Istas autem cognoscit Verbum Dei. *Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis* [3]. Et ideo quantum ad hoc dicit: *Discretor cogitationum.* Alio modo non cognoscitur aliquid, quia est omnino ignotum et invisibile, et sic ea quæ sunt in voluntate, sunt ignota. In voluntate autem est ipsa intentio finis, quæ de natura sua est invisibilis. Quid enim homo facit vel cogitat manifestatur per opus; sed qua intentione hoc faciat, penitus est incertum. Ista autem non sunt occulta Deo. Ideo adjungit: *Et intentionum cordis.* Psal. [4]: *Scrutans corda et renes,* id est, cogitationes et intentiones. Sciendum est autem, quod illud quod dicit, *penetrans,* referri potest ad operationem, ut dictum est. Et sic differunt penetrans et discretor. Si autem referatur ad cogitationem, tunc quod hic dicit: Et discretor, est expositio illius; quasi dicat: Tu dicis quod est penetrabilior, etc.; verum est, quia est etiam discretor compagum et medullarum, id est, cogitationum et intentionum. Compages enim dicuntur quædam colligationes; et sic cogitatio, in qua est quasi quædam colligatio terminorum, potest dici compago, dum de uno tendit in aliud. Is. [5]: *Dissolve colligationes impietatis.* Item Is. [6]: *Væ qui trahitis iniquitates in funiculis vanitatis!* Item medulla est intima latens in ossibus. *Medullis ossa illius irrigantur* [7].

Deinde cum dicit: *Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus*, ostendit quod illud quod secundum naturam est invisibile, non est occultum Deo. Quod enim aliquid non videatur a nobis, hoc est, quia simplicius et subtilius est oculo nostro, sive corporali, sive intellectuali: sicut sunt substantiæ separatæ, quas in vita ista videre non possumus. Divino autem intellectu nihil est simplicius, vel subtilius; ergo nulla creatura est invisibilis in conspectu ejus. Sed numquid cognoscit in universali tantum, sicut quidam voluerunt? Non, sed *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.* Per oculum autem intelligitur vis cognitiva. Intelliguntur enim spiritualia per sensibilia. Signanter autem dicit in

(1) Matth. x.
(2) Jerem. VII.
(3) Isa. I.
(4) Psal. VII.
(5) Cap. LVIII.
(6) Cap. V.
(7) Job XXI.

plurali, oculos, propter diversitatem intellectorum, quia non cognoscit unum tantum, sed etiam multitudinem rerum. Dicit etiam *nuda et aperta*. Dupliciter enim cognoscitur aliquid. Uno modo in superficie; alio modo in profundo, sicut homo nudus videtur in superficie, non autem vestitus; sed omnia Deo manifesta sunt, quæ videntur in superficie. Nihil enim est extra, quod impediat cognitionem Dei, sicut vestis impedit ne videatur homo. Et ideo dicit, *nuda*. Job [1]: *Nudus est infernus coram illo*. Dicit etiam *aperta*, quia nihil est ita occultum in re, quod Dei cognitionem effugiat. Sed contra Habac. I: *Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, et aspicere ad iniquitatem non poteris*; non ergo omnia nuda sunt. Respondeo: Dicendum quod in Deo est scientia simplicis intelligentiæ, et scientia approbationis. Primo modo cognoscit omnia, etiam mala, et ea quæ non sunt; secundo cognoscit bona, quantum ad ea quæ sunt.

Consequenter ostendit perfectionem auctoritatis ipsius, cum dicit: *Ad quem nobis sermo*. Ista vero auctoritas est auctoritas judicandi. *Ipse est, qui constitutus est a Deo judex vivorum ac mortuorum* [2]. Ad istum ergo est nobis sermo, ut sc. reddamus rationem de operibus nostris. *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum sit* [3]. Et ideo, quia sic est potens, sic sciens, et sic magnus, festinemus ergo ingredi, etc. Ad judicium enim faciendum tria requiruntur: primo quidem potestas subditos coercendi. *Noli fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates* [4]. Et hæc convenit Christo, secundum illud Matth. ult.: *Data est mihi omnis potestas, etc.* Secundo requiritur rectitudinis zelus, ut scil. aliquis non ex odio, vel livore, sed ex amore justitiæ, judicium proferat. *Quem diligit Dominus, corripit, et quasi patri, etc.* [5]. Et hic amor justitiæ potissimum est in Christo. *Et erit justitia cingulum lumborum ejus, etc.* [6]. Tertio requiritur sapientia, secundum quam formatur judicium. *Judex sapiens judicabit populum suum, etc.* [7]. Christus autem est Dei virtus, et Dei sapientia [8]. Hæc autem judiciaria potestas convenit Christo, secundum quod est homo (*Potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est* [9]), non quidem propter conditionem naturæ, secundum Augustinum; quia sic omnes homines hujusmodi potestatem haberent; sed propter gratiam capitis, quam Christus in humana natura accepit. Competit autem Christo hoc modo judiciaria potestas secundum humanam naturam, propter tria: primo propter convenientiam et affinitatem ipsius ad homines. Sicut enim Deus per causas medias, tamquam propinquiores effectibus, operatur: ita judicat per hominem Christum, homines, ut sit suavius judicium. *Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati, etc.* [10], ut dictum est. Secundo quia in finali judicio, ut Augustinus dicit super Joan., erit resurrectio corporum mortuorum, quæ suscitat Deus per Filium hominis, sicut per eumdem Christum suscitat animas, inquantum est filius Dei. Tertio quia, ut Augustinus dicit [11], rectum erat, ut judicandi viderent judicem. Judicandi autem sunt boni et mali; restat ergo, ut in judicio forma hominis bonis et malis ostenderetur, et forma Dei solis bonis servaretur. Hæc autem potestas primo homini competit, et propter divinam personam, et propter capitis dignitatem, et propter plenitudinem gratiæ habitualis, et etiam ista ex meritis adeptus est. Quod quidem congrue factum est, ut secundum Dei justitiam judex esset, qui pro Dei justitia pugnavit, et vicit, et justitia reos damnaret, qui injuste judicatus est. *Vici, et sedi in throno Patris* [12], per quem intelligitur judiciaria potestas. *Sedens super thronum, qui judicas justitiam* [13]. Augustinus [14]: Sedebit judex, qui stetit sub judice, damnabitque reos, qui falso reus factus est.

(1) Cap. XXVI.
(2) Act. X.
(3) II. Cor. V.
(4) Eccli. VII.
(5) Prov. III.
(6) Isa. II.
(7) Eccl. X.
(8) I. Cor. I.
(9) Joan. V.
(10) Hebr. IV.
(11) In lib. de verbis Domini.
(12) Apoc. III.
(13) Psal. IX.
(14) De verbis Domini.

LECTIO III.

Non pertinendum in via, sed festinandum ad patriam: habemus enim misericordem pontificem.

14. Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit cælos, Jesum filium Dei, teneamus spei nostræ confessionem.
15. Non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.
16. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ ejus; ut misericordiam consequamur et gratiam inveniamus in auxilio opportuno.

Supra Apostolus monuit ad festinandum ingredi in requiem Dei, et ad hoc inducendum posuit magnitudinem Christi quantum ad divinam naturam; hic ostendit idem quantum ad humanam naturam, et circa hoc tria facit. Primo enim ponit ejus dignitatem; secundo ostendit ejus pietatem, ibi: *Non enim habemus;* tertio inducit ad habendum de eo fiduciam, ibi: *Adeamus.* Dicit ergo: Ita dictum est, quod nobis est sermo ad eum, qui est vivus sermo, verus judex et pontifex. *Ergo habentes pontificem magnum. — Tu es sacerdos in æternum, etc.* [1]. — Nec tantum pontifex, sed etiam magnus. Zach. [2]: *Et ostendit mihi Dominus Jesum sacerdotem magnum, stantem coram angelo, etc.* Hic autem dicitur magnus, quia non est pontifex tantum bonorum temporalium, sed et futurorum. *Christus assistens pontifex futurorum bonorum, etc.* [3]. Duo autem pertinebant ad magnum pontificem: Unum quo ad officium, sc. semel in anno cum sanguine intrare in sancta sanctorum, sicut habetur infra IX, et Lev. XIX. Hoc autem præcipue convenit Christo. Ille enim intrat cum sanguine in sancta figuralia; sed Christus per proprium sanguinem intravit in sancta, id est, sacra cælestia. Et ideo dicit: *Qui penetravit cælos,* id est, propria virtute penitus intravit. Secundum est quod debebat esse ex certa tribu, sc. de stirpe Aaron, sicut dicitur Exod. XXIX, et Num. XVI et XVII. Hoc autem competit Christo, qui est nobilioris originis. Unde dicitur filius Dei. *Hic est filius meus dilectus* [4]. *Filius meus es tu, etc.* [5]. Quia ergo habemus hunc pontificem, *teneamus confessionem,* id est, inhæreamus corde; quia, ut dicitur Rom. X, *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Hanc autem confessionem requirit a nobis Christus pontifex maximus. *Qui me confessus fuerit coram hominibus, etc.* [6]. Sed dicit: *Spei nostræ,* quod dupliciter potest intelligi. Uno modo, quod confessio prout hic sumitur, sit confessio fidei. Fides autem est principium spei, sicut habetur ex Gloss. Matth. I: *Abraham autem genuit Isaac,* id est, fides genuit spem, non quidem quantum ad habitum, sed quantum ad ordinem actus. Nullus enim potest sperare, nec debet, nisi quod potest consequi. Quod autem possumus consequi æterna, habemus per fidem. Vel confessionem spei, id est, ejus de quo speramus, sc. videre primam veritatem.

Deinde cum dicit: *Non enim habemus pontificem,* ne forte credatur, quod non possit aliquid agere præter id quod exigit ejus justitia, ostendit in ipso etiam esse misericordiam et pietatem, et ista respiciunt miseriam, et hoc præcipue convenit Christo. Unde dicit: *Qui non possit compati infirmitatibus nostris.* Sciendum est autem, quod *ly* posse aliquando importat non nudam potentiam, sed promptitudinem et aptitudinem Christi ad subveniendum, et hoc quia scit per experientiam miseriam nostram, quam, ut Deus, ab æterno scivit per simplicem notitiam. *Misericors est Deus timentibus se, quoniam ipse cognovit figmentum nostrum* [7]. Unde subdit: *Pro similitudine,* sc. nostri, *tentatum.* Est autem triplex tentatio. Una quæ est a carne, quando sc. caro concupiscit adversus spiritum, ut dicitur Gal. V. Et ista non est sine peccato, quia, ut dicit Augustinus, nonnullum peccatum est, cum caro concupiscit adversus spiritum, quia hoc est carnem concupiscere. Sed hoc non fuit in Christo. Et ideo dicit: *Absque peccato,* id est, absque minimo motu peccati. *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* [8]. Et ideo dicitur agnus Dei [9]. Alia est tentatio ab hoste, et a mundo, et hoc dupliciter: Vel alliciendo per prospera, vel terrendo per adversa. Et his duobus modis fuit tentatus Christus. Fuit enim alle-

(1) Psal. CIX. (2) Cap. III.
(3) Infra IX. (4) Matth. III.
(5) Psal. II. (6) Matth. X.
(7) Psal. CII. (8) 1. Pet. II. (9) Joan. I.

ctus prosperis. Quicquid enim pertinet ad prosperitatem hujus vitæ, vel pertinet ad concupiscentiam carnis, vel ad concupiscentiam oculorum, vel ad superbiam vitæ. De primo enim tentavit eum diabolus, quando tentavit eum de gula, quæ est mater luxuriæ [1]: *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* Item de inani gloria, cum dicit: *Mitte te deorsum.* Item de concupiscentia oculorum, dicens: *Hæc omnia tibi dabo, etc.* — *Consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo usque ad tempus* [2]. — Item fuit tentatus per adversa et insidias a Pharisæis, quia volebant eum capere in sermone [3]; item per contumelias [4]: *Vah, qui destruis templum Dei, etc.;* item per flagella et tormenta. Excepta ergo tentatione, quæ est cum peccato, per omnia similis nobis tentatus est. Dicit autem secundum similitudinem, quod potest dupliciter exponi. Uno modo, quod *ly* secundum denotet causam finalem, quasi dicat: Ideo tentatus est, ut daret nobis exemplum, ut secundum similitudinem ejus, tentationem sustineremus et omnia conaremur vincere. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, etc.* [5]. Vel potest denotare consequentiam; quasi dicat: Ideo tentatus est, ut per omnia tam in temporalibus quam in omnibus aliis, nisi in solo peccato, similis esset nobis. Si enim fuisset sine tentationibus, non fuisset eas expertus, et sic non compateretur. Si vero habuisset peccatum, non potuisset nos juvare, sed magis indiguisset adjutorio.

Deinde cum dicit: *Adeamus ergo cum fiducia, etc.*, inducit ad habendam fiduciam de ipso; quasi dicat: Ex quo sic potest compati, *adeamus cum fiducia.* — *Ecce Deus salvator meus, fiducialiter agam, etc.* [6]. — Adeamus dico *ad thronum.* Thronus dicitur sedes regis: Christus autem rex est. *Regnabit rex et sapiens erit, etc.* [7]. Hic autem thronus duplicem habet statum. Unum justitiæ in futuro. *Sedisti super thronum, qui judicas justitiam* [8]. Hoc erit in futuro. *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo* [9]. Est alius thronus gratiæ, de quo hic. Ideo additur: *Gratiæ ejus*, sc. in præsenti, quando est tempus miserendi. *Exæquabit gratiam gratiæ* [10]. Per gratiam autem Christi liberamur ab omni miseria, quia liberamur a peccato, quod facit miseros populos [11]. Et ideo dicit: *Ut misericordiam consequamur.* Item per gratiam Christi juvamur ad bona operanda. Et ideo dicit: *Et gratiam inveniamus.* — *Invenisti gratiam apud Dominum* [12]. — Et hoc *in auxilio opportuno*, quo adjuvemur ad bene operandum. *Auxilium meum a Domino* [13]. Istud autem auxilium est per gratiam. *Abundantius illis laboravi, non autem ego, sed gratia Dei mecum* [14]. Hoc autem oportet esse congruo tempore. Ideo dicit: *Auxilio opportuno.* Omni enim negotio tempus et opportunitas [15]. Hoc est tempus præsens, quod est tempus miserendi.

(1) Matth. IV.
(2) Luc. IV.
(3) Matth. XXII.
(4) Matth. XXVII.
(5) I. Pet. II.
(6) Isa. XII.
(7) Jerem. XXIII.
(8) Psal. IX.

CAPUT V.

Pontifex noster, Aaron excellentior est; tamen homo est, et hominibus scit compati, et pro hominibus orare, et hostias offerre.

1. Omnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis;

2. Qui condolere possit his, qui ignorant et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate;

3. Et propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam et pro semetipso offerre pro peccatis.

4. Nec quisquam sumit sibi honorem: sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron.

5. Sic et Christus non semetipsum clarificavit, ut pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te.

6. Quemadmodum et in alio loco dicit: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.

7. Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui posset illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.

Sicut a principio hujus epistolæ dictum fuit, intentio Apostoli est ostendere Christum excellentiorem esse omnibus his ex quibus lex habet auctoritatem, scil. angelis, quorum ministerio data fuit (*Ordinata per angelos, etc.* [16]), et Moyse, qui fuit legislator (*Lex per Moy-*

(9) Psal. LXXIV.
(10) Zach. IV.
(11) Prov. XIV.
(12) Luc. I.
(13) Psal. XX.
(14) I. Cor. XV.
(15) Eccle. VIII.
(16) Galat. III.

sen data est [1]), et sacerdotio et pontificatu Aaron, per quem lex administratur. Expeditis ergo duobus primis, hic prosequitur de tertio, sc. de eminentia sacerdotii Christi ad sacerdotium Aaron. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit Christum esse pontificem; secundo ostendit ipsum esse excellentiorem pontifice veteris legis, in VII cap., ibi: *Hic enim Melchisedech.* Item in prima parte duo facit. Primo ostendit Christum esse pontificem; secundo præparat aures auditorum ad consequentia, ibi: *De quo nobis grandis.* Adhuc circa primum duo facit. Primo ostendit, quæ requirantur ad pontificem; secundo ostendit illa convenire Christo, et sic concludit ipsum esse pontificem, ibi: *Sic et Christus non semetipsum, etc.* Item in prima parte tria facit. Primo describit pontificale officium; secundo ostendit pietatem quæ pontifici necessaria est, ibi: *Qui condolere;* tertio ostendit modum perveniendi ad pontificatum, ibi: *Nec quisquam sumit.* Circa officium quatuor ponit. Primo gradus altitudinem, ibi: *Ex hominibus assumptus;* secundo pontificatus utilitatem, ibi: *Pro hominibus;* tertio materiam, ibi: *In his quæ ad Deum;* quarto actum, ibi: *Ut offerat dona.* Istud autem officium convenit homini, non angelo. Et ideo dicit, quod ita dictum est, quod habemus pontificem magnum, et talis est Christus. *Namque,* pro quia, *omnis pontifex ex hominibus assumptus*, et sic debet etiam esse de numero hominum. Voluit autem Deus, ut homo habeat similem sui, ad quem currat. Unde et ecclesia ordinavit, quod quando utilis invenitur aliquis de collegio, non eligatur extraneus. *Dabo eis vinitores ex eodem loco* [2]. *Eum constitues quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus* [3]. Dicit autem *assumptus*, quia debet alios excellere, sicut patet de Saule [4]. Et ideo Christus [5] interrogat Petrum quem volebat præficere, si diligeret ipsum plus aliis. Finis et utilitas est, quia *pro hominibus constituitur*, id est, pro ipsorum utilitate. Non enim constituitur propter gloriam, non propter cumulandas divitias, nec propter consanguineos ditandos. II. Cor. [6]: *Nos autem servos vestros per Jesum;* et [7]: *Secundum potestatem, quam Deus dedit mihi in ædificationem, et non in destructionem.* Si vero aliquis quærit quod suum est, non est pastor, sed mercenarius. Materia dignitatis est quia pontifex principatur. Nam sicut principatur dux vel rector in civitate, ita iste pontifex *in his quæ ad Deum*, supple ordinatur. *Tu eris ei in his, quæ ad Deum pertinent, etc.* [8]. *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, etc.* [9]. Sicut ergo illa quæ pertinent ad Dei cultum excedunt temporalia, ita dignitas pontificalis excedit omnes alias dignitates. Non ergo pontifices debent se implicari negotiis sæcularibus, prætermissis his, quæ sunt ad Deum. *Nemo militans Deo, etc.* [10]. Actus pontificis est, *ut offerat dona*, id est, voluntarie oblata, non extorta. *Ab omni homine, qui offert ultroneus, accipietis* [11]. — *Et sacrificia pro peccatis*, id est, quæ sibi offeruntur pro satisfactione peccatorum. *Pro eis rogabit sacerdos, et pro peccatis ejus, et dimittentur ei* [12]. In quo designatur, quod omne quod offertur, sive voluntarium et votivum, sive pro satisfactione, debet offerre secundum dispositionem prælati.

Consequenter cum dicit: *Qui condolere*, ostendit quid requiratur ad usum, sc. pietas. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit, quod ad usum pontificis requiritur misericordia et pietas; secundo ostendit, quod requiritur misericordiæ motivum, ibi: *Quoniam et ipse;* tertio ostendit misericordiæ signum, ibi: *Et propterea.* Dicit ergo: Dico, quod debet esse in his, quæ sunt ad Deum, tamen debet esse medius inter hominem et Deum. *Ego medius et sequester fui inter Dominum et vos* [13]. Sicut ergo per devotionem orationis debet tangere Deum tamquam unum extremum, sic per misericordiam et compassionem debet tangere alterum extremum, scil. hominem. Et ideo dicit: *Qui condolere possit. — Quis infirmatur, et ego non infirmor* [14]? — E contra Amos VI: *Nihil patiebantur super contritione Joseph.* Duplex est autem defectus. Quidam enim deficiunt ex ignorantia. Et

(1) Joan. I.
(2) Osee II.
(3) Deut. XVII.
(4) I. Reg. X.
(5 Joan. ult.
(6) Cap. IV.
(7) Cap. ult.
(8) Exod. IV.
(9) II. Cor. X
(10) II. Tim. II.
(11) Exod. XXV.
(12) Levit. IV.
(13) Deut. V.
(14) II. Cor. XI.

ideo dicit: *His qui ignorant.* Est autem proprie ignorare, carere scientia eorum quæ quis debet scire. Quidam vero ex certa scientia. Et quantum ad hoc dicit: *Et errant.* Motivum pietatis ponit, cum dicit: *Quoniam et ipse, etc.* Istud motivum est infirmitas. Et illi qui præsunt aliquando infirmantur. *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus* [1]. Et ratio hujus est, ut ex se aliorum infirmitatibus compatiantur: et ideo Dominus permisit cadere Petrum. *Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso* [2]. Et ideo dicit: *Quoniam et ipse circumdatus est infirmitate*, sc. quantum ad pœnalitates et culpam. *Miserere mei, Deus, quoniam infirmus sum* [3]. *Homo infirmus, et exigui temporis, etc.* [4]. Et nota quod dicit, *Circumdatus.* Carnales enim habent infirmitatem peccati in interioribus. Ratio enim et voluntas in ipsis subditæ sunt peccato; sancti vero habent in exterioribus; quia non sunt subjecti peccato, tamen sunt circumdati fragilitate carnis. *Mente servio legi Dei, carne autem legi peccati* [5]. Signum autem hujus est, quia et in veteri lege, sicut patet Lev. cap. IX et XVI, et etiam modo, sicut patet in Canone missæ. cum dicitur: *Nobis quoque peccatoribus*, statutum est, quod sacerdos offerat etiam pro se, quod non fieret nisi esset infirmitate peccatorum, quibus est circumdatus, non oppressus. Si enim sit in mortali peccato, non debet celebrare Et ideo dicit: *Propterea debet, quemadmodum pro populo, etiam pro semetipso offerre pro peccatis.*

Consequenter ponit modum perveniendi ad pontificatum, cum dicit: *Nec quisquam.* Hoc est enim contra naturam, quod aliquid perducat se ad statum altiorem sua natura, sicut aer non facit seipsum ignem, sed fit a superiore. Unde disciplina Dei non habet, quod quisquam sibi sumat honorem favore, pecunia, potentia. *In fortitudine enim nostra assumpsimus nobis cornua* [6]. *Ipsi regnaverunt, et non ex me* [7]. Sed debet vocari a Deo sicut Aaron. *Applica ad te Aaron* [8]. Et ideo Dominus confirmavit sacerdotium ejus, sicut patet Num. XVII per virgam quæ floruit. Tales ergo debent assumi, qui non se ingerunt. Unde antiquitus signo visibili ostendebantur, sicut patet de beato Nicolao, et multis aliis.

Consequenter cum dicit: *Sic et Christus, etc.*, ostendit quomodo Christus sit pontifex. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quomodo dicta conveniunt Christo; secundo ex hoc concludit intentum, ibi: *Appellatus est a Deo, etc.* Circa primum tria facit. Primo enim ostendit, quod Christus factus est pontifex non a se, sed a Deo; secundo agit de ipsius officio, ibi: *Qui in diebus carnis;* tertio de ipsius misericordia, ibi: *Et quidem cum esset.* Circa primum duo facit, quia primo ostendit, quod Christus non promovit seipsum; secundo ostendit a quo sit promotus, ibi: *Sed qui locutus.* Dicit ergo: *Christus non semetipsum clarificavit.* Circa quod sciendum est, quod non dicit: Non fecit seipsum pontificem, sed dicit: *Non clarificavit, etc.* Sunt enim quidam qui se clarificant, ut fiant sicut hypocritæ, qui demonstrant in se aliqua, ut eligantur, vel præbendas consequantur, nullus tamen facit se pontificem: Christus vero non solum non fecit se pontificem, sed nec se clarificavit, *ut pontifex fieret.* — Jo. VIII: *Ego gloriam meam non quæro.* Et paulo post sequitur: *Est Pater meus qui glorificat me.* Et hoc est verum, inquantum homo, quia inquantum Deus habet eamdem gloriam cum Patre.

Deinde cum dicit: *Sed qui locutus*, ostendit, a quo est promotus. Et primo ostendit, a quo est clarificatus; secundo quomodo est pontifex designatus, ibi: *Et in alio loco.* Confirmatus autem est divino judicio, quia, sc. Dominus, *locutus est ad ipsum* [9]: *Filius meus es tu, etc.* Et hoc est expositum supra. Item [10]: *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, etc.* Cum ergo ostendit eum ab æterno genitum, ostendit gloriam ejus. *Qui cum sit splendor gloriæ, etc.* [11]. Pontificatus etiam accipitur a Deo inquantum homo, *quemadmodum in alio loco dicit,* scil. in Psal. CIX: *Tu es sacerdos, etc.* Utitur autem Apostolus auctoritate Ps. tamquam magis famosa et majoris auctoritatis, utpote magis frequentata. Dicit autem *sacerdos*, quia se obtulit Deo Patri. *Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam*

(1) II. Cor. IV.
(2) Eccli. XXXI.
(3) Psal. VI.
(4) Sap. IX.
(5) Rom. VII.
(6) Amos VI.
(7) Osee VIII.
(8) Exod. XXVIII.
(9) In Psal. II.
(10) Matth. III.
(11) Supra I.

Deo [1]. Et ne credatur tale esse sacerdotium Christi, sicut fuit in veteri lege, distinguit ipsum quantum ad duo. Primo quantum ad dignitatem, quia *in æternum*. Illud enim fuit temporale, erat enim figurale, et ideo non est perpetuum, sed transit veniente figurato. Sed sacerdotium Christi est æternum, quia est de veritate, quæ est æterna. Item hostia ejus habet virtutem introducendi in vitam æternam. Item durat in æternum. Secundo quantum ad ritum, quia offerebantur animalia; hic autem panis et vinum. Et ideo dicit: *Secundum ordinem Melchisedech*. Istud autem infra exponetur.

Deinde cum dicit: *Qui in diebus, etc.*, ostendit quod illud quod pertinet ad officium pontificale, convenit Christo. Et primo ostendit ejus conditionem; secundo actum ejus, ibi: *Preces;* tertio efficaciam, ibi: *Cum clamore valido*. Conditio ejus est, quod fuit unus ex hominibus, quia, ut dictum est, pontifex ex hominibus assumitur. Et ideo dicit: *Qui in diebus carnis suæ*. Ponitur autem hic caro pro tota natura humana, sicut illud Joan. c. 1: *Verbum caro factum est*. Sed numquid modo non sunt dies carnis ejus? Et videtur quod sic, per illud Luc. ult.: *Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*. Quare ergo magis dicitur tempus ante passionem et resurrectionem suam, tempus, vel dies carnis, quam nunc? Dicendum est, quod caro quandoque sumitur pro fragilitate carnis, sicut I. Cor. xv: *Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt*. Christus autem tunc habuit carnem fragilem et corruptibilem. Et ideo dicit: *In diebus carnis suæ*, id est, in quibus gerebat carnem similem peccatrici, non peccatricem. Actus autem ejus fuit, quia obtulit preces et supplicationes, hoc est spirituale sacrificium, quod Christus obtulit. Dicuntur autem preces, id est, petitiones. *Multum enim valet deprecatio justi assidua* [3]. Supplicationes vero dicuntur quantum ad humilitatem orantis, sicut genuflexiones. *Procidit in faciem suam orans* [3]. Ad quem? *Ad Deum*, sc. Deum Patrem, *qui salvum illum facere posset a morte*. Hoc autem poterat facere dupliciter. Uno modo ne moreretur. Unde dicitur Matth. c. xxvi: *Pater, si fieri potest, etc.* Item ut mortuum resuscitaret. Ps. [4]: *Non derelinques in inferno animam meam*. Item [5]: *Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita me*. Ad istud sacrificium spirituale ordinatur sacerdotium Christi. Unde respondet ei quod dictum est supra: *Ut offerat dona, etc.* Psal. [6]: *Sacrificium laudis honorificabit me*. Os. [7]: *Reddemus vitulos labiorum nostrorum*. Efficacia ostenditur ex modo orandi. Duo autem sunt necessaria oranti, sc. fervens affectio; item dolor et gemitus. De his duobus Ps. xxxvii: *Domine, ante te omne desiderium meum*, quantum ad primum: *et gemitus meus a te non est absconditus*, quantum ad secundum. Christus autem ista duo habuit; ideo propter primum dicit: *Cum clamore valido*, id est, cum intentione efficacissima. *Factus in agonia prolixius orabat, etc.* [8]. Et [9] clamans ait: *Pater, etc.* Secundum, cum dicit: *Et lacrymis*. Per lacrymas enim exprimit Apostolus interiorem gemitum orantis. Hoc autem non legitur in evangelio; sed probabile est, quod sicut ipse lacrymatus est in resuscitatione Lazari, ita et in passione sua. Nam ipse multa fecit, quæ non sunt scripta. Non tamen flevit pro se, sed pro nobis, quibus passio sua profuit. Sibi autem profuit, inquantum per ipsam meruit exaltari. *Propter quod et Deus exaltavit illum, etc.* [10]. Et ideo *exauditus est pro sua reverentia*, quam scil. super omnes habebat ad Deum. *Et replebit eum spiritus timoris Domini* [11]. Sed contra, videtur quod non fuit exauditus, primo pro se, quia non transivit calix ab ipso, quod tamen petebat. Item nec pro aliis, quia non fuit indultum Judæis, quibus petebat indulgeri. *Pater, dimitte illis, etc.* [12]. Dicendum est, quod Christus in omnibus, quæ voluit fieri, fuit exauditus. Ipse autem secundum appetitum sensualitatis et secundum voluntatem, inquantum est quidam appetitus naturalis, refugiebat mortem. Et quantum ad hoc orabat, ut ostenderet se verum hominem. Sed voluntate consequente rationem deliberatam, volebat mori. Unde dicit: *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu*. Item nolebat, quod ignoscerentur omnibus, sed illis tantum, qui crediderunt. Et multi postea conversi sunt.

(1) Ephes. v.
(2) Jac. ult.
(3) Matth. xxvi.
(4) Psal. xv.
(5) Psal. xl.
(6) Psal. xlix.
(7) Cap. xiv.
(8) Luc. xxii.
(9) Ibid. xxiii.
(10) Philipp. ii.
(11) Isa. xi.
(12) Luc. xxiii.

LECTIO II.

Pietatem et misericordiam convenire Christo ostendit, quem secundum ordinem Melchisedech sacerdotem appellat, licet hic sermo eorum captum excedat.

8. Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex iis quæ passus est obedientiam:
9. Et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ,
10. Appellatus a Deo pontifex juxta ordinem Melchisedech.
11. De quo nobis grandis sermo et interpretabilis ad docendum: quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.
12. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis, ut vos doceamini, quæ sint elementa exordii sermonum Dei: et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.
13. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ: parvulus enim est.
14. Perfectorum autem est solidus cibus: eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

Supra posuit tria, quæ pertinent ad pontificem, et ostendit duo illorum convenire Christo, sc. officium, et modum perveniendi ad ipsum; hic prosequitur tertium, sc. pietatem et misericordiam, quam pontifex debet habere. Et circa hoc duo facit. Primo ostendit illud quod passus est; secundo quæ utilitas consecuta est etiam aliis, ibi: *Et consummatus.* Dicit ergo: Ita dixi, quod pontifex debet esse talis, quod possit compati. Talis autem est Christus. Cum enim sit filius Dei ab æterno, et secundum hoc nec pati posset, nec compati, assumpsit naturam in qua posset pati, et sic etiam posset compati. Et hoc est quod dicit: Quia *cum esset filius Dei*, sc. ab æterno, *didicit obedientiam* ex tempore. Contra: addiscere est ignorantis; Christus autem ab æterno, ut Deus, et ab instanti conceptionis suæ habuit plenitudinem scientiæ, inquantum homo; ergo nihil ignoravit, nec per consequens didicit. Respondeo: Dicendum est, quod duplex est scientia, sc. simplicis notitiæ. Et quantum ad istam procedit argumentum: quia scil. ignoravit. Est etiam scientia experientiæ, et secundum istam didicit obedientiam. Unde dicit: *Didicit ex iis quæ passus est*, id est, expertus est. Et loquitur Apostolus sic: Quia qui didicit aliquid, voluntarie accessit ad illud sciendum. Christus autem voluntarie accepit infirmitatem nostram. Et ideo dicit, quod didicit obedientiam, id est, quam grave sit obedire: quia ipse obedivit in gravissimis et difficillimis: quia usque ad mortem crucis [1]. Et hic ostendit, quam difficile sit bonum obedientiæ. Quia qui non sunt experti obedientiam, et non didicerunt eam in rebus difficilibus, credunt quod obedire sit valde facile. Sed ad hoc quod scias quid sit obedientia, oportet quod discas obedire in rebus difficilibus, et qui non didicit obediendo subesse, numquam novit bene præcipiendo præesse. Christus ergo licet ab æterno sciret simplici notitia quid est obedientia, tamen didicit experimento obedientiam ex iis quæ passus est, id est, difficilibus, scil. per passiones et mortem. *Per obedientiam unius justi constituti sunt multi* [2].

Deinde cum dicit: *Et consummatus, etc.*, ostendit fructum passionis, qui fuit duplex. Unus in Christo, alius in membris ejus. In Christo fructus fuit glorificatio. Et ideo dicit: *Et consummatus.* Nam ab instanti conceptionis suæ fuit consummatus perfectus, quantum ad beatitudinem animæ, inquantum ferebatur in Deum; sed tamen habuit passibilitatem naturæ. Sed post passionem habuit impassibilitatem. Et ideo quia secundum hoc ex toto perfectus est, convenit sibi alios perficere. Hæc est enim natura perfecti, quod possit sibi simile generare. Et ideo dicit, quod perfectus est. Quia enim per meritum obedientiæ pervenit ad istam consummationem (*Vir obediens loquitur victorias* [3]), *factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis*, non temporalis, sed *æternæ* (*Salvatus est Israel in Domino salute æterna* [4]). Et ideo dicit: *Appellatus a Deo pontifex juxta ordinem Melchisedech*, et hoc est supra expositum.

Deinde cum dicit: *De quo nobis grandis sermo, etc.*, præparat animos auditorum ad sequentia, quæ dicenda sunt de pontificatu Christi. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit eorum tarditatem; secundo suam intentionem, cum dicit, VI cap.: *Quapropter intermittentes.* Iterum prima in duas, quia primo ostendit tarditatem; secundo ostendit

(1) Philipp. II. (2) Rom. V. (3) Prov. XXI. (4) Isa. XLV.

ipsam esse culpabilem, ibi: *Etenim cum deberetis.* Item circa primam partem duo facit: primo ostendit dicendorum magnitudinem; secundo ipsorum tarditatem ad ea capienda, ibi: *Quoniam imbecilles.* Dicit ergo: Ita dixi, quod appellatus est pontifex: *De quo*, scil. pontificatu, *grandis nobis sermo* est, quia de magnis. *De rebus magnis locutura sum* [1]. Item grandis, quia de utili, scil. de salute animarum. *Fidelis sermo et omni acceptione dignus, quia Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere* [2]. — *Iste sermo est interpretabilis ad docendum*, quod potest dupliciter exponi. Vel quod fiat ibi vis negationis interpretabilis, id est, non exponibilis: quia non potest ad perfectum exponi. Quæ enim ad Christum pertinent nullus sermo exprimere potest. *Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, supervalebit adhuc et admirabilis magnificentia ejus: benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis, major est enim omni laude* [3]. Alio modo affirmative interpretabilis, id est indigens interpretatione propter altitudinem et magnitudinem et profunditatem ejus. *Animadvertet parabolam et interpretationem, etc.* [4]. Interpretatio enim scripturæ numeratur inter dona Spiritus sancti I. Cor. XII. Indiget etiam, ut dicatur interpretatio ejus propter tarditatem nostram. Et ideo subdit ipsam tarditatem, cum dicit: *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Illi qui sunt debilis intellectus non possunt alta intelligere, nisi eis exponantur per singula. *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo* [5]. *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, etc.* [6].

Deinde cum dicit: *Etenim cum deberetis*, ostendit istam tarditatem esse culpabilem; et circa hoc tria facit: primo enim ostendit culpam tarditatis; secundo adhibet similitudinem, ibi: *Et facti estis;* tertio exponit, ibi: *Omnis enim qui lactis.* Culpa enim alicujus est quando diu audivit, si adhuc sit tardus; secus autem est, si sit novus auditor. Negligentia enim non est sine culpa. Ideo dicit: *Cum deberetis esse magistri*, sc. aliorum, *propter tempus*, quo sc. audierant legem et prophetas. *Scrutamini scripturas, etc.* [7]. Item ipsum Christum. Item Apostolos et multos ab ipsis conversos. *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me* [8]. — *Rursum indigetis.* Quasi dicat: Magis deberetis docere, quam doceri; tamen indigetis, *ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei.* Elementa enim dicuntur illa quæ primo traduntur in grammatica, quando ponuntur ad litteras: ista vero sunt ipsæ litteræ. Exordia ergo sermonum Dei, et prima principia et elementa, sunt articuli fidei et præcepta decalogi. Qui ergo diu studuisset in theologia, et illa nesciret, tempus curreret contra ipsum. Ideo dicit: *Indigetis ut doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei*, id est prima principia. *Semper discentes, et numquam ad scientiam veritatis pervenientes* [9]. *Puer centum annorum morietur, peccator centum annorum maledictus erit* [10].

Deinde cum dicit: *Et facti estis*, ponit ad hoc similitudinem. Sciendum est ergo, quod doctrina sacra est sicut cibus animæ. Eccli. [11]: *Cibavit illum pane vitæ et intellectus.* Et [12]: *Qui edunt me, adhuc esurient: et qui bibunt me, adhuc sitient.* Sacra ergo doctrina est cibus et potus, quia animam potat et satiat. Aliæ enim scientiæ tantum illuminant intellectum, hæc autem illuminat animam. *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos* [13]. Et etiam nutrit et roborat animam. In cibo autem corporali est differentia. Alio enim cibo utuntur pueri, et alio perfecti. Pueri enim utuntur lacte, quasi magis tenui et connaturali, et de facili convertibili; sed adulti utuntur cibo solidiori. Sic in sacra scriptura, illi qui de novo incipiunt, debent audire levia, quæ sunt quasi lac; sed eruditi debent audire fortiora. Et ideo dicit: *Facti estis quibus lacte opus sit*, sc. sicut pueri. *Sicut modo geniti infantes rationabile sine dolo lac concupiscite, etc.* [14]. *Tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam* [15], et hoc est, quod sequitur: *Non solido cibo*, id est, alta doctrina, quæ est de arcanis et secretis Dei, quæ confirmant et confortant.

(1) Prov. VIII.
(2) I. Tim. I.
(3) Eccli. XLIII.
(4) Prov. I.
(5) Joan. XVI.
(6) I. Cor. III.
(7) Job V.
(8) Joan. XIV.
(9) II. Tim. III.
(10) Isa. LXV.
(11) Cap. XV.
(12) Cap. XXXIV.
(13) Psal. XVIII.
(14) I. Pet. II.
(15) I. Cor. III.

Deinde cum dicit: *Omnis enim qui lactis*, exponit similitudinem; et primo exponit illud quod dixit de lacte; secundo illud quod dixit de solido cibo, ibi: *Perfectorum autem*. Circa primum duo facit; primo enim ponit expositionem; secundo expositionis rationem, ibi: *Parvulus enim*. Dicit ergo: Ita dico, quod indigetis lacte sicut pueri. *Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ*, id est omnis, qui indiget nutriri lacte, expers est, id est, non potest habere partem in sermonibus justitiæ perfecte intelligendis. *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum* [1]. *In abundanti justitia virtus maxima est* [2]. Hujusmodi autem non sunt participes pueri. *Quem docebit scientiam, aut quem intelligere faciet auditum? ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus* [3]. Sed contra: quia Apostolus superius multa valde difficilia tradidit eis, sc. de mysterio Trinitatis, et de sacramento Incarnationis, et multa alia ardua; ergo vel non erant parvuli, vel talia tradenda sunt parvulis. Respondeo: Dicendum est secundum Augustinum, quod non est intelligendum, quod in doctrina fidei alia sunt tradenda majoribus et perfectis, et alia imperfectis. Non enim est inter eos ista differentia. Eadem enim utrisque sunt tradenda, sed parvulis proponenda sunt, sed non exponenda, nec pertractanda: quia intellectus eorum magis deficeret, quam elevaretur. Lac secundum Gloss. est, sicut Verbum caro factum est. Contra: non minoris difficultatis est hoc intelligere, quam quomodo Verbum erat apud Deum. Unde Augustinus dicit, quod istud invenitur in libris Platonis, non tamen illud. Ipse autem Augustinus non poterat suspicari quid sacramenti haberet: Verbum caro factum est. Respondeo: Dicendum est quod cognoscere: Verbum caro factum est, per simplicem fidem est satis facile, quia potest cadere in imaginatione, et aliqualiter in sensum, sed Verbum apud Deum, omnino excedit omnem sensum, et non nisi per rationem potest et cum multa et maxima difficultate comprehendi.

Consequenter assignat rationem, cum dicit: *Parvulus enim est*, non quidem ætate, sed sensu. Tripliciter autem aliquis dicitur parvulus. Est enim aliquis parvulus per humilitatem (*Revelasti ea parvulis* [4]), ætate (*Quanto tempore hæres parvulus est, etc.* [5]), sensu (*Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti sitis* [6]). Et isto modo accipitur hic parvulus.

Deinde cum dicit: *Perfectorum autem est solidus cibus*, exponit illud quod dixerat de cibo solido. Hoc enim patet in corporalibus, quod quando homo pervenit ad ætatem perfectam, utitur fortiori et nobiliori et solidiori cibo. Sic spiritualis, quando pervenit ad perfectionem spiritualem, debet ei proponi doctrina solidior. Ista autem perfectio duplex est: Una est perfectio secundum intellectum, quando aliquis habet judicium intellectus ad recte discernendum et judicandum de his quæ sibi proponuntur. Alia est perfectio secundum affectum, quam facit charitas, quæ est cum aliquis totaliter Deo inhæret. Unde Matth. v post præcepta charitatis dicitur: *Estote ergo perfecti, etc.* Est autem perfectio charitatis, ut dicit Augustinus, ubi nulla est cupiditas. Quanto enim quis magis ascendit in Deum, tanto plus contemnit temporalia. *Quid enim mihi est in cœlo, etc.* [7]. Hoc enim habet sacræ scripturæ doctrina, quod in ipsa non tantum traduntur speculanda, sicut in geometria, sed etiam approbanda per affectum. Unde Matth. v: *Qui autem fecerit et docuerit, etc.* In aliis ergo scientiis sufficit quod homo sit perfectus secundum intellectum: in istis vero requiritur quod sit perfectus secundum intellectum et affectum. Loquenda sunt igitur alta mysteria perfectis. *Sapientiam loquimur inter perfectos* [8]. Unusquisque enim secundum quod est dispositus, sic judicat; sicut iratus aliter judicat durante passione, et aliter ipsa cessante. Et similiter incontinens aliter judicat aliquid esse bonum tempore passionis, aliter post. Et ideo dicit Philosophus, quod unusquisque qualis est, talis sibi finis videtur; et quia quæ in sacra scriptura traduntur, pertinent ad affectum, et non tantum ad intellectum, ideo oportet esse perfectum in utroque. Et ideo Apostolus volens ostendere qui sint perfecti, quibus sit tradendus iste solidus

(1) Matth. v. (2) Prov. xv.
(3) Isa. xxviii. (4) Matth. xi.
(5) Galat. iv. (6) I. Cor iv.
(7) Psal. lxxii. (8) I. Cor. ii.

cibus, dicit quod sunt illi, qui pro sua consuetudine habent sensus exercitatos. Unde in ista perfectione quatuor sunt attendenda, sc. ipsa perfectio in se in quo consistat, et quantum ad hoc dicit: *Qui habent sensus exercitatos.* Et convenienter loquitur. In hoc enim exprimit utramque perfectionem, quia (ut dicit Philosophus) intellectus prout judicat de appetendis et agendis dicitur sensus; quia est relatus ad aliquid particulare, unde non accipitur hic sensus pro sensu exteriori. Qui ergo sentit quæ Dei sunt, perfectus est. *Quicumque perfecti sumus, hoc sentiamus* [1]. *Nos autem sensum Christi habemus* [2]. Qui vero non sentiunt nisi carnalia, Deo placere non possunt, ut patet Rom. VIII. Secundo attendenda est dispositio ejus in quo est, quia debet esse exercitatus. *Exerce teipsum ad pietatem* [3]. Qui enim non est exercitatus, non potest habere rectum judicium, quod ad hoc requiritur. *Vir in multis expertus cogitabit multa* [4]. Item qui non est expertus, pauca recognoscit. Tertio causa hujus exercitationis est consuetudo, non sc. otium, sed frequentia actus. Et ideo dicit: *Pro consuetudine*, sc. recte agendi. *Adolescens juxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea* [5]. Si ergo vis esse perfectus, non des te otio, sed assuesce te bonis a juventute. Quarto finis hujus exercitii, quia sc. *ad discretionem boni et mali.* Tunc enim perfectus est, quando discernit inter bonum et malum. *Sciat eligere bonum, et reprobare malum* [6]. Hæc autem sunt tria, sc discretio inter bonum et malum, inter bonum et melius, inter malum et pejus; multa enim sunt, quæ videntur bona, et tamen sunt mala. *Est via quæ videtur homini recta, novissima vero ejus deducunt ad inferos* [7]. In his ergo requiritur rectitudo judicii.

(1) Philipp. III.
(2) I. Cor. II.
(3) I. Tim. IV.
(4) Eccli. XXXIV.
(5) Prov. XXII.
(6) Isa. VII.
(7) Prov. XIV.
(8) Ephes. III.
(9) I. Cor. XIII.
(10) I. Cor. II.
(11) Gen. XVII.

CAPUT VI.

Solidiori cibo Hebræos pascit, asserens se nolle alia fundamenta jacere, ac eos terret, qui post pœnitentiam iterum sunt in peccata prolapsi.

1. Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur, non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, et fidei ad Deum,
2. Baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, et judicii æterni.
3. Et hoc faciemus, siquidem permiserit Deus.
4. Impossibile enim est illos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cæleste, et participes facti sunt Spiritus sancti,
5. Gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi,
6. Et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui habentes.

Supra Apostolus fecit mentionem de pontificatu Christi secundum ordinem Melchisedech, et ostendit tarditatem eorum quibus scribebat; hic redit ad suum propositum. Et circa hoc tria facit: quia primo, aperit intentionem suam; secundo ostendit ejus difficultatem, ibi: *Et hoc faciemus;* tertio declarat intentionem, ibi: *Confidimus.* Circa primum duo facit, quia primo manifestat suum propositum; secundo exponit quod dicit, ibi: *Non rursum.* Propositum suum est, quod prætermissis his quæ pertinent ad inchoationem doctrinæ christianæ, vult prosequi alia altiora. Unde dicit: Jam dictum est, quod perfectis opus est solido cibo, *quapropter intermittentes sermonem inchoationis* doctrinæ *Christi*, per quam Christus inchoat esse in nobis, quod est per doctrinam fidei. *Habitare Christum per fidem in cordibus nostris* [8]. — *Feramur ad perfectionem,* id est, ad ea quæ spectant ad perfectionem doctrinæ Christi. *Quando factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli* [9]. Hoc autem secundum Gloss. ad duo referri potest, sc. vel ad intellectum, ut sc. ex quo homo provectus est, debet intermittere puerilia et vacare perfectis. *Sapientiam loquimur inter perfectos* [10]. Vel ad effectum. Et est sensus, quod non semper est standum in sensu incipientium, sed oportet tendere ad statum perfectorum. *Ambula coram me, et esto perfectus* [11]. Hic est duplex objectio: et primo de hoc quod

dicit, *intermittentes inchoationem*, quia numquam debet intermitti inchoatio. *Et dixi: nunc cœpi* [1]. *Justificationem quam cœpi tenere non deseram* [2]. Respondeo: Dicendum est, quod contingit dupliciter intermittere inchoationem. Vel quantum ad æstimationem, et sic semper debet homo esse sicut incedens et tendens ad majora. *Non quod jam cœperim, aut quod jam perfectus sim* [3]. Vel quantum ad progressum ad perfectionem, et sic semper debet niti homo transire ad statum perfectum. *Quæ retro sunt obliviscens, ad ea quæ priora sunt me extendens* [4]. In via enim Dei non progredi (ait Bernardus) est regredi. Alia objectio est de hoc quod dicit: Feramur ad perfectionem. Perfectio enim consistit in consiliis. *Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia, etc.* [5]. Non omnes autem tenentur ad consilia; igitur. Respondeo: Dicendum est, quod duplex est perfectio. Una, sc. exterior, quæ consistit in actibus exterioribus, qui sunt signa interiorum, sicut virginitas, voluntaria paupertas. Et ad hanc non omnes tenentur. Alia est interior, quæ consistit in dilectione Dei et proximi. *Charitatem habete, quod est vinculum perfectionis* [6]. Et ad perfectionem hujusmodi non omnes tenentur, sed omnes tenentur ad eam tendere, quia si quis nollet plus diligere Deum, non faceret quod exigit charitas. Dicit autem, *feramur*, et hoc secundum impulsionem a Spiritu sancto. *Qui Spiritu aguntur, hi filii Dei sunt* [7]. Vel sicut portati a Deo, qui portat infirmitatem nostram. *Audite me, domus Jacob, et omne residuum domus Israel, qui portamini a meo utero* [8]. Vel sicut portati ab invicem. *Alter alterius onera portate* [9].

Deinde cum dicit: *Non rursum*, exponit quod dixit: et intendit ostendere quæ sunt illa quæ faciunt ad inchoationem doctrinæ Christi: et utitur similitudine. Per fidem enim anima ædificatur in spirituali ædificio. Sicut ergo in corporali ædificio, primo ponitur fundamentum, ita hic prima rudimenta doctrinæ Christi sunt quasi fundamenta. Sed contra: quia infra [10] ponitur fides esse fundamentum; fides autem una est. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma* [11]. Hic autem ponit sex fundamenta; ergo videtur quod male. Respondeo: Dicendum est, quod fides fundamentum est virtutum. Ista autem, quæ ponit hic, sunt fundamenta doctrinæ Christi. Et dicit: *Non rursum jacientes fundamentum, etc.*, quasi ita firmiter ponamus quod non oporteat iterato ponere. Vel quia dudum posuistis, et non oportet iterare. Multum autem signanter ordinat ista Apostolus. Sicut enim in via generationis et cujuscumque motus, prius est recessus a termino a quo, et post accessus ad terminum ad quem: ita dicit hic, quia pœnitentia est recessus a peccato, et sic est quasi quoddam fundamentum in ista vita. Nemo enim, secundum Augustinum, suæ voluntatis arbiter potest novam vitam inchoare, nisi pœniteat eum præteritæ. Unde Dominus in principio prædicationis dicit: *Pœnitentiam agite* [12] Et ideo dicit: *Pœnitentiæ ab operibus mortuis.* Opera enim mortua dicuntur, vel quæ secundum se sunt mortua, vel quæ sunt mortificata. Res dicitur viva, quando habet officium propriæ virtutis, a quo cum deficit, dicitur mortua. Opera enim nostra sunt ordinata ad beatitudinem, quæ est finis hominis. Et ideo quando non ducunt ad beatitudinem, nec ordinari possunt, dicuntur mortua: et hæc sunt opera facta in peccato mortali. *Sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum obtulit seipsum immaculatum Deo, emundabit conscientias nostras ab operibus mortuis* [13]. Opera vero facta in charitate per peccatum mortificantur; unde non habent virtutem, ut mereantur vitam æternam. *Omnes justitiæ ejus quas fecerat, non recordabuntur* [14]. Pœnitentia vero facit, quod ista reviviscunt: unde tunc iterum reputantur ad vitam æternam. In accessu vero ad terminum primo est fides. Et ideo dicit: *Fundamentum fidei ad Deum.* Proprium autem fidei est, quod credat homo et assentiat non visis a se, sed testimonio alterius. Hoc autem testimonium vel est hominis tantum, et istud non facit virtutem fidei; quia homo et fallere et falli potest. Vel istud te-

(1) Psal. LXXVI.
(2) Job XXVII.
(3) Philipp. III.
(4) Ibidem.
(5) Matth. XIX.
(6) Coloss. III.
(7) Rom. VIII.
(8) Isa. XLVI.
(9) Galat. VI.
(10) Cap. XI.
(11) Ephes. IV.
(12) Matth. IV.
(13) Infra XI.
(14) Ezech. XVIII.

stimonium est ex judicio divino, et istud verissimum et firmissimum est: quia est ab ipsa veritate, quæ nec fallere, nec falli potest. Et ideo dicit, *ad Deum*, ut sc. assentiat his quæ Deus dicit. *Creditis in Deum, et in me credite* [1]. Secundo in isto processu sunt sacramenta fidei. Hæc autem sunt duo sacramenta intrantium; de his enim tantum agit hic Apostolus. Et ista sunt baptismus primum, per quem regeneramur, et secundum est confirmatio, per quam confirmamur. Quantum ad primum dicit: *Baptismatum.*

Sed contra Ephes. IV: *Una fides, unum baptisma.* Non ergo plura sunt baptismata. Respondeo: Dicendum est, quod triplex est baptismus, sc. fluminis, flaminis, et sanguinis; sed duo ultima non habent vim, nisi referantur ad primum: quia illa oportet habere in proposito, si non adsit facultas, in habentibus usum liberi arbitrii. Et ideo non sunt tria sacramenta; sed unum sacramentum, per quod regeneramur ad salutem. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, etc.* [2]. Inter ista vero baptismus sanguinis plus habet de effectu baptismi, si tamen primum fuerit in proposito, vel contrarium non teneatur in mente, sicut patet de innocentibus, qui non erant in opposita dispositione. Baptismus enim virtutem habet ex merito passionis Christi. *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus* [3]. Sicut ergo qui baptizatur, conformatur morti Christi sacramentaliter, ita martyr realiter. Et ideo istud baptisma habet totum effectum baptismi, quantum ad hoc quod purgat omnem culpam et pœnam peccati, non tamen imprimit characterem aliquem. Et ideo si recipiens martyrium sine baptismo aquæ resurgeret, esset baptizandus. Pœnitentia vero non tantum habet de effectu baptismi, quia non tollit omnem pœnam, licet tollat culpam. Sicut autem martyr conformat se morti Christi per exteriorem passionem, ita pœnitens per interiorem. *Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis* [4]. Ideo potest esse tanta, quod tolleret omnem culpam et pœnam, sicut patet in Latrone et Magdalena. Unde pœnitentia dicitur baptismus, inquantum supplet baptismi vicem. Et quia non licet illud iterari, ideo instituta est pœnitentia. Ista ergo dicuntur baptismata, quia habent effectum baptismi; sed tantum unum baptisma, quia non agunt nisi illud habeatur in proposito.

Secundum sacramentum intrantium est in ipsa manuum impositione. Ideo dicit: *Impositionis quoque manuum.* Hæc autem est duplex. Una est miracula faciens, sicut quando Christus per manus impositionem curabat infirmos (*Singulis manus imponens curabat eos* [5]), et hæc non est sacramentalis. Alia est sacramentalis, et hæc est duplex. Una in sacramento ordinis. *Manus nemini cito imposueris* [6]. Alia est in sacramento confirmationis ad renovationem. *Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, etc.* [7]. In confirmatione enim datur Spiritus ad robur, ut sc. audacter homo confiteatur nomen Christi coram hominibus. Sicut enim in esse naturæ prius generatur homo, et postea augetur et roboratur, ita in esse gratiæ. Tertio sequitur terminus motus, ad quem motus terminatur, et ille est duplex. Duo enim expectamus: primum est resurrectio corporum, et ista est fidei fundamentum; quia sine hac inanis est fides nostra [8]. Ideo dicit: *De resurrectione mortuorum.* Item expectamus remunerationem, quæ fiet per judicem. *Cuncta quæ fiunt adducet Deus in judicium* [9]. Et ideo dicit, *Judicii æterni*, non quod illud judicium duret per mille annos, sicut voluit Lactantius, sed totum erit in momento; sed dicitur æternum, quia sententia quæ ibi dabitur, in æternum durabit. *Ibunt hi in supplicium æternum: justi autem in vitam æternam* [10]. Et sciendum est, quod omnia ista, quæ dicit se velle hic tractare, sunt quasi quædam rudimenta fidei. Unde prædicat ea novitiis Act. XVII et in multis aliis locis.

Deinde cum dicit: *Et hoc faciemus*, ostendit difficultatem propositi sui exequendi. Difficile enim est, et in se, et respectu auditorum. Unde tria facit. Primo innuit, quod in hoc potissime indigeat divino auxilio; secundo subdit

(1) Joan. XIV. (2) Joan. III.
(3) Rom. VI. (4) Galat. V.
(5) Luc. IV.
(6) 1. Tim. V. (7) Ad Tit. III.
(8) 1. Cor. XV. (9) Eccle. XII.
(10) Matth. XXV.

quorumdam imbecillitatem, ibi: *Impossibile est enim;* tertio adducit quamdam similitudinem, ibi: *Terra enim.* Dicit ergo: Feramur ad perfectum, et hoc faciemus, siquidem permiserit Deus. Minus autem dicit, et plus significat. Nam non est tantum necessarium, quod Dominus permittat; sed oportet, quod omnia faciat. *In manu Dei nos et sermones nostri* [1]. Et ideo debet omnia ponere sub confidentia divini auxilii. *Sine me nihil potestis facere* [2]. *Pro ut dicatis, si Deus voluerit, et si vixerimus faciemus* [3].

Deinde cum dicit: *Impossibile est*, ostendit imbecillitatem eorum; erant enim imbecilles ad audiendum. Sicut enim in corporalibus nullus status est ita periculosus, sicut recidivantium, ita in spiritualibus, qui post gratiam cadit in peccatum, difficilius surgit ad bonum. Et circa hoc facit tria: primo proponit bona quæ perceperant; secundo difficultatem causatam in eis ex recidivo, ibi: *Et prolapsi sunt;* tertio assignat rationem, ibi: *Rursus crucifigentes.* Bona autem quædam sunt præsentia, quædam vero futura. Ipsi vero in præsenti habuerunt spiritualem regenerationem, et quantum ad hoc dicit, *Illuminati*, sc. per baptismum. Et congrue dicitur baptismus illuminatio, quia baptismus est principium regenerationis spiritualis, in qua intellectus illuminatur per fidem. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* [4]. Habent etiam bonorum Dei participationem; et quantum ad hoc dicit: *Et gustaverunt donum cæleste.* Donum istud est gratia, et dicitur cæleste, quia a cælis Deus eam dat. *Dedit dona hominibus* [5]; et [6]: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum.* Est etiam in eis participatio divinæ bonitatis. *Per quem*, sc. Christum, *maxima nobis et pretiosa promissa donavit* [7]. Ideo dicit: *Participes facti Spiritus sancti.* Omnia enim dona dantur ex amore: et ideo istam participationem attribuit Spiritui sancto. Est autem participare, partem capere. Solus autem Christus Spiritum sanctum habuit ad plenitudinem. *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum* [8]. Alii enim sancti de ejus plenitudine receperunt, et participes facti sunt, non quidem substantiæ, sed distributionum ejus. *Et variis Spiritus sancti distributionibus* [9]. *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus, etc.* [10]. Item in præsenti habuerunt doctrinæ eruditionem. Et quantum ad hoc dicit: *Gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum.* Verbum istud dicitur bonum, quia est verbum vitæ æternæ. *Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes* [11]. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua* [12]! Dicit autem, *gustaverunt*, quia non solum illuminat intellectum, sed etiam reficit affectum, in quo est quædam saporatio. *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* [13]. Bona autem futura habuerunt in spe. *Spe salvi facti sumus* [14]. Et ideo dicit: *Virtutesque sæculi venturi.* Horum autem quædam habent non solum in spe, sed etiam in quadam inchoatione, et illæ sunt dotes animæ, sc. visio, tentio et fruitio, et illa habentur in quadam inchoatione, inquantum fides, spes et charitas, quæ istis respondent, habentur in præsenti. Alia autem sunt bona, quæ solum habentur in spe, ut dotes corporis, sc. subtilitas, agilitas, impassibilitas, claritas.

Consequenter cum dicit: *Et prolapsi sunt*, ostendit difficultatem ad resurgendum, causatam ex casu. Ubi notandum est, quod non dicit, lapsi, simpliciter, sed *prolapsi*, id est, totaliter lapsi: quia si lapsi tantum essent, non ita difficile foret resurgere. *Septies in die cadit justus, et resurgit* [15]. Quod si diceret Apostolus illos qui prolapsi sunt impossibile esse resurgere, tunc posset dici, quod in hoc notat maximam difficultatem resurgendi, sc. et propter peccatum, et propter superbiam, sicut patet in dæmonibus. Sed quia dicit illos, qui semel prolapsi sunt non posse rursus renovari ad pœnitentiam, nec est aliquod peccatum in hoc mundo, a quo non possit homo pœnitere, ideo aliter est intelligendum. Unde sciendum est, quod ex hoc loco sumpsit Novatus quidam, qui fuit presbyter ecclesiæ Romanæ, occasionem errandi. Voluit enim,

(1) Sap. VII.
(2) Joan. VI.
(3) Jac. IV.
(4) Ephes. V.
(5) Psal. LXVII.
(6) Jac. I.
(7) II. Pet. I.
(8) Joan. III.
(9) Supra II.
(10) I. Cor. XII.
(11) Joan. VI.
(12) Psal. CXVIII.
(13) Psal. XXXIII.
(14) Rom. VIII.
(15) Prov. XXIV.

quod nullus post baptismum posset ad pœnitentiam resurgere. Sed ista positio falsa est, sicut dicit Athanasius [1]: quia ipse Paulus recepit incæstuosum Corinthium, sicut patet II. Cor. II, et similiter Gal. IV, quia dicit: *Filioli mei, quos iterum parturio, etc.* Est ergo intelligendum, sicut dicit Augustinus, quod non dicit, quod impossibile est pœnitere, sed quod impossibile est *rursus renovari*, id est baptizari. *Per lavacrum regenerationis et renovationis, etc.* [2]. Numquam enim posset homo sic pœnitere, quod posset iterum baptizari. Et hoc dicit Apostolus, quia secundum legem Judæi multoties baptizantur, sicut patet Marc. VII. Et ideo ad istum errorem removendum, dicit hoc Apostolus.

Deinde cum dicit: *Rursus crucifigentes, etc.*, assignat rationem quare baptismus non iteratur, quia sc. baptismus est quædam configuratio mortis Christi, sicut patet Rom. VI: *Quicumque in Christo baptizati sumus.* Hæc autem non iteratur, quia Christus resurgens ex mortuis jam non moritur [3]. Qui ergo iterato baptizantur, rursum Christum crucifigunt. Vel aliter, quod denotetur repugnantia gratiæ Christi, ut sc. velint frequenter peccare, et post iterum baptizari, ut sc. non referatur ad iterationem baptismi, sed ad lapsum eorum, qui peccant. Qui sc. quantum in ipsis est, rursus crucifigunt Christum, quia Christus pro peccatis nostris mortuus est semel [4]. Cum ergo peccas baptizatus, quantum in te est, das occasionem, ut iterum Christus crucifigatur, et sic contumelia fit Christo, in cujus sanguine te lotum maculas. *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo* [5].

LECTIO II.

Per terræ ab homine cultæ ac spinas producentis similitudinem, monet eos, qui post pœnitentiam, sive baptismum, iterum peccant.

7. Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, et germinans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo.

8. Proferens autem spinas ac tribulos reproba est, et maledicto proxima, cujus consummatio in combustionem.

Supra ostendit Apostolus difficultatem ad suum propositum exequendum, provenientem ex eorum culpa; hic adducit ad hoc quamdam similitudinem. Et primo quantum ad bonam terram; secundo quantum ad malam, ibi: *Proferens autem.* Sciendum est autem, quod secundum unam expositionem, supra voluit Apostolus illos, qui semel baptizati sunt, non posse iterum baptizari, vel renovari ad pœnitentiam. Alia autem est expositio, quæ ibi dimissa fuit, quod impossibile est eos, qui in hac vita semel illuminati sunt, rursum in alia vita renovari ad pœnitentiam. *Quicquid potest manus tua facere, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia est apud inferos, etc.* [6]. *Venit nox, quando nemo potest operari* [7]. *Rursus* ergo exponatur, id est, post hanc vitam. Et hujus ratio est. Duo enim causant pœnitentiam. Unum est, quod dat efficaciam, sc. meritum passionis Christi. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris* [8]. Aliud autem est exemplum pœnitendi, quod habemus in Christo per consideratione, sc. considerando austeritatem, paupertatem et tandem passionem. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, etc.* [9]. Sic ergo intelligitur quod dicit: *Rursus crucifigentes*, id est crucis Christi fructum percipientes, et hoc quantum ad id quod dat efficaciam pœnitentiæ; *et ostentui habentes*, quantum ad exemplum pœnitendi. Et sic accipitur ostentum in bonum. Ista vero similitudo, quæ ponitur hic, de terra, potest referri, vel ad id quod supra dictum est: *Feramur ad perfectionem*, et tunc erit sensus, quod si feramur, habebimus benedictionem sicut terra bona. Vel potest continuari ad dictum immediate, secundum expositionem utramque, sicut de baptismo, sive de alia vita. Illa tamen de baptismo magis est litteralis; et sic est sensus: Sicut terra culta, si iterato profert spinas, non colitur, sed comburitur; sic homo peccans post baptismum, ulterius non abluitur. Et tangitur circa bonam terram primo beneficium impensum, secundo fructum quem profert, ibi: *Et generans herbam;* Tertio præmium, ibi: *Accipit benedictionem.* Terra ista est cor humanum. *Quod autem cecidit in terram bonam, hi sunt qui in corde bono et optimo, etc.* [10]. Quod

(1) In ep. ad Serapionem. (2) Tit. III.
(3) Rom. VI. (4) I. Pet. III. (5) Apoc. I.
(6) Eccle. IX. (7) Joan IX.
(8) I. Jo. II. (9) I. Pet. II. (10) Luc VIII.

dicitur terra, quia sicut terra indiget pluvia, ita homo indiget gratia Dei. *Visitasti terram, et inebriasti eam* [1]. *Quomodo descendit imber et nix de cœlo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, et infundit eam, et germinare eam facit, etc.* [2]. Sed beneficium, quod percipit, et doctrina fidei, est quasi imber superveniens, quam pluit in cordibus auditorum, mediantibus prædicatoribus et doctoribus. *Mandabo nubibus, ne pluant super eam imbrem* [3]. *Effudit imbres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt, etc.* [4]. Hunc imbrem bibit quando quod audit, intelligit, et ad illud afficitur. *Omnes sitientes venite ad aquas, etc.* [5]. Ista doctrina est *super se,* id est, desuper veniens, et hoc quantum ad principium hujus doctrinæ; vel super se, quia quædam doctrina est de terra, qua sc. homo inhæret terrenis; alia est de cælis, quæ sc. docet cælestia. *Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica* [6]; et post sequitur [7]: *Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, etc.* Vel *Super se,* id est, super facultatem humanæ rationis; nam aliæ scientiæ sunt secundum humanam rationem inventæ, hæc autem divinitus inspirata. *Plurima supra sensum hominum monstrata tibi sunt* [8]. Dicit autem non semper, nec raro, sed *sæpe,* quia, ut dicit Augustinus, et habetur in Gloss., si semper, vilescit, si raro, non sufficit, et negligitur. *Audivi frequenter talia* [9]. Fructus est, quia *generat herbam opportunam cultoribus.* Ista sunt bona opera, quæ facit homo per doctrinam susceptam. *Germinet terra herbam virentem, etc.* [10]. Ista terra colitur primo a Deo. *Pater meus agricola est, etc.* [11]. Colitur etiam a prælato. *Ego plantavi, Apollo rigavit, etc.* [12]. Colitur etiam ab homine ipso. *Diligenter exerce agrum tuum* [13]. Est autem opportuna Deo ad gloriam. *Omnia in gloriam Dei facite* [14]. Aliis ad meritum, et ad gloriam. *Vos enim estis gloria nostra et gaudium* [15]. Ipsi vero operanti ad vitam æternam. *Habetis fructum vestrum in sanctificationem: finem vero vitam æternam* [16].

(1) Psal. LXIV. (2) Isa. LV.
(3) Isa. V. (4) Job XXXVI.
(5) Isa. LV. (6) Jac. III.
(7) Ibidem. (8) Eccl. III.
(9) Job XIX. (10) Gen. I. (11) Joan. XV.

Deinde cum dicit: *Accipit benedictionem a Deo,* ostendit præmium, sc. benedictionem divinam. Ista autem benedictio nihil aliud est, quam factio bonitatis in nobis: quæ quidem in præsenti vita fit imperfecta, sed in futuro erit perfecta. *In hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis* [17].

Deinde cum dicit: *Proferens, etc.,* agit de mala terra; ubi tria facit: primo supponit beneficium, quod dictum est; secundo ponit malum fructum, dicens: *Proferens autem;* tertio ostendit pœnam, ibi: *Reproba est.* Fructus ergo sunt spinæ. id est, minora peccata; et tribuli, id est, majora, quæ pungunt conscientiam propriam, quandoque etiam alienam, illa sc. quæ sunt contra proximos. *Spinas et tribulos germinabit tibi* [18]. In pœna vero ponit tria, sc. divinam reprobationem, judiciariam condemnationem, ibi: *Maledicto proxima,* et finalem punitionem, ibi: *Cujus consummatio, etc.* Quantum ad primum dicit: *Reproba est.* Sicut enim prædestinatio est principium remunerationis, ita reprobatio signum est condemnationis. Quod ergo aliquis frequenter rigetur præceptis salutaribus, signum est reprobationis, si persistat in peccatis *Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit eos* [19]. Condemnatio est, quia *Proxima maledicto. — Ite, maledicti, in ignem æternum* [20]. — Punitio est, *cujus consummatio in combustionem. — Vestimentum mixtum sanguine erit in combustionem, et cibus ignis* [21].

LECTIO III.

Quia Deus non est injustus, ideo confidit Apostolus de illis viciniora saluti, et quia etiam meminerat, eos jam bona multa operasse.

9. Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et viciniora saluti: tametsi ita loquimur.

10. Non enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri et dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis et ministratis.

11. Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei, usque in finem;

(12) I. Cor. III. (13) Prov. XXIV.
(14) I. Cor. X. (15) I. Thess. II.
(16) Rom. VI. (17) I. Pet. III.
(18) Gen. III. (19) Jerem. VI.
(90) Matth. XXV. (21) Isa. IX.

12 Ut non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide et patientia hæreditabunt promissiones.

Quia Apostolus multa, quæ dura videbantur, de statu istorum dixerat, modo, ne ex illis desperarent, ostendit qua intentione hoc dixerit, sc. ut ipsos a periculis retraheret. Unde circa hoc duo facit. Primo enim ostendit fiduciam, quam de ipsis habebat; secundo subdit rationem confidentiæ, ibi: *Non enim injustus est Deus.* Dicit ergo: Ita dixi, quod terra quæ profert spinas et tribulos, etc. Et ne credatis, quod ego tales vos reputem, *confidimus de vobis, dilectissimi*, et hoc propter fidem et charitatem, *meliora et viciniora saluti.* Ubi commendat statum ipsorum ex duobus, sc. ex eo quod jam erant: quia ex eo quod dicit, *meliora*, supponit quod erant in bono statu, et ex eo quod expectabant in futurum, unde dicit *viciniora saluti.* — *Nunc autem propior est nostra salus quam cum credidimus* [1]. — Quanto enim quis proficit in bonis, tanto magis appropinquat saluti. Sequitur: *Tametsi ita loquimur*, id est, quia etsi sic loquimur, hoc est, ut reddamus vos cautos, et hoc procedit ex charitate. *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me, etc.* [2].

Deinde cum dicit: *Non est enim injustus Deus, ut obliviscatur, etc.*, ostendit rationem confidentiæ, quæ duplex est. Una ex bonis ipsorum præteritis; alia ex promissione Dei, ibi: *Abrahæ namque, etc.* Quia vero Apostolus duo dixerat: unum sc. quod de ipsis confidebat; aliud quod aspere ipsis loquebatur, ideo duo facit: primo enim assignat rationem primi; secundo rationem secundi, ibi: *Cupimus, etc.* Ratio autem quare ipse de his confidat, hæc est, quia recordatur multorum bonorum quæ ipsi fecerunt. Unde dicit: *Confidimus autem, etc.* Et quare? *Quia non est injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri.* Contra Ezech. XVIII: *Si averterit se justus a justitia sua, etc.* Et paulo post ibidem sequitur: *Omnes justitiæ ejus non recordabuntur.* Et ibi subditur: *Non est æqua via Dômini.* Respondeo: Dicendum est, quod homo, qui cadit post gratiam, dupliciter se potest habere. Uno modo, quod in malo perseveret, et tunc Deus omnes justitias ejus obliviscitur; alio modo, quod pœniteat, et tunc bonorum præcedentium recordatur, quia reputantur sibi ad meritum. Unde dicit Glossa, quod mortificata reviviscunt. Sed tunc videtur dubium, quia constat, quod justitia respicit meritum: si ergo justitia Domini exigit, quod Deus non obliviscatur si pœniteat, sicut dicit Gloss.; ergo cadit sub merito, quod resurgat a peccato, et sic meretur gratiam, quod est impossibile. Respondeo: Dicendum est quod duplex est meritum: Unum quod innititur justitiæ, et istud est meritum condigni; aliud quod soli misericordiæ innititur, quod dicitur meritum congrui. Et de isto dicit, quod justum est, id est, congruum, quod homo, qui multa bona facit, mereatur. Ista enim misericordia est adjuncta quodammodo justitiæ, plusquam in illo, qui numquam aliud fecit. Et isto modo non obliviscitur Deus operis et dilectionis. Soli enim charitati debetur vita æterna. *Si quis diligit me, sermonem meum servabit* [3]. Quicquid enim non est ex charitate, non est meritorium. *Si charitatem non habeam, nihil prodest* [4]. Et ideo, hic non dicit tantum operis vestri, sed addit *Dilectionis*, quia etiam, sicut dicit Gregor., non est amor Dei otiosus. Operatur enim magna, si est; si operari renuit, amor non est. *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate* [5]. Ideo subdit: *Quam ostendistis in nomine ipsius. — Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi, etc.* [6]. Quid autem ostenderint et in quo, ostendit, quia *Ministrastis sanctis*, sc. subveniendo necessitatibus sanctorum. *Quicumque voluerit inter vos fieri major, sit vester minister* [7]. *Necessitatibus sanctorum communicantes* [8]. Et quia in omnibus est necessaria continuatio, ideo subdit: *Et ministratis.* Et ideo si peccastis, ex divina misericordia adjuncta justitiæ dabit veniam.

Consequenter cum dicit: *Cupimus autem*, assignat rationem quare ita dure locutus fuerat, sc. ex desiderio salutis ipsorum. Unde circa hoc tria facit: quia primo ostendit suum desiderium; secundo subdit imminens periculum, ibi: *Ut non segnes efficiamini;* tertio decla-

(1) Rom. XIII. (2) Psal. CXL.
(3) Joan. XIV. (4) I. Cor. XIII.
(5) I. Joan. III. (6) Coloss. III.
(7) Matth. XX. (8) Rom. XII.

rat per exemplum, ibi: *Verum imitatores.* Dicit ergo: Diximus ista non quasi desperantes de vobis, sed magis *quia cupimus unumquemque*, id est, de unoquoque, *vestrum. — Testis est mihi Deus quomodo cupiam vos omnes in visceribus Jesu Christi* [1]. — Sed quid cupimus? *Ostendere eamdem sollicitudinem*, id est, ut sitis solliciti ostendere per exhibitionem operis, hanc sollicitudinem ad bona, quam semper habuistis. Unde patet, quod ad opera pietatis requiritur sollicitudo. *Martha, Martha, sollicita es, etc.* [2]. Item ad propriam salutem. *Sollicite cura teipsum probabilem exhibere Deo.* Et quare? *Ad expletionem spei*, sc. adimplendo quod cœpistis, consequamini quod speratis. *Spes non confundit* [4]. Et hoc totum *usque in finem.* Qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

Deinde cum dicit: *Ut non segnes efficiamini*, ostendit periculum, quod est pigritia. Et est segnities timor futuræ bonæ operationis propter timorem, sc. vel ne deficiat, vel ne pœniteat. *Piger dicit: Leo est in via* [5]. Unde pigri semper allegant impedimenta.

Deinde cum dicit: *Verum imitatores, etc.*, ponit exemplum; quasi dicat: Non sitis pigri, sed magis imitamini, accipiendo exemplum in prophetis. Jac. [6]: *Accipite exemplum patientiæ, etc.*, et sequitur: *Prophetas.* Et in aliis sanctis, sc. Apostolis. *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* [7]. — *Sitis ergo imitatores eorum qui fide*, sine qua impossibile est placere Deo [8], *et patientia* contra adversa, *hæreditabunt promissiones.* Per fidem enim formatam et patientiam acquiritur hæreditas promissa. *Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt, etc.* [9].

LECTIO IV.

Ex promissione patribus facta, de eis confidere dicit, quorum primus fuit Abraham.

13. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per semetipsum,

14. Dicens: Nisi benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo te.

15. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.

16. Homines enim per majorem sui jurant: et omnis controversiæ eorum finis, ad confirmationem, est juramentum.

17. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum:

18. Ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus qui confugimus ad tenendam propositam spem:

19. Quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis.

20. Ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech, pontifex factus in æternum.

Supra Apostolus ostendit causam quare de istis confidebat, et hoc propter bona quæ fecerunt: hic ostendit idem ex promissione facta patribus. Unde circa hoc facit duo. Primo enim præmittit promissionem; secundo assignat rationem dictorum, ibi: *Homines enim.* Circa primum tria facit. Primo enim ostendit cui facta sit promissio; secundo ostendit promissionis modum esse convenientem, ibi: *Quoniam neminem, etc.;* tertio promissionis effectum, ibi: *Et sic longanimiter.* Promissio facta est Abrahæ. *Abrahæ dictæ sunt promissiones, etc.*[10]. Et hujus est ratio, quia per fidem inhæremus Deo, et ideo per fidem consequimur promissiones. Primum enim exemplum fidei fuit in Abraham, et hoc quia primus recessit a consortio infidelium. *Egredere de terra tua, etc.* [11]. Secundo quia primus aliquid credidit, quod erat supra naturam. *Qui contra spem, in spem credidit* [12]. Unde Gen. xv: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* Primus enim accepit signaculum fidei, sc. circumcisionem [13]. Modus promissionis est quantum ad duo: primo quantum ad juramentum interpositum; secundo quantum ad verba promissionis, ibi: *Nisi benedicens benedicam tibi, etc.* Dicit ergo: Deus volens ostendere promissionem suam firmam et stabilem, *Quia non habuit majorem se, per quem juraret* (*Excelsus super omnes gentes Dominus, etc.* [14]), *juravit per semetipsum* (*Per memetipsum juravi, dicit Dominus, etc.* [15]). In quo habes exemplum, quod juramentum de se non est illicitum, quia Scri-

(1) Philipp. I.
(2) Luc. X.
(3) II. Tim. II.
(4 Rom. V.
(5) Prov. XXII.
(6) Cap. V.
(7) I. Cor. II.
(8) Infra XI.
(9) Infra XI.
(10) Galat. III.
(11) Gen XII.
(12) Rom. IV.
(13) Rom. IV.
(14) Psal. CXII.
(15) Gen. XXII.

ptura nihil Deo attribuit quod de se sit peccatum. Intendit enim Scriptura nos ad Deum ordinare et ducere. *Estote imitatores Dei sicut filii, etc.* [1]. Tamen interdicitur frequentia juramenti. *Jurationi non assuescat os tuum, etc.* [2]. Item juramentum in vanum. *Non assumes nomen Dei tui in vanum* [3].

Consequenter cum dicit: *Nisi benedicens, etc.*, ostendit modum promissionis; quasi dicat: Non credatur mihi, nisi benedicam tibi, ut sit modus jurandi quasi per executionem. Dicit autem, *Benedicens*, quod pertinet ad bonorum collationem. Benedictio enim Domini divites facit, sicut dicitur Prov. x: *Et multiplicans multiplicabo te*, quod etiam pertinet ad prolis numerositatem. Et utrumque fuit Abrahæ promissum, sicut patet Gen. xiv et xxv. Ingeminat autem dicendo: *Benedicens benedicam*, ut designet bona temporalia et spiritualia, et continuitatem benedictionis. Vel: Benedicens benedicam in multitudine prolis sanctæ, quæ Gen. xxii designatur per stellas cæli, ubi dicitur: *Suspice cœlum, et numera stellas, si potes, etc.* — *Et multiplicans multiplicabo* in numerositate prolis malæ et perversæ, quæ ibidem, scil. xxii cap., designatur per arenam maris. Ingeminatur etiam multitudo, quod est propter numerositatem prolis bonæ vel malæ; vel propter continuitatem multitudinis. Vel: Benedicam in bonis gratiæ, et multiplicabo in bonis gloriæ. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, etc.* [4]. Effectus promissionis fuit, quia *longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.* Longanimitas est non solum in faciendo magnum aliquid, sed etiam in expectando in longum. Abraham autem promissionem habuit; nec unquam passum pedis terræ possedit, ut dicitur Act. vii. Et usque in senectutem prolem non suscipit, et tamen a spe non decidit. *Accipite exemplum, fratres mei, mali exitus, et longanimitatis, et laboris, et patientiæ prophetas, etc.* [5]. *Attendite ad Abraham patrem vestrum, etc.* [6].

Deinde cum dicit: *Homines enim per majorem sui jurant*, ponit rationem prædictorum; et circa hoc facit tria. Primo enim ponit humanam consuetudinem; secundo assignat rationem consuetudinis, ibi: *In quo abundantius;* tertio subdit fructum rationis, ibi: *Ut per duas res immobiles.* Consuetudo enim humana duplex ponitur: una quantum ad id per quod juratur; alia quantum ad effectum juramenti, ibi: *Et omnis controversiæ.* Illud autem per quod juratur, est majus, et hoc rationabiliter. Nihil enim aliud est jurare, nisi dubium confirmare. Sicut ergo in scientiis nihil confirmatur, nisi per id quod est magis notum: ita quia nihil certius est apud homines, quam Deus; ideo per ipsum tamquam per majus et certius juratur. Sed contra: Quandoque enim juratur per Filium, qui minor est, ut cum dicitur: Per Christum. Aliquando vero per creaturam, sicut Joseph juravit per salutem Pharaonis [7]. Respondeo: Dicendum est, quod duplex est modus jurandi per Deum: uno modo per simplicem attestationem; ut cum absolute dicitur: Per Deum ita est; quasi dicat: Testis est mihi Deus, quod ita est, sicut dico. *Testis est mihi Deus, cui servio in spiritu meo* [8]. Aliquando vero per execrationem, quod fit quando aliquid obligatur ad vindictam Deo, si non sit ita, puta caput, vel anima, vel aliquid hujusmodi, sicut juravit Apostolus [9]: *Testem Deum invoco in animam meam;* quasi dicat: Obligo animam meam pro testimonio, pro quo ipsum nomen Dei assumo; et istud est gravissimum. Per creaturam autem juratur non inquantum est talis; sed inquantum in ipsa relucet aliquod indicium divinæ potestatis. Quia enim omnis potestas a Deo est [10], inquantum aliquis exercet potestatem super aliquam multitudinem: si juratur per ipsum, juratur per Deum, cujus potestas in ipso relucet. Et sic juravit Joseph per salutem Pharaonis. Hoc est ergo, quod dicit: *Homines per majores sui jurant.*

Sciendum est autem, quod a juramento sunt excludendi alias perjuri, quia debet juramento maxima reverentia exhiberi, et ex retro actis præsumitur, quod debitam reverentiam juramento non exhibebunt. Item ad ipsum non sunt cogendi pueri ante annos pubertatis, quia nondum habent perfectum

(1) Ephes. v.
(2) Eccli. xxiii.
(3) Exod. xx.
(4) Psal. xxx.
(5) Jac. v.
(6) Isa. li.
(7) Gen. xlii.
(8) Rom. i.
(9) II. Cor. i.
(10) Rom. xiii.

usum rationis, quo sciant juramento debitam reverentiam exhibere. Item personæ magnæ dignitatis, quia juramentum requiritur ab eis, de quarum dicto, vel facto dubitatur. Derogat autem hominibus magnæ auctoritatis, ut dubitetur de veritate eorum quæ dicunt Unde et in decretis, II quæst. c. IV dicitur, quod sacerdos ex levi causa jurare non debet. Causæ autem in quibus liceat jurare hæ sunt: Pro pace firmanda, sicut Laban juravit [1]; secundo pro fama conservanda; tertio pro fidelitate tenenda, sicut feudatarii jurant dominis; quarto pro obedientia implenda, si præcipitur a superiori aliquid honestum; quinto pro securitate facienda; sexto pro veritate attestanda. Sic juravit Apostolus [2]: *Testis est mihi Deus, etc.*

Deinde cum dicit: *Et omnis controversiæ, etc.,* ponit effectum juramenti qui in hoc consistit, quod per juramentum finitur omnis controversia: sicut enim in scientiis, quando resolvitur usque ad prima principia demonstrabilia, quiescitur: ita divina lege introductum est, quod cum pervenitur ad primam veritatem est status, quod fit quando ipsa in testimonium invocatur. *Applicabitur ad Deos, et jurabit, et sic sopitur omnis quæstio et controversia* [3].

Deinde cum dicit: *In quo abundantius,* ponit rationem, quare Deus voluit jurare, scil. ad ostendendam firmitatem promissionis suæ. Unde dicit: *In quo,* id est, eo ipso Deus interposuit juramentum. *Volens abundantius ostendere, etc.* Abundans enim fuit, quod promisit; sed abundantius fuit, quod juravit. Volens, inquam, ostendere *hæredibus pollicitationem,* id est. rei pollicitæ. *Qui filii sunt promissionis æstimantur in semine* [4]. Ostendere, inquam, *immobilitatem.* Sciendum est, quod in his quæ a Deo procedunt, duo sunt consideranda, sc. ipse processus rerum, et consilium Dei a quo talis processus causatur. Consilium Dei est omnino immobile. *Consilium meum stabit, et omnis voluntas mea fiet* [5]. Sed dispositio est bene mutabilis. Nam Dominus aliquando pronuntiat aliquid, secundum quod exigit ordo et processus rerum, sicut patet Is. c. XXXI: *Dispone domui tuæ, quia morieris tu, et non vives.* Habebat enim cursus infirmitatis, quod ex illa moreretur. Et similiter Jonæ III: *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur,* quia ipsa meruerat subversionem sui ipsius. Jer. [6]: *Repente loquar adversus gentem, et adversus regnum, ut eradicem, et destruam, et disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo, quod locutus sum adversus eam, agam et ego pœnitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei.* Et tunc prophetia est comminationis. Quandoque vero pronuntiatur aliquid secundum quod respicit consilium Dei æternum: et super hoc Deus numquam pœnitet, nec illud retrahit. *Triumphator in Israel non parcet, et pœnitudine non flectetur* [7]. Tamen sciendum est, quod quandocumque Dominus promittit aliquid sub juramento, est prophetia prædestinationis, quæ est ostensiva divini consilii; et ista promissio penitus immutabilis est.

Deinde cum dicit: *Ut per duas res, etc.,* ostendit fructum promissionis: et primo ostendit, quis sit ille fructus; secundo quis consequatur hunc fructum, ibi: *Quam sicut anchoram.* Fructus autem est, ut spes nostra sit certa. Unde dicit: *Ut habeamus fortissimum,* id est firmissimum, *solatium* spei. *Per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri,* scil. per Deum, qui promittit, qui non mentitur (*Non est Deus, ut filius hominis, ut mentiatur* [8]), et per juramentum: in quo est major confirmatio veritatis. Sciendum est autem, quod sicut delectatio sensibilis est experientia sensibilis, et memoria de præterito, ita spes de futuro. *Omnes qui sperant in ipso, non infirmantur* [9]. *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas, ut aquilæ, current, et non laborabunt, etc.* [10]. Habeamus, inquam, nos, *qui confugimus* a malis, sc. mundi, et ab impugnatione hostis, *ad tenendam propositam nobis spem. — Domine, refugium factus es nobis* [11]. *Turris fortissima nomen Domini* [12]. — Ad ipsam currit justus, et exaltabitur.

Deinde cum dicit: *Quam sicut anchoram,* ostendit quod fideles promissionem istam consequantur, et utitur quadam similitudine. Comparat enim spem

(1) Gen. XXX.
(2) Rom. I.
(3) Exod. XXII.
(4) Rom. IX.
(5) Isa. XLVI.
(6) Cap. XVIII.
7) I. Reg. XV.
(8) Num. XXIII.
(9) I. Mach. II.
(10) Isa. XL.
11) Psal. LXXXIX.
(12) Prov. XVIII.

ipsi anchoræ, quæ sicut in mari navem immobilitat, ita spes animam firmat in Deo in hoc mundo, qui est quasi quoddam mare. *Hoc mare magnum et spatiosum manibus* [1]. Ista tamen anchora debet esse secura, ut sc. non deficiat. Unde fit de ferro. *Scio enim cui credidi, et certus sum, etc.* [2]. Item debet esse firma, ut scil. non cito a navi removeatur, ita homo debet alligari isti spei, sicut anchora navi alligatur. Est autem differentia inter anchoram et spem, quia anchora in imo figitur; sed spes in summo, sc. in Deo. Nihil enim in præsenti vita est firmum, ubi posset anima firmari et quiescere. Unde Gen. VIII dicitur, quod columba non invenit ubi requiesceret pes ejus. Et ideo dicit, quod debet incedere usque ad interiora velaminis. Apostolus enim per sancta, quæ erant in tabernaculo, intelligit statum præsentem Ecclesiæ; sed per sancta sanctorum, quæ per velum distinguebantur a sanctis, intelligit statum futuræ gloriæ. In illo ergo vult quod figatur anchora spei nostræ, qui est modo velatus ab oculis nostris. *Oculus non vidit, Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te* [3]. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te* [4]. Hanc ibi fixit præcursor noster, qui ibi ingressus est. Unde Joan. c. XIV: *Vado parare vobis locum.* Mich. II: *Ascendit pandens iter ad eos.* Et ideo dicit, quod ipse tamquam præcursor pro nobis ingressus est interiora velaminis, et ibi fixit spem nostram, sicut dicitur in collecta, in vigilia, et in die Ascensionis. Tamen quia intra velum non licebat intrare nisi summo sacerdoti [5]; ideo dicit, quod *Jesus qui pro nobis ingressus est, factus est pontifex in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Ecce quam eleganter redit Apostolus ad propositum suum. Ipse enim cœperat loqui de sacerdotio, et tamen fuerat multum digressus: sed nunc ad istud redit, sicut patet.

(1) Psal. CIII. (2) II. Tim. I.
(3) Isa. LXIV. (4) Psal. XC.
(5) Levit. XVI.

CAPUT VII.

Ostenditur sacerdotium Christi Levitico sacerdotio excellentius.

1. Hic enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abrahæ regresso a cæde regum, et benedixit ei.
2. Cui et decimas omnium divisit Abraham: primum quidem, qui interpretatur rex justitiæ: deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis,
3. Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei manet sacerdos in perpetuum.

Supra Apostolus, V cap., probavit Christum esse sacerdotem. In VI autem capite interposuit quædam ad præparandos animos auditorum; hic redit ad suum propositum. Intendit enim probare excellentiam sacerdotii Christi ad sacerdotium Leviticum. Et circa hoc facit duo: primo enim ostendit excellentiam sacerdotii Christi ad sacerdotium veteris testamenti; secundo ostendit, quod fideles debent sacerdoti Christo reverenter subdi. Et hoc in medio decimi capitis, ibi: *Habentes itaque, fratres, fiduciam.* Circa primum duo facit. Primo enim ostendit prærogativam sacerdotii Christi super Leviticum ex parte personæ ipsius sacerdotis; secundo ex parte ministerii, VIII cap. ibi: *Capitulum autem.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit existentiam sacerdotii Christi ex promissione divina; secundo ostendit necessitatem sacerdotii ejus, ibi: *Talis enim decebat.* Promissionem vero ostendit per illud Ps. CIX: *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum, etc.* Unde tria ostendit ad propositum suum probandum. Primo illud quod dicitur: *Secundum ordinem Melchisedech;* secundo illud quod dicitur, *Juravit,* ibi: *Et quantum est non sine jurejurando;* tertio illud quod dicitur: *Tu es sacerdos,* ibi: *Et alii quidem plures.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit similitudinem Christi ad Melchisedech; secundo ex hac similitudine præfert sacerdotium Christi Levitico, ibi: *Intuemini autem.* Circa primum duo facit: quia primo describit conditiones Melchisedech; secundo ostendit, quomodo conveniunt Christo, ibi: *Primum quidem:* describit autem Melchisedech primo ex nomine, cum dicit: *Hic autem*

Melchisedech. Sic enim nominat eum Scriptura [1], ubi habetur historia, quam Apostolus hic supponit. Et secundum Gloss., Hebræi dicunt ipsum fuisse Sem primogenitum Noe, et tunc quando Abraham habuit victoriam, erat annorum 390, alias 309. Et occurrit Abrahæ nepoti suo. Secundo describit eum a dignitate. Erat enim rex et sacerdos.

Quantum ad primum dicitur *Rex Salem.* Et secundum aliquos, Salem dicitur Jerusalem. Sed contra est Hieronymus in quadam epistola: quia, ut ipse dicit, non poterat esse quod ei occurreret a Jerusalem, quod probat ex situ. Alii autem dicunt, quod Salem dicitur ille locus, de quo dicitur Joan. III, quod juxta illum Joannes baptizabat, et mœnia illius loci erant adhuc tempore Hieronymi. Quantum ad secundum dicit: *Sacerdos Dei summi.* Antiquitus enim ille, qui inter filios erat antiquior, erat sacerdos. Sed verum est, quod tempore Abrahæ multum invaluerat cultus idolorum. Et ideo ne credant, quod esset sacerdos idolorum, additur, *Dei summi*, sc. per essentiam, non per participationem, vel nuncupationem. Deus enim est creator omnium eorum, qui dicuntur dii, sive per participationem, sive per errorem. *Rex magnus super omnes deos* [2]. *Vos sacerdotes Domini vocabimini, etc.* [3]. Tertio describit eum ab officio, ibi: *Qui obviavit, etc.* Sacerdos enim medius est inter Deum et populum. Debet enim aliquid populo conferre, sc. spiritualia, et aliquid ab eo accipere, sc. temporalia. *Si nos vobis spiritualia seminavimus, non magnum est si carnalia vestra metamus* [4]. Primo ergo debet exhibere confortationem per bona monita. Unde dicitur Gen. XIV, quod quatuor reges vicerunt quinque reges, et captivum duxerunt Lot nepotem Abrahæ. Isti quatuor reges sunt quatuor vitia principalia opposita quatuor cardinalibus virtutibus, quæ captivum detinent affectum nepotem rationis, victis quinque sensibus corporis. Qui enim superat et liberat affectum, debet confortari a sacerdote. *Occurrentes sitienti ferte aquam* [5]; et [6]: *Confortate manus dissolutas, etc.* Secundo sacerdos debet confortare per sacramentorum administrationem benedicendo. Unde *Benedixit ei.* — *Benediximus vobis in nomine Domini.* — Hoc autem fit impendendo sacramenta, per quæ confortatur homo in gratia. *Invocabunt nomen meum super filios Israel, et ego benedicam eis* [8]. Nam Deus benedicit auctoritate, sed sacerdos ministerio. *Et decimas*, sc. ad sustentationem, *divisit*, scil. Abraham, id est, recte distribuit. Sed contra: quia, ut patet Num. XVIII, ex lege est datio decimarum, non ergo sunt ante legem.

Respondeo: Dicendum est, quod cæremonialia veteris testamenti sunt quædam determinationes præceptorum juris naturalis, et præceptorum moralium. Et ideo quantum ad hoc, quod habebant de jure naturali, servabantur ante legem tantum pro voto observantium, et sine aliquo præcepto. Quod enim aliquid offeratur Deo in recognitionem creationis et dominii, hoc est naturale; sed quod offeratur vitulus et hœdus, hoc est cæremoniale. Similiter de jure naturali est, quod ministri servientes Deo, sustententur a populo; sicut enim patet Gen. XLVII, hoc servabatur etiam apud Gentiles. Unde sacerdotes, quia pascebantur de horreis publicis, non sunt compulsi vendere possessiones suas; et ideo fuerunt ante legem. Sed determinatio hujus partis est per legem. *Omnes decimæ Domini sunt* [9]. Et in hujus signum Jacob ante legem, in loco in quo postea fuit ædificatum templum, vovit se daturum decimas; et hoc specialiter, quia ad hoc Dei cultus proprie exhibetur, ut significetur, quod homo quicquid habet, a Deo accepit: et totam perfectionem suam ab ipso expectat. Numerus enim denarius est perfectus, quia consurgit ex partibus suis aliquoties: quia unum, duo, tria, quatuor faciunt decem. Usque etiam ad ipsum ascendit numerus, et omnes alii non sunt nisi quædam repetitio et additio super denarium. Omnes ergo sunt imperfecti usque dum pervenitur ad ipsum. Et similiter a Deo est omnis perfectio. Ut ergo significaret, quod a Deo est complementum omnis perfectionis, ideo dedit decimas.

Deinde cum dicit: *Primum quidem*, ostendit similitudinem Christi et Melchisedech: et circa hoc facit duo: primo enim inducit similitudinem quantum ad

(1) Gen. XIV. (2) Psal. XCIV.
(3) Isa. LXI. (4) I. Cor. IX. (5) Isa. XXI.
(6) Isa. XXXV. (7) Psal. CXVII.
(8) Num. VI. (9) Levit. XXVII.

conditionem personæ; secundo quantum ad sacerdotium, ibi: *Assimilatus autem Filio Dei.* Prima in duas: quia primo ponit similitudinem quantum ad ea, quæ in Scriptura commemorantur; secundo quantum ad ea quæ in ipsa tacentur, ibi: *Sine patre.* In Scriptura autem duo dicuntur de ipso. *Primum quidem*, nomen, sc. Melchisedech, *qui interpretatur rex justitiæ:* et significat Christum, qui fuit rex. *Et regnabit rex, et sapiens erit, et faciet judicium et justitiam in terra* [1]. Nec solum dicitur justus, sed etiam rex justitiæ: quia factus est nobis sapientia et justitia [2]. Aliud quod dicitur de ipso, est conditio. Unde dicitur *Rex Salem*, quod est *rex pacis.* Hoc autem convenit Christo. Ipse enim est pax nostra [3]. *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis* [4]. Et in hoc docet Apostolus uti interpretatione nominum in prædicationibus. Et bene conjungit justitiam et pacem, quia nullus facit pacem, qui non servat justitiam. *Erit opus justitiæ, pax* [5]. In mundo isto gubernantur in justitia, sed in futuro in pace. *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis* [6].

Deinde cum dicit: *Sine patre*, ponit similitudinem quantum ad ea, quæ tacentur de ipso, quia in Scriptura non fit mentio de patre, vel matre ejus, nec de genealogia ipsius. Unde ex hoc aliqui antiqui assumpserunt materiam erroris: ut quia solus Deus est sine principio et sine fine, dicerent istum Melchisedech fuisse filium Dei. Istud autem damnatum est sicut hæreticum. Unde sciendum est, quod in veteri testamento, quandocumque fit mentio de aliqua solemni persona, narrantur pater et mater, et tempus nativitatis et mortis, sicut de Isaac et multis aliis: hic autem subito introducitur Melchisedech, nulla penitus facta mentione de generatione sua, et pertinentibus ad ipsam. Et hoc utique rationabiliter. Inquantum enim dicitur *Sine patre*, significatur nativitas Christi de virgine, quæ fuit sine patre. *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est* [7]. Illud autem, quod est proprium Dei, non debet attribui creaturæ. Solius vero Dei patris est esse patrem Christi. Ergo in nativitate illius, qui ipsum præfigurabat, non debuit fieri mentio de patre carnali. Item quantum ad generationem æternam dicit: *Sine matre.* Et hoc ne intelligas istam generationem esse materialem, sicut mater dat materiam genito, sed est spiritualis; sicut splendor a sole. *Qui cum sit splendor, etc.* [8]. Item quando fit generatio a patre et matre, non totum est a patre, sed materia administratur a matre. Ad excludendum ergo imperfectionem a Christo, et ad designandum, quod totum quod habet, est a Patre, non fit aliqua mentio de matre. Unde versus: Est sine matre Deus, est sine patre caro. *Ex utero ante luciferum genui te*, sc. ego solus, *sine genealogia* [9]. Et duplici de causa non ponitur genealogia ejus in Scriptura: Una ad designandum, quod generatio Christi est ineffabilis. *Generationem ejus quis enarrabit* [10]? Alia ad designandum, quod Christus, qui introducitur ut sacerdos, non pertinet ad genus Leviticum, nec ad genealogiam veteris legis. Et hæc est intentio Apostoli. Unde subdit: *Neque initium dierum habens, neque finem vitæ.* Hoc autem dicit, non quia Christus non sit natus in tempore, neque mortuus; sed propter æternam ejus generationem, in qua natus est sine initio cujuscumque temporis. Unde Joan. 1: *In principio erat Verbum*, id est, tempore quocumque dato ante erat Verbum, ut exponit Basilius. Est enim ante omnes dies, quia per ipsum factus est mundus, cum quo incœperunt dies. Item nec finem vitæ: verum est quantum ad divinitatem, quæ est æterna. Quantum etiam ad humanitatem, jam non habet finem vita, quia Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur [11]. Et [12]: *Christus Jesus heri et hodie, ipse et in sæcula.*

Deinde cum dicit: *Assimilatus autem Filio Dei, etc.*, ostendit similitudinem quantum ad sacerdotium. Sciendum est tamen, quod solet dici, quod posteriora assimilantur prioribus, et non e converso. Et ideo ne credatur, quod sacerdotium Christi sit posterius sacerdotio Melchisedech, hoc removet Apostolus, quia et si Christus inquantum homo natus sit post eum, et ex tempore, tamen inquantum Deus et Filius Dei est ab æterno. Et ideo Melchisedech secundum

(1) Jerem. XXIII.
(2) I. Cor. I.
(3) Ephes. II.
(4) Psal. LXXI.
(5) Isa. XXXII.
(6) Ibidem.
(7) Matth. I.
(8) Supra I.
(9) Psal. CIX.
(10) Isa. LIII.
(11) Rom. VI.
(12) Infra XIII.

omnia ista *assimilatus est illi, qui est filius Dei*, et hoc inquantum *manet sacerdos in perpetuum*, quod potest dupliciter exponi. Uno modo, quia non fit mentio de fine sacerdotii ejus, nec successore ipsius. *In manibus prophetarum assimilatus sum* [1]. Item est sacerdos in perpetuum, quia figuratum ejus, sc. sacerdotium Christi, in perpetuum est. Unde et in Scriptura pluries repetitur, ritu perpetuo (*Cultus perpetuus erit* [2]; *Cultu, rituque perpetuo* [3]), quia illud quod figurabatur per istud, perpetuum erat. Per hoc enim Apostolus continuat sequentia ad præcedentia.

LECTIO II.

Præfertur sacerdotium Melchisedech sacerdotio Levitico, in quo cum figuraretur Christus, ostenditur Christi sacerdotium etiam Levitico excellentius.

4. Intuemini autem quantus sit hic, cui et decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha.
5. Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, idest a fratribus suis: quamquam et ipsi exierint de lumbis Abrahæ
6. Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham, et hunc qui habebat repromissiones, benedixit.
7. Sine ulla autem contradictione, quod minus est a meliore benedicitur.
8. Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt, ibi autem contestatur, quia vivit.
9. Et, ut ita dictum sit, per Abraham et Levi, qui decimas accepit, decimatus est.
10. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech.

Supra ostendit Apostolus quomodo Melchisedech assimilatus est Filio Dei, hic ostendit præeminentiam sacerdotii Melchisedech ad sacerdotium Leviticum. Et circa hoc facit duo. Primo enim excitat attentionem; secundo ostendit propositum, ibi: *Et quidem de filiis.* Excitat autem ipsos, quia grandia et maxima dicturus erat. *Audite me, quia de rebus magnis locutura sum* [4]. Et ideo dicit: *Intuemini*, id est, diligenter considerate, *quantus*, id est, quam magnæ dignitatis, *sit hic cui Abraham patriarcha decimas solvit*, et hoc *de præcipuis.* — *Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum: et votum faciens, immolat Domino debile* [5]. — Dicitur autem Abraham patriarcha, id est, princeps patrum: non quia non habuerit patrem, sed quia sibi facta est promissio de paternitate gentium. *Eris pater multarum gentium* [6]. *Abraham magnus pater multitudinis gentium* [7]. *Patrem multarum gentium posui te ante Deum cui credidisti* [8].

Deinde cum dicit: *Et quidem de filiis*, ostendit præeminentiam sacerdotii Melchisedech ad Leviticum. Et circa hoc facit duo. Primo enim ostendit propositum; secundo ex hoc concludit intentum, sc. quod sacerdotium Christi præfertur sacerdotio Levitico, ibi: *Si ergo consummatio.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit propositum; secundo removet quamdam responsionem, ibi: *Et ut ita dictum.* Prima iterum in duas. Primo ostendit præeminentiam quantum ad id, in quo ipse usus est sacerdotio suo; secundo quantum ad conditionem sacerdotii, ibi: *Et hic quidem decimas.* Ad sacerdotem vero duo pertinent, ut dictum est supra, sc. accipere, et benedicere. Duo ergo facit. Quia primo ostendit excellentiam quantum ad acceptionem decimarum; secundo quantum ad benedictionem, ibi: *Et hunc qui habebat.* Circa primum adhuc duo facit: quia primo ostendit de quibus competit accipere decimas; secundo quomodo hoc excellentius faciebat Melchisedech, ibi: *Cujus autem generatio.* Dicit ergo: *Et quidem accipientes sacerdotium de filiis Levi.* In hoc ostendit quibus competit accipere decimas, quia sacerdotibus. Sciendum est autem, quod illi de tribu Levi erant deputati divino cultui. Inter ipsos autem soli illi de stirpe Aaron erant sacerdotes. *Applica Aaron, etc.* [9]. Et isti quia per Aaron erant de tribu Levi, sumebant decimas. Sed contra: Ergo secundum hoc soli sacerdotes accipiebant decimas, quod est contra illud Num. XVIII: *Filiis Levi dedi omnes decimas Israelis, etc.* Respondeo: Dicendum est, quod Levitæ non accipiebant eas, nisi quia ministrabant sacerdotibus. Et ita non propter se, sed propter sacerdotes dabantur eis. Item Levitæ accipiebant decimas decimatas, sic Num. XVIII. Et ita soli sacerdotes accipiebant, et non solvebant.

Secundo ostendit quo jure accipiebant, quia ex mandato legis. Unde dicit: *Mandatum habent decimas sumere.*

(1) Osee XII. (2) Exod. XXVII.
(3) Levit. XXIV. (4) Prov. VIII. (5) Malach. I.
(6) Gen. XVII. (7) Eccli. XLIV.
(8) Rom. IV. (9) Exod. XXVIII.

Contra: Si hoc est mandatum legis, cum servare mandata legis modo sit peccatum, videtur illicitum modo dare, vel accipere decimas. Respondeo: Dicendum est, quod in lege fuerunt quædam pure cæremonialia, sicut circumcisio immolare agnum, et hujusmodi. Et ista quia erant figurativa tantum, non licet modo servare. Erant enim figura futuri Unde qui modo servaret, significaret Christum adhuc futurum. Quædam vero erant pure moralia, et ista modo servanda sunt, et de talibus fuit datio decimarum; sicut supra dictum est. Unde decimatio et in lege data est, et in novo testamento. *Dignus est operarius cibo suo* [1]. *Dignus est operarius mercede sua* [2]. Sed determinatio talis portionis modo est ab ecclesia, sicut et in veteri testamento fuit ex lege. Alia vero fuerunt partim cæremonialia, et partim moralia, sicut judicialia: et ista quantum ad id quod cæremonialia sunt, non licet servare; sed quantum ad morale, debent: tamen non est necesse in propria forma servari. Alia objectio, quia si esset mandatum, et adhuc est, ergo peccat qui non accipit, et peccant ubi non accipiuntur. Respondeo: Dicendum est quod aliqui dicunt quod nulli licet abrenunciare juri accipiendarum decimarum; sed bene licet dimittere usum accipiendi propter scandalum, et hoc exemplo Apostoli, qui sumptus non accipiebat ab aliquibus. Et sic dicunt mandatum esse, quod juri non renuntient. Melius tamen dici potest, quod non est intelligendum quod eis præceptum sit sumere. sed pro se habent introductum hoc mandatum, quod accipere possint, et alii teneantur reddere.

Tertio ostendit a quibus accipiebant, quia *A populo, scil. a fratribus suis secundum legem, quamquam ipsi* Levitæ *exierint de lumbis Abrahæ.* Quia enim aliquis posset dicere, quod sicut Melchisedech accepit decimas ab Abraham, ita Levitæ a filiis ejus, ergo non præfertur illud sacerdotium isti. Ideo hoc excludit, et dicit quod ipsimet Levitæ erant de semine Abrahæ, et sic erant inferiores eo cui decimas solverunt, sc. Abraham.

Deinde cum dicit: *Cujus autem,* ostendit quomodo excellentius conveniebat Melchisedech accipere decimas, quia nec ipse erat de genere Abraham; unde *generatio ejus non annumeratur cum eis,* sc. Levitis. Item ex mandato legis licebat eis sumere decimas: et sic eorum sacerdotium erat subjectum observantiis legis, sed ille non ex mandato cujuscumque legis, sed per se *sumpsit decimas.* Ideo sacerdotium ejus erat figura sacerdotii Christi, quod non est subditum legi. Item ipsi accipiebant a populo infimo, sc. a fratribus, ille autem a summo, sc. *ab Abraham.*

Deinde cum dicit: *Et hunc qui habebat, etc.,* ostendit excellentiam ejus ex parte benedictionis, et est sua ratio talis: Gen. c. XIV dicitur, quod Melchisedech benedixit Abrahæ; sed major est qui benedicit, illo cui benedicitur: ergo, etc. Et ideo dicit, quod Melchisedech ipse benedixit Abraham, *qui habebat repromissionem.* Contra infra [3]: *Non acceperunt repromissionem, etc.* Respondeo: Dicendum est, quod non accepit Abraham repromissionem, id est, rem promissam, quia non fuit eam consecutus, habuit tamen ipsam in fide et spe, et ad ipsum specialiter facta est repromissio.

Deinde cum dicit: *Sine ulla autem contradictione, quod minus est a meliore benedicitur,* ponit majorem suæ rationis. Sed hic sunt tres objectiones. Prima est de hoc quod dicit quod minor a majore benedicitur. Et ex isto loco pauperes Lugdunenses dicunt, quod quicumque justus major est peccatore, et sic justus laicus non benedicitur a malo sacerdote; sed e converso. Unde volunt, quod omnis justus est sacerdos, et nullus peccator est sacerdos. Respondeo: Dicendum est, quod iste error nimis perniciosus est: quia si bonitas ministri requiratur ad collationem sacramenti, in quo est ipsa salus, sequitur quod nullus sit certus suæ salutis, nec sciret se recte baptizatum, quia non potest scire, si sacerdos sit justus. Nullus etiam poterit esse minister, quia nemo scit utrum odio, vel amore dignus sit [4]. Et ideo dicendum est, quod aliquis potest aliquid facere dupliciter: aut auctoritate propria, aut auctoritate alterius. Quando autem auctoritate propria, tunc requiritur quod sit justus. Sacerdos autem tantum est minister. Unde non agit nisi in vir-

(1) Matth. x. (2) Luc. x. (3) Cap. XI. (4) Eccl. IX.

tute Christi. *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores ministeriorum Dei* [1]. Et ideo non nocet sive bonus, sive malus fuerit; quia Christus est, qui in ipso benedicit, et sic sine ulla contradictione, qui benedicit, major est. Secunda objectio est, quia cum Christus sit major omni sacerdote, quomodo potest corpus Christi a sacerdote consecrari? Respondeo: Dicendum est, quod sacerdos benedicit materiam, non autem corpus Christi. Item non agit auctoritate propria, sed auctoritate Christi, qui inquantum Deus, major est corpore suo. Item tertia objectio est, quia non videtur verum, quod major benedicat semper minorem: quia Papa consecratur ab episcopo, et archiepiscopus a suffraganeo, qui tamen sunt minores. Respondeo: Dicendum est: Nec episcopus consecrat Papam, nec suffraganei archiepiscopum, sed hunc hominem, ut sit Papa, vel archiepiscopus. Item facit hoc minister Dei, qui major est, quam Papa.

Deinde cum dicit: *Et hic quidem, etc.*, ostendit præeminentiam sacerdotii ex parte sacerdotis ex conditione ipsius, et facit talem rationem: Illud est excellentius, quod non corrumpitur, sed *in sacerdotio Levitico homines morientes*, id est, per mortem succedentes, *accipiunt decimas*, sed *ibi*, id est, in sacerdotio Melchisedech, *contestatur* Scriptura *quia vivit*, id est, non facit mentionem de morte ejus: non quia non mortuus sit, sed quia significat sacerdotium, quod manet in æternum. Christus enim resurgens a mortuis, jam non moritur [2]; et [3]: *Fui mortuus, et ecce sum vivus, etc.*

Consequenter cum dicit: *Et, ut ita dictum sit, etc.*, respondet cuidam objectioni. Posset enim dici: Verum est quod Melchisedech major est quam Abraham, qui ei dedit decimas, sed Levi major est quam Melchisedech. Et ideo dicit Apostolus, quod hoc non valet, quia, *ut ita dictum sit, per Abraham*, id est, mediante Abraham, *et Levi decimatus est*, ab eo supple, *qui decimas accepit*, id est, a Melchisedech. Et sic adhuc est ipse major quam Levi. Sed contra: Si alicujus episcopi pater dat decimas, non tamen propter hoc oportet quod episcopus sit minor illo, qui decimas recipit. Ergo nec similiter in proposito. Respondeo: Dicendum est, quod non est simile, quia tota dignitas illius generis etiam sacerdotum, erat ex Abraham; non autem sic est de episcopo, quia tota dignitas ejus ex Christo est, non ex patre suo.

Deinde cum dicit: *Adhuc enim in lumbis, etc.*, manifestat quod dixerat, et dicit, quod *Levi adhuc erat in lumbis patris Abraham, quando dedit decimas Melchisedech, qui occurrit sibi*, et sic Abraham decimato, decimatus est etiam Levi. Sed contra: Quia sic etiam erat Christus in lumbis ejus, sicut et Levi. *Filii David, filii Abraham* [4]. Et ideo si propter hoc major est Melchisedech quam Levi, quia Levi fuit decimatus, non videtur ratio quare Christus non fuerit decimatus: et sic adhuc Melchisedech major Christo erit. Et eadem difficultas est de peccato originali: quia, ut dicitur Rom. v, *In quo omnes peccaverunt*, id est, in Adam. Et ideo videtur quod Christus, qui eodem modo fuit in ipso sicut nos, ipsum peccatum originale contraxerit. Respondeo: Dicendum est, quod totum hoc intelligitur in his, qui in Abraham sive in Adam fuerunt, secundum rationem seminalem, et corpulentam substantiam, quo modo Christus non fuit ibi, sed tantum secundum corpulentam substantiam: Christus enim fuit conceptus quo ad corpus de materia purissima et sanctissima beatæ Virginis: ut habetur declaratum tertio Sententiarum, tertia distinctione.

LECTIO III.

Concluditur sacerdotium Christi, Melchisedech sacerdotio excellentius, et ideo etiam Levitico.

11. Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit), quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech, alium surgere sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron dici?

12. Translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat.

13. In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præsto fuit.

14. Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est.

15. Et amplius adhuc manifestum est, si se-

(1) I. Cor. IV. (2) Rom. VI. (3) Apoc. I. (4) Matth. I.

cundum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos,

16. Qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis.

17. Contestatur enim, quoniam tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.

18. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus et inutilitatem.

19. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio vero melioris spei per quam proximamus ad Deum.

Supra probavit Apostolus præeminentiam sacerdotii Melchisedech ad Leviticum; hic ab eodem concludit excellentiam sacerdotii Christi, respectu sacerdotii Levitici. Sicut etiam supra dictum est, a principio hujus septimi capitis, Apostolus per tria probat ex auctoritate Ps. CIX propositum suum. Primo per illud: *Secundum ordinem Melchisedech.* Probavit ergo præeminentiam Melchisedech ad Levi. Et ideo secundum ordinem sacerdotii Melchisedech, probat præeminentiam Christi ad sacerdotium Leviticum. Unde facit hic magnam vim de isto verbo, secundum ordinem. Et facit duas rationes, quarum una concludit quod sacerdotium Christi præfertur sacerdotio Levitico. Secunda, quod etiam evacuat illud, et illam ponit ibi: *Et amplius adhuc manifestum est, etc.* In prima ratione, quæ est conditionalis, ponit duo antecedentia, et per consequens duo consequentia, ibi: *Quid adhuc, etc.* Et ratio sua talis est: Si sacerdotium Leviticum fuisset perfectum, per cujus ministerium erat administratio legis, non fuit necessarium, quod surgeret alius sacerdos secundum alium ordinem, per quem etiam alia lex ministraretur, sicut per Leviticum, lex vetus. Sed surgit alius sacerdos secundum alium ordinem. sc. secundum ordinem Melchisedech. Ergo illud imperfectum erat. Sicut ergo surgit sacerdotium, ita necesse est surgere aliam legem. In ista ratione manifestum est, quod sunt duo antecedentia. Unum pertinens ad sacerdotium; aliud ad legem. Dicit ergo quantum ad primum antecedens, quod *si esset consummatio per sacerdotium Leviticum.* Quantum vero ad secundum dicit, quod si per sacerdotium lex administraretur, quod probat, quia *sub ipso,* id est, per ejus administrationem, *populus legem accepit,* non quod sacerdotium præcederet legem, sed magis e converso. Unde istud secundum antecedens ponit ibi, cum dicit: *Sub ipso enim, etc. — Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem de ore ejus requirent* [4]. — Facit autem mentionem specialiter de sacerdotio, ut transferat se ad legem, quæ per officium sacerdotale administrabatur: non enim, ut dicit Glossa, potest esse sacerdos sine testamento et lege et præceptis. Sacerdotium vero non consummabat, id est, perficiebat. Tota enim perfectio sua erat per legem quam administrabat. Sed, ut jam dicetur, nullum *ad perfectum adduxit lex;* quia nec ad perfectionem justitiæ. *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam scribarum, etc.* [2]. Item non dabat consummationem patriæ, quia non introducebat in vitam. Et in hujus signum ipse legislator non potuit intrare terram promissionis [3]. Has autem duas perfectiones habemus per Christum. *Consummatio abbreviata inundabit justitiam* [4]. *Verbum consummans et abbrevians in æquitate* [5]. Hæc sunt ergo antecedentia.

Consequentia vero ponit, cum dicit: *Quid adhuc, etc.* Et hoc quantum ad primum; quasi dicat: Si illud fuisset consummatum et perfectum, *quid adhuc fuit necessarium surgere alium, etc.* Id est, non dixisset: secundum ordinem Melchisedech, sed secundum ordinem Aaron, quod quia non fecit, ergo erat imperfectum. Hæc est tota prima ratio, per quam patet, quod sacerdotium Christi præfertur Levitico. Secunda ratio probat, quod etiam ipsum evacuat, quia perfectum evacuat imperfectum. *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* [6]. Ergo sacerdotium Christi evacuat sacerdotium Leviticum. Est ergo primum consequens, quod sacerdotium Christi evacuat sacerdotium Leviticum. Secundum consequens est quod etiam evacuatur lex quæ per illud administrabatur: et istud ponit, cum dicit, quod *translato sacerdotio, necesse est, ut legis translatio fiat.* Erat enim lex sub administratione sacerdotii; ergo mutato sacerdotio, necesse est quod lex mutetur. Et hujus ratio est, quia mutato fine, necesse est quod mutentur ea quæ sunt ad finem, sicut qui mutat propositum eundi per aquam, mutat pro-

(1) Malach. II. (2) Matth. v.
(3) Deut. ult.
(4) Isa. x. (5) Rom. VI.
(6) I. Cor. XIII.

positum quærendi navem. Omnis autem lex ordinatur ad conversationem humanam secundum aliquod regimen. Unde secundum Philosophum in politicis, mutata conversatione, necesse est mutari legem. Sicut autem lex humana ordinatur ad regimen humanum, ita spiritualis et divina ad regimen divinum. Hoc autem regimen designatur per sacerdotium. Translato ergo sacerdotio, necesse est transferri legem. Signanter autem loquitur, quia non dicit: sacerdote translato. Lex enim non respicit personam sacerdotis. Unde mortuo sacerdote, non mutatur lex, nisi forte sit illa introducta propter personam ejus; sed mutato sacerdotio mutatur totus modus, et ordo regiminis. Et de ista mutatione habetur Jer. III: *Feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris, etc.* Rom. VIII: *Lex spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis.* Lex enim vetus dicitur lex peccati et mortis, per occasionem acceptam, quia sc. gratiam non conferebat ex opere operato; sicut sacramenta novæ legis.

Sed objicit hic Manichæus: Si lex vetus fuit data per divinam providentiam, cum illa sit immutabilis, etiam ipsa lex esset immutabilis, et per consequens non debuit mutari. Cum ergo mutata sit, ergo non est data per divinam providentiam. Respondeo: Dicendum est secundum quod dicit Augustinus contra Faustum: sicut sapiens dispensator una et eadem dispositione et providentia secundum diversitatem temporum et personarum dat alia et alia præcepta: sicut et alia hyeme, alia æstate, alia pueris, alia senibus, alia perfectis, alia imperfectis, et tamen est eadem providentia: ita divina providentia immobili permanente, mutata est lex propter mutationem temporum, quia ante adventum debuerunt dari præcepta, quæ figurarent venturum; sed post adventum, quæ significent venisse. Item data sunt illis præcepta sicut pueris: in novo vero sicut perfectis. Unde lex dicitur pædagogus, quod est proprie puerorum. Unde si in lege dicitur aliquid, quod sonet perpetuitatem, hoc est ratione figurati. Item Glossa dicit hic, quod ista translatio sacerdotii fuit figurata I. Reg. c. II, quando sacerdotium fuit translatum ad Samuelem, qui non fuit de tribu Levi. Contra: quia Samuel non fuit sacerdos, immo magis hoc fuit figuratum in translatione sacerdotii Abiathar ad Sadoch, qui etiam erat Levita. Et dicendum est, quod licet Samuel non esset sacerdos, tamen aliquid sacerdotale egit; quia et sacrificium obtulit, et reges unxit, sc. Saul et David. Et quantum ad hoc, translatum est ad ipsum sacerdotium. Et sic dicitur in Ps. LXVIII: *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus.* Item contra illud quod dicit Gloss. quod non erat de tribu Levitica: quia [1] Helcana qui fuit pater ejus, et ipse numeratur inter filios Levi. Respondeo: Dicendum est, quod Samuel quantum ad aliquid fuit de tribu Juda, et hoc quantum ad matrem; sed quantum ad patrem de tribu Levi, non tamen de Aaron; sed quantum ad locum, fuit de monte Ephraim. Licet enim undecim tribus habuerint certas provincias, non tamen tribus Levi; sed inter ipsas accepit possessionem, et sic habitabat in monte Ephraim.

Deinde cum dicit: *In quo enim, etc.*, manifestat quod dixit, et primo quod sacerdotium sit translatum; secundo hoc exponit, ibi: *Manifestum est enim.* Dicit ergo: Dictum est, quod translatum est sacerdotium; quia ille cui dixit Propheta: *Tu es sacerdos*, est de alia tribu, sc. de Juda, non de Levi; sicut patet Matth. I. *De qua* tribu *nullus præsto fuit altari*, id est, altaris ministerio, scil. de Juda. Sed contra: Rex Ozias ingressus est templum, ut poneret incensum [2]. Respondeo: Dicendum est, quod licite nullus præsto fuit altari, vel etiam nullus impune. Ipse enim Ozias graviter fuit punitus, quia usque ad mortem fuit leprosus. Et si dicas contra illud quod dicitur, *nullus*, quod beata Virgo fuit de tribu et stirpe Aaron, quia erat cognata Elisabeth, quæ fuit de filiabus Aaron [3], respondeo: Dicendum est, quod inter stirpes, sacerdotalis et regia erant præclariores; unde et frequenter conjunctæ fuerunt per matrimonium, sicut patet de primo summo sacerdote, qui accepit uxorem filiam Aminadab sororem Naasson, qui fuit dux in tribu Juda [4]. Et etiam [5] Joiada sacerdos duxit in u-

(1) I. Par. VI. (2) II. Par. XXVI. (3) Luc. I.
(4) Exod. VI. (5) IV. Reg. XI et II. Par. XXII.

xorem Josabeth filiam regis Joram. Unde potuit esse, quod aliqua parte Elisabeth esset de tribu Juda.

Deinde cum dicit: *Manifestum est*, exponit quod dixit, dicens, quod *manifestum est*, quod Dominus ortus est de tribu Juda [1]. *Vicit leo de tribu Juda, etc.*[2]. De *qua nihil, etc.* Lex enim mandavit nullum assumi ad ministerium tabernaculi, nisi tantum de tribu Levi; unde in tribu Juda nihil de sacerdotibus locutus est Moyses.

Deinde cum dicit: *Et amplius adhuc, etc.* Quia superius posuit unam rationem ad probandum quod sacerdotium Christi præfertur Levitico, et ipsum evacuat, et ideo hic ponit aliam, in qua ostendit rationem evacuationis, et transmutationis illius; et utitur quadam conditionali: in qua primo ponit duo antecedentia; secundo duo consequentia, ibi: *Reprobatio.* Circa primum duo facit: quia primo ponit illa antecedentia; secundo manifestat quod dixit, ibi: *Contestatur enim.* Ratio sua talis: Si novus sacerdos surgit, hoc non erit secundum legem carnalis mandati, sed secundum legem vitæ æternæ et insolubilis. Et hujus ratio est quia primus fuit secundum legem illam, oportet ergo quod novus sit secundum aliam legem, si tamen surgit aliquis novus. Sed dicendum est, quod surgit alius novus. In majori ergo sunt duo, quorum unum pertinet ad vetus testamentum, sc. quod est mandatum carnale, et hoc quia habebat quasdam observantias carnales, sicut circumcisionem, et purificationes carnales. Item quia promittebat pœnas et præmia carnalia. *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis* [3]. *Justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis* [4]. Et istud antecedens ponit, cum dicit: *Amplius manifestum est, etc.* Et patet, quod pertinet ad novum testamentum, quod non dispensatur per carnalia, sed consistit in spiritualibus. Est enim secundum spiritualem virtutem, per quam generatur in nobis vita perpetua. Et hoc quia promittuntur in ipso bona et pœnæ perpetuæ. *Christus assistens pontifex, etc.* [5]. *Tunc ibunt hi in supplicium æternum, justi vero in vitam æternam* [6]. Item non consistit in carnalibus observantiis, sed in spiritualibus. *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt* [7]. Et dicit, quod est *secundum virtutem vitæ insolubilis.*

Consequenter cum dicit: *Contestatur enim, etc.*, manifestat quod dixerat, et facit vim in hoc, quod dicit, *In æternum*, quia si sacerdotium est æternum, manifestum est quod dicit perpetuitatem.

Deinde cum dicit: *Reprobatio quidem fit, etc.*, ponit duo consequentia. Et primo de evacuatione veteris testamenti; secundo de institutione novi, ibi: *Introductio vero.* Primum est quod vetus testamentum fuit per legem carnalis mandati, et introducitur aliud, ergo primum mutatur. Et hoc est quod dicit, quod fit prioris mandati reprobatio. Sed contra: Non reprobatur nisi malum. *Ut sciat reprobare malum* [8]. Illud autem mandatum non est malum. *Lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum* [9]. Respondeo: Dicendum est, quod non erat malum secundum se, sed ut inconveniens tempori. Non enim servanda sunt in novo sacerdotio, quæ fuerunt in antiquo. *Holocaustum et pro peccato non postulasti, tunc dixi: ecce venio* [10]. Et ideo dicitur, quod illud reprobatur, et hoc propter infirmitatem et inutilitatem. Illud autem dicitur infirmum, quod non potest exequi effectum suum: proprius autem effectus legis et sacerdotii est justificare. Hoc autem non lex potuit facere. *Nam quod erat impossibile legi, in quo infirmabatur secundum carnem* [11]. *Quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo vultis servire* [12]? Item inutile dicitur quod non valet ad finem consequendum. Hoc autem non potest lex, quia non adducebat ad beatitudinem, quæ finis est hominis. Sed tamen suo tempore fuit utilis, inquantum disponebat ad fidem. *Juxta fidem omnes defuncti sunt, non acceptis repromissionibus* [13]. Quare autem sit infirmum et inutile, ostendit cum dicit: *Nil enim ad perfectum*, nec sc. justitiæ, nec patriæ, *adduxit.* Unde erat imperfecta, sed perfecta fuit per Christum.

Consequenter cum dicit: *Introductio vero*, ponit consequens secundum ex se-

(1) Matth. I. (2) Apoc. V.
(3) Isa. I. (4) Infra IX.
(5) Infra IX (6) Matth. XXV.
(7) Joan. VI. (8) Isa. XI.
(9) Rom. VII. (10) Psal. XXXIX.
(11) Rom. VIII. (12) Galat. IV. (13) Infra XI.

cundo antecedente, dicens: *Introductio vero melioris spei*, supple fit per novum sacerdotem, *per quam proximamus ad Deum.* Si enim novus surgit, est secundum virtutem vitæ indissolubilis, hoc est antecedens, et introductio melioris, etc., et hoc est consequens. *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu* [1]. Item per ipsum proximamus Deo. Per peccatum enim disjungimur ab ipso. *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis* [2]. Hic est ergo ille, qui hoc removet, quod facit nos approximare Deo; hic autem est ille novus sacerdos, sc. Christus, qui tollit peccata mundi [3]. *Justificati ergo ex fide pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem accessum habemus in gratiam istam*

LECTIO IV.

Probat sacerdotium Christi præferri Levitico, ex juramento Dei, et æternitate durationis.

20. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt:
21. Hic autem cum jurejurando, per eum, qui dixit ad illum: Juravit Dominus, et non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum).
22. Intantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus.
23. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, ideirco quod morte prohiberentur permanere:
24. Hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium.
25. Unde et salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum: semper vivens ad interpellandum pro nobis.
26. Talis enim decebat, ut nobis esset pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cælis factus;
27. Qui non habet necessitatem quotidie (quemadmodum sacerdotes) prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel, se offerendo.
28. Lex enim constituit homines sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, filium in æternum perfectum.

Supra Apostolus ex una parte auctoritatis Psalmistæ probavit, quod sacerdotium Christi præfertur Levitico, et ipsum evacuat; hic idem probat ex aliis duabus partibus; et primo ex hoc, quod dicit: Juravit Dominus; secundo ex hoc quod dicit: Tu es sacerdos, ibi: *Et alii quidem plures, etc.* Facit autem primo talem rationem: Illud quod instituitur sine juramento, minus validum est, quam quod instituitur cum juramento; sacerdotium autem Christi institutum est cum juramento, sicut patet, quia dicit: Juravit Dominus. Sacerdotium vero Aaron, non, sicut patet Exod. XXVIII. *Applica ad te Aaron, etc.* Ergo, etc. Quantum ad majorem dicit: *Et quantum est*, supple quod, *non sine jurejurando, alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt; hic autem, etc.* Omnia ista ponuntur ad probandum, quod sacerdotium Christi sit firmius, quia supra dictum est: omnis promissio facta in veteri testamento per juramentum signum est consilii divini immobilis. Et ideo, quia ad David et ad Abraham facta fuit ista promissio de Christo cum juramento, specialiter dicitur Christus filius ipsorum [5]. Istud autem juramentum designat æternitatem potestatis Christi. *Potestas ejus, potestas æterna* [6]. *Et regni ejus non erit finis* [7]. — *Intantum melioris, etc.*, quia sacerdotium est firmius; quod patet, quia per juramentum ordinatum est; ideo oportet aliquid melius et firmius per ipsum haberi. Unde potest legi præcedens littera suspensive usque huc: quod inquantum est non sine juramento, intantum melioris, etc. Sciendum est autem quod sacerdos est medius inter Deum et populum. *Ego medius et sequester fui* [8]. Et ideo, quia sequester est mediator, sacerdos debet Deum et populum ad concordiam reducere. Et hoc fit, quasi per pactum de bonis temporalibus, in quibus non conquiescebat affectus nisi carnalium, secundum illud Ps. XV: *Quid enim mihi est in cœlo, etc.* Et ideo oportuit, ut superveniret alius sacerdos, qui esset sponsor, id est promissor melioris testamenti, et melioris pacti, quia de bonis spiritualibus et stabilibus. Et hic est Jesus. *Feriam domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi, etc.* [9]. *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum* [10].

Deinde cum dicit: *Et alii quidem plures, etc.*, utitur alia clausula posita in

(1) I. Pet. I.
(2) Isa. LIX.
(3) Joan. I.
(4) Rom. V.
(5) Marc. I.
(6) Dan. VII.
(7) Luc. I
(8) Deut. V.
(9) Jerem. XXXI.
(10) Matth. IV.

auctoritate: Tu es sacerdos in æternum. Et circa hoc facit duo. Primo enim ostendit quare hæc clausula *in æternum* apponitur; secundo ex hoc ostendit sacerdotium Christi esse majoris efficaciæ, quam sacerdotium veteris testamenti, ibi· *Unde et salvare.* Ostendit autem, quod iste sit verus sacerdos, quia alii prohibebantur morte permanere, quia omnes necessitatem habebant moriendi. Unde Aaron mortuo, successit Eleazar, sicut patet Num. xx. Et sic deinceps. Sicut autem videmus in naturalibus, quæ sunt signa spiritualium, quod incorruptibilia non multiplicantur sub eadem specie, unde non est nisi unus sol: ita in spiritualibus in veteri testamento, quod fuit imperfectum, multiplicati fuerunt sacerdotes. Et hoc fuit signum quod illud sacerdotium erat corruptibile, quia incorruptibilia non multiplicantur eadem specie, ut dictum est; sed iste sacerdos, sc. Christus, est immortalis. Manet enim in æternum, sicut Verbum Patris æternum, ex cujus æternitate redundat etiam æternitas in corpus ejus, quia Christus resurgens ex mortuis jam non moritur [1]. Et idcirco, *ex eo quod manet in æternum, habet sacerdotium sempiternum.* Et ideo solus Christus est verus sacerdos, alii autem ministri ejus. *Sic nos existimet homo, ut ministros Christi* [2].

Deinde cum dicit: *Unde et salvare, etc.*, ostendit efficaciam ejus. Et circa hoc duo facit, quia primo ostendit efficaciam ejus; secundo modum ipsius efficaciæ, ibi: *Accedens, etc.* Efficacia ejus est, quia causa est semper potentior suo effectu, et ideo causa temporalis non potest producere effectum æternum. Sacerdotium vero Christi est æternum, non autem Leviticum, ut est probatum. Ergo Christus *potest salvare in perpetuum.* Hoc autem non posset fieri, nisi haberet virtutem divinam. *Salvatus est Israel in Domino salute æterna* [3]. Modus autem est, quia *accedens, etc.* Et describit istum modum a tribus, sc. ab excellentia virtutis, naturæ et pietatis. Virtutis quidem, quia *accedit per semetipsum.* Sed contra: Accedens ad aliquem, distat ab ipso, Christus autem non distat a Deo. Respondeo: Dicendum est, quod Apostolus in verbis istis ostendit duplicem naturam, sc. humanam, secundum quam convenit ei accedere, quia in ipsa distat a Deo; non autem accedit a statu culpæ ad statum gratiæ; sed per contemplationem intellectus et affectus, et adeptionem gloriæ. Et naturam divinam, per hoc quod dicit eum per semetipsum accedere ad Deum. Si enim esset purus homo, non posset per se accedere. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum* [4]. Et ideo cum Apostolus dicit, quod per semetipsum accedit, ostendit virtutem ejus. *Gradiens in multitudine fortitudinis suæ* [5]. Ergo accedit inquantum homo, sed per semetipsum inquantum Deus. Excellentiam vero naturæ ostendit inquantum dicit: *Semper vivens.* Aliter enim sacerdotium ejus finiretur. *Fui mortuus, et ecce sum vivens in sæcula sæculorum* [6]. Excellentiam pietatis ostendit, quia dicit: *Ad interpellandum pro nobis*, quia licet sit ita potens, ita altus: tamen cum hoc est pius, quia interpellat pro nobis. *Advocatum habemus apud Patrem Jesum Christum, etc.* [7]. Interpellat autem pro nobis, primo humanitatem suam, quam pro nobis assumpsit, repræsentando. Item sanctissimæ animæ suæ desiderium, quod de salute nostra habuit exprimendo, cum quo interpellat pro nobis. Alia littera habet: Accedentes per ipsum, et tunc designantur illi quos salvat, quia accedentes per fidem ejus ad Deum. *Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum Jesum Christum, per quem accessum habemus* [8].

Deinde cum dicit: *Talis enim decebat, etc.*, ostendit ex excellentia Christi excellentiam ejus sacerdotii. Et circa hoc facit duo. Primo enim ostendit, quod ei conveniunt perfectiones conditionum, quæ requirebantur ad sacerdotium veteris legis; secundo ostendit, quod sibi desunt imperfectiones ejus, ibi: *Qui non habet necessitatem.* Ponit autem quatuor conditiones de ipso, quæ debent esse in sacerdote legali. Primo quod sit *sanctus — Incensum enim Domini et panes Dei sui offerunt, et ideo sancti erunt* [9]. — Hanc autem perfecte habuit Christus. Sanctitas enim importat puritatem consecratam Deo. Chri-

(1) Rom. VI. (2) I. Cor. IV.
(3) Isa. XLV. (4) Joan. VI.
(5) Isa. LXIII. (6) Apoc. I.
(7) I. Cor. II. (8) Rom. V. (9) Levit. XX.

stus autem a principio conceptionis suæ Deo consecratus fuit. *Quod enim ex te nascetur, sanctum vocabitur* [1]. *Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est* [2]. *Ungatur sanctus sanctorum* [3]. Secundo quod sit *innocens* — *Custodiant præcepta mea, ut non subjaceant peccato* [4]. — Proprie autem dicitur innocentia puritas ad proximum. *Innocens manibus, etc.* [5]. Christus autem summe innocens fuit, utpote qui peccatum non fecit. *Ego in innocentia mea ingressus sum* [6]. Tertio quod esset *impollutus*, et hoc quo ad se. *Homo de semine tuo, qui habuerit maculam, non offerat panes Dei sui* [7]. De Christo autem dicitur in figura [8]: *Erit autem agnus sine macula, etc.* Quarto quod non commisceretur cum coinquinatis. *Non commisceat stirpem generis sui, vulgo gentis suæ* [9]. Christus autem fuit perfectissime *a peccatoribus segregatus*. — *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, etc.* [10]. — Quod quidem verum est quantum ad similitudinem vitæ. *Dissimilis est aliis vita illius* [11]. Non tamen quantum ad conversationem, quia cum hominibus conversatus est [12]. Et hoc propter illorum conversationem. *Quare cum peccatoribus manducat magister vester* [13]? Et intantum segregatus est, quod etiam *factus est excelsior cœlis*, id est, super omnem cælestem creaturam sublimata est humana natura in ipso. *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis, etc.* [14]. Ergo iste est sacerdos valde sufficiens.

Consequenter cum dicit: *Qui non habet, etc.*, removet ab eo, quod erat imperfectionis in sacerdote legali. Hoc autem erat, quia ille indigebat sacrificio expiationis, ut patet Lev. XVI: *Immolabit vitulum pro se, et hircum pro populo.* Ergo orabat pro se. Item non tantum semel orabat pro se, sed frequenter. Et hujus ratio est, quia *lex instituit homines sacerdotes habentes infirmitatem* — *Homo infirmus et exigui temporis, etc.* [15]. — Sed *sermo* divinus, *qui post legem est*, interposito jurejurando constituit *filium*, qui nullam de istis imperfectionibus habet, sed omnino *perfectum, in æternum*, sc. sacerdotem duraturum. Non enim obtulit pro peccatis suis, sed tantum pro nostris. *Vulneratus est propter iniquitates nostras* [16]. Item nec frequenter pro nobis, sed tantum semel. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est* [17]. Unica enim ejus oblatio sufficit ad exhaurienda peccata totius generis humani.

(1) Luc. I. (2) Matth. I.
(3) Dan. IX. (4) Levit. XXII.
(5) Psal. XXIII. (6) Psal. XXV.
(7) Levit. XXI. (8) Exod. XII. (9) Levit. XXI.

CAPUT VIII.

Ostendit idem quod supra, ex eo quod Christus non fuit minister legalium.

1. Capitulum autem super ea quæ dicuntur: Talem habemus pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis,
2. Sanctorum minister et tabernaculi veri, quod fixit Deus, et non homo.
3. Omnis enim pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur. Unde necesse est et hunc habere aliquid quod offerat.
4. Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos: cum essent sacerdotes, qui offerrent secundum legem munera,
5. Qui exemplari et umbræ deserviunt cælestium: sicut responsum est Moysi, cum consummaret tabernaculum: Vide (inquit) omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte.

Supra probavit Apostolus excellentiam sacerdotii Christi ad sacerdotium Leviticum ex parte personæ; hic probat idem ex parte ipsius sacerdotii. Et circa hoc facit duo. Primo enim ostendit sacerdotium Christi esse excellentius sacerdotio veteris legis; et primo hoc in generali; secundo in speciali, ibi: *Habuit quidem et prius*, sc. IX cap. Prima in duas. Primo enim ponit intentum; secundo manifestat propositum suum, ibi: *Omnis enim pontifex.* Circa primum duo facit; quia primo ponit modum tradendi; secundo præmittit quæ debent dicere, ibi: *Talem habemus pontificem, etc.* Dicit ergo: *Capitulum, etc.* Capitulum est brevis complexio continens multa. Et dicitur a capite, quia sicut in capite virtute et quasi summarie continentur omnia quæ sunt in corpore, sic in capitulo illa quæ dicenda sunt. Ergo dicemus in quodam capitulo, et quasi in quadam summa, *Super ea quæ dicuntur; ly* super, potest dicere appositum, et tunc erit sensus: Quæ summarie dicenda sunt superapponentur præmissis. Vel potest designare excessum, et tunc est sensus:

(10) Psal. I. (11) Sap. II.
(12) Baruch III. (13) Matth. IX.
(14) Supra III. (15) Sap. IX.
(16) Isa. LIV. (17) I. Pet. IV.

Ea quæ dicenda sunt in summa et capitulo sunt majora.

Deinde cum dicit: *Talem habemus pontificem, etc.*, præmittit quæ debet dicere. Et primo dignitatem hujus sacerdotii; secundo officium ejus, ibi: *Sanctorum minister.* Dignitas ejus est, quia *talem habemus pontificem, qui consedit ad dexteram sedis magnitudinis in excelsis.* Sedes est judiciaria potestas, quæ aliquibus convenit tamquam ministris Dei, sicut omnibus regibus, quia adorabunt eum omnes reges terræ, ut dicitur in Ps. LXXI. Et omnibus prælatis. *Sic nos existimet homo ut ministros Christi* [1]. Sedes ergo magnitudinis est excellentissima potestas judicandi. Item pars dextera est potentior in animali, et significat bona spiritualia. Quia ergo Christus habet judiciariam potestatem, dicitur sedere. Pater enim omne judicium dedit Filio [2]. Quia vero post Deum habet hoc, excellentissime, sedet in dextera magnitudinis in excelsis, id est, in potioribus bonis. *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis* [3]. Hoc autem quod dicitur consedere, vel consedet, potest referri ad Christum, secundum quod est Deus; et sic consedet quia habet eamdem auctoritatem judicandi, quam habet Pater, sed distinctus est in persona. Et sic *ly* magnitudinis, accipitur pro persona Patris. Vel secundum quod homo, et hoc magis proprie ad intentionem Apostoli, quia loquitur de pontificatu Christi, qui est pontifex inquantum homo. Et sic consedet, quia humanitas assumpta habet quamdam associationem ad deitatem, et consedet ad judicandum. *Elevata est magnificentia tua super cœlos* [4]. *Potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est* [5]. Et sic apparet dignitas sacerdotis.

Consequenter cum dicit: *Sanctorum minister,* ostendit dignitatem officii ejus. Dicitur autem *Minister sanctorum*, id est, sanctarum ædium, scilicet sanctuariorum. Ministri enim antiqui accipiebant ministerium, ut custodirent sacra, et servirent tabernaculo. Hoc autem excellentius habet Christus, qui est minister, non quidem inquantum Deus, quia sic est auctor, sed inquantum homo. *Transiens ministrabit illis* [6]. Humanitas enim Christi est sicut organum divinitatis. Est ergo *minister sanctorum*, quia ministrat sacramenta gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro. Item *est minister tabernaculi veri*, quod est, vel ejus ecclesia militans. *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum* [7]! Vel triumphans. *Tabernaculum, quod nequaquam transferri poterit* [8]. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, etc.* [9]. Homo autem Christus minister est, quia omnia bona gloriæ per ipsum dispensantur. Dicit autem *Veri*, propter duo. Primo propter differentiam ad vetus, quod erat figurale istius. *Omnia in figura illis contingebant* [10]. Istud autem est veritas istius. Est ergo verum, id est, veritatem continens respectu figuræ. Secundo quia illud factum est per hominem: istud autem, sc. vel gratiæ, vel gloriæ est a solo Deo. *Gratiam et gloriam dabit Dominus* [11]. *Gratia Dei, vita æterna* [12]. Et ideo dicit: *Quod fixit Deus, etc.* — *Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quia ex Deo habemus domum non manufactam æternam in cœlis* [13].

Deinde cum dicit: *Omnis enim pontifex, etc.*, explicat in speciali. Et circa hoc facit tria. Primo enim ostendit Christum esse ministrum aliquorum sanctorum; secundo quod non veteris legis, ibi: *Si ergo esset;* tertio quod aliquorum majorum, ibi: *Nunc autem melius.* Facit autem primo talem rationem: Omnis pontifex ad hoc constituitur, ut offerat munera et hostias, et secundum hoc dicitur Minister sanctorum. Christus autem est pontifex, ut supra probatum est. Ergo necesse est ipsum habere aliqua, quæ offerat. *Omnis pontifex ex hominibus assumptus, etc.* [14]. Hostia est de animalibus, munera de quocumque alio. *Incensum et panes Dei sui offerunt* [15]. Quia vero necesse fuit Christum habere quod offerret, ipse seipsum obtulit. Fuit autem talis oblatio munda, quia caro ejus nullam maculam peccati habuit. *Erit agnus sine macula, masculus, anniculus* [16]. Item fuit congrua, quia congruum est, quod homo pro homine satisfaciat. *Obtulit semetipsum im-*

(1) I. Cor. IV.
(2) Joan. V.
(3) Supra I.
(4) Psal. VIII.
(5) Joan. V.
(6) Luc. XII.
(7) Psal. LXXXIII.
(8) Isa. XXXIII.
(9) Psal. XIV.
(10) I. Cor X.
(11) Psal. LXXXIII.
(12) Rom. VI.
(13) II. Cor. V.
(14) Supra V.
(15) Levit. XXI.
(16) Exod XII.

maculatum Deo [1]. Item apta ad immolandum, quia caro ejus mortalis erat. *Mittens Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati* [2]. Item est idem ei cui offertur. *Ego et Pater unum sumus* [3]. Item unit Deo illos pro quibus offertur. *Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint* [4].

Deinde cum dicit: *Si ergo esset*, ostendit quod Christus non est minister legalium. Et circa hoc facit tria; quia primo inducit quamdam consequentiam; secundo ostendit ipsam rationem, ibi: *Cum essent;* tertio probat eam per auctoritatem, ibi: *Sicut responsum est Moysi.* Consequentia vero talis est: *Ergo si esset super terram*, hoc est antecedens; *nec esset sacerdos*, et hoc est consequens. Unde consequentia est una conditionalis. Et legitur multis modis. Primo sic, et est secundum Gloss., nec ponitur hic nominativus; et ideo sic intelligitur: Si enim illud quod offertur esset super terram, etc.; quod dupliciter intelligitur. Uno modo, ut sit sensus: Si illud quod offertur esset aliquod terrenum, Christus non esset sacerdos; quasi dicat: Nulla necessitas esset sacerdotii ejus, quia multi essent qui talia offerrent. Sed numquid caro Christi terrena non erat? Respondeo: Dicendum est quod materialiter est terrena. *Terra data est in manus impii* [5]. Sed dicitur non esse terrena: primo ratione unionis (*Qui de cælo venit, super omnes est* [6]), id est, Filius Dei qui illam sibi univit. Item ratione virtutis activæ, sc. Spiritus sancti, qui eam formavit. Item ratione fructus; quia oblatio ejus non ordinatur ad consequendum aliquid terrenum, sed cæleste. *Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo* [7]. Hæc est prima expositio et melior. Secunda talis est: Etsi, id est, quamvis illud quod offertur, esset super terram, quia necessarium est aliquid offerri, non esset sacerdos, seu alius idoneus: quia nullus posset idoneus inveniri ad offerendum istud. Tres sunt aliæ lecturæ, in quibus subintelligitur offerens: et primo in generali, ut sensus sit: Si esset aliquis sacerdos terrenus, qui posset offerre pro cælestibus, Christus non esset sacerdos. Alia est de Christo specialiter, sic: Si Christus esset sacerdos terrenus, non competeret ei jus sacerdotii, cum essent qui secundum legem offerrent munera. Aliter sic: Si Christus adhuc esset super terram, ita sc. quod nondum ascendisset, non esset sacerdos, quia non complevisset sacerdotium suum. Sed secundum primam expositionem continuatur littera sic: et probat, quia multi essent, *qui secundum legem offerrent* talia *munera*, sc. illi, qui deserviunt exemplari et umbræ cælestium. Sacramenta legalia fuerunt figura aliorum, quantum ad duo, sc. quantum ad cognitionem, et quantum ad rerum expletionem. Quantum ad cognitionem, cum dicit: *Exemplari*, quia in veteri lege, quasi in quodam exemplari poterat legi id ad quod nostra cognitio debet ferri. Sed videtur, quod loquatur improprie. Exemplar enim prius est exemplato, quod proprie dicitur exemplum. Sed cælestia sunt priora, nec facta sunt ad similitudinem veteris legis, sed magis e converso. Respondeo: Dicendum est, quod prius dicitur dupliciter. Uno modo simpliciter, et sic procedit objectio. Vel quo ad nos, et sic verum est quod illa non sunt priora. Quantum ad secundum dicit, *Umbræ*, quia sicut umbra repræsentat corpus, nec tamen illud attingit: ita et illa repræsentabant novum testamentum. *Umbram habens lex futurorum, etc.* [8].

Consequenter probat per auctoritatem, rationabilitatem consequentiæ, cum dicit: *Sicut responsum est Moysi*, sc. a Domino [9]: *Vide*, sc. diligenter considerando, *et facito omnia secundum exemplar, etc.* Quia naturaliter inferiora tendunt in similitudinem superiorum. Dominus enim per sensibilia voluit nos ad intelligibilia et spiritualia manuduci. *Numquid nosti ordinem cæli, et pones rationem ejus in terra, etc.* [10].

(1) Infra IX.
(2) Rom. VIII.
(3) Joan. XX.
(4) Joan. XVII.
(5) Job IX.
(6) Joan. III.
(7) Joan. III.
(8) Infra X.
(9) Exod. XXV.
(10) Job XXXVIII.

LECTIO II.

Manifestat Christum fuisse ministrum meliorum, quam legalium, adduntur que conditiones novi testamenti.

6. Nunc autem melius sortitus est ministerium quanto et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sanctum est.

7. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur.

8. Vituperans enim eos, dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel, et super domum Juda testamentum novum.

9. Non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus.

10. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dabo leges meas in mente eorum, et in corde eorum superscribam eas.

Supra Apostolus probavit Christum esse pontificem, et per consequens ministrum sacramentorum, non tamen secundum veterem legem: hic ostendit ipsum esse ministrum majorum et meliorum, quam illa fuerint. Et circa hoc facit tria. Primo enim præmittit intentum; secundo assignat causam ejus; tertio probat secundum, ibi: *Quanto et melioris.* Tertium, ibi: *Nam si illud.* Dicit ergo: Dico quod non habet aliquid terrenum offerre; *sed nunc*, id est, tempore gratiæ, *sortitus est*, id est, sorte accepit, *melius ministerium*, id est, dignius sacerdotium. Dicitur sacerdotium Christi ministerium, quia non competit nisi inquantum homo fuit minister. *Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse, etc.* [1]. Dicit autem *sortitus est*, id est, sorte accepit, quia illud quod habetur per sortem expectatur a Domino. *In manibus tuis sortes meæ* [2]. Et ideo omnia quæ fiunt secundum distributionem divini arbitrii, dicuntur sorte dari, et talia sunt effectus gratiæ. *Sorte vocati sumus* [3], id est, divina electione, quia quando contingit deficere judicium humanum, solent se homines conferre ad electionem et dispositionem divinam, mittentes sortem, sicut patet Act. I de electione Mathiæ. Unde Prov. XVI: *Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.* Christus quidem istud ministerium sorte, id est, dispositione divina, consecutus est.

(1) Rom. XV. (2) Psal. XXX.
(3) Ephes I. (4) I. Tim. II.

Deinde cum dicit: *Quanto et melioris etc.*, assignat causam quare ministerium hoc majus est. Omnis enim sacerdos mediator est. Iste autem mediator est melioris fœderis, sc. hominis ad Deum. Mediatoris enim est extrema conciliare. Iste vero ad nos divina attulit; quia per ipsum facti sumus divinæ consortes naturæ, ut dicitur II. Pet. I. Ipse etiam nostra offert Deo. Et ideo dicit Apostolus [4]: *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* Ibi promittebantur temporalia. *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis* [5]. Hic autem cælestia, sicut supra dictum est. Sic ergo istud melius est quantum ad id, quod Dominus hominibus promittit. Item in illo dicuntur quædam, quæ pertinent ad cultum Dei, et ista sunt cæremonialia: quædam vero, quæ ad rectitudinem vitæ, et ista sunt præcepta moralia, quæ manent: alia vero, non. In novo autem adduntur consilia illis præceptis, quæ dantur perfectis, qui sunt capaces spiritualium. Et sic manent præcepta eadem, sed promissa diversa. Item sacramenta sunt diversa; quia ibi erat figura tantum, hic autem figuræ veritas expressa. Per omnia ergo testamentum illud est melius.

Deinde cum dicit: *Nam si illud, etc.*, probat quod illud testamentum, cujus Christus mediator est, melius est; et facit talem rationem: Si primum testamentum non habuisset culpam, non quæreretur aliud ad corrigendum defectum ipsius; sed quæritur, ergo, etc. Antecedens ponitur, et patet in littera. Sed contra Rom. VII: *Lex ergo peccatum est? Absit.* Ergo male dicit, quod non vacabat a culpa. Respondeo: Dicendum est quod aliquid potest convenire legi dupliciter: vel secundum se, et sic erat bona, vel ratione illorum quibus data est, et sic dicitur habere culpam propter duo. Primo quia non dabat virtutem ad purgandum commissa. *Impossibile est sanguine taurorum aut hircorum auferri peccata* [6]. Secundo, quia non dabat gratiam adjutricem ad vitandum peccata, sed ad cognoscendum tantum: et sic erat occasio peccati. *Concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces* [7]. Et sic dicitur non vacasse a culpa, quia homines in ipsa relinque-

(5) Isa. I. (6) Infra X.
(7) Rom. VII.

bantur in culpa. Sed dicit: *Non inquireretur locus.* Sicut enim corpus numquam perfecte quiescit, sed semper movetur, quousque pertingat ad locum suum: sic quamdiu habetur aliquid imperfecte, non quiescit desiderium, sed semper tendit ultra, usque dum veniet ad perfectum. Inquirebatur ergo locus istius ab homine qui desiderabat; sed magis a Deo, qui propter nostræ salutis desiderium dicitur inquirere.

Deinde cum dicit: *Vituperans enim, etc.*, probat veritatem consequentis, sc. quod inquiritur locus testamenti, et hoc per auctoritatem Jer. [1]: *Ecce venient dies, etc.* Et circa hoc facit duo. Primo enim præmittit auctoritatem; secundo arguit ex ipsa, ibi: *Dicendo autem novum.* Prima in duas. Primo enim præmittit prophetiam de novi testamenti datione; secundo describit ipsum, ibi: *Non secundum testamentum, etc.* Iterum prima in tres. Primo enim ostendit temporis dationis opportunitatem; secundo novi testamenti perfectionem, ibi: *Consummabo testamentum novum;* tertio quibus datum fuit, ibi: *Super domum Juda.* Dicit ergo: *Vituperans enim* Dominus, non quidem legem, sed *eos*, qui sc. erant sub lege, *dicit: Ecce dies veniunt, etc.* Hæc est auctoritas, quæ est Jer. [2]; et non habetur omnino sub istis verbis, sed mutantur pauca. Ibi enim dicitur sic: " Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda fœdus novum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris in die qua extendi manum meam ut educerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, et ego dominatus sum eorum. „ Sic ergo patet quod pacta mutantur. Dicit ergo quantum ad temporis opportunitatem: *Ecce dies veniunt*, id est, tempus gratiæ, quod comparatur diei, quod illuminatum est a sole justitiæ. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* [3]. Quantum ad perfectionem novi testamenti dicit: *Consummabo novum testamentum.* Et dicit: Consummabo, quod sonat ad perfectionem. *Ecce nova facio omnia* [4]. Istud autem verbum, *consummabo*, non habetur ibi, sed utitur eo Apostolus ad designandum perfectionem novi testamenti. *Consummationem et abbreviationem faciet Dominus super terram* [5]. Fuit enim novum testamentum perfectum quantum ad eruditionem vitæ, quæ non extenditur tantum ad generalem justitiæ eruditionem, sed ad perfectam. *Nisi abundaverit justitia vestra, etc.* [6]. Item in veteri testamento erant tantum figuralia: in novo vero, veritas figurarum: et ita novum consummat et perficit vetus. Quantum ad tertium dicit: *Super domum Israel, et Juda.* Sed numquid datur tantum Judæis? Non. Rom. IX: *Non omnes, qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ.* Et sequitur: *Non qui filii carnis, hi sunt filii Dei, sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine.* Illi ergo qui sortiti sunt gratiam Dei, sunt Israel per fidem, et Juda per confessionem. *Corde creditur ad justitiam, etc.* [7]. Dicitur autem: *Super domum, etc.*, triplici ratione. Una, quia Christus in propria persona prædicavit Judæis, non Gentibus. *Non sum missus nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel* [8]. Secunda, quia Gentiles facti sunt participes novi testamenti, sicut oleaster insertus in bonam olivam participat pinguedinem ejus [9]. Alia, quia tempore Roboam et Jeroboam divisus fuit regnum Juda a regno decem tribuum, quæ quidem remanserunt in idololatria, sed regnum Juda magis adhæsit Deo, licet non ex toto. Et ideo utrosque tetigit.

Deinde cum dicit: *Non secundum testamentum*, describit novum testamentum; et primo per differentiam ad vetus; secundo per proprias conditiones, ibi: *Quia hoc est testamentum.* Iterum prima in duas. Primo ostendit distinctionem novi et veteris testamenti; secundo infirmitatem veteris, ibi: *In die in qua.* Posset enim aliquis dicere: Numquid istud novum est isti simile? Ideo quasi respondens dicit: Non. *Quia non secundum id quod feci cum patribus eorum*, in quo ostendit quod non est servandum vetus cum novo. *State et nolite iterum jugo servitutis contineri* [10]. *Neque mittunt vinum novum in utres veteres, etc.* [11]. *Serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litteræ* [12]. Quia si aliquid inveniatur in veteri, quod gentibus indicatur ad servandum, referendum est

(1) Cap. XXXI.
(2) Ibidem.
(3) Rom. XIII.
(4) Apoc. XXI.
(5) Isa. X.
(6) Matth. V.
(7) Rom. X.
(8) Matth. XV.
(9) Rom. XI.
(10) Galat. V.
(11) Matth. IX.
(12) Rom. VII.

ad intellectum spiritualem, sicut dicitur Is. XIX: *Colent eum in hostiis et muneribus;* quod totum est spiritualiter intelligendum.

Deinde cum dicit: *In die qua apprehendi, etc.*, ostendit defectum veteris testamenti. Et primo ex ejus traditione; secundo ex eventu, ibi: *Quoniam ipsi.* Vetus enim testamentum traditum est servis et infirmis. Servis quidem, quia quandoque exierunt de servitute Ægypti. Et quantum ad hoc dicit: *Ut educerem illos, etc.* — *Unum quidem in servitutem generans, etc.* [1]. — Item quia erat lex timoris servilis. *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, etc.* [2]. Augustinus: Brevis differentia veteris et novi testamenti, timor et amor. Item infirmis, quia per se non poterant se juvare. Et quantum ad hoc dicit: *Apprehendi manum eorum*, quod est infirmorum. *Tenuisti manum dexteram meam* [3]. *Quod impossibile erat legi in quo infirmabatur* [4]. Dicit autem: *Patribus eorum*, sc. Abraham, Isaac et Jacob, cum quibus iniit fœdus speciale. *Memor fuit in sæculum testamenti sui verbi quod mandavit in mille generationes, quod disposuit ad Abraham, etc.* [5]. Sed istis in exitu de Ægypto promisit carnalia.

Deinde cum dicit: *Quoniam ipsi non, etc.*, ostendit defectum veteris testamenti ex eventu; et primo quantum ad culpam; et ideo dicit: *Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo*, quia sc. non erat scriptum in cordibus ipsorum. Unde statim post legem datam fecerunt vitulum conflatilem [6], et [7] *Fecerunt vitulum in Oreb, et adoraverunt sculptile.* Et quantum ad pœnam. Ideo dicit: *Et ego neglexi eos.* Illud enim aliquis dicitur negligere, quod permittit perire. Et sic neglexit eos, quia permisit eos perire ab exterminatore, ut dicitur I. Cor. X; et Ps. CXVIII: *Sprevisti omnes discedentes a judiciis tuis.* Alia littera: *Et ego dominatus sum eorum*, id est, puniendo ostendi me esse Dominum ipsorum.

Deinde cum dicit: *Quia hoc est testamentum, etc.*, describit conditiones novi testamenti. Et circa hoc facit duo. Primo ponit modum editionis ejus; secundo effectum ipsius, ibi: *Et ero eis in Deum.* Dicit ergo: *Quia hoc est*, id est, tale est, *testamentum quod disponam domui Israel, etc.*; dispositio importat congruitatem ordinis. Et ideo dicit: *Post dies illos*, id est, post legem datam. Debuit enim post legem veterem dari nova lex, sicut primo datur pædagogus, postea magister, ut prius homo recognoscat infirmitatem suam. In hoc ergo patet congruitas temporis dandi novum testamentum. Modus autem tradendi duplex est. Unus per exteriora, sicut proponendo verba ad cognitionem alicujus. Et hoc potest homo facere, et sic traditum fuit vetus testamentum. Alio modo interius operando. Et hoc proprium est Dei. *Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam* [8]. Et hoc modo datum est novum testamentum, quia consistit in infusione Spiritus sancti, qui interius instruit. Non autem sufficit tantum cognoscere, sed requiritur operari. Et ideo primo illuminat intellectum ad cognoscendum. Et ideo dicit: *Dabo leges meas, etc.* Et dicit in plurali, propter diversa præcepta et consilia. Et hoc facit Spiritus sanctus. *Unctio ejus docet vos* [9]. *Ille vos docebit omnia, etc.* [10]. Item ad bene operandum inclinat affectum, unde imprimitur cordi. Et quantum ad hoc dicit: *In corde eorum superscribam eas*, id est, super cognitionem scribam charitatem. Super omnia autem charitatem habete, etc. [11]; et [12]: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, etc.* Et hæc est epistola, de qua subdit [13]: *Non atramento, sed spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.*

LECTIO III.

Excellentiores novi testamenti effectus ponuntur, qui sunt, hominis ad Deum conjunctio, perfecta Dei cognitio et peccatorum remissio.

Et ero illis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum

11. Et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me a minore usque ad majorem.

12. Quia propitius ero iniquitatibus eorum: et peccatorum eorum jam non memorabor.

13 Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.

Supra posuit Apostolus conditiones novi testamenti ex editione ipsius, nunc

(1) Galat. IV. (2) Rom. VIII.
(3) Psal. LXXII. (4) Rom. VIII.
(5) Psal CIV. (6) Exod. XXXII. (7) Ps. CV.
(8 Job XXXII. (9) I. Joan. II.
(10) Joan. XIV. (11) Coloss. III.
(12) Rom. V. (13) II. Cor. III.

ponit tres effectus ipsius. Primus est hominis ad Deum perfecta conjunctio; secundus est Dei perfecta cognitio, ibi: *Et non docebit;* tertius est peccatorum remissio, ibi: *Quia propitius ero.* Circa primum sciendum est, quod ad hoc quod homo jungatur Deo, requiritur auxilium divinæ gratiæ, quia ad hoc non potest propria virtute. *In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans* [1]. Primo ergo tangitur illa conjunctio ex parte Dei; secundo ex parte hominis, ibi: *Et ipsi erunt.* Dicit ergo: *Ero illis in Deum.* Nomen Dei significat universalem providentiam. Tunc ergo est nobis in Deum, quando habet curam de nobis, et corda nostra ad se trahit, et hoc est respectu justorum specialiter. Ex hoc ergo quod ero eis in Deum, sequitur secundum, sc. quod *ipsi erunt mihi in populum*, id est, exhibebunt se mihi in populum. Sicut enim dicit Augustinus [2], populus est cœtus multitudinis, juris consensu et utilitatis communione sociatus. Quando ergo consentiunt in jus divinæ legis, ut sint adinvicem utiles et tendant in Deum, tunc est populus Dei. *Ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus* [3].

Deinde cum dicit: *Et non docebit, etc.*, ponit secundum effectum novi testamenti. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit signum effectus ipsius, ibi: *Quia omnes, etc.* Signum perfectæ cognitionis est, quando quis non indiget doceri, quia doctrina est via ad acquisitionem scientiæ, et ideo cessat doctrina, acquisita perfecte scientia. Sed numquid in novo testamento unus non docet alium? Et videtur quod non, per litteram istam. Sed contra, quia Apostolus vocat se doctorem Gentium, Tit. c. II, et Eph. IV: *Alios pastores, et doctores;* Rom. XII: *Sive qui docet in doctrina.* Respondeo: Dicendum est quod hoc quod dicitur hic, potest dupliciter intelligi. Uno modo de præsenti statu, et sic non verificatur universaliter de omnibus, sed tantum de primis fundatoribus novi testamenti, sc. Apostolis, qui immediate fuerunt instructi a Deo, quando aperuit illis sensum, ut intelligerent scripturas [4]. Apostoli ergo facti sunt perfecte cognoscentes, et non ab aliis instructi, sed simul a Christo acceperunt sapientiam infusam. Alio modo, quod referatur ad statum patriæ futurum, ad quam per novum testamentum introducimur, non per vetus. Et sic universaliter verum est quod dicitur hic. Sed contra: Homines beati sunt æquales angelis, non majores, sed secundum Dionysium unus angelus docet alium illuminando ipsum; ergo et homo beatus alium docebit. Respondeo: Dicendum est quod duplex est cognitio in beatis angelis. Una quæ beatos facit, sc. cognitio divinitatis, quæ sola beatos facit; sicut dicit Augustinus [5]: Beatus qui te novit, etc. Alia est quæ est omnium quæ sunt aliud a Deo, cujusmodi sunt effectus Dei, et ista non beatificant. Quantum ergo ad primam unus non docet alium; quia unus non beatificatur mediante alio, sed a Deo immediate. *In lumine tuo videbimus lumen* [6]. Sed quantum ad aliam, quæ est aliquorum mysteriorum, unus docet alium. Et hoc forte usque ad finem mundi, quamdiu durat executio effectuum Dei; et ideo addit: *Dicens: Cognosce Dominum;* quasi dicat: Non accipit Dei cognitionem. Et dicit, *Proximum suum et fratrem suum*, quia, etsi secundum Augustinum omnes homines sint ex charitate diligendi, si tamen non possis omnibus prodesse, tamen illis specialiter debes prodesse, qui tibi conjunguntur. Vel naturaliter, sicut sunt consanguinei, quos hic vocat fratres. Vel alia conjunctione, et sic proximus est. *Omnes enim scient me a minimo usque ad majorem eorum.* Hæc est causa quare unus non docebit alium, quia omnes noscent Dominum. *Videbimus eum sicuti est* [7]. In hac vero visione consistit beatitudo. *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum, etc.* [8]. *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me* [9]. Et hanc doctrinam habent beati non ab aliquo alio, sed a solo Deo tantum. *Ponam universos filios tuos doctos a Domino* [10]. Illud autem, quod dicit *a minimo* potest dupliciter intelligi. Uno modo quod dicantur majores sancti antiquiores. Et sic major et minor dicuntur secundum ordinem temporis. Omnes ergo cognoscent, quia singuli accipient singulos denarios [11]. Vel hoc dicit ad c-

(1) Jerem. XXXI.
(2) II. De civ. Dei, c. 22.
(3) Apoc. XXI.
(4) Luc. ult.
(5) In lib. Confess.
(6) Psal. XXXV.
(7) I. Joan. II.
(8) Joan. XVII.
(9) Jerem. IX.
(10) Isa. LIV.
(11) Matth. XX.

stendendum differentiam præmiorum, quia licet omnes cognoscant, tamen unus magis alio cognoscet. *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum* [1]. Præmium enim correspondet merito; et hoc contra illos, qui dicunt pœnas et omnia merita esse æqualia, et per consequens præmia æqualia. Contra quos dicitur I. Cor. xv: *Stella differt a stella in claritate.*

Deinde cum dicit: *Quia propitius, etc.*, ponit tertium effectum, qui est culpæ remissio, quod non poterat vetus testamentum. *Impossibile est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata* [3]. Dicit ergo: *Propitius ero.* Differunt autem iniquitas et peccatum, quia iniquitas opponitur justitiæ, quæ quidem proprie semper est ad alium. Ideo iniquitas dicitur, qua quis nocet alteri. *Homini qui similis tui est, nocebit iniquitas tua* [3]. Peccatum autem dicitur omnis defectus actionis, quia importat deordinationem, et sic iniquitas proprie est in proximum, sed peccatum est in seipsum, et hoc proprie loquendo, large tamen idem est iniquitas et peccatum. Et quantum ad hoc dicit: *Quia propitius ero iniquitatibus eorum*, scil. in præsenti pœnam relaxando; *nec memorabor peccatorum eorum*, sc. in futuro peccata puniendo. *Omnium iniquitatum ejus quas operatus est non recordabor* [4]. *Propitius esto peccatis nostris, etc.* [5]. Item: *Ne memineris iniquitatum nostrarum, etc.* [6]. *Sine pœnitentia enim sunt dona et vocatio Dei, etc.* [7]; id est, Deus non pœnitet, quod hic peccata remiserit, quasi iterum puniendo. Deinde cum dicit: *Dicendo autem novum, etc.*, quasi posita auctoritate arguit ex ipsa, et facit talem rationem: Novum non dicitur nisi in comparatione ad vetus, sed omne quod dicitur vetus significat quasi sit prope cessationem; ergo *dicendo novum, veteravit prius*, id est, dedit intelligere quod prius sit vetus. *Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Si ergo illud est vetus, abjiciendum est. *Novis supervenientibus, vetera projicietis* [2]. Dicendo ergo novum, designat cessationem veteris. Proprie autem nihil antiquatur, nisi quod subjacet tempori, quæ autem subjacent tempori cessant in tempore. Oportet ergo illud vetus cessare. Dicit autem, *Antiquatur*, propter res inanimatas, sed *Senescit*, propter animatas. Sciendum tamen est, quod ubi habemus, *peccatorum*, alia littera habet *peccati;* et tunc refertur ad peccatum originale quod omnibus est commune.

(1) Matth. v. (2) Infra x.
(3) Job xxxv. (4) Ezech. xviii.

CAPUT IX.

Veteris testamenti conditio describitur, cujus imperfectio respectu novi monstratur.

1. Habuit quidem et priur, justificationes culturæ, et sanctum sæculare.
2. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum, quæ dicitur sancta.
3. Post velamentum autem secundum, tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum,
4. Aureum habens thuribulum, et arcam testamenti, circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, et virga Aaron, quæ fronduerat, et tabulæ testamenti.
5 Superque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium, de quibus non est modo dicendum per singula.

Supra ostendit Apostolus dignitatem novi testamenti respectu veteris in generali: hic ostendit idem in speciali, descendendo ad singula, quæ erant in utroque testamento. Et circa hoc facit duo. Primo enim comparat ea, quæ sunt veteris testamenti ad ea quæ sunt novi, ut super hoc ostendat dignitatem novi; secundo manifestat quædam, quæ supposuerat, x cap., ibi: *Umbram enim habens.* Circa primum tria facit, quia primo exponit illud, quod fuit in veteri testamento; secundo ostendit significatum suum, ibi: *Hoc significante spiritu;* tertio ex his arguit ad propositum, ibi: *Et ideo novi testamenti.* Iterum prima in duas. Primo enim describit conditionem veteris testamenti; secundo prosequitur, ibi: *Tabernaculum enim factum.* Circa primum sciendum est quod tam vetus quam novum testamentum ad hoc instituta sunt, ut per ipsa anima accedat ad Deum. Ad hoc autem duo sunt necessaria, sc. recessus a peccato, et unio ad Deum. Primum fit per justificationem; secundum per sanctificationem, et in utroque testamento fit justificatio et sanctificatio. Unde dicit: Sic dictum est, quod prius veteravit. Sed quale fuit illud vetus? Tale quod *habuit quidem et*

(5) Psal. lxxviii. (6) Ibidem.
(7) Rom. xi. (8) Levit. xxvi.

prius justificationes culturæ, sc. latriæ, secundum Græcum. In veteri enim fuerunt quædam ablutiones per quas mundabantur, non quidem a macula peccati, sed a quibusdam irregularitatibus quibus impediebantur a cultu Dei, sicut ex tactu mortui vel alicujus immundi, non poterant intrare tabernaculum, nisi expiati per aliquas ablutiones. Et ideo dicebantur justificationes culturæ, quia sc. per ea fiebat idoneus ad cultum divinum. Et de hoc habetur Lev. c. XXII. Hieronymus: Justificationes, id est, ablutiones, quibus purificatis licebat accedere. Sed sanctificatio eorum erat. *Et sanctum sæculare.* Sæculum quandoque sumitur pro quacumque duratione. *In sæculum sæculi* [1]. Quandoque significat mundum istum. *Demas me dereliquit diligens hoc sæculum* [2]. Illa ergo sanctificatio potest dici sæcularis, quia temporalis erat, et non perpetua. Sed littera græca non sic accipit, quia dicit *sanctum mundanum.* Unde est differentia inter novum testamentum et vetus, quia licet utrumque sit corporale, tamen novum continet gratiam, et sacrum est, in quo sub tegumento rerum visibilium divina virtus salutem secretius operatur, quod non erat in veteri testamento. quoniam in se nullam continebat gratiam. *Quomodo iterum convertimini ad infirma et egena elementa* [3]?

Deinde cum dicit: *Tabernaculum, etc.*, exponit illud quod dixit. Et primo quantum ad dispositionem tabernaculi; secundo quantum ad ministerium sacerdotum, ibi: *His vero ita, etc.* Circa primum propter intellectum litteræ, sciendum est quod Dominus in deserto præcepit fieri tabernaculum, quod haberet triginta cubitos vel passus in longitudine, et decem in latitudine, ita quod ostium erat ad orientem, ante quod dependebat velum super quatuor columnas, et quoddam tentorium, in quo erat altare holocaustorum; sed de hoc nihil ad propositum, quia Apostolus de hoc non facit aliquam mentionem, sed in tabernaculo versus occidentem spatio decem cubitorum longitudinis, et decem latitudinis appendebatur velum super quatuor columnas; et istud dividebat partem unam decem cubitorum ab alia viginti cubitorum. Pars autem viginti cubitorum dicitur sancta, et tabernaculum primum; sed illa decem dicitur sancta sanctorum. et tabernaculum secundum. Ista distinctio dupliciter potest exponi. Uno modo, quia ea quæ fuerunt in veteri testamento, fuerunt figura novi testamenti. Novum etiam est figura cælestis patriæ. Sic ergo per primum tabernaculum, vetus testamentum; et per secundum, novum. Alio modo per primum tabernaculum, præsens ecclesia; per secundum, cælestis gloria. Inquantum ergo significat vetus testamentum, est figura figuræ; sed inquantum significat præsentem ecclesiam, quæ adhuc significat futuram gloriam, est figura veritatis, quantum ad utrumque. Circa hoc ergo duo facit, quia primo describit illud quod erat in primo; secundo illud, quod erat in secundo, ibi: *Post velamentum.* In primo autem tria erant, sc. candelabrum aureum ad meridiem, quod ita erat factum. Ex uno enim longo hastili procedebant sex calami, quasi sex brachia, sc. tres a dextris, et tres a sinistris. Et sic in summitate erant septem rami et in quolibet erat una lucerna, quæ ardebat. Item in quolibet calamo erant quatuor, sc. calamus, qui erat ex tribus partibus quasi tribus petiis, sc. cyphi, spherulæ, et lilia: quia ibi duæ partes jungebantur. In fine cujuslibet partis erat quasi quidam cyphus, in quo duo cyphi junguntur in nucis modum, et duæ spherulæ volubiles, et duo quasi folia lilii hinc et inde. Item in parte aquilonari erat mensa aurea in modum altaris, super quam ponebantur in sabbato duodecim panes calidi, et super quemlibet thus lucidum in patena aurea. Et stabant illi panes, qui dicebantur propositionis usque ad diem sabbati, ubi oportebat illos amoveri, et reponebantur alii loco illorum. Item in medio erat altare aureum ad adolendum thymiama boni odoris, et hoc ad litteram, ne domus fœteret propter multitudinem immolatitii sanguinis. Per candelabrum autem quod illuminat, et per mensam designatur ad litteram, quod qui altari servit de altari vivat. Dicit ergo: *Tabernaculum prius*, id est, anterior pars tabernaculi, *factum est in quo erant candelabra*, quæ unum erant quantum ad substantiam, sed plura quantum ad ramos, et hoc ad meridiem, *et mensa* ad a-

(1) Psal. CX. (2) I. Tim. IV. (3) Galat. III.

quilonem, *et propositio panum*, id est, panes propositionis per hypallagen, sicut perflavit fistulla buccas, et ista pars *dicitur sancta*. De hoc habetur diffuse Exod. xxv, xxvi et xxvii.

Deinde cum dicit: *Post velamentum, etc.*, describit ea, quæ erant in secundo tabernaculo, sc. *Arca testamenti*, de lignis sethin imputribilibus, *circumtecta ex omni parte*, id est, tam intus quam extra, *auro*. In arca autem erant tria, sc. *urna aurea habens manna*, et hoc in memoriam illius beneficii eis præstiti [1]; *et virga Aaron quæ fronduerat* [2], in memoriam sacerdotii Aaron ne alius extraneus præsumeret accedere; *et tabulæ testamenti* [3], in memoriam legis. Item super arcam duo Cherubim qui tangebant se duabus alis, et tangebant alis duabus latera tabernaculi. Inter duas autem alas quibus tangebant se, erat tabula aurea ejusdem longitudinis et latitudinis, et arca, sc. duorum cubitorum in longitudine, cubiti et semis in latitudine, et erat supereminens, quæ dicebatur propitiatorium. Unde erat quasi sedes, de qua Deus exaudiret ad repropitiandum populo. *Qui sedes super Cherubim, etc.* [4]. Arca vero erat quasi scabellum pedum. Illi duo Cherubim versis vultibus ad seipsos respiciebant in propitiatorium. Hic autem addit Apostolus quartum, sc. *thuribulum aureum*, de quo dicunt aliqui, quod erat altare inter sancta, ut dictum est. In sancta quod erat exterius introibant sacerdotes omni die ad expletionem mysteriorum; sed in sancta sanctorum sacerdos summus semel in anno cum sanguine, et tunc implebat thuribulum illud thymiamate, ita quod ex fumo ascenderet nebula, quæ operiret sancta sanctorum, ne posset videri ab his qui extra erant. Ista ergo sunt illa, quæ erant post velamentum, quod erat secundum, quod dicitur sancta sanctorum pro dignitate, sicut dicitur Virgo virginum antonomastice, aureum habens thuribulum, et arca in qua erat urna, etc., *super quam*, sc. arcam, non quod haberent super eam pedes, sed alas tantum, *Cherubim gloriæ*, id est, gloriose facta, *obumbrantia propitiatorium*, sc. alis suis, *de quibus non est modo dicendum*, id est, prosequendum, *per singula*. Sed contra, quia III. Reg. c. VIII dicitur, quod in arca non est aliud nisi duæ tabulæ. Respondeo: Dicendum est, quod verum est ex principali intentione, quia ad hoc fuit arca principaliter facta, sicut patet Exod. xxv. Quid autem ista significent.

Sciendum est, quod omnes cæremoniæ legis ordinabantur ad usum, secundum statum illum; ad aliud vero secundum quod erant figurativa, prout sc. repræsentabant Christum. Quo ad primum omnia instituta fuerunt ad repræsentandum magnificentiam Dei. Illa autem non repræsentabantur, nisi in effectibus. Isti autem effectuus habent quasi duplex sæculum: Unum superius, sc. substantiarum incorporearum, et istud repræsentatur per sancta sanctorum. Aliud est istius mundi inferioris sensibilis, et istud repræsentatur per sancta. In mundo autem superiori sunt tria, sc. Deus, rationes rerum, et angeli. Deus autem omnino est incomprehensibilis, et ideo erat sedes sine sedente, quia non potest comprehendi a creatura nisi ex effectibus. Illa autem sedes erat propitiatorium, ut dictum est. Angeli autem significantur per Cherubim propter sapientiam. Unde et philosophi angelos dicunt substantias intellectuales. Erant duo ad designandum quod non erant ibi positi ad colendum, quia dictum erat eis [5]: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus unus est.* Quod respiciunt in propitiatorium designat, quod non recedunt a contemplatione Dei. *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris, etc.* [6]. Rationes rerum signantur per arcam. Illa vero, quæ sunt in hoc mundo, vel pertinent ad sapientiam, quæ per tabulas significatur, vel ad potentiam, quæ per virgam, vel ad bonitatem, quæ per manna, quod erat dulce, quia quicquid est dulcedinis in creatura, totum est ex bonitate Dei. Quia vero ratione rerum, quæ sunt intelligibiliter in Deo, sunt sensibiliter in creaturis corporalibus, ideo sicut in tabulis erat lumen intellectuale, ita in sanctis erat lumen corporale. Ibi manna, hic panes, ibi virga, hic altare, quod pertinet ad officium sacerdotis. Sed inquantum per ista figurabatur Christus, omnia ista inveniuntur in ipso. Et primo quantum ad sancta. Ipse enim est candelabrum luminis.

(1) Exod. xvi. (2) Num. xvii.
(3) Exod. xxv. (4) Psal. lxxix. (5) Deut. iv.
(6) Matth. xviii.

Ego sum lux mundi [1]. In isto sunt sex ordines, tres a sinistris, sc. perfecti veteris testamenti, et tres a dextris, scil. novi testamenti. Isti designantur Ezechiel. XIII. Per Noe prælati: per Daniel, contemplativi: per Job, activi. Isti calami lumen accipiunt, et infunduntur, quia, sicut dicitur I. Pet. IV, *Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes.* Cyphi sunt propinantes potum sapientiæ. Sphærulæ propter promptitudinem obedientiæ. Lilia propter finem vitæ æternæ. Septem lucernæ sunt septem dona Spiritus sancti. Item Christus est mensa refectionis. Duodecim panes sunt doctrina duodecim Apostolorum et successorum suorum, qui ponuntur in sabbato spei usque ad sabbatum spei, etsi interim unus removetur per mortem, alter substituitur. Sed in magno sabbato removebuntur omnes. In inferiori erat propitiatorium, et Christus est propitiatio pro peccatis nostris [3]. Duo angeli sunt duo testamenta concorditer Christum respicientia. Vel omnes angeli Christo servientes concorditer et unanimiter. *Accesserunt angeli et ministrabant ei* [3]. *Millia millium ministrabant ei* [4]. *Omnes sunt administratorii spiritus* [5]. Ipsi desiderant in Christum prospicere [6]. Item obumbrant propitiatorium, id est, Christi ecclesiam custodiunt. Vel quia ipsorum ministerio fiebant visiones et apparitiones in quibus obumbratorie figurabatur Christus. Arca aurata de lignis sethin est caro Christi pura et pretiosissima, quæ et dicitur urna aurea propter sapientiam, plena dulcedine divinitatis. Tabulæ sunt ejus sapientia; virga est sacerdotium ejus æternum; vel virga est potestas Christi; manna dulcedo gratiæ, quæ datur per sacerdotium Christi, vel per obedientiam mandatorum, sicut homo obedit potestati. Sed quia nullus habet sic gratiam quin peccet, excepto Christo et matre ejus, ideo necesse est habere propitiatorium. Sciendum est autem quod Glossa super locum istum multum diffuse ista exponit.

(1) Joan. VIII.
(2) I. Joan. II.
(3) Matth. IV.
(4) Dan. VII.
(5) Supra I.
(6) I. Pet. I.

LECTIO II.

Sacerdotum officium ponitur, quo in parte tabernaculi sancta nuncupata fungebantur, et Pontificis in sancta sanctorum.

6. His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes.

7. In secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offerret pro sua et populi ignorantia.

8. Hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum.

9. Quæ parabola est temporis instantis, juxta quam munera et hostiæ offeruntur, quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis et in potibus,

10. Et in variis baptismatibus, et justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis.

Supra descripsit Apostolus ea, quæ pertinent ad vetus testamentum quantum ad dispositionem tabernaculi; hic prosequitur de officio ministrorum. Et primo de his, quæ spectant ad sancta; secundo autem de his, quæ spectant ad sancta sanctorum, ibi: *In secundo autem.* Ad intellectum autem litteræ hujus, sciendum est quod, sicut supra dictum est, in parte anteriori ipsius tabernaculi circa medium erat altare thymiamatis vel incensi, quod idem est, et candelabrum. Ex parte vero meridionali, et ex opposito mensa propositionis. Sacerdos ergo quolibet die, mane et vespere, intrabat sancta propter duo, sc. ad parandum lucernas, et adolendum thymiama, ut lumen et bonus odor jugiter esset in sanctis. Dicit ergo: *His vero*, sc. quæ pertinent ad speciem tabernaculi, *ita compositis*, id est, ordinatis, *semper*, id est, quotidie, mane sc. et sero, *intrabant sacerdotes consummantes officia sacrificiorum*, non quod in sancta sacrificarent, quia sacrificabant super altare holocaustorum, quod erat ante fores tabernaculi sub dio, sed adoletionem thymiamatis et devotionem offerentium, vocat sacrificium.

Deinde cum dicit: *In secundo autem*, ponit officium ministrorum quantum ad sancta sanctorum. Circa quod sciendum est quod, sicut dicitur Lev. c. XVI, summus sacerdos in die expiationis (quæ fiebat decima die septimi mensis, scil. septembris, qui septimus est a martio nostro, qui apud Hebræos concurrit pro parte cum aprili, in quo incipiunt anni:

Mensis iste principium vobis mensium, primus erit in mensibus anni [1]: ipsi enim incipiunt mensem in lunatione, quæ semper incipit in martio, nisi impediat embolismus) offerebat pro se et tota domo sua vitulum, et hircum pro peccato populi, et istis immolatis accipiebat de sanguine ipsorum, et implebat thuribulum prunis altaris holocaustorum, quod erat in atrio ante fores tabernaculi, et cum omnibus his intrabat in sancta sanctorum, et cum sanguine expiabat tabernaculum, aspergendo sanguinem contra velum, et post egrediebatur. Et cum eodem sanguine liniebat cornua altaris thymiamatis: hoc autem semel in anno faciebat. Unde dicit: *In secundo autem*, sc. tabernaculo, quod dicitur sancta sanctorum, *semel in anno intrabat solus pontifex.* Gloss. dicit quod pluries poterat sine sanguine, sed non cum sanguine, nisi semel. De hoc autem non habetur nisi tantum quando movenda sunt castra, quia tunc intrabant Aaron et filii ejus, et involvebant, et dispensabant onera Levitarum, sicut patet Num. IV: *Semel tamen in anno intrabat summus sacerdos solus cum sanguine, quando offerebat pro sua et populi ignorantia,* id est pro peccatis nostris. *Errant qui operantur malum* [2]. Omnis enim malus ignorat, ut habetur III Ethic. De hoc habetur Lev. c. XVI, ubi traditur ritus iste. Mystice vero per primum tabernaculum designatur præsens ecclesia, in qua fideles debent seipsos sacrificare. *Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem* [3]. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus* [4]. Item debent sacrificare sua in eleemosynis. *Talibus enim hostiis promeretur Deus* [5]. Sed in sancta sanctorum, id est, in patriam cælestem intrat solus pontifex, sc. Christus in anima et corpore. Tamen secundum litteram intentio Apostoli est, quod per sancta intelligatur vetus lex; per sancta sanctorum status novi testamenti et cælum, quia per novam legem intratur in cælum. Et ideo subdit: *Hoc significante Spiritu sancto.* Ubi exponit quid significatur per hoc. Et primo quantum ad vetus testamentum; secundo quantum ad novum, ibi: *Christus assistens.* Item in prima parte primo ponit officium ministrorum quantum ad primum; secundo subdit positionis rationem: *Juxta quam munera.* Sciendum autem quod in primo intrabat sacerdos quotidie; sed in secundo quod erat ultra velum, non nisi pontifex solus semel in anno. Unde quantum ad ministros illos erant ibi duo: Unum quod in primo quotidie intrabant: aliud quod ante secundum erat eis velum. Unde interpositio veli significat quod cælestia erant eis velata. Item quod non intrabant, significat quod vetus testamentum non est via intrandi cælum ante adventum Christi. Dicit ergo: Dico quod hoc sic perfectum est, hoc significante Spiritu sancto. *Non humana voluntate allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines* [6]. Et hoc est contra hæreticos, qui dicunt vetus testamentum non esse a Spiritu sancto, sed a Deo malo. Quid significante? *Nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo,* id est, veteri testamento significato per primum tabernaculum, *habente statum.* Durante enim veteri testamento, via sanctorum, sc. Christus, qui dicit [7]: *Ego sum via,* nondum venerat; ipse enim est ostium per quod patet introitus in sancta sanctorum. *Ego sum ostium* [8]. Sed non erat propalatus, quia adhuc latebat sub figuris litteræ obumbratus. *Umbram habens lex futurorum, etc.* [9]. — *Quæ parabola est instantis,* id est, præsentis, *temporis;* vel instantis, id est, ducens nos ad ea, quæ contingunt in præsenti tempore.

Deinde cum dicit: *Juxta quam,* ponit rationem quare durante statu veteris legis non patebat introitus in sancta sanctorum. In illa enim sancta nullus intrat nisi perfectus. *Via sancta vocabitur, non transibit per eam pollutus* [10]. Et ideo ibi non erat mundatio et perfectio, nec erat introitus in illam. Sed vetus testamentum non poterat perfectum facere servientem, quia nondum erat oblatum sacrificium satisfaciens pro peccato totius humani generis. Et ideo dicit: *Juxta quam,* sc. vel parabolam vel figuram, *offeruntur munera et hostiæ.* Quod refertur ad illud quod dicit: *sacrificiorum officia consummantes:* quia

(1) Exod. XI.
(2) Prov. XIV.
(3) Rom. XII.
(4) Psal. L.
(5) Infra XIII.
(6) II. Pet. I.
(7) Joan. XIV.
(8) Joan. X.
(9) Infra X.
(10) Isa. XXXV.

oblationes et munera, quæ sunt de omnibus; hostiæ autem, quæ tantum sunt de animalibus, non offerebantur in sancta sanctorum, sed in sancta vel ad fores tabernaculi. Ista autem non poterant mundare, quia *non possunt facere perfectum servientem* servitute latriæ, quæ pertinet ad cultum divinum. Perfectum dico, *juxta conscientiam*. Est enim duplex mundatio. Una a macula, et reatu peccati. Et quantum ad conscientiam, hoc non potest lex. *Impossibile est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata* [1]. *Ne offeratis ultra sacrificium frustra* [2]. *Numquid placari potest Deus in millibus arietum aut in millibus hircorum pinguium* [3]? Alia mundatio erat quantum ad culturam, ut scilicet liceret eis ministrare in illis sacrificiis: et sic mundabat. Sed numquid in veteri lege fuerunt multi perfecti? Et videtur quod sic. Dictum est enim Abrahæ [4]: *Ambula coram me, et esto perfectus.* Moyses etiam et multi alii valde sancti et perfecti fuerunt. Respondeo: Dicendum est, quod licet tunc multi perfecti et sancti fuerint, hoc tamen non fuit ex operibus legis. *Nihil ad perfectum adduxit lex* [5]. Sed hoc fuit per fidem Christi. *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam* [6]. Hoc ergo non erat virtute cæremoniarum aut legalium. Unde frequenter ibi dicitur: Orabit pro eo sacerdos et dimittetur illi, Levit. v, et in multis aliis locis. Quod ergo mundaret, hoc erat ex fide. Sed in novo testamento dicitur [7]: *Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.* Sine sacramentis enim novæ legis non est salus. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, etc.* [8]. Sed quare non mundabant conscientiam? quia consistebant in cibis et potibus, peccatum vero est in conscientia. Illud autem, quod est pure corporale non mundat animam, quia non agit in animam. In sacrificiis autem illis erant cibi et potus, etc., quæ pertinent ad corpus, et ideo non poterant mundare conscientiam Dicit ergo: *In cibis et potibus*, id est, in discretione ciborum et potuum interdictorum in veteri lege, quia abstinere ab his non mundat conscientiam, vel ut hoc referatur ad usum sacrificiorum, quia comedebantur a sacerdotibus illa, quæ offerebantur pro peccatis, et ab aliis, quæ pro aliis. Ista enim non mundabant conscientiam. *Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas* [9]? — *Et variis baptismatibus*, id est, lotionibus, quia, sicut dicitur Matth. VII, *Judæi servabant baptismata calicum et urceorum, et a foro redeuntes non comedunt nisi baptizentur.* Contra quos dicit Dominus [10]: *Væ vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui mundatis quod de foris est calicis et paropsidis, intus autem estis pleni rapina et immunditia.* Verumtamen Apostolus non loquitur hic de superstitionibus Pharisæorum; et ideo oportet currere ad alias lotiones præceptas in lege: sicut est de aqua in qua lavabantur sacerdotes, et de aqua purificationis in mundatione leprosi vel polluti. Unde frequenter dicitur: Lavabant vestimenta sua, etc. Et hæc dicuntur hic baptismata. *Et justitiis carnis.* Ad hoc addit universaliter *de omnibus.* Vocat ista cæremonialia justitias carnis, id est, carnales, quia pertinebant tantum ad corporalem munditiam, nec erat in eis aliqua virtus spiritualis. Et ne aliquis dicat: Quare ergo instituta sunt, si non poterant perficere? quia jam videretur quod Deus ea inutiliter instituerit. Hoc removet cum dicit: *Usque ad tempus correctionis impositis;* quasi dicat: Hoc verum est quod fuissent inutiliter instituta si semper deberent durare. Sed sicut puero primo oportet dare pædagogum, quando autem jam pervenit ad ætatem perfectam, tunc datur ei modus se habendi secundum judicium rectoris reipublicæ: ita in veteri lege ea, quæ spectant ad imperfectionem instituta fuerunt; sed quando venit tempus perfectum, tunc debuerunt institui illa, quæ ducunt ad perfectionem. Et ideo dicit: Usque ad tempus correctionis, id est, in quo corrigeretur, non quidem sicut mala, sed sicut imperfecta. Lex enim bona est [11]. *Supervenit mansuetudo, et corripiemur* [12].

(1) Infra X.
(2) Isa. I.
(3) Mich. VI.
(4) Gen. XVII.
(5) Supra VII.
(6) Gen. XV.
(7) Matth. ult.
(8) Joan. III.
(9) Jerem. IX.
(10) Matth. XXIII.
(11) Rom. VII.
(12) Psal. LXXXIX.

LECTIO III.

Quia ingressus summi sacerdotis in sancta sanctorum figurabat Christum, ideo ingressus ille describitur, et ad Christum applicatur.

11. Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum, idest, non hujus creationis,

12 Neque per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa.

13. Si enim sanguis hircorum, aut taurorum, et cinis vitulæ aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis,

14. Quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi?

Supra posuit Apostolus significationem eorum, quæ pertinent ad vetus testamentum et primum tabernaculum: hic ponit conditiones eorum, quæ pertinent ad secundum tabernaculum, quod repræsentabat novum testamentum. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit illam significationem; secundo probat quoddam quod supposuerat, ibi: *Si enim sanguis hircorum.* Sciendum est autem quod si considerentur supradicta, quinque dicta sunt de secundo tabernaculo, sc. quis intrabat, quia solus pontifex; secundo dignitas et conditio loci quo intrabat, quia dicebatur sancta sanctorum; tertio quomodo intrabat, quia cum sanguine; quarto quando intrabat, quia semel in anno; quinto quare intrabat, quia pro expiatione peccatorum. Hic autem Apostolus illa quinque explicat. Et primo quis sit ille qui intrat, quia Christus. Pontifex enim est princeps sacerdotum. Talis autem est Christus. *Cum apparuerit princeps pastorum, etc.* [1]. *Habentes ergo pontificem magnum qui penetravit cælos Jesum, etc.* [2]. Sed quilibet pontifex dispensator est alicujus testamenti. In quolibet autem testamento duo consideranda sunt, sc. finis repromissus in illo testamento, et ea quæ traduntur in illo. Bona autem repromissa in veteri testamento erant bona temporalia. *Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis* [3]. Ille ergo pontifex erat bonorum temporalium. Sed Christus est pontifex bonorum cælestium. *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis* [4]. — *Est ergo pontifex futurorum bonorum,* quia per pontificatum ejus introducimur in bona futura. *Replebimur in bonis domus tuæ* [5]. Item in veteri dispensabantur figuralia; sed Christus dispensat spiritualia, quæ per illa figurabantur. *Pater vester de cælis dabit spiritum bonum petentibus se* [6]. Sic ergo per bona futura possunt intelligi vel bona cælestia, et hoc respectu novi testamenti; vel bona spiritualia respectu veteris, quod eorum figura erat. Iste pontifex non est negligens, sed *assistens.* Pontifex enim mediator est inter Deum et populum: Christus vero mediator est. *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* [7]. *Ego medius et sequester fui inter Dominum et vos* [8]. Et ideo ipse assistit Patri ad interpellandum pro nobis [9]. *Christus Jesus qui etiam interpellat pro nobis* [10]. Item assistens nobis ad auxiliandum. *A dextris est mihi ne commovear* [11]. *Ecce video cælos apertos et Jesum stantem a dextris Dei* [12]. Sic ergo patet quis intrabat. Secundo ostendit dignitatem interioris tabernaculi, quia dicit: *Per amplius,* et conditionem, quia *et perfectius,* utpote quia est immobile. *Oculi tui videbunt Jerusalem civitatem opulentam, tabernaculum quod nequaquam ultra transferri poterit* [13]. Hoc autem est tabernaculum cælestis gloriæ. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo* [14]? Dicitur autem tabernaculum, quia est locus peregrinorum. Non enim debetur nobis ex conditione naturæ; sed tantum per gratiam. *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta* [15]. Est ergo peramplius propter multitudinem bonorum immensam, quod designatur in auctoritate prædicta: *Sedebit, etc. O Israel, quam magna est domus Dei* [16]! Illud autem quod dicitur *per amplius,* dupliciter legitur. Uno modo, quod sit una dictio, quasi valde peramplius, et sic construitur littera: Christus assistens pontifex futurorum bonorum intravit in sancta

(1) I. Pet. v.
(2) Supra iv.
(3) Isa. i.
(4) Matth. v.
(5) Psal. lxiv.
(6) Luc. xi.
(7) I. Tim. ii.
(8) Deut. v.
(9) Supra vii.
(10) Rom. viii.
(11) Psal. xv.
(12) Act. vii.
(13) Isa. xxxv.
(14) Psal. xiv.
(15) Isa. xxxii.
(16) Baruch iii.

sanctorum, dico quæ sunt tabernaculum peramplius. Alio modo, quod ly *per* sit præpositio, quod magis exprimitur in Græco, et tunc construitur sic: Christus introivit in sancta per tabernaculum amplius, id est, magis amplum et perfectum. Item perfectius, quia ibi cessabit omnis imperfectio. *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* [1]. Item est alterius conditionis, quia istud factum fuit manu hominis, hoc autem non; sed manu Dei. *Sanctuarium tuum, Domine, quod fundaverunt manus tuæ, etc.* [2]. *Scimus enim, quia si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem habemus ex Deo domum non manufactam sed æternam in cœlis* [3]. *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem* [4], cujus artifex est et conditor Deus.

Et ideo dicit: *Non manufactum, id est, non hujus creationis*, quia non est manufactum, sicut vetus; nec est hujus creationis, id est, in bonis sensibilibus creatis, sed est in bonis spiritualibus. Vel per tabernaculum potest Christi corpus intelligi, in quo contra diabolum pugnavit. *In sole posuit tabernaculum suum* [5]. Quod est peramplius, quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter [6]. Item perfectius est, quia vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratiæ et veritatis [7]. Item non manufactum, quia non ex virili semine. *Abscissus est lapis de monte sine manibus* [8]. Tertio ostendit quomodo intrabat, quia non sine sanguine, sed ille cum sanguine vitulorum et hircorum, sicut dicitur Lev. XVI. Christus vero non sic, sc. sanguine alieno; ideo dicit: *Neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem*, quem pro salute nostra immolavit in cruce. *Hic est sanguis meus novi testamenti qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum* [9]. Dicit autem pluraliter, *Vitulorum et hircorum*, non quod simul essent plures, sed quia per diversos annos pluries intrabat. Christus autem significatur per hircum propter similitudinem carnis peccati [10]. Item per vitulum propter fortitudinem. Et quia utitur duobus testamentis tamquam duobus cornibus. *Cornua in manibus ejus* [11]. Quarto quando intrabat; quia semel in anno: Christus autem per totum tempus, quod est quasi annus. *Introivit semel in sancta*, et semel etiam fudit sanguinem suum. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est* [12]. *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel* [13]. Item semel intravit, nam ex quo intravit cælestia, semper est ibi. Et ideo dicit quod intravit semel in sancta. Quinto ostendit quare intravit, quia ad offerendum pro populi ignorantia, non pro sua, quia non habebat. Sanguis enim Christi magis quam ille valet ad hoc, quia per ipsum *inventa est æterna redemptio;* quasi dicat: Per istum sanguinem redempti sumus, et hoc in perpetuum, quia virtus ejus est infinita. *Una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos* [14]. *Redemptionem misit Dominus populo suo* [15]. Hoc autem quod dicit, *inventa*, ad duo potest referri, sc. et ad desiderium Dei, quod habebat de salute nostra. *Inveni in quo ei propitier* [16] *Nolo mortem peccatoris* [17]. Item ad desiderium patrum, quo desiderabant redimi. Nullus autem invenit modum ita congruum sicut Christus. Et ideo signanter dicit, *Inventa.*

Deinde cum dicit: *Si enim sanguis, etc.*, probat unum quod supposuit, sc. istud ultimum, Æterna redemptione inventa; quasi dicat: Ita dixi, quod per proprium sanguinem fecit æternam redemptionem, in quo apparet ejus maxima efficacia. Quod autem ita sit probo per locum a minori, quia si sanguis brutorum animalium faciebat quod minus est, sanguis Christi poterit facere quod majus est. Unde circa hoc facit duo. Primo enim ponit antecedens; secundo consequens, ibi: *Quanto magis sanguis Christi?* Circa primum sciendum est, quod in veteri lege erat duplex mundatio. Una quæ fiebat in die expiationis, de qua habetur Lev. XVI; et de ista jam dictum est. Et ista videbatur directe ordinari ad emundationem a peccato. Alia erat contra irregularitatem legis, de qua dicitur Num. XVI, quod præcepit Dominus quod Eleazar acciperet vaccam rufam a Moyse sine macula, ætatis

(1) I. Cor. XIII. (2) Exod. XV.
(3) II. Cor. V. (4) Infra XI.
(5) Psal. XVIII. (6) Coloss. I.
(7) Joan. I. (8) Dan. II.
(9) Matth. XXVI. (10) Rom. VIII.
(11) Habac. III. (12) I. Pet. III.
(13) Rom. VI. (14) Infra X.
(15) Ps. CX. (16) Job XXIII. (17) Ezech. XVIII.

integræ, quæ non traxisset jugum, et eductam extra castra immolaret in conspectu populi, et tingeret digitum in sanguine ejus, et aspergeret septies contra tabernaculum, et quod combureret totam, scilicet carnem, pellem, et etiam fimum ejus cum hyssopo, ligno cedrino et cocco bis tincto, quo facto vir mundus colligebat cineres, et in loco mundo effundebat extra castra. Et de ipsis ponebantur in aqua, qua immundus, qui sc. tetigisset cadaver mortui, aspergebatur die tertio et septimo cum hyssopo, et ita mundabatur, nec aliter poterat mundari. Ista est sententia Apostoli. Itaque quantum ad primum dicit: *Si enim sanguis hircorum aut taurorum.* Quantum vero ad secundum dicit: *Et cinis vitulæ aspersus sanctificat inquinatos*, non gratiam conferendo, sed *ad emundationem carnis*, id est, ab irregularitate, quia carnaliter impediebantur, quasi immundi a cultu divino, non tamen auferebant peccata. Sed tantum, ut dicit Augustinus, aliquando virtute illius aspersionis mundabantur a lepra corporali. Et ideo dicit: *Ad emundationem carnis.*

Deinde cum dicit: *Quanto magis, etc.*, ponit consequens; quasi dicat: Si sanguis et cinis hoc possunt, quid poterit sanguis Christi? Certe multo plus. Et ponit Apostolus tria, quæ ostendunt efficaciam sanguinis Christi. Primo quis est ille cujus est sanguis ille, qui scil. est Christus. Ex quo patet quod ejus sanguis mundat. *Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* [1]. Secundo causam quare Christus sanguinem suum fudit, quia hoc fuit Spiritus sanctus, cujus motu et instinctu, sc. charitate Dei, et proximi, hoc fecit. *Cum venerit quasi fluvius violentus quem Spiritus Domini cogit* [2]. Spiritus autem mundat. *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii et spiritu ardoris* [3]. Et ideo dicit: *Per Spiritum sanctum obtulit semetipsum. — Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis* [4]. — Tertio conditionem ejus, quia est immaculatus. *Erit agnus absque macula masculus anniculus* [5]. *Ab immundo quis mundabitur* [6]? Sed numquid sacerdos immundus potest mundare? Respondeo: Dicendum est quod non, si ageret in propria virtute; sed agit virtute sanguinis Christi, qui est sicut causa prima. Et ideo non egisset, nisi fuisset immaculatus. Sciendum tamen quod sanguis illorum animalium mundabat tantum ab exteriori macula, sc. a contactu mortui; sed sanguis Christi mundat interius conscientiam, quod fit per fidem (*Fide purificans corda eorum* [7]), inquantum sc. facit credere quod omnes qui Christo adhærent, per sanguinem ejus mundantur. Ergo iste emundat conscientiam. Item ille emundabat a tactu mortui, sed iste ab operibus mortuis, sc. peccatis, quæ tollunt Deum ab anima, cujus vita est per unionem charitatis. Item ille mundabat ut possent accedere ad figurale ministerium, sed sanguis Christi ad spirituale obsequium Dei. *Ambulans in via immaculata hic mihi ministrabat* [8]. Et ideo dicit: *Ad serviendum Deo.* Item Deus est vita. *Ego sum vita* [9]. Et [10]: *Vivo ego in æternum.* Conveniens ergo est ut serviens ei sit vivens. Ideo dicit, *Viventi.* Et secundum rectorem vel judicem populi, sic et ministri ejus, ut dicitur Eccli. x. Qui ergo vult Deo digne servire debet esse vivens sicut et ipse. Totam istam figuram diligenter exponit Gloss.; est Augustini de quæstionibus Numer.

(1) Matth. I. (2) Isa. LIX.
(3) Isa. IV. (4) Ephes. V.
(5) Exod XII.

LECTIO IV.

Concluditur, quod Christus est mediator novi testamenti, quod suo sanguine confirmavit, ideo excellentius veteri esse infertur.

15. Et ideo novi testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt, æternæ hereditatis.

16. Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris

17. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est.

18. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.

19. Lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum

(6) Eccli. XXXIV. (7) Act. XV.
(8) Psal. C. (9) Joan. XIV.
(10) Deut. XXXII.

et hircorum cum aqua et lana coccinea et hyssopo, ipsum quoque librum et omnem populum aspersit,

20. Dicens: Hic est sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus.

21. Etiam tabernaculum et omnia vasa ministerii sanguine similiter aspersit.

22. Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur: et sine sanguinis effusione non fit remissio.

Supra exposuit Apostolus illa, quæ agebantur in veteri testamento, et aperuit illorum mysticam expositionem, hic ex his arguit ad propositum: sc. quod novum testamentum præfertur veteri; quia potest quod non poterat vetus. Et circa hoc facit duo. Primo enim proponit conclusionem intentam; secundo probat quoddam quod supposuerat, ibi: *Ubi enim testamentum.* Iterum prima in duas. Primo enim concludit ex dictis, quod Christus est mediator; secundo hoc ostendit, non potuisse vetus testamentum, ibi: *Quæ erant sub priori.* Dicit ergo: *Et ideo*, quia sc. Christus intravit in sancta, æterna redemptione inventa, id est, perducens ad æterna, quod vetus non poterat facere, unde oportet quod istud testamentum sit aliud ab illo, sicut novum a veteri. *Feriam domui Israel et domui Juda, etc.* [1]. *Ecce nova facio omnia* [2]. — *Ideo hujus novi testamenti mediator est Christus* inter Deum et hominem. *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* [3]. In omni autem testamento est aliquid quod promittitur, et aliquid per quod testamentum confirmatur. In novo autem testamento promittuntur cælestia et spiritualia. Item ista promissio per mortem Christi confirmata est. Et ideo Christus mediator est novi testamenti, ut *repromissionem* æternæ beatitudinis ac *hæreditatis æternæ, recipiant qui vocati sunt.* Et dicit *vocati*, quia hoc munus non est ex operibus, sed ex vocatione Dei. *Quos autem prædestinavit, hos et vocavit* [4]. *Contestati sumus ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et gloriam* [5]. Unde dicit: *Æternæ hæreditatis*, id est, æternæ gloriæ, quæ est hæreditas nostra. *Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcescibilem conservatam in cælis* [6]. Ps. [7]: *Ecce hæreditas Domini.* Item: *Dominus pars hæreditatis meæ.* Istam autem hæreditatem habemus per mortem Christi. Unde dicit: *Ut morte intercedente. — In hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis* [8]. — Hujus mortis effectus est redemptio a prævaricatione peccati. *Non corruptibilibus auro et argento redempti estis de vestra vana conversatione, sed pretioso sanguine Agni immaculati* [9]. Sed numquid in veteri testamento poterat fieri ista redemptio a peccatis? Et respondet, quod non, quia *illæ prævaricationes erant sub priori testamento;* quasi dicat: Quia virtute sacramentorum prioris testamenti removeri non poterant. *Causati sumus Judæos et Græcos omnes sub peccato esse* [10]. Sed contra, quia David et multi alii sancti habuerunt remissionem peccatorum. Respondeo: Dicendum est, quod quantum ad istum effectum, qui est introitus cæli, non, quia per mortem Christi aperta est janua vitæ. Nullus enim ante mortem Christi intravit. *Tu vero in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua* [11]. Sed quantum ad maculam, sic ipsi consecuti sunt; sed non virtute sacramentorum veteris legis, sed in fide Christi. Sic ergo novum testamentum est excellentius quam vetus, quia confirmatum est morte Christi, per quam remittuntur peccata, et quia exhibet promissionem.

Deinde cum dicit: *Ubi enim testamentum*, probat illud quod supposuit, scil. quod novum testamentum sit confirmatum per mortem Christi. Et primo probat hoc per auctoritatem legis humanæ; secundo per auctoritatem legis divinæ, ibi: *Unde nec primum.* Dicit ergo: Dictum est, quod novum testamentum confirmatur per mortem Christi intercedentem, quia *Ad hoc quod testamentum valeat, oportet quod mors testatoris interveniat;* et ideo novum testamentum non haberet robur, nisi intervenisset mors Christi. Unde dicitur Joan. XI: *Expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo.* Mors autem testatoris ad duo necessaria est. Primo ut testamentum habeat firmitatem, quia

(1) Jerem. XIII. (2) Apoc. XXI.
(3) I. Tim. II. (4) Rom. VIII.
(5) I. Thess. II. (6) I. Pet. I.
(7) Psal. CXXVI. (8) I. Pet. III.
(9) I. Pet. I. (10) Rom. III.
(11) Zach. IX.

cum sit expressivum ultimæ voluntatis, potest semper mutari ante mortem. Unde dicit, quod *testamentum confirmatum est in mortuis*, id est, per mortem. Et isto modo confirmatum est novum testamentum per mortem Christi. *Hic est sanguis meus novi testamenti* [1], sc. confirmator et dedicator. Secundo necessaria est mors testatoris ad hoc ut testamentum valeat et habeat efficaciam. Unde dicit: *Alioquin nondum valet*, quia nullus potest petere aliquid, nec etiam hæredes hæreditatem ex vi testamenti, nisi post mortem testatoris. Ideo Christus voluit mortem suam pro nobis interponere.

Deinde cum dicit: *Unde nec primum.* Hoc idem probat per auctoritatem legis divinæ, sc. per illud quod habetur in veteri testamento. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit convenientiam inter utrumque testamentum; secundo ostendit differentiam, ibi: *Necesse est ergo.* Circa primum duo facit, quia primo proponit, secundo manifestat, ibi: *Lecto enim.* Dicit ergo: Ita dictum est, quod ad hoc quod testamentum valeat, necesse est, quod mors testatoris interveniat. Nec hoc debet videri mirum, quia *nec primum testamentum dedicatum*, id est, confirmatum, *est sine sanguine.* Ille autem sanguis figurabat sanguinem Christi. Omnia enim in figura contingebant illis [2].

Deinde cum dicit: *Lecto enim*, probat propositum, sc. quod illud testamentum non est confirmatum sine sanguine. Et probat hoc quantum ad tria, in quibus fuit usus sanguinis. Primo quantum ad legis editionem; secundo quantum ad tabernaculi consecrationem, ibi: *Etiam tabernaculum;* tertio quantum ad vasorum expiationem, ibi: *Et omnia pene in sanguine.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus tangit hic historiam, quæ habetur Exod. xxiv, ubi dicitur, quod postquam Moyses legerat coram populo mandata Domini, ipsisque respondentibus: Omnia quæ locutus est Dominus faciemus, et erimus obedientes, accepit Moyses sanguinem quem præceperat servare de duodecim vitulis, et aspersit librum legis et populum quasi in confirmationem testamenti. Et ideo dicit: *Lecto enim omni mandato, etc.*, quia necessarium fuit ut legeretur. Illa enim lectio fuit legis promulgatio. Oportebat enim legem promulgari. *Accipiens, etc.* Hic est duplex objectio litteralis. Una, quia Exod. c. xxiv nulla fit mentio de hirco, sed de duodecim vitulis. Secunda, quia ibi etiam non fit mentio de aqua et cocco et hyssopo Responsio ad ista duo est duplex. Una, sc. quia Apostolus nutritus erat in lege; unde sciebat, quod ille usus erat in emundationibus secundum legem, quod aspersio fiebat de sanguine hircorum et vitulorum et aqua admixta cum hyssopo et lana coccinea, tamquam aspersorio, et ideo licet non agatur de his in Exodo, tamen Apostolus hoc accepit ex consuetudine ritus legalis. Vel potest dici, quod ista fuit prima consecratio. Et ideo quasi virtute continebantur in ipsa aliæ sanctificationes futuræ, inter quas potissime fuit illa quæ fiebat in die expiationis, de qua Lev. xvi; et alia de vitula rufa, Num. xvi. In prima autem erat sanguis vituli et hirci; in secunda vero aqua et lana coccinea et hyssopus. Quia ergo illa in prima continebat istas duas, ideo Apostolus totum retulit ad istam. Dicit ergo: *Accipiens sanguinem, etc., librum et omnem populum aspersit, dicens: Hic est sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus*, sc. confirmator testamenti. *Legem mandavit nobis Moyses in præceptis justitiarum* [3]. Iste enim sanguis fuit figura sanguinis Christi, per quem novum testamentum confirmatum est. Et ideo Christus verbis istis usus est [4]: *Hic est sanguis novi testamenti*, sc. confirmativus. Figurabatur autem per sanguinem hirci propter similitudinem carnis peccati, et vituli propter fortitudinem. Miscetur autem cum aqua, quia baptismus a sanguine Christi efficaciam habet; aspergitur autem cum hyssopo, qui mundat pectus, per quod significatur fides. *Fide purificans corda eorum* [5]. Et lana coccinea, quæ est rubei coloris, per quam significatur charitas. *Dilectus meus candidus et rubicundus* [6]. Quia per fidem et dilectionem passionis Christi mundatur populus. Aspergitur et liber legis, quia

(1) Matth. xxvi. (2) I. Cor. x.
(3) Eccli. xxiv. (4) Matth. xxvi. (5) Act. xv.
(6) Cant. v.

passio Christi adimplevit legem. *Consummatum est* [1]. *Non veni solvere legem, sed adimplere* [2].

Deinde cum dicit: *Etiam tabernaculum*, ponit consecrationem tabernaculi, quia *Tabernaculum et omnia vasa ministerii similiter aspersit sanguine.* Sed contra, quia nondum factum erat tabernaculum, sed XXV cap. mandatur de consecratione tabernaculi. Respondeo: Dicendum est, quod licet non sit idem sanguis quo aspersus est populus et tabernaculum, tamen etiam tabernaculum *mundatum est sanguine.* Unde potest sic construi: Usus est sanguine, etiam quando sanctificavit tabernaculum. Sed contra, quia Num. et Lev. VIII dicitur, quod unxit tabernaculum oleo. Respondeo: Dicendum est, quod non loquitur de illa sanctificatione, qua primo consecratum est tabernaculum et vasa ejus, sed de illa, quæ fiebat in die expiationis. Vel melius dicendum est, quod etiam in prima usus est sanguine, quia ibi dicitur quod unxit illud oleo, et postea quod aspergit. Oleum autem non est aspersum, unde intelligitur quod primo unxit illud, et postea aspersit sanguine. Et ista duo sunt necessaria ad sanctificationem, sc. virtus sanguinis Christi, et oleum misericordiæ, quibus sanctificatur tabernaculum, id est ecclesia, et vasa, id est ministri.

Deinde cum dicit: *Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur*, exequitur de cæteris mundationibus legalibus. Erat autem duplex mundatio: Una a corporali macula, sicut lepra; alia a spirituali, sc. peccato: prima poterat pertinere ad res inanimatas, sicut patet de lepra domorum. Et mundatio ab ista immunditia fiebat cum sanguine animalis immolati, vel aqua expiationis, quæ erat confecta cum sanguine vitulæ rufæ. Et ideo dicit: *Pene omnia*, et non omnia simpliciter, vel pene omnia, ita quod ly *pene* sit determinativum de ly *mundantur*, id est, pene mundantur, quia non perfecte mundabantur: hoc tantum fit per sacramentum novæ legis. Vel potest determinare ly *omnia*: non enim omnia mundabantur sanguine, quia, ut dicitur Num. XXXI, quicquid potest ignem sustinere purgatur per ignem: quæ vero non poterant, purgantur aqua expiationis. Sed ad mundationem a macula peccati, necessaria est sanguinis effusio, quia requirebatur ad sacrificium. Et ideo dicit, quod *sine sanguinis effusione non fit peccatorum remissio.* Per quod figurabatur quod remissio peccati erat fienda per sanguinem Christi. Unde in veteri lege non virtute sacramenti, sed virtute fidei Christi fiebat remissio peccatorum. Unde frequenter ibi dicitur: Rogabit pro eo sacerdos, et remittetur.

(1) Joan. XIX. (2) Matth. V.

LECTIO V.

Mundatio quæ in novo testamento fit, ea quæ in veteri fiebat melior esse ostenditur.

23. Necesse est ergo exemplaria quidem cælestium his mundari: ipsa autem cælestia, melioribus hostiis, quam istis.

24. Non enim in manufacta sancta Jesus introivit, exemplaria verorum: sed in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis;

25. Neque ut sæpe offerat semetipsum, quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno.

26. Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit.

27. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium:

28. Sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se, in salutem.

Supra ostendit Apostolus, quid sit commune novo et veteri testamento, inquantum vetus et novum conveniunt, hic ostendit differentiam utriusque. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit, quod in novo est melior mundatio; secundo quod perfectior, ibi: *Neque ut sæpe.* Iterum prima in duas. Primo enim ostendit, quod quantum ad illud quod mundatur, et quantum ad id quo mundatio efficitur, sit melior mundatio in novo; secundo manifestat quod dixit, ibi: *Non enim in manufacta.* Dicit ergo: *Necesse est ergo exemplaria cœlestium*, sc. ipsum tabernaculum, quod quoad nos est exemplar, licet simpliciter sit exemplatum et figura illius, et ideo minoris dignitatis, quia figuratum nobilius est quam figura, sicut corpus quam umbra. *His*, sc. sacrificiis, *mundari, ipsa autem cælestia*, sc. novum testamentum, *melioribus hostiis quam istis;* melioribus quidem, quia alia mundabantur sanguine animalium, sed in novo testa-

mento fit mundatio sanguine Christi. Semper autem meliora melioribus mundantur. Ista autem erant cælestia, id est, figura cælestium. Si ergo illa mundabantur sanguine, oportet ista cælestia mundari meliori sanguine. Sed contra: In cælo nulla est immunditia. Respondeo: Dicendum est, quod cælestia intelliguntur secundum Gloss. ea quæ pertinent ad statum præsentis ecclesiæ, quæ dicuntur cælestia. Item homines fideles gerunt imaginem cælestium, inquantum mente conversantur in cælis. Vel aliter et melius, quod per cælestia intelligatur cælestis patria. Et loquitur hic Apostolus eo modo quo in veteri testamento dicebatur emundari tabernaculum, non quod haberet in se aliquam immunditiam, sed quia mundabantur quædam irregularitates, quibus impediebantur accedere ad sanctuarium. Et dicuntur mundari cælestia, inquantum per sacramentum novæ legis purgantur peccata, quæ impediunt ab ingressu cælestium. Item dicit, *Hostiis*, in plurali. Contra: quia tantum est una hostia Christi. *Una enim oblatione consummavit in æternum sanctificatos* [1]. Respondeo: Licet una sit in se, tamen pluribus hostiis veteris legis figurabatur. Ex loco habetur, quod hostiæ veteris legis erant bonæ. Melius enim non dicitur, nisi respectu boni.

Deinde cum dicit: *Non enim in manufactis, etc.*, ostendit, quod cælestia mundantur melioribus hostiis. Pontifex enim expiabat sanctuarium, quod erat manufactum, sed *Christus intravit non in manufacta sancta*, quæ erant quo ad nos *exemplaria verorum, sed in ipsum cælum*, quod non in se, sed quo ad nos expiavit, ut dictum est, sed non expiavit carnalibus hostiis, quia Christus non venit ad offerendum talia. Ps. [2]: *Holocaustum et pro peccato non postulasti.* Item: *Holocaustis non delectaberis.* Item supra [3]: *Manifestum, quod de tribu Juda ortus est Dominus, de qua nullus præsto fuit altario, sed introivit in ipsum cælum.* — *Dominus quidem Jesus assumptus est in cælum* [4]. *Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cælum* [5]. — Sed quare? *Ut appareat pro nobis vultui Dei.* Et loquitur Apostolus alludendo ritui veteris legis, secundum quam pontifex qui intrabat sancta sanctorum, stabat coram propitiatorio ut oraret pro populo: ita et Christus intravit cælum, secundum quod homo, ut astaret Deo pro salute nostra. Sed ista differenter, quia sacerdos impediente fumo, qui ascendebat de thuribulo, non videbat sancta sanctorum, nec videbat aliquem vultum; sed Christus apparet vultui Dei, non quod sit ibi facies corporalis, nec aliqua nebula, sed cognitio manifesta. Sed numquid Christus existens in terra, non poterat apparere vultui Dei, cum Deus omnia videat? Respondeo: Dicendum quod, sicut Augustinus loquens Deo dicit: mecum eras, et tecum non eram, quia sc. Deus est in omnibus per essentiam, præsentiam et potentiam, mali autem non sunt cum Deo per gratiam: ita dicitur Christus introisse ut appareat vultui Dei; quia licet semper videret eum clara visione, ut perfecte beatus, tamen status viatoris inquantum hujusmodi non habet hoc, sed tantum status cælestis. Et ideo quando ascendit perfecte beatus in corpore et anima intravit, ut appareat vultui Dei, id est, intravit locum ubi Deus manifeste videtur, et hoc *pro nobis.* Ad hoc enim ascendit ut pararet nobis viam. *Vado parare vobis locum. Iterum autem veniam et assumam vos ad meipsum* [6]. *Ascendit pandens iter ante vos* [7]. Corpus enim debet sequi caput suum. *Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilæ* [8].

Deinde cum dicit: *Neque ut sæpe*, ostendit quod mundatio novi testamenti est perfectior quam veteris. Hoc autem ostendit per duo. Primo per hoc quod illa reiterabatur quolibet anno, hæc autem tantum semel. Item quantum ad effectum, quia illa non poterat auferre peccata, quod ista potest. Circa hoc ergo duo facit. Primo enim ostendit primum; secundo secundum, ibi: *Umbram habens.* Sciendum est autem quod Apostolus supra dixerat tria de Christo. Primo sc. quod est pontifex; secundo quæ sit dignitas loci quem intravit; tertio quomodo introivit, sc. cum sanguine; ista autem tria jam declaravit: hic declarat quando intravit, quia sicut pontifex legalis semel in anno, Christus semel tantum. Et hoc erat quartum. Unde circa hoc tria facit. Primo enim

(1) Infra x. (2) Psal. xxxix.
(3) Cap. vii. (4) Matth. ult.
(5) Act. i. (6) Joan. xiv.
(7) Mich. xii. (8) Matth. xxiv.

ostendit quid fiebat in veteri testamento; secundo quod esset inconveniens istud fieri in novo testamento, ibi: *Alioquin;* tertio ostendit quid fiat in novo testamento, ibi: *Nunc autem semel.* In veteri enim testamento pontifex licet non intraret nisi tantum semel in anno, tamen quolibet anno ex præcepto legis oportebat ipsum intrare cum sanguine alieno, sicut dicitur Lev. c. XVI. *Christus autem intravit non in manu facta, etc. Nec ut sæpe offerat seipsum, quemadmodum pontifex intrabat in sancta per singulos annos cum sanguine alieno.*

Deinde cum dicit: *Alioquin oportebat, etc.*, probat quod esset inconveniens istud fieri in novo testamento, quia sequeretur maximum inconveniens, quia cum Christus intraret per proprium sanguinem, *sequeretur quod oportuisset eum frequenter pati ab origine mundi.* Non sic autem est de veteri hostia, quia illa offerebatur pro peccatis filiorum Israel. Ille autem populus incepit spiritualiter quando data fuit lex, et ideo non oportet eam offerri ab origine mundi. Christus autem seipsum obtulit pro peccatis totius mundi, quia ipse propitiatio nostra factus est pro peccatis nostris et totius mundi [1]. Et sic, si sæpe offerretur, oportuisset ipsum nasci, et pati ab origine mundi, quod fuisset maximum inconveniens. Sed contra Apoc. XIII: *Agnus, qui occisus est ab origine mundi.* Respondeo: Verum est occisus, id est, præfiguratus ab origine mundi occidi, sicut in occisione Abel.

Deinde cum dicit: *Nunc autem,* ostendit quid fiat in novo, et circa hoc facit duo. Primo quare non iteratur hostia in novo testamento, dat duas causas; secundo explicat eas, ibi: *Et quemadmodum, etc.* Dicit ergo: *Nunc ergo Christus semel apparuit in consummatione sæculorum.— Nos sumus in quos fines sæculorum devenerunt* [2]. — Et hoc dicit propter numerum annorum, quia jam sunt plus quam mille anni ex quo hoc dixit. Ætates enim mundi accipiuntur secundum ætates hominis, quæ principaliter distinguuntur secundum statum proficiendi, non secundum numerum annorum. Ita prima ætas fuit ante diluvium, in qua nec lex scripta, nec punitio, sicut infantia. Alia a Noe usque ad Abraham, et sic de aliis, ita quod ultima ætas est status præsens, post quem non est alius status salutis, sicut nec post senium. Sicut autem in aliis ætatibus hominis est numerus annorum determinatus, non autem in senio, quia senium incipit a sexagesimo anno, et aliqui vivunt per centum et viginti annos, ita non est determinatum, quantum iste status mundi debeat durare, tamen est consummatio sæculorum, quia non restat alius ad salutem. In isto autem Christus semel apparuit, cujus ponit duas rationes, quia scil. semel tantum offerebatur. Prima est, quia in veteri testamento non auferebantur peccata, quod fit per hostiam Christi. Alia est, quia sacerdos legalis non offerebat proprium sanguinem, sicut Christus. Unde dicit, quod *apparuit ad destitutionem peccati per hostiam*, scil. sui ipsius, et ideo illa reiteratur, non autem ista. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est* [3].

Deinde cum dicit: *Et quemadmodum,* explicat istas rationes. Et primo secundam, secundo primam, ibi: *Umbram habet lex.* Secundam explicat per similitudinem aliorum hominum. Unde circa hoc facit duo. Primo enim ostendit, quid accidit aliis hominibus; secundo ostendit, quid accidit in Christo, ibi: *Sic et Christus semel.* In quolibet enim homine duo invenimus, scil. necessitatem moriendi; item quod resurgat, non ut emundetur, sed ut judicetur de factis ejus. Primum tangit cum dicit: *Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori.* Sed contra, videtur quod hoc non sit statutum, sed magis homo peccando hoc fecerit, quia Sapient. I dicitur, quod *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.* Et paulo post: *Impii autem manibus et verbis accersierunt sibi illam.* Respondeo: Dicendum est, quod in morte tria sunt consideranda, sc. causa naturalis, et quantum ad hoc ex conditione naturæ, statutum est hominem semel mori, inquantum componitur ex contrariis. Secundo donum additum, et quantum ad hoc in conditionem datum est homini beneficium originalis justitiæ, per quam anima continebat corpus, ut posset non mori. Tertio meritum mortis, et sic ho-

(1) I. Joan. II. (2) I Cor. X. (3) I. Pet. III.

mo peccando meruit illud beneficium amittere, et sic mortem incurrit. Unde dicit, quod impii manibus, scil. pomum vetitum contrectando, accersierunt mortem. Homo ergo demerendo causa est mortis, sed Deus, ut judex. Stipendia enim peccati mors [1]. *Semel;* quod quidem verum est de communi consuetudine, licet aliqui fuerint resuscitati, sicut Lazarus et filius viduæ, qui postea mortui sunt. Quantum autem ad secundum dicit: *Post hoc autem judicium*, quia postquam resurgent, non iterum morientur, sed statim judicium sequetur. Omnes enim manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, ut dicitur II. Cor. v.

Deinde cum dicit: *Sic et Christus, etc.*, ostendit quomodo hæc conveniunt Christo. Et quantum ad primum dicit, quod *sic et Christus semel oblatus est.* Et in hoc convenit cum aliis. Sed differt in duobus: primo, quia cum Christus non descenderit ab Adam per rationem seminalem, sed quantum ad corpulentam substantiam, non contraxit peccatum originale, et ideo non fuit debitor illius status. *In quacumque die comederis ex eo, morte morieris* [2]. Sed propria voluntate mortem assumpsit. *Nemo tollit a me animam meam, etc.* [3]. Ideo dicit, quod oblatus est. *Oblatus est quia ipse voluit* [4]. Et [5]: *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est.* Secundo differt, quia mors nostra est effectus peccati. *Stipendia peccati mors* [6]. Sed mors Christi est destructiva peccati. Ideo dicit: *Ad multorum exhaurienda peccata*, id est, removenda. Nec dicit omnium, quia mors Christi, etsi sit sufficiens pro omnibus, non tamen habet efficaciam, nisi quantum ad salvandos. Non enim omnes subjiciuntur ei per fidem et bona opera. Quantum ad secundum dicit: *Secundo autem sine peccato apparebit.* De secundo adventu dicit duo. Primo ponit differentiam ejus ad primum, quia secundus erit sine peccato. In primo enim etsi peccatum non habuerit, tamen venit in similitudinem carnis peccati [7]. Item in primo factus est hostia pro peccato. *Eum qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit* [8]. In secundo vero ista non erunt, ideo dicit, quod *apparebit sine peccato.* Secundo ponit illud, quod est proprium secundo adventui, quia non apparebit ut judicetur, sed ut judicet remunerans pro meritis. Unde dicit, quod apparebit. Et quidem licet *omnibus*, etiam his qui eum pupugerunt secundum carnem, tamen secundum divinitatem solum electis, *expectantibus se* per fidem, *in salutem* eorum. *Beati omnes, qui expectant eum* [9]. *Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ* [10].

(1) Rom. VI. (2) Gen. II.
(3) Joan. X. (4) Isa. LIII.
(5) I. Pet. III.

(6) Rom. VI. (7) Rom. VIII.
(8) II. Cor. V. (9) Psal. XXX.
(10) Philipp. III.

CAPUT X.

Probatur vetus testamentum non potuisse a maculis peccatorum hominem abluere, cujus ratio, et ratione, et scripturæ testimonio fulcitur.

1. Umbram enim habens lex futurorum bonorum, ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere.

2. Alioquin cessassent offerri, ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati cultores semel mundati.

3. Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.

4. Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata

5. Ideo, ingrediens mundum, dicit: Hostiam et oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi.

6. Holocautomata et pro peccato, non tibi placuerunt.

7. Tunc dixi: Ecce venio: In capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam.

8. Superius dicens, quia hostias, et oblationes, et holocautomata et pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur;

9. Tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, ut sequens statuat.

10. In qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Christi Jesu semel.

11. Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, et easdem sæpe offerens hostias, quæ non possunt auferre peccata.

12. Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei,

13. De cætero expectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus.

14. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.

15. Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Postquam enim dixit:

16. Hoc autem testamentum, quod testabor ad

illos post dies illos, dicit Dominus: Dabo leges meas in cordibus eorum, et in mentibus eorum superscribam eas.

17 Et peccatorum, et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius.

18. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato.

Supra Apostolus consideratis his, quæ aguntur in utroque testamento, ostendit præeminentiam novi testamenti ad vetus, hic probat unum quod supponit, scil. quod vetus non poterat mundare peccata. Et hoc est ultimum illorum quinque, quæ præmiserat de Christo. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit defectum veteris testamenti circa abolitionem culpæ; secundo ex hoc comparat sacerdotem novi testamenti ad sacerdotem veteris testamenti, ibi: *Omnis quidem sacerdos.* Iterum prima in duas. Primo enim proponit, quod intendit; secundo probat per auctoritatem scripturæ, ibi: *Ideo ingrediens mundum.* Item prima in duas. Primo enim proponit intentum suum; secundo probat, ibi: *Alioquin cessassent.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus ex conditione et ritu veteris legis concludit ipsum defectum. Per peccatum autem fit privatio futurorum bonorum, et ideo quasi illud peccatum pertineat ad bona futura, sc. cælestia. Ad illa bona se habet lex vetus sicut umbra ad corpus, sed nova lex sicut imago. Umbra autem et imago quantum ad hoc conveniunt quod utrumque repræsentat, sed umbra in communi, et quantum ad naturam speciei; imago vero in particulari, et quantum ad naturam individui, et in speciali. Sic etiam nova lex quantum ad bona futura repræsentat expressius quam vetus. Primo quia in verbis novi testamenti fit expressa mentio de bonis futuris et promissio, non autem in veteri, sed tantum de carnalibus. Secundo quia virtus novi testamenti consistit in charitate, quæ est plenitudo legis. Et ista charitas licet sit imperfecta, ratione fidei cui inhæret, tamen est similis charitati patriæ. Unde nova lex dicitur lex amoris. Et ideo dicitur imago, quia habet similitudinem expressam bonorum futurorum. Sed lex vetus illam repræsentat per quædam carnalia, et valde a remotis. Et ideo dicitur umbra Col. II *Quæ sunt umbra futurorum.* — Hæc est ergo conditio veteris testamenti, quod habet umbram futurorum, non rerum imaginem Ritus autem erat, quod per singulos annos offerebant in festo expiationis easdem hostias, sc. sanguinem hircorum et taurorum pro eodem, sc. pro peccato, sicut patet Lev. XXIII. Ex his duobus concludit intentum, scil. quod *lex habens umbram futurorum bonorum, non rerum imaginem, non potest facere perfectos accedentes,* sc. pontifices, *eisdem hostiis, quas offerunt indesinenter,* id est, per singulos annos. *Neminem ad perfectum adduxit lex* [1]. Sed ista perfectio reservatur novæ legi, quæ consistit in charitate, quæ est vinculum perfectionis [2]. Ideo dicitur Matth. II: *Estote ergo perfecti.*

Deinde cum dicit: *Alioquin cessassent,* probat ex duobus intentum: et primo ex ritu; secundo ex conditione oblatorum, ibi: *Impossibile enim.* Ad probandum autem quod lex non mundabat perfecte, assumit duo. Primum est quod in ipsa fiebat frequens reiteratio earumdem hostiarum, et est ratio talis: *Cultores si fuissent per easdem hostias semel mundati, quia non haberent ultra conscientiam peccati, cessassent offerre,* et si cessassent, non offerre indigerent. Tunc autem non cessabant, quia, ut dictum est, per singulos annos easdem hostias offerebant. Quia ergo non cessabant idem semper offerre, signum est quod non mundabantur. *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus* [3]. Sed contra quia posset dici, quod ratio non est efficax. Posset enim dici, quod mundabat illa oblatio a præteritis, non a futuris, et ideo quia frequenter peccabant, oportebat frequenter iterari oblationem. Respondeo: Dicendum est, quod modus loquendi Apostoli hoc excludit: quia cum peccatum sit quoddam spirituale, quod opponitur cælesti, oportet illud per quod mundatur peccatum, esse spirituale et cæleste, et per consequens habere virtutem perpetuam. Unde supra loquens de virtute sacrificii Christi, attribuit ei virtutem perpetuam, dicens: *æterna redemptione inventa.* Quod autem habet virtutem perpetuam sufficit ad committenda, et commissa, et ideo non oportet ipsum amplius iterari. Unde Christus una oblatione mundavit in æternum sanctificatos, sicut dicitur infra. Item hoc quod hic dicitur, quod non

(1) Supra VII. (2) Coloss. II. (3) Matth. IX.

iteretur; contra, quia nos quotidie offerimus Respondeo: Dicendum est, quod non offerimus aliam quam illam quam Christus obtulit pro nobis, scil. sanguinem suum. Unde non est alia oblatio, sed est commemoratio illius hostiæ quam Christus obtulit. *Hoc facite in meam commemorationem* [1]. Secundum quod præmittit est, quia in veteri testamento fiebat commemoratio per singulos annos de peccatis suis et populi, ergo non erant abolita. Unde dicit, quod *in ipsis fit commemoratio, etc.*, quod verum est. In generali enim fiebat mentio de peccatis, sc. quod erat conscius peccati, sed in speciali fit mentio in novo. *Confitemini alterutrum peccata vestra* [2].

Deinde cum dicit: *Impossibile est enim, etc.*, probat idem ex conditione oblatorum. Solemnius enim quod erat inter ipsa, erat oblatio hircorum et vitulorum, quæ fiebat in die expiationis. Et cum ista esset quædam repræsentatio obscura et imperfecta cælestium, sicut umbra, *impossibile est sanguine istorum auferri peccatum.* Quod verum est propria virtute. Sed si alicui dimittebantur, hoc erat virtute sanguinis Christi, qui in illo præfigurabatur. Jer. [3]: *Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es?* Quasi dicat: Non.

Deinde cum dicit: *Ideo ingrediens mundum, etc.*, inducit auctoritatem scripturæ, et circa hoc facit duo. Primo enim ponit eam; secundo exponit eam, ibi: *Superius dicens.* Ista auctoritas potest dividi in duas, secundum Gloss., quia primo agit de incarnatione Christi præfigurata in legalibus; secundo de passione Christi, ibi: *Tunc dixi.* Tamen secundum intentionem Apostoli potest aliter dici, quod primo tangit illud, quod pertinet ad reprobationem veteris testamenti; secundo, illud quod pertinet ad acceptionem novi testamenti, ibi: *Tunc dixi.* Ista autem auctoritas convenit Christo secundum quod ingreditur in mundum; ergo quia illa non poterant auferre peccata, ideo *Filius Dei ingrediens in mundum, dicit.* Contra, quia dicitur Joan. I: *In mundo erat.* Respondeo: Dicendum est, quod verum est quod erat in mundo, quasi regens totum, inquantum dicitur esse in omnibus per essentiam, præsentiam et potentiam, sed est extra mundum, quia a mundo non comprehenditur, sed habet bonitatem separatam a toto mundo, a quo causatur bonitas universi. Sed quia propter nos factus est humanæ naturæ suppositum, dicitur ingredi in mundum propter ejus assumptionem, sicut supra [4]: *Cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, etc.* Ingrediens ergo in mundum dicit. Sed quid dicit? *Hostiam et oblationem noluisti.* Ponit autem quatuor, quæ erant in veteri testamento, quia sacrificium aut erat de inanimatis, puta pane vel thure, et tunc dicebatur oblatio. Vel de animatis, et tunc vel ad placandum Deum, et dicitur holocaustum, quod erat dignissimum, quia totum comburebatur et cedebat in honorem Dei. Aut erat pro emundatione peccati, et dicitur sacrificium pro peccato. Et istud habebat duplicem partem, quia una pars comburebatur in altari, altera cedebat in usum ministrorum. Aut erat pro beneficiis Dei, et istud minus dignum, quia tantum tertia pars comburebatur, et dabatur ministris una, alia offerentibus. Et istud dicitur sacrificium pacificorum. Istis omnibus in novo testamento respondet oblatio corporis Christi, quia per corpus Christi placatus est Deus, sc. in oblatione ipsius in cruce. *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus* [5]. Item per ipsum ablatum est peccatum. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est* [6]. Item per ipsum introducimur in bona æterna, et promovemur ad beneficia Dei. Dicit ergo: *Hostiam,* sc. sacrificium, *et oblationem noluisti;* et interponit post: *Corpus autem aptasti mihi,* id est, aptum fecisti immolationi. Et hoc quantum ad duo. Primo quia fuit purissimum, ut deleret omne peccatum. *Erit agnus absque macula* [7]. Item quia fuit passibile, ut posset immolari. *Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati* [8]. Istud autem corpus est vera hostia et vera oblatio. *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis* [9]. — *Holocautomata et pro peccato non tibi placuerunt.* Majus est placere quam velle, quia illa placent quæ in se habent aliquid ut ea velimus. Volumus autem aliquando aliqua non

(1) Matth. XXVI. (2) Jac. V.
(3) Cap. XI. (4) Cap. I.
(5) Rom. V. (6) I. Pet. III.
(7) Exod. XII. (8) Rom. VIII. (9) Ephes. V.

propter se, sed propter aliud. Quia ergo holocausta digniora erant, de quibus tamen dicit, quod non placuerunt, ergo multo minus alia. Sed contra, quia Levit. I dicitur quod adolebat ea sacerdos super altare in holocaustum et suavem odorem Domino. Præterea si noluit ea, quare præcepit hæc sibi offerri? Respondeo: Dicendum est quod hoc, quod Deus dicit illa nolle, potest dupliciter intelligi. Uno modo, quod non vult ea pro tempore isto, in quo adveniente veritate cessat umbra, unde modo peccaret qui ea offerret. Alio modo quod non vult ea propter peccata offerentium. *Manus enim vestræ sanguine plenæ sunt* [1]. Tertia responsio ad quam Apostolus tendit, est, quia ista numquam secundum se placuerunt Deo, nec accepta fuerunt, sed propter duo dicuntur accepta. Primo quia erant figura Christi, cujus passio Deo accepta fuit. Non enim delectabatur in occisione animalium, sed in fide passionis ejus. Omnia enim in figura contingebant illis [2]. Secundo ut nos ab idololatria revocaret per ista sacrificia; unde in prima legis datione nulla fit mentio de sacrificiis, sed tantum postquam fecerunt vitulum. Unde Jer. VII: *Non sum locutus cum patribus vestris, et non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocaustorum et victimarum.*

Deinde cum dicit: *Tunc dixi, etc.*, prosequitur de approbatione novi testamenti, et secundum Gloss. sic legitur: *Tunc*, scil. quando aptasti corpus mihi, sc. in conceptione, *dixi: Ecce venio*, id est, venire proposui, sc. ad passionem. *Hic est qui venit per aquam et sanguinem Jesus Christus* [3]. Vel melius est, quod referatur ad adventum in mundum sic: *Tunc*, scil. quando holocausta non placuerunt tibi, *dixi: venio* per incarnationem. *Exivi a Patre, et veni in mundum* [4]. Et hoc ut offerrem me ad passionem. Et ideo dicit: *Ecce*. Sed numquid istud sacrificium erit acceptum? Certe sic, quia *in capite libri scriptum est de me*. Iste liber est Christus secundum humanam naturam, in quo scripta sunt omnia necessaria homini ad salutem. *Sume tibi librum grandem* [5]. Caput autem Christi est Deus [6]. *In capite libri*, id est in ordinatione Dei, qui est caput Christi, qui est liber, scriptum est quod Filius Dei incarnari deberet et mori. Vel liber, id est, psalterium, cujus primus psalmus est de Christo. Vel melius, liber vitæ, qui nihil aliud est quam notitia, quam Deus habet de prædestinatione sanctorum, qui salvantur per Christum. Ergo in isto libro scriptum est de me, quia sancti per me prædestinati sunt. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem* [7]. *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui* [8]. Si ergo prædestinatio dicitur liber, manifestum est quod Christus caput est libri. *Qui non sunt scripti in libro vitæ Agni* [9]. Qui simpliciter est prædestinatus. *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute* [10]. Ergo in capite libri, id est, in me, secundum divinam naturam, scriptum est de me secundum naturam humanam, *ut faciam voluntatem*, sc. *tuam*, id est, hoc præordinatum est, ut per gratiam tuam faciam voluntatem tuam, offerendo meipsum ad redemptionem humani generis.

Deinde cum dicit: *Superius dicens*, exponit auctoritatem præmissam, et circa hoc facit duo. Primo enim assignando ordinem dicendorum ponit differentiam inter novum et vetus testamentum; secundo exponit specialiter quoddam suppositum in auctoritate, ibi: *In qua voluntate*. Dictum est autem, quod duo tangebantur in auctoritate allegata. Unum, quod pertinet ad reprobationem veteris testamenti; aliud autem ad approbationem novi testamenti. Reprobatur autem vetus testamentum dupliciter, tum quia Deus sacrificia ejus non vult, tum quia sibi non placent, et sic David propheta, *dicens superius*, id est, in principio, et quid dicit? *Quia hostias, et oblationes, et holocautomata, et pro peccato noluisti. — Holocaustum arietum, et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum, et agnorum, et hircorum, nolui, etc.* [11]. — *Noluisti*, verum est secundum se, *nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur*, id est, in his non delectaris (*Holocaustis non delectaberis* [12]), nisi quia sunt figura, vel inquantum per ipsa retrahebantur ab idololatria. Hoc ergo primo dicens, subjungit: *Tunc dixi*, sc. quando carnem aptasti mihi ad passio-

(1) Isa. I.
(2) I. Cor. X.
(3) I. Joan. V.
(4) Joan. XVI.
(5) Isa. VIII.
(6) I. Cor. XI.
(7) Ephes. I.
(8) Rom. VIII.
(9) Apoc. XXI.
(10) Rom. I.
(11) Isa. I.
(12) Psal. L.

nem, vel quando ista non placuerunt: *Ecce venio*, vel ad incarnationem vel ad passionem, sed ad quid? *Ut faciam voluntatem tuam. — Descendi de cœlo, ut faciam voluntatem ejus qui misit me* [1]. — *Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus qui misit me* [2]. — Propheta ergo hoc dicens, *aufert primum ut sequens statuat.* In quo ostendit differentiam veteris et novi testamenti, quia loquens de veteri dicit, quod non vult, nec placent Deo, sc. secundum se; ergo auferuntur; sed quando de novo loquitur, dicit quod vult, quia ad hoc venio ut faciam voluntatem tuam. Ergo novum statuitur, id est, firmatur esse secundum voluntatem Dei. *Vetera, novis supervenientibus, projicietis* [3].

Deinde cum dicit: *In qua voluntate*, exponit illud quod dixerat de voluntate Dei, ad quam implendam venit Christus, scil. quæ sit illa voluntas. Hæc autem est sicut dicitur I. Thess. IV: *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra;* ideo dicit: *In qua voluntate sanctificati sumus*, et hoc, *per oblationem corporis Christi Jesu*, sc. factam. *Obtulit semetipsum oblationem et hostiam Deo* [4]. Et hoc, *semel. — Christus semel pro peccatis nostris mortuus est* [5].

Deinde cum dicit: *Et omnis quidem sacerdos*, ostendit comparationem sacerdotis novi et veteris testamenti. Sciendum autem, quod in lege erant duo solemnia sacrificia. Unum in die expiationis, quod fiebat per solum summum pontificem, de quo multa jam dicta sunt. Aliud erat juge sacrificium, in quo unus agnus offerebatur in mane, et alius in vespere, de quo Num. XXVIII. De isto etiam intendit hic Apostolus, et circa hoc tria facit. Primo enim ponit illud quod pertinet ad sacerdotem veteris testamenti; secundo ponit illud quod pertinet ad sacerdotem novi; tertio confirmat per auctoritatem. Secundum, ibi: *Hic autem unam;* tertium, ibi: *Contestatur autem.* Dicit ergo: *Omnis sacerdos, etc.* Dicit, *omnis*, ad differentiam sacrificii expiationis, quod tantum per summum sacerdotem fiebat, sed in isto *omnis sacerdos præsto est, tota die ministrans, et sæpe offerens easdem hostias,* quia semper offerebat agnum. *Quæ*, sc. hostiæ feriales, *non poterant auferre peccata*, quia iterabantur. *Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas in quibus gloriata es* [6]? Per istud juge sacrificium figuratur Christus, et æternitas ejus qui est Agnus immaculatus.

Deinde cum dicit: *Hic autem unam pro peccatis*, ostendit illud quod pertinet ad sacerdotium Christi. Et circa hoc facit duo. Primo enim ponit intentum; secundo assignat rationem, ibi: *Una enim.* Dicit ergo: *Hic autem*, scilicet Christus, *offerens unam hostiam pro peccatis*, auferentem sc. peccata. Illa vero vetus lex multas offerebat hostias non expiantes peccata; hic ergo, scil. Christus, offerens unam hostiam, quia semel pro peccatis nostris semetipsum obtulit, *sedet*, non tamquam minister, sicut sacerdos legalis qui semper præsto est, sed tamquam Dominus. *Dixit Dominus Domino meo: sede a dextris meis* [7]. *Sedet a dextris Dei* [8]. — *In dextera Dei* Patris, quantum ad æqualitatem potestatis secundum divinitatem, sed in potioribus bonis secundum humanitatem. *Sedet ad dexteram majestatis, etc.* [9]. Et hoc, *in sempiternum.* Non enim iterum morietur, quia Christus resurgens ex mortuis, etc. [10]. *Potestas ejus, potestas æterna* [11]. — *De cætero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus.* Ista expectatio non innuit aliquam anxietatem in Christo, sicut in hominibus. Spes quæ differtur affligit animam, ut dicitur Prov. XIII. Sed designat voluntatem miserendi, quam Deus habet erga nos. *Expectat Dominus, ut misereatur nostri* [12]. Subjiciuntur ergo pedibus ejus, id est humanitati Christi aliqui volentes, et in hoc salus ipsorum consistit, sc. in faciendo voluntatem ejus. *Usquequo non vis mihi subjici* [13]? Sed mali, nolentes ipsi subditi sunt, quia etsi voluntatem ejus per se non implent, tamen de ipsis impletur quantum ad opus justitiæ. Et sic omnia sunt ei subjecta aliquo istorum modorum. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus* [14].

Deinde cum dicit: *Una enim oblatione*, assignat rationem, sc. quare sedet tamquam Dominus, et non tamquam minister, sicut sacerdos legalis, quia ille per

(1) Joan. VI.
(2) Joan. IV.
(3) Levit. XVI.
(4) Ephes. I.
(5) I. Pet. III.
(6) Jerem. XI.
(7) Psal. CIX.
(8) Matth. ult.
(9) Supra I.
(10) Rom. VI.
(11) Dan. VII.
(12) Isa. XXX.
(13) Exod. X.
(14) Psal. VIII.

hostiam unam non auferebat peccata, et ideo oportebat plures alias offerre et frequenter. *Omnis enim pontifex ad offerenda munera et hostias constituitur* [1]. Sed hostia, quam Christus obtulit, aufert omnia peccata. *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata* [2]. Et ideo dicit, quod *una oblatione consummavit*, id est, perfecit, quod fecit reconciliando et conjungendo nos Deo tamquam principio, *sanctificatos in sempiternum*, quia hostia Christi, qui Deus est et homo, habet virtutem æternam sanctificandi. *Jesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, etc.* [3]. Per Christum enim perficimur et conjungimur Deo. *Per quem accessum habemus ad Deum* [4].

Deinde cum dicit: *Contestatur autem*, confirmat quod dixerat per auctoritatem, quæ sumpta est ex Jer. XXXI, quæ quia supra [5] exposita est, ad præsens intermittitur. Et tamen potest dividi in duas partes. Primo ponit auctoritatem; secundo ex ea arguit, ibi: *Ubi autem horum remissio.* Et facit talem rationem: In novo testamento remittuntur peccata per oblationem Christi, quia in remissionem peccatorum effusus est sanguis Christi; ergo in novo testamento, in quo peccata et iniquitates remittuntur, ut dictum est in auctoritate, *non est oblatio pro peccato*, supple, amplius iteranda. *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus* [6]. *Ubi ergo est horum remissio, etc.* Fieret enim injuria hostiæ Christi.

LECTIO II.

Monet, ut fide, spe, et charitate inhæreamus sacerdotio Christi, cujus excellentia, et dignitas iterum declaratur.

19. Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi,

20. Quam initiavit nobis viam novam et viventem per velamen, idest carnem suam,

21. Et sacerdotem magnum super domum Dei,

22. Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda conscientia mala, et abluti corpus aqua munda.

23. Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem: fidelis enim est qui repromisit.

24. Et consideremus invicem in provocationem charitatis, et bonorum operum.

25. Non deserentes collectionem nostram sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes et tanto magis quanto videritis appropinquantem diem.

Postquam ostendit Apostolus multiplicem eminentiam sacerdotii Christi respectu sacerdotii legalis, hic juxta consuetudinem suam concludit, monendo quod isti sacerdotio fideliter inhærendum est. Hoc enim semper supra fecit, quod post commendationem ponit admonitionem, quia ad hoc susceperat commendare gratiam Christi, ut alliciat eos ad obediendum Christo, et recedendum a cæremonialibus legis. Circa hoc ergo duo facit, quia primo ponit monitionem; secundo assignat rationem, ibi: *Voluntarie enim.* Sciendum est autem circa primum quod duo dixerat de sacerdotio Christi, sc. virtutem ritus ejus, quia per proprium sanguinem. Item dignitatem ipsius, quia pontifex in æternum. Et ideo in monitione sua resumit ista duo. Unde monendo, quod fideliter obediendum est Deo Christo, primo ponit illa duo; secundo ponit suam monitionem, ibi: *Accedamus cum bono corde.* Item prima in duas, quia primo resumit ritum sacerdotii ejus; secundo dignitatem, ibi: *Et sacerdotem magnum.* Dicit ergo: *Itaque, fratres,* sc. per mutuam charitatem, *habentes fiduciam in introitu, etc.* — *In quo habemus fiduciam et accessum in confidentia, etc.* [7]. *Introduces eos, et plantabis in monte hæreditatis tuæ firmissimo habitaculo, etc.* [8]. *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus* [9]. — Et hoc *in sanguine Christi,* quia hic est sanguis novi testamenti, id est, novæ promissionis, sc. cælestium. Sed quomodo habeamus fiduciam introeundi, ostendit, quia Christus per suum sanguinem *initiavit*, id est, inchoavit, *novam viam nobis.* — *Ascendit pandens iter ante eos* [10]. *Si abiero et præparavero vobis locum, etc.* [11]. *Sancta via vocabitur, et pollutus non transibit per illam* [12]. — Hæc est ergo via eundi in cælum. Et est *nova*, quia ante Christum nullus invenit eam, quia nemo ascendit in cælum nisi qui descendit de cælo [13]. Et ideo qui vult ascendere, debet ipsi tamquam membrum capiti suo adhærere. Apoc. II: *Vincenti dabo edere*

(1) Supra v. (2) Supra IX. (3) Infra XIII. (4) Rom. v. (5) Cap. VIII. (6) Matth. IX. (7) Ephes. III. (8) Exod. XV. (9) Psal. CXXI. (10) Mich. II. (11) Joan. XIV. (12) Isa. XXXV. (13) Joan. III.

de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei. Et c. III: *Et scribam super eum nomen novum, et nomen civitatis novæ Jerusalem*, quia sc. de novo introducuntur. *Viventem*, id est, semper perseverantem, in quo apparuit virtus deitatis, quia semper vivit. Sed quæ sit ista via ostendit subdens: *Per velamen, id est, carnem suam.* Sicut enim sacerdos per velum intrabat in sancta sanctorum, ita si volumus intrare sancta gloriæ, oportet intrare per carnem Christi, qui fuit velamen deitatis. *Vere tu es Deus absconditus* [1]. Non enim sufficit fides de deitate, si non adsit fides de incarnatione. *Creditis in Deum, et in me credite* [2]. Vel per velamen, id est, per carnem suam datam nobis sub velamento speciei panis in sacramento. Non enim proponitur nobis sub specie propria propter horrorem, et propter meritum fidei.

Consequenter commendat dignitatem sacerdotis, cum dicit: *Et sacerdotem magnum*, qui sc. nobis initiavit viam; quasi dicat: Habentes fiduciam intrandi per sacerdotem, sc. Jesum. *Tu es sacerdos in æternum* [3]. Qui dicitur magnus, quia sacerdotium ejus non est tantum super unum populum, sicut Aaron, sed *super domum Dei* totam, sc. ecclesiam militantem et triumphantem. *Ut scias quomodo oporteat te conversari in domo Dei, quæ est ecclesia* [4]. Et dicit *super*, quia Moyses fuit fidelis in omni domo, tamquam famulus [5]; sed Christus super totam domum, sicut filius, qui est dominus omnium. *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra* [6]. De hoc etiam supra [7].

Deinde cum dicit: *Accedamus*, ponit monitionem suam, ut sc. ex quo talis et tantus est, fideliter est ei adhærendum; quod fit tribus modis, sc. per fidem, spem, et charitatem. *Nunc autem manent fides, spes, charitas* [8]. Primo ergo monet ad ea, quæ sunt fidei; secundo ad ea, quæ sunt spei, ibi: *Teneamus spei;* tertio ad ea, quæ sunt charitatis, ibi: *Et consideremus.* Sed quantum ad primum duo sunt necessaria, sc. ipsa fides, quia sine fide impossibile est placere Deo. Et fidei sacramentum. Quantum ad primum dicit: *Accedamus*, ad ipsum, *cum vero*, non ficto, *corde.* — *Memento quomodo ambulaverim coram te in veritate, et in corde perfecto* [9]. — Hoc autem fit quando opus concordat cordi. *Accedamus etiam in plenitudine fidei.* — *Accedentem ad Deum oportet credere, etc.* [10]. — Nec sufficit qualiscumque fides, sed requiritur fides plena, quod fit duobus modis, sc. et quantum ad materiam fidei, ut credantur omnia quæ proponuntur ad credendum, et quod sit fides formata, quod est per charitatem. *Plenitudo enim legis est dilectio* [11]. Quantum ad sacramentum fidei dicitur: *Aspersi corda* vestra, quod alludit ei, quod dicitur Num. XIX, ubi ponitur ritus vitulæ rufæ, de cujus aqua aspergebatur mundandus die tertio, sed die septimo alia aqua lavabatur corpus ejus, et vestimenta. Per aspersionem aquæ vitulæ rufæ figurabatur passio Christi, quia die tertia, sc. in fide Trinitatis in baptismo mundamur a peccatis. Et quantum ad hoc dicit: *aspersi corda*, non corpora. Infra [12]: *Accessistis ad sanguinis aspersionem.* Aspersi ergo corda non a tactu mortui, sicut per aquam vitulæ rufæ, sed *a conscientia mala.* De ablutione autem, quæ fiebat septima die, dicit: *Et abluti corpus aqua munda.* Non enim in baptismo operatur tantum virtus passionis, sed etiam infunduntur in ipso dona Spiritus sancti. Unde in septima die, id est, in plenitudine donorum Spiritus sancti, totus homo abluitur intus et extra ab omni peccato tam actuali quam originali, quod est quasi corporale, quia anima ipsum contrahit per unionem ad carnem fœdam. Dicitur autem Spiritus sanctus aqua, quia mundat. *Fide purificans corda ipsorum* [13]. *Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, et ab universis idolis vestris mundabo vos* [14]. *Erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ* [15]. *Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti* [16]. Et in hujus signum super Christum baptizatum descendit Spiritus sanctus in corporali specie.

Deinde cum dicit: *Teneamus spei nostræ*, ponit illud quod pertinet ad spem.

(1) Isa. XLV. (2) Joan. XIV.
(3) Psal. CIX. (4) I. Tim. III.
(5) Num. XII. (6) Matth. ult.
(7) Cap. III. (8) I. Cor. XIII.
(9) IV. Reg. XX et Is. XXXVIII. (10) Infra XI.
(11) Rom. XV. (12) Cap. XII.
(13) Act. II. (14) Ezech. XXXVI.
(15) Zach. XIII. (16) Tit. III.

Et circa hoc facit duo. Primo enim hortatur ad spei certitudinem; secundo subdit rationem, ibi: *Fides enim est quæ.* Sciendum est autem, quod per fidem Christi datur nobis spes salutis æternæ, et introitus in cælum. *Regeneravit nos in spem vivam* [1]. Unde dicit: *Teneamus,* et non dicit spem, sed *spei nostræ confessionem,* quia non sufficit habere spem in corde, sed etiam oportet confiteri ore. *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* [2]. Item oportet confiteri eam non solum verbo, sed etiam factis, contra quosdam, de quibus Tit. I: *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Fit autem ista confessio per opera, per quæ tenditur ad res speratas. *Tene quod habes ne alius accipiat coronam tuam* [3]. — *Indeclinabilem,* id est, ut ab ista confessione non declinemus, neque per prospera, neque per adversa. *Declinantes autem in obligationes, adducet Dominus cum operantibus iniquitatem* [4]. *Hæc est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram* [5]. Et ratio hujus est, quia *ille qui repromisit, est fidelis,* et ideo mentiri non potest. *Fidelis Dominus in omnibus verbis suis* [6]. *Deus fidelis, et absque ulla iniquitate* [7].

Consequenter cum dicit: *Et consideremus,* etc., ponit illud quod pertinet ad charitatem, et circa hoc facit tria. Primo enim facit, quod dictum est; secundo removet contrarium charitati, ibi: *Non deserentes;* tertio assignat rationem ex congruitate temporis, ibi: *Et tanto magis,* etc. Circa primum sciendum est, quod licet charitas principaliter inhæreat Deo, tamen manifestatur per charitatem proximi. *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere* [8]? Ergo ad charitatem pertinet, quod diligatur proximus. Ideo dicit: *Consideremus invicem,* ut sc. ea, quæ proximi sollicite faciamus. *Et unicuique mandavit Deus de proximo suo* [9]. Sed quia aliqui ea quæ sunt proximi considerant zelo invidiæ, aliqui vero zelo odii, contra quos dicitur Prov. XXIV: *Ne quæras impietatem in domo justi;* ideo dicit: *In provocationem charitatis,* id est, ut provocemus eos ad charitatem. *Quamdiu Apostolus Gentium sum, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad æmulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis* [10]. Ista autem provocatio procedit ex dilectione, quæ extenditur ad opus exterius. *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate* [11]. Sicut enim dicit Gregorius, non est amor Dei otiosus. Operatur enim magna si est. Si autem operari renuit, amor non est. Probatio ergo dilectionis, exhibitio est operis. Ideo subdit: *Et bonorum operum. — In omni opere bono fructificantes* [12].

Deinde removet contrarium charitati, cum dicit: *Non deserentes,* etc. Quia enim charitas est amor, proprium autem amoris est unire, quia, ut dicit Dionysius, amor est vis unitiva (*Ut sint unum sicut et nos unum sumus, et cognoscat mundus, quia dilexisti eos, sicut et me dilexisti* [13]); ideo recedere ab invicem, est directe oppositum charitati. Et ideo dicit: *Non deserentes collectionem nostram,* sc. ecclesiæ, quam aliqui deserunt tripliciter, sc. propter persecutiones apostatantes a fide. Et isti significantur per illos, de quibus dicitur Joan. VI, quod abierunt retro, et jam cum illo non ambulabant. *Facta tribulatione et persecutionibus propter verbum continue scandalizantur* [14]. *Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt* [15]. Secundo mali prælati, qui dimittunt oves in periculo. *Mercenarius fugit, quia mercenarius est* [16]. Aliqui vero ex superbia, quia cum possent esse utiles ad regendum, cum nota superbiæ ab aliis se separant (*Hi sunt qui segregant se ab aliis, animales, spiritum non habentes* [17]), quasi sub specie majoris perfectionis. Et forte tales erant in tempore illo. Ideo sequitur: *Sicut consuetudinis est quibusdam.* Contra quos dicitur I. Cor. XI: *Si quis videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus in ecclesia Dei.* Sed quid debent facere? subdit: *Sed consolantes;* quasi dicat: Si videas, quod socius tuus male se habet, non deseras eum, sed consolare, non sicut illi qui deserunt collectionem, de quibus dicit: *Sicut est consuetudinis quibusdam, etc.*

Consequenter cum dicit: *Et tanto ma-*

(1) I. Pet. I. (2) Rom. X. (3) Apoc. III. (4) Psal. CXXIV. (5) Isa. XXX. (6) Ps. CIV. (7) Deut. XXXII. (8) I. Joan. IV. (9) Eccli. XVII. (10) Rom. XI. (11) I. Joan. III. (12) Coloss. I. (13) Joan. XVII. (14) Matth. XIIII. (15) Luc. VIII. (16) Joan. X. (17) Judæ.

gis, assignat causam hujus Posset enim aliquis dicere, quare debemus nos in fide proficere, quia motus naturalis quanto plus accedit ad terminum, magis intenditur. Contrarium est de violento. Gratia autem inclinat in modum naturæ; ergo qui sunt in gratia quanto plus accedunt ad finem, plus debent crescere. Et ideo dixit: *Non deserentes sicut quidam, sed consolantes.* Et hoc, *tanto magis quanto videritis appropinquantem diem*, id est terminum. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* [1]. *Justorum semita, quasi lux splendens proficit, et crescit usque ad perfectum diem* [2].

LECTIO III.

Ne irritam faciant ejus monitionem, minatur frustra sacrificari peccantibus, ac eos futuri judicii horrore deterret.

26. Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia

27. Terribilis autem quædam expectatio judicii et ignis æmulatio, quæ consumptura est adversarios.

28. Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus moritur.

29. Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit?

30. Scimus enim qui dixit: Mihi vindicta, et ego retribuam. Et iterum: Quia judicavit Dominus populum suum.

31. Horrendum est incidere in manus Dei viventis

Supra Apostolus posita commendatione excellentiæ sacerdotii Christi, et subjuncta admonitione ut illius sacerdotio adhæreant per fidem et charitatem, hic probat monitionem suam per rationem. Et hoc facit dupliciter, primo terrendo, secundo demulcendo, ibi: *Rememoramini autem pristinos dies.* Circa primum duo facit; quia primo terret eos ad observandum monitionem suam propter subtractionem remedii; secundo propter expectationem judicii, ibi: *Terribilis autem.* Dicit ergo: *Voluntarie, etc.* Quod dupliciter exponitur: Uno modo secundum Gloss., quæ videtur facere differentiam inter peccantes volentes et voluntarie; ita quod volens peccat, qui quasi passione ductus consentit in peccatum, de quo ante non cogitavit; voluntarie autem qui ex certa malitia, cujus voluntas prona est ad peccandum, ut statim cedat. *Omnes conversi sunt ad cursum suum quasi equus vadens impetu ad prælium, nec postea pœnitet* [3]. *Lætantur cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis* [4]. Ergo *voluntarie peccantibus*, id est, in voluntate peccandi permanentibus. Et exaggerando subdit: *Per acceptam notitiam veritatis. — Melius erat illis viam justitiæ non agnoscere, quam post agnitionem retrorsum converti* [5]. — *Jam non relinquitur hostia pro peccatis*, id est, hostia quam Christus obtulit pro remissione peccatorum, non est nobis utilis, quia illis dimittuntur peccata, qui de ipsis pœnitent. *Hic est sanguis novi testamenti, qui pro multis effundetur* [6], sc. efficaciter. Sed de malis dicitur Is. XLIX: *In vacuum laboravi sine causa, et vane fortitudinem meam consumpsi.* Jer. VI: *Frustra conflavit conflator, malitiæ ejus non sunt consumptæ.* Sed melius potest dici, et secundum intentionem Apostoli, quia, secundum Augustinum, liberum arbitrium habet multiplicem statum, quia in statu extra gratiam antequam reparetur per gratiam, non est in potestate nostra peccare mortaliter vel non peccare, et hoc propter præconceptionem finis, et habitum inclinantem; quod quidem verum est secundum magnum tempus, sed per aliquam moram, si operetur ex præmeditatione, potest vitare hoc peccatum vel illud. Sed postquam per gratiam reparatus est homo omnino, in potestate ejus est vitare peccatum mortale, et etiam veniale in particulari, non autem omnino in universali, et hoc est propter auxilium gratiæ salvantis. Et ideo dicit: *Nobis peccantibus voluntarie post acceptam notitiam veritatis*, id est, post acceptam gratiam, per quam habetur notitia peccati, quia ante notitiam peccati peccatum nostrum a Deo nobis non imputatur. Unde quasi dicitur ipsum ignorare, quia non imputat nobis. Sed post, *jam non est pro peccatis hostia;* ante enim reparationem, quæ facta est per Christum, relinquebatur hostia ista quæ expectatur, sed nunc jam non

(1) Rom. XIII. (2) Prov. IV.
(3) Jerem. VIII. (4) Prov. II. (5) II. Pet. II.
(6) Matth. XXVI.

expectatur alia mors ejus, ita nec post baptismum semel acceptum expectatur alius baptismus.

Deinde cum dicit: *Terribilis autem*, deterret expectatione divini judicii. Et circa hoc duo facit: primo enim terret, secundo subdit rationem, ibi: *Irritam quis faciens*. Sic ergo dictum est, quod non relinquitur ultra hostia. Quid ergo? Illud quod supra dictum est [1], quod post mortem est judicium. *Scitote esse judicium* [2]. Istius judicii expectatio est valde terribilis, tum propter conscientiam peccatorum (*In multis offendimus omnes* [3]), tum etiam propter imperfectionem justitiarum nostrarum. *Justitiæ nostræ quasi pannus menstruatæ* [4]. *A judiciis tuis timui* [5]. *Audivi et conturbatus est venter meus* [6]. Est afflictiva. Unde dicit: *Et ignis æmulatio*, id est pœna ignis, quæ infligitur ex zelo et æmulatione divinæ justitiæ. *Ego sum Dominus Deus tuus fortis zelotes, etc.* [7]. Zelus autem est amor sponsi. Sicut ergo sponsus non parcit sponsæ malæ, sic nec Deus animæ peccatrici. *Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ* [8]. Sequitur: *Quæ consumptura est adversarios*. Ps. [9]: *Ignis ante ipsum præcedet et inflammabit in circuitu inimicos ejus*, quia ignis qui præcedet faciem judicis, corpora viventium incinerabit, et reprobos detrudet in infernum, et corpora eorum consumet, non [10] totaliter consumendo, sed in perpetuum cruciando.

Consequenter cum dicit: *Irritam quis faciens*, probat quod dixerat de terrore judicii, et primo per locum a minori; secundo per auctoritatem, ibi: *Scimus autem illum*. Primum accipit ex lege. Tanto enim aliquis est reus majoris pœnæ, quanto rem magis sacram contemnit. Cum ergo vetus testamentum non sit ita sanctum sicut novum, et transgressor illius gravissime puniebatur; ergo transgressor novi longe gravius debet puniri. Circa istud argumentum duo facit: primo enim ponit istud quod fiebat in veteri; secundo illud quod fiendum est in novo, ibi: *Quanto magis*. Quantum ad vetus ponit culpam et pœnam. Culpam, cum dicit: *Irritam quis faciens legem Moysi*. Irritum dicitur quod non sortitur debitum finem. Lex autem non solum vetus, sed etiam quælibet, datur ut inducat homines ad virtutem, et faciat abstinentes a vitiis. Et ideo qui transgreditur legem, et vacat vitiis, quantum est in se, legem irritam facit. *Irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras* [11]. *Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, peribit de populo suo, quia pactum meum irritum fecit* [12]. Et pœnam ostendit, cum dicit: *Sine ulla miseratione*. Et ista pœna est valde gravis, quia infligit mortem. Unde dicit: *Moritur. — Maleficos non patieris vivere* [13]. — Item quia irremissibilis. Unde dicit: *Sine ulla miseratione. — Morietur, nec misereberis ejus* [14]. — Sed numquid lex Dei excludit misericordiam? Constat quod non. *Misericordiam volui, et non sacrificium* [15]. Respondeo: Dicendum est, quod differunt misericordia, clementia et venia: quia misericordia est quando homo ex quadam passione cordis et animi movetur ad remittendum pœnam, et hoc aliquando est contra justitiam, et istam prohibet. Venia autem est, quando propter aliquam utilitatem publicam remittit aliquid de pœna debita. Clementia est quando non solum de pœna aliquid, sed etiam de culpa remissius judicat. Ista duo non prohibentur, sed misericordia primo modo dicta, quia est contra justitiam, et inducit dissolutionem. Moritur ergo et hoc, *duobus vel tribus testibus*, supple convictus. *In ore duorum vel trium testium stat omne verbum* [16]. Causa autem quare lex numerum testium determinat secundum Augustinum est, ut per hoc designetur immobilitas veritatis, quæ est in sancta Trinitate. Nec refert si nominentur duæ personæ vel tres, quia semper in duabus intelligitur tertia, sc. Spiritus sanctus, qui est nexus amborum. Ista ratio mystica est, sed litteralis est, ut quia in judicio unus affirmat, alter negat, non plus credendum est uni quam alteri. Multitudini autem est credendum. Omnis autem multitudo completur numero ternario. Et ideo sufficit, quod sint duo cum accusante, sed tertius testis superadditur ex abundanti.

(1) Cap. IX.
(2) Job XIX.
(3) Jac. VII.
(4) Isa. LXIV.
(5) Psal. CXVIII.
(6) Habacuc III.
(7) Exod. XX.
(8) Prov. VI.
(9) Psal. XCVI.
(10) Alibi corporaliter.
(11) Matth. XV.
(12) Gen. XVII
(13) Exod XXII.
(14) Deut. XIX.
(15) Osee VI.
(16) Deut. XVII

Deinde cum dicit: *Quanto magis*, ponitur id quod spectat ad novum testamentum. Et primo ponit pœnam; secundo culpam, ibi: *Qui Filium Dei*. Quantum ad pœnam dicit: *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia.* Quia enim in novo testamento per Christum prædicatum est, ideo peccans in ipso, gravius punitur. *Verumtamen dico vobis, quod Tyro et Sydoni remissius erit quam vobis in die judicii* [1]. Sed numquid plus punitur peccator christianus, quam infidelis? Quia si sic, melius esset quod omnes essent infideles. Respondeo: Dicendum est, quod aliud est de illis qui fidem contemnunt, quia isti proprie sunt contemptores; aliud de illis, qui ex ignorantia fidem non annuntiatam, non tenent, et talibus peccatum infidelitatis non imputatur. Sed qui fidem annuntiatam contemnit, gravius punitur, quia peccatum infidelitatis maximum est. Si ergo comparamus Christianum et Judæum qui non contemnit, et uterque sit adulter, tunc gravius punietur Christianus quam Judæus, quia non solum pro adulterio, sed etiam quia magis ingratus est. Sed numquid universaliter verum est, quod semper idem peccatum in specie gravius punitur in majori? Respondeo: Dicendum est, quod dupliciter peccatur. Uno modo ex surreptione. Et sic quando aliquis dat se operibus divinis, si ex surreptione peccat, minus punitur. *Dominus bonus propitiabitur cunctis, qui in toto corde requirunt Deum patrum suorum* [2]. *Cum ceciderit, non collidetur* [3]. Sed si ex contemptu, magis peccat, quia cum sit in statu altiori, magis contemnit. Et de talibus loquitur hic, qui sunt magis ingrati. Quantum vero ad culpam dicit: *Qui Filium Dei conculcaverit.* Sciendum vero est, quod Apostolus gravitatem culpæ eorum, qui peccant in novo testamento, ostendit ex beneficiis nobis a Deo in illo collatis. Deus autem nobis dedit quicquid maximum et pretiosum habebat, sc. Filium suum unigenitum. *Per quem maxima nobis et pretiosa promissa donavit* [4]. Dedit etiam Spiritum sanctum. *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem* [5]. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* [6]. Ingratitudo autem super tantis beneficiis aggravat peccatum.

Circa ingratitudinem vero super datione Filii duo consideranda sunt ac ponderanda, sc. mysterium incarnationis, in qua datus est nobis [7], et sacramentum passionis, in qua pro nobis se obtulit. *Sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, etc.* [8]. Et ideo quantum ad primum dicit: *Qui Filium Dei*, sc. pro nobis incarnatum, *conculcaverit*, id est, vilipenderit, sc. non credendo quod fides Filii Dei sit sufficiens ad salutem, sicut illi qui legalia servabant, *ante quorum oculos Christus proscriptus est* [9]; item non obediendo ejus mandatis, nec vivendo secundum doctrinam ejus. *Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles* [10]. Quantum ad secundum dicit: *Et sanguinem testamenti*, id est, Christi sanguinem confirmativum novi testamenti. *Hic est sanguis meus novi testamenti, etc.* [11]. — *Pollutum duxerit*, id est, reputaverit pollutum, ut sc. non possit mundare, sicut pollutus in se non mundat. Eccli. [12]: *Ab immundo quis mundabitur?* quasi dicat: Nullus sc., secundum quod mundatio tantum fiebat per sanguinem animalium. Item pollutum duxit, qui virtute ejus in baptismo ablutus, peccat redeundo ad vomitum. *Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo* [13]. Et ideo dicit: *In quo sanctificatus est*, id est, per quem sanctificatus est. *Abluti estis, sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi* [14]. *In omni loco offertur oblatio munda nomini meo, quia magnum est nomen meum in Gentibus* [15]. Item qui peccat post alia sacramenta, etiam potest dici sanguinem Christi pollutum ducere. Item aggravatur peccatum ex contemptu Spiritus sancti. Et ideo dicit: *Et Spiritui gratiæ injuriam fecerit*, id est, contumeliam, quam facit qui non credit, quod gratia Spiritus sancti sit data per Christum, ut habetur Joan. XIV: *Rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis*, qui sufficiat ad salutem sine legalibus, ut sc. remissionem peccatorum adscribat observantiæ legis. Vel *conculcat Christum*, qui

(1) Matth. XI.
(2) II. Paral. XX.
(3) Psal. XXXVI.
(4) II. Pet. I.
(5) Joel. II.
(6) Rom. V.
(7) Isa. IX.
(8) Supra VI.
(9) Galat. III.
(10) I. Reg. X.
(11) Matth. XXVI.
(12) Cap. XXXIV.
(13) Apoc. I.
(14) II. Cor. VI.
(15) Malach. I.

libere absque timore *Sanguinem Christi polluit*, qui eo indigne communicat *Spiritui* gratis dato. *Donum enim Dei est, et non ex operibus* [1]. *Contumeliam*, injuriam, facit, qui Christum per peccatum a se abjicit. *Corripietur*, id est, expelletur, *a superveniente iniquitate* [2]. *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei* [3]. *Spiritum nolite extinguere* [4].

Deinde cum dicit: *Scimus enim, etc.*, probat quod dixit per auctoritates. Et circa hoc facit duo: primo enim probat ponendo auctoritates; secundo concludit ex eis, ibi: *Horrendum est.* Dicit ergo: Scimus illum qui dixit (Deut. c. xxxii, secundum aliam litteram): *Mihi vindictam*, supple servate. Littera nostra habet: Mea est ultio. Et numquid reddes? immo *Et ego retribuam.* Sed contra: Si soli Deo servatur vindicta, quare judices vindicant? Respondeo: Ad hoc respondet Apostolus [5], quod *judex est minister Dei.* Unde non judicat propria auctoritate, sed Dei. Secunda auctoritas est ibidem: *Judicabit Dominus populum suum.* Si suum, ergo multo magis inimicos. *Si justus vix salvatur, impius et peccator ubi parebit* [6]? Vel populum suum, id est, qui fidem suam non contemnunt, quia infideles damnabuntur, et non judicabuntur judicio discussionis. In judicio enim, ut dicit Gregorius, quatuor erunt ordines. Quidam qui non judicabuntur, sed judicabunt et salvabuntur, sc. Apostoli, et apostolici viri. Quidam qui judicabuntur et salvabuntur, ut mediocriter boni. Quidam, qui judicabuntur et damnabuntur, ut mali fideles. Quidam, qui non judicabuntur et damnabuntur, ut omnes infideles.

Deinde cum dicit: *Horrendum est*, ponit conclusionem. Ex quo enim vindicta reservanda est Deo, qui judicabit populum suum, *horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Quanto enim judex justior et fortior est, tanto magis timendum est. *Deus judex justus et fortis* [7]. Ergo horrendum est incidere in manus ejus. *Melius est mihi absque opere incidere in manus vestras* [8]. *Si pœnitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, et non in manus hominum* [9]. Sed contra [10] David tamquam melius præelegit incidere in manus Dei. Respondeo: Dicendum est, quod homo peccat offendendo hominem, et offendendo Deum. Melius autem est incidere in manus hominis offendendo ipsum, quam in manus Dei ipsum offendendo. Vel dicendum est, quod melius est peccantem et contemnentem incidere in manus hominis, peccantem vero sed pœnitentem in manus Dei. Et sic elegit David. Vel dicendum est quod usque ad judicium non est horrendum in manus Dei incidere, qui judicat misericorditer quamdiu est pater misericordiarum, sed post judicium horrendum est incidere in manus Dei, quando sicut Deus ultionum justitias judicabit. Modo enim sicut circumdatus infirmitate, quam aliquando expertus est, ex compassione misericorditer judicat.

(1) Ephes. II. (2) Sap. I.
(3) Ephes. IV. (4) I. Thess. V.
(5) Rom. XIII.

LECTIO IV.

Bona ab eis facta in memoriam revocat ac ad patientiam exhortatur, adhærereque Christo monet, quem cito venturum prædicit.

32. Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum.

33. Et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socii taliter conversantium effecti.

34. Nam et vinctis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam.

35. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem.

36. Patientia enim vobis necessaria est: ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem.

37. Adhuc enim modicum aliquantulumque qui venturus est veniet et non tardabit.

38. Justus autem meus ex fide vivit: quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ.

39. Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ.

Supra Apostolus monuit ad inhærendum Christo per fidem, spem, et charitatem, ad quod induxit per rationes terrentes: hic ponit rationes demulcentes, sicut bonus medicus postquam secuit, ponit unctiones lenientes. Inter omnia enim commendatio de bene gestis, est unum quod maxime provocat ad bonum inceptum continuandum. Virtus enim laudata crescit in immen-

(6) I. Pet. IV. (7) Psal. V.
(8) Dan. XIII. (9) Eccli. II.
(10) II. Reg. ult

sum. Pondus et immensum gloria calcar habet; et circa hoc facit duo: primo enim commemorat eis bona quæ fecerant; secundo hortatur ad implendum quod restat, ibi: *Nolite itaque amittere.* Circa primum facit tria: primo enim in generali commemorat tribulationes, quas pro fide passi sunt; secundo describit tribulationum modos, ibi: *Et in altero;* tertio exponit eas in speciali, ibi: *Nam et vinctis.* Quia ergo ex bene gestis homo exercitatur ad melius, sicut aliquando ex malis e contrario desperat de seipso, ideo recitat bona eorum, dicens: *Rememoramini. — Recordatus sum tui* [1], id est, bonorum, quæ egisti. — *Dies pristinos*, id est primordia conversionis vestræ, *in quibus illuminati* per fidem, quæ illuminat animam et purgat. *Fide purificans corda eorum* [2]. *Surge, illumina, Jerusalem* [3]. Hoc autem est per fidem Christi. *Habitare Christum per fidem, etc.* [4]. *Illuminare his qui in tenebris, et in umbra mortis sedent* [5]. Primum enim lumen animæ est fides. *Sustinuistis magnum certamen passionum*, id est, magnas passiones contra vos certantes, vobis illatas ab his qui Christum persequebantur in vobis. *Saule, Saule, quid me persequeris* [6]? me, inquam, in membris meis, quia, ut dicit Augustinus in sermone super verbo isto, membris in terra positis caput de cælo clamat. *Certamen forte dedit illi, ut vinceret* [7]. *Certavi bonum certamen* [8]. Sicut enim dicitur Act. VIII, facta est persecutio magna in ecclesia post mortem Stephani. *Vos enim imitatores facti estis ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa, quoniam eadem passi estis vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis* [9]. Si ergo a principio incepistis sustinere, vituperabile esset modo deficere.

Consequenter cum dicit: *Et in altero,* ostendit quæ fuerint illæ tribulationes. Dupliciter enim patitur aliquis, sc. in se tribulationem sustinendo, et in alio alienæ tribulationi compatiendo. Utroque autem modo illi passi sunt. Quantum ad primum dicit: *In altero*, scil. quantum ad vos, *facti estis spectaculum opprobriis*; quod gravissimum est sapienti. Quod enim unus fatuus irridetur, non est grave, etiam si multa ei irrisio ab aliis inferatur: sapienti vero grave est; sed si tribuletur et irrideatur a tribulante, hoc gravissimum est. In hoc ergo ostendit magnitudinem afflictionis ipsorum, quia facti erant spectaculum, id est, quia nullus eis compatiebatur, immo magis irrisori congaudebant in afflictionibus ipsorum, sc. in opprobriis. Ps. [10]: *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. — Et tribulationibus. — Multæ tribulationes justorum* [11]. *Spectaculum facti sumus mundo*, sc. ad irrisionem, *et angelis*, ad congratulationem, *et hominibus* [12], scil. ratione utentibus, ad imitationem. Quantum ad secundum dicit, quod *in altero effecti sunt socii taliter conversantium*, id est eorum, qui talia patiebantur; et hoc per compassionem, et per subministrationem. *Necessitatibus sanctorum, etc.* [13].

Deinde cum dicit: *Nam et vinctis compassi estis*, ponit quod dixerat, et primo quantum ad secundum, scil. quomodo sunt compassi. Inter Judæos enim multi erant vincti, sicut de Paulo dicitur Act. VIII, quod devastabat ecclesiam tradens in custodiam viros et mulieres. Istis compassi sunt ministrando necessaria. *In carcere eram, et venistis ad me* [14]. Quantum ad primum dicit: *Et rapinam bonorum vestrorum*, scil. pro hac causa factam, quia scil. vinctis ministrabant, *cum gaudio suscepistis. — Omne gaudium existimate, fratres, etc.* [15]. *Ibant Apostoli gaudentes, etc.* [16]. — Sed quare cum gaudio? Numquid amandæ sunt tribulationes? Certe videtur quod non, quia dicit Augustinus: Tolerari jubes eas, non amari. Respondeo: Dicendum est, quod non amantur propter se, sed propter aliud, et sic isti amabant eas. Unde subdit: *Cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam*, sc. alias divitias principaliores, quæ augentur ex subtractione istarum, quibus dicuntur meliores. Temporales enim vanæ sunt, quia sunt in his quæ sunt infra hominem; spirituales autem in ipso Deo, sc. in fruitione Dei. *Divitiæ salutis sapientia et scientia, timor Domini ipse est thesaurus ejus* [17]. Item sunt manentes, quia istæ deficiunt in se et auferri pos-

(1) Jerem. VII. (2) Act. XV.
(3) Isa. LX. (4) Ephes. III.
(5) Luc. I. (6) Act. IX.
(7) Sap. X. (8) I. Tim. IV.
(9) I. Thess. II. (10) Psal. LXVIII.
(11) Psal. XXXIII. (12) I. Cor. IV
(13) Rom. XII. (14) Matth. XXV.
(15) Jac. I. (16) Act. III. (17) Isa. XXXIII.

sunt, illæ vero non. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt, etc.* [1].

Deinde cum dicit: *Nolite itaque*, ostendit quid eis restat faciendum, sc. confidentiam acceptam ex bonis operibus conservare. Et circa hoc facit tria: primo enim ponit monitionem; secundo docet modum monitionem servandi, ibi: *Patientia enim;* tertio probat per auctoritatem, ibi: *Adhuc enim modicum.* Dicit ergo: Ex quo tot bona in primordiis conversationis vestræ operati estis, ex quibus multam confidentiam debetis habere apud Deum; *nolite itaque amittere confidentiam vestram*, quod profecto sequeretur si a bonis desisteretis, *quæ magnam habet remunerationem. — Gaudete in illa die et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis* [2]. *Ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis* [3]. — Modus servandi est patientia. Unde dicit: *Patientia enim vobis necessaria est.* Sicut autem mansuetudo est moderativa iræ, ita patientia ponit modum in tristitiis, ut scil. non excedant modum rationis. Contingit autem aliquando tristitia ex malis illatis, aliquando vero ex bonis dilatis. *Spes quæ differtur affligit animam* [4]. Quantum autem ad primum dicitur patientia, sed quantum ad secundum dicitur longanimitas; hic accipitur patientia pro utroque, et quantum ad sufferentiam malorum, et quantum ad longanimitatem bonorum dilatorum. Dicit ergo, quod quantum ad utrumque patientia nobis necessaria est. *Melior est patiens forti viro* [5]. *In patientia vestra possidebitis animas vestras* [6]. *Patientia opus perfectum habet* [7]. Et ad quid est necessaria? *Ut voluntatem Dei facientes reportetis repromissionem*, id est, implentes voluntatem Dei, quæ fit per impletionem mandatorum Dei, quia mandata sunt signa voluntatis Dei, unde facientes voluntatem Dei, sc. voluntatem signi (sic enim aliquando accipitur voluntas Dei in scriptura: *Ministri ejus, qui facitis voluntatem ejus* [8]); et sic *reportabitis promissionem*, id est, rem promissam, quæ operantibus datur. *Voca operarios, et redde illis mercedem* [9]. *In patientia vestra possidebitis animas vestras* [10]. *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [11]. *Repente loquar adversus gentem, et adversus regnum, ut eradicem et disperdam illud, etc.* [12].

Deinde cum dicit: *Adhuc autem modicum*, probat quod dixit, per auctoritatem. Et circa hoc facit duo: Primo enim ponit eam; secundo applicat ad propositum, ibi: *Nos autem.* Prima in tres. Primo enim proponit proximum adventum remunerationis; secundo ostendit conditionem remunerationis, ibi: *Justus autem meus;* tertio declarat periculum, ne perdatur remuneratio, ibi: *Quod si subtraxerit.* Circa primum sciendum est, quod auctoritas ista sumpta videtur de Habac. II. Tamen principium sumptum est de Aggæo, 2 cap. Quod ideo forte fecit, quia utrumque intellexit de eodem adventu. Habacuc enim sic dixit: *Adhuc visus procul.* Aggæus autem: *Adhuc modicum.* Et ideo utitur verbis unius quasi verbis alterius. Vel melius, quia Apostolus loquitur de tempore suo, sc. post incarnationem et resurrectionem, a quo minus restat usque ad judicium quam a tempore prophetæ. Et ideo magis utitur verbo Aggæi quantum ad principium, tamen in fine auctoritates concordant. Vel etiam potest dici, quod loquitur quasi ex seipso, cui non minus credendum est, quam prophetæ. Est autem duplex adventus Domini secundum duplex judicium. Unus generalis, sc. in fine in universali judicio; alius specialis in morte uniuscujusque. Quantum ergo ad utrumque dicit: *Adhuc modicum*, quantum ad brevitatem temporis. Et quidem quantum ad primum, et si multum sit quantum ad tractum temporis et quo ad nos, breve tamen est quantum ad æternitatem. *Mille anni ante oculos tuos tamquam dies hesterna, quæ præteriit* [13]. *Ecce venio cito* [14]. Sed quantum ad specialem, qui est in morte, de quo Joan. XIV: *Iterum veniam et accipiam vos ad meipsum*, non multum refert utrum sit parum, vel multum, quia talis erit unusquisque in judicio qualis exibit. Et ideo studendum est, ut in morte appareamus boni, quia ubi te invenero, ibi te judicabo. Et ideo dicit: *Modicum et aliquantulum*, quia tri-

(1) Matth. VI.
(2) Matth. V.
(3) Gen. XV.
(4) Prov. XIII.
(5) Prov. XVI.
(6) Luc. XXI.
(7) Jac. I.
(8) Psal. CII.
(9) Matth. XX.
(10) Luc. XXI.
(11) Matth. XXIV.
(12) Jerem. XVIII.
(13) Psal. LXXXIX.
(14) Apoc. ult.

ulationes non sunt multum magnæ duratione, quia si multum premunt, interimunt: si vero parum premunt, non cito finiuntur. *Id enim quod in præsenti est tribulationis momentaneum et leve, supra modum operatur in nobis æternum gloriæ pondus* [1]. *Veniet* ergo cito, *et non tardabit*, sive in morte, sive in judicio. *Ecce judex ante januam assistit* [2]. Qui sunt etiam remunerandi, ostendit cum subdit: *Justus autem meus ex fide vivit.* Hæc eadem auctoritas habetur Rom. I et Gal. III. Solis autem justis debetur remuneratio. *Salus autem justorum a Domino* [3]. Est autem duplex justitia. Una quo ad humanum judicium. *Ignorantes Dei justitiam, et suam quærentes statuere* [4]. Alia quo ad divinum. *Erant autem justi ante Deum* [5]. Istam autem justitiam requirit Deus. Et ideo dicit: *Justus meus*, sc. justitia, quæ ad me ordinatur, id est, qui est mihi justus et propter me. Illud autem per quod homo justificatur, est fides. *Justitia Dei est per fidem Jesu Christi* [6]. Cujus ratio est, quia per hoc est homo justus quod ordinatur in Deum: illud autem per quod primo homo ordinatur in Deum, est fides. Et ideo dicit: *Justus meus. Ex fide.* Infra [7]: *Accedentem ad Deum opartet credere.* Nec solum per fidem justitia, sed etiam per fidem justificatus *vivit.* Sicut enim per animam vivit corpus, ita anima per Deum. Unde sicut per illud per quod primo unitur anima corpori, vivit corpus, ita per id per quod primo unitur Deus animæ, vivit anima, hoc autem est fides, quia fides est primum in vita spirituali. *Si non credideritis, non permanebitis, sicut domus non permanet, destructo fundamento* [8] *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei* [9]. Fides autem si non est formata charitate, mortua est, et ideo non vivificat animam sine charitate. *Fides quæ per charitatem operatur* [10]. *Nos scimus, quia translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus* [11]. Vel justus meus ex fide vivit, id est, apud me reputatur et habet vitam gloriæ, sine actuali passione, si non datur opportunitas patiendi.

Deinde cum dicit: *Quod si subtraxerit se*, ostendit periculum imminens non permanenti in justitia fidei. Quia enim in potestate habentis fidem est ipsam perdere, vel servare; ideo dicit: *Si subtraxerit se*, sc. a fide et a justitia, *non placebit animæ meæ.* Littera nostra habet: Non erit recta anima ejus. Et est idem sensus. Dicit Hieronymus quod ubicumque aliter scriptum est in Hebræo, quam in Septuaginta, Apostolus utitur sicut didicit a Gamaliele, ad cujus pedes didicit legem. Non placebit ergo animæ meæ, id est, voluntati meæ. Voluntas enim Dei debet esse regula actionum nostrarum. Qui ergo non concordat voluntati Dei, non est recta anima ejus.

Deinde cum dicit: *Nos autem non sumus*, adaptat ad propositum: quasi dicat: Sic erit his, qui se fidei subtrahunt. Sed *nos non sumus filii subtractionis in perditionem.* Ille dicitur filius alicujus quod in ipso dominatur. Et sic dicitur aliquis filius mortis, sc. in quo dominatur illud per quod a Deo reprobatur. Canonica Judæ: *Hi sunt qui segregant semetipsos, animales spiritum non habentes.* — *In perditionem*, scil. animæ. *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te* [12]. *Et iter impiorum peribit* [13]. — *Sed filii Dei*, id est, renati in Christo per fidem, *in acquisitionem*, id est, in salutem, *animæ.* Qui enim mandata Dei custodit, salvat animam suam. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata* [14]. *Non sumus filii noctis, neque tenebrarum* [15]. Ergo non deficiamus a fide.

(1) II. Cor. IV.
(2) Jac. V.
(3) Psal. XXXVI.
(4) Rom. X.
(5) Luc. I.
(6) Rom. III.
(7) Cap. XI.
(8) Isa. VII.

CAPUT XI.

Fidei descriptio ponitur, quæ licet obscura, tamen completa est.

1. Est autem fides sperandarum substantia rerum, argument m non apparentium.

Supra Apostolus multipliciter ostendit excellentiam Christi, præferens ipsum angelis, Moysi et Aaron, et monuit fideles debere conjungi ipsi Christo, quæ conjunctio, quia præcipue et inchoative fit per fidem (*Habitare Christum per fidem in cordibus vestris* [16]), ideo Apo-

(9) Galat. II.
(10) Galat. V.
(11) I. Joan. III.
(12) Psal. LXXII.
(13) Psal. I.
(14) Matth. XIX.
(15) I. Thess. V.
(16) Ephes. III.

stolus procedit ad commendationem fidei. Et circa hoc facit tria: primo enim describit fidem; secundo ponit exempla diversa de ipsa, ibi: *In hac enim;* tertio hortatur ad ea quæ sunt fidei, XII cap. ibi: *Ideoque vos tantam.* Diffinitionem fidei ponit complete quidem, sed obscure. Unde sciendum est, quod volens perfecte diffinire virtutem aliquam, oportet quod tangat materiam ejus propriam circa quam est, et finem ejus: quia habitus cognoscitur per actum, et actus per objectum. Et ideo oportet tangere actum et ordinem ad objectum et finem. Sicut volens diffinire fortitudinem, oportet tangere propriam ejus materiam circa quam est, sc. timores et audacias, et finem, sc. bonum reipublicæ, ut dicatur quod fortitudo est virtus moderativa illorum, propter bonum reipublicæ: cum autem fides virtus theologica habeat idem pro objecto et fine, scil. Deum: primo ergo ponit ordinem et finem; secundo materiam propriam, ibi: *Argumentum non apparentium.* Sciendum vero est, quod actus fidei est credere, qui est actus intellectus determinati ad unum, ex imperio voluntatis. Unde credere est cum assensu aliquid cogitare, ut dicit Augustinus [1]. Et ideo objectum fidei et finis voluntatis oportet sibi correspondere. Veritas autem prima est objectum fidei, in quo quidem consistit finis voluntatis, sc. beatitudo, quæ differenter est in via et in patria, quia in via veritas prima non est habita, et per consequens nec visa, quia in his, quæ sunt supra animam, idem est videre et habere, ut dicit Augustinus [2]; sed tantum est sperata. *Quod enim non videmus speramus* [3]. Quod enim videt quis, quid sperat? Ergo veritas prima non visa, sed sperata est finis voluntatis in via, et per consequens objectum fidei, quia idem est sibi pro fine et objecto. Finis autem ultimus simpliciter ipsius fidei in patria, quem intendimus ex fide, est beatitudo, quæ in aperta visione Dei consistit. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, etc.* [4]. Et [5]: *Beati qui non viderunt et crediderunt.* Hujusmodi autem est spes fidelium. *Regeneravit nos in spem vivam* [6]. Finis ergo fidei in via est assecutio rei speratæ, sc. beatitudinis æternæ. Et ideo dicit: *Sperandarum rerum.*

Sed quæritur hic quare cum fides sit prior quam spes, diffinitur per ipsam: quia posterius debet diffiniri per prius, et non e converso. Respondeo: Dicendum est, quod ex jam dictis patet solutio, quia dictum est, quod idem est objectum et finis fidei. Cum ergo assecutio rei speratæ sit finis ejus, oportet quod etiam sit objectum ipsius. Dicebatur autem supra, quod omnis habitus debet diffiniri per ordinem actus ad objectum. Verum autem et bonum etsi in se considerata convertantur quantum ad supposita, tamen inquantum differunt ratione, diverso ordine se habent ad invicem, quia et verum est quoddam bonum, et bonum est quoddam verum. Et similiter intellectus et voluntas, quæ distinguuntur penes distinctionem veri et boni, habent inter se diversum ordinem. Inquantum enim intellectus apprehendit veritatem et quidquid in ipsa continetur, sic verum est quoddam bonum, et sic est bonum sub vero. Sed inquantum voluntas movet, sic verum est sub bono. In ordine ergo cognoscendi, intellectus est prior, sed in ordine movendi voluntas est prior. Quia ergo intellectus movetur ad actum fidei ex imperio voluntatis, ut dictum est, in ordine movendi voluntas est prior. Ideo non diffinitur prius per posterius, quia, ut dictum est in diffinitione fidei, oportet ponere ordinem actus ad objectum, quod idem est quod finis. Finis autem et bonum idem sunt, ut habetur II. Physicorum. In ordine autem ad bonum voluntas, cujus est spes sicut subjecti, est prior. Quare autem non dicit diligendarum, sed sperandarum? Ratio est, quia charitas est præsentium et absentium. Quia ergo finis non habitus, est objectum fidei, ideo dicit sperandarum rerum. Nec obstat, quod res speranda est objectum spei. Quia oportet, quod fides sicut ad finem ordinetur ad objectum illarum virtutum quibus perficitur voluntas, cum fides pertineat ad intellectum secundum quod imperatur a voluntate.

Sed cum fides sit una, quia ab unitate objecti dicitur habitus unus, quare non

(1) In lib. de prædestinatione sanctorum.
(2) 83 Quæstion. (3) Rom. VIII. (4) Joan. XVII. (5) Cap. XX.
(6) 1. Pet. I.

dicitur rei sperandæ, sed rerum sperandarum? Respondeo: Dicendum est, quod beatitudo, quæ in se essentialiter est una, quia consistit in Dei visione, quæ in se est una, est principium et radix beatitudinis, ex qua multa bona derivantur, quæ sub ipsa continentur: sicut dotes corporis, societas sanctorum, et multa alia. Ut ergo ostendat omnia ista pertinere ad fidem, loquitur in plurali. Illud autem, quod dicitur, *Substantia*, potest multipliciter exponi. Uno modo causaliter, et tunc habet duplicem sensum. Unum quod est substantia, id est, faciens in nobis substare res sperandas, quod facit duobus modis. Uno modo quasi merendo. Ex hoc enim, quod captivat et submittit intellectum suum his quæ sunt fidei, meretur quod aliquando perveniat ad videndum hoc quod sperat. Visio enim est merces fidei. Alio modo quasi per suam proprietatem præsentialiter faciat, quod id quod creditur futurum in re, aliquo modo jam habeatur dummodo credat in Deum. Alio modo exponi potest substantia essentialiter, quasi fides sit substantia, id est, essentia rerum sperandarum. Unde in Græco habetur: hypostasis rerum sperandarum. Essentia enim beatitudinis nihil aliud est, quam visio Dei. *Hæc est vita æterna ut cognoscant te solum verum Deum, etc.* [1]. Unde [2] dicit Augustinus: Hæc contemplatio promittitur nobis actionum omnium finis, etc. Ipsa ergo plena visio Dei est essentia beatitudinis. Hoc autem videmus in scientiis liberalibus, quod si quis aliquam velit addiscere, oportet eum primo accipere principia ipsius, quæ oportet credere cum sibi traduntur a magistro. Oportet enim credere eum qui discit, ut habetur primo Poster. Et in illis principiis quodammodo continetur tota scientia, sicut conclusiones in præmissis, et effectus in causa. Qui ergo habet principia illius scientiæ, habet substantiam ejus, puta geometriæ. Et si geometria esset essentia beatitudinis, qui haberet principia geometriæ, haberet quodammodo substantiam beatitudinis. Fides autem nostra est, ut credamus quod beati videbunt et fruentur Deo. Et ideo si volumus ad hoc pervenire, oportet ut credamus principia istius cognitionis Et hæc sunt articuli fidei [4] qui continent totam summam hujus scientiæ, quia beatos nos facit visio Dei trini et unius. Et hic est unus articulus. Unde hoc credimus, et ideo dicit: Substantia rerum sperandarum. *Videmus nunc per speculum et in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* [3]; quasi dicat. Tunc erimus beati quando videbimus facie ad faciem illud quod nunc videmus in speculo et in ænigmate. In his ergo verbis ostenditur ordo actus fidei ad finem, quia fides ordinatur ad res sperandas quasi quoddam inchoativum, in quo totum quasi essentialiter continetur, sicut conclusiones in principiis.

Consequenter cum dicit: *Argumentum non apparentium*, tangit actum fidei circa propriam ejus materiam. Actus autem proprius fidei, etsi sit in ordine ad voluntatem, ut dictum est, tamen est in intellectu sicut in subjecto, quia objectum ejus est verum, quod proprie pertinet ad intellectum. In actibus autem intellectus differentia est. Quidam enim sunt habitus intellectus, qui important omnimodam certitudinem ad completam visionem ejus quod intelligitur, sicut patet de intellectu, qui est habitus primorum principiorum; quia qui intelligit, quod omne totum est majus sua parte, videt hoc, et est certus. Hoc etiam facit habitus scientiæ, et sic talis habitus intellectus et scientia, faciunt certitudinem et visionem, Quædam vero alia sunt, quæ neutrum faciunt, scil. dubitatio et opinio. Fides vero tenet medium inter ista, quia dictum est quod fides facit assensum in intellectu, quod potest esse dupliciter. Uno modo quia intellectus movetur ad assentiendum ex evidentia objecti, quod est per se cognoscibile, sicut in habitu principiorum, vel cognitum per aliud quod est per se cognoscibile, sicut patet in scientia astronomiæ. Alio modo assentit alicui non propter evidentiam objecti a quo non movetur sufficienter. Unde non est certus, sed vel dubitat, sc. quando non plus habet rationem ad unam partem, quam ad aliam. Vel opinatur, si habet quidem rationem ad unam partem, non omnino quietantem ipsum, sed cum formidine ad oppositum. Fides autem neutrum

(1) Joan. XVII. (2) Primo de Trin. cap. 10. (3) I. Cor. XIII.

horum dicit simpliciter, quia nec cum primis est sibi evidens, nec cum duobus ultimis dubitat, sed determinatur ad alteram partem, cum quadam certitudine et firma adhæsione per quamdam electionem voluntariam. Hanc autem electionem facit divina auctoritas, per quam electionem determinatur intellectus, ut firmiter inhæreat his quæ sunt fidei, et eis certissime assentiatur. Et ideo credere est cum assensu cognoscere. Propria ergo materia habitus fidei sunt non apparentia. Apparentia enim agnitionem habent, non autem fidem, ut dicit Gregorius. Actus autem fidei est certa adhæsio, quam vocat Apostolus argumentum, accipiens causam pro effectu, quia argumentum facit fidem de re dubia. Est enim argumentum ratio rei dubiæ faciens fidem, ut dicit Boetius. Vel si sequamur etymologiam nominis qua dicitur argumentum, quasi arguens mentem, tunc accipit effectum pro causa, quia ex certitudine rei provenit, quod mens cogatur ad assentiendum. Unde argumentum dicitur non apparentium, id est, certa apprehensio eorum quæ non videt. Quod si quis velit verba ista ad debitam formam reducere, posset dicere, quod fides est habitus mentis qua inchoatur vita æterna in nobis, faciens intellectum assentire non apparentibus. Ubi enim nos argumentum habemus, habet alia littera convictio, quia per auctoritatem divinam convincitur intellectus ad assentiendum his quæ non videt. Patet ergo quod Apostolus complete diffinit fidem, licet obscure. Per istam enim diffinitionem distinguitur fides ab omnibus quæ pertinent ad intellectum. Per hoc enim quod dicitur argumentum, distinguitur fides ab opinione, dubitatione et suspicione, quia per ista non habetur firma adhæsio intellectus ad aliquid. Per hoc autem quod dicitur non apparentium, distinguitur ab habitu principiorum et scientia. Et per hoc quod dicitur rerum sperandarum, distinguitur a fide communiter sumpta, quæ non ordinatur ad beatitudinem. Nam per propriam diffinitionem unumquodque innotescit, et distinguitur a quolibet alio, sicut est hic. Unde et ad istam omnes aliæ reducuntur. Sed videtur quod male dicat, non apparentium, quia, ut dicitur Joan. c. xx, Thomas vidit et credidit. Item credimus esse Deum unum, quod tamen demonstratur a philosophis. Respondeo: Dicendum est quod fides dupliciter accipitur. Uno modo proprie, et sic est non visorum et non scitorum, ut patet ex prædictis. Et propterea, quod non potest major certitudo haberi de conclusione, quam de principio a quo elicitur, quia semper principia sunt notiora conclusionibus, ideo cum principia fidei non habeant evidentiam, nec per consequens conclusiones. Et ideo intellectus non assentitur conclusionibus tamquam scitis nec tamquam visis. Alio modo communiter, et sic excludit omnem certam cognitionem, et sic loquitur Augustinus in quæst. evangelii, quod fides est de quibusdam quæ videntur. Apostolus autem loquitur de prima. Et quidem de Thoma dicendum est, quod, sicut dicit Gregorius, aliud vidit, aliud credidit, quia vidit humanitatem, et credidit divinitatem. Ad istud de demonstratione, dicendum est quod nihil prohibet aliquid esse visum uni quod est creditum alteri, sicut patet in diversis statibus. Quod enim non est visum in via, videtur in patria. Unde quod ego credo, angelus videt. Similiter quod est visum a Prophetis, ut quod Deus est unus incorporeus, hoc est credendum ab idiotis, sicut idiota credit eclipsim, quam astrologus videt. Et de talibus est fides secundum quid tantum. Quædam autem sunt, quæ simpliciter excedunt statum præsentis viæ, et de talibus est fides simpliciter.

LECTIO II.

Hanc fidem non novam, sed antiquam exemplo patrum esse affirmat, sine qua nec placere Deo possumus.

2. In hac enim testimonium consecuti sunt senes.

3. Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei: ut ex invisibilibus visibilia fierent.

4. Fide plurimam hostiam Abel quam Cain, obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur.

5. Fide Enoch translatus est ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulit illum Deus. Ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo.

6. Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit.

7. Fide Noe, responso accepto de his quæ ad

huc non videbantur, metuens aptavit arcam in salutem domus suæ, per quam damnavit mundum; et justitiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus.

Supra posuit descriptionem fidei, hic ostendit eam per exemplum. Et circa hoc facit duo. Primo enim in generali manifestat propositum suum; secundo in speciali, ibi: *Fide intelligimus.* Quantum ad primum sic continuatur: Sic ergo describo et commendo fidem, nec hoc est de novo, *in hac enim*, sc. fide, *senes*, id est sancti Patres, *testimonium consecuti sunt*, id est, crediderunt, et per fidem instituti sunt. *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam* [1]. Ps.: *Credidi propter quod locutus sum* [2]. Inter omnes autem Patres veteris testamenti, illi duo specialiter, sc. David et Abraham, habent testimonium fidei. *Fide intelligimus, etc.* In speciali declarat per exempla antiquorum. Et primo quantum ad id quod crediderunt et docuerunt; secundo quantum ad id quod fecerunt, ibi: *Fide Abel;* tertio quantum ad id quod passi sunt, ibi: *Alii autem distenti sunt.* Doctrina autem in veteri testamento duplex fuit. Una aperte posita; alia vero sub velamine figurarum et mysteriorum velata fuit. Prima de unitate Dei et creatione mundi; secunda de mysterio incarnationis et reparationis. Unde sicut ipsi in memoriam creationis colebant sabbata, ita nos in memoriam resurrectionis servamus Dominicam. Quantum ergo ad doctrinam de mundi creatione, dicit: *Fide intelligimus, etc.* Quod potest dupliciter legi. Uno modo, quod *verbo Dei* sit ablativi casus. Et est sensus: *Nos*, sicut antiqui, *fide*, id est, per doctrinam fidei, sc. veteris testamenti (*Dixit Deus: Fiat, etc.* [3], *Ipse dixit, et facta sunt* [4]), *intelligimus sæcula esse aptata*, id est, disposita, *verbo Dei*, id est, per imperium Dei. Hoc autem pertinet ad fidem, quod sc. hoc intelligimus, quia cum fides sit de invisibilibus, etiam sæcula facta sunt de invisibilibus, sc. de materia prima, quæ nuda et privata omni forma invisibilis est, et omni specie et dispositione carens. Ideo dicit: *Ut ex invisibilibus visibilia fierent.* Sed hoc est satis ruditer dictum, licet sit verum. Secundo modo, quod *verbo* sit dativi casus. Et tunc est sensus: Intelligimus per fidem ut prius sæcula essent aptata, id est, convenientia et correspondentia verbo, ut ex invisibilibus, etc. Propter quod sciendum est, quod verbum Dei est ipse conceptus Dei, quo seipsum et alia intelligit. Deus autem comparatur ad creaturam, sicut opifex ad opus suum. Hoc autem videmus, quod artifex, illud quod producit extra, producit in similitudinem conceptus sui. Unde facit domum in materia ad similitudinem domus, quam in mente sua formavit; quod si domus extra conveniat domui præconceptæ, est opus debito modo ordinatum; si non, non. Quia vero tota creatura optime disposita est, utpote producta ab artifice, in quo non potest cadere error, vel aliquis defectus, ideo plenissime secundum modum suum convenit divino conceptui. Unde Boetius de consolatione: Pulchrum pulcherrimus ipse mundum mente gerens, similique imagine formans. Ideo dicit: *Intelligimus fide sæcula*, id est, totam universitatem creaturæ, *aptata*, id est, convenienter respondentia, *verbo*, id est conceptui Dei, sicut artificiatum arti suæ. *Effudit illam*, sc. sapientiam suam, *super omnia opera sua* [5]. Sequitur: *Ut ex invisibilibus, etc.* Sed quia apud antiquos communis animi conceptus erat, quod ex nihilo nihil fit [6]; ideo quando videbant aliquod novum opus, dicebant quod esset factum ex aliquibus invisibilibus. Unde vel ponebant quodlibet esse in quolibet, sicut Empedocles et Anaxagoras, de quo nihil ad præsens; alii vero latitationem formarum, sicut ipse Anaxagoras; alii ab ideis, sicut Plato; alii ab intelligentia, sicut Avicenna. Unde secundum omnes istos visibilia facta sunt ex invisibilibus rationibus idealibus. Nos autem dicimus secundum modum prædictum, quod ex invisibilibus rationibus idealibus in verbo Dei, per quod omnia facta sunt, res visibiles sunt productæ. Quæ rationes, et si realiter idem sunt, tamen per diversos respectus connotatos respectu creaturæ differunt secundum rationem. Unde alia ratione conditus est homo, et alia equus, ut dicit Augustinus [7]. Sic ergo sæcula aptata sunt verbo Dei, *ut ex invisibilibus* rationibus idealibus in verbo Dei *visibi-*

(1) Gen. xv.
(2) Psal. cxv.
(3) Gen. i.
(4) Psal. xxxii.
(5) Eccli. i.
(6) II, Physic.
(7) In lib. 83 quæst.

lia, id est omnis creatura, *fierent*. Omnia autem ista verba expresse sunt contra Manichæos. Ipsi enim dicunt, quod non est curandum quid homo credat, sed tantum quid faciat. Sed Apostolus principium omnis operis ponit fidem; unde dicit, quod est substantia, id est fundamentum. Sine fide ergo frustra sunt opera. Item dicunt, quod non est credendum nisi unde habetur ratio. Contra quod dicit: non apparentium. Item damnant vetus testamentum, dicentes quod a malo principio, sc. a diabolo, conditum sit. Contra quod dicit, quod in hac fide testimonium consecuti sunt senes.

Deinde cum dicit: *Fide Abel, etc.*, ostendit quid patres antiqui fecerunt. Et primo hoc ostendit de patribus qui fuerunt ante diluvium; secundo de patribus, qui fuerunt ante legem, ibi: *Fide qui vocatur Abraham;* tertio de his, qui fuerunt sub lege, ibi: *Fide Moyses.* Ante diluvium fuerunt tres specialiter Deo accepti, sc. Abel [1], Enoch [2], Noe [3]. Primo ergo ponit fidem Abel; secundo fidem Enoch, ibi: *Fide Enoch;* tertio fidem Noe, ibi: *Fide Noe.* De Abel autem ostendit quid per fidem fecerit, et quid inde consecutus sit. Per fidem Abel obtulit sacrificium. Unde sicut confessio est testimonium fidei interioris, ita ex cultu exteriori in sacrificio commendatur fides ejus. Et ex eo quod obtulit sacrificium electum, quia de primo genitis gregis et de adipibus eorum, ostenditur electa fides ejus. Optimum enim sacrificium signum fuit electæ fidei et probatæ. *Maledictus fraudulentus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino* [4]. De sacrificio autem Cain nulla fit mentio quantum ad excellentiam, sed solum, quod obtulit de fructibus terræ. Dicit ergo, quod *Abel fide obtulit plurimam hostiam*, non quantitate, sed pretiositate, *quam Cain*, id est, meliorem hostiam obtulit quam Cain, sc. *Deo*, quia ad honorem Dei. Aliter enim non placuisset Deo. Gloss. dicit: Fide plurima, sed hoc non habetur in Græco, quia plurima est ibi accusativi casus; quod patet ex modo loquendi, qui est comparativus, nisi dicatur: fide plurima, id est, meliore et præstantiore quam Cain obtulisse, quia, ut dictum est, sacrificium exterius signum fuit fidei interioris. Ex fide autem duo consequuntur, unum in vita, sc. testimonium justitiæ. Unde dicit: *Consecutus est testimonium esse justus*, sc. per fidem. *A sanguine Abel justi, etc.* [5]. Tamen non propter hoc testimonium Christi dicit ipsum consecutum fuisse testimonium justitiæ, quia non intendit hic introducere nisi auctoritates veteris testamenti, sc. propter id quod dicitur Gen. IV: *Respexit Dominus ad Abel et ad munera ejus;* quia respectus Domini est specialiter super justos. *Oculi Domini super justos* [6]. Et hoc, *testimonium perhibente Deo muneribus ejus.* Quod forte fuit, quia igne cælesti incendebantur munera. Et hoc fuit respectus Dei. Prius tamen respexit ipsum offerentem, quam oblationem ejus, quia ex bonitate offerentis acceptatur oblatio, quæ non est sacramentalis, quia sacramentalem bonitatem non immutat malitia ministri: quantum autem ad offerentem, ut sibi prosit oblatio, requiritur bonitas in ipso. Aliud testamentum consecutus est post mortem Unde dicit: *Et per illam defunctus adhuc loquitur*, quia, ut dicit Gloss., post mortem adhuc commendatur fides ejus, quia datur nobis materia loquendi de ipso, ut de fide ejus, et patientia, demus exempla ad exhortandum alios ad patientiam. Sed hæc non est intentio Apostoli, quia omnia, quæ accepit hic sumit ex scripturis. Unde intelligitur de eo quod dicitur Gen. IV: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* Infra [7]: *Melius loquentem quam Abel.* Hoc enim accepit per illam, id est, per meritum fidei, quod defunctus, id est, sanguis defuncti, clamet ad Deum et loquatur Deo.

Deinde cum dicit: *Fide Enoch, etc.*, commendat Enoch. Et primo ponit intentum suum; secundo probat, ibi: *Et non inveniebatur.* Non facit autem Apostolus mentionem de operibus ejus, quia scriptura modicum loquitur de hoc. sed tantum ostendit quid ei fecerit Deus, quia *fide*, id est, per meritum fidei, *translatus* a conversatione hujus vitæ, in alia conservatur a morte. Unde dicit: *Ne videret mortem. — Non apparuit, quia tulit eum Deus* [8]. — Et verum est, quod nondum est mortuus, sed tamen

(1) Gen. IV. (2) Gen. V.
(3) Gen. VI. (4) Malach. I
(5) Matth. XXIII. (6) Psal. XXXIII.
(7) Cap. XI. (8) Gen. V.

quandoque morietur, quia sententia, quam Dominus primis parentibus peccantibus inflixit: Quocumque die comederis, etc., in omnes qui quocumque modo nascuntur ex Adam permanebit, sicut etiam in Christo. *Quis est homo, qui vivet et non videbit mortem* [1]? Mors autem duorum dilata est, sc. Enoch et Eliæ. Et ratio est, quia doctrina veteris testamenti ordinatur ad promissa novi testamenti, in quo nobis spes vitæ æternæ promittitur. *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum* [2]. Et ideo data sententia mortis voluit Dominus ducere homines in spem vitæ; quod fecit in patribus utriusque status, sc. naturæ, legis et gratiæ. Unde in primo statu dedit spem evadendi necessitatem mortis, et hoc in Enoch; in lege, in Elia; in tempore gratiæ, in Christo, per quem datur nobis effectus hujus promissionis. Et ideo alii morientur, sed Christus resurgens ex mortuis jam non moritur. Sed duo primi morientur per antichristum. Sic ergo translatus est ne videret mortem, non solum ut non sentiret mortem, et hoc in illa generatione.

Deinde cum dicit: *Et non inveniebatur, etc.*, probat quod hoc habuit per meritum fidei; et primo probat quod translatus est; secundo quod hoc propter fidem habuit, ibi: *Ante translationem enim.* Et primum probat per auctoritatem Gen. [3], quam sub aliis verbis ponit, quia ibi dicitur: Non apparuit, quia tulit eum Deus; hic autem dicit: *Et non inveniebatur, quia transtulit eum Deus.* Et idem est sensus. *Placens Deo factus est dilectus, et vivens inter peccatores translatus est* [4]. Sicut enim conveniens fuit quod homo propter peccatum expelleretur de paradiso, ita quod justus introduceretur. Iste enim per Seth septimus ab Adam optimus fuit, sic Lamech per Cain septimus ab Adam pessimus fuit, utpote qui contra naturam primus introduxit bigamiam.

Deinde cum dicit: *Ante translationem*, probat quod propter meritum fidei fuerat translatus, quia antequam transferretur, dicit de ipso scriptura, quod ambulavit cum Deo, quod est consentire et placere Deo, propter hoc autem tulit eum Deus; sed sine fide impossibile est ambulare cum Deo, et Deo placere, ergo, etc. Totam istam rationem quantum ad præmissas ponit. Et primo majorem, quia *habuit testimonium ante translationem placuisse Deo.* Et ideo: *Transtulit eum Deus. — Enoch enim placuit Deo et translatus est in paradisum, ut det gentibus sapientiam* [5]. — Quod autem placuerit ostendit scriptura, quæ dicit quod ambulavit cum Deo. *In pace et æquitate ambulavit mecum* [6]. *Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat* [7]. Minorem subdit, dicens: *Sine fide autem impossibile est placere Deo. — Bene placitum est illi fide* [8]. *Arbitramur justificari hominem per fidem* [9]. — Probat autem minorem cum dicit: *Accedentem ad Deum oportet credere.* Nullus enim potest Deo placere, nisi accedat ad ipsum. *Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis* [10]. *Accedite ad eum, et illuminamini* [11]. Sed nullus accedit ad Deum nisi per fidem, quia fides est lumen intellectus. Ergo nullus potest Deo placere nisi per fidem. Accedentem autem per fidem oportet credere Domino. Sicut enim videmus in quolibet motu naturali, quod oportet quod mobile ex motu duo intendat ne motus sit frustra, sc. aliquem certum terminum et certam causam, quare moveatur, prius autem est terminus, quam effectus motus consequatur, sic etiam in motu quo aliquis accedit ad Deum, terminus motus est ipse Deus. Unde dicit: *Oportet credere accedentem, quia est.* Quod dicit propter ejus æternitatem. *Qui est, misit me* [12]. Secundo quod sciat, quod Deus habeat providentiam de rebus. Aliter enim nullus iret ad ipsum, si non speraret aliquam remunerationem ab ipso. Unde dicit: *Et inquirentibus se remunerator sit. — Ecce Dominus veniet, ecce merces ejus cum eo* [13]. — Merces autem est illud quod homo quærit in labore. *Voca operarios, et redde illis mercedem* [14]. Quæ merces nihil est aliud quam Deus, quia nihil extra ipsum debet homo quærere. *Ego protector tuus sum et merces tua magna nimis* [15]. Deus enim nihil aliud dat nisi seipsum. *Dominus pars hæreditatis*

(1) Psal. LXXXVIII.
(2) Matth. IV.
(3) Cap. V.
(4) Sap. IV.
(5) Eccli. XLIV.
(6) Malach. II.
(7) Psal C.
(8) Eccli. I.
(9) Rom. III.
(10) Jac. IV.
(11) Psal. XXXIII.
(12) Exod. III.
(13) Isa. XL.
(14) Matth. XX.
(15) Gen. XV.

meæ et calicis mei [1]. *Pars mea Dominus, dixit anima mea, etc.* [2]. Et ideo dicit: *Remunerator* est inquirentibus eum. Non aliud. *Quærite Dominum et confirmamini, quærite faciem ejus semper* [3]. Sed numquid duo hæc sufficiunt ad salutem? Respondeo: Dicendum est quod post peccatum primi parentis, nemo potuit salvari a reatu culpæ originalis, nisi per fidem mediatoris; sed ista fides diversificata est quantum ad modum credendi secundum diversitatem temporum et statuum. Nos autem quibus est tantum beneficium exhibitum, magis tenemur credere, quam illi qui fuerunt ante adventum Christi: tunc etiam aliqui magis explicite, sicut majores, et illi quibus facta fuit aliquando revelatio specialis. Illi etiam, qui sub lege, magis explicite quam ante legem, quia data fuerunt eis aliqua sacramenta, quibus quasi per figuram repræsentabatur Christus; sed gentiles, qui fuerunt salvati, sufficiebat eis, quod crederent Deum esse remuneratorem, quæ remuneratio non fit nisi per Christum. Unde implicite credebant in mediatorem. Contra autem illud quod dicit, quod oportet credere quod Deus est, instatur, quia dictum est supra, quod creditum non potest esse scitum, nec visum, Deum autem esse, est demonstratum. Respondeo: Dicendum est, quod de Deo potest multipliciter haberi notitia. Uno modo per Christum, inquantum sc. est Pater unigeniti et consubstantialis, et alia quæ specialiter Christus de Deo Patre et Filio et Spiritu sancto docuit, quantum ad unitatem essentiæ, et æternitatem personarum. Et hoc tantum est creditum, nec in veteri testamento fuit explicite creditum nisi a majoribus tantum. Secundo modo, quod solus Deus colendus est, et sic etiam erat creditum a Judæis. Tertio modo, quod est unus Deus, et hoc notum est etiam ipsis philosophis, et non cadit sub fide.

Deinde cum dicit: *Fide Noe*, ostendit quid Noe fecit per fidem, et quid inde consecutus est, ibi: *Et justitiæ*. De ipso autem narrat quinque, quæ fecit. Primo quod dictis Dei credidit de futuro judicio, quod tamen nondum videbatur. Unde dicit: *Fide Noe responso accepto de his quæ adhuc non videbantur*, supple credideratem. Secundo ex fide timuit. Fides enim est principium timoris. *Timor Dei initium dilectionis ejus, fidei autem initium agglutinandum est ei* [4], sc. timori. Et ideo dicit: *Metuens*, sc. diluvium promissum, quod tamen non videbatur. Ergo fides est de invisibilibus. Tertio mandatum Dei implevit, faciendo arcam. Unde dicit: *Aptavit arcam*, id est, secundum dispositionem Dei convenientem fecit. Quarto a Deo salutem speravit. Unde dicit: *In salutem domus suæ*, id est, familiæ suæ, quia illi soli salvi facti sunt. *Pauci*, id est, *octo animæ salvæ factæ sunt per aquam* [5]. Quinto ex hoc quod propter fidem prædictam fecit, *damnavit mundum*, id est, mundanos damnabiles ostendit. Revelatio autem sibi de fabricanda arca, responsum fuit desiderio ejus et justitiæ, quæ est per fidem.

Deinde cum dicit: *Et justitiæ quæ*, ostendit quid per fidem consecutus est. Sicut enim post mortem alicujus aliquis succedit in hæreditatem ejus, sic etiam quia a principio mundi non totaliter defecerat justitia in mundo, quia adhuc durabat mundus, sed in diluvio quasi totus periit mundus, ideo ipse Noe quasi hæres factus est propter fidem suam, vel *justitiæ, quæ habetur per fidem;* vel sicut patres sui justificati fuerunt per fidem, ita ipse factus hæres est justitiæ per fidem, sc. imitator per fidem paternæ justitiæ.

(1) Psal. xv. (2) Thren. III (3) Psal. civ.

LECTIO III.

Patrum qui fuerunt post diluvium exempla ponuntur, quorum fide, Christi fides maxime commendatur.

8. Fide qui vocatur Abraham obedivit in locum exire quem acceptùrus erat in hæreditatem: et exiit, nesciens quo iret.

9. Fide demoratus est in terra repromissionis tamquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac et Jacob cohæredibus repromissionis ejusdem.

10. Expectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor Deus.

11. Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptione seminis accepit, etiam præter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit esse eum, qui repromiserat.

12. Propter quod et ab uno orti sunt (et hoc emortuo), tamquam sidera cæli in multitudinem, et sicut arena, quæ est ad oram maris, innumerabilis.

Supra posuit Apostolus exemplum fidei in patribus, qui fuerunt ante dilu-

(4) Eccli. xxv. (5) I. Pet. III.

vium, qui fuerunt communiter patres tam Gentilium, quam Judæorum; hic specialiter descendit ad patres, qui fuerunt post diluvium, qui specialiter fuerunt patres Judæorum. Et primo ponit exemplum fidei Abrahæ, qui fuit pater credentium. Unde et primus accepit signaculum fidei ante legem. Et primo ostendit quid fecerit Abraham; secundo quid fecerit Isaac; tertio quid fecerit Jacob; quarto quid fecerit Joseph. Secundum, ibi: *Fide de futuris;* tertium, ibi: *Fide Jacob;* quartum, ibi: *Fide Joseph.* Iterum prima in duas. Primo enim ponit quid fecerit quantum ad exteriorem et humanam cognitionem; secundo quid fecerit quantum ad Deum, ibi: *Fide obtulit.* Circa primum tria facit. Primo enim ostendit quid fecerit quantum ad habitationem; secundo quid fecerit quantum ad generationem, ibi: *Fide et ipsa Sara;* tertio quid fecerit quantum ad suam conversationem, ibi: *Juxta fidem.* Item quantum ad habitationem duo ostendit: primo quid fecerit quantum ad primam loci mutationem; secundo quantum ad alterius inhabitationem, ibi: *Fide moratus.* Ut autem ostendat exemplum suum de Abraham magnæ auctoritatis esse, primo ponit celebritatem nominis ejus, dicens: *Ille qui vocatur*, sc. a Deo. *Vocaberis Abraham* [1]. Item vocatur ab hominibus. *Abraham magnus pater multitudinis gentium* [2]. Talis ergo a Deo vocatus et ab hominibus prædicatus, dignus est exemplo. Secundo ponit exemplum ejus, dicens: *Quia fide obedivit.* Per fidem enim informamur ad obediendum Deo de invisibilibus. *Ad obediendum fidei, etc.* [3]. *Exire in locum quem accepturus erat in hæreditatem*, de quo Gen. XII: *Egredere de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, quam monstravero tibi.* Dominus autem terram illam debebat sibi dare in hæreditatem. *Omnem terram quam conspicis tibi dabo* [4]. Sed numquid non ipse cum patre suo Thare exierat de terra sua? Ergo non exivit ex præcepto Domini, sed per patrem. Respondeo: Dicendum est, quod cum patre exiverat reversurus iterum, sed ex præcepto Domini exiverat in Mesopotamiam Syriæ, ubi mortuo patre intendebat remanere, sed ex mandato Domini venit in terram Chanaan. Et numquid erat hoc mirabile, ut sic de hoc oporteret habere fidem, et credere Deo? Sic, quia *exivit nesciens quo iret*, id est, ut iret ad rem ignotam. Quod autem est ignotum, est invisibile. Per illam obedientiam Abrahæ nobis designatur, quod debemus ab omni affectione carnali exire, si volumus hæreditatem nostram habere. *Obliviscere populum tuum et domum patris tui* [5]. *Oculus non vidit, Deus, absque te quæ præparasti expectantibus te* [6]. Unde hæreditas ista est nobis ignota.

Deinde cum dicit: *Fide demoratus est, etc.*, ostendit quid per fidem fecerit quantum ad inhabitationem. Et primo quid fecerit, ostendit; secundo subdit causam quare, ibi: *Expectabat enim.* Videmus enim, quod aliquando aliquis exiit de terra nativitatis suæ, et vadit alibi, ut faciat mansionem suam perpetuam. Sic non fecit Abraham; sed sicut advena fuit in terra Chanaan, et sicut advena mortuus est in ipsa, quod patet quia non fecit ibi domum nec firmam mansionem, sed habitavit in casulis et tabernaculis, quæ sunt habitacula mobilia. Unde semper fit mentio de tabernaculis quando loquitur de Abraham. Unde ex præcepto Domini habitavit ibi ut advena. *Non dedit illi in ea hæreditatem nec passum pedis* [7]. *Fuit colonus terræ Philisthinorum diebus multis* [8]. Quod quidem verum est quantum ad id quod Dominus ei gratis donaturus esset, non quantum ad id quod emit. Unde dicit, quod *Fide demoratus est in terra repromissionis*, quia fuit ei frequenter promissa, sicut patet Gen. XII usque ad XXI c., *tamquam in aliena*, quod patet, quia *habitando in casulis*, quæ dicuntur a cadendo, et in tentoriis mobilibus, et quia animo non redeundi in patriam suam, etiam si plus vixisset, patet, quia *cum Isaac et Jacob habitavit* non quidem simul, sed successive, qui erant filii promissionis, quia ipsis facta est promissio [9]. Et dicit: *Cohæredibus repromissionis*, in quo datur nobis intelligi, quod in mundo isto debemus conversari sicut alieni et advenæ. *Qui utuntur hoc mundo tamquam non utantur* [10].

(1) Gen. XVII.
(2) Eccli. XLIV.
(3) Rom. I.
(4) Gen. XIII.
(5) Psal. XLIV.
(6) Isa. LXIV.
(7) Act. VII.
(8) Gen. XXI.
(9) Gen. XVII et XXVIII.
(10) I. Cor. XVII.

Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus [1].

Deinde cum dicit: *Expectabat enim*, ostendit quare morabantur sicut advenæ, quia sc. non reputabant se aliquid habere super terram, sed quærebant hæreditatem, cælestem civitatem. *Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Jerusalem: Jerusalem quæ ædificatur ut civitas* [2]. *Oculi tui videbunt Jerusalem habitationem opulentam, tabernaculum, quod nequaquam ultra transferri poterit* [3]. Non tabernaculum mobile. Et dicitur civitas, primo propter civium unitatem, quæ unitas est per pacem. *Lauda, Jerusalem, Dominum, etc.*, et sequitur: *Qui posuit fines tuos pacem* [4]. *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta* [5]. *Ut sint unum sicut et nos unum sumus* [6]. Secundo est ordinata, quod fit maxime propter justitiam, et non ad malum faciendum. Ibi autem est perpetua justitia. *Nomen civitatis ex illa die: Dominus ibidem* [7]. Tertio per se sufficiens ad omnia quæ sunt necessaria. Quodcumque enim necessarium perfectissime ibi erit, quia ibi est status bonorum omnium aggregatione perfectus. *Jerusalem, quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum* [8]. Ista civitas habet fundamenta, in quo significat ejus stabilitatem. *Tabernaculum quod nequaquam ultra transferri poterit* [9]. Sunt autem fundamenta prima pars ædificii. Unde angeli sunt ejus civitatis fundamenta. *Fundamenta ejus in montibus sanctis* [10]. Homines enim assumentur ad ordines angelorum. Ecclesiæ vero fundamenta sunt Apostoli [11]. Auctor autem hujus civitatis est ipse Deus, non humanæ artis sapientia. *Scimus quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem a Deo habemus domum non manufactam, sed æternam in cœlis* [12]. Ad cujuslibet autem civitatis ædificationem duo requiruntur. Primum est auctoritas principis, qua mediante firmetur, quia dicitur conditor ejus, a quo et ipsa nomen accipit, sicut a Romulo Roma. Et sic illius civitatis dicitur Deus conditor ejus. *In civitate Dei nostri Deus fundavit eam in æternum* [13]. Secundum est modus disponendi ipsam, qui commendat sapientiam artificis. Et sic Deus dicitur artifex ejus, quia ordinata est secundum dispositionem et sapientiam Dei. *Magnus Dominus et laudabilis nimis in civitate Dei nostri, etc.* [14]. Debita enim dispositio operis commendat opificem. Nusquam autem ita relucet divina sapientia sicut ibi. Et ideo ibi nimis laudabilis dicitur.

Deinde cum dicit: *Fide et ipsa Sara*, ostendit quid ibi per fidem u or ejus consecuta est. Et circa hoc duo facit: quia primo ostendit quid consecuta est ipsa; secundo quid consecutum est in filiis, ibi: *Propter quod et ab uno.* In uxore autem ejus Sara duo defectus erant, propter quos omnino videbatur quasi impossibile ipsam posse concipere. Unde credere illa fuit magnæ fidei. Unum erat, quia sterilis. *Erat autem Sara sterilis* [15]. Aliud, quia jam propter defectum ætatis non erat naturaliter apta ad generationem. *Desierant Saræ fieri muliebria* [16]. Item ipsa dicit [17]: *Ego jam senui, et dominus meus vetulus est.* Istos duos defectus tangit Apostolus. Primum cum dicit: *Sara sterilis;* secundum cum dicit: *Et præter tempus ætatis.* Tamen his non obstantibus, *ipsa accepit virtutem in conceptione seminis fide*, scil. vel sua, vel Abrahæ, quia etsi erat impossibile secundum naturam, quod nonagenaria de centenario conciperet, tamen uterque credidit Deo, cui nihil est difficile. Unde dicit, quod *fidelem credidit esse eum, qui repromiserat;* sed contra, quantum ad Abraham, et videtur, quod non credidit, quia Gen. XVII dicitur, quod risit dicens in corde suo: Putasne centenario nascetur filius, et Sara nonagenaria pariet? Iterum quantum ad Saram, Gen. XVIII dicitur, quod risit occulte, dicens: Postquam ego consenui et dominus meus vetulus est, voluptati operam dabo? Respondeo: Dicendum est, quod quantum ad Abraham, risus ejus non fuit dubitationis sed admirationis. Unde *non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide dans gloriam Deo plenissime, sciens quod quicquid promisit Deus, potens est et facere* [18]. Unde nec reprehenditur risus ejus a Deo, qui corda omnium novit. Sara

(1) Infra ult. (2) Psal. CXXI.
(3) Isa. XXXIII. (4) Psal. CXLVII.
(5) Isa. XXXII. (6) Joan. XVII.
(7) Ezech. XLVIII. (8) Ps. CXXI. (9) Isa. XXXIII.
(10) Psal. LXXXVI. (11) Apoc. XXI.
(12) II. Cor. V. (13) Psal. XLVII.
(14) Psal. XLVII. (15) Gen. XI.
(16) Gen. XVIII. (17) Ibid. (18) Rom. IV.

autem primo dubitavit in prima promissione; sed quando angelus recurrit ad potentiam Dei, cum dixit: Numquid Deo quicquam est difficile? tunc credidit, et hæc fuit quasi secunda promissio. Et ideo dicit, quod repromisit, quia in promittendo primo non credidit, sed in repromittendo. Sed sciendum est, quod omnes conceptus miraculosi, qui fuerunt in veteri testamento, fuerunt quasi figura illius maximi miraculi, quod fuit in Christi incarnatione. Oportuit enim nativitatem ejus ex virgine per aliqua præfigurari, ad præparandos animos ad credendum. Non tamen potuit præfigurari ex æquo, quia necessario figura deficit a figurato. Et ideo scriptura partum virginis ostendit per partum sterilium, sc. Saræ, Annæ, et Elisabeth. Sed differentia est, quia Sara a Deo miraculose accepit virtutem concipiendi, sed tamen ex humano semine. Et ideo dicitur hic: *in conceptione seminis.* Beata vero Virgo sine semine. Unde in Sara virtus divina præparavit materiam ad concipiendum tantum ex semine; sed in beata Virgine etiam præparavit illam purissimam materiam ex sanguine, et cum hoc fuit ibi virtus Spiritus sancti loco seminis. Non enim ex virili semine, sed mystico spiramine factum est Verbum Dei caro.

Deinde cum dicit: *Propter quod et ab uno,* ostendit quid consecutum est in filiis ex virtute Dei, sc. multiplicatio seminis. Ubi primo consideranda est radix hujus multitudinis, quæ fuit una, sc. Abraham; unde dicit: *Propter quod,* sc. meritum fidei, *ab uno,* sc. Abraham. *Unum vocavi eum, et benedixi ei, et multiplicavi eum* [1]. Secundo consideranda est conditio ejus, quia jam emortuus. Unde dicit: *Et hoc emortuo,* quia jam vetulus erat, ut supra dictum est. Sed contra, quia mortua Sara multos filios genuit ex alia uxore, sicut patet Gen. XIII. Ergo male dicit *emortuo.* Respondeo: Dicendum est, quod vetulus bene generat ex juvencula, non autem ex vetula. Et sic erat in ipso mortua virtus generandi quantum ad Saram, non tamen ad alias. Vel dicendum est, quod intelligitur ab uno, sc. utero Saræ, jam emortuo. *Et emortuam vulvam Saræ* [2]. *Attendite ad Abraham patrem vestrum et ad Saram, quæ peperit vos* [3]. Tertio consideranda est differentia inter illos, qui ex Abraham processerunt. Sicut enim *non omnes,* ut dicitur Rom. IX, *qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ, sic nec hi, qui sunt ex semine Abrahæ omnes sunt filii, sed qui filii sunt promissionis æstimantur in semine.* Ideo ejus progenies dividitur in duas, sc. in bonos et malos. Boni significantur per stellas, de quibus dicit, quod orti sunt tamquam sidera cæli in multitudinem. *Stellæ dederunt lumen in custodiis suis, et lætatæ sunt* [4]. Mali vero significantur per arenam maris contiguam, quia mali Judæi de semine Abrahæ conformantur gentilitati. Arena autem fluctibus maris undique concutitur, ita et mali turbinibus mundi. *Cor impii quasi mare fervens* [5]. Judæi autem non omnino fuerunt arena, sed quasi arena, quia communicabant cum Gentibus in malis. Unde possunt dici terminus maris. *Posui arenam terminum mari* [6]. Item arena sterilis est et infructuosa. Ita etiam peccatores sunt steriles ab omni opere boni fructus. Unde dicit, quod etiam *orti sunt sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.* Et est sermo hyperbolicus. Vel dicitur innumerabilis, non quia non possit numerari; sed quia non de facili potest numerari. *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, et velut arenam, quæ est in littore maris* [7].

LECTIO IV.

Commendatur Abrahæ fides, qua Deum prosecutus est, quamque usque ad mortem illæsam servavit.

13. Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, et salutantes, et confitentes, quia peregrini et hospites sunt super terram.

14. Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere.

15. Et siquidem ipsius meminissent de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi.

16. Nunc autem meliorem appetunt, id est, cælestem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum. Paravit enim illis civitatem.

17. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, et unigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones.

18. (Ad quem dictum est: Quia in Isaac vocabitur tibi semen)

19. Arbitrans quia et a mortuis suscitare potens est Deus. Unde eum et in parabolam accepit.

Supra commendavit Apostolus fidem Abrahæ quantum ad habitationem, et

(1) Isa. LI. (2) Rom. IV.
(3) Isa. LI. (4) Baruch III.
(5) Isa. LVII. (6) Jerem. V.
(7) Gen. XII.

generationem; hic commendat ipsum quantum ad suam conversationem usque ad mortem. Et circa hoc facit tria: primo enim ostendit quid per fidem fecit; secundo ponit unum quod pertinet ad fidem, ibi: *Qui enim hoc dicunt;* tertio ostendit quid per fidem recepit, ibi: *Ideo non confunditur Deus.* Fidem Abrahæ et filiorum ejus commendat ex perseverantia, quia usque ad mortem perseveraverunt in fide. *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* [1]. Ideo dicit: *Juxta fidem omnes isti defuncti sunt,* præter Enoch. Vel omnes isti, sc. Abraham, Isaac et Jacob. Et hoc est melius dictum, quia istis solum facta est promissio. Item commendat eos a longa promissorum dilatione. Unde dicit: *Non acceptis repromissionibus.* Sed contra, videtur quod receperint promissionem. Ezech. XXXIII: *Unus erat Abraham, et hæreditate possedit terram.* Respondeo: Dicendum est, quod possedit, id est, possidendi primus promissionem accepit, non tamen actu possedit, ut patet Act. VII. Sequitur: *Sed a longe eas aspicientes,* quod erat per fidem, quod dicit. Intuentes visu fidei. Et forte de loco isto sumptum est illud responsorium in prima Dominica Adventus: Aspiciens a longe, etc. *Ecce nomen Domini venit de longinquo* [3]. — *Et salutantes,* id est, venerantes. Et loquitur secundum Chrysostomum ad similitudinem nautarum, qui quando primo vident portum prorumpunt ad laudem, et salutant civitatem ad quam vadunt. Ita sancti Patres videntes per fidem Christum venturum, et gloriam quam per ipsum consecuturi erant, salutabant, id est, venerabantur ipsum. *Benedictus qui venit in nomine Domini, Deus Dominus, etc.* [3]. *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; vidit, et gavisus est* [4]. Item commendat fidem ipsorum ex sincera confessione; quia, ut dicitur Rom. X, *corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Et ideo dicit: *Et confitentes, quia peregrini et hospites sunt super terram;* isti enim tres vocaverunt se advenas et peregrinos. Nam [5] dicit Abraham: *Advena sum et peregrinus apud vos.* Dicitur etiam a Domino ad Isaac [6]: *Quiesce in terra quam dixero tibi, et peregrinare in ea.* Jacob etiam [7] dicit: *Dies peregrinationis vitæ meæ.* Dicitur autem peregrinus, qui est in via tendendi ad alium locum. *Ducent eam longe pedes sui ad peregrinandum* [8]. Sed advena est ille, qui habitat in terra aliena, nec intendit ulterius ire. Isti autem non solum confitebantur se esse advenas, sed etiam peregrinos. Sic etiam sanctus vir non facit mansionem suam in mundo, sed semper satagit tendere ad cælum. Psal. [9]: *Advena ego sum apud te et peregrinus, sicut omnes patres mei.*

Deinde cum dicit: *Qui enim hoc dicunt,* ostendit quod ista confessio pertineat ad fidem. Nullus enim est hospes et peregrinus, nisi qui est extra patriam et tendit ad illam. Cum ergo isti confitentur se esse hospites et peregrinos super terram, significant se tendere ad patriam suam, sc. cælestem Jerusalem. *Illa quæ sursum est Jerusalem libera est* [10]. Et hoc est, quod dicit: *Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere.* Sed quia forte posset aliquis dicere, quod verum est. quod ipsi erant peregrini in terra Philisthæorum et Chananæorum, inter quos habitabant, tamen intendebant redire in terram unde exierant, hoc removet, dicens: *Et siquidem ipsius,* scil. patriæ suæ, *meminissent, de qua exierant, habebant utique tempus revertendi,* quia prope erant. *Nunc autem meliorem appetunt, id est, cœlestem;* unde [11] dixit Abraham servo suo: *Cave ne quando filium meum reducas illuc.* Psal. [12]: *Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Item [13]: *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ.* Ipsi ergo patriam istam inquirebant, non domum paternam unde exierunt. In quo significatur, quod illi qui exeunt de vanitate sæculi, non debent illuc redire mente. *Obliviscere populum tuum et domum patris tui* [14]. *Nemo mittens manum ad aratrum et respiciens retro, aptus est regno Dei* [15]. *Quæ retro sunt obliviscens, in anteriora me extendens* [16]. Patet autem, quod ista eorum verbo et facto confessio, pertinet ad fidem, quia ipsi illud quod solum eis pro-

(1) Matth X et XXIV. (2) Isa. XXX.
(3) Psal. CXVII. (4) Joan. VIII.
(5) Gen. XXIII. (6) Gen. XXVI.
(7) Cap. XLVII. (8) Isa. XXIII.
(9) Psal. XXXVIII. (10) Galat. IV.
(11) Gen. XXIV. (12) Psal. LXXXIII.
(13) Psal. XXVI. (14) Psal. XLIV.
(15) Luc. IX. (16) Philipp. III.

missum fuerat nec exhibitum, firmissime crediderunt etiam usque ad mortem. Unde *juxta fidem,* id est, juxta se habentes fidem suam quasi sociam et inseparabilem, *defuncti.* — *Esto fidelis usque ad mortem* [1].

Deinde cum dicit: *Ideo non confunditur*, ostendit quid ex fide sua meruerunt accipere, hoc autem fuit honor maximus. Reputatur autem maximus honor quando denominatur aliquis ab aliquo solemni officio, vel servitio, magni et excellentis domini, vel principis, sicut notarius Papæ, vel cancellarius Regis. Major autem honor est quando ille magnus dominus vult nominari ab his qui serviunt ei. Sic autem est de istis tribus, Abraham, Isaac et Jacob, quorum Dominus rex magnus super omnes Deos specialiter vocat se eorum Deum unde Exod. III: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob;* unde dicit: *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum.* Et hujus potest triplex ratio assignari. Prima, quia Deus per fidem cognoscitur. Isti autem leguntur primo separasse se per cultum specialem ab infidelibus; unde et Abraham primus accepit signaculum fidei [2] *ut fieret pater multitudinis gentium.* Et ideo proponuntur nobis in exemplum, sicut illi per quos Deus primo cognitus est, et per eos Deus nominatus est, ut objectum fidei. Et idcirco ab eis voluit nominari. Secunda secundum Augustinum in Glossa, quia in istis latet aliquod mysterium. In istis enim invenimus similitudinem generationis qua Deus regeneravit filios spirituales. Videmus autem in ipsis quadruplicem modum generandi. Primus modus est liberorum per liberas, sicut Abraham per Saram genuit Isaac, qui genuit per Rebeccam Jacob. Jacob autem octo patriarchas per Liam et Rachelem. Secundus modus fuit liberorum per ancillas, sicut Jacob per Balam et Zelpham genuit Dan, et Nephtalim, Gad, et Aser. Tertius modus fuit servorum per liberas, sicut Isaac genuit per Rebeccam Esau, de quo dictum est: *Major serviet minori.* Quartus modus fuit servorum per ancillam, sicut per Agar genuit Abraham Ismael. In hoc ergo designatur diversus modus, quo Dominus spirituales filios generat, quia aliquando bonos per bonos, sicut Timotheum per Paulum; aliquando bonos per malos, et ista est generatio liberorum per ancillas; aliquando malos per bonos, sicut Simonem magum per Philippum. Et ista generatio servorum per liberas. Malorum autem generatio per malos reputatur in semine. Unde Gal. IV: *Ejice ancillam et filium ejus.* Tertia ratio, et videtur magis secundum intentionem Apostoli, quia consuetum est, quod Rex vocatur a principali civitate, vel a patria tota, sicut Rex Jerusalem, Romanorum, Rex Franciæ. Et ideo Deus proprie vocatur Rex et Deus illorum, qui specialiter spectant ad civitatem illam Jerusalem cœlestem, cujus artifex et conditor est Deus. Et quia isti verbo et facto ostendebant se ad illam civitatem pertinere, ideo dicitur Deus illorum; unde dicit: *Paravit enim illis civitatem*, id est, conditor civitatis illius, quam ipse habebat propriam.

Deinde cum dicit: *Fide obtulit*, ponit unum aliud exemplum insigne circa fidem Abrahæ, inquantum respicit Deum, scil. illud maximum sacrificium ejus, quando ad mandatum Domini voluit unigenitum suum immolare filium [3]. Et de hoc ostendit tria. Primo quid fecerit; secundo quod hoc ad fidem pertinet, ibi: *Et unigenitum;* tertio quid ex hoc recepit, ibi: *Unde eum et in parabolam.* Dicit ergo: *Abraham cum tentaretur, obtulit,* id est, offerre voluit, *fide Isaac,* sicut patet per totum duodecimum cap. Gen. Hic est duplex quæstio. Una quia innocentem occidere est contra legem naturæ, et ita peccatum; ergo volendo offerre peccavit. Respondeo: Dicendum est, quod ille qui ex mandato superioris interficit, si ille licite præcipit, alius licite obedit, et potest licite exequi ministerium suum. Deus autem habet mortis et vitæ auctoritatem. *Dominus mortificat et vivificat* [4]. Deus autem subtrahendo vitam alicui etiam innocenti, nulli facit injuriam. Unde et quotidie dispositione divina multi nocentes et innocentes moriuntur. Et ideo Dei mandatum licite poterat exequi. Item quæritur de hoc quod dicit: *Cum tentaretur.* Deus enim nullum tentat, quia tentare est ignorantis. Respondeo: Dicendum est, quod diabolus tentat, ut decipiat.

(1) Apoc. II. (2) Rom. IV. (3) Gen. XXII. (4) I. Reg. II.

Ne forte tentaverit vos, qui tentat [1]. Hoc patet in tentatione qua tentavit Christum [2]. Homo vero tentat, ut cognoscat. III. Reg. x dicitur de regina Saba, quæ venit ad Salomonem, ut tentaret eum in ænigmatibus. Sic non tentat Deus, quia omnia novit, sed tentat ut homo sibi ipsi innotescat quantæ fortitudinis et fragilitatis sit, in se. *Ut tentaret te, et nota fierent quæ in animo tuo versabantur* [3]. II. Par. xxxii de Ezechia tentato, ut cognosceretur cor ejus. Item ut alii tentatum cognoscant, qui ex hoc eis proponitur in exemplum, sicut Abraham et Job. *Abraham in tentatione inventus est fidelis* [4].

Deinde cum dicit: *Et unigenitum, etc.*, multum subtiliter ostendit, quod illa obedientia pertinebat ad fidem. Sicut enim supra dictum est, Abraham licet multum senex credidit Deo promittenti quod in Isaac benedicturus esset ei in semine, credebat etiam Deum posse mortuos suscitare. Cum ergo præcipiebatur ei quod occideret, non erat spes ultra jam de Sara jam valde antiqua, quia Isaac erat jam adolescens, posse habere filium. Et ideo cum crederet, obediendum mandato Dei, non restabat nisi quod crederet resuscitari Isaac per quem debebat ei vocari semen. Unde dicit: *Et unigenitum*, sc. Saræ, *in quo*, sc. filio nato, debebat Deus pactum promissum complere, sicut patet Gen. xvii. Vel *unigenitum*, sc. inter liberos. *Tolle filium tuum unigenitum Isaac* [5]. — *In quo susceperat repromissiones. Ad quem etiam dictum est*, id est, ratione cujus, *etc. Arbitrans*, id est, firmiter credens, *quia a mortuis potens est Deus eum suscitare.* Hoc ergo fuit argumentum fidei maximum, quia articulus resurrectionis est unus de majoribus.

Deinde cum dicit: *Unde eum et in parabolam accepit,* ostendit quid per fidem meruit, quia cum jam non restaret aliud nisi immolari ipsum, vocavit eum angelus, et arietem hærentem cornibus, loco filii immolavit. Hoc autem fuit parabola, id est, figura Christi futuri. Aries enim hærens cornibus inter vepres, est humanitas confixa cruci, quæ passa est. Isaac, id est, divinitas, evasit, cum Christus vere mortuus est et sepultus. Et sic patet, quod ista figura valde complete adæquat figuratum. Accepit ergo eum, sc. Isaac in parabolam, id est, figuram Christi crucifigendi et immolandi.

(1) I. Thess. III. (2) Matth. IV.
(3) Deut. VIII. (4) Eccli. XLIV, et I. Mach. II.

LECTIO V.

Isaaci, Jacobi, ac Josephi fides extollitur, qui filiis benedicentes, in vivo, ac vero Deo tantum fidere, et sperare eos docuerunt.

20. Fide et de futuris benedixit Isaac, Jacob et Esau.
21. Fide Jacob, moriens, singulos filiorum Joseph benedixit: et adoravit fastigium virgæ ejus.
22. Fide Joseph, moriens, de profectione filiorum Israel memoratus est, et de ossibus suis mandavit.
23. Fide Moyses, natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis: eo quod vidissent elegantem infantem, et non timuerunt regis edictum.
24. Fide Moyses, grandis factus, negavit se esse filium filiæ Pharaonis,
25. Magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem.
26. Majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum improperium Christi. Aspiciebat enim in remunerationem.

Supra posuit Apostolus exemplum de fide Abrahæ, hic ponit exemplum de fide Isaac, Jacob et Joseph. Et primo de fide Isaac. Dicit ergo, quod *Isaac fide de futuris,* id est quæ se extendebat ad futura, *benedixit Jacob et Esau.* Vel *Benedixit de futuris*, id est, pro futuris, vel benedictione, quæ se extendebat ad futura. Verba enim sua non habebant efficaciam nisi ex virtute Dei, per quam quidem benedictionem minor prælatus fuit majori. Quod non fuit quantum ad personas eorum, sed quantum ad duos populos, qui ex ipsis exierunt. *In Idumæam extendam calceamentum meum* [6]. Fuerunt enim Idumæi, qui egressi sunt de Esau subjecti filiis Israel. In quo significabatur, quod minor populus, scil Gentium, per fidem debebat prævenire populum majorem, sc. Judæorum. *Multi ab oriente et occidente venient et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cælorum, filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores* [7]. Ista vero benedictio, quæ erat de fide Gentium futura, per fidem facta fuit, qua respicit aliquid futurum.

Deinde cum dicit: *Fide Jacob moriens singulos filiorum benedixit*, prosequitur

(5) Gen. XXII. (6) Psal. CVII.
(7) Matth. VIII.

de fide Jacob, et ponit illud quod ipse fecit in benedicendo duobus filiis Joseph, sicut habetur Gen. XLVIII, ubi dicitur, quod cum nuntiatum fuisset Joseph, quod pater ejus ægrotaret, adduxit duos filios suos, quibus Jacob benedixit cancellatis manibus, in hoc præferens Ephraim Manasse quantum ad dignitatem, quia de Ephraim fuit dignitas regalis, sc. Jeroboam. Hæc autem benedictio fuit per fidem, quia revelatum ei fuit, quod ita futurum erat. Quæ quidem benedictio referebatur ad populum, qui egressus est ab ipsis, non ad personas ipsorum. Item, *per fidem adoravit fastigium virgæ ejus;* hoc habetur Gen. L, ubi dicitur, quod fecit Joseph jurare, quod sepeliret eum in sepulchro patrum suorum, et post juramentum, tamquam securus de promisso, adoravit ad caput lectuli, ut dicit littera nostra; vel fastigium virgæ ejus, ut dicunt Septuaginta; vel super fastigium, ut habetur in Græco. Et totum hoc potest stare, quia ipse erat senex, et ideo portabat virgam, vel recepit sceptrum Joseph donec jurasset, et antequam redderet ei adoravit, non ipsam virgam, nec Joseph, ut quidam male putaverunt, sed ipsum Deum innixum ad cacumen, vel super fastigium virgæ ejus. Ad quod motus fuit ex consideratione potestatis Christi, quam potestas Joseph præfigurabat. Ipse enim tamquam præfectus Ægypto portabat sceptrum, in signum potestatis Christi. *Reges eos in virga ferrea* [1]. Vel si adoravit fastigium, idem est sensus, quia adoravit Christum significatum per virgam illam, sicut et nos adoramus crucifixum et crucem ratione Christi passi in ipsa. Unde proprie non adoramus crucem, sed Christum crucifixum in ipsa.

Deinde cum dicit: *Fide Joseph,* prosequitur exemplum de fide Joseph, ubi ponit duo, quæ habentur Gen. ult., ubi dixit fratribus suis: *Visitabit vos Dominus,* et mandavit ossa sua inde portari. Unde fides ejus fuit quantum ad duo, primo quia credidit promissionem factam debere impleri per reditum filiorum Israel in terram promissionis; secundo, quia in ipsa credebat Christum esse nasciturum, et resurrecturum, et multos cum ipso, unde desiderabat habere partem in illa resurrectione. Et hoc est quod dicit, quod *Joseph moriens fide,* id est, per fidem, *memoratus est de profectione filiorum Israel,* et hoc quantum ad primum; *et de ossibus suis mandavit,* quantum ad secundum. Sed quare non fecit se statim portari sicut pater suus? Respondeo: Dicendum est, quod hoc non potuit, quia non habebat tunc tantam potestatem sicut habebat in morte patris. Et ideo tunc poterat hoc facere, quod tamen circa mortem suam non potuit. Secundo, quia sciebat, quod multas afflictiones debebant sustinere filii Israel post mortem ejus. Ut ergo haberent certam spem de liberatione sua, et reditu ad terram promissionis, voluit ad solatium corpus suum remanere cum ipsis. Unde et Moyses tulit illud secum, sicut et quælibet Tribus corpus patris sui, ut dicit Hieronymus.

Deinde cum dicit: *Fide Moyses,* prosequitur de patribus, qui fuerunt sub lege. Hoc enim tempus incepit a Moyse. *Legem mandavit Moyses in præceptis justitiarum* [2]. *Lex per Moysen data est* [3]. Istud autem tempus distinguitur in tria, scil. ante exitum de Ægypto, in exitu, et post exitum. Unde tria facit. Primo enim ostendit quid factum sit ante exitum; secundo quid in exitu, ibi: *Fide reliquit Ægyptum;* tertio quid in terra promissionis, ibi: *Quid adhuc dicam.* Circa primum duo facit. Primo enim ostendit quid sit factum in nativitate Moysi; secundo quod ipse fecit, ibi: *Fide Moyses.* Ubi tangitur historia, quæ ponitur Exod. I, quod Pharao mandavit occidi masculos ne multiplicarentur. Secundo habetur quod parentes Moysi videntes ipsum elegantem, absconderunt eum mensibus tribus, quod attribuit Apostolus fidei ipsorum. Credebant enim aliquem nasciturum, qui liberaret eos ab illa servitute. Unde ex elegantia pueri æstimabant aliquam virtutem Dei esse in illo. Ipsi enim erant rudes et rustici, sudantes in operibus luti et lateris. *Ex visu cognoscitur vir* [4]. Ex quo habetur, quod licet fides sit de invisibilibus, tamen per aliqua signa visibilia possumus niti ad ipsam. *Sermonem confirmante sequentibus signis* [5]. Quod autem ipsi hoc fecerunt ex fide, non ex affectu carnali,

(1) Psal. II. (2) Eccli. XLIV. (3) Joan. I. (4) Eccli. XIX. (5) Marc. ult.

patet, quia *non timuerunt regis edictum.* Unde exponebant se periculo personarum, quod non fecissent nisi credidissent aliquid magnum futurum de puero. *Nolite timere eos qui occidunt corpus, etc.*[1]. Sed contra, quia ipsi postea exposuerunt ipsum; ergo non propter fidem servabant ipsum. Respondeo: Dicendum est, quod exposuerunt ipsum non ad necandum, sed ne surriperetur eis, unde posuerunt eum in fiscella, committentes eum divinæ providentiæ. Credebant enim probabiliter, quod fuisset interfectus si fuisset apud eos inventus.

Deinde cum dicit: *Fide grandis effectus*, ostendit quid ipse Moyses per fidem fecerit. Et primo quid fecit; secundo ostendit, quod illud factum pertinebat ad fidem, ibi: *Aspiciebat enim.* Tangit enim historiam, quæ habetur Exod. II, ubi dicitur, quod filia Pharaonis fecit ipsum a matre pueri nutriri, et quod adoptavit eum in filium. Ipse autem *negavit se esse filium ejus*, non quidem verbo, sed facto, quia contra voluntatem Pharaonis interfecit Ægyptium, qui læserat Hebræum. Et hoc est, quod dicit: *Grandis effectus* per fidem, *negavit se esse filium filiæ Pharaonis.* Quo autem affectu hoc fecerit, ostendit cum subdit: *Magis eligens.* In quo ostenditur mirabilis virtus ejus. Duo enim sunt quæ maxime homines appetunt, sc. jucunditatem et delectationem circa bona exteriora, et his contraria maxime fugiunt, sc. dolorem et afflictionem, quæ opponitur primo, paupertatem et abjectionem, quæ opponitur secundo. Ista autem duo elegit Moyses, sc. quia præposuit dolorem et afflictionem jucunditati peccati temporalis, quæ sc. semper est cum peccato. Item paupertatem præposuit divitiis propter Christum. *Melius est humiliari cum mitibus, quam dividere spolia cum superbis*[2]. *Elegi abjectus esse in domo Dei magis quam habitare in tabernaculis peccatorum*[3]. Quantum ergo ad primum dicit: *Magis eligens affligi cum populo Dei*, sc. quem Pharao affligebat, *quam habere jucunditatem peccati temporalis*, id est, transitorii. Quod fuisset si cum Ægyptiis afflixisset filios Israel. Quantum autem ad secundum, sc. quod prælegit paupertatem, dicit: *Majores divitias æstimans improperium Christi*, id est, pro fide Christi; eadem enim est fides antiquorum et nostra. Vel improperium Christi, quod scil. sustinuit a fratribus suis, sicut dictum est: Numquid interficere tu me vis, sicut occidisti heri Ægyptium? Quod improperium fuit figura, quod Christus suscipere deberet improperium a Judæis. *Improperium expectavit cor meum et miseriam*[4]. Majores autem divitias credidit esse duo prædicta thesauris Ægyptiorum. *Divitiæ salutis sapientia et scientia*[5].

Deinde cum dicit: *Aspiciebat enim*, ostendit quod prædicta facta Moysi pertinebant ad fidem Christi. Sciendum est autem, quod quædam sunt secundum se bona et delectabilia, quædam autem secundum se tristia et mala. Mala autem nullus propter se prælegit, sed propter finem, sicut infirmus prælegit potionem amaram, et tristia delectabilibus ratione alicujus majoris boni, quod per hoc potest consequi, præponuntur. Et sic sancti propter spem finis ultimi æternæ felicitatis, prælegunt afflictiones et paupertatem divitiis et voluptatibus, quia per ista impediuntur a consecutione finis sperati. Matth. v: *Beati eritis cum male dixerint vobis homines, et persecuti vos fuerint, etc.* Et sequitur: *Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. — Ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis*[6]. Et ideo dicit, quod hoc faciebat, quia *aspiciebat*, oculis sc. fidei, *in remunerationem*, quam sc. ex hoc sperabat. Unde fides est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium, ut supra dictum est, etc.

LECTIO VI.

Virtus fidei aperitur in Moyse, Josue, et meretrice Rahab.

27. Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositatem regis. Invisibilem enim tamquam videns sustinuit.

28. Fide celebravit pascha, et sanguinis effusionem: ne qui vastabat primitiva, tangeret eos.

29. Fide transierunt mare rubrum tamquam per aridam terram: quod experti Ægyptii, devorati sunt.

30. Fide muri Jericho corruerunt, circuitu dierum septem.

31. Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Supra posuit Apostolus fidem Moysi quantum ad id quod fecit in Ægypto

(1) Matth. x. (2) Prov. xvi. (3) Ps. lxxxiii. (4) Ps. lxviii. (5) Isa. xxxiii. (6) Gen. xv

hic quantum ad id quod fecit in exitu de Ægypto. Et circa hoc facit tria. Primo enim ostendit quid fecerit in exitu de Ægypto; secundo ostendit modum exeundi, ibi: *Fide celebravit;* tertio quid per fidem factum est cum populo infideli, ibi: *Fide Rahab.* Dicit ergo, quod *Moyses fide*, id est, per fidem, *reliquit Ægyptum.* Sicut autem habetur Exod. c. II, primo fugit de Ægypto, interfecto Ægyptio; secundo autem exivit quando simul omnes filios Israel eduxit. Gloss. autem exponit de secundo exitu, quia sequitur, *Non veritus animositatem*, id est, indignationem, *regis.* In primo enim exitu legitur Exod. II, *eum timuisse.* — *Iracundiam regis inutilis sustinebit* [1]. — In secundo vero non timuit. *Justus quasi leo confidens, absque terrore erit* [2]. Potest tamen referri ad primum. Sed numquid tunc non timuit? Respondeo: Dicendum est, quod in timore duo consideranda sunt. Unum, quod aliquando potest esse vituperabile, scil. quando propter timorem facit aliquid non faciendum, vel dimittit faciendum. Et sic non timuit Moyses, quia propter timorem non dimisit juvare fratres suos. Aliud est, quod potest esse laudabile, quando sc. salva fide, refugit periculum propter timorem instantem. *Cum persequuntur vos in civitate ista, fugite in aliam* [3]. Si enim aliquis salva honestate sua posset vitare periculum et non vitaret, stultus esset, et tentaret Deum, quod est diabolicum. Et sic Jesus cessit volentibus ipsum lapidare, nec ad suggestionem diaboli voluit se præcipitare: ita et Moyses confidens de divino auxilio, fugit propter timorem Regis ad tempus Et probat, quod hoc fecit ex fide, quia fides est de invisibilibus. *Et iste sustinuit*, id est, expectavit, *Deum invisibilem*, et ejus adjutorium, *tamquam videns.* — *Confortetur cor tuum, et sustine Dominum* [4]. *Regi autem sæculorum immortali, invisibili, etc.* [5]. — Moyses enim in utroque exitu expectabat Dei adjutorium, unde in primo dicit [6]: *Deus patris mei adjutor meus.* In secundo vero [7]: *Vos tacebitis, et Dominus pugnabit pro vobis.*

Deinde cum dicit: *Fide celebravit pascha*, ostendit quid fecerit quantum ad modum transeundi. Et primo ponit illud quod fuit factum ad præparationem transitus; secundo quantum ad ipsum transitum, ibi: *Fide transierunt;* tertio quantum ad id quod per fidem factum fuit quantum ad introitum terræ promissionis; ibi: *Fide muri Jericho.* Quantum ad primum ponit historiam, quæ habetur Exod. XII, ubi Dominus mandavit illis ante exitum filiorum Israel, sc. eadem nocte immolari agnum, et de sanguine ejus utrumque postem et superliminare liniri, carnes ejus assas cum azymis et lactucis agrestibus comedi, cum multis aliis, quæ observanda erant, ut ibi habet videri. Et hoc vocabatur pascha, sc. esus agni, et effusio sanguinis, quæ duo concurrebant ad transitum illum quem facturi erant in proximo. Dicitur autem pascha a paschin græce, quod latine est passio, vel a phase, quod hebraice idem est quod transitus. In hoc autem figurabatur, quod Christus per passionem transiret ex hoc mundo. *Ut transeat ex hoc mundo* [8]. Item quod nos per meritum mortis ejus a terrenis ad cælestia, ab inferno transimus ad cælum. *Transite ad me, omnes qui concupiscitis me* [9]. Quod quidem fuit per virtutem sanguinis Christi. *Habentes itaque fiduciam, fratres, in introitu sanctorum in sanguinem Christi* [10]. Fuit autem in illo paschate duplex transitus. Unus quo transibat Dominus percutiens Ægyptios; alius quo populus transibat. Sic etiam sanguine Christi, qui est agnus immaculatus, debent liniri postes fidelium, intellectus scilicet et affectus. Dicit ergo: *Fide*, id est, per fidem, *celebravit pascha*, id est, esum agni, *et sanguinis effusionem*, ad liniendum postes domorum. Et quare hoc faciebat? *ne* sc. *qui vastabat primogenita* Ægyptiorum, *tangeret eos — Percussit omne primogenitum in terra Ægypti* [11]. — Sed quæritur quorum ministerio hoc factum sit, utrum sc. bonorum, vel malorum angelorum, quia videtur quod per malos. *Immissionem per angelos malos* [12]. Respondeo: Dicendum est, quod non est inconveniens de quibuscumque. Unde sciendum est quod pœnarum inflictio fit interdum per bonos angelos. Sicut enim dicit Dionysius [13], punire malum non est malum, sed malum facere

(1) Prov. XIV. (2) Prov. VIII.
(3) Matth. X. (4) Psal. XXVI.
(5) I. Tim. I. (6) Exod. II. (7) Exod. XIV.
(8) Joan. XIII. (9) Eccli. XXIV.
(10) Supra X. (11) Psal. LXXVII.
(12) Ps. LXXVII. (13) Cap. 4 de div. nom.

est malum. Punitio enim est opus justitiæ, sicut patet de angelo, qui contrivit castra Assyriorum [1], qui creditur fuisse bonus angelus. Unde talis punitio indifferenter fit per bonos et malos; sed differenter a bono et a malo, quia bonus non punit nisi exercendo justitiam divinam in malos. Et in scripturis operatio tam diaboli, quam boni angeli, cujusmodi est hæc, attribuitur Deo. Malus autem etsi obsequatur divinæ justitiæ, tamen non ex intentione justitiæ hoc agit, sed ex perversitate voluntatis suæ affligit bonos et malos, et libentius bonos si permittatur, sicut patet de Job. Iste angelus, qui dixit Moysi: Transibit Dominus percutiens Ægyptum, bonus angelus fuit, cum ipse aliquando loquatur in persona sua. Bono autem angelo aliquando subministrat spiritus nequam, unde adhibitum fuit ibi ministerium ejus, licet ex intentione suæ malæ et perversæ voluntatis voluntarie operantis ad cædem. Et ideo dicit iram et tribulationum immissionem per angelos malos. Non ergo tangebat eos, qui erant sanguine signati, malus angelus terrore et timore Dei, utpote non permissus. Bonus autem inde terrebatur admirando virtutem Dei.

Deinde cum dicit: *Fide transierunt, etc.*, ostendit quid egit in ipso transitu. Et primo ostendit hoc, secundo ostendit quod illud pertinebat ad fidem, ibi: *Quod experti.* Dicit ergo, quod *fide*, id est, per fidem, *transierunt mare Rubrum tamquam per aridam terram.* Duo enim ibi per fidem facta sunt. Unum, quod homo fecit, scil. quod commiserunt se ad transeundum, quod non fuit nisi per fidem. Aliud fuit ex parte Dei, sc. quod aquæ fuerunt eis pro muro. Hoc etiam fuit per fidem. Operatio enim miraculorum attribuitur fidei. *Si habueritis fidem sicut granum synapis, dicetis monti huic: transi hinc, et transibit* [2]. Ergo hoc fide factum est, id est hoc meruit fides. Et hoc habetur Exod. XIV et XV. Deinde ostendit, quod hoc pertinet ad fidem, quia *Ægyptii hoc experti*, id est, volentes experiri, *devorati sunt*, quia sc. non habuerunt fidem, *Extendisti manum tuam, et devoravit eos terra* [3].

Deinde cum dicit: *Fide muri Jericho corruerunt, circuitu dierum septem.* Agit de eo, quod per fidem factum est in introitu terræ promissionis. De hoc habetur Josue VI, ubi dicitur, quod ad mandatum Domini, sacerdotes septem diebus cum arca testamenti circuierunt primam civitatem ultra Jordanem, sc. Jericho, et septima die septimo circuitu, muri ejus corruerunt: hoc fuit aliquid ex parte hominis, sc. quod ex mandato Domini circuierunt, credentes mandatum Domini debere impleri. Aliquid autem ex parte Dei, sc. quod sic ad circuitum eorum muri corruerunt. Moraliter Jericho interpretatur luna, sive defectus, et significat mundum istum. Muri ejus sunt impedimenta quibus aliquis detinetur in mundo. Per buccinas quibus levitæ et sacerdotes intonabant, vox prædicatorum significatur. Per circuitum septem dierum totus designatur decursus præsentis temporis, qui per septem dies completur. Per quæ datur intelligi, quod omnia impedimenta mundi cadunt ad continuam vocem prædicationis. *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei* [4].

Deinde cum dicit: *Fide Rahab meretrix*, ostendit quid factum sit per fidem ab aliquo de populo infideli, sc. a Rahab, de qua Josue V et VI. Cum enim Josue misisset exploratores ad explorandum Jericho, ipsi evaserunt auxilio istius mulieris, quæ dicitur meretrix, id est, idololatra Vel ad litteram, meretrix erat, ad quam ingressi sunt non ad peccandum, sed ad latendum. Domus enim talium patent, maxime de nocte. Isti etiam venerant de nocte. Domus etiam ejus conjuncta erat muro. Meretrices autem absque exceptione accipiunt indifferenter, et ideo melius poterant apud eam occultari. Ista ergo per fidem liberata fuit. Unde dicit: *Rahab meretrix, fide*, id est, per fidem, *recipiens exploratores cum pace, non periit cum incredulis*, qui corporaliter perierunt, quia exploratores juraverant ei ipsam liberare, et omnem domum patris sui, quod et fecerunt. Quare autem magis declinaverint ad ipsam, potest dici, quia ut ipsa minus posset inculpari, indifferenter omnes recipiens. Nec erat conveniens, ut salus ipsorum fieret alicui salvanti

(1) Isa. XXXVII. (2) Matth. XVII. (3) Exod. XV. (4) II. Cor. X.

ipsos occasio mortis. In hoc autem quo ex ipsa receptione ipsorum liberata est, designatur quod recipientes prædicatores evangelii liberantur a morte æterna. *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet* [1].

LECTIO VII.

Fides eorum extollitur, qui terram promissionis ingressi, ejus virtute, mira sunt operati in terra.

32. Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem, de Gedeon, Barach, Samson, Jephte, David, Samuel et prophetis.
33. Qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum,
34 Extinxerunt impetum ignis, effugaverunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum.
35. Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.

Supra posuit Apostolus ea, quæ facta sunt a patribus per fidem ante introitum, et in ipso introitu terræ promissionis, hic accedit ad narrandum exempla illorum, qui fuerunt in ipsa terra promissionis, quæ quia multa sunt, ideo breviter præmissis nominibus patrum ponit in generali præcipua facta ipsorum, ponens causam illius brevitatis. Et circa hoc facit tria. Primo ponit nomina patrum et causam quare breviter vult eorum facta pertransire; secundo ostendit quid fecerunt per fidem, ibi: *Qui per fidem vicerunt;* tertio, quid per fidem receperunt, ibi: *Adepti sunt.* Dicit ergo: *Quid adhuc dicam?* Quasi dicat: Perveni usque ad tempus introitus terræ promissionis, in quo pauca respectu dicendorum dicta erant. Remanent enim tot dicenda, quot non possent explicari. *Deficiet enim tempus me enarrantem*, id est, si velim enarrare, non sufficiet mihi tempus epistolaris enarrationis, quæ debet esse succincta. Unde Hieronymus [2]: Neque enim epistolaris angustia longius evagari patiebatur. Vel tempus, intellige vitæ. Isto modo loquitur Joan. [3]: *Sunt quidem et alia multa, quæ fecit Jesus, etc.* Ubi dicit Glos. quod loquitur hyperbolice, nec tamen est falsum, sed est figurativa locutio. Psalmo XXXIX, ubi nos habemus, *annuntiavi et locutus sum, multiplicati sunt super numerum*, dicit littera Hieronymi: Si annuntiare voluero, plura sunt, quam narrari queant. Sciendum tamen, quod aliqui istorum aliqua mala fecerunt, et aliqua bona, unde non numerantur hic nisi quantum ad bona quæ fecerunt, vel receperunt. Tamen probabile est quod fuerint finaliter sancti ex quo Apostolus nominat eos in catalogo sanctorum. Primo ergo ponit Gedeonem, de quo Judic. VI; quem præmittit, et quia nihil mali fecit, et quia fecit factum multum insigne, et forte etiam quia accepit maximum signum incarnationis Christi in vellere et rore, de quo dicitur in Ps. LXXI: *Descendet sicut pluvia in vellus.* Secundo ponit Barach, de quo Judic. IV, qui non fuit ita insignis sicut Gedeon, cui etiam illa victoria non fuit reputata, sed magis mulieri, et ideo forte postponit ipsum. Tertio ponit Samson, de quo Judic. XIII. De quo specialiter videtur, quod non deberet hic numerari, quia in morte peccavit interficiendo se. Augustinus autem [4] dicit, quod excusatur, quia creditur hoc fecisse mandato Dei, cujus signum est, quia non potuisset domum tantam propria virtute subvertere, sed virtute Dei, quæ non adjuvat ad malum. Quarto ponit Jephte, de quo Judic. XI. Istum postponit Samsoni, quia non fecit tot facta insignia sicut ille. Dubitatur autem de Jephte, si immolando filiam suam ex voto peccaverit, videtur quod non, quia dicitur ibi: *Irruit spiritus Domini in Jephte.* Et post hoc sequitur: *votum suum et victoria.* Contra. Dicit Hieronymus quod fuit in vovendo indiscretus, et in reddendo impius. Respondeo: Dicendum est, quod fuit ibi aliquid a Spiritu sancto, sc. motus ad vovendum in generali, quod sc. immolaret quidquid occurreret sibi immolabile, aliquid autem ex proprio suo spiritu, sc. quod immolavit quod non debuit, et in hoc peccavit, sed post pœnituit. Similiter Gedeon peccavit faciendo ephor, et in tentando Deum in petitione signi in vellere, et postea pœnituit, sicut et David, de quo subdit dicens: *Et David et Samuel*, de quibus sc. in libris Regum agitur. Et aliis *prophetis*, de quibus si vellem dicere, tempus deficiet. Sed tunc quæstio est utrum omnes isti, qui dicti

(1) Matth. x. (2) Ad Paulinum, cap. 6. (3) Cap. ult. (4) 1. De Civit. Dei.

sunt, fuerunt prophetæ. Respondeo: Dicendum est quod Spiritus sanctus movet mentem prophetæ, sicut agens principale movet instrumentum suum. Potest autem Spiritus sanctus movere ad tria, sc. ad cognoscendum, ad loquendum et ad faciendum. Et quodlibet istorum dupliciter. Ad cognoscendum, sc. quandoque cum intellectu ejus quod videtur, sicut fuit Isaias et alii prophetæ, unde dicti sunt et videntes. *Qui hodie dicitur propheta, olim dicebatur videns* [1]. Aliquando autem sine cognitione ejus quod videtur, sicut patet in somnio Pharaonis, et in visione Balthassar. Ad loquendum etiam movet dupliciter, quandoque ad sciendum id de quo loquitur, sicut patet de David: quandoque autem nescit, sicut Caiphas, et forte Balaam. Similiter etiam quandoque movet ad faciendum, et scit quid facit, sicut Jeremias, qui abscondit lumbare suum super Euphratem. Quandoque autem nescit, sicut dicit Augustinus super Joannem de militibus, qui diviserunt sibi vestimenta Christi, non tamen cognoscebant mysterium, ad quod illa divisio ordinabatur. Hoc est ergo de ratione prophetæ, quod cognoscat illud quod videt, vel dicit, vel facit. Quando autem non cognoscit, non est vere propheta, sed participative tantum. Et sic dicit Joannes Caipham prophetasse, quia habuit aliquid prophetiæ. Iste autem motus Spiritus sancti dicitur instinctus secundum Augustinum.

Deinde cum dicit: *Qui per fidem vicerunt regna*, ostendit quid sancti, de quibus locutus est, fecerunt, et primo ostendit hoc in generali; secundo descendit ad quædam specialia, ibi: *Obturaverunt ora leonum.* Primo autem ponit facti ipsorum meritum; secundo præmium, ibi: *Adepti sunt.* Circa primum sciendum est, quod inter omnes actus exteriores virtutum moralium actus fortitudinis et justitiæ videntur esse præcipui, quia maxime pertinent ad bonum commune. Per fortitudinem enim respublica defenditur ab hoste, per justitiam vero conservatur. Unde Apostolus ex utroque actu commendat sanctos Patres. Ab actu quidem fortitudinis, cum dicit, quod isti *per fidem vicerunt regna*, id est, reges, vel etiam regna ipsorum, sicut David et Josue. Nihilominus tamen sancti spiritualiter per fidem vicerunt regna, scil. regnum diaboli, de quo Job IV: *Ipse est rex super universos filios superbiæ.* Item carnis. *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore* [2]. Item regnum mundi. *Regnum meum non est de hoc mundo* [3]. Isti autem vincunt per fidem. *Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides nostra* [4]. Nullus enim potest præsentia contemnere, nisi propter spem futurorum bonorum. Per contemptum enim principaliter vincitur mundus. Et ideo quia fides ostendit nobis invisibilia, propter quæ contemnitur mundus, ideo vincit mundum fides nostra. Ab actu autem justitiæ commendat eos, cum dicit: *Operati sunt justitiam.* Aliquando autem justitia est virtus generalis, quando sc. obedit legi divinæ. *Justus Dominus, et justitias dilexit* [5]. Et: *Justum est subditum esse Deo* [6]. *Qui justitiam facit, justus est* [7]. Aliquando autem est virtus specialis, et ista consistit in actionibus et communicationibus humanis, quando sc. reddit quis unicuique quod suum est. Utramque autem justitiam habuerunt sancti. *Hæc est hæreditas servorum Dei, et justitia apud me, dicit Dominus* [8]. *Concupiscens sapientiam, serva justitiam* [9], sc. obediendo mandatis. Item ipsam exercendo in populo. *Feci judicium, et justitiam, etc.* [10].

Deinde cum dicit: *Adepti sunt*, ostendit quid receperunt, quia *adepti sunt repromissiones.* Promissio enim Dei efficax est, quia numquam deficit Deus in promissis. *Quæcumque promisit Deus potens est et facere* [11]. *Fidelis Deus in omnibus verbis suis* [12]. Sed contra. Supra [13]: *Juxta fidem defuncti sunt, non acceptis repromissionibus.* Respondeo: Dicendum est, quod illud quod hic dicitur, tripliciter potest intelligi. Uno modo quod promissio Dei sit illa specialis qua promittit sanctis vitam æternam. Et istam nullus accepit ante adventum Christi. *Ad confirmandas promissiones patrum* [14]. Secundo pro promissione de terra promissionis habenda. Et etiam non acce-

(1) I. Reg. XIX.
(2) Rom. VI.
(3) Joan. XVIII.
(4) I. Joan. V.
(5) Psal. X.
(6) II. Mach. IX.
(7) I. Joan. III.
(8) Isa. LIV.
(9) Eccli. I.
(10) Psal. XVIII.
(11) Rom IV.
12 Ps CXLIV.
(13) Eodem cap.
14) Rom. XV.

perunt priores patres tres, sc. Abraham, Isaac et Jacob, sed tantum patres posteriores, sicut Josue et alii sancti. Tertio pro promissione particulari, sc. ejus quod unicuique promissum fuit, sicut David regnum, et Ezechiæ sanitas. Et istas promissiones consecuti sunt.

Deinde cum dicit: *Obturaverunt ora leonum*, ponit quædam particularia beneficia aliquibus collata. Et primo quæ pertinent ad remotionem mali; secundo illa quæ pertinent ad executionem boni, ibi: *Fortes facti sunt in bello.* Malum autem nocivum hominis est duplex. Unum exterius, aliud interius. Secundum ponit ibi: *Convaluerunt.* Exterius autem malum est duplex, quia aut illatum est a creatura irrationali, aut rationali. Secundum ponit ibi: *Effugaverunt.* Ab irrationali duplex, sc. vel ab inanimata vel ab animata. Nocumentum illatum ab inanimata tangit, ibi: *Extinxerunt impetum.* Quantum ergo ad animata dicit: *Obturaverunt ora leonum.* Loquitur autem in plurali, licet non fuerit nisi unus, scil. Daniel; sicut etiam dicitur Matth. II: *Defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri.* Nullus autem tunc quærebat Christum occidere nisi solus Herodes. Cujus ratio est, quia loquitur de omnibus sanctis communiter, quasi de uno collegio sanctorum. Et quod unus facit, imputatur aliis, et etiam omnibus, quod fit per virtutem Spiritus sancti, quæ est communis omnibus. Unde etiam in isto contextu loquitur tamquam de pluribus. Potest etiam dici quod hoc completum est in David, qui, sicut ipse dicit [1], *Leonem et ursum interfeci.* Et etiam Samson [2]. Per leonem autem spiritualiter intelligitur diabolus. *Adversarius vester diabolus etc.* [3]. Qui ergo insultus ejus reprimit, os leonum obturat. *Conterebam molas iniqui, et de dentibus ejus auferebam prædam* [4]. Nocumentum a re inanimata removet cum dicit: *Extinxerunt impetum ignis*, sicut habetur de tribus pueris in Dan., c. III. Item ad preces Moysi et Aaron extinctus est ignis qui missus a Domino devorabat populum murmurantem, sicut patet Num. XI, XVI. Ignis iste est interior motus concupiscentiæ vel iræ. Qui ergo refrænat illum motum, extinguit impetum ignis. *Supercecidit ignis, et non viderunt solem* [5]. Remotionem nocumenti per rationalem creaturam illatam tangit cum dicit: *Effugaverunt aciem gladii*, id est, aciem hostis cum gladiis acutis. Hoc autem frequentissime factum fuit per ipsos, sicut patet de Josue, Gedeone, et David. Per gladium autem mala suasio intelligitur. *Lingua eorum gladius acutus* [6]. Istos gladios fugat, qui malam linguam tacere facit. *Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam* [7]. *Ventus aquilo dissipat pluvias, et facies tristis linguam detrahentem* [8]. Nocumentum interius est infirmitas, de cujus remotione dicit: *Convaluerunt de infirmitate*, sicut specialiter apparet de Ezech. [9]. Ista autem infirmitas est peccatum. *Miserere mei, Domine, quoniam infirmus sum* [10]. Convalescit ergo, qui resurgit.

Deinde cum dicit: *Fortes facti sunt*, ponit beneficia quantum ad assecutionem boni, et ponit tria. Primum pertinet ad hoc, quod fortiter egerunt. Unde dicit: *Fortes facti sunt in bello*, sicut patet de Josue. *Fortis in bello Jesus nave, successor Moysi in prophetis, etc.* [11]. Sic patet etiam de multis aliis. Secundum pertinet ad effectum illius fortitudinis. Unde dicit: *Castra verterunt exterorum*, sicut patet de Machabæis, et de David. *Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum* [12]. Sed tertium pertinet ad effectum fortitudinis divinæ. Unde dicit: *Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos*, id est, per resurrectionem. Quod aliqui male intelligentes exposuerunt mortuos suos, id est, viros suos resuscitatos; per hoc asserentes, quod per mortem non solvitur matrimonium, quod falsum est, etiamsi resurgeret. Et est contra Apost. [13]: *Si dormierit vir ejus, liberata est a lege viri.* Unde sciendum est, quod etiam in effectibus sacramentorum est quædam differentia. Quædam enim sacramenta imprimunt characterem, sicut baptismus, confirmatio, et ordo. Et quia character in anima perpetuo manet, ideo baptizatus, vel confirmatus, vel ordinatus, si

(1) I. Reg. XVII. (2) Judic. XIV.
(3) I. Pet. V. (4) Job XXIX.
(5) Psal. LVII. (6) Psal. LVI.
(7) Eccli. XXVIII. (8) Prov. XXV.
(9) IV. Reg. XX et Isa. XXXVIII.
(10) Psal. VI. (11) Eccli. XLVI.
(12) Psal. XXVI. (13) Rom. VII.

resuscitaretur, non debet iterari aliquod illorum sacramentorum. Alia vero sacramenta non imprimunt characterem, sicut pœnitentia, extrema unctio, et sic de aliis, quia sunt contra aliquid iterabile, et ideo iterari possunt. Inter illa autem est matrimonium, et ideo non dicit vivos, sed mortuos, quia matres filios suos mortuos receperunt per resurrectionem, quorum resurrectio fuit quoddam præsagium futuræ resurrectionis inchoatæ per Christum. De istorum resurrectione, vel magis resuscitatione, habetur III. Reg. XVII, et IV. Reg. cap. IV. Tamen isti sic resuscitati sunt iterum mortui, Christus autem resurgens ex mortuis jam non moritur [1]. Unde resurrectio ejus fuit initium futuræ resurrectionis. *Christus resurrexit a mortuis primitiæ dormientium* [2]. Sicut autem ista temporalia beneficia illis data sunt tamquam infirmis, ad sustentationem per meritum fidei ipsorum, ita fuerunt figura futurorum bonorum, quæ nobis ex merito fidei dabuntur. *Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur, etc.* [3]. Quæ Gregorius exponit de bonis spiritualibus.

LECTIO VIII.

Exempla eorum ponuntur, qui propter fidem, tum in vita, tum etiam in morte multa passi sunt.

Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, ut invenirent meliorem resurrectionem.

36. Alii vero ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres,

37. Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt. Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti.

38. Quibus dignus non erat mundus: in solitudinibus errantes, in montibus, et speluncis et in cavernis terræ.

39. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem,

40. Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.

Supra posuit Apostolus exempla sanctorum patrum antiquorum, qui multa et magna fecerunt propter fidem, hic ponit exempla illorum. qui multa propter fidem passi sunt. Et circa hoc facit duo. Primo enim ostendit quomodo passi sunt propter fidem; secundo ostendit quomodo promissiones eis factæ dilatæ sunt, et quare, ibi: *Et hi omnes testimonio.* Circa primum duo facit, quia primo ponit mala ab aliis eis illata; secundo mala propria voluntate assumpta, ibi: *Circuierunt in melotis;* ab aliis autem illata sunt eis mala dupliciter, quia quædam in vita, quædam vero in morte. Et ista duo ponit, ibi: *lapidati sunt.* In vita vero mala tripliciter illata sunt eis, quia quædam quantum ad corporalem afflictionem, quædam quantum ad irrisionem, quædam quantum ad inclusionem. Quantum ad primum dicit: *Alii autem, etc.;* quasi dicat: Ita dictum est, quod quidam multa bona receperunt propter fidem, vel in amotione mali, vel in executione boni temporalis, in quibus figuratur vetus testamentum, quod conferebat bona temporalia. Sed alii multa propter fidem passi sunt, quorum *quidam distenti sunt* in eculeis: sicut dicitur I. Mach. c. II, et II. Mach. c. VI de pueris suspensis ad cervices matrum, et c. VII de septem fratribus. In istis sanctis primo figurabatur novum testamentum. Unde dicit: *Non suscipientes redemptionem*, id est, liberationem. Qui enim subjicitur pœnæ, est quodammodo servus pœnæ. Et ideo liberari a pœna, dicitur redemptio. *Dies qua redemit eos de manu tribulantis* [4]. Sed quare non fuerunt liberati, ostendit, quia hoc non fuit propter hoc quin Deus haberet providentiam de ipsis, sed ut invenirent vitam æternam, quæ melior est, quam liberatio in quacumque pœna præsenti, vel quæcumque resurrectio vitæ præsentis, et ideo dicit: *Ut meliorem invenirent resurrectionem.* — *In novissimo die de terra surrecturus sum* [5]. *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent* [6]. — Vel dicit *meliorem*, quia ex hoc ipso, quod majora pro Christo passi sunt, majus præmium recipient. Sicut enim dicitur I. Cor. XV, *Stella differt a stella in claritate*, sic erit resurrectio mortuorum. Qui enim fuerunt majores in merito, majores erunt in præmio. Et ideo Apostoli præferuntur martyribus, martyres vero omnibus aliis. Majores enim merito, majores sunt præmio. Præcipua vero sunt merita martyrum. *Majorem hac dilectionem nemo habet, etc.* [7]. Nec tamen quilibet mar-

(1) Rom. VI. (2) I. Cor. XV.
(3. Matth. ult (4) Psal. LXXVII.
(5) Job XIX. (6) Isa. XXVI.
(7) Joan. XVI.

tyr major est quolibet confessore, sed aliquis martyr potest esse major aliquo confessore; et e converso, aliquis confessor aliquo martyre, licet non universaliter. Potest enim comparari unus alteri, vel quantum ad genus operis, vel quantum ad gradus charitatis. Nullus autem actus quantum est de se, est ita meritorius, sicut quo quis moritur propter Christum, quia dat illud quod habet charius, sc. vitam propriam. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* [1]. Si vero consideretur radix omnis meriti, quæ est charitas [2]: sic opus procedens ex majori charitate, est magis meritorium. Et sic potest unus simplex confessor esse majoris meriti apud Deum. Apostolus autem loquitur in genere operis, dicens: *Ut* sc. *meliorem*, id est, majorem et clariorem, *invenirent resurrectionem*. Unde *ly* meliorem, importat comparationem status præsentis vitæ ad futuram resurrectionem, vel comparationem claritatis resurrectionis unius resurgentis ad claritatem alterius.

Deinde cum dicit: *Alii ludibria*, ponit mala illis illata in vita quantum ad irrisionem factam in verbis, dicens, quod *alii experti sunt ludibria*, sicut patet de Samson [3], de Tobia et Job, et Isaia. Isa. [4]: *Faciem meam non averti ab increpantibus et conspuentibus in me*. Jeremias etiam dicit [5]: *Factus est mihi sermo Domini in opprobrium et derisum*. Quantum vero ad facta dicit, quod *experti sunt verbera*. Sicut patet de Michæa, de quo [6] dicitur quod percussit eum Sedecias in maxillam. In quibus omnibus præsignabantur passiones novi testamenti. *Spectaculum facti sumus mundo, et angelis, et hominibus* [7].

Deinde cum dicit: *Insuper et vincula*, ponit mala sanctis illata quantum ad inclusionem. Unde dicit: *Insuper et vincula*, sicut Jeremias, de quo [8] dicitur quod positus fuit in nervo. Nec solum vincula, sed *etiam carceres*, sicut Jeremias [9] et Michæas [10]. Consequenter ostendit mala illata quantum ad mortem cum dicit: *Lapidati sunt*. Quod quidem genus mortis tunc erat commune apud omnes Judæos. *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt* [11]. Sic lapidatus est Naboth [12], et Jeremias, de quo legitur, quod Judæi lapidaverunt eum in Ægypto lapidibus quos absconderat sub muro latericio domus ipsius Pharaonis. Et licet Epiphanius dicat, quod fuit tractus, tamen communiter ponitur quod fuit lapidatus. Zacharias etiam filius Joiadæ fuit lapidatus, ut legitur II. Par. XXIV. Secundum genus mortis inconsuetum et crudele ponit cum dicit: *Secti sunt*. Hoc dicit propter Isaiam, quem Manasses fecit secari serra lignea. Et loquitur pluraliter, licet non fuerit nisi unus, secundum consuetudinem scripturæ, propter causam supradictam. Tertium genus, cum dicit: *Tentati sunt*, ut sc. consentirent. Quod dicit propter Matathiam et filios ejus [13], et propter Eleazarum [14], et propter historiam de septem fratribus [15]. Et tandem occiderunt eos. *Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame* [16]. Specialiter tamen Urias fuit occisus a David [17], et Josias [18].

Deinde cum dicit: *Circuierunt in melotis*, ponit mala voluntarie assumpta. Et ista ad tria reducuntur, scilicet ad exteriorem cultum, ad personæ statum, ibi: *Egentes*, et ad habitationis locum, ibi: *In solitudinibus*. Quantum ergo ad cultum dicit: *Circuierunt in melotis, et in pellibus caprinis*. Melota est vestis facta de pilis camelorum, ut quidam dicunt; vel melius, quod taxus habet pellem hirsutam, de qua fit vestis, quæ dicitur melota. Pellis caprina cum hoc quod est hirsuta, est etiam vilis. Et hæc dicuntur de Elia IV. Reg. I, quod erat vir pilosus, et zona pellicea accinctus renibus. Et de talibus vestibus dicit Augustinus in lib. de sermone Domini, quod potest esse in tali veste intentio mala, si quis utatur ad vanam gloriam, bona autem, si ad contemptum mundi, et macerationem carnis. Præcipue autem, qui profitentur statum pœnitentiæ, debent ostendere signa professionis. Et ideo licet eis uti talibus vestibus, non tamen ad ostentationem, et sic utebantur prophetæ. Quantum

(1) Matth. v. (2) I. Cor XIII.
(3) Judic. XVI. (4) Cap. L.
(5) Jerem. XX.
(6) III. Reg. ult. et II. Paralip. XVIII.
(7) I. Cor. IV. (8) Jerem. XX.
(9) Jer. XXXVII et XXXVIII. (10) III. Reg. ult.
(11) Matth. XXIII. (12) III. Reg. XXI.
(13) I. Mach. II. (14) II. Mach. VI.
(15) Cap. VII. (16 Thren. IV.
(17) II. Reg. XI. (18) IV. Reg. XXIII.

autem ad statum personæ dicit, *Egentes*, quia carebant divitiis, in quo præfigurabant statum perfectionis novi testamenti, de quo dicitur [1]: *Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quæ possides.* Et hoc fuit specialiter de Elia, qui pastus fuit a corvis, et a muliere vidua [2]. Psal. [3]: *Pauper ego sum in laboribus.* Idem [4]: *Egenus et pauper ego sum.* Item *angustiati*, sicut patet de Elia, qui fugit a facie Jezabel [5], et de David, qui fugit a facie Absalon [6]. Item *afflicti* labore corporali, sicut de Elia, qui dormivit lassus subter unam juniperum. Et subdit: *Quibus dignus non erat mundus.* Sicut dicit Dionysius in epistola ad Joannem evangelistam, mali aliquando per ea quæ faciunt, ostendunt indicia suæ damnationis; unde dicit, quod per hoc, quod mali separaverunt a se beatum Joannem, ostendebat Deus, quod erant indigni societate ejus. Et ideo dicit Apostolus quod *mundus non erat dignus eis;* quasi dicat: Quia mundani non erant digni societate justorum. *Ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus* [7].

Deinde cum dicit: *In solitudinibus*, ostendit hoc quantum ad locum, quia propriam mansionem non habebant, sed *errabant in solitudinibus, et in montibus, et in speluncis, et in cavernis terræ*, quæ sunt loca apta ad contemplationem et pœnitentiam. Dicitur autem spelunca, quæ fit arte, sed caverna, quæ est a natura, vel ab aliquo accidente, sicut ex corrosione aquarum. Ista patent de David [8], et de Elia [9].

Deinde cum dicit: *Et hi omnes*, ostendit quod eis dilatæ sunt promissiones. Et ne putetur, quod hoc fuerit propter defectum meriti; ideo secundo designat rationem illius dilationis, ibi: *Deo pro nobis.* Dicit ergo, quod *hi omnes testimonio fidei probati inventi sunt*, id est, per fidem habent testimonium, quod sunt probati, id est, approbati a Deo. *Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Deus commendat* [10]. *Tamquam aurum in fornace probavit eos* [11]. Et tamen *non acceperunt repromissionem*, sc. gloriæ, vel promissam vitam, usque ad Christum. *Distulisti Christum* [12]. Temporales enim acceperunt, non autem spirituales. *Defuncti sunt non acceptis promissionibus* [13].

Deinde cum dicit: *Deo pro nobis*, ostendit rationem dilationis, ex quo aliqui sumpserunt causam, vel occasionem erroris, qui dicunt, quod nullus in paradisum intrabit usque ad ultimam consummationem, quæ erit per finalem resurrectionem. Sed hoc est contra Apostolum [14]: *Scimus, quod si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod ædificationem habemus ex Deo domum non manufactam, sed æternam in cœlis.* Ista ergo consummatio de qua loquitur Apostolus potest referri ad præmium essentiale, sc. ad beatitudinem, quæ habetur per Christum (*Ascendit pandens iter ante eos* [15]); quam non habuerunt sancti veteris testamenti. Vel potest referri ad stolam corporis, quæ non dabitur universaliter, usque post resurrectionem universalem, licet forte aliqui jam habeant ipsam ex speciali privilegio. Non ergo sine nobis consummantur, sed perficiuntur duplici stola, ut, sicut dicit Gloss., in communi gaudio omnium majus fiat gaudium singulorum. Unde in hoc nobis Deus providit. Et ideo dicit: *Deo pro nobis aliquid melius providente.* Psalm. [16]: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum.* Magis enim gaudet homo cum pluribus gaudentibus. Gloss.: Si isti tenuerunt fidem, qui tamdiu expectaverunt, multo magis teneamus nos, qui statim recipimus. *Hodie mecum eris in paradiso* [17].

(1) Matth. XIX. (2) III. Reg. XVII. (3) Psal. LXXXVII. (4) Psal. LXIX. (5) III. Reg. XIX. (6) II. Reg. XV. (7) Joan. XV. (8) I. Reg. XXII et XXIII. (9) III. Reg. XIX. (10) II. Cor. X. (11) Sap. III. (12) Psal. I. (13) Supra eodem. (14) I. Cor. V. (15) Mich. II. (16) Ps. CXXXII. (17) Luc. XXII.

CAPUT XII.

Monet ut fidem, quam corde tenent, palam operibus faciant.

1. Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum, per patientiam, curramus ad propositum nobis certamen;

2. Aspicientes in auctorem fidei, et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet.

3. Recogitate enim eum, qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradi-

ctionem: ut ne fatigemini, animis vestris deficientes.

4. Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, adversus peccatum repugnantes.

Supra Apostolus multipliciter commendavit fidem, per quam membra Christo capiti conjunguntur; hic ponit moralem monitionem, exhortans ut fidem, quam tenent corde, operibus demonstrent, sicut etiam monet Jacobus, cap. II Canonicæ suæ. Et primo docet quomodo se debeant habere circa mala, secundo quomodo debeant se habere circa bona, cap. XIII, ibi: *Charitas fraternitatis.* Est autem duplex malum, sc. pœnæ et culpæ. Primo ergo docet quomodo se debent habere circa mala pœnalia toleranda; secundo circa mala culpæ vitanda, ibi: *Propter quod remissas, etc.* Ad tolerandum autem malum pœnæ, primo inducit exemplo antiquorum; secundo, exemplo Christi, ibi, *Aspicientes in auctorem;* tertio auctoritate scripturæ, ibi: *Et obliti estis.* Quantum ergo ad primum dicit: *Ideoque nos habentes tantam nubem testium interpositam.* Quasi dicat: Ita dictum est, quod sancti testimonio fidei probati, nec tamen habuerunt repromissiones, et tamen cum hoc non defecerunt in expectando; ergo nos qui habemus tantam nubem testium interpositam, etc. Sancti dicuntur testes Dei, quia verbo et facto glorificabatur Deus per eos. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cœlis est* [1]. *Vos testes mei, dicit Dominus* [2]. Dicuntur autem sancti nubes, primo propter conversationis sublimitatem. *Qui sunt isti, qui ut nubes volant* [3]? Secundo propter doctrinæ fœcunditatem. Job [4]: *Qui ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant pariter deorsum.* Et [5]: *Effundit imbres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt.* Tertio propter spiritualis consolationis utilitatem. Sicut enim nubes præstant refrigerium, sic exempla sanctorum. *Et sicut nubes roris in die messis* [6]. Hanc ergo nubem testium habemus impositam, quia ex vita sanctorum quodammodo inducitur nobis necessitas ad imitandum. *Exemplum accipite, fratres, exitus mali et longanimitatis, laboris, et patientiæ prophetas* [7]. Augustinus: Sicut Spiritus sanctus loquitur in scriptura, ita in gestis sanctorum, quæ nobis sunt forma et præceptum vitæ. Hoc est ergo exemplum sanctorum, quod inducit. Sed quia ad conformandum se ad aliquod exemplar, interdum ex impedimento superveniente impeditur homo, ideo removet illud quod potissime potest impedire. Illud autem est pondus peccati. Tribulatio autem est quasi quidam agon. *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet* [8]. Sicut autem in cursu et certamine oportet omnia aggravantia deponere, ita et in agone tribulationis. *Bonum certamen certavi, cursum consummavi* [9]. Qui ergo in tribulatione vult bene ad Deum currere, oportet impedimenta deponere. Ista impedimenta vocavit ipse Apostolus *pondus et circumstans peccatum.* Per *pondus* autem potest intelligi peccatum perpetratum; quod dicitur pondus, quia animam deprimit ad infima, et inclinat ad aliud. Psal. [10]: *Sicut onus grave gravatæ sunt super me.* Gregorius: Peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere ad aliud trahit. Per *circumstans peccatum,* potest intelligi occasio peccandi, quæ quidem est in omne quod circumstat, sc. in mundo, carne, proximo, dæmone. *Deponentes ergo omne pondus,* id est, peccatum perpetratum, quod dicitur pondus, *et circumstans nos peccatum,* sc. occasionem peccandi. *Deponentes omnem malitiam et omnem dolum* [11]. Vel pondus potest intelligi tædium tribulationis. Sic enim frequenter tribulatio dicitur onus per prophetas, sicut onus Damasci, id est tribulatio; quasi dicat: Non sit vobis grave pati pro Christo. Circumstans peccatum dicitur tentatio nobis immissa ex circuitu hostis. *Adversarius vester diabolus, etc.* [12]. Vel pondus affectio terrena; per circumstans autem peccatum affectio carnalis, quæ sc. causatur in nobis a carne circumstante; quasi dicat: Deponatis affectionem tam temporalium, quam carnalium, si vultis libere currere. Unde subdit monitionem, dicens: *Curramus per patientiam ad certamen nobis propositum,* non solum illatum, quod tamen sustineamus patienter. Sed nos

(1) Matth. v.
(2) Isa. XLIV.
(3) Isa. LX.
(4) Cap. XXVI.
(5) Cap. XXXVI.
(6) Isa. XVIII.
(7) Jac. v.
(8) I. Cor. IX.
(9) II Tim. IV.
(10) Psal. XXXII.
(11) I. Pet. II.
(12) I. Pet. V.

ipsi voluntarie curramus. Psal. [1]: *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Hoc autem certamen vobis propositum est cum justitia. *Usque ad mortem certa pro justitia* [2].

Deinde cum dicit, *Aspicientes, etc.*, ponit exemplum Christi. Et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit quare passio Christi habenda est in exemplum, et quid in ipsa considerandum est; secundo ostendit fructum istius considerationis, ibi: *Recogitate eum.* Sicut enim dicitur Ephes. II, *Gratia salvati estis per fidem:* Christus autem est auctor fidei. Si ergo vis salvari, debes intueri exemplar illud. Unde dicit: *Aspicientes in Jesum* passum. Hoc significatum fuit per serpentem æneum elevatum pro signo, in quem aspicientes curabantur [3]; et [4] *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Si ergo vis salvari, respice in faciem Christi tui. Ipse enim est auctor fidei dupliciter. Primo eam docendo verbo. *Locutus est nobis in Filio* [5]. *Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* [6]. Secundo eam in corde imprimendo. *Vobis donatum est pro Christo non solum ut in ipsum credatis, etc.* [7]. Item ipse est consummatio fidei dupliciter. Uno modo ipsam miraculis confirmando. *Si mihi non vultis credere, operibus credite* [8]. Item fidem præmiando. Cum enim fides sit imperfecta cognitio, ejus præmium consistit in ipsius cognitionis perfectione. *Ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum* [9]. Hoc autem significatum fuit Zach. IV, ubi dicitur: *Manus Zorobabel fundaverunt domum istam*, sc. ecclesiam, cujus fundamentum est fides, *et manus ejus perficient eam.* Nam manus Christi, qui de genere Zorobabel descendit, fundat ecclesiam in fide, et fidem gloria consummat. Videmus enim nunc in speculo, et ænigmate; tunc autem facie ad faciem [10]. Augustinus [11]: Contemplatio est merces fidei, cui mercedi per fidem corda mundantur, sicut scriptum est: Fide mundans corda eorum. In passione enim Christi tria consideranda sunt. Primo quid contempsit; secundo quid sustinuit; tertio quid promeruit. Quantum ad primum dicit: *Qui proposito sibi gaudio;* istud autem gaudium fuit istud gaudium terrenum quo a turba quam paverat quærebatur, ut facerent eum regem, quo ipse contempsit fugiendo in montem [12]. Unde Eccle. [13]: *Risum reputavi errorem, et gaudio dixi: quid frustra deciperis?* Vel proposito sibi gaudio æternæ vitæ pro præmio, *sustinuit crucem;* hoc est secundum, sc. quid sustinuit, quia crucem. *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis* [14]. In quo ostenditur et cruciatus acerbitas, quia ibi affixus fuit manibus et pedibus, et mortis vilitas et ignominia, quia hoc erat ignominiosum genus mortis. *Morte turpissima condemnemus eum* [15]. Quantum autem ad tertium, sc. quod promeruit, quia sessionem ad dexteram Patris. Unde dicit: *Atque in dextera sedis Dei sedet.* Exaltatio enim humanitatis Christi fuit præmium passionis ejus. *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis* [16].

Deinde cum dicit: *Recogitate eum*, ostendit quis sit fructus hujus considerationis. Et primo monet ad diligentem exempli considerationem; secundo ostendit utilitatem, ibi: *Ut non fatigemini;* tertio subdit rationem, ibi: *Non enim usque.* Dicit ergo: Ita dictum est, *Aspicientes, etc.;* nec hoc solum, sed etiam *recogitate eum*, id est iterum cogitate. *In omnibus viis tuis cogita illum* [17]. Et hujus ratio est, quia in quacumque tribulatione invenitur ejus remedium in cruce. Ibi enim est obedientia ad Deum. *Humiliavit semetipsum factus obediens* [18]. Item pietatis affectus ad parentes; unde ibi gessit curam de matre sua. Item charitas ad proximum; unde ibi pro transgressoribus oravit. *Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt* [19]. *Ambulate in dilectione, sicut Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis* [20]. Item fuit ibi patientia in adversis. *Obmutui et humiliatus sum, et silui a bonis, et dolor meus renovatus est* [21]. *Sic-*

(1) Psal. CXVIII.
(2) Eccli. IV.
(3) Num. XXI.
(4) Joan. III.
(5) Supra I.
(6) Joan. I.
(7) Philipp. I.
(8) Joan. X.
(9) Joan. XIV.
(10) I. Cor. XIII.
(11) I. De Trin., c. 10.
(12) Joan. VI.
(13) Cap. II.
(14) Philipp. II.
(15) Sap. II.
(16) Hebr. I.
(17) Prov. III.
(18) Philipp. II.
(19) Luc. XXIII.
(20) Ephes. V.
(21) Psal. XXXVIII.

ut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum [1]. Item in omnibus finalis perseverantia; unde usque ad mortem perseveravit. *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* [2]. Unde in cruce invenitur exemplum omnis virtutis. Augustinus: Crux non solum fuit patibulum patientis; sed etiam cathedra docentis. *Recogitate ergo eum qui sustinuit.* Sed quid cogitandum? Tria, sc. genus passionis, unde *sustinuit contradictionem*, id est, afflictionem in verbis. Unde dicebant: Vah qui destruis templum Dei. *Eripies me de contradictionibus populi* [3]. *Expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi* [4]. *Et in signum cui contradicetur* [5]. Et *contradictionem talem*, id est, tam gravem et ignominiosam. *O vos omnes, qui transitis per viam, attendite et videte si est dolor sicut dolor meus* [6]. Secundo a quibus passus est, quia *a peccatoribus*, pro quibus patiebatur. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis* [7]. Tertio persona patientis. Ante passionem enim ab origine mundi passus est in membris suis, sed tunc in propria persona. Unde dicit: *Adversus semetipsum.* — *Ego feci et ego feram* [8]. *Quæ non rapui tunc exsolvebam* [9]. *Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum* [10]. — Utilitatem ostendit cum dicit: *Ut non fatigemini.* Consideratio enim passionis Christi facit nos non deficere. Gregorius: Si passio Christi ad memoriam revocatur, nihil adeo durum est, quod non æquanimiter toleretur. Unde non deficiatis, tamquam fatigati animo, a veritate fidei. *Current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient* [11]. *Nolite deficere benefacientes* [12]. Rationem autem hujus ponit, dicens: *Nondum enim usque ad sanguinem restitistis.* Quasi dicat: Non debetis deficere in tribulationibus vestris pro vobis, quia nondum tantum sustinuistis sicut Christus. Ipse enim sanguinem suum fudit pro nobis. *Hic est sanguis novi testamenti, qui pro multis effundetur* [13]. Vos autem rapinam bonorum vestrorum sustinuistis. Majus autem est de genere operis vitam dare, quam substantiam corporalem, licet aliquando ex radice operis, sc. ex charitate, possit esse minus, sicut supra dictum est; unde dicit: Nondum enim restitistis repugnantes adversus peccatum, *usque ad sanguinem*, sc. fundendum pro Christo.

(1) Isa. LIII. (2) Luc. XXIII.
(3) Psal. XVII. (4) Rom. X.
(5) Luc. II. (6) Thren. I.
(7) I. Pet. III.

LECTIO II.

Mala patienter pati hortatur, testimonio et auctoritate scripturæ, quia correctio Dei est internæ dilectionis indicium.

5. Et obliti estis consolationis, quæ vobis tamquam filiis loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris.

6. Quem enim diligit Dominus, castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit.

7. In disciplina perseverate. Tamquam filiis, vobis offert se Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater?

8. Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes: ergo adulteri, et non filii estis.

9. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, et reverebamur eos: non multo magis obtemperabimus patri spirituum, et vivemus?

10. Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id quod utile est in recipiendæ sanctificationem ejus.

11. Omnis autem disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam, reddet justitiæ.

Supra induxit Apostolus ad mala patienter sustinenda exemplo antiquorum patrum et Christi: hic monet ad idem ex auctoritate scripturæ. Unde circa hoc tria facit. Primo enim ponit auctoritatem; secundo ostendit sensum ejus, ibi: *In disciplina perseverate;* tertio arguit ad propositum ex præmissis, ibi: *Quod si extra disciplinam.* Ponit auctoritatem, quæ habetur Prov. III; sed sub aliis verbis, quam littera nostra habeat. Ibi enim habemus sic: Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, nec deficias cum ab eo corriperis. Quem enim diligit Dominus, corripit et quasi pater in filio complacet sibi. Quia vero Apostolus inducit auctoritatem istam causa consolationis, ideo utitur aliis verbis. Unde dicit: *Et obliti estis consolationis.* Quasi dicat: Mirum est si obliti estis. Ps. [14]: *Secundum multitudinem dolorum meorum*

(8) Isa. XLVI. (9) Psal. LXVIII.
(10) I. Pet. II. (11) Isa. XL.
(12) II. Thess. II. (13) Matth. XXVI.
(14) Psal. XCIII.

in corde meo consolationes tuæ lætificaverunt animam meam. Idem: *In æternum non obliviscar justificationes tuas.* Dicit autem, consolationis, id est, Dei consolantis, et est emphatica locutio. *Benedictus Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra* [1]. Sequitur: *Quæ vobis*, id est, Deus consolationis, *loquitur tamquam filiis.* Ergo si punit, non odit: sed ejus punitio ordinatur ad bonum, quia loquitur vobis tamquam filiis. Verba autem auctoris ponit, dicens: *Fili mi, etc.* Et subdit rationem, ibi: *Quem enim diligit, etc.* In auctoritate vero prohibet duo; quia prohibet odium disciplinæ, et impatientiam ad ipsam. Propter primum dicit: *Fili mi, noli negligere*, sicut quidam qui oderunt disciplinam, de quibus dicitur: *Noli arguere derisorem, ne oderit te* [2]; *Odio habuerunt loquentem in porta, et corripientem perfecte abominati sunt* [3]. Dicit ergo Apostolus: *Noli negligere disciplinam Domini;* quasi dicat: Cum Deus te flagellat causa disciplinæ, noli negligere, id est, negligenter habere fastidiendo. *Sapientiam et disciplinam qui abjicit infelix est* [4]. Propter secundum dicit: *Et ne fatigeris dum ab eo argueris.* Quidam enim etsi correctionem duram non odiant, tamen impatienter portant. Et ideo dicit: *Neque fatigeris, etc.* Tunc enim homo spiritualiter fatigatur, quando contristatur intantum, quod deficit. *Ut non fatigemini animis vestris deficientes* [5]. *Ne acedieris in vinculis illius* [6].

Deinde cum dicit: *Quem enim diligit Dominus, castigat,* assignat causam; sicut autem dicit Philosophus, verbum castigationis communiter accipitur in pueris, et in concupiscentia: dicimus enim castum, cujus concupiscentia castigata est. Similiter puer dicitur castigatus, qui est bene disciplinatus: quod enim de se habet pronitatem ad malum, indiget refrænante. Talis autem est concupiscentia, et pueri, qui de se sequuntur impetus suos, ideo indigent castigante. Ille ergo, qui castigat, ideo hoc facit ne tendant in malum. Et quia sensus nostri, et cogitatio nostra prona sunt ad malum, ut dicitur Gen. VIII, ideo Dominus castigat nos, ut retrahat nos a malo. Ps. [7]: *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me.* Jer. [8]: *Castigasti me, et eruditus sum quasi juvenculus indomitus.* In hoc autem castigat, quia flagellat, non quidem ad condemnationem, sed ad salutem. Unde dicit, quod *flagellat omnem filium quem recipit.* Et ideo, qui non flagellantur non sunt de numero filiorum. *In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur* [9]. Unde est signum quasi æternæ reprobationis. *Auferetur zelus meus a te* [10]. Nec mirum si flagellat omnem filium quem recipit per adoptionem: quia proprio Filio suo non pepercit. *Oportuit Christum pati* [11].

Consequenter cum dicit: *In disciplina perseverate*, ostendit sensum auctoritatis præallegatæ: et primo ostendit sensum monitionis: secundo sensum rationis assignat, ibi: *Tamquam filiis;* tertio ostendit rationem istam esse convenientem, ibi: *Quis enim filius.* Monitio autem Apostoli fuerat, quod non debebant negligere disciplinam Domini, nec etiam fatigari. Utrumque autem comprehendit in his verbis. Non negligere enim, nec etiam fatigari sub disciplina, non est aliud quam in disciplina perseverare. Unde Job [12]: *Hæc mihi sit consolatio, ut affligens me dolore, non parcat.* Psal. [13]: *Apprehendite disciplinam, etc.* Quare autem non debemus negligere, dixerat: quia *quem diligit Dominus, etc.* Unde hic dicit: *Tamquam filiis vobis se offert Deus.* Quasi dicat: Ideo perseverate, quia offert se tamquam illis. *Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis* [14]. Consequenter ostendit istam rationem esse convenientem, dicens: *Quis enim filius quem non corripit pater?* Ad patrem enim pertinet corrigere filium suum. *Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit* [15]. *Equus indomitus evadet durus, et filius remissus evadet præceps* [16]. Et ideo necessaria est correctio: sicut Paulo datus stimulus carnis, ne per superbiam corrueret [17].

Deinde cum dicit: *Quod si extra disciplinam, etc.*, arguit ex præmissis, et

(1) II. Cor. I.
(2) Prov. IX.
(3) Amos V.
(4) Sap. III.
(5) Supra eodem.
(6) Eccli. VI.
(7) Psal. CXVII.
(8) Cap. XXXI.
(9) Psal. LXXII.
(10) Ezech. XVI.
(11) Luc. ult.
(12) Cap. VI.
(13) Psal. II.
(14) Jerem. III.
(15) Prov. XIII.
(16) Eccli. XXX.
(17) II. Cor. XII.

primo deducendo ad inconveniens; secundo ex quodam exemplo, ibi: *Deinde patres, etc.;* tertio ex utilitate consequente, ibi: *Omnis autem disciplina, etc.* Circa primum facit talem rationem: Omnes sancti, qui Deo placuerunt per multas tribulationes transierunt, per quas filii Dei facti sunt. Ergo qui in disciplina non perseverat, non est filius, sed magis adulter, id est, adulterio natus. Istius rationis ponit tantum conclusionem, dicens: *Si estis extra disciplinam, non estis filii, sed adulteri: quia disciplinæ facti sunt participes omnes*, sc. sancti. *Omnes qui pie vivere volunt in Christo, persecutionem patientur* [1]. *Omnes qui Deo placuerunt, per multas tribulationes transierunt fideles* [2]. Nec oportet quod semper sancti habeant exteriores tribulationes, cum interius affliguntur ex mala conversatione perversorum. *Habitans Lot apud eos, qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant* [3]. Filius autem proprie dicitur, qui est ex legitimo patre. Mater nostra est ecclesia, cujus sponsus est ipse Deus. *Sponsabo te mihi in fide* [4]. Adulter autem est diabolus et mundus. Qui ergo nati sunt ex spiritu diaboli, vel mundi, sunt filii adulterini. *Accedite huc, filii auguratricis, et adulteri, et fornicariæ* [5]. Patet ergo, quod proprie non sunt filii, nisi de legitimo patre nati.

Consequenter cum dicit: *Deinde patres, etc.,* ponit secundam rationem sumptam ex eo quod experti sumus, scil. ex correctione paterna. Quæ quidem ratio procedit ex duplici differentia, quæ est inter Deum patrem, et patrem carnalem. Est autem hæc prima differentia Dei patris ad patrem carnalem. Homo enim generat hominem quantum ad corpus, non quantum ad animam, quæ est per creationem, et non traducitur. *Neque enim ego spiritum et animam donavi vobis* [6]. Unde dicit quod *nos habuimus patres carnis nostræ eruditores.* — *Filii tibi sunt? erudi illos* [7]. — *Et reverebamur eos.* — *Honora patrem tuum, et matrem, etc.* [8]. — Deus autem excellentius est pater noster, scilicet quantum ad animam, quam immediate creat. *Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum* [9]. Item justificat animam, adoptando nos in filios. *Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei* [10]. Ideo dicit: *Num multo magis obtemperabimus patri spirituum*, id est, animarum nostrarum, quæ dicuntur spiritus, quia non sunt ex materia, *et vivemus?* Finis enim obedientiæ est vita æterna. *Si quis sermonem meum servaverit, mortem non gustabit in æternum* [11]. *Factum est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ* [12]. Secunda vero differentia est correctionis humanæ ad divinam, quæ in duobus differunt: et primo quantum ad finem, quia finis humanæ correctionis est aliquid transitorium; est enim ad bene conversandum in hac vita, quæ est paucorum dierum. Secundo quantum ad rationem; quia homo corrigit secundum voluntatem, quæ falli et errare potest, et tamen obedimus ei. In correctione autem divina, non sic: quia erudit nos ad aliquid utile in sempiternum, sc. ad recipiendum sanctificationem, quæ scil. est ipsemet Deus. *Dominus exercituum, ipsum sanctificate. Ipse pavor vester, ipse terror vester, et erit vobis in sanctificationem* [13]. Et ideo dicit: *Et illi quidem erudiebant nos in tempore paucorum dierum*, et hoc quantum ad primum. *Et secundum voluntatem suam*, et hoc quantum ad secundum, *Hic autem ad id quod utile est.* — *Ego Dominus docens te utilia* [14]. — Et hoc *in recipiendo sanctificationem*, id est, in sanctificationem ab ipso recipiendam; et ideo debemus magis recipere disciplinam ejus. Sequitur: *Omnis autem disciplina, etc.* Hæc est tertia ratio, quæ sumitur ex utilitate correctionis. Cum autem pœnæ sint quædam medicinæ, idem judicium videtur esse de correctione, et de medicina. Sicut autem medicina in sumptione amara est quidem et abominabilis; tamen ejus finis est valde dulcis et desiderabilis, ita et disciplina, quia gravis est ad sustinendum sed adducit fructum optimum. Sciendum est autem, quod disciplina dicitur a discendo. Pueri autem, qui addiscunt, flagellis erudiuntur. Et ideo disciplina aliquando sumitur pro scientia, ut in principio primi Posteriorum: Omnis

(1) II. Tim. III.
(2) Jud. VIII.
(3) II. Pet. II.
(4) Osee II.
(5) Isa. LVII.
(6) II. Mach. VII.
(7) Eccli. VII.
(8) Exod. XX.
(9) Eccle. ult.
(10) Rom. VIII.
(11) Joan. VIII.
(12) Supra v.
(13) Isa. VIII.
(14) Isa. XLVIII.

doctrina, et omnis disciplina, etc., quæ græce dicitur *epistemon*. Aliquando autem sumitur pro correctione, et græce dicitur *pædia*, sed in latino non habet nomina ita distincta. Dicit ergo, quod *omnis disciplina*, scil. quæ est eruditio per flagella et molestias, *in præsenti videtur esse non gaudii, sed mœroris*, quia exterius habet tristitiam in sustinendo, sed interius habet dulcedinem ex intentione finis. Et ideo dicit, *Videtur*, et non dicit Est. *Quasi tristes, semper autem gaudentes* [1]. *Mulier cum parit, tristitiam habet, etc.* [2]. *Id enim quod in præsenti est momentaneum, et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis* [3].

Et ideo dicit: *Postea reddit fructum*. Fructus enim importat dulcedinem; unde frui est delectari in fine adepto. *Pacatissimum;* fructus enim habetur hic cum perturbatione exteriorum incommodorum, et tentationum interiorum, et ideo non est pacatissimus, sicut ibi: In gloria siquidem nihil erit interius remordens conscientiam, nec impellens ad culpam, nec exterius contristans. Ibi enim, ut dicit Augustinus, erit quidquid voles: ergo ille fructus est pacatissimus. Pacatus quidem in tranquillitate conscientiæ, pacatior in susceptione primæ stolæ, sed pacatissimus in susceptione secundæ. *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ, in requie opulenta* [4]. *Primi et purissimi fructus ejus* [5]. — *Reddet ergo fructum justitiæ*, id est, quem meretur justitia. *Seminanti enim justitiam merces fidelis* [6]. *Fructus justi, lignum vitæ* [7]. Vel justitiæ, ad justitiam apprehendendam. *Seminate vobis in veritate justitiam, et metite in ore misericordiæ* [8]. *Euntes ibant et flebant, etc.* [9]. Sed non redditur fructus, nisi *exercitatis per eam*, id est, per disciplinam. *Perfectorum est cibus solidus eorum, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus* [10].

(1) II. Cor. VI.
(2) Joan. XVI.
(3) II. Cor. IV.
(4) Isa. XXXII.
(5) Prov. III.
(6) Prov. XI.
(7) Ibidem.
(8) Osee X.
(9) Psal. CXXV.
(10) Supra V.

LECTIO III.

A peccato omissionis Hebræos cavere hortatur, et eos qui non peccaverunt, ad vitandum peccatum monet.

12. Propter quod remissas manus et soluta genua erigite,
13. Et gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur.
14. Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.
15. Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, et per illam inquinentur multi.
16. Ne quis fornicator aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua.
17. Scitote enim quoniam et postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est. Non enim invenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacrymis inquisivisset eam.

Supra monuit Apostolus qualiter nos debemus habere ad mala pœnalia sustinenda, hic monet qualiter nos debemus habere ad mala culpæ vitanda. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit monitiones suas; secundo assignat rationes ipsorum, ibi: *Non enim accessistis*. Circa primum duo facit. Primo enim monet hominem peccantem; secundo nondum peccantem, ibi: *Pacem sequimini*. Est autem duplex peccatum, scil. omissionis, et transgressionis. Primo ergo monet ad dimittendum peccatum omissionis; secundo ad dimittendum peccatum transgressionis, ibi: *Et gressus rectos*. Peccatum autem omissionis duplex est. Unum quando quis omittit bonum facère; aliud, omittendo mala et adversa tolerare. Quantum ad primum dicit: *Propter quod*, scilicet quia disciplina affert fructum pacatissimum, ideo ut vos hunc fructum percipere possitis, *erigite manus remissas*. Manus enim, cum sit organum organorum, remissa dicitur, quando vacat a bonis operibus, et ideo erigenda est per rectam intentionem ad operandum, quæ Deo placent. *Levemus corda nostra cum manibus ad Deum* [11]. *Elevatio manuum, etc.* [12]. Manus enim remissa inducit egestatem et servitutem. *Egestatem operata est manus remissa: manus autem fortium divitias parat* [13]. Item [14]: *Manus fortium dominabitur, quæ autem remissa est, tributis serviet*. In hujus signum quando Moyses elevabat manus, vincebat Is-

(11) Thren. III.
(12) Psal. CXL.
(13) Prov. X.
(14) Cap. XII.

rael; quando vero remittebat, superabat Amalec [1]. Quantum ad illud peccatum omissionis dicitur: *Erigite genua dissoluta.* In genibus totum pondus corporis sustentatur. Habent ergo genua dissoluta qui non habent fortitudinem fortiter tolerandi adversa; hæc ergo remissio abjicienda est. *Manus lassas roborasti, et genua trementia confortasti, vacillantes confirmaverunt sermones tui* [2]. *Confortate manus dissolutas, et genua debilia roborate* [3]. Manus ergo et genua erigite, ut nec otio torpeatis, nec debilitate hæsitetis.

Deinde cum dicit: *Et gressus rectos*, improbat peccatum transgressionis. Istud autem peccatum est obliquitas quædam et curvitas. Rectum enim dicitur cujus medium non exit ab extremis, id est, cujus operatio non recedit ab intentione et fine debito. Triplex autem est obliquitas, sc. in affectu, in operatione et intellectu. Istas tres monet declinare. Ex affectione autem iniqua sequitur obliquitas in intellectu, et depravatio in affectu. Et ideo quantum ad primum, quod est aliorum radix, dicit: *Facite gressus rectos pedibus vestris*, id est, rectas affectiones. Sicut enim pedes portant corpus, ita mentem portant affectiones. Recti ergo pedes sunt affectiones rectæ. *Pedes eorum, pedes recti* [4]. Rectificate ergo affectiones, quibus totum corpus portatur spiritualiter. *Rectas facite in solitudine semitas Dei vestri* [5]. Hoc est, quantum in vobis est date operam ad hoc. Sed proprie rectificare est solius Dei. Ps. [6]: *Dirige gressus meos in semitis tuis.* Quantum ad secundum dicit: *Ut ne claudicans quis*, quantum ad actionem exteriorem. Sicut enim tibia dicitur clauda, quando non sequitur regulam potentiæ gressivæ: ita operatio claudicat, quando sive ad dexteram, id est in prosperis, sive ad sinistram, id est, in adversis, non sequitur regulam legis divinæ. *Hæc est via, ambulate in ea, et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram* [7]. Vel claudicat, qui cæremonialia observat cum evangelio. Quantum ad obliquitatem intellectus, dicit: *Erret.* Malam enim operationem sequitur error intellectus. *Errant omnes qui operantur malum* [8]. *Hoc cogitaverunt, et erraverunt, excæcavit enim eos malitia eorum* [9]. Qui ergo vult illas duas curvitates cavere, habeat pedes et affectiones rectas. Et ideo dicit: *Magis autem sanetur.* Sicut enim sanitas corporis consistit in contemperatione humorum, ita sanitas spiritualis in ordinatione affectuum. *Sana me, Domine, et sanabor* [10].

Deinde cum dicit: *Pacem sequimini, etc.*, monet non peccantem ad vitandum peccatum: et circa hoc duo facit. Primo enim præmittit quædam remedia, quæ valent ad omnia peccata vitanda; secundo specialiter monet ad vitationem eorum, ibi: *Ne qua radix.* Circa primum sciendum est, quod actionum humanarum sunt diversi fines. Quædam enim ordinantur ad alium, sicut justitia, quæ ordinat hominem ad proximum. Et istarum finis est pax. Unde Is. XXXII: *Erit opus justitiæ pax.* Quædam ad ipsum operantem, sicut jejunare, et istorum finis est puritas. Non enim jejunamus, nisi propter munditiam et puritatem. Quantum ergo ad primum dicit: *Pacem sequimini*, id est, non solum habete, sed quæratis quomodo cum aliis habeatis. *Si fieri potest quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes* [11]. *Inquire pacem, et persequere eam* [12]. Quantum ad secundum dicit: *Et sanctimoniam.* — *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis, et spiritus* [13]. — Quod autem ista remedia sint necessaria, ostendit per duo damna, quæ incurrimus sine ipsis, sc. damnum gloriæ in futuro, et gratiæ in præsenti. Quantum ad primum dicit, quod *sine pace et sanctimonia nemo videbit Deum*, in quo consistit beatitudo. *Hæc est vita æterna, etc.* [14]. Quasi dicat: Sine pace quo ad proximum, et munditia et puritate quo ad seipsum, nemo potest esse beatus. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur* [15]. Solum autem filiis debetur hæreditas divinæ visionis. Item: *Non intrabit in ea aliquid coinquinatum* [16]. Ps. [17]: *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, etc.* Item: *Quis ascendet in montem Domini, etc.* Quantum ad secundum damnum, scil. gratiæ Dei in præsenti, dicit: *Contemplantes, ne quis*

(1) Exod. XVII. (2) Job IV.
(3) Isa. XXXV. (4) Ezech. I.
(5) Isa. XL. (6) Psal. XX.
(7) Isa. XXX. (8) Prov. XIV.
(9) Sap. II. (10) Jerem. XVII.
(11) Rom. XII. (12) Psal. XXXIII.
(13) II. Cor. VII. (14) Joan. XVII.
(15) Matth. V. (16) Apoc. XXI. (17) Ps. XIV.

desit gratiæ Dei. Gratia enim per discordiam et immunditiam amittitur. *Non est Deus dissensionis, sed pacis* [1]. *In pace factus est locus ejus* [2]. *Mundi sunt oculi tui, Domine, ne videant malum, et respicere ad iniquitatem non poteris* [3]. *Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum, et corripietur a superveniente iniquitate* [4]. Figurative autem loquitur Apostolus. Gratia enim etsi non habeatur ex meritis, alioquin gratia non esset gratia: tamen oportet quod homo faciat quod in se est. Deus autem voluntate sua liberalissima dat eam omni præparanti se. *Ecce sto ad ostium et pulso, si quis aperuerit mihi, intrabo ad eum* [5]. *Qui vult omnes homines salvos fieri* [6]. Et ideo gratia Dei nulli deest, sed omnibus, quantum in se est, se communicat: sicut nec sol deest oculis cæcis. Dicit ergo: Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei. Sed contra: quia si gratia non datur ex operibus, sed tantum ex hoc quod aliquis non ponit obstaculum, ergo habere gratiam dependet ex solo libero arbitrio, et non ex electione Dei, quod est error Pelagii. Respondeo: Dicendum est quod hoc ipsum, quod aliquis non ponit obstaculum, ex gratia procedit. Unde si aliquis ponat, et tamen moveatur cor ejus ad removendum illud, hoc est ex dono gratiæ Dei vocantis per misericordiam suam. *Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, etc.* [7]. Hoc autem donum gratiæ non est gratum faciens. Quod ergo a quibusdam removetur istud obstaculum, hoc est ex misericordia Dei: quod autem non removetur, hoc est ex justitia ejus. Non autem dicit, Ne tu desis, sed Ne quis, i. e., quicumque, quia quilibet debet esse sollicitus de proximo. *Unicuique mandavit de proximo suo* [8].

Deinde cum dicit: *Ne qua radix,* specialiter descendit ad monitionem vitationis peccatorum contrariorum unicuique prædictorum remediorum. Et primo monet vitare peccata contraria paci; secundo contraria sanctimoniæ, ibi: *Ne quis fornicator.* Dicit ergo: *Ne qua radix amaritudinis, etc.* Illud dicitur amarum, quod non potest gustari nisi cum offensa. Conversatio ergo alicujus dicitur amara, quando non potest esse sine offensa eorum cum quibus conversatur. Quod contra dicitur de sapientia: *Non habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus ejus, sed lætitiam et gaudium* [9]; qui ergo in sapientia scit conversari, non est amaræ conversationis, quod fit quando non habet dura verba vel facta. Et ideo dicit: *Contemplantes ne qua radix amaritudinis,* id est, amaritudo paulatim inchoata et in corde radicata, *sursum germinans impediat* pacem, et per consequens gratiam et visionem Dei. *Ne sit inter vos radix germinans fel et amaritudinem* [10]. *Ad iracundiam provocavit me Ephraim in amaritudinibus suis* [11]. Vel radix amaritudinis est mala cogitatio noxiæ delectationis, quæ sursum germinat, quando per consensum ad opus venitur. *Et per illam inquinantur multi,* quia non solum ille in quo est, sed et alii malo ejus exemplo. *Modicum fermentum totam massam corrumpit* [12].

Deinde cum dicit: *Ne quis fornicator,* monet vitare peccata contraria sanctimoniæ, cui specialiter opponuntur peccata carnalia, sc. luxuria et gula, quæ perficiuntur in delectatione carnali, per quam mens inquinatur. Unde ista mentem et carnem inquinant. Et ideo specialiter monet ista vitari. Et primo luxuriam, dicens: *Contemplantes.* Et non solum quilibet in seipso, sed *ne quis fornicator,* ita quod quilibet in proximo suo hoc contempletur. Augustinus: Invicem vestram pudicitiam custodite, etc. *Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos* [13]. *Attende tibi ab omni fornicatione* [14]. Secundo prohibet gulam, dicens: *Aut profanus,* et dicitur quasi procul a fano, et tales sunt gulosi qui de ventre suo Deum faciunt, *sicut Esau.* Quod dixerat, ostendit in exemplo Esau, qui propter gulam vendidit primogenita. Sic etiam gulosus pro minima esca vendit hæreditatem æternam. *Pretium scorti vix est unius panis* [15]. Esau autem non solum fuit gulosus, sed etiam luxuriosus: quia contra voluntatem parentum duxit uxores alienigenas. Jus

(1) I. Cor. XIV.
(2) Psal. LXXV.
(3) Habac. I.
(4) Sap. I.
(5) Apoc. III.
(6) I. Tim. II.
(7) Galat. I.
(8) Eccli. XXVII.
(9) Sap. VIII.
(10) Deut. XXIX.
(11) Osee XII.
(12) I. Cor. V.
(13) Ephes. V.
(14) Tob. IV.
(15) Prov. VI.

autem primogeniti erat, quod habebat duplicem portionem: et ante sacerdotium Aaron habebat honorem sacerdotalem. Unde in hoc commisit ipse simoniam; ergo videtur quod etiam Jacob qui illud emit, similiter commisit simoniam, quod falsum est. Jacob enim per Spiritum sanctum intellexit illud sibi deberi, juxta illud Malach. cap. I: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Et ideo non emit, sed quod sibi debebatur ab injusto possessore redemit. Et hoc est quod dicit: *Qui*, sc. Esau, *propter unam escam vendidit primitiva sua*, vel primogenita, ut dicitur Gen. cap. XXV et XXVII. Et pœnam consecutam ostendit, subdens: *Scitote enim quoniam et postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est.* Sicut enim dicitur Gen. XXVII, postquam Isaac benedixerat Jacob, venit Esau et petiit benedictionem, quod tamen non obtinuit, licet pater fecisset ignorans, quia in illo stupore quem habuit, factus in extasi, edoctus est a Spiritu sancto, quod non retractaret quod fecerat. Unde dicit: *Benedixi ei, et erit benedictus.* Et sic Esau consilio Spiritus sancti reprobatus fuit. In quo datur intelligi quod nullus debet negligere dum adhuc vivit benefacere, quantumcumque sit reprobatus in præscientia divina, quia post vitam ad hæreditatem Dei, etiam si desideretur, naturaliter non pervenitur. Sequitur: *Non enim invenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacrymis inquisisset eam.* Sicut enim dicitur Gen. XXVII, *irrugiit clamore magno, etc.* Sed contra, quia dicitur Ezech. c. XVIII: *Quacumque hora ingemuerit peccator, etc.* Respondeo: Dicendum est, quod quamdiu præsens vita agitur, potest agi vera pœnitentia. Interdum tamen aliquis pœnitet, non propter amorem justitiæ, sed propter timorem pœnæ, vel damni temporalis. Et sic pœnituit Esau, non quia vendiderat primogenita, sed quia perdiderat. Unde non dolebat de peccato venditionis, sed de damno perditionis. Et ideo pœnitentia ejus non fuit accepta, quia non erat vera. Sic enim pœnitent damnati in inferno, ut dicitur Sap. V: *Pœnitentiam agentes, non quia peccaverunt, sed quia exclusi sunt.* Tamen secundum Gloss. hoc quod dicit hic, *fornicator et profanus*, aliter intelligi potest, ut fornicator dicatur, qui cum fide carnales cæremonias observat: sicut habens concubinam cum uxore propria. Sed profanus, id est, procul a fano, sicut penitus infidelis.

LECTIO IV.

Ex collatione veteris et novi testamenti assignat rationem, cur sint vitanda peccata.

18. Non enim accessistis ad tractabilem montem et accessibilem ignem, et turbinem, et caliginem, et procellam,
19. Et tubæ sonum, et vocem verborum, quam qui audierunt, excusaverunt se ne eis fieret verbum.
20. Non enim portabant quod dicebatur. Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.
21. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyses dixit: Exterritus sum et tremebundus.
22. Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et multorum millium angelorum frequentiam,
23. Et ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis, et judicem omnium Deum, et spiritus justorum perfectorum,
24. Et testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem, melius loquentem quam Abel.

Supra posuit Apostolus monitionem ad vitandum mala culpæ, hic assignat istius monitionis rationem, quam sumit ex comparatione novi et veteris testamenti. Et circa hoc duo facit: primo enim ponit comparationem illam; secundo ex ipsa arguit, ibi: *Videte ne recusetis.* Circa primum duo facit; quia primo proponit ea quæ pertinent ad vetus testamentum; secundo ea quæ ad novum testamentum, ibi: *Sed accessistis.* Circa primum sciendum est, quod, ut dicit Augustinus, brevis differentia legis et evangelii est timor et amor. Lex enim tamquam pædagogus noster fuit in Christo: parvuli autem terroribus ducendi sunt. *Pestilente flagellato, stultus sapientior erit* [1]. Et ideo hic dicit Apostolus, quod in datione legis facta sunt quædam terribilia. Unde primo ponit illa quibus territi sunt hi quibus lex dabatur; secundo agit de terrore legislatoris, ibi: *Moyses dixit.* Quantum ad primum tria ponit, sc. terrorem quantum ad visa; secundo quantum ad audita, ibi: *Et procellam;* tertio quantum ad comminationes, ibi: *Et si bestia tetigerit.* Et ista tria referuntur ad tria, quæ ibi erant terribilia, scil. ex parte Dei, ex parte legis datæ, et ex parte

(1) Prov. XIX.

ministrorum legis. Quantum ad primum, sc. ex parte Dei, ponit tria terribilia, scil. zelum ad puniendum, severitatem pœnæ, et occultationem dantis legem. Zelus designatur per ignem. *Dominus Deus tuus ignis consumens est, Deus æmulator* [1]. *Ipse enim quasi ignis conflans* [2]. Unde ipse Deus frequenter vocat se zelotem, quia crimen sponsæ non dimittit inultum. *Ego enim sum Dominus Deus tuus fortis zelotes* [3]. Et: *Dominus zelotes nomen ejus* [4]. *Zelus et furor viri non parcet in die vindictæ* [5]. Unde dicitur hic: *Non enim accessistis sicut illi ad tractabilem et accessibilem ignem.* Ille enim ignis, ut dicitur Exod. cap. XIX, erat corporalis, et ideo palpabilis et sensibilis, et etiam in certo loco, ut ad ipsum posset accedi. In nova autem lege datus fuit ignis Spiritus sancti [6]. Sicut enim Judæis quinquagesimo die ab egressu de Ægypto apparuit ignis æmulationis, ita discipulis quinquagesimo die a die resurrectionis, ignis Spiritus sancti non palpabilis, sed mente perceptibilis. *De excelso misit in ossibus meis ignem, et erudivit me* [7]. Iste ignis infinitus est natura et loco. Lucem enim habitat inaccessibilem [8]. Et ideo non est accessibilis. Severitas pœnæ significatur per *turbinem*, qui est ventus cum aqua. Job [9]: *In turbine conteret me.* Vel potest referri ad tentationes. Lex enim non refrænabat concupiscentiam, quia non dabat gratiam adjutricem ex opere operato, sed tantum cohibebat actum, et ideo generabat turbinem tentationum. Occultatio autem dantis legem, significatur per *caliginem:* in qua figurabatur quod status legis occultus erat, id est, velatus. *Usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum* [10]. Sed in nova lege istud velamen ablatum est, in cujus signum in passione Christi velum templi scissum est: quia nos revelata facie gloriam Domini speculamur [11]. Item caligo illa significabat divinam excellentiam. Sicut enim illud quod in caligine est, clare videri non potest, et lux excellens hebetat oculum, ita et facit ipsum caligare qui lucem habitat inaccessibilem.

(1) Deut. IV.
(2) Malach. III.
(3) Exod. XX.
(4) Cap. XXXIV.
(5) Prov. VI.
(6) Act. II.
(7) Thren. I.
(8) I. Tim. VI.

Deinde cum dicit: *Et procellam,* ponit terribilia quantum ad auditum, quæ sumuntur ex parte legis. In lege autem tria erant valde terribilia, scil. magnitudo comminationum, gravitas præceptorum et multiplicatio ipsorum. Quantum ad primum dicit: *Et procellam,* quæ proprie est conturbatio maris: large autem dicitur turbatio aeris cum turbine et pluvia; unde significat austeritatem comminationum quæ erant in veteri lege [12]. *Sonitus tubæ* significat gravitatem præceptorum, ad quorum adimpletionem indicebatur homini quasi bellum contra seipsum. *Vox verborum* significat multitudinem præceptorum. Verborum, inquam, Dei per subjectam creaturam, scil. per angelum. *Ordinata per angelos, etc.* [13]. Deus enim per angelos ibi loquebatur, quæ omnia a Deo terribilia fuerunt, *quod illi qui vocem illam audierunt, excusaverunt se ne eis fieret verbum.* Unde dicitur Exod. XX: *Perterriti, atque timore percussi fuerunt, et steterunt procul dicentes Moysi: Loquere tu nobis, et audiemus: non loquatur nobis Dominus, ne moriamur.* Causam autem hujus excusationis subjungit, dicens: Quia non poterant verba Dei portare. Unde *non portabant,* id est, non sustinebant, *quod dicebatur. — Quid est omnis caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audivimus, et possit vivere* [14]? — Tunc autem dicuntur non portari verba Dei, quando vel intellectu non capiuntur, vel excedunt affectum.

Consequenter ponit pœnæ comminationem, dicens: *Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.* Exod. XIX, ubi dicitur: *Omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus non tanget eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur jaculis, sive jumentum fuerit, sive homo, non vivet.* Apostolus autem ad majorem terrorem non facit mentionem hic nisi de jumentis, quæ jubentur in lege occidi, ad ostendendum gravitatem peccati. Tamen mystice mons est altitudo mysteriorum divinorum: bestia vero est homo bestialiter vivens. *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, etc.* [15]. Hæc bestia duobus

(9) Cap. IX.
(10) II. Cor. III.
(11) Ubi supra.
(12) Deut. XXIX.
(13) Galat. III.
(14) Deut. V.
(15) Psal. XLVIII.

modis tangit montem. Uno modo blasphemando. *Posuerunt in cœlum os suum* [1]. *Educ blasphemum extra castra, et lapidet eum universus populus* [2]. Alio modo ingerendo se indigne divinis. *Qui perscrutator est majestatis, opprimetur a gloria* [3]. Ex his concludit, quod intendit, scil. quod ista valde terribilia erant, quia etiam nec jumentis parcebatur; unde dicit, quod *ita terribile est quod dicebatur*, in quo designatur differentia novi et veteris testamenti: quia vetus testamentum datum fuit in terrore, ut corda Judæorum, quæ prona erant ad idololatriam, terrerentur. Novum autem datum est in amore. *Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba pater* [4]. Unde et Christus non terrores in principio prædicationis suæ præmisit, sed regnum cælorum promisit. *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum* [5]. *Lex clementiæ in lingua ejus* [6].

Deinde cum dicit: *Moyses dixit*, agit de timore legislatoris, scil. Moysi. Lex enim per Moysen data est [7]. Si ergo ipse Moyses in legis datione territus fuit, ita ut diceret, ut dicit Apostolus hic: *Exterritus sum*, sc. interius, *et tremebundus*, exterius, qui fuit perfectissimus inter omnes, signum erat quod ipsa lex terribilis erat etiam ipsis perfectis, quia non dabat gratiam, ut dictum est, sed tantum ostendebat culpam. Unde ipsa fuit grave jugum, de quo dicit Petrus [8], quod hoc est jugum quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus. Sed lex Christi jugum suave est, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis [9]. Unde sciendum est, quod ista littera quam ponit hic Apostolus, non est Exod. xx; sed forte accepit eam Apostolus Exod. III, ubi in visione rubi territus fuit et dixit: Non sum eloquens ab heri et nudius tertius. Ex quo dixit vel facto saltem, etsi non verbo: Exterritus sum et tremebundus. Vel forte Apostolus utitur alia littera quam nos non habemus. Ex quo apparet, quod lex vetus fuit lex timoris.

(1) Psal. LXXII. (2) Levit. XXIV.
(3) Prov. XXV. (4) Rom. VIII.
(5) Matth. IV. (6) Prov. ult.
(7) Joan. I. (8) Act. XV.
(9) Rom. V. (10) Psal. CXXVII.

Deinde ponit conditiones novi testamenti, dicens: *Sed accessistis.* Ubi ostendit, quæ nobis in ipso proponuntur. Et sunt tria nobis promissa, sc. spes futuræ gloriæ, participatio ecclesiæ, et familiaritas Dei. Secundum ostendit, cum dicit: *Et ecclesiam primitivorum.* Tertium, ibi: *Et judicem omnium Deum.* In cælesti autem gloria duo sunt, quæ potissime bonos lætificabunt, sc. fruitio deitatis, et communis sanctorum societas. Nullius enim boni possessio jucunda est sine socio, ut dicit Boetius; et Psal. [10]: *Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare fratres in unum.* Fruitio autem in duobus consistit, sc. in visione intellectus, et in delectatione affectus; ut enim dicit Augustinus, fruimur cognitis in quibus voluntas delectata conquiescit. Propter visionem enim dicit: *Accessistis ad montem Sion.* Sion enim significat altitudinem divinæ contemplationis. *Respice Sion civitatem solemnitatis nostræ* [11]. Jucunditas et delectatio affectus significatur per *Jerusalem, civitatem cœlestem Dei viventis.* Ibi enim erit visio experimentalis pacis, quia nihil erit perturbans sive interius sive exterius. Unde dicitur civitas Dei, id est, civium unitas. Psal. [12]: *Jerusalem, quæ ædificatur ut civitas.* Item [13]: *Lauda, Jerusalem, Dominum, lauda Deum tuum, Sion.* Sequitur: *Qui posuit fines tuos pacem et adipe frumenti satiat te. — Illa, quæ sursum est, Jerusalem libera est* [14]. Unde nihil ultra erit desiderandum. *Ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens* [15]. Complementum autem sanctorum est communis societas, de qua dicit: *Multorum millium angelorum frequentiam*, id est, assiduitatem, quia semper ibi sunt. *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est* [16]. Quod autem sint multa millia, patet Dan. [17]: *Millia millium ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei.* Job [18]: *Numquid est numerus militum ejus?* Apoc. [19]: *Et erat numerus eorum millia millium.* Is. [20]: *Urbs frequens civitas exultans. — Et ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis.* Hæc de participatione ecclesiæ. Dicitur autem ecclesia domus Dei [21]. Primitivi

(11) Isa. XXXIII. (12) Psal. CXXI.
(13) Psal. CXLVII. (14) Galat. IV.
(15) Cant. VIII. (16) Matth. XVIII.
(17) Cap. VII. (18) Cap. XXV.
(19) Cap. V. (20) Cap. XXII. (21) I. Tim. III.

sancti sunt Apostoli, qui primitus et abundantius dona gratiæ perceperunt, per quos derivata sunt in posteros. *Non solum autem illa, sed et nosipsi primitias spiritus habentes* [1]. *Superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, etc.* [2]. Sicut autem antiquitus apud Romanos senatores qui assumebantur ad magnas dignitates describebantur, quos primus Pompilius in tabulis aureis scripsit, et dicebantur patres conscripti; ita Apostolus hic ad ostendendum dignitatem apostolorum dicit, quod conscripti sunt in cælis, cujus scripturæ liber est notitia quam Deus apud se habet de salvandis. Unde sicut ibi illud quod scribitur non de facili a memoria labitur, ita illi qui ibi per finalem justitiam scripti sunt, infallibiliter salvabuntur. Et dicitur liber ille, liber vitæ. *Gaudete et exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis* [3].

Deinde cum dicit: *Et judicem omnium*, ostendit quomodo consecuti sumus Dei familiaritatem. Et primo familiaritatem Patris, quia dicit: *Accessistis ad judicem omnium Deum* Patrem, scil. a quo est auctoritas judiciaria in divinis. Quod enim Filius judicet, habet a Patre. *Non est hoc tuum, qui judicas omnem terram* [4]. Illud autem, quod dicitur Joan. v, quod Pater omne judicium dedit Filio, intelligitur quantum ad corporalem præsentiam; quia sola persona Filii apparebit in judicio. Iste autem accessus est per fidem et charitatem. *Justificati igitur per fidem, pacem habeamus ad Deum, per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam, etc.* [5]. Secundo familiaritatem Spiritus sancti, cum dicit: *Et Spiritum sanctum justorum;* secundum Gloss. hic est triplex littera. Una est melior, quæ habetur in Græco: Et spiritum justorum perfectorum, id est: accessistis ad Spiritum sanctum, qui facit perfectos in justitia. *Ut video, spiritus est in hominibus* [6]. *Nescitis, quia templum Dei estis vos, et spiritus Dei habitat in vobis* [7]? Omnis enim justitia et perfectio est a Spiritu sancto. Alia littera: Et spiritum justorum perfectorum, et est sensus: Accessistis ad Deum, qui quidem est judex omnium, sed est quasi hæreditas spirituum justorum perfectorum. *Pars mea, Dominus, dicit anima mea* [8]. Tertia littera est: Et spiritus justorum perfectorum, id est: ut habeamus societatem cum spiritibus sanctorum, qui sunt justi et perfecti; sed prima melior est et planior. Tertio quantum ad familiaritatem Filii, dicit: *Et testamenti novi mediatorem Jesum;* quasi dicat: Accessistis ad Christum, qui est mediator illius novi pacti, in quo nobis promittuntur spiritualia. Non sic autem Moyses. Unde: *Ideo novi testamenti est mediator* [9]. *Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus* [10]. Modus autem istius mediationis fuit effusio sanguinis Christi; quia, ut dictum est supra [11], *Sine sanguinis effusione, non fit peccatorum remissio.* Et ideo dicit: *Accessistis ad aspersionem sanguinis.* — *Aspersi corda a conscientia mala* [12]. *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat, etc.* [13]. — Et loquitur Apostolus secundum ritum veteris legis, ubi post dationem veteris legis, populus aspersus est sanguine, qui erat figura sanguinis Christi, quo fideles mundandi erant. Sequitur: *Melius loquentem quam Abel.* Effusio enim sanguinis Christi figurata fuit in effusione sanguinis omnium justorum, qui fuerunt ab origine mundi. *Agnus qui occisus est ab origine mundi* [14], id est, occidi prævisus. Et ideo effusio sanguinis Abel signum fuit istius effusionis. Sed Christi sanguis melius loquitur, quam sanguis Abel: quia iste clamat vindictam, sed sanguis Christi ibi clamat veniam. *Pater, ignosce eis* [15]. — *Pro transgressoribus oravit* [16]. *Hic est sanguis novi testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum* [17]. Vel *melius loquentem,* id est, melius loqui facientem, quia sanguis Abel facit nos loqui, Abel esse hominem purum et justum; sed sanguis Christi facit nos loqui, Christum verum Deum justificantem.

(1) Rom. VIII.
(2) Ephes. II.
(3) Luc. XVI.
(4) Gen. XVIII.
(5) Rom. V.
(6) Job XXXI.
(7) I. Cor. III.
(8) Thren. III.
(9) Supra IX.
(10) I. Tim. II.
(11) Cap. IX.
(12) Supra X.
(13) Supra IX.
(14) Apoc. XIII.
(15) Luc. XXIII.
(16) Isa. LIII.
(17) Matth. XXVI.

LECTIO V.

Arguit ex præcedenti conditione, ostendens quomodo sanguis Christi melius loquatur, quam sanguis Abel.

25. Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum, qui super terram loquebatur: multo magis nos, qui de cælis loquentem nobis avertimus.

26. Cujus vox movit terram tunc: nunc autem repromittit, dicens: Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed et cælum.

27. Quod autem Adhuc semel dicit: declarat mobilium translationem, tamquam factorum, ut maneant ea, quæ sunt immobilia.

28. Itaque regnum immobile suscipientes habemus gratiam, per quam serviamus placentes Deo, cum metu et reverentia.

29. Etenim Deus noster ignis consumens est.

Supra posuit Apostolus conditionem utriusque testamenti, hic ex hoc arguit, et circa hoc facit duo. Primo enim arguit; secundo inducit conclusionem principaliter, ibi: *Itaque regnum immobile.* Circa primum duo facit. Primo enim præmittit intentionem suam; secundo arguit ad propositum, ibi: *Si enim illi.* Dicit ergo: Ita dictum est, quod sanguis Christi melius loquitur quam sanguis Abel. *Videte* ergo, *ne recusetis* vel condemnetis *loquentem*, id est, quod loquitur implete. Duo autem nobis loquitur sanguis Christi: primo enim loquitur nobis commemorando suum beneficium, quo datur nobis remissio peccatorum. Qui ergo iterum peccat, loquentem contemnit. Item loquitur exhortans ad imitandum. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus* [1]. Qui ergo non tollit crucem suam ad ipsum sequendum, recusat loquentem. *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra* [2]. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite* [3].

Deinde cum dicit: *Si enim illi*, arguit comparando locutionem veteris testamenti ad locutionem novi testamenti. Et hoc quantum ad duo, scil. quantum ad modum loquendi, et quantum ad efficaciam locutionis. Modus loquendi, quia ipse loquebatur super terram: hic autem est de cælo. Unde dicit: *Si illi*, scil. antiqui patres, *recusantes eum, qui loquebatur super terram*, scil. Christum. *Ego ipse qui loquebar, ecce adsum* [4], scil. per angelos vel prophetas. *Multifarie multisque modis olim loquens patribus in prophetis* [5]. — Vel *eum*, id est, angelum, per quem lex data est Moysi. *Ordinata per angelos* [6]. *Si enim, qui per angelos dictus est sermo, factus est firmus, etc.* [7]. *Hic est Moyses, qui fuit in ecclesia in solitudine, cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sinai, etc.* [8]. — *Non effugerunt*, sc. ultionem divinæ legis. *Effugium peribit ab eis* [9]. *Omnis prævaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem* [10]. Sequitur conclusio per locum a minori: Si illi qui recusaverunt loquentem de terra, non effugerunt, *multo magis nos, qui avertimus nobis loquentem de cælo*, non debemus recusare, quia sc. minus possemus effugere. Ille enim, qui nobis loquitur in novo testamento, Christus sc., jam est in cælis. *Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in cælum* [11]. *De cælo audire te fecit vocem suam, ut doceret te* [12]. Doctrina ergo veteris testamenti est doctrina Christi loquentis de terra propter duo. Primo, quia ibi sub figura terrenorum traduntur cælestia. Item ibi promittebantur terrena, sed doctrina novi testamenti est Christi loquentis de cælo; quia terrena convertimus in significationem cælestium, per intellectum mysticum. Item in ipso promittuntur cælestia. *Ecce enim merces vestra copiosa est in cælis* [13]. *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixero vobis cælestia credetis* [14]?

Consequenter comparat ad invicem utrumque testamentum quantum ad efficaciam locutionis. Et de efficacia quidem locutionis veteris testamenti dicit: *Cujus vox movit terram tunc*, id est, fecit commotionem in terra multipliciter; quia per signa in Ægypto, per divisionem maris, per motum terræ in deserto. *Terra mota est, etenim cæli distillaverunt, etc.* [15]. In quo significatur, quod tota illa locutio commovebat corda per terrena promissa.

Deinde cum dicit: *Nunc autem repromittit*, subjungit quantum ad efficaciam novi testamenti, et probat eam per auctoritatem Prophetæ, et post exponit

(1) I. Pet. II.
(2) Psal. XCIV.
(3) Matth. XVII.
(4) Isa. LII.
(5) Supra I.
(6) Galat. III.
(7) Supra II.
(8) Act. VII.
(9) Job XI.
(10) Supra II.
(11) Matth. ult.
(12) Deut. IV.
(13) Matth. X
(14) Joan. III.
(15) Psal. XCVII.

eam, ibi: *Quod autem dixit.* Auctoritas illa ponitur Aggæi II; non tamen secundum litteram nostram. Nos enim sic habemus: *Adhuc unum modicum est, et ego movebo, etc.* Apostolus autem accipit sic: *Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed etiam cælum.* Et est sensus idem. Et manifestum est, quod ista prolata fuerunt tempore veteris testamenti circa finem ejus, sc. post reditum transmigrationis ejus, quo tempore nihil restabat de veteri testamento. Ergo manifestum est, quod illud quod promittebatur, erat implendum in novo testamento, sc. novum cælum et nova terra. *Ecce ego creo novos cælos, et terram novam* [1]. Quæ quidem creatio ostensa est in spiritu Joanni. *Et vidi cælum novum et terram novam* [2] In illa enim innovatione movebuntur cæli. Potest autem cælum dupliciter accipi. Uno modo cælum aereum, et istud igne ultimæ flagrationis purgabitur, ut supra dictum est [3]. Alio modo cælum sydereum, et istud non purgabitur, sed mutabitur quantum ad novum statum, quia cessabit a motu, et augebitur claritas partium ejus; quia lux lunæ erit ut lux solis, et lux solis septempliciter, ut dicitur Is. c. XXX. Dicit ergo: *Nunc autem*, id est, per novum testamentum, *repromittit dicens: Adhuc semel et ego non solum movebo terram, sed etiam cælum.*

Consequenter cum dicit: *Quod autem dicit, etc.*, exponit verba prophetiæ, et facit magnam vim in hoc quod dicit: *Adhuc semel.* Quod enim dicit, *adhuc*, ostendit quod mobilia sunt. Sed quod dicit, *semel*, ostendit quod a statu mobilitatis et corruptibilitatis mutanda sunt ad statum incorruptionis et immutabilitatis. Si enim post motionem illam remanerent in statu mutationis, non diceret, Semel, sed Iterum et iterum, quod est contra Origenem, qui voluit quod mundus in infinitum renovabitur ac recuperabitur. Dicit ergo: *Quod autem dicit: Adhuc semel, declarat translationem mobilium,* ad statum sc. immobilitatis. Et quasi aliquis quæreret, utrum Deus hoc possit facere, subdit: *Tamquam factorum.* Omnia enim facta divinæ potestati subjiciuntur. Unde sicut ex nihilo fecit ea Deus, ita potest ea pro suæ voluntatis arbitrio immutare. Et hoc, *ut maneant ea quæ sunt immobilia*, id est, quantum ad essentias suas principales remaneant immobilia, sed quantum ad aliquas accidentales dispositiones immutabuntur. *Et sicut operatorium mutabis eos, et mutabuntur, etc.* [4]. Quæ supra [5] sunt exposita. Ex his patet, quod ista in veteri testamento, etsi movebantur, non tamen ad statum incorruptionis et immutabilitatis; sed hoc fit tantum in novo, in signum quod promissa veteris testamenti erant mutabilia, non autem novi.

Deinde cum dicit: *Itaque regnum immobile,* ponit conclusionem principaliter intentam; postquam enim multipliciter commendavit gratiam et beneficia per Christum nobis collata et conferenda, principaliter intendit nos inducere ad serviendum ei. Et hoc concludit, quod ex quo nobis in novo testamento promittuntur bona immobilia, debemus Christo, qui repromittit, servire in timore et reverentia. Et hæc est conclusio principalis; unde primo resumit beneficium exhibitum, dicens: *Itaque ex quo,* sc. Deus nobis repromittit cælum et terram immobilia, per quæ designantur bona futura immobilia et sempiterna, *habemus*, id est, reddimus, *gratiam*, id est, gratiarum actionem. *Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus* [6]. Et hoc, *suscipientes*, id est, quia suscipimus etsi non in re, tamen in spe promissionis *regnum immobile. — Regnum tuum, regnum omnium sæculorum* [7]. *Regni ejus non erit finis* [8]. — Vel per gratiam intelligitur donum gratiæ, quod in præsenti recipimus tamquam pignus æternæ gloriæ. Et ideo dicit: *Itaque suscipientes regnum immobile*, id est, futuræ gloriæ, quod nobis promittitur. *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum* [9]. Quod enim speramus, habemus, sc. gratiam, quam tamquam quoddam gloriæ inchoativum accipimus. Sicut enim natura non deficit in necessariis, multo minus Deus. Et ideo dat nobis spem illius regni, et per consequens gratiam per quam perveniamus. *Accessum habemus per fidem in gratiam* [10]. *Gratiam et gloriam dabit Dominus* [11]. Sequitur: *Per quam serviamus*

(1) Isa. LXV.
(2) Apoc. XXI.
(3) Cap. X.
(4) Psal. CI.
(5) Cap. I.
(6) II. Cor. IX.
(7) Psal. CXLIV.
(8) Luc. I.
(9) Luc. XII.
(10) Rom. V.
(11) Psal. LXXXIII.

placentes Deo cum metu et reverentia, ubi inducit ad obsequium ut a nobis requisitum. Dictat enim ratio naturalis, quod ei a quo multa beneficia recipimus, obligamur ad reverentiam et ad honorem exhibendum; ergo multo fortius Deo, qui nobis maxima donavit, et infinita repromisit. Et ideo dicit, quod per istam gratiam, scil. nobis datam et dandam, serviamus Deo placentes, cum metu et reverentia. Non enim sufficit tantum servire Deo, quod potest fieri per actionem exteriorem, nisi etiam placeamus ei per intentionem rectam, et per amorem. *Placens Deo factus est dilectus* [1]. *Placebo Domino in regione vivorum* [2]. Maxime autem servitur Deo per obsequium interius [3], et [4]: *Serviamus illi in sanctitate et justitia.* Deus autem propter creationem dicitur dominus: propter regenerationem vero, pater. Domino debetur timor, sed patri amor et reverentia. *Filius honorat patrem, et servus dominum timebit. Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? Et si dominus ego sum, ubi timor meus* [5]? Ergo Deo serviendum est cum metu et reverentia. *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore* [6]. Quod autem ita debeamus servire Deo, probat per auctoritatem sumptam Deut. IV: *Etenim Deus noster ignis consumens est.* Hoc autem, quod Deus dicitur ignis, non dicitur hoc, secundum Dionysium, quod sit aliquod corporeum, sed quia intelligibilia designantur per sensibilia, inter quæ ignem reperimus habere majorem nobilitatem, et majorem claritatem; item majorem activitatem; item majorem altitudinem in situ. Item est magis purgativus et consumptivus, ideo Deus præcipue nominatur ignis, propter ejus claritatem, quia lucem habitat inaccessibilem [7]. Item quia maxime activus. *Omnia opera nostra operatus est in nobis* [8]. Item altior est in situ. *Excelsus super omnes gentes Dominus, etc.* [9]. Item purgat peccata, et quasi consumit. Unde dicit hic, quod *est ignis consumens*, sc. peccata. Malach. [10]: *Ipse enim quasi ignis conflans.* Et sequitur: *Et purgabit filios Levi.* Supra [11]: *Purgationem peccatorum faciens.* Item consumit peccatores puniendo. *Terribilis autem quædam expectatio et ignis æmulatio, quæ consumptura est adversarios* [12]. Et ideo quia ista nobis promissa sunt Is. X: *Erit lumen Israel in igne, et sanctus ejus in flamma;* Ps. XCVI: *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus;* et ideo debemus studere ad serviendum et placendum Deo.

(1) Sap. IV. (2) Psal. CXIV.
(3) Psal. L. (4) Luc. I.
(5) Malach. I. (6) Psal. II.

(7) I. Tim. VI. (8) Isa. XXVI.
(9) Psal. CXII. (10) Cap. III.
(11) Cap. I. (12) Supra X.

CAPUT XIII.

Quomodo sese habere debent ad operandum bona ostendit, ac inter cætera hospitalitatis meminit, quia per eam nonnulli, etiam angelos hospitio susceperunt.

1. Charitas fraternitatis maneat in vobis.
2. Et hospitalitatem nolite oblivisci: per hanc enim placuerunt quidam, angelis hospitio receptis.
3. Mementote vinctorum, tamquam simul vincti: et laborantium, tamquam et ipsi in corpore morantes.
4. Honorabile connubium in omnibus, et thorus immaculatus. Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus.
5. Sint mores sine avaritia, contenti præsentibus. Ipse enim dixit: Non te deseram, neque derelinquam.
6. Ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adjutor: non timebo quid faciat mihi homo.
7. Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem.
8. Jesus Christus heri et hodie: ipse et in sæcula.

Postquam supra monuit eos Apostolus, qualiter se debent habere ad perferenda mala; hic monet quomodo se debeant habere ad operandum bona. Unde secundum Gloss. ab isto loco incipit moralis instructio post commendationem et exhortationem ad imitandum ipsum. Et circa hoc duo facit; primo enim hortatur ipsos ad bona; secundo orat pro eis, ibi: *Deus autem pacis.* Circa primum tria facit: primo enim ostendit, quomodo debent bonum operari, quantum ad proximos; secundo quantum ad seipsos, ibi: *Honorabile connubium;* tertio quantum ad prælatos, ibi: *Mementote præpositorum.* Dicit ergo quantum ad primum sic: Dictum est, quod promissum est nobis regnum immobile, ad quod si volumus pervenire, necesse est nos charitatem habere. Ergo *charitas fraternitatis maneat in vobis.* — *Qui non diligit fratrem suum, quem videt, Deum*

quem non videt, quomodo potest diligere [1]? Item: *Omnes invicem honorate, fraternitatem diligite* [2]. — Quia vero charitas non est otiosa, ut dicit Gregorius, ideo hortatur ad opera charitatis. *Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate* [3]. Ideo dicit, quod debemus ostendere charitatem peregrinis per hospitalitatem, vinctis per compassionem pauperibus per subventionem. Et primum ponit, ibi: *Et hospitalitatem nolite oblivisci*; secundum, ibi: *Mementote vinctorum*; tertium, ibi: *Et laborantium*. Dicit ergo quantum ad primum: *Nolite oblivisci hospitalitatem*. Et dicit, oblivisci, quia isti aliquando in prosperitate sua multum fuerant hospitales, sed modo depauperati erant; et ideo non ita bene poterant, tamen animat eos ad continuandum secundum possibilitatem suam. *Hospitalitatem sectantes* [4]. Et specialiter facit mentionem de hospitalitate, quia qui peregrinos recipit, tria opera misericordiæ simul implet, quia et recipit, et cibat, et potat. *Hospitales invicem sine murmuratione* [5] Et subdit rationem, quia *per hanc multi placuerunt, angelis hospitio receptis*, sicut patet de Abraham et Lot [6]. Alia littera habet: Per hanc quasi nescientes, receperunt angelos, quia non credebant eos esse angelos, quod verum est in principio; unde quod Abraham adoravit eos, putavit quod essent viri sancti a Deo missi, et adoravit eos adoratione duliæ, quæ exhibetur sanctis, et quasi hominibus cibos obtulit. Sed postmodum intellexit eos angelos, in quibus Deus loquebatur, et locutus est eis sicut Deo, dicens: Non est hoc tuum, qui judicas omnem terram, et similiter Lot. Quantum ad secundum dicit: *Mementote vinctorum* illorum, scil. qui propter Deum missi sunt in carcerem; mementote visitando et redimendo, tamquam essetis simul corporaliter cum eis vincti. Hoc enim est aliud opus misericordiæ. *In carcere eram, et venistis ad me* [7]. Contra quod Is. XIV dicitur: *Vinctis ejus non aperuit carcerem*. Hoc ipsi aliquando fecerunt, sicut patet supra [8]. Specialiter autem hoc pertinet ad opus misericordiæ, alienam miseriam suam reputare. Quantum ad tertium dicit: *Et laborantium*, sive labore corporali. *Labores manuum tuarum, quia manducabis* [9]. Sive sollicitudine spirituali. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere* [10]. Sive in malis sustinendis. *Et cognovi, quod in his quoque esset labor et afflictio spiritus* [11]. Breviter tota præsens vita labor quidam est. *Homo ad laborem nascitur, et avis ad volatum* [12]. Supple mentotote, *tamquam et ipsi in corpore morantes*. Per quod experti estis, quid necesse sit laborantibus. *Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso* [13]. *Omnia quæcumque vultis, ut faciant vobis homines, eadem et vos facite illis* [14].

Deinde cum dicit: *Honorabile connubium*, monet bona facere quantum ad seipsum: et circa hoc duo facit. Primo enim ponit monitionem contra concupiscentias carnalium delectationum; secundo contra cupiditatem rerum exteriorum, ibi: *Sint mores sine avaritia*. Primo ergo ponit monitionem, dicens: *Honorabile, etc.* Circa quod sciendum est, quod circa venerea contingit dupliciter peccatum. Uno modo per illicitam conjunctionem soluti cum soluta, et quantum ad hoc dicit: *Honorabile connubium*, supple sit in omnibus, qui continere nolunt, non conjunctio fornicatoria. Et dicitur honorabile, quando fit secundum debitas circumstantias matrimonii. Ex quo patet quod actus matrimonialis potest esse sine peccato, quod est contra hæreticos. *Si nupserit virgo, non peccavit* [15]. Unde Dominus ad ostendendum bonum esse actum matrimonii, primum signum fecit in nuptiis; et matrimonium nobilitavit præsentia sua corporali; et nasci voluit de conjugata. Alio modo per violentiam thori maritalis, quando sc. vir accedit ad alterius uxorem, vel mulier ad alterius virum. Et quantum ad hoc dicit: *Et thorus immaculatus*. Et Sap. [16]: *Neque vitam, neque nuptias mundas jam custodiunt, sed alius alium per injustitiam occidit, aut adulterans contristat*. Item [17]: *Felix sterilis et incoinquinata, quæ nescivit thorum in delicto, habebit fructum in respectione animarum sanctarum*. Subdit autem Apostolus rationem, dicens:

(1) I. Joan. IV. (2) I Pet. II.
(3) I. Joan. III. (4) Rom. XII.
(5) I. Joan. IV. (6) Gen. XIX.
(7) Matth. XXV. (8) Cap. X.
(9) Psal. CXXVII. (10) II. Tim II.
(11) Eccle. I. (12) Job V.
(13) Eccli. XXXI. (14) Matth. VII.
(15) I. Cor. VII. (16) Cap. XIV. (17) Cap. III.

Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus. In quo elidit errorem aliquorum dicentium, quod Deus peccata carnalia non punit, nec curat. *Nemo vos seducat inanibus verbis, propter hæc enim*, sc. propter peccata carnalia, quæ præmiserat, *venit ira Dei in filios diffidentiæ* [1]. Ideo dicit hic: *Fornicatores*, propter hoc quod dixit, honorabile connubium, *et adulteros*, propter hoc, quod dixit, thorus immaculatus, *Deus judicabit*, id est, condemnabit. *Omnis fornicator aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet partem in regno Dei et Christi* [2].

Deinde cum dicit: *Sint mores*, prohibet cupiditatem bonorum exteriorum: circa quæ contingit peccare duobus modis. Uno enim modo per tenacitatem; alio modo per cupiditatem. Liberalitas enim est virtus, quæ ponit medium circa pecunias, quantum ad dationem, et quantum ad acceptionem. Quantum ad primum, sc. contra tenacitatem, dicit: *Sint mores sine avaritia.* Avarus enim dicitur nimis tenax, quasi avidus æris. Unde Eccli. [3]: *Avaro nihil est scelestius.* Quantum ad secundum dicit: *Contenti præsentibus.* Illi qui super his quæ habent, volunt alia cumulare, non sunt contenti præsentibus. *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus* [4]. Vel quod dicitur: *Sint mores sine avaritia*, prohibet avaritiam quantum ad cupiditatem et tenacitatem. Cum vero dicit: *Contenti præsentibus*, excludit causam avaritiæ, sc. sollicitudinem. *Nolite solliciti esse, etc.* [5]. Non enim prohibetur, quod homo non sollicitetur de rebus in posterum necessariis, sed quod cura et sollicitudo non præoccupet mentem. Sic enim qui præoccupat futuram sollicitudinem, sollicitus est in crastinum.

Deinde cum dicit: *Ipse enim dixit*, ponit monitionis rationem. Et est ratio, quare non debemus superflue esse solliciti, sed tamen facere quod in nobis est, sc. cum fiducia divini auxilii. *Ipse enim dixit* [6]: *Non te deseram*, sc. quin ministrem tibi necessaria, *neque derelinquam*, sc. fame perire. Ps. [7]: *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem.* Vel, *Non derelinquam, quin liberem te a malis.* Et ex hoc causatur fiducia in corde, *ita ut confidenter dicamus.* Is. [8]: *Fiducialiter agam, et non timebo.* Et quid dicemus? Illud Ps. [9]: *Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo.* Adjutor inquantum a malis liberat. Ps. [10]: *Adjutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis.* Et ideo non timebo quid faciat mihi homo, id est, adversarius quicumque carnalis. *Quis tu, ut timeas ab homine mortali* [11]? Vel diabolus, qui dicitur homo ab homine victo; sicut Scipio Africanus a devicta Africa dictus est Africanus. *Inimicus homo hoc fecit* [12].

Deinde cum dicit: *Mementote præpositorum, etc.*, ostendit quomodo debent bonum operari, quantum ad prælatos. Et circa hoc facit duo: primo enim ostendit, quomodo se debent habere ad mortuos, sc. ut eorum sequantur exempla; secundo quomodo ad viventes, sc. ut eis obediant, ibi: *Obedite præpositis vestris.* Quantum ad primum duo facit. Primo enim ostendit, quomodo bonorum doctrinam imitentur; secundo quomodo malorum doctrinam devitent, ibi: *Doctrinis variis.* Dicit ergo: *Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei*, id est, Apostolorum qui vobis prædicaverunt. *Attendite ad Abraham patrem vestrum, etc.* [13]. Non solum autem prædicaverunt verbo, sed etiam facto ostenderunt. *Sermonem confirmante sequentibus signis* [14]. Non solum mementote verborum, sed etiam *intuemini exitum. — Mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus suis, et accipietis gloriam magnam, etc.* [15]. *Exemplum accipite, fratres mei, mali exitus, et longanimitatis, et laboris, et patientiæ, prophetas qui locuti sunt in nomine Domini, etc.* [16]. Sed non solum hoc imitemini, sc. exitum, ut sc. pro Christo patienter sustineatis, sed etiam *conversationem;* ad bonam enim mortem venitur per bonam conversationem; *imitamini etiam fidem* illorum et ab illa non declinetis. Sequitur: *Jesus Christus heri, et hodie ipse et in sæcula;* secundum Gloss sic introducitur littera ista: Ipse enim supra dixerat, quod sc. dictum est Josue I: *Non te deseram, neque de-*

(1) Ephes. v.
(2) Ibidem.
(3) Cap. x.
(4) I. Tim. vi.
(5) Matth. vi.
(6) Josue i.
(7) Psal. xxx.
(8) Cap. xii.
(9) Psal. cxvii.
(10) Psal. xlv.
(11) Isa. li.
(12) Matth. xiii.
(13) Isa. li.
(14) Matth. ult.
(15) I. Mach. ii.
(16) Jac. v.

relinquam ; poterant isti dicere: Ille cui hoc dictum est, bene debebat confidere de Dei adjutorio, nos autem non sic, quibus non est dictum. Hoc removet Apostolus, dicens quod Christus, qui hoc dixit Josue, manet in æternum. Et ideo sicut tunc potuit ipsum juvare, ita potest modo auxiliari nobis. Ideo dicit *Jesus Christus heri et hodie, etc.* Vel potest referri ad immediate dictum. Jam enim dixerat, quod deberent imitari Apostolos. Poterant dicere, quod non est simile, quia illi immediate instructi fuerunt a Christo et servierunt sibi, nos autem non sic. Et ideo dicit Apostolus quod Christus manet; ideo et instruit nos ad serviendum sibi. Unde dicit: *Jesus Christus heri*, sc. in tempore primitivorum Apostolorum, *et hodie*, sc. in tempore isto; *ipse et in sæcula.* — *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi* [1]. *Dixit Dominus Deus, qui erat, et qui est, et qui venturus est omnipotens* [2]. *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* [3]. — In hoc ergo ostendit Apostolus æternitatem Christi.

LECTIO II.

A doctrina sanctorum, qui jam decesserunt, non vult Hebræos abduci, nam gratia cor firmare debent, non escis.

9. Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.

10. Habemus altare, de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deserviunt.

11. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra.

12. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.

13. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes.

14 Non enim habemus hic manentem civitatem: sed futuram inquirimus.

15 Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum confitentium nomini ejus.

16. Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci. Talibus enim hostiis promeretur Deus.

Supra monuit Apostolus ad imitandum exempla et conversationem eorum, qui decesserunt, hic monet ad insistendum doctrinæ eorum. Et circa hoc duo facit. Primo enim ponit monitionem suam; secundo assignat rationem, ibi: *Habemus altare.* Iterum prima in duas. Primo enim ponit monitionem suam in generali; secundo explicat ipsam, ibi: *Optimum enim est gratia.* Dicit ergo: *Nolite abduci variis et peregrinis doctrinis;* quasi dicat: Ita dixi quod debetis imitari fidem apostolorum. Ergo a doctrina ipsorum per quamcumque aliam doctrinam nolite abduci, id est, removeri. Ubi sciendum est, quod cum veritas consistat in medio, cujus est unitas, et ideo uni vero multa falsa opponi possunt, sicut uni medio multa extrema. Doctrina ergo fidei una est, quia a puncto in punctum non convenit ducere nisi unam rectam lineam. Omnes aliæ doctrinæ multæ sunt, quia a recto multis modis contingit deviare. Et ideo dicit, *Doctrinis variis*, id est divisis. *Divisum est cor eorum, nunc interibunt* [4]. Hæ sunt illæ doctrinæ, de quibus I. Tim. IV: *Doctrinis dæmoniorum in hypocrisi loquentium mendacium.* Item sunt peregrinæ, sc. a fide catholica, a nobis autem tales doctrinæ non sunt sustinendæ, quia non sumus hospites et advenæ, sed sumus cives sanctorum et domestici Dei [5].

Deinde cum dicit: *Optimum est gratia*, explicat in speciali, quæ sunt variæ et peregrinæ doctrinæ. Unde sciendum est, quod in primitiva ecclesia fuit unus error, quod ad salutem necessaria erat observantia legalium, quæ præcipue consistebat in quibusdam cibis sumendis, puta agni paschalis [6], et in abstinendo a quibusdam cibis, sicut patet Levit. XI, et in aliis multis locis. Alius error fuit, quod passim licebat uti delectationibus corporalibus. Et iste fuit error Nicolaitarum. Et de utroque possunt hæc verba exponi, sed magis proprie de primo; dixit ergo supra: Nolite abduci a veritate fidei, per varias et peregrinas doctrinas. *Non cito moveamini a sensu vestro* [7]. *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi in aliud evangelium* [8]. Deus enim a nobis requirit cor. *Præbe, fili mi, cor tuum mihi* [9]. Et ideo *optimum est gratia stabilire*, nam debet esse firmum et stabile. Contra quod dicitur in Psalmo XXXIX: *Cor meum dereliquit me.* Hoc autem non stabilitur escis corporalibus, sed per gratiam justificantem. *Justificati*

(1) Matth. ult. (2) Apoc. I.
(3) Psal. CI. (4) Osee X.
(5) Ephes. II. (6) Exod. XII.
(7) II. Thess. II. (8) Galat. II. (9) Prov. XXIII.

gratis per gratiam ipsius et per redemptionem, quæ est in Christo Jesu [1]. Et ideo dicit: *Non escis, quæ non profuerunt. Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia et pax, etc.* [2]. — Non est ergo stabilimentum cordis in moderata vel superflua sumptione cibi, sed magis in gratia Dei. *Paratum cor ejus sperare in Domino, confirmatum est cor ejus, non commovebitur, donec, etc.* [3]. Spes autem est quasi anchora stabiliens corda. *Confugimus ad tenendam propositam nobis spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam et firmam* [4]. Et dicit, quod *non profuerunt ambulantibus in eis*, id est, sperantibus in eis, quia illis qui eis utuntur ad necessitatem prosunt ad salutem corporis; sed qui totum studium ponunt in eis, ambulant in ipsis, et talibus nec proficiunt ad salutem animæ nec corporis. *Numquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es* [5]?

Deinde cum dicit: *Habemus altare*, assignat rationem, et est valde subtilis. Sicut enim legitur Lev. XVI, decima die septimi mensis, summus sacerdos sanguinem vituli et hirci inferebat intra sancta, pro sua ignorantia, et illorum corpora cremabantur extra castra. Et quia erat oblatio sacerdotum, non comedebantur carnes eorum. Quod enim offerebant pro peccato sacerdotum non comedebant, sed extra castra comburebant. Ex ista ergo figura trahit Apostolus mysterium. Per sanguinem enim illum figurabatur sanguis Christi, ut supra dictum est [6]. Vitulus enim et hircus Christum figurabant, quia vitulus erat hostia sacerdotalis, et hircus immolabatur pro peccato. In quo figurabatur, quod Christus debebat immolari pro peccato, non suo, sed populi. Vitulus ergo et hircus immolatus est Christus sacerdos seipsum offerens pro peccatis nostris. Sanguis ergo Christi illatus est intra sancta, et caro cremata est extra castra. Ubi duplex est significatum. Unum, quod Christus in civitate immolatus est linguis Judæorum. Unde et Marcus dicit ipsum hora tertia crucifixum, licet hora sexta fuerit in cruce levatus. Aliud quod per virtutem passionis suæ Christus intra cælestia sancta nos introducit ad Patrem. Quod autem corpora illorum cremabantur extra castra, quantum ad caput nostrum, significat quod Christus passurus erat extra portam: quantum vero ad nos, qui sumus membra, significat quod pro illis, qui sunt extra castra legalium vel exteriorum sensuum, immolatur Christus. Qui enim erant in castris, de carnalibus illis non comedebant. Hæc est ergo figura, quam proponit Apostolus, cujus primo ponit significatum; secundo ponit figuram, ibi: *Quorum enim animalium;* tertio inducit conclusionem: *Exeamus igitur.* Dicit ergo: Stabiliamus corda nostra non escis, sed gratia. Aliter enim non possumus, quia *Habemus altare.* Istud altare vel est crux Christi, in qua Christus pro nobis immolatus est; vel ipse Christus, in quo, et per quem preces nostras offerimus. Et hoc est altare aureum, de quo dicitur Apoc. VIII. *De isto ergo altari non habent potestatem edere*, id est, fructum passionis Christi percipere, et ipsi tamquam capiti incorporari, *qui tabernaculo* legalium *deserviunt.* — *Si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit* [7]. — Vel tabernaculo corporis deserviunt, qui carnales delectationes sequuntur. *Carnis curam ne feceritis in desideriis* [8]. Talibus enim nihil prodest. *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit* [9]. Dicitur autem corpus tabernaculum, quia in ipso tamquam in bello habitamus contra hostes, et modicum manet. *Velox est depositio tabernaculi mei* [10]. Et ideo non est ei deserviendum.

Deinde cum dicit: *Quorum enim animalium*, prosequitur figuram ipsam. Et primo figuram veteris legis; secundo figuram novi testamenti, ibi: *Propter quod et Jesus.* Quantum ad primum dicit: *Quorum enim animalium, etc.* Et potest legi littera ista duobus modis. Uno modo sic: *Horum animalium corpora cremantur extra castra*, sc. vituli et hirci, *quorum sanguis infertur in sancta per pontificem pro peccato* sacerdotum et multitudinis. Aliter sic, ut per illa animalia intelligatur Christus vel sancti ejus. Per omnes enim hostias veteris legis figurabatur Christus, et per con-

(1) Rom. III.
(2) Rom. XIV.
(3) Psal. CXI.
(4) Supra VI.
(5) Jerem. XI.
(6) Cap. IX.
(7) Galat. V.
(8) Rom. XIII.
(9) I. Cor. XI.
(10) II. Pet. I.

sequens membra ejus: Christi ergo corpus, cujus sanguis illatus est in sancta cælestia pro peccato totius mundi, igne passum in ara crucis, extra portas Jerusalem, quasi extra castra crematum est. Vel etiam sancti extra castra, id est, extra communem societatem hominum, igne charitatis, jejuniis, orationibus et aliis operibus misericordiæ se cremant. Quorum, id est, pro quibus efficaciter sanguis Christi in sancta illatus est. Primus sensus litteralis est. *Propter quod*, adaptat ad id, quod fuit in novo testamento figuræ veteris testamenti, ut sit consonantia inter ipsa. Unde dicit: *Propter quod et Jesus, etc.* Et patet totum.

Deinde cum dicit: *Exeamus igitur ad eum*, inducit duas conclusiones. Secunda, ibi: *Per ipsum ergo.* Quantum ad primum dicit: Ita dictum est quod nos habemus altare, quod est extra castra. Duo ergo debemus facere, sc. ad ipsum accedere, et super illud sacrificare. Modus accedendi ponit primo, dicens, quod sicut Christus passus est, et improperium passionis extra portam sustinuit, sic et nos *exeamus ad eum extra castra*, id est, extra communem societatem carnalium, vel extra observantiam legalium. Vel extra sensus corporis, *portantes improperium ejus*, sc. Christi, id est, signa passionis Christi, per quæ Christus factus est opprobrium hominum et abjectio plebis. *Improperium expectavit cor meum et miseriam* [1]. Vel improperium portemus, id est, renuntiemus legalibus, adveniente veritate, propter quod sumus Judæis improperium, id est propter signa pœnitentiæ quæ a carnalibus impropenantur. *Majores divitias æstimans thesauris Ægyptiorum, improperium Christi* [2]. Sicut enim accusatus est Christus, quod subverteret legem, ita Apostolo improperabatur, quod prædicaret non debere servari legalia. *Ego auten, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior* [3]? Subdit autem rationem ejus, dicens· *Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.* Homo enim libenter manet in loco suo proprio. Finis enim noster non sunt legalia, nec temporalia, sed finis noster Christus est. *Finis noster Christus est, ad salutem omni credenti* [4]. Non ergo habemus hic manentem civitatem, sed ubi est Christus: ergo exeamus ad ipsum. *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, etc.* [5]. *Respice Sion, civitatem solemnitatis nostræ* [6]. *Expectabat fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor Deus* [7]. Item meliorem civitatem appetunt, id est cælestem. Ad ipsum enim intendimus transferri, sicut ad locum et altare nostrum. Ergo exeundum est ad illud

Deinde cum dicit: *Per ipsum ergo offeramus*, ponit secundam conclusionem, quod sc. super istud altare sacrificare debemus, et qualia sacrificia. Duplex est autem sacrificium, quod super altare Christi offerre debemus, sc. devotionem ad Deum, et miserationem ad proximum. Quantum ad primum dicit, quod postquam non sunt offerenda sacrificia legalia. *Sacrificium et oblationem noluisti* [8]. — *Ergo per ipsum*, id est per Christum, *offeramus semper Deo hostiam laudis.* — *Sacrificium laudis honorificabit me* [9]. — Istud autem sacrificium laudis vocat fructum labiorum, id est confessionem vocis. Melius enim laudatur Deus ore, quam occisione animalium. Unde dicit: *Fructum labiorum confitentium nomini ejus.* Hoc est enim necessarium. *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* [10]. *Reddemus vitulos labiorum nostrorum* [11]. *Creavi fructum labiorum, pacem* [12]. Hoc autem sacrificium debet esse *semper*, id est, continue: sicut in lege erat juge sacrificium, sicut patet Num. XXVIII. Ps. [13]: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus ejus in ore meo.* Aliud sacrificium ponit, cum dicit: *Beneficentiæ autem et communionis nolite oblivisci;* quasi dicat: Olim opere exhibebatis opera misericordiæ, modo autem saltem corde, si non potestis opere. Et ideo dicit: *Nolite oblivisci beneficentiæ*, id est, liberalitatis, quantum ad ea quæ datis. Largus enim beneficus dicitur. *Bonum autem facientes, non deficiamus* [14]. *Benefac humili, et non dederis impio* [15]. — *Et*

(1) Psal. LXVIII.
(2) Supra XI.
(3) Galat. V.
(4) Rom. X.
(5) Coloss. III.
(6) Isa. XXXIII.
(7) Supra XI.
(8) Ps. XXXIX.
(9) Psal. XLIX.
(10) Rom. X.
(11) Osee XIV.
(12) Isa. LVII.
(13) Psal. XXXIII.
(14) Galat VI.
(15) Eccli. XII.

nolite oblivisci communionis, quantum ad ea quæ servatis, ut tempore suo communicetis. *Omnes etiam qui credebant, erant pariter et habebant omnia communia* [1]. *Necessitatibus sanctorum communicantes* [2]. Vel communionis, id est charitatis, per quam sunt omnia communia. Quare autem istud duplex beneficium offerre debeamus, ostendit, dicens: *Quia talibus hostiis promeretur* passive *Deus*, id est, possumus Deum mereri talibus sacrificiis: ipse enim est merces nostra, quam istis operibus possumus acquirere. *Ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis* [3]. *Tunc acceptabis sacrificium justitiæ, etc.* [4]. *Colent eum in hostiis et muneribus, et vota vovebunt Domino, et solvent* [5].

LECTIO III.

Quomodo erga prælatos adhuc viventes, se habere debeant ostendit, pro se cupit orationes fieri, ac demum gratia epistolium signat.

17. Obedite præpositis vestris, et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes. Hoc enim non expedit vobis.

18. Orate pro nobis. Confidimus enim quia bonam conscientiam habemus, in omnibus bene volentes conversari.

19. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis.

20. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum,

21 Aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem, faciens in vobis, quod placeat coram se per Jesum Christum: cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen

22. Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii. Etenim perpaucis scripsi vobis.

23. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo, si celerius venerit, videbo vos.

24. Salutate omnes præpositos vestros, et omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres.

25. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

Supra monuit Apostolus, quomodo se debent habere ad prælatos mortuos, ut sc. in fide ipsorum permaneant; hic monet eos, qualiter se debeant habere ad viventes, et primo quomodo ad alios; secundo quomodo ad seipsum Paulum, ibi: *Orate pro nobis, etc.* Dicit ergo: *Obedite præpositis vestris.* Ubi considerandum est, quod duo debemus prælatis sc. obedientiam, ut ipsorum mandata impleamus. Unde dicit: *Obedite.* — *Melior est obedientia quam victimæ* [6]. — Item reverentia, ut eos honoremus tamquam patres, et ipsorum disciplinam toleremus. Et ideo dicit: *Subjacete eis.* — *Subjecti estote omni humanæ creaturæ* [7]. *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit* [8]. — Rationem subjectionis subdit, dicens: *Ipsi enim pervigilant.* Quare enim debeamus obedire et subjici prælatis, hoc est ideo, quia incumbit eis labor, et periculum imminet. Unde quantum ad laborem sollicitudinis, qui eis incumbit de regimine subditorum, dicit, quod *ipsi pervigilant*, id est, perfecte vigilant. *Qui præest in sollicitudine* [9]. Vigilare enim super gregem commissum incumbit prælatis. Unde Luc. II dicitur: *Pastores*, per quos designantur prælati, *erant vigilantes et custodientes vigilias noctis super gregem suum;* quia dum dormiunt homines, inimicus homo superseminat zizania in medio tritici, ut dicitur Matth. XIII. Quantum autem ad periculum quod imminet, dicit: *Quasi pro animabus vestris redditurі rationem.* Hoc est enim maximum periculum, hominem de factis alterius rationem reddere, qui pro suis non sufficit. *Custodi virum istum, qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro anima illius* [10]. Reddent enim prælati in die judicii rationem de sibi commissis, quando fiet eis illa quæstio [11]: *Ubi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Quid dices, cum visitaverit te? Tu enim docuisti eos adversum te*, sc. loquendo bona et faciendo mala, *et erudisti in caput tuum*, per mala tua exempla. Gregorius: Scire debent prælati, quod tot mortibus digni sunt, quot exempla perditionis ad subditos transmittunt. *Fili, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum, etc.* [12]. Prælatus enim manu, id est, exemplo boni operis, et ore, id est prædicatione obligat se Christo pro subditis. Dicitur autem Christus extraneus, quia, ut dicit Bernardus, amicus

(1) Act. II. (2) Rom. XII.
(3) Gen. XVII. (4) Psal. L
(5) Isa. XIX. (6) I. Reg. XV.
(7) I. Pet. II. (8) Rom. XIII.
(9) Rom. XII. (10) III. Reg. XX.
(11) Jerem. XIII. (12) Prov. VI.

est in sponsione, sed extraneus in exigenda ratione. Sed non videtur, quod aliquis teneatur reddere rationem nisi pro se tantum. *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis, prout gessit* [1]. Respondeo: Dicendum est, quod quilibet principaliter reddet rationem de factis suis. Sed inquantum actus sui quodammodo pertinent ad alium, in tantum reddet rationem de illo. Facta autem prælati pertinent ad subditos, secundum illud Ezech. III: *Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel, et audies de ore meo verbum, et annuntiabis eis ex me.* Ubi sequitur, quod si prælatus (qui nomine speculatoris intelligitur) non annuntiaverit impio, ipse quidem impius in iniquitate sua morietur; sed sanguis de manu speculatoris requireturus. Si igitur pervigilant, quasi reddituri rationem pro nobis, et nos debemus quod in nobis est facere, scil. obedire et non rebellare, *ut ipsi cum gaudio hoc faciant, et non gementes;* sustineant periculum et laborem pro nobis cum gaudio, et non cum gemitu, quia bonus prælatus multum gaudet, quando videt subditos bene operantes; quia tunc labor suus non est inanis. *Majorem horum non habeo gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare* [2]. *Itaque, fratres mei charissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino charissimi* [3]. Ipsi autem gemunt in rebellione vestra. *Filioli mei, quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis* [4]. *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei* [5]? Gemunt etiam compatiendo, quando propter rebellionem nostram non consequimur fructum laborum ipsorum, qui est fructus æternæ hæreditatis. *Ecce videntes clamabunt foris, angeli pacis amare flebunt* [6]. Subdit autem rationem, quare debemus obedire eis, quia, *Hoc enim non expedit vobis*, quod sc. ipsi gemant pro nobis ex rebellione nostra. Deus enim vindicabit pro ipsis. *Irritaverunt Moysen in castris Aaron sanctum Domini. Aperta est terra, et deglutivit Dathan, et operuit super congregationem Abiron* [7]. Is. [8]: *Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt eum, et afflixerunt Spiritum sanctum ejus.* Sequitur: *Et conversus est eis in inimicum, et ipse debellavit eos.* Nota autem quod dicit: *Non expedit vobis.* Non enim dicit: Non expedit illis. Gemere enim pro commissis subditorum bene expedit prælatis. Sic gemebat Samuel super reprobatione Saulis [9].

Deinde cum dicit: *Orate pro nobis,* monet Apostolus, qualiter se debeant habere ad ipsum. Petit enim quod ipsi orent pro eo. Simile habetur Rom. XV: *Obsecro vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per charitatem Spiritus sancti, ut adjuvetis me in orationibus vestris;* quia, sicut dicit Gloss., impossibile est, id est, valde difficile, preces multorum non exaudiri. *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet eis a Patre meo* [10]. In hoc ergo, quod Apostolus, qui certus erat, quod Deo erat acceptus, petit orari pro se, percutit superbiam aliquorum qui dedignantur ab aliis preces petere, ut dicit Gloss. Rationem suæ petitionis assignat, dicens: *Confidimus enim, etc.;* quod potest duobus modis intelligi. Uno modo respectu ipsorum, quorum petit orationes: quia cum Apostolus Judæis non prædicaret, sed tantum Gentibus, non videbatur eis acceptus. Et ideo poterant se excusare, ne exaudirent petitionem ejus; et ideo dicit quasi se excusando, quod ipse non habet conscientiam quin bonum ipsorum velit. Unde dicit: *Confidimus enim, quia habemus bonam conscientiam, volentes vos etiam bene conversari in omnibus.* Per quod dat intelligere, quod intendit eis prodesse cum poterit. Quia vero bonum conscientiæ est a solo Deo, ideo illud attribuit fiduciæ quam gerit de ipso. Vel potest referri ad ipsum Apostolum, quia cum non prædicaret Judæis, non videbatur dignus quod orationes pro ipso fierent, quia Dominus non exaudiret eos, quia hostis fidei ipsorum videbatur, sicut dicitur Jer. VII: *Tu ergo noli orare pro populo hoc, neque assumas pro eis laudem et orationem, et non obsistas mihi, quia non exaudiam te.* Hoc ergo removet Apostolus, dicens: *Orate pro nobis, quia non habemus conscientiam alicujus peccati*

(1) II. Cor. V.
(2) Joan. III.
(3) Philipp. IV.
(4) Galat. IV.
(5) Jerem. IX.
(6) Isa. XXXIII.
(7) Psal. CV.
(8) Cap. LXIII.
(9) I. Reg. XV et XVI.
(10) Matth. XVIII.

nec alicujus malefacti, sed confidimus. Nec ait, Certi sumus, quia delicta quis intelligit? *Nescit homo utrum amore, an odio dignus sit* [1]. *Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non justificatus sum* [2]. Quia ergo *bonam conscientiam habemus, bene volentes conversari in omnibus*, ideo non repugnat mihi quin orationes vestræ sint utiles.

Deinde cum dicit: *Amplius autem deprecor*, assignat aliam rationem, quare debent orare pro ipso; quia sc. hoc erit eis utile. Unde dicit: *Amplius*, id est, propter aliud, *deprecor hoc vos facere*, scil. orare, *quo restituar vobis celerius*, quod erit ad utilitatem vestram. *Desidero videre vos, ut aliquid impartiar vobis gratiæ spiritualis* [3]. Apostolus autem, qui sic pro omnibus factis suis recurrit ad orationem, insinuat nobis, quod omnes viæ ejus et facta ordinabantur ab ipso, secundum Dei dispositionem. *Nubes spargunt lumen suum, quæ lustrant cuncta per circuitum, quocumque eas voluntas gubernantis duxerit* [4]. Per nubes enim prædicatores et apostoli intelliguntur. *Qui sunt isti qui ut nubes volant* [5]?

Deinde cum dicit: *Deus autem pacis*, orat Apostolus pro ipsis, et primo orat; secundo aliquid ab ipsis petendo se excusat, ibi: *Rogo autem vos, fratres.* Circa primum, prius describit eum quem orat, dicens: *Deus autem pacis.* Proprius enim effectus Dei est facere pacem. Non enim est Deus dissensionis, sed pacis [6]. Item [7]: *Pacem habete, et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.* Pax enim nihil aliud est, nisi unitas affectuum. Quos unire est proprium solius Dei, quia per charitatem, quæ a solo Deo est, uniuntur corda. Deus enim novit colligere et unire, quia Deus est charitas, quæ est vinculum perfectionis. Unde ipse habitare facit unanimes in domo [8]. Homo inter se et Deum, pacem fecit per mysterium Christi. Et ideo dicit: *Qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium.* Quandoque autem dicitur Christus suscitatus per virtutem Patris. *Si spiritus ejus, qui suscitavit Jesum Christum a mortuis* [9]. Quandoque vero dicitur seipsum suscitasse *Ego dormivi, et soporatus sum* [10]. Quæ tamen non sunt contraria, quia surrexit virtute Dei, quæ est una, Patris et Filii, et Spiritus sancti. Eduxit ergo de mortuis, id est, de sepulchro, quod est locus mortuorum. *Quomodo surrexit Christus a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitæ ambulemus* [11]. Dicitur autem Christus magnus pastor ovium, id est, fidelium et humilium. *Ego sum pastor bonus, etc.* [12]. Oves enim sunt qui Deo obediunt. *Et oves meæ vocem meam audiunt* [13]. Dicit autem ipsum *Pastorem magnum*, quia omnes alii sunt vicarii ejus, quia ipse pascit oves proprias; alii vero oves Christi. *Pasce oves meas* [14]. *Cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam* [15]. Eduxit autem ipsum *in sanguine testamenti æterni;* id est, in virtute sanguinis Christi, per quem confirmatur testamentum novum, in quo æterna promittuntur ad differentiam veteris. Christus enim sanguinem suum dicit sanguinem novi testamenti, Apostolus autem dicit æterni. Et ideo in consecratione sanguinis in forma ponitur utrumque. Ipse vero Christus per passionem suam meruit sibi et nobis gloriam resurrectionis. Ideo dicit, quod *eduxit Dominum nostrum Jesum Christum de mortuis in sanguine testamenti æterni.* — *Humiliavit semetipsum, etc.* [16]. *Tu vero in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos de lacu, in quo non erat aqua* [17].

Consequenter subjungit petitionem suam, cum dicit: *Aptet vos in omni bono.* Voluntas enim humana cum sit quædam inclinatio rationis, est principium actuum humanorum: sicut gravitas est principium motus gravium deorsum, unde se habet ad actus rationis, sicut inclinatio naturalis ad actus naturales. Res autem naturalis dicitur apta ad illud ad quod habet inclinationem. Sic etiam homo quando habet voluntatem benefaciendi, dicitur aptus esse ad illud. Deus etiam quando immittit homini bonam voluntatem, aptat eum, id est, facit ipsum aptum. Et ideo dicit: *Aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem*, id est, faciat vos velle omne bonum. *Desiderium justorum omne bonum* [18]. Hæc est e-

(1) Eccle. IX.
(2) I. Cor. IV.
(3) Rom. I.
(4) Job XXXVII.
(5) Isa. LX.
(6) I. Cor IV.
(7) II Cor XIII.
(8) Psal. LXVII.
(9) Rom. VIII.
(10) Psal. III.
(11) Rom. VIII.
(12) Joan. X.
(13) Ibidem.
(14) Joan. ult.
(15) I. Pet. V.
(16) Philipp. II.
(17) Zach IX.
(18) Prov. XI.

nim voluntas Dei, scil. quod Deus vult nos velle. Aliter enim non est bona voluntas nostra. Voluntas autem Dei est bonum nostrum. *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra* [1]. *Ut probetis, quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta* [2]. Dupliciter autem aptatur homo ad benefaciendum. Uno modo exterius operando. Et sic unus homo aptat alium persuadendo, vel comminando. Alio modo aliquid interius exhibendo, et sic solus Deus aptat voluntatem, qui solus ipsam potest immutare. *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit, inclinabit illud* [3]. Unde dicitur, *Faciens in vobis. — Deus est, qui operatur in nobis velle et perficere* [4]. — Quid autem faciet? *Quod placitum est coram se*, id est faciet vos velle quod placet ei. Hæc autem sunt fides, et mansuetudo, et timor Domini. *Beneplacitum est ei fides et mansuetudo* [5] *Beneplacitum est Deo super timentes eum* [6]. Hæc autem omnia habent *per Christum.* Nihil enim a Patre impetratur, nisi per Filium. *Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis* [7]. Et ideo dicit: *Per Jesum Christum. — Per quem maxima et pretiosa nobis promissa donavit* [8]. *Per quem accessum habemus, etc.* [9]. — *Cui* sc. Christo, *est gloria in sæcula sæculorum*, *Amen*, id est, gloria sempiterna. *Regi sæculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in sæcula sæculorum, Amen* [10]. Hæc enim gloria sibi debetur inquantum est Deus.

Deinde cum dicit: *Rogo autem vos, fratres, etc.*, subdit petitionem suam, in qua excusat se; deinde concludit epistolam, ibi: *Gratia Dei.* Circa primum tria facit: quia primo ponit excusationem suam; secundo recommendationem nuntii per quem scribit; tertio ponit quasdam salutationes. Dicit ergo quantum ad primum: *Rogo vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii*, id est, patienter portetis verba epistolæ hujus, in qua etsi in aliquo vos reprehendi, totum est ad consolationem vestram. *Quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt* [11]. Et quare debent patienter portare, ostendit, dicens: *Quia perpaucis*, id est valde paucis, *scripsi vobis*, quod verum est respectu mysteriorum, quæ in ipso continentur. In ista enim epistola fere omnia mysteria veteris testamenti continentur. Sermones autem breves valde accepti sunt, quia si sunt boni, inde avidius audiuntur, si vero mali, parum gravant. *Pauci sunt sermones tui* [12].

Consequenter recommendat illum, per quem scribit, dicens: *Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum*, sc. a carcere, in quo cum Apostolo erat, vel a me dimissum ad prædicandum et ad vos missum. *Cognoscite*, id est gratiose recipite: tum quia, ut habetur Act. XVI, fuerat circumcisus; tum etiam quia *si celerius venerit, cum ipso videbo vos.* In quo ostendit dilectionem quam ad ipsos habebat. Hoc etiam dicit, quia etsi ad ipsos non venerit, quia Romæ passus est, tamen incertus erat utrum vel ad tempus deberet dimitti.

Consequenter ponit salutationes suas. Et primo injungit eis salutationem aliorum, dicens: *Salutate omnes præpositos*, id est, Apostolos adhuc viventes, *et omnes sanctos*, sc. alios discipulos. Istis autem non scribit, quia non intendebat scribere, nisi contra observantes legalia. Et ideo quia ista epistola est instructiva, non intendebat instruere Apostolos, quia erant antecessores sui in fide. Secundo salutat eos ex parte aliorum, dicens: *Salutant vos fratres de Italia.* Scripsit enim epistolam istam a Roma. Tertio more solito concludens, et quasi pro sigillo ponit salutationem, dicens: *Gratia Dei cum omnibus vobis*, *Amen*, id est, peccatorum remissio, et omnia alia Dei dona, quæ per gratiam Dei habentur, sint firmiter cum omnibus vobis. *Amen*, confirmatio est omnium.

(1) I. Thess. IV. (2) Rom. XII.
(3) Prov. XXI. (4) Philipp. II.
(5) Eccl. I. (6) Psal. XXXII.
(7) Joan. I. (8) II. Pet. I.
(9) Rom. III (10) I. Tim. I.
(11) Rom. XV. (12) Eccl. V.

INDEX

RERUM MEMORABILIUM

QUÆ IN HOC LIBRO CONTINENTUR

A

Abba hebraice et græce, idem est quod latine pater. Tom. I, p. 112, 570.
Abel figura Christi, II, 440.
Abiron et Dathan cur a terra absorpti fuerunt, I, 182.
Abortivus quid, I, 388.
Abraham fuit septuaginta quinque annorum quando exivit de terra sua, I, 560.
Abraham duos filios habuit, I, 131.
Abraham genuit Ismaelem incircumcisus et Isaac circumcisus, I, 131.
Abraham cur Patriarcha, II, 362.
Abraham vacavit operi carnali non propter concupiscentiam, sed propter prolem suscipiendam, I, 580.
Abraham semen duplex, scilicet carnale et spirituale, I, 64.
Abrahæ fides commendatur qua Deum prosecutus est, quamque usque ad mortem illæsam servavit, II, 416.
Abundare in sensu suo quid, I, 194.
Actio duplex, scilicet completa et incompleta, I, 99.
Actio non attribuitur instrumento, I, 245.
Actus infidelium num omnes sint peccata, I, 203.
Actus conjugalis quando meritorius et quando non, I, 282.
Actus humani ex objectis speciem habent, I, 249.
Actus et passiones nostræ quomodo sunt meritoriæ, et quomodo non, I, 114.
Adam cur primus formatus est, deinde Eva, II, 197
Adam quomodo non est seductus, sed mulier, II, 197.
Adam quomodo sit forma futuri, I, 76
Adæ anima num fuerit in Paulo, II, 198.
Adæ primum peccatum quodnam fuit, I, 79.
Adæ pœnitentia cur non delevit peccatum posterorum, I. 72.
Adjuvare dicitur quis alium dupliciter, I, 247.
Admonitio lenis tria requirit, I, 596.
Adversitas vel prosperitas in rebus temporalibus tribus consistit, I, 462.
Advocati officium quale, I, 125.
Ædificii constructio quatuor requirit, II, 31.
Ædificium spirituale comparatur ædificio corporali, I, 247.
Æmulari quatuor modis exponitur, I, 157.
Æmulari et zelari in quo differunt et conveniunt, I, 490.
Æmulatio quid, I, 574.
Æmulatio quotuplex, I, 157.
Æneas fuit inceptor idololatriæ in Italia, I, 25.
Æs sonans et cimbalum tinniens qui differunt, I, 361.
Æternitas Dei per tempora æterna designatur, I. 218.
Affectus quadruplex consurgit in cordibus diligentium ex bonis quæ dilecti operantur, I, 468.
Agere malum et non agere bonum qui differunt I, 99.
Agi a spiritu Dei, quomodo intelligitur, I, 111.
Agnum Paschalem comedentes non habebant fermentum domi, I, 267.
Agnus Paschalis fuit figura Christi, I, 267.
Allegoria quid, I, 577.
Alligatus uxori et ligatus qui differunt, I, 290.
Ad Altare quid agendum, II, 447.
Amantes amorem suum silentio tegere nequeunt, I, 127.
Amen duobus modis intelligitur, I, 168.
Amor mulieris ad virum ardentior est, ad filium naturalior, II, 270.
Amor duplex, I, 470.
Anathema quid, I, 351.
Anathema unde et quid, I, 129, 529.
Anathema esse a Christo dupliciter quis fieri potest, I, 129.
Angeli an judicabuntur a sanctis, I, 271.
Angeli damnati an sint per Christum redimendi, II, 9.
Angeli an didicerint aliquid ab Apostolis, II, 37.
Angeli an cognoverint mysterium Incarnationis a principio mundi, II, 38.

Angeli an cognoscant cogitationes cordis, ut opinatur Scotus, I, 240.
Angeli sunt deputati ad custodiam hominum singulorum, I, 126.
Angeli boni nostri dicuntur proximi, quomodo, I, 187.
Angeli dicuntur ministri, II, 307.
in Angelis an sit paternitas, II, 40.
Angelorum duplex cognitio, II, 38.
Angelorum ordines sunt novem, II, 15.
Angelorum lingua quæ, I, 361.
Angelorum ordines an remanebunt post resurrectionem generalem, et qua ratione, I, 394.
Angelus bonus qui differt a malo dum visibiliter apparet, I, 495.
Angustiari quid sit, I, 464.
Anima Adæ num fuerit in Paulo, II, 190.
Anima hominis non est effigiaria secundum formam hominis, ut posuit Tertullianus, I, 102.
Anima ipsa sola non est homo, ut posuit Plato, I, 102.
Anima potest adhærere Deo dupliciter, II, 103.
Anima an differat a spiritu in homine, II, 167.
Anima rationalis an habeat figuram corpoream et membra corporea, I. 445.
Animæ hominum non fuerunt simul cum Angelis creatæ, ut opinatur Origenes, I, 132.
Animæ decedentium sanctorum an statim ad visionem Dei deducantur post mortem, I, 450.
Animal Deo immolatum cur hostia dicebatur, I, 169.
Animalis homo quis, I, 241.
Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus, I, 241.
Antichristus cur dicitur homo peccati et filius perditionis, II, 173.
Aporos unde, et quid, I, 443.
Apostolatus duo habet, II, 191.
Apostolatus præcipuus gradus Ecclesiæ, I, 12.
Apostoli columnis comparantur, I, 542.
Apostoli post Spiritum sanctum receptum nunquam mortaliter peccaverunt, I, 542.
Apostoli habuerunt primitias spiritus, I, 117
Apostoli omnibus aliis sanctis præferuntur, et quare, I, 117.
Apostoli sunt fundamenta Ecclesiæ, I, 30.
Apostoli delibationi comparantur, I, 159.
Apostoli quo in loco receperunt Spiritum sanctum, I, 163.
Apostoli potestatibus restiterunt, nec tamen peccaverunt, et qua ratione, I, 182.
Apostoli potius prædicabant quam baptizabant, et quare, I, 227.
Apostolis mysteria Christi clarius et perfectius revelata fuerunt quam Prophetis et Patriarchis, et hoc propter tria, II, 33.
Apostolis succedunt Episcopi, et 72 discipulis succedunt alii sacerdotes, I, 416.
Apostolorum verba a Spiritu sancto et Christo revelata, sunt servanda sicut præcepta Christi, I, 384, 385.
Apostolus interpretatur missus. I. 221.
Apparentiæ veritatis duplex est principium, II, 129.
de Apparitionibus Christi, I, 387, 388.
Appetitus aliquid dupliciter, I, 502.
Aqua an solvat jejunium, I, 335.
Aquæ mystice designant tribulationes, II, 146.
Arabia quid interpretatur, I, 579.
Archarius civitatis quis dicitur, I, 218.
Architectus quis dicitur, I. 247.
Arma carnalia quæ, I, 485.
Armorum spiritualium virtus ex triplici effectu, I, 485.
Armorum spiritualium triplex genus, II, 78.
Arrha qui differt a pignore, II, 12.
Arrii error dicentis Spiritum sanctum esse creaturam, et minorem Patre et Filio, I, 119.
Arrii error dicentis Christum esse minorem Patre, et creatum ex nihilo, I, 130.
Arrii error circa Dei imaginem, II, 119.
Articulus fidei incipit ubi ratio deficit in credendis, I, 387.
Astrologi attribuunt omnia, quæ accidunt homini, constellationi, et refutantur, I, 516.
Avaritia est peccatum partim carnale, partim spirituale, II, 62.
Avaritia est idololatria, II, 63.
Avarus et rapax qui differunt, I, 268.
Avarus unde dictus, II, 444.
Avarus num sit idololatra, II, 137.
Auditus duplex, interior et exterior, I, 149.
Auditus exterior quid, I, 149.
ex Auditu est fides, I, 148.
Auxilium spirituale nobis est triplex, 2, 86.
Azyma unde dicitur et quid significat, I, 267.

B

Baptisma dicitur unum triplici ratione, II, 46.
Baptismi forma apud Græcos, quænam apud Latinos, I, 225.
Baptismi novem sunt genera, I, 316.
in Baptismo nihil operantur industria vel virtus baptizantis, I, 227.
Baptismus triplex, II, 351.
Baptismus conferri potest per quemlibet ministrum majorem vel minorem, I, 227.
Baptismus quare non reiteratur, II, 353.
Baptismus Joannis qualis fuit, et Christi, et qua ratione differunt, I, 164.
Baptistæ varii causa contentionis Corinthiorum, I, 224, 225.
Baptizandi ritus in nomine Christi unde, I, 227.
Barbari qui, I, 375.
Barbarus quid, II, 139.
Barbarus quis dicitur dupliciter, I, 18.
Beatorum corona duplex, II, 255.
Belial quid, I, 465.
Benedicere seu diligere quomodo est de præcepto, et quomodo de consilio, I, 176.
Benedicere Dei et hominum in quo differant, I, 418.
Benedicere quid, I, 176.
Benedictiones cur non dantur in vulgari idiomate, ut intelligantur a populo, I, 377.
Beneficia generaliter exhibita generi humano a Deo, sunt sex, II, 3, 7.

Beneficia Apostolis collata quæ, II, 8.
Beneficio Dei in omnibus indigemus, I, 14.
Beneficium Spiritus sancti triplex, I, 588.
Benignitas unde dicta, I, 364, 592; II, 139.
Bestiam tangere montem duobus modis explicatur, II, 439.
Bona quæ recepimus a Christo sunt duo, II, 37.
Bona sunt duplicia, I, 259.
Bona corporalia in quo differunt a spiritualibus, I, 244.
Boni dicuntur vasa misericordiæ, I, 140.
Boni operis initium non est ex nobis, contra Pelagianos, I, 101.
Bonitas appropriatur Spiritui sancto, I, 168.
Bonitatis divinæ manifestatio est finis omnium divinorum operum, I, 139.
Bonorum mors cur dicitur dormitio, II, 159.
Bonum triplex quod opponitur triplici malo, I, 439.
Bonum hominis maxime consistit in perseverantia charitatis usque ad mortem, I, 121.
Bonum gratiæ non habitat in carne, I, 101.
Bonum dicere contingit tripliciter, I, 176.
Blasphemare subito num sit mortale peccatum, II, 138.
Bravium quid est, I, 311.
Bullæ Pontificum cur habent Pauli imaginem ad dexteram, Petri vero ad sinistram, I, 526.

C

Cæcilia (b.) virum suum convertit ad fidem, ejus laus et commendatio, I, 285.
Cælum quomodo innovabitur, II, 442.
Cæremonialia quæ et quot erant in veteri lege, II, 133.
Cantare in primitiva Ecclesia vulgari idiomate erat bonum, nunc autem non est bonum, et quare, I, 381.
Caput triplicem habet habitudinem ad membra, II, 18.
Carnis et sanguinis nomine quid intelligitur, II, 320.
Carnis stimulus crucians Paulum quid, I, 510.
Carnis esus tantum post diluvium est concessus, I, 192.
quæ sunt Carnis sapere, quid, I, 107.
Caro Christi non fuit phantastica, ut opinantur Manichæi, I, 106.
Caro Christi non fuit concepta cum peccato et quare, I, 106.
Caro pro vitiis carnis quandoque accipitur, 109.
Caro tria concupiscit, I, 101.
Caro comparatur fœno, I, 250.
Caro qui differt a spiritu, I, 101.
Caro annon sit bona ac Dei creatura: error Manichæorum, I, 101.
Castitas qui differt a continentia, I, 594.
Casus spiritualis duplex, I, 317.
Cauterium quid, II, 206.
Caverna qui differt a spelunca, II, 428.
Cenchris est portus Corinthi, I, 214.
Cephas interpretatur Petrus, I, 225.
Cephas interpretatur caput, I, 303.
Charitas attenditur tripliciter: primo erga seipsum, secundo erga proximum, tertio ad Deum, et qualiter ad quemlibet, I, 174.
Charitas qualiter exhibenda indigentibus, I, 175, et qualiter inimicis, I, 176.
Charitas tria requirit et quæ, I, 176.
Charitas quomodo finis est præcepti, I, 185.
Charitas duos habet actus, I, 185.
Charitas est vinculum perfectionis, I, 187.
Charitas non est ab homine, sed a Deo, I, 117.
Charitas est materia pacis, I, 244.
Charitas omnibus gratuitis præfertur, I, 361.
Charitas semel habita num amittatur, I, 366.
Charitas cum scientia an superemineat charitati quæ est sine scientia, II, 43.
Charitas cur dicitur virtutum omnium radix I, 510.
Charitas Dei dupliciter accipitur, I, 68.
Charitas est lex Christi triplici ratione, I, 596.
Charitas columnæ ignis comparatur, II, 1.
a Charitate si quis interdum recedit, unde id procedit, I, 127.
Charitatis effectus quinam sunt, I, 207.
Charitatis opus in homine duplex, I, 517.
Chirographum quid, II, 131.
Chirographum contrarium nobis quomodo a Christo deletum, II, 132.
Christi nomine tota Trinitas intelligitur, I, 226.
a Christi charitate an sancti separari possunt, I, 125.
de Christi apparitionibus, I, 387.
Christi resurrectio est causa efficiens et exemplaris nostræ resurrectionis, I, 390.
Christi sepultura an sit specialis articulus fidei, I, 387.
Christi, cui primum facta fuit apparitio post mortem, I, 387.
Christi gratia tripliciter consideratur, I, 3.
Christi præsentia dicitur tuba judicii propter quadruplex officium tubæ, I, 407.
Christi corpus est exemplar corporis mystici, II, 51.
Christi mors nobis salutaris fuit non solum per modum meriti, sed etiam per modum efficientiæ, I, 69.
Christi mors tripliciter consideratur, I, 70.
Christi discipuli in quo differunt a discipulis Joannis, I, 193.
Christi tribunal quid dicitur, I, 196.
Christi sanguis operatur in nobis per virtutem, I, 54.
Christi gratia in quo abundavit super peccatis Adæ, I, 77.
Christi mors quomodo a nobis repræsentatur in Baptismo, I, 84.
de Christi filiatione varii errores, I, 6.
in Christi passione tria sunt consideranda, II, 431.
Christi excellentia multipliciter commendatur, II, 288.
Christi regia dignitas commendatur ex tribus, II, 301.
Christi passio quomodo dicatur adimpleri a sanctis cum sit sufficientissima, II, 124

Christi potestas excellentiæ in Sacramentis consistit in quatuor, I, 225.
Christi passio quomodo nobis salutifera, et qui differt a passione Sanctorum, I, 226.
in Christi nomine baptizandi ritus unde, I, 226.
Christi resurrectio est causa effectiva et exemplaris nostræ resurrectionis, II, 159.
circa Christi incarnationem varii errores, II, 93.
Christi exaltatio triplex, II, 94.
Christiani quomodo esse dicuntur in Christo, I, 564.
Christianus se debet habere tripliciter ad infideles, I, 465.
Christo judiciaria potestas competit propter tria, I, 15.
Christo convenit pietas et misericordia, II, 346.
de Christo quando inceperunt scribi Prophetiæ, et per quos Prophetas, I, 6.
in Christo sumus duobus modis, I, 424.
Christo quædam subjiciuntur dupliciter, II, 17.
Christum induere quomodo dicimur, I, 191.
Christum esse in forma Dei quid sibi velit, II, 92.
Christum incarnari quare fuit necesse, I, 106.
Christus peccatum factus esse, quomodo intelligitur, I, 457.
Christus non fuit purus homo, ut ait Photinus, I, 568.
Christus non fuit natus ex semine Joseph, ut sensit Hebion, I, 568.
Christus quomodo dicitur factus ex muliere, I, 569.
Christus an sit adorandus cultu latriæ, I, 571.
Christus nos fratres appellat, et qua ratione, I, 122.
Christus secundum humanitatem quatuor beneficia sanctis confert, sc. mortem suam, resurrectionem, ipsam Patris confessionem, et ejus interpellationem, I, 124.
Christus an sit peccati minister, I, 546.
Christus factus est pro nobis maledictum, quomodo intelligitur, I, 558.
Christus mediator tribus modis exponitur, I, 562.
Christus cur specialiter dicitur ex semine David, et non Abrahæ, I, 7.
Christus est prædestinatus filius Dei in virtute, ex quo apparet, I, 11.
Christus dicitur pro nobis interpellare dupliciter, I, 125.
Christus dicitur summus angularis lapis, II, 30.
Christus quomodo dicitur spem habuisse, II, 319.
Christus est mediator novi testamenti quod suo sanguine confirmavit, ideo veteri excellentius esse infertur, II, 47.
Christus dicitur mortuus peccato dupliciter, I, 85.
Christus ostenditur excelsior esse Angelis ex quatuor, II, 298.
Christus est perfectissima imago Dei, I, 441.
Christus est caput tam Angelorum quam hominum, II, 18.
Christus in nobis dicitur habitare dupliciter, I, 520.
Christus in baptismo duplicem habet virtutem, I, 225.
Christus fuit primus qui ad vitam immortalem surrexit, I, 393.
Christus est principium nostræ renovationis, II, 57.
Christus quare post cœnam dedit corpus suum sumendum, et hoc rationabiliter fecit propter tria, I, 334
Christus quomodo est in sacramento Eucharistiæ, I, 336, 339.
Christus a quatuor traditus est; sc. a Patre, a seipso, a Juda et a Judæis, I, 66.
Christus quomodo minister circumcisionis, I, 206.
Christus fuit radix Jesse, licet ex Jesse processerit, I, 207.
Christus est auctor fidei dupliciter, II, 91.
Christus est consummatio fidei, II, 92.
Christus magnificatur dupliciter in corpore nostro, II, 87.
Christus est mediator Dei et hominum, II, 195
Christus quomodo dicitur primogenitus, II, 119.
Christus quomodo est caput Ecclesiæ, II, 121.
Christus an sub sacramento sit impartibilis, I, 319.
Christus quomodo dicitur descendere, cum vere sit Deus, II, 43.
Christus est sanæ doctrinæ exemplar, II, 271.
Christus dicitur Dei virtus et sapientia per quamdam appropriationem, I, 230.
Christus cur mortem crucis elegit, II, 43.
Christus quomodo venit solvere legem, et non solvere, II, 27.
Christus metaphorice dicitur caput, I, 326.
Christus secundum quod mediator est, duplex habet officium, II, 323.
Christus præfertur Moysi et Aaron, et quare, II, 324.
Christus dicitur unus sine pari multipliciter, I, 301.
Christus lapidi offensionis comparatur propter ejus infirmitatem, I, 144.
Christus est fundamentum Ecclesiæ, I, 144.
Christus est finis legis, I, 145.
Christus unctus interpretatur, I, 5.
Christus quomodo fuit in Adam, I, 74.
Christus Gentilibus apparuit in manifesta veritate, I, 153.
Christus quomodo dicitur Deum habere, II, 13.
Cibi cur prohibebantur in veteri lege, II, 207.
Circumcisio erat quasi quædam professio observandæ legis, I, 43.
Circumcisio cur sine legis observantia non prosit, I, 43.
Circumcisio habet expressam similitudinem cum fide Abrahæ quoad duo, I, 60.
Circumcisio et aliæ legis cæremoniæ sunt propter duo institutæ, I, 61.
Circumcisio non remittebat peccatum ex opere operato effective, sed signum erat remissionis, I, 61.
Circumcisio sine lege non justificat, sed cum legis observantia prodest, I, 43.
Circumcisio duplex, sc. corporalis et spiritualis, II, 99, 130.
Circumcisio et præputium quandonam sint indifferentia, I, 584.

Circumcisio quid, I. 538.
Civitas Dei dupl . 578.
Civitas, ut dicatur una, quatuor debet habere, II. 47.
Clementia, misericordia et venia qui differunt, II, 401.
Clerici a tributo eximuntur, quare, I, 184.
Cloes quid, I, 224.
Cogitationis divinæ plenitudo attenditur in tribus, I, 165.
Cogitationes quæ defendent et accusabunt in die judicii, I, 40.
Cognitio duplex est, I, 173.
Cognitionis gradus triplex fuit in discipulis Christi, I, 438.
Collectæ quid, I, 212.
Collegium duplex et in quo differunt, II, 29.
Comedere magnifice quando peccatum et quando non, I, 190.
Comessatio quid, I, 190.
Comessatio qui differt ab ebrietate, I, 190.
Comprehendere duobus modis sumitur, II, 41.
Compunctio duplex, I, 155.
Concordia attendi potest dupliciter, I, 177.
Concordia in quonam consistit, I, 177, 178.
Concordiæ impedimenta quæ et quot, I, 178.
Concupiscentia quid, I, 283.
Concupiscentia est multiplex, I, 95.
Concupiscentia habitualis operatur omnem concupiscentiam actualem, I, 95.
Concupiscentia an competat carni, I, 589.
Concupiscentia est generale peccatum generalitate causalitatis, non communitate generis vel speciei, I, 95.
circa Concupiscentias quatuor sunt genera hominum, quorum nullus facit quæcumque vult, I, 590.
Confessio et fides operantur salutem, I, 148.
Confessio triplex necessaria ad salutem, I, 148.
Confessio quotuplex.
Conjuges debent se mutuo amore diligere, et quare, II, 71.
Conjugium spirituale quale secundum moralem expositionem D. Augustini, I, 331.
Conscientia quid, I, 39.
Conscientia cauteriata quæ dicatur, II, 206.
Conscientia erronea quæ, I, 198.
an Conscientia liget eum qui credit esse necessarium ad salutem quod est peccatum mortale, I, 198.
Conscientiæ puritas in duobus consistit, I, 422.
Conspersio quid, I, 267.
Contentio quid, I, 29, 191.
Contentio in his quæ sunt fidei quando necessaria, II, 240.
Continentia in quo differt a castitate, I, 594.
Continentiæ status cæteris est melior, sc. quia tranquillior, sanctior et utilior, I, 292.
Contumeliosi, susurronis et detractoris differentia, I, 29.
Conversio hominis dicitur partus, I, 575
Conviva quatuor debet habere, et quæ, I, 322.
Corinthii quinque gravia sustinebant a pseudoprophetis, I, 497.
Corinthiorum contentio propter baptistas, I, 224 225.
Corinthus metropolis Achâjæ, I. 480. 494.
Corona beatorum duplex, II, 255.
Corpora num resurgent eadem numero, I, 409.
an Corpora plura esse possint in eodem loco, I, 402.
Corporum gloriosorum dotes sunt quatuor, I, 402.
Corpus in resurrectione an vertetur in spiritum, I, 403.
Corpus naturale tria habet, et quæ, et adaptatur corpori mystico, II, 52.
Corpus mysticum comparatur corpori naturali propter tria, scil. propter corporis unitatem, membrorum pluralitatem, et officiorum diversitatem, I, 172.
Corpus nostrum non ad illecebras exercendas est ordinatum, sed ut sit Christi, I, 276.
ad Correctionem nostram tria sunt incitantia, I, 316.
Creatio quid, I, 456.
Creator qui differt a creatura, II, 305.
Creatura tripliciter accipi potest, I, 115.
Creaturæ cur non dicuntur esse de Deo, sed ex Deo, I, 167.
Credere Deo, Deum et in Deum qui differunt, I, 58.
non Credentes an sint pejores dæmonibus, I, 584.
Crucis verbum cur dicitur stultitia pereuntibus, I, 229.
Crucis verbum cur sit salus his qui salvi fiunt, I, 229.
Crux est remedium in quacumque tribulatione, II, 430.
Culpæ quando excusantur per ignorantiam, I 23.
Culpæ status nocti comparatur, I, 188.
Cupiditas omnium malorum radix, ac proinde fugienda, II, 223.
Cupiditas est radix omnium malorum, I, 95.
Cupiditas qui differt a superbia, I, 95.

D

Damnatorum pœnæ an æternæ, I, 395.
ad Damnationem vitandum, duæ conditiones requiruntur, sc. esse in Christo, et non secundum carnem ambulare, I, 104.
Dathan et Abiron cur fuerunt a terra absorpti, I, 182.
Dæmones non sunt nostri proximi, et quare, I, 187.
Dæmones qui ceciderunt an de supremis ordinibus vel de inferioribus fuerint, II, 19.
Dæmones an subjicientur Christo subjectione charitatis, ut existimavit Origenes, II, 95.
Dæmones an sint pejores non credentibus, I, 584.
Dæmones num cognoverunt Christum esse Deum, I, 238
De (præpositio) quid designat, et an sit idem cum præpositione ex, I, 167.

Debita quænam sunt a quibus homo se absolvere non potest, I, 185.
Delectationes tactus et gustus sunt magis exprobrabiles aliis, I, 25.
Delibatio quid, I, 159.
Delibatio designat Apostolos, I, 159.
Delictorum abundantia quomodo per gratiam tollatur, I, 82.
Delictum Judæorum tripliciter dicitur fuisse salus gentium, I, 156.
Depositum dicitur dupliciter, II, 235.
Destinare dupliciter sumitur, I, 8.
Detractoris, susurronis et contumeliosi differentia, I, 29.
Dei dona et vocatio quomodo sunt sine pœnitentia, I, 163.
Dei sapientia non dependet ab altiori principio, et quare, I, 166
Dei dilectio duplex, II, 88.
Dei dilectio an includat dilectionem proximi, I, 587.
Deus hujus sæculi quomodo intelligatur, I. 440.
Dei beneficio in omnibus indigemus, I, 14.
Dei filius quomodo missus est in mundum ubi erat, I, 106.
Dei judicia sunt incomprehensibilia, I, 139.
Dei ministri qui differunt a ministris regum seu dominorum, I, 245.
Dei dignitas in quibus consistit, I, 168.
Dei essentia in hac vita nobis innotescit per similitudines in creaturis repertas, I, 22.
Dei incomprehensibilitas unde, II, 226.
Dei cognitio nobis est necessaria tam in præsenti quam in futuro, II, 379.
Dei judicium triplex, I, 251.
Dei juramentum quodnam, I, 196.
ex Dei derelictione sequuntur vitia contra naturam, ex illis autem tandem omnis peccati abundantia, I, 28.
a Deo interius movetur homo ad bonum et ad malum; quomodo intelligendum, I, 136, 137.
in Deo quomodo dicitur esse ira, I, 140
an in Deo sit iniquitas, cum unum eligat et alterum reprobet, quo sensu hoc accipitur, I, 134, 137.
a Deo potest quis tripliciter averti, I, 127.
in Deo quid latitudo, longitudo, sublimitas et profundum, II, 42.
Deo qua ratione conjungimur, I, 200.
Deum venire ex Sion quomodo intelligitur, I, 162.
Deum non punire peccata, error, et refellitur, I. 254.
Deum punitorem malorum esse num cognoverunt Philosophi, I, 30.
Deum expandisse manus tripliciter intelligitur, I. 153.
Deus ad bonum inclinat hominum voluntates directe et per se, occasionaliter vero ad malum, I, 137.
Deus comparatur ædificatori, I, 139.
Deus comparatur figulo, I, 139.
Deus dicitur Dominus et Pater, et qua ratione, II, 443.
Deus dicitur ignis, et quomodo, II, 443.
Deus in præsenti non reddit semper secundum opera, I, 34.
Deus juvari quomodo exponitur, I, 458.
Deus potius concupiscentiam rei alienæ, et uxoris alienæ prohibuit, quam concupiscenti m aliorum peccatorum, I, 95.
Deus quomodo dicatur reddere secundum opera, I, 35.
Deus duobus modis manifestatur in creaturis rationalibus, sc. justitia in malis, misericordia in bonis, I, 140.
Deus malitiam cur dicitur ordinare et non causare, I, 137.
Deus non potest dici iniquus, I, 137.
Deus quomodo aliquem indurare dicatur, I, 138.
Deus cur hunc vel illum indurat, aut hujus vel illius miseretur, I, 138.
Deus comparatur ædificatori vel figulo, I, 139.
Deus dat gratiam uniciique proportionatam ei ad quod eligitur, I, 122.
Deus quomodo dicitur scrutari corda, I, 120.
Deus cur elegit piscatores illiteratos ad officium prædicationis, homines impotentes, homines ignobiles et contemptibiles, I, 232.
Deus gloriæ crucifixus quomodo dicitur, I, 237.
Deus dicitur tripliciter, II, 174.
Deus publice peccantes non diu sustinet, II, 175.
Deus qua voluntate vult omnes homines salvos fieri, II, 193.
Deus est in rebus quatuor modis, I, 465.
Deus spontanea voluntate unum alteri prælegit, I, 132.
Deus circa reprobos quid faciat, I, 136.
Deus quomodo aliquem indurare dicatur, I, 133.
Deus omnia movet, sed diversimode, I, 136.
Deus est in rebus tripliciter, II, 130.
Deus dat dona diversa diversis, non eadem omnibus, I, 172.
Deus instituit duplicem ordinem in suis effectibus, I, 181.
Deus quare permittit aliquos errare cum omnes diligat, II, 242.
Deus quomodo dicitur quievisse die septima, II, 334.
Deus aliter operatur, aliter artifex, II, 335.
Deus in hac vita est nobis ignotus, I, 21.
Deus tripliciter cognoscitur ab homine ex creaturis, I, 21
Deus manifestat homini aliquid dupliciter, I, 21.
Deus quomodo per creaturas cognoscitur, ostenditur, I, 21.
Deus cum aliquid facit, id non est contra naturam, sed simpliciter est naturale, I, 161.
Deus dicitur specialiter Dominus justorum, I, 14.
Deus variis modis dicitur habitare I, 253.
Deus tripliciter sumitur, I, 298; II, 174
Deus aliquid operatur dupliciter, II, 251.
Deus pater duplici differentia differt a patre carnali, II, 433.
Deus est causa desiderii supernaturalis, I, 449.
Deus quomodo dicitur irasci, II, 60.
Deus quomodo dicitur homines tradere in immunditiam et in cætera peccata, I, 25.
Deus a philosophis duplici modo cognitus fuit, I, 22.

Deus quomodo irasci et pœnitere dicitur, I, 164.
Deus est vita nostra, I, 108.
Deus quomodo possit odio habere, et quomodo non, I, 109.
Deus est hæreditas filiorum Dei, I, 113.
Deus quomodo sine merito præcedente unum elegit et alterum reprobat, I, 133, 134.
Deus quomodo comprehendi potest, II, 41.
Deus proprio filio suo non pepercit, quomodo intelligitur, I, 123.
quæ Deus operatur non debemus destruere, I, 201.
quæ præparavit Deus diligentibus se, in cor hominis non ascendit, duplex expositio, I, 238.
Deus solus cogitationes cordis cognoscit, I, 239.
Diabolus est peccati initium, I, 95.
Diabolus multos decipit diversimode, I, 428.
Diaconus quid græce, II, 202.
Dies alicujus rei quando dicitur esse, I, 251.
Dies hominis et dies Domini quis sit, I, 251.
Dies designat statum futuræ beatitudinis, I, 189.
Dies statum gratiæ designat, I, 189.
Dies judicii cur dicitur dies Domini, II, 162.
Dies quinam in quibus non est licitum jejunare, I, 195.
Dilectio proximi est via ad pacem Dei, II, 27.
Dilectio et electio aliter in Deo et in homine ordinantur, I, 133.
Dilectio inter homines tribus confirmatur, I, 574.
Dilectio, electio et prædestinatio in Deo sunt idem realiter, sed ratione differunt, I, 133.
Dilectionis duo sunt signa, I, 426.
Diligere proximum sicut seipsum tripliciter exponitur, I, 586.
Diligere unum utrum liceat magis quam alium, I, 600.
Diligere proximum sicut nos ipsos quomodo intelligitur, I, 185.
Discipuli Christi in quo differunt a discipulis Joannis, I, 193.
Divitiarum usus duplex, dare sc. et tenere II, 228.
Divitiæ propter quid datæ Prælatis, I, 515.
Doctor debet docere quinque, I, 378
Doctor quid debet habere ut perfectus sit, II. 260.
Doctores comparantur splendori firmamenti, I, 246.
Doctrina falsa cui comparatur, I, 210.
Doctrina duobus modis corrumpitur. II, 150.
Doctrina falsa quot mala pariat, II, 222.
Doctrina triplex est, I, 529.
Doctrina hæreticorum non est bona, ut patet ex tribus, II, 51.
Dolor unde causatur, I, 252.
Domini visio multiplex, sc. corporalis, spiritualis, æternalis, momentanea, I, 304.
Dona futuræ gloriæ quæ, I, 13.
Dona divina quomodo perveniant ad homines secundum Platonem, II, 129.
Donec ponat exponitur, et *donec peperit*, I, 395.

E

Ebrietas est peccatum mortale cum intenditur vel formaliter, vel interpretative, I. 190.
Ebrietas qui differt a comessatione, I, 190.
Ebrietas an sit peccatum, I. 269.
Ebrius et ebriosus qui differunt, I, 269.
in Ecclesia multa sunt ex traditione Apostolorum quæ non sunt in Scriptura, I, 349.
Ecclesia quomodo corpus dicitur, II, 121.
Ecclesia mystice habet similitudinem Castrorum, I, 113.
ad Ecclesiæ membra unienda duplex est unio necessaria, I, 522.
Edere an liceat de his quæ sacrificantur idolis, I, 297.
Egenus qui differt a paupere, I, 476.
Electio, dilectio et prædestinatio in Deo sunt idem realiter, sed differunt ratione, I, 133.
Electio et dilectio aliter in Deo et homine ordinantur, I, 133
Eleemosyna inter omnes hostias multum valet, II, 111.
Eleemosyna cur debet fieri hilariter, et cum prompto animo, I, 482.
Eleemosyna danti magis quam accipienti perutilis, I, 475.
Eleemosyna tria requirit, ut sc. detur prompte, abundanter et hilariter, I, 480.
Eleemosyna peccatoris num fiat immunda, II, 267.
Enoch fides quid meruit, II, 410.
Episcopi conditiones quæ, II, 198.
in Episcopo duo consideranda sunt, II, 199.
de Episcoporum uxoribus discordia inter Hieronymum et Augustinum, II, 200.
Episcopus unde, II, 199.
Episcopus a quibus debet esse immunis, II, 263.
Epistola ad Hebræos an sit D. Pauli, II, 288.
Epistolarum Pauli quatuor causæ, earumque divisio ex diverso modo se habendi, I, 3.
Epistolæ D. Pauli an sint ordinatæ secundum tempus, II, 286.
Esau servivit Jacob, non directe, sed occasionaliter, I, 133.
Esse sub lege dicitur quis dupliciter, I, 569.
Esse duplex, sc. esse naturæ et gratiæ, I, 456.
Essentia divina quomodo videbitur in patria, I, 21.
Essentia Dei in hac vita nobis innotescit per similitudines in creaturis repertas, I, 22.
Esus porci cur prohibitus in veteri lege, I, 192.
Esus carnis tantum concessus est post diluvium, I, 192.
Esus herbarum et arborum cur non prohibitus in veteri lege, I, 192.
in Evangelio triplex conjunctio hominis ad Deum annunciatur, I, 5.
Evangelista quis dicitur, II, 254.
Evangelium Christi brevi temporis spatio per orbem est divulgatum, et quomodo, II, 115.
Evangelium Christi fuit prædicatum in omni terra tam Judæorum quam Gentium, I, 151.
Evangelium commendatur ex duplici titulo, I, 5, 6.
Evangelium dicitur esse Filii Dei tripliciter, I, 15.
Evangelium salutem confert omni credenti tripliciter, I, 19
Evangelium totum est de magnitudine Christi, et de salute fidelium per Christum, II, 35.

Evangelium non est docendum in sapientia verbi; possumus tamen uti sapientia verbi docendo Evangelium, I, 228.
Evangelium sanctum esse ostenditur tripliciter, I, 209.
Eucharistia sub duplici specie propter tria traditur, I, 338.
Eucharistia quid repræsentat, I, 341.
de Eucharistiæ sumptione quædam notanda, I, 345.
Ex (præpositio) quid denotat, et an sit idem cum præpositione *de*, I, 167.
Exaltatio Christi triplex, II, 94.
Excommunicato quæ denegantur, I. 269.
Excommunicatorum a Paulo pœna quæ, II, 191.
Expectandi necessitas unde, I, 115.
Expectatio creaturæ quomodo intelligitur, I, 115.
Expedire et licere qui differunt, I, 275.
Extasis in homine quomodo fit, I, 504.
Exteriora hominis quæ, I, 593.

F

Fabula quid, II, 254.
Fabula cur ab antiquis inventa, II, 208.
Fabulæ Judæorum quæ sint, II, 185.
Facinora qui differunt a flagitiis, et quid sint, II, 188.
Facta sanctorum novi testamenti valent ad intelligenda exempla sacræ Scripturæ, quæ data sunt in præceptis, I, 179.
Fascinatio quid, I, 549.
Feminæ an mutabunt sexum in resurrectione, II, 50.
Fermentum quandoque significat sapientiam divinam, quandoque peccatum, aliquando peccatorem, I, 266.
Fidei descriptio, II, 405.
Fidei justitia est perfectior justitia legali, I, 146.
Fidei fundamento aurum seu stipulam superædificare quid sit, I, 250.
in his quæ sunt Fidei contentio quando est necessaria, II, 240.
ad Fidei disciplinam quæ pertinent, I, 333.
Fidei actus triplex, I, 58.
Fidei articulus incipit ubi ratio deficit in credendis, I, 387.
circa Fidem quatuor consideranda, I, 19.
contra Fidem potest quis peccare dupliciter, II, 240.
Fides an est primum donum Dei, II, 169.
Fides duplex, I, 248.
Fides quid, I, 118.
Fides dupliciter accipitur, I, 203.
Fides non nova, sed antiqua est, uti exemplo Patrum confirmatur, II. 409.
Fides Enoch quid meruit, II. 410.
Fides Christi maxime commendatur exemplo Patrum qui fuerunt post diluvium, II, 412, 413.
Fides et confessio operantur salutem, I, 148.
Fides ex auditu est, I, 148, 150.
Fides duo requirit, I, 150.
de his, qui nihil de Fide audierunt, quid censendum, I, 151.
Fides an detur a Deo merito operum præcedentium, II, 23.
Fides nubi comparatur, II, 1.
Fides cui rei comparatur, I, 362.
Fides peccata purificat, I, 391.
Fides est fundamentum omnium bonorum spiritualium, I, 15.
Fides an sit virtus, I, 20.
Fides vivificans seu justificans quæ, I, 19.
Fides quomodo dicatur justificare, I, 54.
Fides quid, I, 15, 449.
Fides quomodo justificet, et quæ sit fides justificans, I, 556.
Fideles ex Judæa cur vendebant omnia, et non fideles ex gentibus conversi, I, 541.
Fideles Ecclesiæ columnæ dicuntur, II, 1.
Fideles sunt templum Dei, I, 253.
Fideles quot modis judicabunt mundanos, I, 271.
Fidelis an cogatur sequi infidelem si non vult cohabitare, I, 286.
Fidelium status quis, I, 109.
Fidelium quorumdam in primitiva Ecclesia error dicentium terrenis potestatibus se subjici non debere, et quare, I, 180.
de Filiatione Christi varii errores, I, 6.
Filii Dei quomodo dicuntur illi qui aguntur spiritu Dei, I, 111.
Filii Dei tripliciter dicuntur illi qui accipiunt Spiritum sanctum, I, 111.
Filii Dei quid pro hæreditate adipiscuntur, I, 113.
Filii Israel in exitu ab Ægypto non transierunt mare Rubrum a ripa ad ripam oppositam, sed ad eamdem diviso mari per modum circuli, I, 314.
Filio naturali non solum debetur hæreditas, sed etiam adoptivo, I, 113.
in Filio Dei omnia existunt sicut in primordiali et præoperativa causa, I, 124.
Filiorum ad parentes et parentum ad filios charitas quæ debet esse, II, 73.
Filius Dei quomodo missus in mundo ubi erat I, 106.
Filius Dei cur dicitur esse de Patre, I, 167.
Filius quomodo dicatur ejus imago, II, 118.
Filius Dei quomodo dicitur exinanitus vel breviatus, I, 143.
Finis reprobationis malorum est manifestatio divinæ justitiæ virtutis, I, 140.
Finis electionis et miserationis bonorum est manifestatio bonitatis divinæ, I, 140.
Finis divinorum operum est manifestatio divinæ bonitatis, I, 140.
Flagellatus olim non recipiebat ultra quadraginta plagas, I. 499.
Fomes dicitur lex duplici ratione, I. 102.
Fomitis causa est duplex, sc. Deus et peccatum, I, 102
Fomitis lex duos habet effectus in homine, I, 103.
Forma humana dicitur anima et etiam spiritus, I, 404.
Fornicatio unde, I, 29; II, 62.
Fornicatio vincitur solum fugiendo, reliqua vitia, resistendo, I, 278
Fornicatio qui differt ab omni alio peccato, I, 278.

Fornicatio est peccatum contrarium matrimonio, I, 264.
Fornicatio simplex apud Gentiles non reputabatur peccatum, I, 264.
Fornicationis species apud Gentiles quænam illicita habebatur, I, 264.
per Fornicationem membra hominis fiunt membra meretricis, I, 278.
Fratres in sacra scriptura dicuntur sex modis, I, 535.
de Fratre Domini error Elvidii, I, 535.
Frui quibus rebus possumus, I, 211.
Frui homine quomodo licitum sit, I, 212.
Fruitio in duobus consistit, II, 439.
Fundamentum mysticum duplex Ecclesiæ, I, 248.
Fundamentum duplex, et in quo differunt, II, 30, 31.
Fundamentum alienum quid mystice designat, I, 210.
Furari et rapere differunt, I, 504.

G

Galatarum levitas arguitur a D. Paulo, I, 528.
Galatæ unde venerint, et qui sint, I, 527.
Galatia translatio dicitur, I, 529.
Gaudere in Domino quid, II, 106.
Gaudium verum quatuor habet conditiones, II, 107.
Gaudium, ut sit perfectum, duo requirit, I, 593.
Generatio duplex, I, 570.
Generationis duplex principium, I, 570.
Gens Judæorum cur oliva dicitur, I, 160
Gentes pervenerunt in notitiam eorum quæ sunt fidei modo nobiliori quam Judæi, I, 210.
Gentiles erant alieni a tribus bonis quæ in Judæis eminebant, scil. cultu Dei, dilectione et libertate ab originali, I, 141.
Gentiles et Judæi æquales sunt quantum ad statum gratiæ subsequentis, I, 52
Gloria amittitur septempliciter, I, 307.
Gloria Dei non est transitoria, I, 168.
Gloria qui differt ab honore, II, 315.
Gloria Dei dicitur dupliciter mutata a populis, I, 24
Gloria Dei cur non dicitur mutata in imagines piscium sicut hominis et volucrum, I, 24
Gloria duplex, I, 114.
Gloria mundi in quo consistit, I, 114.
Gloria mundi est varia, et quare, I, 595.
Gloria per Christum qualis et quæ, I. 602.
Gloria visionis Dei ignoratur ab hominibus dupliciter, I, 238.
Gloria Dei dupliciter dicitur, I, 329.
Gloria an sit futura omnibus æqualis, II, 170.
in Gloria cælesti duo sunt quæ potissime bonos lætificabunt, II, 439.
Gloriari in Domino tripliciter exponitur, I, 489.
Gloriari in facie tripliciter exponitur, I, 453
Gratia est principium omnium bonorum, I, 418.
Gratia Christi tripliciter consideratur, I, 3.
Gratia est munus commune omnibus fidelibus, I, 12
Gratia quomodo est primum donorum Dei, pax ultimum, I, 13.
Gratia Dei liberat a corpore mortis hujus dupliciter, I, 103.
Gratia Dei datur per Jesum Christum, I, 103.
Gratia Christi liberat a damnatione culpæ et pœnæ, I, 104.
Gratia duplex et quid utraque, I, 458.
Gratia Dei apparuit in nativitate Christi, II, 272.
in Gratia esse quis scire potest conjecturaliter, I, 520.
Gratiarum dona an dentur pro meritis, II, 117.
Gratiarum actio tria requirit, II, 1.
per Gratiam quomodo tollitur abundantia delictorum, I, 82.
Gratia vocationis non solum pertinet ad Judæos, sed etiam ad Gentes, I, 142.
Gratia non datur ex præcedentibus meritis, ut Origenes et Pelagiani dicebant, I, 135.
Gratiæ bonus usus est a Deo, et ideo est effectus prædestinationis et non causa, I, 135.
Gratiæ dignitas comparatur parvulo, I, 566.
ad Gratiæ rationem duo requiruntur, II, 24.
Gratiæ origo dilectio Dei est, I, 13.
Gratiæ status diei comparatur, I, 189.
Gratiæ fructus duplex, I. 459.
Gratiæ bonum non habitat in carne, I, 101.
Gratiæ effectus duplex, I, 350.
Gratiæ dignitas et legalium finis per similitudinem Isaaci et Ismaelis ostenditur, I, 576

H

Habitus est quadruplex, II, 23.
Hæreditas non solum debetur filio naturali, sed etiam adoptivo, I, 113.
Hæreditas filiorum Dei quæ, I, 113.
Hæreditas immortalis gloriæ non nisi per tolerantiam passionum acquiritur, I, 113.
Hæres quis vere dicitur, I, 113.
Hæres Dei quomodo aliquis esse possit cum nunquam Deus moriatur, I. 113
Hæresis quid est, et quomodo verum sit quod oporteat esse hæreses, I, 333.
Hæresis quid significat, II, 279.
Hæreticorum doctrina non est bona, ut patet ex tribus, II, 51.
Hæreticorum consuetudo in falsificatione Scripturarum canonicarum, I, 601.
Hæreticus est errans propter duo, et non econverso, II, 279.
Hæreticus an eo ipso quod est hæreticus sit excommunicatus, I. 530.
Hebræi non ab Abraham, sed ab Heber, I, 498.
Hic calix novum testamentum est, etc. declaratur, I, 342, 343.
Hircus est figura Christi, II, 449.
Hoc est corpus meum explicatur, I, 339.
de Homine primo et novissimo, I, 404.
Homini naturale est vincere velle adversarium, et non vinci ab eo, I, 180.
Homini non est bonum mulierem tangere propter tria. I, 280.
Hominibus quæ placere faciunt, I, 323.
Hominis ratio est secundum id quod est sibi proprium non inclinari ad malum, I, 100.

Hominis exteriora quæ, I. 593.
Hominis conversio partus dicitur, I. 577.
Hominis bonum non in sola charitate consistit, sed maxime in perseverantia charitatis usque ad mortem, I, 121.
Hominis infirmitas ad operandum bonum unde provenit, I. 99
Hominis productio quotuplex, I, 331.
Hominum quintuplex distinctio, II, 138.
Hominum quatuor gradus, I, 39.
Homo, ut spiritualiter proficiat, tria regulare debet, I, 245.
Homo per quæ ordinatur ad salutem vitæ æternæ, I, 188.
Homo inordinate insistens delectationibus tactus, gulæ et luxuriæ brutalis efficitur, et quare, I, 198
Homo cur non cognoscit cogitationes cordis, I, 239.
Homo animalis quis, I, 241.
Homo animalis non percipit ea quæ sunt spiritus. et quare, I, 211.
Homo dicitur spiritualis dupliciter. I, 242.
Homo a Deo movetur ad bonum et ad malum, sed differenter, I, 137.
Homo non debet scrutari rationem divinorum judiciorum, et quare. I, 139.
Homo salutem consequitur per fidem et fidei confessionem, I, 147
Homo triplex bonum habet, quod Deo exhibet, I. 169.
Homo in ordine ad Deum nullis operibus legis justificatur, I, 51.
Homo dicitur dupliciter inimicus Deo, I, 70.
Homo Deo assistit dupliciter, I, 327.
Homo duobus modis dicitur prophetans, I, 327.
Homo cur capite velato non debet orare in Ecclesia, I. 327.
Homo dicitur vere imago Dei, et non solum ad imaginem; error contrarius tollitur hic, I, 329.
Homo duo habet, de quibus bene et male gloriari potest, I, 508
Homo vasi comparatur propter quatuor, I, 416.
Homo an potest duobus dominis servire, I, 296.
Homo mortuus postea resurgens ut nubat eidem uxori quid requiritur, I, 296.
Homo perfectus quis fieri et esse potest, I, 169.
Homo quomodo conformatur sæculo, I, 170.
Homo habens corruptum affectum circa sæcularia similis habenti gustum infectum, I, 171.
Homo interior quis dicitur, I, 102.
Homo duplex, interior et exterior, I, 102.
Homo de se est mendax: Deus autem ex se verax, I, 45.
Homo justus aliter se habet ad interiores actus, quibus obsequitur Deo, et aliter ad exteriores, I, 170.
Homo tripliciter interius ordinatur, II, 59.
Honor includit in se non solum reverentiam, sed etiam subventionem necessariorum, I, 174.
Honor qui differt a gloria, II, 315.
Hospes verus quis, I, 175.
Hospes qui differt ab advena, II, 29.
Hostia cur dicebatur animal quod erat Deo immolatum, I, 169.
Hostia quæ Deo immolabatur habebat quatuor I, 169.
Hostia sumitur pro peccato, I, 106.
Hostiæ consecratæ divisio quid significat, I, 341.
Humilitas quandoque virtus, quandoque dejectio est, II. 111.
Humilitatis signum quodnam, II, 39.

I

Idololatriæ inceptor Æneas in Italia, I, 25.
Idolotytorum comestio an in se licita, I, 299.
ab Idolotytorum esu quare abstinendum, I, 300. 319, 320.
Idolum quod nihil sit in mundo tripliciter exponitur, I, 298.
Idolum qui differt a simulachro, I, 298.
an Idolum sit aliquid, I, 301.
Ignoranter et per ignorantiam aliquid facere in quo differunt, II, 189.
Ignorantia quando excusat culpam, I, 23.
Imago perfecta tria requirit, I, 440.
Imago in communi, et imago perfecta quæ et quot requirunt, I, 329.
Imago tria requirit, II, 118.
Imperfectio duplex, I, 368.
ad Impii justificationem quæ requiruntur, II, 66.
In (præpositio) quid designat, I, 167.
Incarnari Christum fuit necesse, et quare, I, 107.
Incarnationis mysterium patefactum est per scripturas Prophetarum, I, 219.
Incarnationis duplex effectus, sc. peccati remotio, et legis impletio, I, 106
Incontinens quis dicitur, II, 247.
Induere Christum quot modis dicimur, I, 191
Inferiores obsequi docentur et quomodo, I, 598.
Infideles quo Dei judicio damnabuntur, I, 270.
Infidelium actus num omnes sint peccata, I, 203.
an in Infidelibus primi motus sint peccata mortalia, I, 104.
cum Infidelibus communicare an licitum sit, I, 270.
an sub Infidelibus principibus constituti fideles, debeant stare eorum judicio, I, 271.
Inflationi comparatur superbia, I, 364.
Inimicus esse alicui dupliciter potest intelligi, I, 574.
Iniquitatis radix quæ, II, 246.
Inobedientia fuit primum peccatum Adæ, I, 79.
Inobedientium pœna, II, 328.
Insensatus quis proprie, et quot modis dicitur, I, 549.
Institutio quid, II. 249.
Intellectus potest dupliciter deficere, II, 275.
Intellectus et voluntas spiritus hominis dicitur, I. 242.
Intemperantia circa quid versatur, I, 190.
Invidia est contentionis materia, I, 244.
Invidia opponitur charitati, I, 244.
Invocare quid, I, 149.
Ira Dei est dispositio ad puniendum, I, 36.
Ira causatur ex invidia, I, 152.
Ira quid, I. 365.
Ira quomodo dicitur esse in Deo, I, 140.

In Ira est triplex gradus, II. 60.
Irasci quomodo Deus dicitur, I, 164, et II, 398.
Iræ est duplex species, II, 57.
Iræ remedium optimum quale, II, 275.
Isaac et Ismael quid designant, I, 580.

J

Jacobus frater Domini est Jacobus minor, I, 535.
Jejunare quibus diebus est licitum, I, 194, 195.
Jejunium quotuplex, I, 335.
Jerusalem descriptio, I, 578.
Jerusalem est metropolis Judææ, I, 162.
Jesus interpretatur Salvator, I, 5.
Jesu vita qualiter portetur in carne nostra, exponitur, I, 445.
Joseph sponsus Virginis an fuerit virgo, I, 535.
Judæi unde, I, 41.
Judæi invidebant Gentilibus, I, 152.
Judæi punientur gravius Gentilibus, et Christiani gravius Judæis et Gentilibus, cæteris paribus, I, 36.
Judæi comparantur ramis, I, 159.
Judæi dicuntur oliva, et quare, I, 160.
Judæi per Sion significantur, I. 161.
Judæi de duobus præcipue gloriabantur, I, 131.
Judæi reputabant se justitiam adepturos propter merita patrum, I, 132.
Judæi nostri capsarii servantes libros fidei, I, 133.
Judæi an fuerint omnes a gratia Evangelii seclusi, I, 153.
Judæi dicebantur populus Dei, I. 141.
Judæi de quibus gloriabantur, I, 38
Judæi opinabantur se solo auditu legis justificari, I, 38.
Judæi triplicem prærogativam habuerunt præ Gentilibus, I, 226.
cum Judæis comedere non licet Christianis, I, 322.
Judæorum dignitas quæ et unde petenda, I, 129.
Judæorum prærogativæ, I, 41, 42.
Judæorum defectus in transgressione legis, I, 41.
Judæorum principes an cognoverint Christum esse Deum, I, 237.
Judex suspendens latronem pro homicidio, an reddat malum pro malo, I. 178.
ad Judicandum de aliquo homine duo requiruntur, I, 242.
an Judicans alium de peccato in quo est ipse reus, semper peccet mortaliter, I, 32.
in Judice requiritur auctoritas, I, 193.
Judicia Dei sunt inscrutabilia, I, 139
Judicii futuri quinque conditiones, I. 451.
an Judicio sint adfuturi pueri, I, 451.
Judicium quando est temerarium. I, 193.
ad Judicium faciendum tria requiruntur, II, 340.
Judicium triplex, I, 31.
Judicium temerarium dupliciter committitur, I, 31.
Judicium Dei semper est cum veritate negotii, I, 32.
Judicium quo quis seipsum judicare debet, quotuplex, I, 257.
Judicium temerarium unde, I, 257.
Judicium Dei triplex, I, 251.
Judicium humanum, etiam justum, non semper est secundum veritatem negotii, I, 32.
Jugum Dei, qui differt a jugo diaboli, I, 464.
Jugum quid, I, 464.
Juramentum de se non est illicitum, II, 356
Juramentum Dei quodnam, I, 196.
Juramentum non est omnino illicitum, I, 15.
Jurandi modus duplex, I, 16.
Jurare viris perfectis an sit peccatum, I, 398.
Jurare quando licet, II, 357
Jus quotuplex, II, 187.
Justi an subdantur præceptis legis divinæ, I, 438.
Justitia quomodo sit, cum peccatum punitur pœna æterna, I, 34.
Justitia, ut specialis virtus et ut communiter sumpta, quæ sit, II, 101.
Justitia in quonam consistit, I, 554.
Justitia Dei quomodo sit nunc manifestata, I, 52.
Justitia legalis quid, I, 79.
Justitia fidei est perfectior justitia legali, I, 146.
Justificari accipitur tripliciter, I, 38.
Justificari quis dicitur tripliciter, I, 38.
Justificationis termini quinam sunt, II, 277.
Justus vanitati quomodo subjicitur, I. 115
Justus et misericors qui differunt, I, 136.
Juvare Deum quomodo homo potest, I, 458.

L

Labor per quem quis meretur præmium æternum potest intelligi potior tripliciter, I, 246
Labor pro motu sumitur, I, 116.
Laborans ex majori charitate plus præmii essentialis accipiet, etiamsi minus laboret, I, 246.
Lector in ecclesia cur legit detecto capite, I, 327.
Legalia cur non sint a passionis Christi tempore servanda, I, 538.
Legalia ante Christi passionem erant viva, I, 542.
Legalia an vere sint servata ab Apostolis, I, 543.
Legalia quando licebat observare et quando non, I, 582.
Legalia an justificabant in veteri lege, et quomodo, I, 318, 319
Legalia quando viventia, mortua et mortifera, I, 192.
Legalium observatio an fuerit ad salutem necessaria, II, 446.
de Legalium observantia cum Evangelio, error in primitiva Ecclesia, II, 184.
de Legalibus servandis controversia inter DD. Hieronymum et Augustinum, I, 543
in Legalibus servandis an Petrus peccavit, cum Paulus eum reprehendit, I, 544.
in Lege veteri erant duo solemnia sacrificia, II, 395.
in Lege quæ sunt servanda, II, 363.

sine Lege quomodo peccatum erat mortuum, I, 96
sub Lege quis dicitur esse dupliciter, I, 569.
Lege data secuta est abundantia peccatorum duplicitor, I, 80.
Legem servare et esse in operibus legis qui differunt, I, 555.
Legem servare et esse sub lege in quo differunt, I, 590.
Legere in primitiva Ecclesia vulgari idiomate erat bonum, nunc autem quid, I, 381.
Legis opera sunt in duplici genere, I, 545.
Legis veteris Sacramenta in quo differunt a Sacramentis novæ legis, I, 545.
per Legem peccatum mortem operabatur, I, 97.
Legis Mosaicæ signum visibile quale, I 582.
Legis impletio est proximi dilectio, I, 185.
Legis insufficientia unde, I, 555.
Lepra an dissolvat matrimonium et an pars sana teneatur reddere debitum parti leprosæ, I, 287.
Lex vetus parieti maceriæ comparatur, II. 27.
Lex vetus dicitur lex mandatorum, II, 27.
Lex ubi non est, ibi nec prævaricatio, I, 96.
Lex non dedit occasionem peccandi, sed peccatum occasionem accepit ex lege, I, 96.
Lex qua ratione dicitur lex mortis, I, 96.
Lex non est peccatum, sed est bona faciens cognoscere peccatum et prohibens ipsum, I, 97.
Lex est bona, et probatur, I, 98, 102.
Lex vetus dicitur spiritualis, sed non lex spiritus: nova autem lex dicitur et spiritualis et spiritus, I, 98, 99.
Lex vetus data propter quatuor, I, 561.
Lex non obest gratiæ, nec est contra promissa Dei, sed pædagogus noster est in Christo, I, 563.
Lex vetus et nova non sunt nisi unum Evangelium, sed lex vetus est in figura, nova in re, I, 529.
Lex vetus qui differt a nova, I, 435.
Lex quomodo intelligitur esse peccatum, I, 96.
Lex vetus data est in timore et in spiritu servitutis, I, 112.
Lex spiritus qui differt ab aliis legibus, I, 105.
Lex spiritus est fides per dilectionem operans, quæ etiam spem includit, et dicitur lex nova, lex gratiæ, lex fidei, lex spei, I, 105.
Lex quadruplex, sc. naturæ, Moysis, fomitis et nova, I, 105.
Lex justitiæ, lex spiritus vitæ dicitur, I, 143.
Lex fomitis ubi sit originaliter et diffusive, I, 103
Lex carnis, lex membrorum, lex peccati et lex fomitis quomodo sunt idem, et quomodo differunt, I, 103.
Lex spiritus vitæ quid sit, et quot modis dicatur, I, 105.
Lex quid, I. 39.
Lex naturalis in homine quando moritur, I. 92.
Liber a justitia simpliciter est servus, I, 91.
Liber vitæ quid, II, 107.
Liberalitas quid, II. 445.
Liber esse a peccato et servus justitiæ quid sit, I, 90.
Licentia pro permissione sumitur, I, 319.
Licitum et expediens qui differunt, I, 275.
Ligatus et alligatus qui differunt, I, 290.
Lingua loqui quid sit, I, 372
Litigare contra quempiam illicitum est: quoad tria, I, 273.
Locutio tria requirit, II, 68.
Locutio quotuplex, II, 68.
Longanimis quid, I, 461.
Loquela charitate carens cui rei comparatur, I,361.
Loqui in Spiritu sancto potest quis duobus modis, I, 351.
Loqui intelligibiliter aliis impeditur quis duobus modis, I, 354.
Luto homo comparatur, I, 139
Luxuria bifariam sumitur, II, 216.

M

Macedonii error dicentis Spiritum sanctum esse creaturam et minorem Patre et Filio, I, 119.
Magnificatio prædestinatorum fit a Deo duobus modis, I, 121.
Majorem servire minori tripliciter intelligitur, I. 133.
Mala non sunt facienda ut inde bona veniant, I, 48.
Mala perpessa dupliciter considerari possunt, I, 125.
Maledicere an liceat alicui, I, 555.
Maledici potest quis tribus modis, I, 261.
Maledictum duplex, I, 558.
Mali speciem dicitur aliquid habere dupliciter, I, 199.
Mali sunt vasa iræ Dei, I, 140.
Malitia qui differt a nequitia, I, 263.
Malorum punitio quæ futura erit, II, 170.
de Malorum impunitate multiplex error, I, 274.
Malum duplex, sc. pœnæ et culpæ, I, 123.
Malum duplex, sc. illatio malorum et subtractio bonorum, I, 123.
per Malum culpæ aliquis lædi potest a duobus, sc. ab accusatione et a judice condemnante, I, 124.
Malum contra proximum in quibus potest esse, I, 364.
Malum dicere tripliciter contingit, I, 177.
Malus quantumvis sit aliquis, non tamen totaliter privatur Dei donis, I, 229.
Mandatis hominum an sit obediendum, II, 266.
Mandatum quomodo bonum et malum, II, 367.
Manichæi error dicentis Christum non habuisse verum corpus, nec fuisse ex semine David, impugnatur, I, 455.
Manichæi dicebant naturam carnis non esse a Deo, et quare, I, 101 et 109
Manichæi negabant Christum habuisse veram carnem, I, 106, 130.
Manichæi, ea quæ homini accidunt, nativitati ascribentes, refutantur, I, 132.
Manichæorum hæresis damnantium matrimonium et ciborum usum, II, 207
Manifestatio Dei fit diversimode in creaturis, I, 140.

Manifestatio divinæ justitiæ et virtutis est finis reprobationis vel obdurationis malorum, I, 140.
Manus quid denotant, I, 356.
Manuum impositio quid in promotione significat, II, 212
Maria V. dicitur Theotocos contra Nestorium, II, 229.
Maris fluxus et refluxus dicitur naturalis, et quare, I, 161.
Maritus non potest dimittere uxorem in septem casibus, I, 284.
Martyr non baptizatus baptismo aquæ, si resurgeret an esset baptizandus, II, 351.
Martyrem non facit pœna, sed causa, I, 126.
Martyri præmium quodnam est, II, 238.
Martyrii causa duplex, II, 239.
Martyrii quatuor conditiones, sc. passio propter Christum, gravitas passionis, continuitas persecutionis et promptitudo persequentium, I, 126.
Martyrium inter mala quæ quis sustinet, est potissimum propter quatuor, I, 363
ad Martyrium tria requiruntur, II, 236.
Matrimonialis actus an possit esse sine peccato, II, 444.
Matrimonium non dissolvitur per infidelitatem, si sit sine contumelia Creatoris, I, 284, 285.
Matrimonium dissolvi potest propter adulterium, quoad thorum, non quoad vinculum, I, 284.
Matrimonium an per lepram dissolvatur, et an pars sana teneatur reddere debitum parti leprosæ, I, 287.
Matrimonium contractum causa voluptatis an sit matrimonium, I, 288.
Matrimonium est institutum propter tria, sc. in officium naturæ, in remedium concupiscentiæ, et in effectum sacramenti, I, 281.
error dicentium Matrimonium esse peccatum, secluditur, I, 290.
Matrimonium minus præstat virginitate, I, 290.
Matrimonium tria requirit, et quæ, I, 295.
Matrimonium mystice quid designat, II, 72.
Medicus permittit esse infirmitatem in pede ut sanet oculum, et cur, I, 160.
Melota quid, II, 427.
Membra aliqua in sanctis quare dicuntur inhonesta, I, 358.
Membrana quid, II, 257.
Membrorum defectus triplex, I, 358.
Membrum alterius qua ratione quis dicitur, I, 173.
Membrum esse de membro quot modis intelligitur, I, 359.
Meretrix doctrinæ hæreticæ figura, I, 228.
Merita an sunt prædestinationis effectus, I, 135.
ad Meritum tria concurrunt, I, 35.
Meritum duplex, II, 355.
Miles Christi est aliquis tripliciter, II, 237.
Militiæ corporalis et spiritualis fines qui, II, 237.
Ministerium sanctorum quid, I, 212.
Ministerium suum honorificavit tripliciter Paulus, I, 158.
Ministri Dei qui differunt a ministris regis, I, 245.
Ministri Dei qui dicuntur, I, 173.
Ministri Christi infideles quinam, et quinam fideles, I, 256.
Ministrorum Dei merces est communis omnibus et propria singulorum, I, 246.
Miracula et prodigia non sufficiunt inducere ad fidem sine Spiritu sancto movente, I, 209, 210.
Miraculum, signum et prodigium in quo differunt, I, 513.
Miraculum mendax quod dicatur, II, 176.
Misericordia, clementia et venia qui differunt, II, 400.
Misericordia per olivam exprimitur, I, 2.
Misericordia Dei attenditur secundum tria, I, 136
Misericordiæ opera floribus comparantur, I, 75.
Misericors et justus qui differunt, I, 136.
Mitti a Domino quis potest dupliciter, I, 149.
Modestia quid, I, 484.
Momentum quid, I, 407.
Mors duplex, sc. culpæ et damnationis æternæ, I, 110.
Mors bonorum cur dicitur dormitio, II, 159.
Mors Christi nobis salutaris fuit non solum per modum meriti, sed etiam per modum efficientiæ, I, 66.
Mors Christi tripliciter consideratur, I, 70.
Mors Christi quomodo a nobis repræsentatur in baptismo, I, 83, 84.
Mors justi qui differt a morte peccatoris, II, 255.
Mors est præcipuum inter terribilia, I, 126.
Mors quotuplex, I, 195.
Mortale et mortuum qui differunt, I, 110.
Morti destinati dicuntur novissimi, et qua ratione, I, 260.
Mortis stimulus quis, I, 410.
Motus primi an in infidelibus sint peccata mortalia, I, 104.
Moveri et terreri qui differunt, II, 172.
Moyses an habuerit cornua, I, 434.
Mulier cur de latere viri formata, et non de capite vel pedibus, I, 281.
Mulier debet abstinere a vino, et quare, II, 196.
Mulier catholica an possit dimittere hæreticum, I, 288.
Mulier judæa conversa ad fidem an debeat dimittere virum judæum cohabitare volentem, I, 288.
Mulier cur velare debet caput in ecclesia, I, 329, 330.
Mulier comam nutrire debet, non autem vir, et quare, I, 332.
Mulierem non tangere est bonum homini propter tria, I, 280.
Mulieres cur taceant in ecclesia, I, 384.
Mulieres an docere debeant, I, 384.
Mulieres omnes fideles vocantur sorores, sicut et viri omnes fratres, I, 214.
Mulieri est naturale ornare caput, II, 196.
Mulieris honestæ laus et commendatio, I, 285
Mulierum ornatus num sit peccatum, II, 196.
Mundani quot modis judicabuntur a fidelibus, I, 271.
Mundatio legalis duplex, II, 388.
Mundatio quæ fit in novo testamento, melior esse ostenditur ea quæ in veteri fiebat, II, 388.

Mundus comparatur agro, II, 26.
Mysteria Christi sunt Apostolis clare et perfecte revelata, et hoc propter tria, II, 33.
Mysterium quid, et an ministri Dei teneantur mysteria scire, II, 202.

N

in Nativitate Christi apparuit gratia Dei, II, 272.
Natura divina potest considerari dupliciter, I, 26.
Naturale quid dicitur, I, 161.
contra Naturam hominis est aliquid dupliciter, I, 27.
Negotiis alienis potest quis dupliciter assistere, I, 215.
Nequitia qui differt a malitia, I, 267.
Nestorii error dicentis unam esse naturam in Christo, Dei et hominis, I, 238.
Nestorii hæresis dicentis Christum alium esse filium hominis, alium Dei, I, 130.
Notitia quæ habetur de Deo per scientias differt ab ea quæ habetur per fidem, I, 430.
Nox designat vitam præsentem, I, 188.
Nox designat statum culpæ, I, 189.
Nubes designant prædicatores, I, 211.
Nuptiæ secundæ et tertiæ licitæ, contra Chrysostomum, I, 93.

O

Obedientia est signum humilitatis, II, 93.
Obedientiæ finis quis, II, 433.
Objectum actus humani duplex, I, 249.
Obliquitas mystice triplex, II, 435.
Obsecrare quid, I, 169.
Observare quid et quot modis sumitur, I, 217.
Odium duplex, sc. imperfectum et perfectum, I, 99.
Offendiculum quid, I, 197.
Offendiculum qui differt a scandalo, I, 197.
Oliva cur dicitur gens Judæorum, I, 160.
Oliva misericordiam designat, I, 2.
Onus alterum alterius portare quot modis contingat, I, 597.
Opera misericordiæ floribus mystice comparantur, II, 110.
Opera humana dupliciter considerantur, I, 58.
Operationum animæ triplex est differentia, II, 338.
Operis boni inchoatio an sit ex nobis. Error Pelagianorum, I, 433.
Operum bonorum tria sunt principia, sc. justitia, rationis discretio, ac intentionis rectitudo, I, 49.
Operum divinorum finis est manifestatio divinæ bonitatis, I, 139.
Opus aliquod in igne dicitur permanere illæsum dupliciter, I, 252.
Opus alicujus dicitur ardere dupliciter, I, 252.
Opus manuale ad tria inducitur, II, 59.
Opus pietatis quot et quas habet conditiones, I, 362.
Opus rectum qui facit, non scandalizat, nec peccat, sed contra, I, 96.
Oratio unius pro alio cur prosit, et non baptismus, I, 397.
Oratio prodest illis qui sunt in purgatorio, I, 397.
Oratio quomodo potest esse continua, II, 166.
Oratio tres habet conditiones, II, 116.
Oratio quid, et qui differt a postulatione, II, 116.
Oratio secundum Grammaticos debet habere quinque, I, 378.
Oratio qui differt ab obsecratione, II, 214.
Oratio quotuplex, I, 327, 376.
in Oratione triplex est attentio, I, 377.
Orationes Ecclesiæ quatuor habent, II, 108.
Orationes olim fiebant in Ecclesia vulgari idiomate, I, 377.
Orationis forma in Ecclesia quæ, II, 192.
Orationis objectum quodnam, II, 39.
Orationis sunt septem conditiones, II, 79.
Orationis fructus duplex, I, 376.
Ordo rerum tripliciter considerari potest, II, 16.
Origenis error dicentis animas hominum simul cum Angelis esse creatas, et quod pro meritis eorum, quæ ibi egerant bene vel male diversitatem vitæ sortiuntur, I, 132, 134.
Origenis error dicentis gratiam dari ex meritis præcedentibus, I, 135.
Origenis error dicentis damnatos tandem salvandos et etiam dæmones, I, 395.
Ornatus mulierum num sit peccatum, II, 196.
Osculum quotuplex est, I, 414.
Osculum quare dicatur signum pacis, I, 523.
Otiositas est vitanda, I, 158, 179, 216.

P

Pædagogus qui differt a patre, I, 262.
Pædagogus unde, I, 564.
Papa cur vocat omnes Episcopos fratres, I, 417.
Parere et parturire in quo differunt, I. 580.
Paritoria quid, II, 124.
Participari aliquid potest ab alio tripliciter, II, 120.
Parturitio quid, I, 116
Partus duo habet, I, 580.
Pascha quid significat, I, 267.
Passio Christi quomodo nobis salutifera, et qui differt a passione sanctorum, I, 226.
in Passione Christi tria sunt consideranda, II, 430.
Passiones et actus nostri quomodo sint meritorii et quomodo non, I, 114.
Pater qui differt a pædagogo, I, 262.
Pati supra virtutem quomodo intelligitur, I, 420.
Patientia quid importat proprie, I, 118.
Patientiæ perfectæ conditiones quæ, I, 474.
Patriarchæ comparantur radici, I, 159.
Pauli (d.) sermo quantæ efficaciæ, I, 235.
Pauli (d.) mira sagacitas in conversione gentium Samaritanorum et Judæorum sese omnibus accommodando, I, 309.
Paulo quando impositum fuit hoc nomen, Paulus, similiter et Saulus, I, 4.
Paulus nobilis fuit et quare, I, 232.

Paulus non est missus evangelizare in sapientia verbi ac excellentia, I, 234.
Paulus Corinthiis tria prædicavit, et quæ, I, 492.
Paulus Corinthiis prædicans, non accepit sumptus, et quare, I, 493.
Paulus enumerat mala quæ pro Christo perpessus est, I, 500.
Paulus ubi primum cœpit prædicare, illic detentus fugit auxilio Christianorum, et quare fugit, I, 501.
Paulus raptus usque in tertium cælum; quomodo id explicatur, II, 505, 506, 507.
Paulus præferendus aliis Apostolis quantum ad legalia determinanda, sed in aliis eis æqualis, I, 539.
Paulus fuit æqualis Petro, non in auctoritate regiminis, sed in executione auctoritatis, I, 542.
Paulus interpretatur humilis et quietus, I, 484.
Paulus obsecrat Romanos ut pro eo orent ex tribus, I, 213.
Paulus cur a Corinthiis præsens censeatur humilis, absens vero fidelis, II, 484, 485.
Paulus cur in Bullis Pontificum ponitur ad dexteram, Petrus vero ad sinistram, I, 526.
Paulus bis solum fuit apud Corinthios, I, 514.
Paulus maledicentibus benedicit, I, 261.
Paulus dicit se patrem Corinthiorum, et quomodo, I, 262.
Paulus hebraice, græce et latine quid significat, I, 4.
Paulus se vere apostolum probat, I, 302.
Paulus an circumciderit Timotheum, I, 582.
Paulus quomodo sit confixus cruci, I, 548.
Paulus comparatur sapienti architecto, I, 247.
Paulus tripliciter suum ministerium honorificavit, I, 158.
Paulus non accepit Evangelium ab homine, nec ante nec post suam conversionem, I, 119.
Paulus noluit sumptus accipere cum tamen posset, et quare, I, 307.
Paulus cur non multos baptizavit, I, 227.
Paulus an fuerit in Hispania, I, 212.
Paulus Corinthios vocat fratres et filios, et qua ratione, I, 262.
Paulus Christum in multis imitabatur, et in quibus, I, 325.
Paulus jurat, et quare, I, 15, 536.
Paulus quare manibus laboravit, II, 180.
Paulus quomodo tribulatus fuerit supra virtutem, I, 420.
Paulus dictus est vas electionis propter tria, I, 2.
Paulus fuit balbus vel melius incultus sermone, I, 492.
Paulus abortivo se comparat, I, 388.
Pauper qui differt ab egeno, I, 476.
Pax a quo causatur, I, 108.
Pax est finis omnium bonorum, I, 417.
Pax quid, II, 451.
Pax triplex quam evangelizantes prædicant, I, 150.
Peccandi potestas quomodo sit a Deo, et quomodo non, I, 181.
ad Peccandum duo inducunt, II, 321.
Peccans et peccator qui differunt, I, 544.
Peccata mortalia comparantur ferro, plumbo, vel lapidi, et quare, I, 248.
Peccata vero venialia, ligno, fœno et stipulæ, I, 248.
Peccata gravia aperte sunt arguenda, I, 335.
Peccata sunt Dei improperia, I, 205.
Peccata in proximum enumerantur novem a D. Paulo, I, 591.
Peccata commissionis graviora sunt peccatis omissionis, I, 596.
Peccati initium est diabolus, I, 95.
Peccati vetustas a qua vetus homo dicitur, quid est, I, 85.
Peccatis mortalibus dediti, cum juridice de eorum vita mala constat, sunt vitandi, I, 269.
Peccato dicitur Christus mortuus dupliciter, I, 86.
a Peccato liber esse et servus justitiæ quid, I, 90.
Peccatori num sit benefaciendum, I, 600.
Peccatorum abundantia secuta est dupliciter lege data, I, 80.
Peccatorum finis quis, I, 81.
Peccatum originale an sit in pueris: error Pelagianorum, I, 71.
Peccatum originale quomodo traducatur ad posteros, I, 71.
Peccatum facit hominem miserum, I, 109.
Peccatum remittitur per Spiritum sanctum, I, 106.
Peccatum potest dici carnale dupliciter, I, 591.
Peccatum Judæorum gravius fuit peccato Sodomorum, I, 143.
Peccatum unum est causa alterius duobus modis, I, 25.
Peccatum unum inclinat ad aliud tripliciter, I, 25.
Peccatum unum quomodo potest dici pœna alterius peccati, I, 25.
Peccatum in Spiritum sanctum quid sit et quomodo sit irremissibile, I, 33.
Peccatum quomodo carnale et spirituale sit, I, 467.
ad lapsum in Peccatum octo nos impellunt, I, 317.
Peccatum duo includit, II, 62.
Peccatum dupliciter regnat in homine, I, 87.
Peccatum originale, si Eva solum peccasset, utrum fuisset in posteros traductum, I, 393.
Peccatum originale, lege naturæ adveniente per usum liberi arbitrii, non ob hoc cessat, I, 76.
Peccatum primum Adæ quodnam fuit, I, 79.
Peccatum mors dicitur, II, 19.
Peccatum triplex, sc. cordis, operis et originis, II, 20.
per Peccatum circumstans et pondus quid intelligi potest, II, 429
Peccatum quomodo dicitur habitare in homine, I, 100
Peccatum sumitur pro hostia, I, 106.
Peccatum operari concupiscentiam quomodo intelligatur, I, 95.
Peccatum adveniente lege quomodo revixit, I, 93.

Peccatum cur dicatur onus, II, 248.
Peccatum originale dicitúr iniquitas, I, 59.
Peccatum originale per circumcisionem delebatur, I, 61.
Peccatum originale ante gratiam Christi est in homine secundum pœnam et culpam, sed veniente gratia, transit reatu et permanet actu, I, 95.
Peccatum qua ratione erat mortuum sine lege, I, 96.
Peccatum quomodo per legem mortem operatur, I, 97.
per Peccatum fomes peccati vel diabolus intelligitur, I, 95, 97.
Peccatum duplex, II, 434.
Peccatum omissionis duplex, II, 434.
Peccatum transgressionis quid, II, 435.
Peccatum circa venerea contingit dupliciter fieri, II, 444.
Pedes quid designant, I, 356.
Pedes Evangelizantium pacem mystice quid significant, I, 150.
Pelagiani dicebant gratiam dari ex præcedentibus meritis, I, 135.
Pelagianorum error dicentium initium boni operis esse ex nobis, I, 101.
Pelagii error de principio boni operis, II, 83.
Penula quid, II, 256.
Per (præpositio) quid designat, I, 167; II, 293.
Perfecti aliqui dicuntur dupliciter, I, 235.
Perfectio duplex, I, 594.
Peripsema quid, I, 261.
Permissio duplex, una de minus malo, altera de minus bono, I, 282.
Persecutio quid proprie dicitur, I, 261.
Persecutio duplex, I, 581.
Personarum acceptio quid sit, I, 37, 540.
Personis divinis aliquid appropriatur duobus modis, I, 524.
Petra in veteri lege quomodo dedit Israelitis aquas, I, 319.
Petrus (d.) venit Romam tempore Claudii imperatoris, et ibi stetit 25 annis, I, 537.
Petrus an peccavit in observatione legalium, cum Paulus eum reprehendit, I, 543.
Pietas quid, I, 20; II, 209.
Pietatis opus quot et quas habet conditiones, I, 363.
Pignus qui differt ab arrha, II, 12.
Pignus quomodo differt a re pro qua ponitur, I, 449
Pignus duo habet consideranda, I, 425
Placere et velle qui differunt, II, 394.
Pœna malorum duplex, II, 170.
Pœna damni duplex, II, 170.
Pœna an præcesserit peccatum, II, 198.
Pœnæ peccatorum an sint a Deo, contra Philosophos, I, 20.
Pœnæ damnatorum an sint æternæ, secundum Origenem, I, 395.
Pœnitentia habet tres partes, I, 471.
Pœnitentia Adæ cur non delevit peccatum posterorum, I, 72.
Pœnitentia duplex, et in quo quælibet earum consistit, I, 164.
Pœnitentiæ fructus duplex, II, 245.
Pœnitere Deus quomodo dicitur, I, 164.
Pontificis officium in Sancta Sanctorum quale, II, 380.
Populus fidelis agro et domui comparatur, I, 247.
Porcus cur prohibitus ne comederetur in veteri lege, I, 192.
Postulatio quid, et qui differt ab oratione, II, 116.
Potentia Deo Patri appropriatur, I, 168.
Potestas omnis quoad tria potest considerari: quomodo sit a Deo et quomodo non, I, 181.
Potestas et principatus in quonam differunt, II, 37.
in Potestate alicujus potest aliquid esse dupliciter, II, 307.
Potestatibus resistens duplicem incurrere potest damnationem, I, 182.
Præcepta Domini quænam non semper observanda, I, 273.
Præcepta legis quotuplicia, quænam, etc., I, 587.
Præcepta affirmativa et negativa qui differunt, I, 186.
Prædestinatio, electio et dilectio in Deo sunt idem realiter, sed differunt ratione, I, 133.
Prædestinatio sequitur dilectionem, I, 133.
Prædestinatio et reprobatio in quo differunt et conveniunt, I, 133
Prædestinatio qui differt a præscientia, I, 121.
Prædestinatio tria requirit, sc. vocationem, justificationem et magnificationem, I, 122.
Prædestinationis effectus sunt merita, I, 135.
Prædestinationis effectus est usus bonus gratiæ, I, 135.
Prædestinationis effectus sunt duo, II, 5.
Prædestinationis ratio quæ, II, 5.
Prædestinare et prædestinatio unde et quid, I, 8.
Prædestinatorum similitudo ad Filium Dei duplex, II, 4.
Prædestinatorum magnificatio fit a Deo duobus modis, I, 123.
Prædicatio quomodo a Christo, quomodo a Prophetis, et quomodo ab Apostolis fit, II, 153.
Prædicatio debet esse sincera, et quare, I, 431.
de Prædicatione verbi Christi in omni terra opinio D. Augustini et D. Chrysostomi, I, 151.
Prædicationis materia duplex, I, 150.
Prædicator triplicem annuntiat pacem, I, 150.
Prædicator est miles, vinitor, pastor, bos, arator, sator, templi architectus, altaris minister per comparationem, I, 305.
Prædicator, cui incumbit ex præcepto prædicare, non supererogat si sumptus ex prædicatione accipit, I, 308.
Prædicator quomodo opportune et importune prædicet, II, 252.
Prædicator duo debet facere, I, 430.
Prædicator quid debet prædicare, I, 530.
Prædicator potest habere duplex argumentum gloriæ de prædicatione sua, I, 489.
Prædicator agricolæ comparatur, I, 245.
Prædicator cur capite tecto concionatur, I, 327.
Prædicator quæstuarius an peccet mortaliter, I, 312.

Prædicator est testis veritatis, I, 128.
Prædicatores per nubes designantur, I, 211.
Prædicatores militibus et agricolis comparantur, II, 238.
Prædicatori licere accipere sumptus ostenditur, I, 302.
Prædicatorum pedes quid mystice designant, I, 150.
Prædicatorum quatuor sunt differentiæ, I, 309.
Prælati an teneantur reddere rationem subditis, II. 449.
Prælati designantur per pastores, II, 449.
Prælati duo habere debent, et quæ, II, 8.
Prælati an habeant spiritualem potestatem in infideles, I, 270.
Prælati an teneantur suis manibus operari, I, 366.
Prælatis duo debentur, et quæ, II, 448.
Prælatis propter quid dantur divitiæ, I, 514.
Prælatorum officium quodnam, I, 255.
Prælatorum cura quæ debet esse, II, 165.
Prælatos subditi sequuntur dupliciter, I, 325.
Prælatus comparatur militi, agricolæ et pastori, I, 303.
Prælatus est instar pastoris, II, 264.
Præmium bonorum tria requirit, I, 35.
Præmium repromissum servantibus monitionem est duplex, I, 466.
Præputium cur reputabatur in circumcisionem observanti legem, I, 43.
Præputium et circumcisio quandonam sint indifferentia, I, 584.
Præscientia meritorum qui differt a præscientia peccatorum, I, 134.
Præscientia et prædestinatio qui differunt, I, 121.
Precis et supplicationis differentia quæ, II, 345.
Presbyter quid significat, II, 217.
Primogeniti ante legem erant sacerdotes, II, 319.
Principatus Angelorum deputati sunt ad custodiam gentium, I, 126.
Principatus patris ad filium qui differt a principatu domini ad servum, II, 74.
Princeps sæcularis est ad custodiam unitatis temporalis, regni spiritualis ad spiritualem, II, 229.
Principes accipientes tributa, dupliciter peccare possunt, I, 184.
Principes boni et mali sunt ministri Dei, sed diversimode, I, 183.
Principes hujus sæculi sunt in triplici differentia, I, 236.
Principes qui Jesum Christum crucifixerunt, I, 237.
Principibus debetur timor et honor, et quare, I, 184.
Principum privilegio clerici eximuntur a tributo, et quare, I, 184.
Probatio dupliciter intelligitur, I, 68.
Prodigium, signum, miraculum, in quo differunt, I, 513.
Profanum unde, II, 241.
Prohibitio duplex, sc. una coactionis, alia præcepti, I, 275.
Promotis a Deo nullus nocere potest, I, 123.
Propheta quid, I, 372.
Propheta quot modis dici potest, I, 372.
Propheta quid et unde, I. 173. 371.
Propheta quot modis dici potest, I, 173, 371.
Propheta quis dici potest, II, 265.
Prophetarum spiritus sunt Prophetis subjecti, I, 383.
ad Prophetam verum quinque requiruntur, II, 290.
Prophetæ interpellant tripliciter contra populum, I, 154
Prophetia quid, I, 173, 374.
in Prophetia duo sunt, sc. revelatio et manifestatio revelationis, I, 383.
Prophetia prædestinationis quid et prophetia comminationis, I, 46.
ad Prophetiam quatuor requiruntur, I, 371.
Prophetiæ de Christo quando inceperunt scribi, et per quos prophetas, I, 6.
Prophetiæ donum est etiam in novo testamento, et quomodo, I, 173.
Prophetiæ donum excellentius est dono linguarum, I, 370, 375.
Prophetiæ dono qualiter utendum, I, 382.
Prophetiæ usus quibus interdicitur, I, 383.
Prophetis an omnia revelentur, I. 213.
Prosperitas vel adversitas in rebus temporalibus in tribus consistit, I, 462.
Proximi nobis dicuntur omnes homines et Angeli, præter damnatos et dæmones, et quare, I, 187.
Proximum diligere sicut nos ipsos quomodo intelligitur, I, 187.
Proximum diligere sicut seipsum tripliciter exponitur, I, 587.
Proximus lædi potest tripliciter, I, 467.
Proximus tripliciter offendi potest, scil. facto, verbo et desiderio, I, 186.
Prudentia quid, I, 107.
Prudentia carnis quid pro fine præsupponit, I, 108.
Prudentia carnis est mors, I. 108.
Prudentia spiritus quid, I, 108.
Prudentia in quo differt a sapientia, II, 67.
Prudentia et sapientia qui differunt, I, 229.
Pueri an sint futuri in judicio, I, 451.
Pulchritudo quid, I, 327.

Q

Quæstio super illo, quod Paulus ascendit Jerosolymam post quatuordecim annos excitatur et solvitur, I, 536.

R

Rapax qui differt ab avaro, I, 268.
Rapere et furari in quo differunt, I, 504
Raptus proprie quid, I, 504.
Ratio hominis, secundum id quod est sibi proprium, non inclinatur ad malum, I, 100.
Ratio recta præsupponit finem, I, 107.
Rationis rectæ tres sunt actus, I. 108.
Rebecca duos filios habuit, I, 132.
Rebellio carnis ad spiritum unde provenit, I, 98.

Rectum quid, II, 435.
Religio quid secundum Tullium, II, 134.
Reprobatio et prædestinatio in quo differunt et conveniunt, I, 134.
Reprobatio non est temporalis, I, 133.
Repudium apud Christianos est illicitum, I, 282.
Requies sumitur pro cessatione ab opere, I, 116.
Requies triplex, II, 333.
Rerum naturalium differentia quænam, II, 190.
Res quomodo dicuntur esse a Deo, per Deum et in Deo, I, 167.
Resurgentium congregatio duplex, II, 50.
Resurrectio nostra cur differtur, I, 396.
Resurrectio probatur ab incongruis quæ sequuntur, I, 396.
Resurrectio an naturaliter fiat, I, 399, 400.
Resurrectio comparatur pullulationi seminis, et differentia inter utramque, I, 400.
Resurrectio an sit futura simul, I, 407.
Resurrectio Christi est causa effectiva et exemplaris nostræ resurrectionis, I, 390, 391; II, 159.
Resurrectio duplex, I, 393, 397; II, 242.
an Resurrectio omnium futura sit in instanti et simul, II, 161.
Resurrectionis finis duplex, I, 393.
in Resurrectione an mutabunt feminæ sexum, II, 51.
ad Resurrectionem communem faciendam triplex causa concurrit, II, 160.
Revelatio et visio in quo differunt, I, 503.
Revelatio quid, I, 503.
Romanorum fama in omni loco divulgata est, et unde id procedit, I, 217.

S

Sacerdos summus sanguinem hirci et vituli inferebat intra Sancta, et illorum corpora cremabantur extra castra, II, 447.
Sacerdos advertens ante vel post consecrationem vini non posuisse aquam, quid agere debet, I, 344.
Sacerdotes in veteri lege quæ pro peccatis offerebant, non comedebant, sed comburebant extra castra, II, 447.
Sacerdotes vocantur ministri Dei, I, 255.
Sacerdotii Christi excellentia declaratur, ideoque ei fide, spe et charitate inhærendum, II, 396 et ss.
ad Sacerdotii usum quid requiratur, II, 343.
Sacerdotium Christi Levitico esse excellentius ostenditur, II, 359 et ss.
Sacramenta debent manifestari fidelibus a prælatis propter tria, I, 220.
Sacramenta veteris in quo differunt a sacramentis novæ legis, I, 545.
Sacramenta legalia fuerunt figura aliorum quantum ad duo, II, 372.
Sacramenta quatuor magna dicuntur, et quare, II, 72.
Sacramenti duplex est res, I, 349.
in Sacramentis tria sunt consideranda, I, 224.
Sacramentum dupliciter accipitur, I, 220.
Sacrificia solemnia erant duo in veteri lege, II, 395.
Sacrificium duplex quod super altare Christi offerre debemus, II, 448.
Sæculi hujus principum triplex genus, I, 236.
Sæculum accipitur dupliciter, II, 22.
Sæculum quid, II, 233, 261.
Sal discretionem sapientiæ designat, I, 170.
Salus hominis ex duplici causa, II, 233.
Salus duplex, sc. temporalis et æterna, II, 198.
Sancti non possunt a charitate Christi separari, et quare, I, 125.
Sancti dicuntur testes Dei, et quare, II, 429.
Sancti dicuntur nubes, II, 429.
Sancti cur non dicuntur montes transtulisse, cum tamen perfectam fidem habuerint, I, 362.
Sancti quomodo dicuntur servi Dei, II, 260.
Sancti laudant se duplici de causa, I, 430.
Sancti an judicabunt Angelos, I, 271.
Sancti quomodo resurgent, I, 393.
Sanctimonialium excellentia, I, 328.
Sanctis triplex est necessaria unitas, II, 89.
Sanctorum novi testamenti facta valent ad intelligenda exempla sacræ scripturæ, quæ data sunt in præceptis, I, 179.
Sanguis Abel figura effusionis sanguinis Christi, II, 440.
Sanguis Christi operatur in nobis per fidem, I, 54.
Sapere quæ sunt carnis quid, I, 107.
Sapiens simpliciter quis, I, 108.
Sapienti tristitiam non competere dicebant Stoici, I, 128.
Sapientia sæcularis decipit hominem dupliciter, II, 128.
Sapientia simpliciter quid, I, 108.
Sapientia humana triplex, I, 236.
Sapientia in quo differt a scientia, II, 127.
Sapientia duplex, I, 254.
Sapientia Dei fuit abscondita principibus hujus sæculi, I, 237, 238.
Sapientia Dei non dependet ab altiori principio, et quare, I, 166.
Sapientia Filio Dei appropriatur, I, 168.
Sapientia qui differt a prudentia, I, 229; II, 67.
Sapientia Verbi tripliciter explicatur, I, 227.
Sapientiæ triplex usus, II, 141.
Sapientiæ divinæ altitudo attenditur penes tria, I, 165.
Sapientum diversa genera, I, 108.
an Scandalizet qui facit opus rectum et alter sumit materiam scandali, I, 199.
Scandalum ex tribus procedere potest, I, 202.
Scandalum quid, I, 197.
Scandalum qui differt ab offendiculo, I, 197.
Schismata proprie quid, I, 224.
Sciendi modus quid, I, 297.
Scientia quomodo utilis et inutilis, I, 300.
Scientia non prodest sine usu et modo sciendi, I, 297.
Scientia qui differt a sapientia, I, 229.
Scientia num ex charitate proveniat, II, 84.
ad Scientiam veram novem requiruntur, et quare, I, 298.
Scriptura omnis cur non dicitur divinitus inspirata, II, 251.

Seminare in carne quid, et de carne metere corruptionem, I, 599.
Senectus qualis veneranda, II, 201.
Sensus quid, II, 54.
Sententia quotuplex, I, 178.
Sepulchrum patens duo habet, I, 50.
Seraphim interpretantur ardentes, I, 113.
Sermonis sublimitas attendi potest penes duo, I, 234.
Servitus causa est humilitatis, I, 288.
Servitus duplex, I, 5.
Servus qui differt a libero, I, 587.
Signum, miraculum et prodigium in quo differunt, I, 589.
Simulachrum et idolum qui differunt, I, 298.
Sincerum quid, I, 268.
Sion quid significat, II, 439.
Sion fuit arx Jerusalem, I, 162.
Sisinnius conversus fuit ad fidem per uxorem suam Theodoram. I. 285.
Sobrietas ad quid se extendit, I, 172
Sobrietas unde, I, 453.
Sollicitudo modo in bonam, modo in malam partem sumitur, II, 108.
Sollicitudo bona est multiplex, I, 294.
Somnus sex sumitur modis in sacra scriptura, I, 188.
Sorores dicuntur omnes mulieres fideles, I, 214.
Sors quid et quotuplex, II, 117.
Sors quid, et quotuplex sit peccatum in ea, II, 9.
Sors tripliciter accipitur, II, 10.
Species sacramentales miraculose agunt et patiuntur quicquid agerent panis et vinum si ibi essent, I, 337.
Spelunca in quo differt a caverna, II, 428.
Spes comparatur anchoræ, II, 358.
Spes de aliquo potest esse duplex, II, 20.
Spes est quasi anchora, II, 447.
Spes comparatur columnæ fumi, II, 2.
Spes qui differt a fiducia, II, 319.
Spes quid, I, 118.
Spiritualis quare dijudicat, et ipse a nemine judicatur, I, 242.
Spiritus sanctus manifestatur per gratias duobus modis, I, 353.
Spiritus sancti virtute duplex beneficium consequimur, I, 355.
Spiritus triplex invenitur, II, 56.
Spiritus sanctus quomodo dicitur contristari, II, 60.
Spiritus sanctus duobus modis dicitur esse in nobis, II, 41.
Spiritus sanctus est semen spirituale a Patre procedens, I, 111.
Spiritus sanctus duos producit effectus in nobis, sc. timoris et amoris, I, 111.
Spiritus sanctus dicitur Spiritus Patris et Christi, et quomodo, I, 109.
Spiritus sanctus nos liberat a pœna, I, 109
Spiritus sanctus datur a Christo secundum utramque naturam, divinam et humanam, II, 277.
Spiritus sanctus dicitur Verbum improprie, II, 295.
Spiritus sanctus promissionis Spiritus dicitur II, 12.
Spiritus sanctus quomodo dicitur postulare pro nobis, I, 112.
Spiritus qui differt a carne, I, 101.
Spiritus sanctus quomodo multiplex et unicus, II, 36.
Spiritus sanctus pignori comparatur, I, 449.
Spiritus sancti beneficium triplex, I, 588.
Spiritus sancti effectus qui sunt, II, 68.
Spiritus quomodo dicitur concupiscere adversus carnem, I, 589
per Spiritum sanctum remittitur peccatum, I, 106.
Spiritum sanctum quo in loco receperunt Apostoli, I, 163.
Spiritum sanctum accipientes dicuntur filii Dei tripliciter, I, 111.
in Spiritu sancto quis potest loqui duobus modis, I, 351.
Stadium quid est, I, 311.
Status fidelium quis, I, 109.
Stellarum cursus quando liceat attendere et servare, I, 572.
Stigmata quid, I, 604.
Stimulus mortis quis, I, 410.
Stimulus carnis crucians Paulum quid, I, 510.
Subjectio duplex, II, 307.
Subjectionis signum quale, I, 196.
Subvenire alicui quot modis quis dicitur, I, 174
Superbi flagellis indigent, I, 263.
Superbia inflationi comparatur, I, 364.
Superbia qui differt a cupiditate, I, 95.
Superbia est initium omnis peccati, I, 95.
Superbia est gravius peccatum inter omnia peccata, I, 509.
Superbia est causa præcipitii, I, 161.
Superbiæ species quot, II, 246
Superbiæ proprietas quæ, II, 91
Superbiæ prima species quæ, I, 259
Superbiæ quatuor sunt species, I, 259.
Superiores quomodo se debent habere erga inferiores et erga æquales ostenditur, I, 596.
Supplicationis et precis differentia quæ, II, 345.
Susurro qui differt a detractore et contumelioso, I, 29.
Sylo interpretatur avulsa, I, 304.

T

Templum quid, I, 465.
Templum est domus Dei, I, 278.
Templum Dei violatur dupliciter, I, 253.
Templum Dei sunt fideles, I, 253.
Tempus adventus Christi cur dicitur plenum tempus, I, 567.
Tentare quid, II, 155.
Tentatio quomodo a Deo, a concupiscentia et a dæmone, II, 155.
Terror quid, II, 172.
Testamenti novi excellentiores effectus quinam, II, 375 et ss.
Testamentum quid. I, 578
Testamentum vetus in quo differt a novo, I, 433 et ss.

Testamentum vetus et novum ad quid instituta sunt, II, 336.
Testamentum in sacris codicibus dupliciter sumitur, I, 343.
Testamentum vetus quare legitur in Ecclesia, II, 135.
Testis veritatis est prædicator, I, 128.
Testis infallibilis sanctorum est eorum conscientia, I, 128.
Theologia Gentilium triplex, I, 27.
Timor et tremor qui differunt, I, 235.
Timor quadruplex, scil. mundanus, servilis, initialis et filialis, I, 112.
Timor servilis quid in se habeat boni et quid mali, I, 112.
Timor mundanus non est a Spiritu sancto, I, 112.
Timor initialis quis, I, 112.
Timor filialis quis, I, 112.
Timor est causa custodiæ, I, 161.
qui ex Timore servili aliquid facit, bonum facit, sed non bene, I, 112.
Timoris duplex objectum, I, 111.
Timotheus quare fuit circumcisus, et non Titus, I, 539.
Timotheus qua ratione dicitur Pauli filius, I, 218.
Tradere aliquem Satanæ quot modis sumitur, I, 265.
Traditiones humanæ an sint licitæ ultra divinas, I, 533.
Tribulantur homines in quatuor, I, 443.
Tribulati duo servare debent, et quæ, II, 169.
Tribulatio modo est tædiosa, modo jucunda, I, 420.
Tribulatio unde, I, 125.
Tribunal unde, I, 451.
Tribunal Christi quid dicitur, I, 196.
Tributa principes accipiendo, dupliciter peccare possunt, I, 184.
a Tributo eximuntur clerici, I, 184.
Tributum unde, I, 184.
Tributum signum est subjectionis, I, 183.
Tristatur aliquis dupliciter, I, 427.
Tristitia ex amore causatur, I, 470.
Tristitia quid et de quo, I, 128.
Tristitia duplex, I, 129.
Triturare quid, I, 305.

U

Unitas duplex, II, 45.
Unitas Ecclesiæ ex uno Deo, una fide, unicoque baptismate declaratur, II, 46.
Unum per se tripliciter dicitur, I, 355.
Uxor non potest dimitti a viro in septem casibus I, 284.
Uxorem tamquam non habens qui est, I, 291.

V

Valentini hæresis dicentis Christum non de massa humani generis, sed de cælo corpus attulisse, I, 130.
Vanum quid, I, 23.
Vasa misericordiæ Dei dicuntur boni, I, 140.
Vasa iræ Dei sunt mali, I, 140.
Velamen super faciem Moysi quid, I, 436.
Velamen alicui apponitur dupliciter, I, 437, 503.
Velle et placere qui differunt, II, 393.
Velle Dei duobus modis sumitur, II, 193.
Venia, clementia et misericordia qui differunt, II, 400.
Verbum Dei est semen quo homines generantur Christo, I, 262.
Veritas in medio consistit, II, 446.
Viduæ sunt honorandæ et quæ vere viduæ sunt, II, 213 et ss.
Viduæ quænam eligendæ ut cæteris præsint, II, 215.
Virginitas est magnum bonum, I, 290.
Virginitas res est non præcepta, I, 289.
Virginitas præfertur conjugio, I, 295.
Virgo (b.) fuit mater filii Dei, contra Nestorium I, 569.
Virgo virginitatem servare licite, et licite nubere potest, I, 294.
Viri ad mulierem triplex est conjunctio, II, 410.
Virtuosus est regula et mensura omnium humanorum, I, 242.
in Virtute duo sunt consideranda, I, 593.
ad Virtutem duo pertinent, I, 364
Virtutes Angelorum sunt supremus ordo ministrantium, I, 126.
Virtutum omnium radix charitas, I, 509.
Vis generativa qui differt a nutritiva. I, 280.
Visio et revelatio in quo differunt, I, 503.
Visio triplex, I, 505.
Visio Christi Domini multiplex, I, 304.
Visio Christi in judicio terrebit, I, 304.
Vita duplex, sc. gratiæ et gloriæ, I, 110.
Vita præsens miseria est, II, 236.
Vita duplex, una secundum actum, altera secundum potentiam, II, 40.
Vita est præcipuum inter appetibilia, I, 126.
Vitia dicuntur opera tenebrarum, et qua ratione, I, 189.
Vitia contra naturam sunt pœnæ idololatriæ, I, 28.
Vitulus erat figura Christi, II, 447.
Vocatio duplex, I, 13; II, 533.
Vocatio est principium prædestinationis, I, 122.
Voluntas in Deo duplex est, II, 193.
Voluntas et intellectus spiritus hominis dicitur, I, 242.
Voluntas antecedens et consequens quid, I, 283.
Voluntati divinæ miseratio et justitia attribuuntur, I, 138.

Z

Zelari et æmulari significant amorem alicujus rei, et quomodo charitas non æmulatur, I, 371, 490.
Zelari in bonam et in malam partem sumitur, I, 490.
Zelus non est in amore spirituali, I, 371.
Zelus quid, I, 490.

DATE DUE

JUL 21 '50

JUL 17 '51

JY 22 '55

AG 6 '55

JY 21 '58

JUL 13 '59

JUL 27 '59

JUL 9 1963

JUL 13 1965

JUL 27 1965

FEB 14 1967

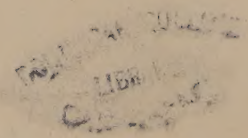

DOMINICAN COLLEGE LIBRARY
v.2
Thomas Aquin/In omnes S. Pauli apostoli
3 3645 00047747 4

BS2649 .T56 1929
v.2
Thomas, Aquinas, Saint,
1225?-1274.
In omnes S. Pauli apostoli
epistolas commentaria ...

Dominican College Library
San Rafael, California